

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ARCHITECTURA

53^E JAARGANG 1932

N.V. BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ v. H. MOUTON & Co., 's-GRAVENHAGE

INHOUD

VAN DEN 53EN JAARGANG 1932.

A.

	Biz.
Aannemer (Is de) de ondergeschikte van den Aanbesteder?	356
Academie van Beeldende Kunsten 250-jarig bestaan	36, 477
Adres aan B. en W. van Amsterdam, inzake Gebouw Candida	122, 147, 150
Adres aan den Minister van Binnenlandse Zaken inzake de crisis in de bouwbedrijven	170
Adres aan den Minister van Economische Zaken, over het Nederlandsch Paviljoen op de Tentoonstelling te Chicago 1933	417
Adres aan den Minister van Financiën, inzake het verlenen van opdrachten van gebouwen voor den Overheidsdienst aan particuliere architecten	456
Adres aan B. en W. van den Haag voor publicatie van het rapport van de Commissie voor den opbouw van 's-Gravenhage	456
Adres aan B. en W. van Utrecht, inzake het plaatsen van graf-teekens	496
Adviesbureau Bund Deutscher Architekten München	215
Affiche voor de Wagnervereeniging van J. Sjollema, door A. van der Boom	25
Altaar kapel R.K. Kweekschool te Zeist	492
Amsterdam-Zuid, Onmacht van bouwen en sieren, door J. P. M.	65
Amsterdamsche Bank te Amsterdam, Arch. B. J. Ouëndag †, Dr. H. P. Berlage en Ir. W. B. Ouëndag	425
Anrooy (H. A. van), In memoriam Wiener Werkstätte	358
Antonisse (J. H.), De Pasar Gambir te Batavia	401
Antwerpen, Internationale Prijsvraag voor den aanleg van terreinen aan den Linker-Schelde-oever	417
Arbeiderspers (Gebouw van de), Arch. Ir. J. W. E. Buys en J. B. Lürsen B.N.A.	365
Arbitrage (Raad van), Besteksbepalingen A.A.V. 1931	44
Architect en de nieuwe stad (De), door Ir. A. Boeken	9
Architect en de nieuwe stad (De), door Th. J. Lammers	42
Architecten-hobby's in Amerika	248
Architectenhuis te Blaricum van F. Hausbrand B.N.A.	213
Architectura et Amicitia (Genootschap), Studieprijsvragen.	
1. Ontwerp woonhuis voor een Architect	99, 146, 193, 228

Biz.

2. Ontwerpstudie II. Jeugdherberg	348, 417, 440, 441
Architectura et Amicitia (De taak van het Genootschap), door Max Speyer	179
Architectura et Amicitia (Genootschap), Studieprijsvraag van de Gem. Amsterdam	377
Architectuur (Oude en Nieuwe) in Sowjet-Rusland, Van Verlosserskerk tot Sowjetpaleis	133
Arlington-memorial-brug te Washington, door J. P. M.	242
Arthel-installatie, Phoebus aan den ketting of de zon tot in den kelder, door A. P. Smits	96
Arthel, Centrale zonverlichting in gebouwen	362
Atlantic-huis (Het) te Rotterdam, Architect P. G. Buskens	95
Au-delà d'une Architecture, door Z.	32
Automatisch werkende installatie voor het bereiden van beton	364

B.

Badgelegenheid in verenigingsgebouwen	84
Bauhaus Indrukken van F. Hausbrand	157
Bauhaus Dessau	324, 403
Bauschule te Weimar	403
Beeldhouwwerk Hildo Krop	6
Berg (Pl. van den), Rapport inzake de verzakkingen van de woning-complexen in Tusschendijken aan den Kiefhoek en in Oud-Mathenesse, Rotterdam	29
Berg (Pl. van den), Antwoord op de beschouwingen van de heeren v. Goor en Stam, over paalfunderingen	57
Berlage (Dr. H. P.), De uitreiking van de gouden medaille Royal Institute of British Architects	65, 88, 100
Berlage (Dr. H. P.), De nieuwe Amstelbrug	182
Berlage (Dr. H. P.), Mijn Indische Reis, door C. de Graaff	211
Berlage (Dr. H. P.), B. J. Ouëndag † en Ir. W. B. Ouëndag B.N.A., Architecten van de Amsterdamsche Bank te Amsterdam	425
Berliner Sommerschau 1932	36, 228
Bestuur van den B.N.A., Professor Wattjes contra B.N.A.	37
Bestuur B.N.A. Adres aan B. en W. van Amsterdam, inzake Gebouw Candida	122
Bestuur van den B.N.A. Adres aan den Minister van Binnenlandse Zaken inzake de crisis in de bouwbedrijven	170
Bestuur van den B.N.A. Naschrift artikel F. A. Warners over Gebouw Candida	147, 150

Biz.

Bestuur van den B.N.A. Verslag Ledenvergadering te Maastricht met excursie op 8 en 9 Juli 1932	262
Bestuur van den B.N.A. Adres aan den Minister van Economische Zaken, betreffende een Nederlandsch Paviljoen op de Tentoonstelling te Chicago 1933	417
Bestuur van den B.N.A. Adres aan den Minister van Financiën, inzake het verlenen van opdrachten van gebouwen voor den Overheidsdienst aan particuliere architecten	456
Bestuur van den B.N.A. Schrijven aan B. en W. van den Haag voor publicatie van het rapport van de Commissie voor den opbouw van 's-Gravenhage	456
Betondorp, Woningen voor Ouden van Dagen, Arch. Dick Greiner	78
Bettaskaf, Stalen steigers. Een belangrijke vernieuwing op bouwgebied	82
Bie Leuveling Tjeenk (Ir. J. de), Indrukken van de vergadering waarin behandeld werd het prae-advies over „de organische woonwijk in open bebouwing”	243
Bie Leuveling Tjeenk (Ir. J. de), Kantoorgebouw van de Kon. Fabriek F. W. Braat, te Delft	385
Biamond (Ir. C.), Ontwerp Berlagebrug, Amsterdam	183
Blaauw (C. J.), Ontwerp Raadhuis Bloemendaal	105
Blaauw (C. J.), In memoriam J. L. M. Lauweriks	141
Boeken (Ir. A.), De Architect en de nieuwe stad	9, 23
Boeken (Ir. A.), Ontwerpen Raadhuis Bloemendaal	125
Boeken (Ir. A.), Rationelle Bebauungsweisen, boekbespreking	27
Boeken (Ir. A.), Ingezonden n.a.v. Prijsvraag 1931 van Bouwkunst en Vriendschap	236
Boeijinga, Over bouwen en . . . . . stalen steigers	79
Bond van Nederlandsche Architecten B.N.A. Motie Ledenvergadering van 10 December '32 i.z. Schoonheidscommissies	476
Boom (A. van der), Een affiche van J. Sjollema voor de Wagnervereeniging	25
Boterenbrood (J.), N.a.v. „De architect en de nieuwe stad”	23
Boterenbrood (J.), Beginselen der nomografie, van Ir. G. L. Ludolph en Ir. A. P. Potma	92
Boterenbrood (J.), Uitbreiding Studio-gebouw van de V.A.R.A. te Hilversum van de architecten A. Eibink en J. A. Snellebrand	205

Biz.	Biz.	Biz.
<p>Boterenbrood (J.). De tendenzen tot decentralisatie in de versiering der nijverheid enz. door Dr. G. Th. J. Delfgauw en over de economische structuur der bevolking van enkele W.-Europeesche havensteden, door Dr. J. van Embden . . . . . 227</p> <p>Boterenbrood (J.). Nieuwe rekenlinialen . . . . . 228</p> <p>Boterenbrood ((J.). Fenster aus Holz und Metall, von Adolf G. Schneck . 233</p> <p>Boterenbrood (J.). De Tentoonstelling „De Rationeele Woonwijk” . . . . . 245</p> <p>Boterenbrood (J.). Boekbespreking brochure Ned. fabriek tot vervaardiging van automatisch gelaschte balken . . . . . 256</p> <p>Boterenbrood (J.). Prijsvraag Hoogere Meisjesschool in Stockholm . 261</p> <p>Boterenbrood (J.). Zonlicht in vertrekken . . . . . 272</p> <p>Boterenbrood (J.). Houten ramen, uit Zentralblatt der Bauverwaltung . . 314</p> <p>Boterenbrood (J.). „Amsterdam's toekomstige gedaante”, door Ir. J. van Embden . . . . . 322</p> <p>Boterenbrood (J.). †, door J. P. M. . . 457</p> <p>Boterenbrood (J.). Studie betreffende den toekomstigen bevolkingsaanwas van Amsterdam . . . . . 467</p> <p>Bouhuys (J.). Zilveren medaille monumentale en versierende Schilderkunst 1932 . . . . . 484</p> <p>Bouwen en wonen in Indië, door C. v. d. Linde . . . . . 343</p> <p>Bouwkunst en Vriendschap (Ver.), Studieprijsvragen 1931—1932 . 59, 170, 217, 236, 247, 496</p> <p>Bouwkunstnummer Algemeen Handelsblad, door E. H. Frowein . . . 169</p> <p>Bouwrecht, Mr. W. A. M. Cremers, door E. Rosenboom . . . . . 27</p> <p>Bouwverordeningen (Technische Grondslagen van . . . . . 350, 359</p> <p>Braat N.V. (Kon. Fabriek F. W.) n. a. v. boekbespreking „Das Fenster” . . . . . 313</p> <p>Braat (F. W.) te Delft, Kantoorgebouw, Architect Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk . . . . . 385</p> <p>Bremer (Ir. G. C.). De nieuwe Maasbrug te Maastricht . . . . . 237</p> <p>Briët (Ir. P. N. H.). In Memoriam J. W. Hanrath . . . . . 265</p> <p>Brinkman Visser (Ir. M. A.). Beschouwingen over de wenschelijkheid en mogelijkheid van centralisatie van de diensten van gemeentewerken tot districtsdiensden, door G. Versteeg . . . . . 269</p> <p>Brinkman & v. d. Vlucht, Architecten Woonhuis te Schiedam . . . . . 413</p> <p>Broekhuizen (H. B. van). De Stroomingen in Architectura et Amicitia. Ingezonden stuk . . . . . 467</p>	<p>Broos (D. K.). Gouden medaille monumentale en versierende Schilderkunst 1932. Prix de Rome . . . . . 481</p> <p>Bruin (Wieger). Poolsche Kelims . . . 44</p> <p>Bruin (Wieger). Een tentoonstelling van stalen meubelen . . . . . 163</p> <p>Bruin (Wieger). Leelijke 5 dollarbiljetten . . . . . 170</p> <p>Bruin (Wieger). Die Stadt von Morgen . 245</p> <p>Bruin (Wieger). Station te Lutterade van architect Ir. S. van Ravesteijn . 409</p> <p>Bruin (Wieger). Charles Eyck's wandschilderingen te Zeist . . . . . 493</p> <p>Bruynzeel's fabrieken door J. Zietsma . 31</p> <p>Bund Deutscher Architekten München, Adviesbureau . . . . . 215</p> <p>Bureau International de l'enseignement technique, Nederlandsch Centrum, door G. Versteeg . . . . . 362</p> <p>Buskens (P. G.). Architect Het Atlantichuis te Rotterdam . . . . . 95</p> <p>Buyts (Ir. J.). Wanneer voldoet een badkamer aan redelijke eischen? . 27</p> <p>Buyts (Ir. J. W. E.) en J. B. Lürsen, B.N.A., Architecten gebouw van de Arbeiderspers te Amsterdam . . . . 365</p> <p style="text-align: center;">C.</p> <p>Candida (Gebouw), F. A. Warners . . . 147, 150</p> <p>Centrale zonverlichting in gebouwen . 362</p> <p>Chicago Wereldtentoonstelling, door Alb. Otten . . . . . 239, 336</p> <p>Clubgebouw van de Royal Corinthian Yacht Club te Burham-on-Crouch van architect J. Emberton, door J. P. M. . . . . 85</p> <p>Comité Permanent International des Architectes, nieuwe samenstelling bestuur . . . . . 248</p> <p>Commissie voor het uitbrengen van een rapport inzake de ontwikkeling en den opbouw van den Haag . . . 458</p> <p>Congres voor nieuw bouwen . . . . . 235</p> <p>Corbusier (Le). Lezingen te Rotterdam . . . . . 8, 20, 21, 32, 44</p> <p>Cremers (Mr. W. A. M.). Bouwrecht, door E. Rosenboom . . . . . 24</p> <p>Cusell (L.). In memoriam C. J. M. van Duyne . . . . . 205</p> <p style="text-align: center;">D.</p> <p>Dam (de) in den loop der tijden (1617—1931), door J. P. M. . . . 52</p> <p>De Deutsche architect in Rusland . . 277</p> <p>Delfgauw (Drs. G. Th. J.). De tendenzen tot decentralisatie in de vestiging der nijverheid en den omvang van het forenzenwezen in Nederland, door J. B. . . . . 227</p> <p>Diaconie weeshuis der Ned. Herv. Gemeente te Amsterdam, door Maurits Plate . . . . . 173</p>	<p>Diaconessen Ziekenhuis te Arnhem. Architectenbur. Posthumus Meyjes en van der Linden . . . . . 393</p> <p>Diepen (Dr. H. A.). Boekbespreking van D. F. Slothouwer over die Romanische Bauornamentik . . . . . 51</p> <p>Distel (H.). Rationeele Ziekenhuisbouw, door Ir. H. Hoekstra . . . . . 381</p> <p>Dom. Nieuwenhuis monument. Beeldhouwer J. Polet . . . . . 357</p> <p>Duyne (C. J. M. van). In memoriam, door L. Cusell . . . . . 205</p> <p style="text-align: center;">E.</p> <p>E (van den). Tennisbanen als versiering van het centrum eener stad . . 406</p> <p>Ede (Prof. Wigand) de Hongaarsche architect, door Alb. Otten . . . . . 297</p> <p>Efficiency in de huishouding. Congres voor de Wetenschappelijke Bedrijfsorganisatie . . . . . 264</p> <p>Eibink (A.) en J. A. Snellebrand. Uitbreiding Studiogebouw van de V.A.R.A. te Hilversum, door J. Boterenbrood . . . . . 205</p> <p>Eiffers (Corns.) B.N.A. Het nieuwe Raadhuis te Katwijk . . . . . 420</p> <p>Embden (Dr. J. van). Over de economische structuur der bevolking van enkele West-Europeesche havensteden, door J. B. . . . . 227</p> <p>Embden (Ir. J.). „Amsterdam's toekomstige gedaante”, door J. Boterenbrood . . . . . 322</p> <p>Emberton (J.). Architect van het Clubgebouw der Royal Corinthian Yacht Club te Burham-on-Crouch . 85</p> <p>Examenopgaven (leelijke) voor Lagere en Middelbare acten, door J. P. Mieras . . . . . 75, 150</p> <p>Examens Bouwk. Opzichter B.N.A. 1932. Uitslag . . . . . 163</p> <p>Examens Bouwk. Opzichter B.N.A. 1933. Oproeping . . . . . 468, 476</p> <p>Eyck (Charles). Wandschildering te Zeist, door W. B. . . . . 493</p> <p style="text-align: center;">F.</p> <p>Feenstra (G.). Een merkwaardige restauratie te Neede . . . . . 69</p> <p>Fonds Gijsberti Hodenpijl. Prijsvraag. . . . . 161, 496</p> <p>Franken B.N.A. (J. W.). Buitenhuis te Elst (O.B.) . . . . . 316</p> <p>Frowein (E. H.). Bouwkunstnummer Algemeen Handelsblad . . . . . 169</p> <p>Frowein (E. H.). Een waarschuwing . 419</p> <p style="text-align: center;">G.</p> <p>Gedenkraam Rijks H.B.S. te Tiel . . . 5</p> <p>Gemeene (De) muur. Uit het Hbld. 364</p>

Biz.	Biz.	Biz.
<p>Genderen Stort (Ir. E. A. van). Lezing over staal- en staal-skeletbouw . . . . . 149</p> <p>Gendts (A. D. N. van). . . . . 113</p> <p>Genootschap Architectura et Amicitia. Studieprijsvraag van de Gem. Amsterdam . . . . . 377</p> <p>Genootschap Architectura et Amicitia. Studieprijsvragen.</p> <p>1. Ontwerp woonhuis voor een architect . . . . . 99, 146, 193, 228</p> <p>2. Ontwerpstudie II, Jeugdherberg . . . 348, 349, 417, 440, 441</p> <p>Goethe, door J. P. Mieras . . . . . 93</p> <p>Goor (C. N. van). N.a.v. de beschouwingen van den heer Pl. van den Berg over paalfundeeringen . . . . 50</p> <p>Gouverneurskantoor te Soerabaia, door Ir. W. Lemei Jr. . . . . 283</p> <p>Graaff (C. de). Lezing van Ir. E. A. v. Genderen Stort over staal- en staalskeletbouw . . . . . 149</p> <p>Graaff (C. de). Dr. H. P. Berlage, Mijn Indische Reis . . . . . 211</p> <p>Graaff (C. de). Verslag lezing van Jac. Kleber, over mortelsamenstelling en voorkoming van muuruitslag . 424</p> <p>Gratama (Ir. Jan). Voordracht over de nieuwe zakelijkheid . . . . . 53</p> <p>'s-Gravenhage. Rapport van de commissie inzake de ontwikkeling en den opbouw van den Haag . . . . . 458</p> <p>Greiner (Dick). Woningen van Ouden van Dagen in het Betondorp te Amsterdam . . . . . 79</p> <p>Grey Wornum, Architect van het nieuwe gebouw Royal Institute of British Architects . . . . . 171</p> <p>Groot † (J. H. de) . . . . . 98, 101</p> <p style="text-align: center;">H.</p> <p>Hall (Frits van). Windwijzer Raadhuis Enschede . . . . . 124</p> <p>Handelskamer (De) te Rotterdam, door Ir. H. F. Mertens . . . . . 281</p> <p>Hanrath (J. W.). In memoriam, door Ir. P. N. H. Briët . . . . . 265</p> <p>Harms Tiepen (Jac.). Naar een openluchtmuseum voor „Architecten schetsen” . . . . . 34</p> <p>Hausbrand B.N.A. (F.). Bauhaus-indrukken . . . . . 157</p> <p>Hausbrand B.N.A. (F.). Architectenhuis te Blaricum . . . . . 213</p> <p>Hausbrand B.N.A. (F.). Oostenrijksche Werkbundsiedlung te Lainz bij Weenen . . . . . 317</p> <p>Haersma Buma (G. J. van) en Ir. F. R. Th. Kröner. Omschrijving elektrische installaties en transportinrichtingen in het nieuwe hoofdgebouw van de Amsterdamsche Bank te Amsterdam . . . . . 432</p> <p>H. B. O. (Cursus). Tentoonstelling werk 4e studiejaar, door J. Z. . . . . 37</p>	<p>H. B. O. (Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkundonderricht). Rapport herziening leerprogramma . . . . . 309</p> <p>Heflorens van de Schutsluis in het Bosscheveld te Maastricht, door Ir. O. Reich . . . . . 243</p> <p>Heineke (D.). Normalisatie van Technische grondslagen van bouwverordeningen . . . . . 359</p> <p>Heipalen (zakken van) op opgehoogden grond, door Ir. Mart. J. Stam . 50</p> <p>Hendrick de Keyzerschool te Amsterdam (25 j. bestaan), door G. V. . . 166</p> <p>„Hendrick de Keyser” (Ver.). Jaarverslag over 1931 . . . . . 191</p> <p>Hendriks (J. P. L.). Ontwerp Raadhuis Bloemendaal . . . . . 120</p> <p>Het maken van gepolijste cementplaten . . . . . 248</p> <p>Hilbingh Prins (Mr. A.). De Woningwet . . . . . 26</p> <p>Hilbingh Prins (Mr. A.). Bouwwetgeving, door C. Hoogendijk . . . . 279</p> <p>Hobé (George). Tennisbanen te Middelkerke, door van den E. . . . . 406</p> <p>Hoekstra (Ir. H.). Rijks H.B.S. te Tiel . . . . . 1, 20</p> <p>Hoekstra (Ir. H.). Rationeele Ziekenhuisbouw . . . . . 381</p> <p>Hoffmann † (Ludwig) . . . . . 456</p> <p>Hoofdc commissie voor de Normalisatie. Technische grondslagen van bouwverordeningen . . . . . 350</p> <p>Hoogbouw en de Amsterdamsche hoogbouw (Over), door J. P. Mieras . 325</p> <p>Hooger Bouwkunst Onderwijs. Jaarverslag 1931 . . . . . 163</p> <p>Hoogere Burgerschool. Algemeene Midd. School te Malang, van Ir. W. Lemei Jr. . . . . 61</p> <p>Hooijkaas en Lockhorst, Architecten van het nieuwe Raadhuis te Katwijk, door Corns, Eiffers B.N.A. . . . 420</p> <p>Hourdis Pfeifer . . . . . 163</p> <p>Houten ramen, uit Zentralblatt der Bauverwaltung, door J. B. . . . . 314</p> <p>Huistelefoon (Rijks-) . . . . . 92</p> <p style="text-align: center;">I.</p> <p>Indië (Bouwen en wonen in), door C. v. d. Linde . . . . . 343</p> <p>Ingezonden. De stroomingen in Architectura et Amicitia, door H. B. v. Broekhuizen . . . . . 467</p> <p>Inkt (Chineesche), door J. P. Mieras . 89</p> <p>Instituut voor Physische Therapie, Heilgymnastiek en Massage te Amsterdam. Architecten Henri E. van den Pauwert en Albert J. Kramer B.N.A. . . . . 377</p> <p>Intern. Verband für Wohnungswesen. Studiereis naar Zuid-West Duitschland en Zwitserland . . . . . 228</p>	<p>Internationale prijsvraag voor den aanleg van terreinen aan den Linker-Schelde-oever te Antwerpen . 417</p> <p>Intern. prijsvraag voor de Stedebouwkundige verbetering van het stadsdeel Norrmalm te Stockholm . . . . 187, 313, 376, 408</p> <p>Internat. Woningtentoonstelling van den Oesterreichischen Werkbund te Weenen . . . . . 288</p> <p style="text-align: center;">J.</p> <p>Jaarbeurs Utrecht. Stand van de P.T.T. . . . . 191</p> <p>Jaarbeurs (Indrukken van de), door J. Zietsma . . . . . 98</p> <p>Jaarverslag 1931. Permanente Prijsvraag-Commissie . . . . . 179, 191, 216</p> <p>Jaarverslag Raad van Arbitrage van de bouwbedrijven in Nederland 1931 . 248</p> <p>Jaarverslag van de Ver. „Hendrick de Keyser” over 1931 . . . . . 191</p> <p>Jelsma (E.). Oud-Directeur van de 3e Amb. School. In memoriam, door J. P. M. . . . . 205</p> <p>Jubileumtentoonstelling van „De Onafhankelijken”. door H. C. Verkruijsen . . . . . 111</p> <p style="text-align: center;">K.</p> <p>Kantoorgebouw F. W. Braat te Delft. Architect Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk . . . . . 385</p> <p>Kantoorgebouw Oranje-Nassau mijnen te Heerlen. Arch. Ir. D. Roosenburg B.N.A. . . . . 469</p> <p>Katwijk (Het nieuwe raadhuis te). Arch. Hooijkaas en Lockhorst, door Corns, Eiffers B.N.A. . . . . 420</p> <p>Kelims (Poolsche), door Br. . . . . 44</p> <p>Kempfen (H. W. van). Raadhuisontwerp Bloemendaal . . . . . 128</p> <p>Kiosk op het tweede Perron Oostzijde te Amsterdam. Centraal Station. Ir. H. G. J. Schelling . . . . . 227</p> <p>Klaassen (Mej. P. H.). Gouden medaille monumentale en versierende beeldhouwkunst 1932. Prix de Rome . 482</p> <p>Kleber (Jac.). Lezing over mortelsamenstelling en voorkoming van muuruitslag, gehouden voor den Kring Hilversum . . . . . 424</p> <p>Kleinhou (G. H.) en Ir. A. J. van der Steur. Vrouwenarbeidschool te Enkhuizen . . . . . 165</p> <p>Klijnen (Ir. Jos.). Tentoonstelling van werk, door J. P. M. . . . . 5</p> <p>Komter & Mastenbroek. Atelier . . . 465</p> <p>Kon. Fabriek F. W. Braat N.V. N.a.v. boekbespreking „Das Fenster” . . . 313</p> <p>Kramer (Albert J.) en Henri E. van den Pauwert B.N.A. Architecten. Instituut voor Physische Therapie, Heilgymnastiek en Massage te Amsterdam . . . . . 377</p>

Biz.	M.	Biz.	N.	Biz.
Kring Hilversum. Lezing van Ir. E. A. van Genderen Stort over staal- en staalskeletbouw				
149				
Kring Hilversum. Lezing van den heer Jac. Kleber over mortelsamenstelling en voorkoming van muuruitslag				
424				
Kröner (Ir. F. R. Th.). Omschrijving van de elektrische installaties enz. van het gebouw van de Arbeiderspers te Amsterdam				
376				
Kröner (Ir. F. R. Th.) en G. J. van Haersma Buma. Omschrijving elektrische installaties en transportinrichtingen in het nieuwe hoofdgebouw van de Amsterdamsche Bank te Amsterdam				
432				
Kromhout (W.). De restauratie der Ned. Hervormde Kerk te Schoonhoven				
249				
Krop (Hildo). Beeldhouwwerk				
6				
Kurvers (A.). Stand op de voorjaars-Jaarbeurs 1932				
148				
L.				
Ladage (W.). Prijsvragen Bouwkunst en Vriendschap				
247				
Lammers (Th. J.). De architect en de nieuwe stad				
42				
Lansdorp (Prof. N.). Benoeming tot hoogleraar				
34				
Lauweriks (J. L. M.). In memoriam				
141, 149				
Leenaars (J. H.). Ingezonden n.a.v. Prijsvraag 1931 van Bouwkunst en Vriendschap				
236				
Leidsche Stadhuisvraagstuk (Het)				
392				
Lemei Jr. (Ir. W.). De nieuwe H.B.S. Algemeene Midd. School te Malang				
61				
Lemei Jr. (Ir. W.). Het nieuwe Gouverneurskantoor te Soerabaia				
283				
Licht (Het nieuwe) in woning- en stedenbouw, door Ir. A. J. van der Steur				
231				
Lichttechnische voordrachten voor Architecten. Philips demonstratiezalen				
20				
Linde (C. v. d.). Bouwen en wonen in Indië				
343				
Linden (Ir. J. v. d.). Ontwerpen Diaconessen Ziekenhuis te Arnhem				
393				
Linden (J. J. van der). Bauhaus Dessau gesloten en heropend				
403				
Lintbebouwing (Tegengaan van)				
236				
Loghem (Ir. J. B. van). Ontwerp Sowjet Paleis te Moskou				
135				
Ludolph (Ir. C. L.) en Ir. A. P. Potma. Beginselen der nomografie. Boekbespreking door J. B.				
92				
Lürsen (J. B.) en Ir. J. W. E. Buys, B.N.A., Architecten gebouw van de Arbeiderspers te Amsterdam				
365				
Lutterade (Station te). Architect Ir. S. van Ravesteyn, door W. B.				
409				
Maas (W. A.). R.K. Kweekschool te Zeist				
485				
Maasbrug (De nieuwe) te Maastricht (Red.)				
237				
Marsh (J. H.). Ingezonden n.a.v. prijsvraag 1931 van Bouwkunst en Vriendschap				
236				
Meervoudige opdracht Raadhuis Bloemendaal				
105, 113, 125				
M.E.K.O.G. te IJmuiden. Ir. A. H. van Rood				
45				
Mendelsohn (Erich). Neues Haus, Neue Welt, door J. P. M.				
73				
Mertens (Ir. H. F.). Het gebouw der coöperatieve Groothandelsvereniging „De Handelskamer” te Rotterdam				
281				
Metaalgaas met ribben.				
348				
Meyer (Jan de). Jan Hessel de Groot † Meyer (Jan de). In memoriam J. L. M. Lauweriks				
101				
142				
Midd. Techn. School te Haarlem, plaatsing leerlingen praktisch leerjaar				
235				
Mieras (J. P.). Bespreking voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst. Deel X. Provincie Noord Brabant				
52				
Mieras (J. P.). De Dam in den loop der tijden 1617—1931				
52				
Mieras (J. P.). Onderwijs en Scholenbouw in België en Nederland. Uitgave „De Sikkkel”, Antwerpen				
57				
Mieras (J. P.). Onmacht van bouwen en sieren in Amsterdam-Zuid				
65				
Mieras (J. P.). Neues Haus neue Welt, door Erich Mendelsohn				
73				
Mieras (J. P.). Leelijke Examenopgaven voor teekenen. Lagere en Middelbare Acten				
75, 150				
Mieras (J. P.). Clubgebouw van de Royal Corinthian Yacht Club te Burham-on-Crouch van architect J. Emberton				
85				
Mieras (J. P.). Chineesche inkt				
89				
Mieras (J. P.). Goethe				
93				
Mieras (J. P.). In memoriam E. Jelsma, Oud-Directeur 3e Ambachtschool				
205				
Mieras (J. P.). De Arlington-Memorialbrug te Washington				
242				
Mieras (J. P.). De St. Laurens-toren te Rotterdam				
248				
Mieras (J. P.). Eigenhuis van Prof. O. Salvisberg te Zürich				
324				
Mieras (J. P.). Over Hoogbouw en de Amsterdamsche hoogbouw				
325				
Mieras (J. P.). Bouwkunde. Studieboek voor den bouwkundige en den metselaar. Deel II, door G. Arendzen en J. Vriend, Afl. 1, 2 en 3				
346				
Mieras (J. P.). B. J. Ouëndag, †				
349				
Mieras (J. P.). J. Boterenbrood †				
457				
Mieras (J. P.). Moderne Bouwkunst in Nederland I, II en XI. Uitg. Mij. N.V. W. L. en J. Brusse, Rotterdam				
463				
Mortelsamenstelling en muuruitslag, door Ir. H. G. J. Schelling B.N.A.				
467				
Moser (Werner) B. S. A. Dubbel woonhuis te Zürich				
139				
Mulder & van Asdonk. Ontwerp Raadhuis Bloemendaal				
131				
N.				
Nationaal Congres voor vakopleidingsvraagstukken, door G. V.				
16				
Ned. Centrum Bureau International de l'enseignement technique, door G. Versteeg				
362				
Nederlandsch fabriek bij huizenbouw				
407				
Ned. Instituut voor Volkshuisvesting. Vergadering behandeling prae-advies „De organische woonwijk in open bebouwing”, door Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk				
243				
Nicolaas (Joep). Gedenkram Rijk H. B. S. te Tiel				
5				
Nieuwpoort (A.). Arch. B. N. A. Notities bij zijn werk				
403				
Noorderbad te Zandvoort, door Maurits Plate				
312				
Normalisatie. Wat is er in het bouwwerk reeds genormaliseerd? door Ir. J. A. Teyinck				
64, 348, 350				
Normalisatie Bureau Techn. Grondslagen van bouwverordeningen 350, 359				
O.				
Oesterreichischen Werkbund, Internationale Woningtentoonstelling van den				
228				
Oostenrijksche Werkbundsiedlung te Lainz, bij Weenen, door F. Hausbrand				
317				
Openluchtmuseum voor Architectenschetsen, door Jac. Harm Tiepen				
34				
Oranje-Nassau Mijnen. Kantoorgebouw van Arch. Ir. D. Roosenburg B.N.A.				
469				
Otten (Alb.). Le Corbusier				
21				
Otten (Alb.). Wereldtentoonstelling te Chicago				
229				
Idem. Travel and Transportbuilding				
338				
Otten (Albert). Prof. Thoroczka Wiggand Ede. De Hongaarsche architect Oude en nieuwe bouwkunst in Rusland				
76				
Ouëndag † (B. J.), door J. P. Mieras				
349				
Ouëndag † (B. J.). Dr. H. P. Berlage en Ir. W. B. Ouëndag, Architecten van de Amsterdamsche Bank te Amsterdam				
425				
P.				
Pasar Gambir te Batavia, architect J. H. Antonisse				
401				
Pauwert (Henri E. van den) en Albert J. Kramer, B.N.A. architecten Instituut voor Fysische Therapie, Heilgymnastiek en Massage te Amsterdam				
377				

Biz.	R.	Biz.
Permanente Prijsvraag Commissie. Jaarverslag 1931		
179, 191, 216		
P. P. C. Prijsvraag Mgr. Zwijzenmonument te Tilburg		
247		
Pfeiffer, Hourdis		
163		
Phoebus aan den kettering of de zon tot in den kelder, door A. P. Smits		
96		
Pit (A.). J. W. L. Lauweriks, in memoriam		
149		
Plafondverwarming in Ziekenhuizen, door Ir. F. G. Unger		
476		
Plannen Raadhuis Bloemendaal		
105, 113, 125		
Plantenga (Dr. Ir. J. H.). Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie van Beeldende Kunsten en M.T.S. voor Bouwkunde te 's-Gravenhage		
477		
Plate (Maurits). Stichting voor materiaalonderzoek		
55		
Plate (Maurits). Diaconie Weeshuis der Ned. Herv. Gemeente te Amsterdam		
173		
Plate (Maurits). Het Noorder Bad te Zandvoort		
312		
Polet (J.). Monument op Schiphol		
346		
Polet (J.). Het monument voor Domela Nieuwenhuis		
357		
Poolsche Kelms, door W. B.		
44		
Posthumus Meyjes en van der Linden, Architectenbureau Diaconessen Ziekenhuis te Amsterdam		
393		
Posthumus Meyjes (C. B.). Dubbel landhuis te Aerdenhout		
155		
Pot (Joop). In memoriam J. L. M. Lauweriks		
143		
Potma (Ir. A. P.) en Ir. C. L. Ludolph, Beginselen der nomografie. Boekbespreking door J. B.		
92		
Prijsvraag voor een ontwerp van een Nederlandsche Vredespostzegel		
28, 59, 127, 139, 224		
Prijsvraag (Studie). Ver. Bouwkunst en Vriendschap. Vragen en antwoorden Studieprijsvragen 1931 met Juryrapport		
59, 179, 217, 236		
Prijsvraag voor het Sowjetpaleis		
92		
Prijsvragen Genootschap Architectura et Amicitia.		
1. Ontwerp woonhuis voor een Architect		
99, 146, 193, 228		
2. Ontwerp studie II Jeugdherberg		
348, 349, 417, 440, 441		
Prijsvraag Fonds Gijsberti Hodenpijl		
161		
Prijsvraag (Intern.) voor de stedenbouwkundige verbetering van het stadsdeel Normalmalm te Stockholm		
187, 313, 376, 408		
Prijsvraag Mgr. Zwijzenmonument te Tilburg		
247		
Prijsvraag Hoogere Meisjesschool in Stockholm, door J. Boterenbrood		
261		
Prijsvraag Ned. Reisvereniging N. R. V. voor een nieuwen kop voor haar orgaan „Reizen en trekken”		
391		
Prijsvraag (Internationale) voor den aanleg van terreinen aan den Linker-Schelde-oever te Antwerpen		
417		

Biz.	R.	Biz.
Prijsvraag voor een reclameplaat, uitgeschreven door de Ned. Ver. van natuursteenhandelaren en den Bond van Steenhouwerspatroonsver. in Nederland		
474		
Prijsvraag voor een diploma Fonds van hulpbetoon aan de manschappen van de vrijwillige brandweer te Rotterdam		
484		
Prix de Rome 1932. Wedstrijden monumentale Schilderkunst en Beeldhouwkunst. Ontwerpen der deelnemers		
480		
P. T. T. De stand van Posterijen, Telegrafie en Telefonie op de Utrechtsche Jaarbeurs		
191		
R.		
Raad van Arbitrage, besteksbepalingen		
44		
Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland. Jaarverslag 1931		
248		
Raadhuis Bloemendaal. Ontwerpen.		
105, 125		
Raadhuis (Het nieuwe) te 's-Gravenhage		
124		
Raadhuis te Katwijk arch. Hooykaas & Lockhorst, door Corns, Elfers B.N.A.		
420		
Rapport inzake de verzakkingen van de vormingcomplexen in tusschendijken aan den Kieffhoek en in Oud-Mathenesse te Rotterdam, door Pl. v. d. Berg		
29, 50		
Rapport inzake de huisvesting van krotbewoners, door G. Versteeg		
122		
Rapport van de commissie inzake de ontwikkeling en den opbouw van den Haag		
458		
Ravestein (Ir. S. v.). Over aesthetiek van de moderne architectuur.		
84		
Ravesteyn (Ir. S. van). Architect Station Lutterade, door W. B.		
409		
Ravesteyn (Ir. S. van). Aankondiging voordracht over: „Invloed van het gewapend beton op de vorming der nieuwe architectuur”		
456		
Redactie B. W. A. De Berlagebrug		
181		
Redactie. J. W. Hanrath †		
249		
Reich (Ir. O.). Heftorens van de Schutsluis in het Bossche veld te Maastricht		
243		
Restauratie (Een merkwaardige) door G. Feenstra		
69		
Restauratie (de) der Ned. Hervormde Kerk te Schoonhoven, door W. Kromhout		
249		
Revisieloods voor elektrische spoorwegrijtuigen te Amsterdam, door Ir. H. G. J. Schelling		
273		
R.K. Kweekschool te Zeist, Arch. W. A. Maas		
485		
Roggeveen (J. H.). O. L. School te Bergen (N.H.)		
259		

Biz.	S.	Biz.
Romanische Bauornamentik in Klosterrath und die Nord-Französische Bauplastische Invasion am Maas und Niederrhein im letzten Drittel des Xlten Jahrhunderts (Die) van Dr. H. A. Diepen, door D. F. S.		
51		
Rood (Ir. A. H. van). M. E. K. O. G. te IJmuiden		
45		
Roosenburg (Ir. D.). Gebouw van de Arbeiderspers, architecten Ir. J. W. E. Buys en J. B. Lürsen B.N.A.		
365		
Roosenburg (Ir. D.). Architect B.N.A. Kantoorgebouw Oranje Nassau-mijnen te Heerlen		
469		
Rosenboom (Mr. E. H. P.). Bouwrecht van Mr. W. A. M. Cremers		
24		
Royal Institute of British Architects. Nieuwe Gebouw		
171		
Rozenbeek (H.). „Leelijke Examenopgaven”, n.a.v. artikel van den heer J. P. M. over Examenopgaven handteekenen		

Smits (A. P.). Phoebus aan den ketting of de zon tot in den kelder	96	Tentoonstelling van Poolsche Kelims, door W.	44
Smits (A. P.). Naar aanleiding van eenige scholen	257	Tentoonstelling Ned. Kring van Beeldhouwers Sted.museum, door H. C. V.	72
Smits (A. P.). Over het werk van J. W. Hanrath	268	Tentoonstelling ontwerpen Raadhuis Bloemendaal	107, 113
Sonnebad-Café van het Nürnberger Stadion	390	Tentoonstelling (Jubileum) van „De Onafhankelijken”, door H. C. Verkruijsen	111
Speijer (Max). De taak van het Genootschap Architectura et Amicitia	179	Tentoonstelling (Wereld) te Chicago, door Alb. Otten	229, 338
Speijer (Max). Verweer	247	Tentoonstelling van Joegoslavische Hedendaagsche beeldende kunst in het Sted. Museum te Amsterdam, door H. C. Verkruijsen	359
Staal (J. F.) Architect B.N.A. Hoogbouw Dan. Willinkplein te A'dam.	325	Tentoonstelling Vereen. Voortgezet en Hooger Bouwkundonderricht	468
Stadhuis (Het nieuwe) te 's-Gravenhage	124	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Stadhuisbouw te Leiden. Voorstel aan den Raad voor het uitschrijven van een meervoudige opdracht	256, 264	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Stadt von Morgen (Die), door W. B.	245	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Stam (Ir. Mart. J.) Zakken van heipalen op opgehoogden grond	50	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Steigers, Over bouwen en . . . . . stalen steigers, door B. T. Boeyinga	79	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Steur (Ir. A. J. van der). Onze Redactie en het „Neues Bauen”	23	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Steur (Ir. A. J. van der). Ontwerp Raadhuis Bloemendaal	113	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Steur (Ir. A. J. van der). De Vrouwenarbeidschool te Enkhuizen	165	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Steur (Ir. A. J. van der). Het nieuwe licht in woning- en stedenbouw	231	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Stichting voor materiaalonderzoek, door Maurits Plate	55	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Stockholm. Internationale prijsvraag voor de stedenbouwkundige verbetering van het stadsdeel Norrmalm te Stockholm	187, 313, 376, 408	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Studie betreffende den toekomstigen bevolkingsaanwas van Amsterdam, door J. Boterenbrood	467	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Studieprijsvragen van het Genootschap Architectura et Amicitia		Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
1. Ontwerp voor een woonhuis van een architect	99, 146, 193, 228	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
2. Ontwerpstudie II, Jeugdherberg	348, 349, 417, 440, 441	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Studieprijsvraag van de Gem. Amsterdam. Genootschap Architectura et Amicitia	377	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Studiereis naar de Sowjet-Unie voor Ned. ingenieurs, architecten, economen, technici en studenten Delft, Rotterdam en Wageningen	392	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
T.			
Tagung (12e) für Wirtschaftliches Bauen te Hannover	356	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Tak (Ir. C. B. v. d.). L. O. School Hobbemastraat Amersfoort	341	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Technische grondslagen van bouwverordeningen	350, 358	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Tentoonstelling van werk Ir. Jos Klijnen, door J. P. M.	5	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Tentoonstelling werk 4e studiejaar Cursus H. B. O., door J. Z.	37	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
		U.	
Uitkijk (De). Die Stadt von Morgen, door W. Bruin	245	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Unger (F. G.). Hotelverwarming en warmwatervoorziening	84	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Unger (F. G.). Ventilatie in Ziekenhuizen en Scholen	84	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Unger (F. G.). Houten warmwaterleiding	84	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Unger (F. G.). Rendementsverbetering van kachels enz.	280	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Unger (F. G.). Storingen bij centrale étageverwarming	280	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Unger (F. G.). Stofmeter	348	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Unger (F. G.). Natuurlijke ventilatie van verblijfsruimten	392	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Unger (Ir. F. G.). Huishoudelijk Brandstofverbruik	408	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Unger (Ir. F. G.). Plafondverwarming in Ziekenhuizen	476	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
V.			
V.A.R.A. Uitbreiding Studio-gebouw. Arch. A. Eibink en J. A. Snellebrand, door J. Boterenbrood	205	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Veen (G. J. v. d.). Zilveren medaille monumentale en versierende Beeldhouwkunst 1932	483	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Venetië, door H. C. Verkruijsen	290	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap. Studieprijsvragen 1931-1932	59, 170, 217	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkundonderricht. Rapport herziening leerprogramma	309	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477
Verheul (J.). Oude boerderijen aan den Dordtschestraatweg, Rotterdam	347	Tentoonstelling 250-jarig bestaan Academie v. Beeldende Kunsten en M.T.S. v. Bouwkunde te den Haag, Dr. Ir. J. H. Plantenga	477

Verkruijsen (H. C.). Tentoonstelling Ned. Kring van Beeldhouwers in het Sted. Museum	72	Verkruijsen (H. C.). Jubileumtentoonstelling van „De Onafhankelijken”	111
Verkruijsen (H. C.). Verona	289	Verkruijsen (H. C.). Verona	289
Verkruijsen (H. C.). Venetië	290	Verkruijsen (H. C.). Venetië	290
Verkruijsen (H. C.). Tentoonstelling van Joegoslavische hedendaagsche beeldende kunst in het Sted. museum te Amsterdam	359	Verkruijsen (H. C.). Tentoonstelling van Joegoslavische hedendaagsche beeldende kunst in het Sted. museum te Amsterdam	359
Versteeg (G.). Nationaal Congres voor vakopleidingsvraagstukken	16	Versteeg (G.). Nationaal Congres voor vakopleidingsvraagstukken	16
Versteeg (G.). Rapport inzake de huisvesting van krotbewoners	122	Versteeg (G.). Rapport inzake de huisvesting van krotbewoners	122
Versteeg (G.). 25-jarig bestaan van de Hendrick de Keyser-School te Amsterdam	167	Versteeg (G.). 25-jarig bestaan van de Hendrick de Keyser-School te Amsterdam	167
Versteeg (G.). Beschouwingen over de wenschelijkheid en mogelijkheid van centralisatie van de diensten van gemeentewerken tot districts-diensten, door Ir. M. A. Brinkman Visser	269	Versteeg (G.). Beschouwingen over de wenschelijkheid en mogelijkheid van centralisatie van de diensten van gemeentewerken tot districts-diensten, door Ir. M. A. Brinkman Visser	269
Versteeg (G.). Ned. Centrum Bureau International de l'enseignement technique	362	Versteeg (G.). Ned. Centrum Bureau International de l'enseignement technique	362
Vlugt (v. d.) en Brinkman, Architecten woonhuis te Schiedam	413	Vlugt (v. d.) en Brinkman, Architecten woonhuis te Schiedam	413
Volk (Het) te Amsterdam. Gebouw van de Arbeiderspers. Architecten Ir. J. W. E. Buys en J. B. Lürsen	365	Volk (Het) te Amsterdam. Gebouw van de Arbeiderspers. Architecten Ir. J. W. E. Buys en J. B. Lürsen	365
Voordrachten (Lichttechnische) voor architecten in Philips demonstratiezalen	20	Voordrachten (Lichttechnische) voor architecten in Philips demonstratiezalen	20
Voorloopige lijst der Ned. Monumenten van geschiedenis en kunst, Deel X, Prov. Noord-Brabant, door J. P. M.	52	Voorloopige lijst der Ned. Monumenten van geschiedenis en kunst, Deel X, Prov. Noord-Brabant, door J. P. M.	52
Vrouwenarbeidschool te Enkhuizen, van Arch. Ir. A. J. van der Steur	165	Vrouwenarbeidschool te Enkhuizen, van Arch. Ir. A. J. van der Steur	165
W.			
Warners (F. A.). Gebouw „Candida”	147, 150	Warners (F. A.). Gebouw „Candida”	147, 150
Wattjes (Prof.) contra B.N.A.	37	Wattjes (Prof.) contra B.N.A.	37
Wedstrijd (Internationale). Een nieuw plan voor Stockholm	92	Wedstrijd (Internationale). Een nieuw plan voor Stockholm	92
Welstandsbeplanning of Schoonheidsparagraaf	58	Welstandsbeplanning of Schoonheidsparagraaf	58
Wereldtentoonstelling te Chicago, door Alb. Otten	229, 338	Wereldtentoonstelling te Chicago, door Alb. Otten	229, 338
Werkbundsiedlung te Lainz bij Weenen, door F. Hausbrand	317	Werkbundsiedlung te Lainz bij Weenen, door F. Hausbrand	317
Werkbundsiedlung en de nieuwe woonwijken te Weenen, door N. F. Wijmer	318	Werkbundsiedlung en de nieuwe woonwijken te Weenen, door N. F. Wijmer	318
Westerhout (G.). Bouwen-Holland-Nieuwe Zakelijkheid, van Ir. J. B. van Loghem. Uitg. Kosmos	361	Westerhout (G.). Bouwen-Holland-Nieuwe Zakelijkheid, van Ir. J. B. van Loghem. Uitg. Kosmos	361
Wiebenga (Ir. J.). U. L. O. School te Aalsmeer	257	Wiebenga (Ir. J.). U. L. O. School te Aalsmeer	257
Wiener Werkstätte, opgeheven	324	Wiener Werkstätte, opgeheven	324
Wiener Werkstätte. In memoriam, door H. A. van Anrooy	358	Wiener Werkstätte. In memoriam, door H. A. van Anrooy	358
Windwijzer Raadhuis Enschede. Ontwerper Frits van Hall	124	Windwijzer Raadhuis Enschede. Ontwerper Frits van Hall	124
		Z.	
Zau-dè-la d'une Architecture	32	Zau-dè-la d'une Architecture	32
Zanstra (P.). „Von allen Seiten stehen Dadaïsten auf”	211	Zanstra (P.). „Von allen Seiten stehen Dadaïsten auf”	211
Ziekenhuis (Diaconessen) te Arnhem. Architectenbur. Posthumus Meyjes en van der Linden	393	Ziekenhuis (Diaconessen) te Arnhem. Architectenbur. Posthumus Meyjes en van der Linden	393
Zietsma (J.). Bruynzeel's fabrieken	31	Zietsma (J.). Bruynzeel's fabrieken	31
Zietsma (J.). Tentoonstelling werk 4e studiejaar Cursus H. B. O.	37	Zietsma (J.). Tentoonstelling werk 4e studiejaar Cursus H. B. O.	37
Zietsma (J.). Voordracht van Ir. Jan Gratama, beschouwing over de nieuwe zakelijkheid	53	Zietsma (J.). Voordracht van Ir. Jan Gratama, beschouwing over de nieuwe zakelijkheid	53
Zietsma (J.). Boekbespreking. Handleiding M.T.O. bij het ontwerpen en teekenen van ijzerconstructies ten behoeve van bouwkundige samenstellingen, bewerkt door Ir. A. W. C. Dwars	75	Zietsma (J.). Boekbespreking. Handleiding M.T.O. bij het ontwerpen en teekenen van ijzerconstructies ten behoeve van bouwkundige samenstellingen, bewerkt door Ir. A. W. C. Dwars	75
Zietsma (J.). Indrukken van de Jaarbeurs	98	Zietsma (J.). Indrukken van de Jaarbeurs	98
Zietsma (J.). J. H. de Groot †	98	Zietsma (J.). J. H. de Groot †	98
Zietsma (J.). Oude en nieuwe architectuur in Sowjet-Rusland, van Verlosserskerk tot Sowjetpaleis	133	Zietsma (J.). Oude en nieuwe architectuur in Sowjet-Rusland, van Verlosserskerk tot Sowjetpaleis	133
Zietsma (J.). Een verjongde boekwinkel	187	Zietsma (J.). Een verjongde boekwinkel	187
Zweers (Ir. B. H. H.). Zweminrichting annex openluchtbad aan den Zuidelijken Wandelweg te Amsterdam	305	Zweers (Ir. B. H. H.). Zweminrichting annex openluchtbad aan den Zuidelijken Wandelweg te Amsterdam	305
Zwiers (Ir. H. T.). Prijsvragen Genootschap A. et A.	99, 193	Zwiers (Ir. H. T.). Prijsvragen Genootschap A. et A.	99, 193
		BOEKBESPREKINGEN.	
Bouwrecht, Mr. W. A. M. Cremers, door E. Rosenboom	24	Bouwrecht, Mr. W. A. M. Cremers, door E. Rosenboom	24
Rationelle Bebauungsweisen, Verlag Englert u. Schlosser, Frankfurt, door A. B.	27	Rationelle Bebauungsweisen, Verlag Englert u. Schlosser, Frankfurt, door A. B.	27
Die Romanische Bauornamentik in Klosterrath und die Nord-Französische Bauplastische Invasion am Maas und Niederrhein im letzten Drittel des XIIIten Jahrhunderts von Dr. H. A. Diepen, door D. F. S.	51	Die Romanische Bauornamentik in Klosterrath und die Nord-Französische Bauplastische Invasion am Maas und Niederrhein im letzten Drittel des XIIIten Jahrhunderts von Dr. H. A. Diepen, door D. F. S.	51
De Dam in den loop der tijden (1617-1931), door J. P. M.	52	De Dam in den loop der tijden (1617-1931), door J. P. M.	52
Voorl. lijst der Ned. Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Deel X. De prov. Noord-Brabant, door J. P. M.	52	Voorl. lijst der Ned. Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Deel X. De prov. Noord-Brabant, door J. P. M.	52
Onderwijs en Scholenbouw in België en Nederland, Uitgave de Sikkel, Antwerpen, door J. P. M.	57	Onderwijs en Scholenbouw in België en Nederland, Uitgave de Sikkel, Antwerpen, door J. P. M.	57

Neues Haus, Neue Welt, Erich Mendelsohn, door J. P. M.	73	Neues Haus, Neue Welt, Erich Mendelsohn, door J. P. M.	73
IJzerconstructie. Handl. bij Midd. Techn. Onderwijs, bewerkt door Ir. A. W. C. Dwars en Ir. B. H. ter Kuile, door J. Z.	75	IJzerconstructie. Handl. bij Midd. Techn. Onderwijs, bewerkt door Ir. A. W. C. Dwars en Ir. B. H. ter Kuile, door J. Z.	75
Beginnelen der nomografie, van Ir. G. L. Ludolph en Ir. A. P. Potma, door J. B.	92	Beginnelen der nomografie, van Ir. G. L. Ludolph en Ir. A. P. Potma, door J. B.	92
Rapport inzake de huisvesting van krotbewoners, door G. V.	122	Rapport inzake de huisvesting van krotbewoners, door G. V.	122
Bouwkunstnummer Algemeen Handelsblad, door E. H. Frowein	169	Bouwkunstnummer Algemeen Handelsblad, door E. H. Frowein	169
Mijn Indische Reis, Dr. H. P. Berlage, door C. de G.	211	Mijn Indische Reis, Dr. H. P. Berlage, door C. de G.	211
Adolf G. Schneck. Fenster aus Holz und Metall, door J. B.	233	Adolf G. Schneck. Fenster aus Holz und Metall, door J. B.	233
Bouwwetgeving, verzameld door C. Hoogendijk, door Mr. A. Hilbingh Prins	279	Bouwwetgeving, verzameld door C. Hoogendijk, door Mr. A. Hilbingh Prins	279
Das neue Frankfurt	279	Das neue Frankfurt	279
Architekten no. 6	280	Architekten no. 6	280
Bygge Kunst no. 5	280	Bygge Kunst no. 5	280
Neues Bauen in der Welt, 6, door N. F. Wijmer	321	Neues Bauen in der Welt, 6, door N. F. Wijmer	321
Bouwkunde, Studieboek voor den bouwkundige en den metselaar, Deel II, door G. Arendzen en J. Vriend, Afl. 1, 2 en 3, door J. P. M.	346	Bouwkunde, Studieboek voor den bouwkundige en den metselaar, Deel II, door G. Arendzen en J. Vriend, Afl. 1, 2 en 3, door J. P. M.	346
J. Verheul, Oude boerderijen aan den Dordtschestraatweg, Rotterdam	347	J. Verheul, Oude boerderijen aan den Dordtschestraatweg, Rotterdam	347
Bouwen-Holland-Nieuwe Zakelijkheid, van Ir. J. B. van Loghem, uitgave Kosmos, door G. Westerhout	361	Bouwen-Holland-Nieuwe Zakelijkheid, van Ir. J. B. van Loghem, uitgave Kosmos, door G. Westerhout	361
H. Distel. Rationeele Ziekenhuisbouw, door Ir. H. Hoekstra	381	H. Distel. Rationeele Ziekenhuisbouw, door Ir. H. Hoekstra	381
Moderne Bouwkunst in Nederland I, II en XI. Uitgevers N.V. W. L. en J. Brusse, Rotterdam, door J. P. M.	463	Moderne Bouwkunst in Nederland I, II en XI. Uitgevers N.V. W. L. en J. Brusse, Rotterdam, door J. P. M.	463
		AFBEELDINGEN IN DEN TEKST.	
R.H.B.S. te Tiel. Arch. Ir. H. Hoekstra	1 e.v.	R.H.B.S. te Tiel. Arch. Ir. H. Hoekstra	1 e.v.
Clasraam in R.H.B.S. te Tiel. Ontw. Joep Nicolas	4	Clasraam in R.H.B.S. te Tiel. Ontw. Joep Nicolas	4
Beeldhouwwerk Hildo Krop	6 e.v.	Beeldhouwwerk Hildo Krop	6 e.v.
Illustraties Lezing Ir. A. Boeken: De Architect en de Nieuwe Stad	10 e.v.	Illustraties Lezing Ir. A. Boeken: De Architect en de Nieuwe Stad	10 e.v.
Gebouw Unilever te Rotterdam des avonds	20	Gebouw Unilever te Rotterdam des avonds	20
Portret Le Corbusier	21	Portret Le Corbusier	21
Affiche Boris Godounov. Ontw. J. Sjollemma	25	Affiche Boris Godounov. Ontw. J. Sjollemma	25
Opstelling Geysers in badkamers Interieurs van Bruynzeel's Fabrieken te Zaandam	32	Opstelling Geysers in badkamers Interieurs van Bruynzeel's Fabrieken te Zaandam	32
Celotex Paviljoen-transformatie	34 e.v.	Celotex Paviljoen-transformatie	34 e.v.
Studieprojecten 4e jaar H. B. O. 1930-1931	38 e.v.	Studieprojecten 4e jaar H. B. O. 1930-1931	38 e.v.
Poolsche Kelims	43	Poolsche Kelims	43
M.E.K.O.G. te IJmuiden. Arch. Ir. A. H. v. Rood	46 e.v.	M.E.K.O.G. te IJmuiden. Arch. Ir. A. H. v. Rood	46 e.v.
De Dam in den loop der tijden	52	De Dam in den loop der tijden	52
Varia	52, 170, 228, 408, 476	Varia	52, 170, 228, 408, 476
Openluchtschool te Amsterdam, Arch. Ir. J. Duiker	58	Openluchtschool te Amsterdam, Arch. Ir. J. Duiker	58

Jongens Normalschool te Antwerpen. Arch. v. Averbéeke	58	Jongens Normalschool te Antwerpen. Arch. v. Averbéeke	58
H.B.S. A.M.S. te Malang. Arch. Ir. W. Lemey Jr.	61 e.v.	H.B.S. A.M.S. te Malang. Arch. Ir. W. Lemey Jr.	61 e.v.
Illustraties bij „Onmacht van Bouwen en Sieren in Amsterdam-Zuid”	65 e.v.	Illustraties bij „Onmacht van Bouwen en Sieren in Amsterdam-Zuid”	65 e.v.
Restauratie Ned. Herv. Kerk te te Neede. Arch. G. Feenstra	70 e.v.		

Biz.		Biz.		Biz.	
Berlagebrug te Amsterdam	181 e.v.	Revisieloods Ned. Spoorwegen te Amsterdam, Arch. Ir. H. G. J. Schelling	273 e.v.	Instituut Physische Therapie te Amsterdam, Arch. H. E. v. d. Pauwert en A. J. Kramer	378 e.v.
Boekwinkel Keizersgracht te Amsterdam, Arch. A. Bodon	187 e.v.	Gebouw Handelskamer te Rotterdam, Arch. Ir. H. F. Mertens en J. Koeman	281 e.v.	Kantoorgebouw Kon. Fabr. F. W. Braat te Delft, Arch. Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk	385 e.v.
Jaarbeursstand P.T.T. Ontw. Cor Alons	190	Gouvernementskantoor te Soerabaia, Arch. Ir. W. Lemei Jr.	285 e.v.	Sonnenbad-café bij Nürnberger Stadion	391
Studieprijsvraag A. et A. Woonhuis voor een architect	193 e.v.	Verona en Venetië. Foto's door H. C. Verkruijzen	289 e.v.	Diacones Ziekenhuis te Arnhem, Arch. Posthumus Meijjes en v. d. Linden	393 e.v.
Studiegebouw V.A.R.A. te Hilversum, Arch. Eibink en Snellebrand	206 e.v.	Werk van Prof. Thoroskai Wigand Ede	297 e.v.	Pasar Gambir te Batavia, Arch. J. H. Antonisse	401 e.v.
Reisschets Dr. H. P. Berlage	212	Zweminrichting annex Openluchtbad te Amsterdam, Ontw. Dienst P.W.	305 e.v.	Werken van Arch. A. Nieuwpoort	404 e.v.
Architectenhuis te Blaricum, Arch. F. Hausbrand	214 e.v.	Noorder Bad te Zandvoort, Arch. Maurits Plate	312 e.v.	Tennisbanen te Middelkerke	406
Studieprijsvragen „Bouwkunst en Vriendschap” 1931. Diverse projecten	218 e.v.	Houten ramen, Diverse constructies	315 e.v.	Afbeeldingen s.s. „Champlain”	408
Nederlandsche Vredespostzegel, Diverse ontwerpen	225	Buitenhuis te Elst, Arch. J. W. Franken	316	Station te Lutterade, Arch. Ir. S. v. Ravesteyn	409 e.v.
Kiosk Centr. Station te Amsterdam, Arch. Ir. H. G. J. Schelling	226	Woonhuizen in de Werkbundsiedlung te Lainz bij Weenen	317 e.v.	Woonhuis te Schiedam, Arch. Brinkman en v. d. Vlucht	413 e.v.
Wereldtentoonstelling te Chicago, 1933	229 e.v.	Wegennet rond Amsterdam	323	Raadhuis te Katwijk a. Zee, Arch. Hooykaas en Lockhorst	420 e.v.
„Fenster” afbeeldingen uit dit boekwerk van Adolf Schneck	234 e.v.	Huis Prof. O. Salvisberg te Zürich	324	Amsterdamsche Bank te A'dam, Arch. B. J. Ouëndag †, Dr. H. P. Berlage en Ir. W. B. Ouëndag	425 e.v.
Nieuwe Maasbrug te Maastricht, Arch. Ir. G. C. Bremer	237 e.v.	Hoogbouw Dan, Willinkplein te Amsterdam, Arch. J. F. Staal	326 e.v.	Studieprijsvraag A. et A. „Jeugherberg voor 50 gasten”. Diverse projecten	441 e.v.
Arlington-Brug te Washington, Heftorens Schutsluis Bosscheveld te Maastricht	243	L. O. School te Amersfoort, Arch. Ir. C. B. v. d. Tak	341 e.v.	Portret J. Boterenbrood †	457
Film „Die Stadt von Morgen”	246	Bouwen en wonen in Indië door C. v. d. Linde, Illustraties	343 e.v.	Atelier Arch. Komter en Mastenbroek te Amsterdam	465 e.v.
St. Laurenstoren te Rotterdam getypt	248	Monument op Schiphol, Beeldhouwer J. Polet	347	Kantoorgebouw Oranje Nassau-mijnen te Heerlen, Arch. Ir. D. Roosenburg	469 e.v.
Restauratie Ned. Herv. Kerk te Schoonhoven, Arch. W. Kromhout	250 e.v.	Technische Grondslagen v. Bouwverordeningen, Illustraties	352 e.v.	Tentoonstelling Acad. Beeldende Kunsten te Den Haag	477 e.v.
U. L. O. School te Aalsmeer, Arch. Ir. J. Wiebenga	257 e.v.	Monument Domela Nieuwenhuis te Amsterdam, J. Polet	357	Prix de Rome, Monumentale en versierende Schilderkunst en Beeldhouwkunst, Diverse projecten	481 e.v.
O. L. School te Bergen (N.H.), Arch. J. H. Roggeveen	259 e.v.	Salle des Vitruvies, Ontw. Josef Hoffmann	358	R.K. Kweekschool met Internaat te Zeist, Arch. W. A. Maas	485 e.v.
Prijsvraag Hoogere Meisjesschool te Stockholm, Diverse projecten	262 e.v.	Christus aan het Kruis door Ivan Mestrovic	360	Altaar in de R.K. Kweekschool te Zeist door Gebr. Brom	492
J. W. Hanrath †, Diverse Bouwwerken	265 e.v.	De Vader en het Huis van den schilder door Tone Kralj	360	Wandschildering in de kapel R.K. Kweekschool te Zeist door Charles Eyck	493 e.v.
Nomogrammen voor zonlicht in vertrekken door J. Boterenbrood	272	Arthel verlichting te Parijs, Arch. R. Lenoir	363	Varia	52, 170, 228, 408, 476, 484, 496
		Arbeiderspers te A'dam, Arch. Ir. J. W. E. Buys en J. B. Lürzen	365 e.v.		

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUIZEN, RED., J. BOTERENBROOD, WIEGER BRUIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMA.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736

2 JANUARI N° 1

R.H.B.S. TE TIEL

ARCHITECT IR. H. HOEKSTRA B.N.A.

R.H.B.S. TE TIEL.

De gemeentelijke H.B.S. te Tiel, aan het Kalverbosch gelegen, werd in 1920 aan het Rijk overgedragen, bij welken overgang het gebouw werd afgekeurd, wijl het niet meer aan matig gestelde eischen kon voldoen.

Een eerste stap in de richting van den bouw eener nieuwe school werd gedaan door de Regenten van het Burger Weeshuis aldaar, die voor dat doel een terrein aan de Gemeente schonken, een oude appelboomgaard, groot bijna 2 H.A. en gelegen aan den Ouden Tielschen weg en de Heiligestraat. In 1922 werd het terrein aan het Rijk overgedragen, doch de naoorlogsche bezuinigingsperiode was oorzaak, dat eerst in 1928 met den bouw der nieuwe school kon worden aangevangen.

Een groot stuk van het terrein moest voor speelterrein worden ingericht, zoodat vele appelboomen moesten worden opgeofferd, gelukkig konden rondom het gebouw vele worden gered.

Het terrein is bijna zuiver Noord-Zuid georiënteerd, hierdoor was het mogelijk de werkruimten van de gewone leslokalen naar het Zuiden te projecteeren.

De Noord- en Zuidrichtingen zijn sterk in het plan gepro- nonceerd,

De conciërgewoning met fietsenbergplaats zijn om praktische redenen bij den toegang gebouwd, zij zijn tevens ook bedoeld als inleiding tot het eigenlijke schoolgebouw.

Een grondscheiding, parallel aan de nabijgelegen Waal, maakte een herfundeering noodzakelijk; als fundeering is

gekozen een systeem van betonpalen met betonbalken (gewapend).

De geheele beganegrondvloer is in gewapend beton uitgevoerd, waarop tegels voor de gangen en toiletten en houten ribben met riftvloeren voor de lokalen.

De gangvloeren van de verdieping zijn als die op den beganen grond in gewapend beton uitgevoerd; die van de lokalen zijn riftvloeren op houten balklagen.

Het werk is opgetrokken in Brabantsche keisteen — hand- vorm — in sterk genuanceerd rood, de daken zijn gedekt met roode, verbeterde, Hollandsche pannen.

De toegangsweg en het terras zijn bevoerd met roode zand- steentegels.

Voor de traptreden en plinten langs de steenen vloeren is dinbas gekozen, voor de gangvloeren opdal, een zilvergroene keisteen van Noorschen oorsprong.

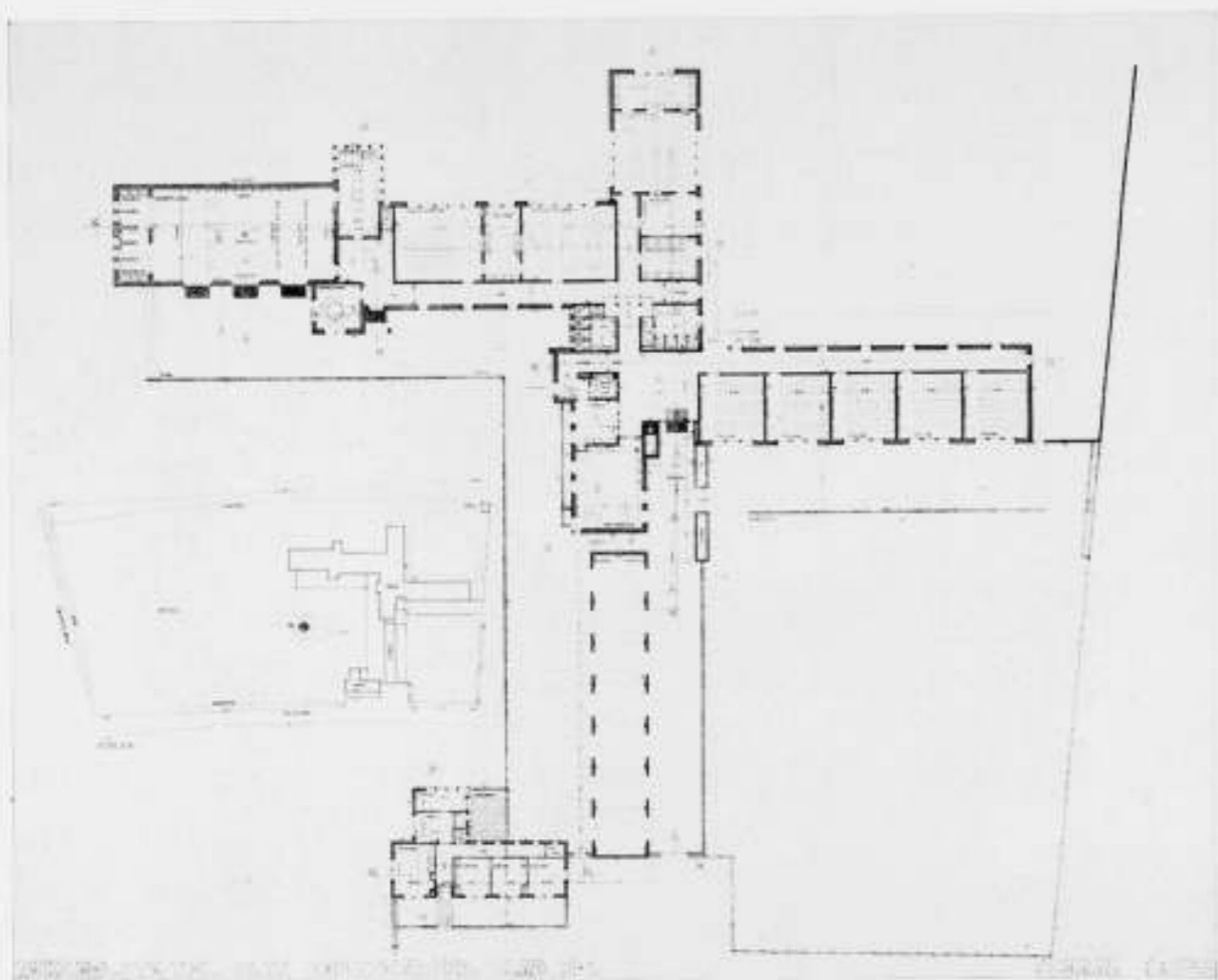
Het buitenverfwerk is geelwit behandeld met enkele accenten in anderen tint, het houtwerk in de gangen en lokalen is in blauw en geel afgewerkt; alle wanden zijn lichtgeel gekeimd.

In Juli 1930 werd het gebouw feestelijk ingewijd, bij gelegen- heid van het 60-jarig bestaan van de H.B.S. te Tiel, aan deze herdenking danken de gebrandschilderde ramen in het trap- lokaal hun aanzijn, zij zijn een geschenk van de oud-leerlingen aan de nieuwe school.

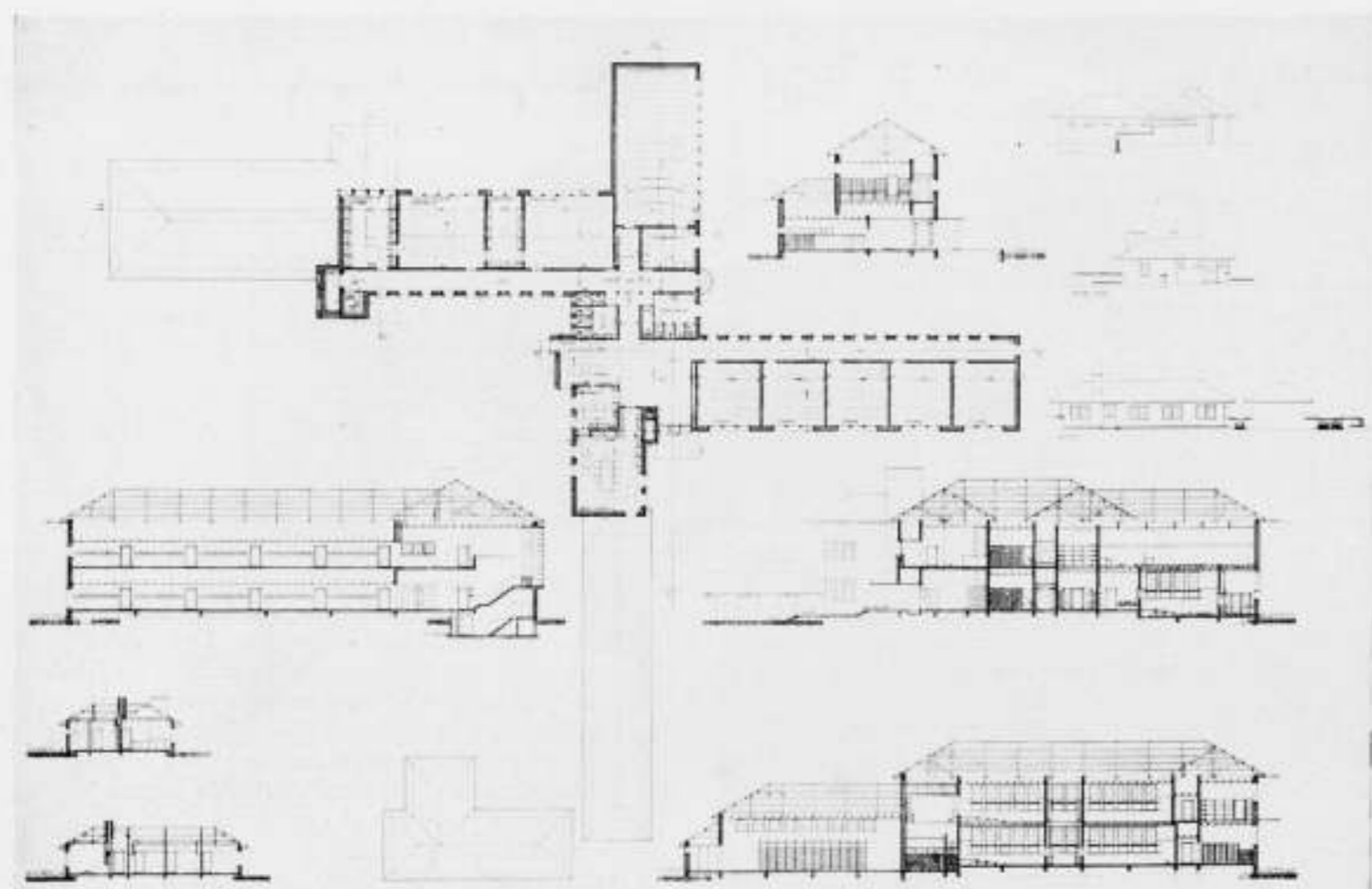
De ramen zijn gemaakt door Joep Nicolas, ik neem gaarne zijne beschrijving der composities over; ik zelf vind de bouw- kunstige perfectie zoo perfect niet.

H. HOEKSTRA.

's-Gravenhage, 21 October 1931.

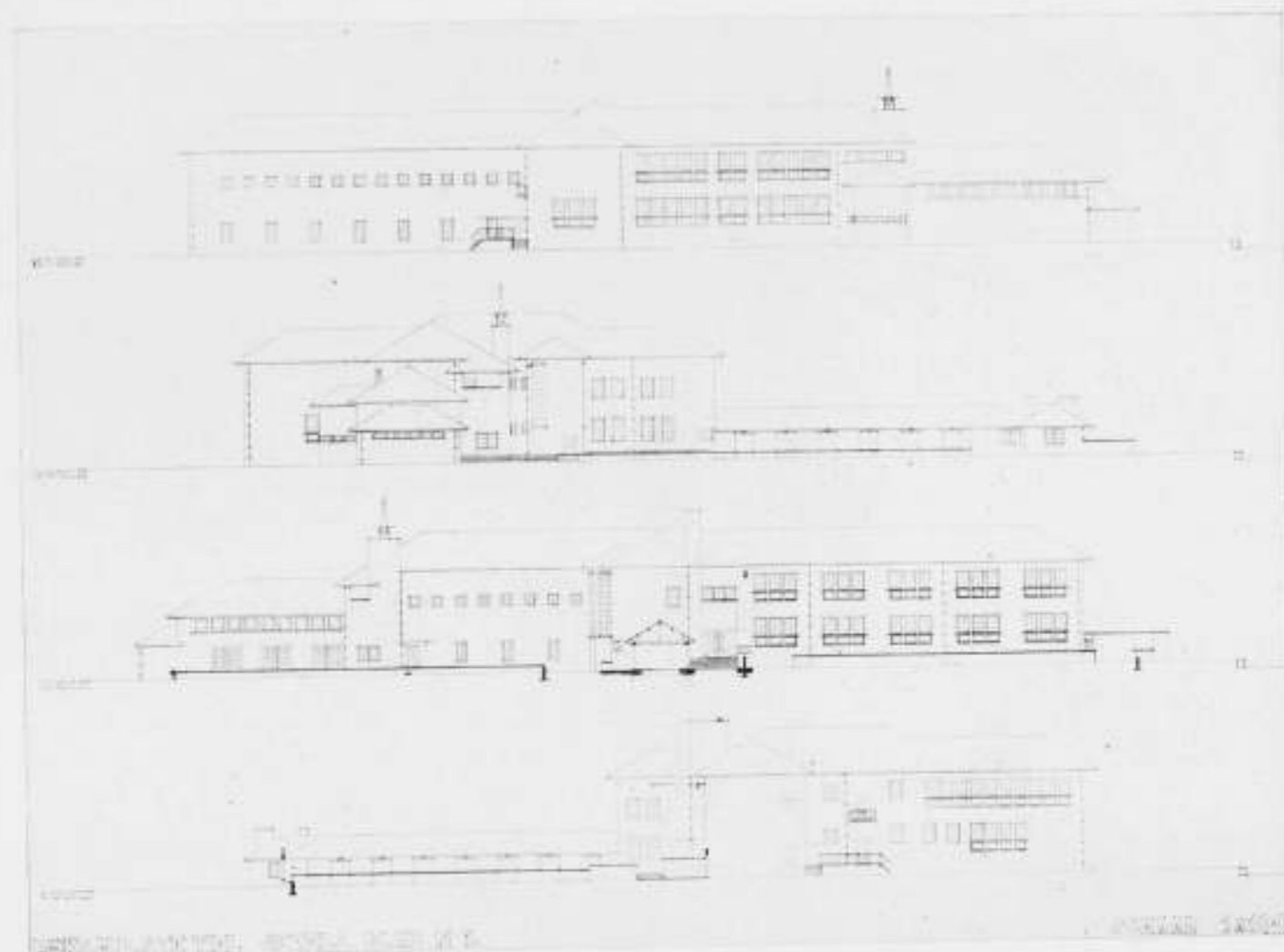
STUDIO-EN-TOEGANG NAAR TOEGANGSPUNT (AAN DE WEG)

STUDIO-EN-TOEGANG NAAR TOEGANGSPUNT (AAN DE WEG)

PLATTEGRONDEN EN DOORSNEDEN R.H.B.S. TE TIEL

ARCHITECT IR. H. HOEKSTRA B.N.A.

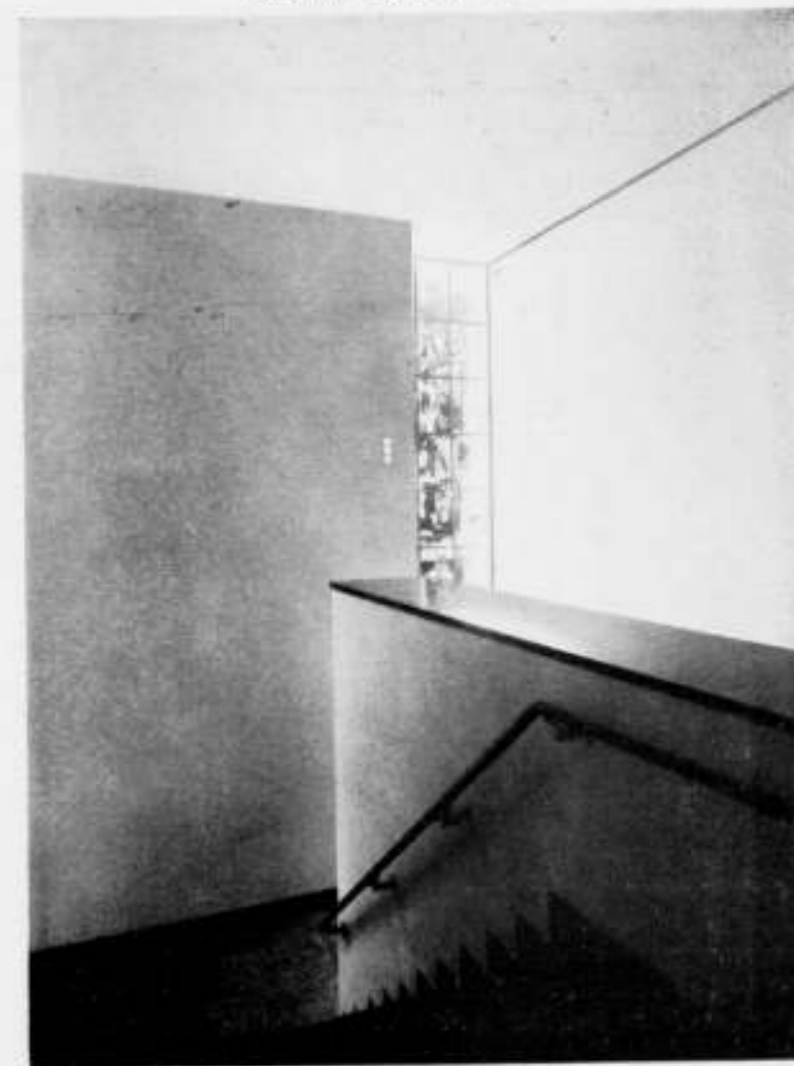
STUDIO-EN-TOEGANG NAAR TOEGANGSPUNT (AAN DE WEG)

GEVELS R.H.B.S. TE TIEL

ARCHITECT IR. H. HOEKSTRA B.N.A.

HOOFDINGANG EN TRAP R.H.B.S. TE TIEL

ARCHITECT IR. H. HOEKSTRA B.N.A.

GLAS-IN-LOOD-RAAM R.H.B.S. TE TIEL

ONTWERP JOEP NICOLAS

SCHOOL MET TUIN EN DIRECTEURSKAMER

R.H.B.S. TE TIEL

ARCH. IR. H. HOEKSTRA B.N.A.

TOELICHTING TOT DE ONTWERPEN DER GEBRANDSCHILDERDE GLASRAMEN VAN JOEP NICOLAS IN HET NIEUWE GEBOUW DER R.H.B.S. TE TIEL.

In dit nieuwe schoolgebouw, waar elke ruimte, naar haar doel gevormd, tot een sensatie van bouwkunstige perfectie wordt, waar een opvoedende geest van blijheid heerscht in de harmonische soberheid, is het een heerlijke taak een paar glasramen te maken, die 'n kleurige noot brengend in het trappenhuis, toch iets meer zijn dan een decoratief siersel tot onderbreking der wandvlakken. Hier is de aangewezen gelegenheid om, spelende met kleurglazen en grisailleverf, een verluchting aan te brengen in het statige gebouw, die op de leerlingen werkt als een voortdurende aanmaning, hun leertijd te gebruiken, hun jeugd in vreugde en in ernst te benutten — en vooral om hen erop te wijzen waartoe hun schoolse moeiten dienen moeten — om hen rijp en geschikt te maken het leven te genieten en het vruchten te doen dragen.

En deze aanmaning wordt niet gegeven met dorre spreuken, die ons na driemaal lezens vervelen, — niet met symbolische personages, of met lang verwelkte emblemen; hier in dit frissche schoolgebouw geen uilen der wetenschap, geen betekenisvolle bloemen, die wellicht in staat waren een middeleeuwer aan te manen tot nederigheid, oprechtheid of andere zeer waardeerbare deugden — neen, wij spreken heden een andere taal tot de levende ontvankelijke jeugd: geen cerebrale compositie die doceeren wil, maar een vroolijke beweeglijkheid van kleurige figuren, die opwekt tot levensmoed en levenslust, die een levensles suggereert zooals het leven zelf dat doet, die in duizendvoudige variatie de kleine bijkomstigheden niet ontkent, maar naar waarde leert schatten, en die langzaam, elken dag duidelijker, uit haar ongedwongen sfeer een stemming wekt van goed willen, om uit de onbewuste kindsheid, door den leertijd wetend en bewust gemaakt, het leven te aanvaarden in reëel idealisme.

Er staan geen spreuken geschreven in de ramen, maar de groepen der afbeeldingen, die klimmen van onder naar boven door de vijf meter hoge trapvensters, zijn geïnspireerd op de volgende thema's.

Het rechter raam, dat men terstond ziet bij het opgaan der trap, verbeeldt in suggestieve groepen:

Droom in uw kindsheid
Ontwaak in uw jeugd
Denk en overleg
Doe wat u goed lijkt
Schouw en geniet.

Het linker raam, dat men het beste ziet vanaf het eerste trapportaal, zegt welhaast hetzelfde in andere beelden. — Het is als 't ware een bevestiging van datgene wat als den organischen gang van een gelukkig menschenleven beschouwd kan worden:

Gedenk uw Vaderhuis
Benut uw leertijd
Houd koers
Leef het kleurige leven
Zaaï uwe gedachte.

Het eerste raam begint met het fantastisch spel der kinderdromen: groene weiden, luchtige, sierlijke gebaren en temidden daarvan het te paard stijgen — symbool van alle onbestemde verlangens, die vasten vorm missen, maar die den overvloed kenmerken eener zonnige kindsheid. En dan het ontwaken: het zien der werkelijkheid, die sterker wordt dan de dromen en die problemen stelt. Deze problemen stemmen tot ingetogenheid — tot denken en beredeneeren — in één woord tot leering, die overtuiging schept. Uit deze overtuiging groeit het werk: de daad — en hier is als symbool van

de daad een tweevoudige werking uitgebeeld: het vorm geven en het neerschrijven der gedachte: De beeldhouwer die zijn overtuiging beitel in een stuk steen, en een schrijvende figuur, die in schrift zijn dadelijke beslissing vastlegt. En als bekroning van dit raam de vijfde groep: Het zien van het leven en van de eigen plaats daarin: figuren die zich als in een spiegel zien, varende op de baren des levens en die al schouwend de werkelijkheid genieten — schooner dan de schoonste droom. Het tweede raam vangt aan met een beeld uit de huiselijke atmosfeer van het familieleven: een herinnering die elk mensch met zich draagt in 't leven, en die een oriëntatie en een steun kan zijn. Dan volgt het studeeren: luisteren naar de woorden van den leermeester — en 't lezen der wetenswaardigheden in de boeken. En eens volleerd en klaargemaakt om 't leven in te varen, dient men koers te houden; de zeilen te hijschen en den stroom te doorklieven.

Maar ook vergete men niet het kleurige leven te leven: tot 't harmonische bestaan behoort ook de overvloed: de muziek. Daarom spelen hier de muzikanten, dansen en dansers: een rythme dat in beweging den geest een tegenwicht geeft. Maar geen generatie zal vrucht dragen, tenzij ze hare gedachte zaait in 't steeds weer doorploegde veld des tijds. En 't nageslacht zal leven, van hetgeen wij zaaiden. Daarom is als eind van dit raam de afbeelding gekozen van twee zaaiers, die de korrels in de voren strooien. Het bovenste deel van dit raam, dat inmiddels voltooid is, wordt hierbij afgebeeld. De beschouwer vergete echter niet, dat een foto van een kleurig glasraam slechts een zeer onvolledige wedergave kan zijn.

TENTOONSTELLING VAN WERK VAN Ir. JOS. KLIJNEN.

Ze is zeer intiem en ook zeer beknopt. Ze is geen glorie-tentoonstelling, geschikt voor kolommen lange artikelen. Wèl laat ze indruk na: de bevestiging van een ernstig streven om los te komen uit de materie, in waarheid, en niet in schijn. Er zal wel geen architect zijn, die minder goed beoordeeld is kunnen worden dan Ir. Klijnen, want we vinden weinig van zijn werk verwezenlijkt en dat wat in portefeuille bleef, slecht gereproduceerd in onze vakbladen.

Wie het in den vorigen jaargang opgenomen project voor een raadhuis te Waalwijk (zie No. 51 1930) in origineel ziet, krijgt een totaal ander idee, begrip van dit werk. In de verkleinde reproductie gaat de schaalwerking verloren. Eerst wanneer men deze plattegronden op de bekende teekenschalen bekijkt, ontwaart men de ruimtewerking, die in dit plan is verkregen, een werking, die bij de verkleinde afbeeldingen geheel verloren blijkt te gaan. En bij het zien van de — zoo fraaie — perspectieftekening in kleuren, valt als bij tooverslag het bizarre weg, dat voor velen bij het zien van de verkleinde en kleurloze reproducties een hoofdindruk schijnt te wekken.

Ook het onrijpe plan voor een Raadhuis te Enschede heeft bijzondere kwaliteiten, die eerst uit de origineele teekeningen spreken.

En het is merkwaardig dat de commissie van beoordeeling destijds geen woord van lof heeft laten hooren over de meesterlijke poging om een raadhuis te concipieren, dat in zijn karakter zoo volkomen, zoo voor 100%, afgestemd was op den „toon“ van de stad Enschede. Niet van het Park van Enschede met de villa's der industrielen of zijn wijsche singels der middenstandswijken, maar van die triest getinte werkstad, in mineur, met sheddaken en schoorsteenpijpen en puffende fabriekstreintjes op enkel spoor.

Het wil mij voorkomen dat het rechtvaardig is, dit werk alleen te bezien en te beoordeelen aan de hand van de origineele teekeningen.

Mogen nog vele collega's deze rechtvaardigheid betrachten vóór

III
8 Jan. a.s., tot zoolang deze tentoonstelling in den Rotterdam-
schen Kunstkring open blijft. Als herinnering neemt men den
indruk mede, dat ook de bouwkunst vele facetten heeft, waar-
van de minder schitterende desondanks wel eens tot de zuiverst
geslepenen kunnen behooren. J. P. M.

OVER EEN BEELDHOUWERK.

Deze plaatjes geven een overzicht van het ontstaan van een
beeldhouwwerk, niet een pressepapier in een gesneden pre-
cieuse houtsoort, maar niet minder dan een meer dan levens-
groot paard in graniet.

Bekenden in Amsterdam zullen het edele dier alreeds gezien
hebben op een der nieuwe bruggen in Amsterdam Zuid, waar
het hoog op een sokkel steigerende boven het water uitsteekt,
met het argelooze meisje tusschen zijn krachtige pooten, —
als het symbool, hoe de onbevangenheid van de menschen de
krachten en de wildheid van het leven beheerschen kan.
De plaatjes geven de stadia van de werkzaamheden weer.
Allereerst de opzet van het kleimodel (I), met den beeldhouwer
Hildo Krop, die letterlijk en figuurlijk boven zijn werk staat.
In II het voltooide model in klei, dat afgegoten wordt tot
een gipsmodel, dat gereed is op afbeelding III, waarop tevens

V

VI

VII
7

PYLOON BEKRONING OP DE BRUG TEGENOVER DE NOORDER AMSTELLAAN TE AMSTERDAM
HILDO KROP BEELDHOUWER.

de stukken graniet voor het beeld reeds opgesteld worden. De steen woog vóór de bewerking naar schatting 15 ton, na de bewerking ± 12 ton. Het graniet wordt bewerkt met een gewone hamer en beitel, maar bovendien ook met een pneumatischen hamer die den beitel ± 3000 slagen per minuut geeft, hetgeen uiteraard een groote arbeidsbesparing oplevert (IV). In de volgende plaatjes ziet men het beeld uit de materie naar voren komen (V, VI en VII). Tenslotte het beeld kant en klaar.

LEZINGEN VAN LE CORBUSIER.

Le Corbusier zal op 11 en 13 Jan. te Rotterdam in de Nutzaal Oppert 81 spreken over „La Révolution Architecturale fermentée par les Techniques Modernes” en „La Révolution Architecturale apporte la solution aux problèmes de l’Urbanisation des Grandes Villes”. Wij willen onder de aandacht brengen dat dit de eerste keer is, dat Le Corbusier hier te lande spreekt, hoewel hij reeds herhaaldelijk daartoe werd aangezocht. Bovendien arrangeert de Rotterdamsche Kunstkring te zelfder tijd een tentoonstelling van photo's naar zijn werk. Toegangkaarten worden beschikbaar gesteld tegen f 2.— voor de twee avonden. Deze zijn verkrijgbaar bij den secretaris (gironummer 47835), bij den Rotterdamschen Kunstkring, Witte de Withstraat 35, van 24 December 1931 af, en 's avonds aan de zaal.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 1 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 2 JAN. 1932 No. 1 DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. LEDENVERGADERING B. N. A. OP 16 JANUARI TE 's-GRAVENHAGE.

De eerstvolgende ledenvergadering zal worden gehouden op 16 Januari 1932, te 's-Gravenhage.

Deze ledenvergadering is de voortzetting van de jaarvergadering, waarop enkele punten van de agenda werden aangehouden.

Op de agenda staan voorloopig de volgende punten:

1. Notulen (de concept notulen zullen in het volgende nummer worden opgenomen).
  2. Mededeelingen.
  3. Ingekomen stukken.
  4. Verkiezing van een pl. verv. lid in de Commissie van Voorlichting.
  5. Wijziging bepalingen betreffende den Eereraad in de Statuten en het Huish. Reglement.
  6. Voorstellen betreffende de reorganisatie van de Comm. van Voorlichting.
  7. Medewerking van leden van den B. N. A. aan architectuur uitgaven.
  8. Rapport Comm. bestudeering van het vraagstuk Reclame op Schuttingen door de eigenbouwers.
- Nadere mededeelingen worden in het volgende nummer opgenomen.

Toelichting bij punt 5 der agenda, wijziging van statuten en huishoudelijk reglement betreffende den Eereraad.

Het Bestuur heeft overwogen welke wijzigingen het in zijn oorspronkelijke voorstellen aan de eerstvolgende ledenvergadering moet voorstellen in verband met de stemming in de vergadering van 12 December over een tweetal principieele punten: afschaffing van de boeten (voorstel Vorkink) en de invoering van de mogelijkheid van schadevergoeding aan de benadeelde partij (voorstel Mr. Rosenboom). De ledenvergadering heeft zich bij meerderheid van stemmen voor deze voorstellen verklaard; voor de definitieve beslissing tot statutenwijziging is echter een meerderheid van $\frac{2}{3}$ der uitgebrachte stemmen vereischt.

Het Bestuur kan zich met de afschaffing van de boeten vereenigen, maar ontraadt om in de statuten de mogelijkheid van schadevergoeding aan een benadeelde op te nemen. Schadevergoeding aan een bouwheer behoort naar de meening van het Bestuur uitsluitend ter beslissing te blijven aan de Commissie van Geschillen, terwijl het Bestuur het ook niet juist acht dat de Raad van Orde een instantie voor invordering van schade zou kunnen worden.

Op grond van dit standpunt stelt het Bestuur thans voor:

1. Overal waar staat Eereraad of Raad van Toezicht, te lezen: Raad van Orde.
2. Voorstel 2A te lezen:
De straffen, die de Raad van Orde kan opleggen zijn: hetzij
1e. berisping of
2e. berisping met publicatie, hetzij
3e. vervallenverklaring van het lidmaatschap, of
4e. vervallenverklaring van het lidmaatschap met publicatie.

Toelichting: De bedoeling van het Bestuur is door deze differentiatie duidelijk te doen uitkomen dat er vier typen van straffen zijn, terwijl cumulatie van straffen niet mogelijk is.

3. Voorstel 2B eerste toevoeging te lezen:

De Raad van Orde bepaalt bij zijn uitspraak op welke wijze de eventuele publicatie door het Bestuur geschieden zal. Publicatie buiten den kring van de leden van den B.N.A. vereischt de goedkeuring van het Bestuur.

4. Voorstel 2B derde toevoeging te doen vervallen.
5. In voorstel 3B te laten vervallen in de eerste alinea de woorden: „of uit de door den Raad van Toezicht opgelegde boeten bestreden”.
6. Voorstel 3C te doen vervallen.
7. Op voorstel 4C, 2e toevoeging te laten volgen: De Raad van Orde of zijn voorzitter kan met het oog op de te maken kosten de storting van een door hem te bepalen waarborgsom verlangen van den klager.

Het Bestuur deelt mede dat Mr. Rosenboom op verzoek van het Bestuur zijn voorstel in een amendement heeft be-
lichaamd: het luidt:

De straffen, die de Raad van Orde kan opleggen, zijn:

- 1e. berisping.
  - 2e. vervallenverklaring van het lidmaatschap in beide gevallen kan door den Raad als bijkomende straf worden opgelegd:
  - 1o. de betaling van eene door den Raad te bepalen schadevergoeding aan de benadeelde partij.
  - 2o. publicatie van de uitspraak, hetzij in het vertrouwelijk gedeelte van het orgaan van den B. N. A., hetzij op andere wijze, in het laatste geval echter alleen met goedkeuring van het Bestuur van den B. N. A.
- De kosten, aan het onderzoek van de beslissing verbonden, kan de Raad brengen ten laste van de partijen of een hunner in verband waarmede van de klagende partij, indien deze geen lid is van den B. N. A., de storting van een door den Raad te bepalen waarborgsom kan worden verlangd, alvorens aan de klacht gevolg wordt gegeven.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR EN DE COMMISSIES IN 1932.

BESTUUR: Voorzitter Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, Vice-Voorzitter Prof. Ir. G. Diehl, Secretaris Ir. A. J. v. d. Steur, Penningmeester E. Verschuyf, Leden H. v. d. Kloot Meijburg, W. J. Sandhövel en G. Versteeg.
DAGELIJSCH BESTUUR: Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, Ir. A. J. v. d. Steur, G. Versteeg.

EERERAAD: Nog niet volledig geconstitueerd.

COMMISSIE VAN VOORLICHTING: Leden Ir. G. Friedhoff, H. v. d. Kloot Meijburg en A. R. Wittop Koning, Plaatsvervangende leden: Ir. A. v. d. Steur, Ir. H. T. Zwiars, vacature, Secretaris J. P. Mieras.

COMMISSIE VAN FINANCIËN: J. M. van Hardeveld, M. Meyerink, Ir. F. P. J. Peutz

COLLEGE VOOR HET ONDERSTEUNINGSFONDS: Leden C. N. van Goor, J. H. de Roos en de Penningmeester.

COMMISSIE VAN REDACTIE: A. P. Smits, G. Versteeg en G. Westerhout.

COMMISSIE VAN ONDERWIJS: G. Versteeg, Voorzitter: Leden Alb. Kool, Maurits Plate, J. Zietsma en Ir. H. T. Zwiars, Secretariaresse mej. C. Kleine, Wateringschans 102, Amsterdam. Penningmeester J. P. Mieras.

COMMISSIE VAN GESCHILLEN: Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, P. G. Buskens, S. de Clercq, C. N. van Goor, M. Meyerink, B. J. Ouëndag, Voorzitter, W. J. Sandhovel, Ir. H. Thunnissen, J. Verheul, E. Verschuyf, G. Versteeg, Ir. W. K. de Wijs, Mr. E. H. P. Rosenboom, Secretaris, Willemsparkweg 198, Amsterdam.

GESCHILLEN COMMISSIE HONORARIUMTABEL 1915: P. G. Buskens, S. de Clercq, B. J. Ouëndag, Ir. H. Thunnissen, J. Verheul, G. Versteeg, Mr. E. P. H. Rosenboom, Secretaris.

COMMISSIE VAN GESCHILLEN WONINGBOUW: Leden aangewezen door den B.N.A.: G. Feenstra, Ir. W. P. C. Knuttel, Foeke Kuipers, B. J. Ouëndag, J. H. de Roos, P. Vorkink, Ir. W. K. de Wijs. Secretariaat: Bureau Nationale Woningraad, Roofof Hartplein 4, Amsterdam.

INNING VAN DE CONTRIBUTIE VOOR HET JAAR 1932.

Gedurende de maand Januari zal de gelegenheid openstaan voor de leden en de aspirant-leden van den B.N.A. om de contributie voor het jaar 1932 te voldoen door storting van een bedrag resp. f 30.20 en f 25.20 op de postrekening van den B.N.A. 71518.

Na 31 Januari zal de inning van de contributie bij hen, die haar niet gestort hebben op de postrekening, plaats vinden per postkwitantie. Voor de innskosten zal f 0.30 in rekening worden gebracht, zoodat dan over resp. f 30.50 en f 25.50 zal worden gedisponeerd.

Het Bestuur vertrouwt dat vele leden gebruik zullen maken van de aldus geschapen gelegenheid de contributie te kunnen storten op de postrekening van den B.N.A. en daarmee zullen medewerken aan het verlichten van de administratie. De Penningmeester van den B.N.A.

BEËINDIGING VAN HET LIDMAATSCHAP.

Voor het lidmaatschap van den B.N.A. hebben met ingang van 1 Januari 1932 bedankt de heeren: J. W. Hanrath te Hilversum, G. Hoekzema te Groningen, A. J. Kroppoller te Wassenaar, J. Moolenschot te Amsterdam en Han Groenewegen te Medan.

HONORARIUMTABEL VOOR VOLKSWONINGBOUW VAN MEI 1931.

Aangezien het Bestuur bekend is, dat sommige architecten de oude honorarium voor volkswoningbouw nog toepassen, deelt het hierbij mede, dat deze oude tabel na 1 Januari 1932 niet meer geldig is. De tabel van 1 Mei 1931 is met ingang van 1 Januari 1932 de tabel waarvan het gebruik dus voor de leden van den B.N.A. bindend is.

De tabel is verkrijgbaar aan het Bureau van den B.N.A. tegen betaling van f 0.40 per stuk voor leden van den B.N.A. en f 1.75 voor niet-leden.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES P. C. HOOFDSTRAAT 157, AMSTERDAM, TELEFOON 27707.

WINTERPROGRAMMA.

Het winterprogramma bevat nog de volgende punten:

Een lezing van den Heer Jan Gratama, b.i. over de Nieuwe Zakelijkheid als uiting van het Moderne leven,

in samenwerking met den B.N.A. een lezing van Prof. M. J. Granpré Molière over de Zuiderzeewerken,

een lezing van den Heer H. T. Zwiars, b.i.

benevens eenige nader aan te kondigen excursies.

Voor het Bestuur van A. et A.

H. T. ZWIERS, te Secretaris.

Hieronder laten wij volgen het antwoord van het bestuur der A. V. R. O., dat ons Genootschap heeft ontvangen op ons schrijven dd. 26 Nov. j.l.

Aan het Bestuur van Architectura et Amicitia,
P. C. Hooftstraat 157.

Amsterdam (Z.).

14 December 1931.

Keizersgracht 107.

Mijne Heeren,

In antwoord op Uw schrijven van 25 November j.l. heb ik de eer U te berichten, dat het bestuur het zeer op prijs stelt van U de noodige voorlichting terzake van den studiobouw der A. V. R. O. te ontvangen. Ook heeft het overwogen in hoeverre het mogelijk zou zijn een beperkt aantal architecten uit te noodigen voor een prijsvraag voor dien bouw. De eischen voor een studiobouw zijn hoofdzaak van technische aard en omvatten in algemeenen zin eischen van een speciaal soort accoustischen aard en die voor het opstellen van allerlei machines.

Het bestuur acht het noodig, dat de architect, die met den bouw zal worden belast, een studie maakt van deze eischen en meent, dat het noodig is, dat hij daarvoor eenige studio's in Europa bezoekt.

Bij het uitschrijven van een prijsvraag, ook al zou die beperkt worden tot enkele personen, zouden de deelnemers zich dus kosten moeten getroosten zonder de zekerheid te hebben deze vergoed te krijgen. Dit lijkt ons een ernstig bezwaar tegen Uw plan.

Het bestuur der A. V. R. O. maent dan ook geen stappen in die richting te moeten doen.

Hoogachtend,

Algemeene Vereeniging Radio Omroep,
w.g. V. G. GILDEMEESTER.

Algemeen Secretaris.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, WAARN. VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMA.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 9 JANUARI N° 2

DE ARCHITECT EN DE NIEUWE STAD.

Voordracht gehouden voor het genootschap A. et A. te Amsterdam op 21 December 1931, door Ir. A. Boeken.

„De architect en de nieuwe stad“: de nieuwe stad alleen, dat kan al zijn: de nieuwe wijken van Amsterdam, nieuwe zich ontwikkelende stadsvormen in het algemeen, de nieuwe stad die bezig is zich te vormen in het hart der bestaande steden, de nieuwe stadsidee van het geheele gewest, waarbij de grenzen van Amsterdam gesteld zouden worden aan het Noordzeestrand eenerzijds en in de heide van Soest anderzijds.

Nu is de stof die ik hier voor u wil behandelen inderdaad reeds veel omvattend genoeg, indien ik me beperk tot een bespreking van den werkring van den architect bij den bouw der wijken die wij in de laatste tien of twintig jaren — en dan voornamelijk rondom Amsterdam — hebben zien verrijzen, en tevens eenige uitzichten open en mogelijkheden aanduid voor den aanleg en bouw der stadswijken aan welke stichting ik in een nabije toekomst nog eens hoop te kunnen mede werken. En wanneer ik mij dan hierbij kritisch uitlaat over de stadswijken, die in de laatste jaren in Amsterdam zijn verzezen, dan verzoek ik u met nadruk deze critiek te beschouwen in verband met hetgeen ik hoop te zeggen over nieuwe mogelijkheden van stedelijke bebouwing en niet als een critiek om haar zelfswil op de architectuur of het werk der architecten in de nieuwe stadsgedeelten van Amsterdam.

Nog een andere beperking zal ik mij opleggen: namelijk deze, dat ik uitsluitend zal spreken over de woonwijk, hoewel ik zeer goed weet, dat deze zonder het verband met de werk- en ontspanningswijken, niet leven kan. Daar in een woonwijk het wonen de belangrijkste functie is, te meer daar volgens de gangbare opvattingen tot voor korten tijd geleden het wonen de eenige functie van de wijk was, moet ik wel beginnen met uwe aandacht voor het woningvraagstuk te verzoeken.

Om mij voor deze voordracht voor te bereiden heb ik in de laatste weken wat oude tijdschriften en andere publicaties doorgekeken en daarbij is het mij opgevallen hoe snel het leven op het gebied van den woningbouw en stadsuitbreiding is voortgegaan. Aan den eenen kant treft ons de atmosfeer van een onder-onsje in de oudere publicaties, aan den anderen kant kunnen wij opmerken hoe toch reeds heel vroeg alle maatschappelijke en technische problemen gesteld waren.

Hoewel de toekomst waarheen wij gaan, mij veel meer belang inboezemt dan het verleden, wil ik toch bij deze geschiedenis en vóórgeschiedenis even stilstaan, omdat de ontwikkeling der geestesgesteldheid en haar teruggang die hier tot uiting komt, en de houding van den architect in dezen ook voor ons van belang zijn. En met het bespreken van deze geschiedenis komen wij vanzelf terecht bij het heden en bij de toekomst.

Doen wij op goed geluk af een keuze uit den ouden tijd en nemen wij bijvoorbeeld de geschiedenis van de Bouwonderneming „de Jordaan“, dan zitten wij inééns midden in het maatschappelijk probleem van den woningbouw in de oude stad ter vervanging van vervallen krotten. In een brochure van omstreeks 1900 doet deze bouwonderneming — die bestond uit een commissie van vooruitstrevende maatschappelijk werkende

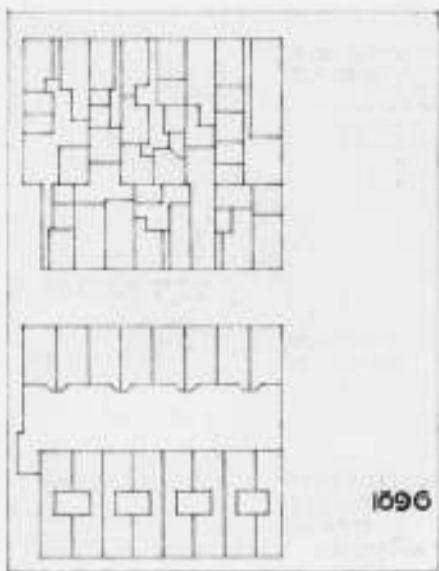
Amsterdammers, en geen bouwonderneming was zooals wij die in 't algemeen kennen, verslag van den bouw van een blok van 91 arbeiderswoningen in de Jordaan dat toen een paar jaar te voren gereed was gekomen. Practisch was de opgave nauwbegrensd, het sloopen van een complex krotten en het bouwen van twee rijen woningen aan de Lindengracht en in de Goudsbloemstraat, maar in deze beperkte grenzen, vinden wij hier in kiem alle woningbouw- en saneeringsproblemen aanwezig, eensdeels problemen, die in den tusschentijd tot oplossing zijn gekomen, zooals bijv. de moeilijkheden wegens het ontbreken van de mogelijkheid tot onteigening, later door de woningwet geregeld en ook die van het verkrijgen van een open binnenterrein in het blok en een behoorlijke straatbreedte die in de latere bouwverordening met haar rooijlijnen en achtergevel-rooijlijnen opgelost zijn, anderdeels problemen die thans, zij het dan ook in anderen vorm, voortbestaan.

Zoo vinden wij in dit werk uit de vorige eeuw het probleem van de minimumwoning aangeroerd en ook de uitspraak, dat de bouwonderneming zich bewust is van de onmogelijkheid van het bouwen van woningen voor de bewoners der krotten die zij sloopte: een onmogelijkheid die in hare tragiek tot heden toe is blijven voortbestaan. Verder vinden wij de opmerking dat het aantal bewoners in de nieuwgebouwde betrekkelijk ruime huizen even groot of grooter is dan dat van den overbevolkten geheel dichtgebouwen ouden toestand, waarbij dus het vraagstuk van de economische verkaveling en bebouwing is aangeroerd. Voorts aantekeningen over minimumeischen, het leeren bewonen, over toetreden van licht en lucht, het bezwaar van uitgebouwde keukens, het nut van balconen, allemaal dingen die er op wijzen dat het hier gold een stuk woontechnisch, maatschappelijk-technisch werk, dingen die geheel voor de hand liggen, maar helaas zoo vaak verwaarloosd worden. Het is voor ons architecten verheugend in deze bouwonderneming aan te treffen één der architect-pioniers van den woningbouw, den in 1919 te vroeg overleden van der Pek. Ik meen, dat de bouw van die Jordaanwoningen zijn eerste werk op dit gebied geweest is en al moge de oplossing die van der Pek 35 jaar geleden gaf, uit den aard der zaak niet meer overeenkomen met onze tegenwoordige opvattingen en de tegenwoordige mogelijkheden, heb ik toch mijn voordracht willen aanvangen met dit mooie stuk maatschappelijk architectenwerk, werk dat den geheelen mensch vergt, den architect als pionier, als vakman en als schepper.

Thans een tweede punt uit de voorgeschiedenis van den woningbouw.

In het in 1918 uitgegeven gedenkboek van de Bouwmij. tot verkrijgen van eigen woningen, ter gelegenheid van haar 50-jarig bestaan, geeft deze een verslag van haar werken vanaf haar oprichting in 1868. Er waren altijd velerlei moeilijkheden te overwinnen geweest, maar in 1909 kwam daarbij een geheel nieuwe. Toen werden n.l. voor het eerst door de inmiddels ingestelde schoonheidscommissie de gevels van een blok woningen aan de Hugo de Grootstraat, dat zooals de vorige blokken door den voorzitter der bouwcommissie ontworpen was, afgekeurd. Dit was op zichzelf niet zoo heel belangrijk,

HISTORIE

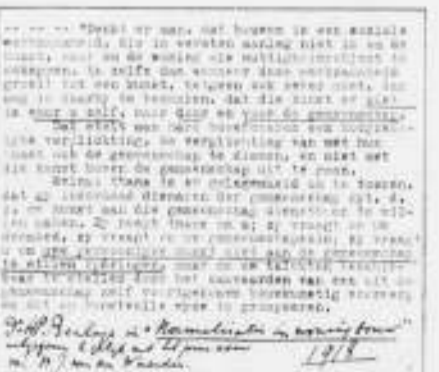
SANEERING EN WONINGBOUW IN DE VORIGE EEUW

ARCHITECTENWERK IN 1920. HET WONINGCOMPLEX ALS EENHEID. PRIJSVRAAG-ONTWERP J. W. JANZEN

ARCHITECTENWERK IN 1920. HET STADSPLAN ALS ORGANISME. PRIJSVRAAG-ONTWERP J. W. JANZEN

OOK THANS: „STILL GOING STRONG“

maar wel belangrijk, in beginsel althans, was, dat de gevelteekeningen daarna werden omgewerkt volgens de aanwijzingen van den architect Weissman. Op zichzelf lag deze oplossing van de moelijkheid met de schoonheidscommissie direct voor de hand en allicht zal het stadsbeeld in de Hugo de Grootstraat en later in de Indische buurt, waar zich precies hetzelfde afspeelde, gewonnen hebben, maar wij vinden hier wellicht het begin van den architect als officieele gevelartiest.

Vervolgens een derde punt, dat zeker niet meer tot de vóórgeschiedenis van den woningbouw behoort, integendeel dat ons midden in den echten vereenigingsbouw brengt. Mijn keuze in dezen is willekeurig — de ontwikkeling van de vereenigingen in het bloeitijdperk van den vereenigings- en overheidsbouw levert alleen reeds stof voor een geheel boek. Ik wil n.l. eenige opmerkingen maken naar aanleiding van het werk van de Coöperatieve Woningvereniging „Samenwerking“, waarvan wij over de jaren 1908—'28 in de jubileumsuitgave ter gelegenheid van haar 20-jarig bestaan een overzicht vinden.

Wij zien hoe deze vereeniging op de basis der woningwet begint met eenvoudige huizenbouwerij voor den middenstand in 1910, maar hoe dan in 1912 reeds plannen opkomen voor een tehuis voor vrijgezellen, met keuken en coöperatief restaurant, plannen, die pas na den oorlog tot uitvoering konden komen. Deze plannen zijn een teeken — hoewel niet het eerste — bij den bouw van de oudere tuinsteden was al dezelfde gedachte verwezenlijkt — dat in het milieu van den vereenigingsbouw, de gemeenschappelijke voorziening tot uiting komt: de centrale gemeenschappelijke huisvesting van alleenwonenden, de centrale keuken te midden van de blokken woningen. Voorts treffen wij hier nog andere gemeenschappelijke voorzieningen aan als een rijwielbergplaats, algemeene tuin in één der blokken. Bovendien doet zich hierbij nog een ander ontwikkelingsverschijnsel voor. Terwijl tot nu toe de bouw der vereenigingen zich er toe beperkt had woningblokken te bouwen binnen bestaande rooilijnen, 't zij geheele blokken, 't zij gedeelten, zien wij bij den bouw tusschen Reinier Vinkeleskade en Roelof Hartstraat, dat het straten- en rooilijnenplan ten behoeve van dezen bouw omgewerkt wordt, zoodat de open Harmoniehof met regelmatige ombouwung ontstaat. Dergelijke stedenbouwkundige wijzigingen kwamen in dien tijd meer voor — ik haal dit geval van den Harmoniehof hier slechts aan, omdat het bij de geschiedenis van „Samenwerking“ behoort. Ze wijzen op het tot ontwikkeling komen van het begrip dat stratenplan en bebouwingsplan bijéénhooren, een ontwikkeling die gesteund en gestuurd werd door den Woningdienst en door de woningbouwidealisten bij de Amsterdamsche overheid. Ze beteekenen met het tot standkomen van de gemeenschappelijke voorzieningen op het ontstaan van de wijk-idee in de stadsuitbreiding, van de opvatting van de wijk als organisch geheel, waarin woningen en straatruimte bijéénhooren, en waarin de wijk een gedeelte, voorloopig slechts een klein gedeelte, van de functies van de privé-woning overneemt.

Ten slotte worden wij in hetzelfde boekje herinnerd aan de tentoonstelling voor woninginrichting, welke „Samenwerking“ in 1921 te samen met andere vereenigingen in het Stedelijk Museum organiseerde. Al mag de opvatting van de daaraan meewerkende kunstenaars wel eens in de verkeerde richting gewazen hebben, toch getuigt deze van een streven naar verbeterde woontechniek en doelmatige woninginrichting, getuigt deze van het inzicht van de noodzakelijkheid, den bewoner die nog gevangen zit in de op commercieele gronden rustende opvattingen der meubelwinkeliers, voor te lichten en te leeren wonen. Stellen wij daarnaast dan eens de armzalige zoogenaamde tentoonstellingen van woninginrichtingen, die thans de meubelzaken in de nieuwe wijken organiseren. . . .

Ik heb de laatste punten niet naar voren gebracht om een overzicht te geven van de ontwikkeling van den vereenigings-

bouw, maar omdat in deze vrijwel toevallig bijeengekomen momenten telkens verschillende facetten van het groote woningbouw- en stadsuitbreidingsprobleem te voorschijn komen.

Het was in dezen tijd kort na den oorlog, dat terwijl in de omringende landen nog weinig tot stand werd gebracht om den onrustbarenden woningnood te bestrijden, Amsterdam zich den eerenaam verwierf van het „Mekka van den woningbouw“.

De architecten waren hierbij betrokken als degenen, die aan al deze nieuwe gedachten van woningcomplex, open ruimte, woninginrichting, gemeenschappelijke inrichtingen enz. gestalte moesten geven en de vereeniging A. et A. als centrum van de Amsterdamsche architecten had hieraan leiding te geven.

Het was een mooie tijd, rijk aan idealen, rijk aan beloften. De architectuur kwam in 't centrum der algemeene belangstelling en met haar de architecten als medestrijders in den strijd tegen den woningnood, als scheppers van een nieuwe, betere stad.

Intusschen was de algemeene geestesgesteldheid in dezen tijd gecompliceerd en onevenwichtig, was de geestesgesteldheid in de vereeniging van architecten te verward en onklaar, dat zij opgewassen was tegen de groote maatschappelijke opgave, die gesteld werd.

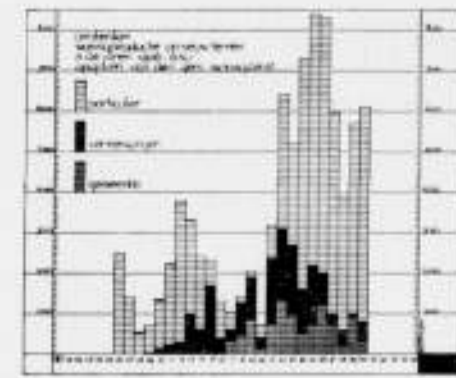
Afgaande op de werken, op de woningcomplexen, die in dien tijd ontstonden geloof ik, nu tien jaren later, wel de meening te kunnen uitspreken, dat toentertijd het groote maatschappelijk architectonisch vraagstuk van den bouw van woningen en stadswijken slechts zelden in zijn vollen omvang zuiver gesteld is, dat enerzijds de architecten zich gewaagd hebben aan economische roekeloosheden — ik denk hier aan oneconomische verkavelingen en woningindeelingen — anderzijds zij zich te buiten zijn gegaan aan niet te verantwoorden architectonische vormen-overdaad en aan architectonische vormgewildheden, die technische gebreken met zich mede brachten. Daarbij valt het dubbel te betreuren dat degenen, die in dien tijd als geestelijk leider van de jongere Amsterdamsche architecten gold: de Klerk, — geestelijk leider niet door zijn openbaar optreden in het vereenigingsleven en door het voeren van algemeene acties, maar door zijn bijzondere begaafdheid en door het gezag van zijn stille persoon — in zijn werken zeker het verst gegaan is de groote maatschappelijke opgave ondergeschikt te maken aan zijn architectonische vormwensen.

Met alle respect voor de begaafdheid en het kunnen van de Klerk, geloof ik toch bij een woningblok als dat in de Spaarnammerbuurt te mogen uitspreken dat de architect hierbij het probleem verkeerd gesteld heeft.

Het wijst op de onklaarheid van de ideeën in 't algemeen onder de Amsterdamsche architecten van dien tijd, dat zij bijna zonder uitzondering dit en dergelijk werk hebben beschouwd als een opzienbarende oplossing van het groote maatschappelijke bouwprobleem.

Door deze architectonische fouten, bovendien door het geheel opgaan in aesthetische verlangens, hebben de architecten van toen hun positie bij den woningbouw buitengewoon kwetsbaar gemaakt. Dit bleek toen na eenige jaren, in 1921, wijziging op politiek gebied wijzigingen in den woningbouw ten gevolge hadden.

Ik zei daareven „onklaarheid van ideeën“. Onklaarheid, verwarring, was het in dien tijd, geen gebrek aan ideeën. Want het is merkwaardig om na te gaan, hoe vele gedachten, die nu onder de thans jongere architecten leven, ook aanwezig waren onder de architecten en in A. et A. van toen, maar hoe daarvan in de jaren die volgden niets meer tot uiting is gekomen. Zoo vond ik in het Woningbouwnummer van Wendingen, dat in 1920 of '21 verscheen, ontwerpen voor arbeidbesparende woningen in terrassenbouw — dus twee stokpaardjes van de

NUCHTERE-CIJFERS. WONINGPRODUCTIE TE AMSTERDAM

HEELE KASTELEN OP ZOLDER

ACCENTEN EN DAKVLAKKEN

DE VERHOUDING VAN STRAATBREEDTE EN GEVEL ONGUNSTIG BEINVLOED DOOR DE FRIES

HET HAANTJE KRAAIT IN HET ZONNETJE; ACHTER DEN BLINDEN MUUR MOGEN DE MENSCHEN IN DE KOU ZITTEN

PORTOMANIE

DE SCHRIK DER CHAUFFEURS

MONUMENTALE PLEINWAND TEN KOSTE VAN HET ZONLICHT IN HET ACHTERLIGGENDE BLOK EN TEN KOSTE VAN HET VRIJE UITZICHT BIJ DEN HOEK

MONUMENTALE ALLEE; MAAR DE ACHTERSTRAATJES...

hedendaagsche woningbouwidealisten bij uitnemendheid — terwijl ik toch in het later gemaakte werk van dien ontwerper nimmer iets van deze gedachten teruggevonden heb. In dien zelfden tijd was ook de gedachte van normalisatie van den woningbouw naar voren gekomen. Op het woningcongres van Febr. 1918, waar het Nederlandsch Instituut van Volkshuisvesting werd opgericht, had de ingenieur van der Waerden deze in een praeadvies verdedigd. Deze zaak werd op dit congres hevig aangevallen, ook door architecten en dit is opmerkelijk, vooral op aesthetische overwegingen of op gronden die verband hielden met het kunstenaarschap van den architect. Men dweepte in dien tijd met modernen tijdgeest, met moderne architectuur en kunst, maar voor een gedachte die werkelijk van en voor dezen tijd was, die echter een omwenteling voor het heele architectenvak zou betekenen, schrok men terug. Later verscheen het praeadvies van van der Waerden nog eens in een afzonderlijke uitgave, waaraan Berlage er een belangrijke en principieel diep ingaande studie van dit architectenstandpunt uit, toevoegde. Het is verheugend hier te constateren hoe onze nestor van de hedendaagsche architectuur, zooals zoo vaak in velerlei opzichten, ook in dezen de voorvechter van de nieuwe gedachte geweest is.

In 1920 bracht een commissie, ingesteld door het Instituut voor Volkshuisvesting, nog een rapport uit, waarin de economische voordeelen van een normalisatie van woningtypen en een verdere normalisatie van onderdeelen weinig belangrijk werden genoemd, terwijl de voordeelen sterk overtroffen zouden worden door de groote schade uit een aesthetisch en maatschappelijk oogpunt. Behalve met eenige wenken inzake de wenschelijkheid van het normaliseeren van bouwverordeningen, van het uitgeven van voorbeelden van woningtypen e.d. besloot de commissie, die haar taak hiermee als afgedaan beschouwde, met het volgende argelooze zinnetje: „Normalisatie zou eerst dan bijzondere betekenis krijgen indien nieuwe materialen nieuwe werkwijzen zouden mogelijk maken. Het is denkbaar, dat nieuwe constructie-methoden inderdaad in de toekomst massaproductie van woningen door een groot bouw-industrie-bedrijf zouden mogelijk maken.”

Waarom, in vredesnaam! is die commissie daarmee geëindigd inplaats deze uitspraak als een eerste uitgangspunt naar een nieuwe woningbouwwereld te beschouwen?

Ik haal deze dingen hier aan om U aan te toonen — of wel er aan te herinneren, hoe in den chaos van het geestelijk leven van dien tijd, al deze gedachten wel geleefd hebben, maar niet tot ontwikkeling zijn gekomen.

In dit verband wil ik nog herinneren aan de lustrumprijsvraag van A. et A. van 1920, een prijsvraag voor een woningtype, waarbij — welk een verlichte oplossing — de inzenders zelve in de jury zaten.

Van het hoogst bekroonde ontwerp van J. W. Janzen uit Leerdam, thans in den Haag, laat ik U eenige afbeeldingen zien terwijl de jury-beoordeeling luidt als volgt:

„Een in alle opzichten fijn overwogen plan, waarvan het commentaar, zoo uitstekend en suggestief is, dat het eigenlijk jammer zou zijn daar nog iets aan toe te voegen. Dit is een zeldzaam beheerscht ontwerp, in alle details doordacht. Wat hierbij op te merken valt, is, dat als er ooit een stad in normalisatiebouw gebouwd zal moeten worden, er voor een ontwerp als dit ontzaggelijk veel te zeggen zal zijn. Wie bang is voor een vervelend geheel, overwege dat dit met de wisselende kopbebouwing vermeden kan worden, evenals met hooge opgaande gebouwen voor bijzondere doeleinden, zooals schetsmatig op het stadsplan zijn aangegeven. De genormaliseerde woning zal dan in het stadsbeeld werken, als het grijs in een schilderij, als neutrale tusschenstof, alleen geschikt om de accenten te secundeeren en vooral... woning te blijven.”

Die beoordeeling was raak en helder, even helder als de grond-

gedachte van het ontwerp zelf. In dit ontwerp — een schema over welks verwerking men een afwijkend oordeel kan hebben — was eigenlijk alles gedacht wat ook wij thans in een dergelijk schema zouden willen denken: een rationeel organisch stadsplan, rationeele situeering der woningen, economische verantwoording van het type, gemeenschappelijke voorzieningen ter vereenvoudiging van de bewoning en van de woning zelve, een juist partijtrekken van de open ruimte in het stadsplan, normalisatie van de woning, kortom dit programma van Janzen had ook in 1931 opgesteld kunnen worden.

Dat dit door de gezamenlijke inzenders erkend werd, spreekt voor hun juist inzicht en ieder had verwacht dat, hoewel kwantitatief de prijsvraag een teleurstelling was, A. et A. toch de noodige publiciteit aan dit baanbrekend ontwerp van een van haar leden zou gegeven hebben.

Maar nee, een simpel verslagje van namen en prijzen in het bijblaadje van Wendingen en een uitgesteld tentoonstellinkje op een paar middagen was alles. Twee en half jaar later dook het nog eens even in het weekblad Architectura op.

En ik vraag mij thans af, of ondanks die bekroning, ondanks die beoordeeling, dit ontwerp toch in den grond niet geheel vreemd, wellicht zelfs vijandig, was in het aesthetisch milieu van A. et A.

Maar dat aesthetische milieu zou in korten tijd op een heel zwaren proef gesteld worden.

8 November 1920 kwam de premiereregeling voor de eigenbouwers.

1 Juni 1921 opschorting van den steun aan den woningwetbouw. De geheele verenigings- en overheidsbouw in zijn hart bedreigd en de eigenbouwerij nieuw leven ingeblazen.

Wij weten de geschiedenis allemaal en indien ik deze architecten-geschiedenis hier zou moeten verhalen, dan zou ik boven dit hoofdstuk plaatsen: „10 jaren teekenaar”.

In den grond had de premiereregeling niet de ondergang van den architectenwerkkring bij den woningbouw behoeven te zijn; maar dat kan men zich achteraf gemakkelijk bedenken.

Zoo kan men zich achteraf afvragen waarom niet de architecten zelf — en dan bij voorkeur gemeenschappelijk zooals toen in den geest van den tijd lag — als bouwende organisatie zijn opgetreden, inplaats van dit over te laten aan de bouw-ondernemers of aan wie zich daarvoor op dat oogenblik opwierpen.

Kapitaal was daartoe niet noodig; het geld kreeg men zoo uit den Haag thuis gestuurd, risico dat de woningen ledig zouden blijven staan was er niet want er was woningnood, en vak-kennis — die was er onder de architecten wellicht evengoed als onder vele der toenmalige eigenbouwers. Bovendien hadden de architecten het geweldige wapen der schoonheidscommissie. Indien dan daarbij de architecten geweigerd hadden voor eigenbouwers plattegronden en gevels te teekenen, dan hadden zij er plan Zuid, West of Oost kunnen bouwen, om nu nog van te watertanden.

De expressionistische, cubistische of andere istische kunsten en de economisch onverantwoordelijke oplossingen, die zij zich bij den verenigingsbouw hadden kunnen veroorloven, hadden zij, in het harde milieu van het bouwbedrijf in minder dan geen tijd afgeleerd. En wellicht was het dan met de krachten die in de ondernemerswereld aanwezig waren — waaronder eerste rangs leiders, gezien de groote vlucht van sommige kunner bedrijven — tot een gezonde samenwerking gekomen. Maar dit zijn slechts van die waardelooze fantasieën achteraf... Nu heeft de Amsterdamsche architect tien jaren mogen teekenen voor den eigenbouwer — de eigenbouwer die kwantitatief op overtuigende wijze de woningnood heeft weten te overwinnen. Hij heeft zich wat den aard der woningen betreft geheel moeten aanpassen aan de opvattingen van den bouw-ondernemer — alleen heeft de Amsterdamsche architect, onder

VERWORVENHEDEN

BALCONS EN LOGGIA'S. EINDELIJK!

GEMEENSCHAPSIDEE EN BOUWONDERNEMER

DE BEVRIJDING VAN DE KLEINBURGERLIJKE ILLUSIE VAN HET „VRIJE HUIS MET TUIN”

SCHEUR HET GESLOTEN BOUWBLOK OPEN

MOEDIGE EXPERIMENTEN

BLOEMEN EN LEVEN IN PLAATS VAN GRIND EN DORHEID

DE TUINMAN DER TOEKOMST OP 20 M. PLUS

KLEINE VREUGDEN IN PLAATS VAN ONBEGAANBAARHEDEN

SIEMENSSTADT, DE EENHEID VAN WERK, WONING EN NATUUR

LAUBENGANGHAUS TE BERLIJN, NIEUWE COMMUNICATIE-SYSTEMEN

de door hem vaak misbruikte bescherming van de schoonheidscommissie, zijn esthetische kunsten, die met woningbouw en met de maatschappij niets en alleen met hemzelf als architect te maken hadden, kunnen blijven uitleven. Natuurlijk heeft de bouwer wel eens gemopperd als hij weer een toren of borstwering zinloos te bouwen kreeg, maar hij wou opschieten en per slot van rekening kon het er nog wel van af... Van de maatschappelijke ideeën, van de woning- en stedenbouwidealen, waarover ik het daareven gehad heb, die in de architecten en in A. et A. geleefd hadden, kwam uit den aard der zaak in dezen tijd niets of nagenoeg niets terecht — behalve dan bij den verenigings- of gemeentelijken woningbouw die in deze jaren toch, zij het op beperkter schaal, werden doorgezet.

Amsterdam het Mekka van den woningbouw van 1921 zakte af en werd op grond van de inderdaad groote organisatie die de gemeente stedenbouwkundig tegenover deze ontwikkeling der feiten stelde „het Mekka van den stedenbouw” — of wanneer men cynisch wil zijn „het Mekka van de straatwandkunst” — al verzekeren ook de architecten om strijd, dat gevelontwerpen alléén tegenwoordig nooit meer voorkomen en dat zij altijd het geheele ontwerp voor de bouwers maken.

Zoo algeheel is deze omwenteling geweest dat wij ons thans weleens af konden vragen of de breede golf van enthousiasme, van maatschappelijk architecten-idealisme van 10 jaren geleden, zooals die in A. et A. gestuwd heeft, niet voor het aller-grootste deel illusie geweest is, een illusie voortkomend uit een vloed van esthetiek.

Met den werkring van den architect bij de eigenbouwerij kom ik op een gebied waarover nog veel meer te zeggen zou zijn. Ik wil dit evenwel niet doen, maar slechts een enkel punt aanroeren. Afgezien van het vraagstuk in hoeverre ooit de commerciële bouw voldoen kan in een woningvoorziening over de geheele linie, komt het mij voor dat het criterium voor den werkring van den architect bij den woningbouw en stadsuitbreiding ligt in de belangrijkheid van het aandeel in de leiding bij het bepalen van type van woningcomplex, woningtype, constructie en outillage of juist nog in het aandeel dat hij heeft op de gestadige ontwikkeling daarvan.

Zoolang woningcomplex, type, constructie en outillage niet het peil hebben dat den architect als wenschelijk voorkomt en hij daaraan weinig kan doen, heeft het voor hem geen zin, de hem door den werkelijken leider der zaak verstrekte gegevens technisch uit te werken of esthetisch te verzorgen. Dit kan een zeer eerbaar werk zijn, evenwel niet voor den architect maar voor den teekenaar.

Eenigszins paradoxaal zou men kunnen zeggen dat de architecten in de nieuwe wijken van Amsterdam, de eigenbouwers zijn en bovendien, voor zoover de commissies organiseerend en bepalend werken, de windstrekcommissies.

Dat de laatste op esthetische gronden ten behoeve van het geheel aan tekenende artsen wel eens dwingende voorschriften opleggen interesseert mij niet, evenmin als mij het zich individueel uitleven van de artsen in elementen buiten het gegeven belang inboezemen kan.

Intusschen ligt hierin toch het groote gevaar dat de commissies door het op het gangbare peil van den eigenbouw en teekenaar-architect nivelleeren, uitingen van werkelijke nieuwe architectuuropvatting — en nu meen ik niet het formeel moderne maar het essentiële — belemmeren. En hierbij denk ik aan de Openluchtschool in Plan-Zuid, die op grond van gevreesde moeilijkheden van aansluiting van de noodzakelijk open bouwwijze met de gesloten „architectuur” der omgeving door de commissie een binnenterrein toegewezen kreeg, — hetgeen de architect helaas accepteerde, waardoor een met het geheele doel van het gebouw strijdige situatie ontstond.

Ik wil nog even bij het werk dezer commissies en dan speciaal

bij dat der architecten-commissies stilstaan en er op wijzen welk een belangrijke taak en welk mooi werk voor deze is weggelegd zoodra de te stichten wijken als rationeel opgezette organismen van ruimten en bouwwerken opgevat zullen worden, maar mijns inziens met een hopeloos leeg esthetisch geval zullen blijven opgescheept zoolang de wijken zullen bestaan uit straten met bouwblokken.

Afgezien van de groote bezwaren van het tegenwoordige bebouwingssysteem met gesloten bouwblokken, waarin steeds een belangrijk percentage perceelen voorkomt met kamers, waarin nooit zon komt en bovendien een aantal minderwaardige nabij de hoeken, met straten die te smal zijn voor een goede toetreding van licht in de benedenkamers, voor beplanting en voor speelplaats van de kinderen en toch een noodelooze hoeveelheid straatsteenen vereischen, afgezien hiervan heeft zulk een wijk bovendien nog het bezwaar, dat ze in beginsel niets is dan een stelsel van aan die straten gebouwd bouwblokken van 3 of 4 hoog met of zonder zolderverdieping 't zij plat of met een dakvlak afgedekt. De geheele te verantwoorden architectuur bestaat dus uit een meest rechthoekig omgaanden straatwand van 9 of 12 Meter hoog, die volgens de bouwverordening in verband met de straatbreedte nog een verdieping hooger kan gaan. En dit over alle bouwblokken en langs alle straten. Alles wat boven op dit stelsel gezet wordt aan steile kappen, torens, hooge borstweringen is zinledig dus foutief, alles wat minder gegeven wordt bij lage gedeelten, terugsprongen enz. is schadelijk voor de exploitatie en dus ook foutief. Met de overgangen en aansluitingen van de eene fout naar de andere fout raken wij nog verder in het moeras. Voor de commissies, die deze aangelegenheid te regelen krijgen, lijkt mij het alternatief tusschen de stomste troosteloosheid enerzijds en zinledigheid en schadelijkheid anderzijds beklappend hopeloos.

Nu kan men het systeem wel verzachten door hier en daar pleinen en bredere straten aan te leggen waar meer ruimte en wat groen is, maar die pleinen en straten zijn dan toch alleen maar voor de meer bemiddelden die daar kunnen wonen en zijn aangelegd ten koste van de normale straten, d.w.z. ten koste van de minder begenadigden.

Is het wonder dat de architecten, die nog niet vastgeraakt zijn in het bouwbedrijf van thans, reikhalzend uitzien naar andere bebouwingssystemen, al was het alleen maar om de menschheid meer licht, lucht, ruimte, vrijheid en rust te geven. Daar het hierbij zal gaan om de menschheid méér te geven, is het noodzakelijk uit elke bepaalde opgave het maximum effect te halen, ten einde aldus het meerdere te kunnen geven voor zoo weinig mogelijk meer kosten en zoo mogelijk voor minder kosten dan de gangbare oplossingen. En voor alle bij een bepaalde opgave betrokken elementen is het maximum effect slechts te benaderen door een rationeel distribueeren van ruimte en licht, door een rationeel benutten van alle mogelijkheden.

Ligt het daarbij niet voor de hand dat zij de wijk niet meer zien als een aantal woningblokken, maar als een organisme van woningcomplexen en andere organen, elk met zijn juiste plaats in het geheel, welke gedachte pas dan tot haar recht kan komen als de wijk niet meer bestaat uit straten tusschen bouwblokken maar uit bouwwerken in een ruimte.

Daarbij komt dan ook nog de vraag of de gedachte van het gróóte woonhuis die nu alleen in de luxe-klasse der flats tot uiting komt, ook niet voor bredere bevolkingslagen, voor zover deze niet met het oog op de gezinssamenstelling of om andere redenen beter in de tuinstadwijken met geringe concentratie gehuisvest worden, de oplossing voor den toekomstigen woningbouw zal kunnen zijn.

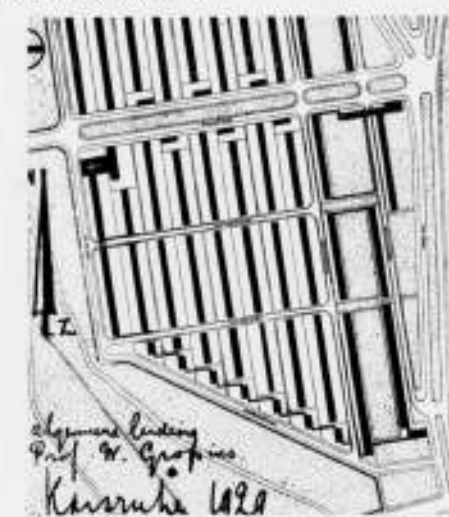
Nu kan men zeggen dat de indeelingsproblemen van een woonwijk niet op het terrein van den architect liggen, maar op dat

OOK IN HET CONSERVATIEVE ENGLAND; WONINGBLOK VAN HET LONDON COUNTY COUNCIL

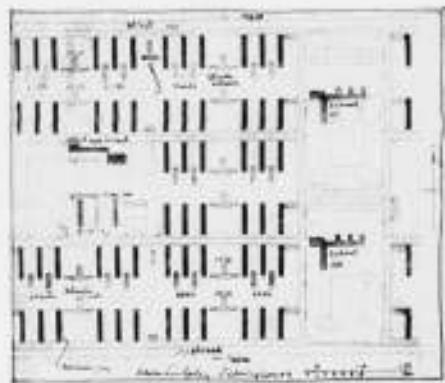
SIEMENSSTADT, BALCON BREEDER DAN 1 M.

DAMMERSTOCK, PRINCIPIEL RIJENBOUW

STUDIE VOOR EEN WIJK IN RIJENBOUW MET 3 A 4 WOONLAGEN

GEORGANISEERDE WOONWIJK VOOR 10.000 INWONERS BIJ INDUSTRIE VESTIGING. RUSSISCH RATIONALISME

LE CORBUSIER. WOONWIJK VOOR 1000 INWONERS PER H.A. PARKEN LOOPEN ONDER DE VERHOOGDE AUTOWEGEN EN BOUWERKEN VAN 14 VERDIEPINGEN DOOR

TERUG IN DE WERKELIJKHEID: DE AMSTERDAMSCHER WOLKENKRABBER. EERSTE WONING HOOGBOUW AL IS HET MAAR EEN „AESTHETISCH ACCENT“

STUDIE VOOR EEN WIJK MET HOOG BEBOUWING MET ZELFDE BEWONINGSDICHTHEID ALS HET GEBRUIKELIJKE STELSEL VAN GESLOTEN BLOKKEN MET 3 A 4 WOONLAGEN

van den stedenbouwkundige — goed! — maar de bouwer der woningcomplexen zal hebben aan te geven wat hij voor de ligging van zijn werk eischt en gaat niet van hem de wensch uit naar meer ruimte, licht, groen en vrijheid, naar een doelmatige organisatie van het woningcomplex, dan kan de afdeling Stadsontwikkeling van Publieke Werken nog zoo vooruitstrevend zijn, maar worden er tot in lengte van dagen nog

perceeltjes van zes meter zoowel als steenen straten van 18 meter gebouwd.

En ten slotte, is het wonder dat deze architecten verlangend uitzien naar de organisatie, het zij die voortkomt uit de gemeente, uit het verenigingsleven of uit het particuliere initiatief, die een nieuwen, beteren steden- en woningbouw mogelijk maakt.

De afbeeldingen die hier naast den tekst zijn gereproduceerd vormen een bloemlezing van de lichtbeelden, die de voordracht hebben verduidelijkt en hebben aangevuld. Allereerst eenige beelden ter directe toelichting van mijn betoog; daarna een kleine serie opnamen uit Zuid en West, de „architectuur“ los of zelfs ten koste van de bestemming; daarna eenige aanwinsten uit de laatste tien jaren, architectonische verworvenheden; en tot slot een aantal voorbeelden van nieuwe bebouwingwijzen, gedeeltelijk voorbeelden uit het buitenland, gedeeltelijk teekeningen en studies o.a. van wijken in rijenbouw en hooge bebouwing.

Wat betreft de nieuwere systemen, wil ik uitdrukkelijk vaststellen dat deze door mij gegeven zijn zonder een bepaalde oplossing als de alleenzalnigmakende voor eens en voor overal en altijd aan te bevelen. Daarvoor zijn de gedachten over deze problemen en over den sociologischen grondslag van deze nog te zeer in den groei. Bovendien zulk een vraagstuk van stedenbouw en wijkaanleg moet bij elken stap verder, afhankelijk als het is van duizenderlei praktische factoren, aan de praktijk getoetst worden. Slechts heb ik eenige dezer problemen en denkbeelden aangeroerd, die op het oogenblik in de jongere architecten leven, eenige mogelijkheden aangegeven om verlost te worden van de stad van heden.

Evenzoo is het thans nog moeilijk aan te geven in welke richting zich de bemoeiingen van de architecten hierbij zullen ontwikkelen, maar zeker is het dat bij elken vorm van stad waar ruimte inplaats van bouwblokken, waar een stedenbouwkundig organisme inplaats van een stedenbouwkundige figuur is, waar woonorganismen of georganiseerde woningbouw inplaats van eigenbouwersperceelen zijn, belangrijk architectenwerk, in den zuiveren zin van het woord, te doen valt.

En wat de windstrekcommissies betreft, die in de „nieuwe stad“ wellicht buurtcommissies geworden zijn, ik geloof dat de leden later na lange vergaderingen over de algemeene organisatie van het echte architectenwerk der nieuwe wijken, 's nachts in hun droom nog wel eens vervolgd zullen worden door hun herinneringen aan het getob over aansluitingen en accenten van een zich verongelijkt gevoelend gevelartiest en ontwakens zullen met de gedachte „Goddank, dat ten minste niet meer“.

NATIONAAL CONGRES VOOR VAKOPLEIDINGSVRAAGSTUKKEN.

De congresvergaderingen zijn gehouden 28, 29 en 30 December 1931.

De openingsvergadering werd gehouden in de Ridderzaal, waarbij de openingsrede werd uitgesproken door Mr. H. Smeenge, voorzitter van de Vereeniging tot Bevordering van de vakopleiding voor Handwerklieden in Nederland, de vereeniging die het Congres georganiseerd heeft. Bij de opening waren tegenwoordig de oud-Ministers Dr. J. Th. de Visser, Mr. D. Fock, de Burgemeester van Rotterdam, Mr. P. Droogleever Fortuyn, de Chef van de afd. Onderwijs der gemeente 's-Gravenhage, Prof. van Poelje, de inspecteur-generaal van het nijverheidsonderwijs en verscheidene inspecteurs van het onderwijs, de oud-inspecteur-generaal van het nijverheidsmuseum de heer De Groot, oud-wethouder van 's-Gravenhage Dr. v. d. Meulen en vele andere autoriteiten.

De plaats waar het Congres gehouden werd, de buitengewoon

grootte opkomst, vooral uit de kringen van het nijverheids- onderwijs en niet 't minst de talrijke praeadviezen die waren uitgebracht, toonden dat voor het Nederlandsche vakonderwijs groote belangstelling bestaat. De voorzitter herinnerde in zijn openingsrede aan het Congres in 1919 gehouden en aan de totstandkoming van de nijverheids- onderwijswet van 1930.

Doel van het Congres was het verkrijgen van betere samenwerking tusschen nijverheid en nijverheids- onderwijs, waarmede de leerlingopleiding in de bedrijven der groot-industrie verband houdt, evenals het avondonderwijs en de combinatie van school- en bedrijfsopleiding.

De voorzitter wees verder nog op de vraagstukken die bij het middelbaar technisch onderwijs de aandacht vragen o.a. de positie, die de technicus met middelbare opleiding in het algemeen zal kunnen bekleden, de hoogte, waarop het onderwijs in de meer theoretische vakken moet worden gehandhaafd, welke vraag direct samenhangt met de opvatting omtrent voormelde positie, de gelijkwaardigheid der verschillende middelbare technische opleidingen, met inbegrip van het avondonderwijs en de door sommigen gewenschte uniformiteit voor de opleiding als geheel of van de toelatings-eischen, dan wel voor de eischen van het eind-examen.

De plenaire congresvergadering hield zich na de opening bezig met de onderwerpen: Ervaringen met en resultaten van de nijverheids- onderwijswet, en Bekwaamheidseischen voor de opleiding van leerkrachten bij de vakopleiding, resp. punt II en I van de eerste sectie, waarvan de conclusies bij acclamatie werden aangenomen.

Bij punt II bracht de Heer v. d. Lende, Secretaris van het N.V.V. ter sprake, hoe het onderwijzend personeel op de hoogte te doen blijven van de eischen der praktijk, terwijl ook de duur van den cursus, twee of drie jaar, werd besproken.

Meer dan sectie I, vakopleiding voor jongens en sectie II, idem voor meisjes, is voor de architecten van belang sectie III, middelbaar technisch onderwijs. Deze sectie vergaderde voor het overige gedeelte van den eersten dag in de Ridderzaal, achter de Ridderzaal gelegen; de vergaderingen van deze sectie werden gepresideerd door Prof. Ir. D. Dresden, voorzitter van deze sectie; zooals verwacht werd, was de leiding voortreffelijk. Prof. Ir. Dresden — zelf uit de kringen der Middelb. Technici voortgekomen — beheerschte de behandelde onderwerpen, wat vooral uitkwam bij de behandeling van punt I:

„Welke eischen van bruikbaarheid dienen te worden gesteld aan de afgestudeerden der M. T. S.“

Voor de conclusies en de praeadviezen die uitgebracht werden, zoowel door werkgevers als door werknemers (oud-leerlingen M.T.S.) zij verwezen naar B.W. n°. 51 van 19 Dec. 1931.

Voor in dit punt van de congres-agenda kwam tot zijn recht een der door den Heer Smeenge in zijn openingsrede aangeduide doelstellingen van het congres, n.l. samenwerking tusschen nijverheid en onderwijs.

Het was voor Prof. Ir. Dresden geen gemakkelijke taak om elk der 12 praeadviezen — in den zeer korten tijd van 3 uren, d.i. gemiddeld 15 minuten per praeadvies — in den molen van het congres te doen verwerken.

Veel stof werd opgewaaid door het „Kuiken“ van Ir. Tjaden, die van zijn biologische vergelijking niet veel genoegen beleefde, daar de Middelbaar Technici en zij die hun belangen bepleitten zich er aan stootten. Zij vonden de vergelijking voor de Middelbaar Technici allerminst vleidend.

De Heer van Broekhuizen, vertegenwoordiger van den Bond van Technici, bestreed het door Ir. Tjaden gevraagde stellen

van zwaardere eischen aan de extranei. Ook bestreed hij de door Ir. Westhof gevraagde twee jaar praktijk vóór het eind-diploma; een jaar is voldoende.

De Heer de Jong, ook van dien Bond, verklaarde dat dag-M.T.O. slechts voor een beperkte groep bereikbaar is, in verband met den financiëleen welstand.

De Heer Engberts, van den Bond van Technische Ambtenaren, stelde een resolutie voor, waarin het congres zou uitspreken, dat het doel van de middelbaar technische opleiding en de eischen van bruikbaarheid slechts dan objectief vastgesteld kunnen worden, als daarbij tevens het doel der hogere technische opleiding en de eischen voor afgestudeerden der M.T.S. in beschouwing worden genomen. Daarom moet, volgens deze resolutie, een congres worden gehouden in samenwerking met de vereenigingen van middelbare en hogere technici.

De Heer Köbben verklaarde, dat men bezig is te vormen technobarbarici, dat men te veel acht geeft op de techniek en te weinig op den mensch, die geen verlengstuk der machine mag worden, dat men b.v. de kunst meer tot haar recht moet laten komen en het taalgevoel moet ontwikkelen, dat blijkens de praeadviezen nog wel eens te wenschen overlaat!

De Heer Büstraan, leeraar aan de M.T.S. te Heerlen, wenschte één groep technici met minder theoretische maar meer praktische kennis en een andere groep met minder praktische maar meer theoretische kennis.

De Heer P. Lydsman, directeur der M.T.S. te Utrecht, zeide o.m., het een wijs en breed standpunt van Ir. Cuypers te achten, dat de nieuwe gediplomeerde niet onmiddellijk mag worden geplaatst voor de moeilijkste taken, die in de praktijk voorkomen.

Volgens het praeadvies van Ir. de Bie Leuveling Tjeenk voldoet het middelbaar technisch onderwijs niet aan de behoeften der praktijk, omdat zich weinig gediplomeerden der M.T.S. aanmelden voor het examen van den B.N.A. voor bouwkundig opzichter, maar dit onderwijs leidt niet op voor examens, de gevolgtrekking van Ir. de Bie Leuveling Tjeenk is daarom onjuist. Aan de school te Utrecht wordt niet, ten koste van de technische vakken, aan de exacte te veel tijd besteed.

Ir. Meyers sloot zich aan bij het praeadvies van Ir. de Bie Leuveling Tjeenk en betoogde, dat het M.T.O. niet te veel in de hoogte gedreven moet worden en dat met hem vele werkgevers, hogere wiskunde en statische onbepaalde vraagstukken niet noodig oordeelen voor de M.T.S.

Ir. Westhoff, zijn praeadvies verdedigend, betoogde, dat het aantal vakken beperkt kan worden, maar dat de praktijk uitgebreid moet worden, wegens haar groote waarde voor den aanstaanden technicus. Dan krijgen ook zij een kans, die in de theoretische vakken minder begaafd zijn maar bijzonderen aanleg voor de praktijk bezitten.

Ir. Reigersman, eveneens praeadviseur, zeide o.a. dat de middelbaar technicus behoorlijk op de hoogte gebracht moet worden van het streven van de normalisatiecommissie. Spr. waarschuwde voorts tegen een sleur in het onderwijs, waarbij men niet een eenmaal vastgesteld dictaatje elk jaar opnieuw mag afdraaien. (Applaus).

De Heer Weijers verklaarde, dat de praeadviseurs-oud-leerlingen in het algemeen verder willen gaan dan de werkgevers en dan de praktijk vraagt. Ten onrechte wordt in 's heeren Quéré's praeadvies de voorstelling gewekt, alsof verscheidene de vakken van statica en gewapend beton zouden beheerschen. Wie meenen, het te beheerschen, toonen daarmee juist, het heelemaal niet te beheerschen.

Veel te ver gaat, wat de Heer Wiersma schrijft, n.l. dat de waterbouwkundige op de hoogte moet zijn van de berekening der constructies, waarover bewegende lasten gaan, vaardigheid moet hebben in de constructie van invloedslinjen en bekend moet zijn met het gebruik van de formule voor de elas-

tische lijn. Dat hoort op de Technische Hoogeschool thuis, maar is bij de M.T.S. niet op zijn plaats.

De Heer Versteeg, vertegenwoordiger van den B.N.A., gaf uiting aan de klacht der architecten, dat de M.T.S. niet genoegzaam opleidt voor gewoon opzichter. Wij moeten hebben een meer praktisch en minder theoretisch onderlegd man. Hij sloot zich verder aan bij hetgeen door den Heer Büstraan, leeraar M.T.S. te Heerlen, is gezegd.

De Heer Huurman betwistte Ir. Meijers, dat de middelbare technicus zekere wetenschappen niet zou behoeven te bezitten, en beriep zich op advertenties, waarin middelbare technici worden gevraagd, van wie die wetenschappen en vaardigheden worden geëischt. (Applaus).

De Heer Wiersma, eveneens praeadviseur, betoogde, dat op de M.T.S. zooveel onderwijs in hogere wiskunde behoort te worden gegeven, dat men niet op gezag behoeft te gelooven. Men wijst spr.'s wensch af, omdat het een aantasting is van het heilige huisje der ingenieurs. (Applaus). Men wil handhaving van den muur, die de technici in soorten scheidt, eenerzijds de kuikens, anderzijds de hogere zoogdieren. Spr. verdedigde het devies: „vrije baan voor ieder”. (Luide bijval).

De vergadering vereenigde zich ten slotte met de volgende, door de leiding van de sectie M.T.O. voorgestelde, conclusie: „De middelbaar technische scholen hebben in het algemeen bewezen, de haar opgedragen taak goed te begrijpen en op bevredigende wijze te vervullen.

Zij zullen ook in de toekomst dienen te waken, dat de eischen van de technische vakken niet in ongewenschten zin worden opgedreven en dat, zonder aan deze eischen te kort te doen, de praktische en technische kennis steeds zoo hoog mogelijk wordt opgevoerd.

Zij mogen en kunnen zich niet instellen op de speciale kundigheden, vereischt voor de vele, in de groote verscheidenheid van bedrijven en diensten te vervullen functies.

Zij dienen ieder voor zich, voortdurend en onvoorwaardelijk, niet door klemmende voorschriften geremd, de uiteenloopende eischen der immer voortschrijdende techniek op den voet te volgen en dus steeds zoo dicht mogelijk de praktijk te verzellen.”

De bijeenkomst van de derde sectie (M.T.O.) werd daarna gesloten.

De drie sectiën van het Congres vereenigden zich om 4 uur in de Ridderzaal tot het aanhooren van een rede — in tegenwoordigheid van Prinses Juliana — uitgesproken door den Heer Terpstra, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Daarna werd het Congres ontvangen door het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage.

* * *

Van het op de ochtendzitting van den tweeden dag weder in de derde sectie (M.T.O.) onder voorzitterschap van Prof. Ir. D. Dresden behandelde, noemen wij het praeadvies uitgebracht door den Heer F. Lijdsman, directeur M.T.S. voor de bouwkunde te Utrecht, over het streven naar gelijkheid en gelijkwaardigheid bij de M. T. opleiding, mede in verband met de eischen van vooropleiding.

De vergadering sprak zich uit dat zooveel mogelijk de oud-leerlingen der verschillende M.T.S. gelegenheid moeten hebben, zich op georganiseerde wijze de kennis en ontwikkeling eigen te maken, welke hun ontbreken om de studie aan de Technische Hoogeschool te kunnen volgen en het peil van algemeene ontwikkeling te bereiken, dat voor de ingenieurs geëischt moet worden.

De vergadering nam de conclusies van 's heren Lijdsman's praeadvies, sommige eenigszins gewijzigd, achtereenvolgens 18

met algemeene stemmen of bij meerderheid van stemmen aan.

In den namiddag van den tweeden dag werd behandeld het practisch leerjaar, waarover Ir. H. de Groot, directeur der M.T.S. te Dordrecht, praeadviseerde met de vraag: Zijn de voordeelen van een verplicht practisch leerjaar grooter dan de nadeelen en wanneer dient dit te worden ingedeeld, vóór, gedurende of na de M. T. S.?

De Heer Erfmann, hoofdleeraar aan de Academie van beeldende kunsten te Rotterdam, besprak het veel voorkomende geval van een jongen, die op de H.B.S. geen zin meer heeft, hunkert naar het bedrijfsleven en, daarheen overgegaan, allerlei vragen ziet rijzen, waarop hem de M.T.S. een antwoord geeft, zoodat hij dan weer zin krijgt in onderwijs. Daarom pleitte spr. voor een praktijkjaar vóór de M.T.S.

De Heer Sirag wenschte, dat de indeeling van het praktijkjaar zou worden overgelaten aan de schoolleiding, die kan nagaan, wat de gunstigste omstandigheden zijn. Wat een praktijkjaar na de M.T.S. betreft, dit is geen quaestie, de school betreffende, want als de leerling de school heeft afgelopen, heeft het geen zin, hem het diploma te onthouden.

De Heer Van der Hey voelde voor een practisch leerjaar, als het de bedoeling was, dat de leerling b.v. op een bouwwerk geplaatst wordt en als arbeider alles zal meemaken.

De Heer Copijn stelde voor, uit te spreken, dat het noodzakelijk is, voor het praktische deel der opleiding samenwerking te zoeken met de bedrijven, opdat opgericht worde een instantie in ieder bedrijf, die zich met de opleiding bezig houdt. (Zie het praeadvies van Ir. Tjaden).

De Heer De Groot, zijn praeadvies verdedigende, nam over een voorstel-Lijdsman om de uitspraak, dat het verplichte jaar practijk moet worden ingedeeld gedurende den leertijd aan de M.T.S., alleen te doen gelden voor de afdelingen werktuigbouwkunde en electrotechniek. Spr. verklaarde, dat de schoolleiding ervoor moet zorgen, dat het praktische jaar goed wordt nageleefd. Wie het volgt, mag niet denken, dat hij als volontair later dan de werklieden mag komen, enz.

De vergadering nam de conclusies aan dat de school het praktische leerjaar moet controleeren in samenwerking met de werkgevers, die den leerlingen plaatsing verlenen. Hiermede is tevens de gedachte van het voorstel-Copijn overgenomen.

Het M. T. avondonderwijs.

Vervolgens werd onder leiding van Ir. Tjaden, directeur van Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, door de derde sectie (M.T.O.) een bespreking gewijd aan de beteekenis en de resultaten van het M. T. avondonderwijs.

De voorzitter zeide, dat men hier te doen heeft met een principieel onderwerp. Prae-adviseur was de heer F. R. K. Erfmann, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam.

Dr. C. de Gelder, directeur der M.T.S. te Haarlem, meende, dat het onderwijs aan een avond-M. T. school niet gelijkwaardig is en ook niet kan zijn met dat van een dagschool. Z.i. is het onderwijs te Rotterdam slechts schijnbaar gelijkwaardig aan dat van een goede dag-M.T.S.

Ir. G. Hofstede—Koopman, leeraar M.T.S. te Haarlem, betoogde op grond van cijfers, dat het onderwijs aan de Rotterdamsche avond-M.T.S. niet gelijkwaardig kan zijn aan dat van een dag-M.T.S.

De Heer Lijdsman steunde het praeadvies. De gelegenheid, avond-M.T.S.-onderwijs te ontvangen, mag niet verdwijnen, wil veel sluimerende energie onder jongelui niet verdwijnen. De jongelieden, die dit onderwijs met zooveel energie volgen ten koste van zooveel opoffering, moeten wel slagen in de maatschappij. Bovendien werkt dit onderwijs aanvullend op

hetgeen overdag beleefd wordt. Dit element is door de vorige lezers totaal verwaarloosd.

De conclusies werden aangenomen, dit vond na een zeer bewegende bespreking plaats aan het einde van den tweeden dag.

In den loop van den ochtend van den derden congresdag werd onder voorzitterschap van Prof. Ir. D. Dresden een bespreking gehouden van het door den Heer W. J. Heydeman, directeur van de M.T.S. „Amsterdam”, uitgebrachte praeadvies over „Het onderwijs in de wiskunde aan de M.T.S.”

De Heer Heydeman, zijn praeadvies nader verdedigende, verklaarde, wel te kunnen begrijpen, dat men voor bouw- en waterbouwkunde hogere wiskunde niet noodig acht, maar men mag dat niet algemeen uitbreiden tot de M.T.S. Het lijkt, alsof heeren ingenieurs denken: „Dat is van ons en daar mogen jullie niet aankomen”. (Applaus). Men spreekt over concurrentie van het M.T.O. tegen den ingenieur, maar tegenwoordig concurreert de ingenieur tegen het M.T.O.! (Applaus).

De vergadering keurde de conclusies (zie B.W. n°. 51 1931) van het praeadvies met overwegende meerderheid goed.

Onderwijs in de mechanica.

Onder voorzitterschap van den Heer G. C. Michell, heeft een bespreking plaats gehad van het door Ir. A. P. Potma, adjunct-directeur van de M.T.S. te Haarlem, uitgebrachte praeadvies over „Het onderwijs in de mechanica op de M.T.S.”

De derde sectie van het congres kwam tot de uitspraak, dat voor behoorlijk mechanica-onderwijs op de M.T.S. eenige kennis der hogere wiskunde zeer wenschelijk is.

Niet gestemd werd over eenige in het praeadvies voorkomende conclusies, welke voor stemming minder geschikt waren.

Prof. Ir. D. Dresden sloot deze laatste vergadering van sectie III met een woord van dank aan de Heeren Lijdsman en Potma, die voor deze sectie veel voorbereidend werk verricht hebben.

In den namiddag van den derden dag stond op de congresagenda de behandeling van het onderwerp: „Het aesthetisch element in de vakopleiding”, waarvan een praeadvies verscheen (sectie I commissie B^a vakopleiding voor jongens).

De Heer J. D. Ros, die men den Heer W. F. Gouwe de algemeene beginselen van dit onderwerp had geformuleerd, onderstreepte in een korte rede de voornaamste beginselen, waarna de Heer G. Versteeg, architect B.N.A. te Amsterdam, die met den Heer Maurits Plate, architect B.N.A. te Haarlem, een praeadvies had uitgebracht over: Aesthetika als technisch vraagstuk, een toelichting daarop gaf, waarin hij er op wees, dat naast het vele goede dat aan het Nijverheids-onderwijs is te danken, ook niet vergeten mag worden de ongunstige invloeden die er van uit zijn gegaan in aesthetisch opzicht. De ontsiering van stad en land, waartegen nu allerwege advies-commissies den strijd aanbinden is voor een belangrijk deel het werk van oud-leerlingen van dit onderwijs.

Voorts spraken de Heer H. Ellens, directeur der Rijksschool voor opleiding van tekenleeraren te Amsterdam, en Prof. Huib Luns, van Delft, die met den Heer A. L. Hengeveld, directeur der ambachtsschool te Haarlem, een praeadvies hadden uitgebracht over: Aesthetika in het onderwijs.

Daarna voerde het woord Ir. M. C. A. Melschke, hoofdleeraar der afdeling bouw- en waterbouwkunde aan de M.T.S. te Rotterdam, die in sectie III een praeadvies had uitgebracht over de vraag: In hoeverre moet aan middelbare technische scholen voor bouwkunde het aesthetisch onderwijs in verband met het constructieve element invloed uitoefenen?

Nadat nog een (zegge één) spreker in de gelegenheid gesteld was om iets te zeggen, stelde de voorzitter van dit congres

onderdeel, de Heer H. D. Tabak, architect te Amsterdam, een resolutie voor, waarin wordt uitgesproken: dat het aesthetisch element in de vakopleiding niet kan worden gemist en dat het onderwijs aan de nijverheidsscholen technisch-aesthetisch behoort te zijn.

Deze resolutie werd bij acclamatie aangenomen.

De vergadering ter behandeling van de aesthetische adviezen van sectie I en III werd volgens het congresprogramma gehouden in de Ridderzaal; dit bleek te zijn een plenaire vergadering, de slotzitting van het congres, Prinses Juliana was daarbij tegenwoordig.

Deze plenaire vergadering begon om half twee. Tot ruim half drie werd het auditorium — inclusief de Prinses — onthaald op de voorlezing van een praeadvies in de Nederlandsche taal uitgebracht, door een Waalsch Belg den Heer Jules Hiernaux, van het Internationaal Instituut voor Vakopleidingsvraagstukken.

Heel interessant, maar moeilijk verstaanbaar, een praeadvies beter om te lezen dan er een uur lang naar te luisteren.

Daarna werd de behandeling van de aesthetische praeadviezen aan de orde gesteld. . . . van deze behandeling is niets, maar dan ook niets terecht gekomen. Behalve de vier praeadviseurs en de eene reeds genoemde spreker, een leeraar bij het Nijverheids-onderwijs, die een en ander heeft gezegd over aesthetica bij het onderwijs in verband met de normalisatie, verscheen niemand op het podium. De wijzigingen op de praeadviezen voorgesteld door de Heeren B. J. Huurman, H. J. van Engelen en Koen Limperg, die gedrukt en tijdig door het Congresbureau verkrijgbaar gesteld waren, zijn n.b. niet eens in bespreking gebracht.

De Heer M. J. van Engelen was tot de navolgende conclusie gekomen:

„Dat het aesthetisch element slechts in zooverre moet worden bijgebracht als in verband met het doel der opleiding noodzakelijk is, aesthetiek heeft zich bij het M. T. O. te onderwerpen aan de techniek, die bij deze school hoofdzaak is en blijft.”

De Heer Koen Limperg zegt in zijne nota o.a.:

„Ik ben van oordeel, dat zij (de praeadviseurs) aldus te weinig rekening houden met de moeilijkheden, welke bij de praktische verwezenlijking van de aanbevolen methode van opleiding rijzen.

Voor het onderwijs, zooals dit in het praeadvies wordt aangegeven, zijn docenten met bijzondere kwaliteiten noodig.

Allereerst moet de docent een breedden kijk bezitten op de kunstuitingen in het verleden, alsmede een goede oriëntteering omtrent de verschillende stijlgroepen van den huidige tijd.

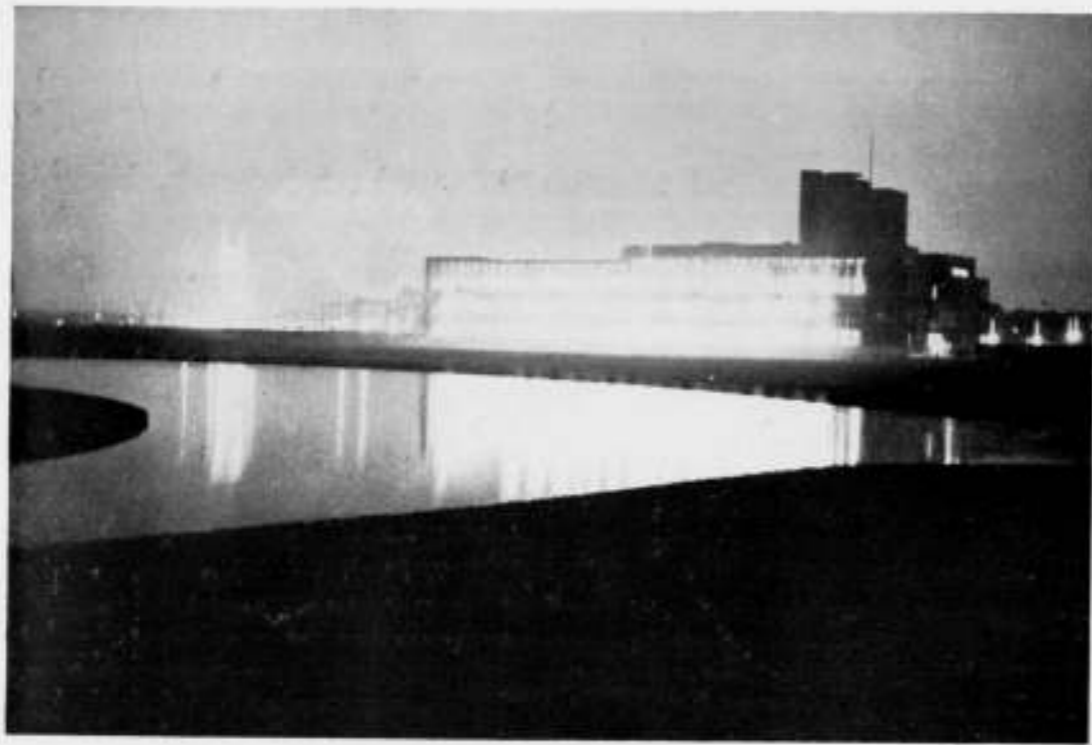
Aan deze eischen zullen in het algemeen slechts menschen met breede, algemeene en cultureele ontwikkeling kunnen voldoen. En deze zullen slechts in voldoende mate in de academische opleiding kunnen worden gevormd.

Op het oogenblik bestaan de leerkrachten van de M.T. Scholen hoofdzakelijk uit personen, die zich in de praktijk door eigen studie gevormd hebben en het is niet te verwachten, dat deze in de naaste toekomst door mannen met academische opleiding zullen kunnen worden vervangen.

Ten tweede moet de docent de begaafdheid voor het ontwerpen bezitten, wil hij den leerling op voldoende wijze inwijden in de aesthetische en technische eischen der constructie.

Ook te dien opzichte zal niet met een middelmatige kracht kunnen worden volstaan. Slechts de ervaren en bekwaame architect zal hier voldoende leiding kunnen geven. Men kan echter in het algemeen zeggen, dat een begaafd architect — iemand die scheppingsdrang in zich heeft — zich niet geroepen

voelt om te schoolmeesteren; hij mist daarvoor ook veelal de capaciteiten. Er is zelfs een zekere ongerijmdheid in de onge-regelde natuur van een kunstenaar en de regelmaat die het onderwijs vereischt.

Het zal dus zeer moeilijk zijn deze krachten voor het M.T.S. onderwijs te winnen; vast staat in elk geval dat deze voor het oogenblik ontbreken.

Aangezien dus noch voor het eene, noch voor het andere doel deze leerkrachten aanwezig zijn, blijkt het vooralsnog onmogelijk, het onderwijs te verzorgen op de wijze als dit door de praeadviseurs wordt voorgesteld.

Het is mogelijk, dat in de behoefte aan de vereischte leerkrachten in de toekomst zal kunnen worden voorzien, zoolang zulks echter niet het geval is, zal naar mijn oordeel het aesthetisch onderwijs (hier dus bedoeld in nauw verband met het technisch onderwijs) aan de M.T.S. tot het uiterste moeten worden beperkt."

Het is als een ernstige tekortkoming van de congresleiding aan te merken dat eene bespreking van deze beide belangrijke praeadviezen niet aan de orde gesteld is. Verschillende architecten die speciaal hiervoor gekomen waren en die op geheel regelmatige wijze hun verlangen om aan de discussie deel te nemen, tijdig aan het congresbureau hadden kenbaar gemaakt, zijn niet aan het woord kunnen komen.

Deze tekortkoming van de Congresleiding is waarschijnlijk veroorzaakt door de tijdens het congres aan Prinses Juliana door het Bestuur gedane uitnodiging om ook de slotzitting bij te wonen, waardoor een plenaire zitting in de plaats kwam van de gecombineerde zitting van de secties I en III.

Deze omstandigheid mag echter niet als een verontschuldiging gelden, daar het voor de congresleiding zeer goed mogelijk geweest ware een andere regeling te treffen, waarbij dan deze twee belangrijke onderwerpen niet in het gedrang zouden zijn gekomen.

Voor de overige regelingen in de wijze van behandeling der overige praeadviezen op het hieraan voorafgaande Congres niets dan lof; het feste was niet het beste, het was beslist onder de maat.

G. V.

LEZINGEN VAN LE CORBUSIER.

Rotterdam.
Op 11 en 13 Januari a.s. zal M. le Corbusier een lezing houden in de Nutzaal, Oppert 81 te Rotterdam.

20

Onderwerpen: „La Révolution Architecturale fermentée par les Techniques Modernes" en „La Révolution Architecturale apporte la solution aux problèmes de l'Urbanisation des Grandes Villes".
Toegangskaarten verkrijgbaar: à f 2.— voor de twee lezingen, bij den Secretaris van den Rotterdamschen Kunstkring (gironummer 47835), Witte de Withstraat 35, en des avonds aan de zaal.

Amsterdam.

Op 15 Januari a.s. des avonds om 8½ uur zal M. le Corbusier eveneens een lezing te Amsterdam houden, in het Koloniaal Instituut.
Onderwerp: „L'Architecture et Urbanisme".
Kaarten ad f 1.— verkrijgbaar aan de zaal of bij O.V.A., Vijzelstraat.

HET NIEUWSTE ROTTERDAM, DAT GEEN ROTTERDAMMER KENT.

Stille illuminaties?
Schitterende vuurwerken?
Lichtende tentoonstellingen?
Glanzende festijnen in deze benarde tijden?
Nee, het Rotterdam, dat de Rotterdammer nog niet kent.
Een symphonie van arbeid en licht.
Een daverend stukje modern leven.
De nieuwe vijvers op Dijkzigt, de Unilever en het torenhuis, 's namiddags om 17 uur gezien uit het in aanbouw zijnde Museum Boymans.
Rotterdam, December '31.

A. V. D. S.

LICHTTECHNISCHE VOORDRACHTEN VOOR ARCHITECTEN.

In het afgelopen jaar zijn in Philips Demonstratiezalen een 13-tal lichttechnische voordrachten voor architecten gegeven, welke inhoud ten zeerste op prijs gesteld werd door diegenen, die de voordrachten volgden. Tijdens deze voordrachten bleek echter, dat er bij tal van architecten en andere personen groote belangstelling bestaat voor het volgen van een dergelijke voordrachtenreeks, die, gegeven door de heeren Dr. Ing. N. A. Halbertsma, Ir. L. Kalff, R. Kuipers, H. v. d. Pauwert, Ir. F. van Stekelenburg, R. Swierstra, Ir. G. v. d. Werfhorst en H. Zijl, meerendeels door demonstraties worden toegelicht.
Daarom is besloten om dezelfde reeks wekelijksche voordrachten te herhalen, aanvangende Woensdag 20 Januari, des avonds om 8½ uur en toegankelijk voor Architecten, Leeraren, Bedrijfsingenieurs, adviseurs, chefs de Bureau en opzichters tekenaar.

Deze voordrachten zullen, hoewel voornamelijk op zichzelf staande, toch in cursorisch verband met elkaar staan en zijn gratis toegankelijk na ontvangst van toegangsbewijs, dat schriftelijk aan te vragen is aan Philips Demonstratiezalen, Heeregracht 270, Amsterdam.

RECTIFICATIES.

Door een ongelukkige samenloop van omstandigheden is de gecorrigeerde proef van het stukje van den Heer Hoekstra over de R. H. B. S. te Tiel in ons vorig nummer te laat op de drukkerij gekomen. Daardoor zijn enkele drukfouten in den technischen term blijven staan. Het woord herfundeeering in den ondersten regel op pag. 1 moet zijn helfundeeering. De in de rechter kolom genoemde Brabantsche keisteen, moet Brabantsche leisteen zijn. Voor de trap treden en plinten langs de steenen vloeren werd niet dinbas gekozen, maar diabas en de zilvergroeene keisteen van Noorschen oorsprong was natuurlijk zilvergroeene leisteen.

Red.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 2 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 9 JAN. 1932 No. 2

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. (VOORTZETTING JAARVERGADERING) OP ZATERDAG 16 JANUARI 1932, IN „DE TWEE STEDEN", BUITENHOF TE 's-GRAVENHAGE, DES VOORMIDDAGS OM 10.30 UUR PRECIES.

AGENDA:

1. Opening van de vergadering.
2. Notulen van de vorige vergadering.
3. Mededeelingen van den Voorzitter.
4. Ingekomen stukken.
5. Verkiezing van een pl. verv. lid in de Commissie van Voorlichting.
6. Wijziging bepalingen betreffende den Eereraad in de Statuten en het Huish. Reglement.
7. Voorstellen betreffende de reorganisatie van de Comm. van Voorlichting.
8. Medewerking van leden van den B.N.A. aan architectuur uitgaven.
9. Rapport Comm. bestudeering van het vraagstuk Reclame op Schuttingen door de eigenbouwers.
10. Rondvraag.

In de pauze bestaat gelegenheid in het gebouw een eenvoudigen koffiemaaltijd te gebruiken tegen f 1.— à f 1.25 per persoon.

Toelichting op de Agendapunten.

Punt 2. De concept-notulen der vorige ledenvergadering volgen hieronder.
Punt 5. Het Bestuur heeft het volgende drietal opgemaakt:

1. P. Vorkink.
2. J. Boterenbrood.
3. N. Lansdorp.

Punt 6. Hiervoor wordt verwezen naar het off. gedeelte van 2 Jan. 1932, no. 2.

Punt 7, 8 en 9. Voor deze punten wordt verwezen naar de Officieele Mededeelingen van den B.N.A. no. 41a, behorende bij het nummer van 28 November 1931, no. 48.

INNING VAN DE CONTRIBUTIE VOOR HET JAAR 1932.

Gedurende de maand Januari zal de gelegenheid openstaan voor de leden en de aspirant-leden van den B.N.A. om de contributie voor het jaar 1932 te voldoen door storting van een bedrag resp. f 30.20 en f 25.20 op de postrekening van den B.N.A. 71518.

Na 31 Januari zal de inning van de contributie bij hen, die haar niet gestort hebben op de postrekening, plaats vinden per postkwitantie. Voor de inningskosten zal f 0.30 in rekening worden gebracht, zoodat dan over resp. f 30.50 en f 25.50 zal worden gedisponeerd.

Het Bestuur vertrouwt dat vele leden gebruik zullen maken van de aldus geschapen gelegenheid de contributie te kunnen storten op de postrekening van den B.N.A. en daarmee zullen medewerken aan het verlichten van de administratie.

De Penningmeester van den B.N.A.

HONORARIUMTABEL VOOR VOLKSWONINGBOUW VAN MEI 1931.

Aangezien het Bestuur bekend is, dat sommige architecten de oude honorarium voor volkswoningbouw nog toepassen, deelt het hierbij mede, dat deze oude tabel na 1 Januari 1932 niet meer geldig is. De tabel van 1 Mei 1931 is met ingang van 1 Januari 1932 de tabel, waarvan het gebruik dus voor de leden van den B.N.A. bindend is.

De tabel is verkrijgbaar aan het Bureau van den B.N.A. tegen betaling van f 0.40 per stuk voor leden van den B.N.A. en f 1.25 voor niet-leden.

Concept-Notulen van de Ledenvergadering van den B.N.A. van 12 December 1931 te 10.30 uur, in gebouw Industria te Amsterdam.

De presentielijst wordt geteekend door 56 leden.

Het Bestuur is voltallig aanwezig.

De Voorzitter de Heer Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, heet de aanwezigen welkom, en wijst er op dat het jaar 1931 een bijzonder jaar is voor den B.N.A., omdat drie zijner op den voorgrond tredende leden 70 jaren zijn geworden. Het Bestuur heeft deze jubilarissen, de Heeren C. N. v. Goor, Ir. Jos. Th. J. Cuypers en B. J. Ouëndag, uitgenoodigd aanwezig te willen zijn, om hen op deze vergadering nog eens te complimenteeren. Het verheugt spreker dat de Heeren v. Goor en Ouëndag aanwezig zijn (de Heer Cuypers was tot zijn groote spijt verhinderd te komen, wegens noodzakelijke werkzaamheden elders) en betuigt hen dan dank namens den geheelen B.N.A. voor alles wat zij in het vereenigingsleven hebben gedaan. De jongeren mogen niet vergeten dat de architect van thans een betere positie heeft en een betere erkenning geniet dan zijn collega's van 25—30 jaren terug. Deze vooruitgang is te danken aan al het vele dat de oudere leden in de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en in den B.N.A. voor de verbetering van het architectenberoep hebben gedaan.

De Voorzitter spreekt de hoop uit dat de 70-jarigen, die het Bestuur heeft meenen te moeten onderscheiden, den Heer v. Goor door het verleen van de plaquette van den B.N.A. en de heeren Cuypers en Ouëndag door het benoemen tot Eerlid van den B.N.A., nog vele jaren op deze onderscheidingen mogen terugzien en dat de B.N.A. in die jaren nog vaak op hun steun en medewerking zal mogen rekenen.

De vergadering onderstreept deze woorden door een luid en lang applaus.

De Heer Ouëndag dankt in enkele woorden mede namens den Heer v. Goor en den Heer Cuypers voor de bewijzen van waardeering, die hun geworden zijn en spreekt er zijn verheugenis over uit dat de vergadering de onderscheidingen, door het Bestuur verleend, zoo krachtig en treffend heeft gesanctioneerd.

Hierna richt de Voorzitter een woord van welkom tot de nieuwe leden, de Heeren R. Bom, Ir. L. Ch. Kalff, P. J. Koster, Edm. Nijsten, F. Hausbrand, H. Henneke, J. Jans, J. W. Franken, en het aspirant lid Ir. J. Witteveen, waarvan er velen tegenwoordig zijn. Spreker hoopt dat de nieuwe leden ook goede leden mogen zijn. Naast de gedefinieerde verplichtingen van de leden van den B.N.A. zijn er ook niet-gedefinieerde, die steeds nagekomen moeten worden.

Notulen. Hierna stelt de Voorzitter aan de orde de notulen van de Ledenvergadering van 11 Juli te Groningen, die worden goedgekeurd.

Mededeelingen. Dr. H. P. Berlage, Royal Gold Medallist. Allereerst deelt de Voorzitter mede dat aan Dr. H. P. Berlage de hoge onderscheiding van de Royal Gold Medal is verleend door het Royal Institute of British Architects, een onderscheiding die op ons geheele land terugvalt. Onder applaus der vergadering stelt de Voorzitter voor Dr. Berlage een telegraphischen gelukwensch te zenden.

Wettelijke bescherming van den Architectentitel. Deze actie, reeds 2 jaren geleden officieel bij de Regeering ingezet met het bekende adres, heeft nog niet veel voortgang gekregen. Het adres van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, die de belangen van den civiel-ingenieur-architect in het B.N.A.-schema niet voldoende waarborgd vonden, bracht al dadelijk een kink in den kabel. Deze moeilijkheid is thans opgelost en thans hebben de B.N.A. en de Ver. v. D. I. gezamenlijk in een adres op het instellen van een Regeeringscommissie aangedrongen. Inmiddels heeft ook het N.I.V.A. een ontwerp bescherming opgesteld dat volkomen tegen het B.N.A.-schema ingaat en dat op beroepsbescherming aandringt . . . . . vrijwel voor iedereen.

A. A. V. 1931. De nieuwe algemeene administratieve voorschriften, in Groningen door den B.N.A. aangenomen, zijn thans ook door den Ned. Aannemersbond en de Ver. v. Delftsche Ing. aanvaard. Het nieuwe boekje zal nu spoedig verschijnen tegen den prijs van f 0.60. Spreker beveelt de nieuwe A.A.V. in het gebruik aan. Er zullen ongetwijfeld moeilijkheden bij de uitvoering van werken kunnen worden voorkomen, maar de architecten zullen zich goed rekenschap moeten geven van de juiste beteekenis van den nieuwen tekst.

Wijziging A. R. Deze is in concept gereed. De honorariumtabel van de A.R. zal wat de cijfers betreft, niet veranderd worden. Wel zullen enkele artikelen betreffende de onderlinge rechtspositie tusschen opdrachtgever en architect gewijzigd worden. Er komt voorts een los blaadje met de voornaamste bepalingen van finantielen aard voor het eerste contact met een opdrachtgever.

Hon. Tabel voor werken voor eigenbouwers. Hoewel het de bedoeling was deze tabel eerst te behandelen na de behandeling der A.R., moest deze materie voor Den Haag toch nader onder 't oog worden gezien, omdat het z.g. blauwe boekje in Den Haag niet ongewijzigd in te voeren blijkt. Het Bestuur tracht nu met den Kring Den Haag te voorkomen dat er in Den Haag een van Amsterdam in opzet afwijkende regeling zal komen, hetgeen t.z.t. het maken van een landelijke regeling zeer zou bemoeilijken. De architecten, die voor eigenbouwers werken, hebben nu te Den Haag, evenals te Amsterdam, een club gevormd, waarvan ieder lid zich contractueel moet verplichten de over-eengekomen tabel aan te houden.

Nederlandsche Bouwtentoonstelling te 's-Gravenhage N.E.B.O. Zoals bekend is, adviseerde het Bestuur de leden van den B.N.A. geen medewerking te verleen aan deze tentoonstelling. Alle leden voldeden daaraan, behalve de heer van Moorsel, die schriftelijk tegen de bestuursargumenten opponeerde, en die het recht van den B.N.A. erkennende, medewerking aan een of ander lichaam, door zijn leden te ontraden, het onjuist vond voor de persoonlijke vrijheid der leden, aan dit ontraden de beteekenis van een verbod te geven waaraan de leden moreel gebonden zouden zijn. De Voorzitter zet in 't kort de voorgeschiedenis uiteen, er op wijzend dat de in de mededeeling aan de leden aangevoerde argumenten, geen „gevoelsargumenten" waren, maar stonden op serieus verkregen inlichtingen, die aan de hand van de door spreker opgedane ervaringen als Voorzitter van den Tentoonstellingsraad, zeer goed te beoordeelen waren. De architecten worden er bij dergelijke tentoonstellingen bijgehaald om als vlug de lading te dekken. De naam van den B. N. A. wordt misbruikt om industrieelen te trekken.

De heer v. Moorsel licht zijn standpunt toe. Spreker is lid van het z.g. aesthetisch comité en daarin zijn de architecten absoluut de baas. De vrees van het Bestuur was dus ongemotiveerd. Spreker acht patronaat over de leden bedenkelijk. De Voorzitter illustreert met eenige voorbeelden, dat het nog niets zegt dat de zaak in orde is, wanneer de architecten in het aesthetisch comité zitting hebben en daar de baas zijn. Zij blijven afhankelijk voor de finantiële leiding. Wat het patronaat betreft, daarover moet de ledenvergadering maar een uitspraak doen.

De Heer Koldewey is van oordeel dat de B. N. A. alleen op het vakstandpunt kan staan. Het onderhavige geval was een kunstzaak. Juist door het tegenwerken van den B. N. A. wordt de zaak nu slecht. Als de architecten vrij waren geweest was het goed geworden.

De Voorzitter betoogt met klem, dat deze zaak niets te maken heeft met stroomingen in de kunst e.d. Er moet een moreele band zijn, die de leden aangesloten doet optreden. Het persoonlijk optreden der leden tegen het advies van het Bestuur van den B. N. A. in, sterkt het prestige van den B. N. A. niet. De heele zaak van de N. E. B. O. is verkeerdt opgezet. De organisator van deze tentoonstelling had zich, wanneer hij het serieus bedoelde, niet tot de leden individueel, maar allereerst tot den B. N. A. zelf moeten richten. En de Heeren van Moorsel en Wils, hadden niet zelf moeten optreden, maar allereerst zich in verbinding moeten stellen met den B. N. A. en de organisator van den tentoonstelling eenvoudig naar het Bestuur van den B. N. A. moeten verwijzen. (Applaus)

De Heer v. Epen stelt de vraag of een uitnodiging als aan den Heer van Moorsel, om een tentoonstelling in te richten, iets te maken heeft met de vakvereeniging.

De Heer Hamers antwoordt, dat de leden een Tentoonstellingsraad hebben en dus ter zake niet zelfstandig mogen optreden.

Verschillende leden geven nog als hun meening te kennen dat de leden zooveel eergevoel moeten hebben, om schouder aan schouder te staan bij het opvolgen van serieuze adviezen van het Bestuur.

Ten slotte wordt de vraag in stemming gebracht, of het Bestuur goed gedaan heeft te ontraden deel te nemen aan de N. E. B. O. De vraag wordt met uitzondering van de Heeren v. Moorsel en Koldewey, bevestigend beantwoord.

De Heer v. Laren vraagt naar de werkelijke beteekenis van het advies.

De Voorzitter antwoordt, dat een advies van het Bestuur moreel bindend is te achten. In hoeverre het op grond van het reglement van den T. R. disciplinair bindend is, zal het Bestuur gaarne onderzoeken aan de hand van het reglement van den Tentoonstellingsraad.

Congres voor Vakopleidingsvraagstukken. De Voorzitter wekt de leden op om op dit Congres tegenwoordig te zijn. O.m. wordt het M. T. O. behandeld en het lijkt gewenscht dat dit vraagstuk niet alleen van de zijde van het onderwijs, maar vooral eens van architectenstandpunt wordt belicht.

Provinciale Schoonheidscommissie in Noord-Brabant. De Voorzitter deelt mede dat gebleken is dat de oprichting eener Prov. S. C. in N.-Brabant er nog steeds niet gunstig voorstaat. Er is echter een stichting gevormd, die zich zal bewegen op het gebied van landschaps- en dorpschoon-bescherming. Het Bestuur heeft aan de oprichtingsvergadering een telegram van sympathie met het streven toegezonden. Verder moet de loop der gebeurtenissen worden afgewacht.

Ingekomen stukken. Ingekomen is een schrijven van den Heer A. J. Kropholler met de mededeeling, dat hij voor het lidmaatschap van den B. N. A. bedankt, omdat hij zich niet kan vereenigen met de wijze, waarop de B. N. A. de laatste jaren de bouwkunst bevordert.

De Heer Meyerink vindt het zeer onsympathiek zooals de Heer Kropholler gemeend heeft in de dagbladen aan dit besluit publiciteit te moeten geven. Verschillende leden steunen zijn voorstel om hiervan uitdrukking te geven in een brief aan den Heer Kropholler.

De Voorzitter zegt toe, dat het Bestuur het gevoelen van de vergadering aan den Heer Kropholler zal overbrengen. De Heer Elffers heeft verzocht de ledenvergadering te Utrecht te houden, dat meer in 't centrum ligt van 't land.

De Voorzitter meent dat de excentriciteit van Amsterdam klaarblijkelijk geen oorzaak inhoudt van minder vergadering bezoek. In Amsterdam, Rotterdam en Den Haag is de belangstelling het grootst.

De Heer Elffers deelt mede het Bestuur slechts een wank te hebben willen geven, maar legt zich gaarne bij de overwegingen van het Bestuur in dezen neer.

Begrooting 1932.

De kring Haarlem vroeg schriftelijk 1o. Overlegging van de balans, 2o. of op verhooging der belastingpost gerekend was.

De Penningmeester, de Heer Verschuyf, deelt mede dat de balans per 31 Dec. wordt opgemaakt. Op verhooging der belastingpost is inderdaad gerekend.

De kring Den Haag betreurt de vermindering van de post subsidie Weekblad en post Werkprogramma.

De Penningmeester merkt op dat de post voor het Weekblad niet verlaagd is bij 1931. Het Bestuur betreurt evenals iedereen de noodzakelijke verlaging der uitgaven.

Over het Weekblad vindt een korte discussie plaats, waarbij men klaagt over gebrek aan technische artikelen.

De Heer Zwiers die zich als redactieïd persoonlijk heeft willen belasten met het verzorgen eener technische rubriek, deelt mede ervaren te hebben dat de leden finaal in gebreke blijven eenigen steun te geven aan de pogingen van de redactie in deze richting.

De Voorzitter wijst er op dat in 1932 een contractwijziging aan de orde komt en de geste van het B. W. A. alzoo genoegzaam onder het oog zal kunnen worden gezien.

De Heer Friedhoff deelt mede dat een lid van den kring Haarlem gaarne een overzicht zou zien van de beleggingen der fondsen.

De Penningmeester antwoordt dat de fondsen gespecificeerd staan in de boeken. Te overwegen is een specificatie ter inzage te leggen op het bureau.

De begrooting voor 1932 wordt hierna z. h. s. aangenomen.

Benoeemingen. In het Bestuur worden bij enkele candidaatstelling herkozen de Heeren Prof. Ir. G. Diehl en W. J. Sandhövel.

Tot pl. lid van den Eereraad wordt gekozen de Heer Ir. G. C. Bremer met 37 stemmen van de 49 uitgebrachte stemmen; tot leden van de Commissie van Financien worden gekozen de Heeren M. Meyerink en J. M. v. Hardeveld met respectievelijk 47 en 36 van de 51 uitgebrachte stemmen; tot leden van de Commissie van Redactie de Heeren G. Versteeg en A. P. Smits met resp. 46 en 45 van de 56 uitgebrachte stemmen. Tot lid van het College van het Ondersteuningsfonds wordt bij acclamatie herkozen de Heer J. H. de Roos.

Als plaatsvervangende leden der Commissie van Voorlichting worden gekozen: in de 1e vacature de Heer H. v. d. Kloot Meyburg (die bij de 2e stemming 35 van de 47 uitgebrachte stemmen op zich vereenigt), in de 2e vacature de Heer Ir. H. T. Zwiers (die bij de 2e stemming 30 van de 47 uitgebrachte stemmen kreeg) en de Heer Ir. A. v. d. Steur, die met 32 van de 47 uitgebrachte stemmen gekozen werd. In verband met het bedanken van den Heer Kropholler, wordt de Heer H. v. d. Kloot Meyburg tot lid van de C. v. V. verklaard, en zal in de vacature van plv. lid op de volgende vergadering worden voorzien.

Als lid van de Ned. Sectie van het C. P. I. A. wordt de Heer Ir. Jos. Th. J. Cuypers bij acclamatie herkozen. Tot lid van den Tentoonstellingsraad wordt herkozen de Heer Ir. D. Roosenburg met 37 van de 41 uitgebrachte stemmen.

Wijziging Statuten en Huishoudelijk Reglement betreffende den Eereraad. De Voorzitter deelt mede dat van den Kring Haarlem een voorstel is ingekomen om in plaats van „Raad van Toezicht" in voorstel 1, te lezen: Raad van Orde. Verschillende leden spreken zich uit over de verschillende namen, die alle min of meer benaderend zijn. De heer Blaauw geeft de voorkeur aan Eereraad, dit geeft in elk geval de noblesse van de zaak weer.

De Voorzitter deelt mede dat verschillende leden voor hun eer het zeer onaangenaam hebben gevonden voor een Eereraad te zijn gedaagd, waar de zaak zelve niet met hun eer te maken had. Spreker deelt mede dat het Bestuur accoord gaat met den naam Raad van Orde.

De heer v. Goor deelt mede dat ook de Eereraad zelve den naam Raad van Orde heel goed acht.

Zonder hoofdelijke stemming wordt besloten het instituut den naam te geven van Raad van Orde en de verdere artikelen daarmede in overeenstemming te brengen.

Voorstel 2.

Mr. Rosenboom acht publicatie in 't algemeen een erga strafverzwaring en vindt het daarom vreemd in het voorstel de verzwaring wel te vinden bij de lichte straffen en niet bij de zware. Was het niet beter de zaak om te draaien.

De Voorzitter voelt voor deze redeneering, maar een berisping zonder publicatie geeft gewoonlijk niet veel. Wellicht is de volgorde anders te nemen: 1 boete, 2 berisping, 3 royement.

De Heer v. Goor geeft toe dat de geheven strafreks een anomalie inhoudt, maar een door publicatie verzwaarde berisping is toch nog lichter dan een boete.

De Heer Vorkink is van oordeel dat de betekenis van een boete zeer relatief is. Een berisping met publicatie lijkt spreker veel zwaarder. Wil men toch boete, dan ook hierbij publicatie, dan is een boete een berisping met een geldstraf. Spreker doet een voorstel om de boete te laten vervallen.

De Heer Blaauw ondersteunt het voorstel. Boete is eigenlijk immoreel en als deel van een strafstelsel voor een vereeniging niet geschikt.

De Heer Verschuyt merkt hiertegenover op dat boete toch ook wel billijk is, want anders dragen de medeleden de kosten, die minder ordelijke collega's den Bond bezorgen.

Bovendien, merkt de Heer v. Goor op, is boete gewoonlijk niet anders dan het afstaan van tenonrechte ontvangen geld. Mr. Rosenboom deelt een feit mede, waarbij een architect B. N. A. een zijner cliënten had benadeeld. De Eereraad veroordeelde den architect tot boete, die de B. N. A. kreeg, maar de benadeelde niet.

De Heer A. J. v. d. Steur acht het noodig dat er eenige strafsoorten beschikbaar blijven. Vervalt de boete, dan blijven slechts berisping en royement, die nog al ver van elkaar staan.

De Heer Otten is van oordeel dat wanneer een lid een ander benadeelt, hij geen boete moet betalen aan den B. N. A., maar schadevergoeding aan den benadeelde.

Mr. Rosenboom acht dit mogelijk, mits zulks in de statuten wordt opgenomen.

De Heer Staal geeft in overweging eerst de publicatie van een uitspraak te behandelen, waarop de Voorzitter allereerst aan de orde stelt voorstel 2, sub. 3. Hiertegen worden geen bezwaren ingebracht.

De Heer Bruin gelooft niet dat de leden zoo zijn, dat zij zich van een niet-gepubliceerde berisping niets zouden aantrekken.

De Heer v. Goor merkt op dat de ervaring den Eereraad omtrent de dikhuidigheid der leden tot een andere conclusie heeft gebracht. Publicatie van een berisping is noodig om althans eenig effect te sorteren.

De Heer v. Epen stelt voor aan den R. v. O. zelf over te laten een berisping al of niet te publiceeren.

De Heer Meyerink is van oordeel dat de leden door publicatie in moeilijkheden kunnen komen. De beoordeeling van al of niet publicatie moet bij het Bestuur berusten.

De Voorzitter antwoordt hierop dat over de onafhankelijkheid van den R. v. O. lang van gedachten is gewisseld. Het Bestuur stelt voor de huidige regeling zoo te laten als zij is. Het Bestuur legt alleen de uitspraak ten uitvoer.

De Heer Meyerink acht het niettemin beter den R. v. O. een adviseerend lichaam te maken.

Mr. Rosenboom acht dit onjuist. De R. v. O. moet de straf compleet uitspreken; hij heeft de zaak volledig onderzocht. Het Bestuur zou op deze wijze hooger instantie worden.

De Heer Zwiers acht deze materie nog niet voor beslissing rijp en doet het voorstel de nieuwe gezichtspunten te bezien. De Voorzitter is bereid dit alsnog te doen en stelt aan de orde de bespreking van het voorstel Vorkink om de boete te doen vervallen.

De Heer Blaauw is van oordeel dat gezorgd moet worden dat de R. v. O. geen strafrecht college wordt. Aan het heffen van boete zitten immoreele kanten. Schadeloosstelling is ook verwerpelijk, het worden civiele procedures, die zich afwickelen tusschen de leden van den B. N. A.

De Heer Lengkeek is het eens met den heer Blaauw.

De Voorzitter tot stemming overgaand, brengt eerst in stemming de vraag of de kosten van een klacht-behandeling in rekening mogen worden gebracht bij beklagde, of aanklager, of aan beide.

Alleen de Heer v. Epen is hier tegen en is dus de vraag bevestigend beantwoord.

Het voorstel van den Heer Vorkink, om als principe geen boete in de statuten op te nemen onder de strafmaatregelen, wordt aangenomen met 28 stemmen voor, 20 stemmen tegen en 2 blanco. Vervolgens stelt de Voorzitter de schadevergoeding aan de orde.

Mr. Rosenboom acht schadevergoeding billijk.

Verschillende leden zijn het eens met Mr. Rosenboom.

De Heer Zwiers acht het schadelijk om het prestige van den R. v. O. want als men het niet eens is met de uitspraak in den R. v. O., gaat men naar den gewonen rechter. Bovendien, met welke rechtsmiddelen krijgt de B. N. A. de schadevergoeding betaald? In 't algemeen is men meer van zijn gelijk dan van zijn ongelijk overtuigd, de uitspraken zullen dus altijd wrewel achterlaten.

Mr. Rosenboom merkt op dat de B. N. A. weliswaar geen rechtsmiddelen heeft om tot betaling te dwingen, maar een lid kan op grond van een uitspraak de zaak aanhangig maken bij den civielen rechter. Deze beoordeelt niet meer de zaak, maar alleen de rechtsgeldigheid van de veroordeeling tot schadevergoeding.

De Heer Zwiers blijft de zaak zeer vaag vinden.

Vergelijking met den R. v. Arbitrage gaat niet op, want in deze gevallen is er geen vastgelegde oversenkomst. Men kan schade vragen voor vele niet scherp vast te stellen feiten.

De Heer Friedhoff: Zoo iemand moet men royeeren.

Mr. Rosenboom: Maar daar heeft de benadeelde niet veel aan!

De Heer Verschuyt: En de B. N. A. is de contributie kwijt!

Er ontstaat een kleine verwarring in de discussie omdat enkele leden onder schadevergoeding slechts willen verstaan schadevergoeding wegens schade een lid van den B. N. A. berokkend, terwijl het voor andere leden onverschillig is of de benadeelde al of niet lid is van den B. N. A.

Na eenige discussie gaat men accoord met het voorstel van den Voorzitter om, in beginsel, te stemmen over het opnemen van de mogelijkheid tot schadeloosstelling aan een benadeelde in de statuten. Dit voorstel, afkomstig van Mr. Rosenboom, wordt aangenomen met 29 stemmen voor, 20 stemmen tegen en 1 blanco.

Hierna stelt de Voorzitter aan de orde de kwestie der verzoening, een nieuw beginsel, in de huidige voorstellen verwerkt.

De Heer Vorkink is tegen verzoening. Bij verzoeningspogingen komt men altijd tot elkaar, zonder dat de geschillen uit den weg worden geruimd. Alles moet door den Raad van Orde worden behandeld.

De Heer Zwiers wijst op het groote gevaar dat er in zelfde gevallen met twee maten zal worden gemeten. Een klacht kan bovendien gerechtvaardigd zijn, ook al komt men tot verzoening.

De Heer v. Goor wijst er op dat de R. v. O. van een verzoeningspoging op de hoogte blijft.

De Heer Zwiers acht hiermede wel zijn practische bezwaren tegen het Instituut opgelost. De vergadering gaat met de gedachte van verzoening accoord.

De Voorzitter schorst thans de behandeling van de voorstellen, om de aangenomen principieele punten in een nieuwe tekst te verwerken.

Daarna stelt de Voorzitter voor, de punten 10 en 11 aan te houden tot de volgende vergadering en over te gaan tot punt 12, de behandeling van het Rapport over de opleiding van den architect.

De vergadering gaat hiermede accoord.

De Heer Blaauw stelt allereerst de vraag waarom, als de commissie het M. T. O. ongeschikt acht voor architecten-opleiding, zij niet overwogen heeft of het M. T. O. te hervormen zou zijn zoodat het wel geschikt werd als schakel in de architectenopleiding.

Prof. Diehl, Voorzitter van de commissie, is van oordeel dat het veel efficiënter is om de school die voor de architecten-opleiding is ingesteld en ingericht, te vervolmaken, dan alle M. T. S.'en, die niet voor de opleiding tot architect zijn ingesteld, te hervormen. Zouden er niet te veel architecten komen? De gedachte aan de mogelijkheid van het dienstbaar maken der M. T. S.'en in de opleiding tot architect, is opgewekt doordat de M. T. S. veel te ver is gegaan.

De Voorzitter onderschrijft deze meening ten volle. Z. i. moet het onderwijs aan de M. T. S. naar beneden.

De Heer Blaauw is van oordeel dat de commissie het M. T. O. te afzijdig heeft gehouden van het opleidingsvraagstuk voor architect.

Immers als wij het rapport aannemen, blijft het M. T. O. ongemeoid en duren de ongewenschte toestanden daár voort. Persoonlijk ziet spreker de mogelijkheid de M. T. S. in de architectenopleiding in te schakelen.

Prof. Diehl wijst er op dat het architect worden na een M. T. S. opleiding, niet in den geest is van onze voorstellen inzake wettelijk beschermden titel van architect.

De Heer Koldewey vraagt hoe de commissie zich de vorming voorstelt van de eenvoudige vaklieden voor het platteland, die het meeste noodig zijn. Als deze menschen uitsluitend technisch leeren, hebben wij er niet veel aan.

De Heer v. d. Berg, acht het in het Rapport W. B. A. T. aangeduide architectenexamen zeer goed. Na zulk een examen zal de regeering een afgestudeerde M. T. S. niet als architect erkennen.

De Heer Friedhoff vindt ook dat de M. T. S. principieel geen architectenopleiding kan zijn. Er is nu een drang om een aansluiting te maken tusschen M. T. O. en T. H. Dit is een gevaarlijk streven.

De Heer A. v. d. Steur vindt het rapport zeer gezond. De Regeering is bezig de M. T. S. op te schroeven. De Commissie drukt de M. T. S. neer hetgeen, ten aanzien van de architectenopleiding, juist is. Spreker hoopt dat het rapport wordt aangenomen en als wapen tegen het gevaarlijke streven van de Regeering zal worden gebruikt.

De Heer Koldewey, denkt terug aan de Middeleeuwen, toen het zuivere ambacht zulke zuivere gevoelige bouwkunst voortbracht en kan zich niet met de voorgestelde uitsluitend intellectuele opleiding niet vereenigen.

Prof. Diehl merkt op dat de Commissie niet aan de Middeleeuwen heeft gedacht. Zij keek in de toekomst. Straks zal een architect medr moeten weten dan de ambachtelijke kennis van het vak.

De Heer Meyerink is het eens met de Commissie. Wat vroeger een gemeente opzichter was, noemt zich nu architect en deze knoeien op schandelijke manier.

De Heer A. J. v. d. Steur bastrijdt het verband dat de Heer Koldewey tusschen opleiding en cultuur legt. Dit verband bestaat hier niet. De architecten moeten vakmensen zijn. Hieruit groeien de menschen die vatbaar zijn voor cultuurontwikkeling.

De Heer Blaauw is het theoretisch geheel eens met het rapport, toch kan overwogen worden hoe de opleiding zal moeten zijn voor de eenvoudige bouwkundigen.

De Heer Koldewey gevoelt dat ook zoo en meent dat ook de opleiding voor de helpers van de architecten onder het oog moet worden gezien.

De Voorzitter deelt mede dat er een ministerieele Commissie is ingesteld ter bestudeering van het M. T. Dagonderwijs waarin de Heer Versteeg zitting heeft.

De Heer Versteeg meent dat ook de B. N. A. het vraagstuk van de opleiding der opzichters en teekenaars onder het oog moet zien. Spreker geeft in overweging een Commissie te benoemen.

De Heer Zwiers is van oordeel dat het rapport in elk geval ondersteund kan worden. Wij moeten een norm stellen voor het niveau waarop wij straks de architecten met een beschermden titel gaan stellen.

De Heer Bruin, in beginsel met het rapport meegaand, vindt de gestelde norm te hoog en wat de M. T. S. betreft is spreker van meening dat men haar ontwikkeling niet meer kan stuiten. Het rapport staat te ver van de werkelijkheid af.

Prof. Diehl meent bij vele sprekers, ook bij den Heer Koldewey een misvatting geconstateerd te hebben. Het rapport behandelt alleen de opleiding voor den architect met den wettelijk beschermden titel. Zonder beroepsbescherming

kunnen nog andere bouwen, maar hun opleiding werd door de commissie niet aangeoerd. Bovendien moet men in 't oog vatten dat het rapport slechts een beginsel poogt vast te leggen in dien zin, dat de opleiding gymasiaal universitair zal zijn.

De Heer Blaauw is van oordeel dat de B.N.A., waar dit beginsel idealiter is gesteld en aan geen enkel bestaand onderwijs instituut vast zit, de conclusie van het rapport kan aannemen.

De Heer Koldewey wil hieraan toevoegen dat er echter ook een opleiding moet zijn voor de eenvoudige plattelands architecten.

De Voorzitter: Wilt U deze dan ook een beschermden titel geven?

De Heer Koldewey zegt Neen, maar wil toch de categoris der eenvoudige bouwkundigen in de uitspraak omtrent het rapport betrekken.

Prof. Diehl vraagt, of de Heer Koldewey dan tegen titelbescherming is.

Deze antwoordt bevestigend, waarop Prof. Diehl repliceert dat de titelbescherming eenmaal aangenomen is in den B. N. A., en dat dus discussies op een ander standpunt gebaseerd, buiten de orde zijn.

De Heer Zwiers wijst er ten slotte nog op dat z.i. een onvoldoende opleiding veel gevaarlijker is voor het eenvoudige bouwen dan een volledige en op een breede basis opgezette studie, hetgeen de Heer Blaauw aanvult met de opmerking dat de schoonheidscommissies meestentijds ontwerpen van volkskunst zien binnenkomen van eenvoudige bouwkundigen. . .

De Voorzitter meent dat thans het rapport voldoende is besproken. De vergadering neemt het rapport z.h.s. aan. De Voorzitter dankt thans alle aftredende leden in de Commissies voor hun arbeid en toewijding, in 't bijzonder de Heeren v. d. Steur en Zwiers, die als redactielid vele jaren zijn werkzaam geweest.

Rondvraag.

De Heer Meyerink vraagt of het op den weg van den B. N. A. ligt zich in te laten met den Rijksbruggenbouw, dit in verband met de nieuwe brug over den IJssel te Kampen.

De Voorzitter zegt toe deze zaak in het Bestuur onder het oog te zien en sluit hierbij de vergadering met dank aan de aanwezigen voor hun belangstelling.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES P. C. HOOFDSTRAAT 157, AMSTERDAM, TELEFOON 27707.

De volgende ledenvergadering wordt gehouden Maandag 18 Januari a.s., des avonds 8 uur in de kleine zaal van gebouw Heystee, Heerengracht 545, Amsterdam.

VOORLOOPIGE AGENDA:

- a. Opening.
- b. Notulen.
- c. Mededeelingen en ingekomen stukken.
- d. Bespreking instellen van een advies-commissie.
- e. Bespreking uitschrijven van prijsvragen.
- f. Verkiezing A. et A.-vertegenwoordigers in de redactie van het Bouwkundig-Weekblad-Architectura.
- g. Ballotage van den Heer S. D. Neter, van Breestr. 131, Amsterdam.
- h. Rondvraag.

De heer Jan Gratama b.i. zal Maandag 25 Januari a.s. des avonds 8 uur in de groote zaal van gebouw Heystee, Heerengracht 545, Amsterdam, de reeds eerder aangekondigde voordracht houden over:

De Nieuwe Zakelijkheid als uiting van het Moderne Leven. Oorsprong, noodzakelijkheid en wezen van dezen stijl. — De reactie ertegen. — Met veel lichtbeelden. Introductie is toegestaan.

VERDER WINTERPROGRAMMA.

Lezing van Prof. Ir. M. J. Granpré Molière over de bebouwing der Zuiderzèepolders (in samenwerking met den B.N.A.)

Lezing van den Secretaris over „Waardeeringsfactoren in bouwkunst“.

Excursies waarschijnlijk nog naar het gebouw van de N.V. „De Arbeiderspers“ te Amsterdam, Arch. Ir. J. E. W. Buys en J. B. Lürsen en naar de Hoogovens c.s.

NIEUWE LEDEN:

Door de Heeren C. J. Blaauw en Wieger Bruin wordt als gewoon lid voorgesteld de Heer J. Pot, Bouwkundig teekenaar, Sarphatipark 28, Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, WAARN. VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMA.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 16 JANUARI N° 3

LE CORBUSIER.

Nog sterk klonk in ons na de enthousiaste voordracht van Wijdeveld over Frank Lloyd Wright, twee weken geleden gehouden, maar nog krachtiger is de indruk van de eenvoudige natuurlijke wijze van voordragen door Le Corbusier, een genoeg dat wij danken aan het Genootschap Nederland-Frankrijk — afdeling Rotterdam.

De kennismaking was bij de eerste lezing op Maandagavond j.l. getiteld: „La Révolution Architecturale fermentée par les Techniques Modernes“. Daar stond de ware bouwmeester, half technicus, half aestheticus, voor zijn talrijk gemengd auditorium, hulde brengend aan de moderne Nederl. Architecten en met fijnen Franschen geest alleen Dr. Berlage als voorganger vermeldend, ter voorkoming, dat hij bij het noemen van meer namen er zou verzwijgen, die vermeld dienden te worden.

Zijn rustige overtuiging doet hem zijn ideeën uiten met een verbluffenden eenvoud, die voor de ingewijden wel geen openbaringen meer zijn, maar die zooveel meer aanvaardbaar tot ons komen nu ze ons worden voorgedragen. Zoo nu en dan hooren wij de woorden „moderne logique“ en gelukkig niet: „nieuwe zakelijkheid“, hetgeen ook natuurlijk is, omdat zijn werk en zijn ideeën voortzettingen zijn van den Franschen geest, van Fransche architectuur, met Fransche materialen.

De uitvinder van het gewapende beton „Monier“ toch was een Franschman. Hennebique was een der eerste beton-ingenieurs in grooten stijl, en alhoewel Le Corbusier ook sprak van snelle vervoermiddelen die de grenzen doen vervagen en de nieuwe ideeën internationaal maken, in alles voelt men het Fransche karakter domineeren.

De bodemgesteldheid der verschillende landen worden door het vervagen der grenzen niet veranderd. De Fransche bijna witte kalksteen en de voortreffelijke Nederlandsche kleiprodukten zullen invloed blijven uitoefenen op het aanzien hunner steden. Na een korte voorgelezen inleiding, met een rake uiteenzetting, hetgeen hij onder académisme verstaat, begon hij al schetsende op groote vellen papier zijn ideeën toe te lichten.

Doorsneden met roodgekleurde zware muren en fundeeringen van ouden bouw, met als tegenstelling een rhythmisch peiler systeem met betonvloeren en daktuin, echter zonder beganen-grondsvloer verschijnen op het papier, met de berekening van 100 % terrein beschikbaar voor het verkeer in de stad en onder de gebouwen door en 40 % gewonnen terrein op het dak en dus met een totaal aan beschikbaar terrein van 140 %, waardoor zijn Cité verte kan ontstaan.

In zijn voordracht en in zijn schetsen wist hij een climax te bereiken waardoor hij voortdurend boeide. De mededeeling

dat zijn eerste uitgevoerde kleine woningen te Bordeaux, waar de Gemeentelijke autoriteiten hem verschillende moeilijkheden in den weg legden, die tot een débâcle voor de opdrachthever geleid hebben, bracht ons te midden van de vooroordeelen die hij ook thans nog dikwijls te overwinnen heeft. Na de pauze toonde hij een reeks lichtbeelden van zijn bekende landhuizen, en de Villa Monzy te Garches bij Parijs, waarbij hij de aandacht vroeg voor het ingetekende verhoudings systeem, als bewijs dat hij wel degelijk aesthetisch voelt, aan goede verhoudingen waarde hecht en die tot uiting brengt, waardoor zijn bouwwerken een voldragen karakter hebben, en hij niet is: „la Machine qui fonctionne”.

Dan verschijnt zijn ontwerp voor het Volkenbondspaleis op het doek en krijgen wij zijn rake opmerkingen te hooren betreffende de geëschichte den Volkenbond waardige omgeving. „Le monde entier n'as pas de programme”.

Hij daalt af tot vele details, wil vooral duidelijk zijn en spreekt met groote waardeering over Gustaaf Lyon, die met hem de acoustische berekeningen maakte.

Tot waardig slot van zijn eerste voordracht toonde hij ons zijn ontwerp voor het Sovjet paleis te Moskou, eerst de plattegronden met zijn waaiervormige zalen, de groote met 15000 en de kleine met 6000 zitplaatsen, om een lengteas gegroepeerd. De toegang tot zijn groote zaal gaat onder het geweldige podium door. Hij sprak van de menschenmassa als van een vloedgolf die door een reeks van deuren ter breedte van honderd meter de zaal binnenrolt en door de in den aanvang 15 M. breede gangpaden naar boven stuwt.

Een reeks van exterieur-schetsen volgt, toonende hoe hij eerst de zalen ontwierp en het geheel daarna groepeerde.

De constructie is allermerkwaardigst, een reeks van betonarmen aan de eene zijde geworteld in den grond, aan de andere zijde opgehangen aan een boog in ellipsvorm ter breedte en hoogte van ± 150 M., waaraan dan weer de plafondschelp ter dikte van 5 c.M. hangt, alles uitwendig zichtbaar. Het uitwendige doet aan brugconstructies in beton denken.

Een reünie ten huize van een der bestuursleden van de organiseerende vereniging besloot dezen eersten zeer geslaagden avond.

Dinsdag hebben de eerste bezoekers van de tentoonstelling van Le Corbusiers werk deze mede helpen inrichten, daar vertraging der zendingen de opening op tijd verhinderde. In eenige uren was het werk verricht en hingen de meters lange teekeningen van het Sovjet-gebouw en de fotografische vergrotingen van zijn Cité verte met een reeks van de detailplannen aan de wanden, ter rustiger bestudeering, dan dat bij de snel wisselende lichtbeelden mogelijk was.

Woensdag hebben wij bij de bezichtiging van de stad en eenige gebouwen de vloedgolf van Le Corbusiers welsprekendheid bij herhaling ondervonden. Hij leeft in zijn stad, hij moet over zijn ontwerpen spreken en voelt zich het beste thuis op 50 M. hoogte (Graansilo en G.E.B.), hetgeen hij een ideaal hoogte acht voor woningbouw, in volkomen harmonie met de menselijke schaal.

Hij schat zijn afstanden en ziet door het mistige regenachtige winterweer zijn „cité-verte” zich ontwikkelen, met zijn rijen huizen op 200 en 400 M. afstand.

Je ne comprends pas qu'on habite au Rez de chaussée J'ai la passion de la lumière, je voudrais vivre à 50 M. d'hauteur. En aldoor ontwikkelt hij zijn ideeën om de volmaaktheid aan te toonen van zijn stad, van de stad der toekomst, en weinig interesseert hem, hetgeen niet past in zijn gedachten van ruimten en afstanden. In dien gedachten, pasten de laatste gemeentelijke bouwwerken en de fabriek van Nelle, waar hij rondgeleid door de ontwerpers hen enthousiast hulde bracht en gelukkig prees, omdat hij bouwwerken van dien omvang nog niet had mogen uitvoeren.

Op zijn tentoonstelling omringd door vakbeoefenaars hoorden wij voor de tweede maal zijn uiteenzettingen van zijn 100 % terrein voor het verkeer en een winst van 10 tot 40 % aan daktuinen.

Hij herinnert nog zeer sterk aan Eliel Saarinen die mij in 1912 met een evengroot enthousiasme zijn uitbreidingsplan van Helsingfors toelichtte, alleen verschillen de afstanden van hun idealen 50 tot 250 meters, in vertikale richting.

Het slot van zijn driedaagsch verblijf was zijn tweede lezing, getiteld „la Revolution Architecturale apporte la solution aux problèmes de l'urbanisation des Grandes Villes”, die door vele vakgenooten werd bijgewoond, en waaronder wij met genoegen Dr. Berlage mochten bemerken. En weer begon hij met schetsen zijn woorden toe te lichten, door de 24 uren van den dag te verdeelen en aan te toonen welk een groot gedeelte ervan voor de Parijzenaars noodig is om zich van woonverblijf tot werkplaats heen en weer te verplaatsen.

Bekorting van dien tijd voor verplaatsing moet leiden tot verhooging van de levensvreugde, door die vrijgekomen uren te wijden aan sport in het algemeen en de zwemsport in het bijzonder, waarvoor hij zwembassins tusschen zijn woonblokken gedacht heeft op elke 2500 bewoners.

Geleidelijk komt hij tot zijn idealen voor stedenbouw en daarmee tot zijn plan voor omvorming van het centrum van Parijs. En nu ontvouwt hij met bewonderenswaardige welsprekendheid en duidelijkheid, ook voor de leken, zijn zuilensysteem, zijn autowegen, zijn menigvuldige autoparkeerterreintjes, zijn voetpaden over de binnenterreinen, concentratie van zijn liften en trappenhuizen, zijn gangen, die bovengrondse straten worden, het vervormen van de „Metro” in een geometrisch systeem met haar stations onder de sky-scrapers, de verschillende diepten van zijn bouwblokken al naar gelang zij gericht zijn op de windrichtingen, de meander vormen der bouwblokken voor zijn normale hoogte van 50 M., zijn geweldige Centrum met de negen sky-scrapers van 250 M. hoogte, zijn wegkruisingen, zijn auto-estraden, zijn rioleringen, de verschillende leidingen, zijn dubbelwandige muren voor geluidsisolatie en warmtebesparing, zijn ventilatiesysteem, zijn daktuinen, zijn landingsplaatsen voor vliegtuigen en nog meer, alles boven den grond, met uitzondering van de Metro.

Geen winkels, langs de straten en wegen. — warenhuizen —, winkeltjes alleen in de stations van de Metro; voor het dienend personeel dus geen daglicht en geen zon, dus nog onvolmaaktheden in de ideaalstad.

Nog zitten wij aan de aarde vast, nog wroeten wij in den grond, niet alleen voor fundeeringen, maar ook voor tijdelijk verblijf van menschen, totdat alle verkeer door de lucht zal plaats hebben en wij van de Metro riolen zullen kunnen maken. Hoeveel geslachten zullen nog voorbij moeten gaan voor de spoorwegen en undergrounds tot het verleden gaan behooren. In de toekomst is er nog plaats voor opvolgers van Le Corbusier.

Tot slot van zijn herhaaldelijk en krachtig toegejuichte voordrachten deelde hij aan de hand van in lichtbeeld gebrachte schetsen eenige ervaringen mede van zijn bezoek aan Brazilië. De prefect van de zeer uitgestrekte stad São-Paolo, welke stad op een heuvelachtig terrein gebouwd is, wint het advies van Le Corbusier in, de stad heeft bijna onoverkomelijke verkeersmoeilijkheden, en een uitgestrektheid tot 45 K.M. toe. Hij verkent de stad per vlieg-machine, ontwerpt twee zich op verschillende niveau kruisende autoviaducten die de hoogste heuvels om de stad verbinden en vult de niveauverschillen met het viaduct door bouwblokken.

Zij die niet het voorrecht gehad hebben Le Corbusier's voordrachten bij te wonen, wordt zijn uitgave: „Précisions sur un état présent de l'architecture et de l'urbanisme” ter lezing aanbevolen. De tentoonstelling in den Rotterdamschen Kunstkring blijft tot en met 20 Januari geopend.

ALB. OTTEN.

Naar aanleiding van: „DE ARCHITECT EN DE NIEUWE STAD”.

De Heer Boeken geeft in het vorige nummer van het Bouwkundig Weekblad eenige subjectieve opmerkingen over bouw in „Plan Zuid”; nieuw zijn die niet, soms worden dergelijke opmerkingen wat milder, soms wat minder mild, ook door anderen gemaakt.

Nieuwer is hierbij de methode, om meeningen een zeker fundament van objectiviteit te geven door foto's. Het is een methode, die voor ruime toepassing vatbaar is, en goed toegepast, zeker ook dit doel bereikt. Met slagwoorden toegerust, van bepaalde gedeelten genomen, van enkele details, van stukken zelfs, die onaf zijn, gaat veel van de overtuigende kracht, die er mee bedoeld is, verloren, en reikt zelfs eer onder dan boven het subjectieve niveau. Wat dan als waarheid van de foto's afgelezen zou moeten worden, is inderdaad niet meer dan gedeeltelijke waarheid. Het lijkt mij goed, dit hier te constateeren, om dan meteen vast te leggen, dat het hier natuurlijk bezwaarlijk is, op gedeeltelijke waarheden in te gaan.

Iets anders is het, wanneer werkelijke onjuistheden gezegd worden. De Heer Boeken merkt op: „Zoo vond ik in het Woningbouwnummer van Wendingen, dat in 1920 of '21 verscheen, ontwerpen voor arbeidbesparende woningen en terrassenbouw — dus twee stokpaardjes van de hedendaagsche woningbouwidealisten bij uitnemendheid — terwijl ik toch in het later gemaakte werk van dien ontwerper nimmer iets van deze gedachten heb teruggevonden”.

Nu ken ik den ontwerper van deze plannen goed. In No. 46 van jaargang 1929 van het Bouwkundig Weekblad Architectura is een ontwerp van hem gepubliceerd met terrassenbouw, bestemd nog wel voor Plan Zuid. Het is zeker, dat de Heer Boeken dit ontwerp bestudeerd heeft, waarom dan die onwillende eenzijdigheid. Nu weet ik natuurlijk niet, of het voor idealisten de moeite waard is, totaal 500 M. terrassenbouw op te merken. Zelfs idealen worden wel eens in quanta afgewogen. Maar ja, er moet eens een begin zijn, en er is nu eenmaal een bijzondere aanleiding noodig, om dergelijken bouw mogelijk te maken; vandaar, dat dit nu pas na rond 12 jaar hopelijk lukt. Moge dit op zich zelf den Heer Boeken weemoedig stemmen, eerlijk gezegd heb ik ook wel eens gehoopt, dat spoediger, en vooral ruimer, verwezenlijking mogelijk geweest zou zijn. Overigens zijn aan de betreffelijke idealen van terrassen ook betreffelijke nadeelen niet vreemd, wat den Heer Boeken bekend kan zijn. Het andere ontwerp van arbeidbesparende woningen (tevens Laubebau), twee stokpaardjes in eens dus, wil ik nog wel eens publiceren; de Heer Boeken kan dan nagaan, of het nog „up to date” is.

Of dit soort bouw bovendien, met, laten wij zeggen 50%, verbeterd is — dat mag men toch veronderstellen van idealisten bij uitnemendheid — kan dan aan de hand van latere projecten op dit gebied vastgesteld worden.

Een enkel voorbeeld nog, hoe onmogelijk het is, bij onzuiver stellen van een geval niet af te rangeeren op het doode spoor van het formeel.

Het hoofd „Verworvenheden” begint met: „Balcons en Loggia's, eindelijk”. Waarom eindelijk? waar, en wanneer, verworven? vraag ik mij af, hebben niet 90% van de woningen in Amsterdam dergelijke loggia's, al zijn ze onder den naam „waranda” dan mogelijk minder populair bij woningbouwidealisten (formalisten?). Inderdaad geeft dit den indruk niet alleen van formalisme, maar van sterk eenzijdig formalisme, wat zeker niet de bedoeling was.

Moet de gewone dialectiek al met zorg gehanteerd worden, om

niet tot kromme conclusies te komen, voor de dialectiek van het beeld, en bovenal van het slagwoord, geldt dit nog sterker. Met dit voorbeeld als illustratie kan hier m.i. volstaan worden. Daar het hier om een vrij nieuw middel gaat, meen ik goed te doen op de lacunes te wijzen, die dit moeten aankleven, wanneer het niet met zorg wordt toegepast. Het is te hopen, dat het Bouwk. Weekblad hierin den juiste weg zal weten te vinden en te bewaren.

J. BOTERENBROOD.

ONZE REDACTIE EN HET „NEUES BAUEN”, door Ir. A. J. van der Steur.

Onze lezers hebben iets gemist; wij hadden n.l. de bedoeling gehad — zooals trouwens naar onze meening onze plicht was — in ons blad aandacht te wijden aan een nieuw woningblok van architect Rietveld te Utrecht en aan de nieuwe ambachts-school te 's-Gravenhage van architect Duiker. Het is ons voornemen niet mogelijk geweest, aan dit voornemen gevolg te geven, omdat het ons, bij onze vraag aan beide architecten om voor publicatie in ons blad hun werk beschikbaar te stellen, gebleken is, dat zij daartoe geen van beiden bereid waren, aangezien de vereniging „Kongress für neues Bauen” besloten had, dat haar leden hun medewerking aan het Bouwkundig Weekblad Architectura zouden onthouden, dewijl dit tegenover het „neues Bauen” in het algemeen en tegenover architect Oud in het bijzonder (dit in verband met mijn artikeltje over de Kiefhoek) een te onwelwillende houding had aangenomen. De Heer Rietveld voegde er nog aan toe, dat hij de Kiefhoek zelf alleen van foto's kende, maar niet in werkelijkheid, maar onze houding „opa-achtig” vond, en dat hij het betreurd, dat zoo vaak vergeten werd, dat „bij het nieuwe de idee primair is”. Het zou gemakkelijk zijn om hierop vlam te vatten en schamper te gaan doen. Het zou even gemakkelijk zijn om kleinzoon Rietveld vanuit de hoogte onzer grootvaderlijke zelfgenoegzaamheid in het zonnetje te zetten. Maar ik geloof, dat wij de zaak, die wij beiden, al naar de mate van ons inzicht en onze kracht, pogen te dienen, door een dergelijke handelwijze nu juist niet zouden dienen. Daarom wil ik het liever eens anders probeeren, al ontveins ik mij niet, dat de moeilijkheden op dezen weg heel wat grooter zijn en misschien onoverkomelijk zullen blijken.

Eén ding sta naar mijn meening voorop: als men een ernstig besluit neemt als dat, waarbij het een orgaan als het Bouwkundig Weekblad Architectura onmogelijk wordt gemaakt om langs den rechten weg de bouwkunstige verschijnselen van onzen tijd op een naar het inzicht zijner Redactie onbevange wijze weer te geven en door kritische studie daarvan mede te werken aan het ontstaan van een zuiver inzicht in de problemen van onzen tijd op bouwkunstig gebied, dan behoort een dergelijk besluit te zijn gebaseerd op zeer deugdelijke gronden. Dan moet allereerst bewezen zijn dat onze Redactie te kwader trouw is en zonder eenige poging tot waardeering van eerlijk streven en zonder enig schijn van begrip van anderer meening zonder mededoogen alles neersabelt wat niet in haar kraampje past. Ook dan nog is bij het nemen van een zoodanig besluit ernstige bezinning een eerste noodzaak.

De vereniging „Kongress für neues Bauen” nu heeft naar mijn meening nagelaten, dit waar te maken. Zij heeft blijkbaar alleen mijn artikel over de Kiefhoek gelezen en dit dan bovendien slecht gelezen. Zij heeft over het hoofd gezien, dat het Bouwkundig Weekblad reeds vanaf 1918 jarenlang den Heeren Oud en v. Doesburg volle gelegenheid heeft gegeven om hun ideeën vrijelijk en zonder eenige beperking te uiten, dat het B. W. vrijwel ieder werk en ontwerp van den Heer Oud heeft

opgenomen (de Heeren van het Kongress für Neues Bauen, gelieven er eens de oudere jaargangen op na te slaan) terwijl ook „Architectura“ den Heer Oud gelegenheid bood zijn ideeën te verkondigen. Zij heeft over het hoofd gezien, dat ik (geslaagd of niet, zij hier daargelaten) een ernstige poging heb gedaan tot onbevungen beoordeeling van Duiker's „Zonnestraat“, dat ik zeer waardeerdend schreef over van Nelle, dat ik het openlijk een fout heb genoemd, dat de Amsterdamsche Schoonheidscommissie het gebouw van „de Arbeiderspers“ heeft afgekeurd. Dat collega Otten woorden van groote waardeering wijdde aan van der Vlugt's huis-van der Leeuw, aan de Kiefhoek en aan de betonwoningen van van Tijen. Daar staat tegenover, dat ik meende, ernstige kritiek te moeten laten hooren over Frankfurt, en... tenslotte, dat ik bezwaar had tegen den m.i. luchthartigen technischen opzet van de Kiefhoek en dit in eenigszins ongezoeten termen heb gezegd. En in dit laatste schijnt dan het zwaartepunt van de heele affaire te liggen.

Nog eens: als men op grond van een kritisch artikel den banvloek uitspreekt, dan moet men dit artikel eerst goed gelezen hebben. En als men goed leest, zal men dit ontwaren: dat ik het „neues Bauen“ niet heb aangevallen dan alleen op dat punt, waar ik meende, dat juist het principe van het „neues Bauen“ schade dreigt door onverschillige technische behandeling. Ik heb gemeend, waarschuwend den vinger te moeten heffen, omdat een richting, die de zakelijkheid in haar schild voert, zichzelf vermoordt, als zij de techniek (medium tot verwezenlijking der zakelijkheidsgedachte) verwaarloost. Omdat ik meende, dat hier de zakelijkheid in het geheel niet was gediend, alleen een schijn-zakelijkheid was nagestreefd, en ik deze erger acht dan alle barokkigheden van de Amsterdamsche school, omdat deze tenminste niet pretendeerden, iets anders te zijn dan de subjectieve luim van den kunstenaar. Zij konden schijn zijn zonder zichzelf te verloochenen, want die schijn was hun eenige werkelijkheid.

Dat men nu boos wordt en ons boycot, acht ik een veeg teeken. Ik heb er reeds aan het einde van het geïncrimineerde artikel op gewezen: „dat het gebeurd is, is nog tot daar aan toe, dat het wordt vergoelikt, is erg“. Collega Rietveld moge verzuchten, dat men zoo licht vergeet, dat bij het nieuwe de idee primair is; ik zou hem dat gaarne volmondig willen toegeven, als ik niet juist bij sommigen van de Neue-Sachlichkeitsmänner een technische onverschilligheid meende te moeten signaleeren, die mij ernstig bezorgd maakt voor de toekomst van ons vak. Zegt U dat niets, collega Rietveld? Het ambacht verdwijnt, onherroepelijk; wij zien en ondervinden daarvan in ons werk dagelijks de gevolgen en zien ze om ons heen; behoort het dan niet aan ons, architecten van nu (neues Bauen of niet, gerust, wij staan misschien heel wat dichter bij elkaar dan U denkt!), om te trachten, een hoog peil van bouwtechniek op grond van de nieuwere productiewijzen te bereiken? Het is zoo gemakkelijk om je op „de idee“ dood te staren; wat blijft er van de idee over als je huis niet deugt? En, erger, wat van de doorwerking van die idee op anderen, als je daarbij maar doet of je neus bloedt?

Zoo staat voor mij deze zaak. Als uit de broeiing van dezen tijd een werkelijk zuiver „neues Bauen“ opbloeit, (hoeveel syntheses aan de eene zijde, hoeveel afbraak anderzijds zal daar nog voor noodig zijn?), dan zal die niet bevorderd worden door het zich opsluiten in heilige huisjes en het boycotten van wie uit een zuivere beweegreden kritiek oefent op wat hem, in het belang der zaak zelve, gevaarlijk lijkt. Als de Heer Rietveld dit opa-achtig vindt, moet hij eerst eens naar de Kiefhoek gaan kijken. Wie weet of hij mij dan achteraf niet gelijk geeft. Hij moet dat doen, als het hem ernst is met de techniek van zijn vak.

BOUWRECHT, door Mr. W. A. M. Cremers, B. Gouda Quint, Arnhem, 1931.

De lezing van bovenstaand werk bevestigt ten volle den indruk, dien de meeste architecten wel reeds door hun praktijk zullen hebben verkregen, dat het bouwbedrijf een rijke bron voor geschillen vormt. Gedachtig aan het feit, dat, hoe ingewikkelder eene machine is, des te grooter de kans op stoornissen wordt, behoeft zulks niet te verwonderen. Immers, bij de totstandkoming van een bouwwerk zijn zoovele categorieën van personen met vaak tegenstrijdige belangen betrokken, bouwheer, directie, aannemer, onderaannemer, vaak ook derden, en bestaan dikwijls tusschen deze groepen zoo gecompliceerde juridische verhoudingen, dat de bodem hier voor geschillen wel vruchtbaar moet zijn.

Mr. Cremers heeft daarom een goed werk verricht, door een overzicht te geven van de rechten en verplichtingen dier verschillende groepen, en van de strijdvragen, waartoe deze aanleiding kunnen geven. De schrijver geeft daarbij steeds gemotiveerd zijne eigen meening te kennen, die, ook al is men het niet steeds met zijne conclusies eens, de overdenking alleszins waard is.

Het werk, groot ongeveer 400 bladzijden, geeft in een zevental hoofdstukken, een overzicht van het geheele terrein van het „bouwrecht“. Na eene inleiding, waarin de bronnen van het bouwrecht worden opgesomd, t.w. de wettelijke bepalingen, de Algemeene Regelen B.N.A., het Ingenieurstarief, de verschillende AV.'s en AAV.'s zoomede de beslissingen van den Raad van Arbitrage, bespreekt het eerste hoofdstuk de verhouding van den architect, resp. ingenieur, tot den opdrachtgever, het tweede de verhouding van den architect, resp. ingenieur, tot den aannemer en derden, het derde de verhouding van den opdrachtgever tot den aannemer, het vierde wanpraestatie bij aanneming van werk, het vijfde de verhouding van aanbestedder, architect en aannemer tot derden, het zesde verschillende onderwerpen, o.a. de bouwborgtocht, welk onderwerp echter veel van zijn actualiteit verloren heeft, waarna tenslotte het zevende hoofdstuk de kroon op het werk zet door eene behandeling van de berechting van geschillen. In een ahangsel heeft de schrijver nog gelegenheid gevonden tot behandeling van het arrest van den Hoogen Raad dd. 13 Nov. 1930, dat voor de aansprakelijkheid van architect en aannemer van veel belang is.

Uit deze opsomming blijkt reeds, dat het boek met recht als ondertitel zoude kunnen heeten „Juridisch Vademecum voor den bouwkundige“, temeer, waar doorlopend verwezen wordt naar de literatuur en jurisprudentie over de behandelde onderwerpen. Een tweetal uitvoerige registers maakt het naslaan gemakkelijk.

Kennisneming van dit werk is zeker niet in de laatste plaats voor den architect, die als trait d'union tusschen bouwheer enerzijds en aannemer, onderaannemer en leverancier anderzijds, vaak de minder aangename positie tusschen hamer en aambeeld inneemt, van groot belang. Hij zal zich na lezing, an homme averti, kunnen hoeden voor vele klippen, die hij thans vaak eerst ontdekt, wanneer het te laat is.

Bij de raadpleging van Mr. Cremers' boek zal hij echter steeds moeten bedenken, dat de schrijver nog geen rekening kon houden met de nieuwe AAV. 1931—1932, zoodat, waar verwezen wordt naar de AAV., het raadzaam zal zijn, steeds te controleeren, of de geciteerde bepalingen inmiddels wellicht gewijzigd zijn. Ook uit dien hoofde mag men den schrijver toewenschen, dat spoedig een tweede druk noodig zal blijken, waarin dan ook aan deze nieuwe AAV., waarvan in de toekomst eene grootere toepassing mag worden verwacht, dan tot dusver, ongetwijfeld de volle aandacht zal worden geschonken.

E. Rosenboom.

AFFICHE VOOR DE UITVOERING VAN BORIS GODOUNOV DOOR J. SJOLLEMA

EEN AFFICHE VAN J. SJOLLEMA VOOR DE WAGNER-VEREENIGING.

Men heeft het al eenigen tijd op de zuilen en reclame-borden kunnen zien tusschen aankondigingen van bak- en braadvet, sunmaid-rozijnen, van Nelle's koffie, stofzuigers, strijkijzers, e. z. m. Het affiche voor de Wagnervereening, dat lithografeerd werd in zwart, rood en goud door J. Sjollema.

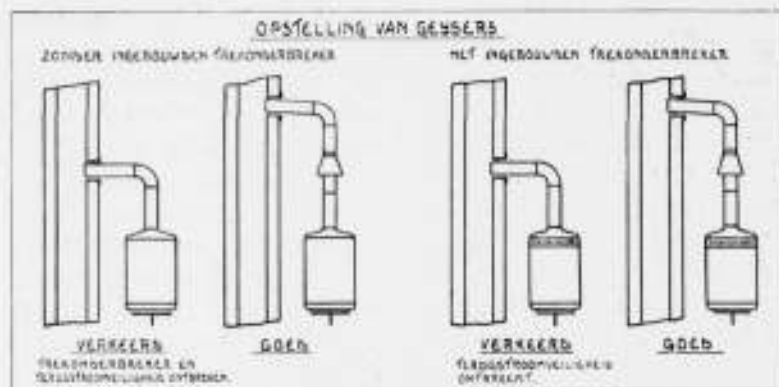
In een aan illusies en idealen armen, doch aan zakelijkheid overrijken tijd is een stuk „gebruikskunst“ als dit een ware verheugenis. Men was welhaast vergeten, dat de lithografische techniek voor den kunstenaar nog altijd de prachtigste mogelijkheden inhoudt tot dergelijk werk. Nu dan onder de jongeren althans één zich doet gelden om de uitmuntende oudere biljetten van een Roland Holst, van Jongert en enkele helaas te schaarsche anderen, voort te zetten, is er een reden te meer om dit werk in het blad der architecten aan te kondigen. Maar ook de kwaliteiten van dezen arbeid zelf, vol van levende kracht en tegelijk ordenend bedwang, getuigend van goede scholing — verre uitgaande dus boven een kwasiesthetiek product, z.g. „uit-het-penseel-gevloeid“ — hebben recht op onverdeelde belangstelling en waardeering. Het zakelijk doel van de opdracht — aankondiging voor de uitvoeringen der Wagnervereening met de ster Chaliapine in de hoofdrol van Moussorgsky's opera Boris Godounov — werd direct en klaar uitgesproken. Daarbij concentreert zich in dit biljet, evenals in het drama zelf, alles om de tragische figuur van den bastaard-heerscher, die door middel van een bedriegelijke mystificatie van den door hem gedooden minderjarigen troon-

opvolger, zelf van den troon gestooten, krankzinnig wordt. Als zoodanig is het ook compositair zeer juist geplaatste vierkante motief met de vlammen een symbool van angst en vertwijfeling, hetwelk zich psychologisch het sterkste uitsprekt in den kop met de expressieve handen, die werkelijk prachtig geteekend zijn. De mensch is hier het belangrijkste, het drama van dien enkelen mensch, waarachter ook weer de tragedie van een regiem schuilt, vond z'n uitbeelding in het doorleefde motief van den kop, in de gansche bewogen gestalte.

Compositair is het blad even eenvoudig als sterk van opzet. Op enkele horizontalen en vertikalen werd het volkomen in het vlak gehouden. Gevoelig is het letterbeeld, met een welhaast fransche zwier werd het contra-bas motief aangewend. En ook in technisch opzicht toont het alle rijkheid en gevarieerdheid der lithografische middelen. De grovere korrel van den met krijt geteekenden zwarten steen, het fijnere en vloeiendere van den touche-steen voor de kleuren, het „aangeblazene“ karakter der vibreerende grijzen en zwarten in wisselwerking met de niet beteekenende deelen, dit alles maakt het biljet tot een zeldzaam doorleefd werk. En ondanks deze kwaliteiten werd het toch geen biljet voor in een lijst, want het doel en deszelfs middelen zijn onverschrokken aanvaard. Sjollema heeft hier een affiche geteekend dat — vergelijkenderwijs gesproken — werkt als een ouverture van Mozart. Het wekt een verwachting op voor het komende kunstwerk; het is er, in zekeren zin, de bezielde inleiding van.

A. VAN DER BOOM.

bij het ontwijken van afgewerkte gassen in de badkamerruimte, een beïnvloeding van den gezondheidstoestand van den bader uitgesloten is. Een ruime keuze apparaten, die aan deze eischen voldoen, is tegenwoordig aan de markt.

ad 2. Een vrije uitlaat van den geysers in de badkamer is niet toelaatbaar en biedt velerlei ernstige gevaren, wat zonder meer duidelijk is als men bedenkt, dat het gasverbruik van een badgeyser ongeveer 4 x zoo groot is als van een radiator of gaskachel, die voor verwarming in een woonvertrek is geplaatst. Niemand zal verzuimen een dergelijken radiator aan te sluiten op den schoorsteen.

Noodzakelijk is het, dat het gaswarmwaterapparaat evenals een eventueel aanwezige radiator of gaskachel, via een afvoerleiding op een schoorsteen wordt aangesloten, welke boven het dak moet uitkomen en die behoorlijk trekt. De installateur heeft zich ervan te overtuigen, dat de betreffende schoorsteen voor aansluiting geschikt is en boven het hoogste punt van het dak uitmondt. Schoorsteenen, die op een lager punt uitkomen, moeten verlengd worden. De mogelijke en nooit geheel te voorzien storingen in den trek als gevolg van meteorologische omstandigheden mogen geen invloed hebben op de volledigheid der verbranding.

De werking dezer storingen kan minder gevaarlijk gemaakt worden door middel van een terugstroomveiligheid. Wanneer deze niet aan den geysers zelf is aangebracht moet ze worden aangebracht in de afvoerpijp van het warmwaterapparaat naar den schoorsteen.

Het spreekt vanzelf, dat deze afvoerpijp zonder schuiven of deskundige wijze moet zijn aangelegd en dat de schoorsteen zich in goeden staat van onderhoud moet bevinden. Hare goede werking moet verzekerd zijn, als ook andere verwarmingsapparaten daarop zijn aangesloten. Men late de schoorsteenen, ook als zij uitsluitend dienen voor den afvoer van verbrandingsgassen van gaskachels en badgeysers tenminste éénmaal per jaar reinigen.

Hiernevens zijn afgebeeld eenige voorbeelden van goede en van slechte afvoerleidingen.

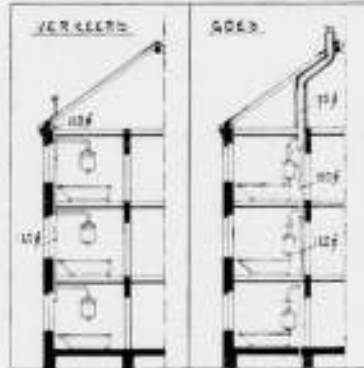
Indien de hand wordt gehouden aan bovenstaande betrekkelijk eenvoudige voorschriften, kunnen vrijwel alle ongevallen worden voorkomen.

Ir. J. BUIJS.

Uit het bovenstaande blijkt weer eens duidelijk, welke gevaren er aan het gebruik van een gaswarmwaterapparaat in een badkamer verbonden kunnen zijn. Het duidelijk in het licht stellen hiervan door een deskundige, met de eischen waaraan voldaan moet worden en de voorzorgen, welke getroffen dienen te worden, kan dan ook voor hen, die op het gebruik van gas in de badkamer zijn aangewezen, van groot belang geacht worden. Bij gebruik van elektrisch verwarmde warmwaterreservoirs, welke meer en meer toegepast worden en waarvoor reeds door verschillende gemeenten en Provincies de elektrische stroom tegen een laag, z.g. nachttarief berekend wordt, bestaan bovengenoemde gevaren niet en behoeven in verband daarmee ook geen bijzondere voorzorgen getroffen te worden. Evenmin daar, waar een warmwaterverzekering, al of niet in combinatie met centrale verwarming, aanwezig is.

DE GEVATTE TEEKENAAR.

Een bekende reclameteekenaar te Berlijn ontving onlangs van een likeurfabrikant den volgenden brief: „Wij zijn voornemens, het volgende jaar onze likeuren in alle groote steden van Duitschland aan te bevelen en hebben daartoe een bijzonder de aandacht trekkend plakkaat nodig. Wij hebben

een prijsvraag onder alle teekenaars van Duitschland uitgeschreven en loven een prijs van 500 Mark uit. Wij zouden ons verheugen, indien ook u met twee of meer inzendingen aan dezen wedstrijd zou deelnemen. De niet bekroonde ontwerpen kunnen niet worden teruggezonden". De teekenaar antwoordde: „Ik ben voornemens, om het volgend voorjaar een prijsvraag voor de beste likeur van Duitschland uit te schrijven en het zal mij verheugen, indien ook u met twee of meer flesschen daaraan deel zult willen nemen. De beste likeur ontvangt een prijs van 50 Mark. Niet-bekroonde flesschen kunnen niet teruggezonden worden". R. Nieuwsbl.

UITTREKSEL UIT DE PRIJSVRAAGREGELEN VOOR HET ONTWERP VAN EEN NEDERLANDSCHE VREDESPOSTZEGEL.

Prijsvraagregelen voor het ontwerp van een Nederlandsch Vredespostzegel, vastgesteld bij beschikking van den Directeur-Generaal der Posterijen, Telegrafie en Telefonie, dd. 22 December 1931, nummer 13945 S.

1. De prijsvraag is openbaar, uitsluitend voor Nederlandsche kunstenaars.
2. Het zegel moet het doel der uitgifte, n.l. Het bevorderen der verbreiding van de Vredesgedachte, welke o.m. als die van den Volkenbond door de Vereeniging voor Volkenbond en Vrede wordt gepropageerd, op zinnige, kunstvolle en begrijpelijke wijze tot uitdrukking brengen. Onder de aandacht wordt gebracht, dat door de „Union Internationale des Associations pour la Société des Nations" in 1930 een prijsvraag is uitgeschreven ter verkrijging van een ontwerp voor een embleem voor den Volkenbond. (De bekroonde ontwerpen zijn gepubliceerd in een werkje, hetwelk verkrijgbaar is bij het Secretariaat der Union, Rue Juste Lipsse 41 te Brussel.)
3. De ontwerper is vrij in de keuze van de techniek, waarin hij zich voorstelt, dat de reproductie van het zegel zal geschieden, en zal daarmee in de wijze van voorstellen rekening moeten houden. De gekozen techniek (zie art. 8) moet bij het ontwerp worden aangegeven.
4. Gevraagd wordt een ontwerp van het zegel op schaal 6 : 1, uitgevoerd op wit papier, opgezet op karton ter grootte van 21 x 29,7 cm., benevens een fotografische reproductie op de werkelijke grootte, welke, onder het ontwerp, op hetzelfde karton moet worden opgezet.

5. Uitgelooft worden: een eerste prijs, groot f 600,—, een tweede prijs, groot f 400,—, een derde prijs, groot f 200,—.

12. De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een Jury, aangewezen door den Minister van Waterstaat en bestaande uit de Heeren: J. L. M. Lauweriks, Architect en Sierkunstenaar te Amsterdam, H. Ch. G. J. van der Manders, Algemeen Secretaris van de Vereeniging voor Volkenbond en Vrede, te Wassenaar, A. Plasschaert, Kunstcriticus te Rijswijk (Z.H.), S. H. de Roos, Boekkunstenaar te Hilversum, Mr. J. F. van Royen te 's-Gravenhage.

13. Tot Secretaris der Jury is aangewezen de Heer J. Bethé, Controleur bij het Staatsbedrijf der Posterijen, Telegrafie en Telefonie, te Haarlem.

35. Tot den eersten Februari 1932 kunnen inlichtingen, de prijsvraag betreffende, schriftelijk worden gevraagd aan het adres van den Secretaris, den Heer J. Bethé voornoemd, Nauwe Appelaarsteeg te Haarlem.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 3 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 16 JAN. 1932 No. 3 DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A.

Dinsdag 19 Januari a.s., 1 uur, (voortaan den 1^{en} en 3^{en} Dinsdag van elke maand), gemeenschappelijke lunch van leden van den kring Amsterdam van den B.N.A., in restaurant Kempinski, Leidsche straat (beg. gr.)

Namens het kringbureau:
Th. J. LAMMERS, Secretaris.

SAMENSTELLING VAN DEN EERERAAD.

In 1932 is de Eereraad als volgt samengesteld:

J. H. de Roos, B. v. Bilderbeek, E. J. Kuipers leden.

P. G. Buskens, B. J. Ouëndag en Ir. G. C. Bremer plaatsvervangende leden.

Secretaris is Mr. A. Hilbingh Prins, Weteringschans 185 Amsterdam.

ALGEMEENE ADMINISTRATIEVE VOORSCHRIFTEN:

De Nieuwe Algemeene Administratieve Voorschriften (A. A. V. 1931) zijn thans verkrijgbaar aan het Bureau van den B. N. A. à f 0.60; franco per post thuis gezonden à f 0.65.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES P. C. HOOFDSTRAAT 157, AMSTERDAM, TELEFOON 27707.

De volgende ledenvergadering wordt gehouden Maandag 18 Januari a.s., des avonds 8 uur in de kleine zaal van gebouw Heystee, Heerengracht 545, Amsterdam.

AGENDA:

- a. Opening.
- b. Notulen.
- c. Mededeelingen en ingekomen stukken.
- d. Bespreking instellen van een advies-commissie.
- e. Bespreking uitschrijven van prijsvragen.
- f. Verkiezing A. et A.-vertegenwoordigers in de redactie van het Bouwkundig-Weekblad-Architectura.
- g. Ballotage van den Heer S. D. Neter, van Breestr. 131, Amsterdam.
- h. Rondvraag.

De heer Jan Gratama b.i. zal Maandag 25 Januari a.s. des avonds 8 uur in de groote zaal van gebouw Heystee, Heerengracht 545, Amsterdam, de reeds eerder aangekondigde voordracht houden over:

De Nieuwe Zakelijkheid als uiting van het Moderne Leven. Oorsprong, noodzakelijkheid en wezen van dezen stijl. — De reactie ertegen. — Met veel lichtbeelden. Introductie is toegestaan.

VERDER WINTERPROGRAMMA.

Lezing van Prof. Ir. M. J. Granpré Molière over de bebouwing der Zuiderzeepolders (in samenwerking met den B.N.A.)

Lezing van den Secretaris over „Waardeeringsfactoren in bouwkunst".

Excursies waarschijnlijk nog naar het gebouw van de N.V. „De Arbeiderspers" te Amsterdam, Arch. Ir. J. E. W. Buys en J. B. Lürsen en naar de Hoogovens c.s.

NIEUWE LEDEN:

Als nieuw gewoon lid wordt door de Heeren J. H. Mulder en A. H. Kwantes voorgesteld: de Heer W. J. G. Zweedijk, Architect, van Tuyll van Serooskerkenweg 87^{II}, Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, WAARN. VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H.C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMA.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 23 JANUARI N° 4

RAPPORT IN ZAKE DE VERZAKKINGEN VAN DE WONING-COMPLEXEN IN TUSSCHENDIJKEN, AAN DEN KIEFHOK EN IN OUD MATHENESSE, TE ROTTERDAM.

Het rapport van de Heeren C. N. van Goor, Architect B.N.A. en Ir. A. D. Heederik, dat in het „Bouwkundig Weekblad” van 5 December in zijn geheel is afgedrukt, is van groot belang voor de Architecten.

Het lezende, gevoelt men, dat het de rapporteurs er niet om te doen is, een afbrekende kritiek over de verzakkingen te leveren, maar dat bij het zoeken naar de oorzaken, een welwillend willen begrijpen van de moeilijkheden bij het bouwen op opgehoogde gronden voorzat.

In de inleiding lezen we: Wij hebben nagegaan, wat in den allerlaatsten tijd bij de bestudeering der gedragingen van heipalen in verschillende soorten van grond hebben aan 't licht gebracht en van de waarde, die aan de gebruikelijke heiformule (hier de formule van Eytelwein) in verschillende omstandigheden is te hechten.

In het rapport lezen we:

Voor wat betreft de grondlagen, waar doorheen de palen zijn geheid, roeren wij hierbij een onderwerp aan dat veel bestudeerd is, maar waaromtrent nog weinig positiefs is vastgesteld kunnen worden, dat als richtsnoer bij het maken van fundeeringen zou kunnen dienen, al is daarover in den allerlaatsten tijd wel meer licht ontstoken door de studiën en proeven van Ir. J. J. I. Sprenger, ten behoeve van het torenhuis voor het Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf te Rotterdam, waarop volgt: „Bij deze studieën zijn belangrijke dingen omtrent den kleeven en den puntweerstand van palen, de werking daarvan en de gedragingen van palen daar tegenover, aan het licht gekomen, die duidelijk hebben aangetoond dat in normale omstandigheden, het draagvermogen van palen voor het belangrijkste deel op den kleeftweerstand en slechts voor een betrekkelijk klein deel op den puntweerstand is terug te brengen.”

Iets verder lezen we:

„Zooals het geval er ligt, komt het ons echter begrijpelijk voor, dat bij de voorbereiding van den bouw van het standpunt is uitgegaan, dat eene fundeering van de gangbare constructie, die volgens normale berekeningen den bouw met voldoende zekerheid kon dragen, voor het doel alleszins gerechtvaardigd was en dat het denkbeeld om vóór daartoe te besluiten, uitgebreide onderzoekingen en proefnemingen omtrent het toepassen van een andere dan de gangbare fundeeringmethode te doen niet zoo voor de hand liggend is te achten, dan het nalaten daarvan als eene tekortkoming zou kunnen worden aangemerkt. Anders zou de zaak staan als b.v. te dien tijde de resultaten van het onderzoek van Ir. Sprenger, gemeengoed in de bouwwereld zouden zijn geworden, of wanneer sprake ware geweest van een bouwwerk van bijzonder karakter, dat de gedachte aan eene bijzondere fundeeringwijze vanzelf zou hebben doen rijzen, zooals dit het geval was bij den bouw die Ir. Sprenger tot zijn onderzoekingen heeft geleid.”

Tot zoover aanhalingen uit het rapport.

Daar er hier geen sprake was van een bouwwerk van bijzonder karakter, is het volkomen verklaarbaar, dat niet aan een andere, meestal veel kostbaarder, fundeeringwijze werd gedacht.

De vraag is echter of, geleerd door dit geval, in 't vervolg door langere palen te heien in opgehoogde gronden, niet een zoodanige puntweerstand en kleeftweerstand in de onderste grondlagen kan verkregen worden, dat de neerwaarts werkende kleeft van de bovengrondlagen wordt overwonnen.

Het spreekt vanzelf, dat in dergelijke omstandigheden de paalbelasting niet groot mag zijn. Misschien kan wat ik op dit gebied heb ervaren voor anderen een vingerwijzing zijn.

In opgespoten gronden langs den Nieuwen Waterweg heb ik de laatste jaren voor een paalbelasting van ongeveer 10000 K.G., palen geheid van 20 à 21 M., terwijl de zakking in de laatste 30 slagen ongeveer 30 c.M. bedroeg.

Hoewel de bovengrondlagen na enkele jaren ongeveer 0.40 M. zakten gaven de palen geen sporen van zakken, terwijl voor dien tijd palen van 18 à 19 M. met een belasting van ruim 10000 K.G. op den duur wel zakten, hoewel de belasting volgens de formule van Eytelwein aanmerkelijk grooter kon zijn. Voor het heien van dergelijke palen moet een blok van ongeveer 1000 K.G. gebezigd worden en de valhoogte van het blok niet te hoog zijn, om het stuk slaan van de palen te voorkomen. Bij kalenderingen neem ik de valhoogte 2 M. In „De Ingenieur” van 1921, 1922 en 1923 zijn over neerwaarts werkende kleeft zeer belangrijke artikelen verschenen, waaruit ik indertijd in een der Bouwkundige bladen vele aanhalingen heb gegeven.

Wegens de belangrijkheid van het vraagstuk, zij het mij vergund tot voorlichting van anderen te vermelden, wat ik reeds in 1915 schreef in het boek voor Sterkteberekeningen over neerwaarts werkende kleeft.

„In de gronden die niet in rust zijn, zooals gedempte grachten, opgespoten gronden en hoogaangelegde spoorwegen, kunnen palen, wier belasting niet grooter is dan de uitkomst van de formule, sporen geven van zakking. Dit is hieruit te verklaren: De opgehoogde gronden klinken gedurende langen tijd in, en de opgebrachte gronden drukken ook de oudere lagen meer samen, vooral, indien daarin veenlagen voorkomen.

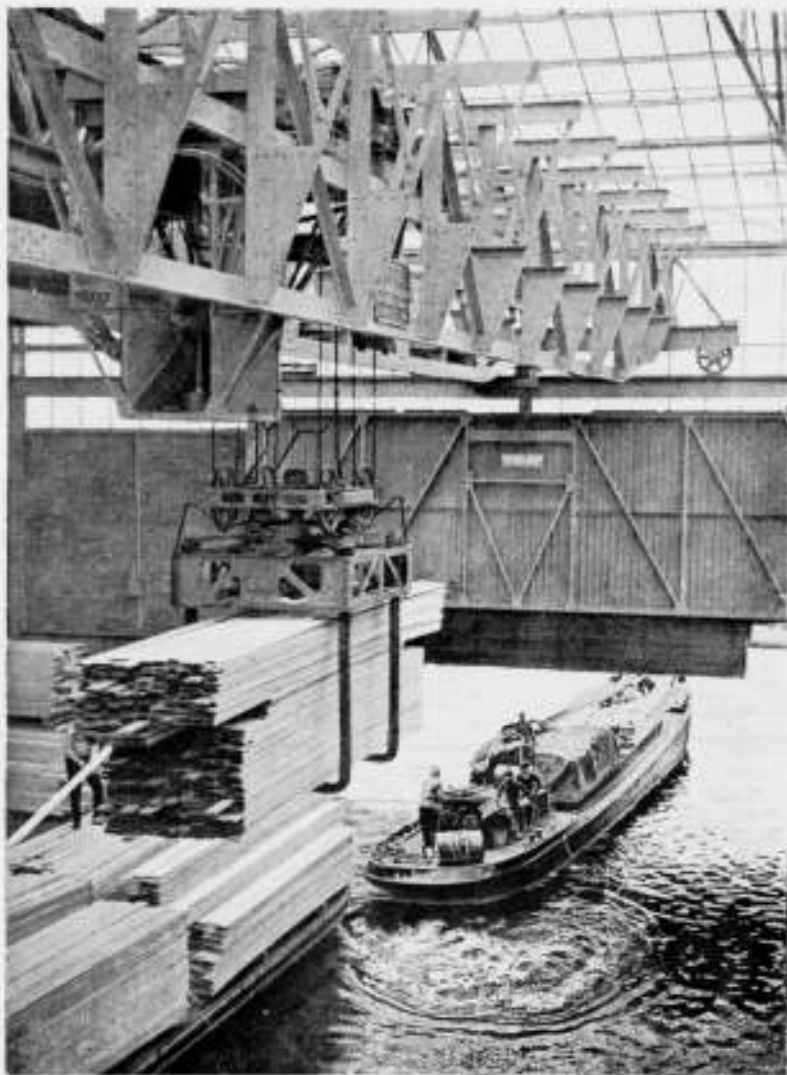
Dit heeft tengevolge, dat de palen met den grond meegaan. De wrijving of kleeftkracht van den grond, die den paal tegen zakken moest behoeden, werkt dan als een kracht, die het zakken van den paal bevordert en de tegenstand, die de paal aan het ondereinde ondervindt en welke men „stuit” noemt, is dan menigmaal niet voldoende om de zakking te beletten.

De formule geeft in dit geval zeer onvolkomen het draagvermogen weer; want, of de gronden wel of niet in rust zijn, de tegenstand gedurende het heien is in beide gevallen dezelfde, omdat in de korte tijdruimte, dat de slag zijn arbeid verricht, de grond niet zakt, terwijl dit over de groote tijdruimte, dat de grond inklinkt, wel het geval is.

Tot dit inzicht kwam ik hoofdzakelijk door aanschouwing van het verzakken van de wachtkamers van het Station te Schiedam, die op den hoogen spoorwegdijk zijn gebouwd op palen, wier koppen maar weinig beneden de kruin van den spoorwegdijk staan.

Dit gebouw, dat betrekkelijk maar weinig gewicht heeft, is enkele jaren daarna zoodanig gezakt, dat het opgewonden moest worden. Hier was het duidelijk, dat de hoogaangelegde spoordijk de veenlagen samendrukte en de palen meesleepte.”

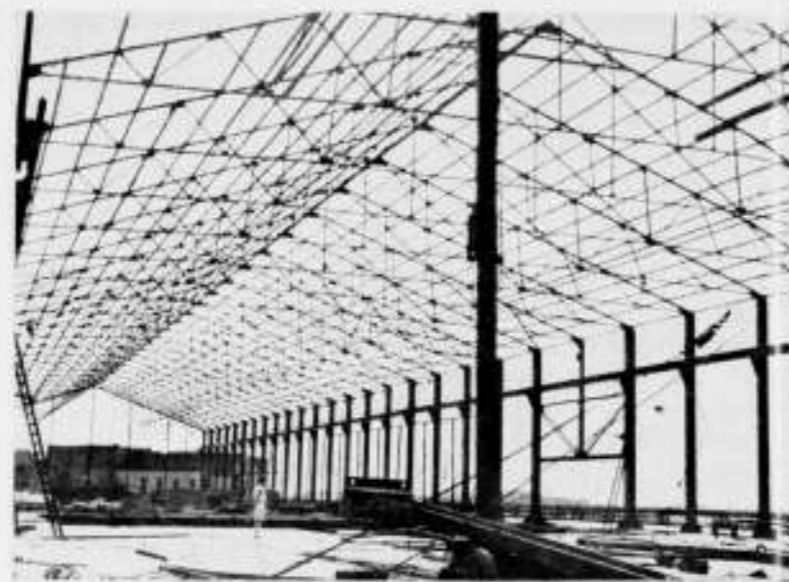

HAVEN DER NIEUWE SCHAVERIJ TE ZAANDAM

EEN DER TRIPLEX-MAGAZIJNEN AFBEELDINGEN UIT HET GEDENKBOEK VAN BRUYNZEEL'S FABRIEKEN TE ZAANDAM

UITBREIDING VAN DE SCHAVERIJ IN 1930

relaas van de geschiedenis van deze onderneming en de sprekende productiecijfers, die het gedenkboek bevat, te vermelden. Daarbij zit de gedachte voor dat een jubileum niet de gelegenheid is om met bedenkingen en wenschen naar voren te komen. Van belang is te weten dat de Directie de behoefte op alle gebied tracht te peilen en er op uit is de lijst van producten te vermeerderen met objecten die zich daartoe leenen. Telkenmale vordert de bouwwereld daarmede een stap op den weg naar de zoo hoognoodige verbetering der bouwtechniek. De Directie kan er van verzekerd zijn dat ook van architectenzijde de ontwikkeling van de onderneming is gevolgd en, op denzelfden weg doorgaande met belangstelling zal worden blijven gevolgd.

J. Z.

AU-DELÀ D'UNE ARCHITECTURE.

Wij hebben in onze huizen gestookt in kachels om voldoende warmte te krijgen, we hebben de weinig doeltreffende en ongezonde centrale verwarming uitgevonden, maar als de eindeloze verdeling in het klein, waar de mensch prijs op meent te stellen, als een verouderd begrip overwonnen zal zijn, dan eerst zal er van vooruitgang sprake kunnen zijn. In hermetisch gesloten huizen zal toevoer van lucht en warmte op zeer economische wijze geregeld worden en we zullen met minder kosten en moeite eenvoudiger en gezonder onze dagen slijten. Usines à air zullen voor een cirkelgang van kiemvrije lucht zorgen en neutraliseerende muren met tusschenruimte zullen de temperatuur verder regelen. In 1928 heeft spreker in Moskou gezien, dat de ramen tegen de koude met papier goed dichtgeplakt werden! Kort daarop was hij in Zuid-Amerika, waar de mensch in vochtige warmte moet leven, tot hij totaal afgemat is. In de tropen is ondragelijke hitte en in den natten moesson is iedereen ziek en ellendig; op de groote booten is de warmte verastikkend. Is het dan zoo gek, als de mensch erover zou gaan denken, zich tegen dit alles, tot zijn behoud, af te sluiten?

Gustave Lyon, professor in de physica, de groote Fransche onderzoeker, heeft in zijn laboratorium te Saint-Gobain proeven in deze richting genomen, die uitstekend slaagden en de praktische mogelijkheid van deze „utopieën" bewezen hebben.

N. R. Ct. van Dinsdag 12 Januari 1932; verslag van de eerste lezing van Le Corbusier te Rotterdam.

Dit is geen spotternij.

Er zijn trouwens zaken, zoo sterk en machtig, dat zij den spot verdragen, dat zij den spot tot aanbeveling doen verkeerren. Groote geesten als Ford organiseeren den spot zèlf en... varen er niet slecht bij.

Maar, nog eens, dit is geen spotternij, maar harde werkelijkheid. De werkelijkheid van den droom.

De droom van een architect, in wiens verbeelding zeker bezoe-

aan Rotterdam zich herhaalt, en daarbij wonderlijke vormen aanneemt van een duistere symboliek, die door alle fasen van de droom-werkelijkheid heen gaat.

Van de heenreis herinner ik mij niet veel meer, dan dat ik aan het loket, waar men mij vroeg waarheen de reis zou gaan, in volkomen verstrooidheid iets mompelde van: vers une architecture.

Ik kreeg een kaartje Rotterdam.

De Amsterdamsche School is dus dood, flitste het door mijn besin.

Overigens is de reis naar Rotterdam als elke reis naar Rotterdam, in een ouderwetsch electrisch boemeltje, dat nog maar steeds bovengronds rijdt: landschappen en wolkenluchten van de gewone, verouderde charme.

Straks, als ook hier de moderne techniek zal zijn doorgedrongen, en dit lokaaltje tot ondergrondschnelverkeer zal zijn geworden, kunstmatig verlicht, verlucht, verwarmd, bacterie- en bomvrij gehouden, dan zal ook hier het licht van den nieuwen dageraad gloren.

Daar doemt langzaam de eerste wolkenkrabber van Rotterdam op.

Wij naderen het doel.

O stad der steden, waar eigenlijk de kiem is gelegd voor de zakelijkheid, wars van uiterlijke aethetica.

O stad, die reeds van ouds het verkeer van de aarde wegnam en er boven leidde in viaducten.

O stad, die nu ook voor het eerst het ideaal van onze techniek verwezenlijkt in de hoogte, daar waar breedte en diepte ontbreken.

Het doel is bereikt; wij zijn binnen.

Hier is alles orde en regelmaat; de geometrie is hier de basis en de inhouden worden hier uitgedrukt door de hoogte.

Bolland moet ongelijk hebben gehad, dat het op de hoogten eenzaam zou zijn. Hier is alles hoog en verheven, in deze stad, die nu letterlijk en figuurlijk op pooten staat.

Maar wat is daar dat vervallen gebouwtje, dat daar tusschen die 600 M. hooge kolossen als een verschrompeld overblijfsel uit vroegere tijden is blijven staan?

Het is nauwelijks 10 Meter hoog en van een droevige bescheidenheid; in deze tijden is men toch niet meer bescheiden! Maar dat symbool, deze groote cirkel op den gevel, is toch weer een modern teeken van geometrische orde. Wat is er dan toch met dit zielige oude gebouwtje, dat men blijkbaar niet heeft willen vernietigen en dat daar zoo zonderling en vervallen is blijven staan? Dichterbij komen brengt de oplossing: het is een ruïne, de eenige die uit een zeker piëteitsgevoel is gespaard. Het zijn de resten van de „Cercle... d'Art".

Het heeft mij verward.

Mijn gemoedsrust had ik nog niet teruggevonden bij het verlaten van de stad. En ik weet nog niet of het deze evenwichtsver storing is geweest die mij de begrippen heenreis, daár-zijn en terugtocht deed omzetten in: opkomst, bloei en teruggang. Het kan ook zijn dat het de vraag van een mijner reisgenooten was: „Waarheen na afloop", die Freudsche symboliek in mij heeft gewekt.

Maar die terugreis is mij een kwelling geweest.

Wéér in het electrische boemeltje, dat op elke rail-koppeling in een tonig rythme zuchtend mij voorhiel: je-gaat-te-rug, je-gaat-te-rug, je-gaat-te-rug-terug-terug....

En daartegenover mijn naar de absolute maatstaven der moderne wetenschap geregistreerde gezonde verstand, dat immers wéét, dat er geen „terug" is, en dat elke terug-reis weer een reis ergens héén is. Daarom bestaat er geen terugtocht. Alles is heen; alles is vooruit.

„Waarheen-na afloop" puzzelt mijn geregistreerd verstand.

Ik zou met de beantwoording van de vraag moeten wachten tot ik thuis was. Daar vond ik de oplossing.

In de jongste aflevering van „l'Esprit (qu'il) nous faut".

Waar in onder den titel „Au-delà d'une architecture" de vertaling voorkomt van het opzienbarende werk van een jongen Duitschen socioloog: „Jenseits einer kommenden Baukunst". Ik heb het (achteraf) altijd wel geweten, dat de werkelijke konsekwenties, de werkelijke Gründlichkeiten, eerst van Germaansche zijde waren te verwachten.

Hier vind ik de bevestiging.

Dit is de oplossing van alle tijdsproblemen. Ik citeer:

„De hermetisch gesloten huizen, die Le Corbusier ons leerde kennen, zijn slechts een schamel begin van een geweldige omwenteling, die den mensch eerst in den meest volstrekten zin weer tot de aarde terug zal brengen."

„Het is volkomen onlogisch deze hermetisch gesloten complexen, op de traditioneele en overgeleverde manier van een Le Corbusier boven het aardoppervlak te willen plaatsen."

„Onze usines à air, usines à soleil, usines à tout veroorloven ons een leven van de meest volstrekte harmonie, van rust en van hygiëne, onafhankelijk van natuur en klimaat en alleen en uitsluitend op de basis van het menschelijk vernuft."

„Het verkeer hebben wij reeds grootendeels onder het aardoppervlak gebracht, waarom nu de konsekwenties niet verder doorgevoerd?"

„Alle scheppingen der samenleving zullen wij in het vervolg ondergronds brengen; ons verkeer, onze woningen, onze werkplaatsen, onze kantoren en voorraadschuren..."

„Eerst dan zullen wij de volledige heerschappij van het menschelijk kunnen hebben bereikt. Gustav Löwe, de beroemde hoogleeraar aan de universiteit van Berlijn, heeft de uitvoerbaarheid van deze ideeën in zijn laboratoria reeds onweerlegbaar aangetoond."

„Dan zal eerst met recht alle gevaar voor terugkeer tot aesthetische uiterlijkheden bezworen zijn. Er zal geen uiterlijk meer zijn!"

„En moeder natuur, die wij hebben overwonnen, zal het zich tot een eer rekenen, ons aller daktuin te mogen zijn."

En dan dat onvergetelijke hoofdstuk: „Geen overproductie, geen overbevolking", waaruit ik mij nog herinner:

„Alle maatschappelijke problemen opgelost."

„Het etnaal wordt in zooveel fasen gedeeld als in verband met den omvang der bevolking noodig is."

„Voorloopig zal de 4-fasen-dag voldoende zijn."

„Dat beteekent splitsing van de maatschappij in 4 afzonderlijke naast elkaar levende en werkende samenlevingen."

„De A-, B-, C- en D-menschen vormen alle hun eigen samenleving; zij hebben elk hun eigen hoogtepunt-van-kunstmatige-bezinning, hun eigen dag- en hun eigen nacht-indeeling, die voor alle groepen telkens 6 uren verspringt."

„Vraagstukken van overbevolking, overproductie e.d. zijn onbekend; elke samenlevingsgroep leeft en produceert voor zich zelf. Denk U eens in, hoe daardoor plotseling de bevolkingsdichtheid, bij den zelfden stand der ontwikkeling van wetenschap en techniek, feitelijk voor elke groep tot 25% van de tegenwoordige wordt teruggebracht!"

„Zoo zal ook één spitsuur van verkeer verdeeld worden in 4 dergelijke spitsuren van slechts 1/4 van den vroegeren omvang. De spitsuren worden daarmee feitelijk afgeschaft en het verkeer kan met een vrijwel constante intensiteit over het volle etnaal worden verdeeld!"

„Op den duur kan de 4-fasendag in de 5- of 6-fasendag worden omgezet. Welk een mogelijkheden voor een nooitgedroomde toename van onze aardbevolking!"

En dan uit het slothoofdstuk, dat in het oorspronkelijke boek getiteld is: „Realität. Kein Idealismus. Zu Grunde!"

„„Omhoog" beteekent verwijdering van de aarde, droomfantasie van in hooger sferen ijlend idealisme."

„Nee, waarlijk, niet in het „omhoog" van Le Corbusier ligt

HET CELOTEX-PAVILJOEN DOOR WIJDEVELD GEBOUWD OP DE NENYTO TE R'DAM

DITZELFDE PAVILJOEN ZOOALS HET NU STAAT IN DE EENZAAMHEID VAN BOSCH EN HEIDE ERGENS IN BRABANT

de toekomst. Wij moeten omlaag; het mensdom moet zich, terwille van haar eigen verheffing „te gronde” richten.” Hier werd ik wakker, zelf ook min of meer te gronde gericht. Moeder natuur had de wet van de zwaartekracht blijkbaar nog weten te handhaven. Z

PROF. N. LANSDORP.

Tot Hoogleraar in de bouwkunde aan de Technische Hoogeschool te Delft is in de vacature Prof. Ir. J. A. G. van der Steur, benoemd de Heer N. Lansdorp, Architect B.N.A., hoofdarchitect bij de afdeling gebouwen van den Dienst der Publieke Werken te Amsterdam.

NAAR EEN OPENLUCHT MUSEUM VOOR „ARCHITECTEN SCHETSEN”, door Jacq Harms Tiepen.

Na afloop van het theater trippelt Madame langs de file parkeerende auto's, Meneer opent de deur, en als juist Madame neergedoken is in de behagelijke zitplaats en Meneer drukt op den starterknop, klinkt een kréét: mevrouw ontdekt aan de andere kleur van lippenstift in het étui van de conduite intérieure dat meneer zich één auto in de rij heeft vergist — eerst aan de andere toon rouge ontdekt men eenig verschil bij de voortbrengselen van onzen modernen automobiëlbouw in groote serie. Het bouwen van huizen en huis-onderdelen in groote serie — gevolg van onzen steeds meer mechanisch wordenden tijd — heeft dezelfde gevolgen: men poogt zijn

huissleutel in de buitendeur te steken en bemerkt dan één huis te ver te zijn, of één étage te hoog of te laag gegaan te zijn met de lift! Is het wonder dat men dubbel waardeert indien een architect zijn fantasie een ruimer spel liet spelen?

„Dat houdt de moed erin” zeide mij Berlage eens toen ik, nu jaren geleden, in zijn werkkamer in het huis aan den Amstel-dijk, hem arbeidend vond aan groote, ruime gebouwen in groote vlakken, slechts op papier. Deze, fantasieën, zijn dikwerf den architect alleen veroorloofd als hij mag arbeiden met billijker materiaal dan steen of beton, voor tooneel of tijdelijke expositie. Maar welke speelsche constructies zijn dan ook niet zoo al ontstaan, bouwsels welke na enkele maanden tijds teloor gingen onder sloopershanden, en die toch enkelen zich nog herinneren als van groote schoonheid in compositie. Ik denk aan sommige paviljoenen op de tentoonstelling van Art Décoratif in Parijs. Ik denk bovenal aan dat mooie Nederlandsche paviljoen in Antwerpen, van Wijdeveld.

Helaas, dat dergelijke composities steeds gedoemd zijn onder sloopershanden te vallen, of op een eenzaam tentoonstellings-terrein te verwaaien in den regen!

„Het is niet anders bedoeld” moge men beweren, maar is niet menig fantasie van een geniaal architect langer leven waard? De Fransche académicien Bertrand beweerde van de sombere muren en poorten van het mysterieuze Fez, dat deze jong waren, „slechts een luttele duizend jaar oud” en ten doode

HET PAVILJOEN VAN VOREN GEZIEN

HELAAS, DE ARMEN ZIJN GEAMPUTEERD, MAAR „POURQUOI PAS?”

opgeschreven, omdat ze niet beter verdienden; „de woning die een Arabier uitgeleefd heeft laat hij vervallen, als hij een nieuwe heeft betrokken, zoo is ook de Kasbah van Algiers ten doode gewijd, omdat het wonen daar niet meer hygiënisch is”. Helaas, niet ieder kan als de Grieken in marmer bouwen, doch is de sombere poort der Verbrandenen, met het patina der eeuwen, minder schoon omdat de bouwmeesters indertijd niet het duurzame materiaal hadden om dit voor duizenden jaren te bewaren?

Mallet Stevens ontwierp dat mooie „Pavillon du Tourisme” voor de tentoonstelling in '25. Wijdeveld ontwierp eenige jaren geleden voor een tentoonstelling in Rotterdam een paviljoen voor Celotex, uit celotex, dat als een vóór-schets te beschouwen is van het Nederlandsche paviljoen in Antwerpen. Het paviljoen van Mallet Stevens verdween, evenals zoovele andere fantasieën, zijn Décor de Cinéma uit '24 b.v., maar een bizar automobilist kocht het Celotex-paviljoen van Wijdeveld en bouwde het, eenigszins gewijzigd, weer op in de eenzaamheid van bosch en hei, ergens in Brabant. Bizar, want de blauwe en rode koepel met de witte vlakken steekt daar in den voor-zomer zoo onwezenlijk uit boven de wuivend gele korenvelden dat het wel een cottage lijkt ergens in Holland verdoemd van de azuren kust. Het was dan ook begrijpelijk voor wie de Nederlandsche kippennatuur kent, dat bij manoeuvres daar in de

buurt soldaten dit gebouwtje kozen als doelwit voor hun speelschheid, hetgeen den eigenaar die toevallig op zijn grond een jachtgeweer aan het probeeren was, een dagvaarding bracht wegens „poging tot doodslag”. Sindsdien mijdt men dit eenzame huis bij bosch en hei, alleen bereikbaar per auto langs een landweg tusschen wuivende korenvelden.

Toch, is dit niet een vingerwijzing?

De grondeigenaar die meestal zwerfend door Europa met zijn automobiële, deze „architectonische schets” hier zetten liet, alleen om er een enkelen keer in den zomer in ons land eenige dagen door te brengen en bij de daarvoor noodige wijzigingen, de vergrootheid deed zijn met dezelfde pure witte vlakken als het origineel, deed hiermede toch iets dat niet onaardig is: hij bewaarde iets dat helaas gemeenlijk voor slechts enkele maanden leven gecreëerd, toch heel mooi en documentair geacht kan worden.

Het gaat niet aan al de bouwsels die tentoonstellingen sieren — ik praat niet over wat ontsiert — hier en daar in het land te verspreiden, de opvatting omtrent de toepasselijkheid is daartoe te individueel, doch enkele heel mooie specimen van deze dikwerf zoo fantastische en daarom wellicht soms zoo pure schetsen te bewaren voor later, is wel eenige overdenking waard. In elk geval, dit bouwtje, felwit van vlakken met ronding en deuren van blauw en ramen van spiegelglas rood-

DE DEUREN BLAUW EN ROOD IN EEN WIT VLAK

ZOOVEEL MOGELIJK IS HET KARAKTER VAN HET ORIGINEEL BEWAARD

omlijnd, staat daar als een werkelijkheid geworden „architectendroom“, bewonderd door den eigenaar die er soms eenige weken in het jaar komt, als hij niet toevallig ver in het zuiden de Hollandsche regenbuien ontvlucht, zoodat dan de konijnen en hazen in het prille ochtend-uur vrij spel hebben eromheen! Een gril wellicht — maar toch: wie bouwt meer zulke „openluchtmusea“? Een denkbeeld voor anderen die ruimte hier of daar in ons land hebben?

250-JARIG BESTAAN VAN DE ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN. De Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage zal op 29 September tweehonderd vijftig jaren bestaan. Het bestuur stelt zich voor dit feit op bijzondere wijze te herdenken en wel:

1e. door een tentoonstelling in Pulchri Studio, die een beeld zal geven van het onderwijs na de laatste belangrijke reorganisatie en waaraan een retrospectieve afdeling zal worden toegevoegd;

2e. de uitgave van een Gedenkboek;

3e. een reünie van oud-leerlingen op 1 October, gevolgd door een feest-avond, waarbij een aantal historische momenten, de Academie betreffende uit de 17e, 18e, 19e en 20e eeuw ten tooneele zullen worden gebracht.

De volgende oud-leerlingen hebben een Comité gevormd, dat zich aanbevelen houdt adressen van oud-leerlingen te mogen ontvangen. Bijdragen voor de herdenking worden nu reeds gaarne bij den penningmeester ingewacht. Willy Sluiter, voorzitter; C. Klook, Parkietlaan 8, den Haag, secretaris; J. Bakker, Westeinde 37, Voorburg, gironummer 188.721, penningmeester; C. A. Abapiel, H. F. Boersma, L. Bron, Th. C. Hekker, B. J. Huurman Jr., Th. B. van Lelyveld, C. J. Mension en M. Winkel.

BERLIJNSCHE ZOMERTENTONSTELLING.

Van 14 Mei tot 7 Augustus 1932 zal in Berlijn een tentoonstelling worden gehouden, welke ten doel heeft om, in aansluiting met het reeds op de Bau-Ausstellung van 1931 gebodene, nader de aandacht te vestigen op de gezonde en rationele ontwikkelingsmogelijkheden van de behuizing van den middenstand. De groote massa heeft niet de kracht om haar levenswijze dusdanig te veranderen, dat zij den strijd om het bestaan zoo sterk en gezond mogelijk — naar lichaam en geest kan volhouden. De vraag: „hoe kan en hoe moet aan het grootste deel der menschheid een menschaardig bestaan worden verzekerd“ moet opgelost worden en de volkshuisvestingsproblemen, sport- en spelvraagstukken, ontleenen dan ook hun beteekenis aan het nauwe verband, dat er bestaat met die algemeene vraag „Sonne, Luft und Haus für Alle“, duidt reeds op de strekking van deze komende tentoonstelling, welke in drie groepen zal worden verdeeld, n.l. „Das Anbauhaus“, „Der Kleingarten“, en „Das Wochenende“.

„Das Anbauhaus“ is het huis, dat „uit“ gebouwd, dus vergroot, kan worden naar behoeften en financieele draagkracht der bewoners, uitgaande van een grondelement een wooneenheid.

In de afdeling „Der Kleingarten“ blijkt hoe weldadig voor lichaam en geest een stukje open grond, een tuintje bij de woning is en hoe met bescheiden middelen een ieder dit voorrecht deelachtig kan worden, terwijl ten slotte „Das Wochenende“ ten doel heeft aan te toonen dat een ieder in staat zal zijn na een arbeidsweek een 1½ dag van geestelijke en lichamelijke ontspanning te kunnen genieten in de vrije natuur, of op sport- en speelvelden.

Deze tentoonstelling zal worden ondergebracht in de 6 Funkturmhallen (25000 M²) en het daarbij aansluitende tentoonstellingsterrein (110.000 M²) waar ook in 1931 de Bauausstellung plaats had. (De Rotterdammer)

**OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN
No. 4 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 23 JAN. 1932 No. 4**

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. Ledenvergadering op Zaterdag 6 Februari 10.30 uur in de Industriële Club te Amsterdam.

Aangezien op de jongste ledenvergadering het vereischte aantal van 40 leden niet aanwezig was om besluiten te kunnen nemen betreffende statutenherziening, moet volgens de statuten binnen een maand een tweede vergadering plaats hebben, waarop onafhankelijk van het aantal aanwezige leden, besluiten kunnen worden genomen. Waar het hier belangrijke besluiten betreft, vertrouwt het Bestuur dan ook op een groote opkomst der leden.

AGENDA.

1. Notulen vergadering van 16 Januari 1932.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Herziening van de Statuten en het Huishoudelijk Reglement van den B.N.A. (wijziging behandeling Eereraadzaken).
5. Rondvraag.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES P. C. HOOFDSTRAAT 157, AMSTERDAM, TELEFOON 27707.

De heer Jan Gratama b.i. zal Maandag 25 Januari a.s. des avonds 8 uur in de groote zaal van gebouw Heystee, Heerengracht 545, Amsterdam, de reeds eerder aangekondigde voordracht houden over:

De Nieuwe Zakelijkheid als uiting van het Moderne Leven. Oorsprong, noodzakelijkheid en wezen van dezen stijl. — De reactie ertegen. — Met veel lichtbeelden. Introductie is toegestaan.

VERDER WINTERPROGRAMMA.

Lezing van Prof. Ir. M. J. Granpré Molière over de bebouwing der Zuiderzeepolders (in samenwerking met den B.N.A.)
Lezing van den Secretaris over „Waardeeringsfactoren in bouwkunst“.
Excursies waarschijnlijk nog naar het gebouw van de N.V. „De Arbeiderspers“ te Amsterdam, Arch. Ir. J. E. W. Buys en J. B. Lürsen en naar de Hoogovens c.s.

LEDENLIJST

BESTUUR EN COMMISSIES IN 1932.

BESTUUR.

- C. J. Blaauw, Voorzitter.
Wieger Bruin, Vice-Voorzitter.
H. T. Zwiers, b.i., 1e Secretaris.
J. Zietsma, 2e Secretaris.
P. Vorkink, Penningmeester.
P. Hartman, Lid.
Arthur Staal, Lid.

COMMISSIE VAN REDACTIE VOOR HET MAANDBLAD „WENDINGEN“.

- Redacteur H. C. Verkruysen, Voorzitter C. J. Blaauw, Leden W. M. Dudok, Hildo Krop, J. F. Staal en P. Vorkink.

COMMISSIE VAN REDACTIE VOOR HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA.

- Redacteur H. C. Verkruysen, Leden J. Boterenbrood, Wieger Bruin en J. Zietsma.

TENTONSTELLINGSRAAD.

- Voor het Genootschap hebben zitting de leden: B. T. Boeyinga, A. Eibink en H. C. Verkruysen.

VEREENIGING VOOR VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNST ONDERWIJS.

- Vertegenwoordiger voor het Genootschap in het Algemeen Bestuur der Vereeniging: C. J. Blaauw.

COMMISSIE ARCHITECTUURMUSEUM.

- In deze Commissie hebben voor het Genootschap de Heeren Prof. R. N. Roland Holst en Jan de Meyer zitting.

EERE LEDEN.

- Dr. H. P. Berlage Nzn., Eerevoorzitter, Violonweg 14, Den Haag.
Mr. Th. Heemskerk, Den Haag.
W. Kromhout, Hofplein 15a, Rotterdam.
Dr. J. Mendes da Costa, Middenweg 134, Amsterdam.
C. H. Peters, Surinamestr. 42, Den Haag.
Jhr. Mr. Dr. A. Roëll, Haarlem.
J. W. IJzerman, Schouwweg, Wassenaar.

GEWONE LEDEN.

- H. van Anrooy, Godelindenlaan 20, Hilversum.
H. A. J. Baanders, Vaerijusterras 4, Amsterdam.
Jan Baanders, „De Hooge Wal“, Laren (N.H.).
Mej. Tine Baanders, Keizersgracht 810, Amsterdam.
Otto Baarda, Sophiastraat 39, Hengelo (O.).
Jac. S. Baars, Pl. Muidergracht 67, Amsterdam.
E. T. Bakker, Pieter de Hoochlaan 68, Hilversum.
F. A. Barbiers, Gabriël Metsulaan 26.
S. L. Barenbrug, Tuinstraat 108, Tilburg.
N. Batelaan, Noormannensingel 25, Maastricht.
G. Th. Benink, Vosmaerstraat 8^{III}, Amsterdam.
Joh. H. J. Berben, Mauritsstraat 18, Breda.
Mej. A. Beuks, Valckenburgerlaan 10, Heemstede.
Mej. L. Beijerman, Hobbemakade 90^I, Amsterdam.
J. Beylevelt, Sarphatipark 45, Amsterdam.
Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, Museumplein 4, Amsterdam.

B. v. Bilderbeek, Buiten Walevest 2, Dordrecht.
C. J. Blaauw, Spaarnelaan 24, Heemstede.
J. J. Blaauwboer, Brediusweg 46, Bussum.
A. W. Blokhuis, „De Grootte Schuur”, Adama v. Scheltemaweg, Bergen (N.H.).
A. Boeken b.i., Keizersgracht 614, Amsterdam.
B. T. Boeyinga, Maasstraat 26, Amsterdam.
W. Bogtman, Emmakade 45, Haarlem.
J. A. Bonsen, Unksche Pad 1, Oosterbeek.
W. Th. H. ten Bosch, Heerengracht 424, Amsterdam.
Jac. Bot, Nieuweweg 40, Amsterdam.
J. Boterenbrood, Amstel 278, Amsterdam.
Tjerk Bottema, Boulevard de la Vanne, Cachan Seine-France.
H. B. v. Broekhuizen, Amsterdamscheweg 152, Arnhem.
W. Bruin, O.Z. Voorburgwal 100, Amsterdam.
H. J. A. Bijlard, Laan v. Swaensteyn 16, Voorburg.
C. Caspers, Franciscus Romanusweg 14, Maastricht.
T. Crouwel Jr., „De Ark”, Scheveningschelaan 156, Kijkduin bij den Haag.
Jos. Th. J. Cuypers b.i., Maastrichterweg 1a, Roermond.
N. C. Dekker, Stadhouderskade 129^{II}, Amsterdam.
B. W. J. Deppe, Van Diemenstr. 23, Darmo, Soerabaja, N.O.I.
Ir. J. W. Dinger, Meentweg 12, Naarden.
J. van Dongen Jr., Arnheemscheweg 60, Apeldoorn.
N. Doornberg, Bussum.
A. E. J. van Driel, Singel 381, Amsterdam.
W. M. Dudok, Stationstraat, Hilversum.
Jan Dullaart, Javalaan 13, Hilversum.
Jac. Duncker, Keizersgracht 196, Amsterdam.
J. S. Dijkstra, Zocherstraat 75^{II}, Amsterdam.
G. H. M. Eggenhuizen, Zocherstr. 75^{II}, Amsterdam W.
A. Eibink, 1e Helmersstraat 115, Amsterdam.
E. Elderenbosch Jr., 1e Helmersstraat 105hs, Amsterdam.
H. Elte, Schubertstraat 54, Amsterdam.
P. H. Endt, b.i., Burgem, Zaayerplein 1, Oosterbeek.
D. C. Engel, Amstellaan 94^{III}, Amsterdam.
Ch. Estourgie, Javastraat 106, Nijmegen.
H. G. van Eyden, Kapelstraat, Bussum.
H. A. v. d. Eynde, Willem v. d. Veldekade 2, Heemstede.
G. J. Feith, v. Baerlestraat 130, Amsterdam.
J. B. Fels, Sportlaan 150, Den Haag.
C. Feltkamp, J. M. Coenenstraat 31, Amsterdam.
Ir. J. P. Fokker b.i., Huize „De Koers”, Wassenaar.
Mevr. C. J. Frowein—de Levita, Noorder Amstellaan 65^{III}, Amsterdam.
E. H. Frowein, Noorder Amstellaan 65^{III}, Amsterdam.
Corns van Gelder, van Zompelstraat 5, Haarlem.
K. van Geyn, Beethovenstr. 59, Amsterdam.
W. A. van Gogh, Turnerstraat 34^{II}, Amsterdam.
H. le Grand, Weteringschans 83, Amsterdam.
J. Gratama b.i., Apollolaan 36, Amsterdam.
Lucien la Grilliere, Haarlemmerstraat 104^I, Amsterdam.
J. H. de Groot, Prinsengracht 344, Amsterdam.
Z. Gulden, Amsteldijk 22, Amsterdam.
M. v. Harte, Assenstraat 6, Deventer.
J. W. F. Hartkamp, Overtoom 38, Amsterdam.
P. Hartman, Dintelstraat 35^{II}, Amsterdam.
A. V. Hartogh, Gr. Sparrenlaan, Bennebroek.
G. Hartstra, Nassaupark 1, Bussum.
F. Hausbrand, ing., Koning Willem III laan, Laren.
C. Hellingman Jr., Nassaukade 115, Amsterdam.
J. Helms, Biesboschstraat 59, Amsterdam.
P. B. Hendrix, Raamstraat 10, Amsterdam.
R. Herman, Overtoom 395, Amsterdam.

Joh. Hetteema, Insulindeweg 129^{III}, Amsterdam.
W. v. d. Hoff, Joan v. Hoornstraat 12, Den Haag.
G. Holt, Amstelveenscheweg 294, Amsterdam.
A. J. Hooft, Boschlaan 35, Bussum.
B. Hoogstraten, Haagweg 54, Rijswijk.
L. Hoost, Oak Street, West Hempstead, L. O., New York.
J. A. Jacobs, Noorder Amstellaan 87, Amsterdam.
H. J. Jacobs, Witte de Withstr. 141hs., Amsterdam.
C. D. Jansen, Ruysdaelstraat 95^I, Amsterdam.
Ferd. B. Jantzen, Adm. de Ruyterweg 152, Amsterdam.
J. W. Janzen, Eikstraat 17, Den Haag.
Mej. J. de Jong, Roelof Hartplein 4, Amsterdam.
J. C. Jongens, Weesperzijde 139^I, Amsterdam.
L. Joosten, Krugerlaan 169, Gouda.
B. Jordens, Korte Leidschedwardsstr. 37^{III}, Postbox 522, Amsterdam.
D. P. J. de Kam, Noordeinde 36A, 's-Graveland.
Herman Kloppers, P. C. Hoofdstraat 55, Amsterdam.
W. J. Klok, Stadhouderskade 122, Amsterdam.
N. P. de Koo, Mathenesserlaan 418, Rotterdam.
Willem van Konijnenburg, Jan van Riebeeckstraat 20, Den Haag.
J. Kooyman, Roelofstraat 63, Den Haag.
H. M. J. H. Kraayvanger, Prinses Julianalaan 66, Rotterdam.
P. Kramer, Joh. Verhulststraat 117, Amsterdam.
A. Krantz, Oude Singel 118, Leiden.
H. Krop, Amstel 57, Amsterdam.
E. Kuipers, Singel 116, Amsterdam.
Mij. v. Kunstnijverheid, Klokhuisplein 5, Haarlem.
Jan Kuyt, Spui 23-27, Amsterdam.
A. H. Kwantes, Roerstraat 63^{II}, Amsterdam.
T. J. Lammers, Nic. Maesstraat 119, Amsterdam.
J. op 't Land, Zocherstraat 73^{II}, Amsterdam.
J. van der Land, Oostzeedijk 168a, Rotterdam.
J. L. M. Lauweriks, Ceintuurbaan 183, Amsterdam.
Frits Lensvelt, 't Dijkhuis bij Veere.
J. Limburg, b.i., Nassau Dillenburgstr. 17, Den Haag.
Koen Limperg, Emmalaan 6, Amsterdam.
J. van der Linden, Noorder Amstellaan 211^{II}, Amsterdam.
A. A. van de Linde, Bremlaan 8, Hilversum.
Gijs Lindeboom, Zandstraat 3, Weesp.
E. van Linge, W. A. Scholtenstraat 1, Groningen.
Jan van der Lip, Voorstraat 11bis, Utrecht.
T. J. Loggers, v. Pelkwijkpark 8a, Zwolle.
J. B. van Loghem, b.i., v. Montfoortlaan 13, Den Haag.
A. Lucas, Witte Rozenstraat 36, Leiden.
J. de Lugt, „Marja”, Bentvelt bij Haarlem.
J. M. Luthman, Thomsonlaan 103, Den Haag.
T. R. Luyken, Kruislaan 208, Amsterdam.
A. de Maaker, Prinsessekade 20, Heemstede.
P. L. Marnette, Wytttenbachstr. 61^{II}, Amsterdam.
G. F. Mastenbroek, J. W. Brouwerstraat 17, Amsterdam.
H. Martens, Rijnstraat 97, Amsterdam.
H. de Meer, Burg. Martensingel 18, Gouda.
B. van der Meer, Diesestraat 6huis, Amsterdam Z.
D. Meintema, Harlingerstraatweg 26, Leeuwarden.
S. Jessurun de Mesquita, Linnaeusweg 24, Amsterdam.
P. v. d. Meulen, Stationstraat 24, Wildervank.
Jan de Meijer, Koninginneweg 95, Amsterdam.
Karel Meijer, Joh. v. Oldenbarneveldtlaan 31, Den Haag.
P. Molenaar, Zaandam.
J. H. Mulder Jr., Noorder Amstellaan 260, Amsterdam.
K. J. Mijnaerends, 3e Helmersstraat 29, Amsterdam.
M. J. Muylaert, Binnenweg 88, Heemstede.
Max Nauta, Batjanstraat 18, Amsterdam O.

S. D. Neter, van Breestraat 131, Amsterdam.
B. v. d. Nieuwer Amstel, Nassaukade 154, Amsterdam.
W. Noorlander, Amsteldijk 99, Amsterdam.
Edm. Nijsten, Oranje Nassaulaan 18, Den Bosch.
M. Oesterman, Zwanenburgwal 31, Amsterdam.
B. J. Ouëndag, Frans van Mierisstraat 111, Amsterdam.
W. Papenhuizen, Stadionkade 80, Amsterdam.
Piet Peré, Boisotstraat 2, Antwerpen.
L. Peters, Surinameplein 20, Amsterdam.
Joh. A. Peters, Da Costakade 5, Amsterdam.
J. P. L. Petri, J. W. Brouwerstraat 36, Amsterdam.
M. Plate, Regentesselaan 10, Haarlem.
P. Polet, van Marumstraat 15, Amsterdam.
W. Pool, Laanhorn 43, Buitenveldert (N.A.).
G. Post, Dan. de Langestraat 14^{III}, Amsterdam.
R. W. Ran, Sophielaan 3, Palembang N.O.I.
Theo van Reyn, Amalia van Solmslaan 15, Haarlem.
Prof. R. N. Roland Holst, „Overbosch”, Bloemendaal.
Alb. H. van Rood c. en b.i., Stationsweg K. 78, Velsen.
J. Roodenburgh, P. Lastmankade 4, Amsterdam.
Ir. D. Roosenburg, Kerkhoflaan 11a, Den Haag.
A. C. A. Rotgans, Zeven Provinciënstr. 152, Amsterdam.
E. J. Rothuizen, „Zonnegaarde”, Velp.
E. Rozema, Appingedam (Gr.).
J. E. Rubenkamp, W. de Witstr. 149^{II}, Amsterdam.
G. J. Rutgers, Banstraat 4, Amsterdam.
C. Schol, Amstelveenscheweg 1012, Amsterdam.
N. Schrier, Wüstelaan 240, Santpoort.
J. C. Schultsz, Jekerstraat 57, Amsterdam.
S. H. van Sitteren, 14 Holland Road Kuala Lumpur (Malakka).
J. C. Slebos, Jennerstraat 8, Amsterdam.
A. P. Smits, Westerlaan 9, Aerdenhout.
Joh. B. Smits, J. M. Coenenstraat 14^{III}, Amsterdam.
W. Smijntink, Alexanderlaan 36, Hilversum.
J. A. Snellebrand, 1e Helmersstraat 115, Amsterdam.
J. Snuff, Mathenesserweg 19b, Amsterdam.
Max Speijer, Weteringschans 83, Amsterdam.
F. Spronk, Meijerkampaan 19, Bussum.
J. F. Staal, Lassusstraat 9, Amsterdam.
A. Staal, Stadionkade 161, Amsterdam.
A. J. van der Steur, b.i., Botticellistraat 26, Amsterdam.
Jules van Straten, Saxen Weimarlaan 24, Amsterdam Z.
E. Sunier, Koninginneweg 79, Amsterdam.
A. van Swede, Ploegstraat 73, Amsterdam.
W. G. v. Swers, Adm. de Ruyterweg 353, Amsterdam.
J. C. Teunisse Hzn., Valeriusstraat 17, Amsterdam.
F. J. A. den Tex, Reynier Vinkeleskade 56, Amsterdam.
K. Tholens, Amstel 242, Amsterdam.
J. Toet Jr., Alexanderweg 7, Bennekom (Gld).
F. A. W. van der Togt, Albertinestraat 20, Den Haag.
H. Verburgt, Marnixstraat 154huis, Amsterdam.
K. Veen, P. C. v. d. Brinkweg 22, Laren (N.H.).
D. van Velze, Buntlaan, Driebergen.
H. C. Verkruysen, Spaarnelaan 40, Heemstede.
W. Vermeulen, Delpad 8, Wageningen.
P. Vorkink, 1e Helmersstraat 187, Amsterdam.
A. R. de Vries, Laanhorn 8, Buitenveldert, Nieuwer Amstel.
J. A. de Waal, Hoofdweg 29, Amsterdam.
T. Wagenaar, Oudegracht 251, Utrecht.
F. A. Warners, de Lairessestraat 90, Amsterdam.
J. B. Wesselingh, Zeilstraat 29, Haarlem.
A. J. Westerman, 1e Weteringdwarsstr. 60, Amsterdam.
A. F. v. d. Wey, 3e Kostverlorenkade 36, Amsterdam.
Mej. R. M. Wichers Wierdsma „Het Maereltje”, Domburg (Zeeland).
K. Wiedijk, Sluisstraat 11, Amsterdam.

C. J. Wierda, Fok H. 153, Heerenveen.
C. van der Wilk, Reynier Vinkeleskade 29, Amsterdam.
H. J. Winkelman, Westerstraat 99, Amsterdam.
H. Th. Wijdeveld, Vossiusstraat 50, Amsterdam.
N. F. Wijmer, Lairessestraat 155, Amsterdam.
P. J. M. Zeegers, Leidschestraat 21, Amsterdam.
Mevr. Ir. E. C. Einthoven—Zeeman, Radio-dienst, Bandoeng-Java.
J. Zietsma, Overtoom 542^{II}, Amsterdam.
A. H. Zinsmeister, Minervalaan 9, Amsterdam.
H. T. Zwieters, b.i., Florastraat 12, Haarlem.

BUITEN LEDEN.

K. J. Aanstoot, Stationsstraat 58, Maastricht.
N. J. Adema, Franeker.
G. H. Adema, Barentszstr. 57, Den Haag.
G. Albers, Gr. Hertoginnelaan 251, Den Haag.
C. L. Alons, Sijzenlaan 50, Den Haag.
Th. Arens, Museum Kamstraat 76, Nijmegen.
F. S. Baartman, Lasondersingel 15, Enschede.
A. K. Bendt, C. T. Storkstraat 10, Hengelo (O.).
H. Benninck Jr., Coevorden.
L. H. C. Berger, Pieter Breughelstr. 9, Utrecht.
J. van Biesen, Goeman Borgesiusplein 10, Arnhem.
L. J. Blok, Zwolscheweg 7, Deventer.
Antoon v. d. Boom, Kleverlaan 167, Haarlem.
F. M. A. Brons, Richard Kofschotenlaan 2, Arnhem.
B. Buurman, Cronesteinkade 4, Leiden.
E. Caspers, Anke Stellingwerfstr. 24, Leeuwarden.
H. J. E. Christoffels, Julianastraat 1F, Wageningen.
J. Coenraad, Heerengracht 110, Zaandam.
L. Cusell, Iepalaan 145, Den Haag.
B. van Dam, Capelle a/d IJssel.
J. A. van Dongen, Zandberglaan 11, Breda.
K. van Doorn, Taludweg 3, Hilversum.
A. J. van Eck, Jan de Baenstr. 23, Den Haag.
G. Esbach c.i., Dijklaan 9, Breda.
J. E. Fisscher, Laan v. Minsweert 18, Utrecht.
Ahas Franken, Bartelsweg 13, Apeldoorn.
H. Gzenbeek, Annastraat 12, Oosterbeek.
W. J. Gerritsen, Utrechtschestr. 43, Arnhem.
Fr. Gerretsen, Nieboerweg 214, Den Haag.
A. J. L. Goethals, Noord Bolwerk 229, Middelburg.
C. N. van Goor, 's-Gravendijkwal 71, Rotterdam.
C. de Graaff, Leemzoelscheweg Laren (N.H.).
J. Groenendijk, Du Toitstraat 1, Gouda.
W. C. Groenewegen, Schouwteslaan 40, Haarlem.
D. J. Grutterink, Arnheemschestraat 83, Apeldoorn.
D. F. J. Harmsen, Karpervijver 5a, Zeist.
D. Hartsuiker, Heerenweg 25, Zwolle.
W. K. A. Helwig, Azaleastraat 10, Den Haag.
J. Hermans, Sombodja, Balikpapan, Borneo.
H. Hissink, Loenen aan de Vecht.
P. A. H. Hofman, Verhulststr. 11, Den Haag.
H. van Hoogdalem, Heimesteinschelaan 6, Rhenen.
J. A. Hoogeveen, Valkenboschkade 95, Den Haag.
J. W. v. Houtum, Loosdrechtscheweg 1, Hilversum.
Alfonso Iannelli, Studio Park, Ridge Illinois, U.S.A.
G. Kelfkens, Tomatenstraat 17, Den Haag.
W. Kerkhof, Emmastraat 174, Den Haag.
H. J. Kochx, Prins Hendriklaan 7a, Wassenaar.
G. Koolhof, Gem. Architect, Bedum (Gr.).
H. C. Kooymans, Tomatenstraat 166, Den Haag.
J. C. Leijen, Bergen (N.H.).
J. J. van der Linden, Bauhaus, Dessau.
G. Lijesen, Gem. Architect, Barneveld.
Ir. E. J. de Maar, Van Citterstraat 46e, Rotterdam.
M. O. Meek, Spanjaardslaan 121, Leeuwarden.

W. J. v. d. Meer, 208 Mead Building, Rockford III. U.S.A.
P. K. Mensink, Kerklaan 8, Apeldoorn.
J. Minekus, Franklinstraat 151, Den Haag.
J. Molema, Oldenbarneveldlaan 47, Den Haag.
C. Mus Hzn., Lombokstraat 11, Den Haag.
J. D. Noest, Zonneveldstraat 9, Leiden.
Ant. Pet, Sportlaan 98, Den Haag.
A. de Poorte, Penningboeksingel L 42a, Middelburg.
J. C. Pronk, Kempstraat 5, Haarlem.
H. A. Reus, Steegoversloot 64, Dordrecht.
H. Rijven, Roermondschestraat 61, Venlo.
D. Saal, Metsiusgracht 9, Alkmaar.
K. Sanders, Segbroeklaan 58, Den Haag.
Ir. H. Sangster, Frankenstr. 25, Den Haag.
S. B. van Sante, Zaandam.
A. Scherpenhuyzen, Anna v. Buerenstraat 223, Den Haag.
J. L. Schouten, Schoolstraat 7 en 5, Delft.
H. A. Schram, Beukelsdijk 16, Rotterdam.
E. Schubad, Berberisstraat 53, Den Haag.
A. M. J. Sevenhuysen, Middenlaan 41, Haarlem.
F. Spanjaard, A. Paulownastr. 62, Den Haag.
H. Stegeman, Beaulieustraat 12, Arnhem.
G. Stephen Koelewijn, Brinkplein 8, Baarn.
L. Stokla, Essenburgstraat 4, Rotterdam.
C. Stuldreher Jr., Rohofstraat 132, Almelo.
J. Temme, Marathonstraat 6, Breda.
J. J. A. J. v. d. Valk, Tuinstraat 112, Tilburg.
A. J. Vredeveld, Oude Kamp 17, Utrecht.
Joh. A. Wentink, Jutfaasscheweg 102, Utrecht.
A. A. Wiesman, Brigittastraat 18, Utrecht.
J. G. Wolbers, Mesdagstraat 53, Den Haag.
H. Wouda, v. Boetzelaerlaan 272, Den Haag.
W. Wijmstra, Julianaweg 1, Maarssen.

H. IJsselmuiden, Eusebiusbuitensingel 10, Arnhem.
H. Zondag, Korreweg 61a, Groningen.

DONATEURS.

A. Barendsen, Oosteinde, Aalsmeer.
Ir. J. Emmen, Bezuidenhout 197, Den Haag.
N. J. H. Groenendaal, Karnemelkstraat, Breda.
Th. Groenendijk, Vondelstraat 22, Amsterdam.
F. B. Harmsen, Amstelveenscheweg 56, Amsterdam.
A. Heystee, Regul.dw.str. 108, Amsterdam.
H. F. Jansen & Zn., Spui 10a, Amsterdam.
J. Juffer, Heuvellaan 27, Bussum.
L. P. J. Kooiken, Gem.-Arch., Eindhoven.
Martin & Co., Achter Oosteinde, Amsterdam.
Mij. t. bev. der Bouwk., Weteringschans 102, Amsterdam.
M. T. S. v. Bouwkunde, Dongestraat 12, Amsterdam.
Mr. J. Peelen, van Eeghenstr. 11hs., Amsterdam.
Hugo v. Poelgeest, „Ouderzorg“, Leiderdorp.
Mr. J. F. v. Royen, v. Boetzelaerlaan 43, Den Haag.
Rijksbureau voor de Monumentenzorg, Hofsingel 2, Den Haag.
C. A. R. Schöffner, Hacquartstr. 6, Amsterdam.
Techn. Hoogeschool, Afd. Bibliotheek, Delft.
Bibl. d. Ned. Afd. d. Theosofische Ver., Tolstraat, Amsterdam.
Universiteitsbibliotheek, Amsterdam.
Ver. A'damsche Grafische School, Weteringschans 187, Amsterdam.
Ver. tot bev. der Bouwkunst, Nieuwe Rijn A 26, Leiden.
A. W. Volmer, American Hotel, Amsterdam.
Mej. H. Wolff, Da Costalaan 14, Bussum.
F. J. Zeegers, Prinsengracht 709, Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, WAARN. VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H.C. VERKRUYSEN, RED., J. BOTERENBROOD, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMA.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 30 JANUARI N° 5

PROFESSOR WATTJES CONTRA B.N.A.

In „het Bouwbedrijf“ van 1 Januari 1932 heeft Prof. J. G. Wattjes het oirbaar geacht het nieuwe jaar in te luiden met een fikschen aanval op den B.N.A., dit naar aanleiding van het uittreden van den Heer A. J. Kropholler uit onzen Bond. De brief waarin de Heer Kropholler zijn uittreding motiveert op grond van „prijsvraagregeling, adressenzending en propaganda voor zekere mode-stijlen“ is in extenso in het artikel opgenomen, terwijl aan de hand daarvan o.m. een uitvoerig verslag wordt gedaan van „de uitsluiting van Kropholler en zijn architectonische geestverwanten bij alle publicaties en bij alle aanbevelingen, en over den verkeerden invloed van den B.N.A.-geest in de Schoonheidscommissies“.

Dit stuk, waarin Prof. Wattjes zich niet ontziet de leden van den B.N.A. aan te sporen den bond te verlaten (waarop wij echter geen commentaar behoeven te leveren), bevat bovendien een paar kennelijke onjuistheden, die in zekere kringen zoo langzamerhand gemeengoed schijnen te zijn geworden, en die wij telkens opnieuw zien opduiken. Het is daarom noodig, hier de feiten tegenover te stellen, welke men aan die zijde niet ziet, of niet wenscht te zien, althans negeert. De befaamde „jaren lang in den Bond gevoerde oppositie tegen den verkeerden geest“ is merkwaardigerwijze juist in den Bond zelf maar weinig of niet naar voren gekomen. Hoewel de Heer Kropholler, zeker, jaren lang door veel geschrijf in dag- en weekbladen van zijn minder welwillende gezindheid tegenover den B.N.A. heeft doen blijken, heeft hij het klaarblijkelijk nooit noodig gevonden, den directen weg te bewandelen en zijn meeningen te uiten in den Bond zelf, d.i. in kringvergadering of ledenvergadering. Hier ontbrak hij steeds sinds jaar en dag. Het ontgaat ons hoe de Heer Kropholler zich beklagen kan over een verkeerden geest in den Bond, wanneer hij zelf elke gelegenheid ongebruikt liet om zijn invloed dáár aan te wenden, waar die het meeste effect kon sorteeren: in den Bond zelf. Niettegenstaande dat gaf het B.W.A. nog verleden jaar aan den Heer Kropholler de gelegenheid om in een drietal artikelen zijn opvattingen uiteen te zetten, en benoemde de B.N.A. hem als lid van de Commissie van Voorlichting, het College, dat over de aanwijzing van architecten voor bepaalde opdrachten adviseert en waarin juist gedachtenwisseling over architectonische en culturele gedachten het vruchtbaarst kan plaatsvinden. De Heer Kropholler heeft echter niet van de hem aangeboden gelegenheid om in deze commissie aanwezig te zijn, gebruik gemaakt. Meer behoeven wij hierover niet te zeggen. Ten aanzien van: „de verkeerde invloed van den B.N.A.-geest in de Schoonheidscommissies“, het volgende:

Het is een slechte gewoonte geworden in den laatsten tijd om alle bezwaren welke in de praktijk der Schoonheidscommissies worden ondervonden, aan den B.N.A. te wijten. Misschien is dit hierdoor te verklaren, dat de B.N.A. in het algemeen de toestandkoming van schoonheidscommissies propageert. Maar al wie geen vreemdeling is in Jerusalem, weet ook, dat geen enkele vereniging in ons land zich met dit moeilijke vraagstuk zoo diepgaand heeft bezig gehouden en er de voor- en tegenkomsten doorlopend zoo sterk van heeft begrepen en aan den lijve gevoeld.

Indierdaad, Prof. Wattjes vergeet, dat de leden van den B.N.A.

zelf (ook) architecten zijn en als zoodanig evenzeer lijdend voorwerp van alle nadeelen van dit lang niet onaanvechtbaar instituut.

Zoo er een alternatief ware voor het noodzakelijk kwaad der schoonheidscommissies, dat niet aan nog veel grootere euvelen mank ging, zou de B.N.A. zijn propaganda voor en medewerking aan schoonheidscommissies kunnen staken.

De heele redeneering, waarin de Heer Kropholler, op weinig sierlijke wijze, tegen den B.N.A. wordt uitgespeeld via de Schoonheidscommissies, die wel eens een werk van Kropholler hebben afgekeurd, is fout. Prof. Wattjes vergeet, dat het feit, dat leden van den B.N.A. in Schoonheidscommissies wel eens beslissingen nemen, waarmede de Heer Kropholler of Prof. Wattjes of een ander min of meer gedupeerd architect het niet eens is, absoluut niet betekent, dat „de B.N.A.“ dat zoo wil. Prof. Wattjes behoorde te weten, dat de B.N.A.-leden, die door de overheid worden geroepen om haar te adviseeren inzake de architectonische kwaliteiten van de bij haar ingekomen bouwontwerpen, daar niet zitten als vertegenwoordigers van den B.N.A., maar als onafhankelijke raadgevers der overheid, die hun taak hebben te vervullen zonder aanzien des persoons en naar hun persoonlijke overtuiging.

Dat het wel eens is voorgekomen, dat een Schoonheidscommissie een bepaalde architectonische uitingswijze niet wenschte goed te keuren, ontkennen wij niet. Maar voor een Schoonheidscommissie, aan wie de stedenbouwkundig-architectonische eenheid van het stadsbeeld ter harte gaat, kan dit vraagstuk leiden tot uiterst moeilijke beslissingen die niet kunnen worden afgedaan met handeling volgens een recept als: „alleen wering van leelijkheid“. Het vraagstuk is veel en veel moeilijker, het is van een bijzondere gecompliceerdheid.

Het Bestuur van den B.N.A.

TENTOONSTELLING WERK 4e STUDIEJAAR CURSUS H.B.O.

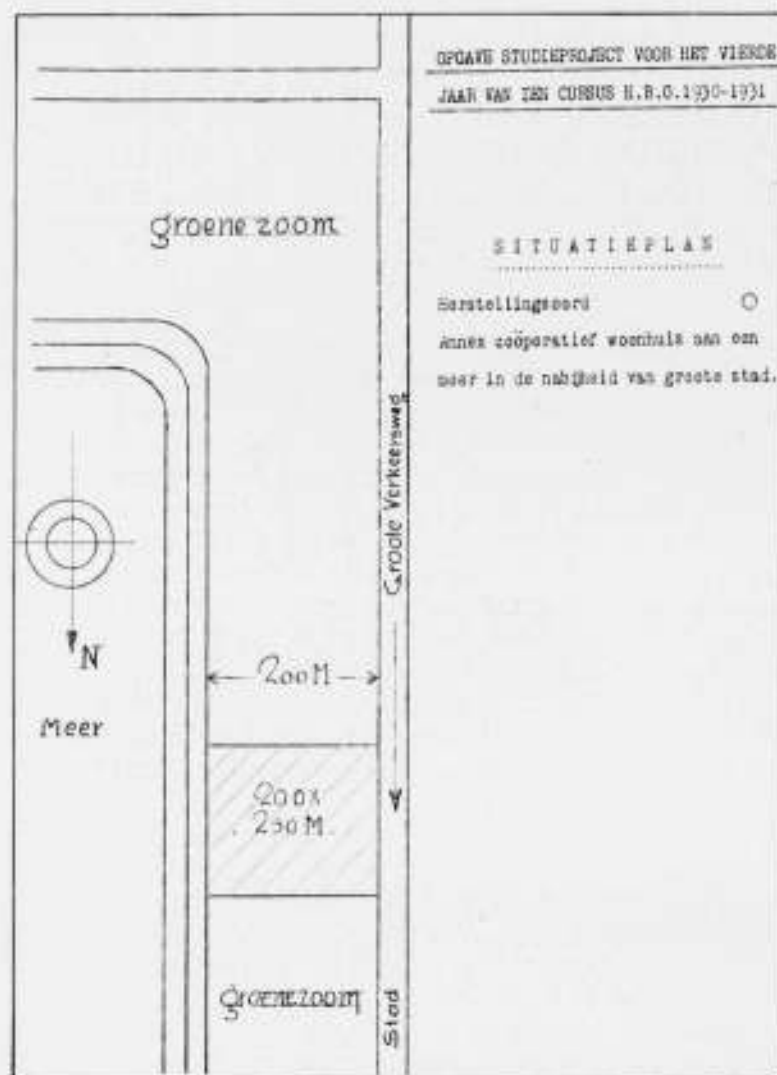
In December was in de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten het werk tentoongesteld van de gediplomeerde leerlingen van het 4e studiejaar cursus 1930—1931 der Vereniging Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderwijs.

Het diploma is toegekend aan 7 van de 9 leerlingen n.l. de Heeren: F. A. Barbiers te Hilversum, Willy Lacroix, G. D. Jansen, J. Luinge, Joh. Peters, Joh. Sargentini en Jan van Tholen, allen te Amsterdam.

De leider van het 4e studiejaar was ditmaal Ir. J. B. van Loghem, die zich aansluitende bij wat voor het eindproject gebruikelijk is, een groot ontwerp tot opgave stelde, n.l. een herstellingsoord annex coöperatief woonhuis aan een meer in de nabijheid van een groote stad.

Zoals uit de hieronder afgedrukte omschrijving, ontleend aan het uitgebreid programma van eischen, kan blijken, betreft het ook hier weer een vrij omvangrijke en moeilijke opgave.

Langs een meer nabij een groote stad wordt een strook van 200 M. diepte als boschrijk ontspanningsterrein aangelegd. Deze strook is niet voor rijverkeer bestemd. Buiten deze strook bevindt zich de groote verkeersweg. Langs het meer wordt van deze boschstrook een terrein beschikbaar gesteld van 200 x 250 M. voor herstellingsoord en coöperatief woonhuis. Het herstellingsoord is bestemd voor 150 mannen en 150 vrouwen, die eenigen tijd in rustige, zonnige omgeving moeten doorbrengen, om weer

geheel frisch te worden voor hun maatschappelijk werk. Het is dus geen tehuis voor zieken, maar meer een rustig ontspanningsoord, waar de bewoners zonder zorgen een tijdje verblijven.

Op het geprojecteerde terrein (200 x 250 M.) moesten de gebouwen ondergebracht worden en moet tevens een ontspanningsterrein geprojecteerd worden, waar kleine sport en dans beoefend kunnen worden, terwijl zoo mogelijk ditzelfde terrein voor openluchttooneel moet gebruikt kunnen worden.

Het uitgangspunt voor den opzet van het plan moet zijn het collectief wonen en collectieve ontspanning. De slaapkamers zijn de eenige individuele elementen in den bouw.

De aanleg van het geheel moet zich voegen in den aanleg van de aangrenzende groenstrooken, zoodat geen hinderlijke onderbreking in de circulatie door de groenstrooken om het meer ontstaat. De ontwerper behoeft daarom ook niet de rechte grensscheiding aan te houden, wanneer zijn ontwerp dit eischt.

Aan den hoofdverkeersweg mag echter niet noemenswaard worden gewijzigd.

De bedoeling is de gebouwen, behoorende tot het eigenlijke ruithuis, gedurende 6 maanden van het jaar te sluiten, zoodat de zalen dan dienst kunnen doen voor bootberging, tuinmeubelen enz. enz.

In verband echter met het feit, dat een aantal gezinnen, waarvan de ouders beide hun dagelijkschen arbeid in de stad hebben, er geen geschikte woningen kunnen vinden, wordt op het terrein tevens een collectief woonhuis verlangd voor ongeveer 50 gezinnen.

Daar deze woningen ook gedurende de wintermaanden bewoond zullen zijn, terwijl de groote centrale keuken, de gezelschapszalen en slaaphuizen buiten gebruik gesteld zijn, moet er in elke woning van dit coöperatieve huis gelegenheid zijn iets te koken. Dit wil echter niet zeggen, dat daardoor de coöperatieve idee is uitgeschakeld. In dit gebouw moet n.l. een coöperatieve keuken zijn, waar alle elementen voor den maaltijd schoon-gemaakt, verkrijgbaar zijn, zoodat de diverse huisvrouwen alleen de bereiding ervan overblijft. De bedoeling is n.l. het gezinsverband zooveel mogelijk te handhaven. In dit complex bevindt zich ook een centrale waschkeuken. De woningen in dit huis moeten zoo klein mogelijk zijn, daar alleen de ouders (en eventueel een baby of ziek kind) er slapen, terwijl de kinderen in de slaappalen en ontspanningszalen onder bewaking van eenige verpleegsters gesteld worden.

Hoewel dus het eigenlijke herstellingsoord alleen voor mannen en vrouwen is bestemd, zal toch de aanwezigheid van kinderen of logtjes van de

permanente bewoners van het groote woonhuis de ontbrekende schakel vormen in deze menschenwereld.

De ontwerper is vrij, het coöperatieve huis als laagbouw te behandelen, maar de mogelijkheid voor hoogbouw moet niet uitgesloten geacht worden, daar de kinderen slechts tweemaal per dag d.w.z. ten tijde van de hoofdmaaltijden, van de liften gebruik maken. De grens voor hoogbouw moet echter gesteld worden op 14 étages, waarbij in elk opzicht de economische opzet niet uit het oog mag verloren worden. De ontwerper moet zich dus het leven in het coöperatieve huis aldus voorstellen:

De ouders maken 'smorgens voor hun vertrek naar de stad hun woning in orde. Zij geven aan de centrale keuken van het huis op, welke materialen zij voor dien dag voor den maaltijd ontvangen willen en halen van de ontspanningszaal hun kinderen af, die naar school gaan. Deze kinderen hebben dan natuurlijk ontbeten in de gezelschappelijke eetzaal.

In den zomer zal in veel gevallen nog gelegenheid zijn voor de dagtaak iets aan sport te doen, hetzij zwemmen of gymnastiek in de buitenslucht, waaraan zoowel ouders als kinderen kunnen deelnemen. De weg naar de stad zal bij mooi weer langs het meer door de groene boschstrook te voet kunnen afgelegd. Bij slecht weer per tram of bus.

Na afloop van de dagtaak zullen de bewoners van het huis zich in den zomer kunnen aansluiten bij de bewoners van het herstellingsoord en aan de ontspannings of spelen niet alleen deelnemen, maar ook leiding geven. Deze gezinnen blijven echter ook in den zomer hun hoofdmaaltijd in hun eigen woning gebruiken. De ouders hebben dus na hun dagtaak de bestelde materialen in bepaalde manden af te halen aan de centrale keuken en kruideniersafdeling en deze materialen te koken en bereiden, waarbij de grootere kinderen behulpzaam kunnen zijn.

Er blijft dus na afloop van den maaltijd nog voldoende tijd over voor gezamenlijke ontspanning, terwijl de ouders, nadat de kinderen naar hun gemeentelijke tehuis zijn teruggekeerd, nog eenigen tijd overhouden voor rustigen arbeid. Het eigenlijke herstellingsoord is gemeenschappelijk voor beide sexen. De slaapkamers, ook die der gehuwden, zijn echter gescheiden en elk in een afzonderlijk paviljoen ondergebracht. Het normale verblijf in het herstellingsoord is een maand, zoodat circa 6 groepen elk jaar van dit ruithuis kunnen gebruik maken. Elke groep moet gesteld worden op 150 mannen en 150 vrouwen. Het aantal kinderen in de 50 gezinnen moet gesteld worden op 125, waarvan 60 van 1 tot 6 jaar, 40 van 6-11 jaar en 25 van 13 tot 18 jaar.

Het is hier niet de plaats in een beoordeeling van het geleverde werk te treden; daarvoor ontbrak de gelegenheid — en was de materie te omvangrijk — om gedurende de tentoonstelling een overzicht te verkrijgen.

De Commissie van beoordeeling zal zich van die taak zeer zeker met zorg hebben gekweten, al mag voor een enkel geval betwijfeld worden of de toekenning van het diploma wel geheel op haar plaats was.

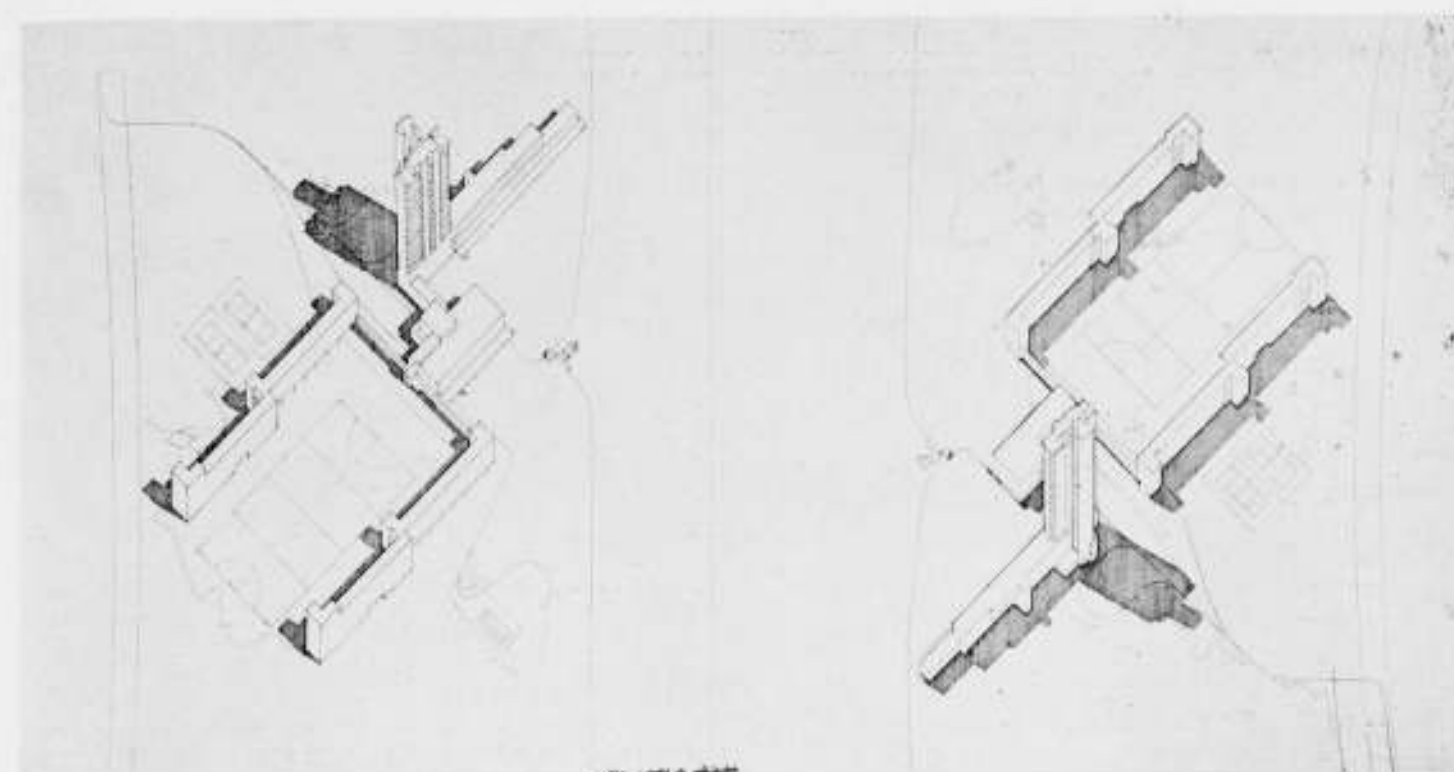
Geconstateerd mag worden dat ook dit jaar door de leerlingen een enorme arbeid aan meerendeels knap tekenwerk is gepresteerd die omtrent de ambitie geen twijfel overlaat en, wat het kunnen aangaat, in sommige ontwerpen bijzonder aantrekkelijke concepties opleverde, die hun waarde niet uitsluitend ontleenen aan virtuositeit en teekenvaardigheid.

O.a. vind ik dit het geval met het werk van Joh. Sargentini. Merkwaardig is, dat bij dit studiejaar de richting der nieuwe zakelijkheid over nagenoeg de heele linie sterker tot uiting is gekomen dan eenig jaar tevoren.

Wordt hiermede alweer de regel bevestigd dat, zonder dat zulks bewust gewild wordt, de docent zijn stempel drukt op het werk der leerlingen, veeleer zijn het hier de leerlingen zelf die, gekend in de keuze van den docent, een bepaalde richting de voorkeur geven.

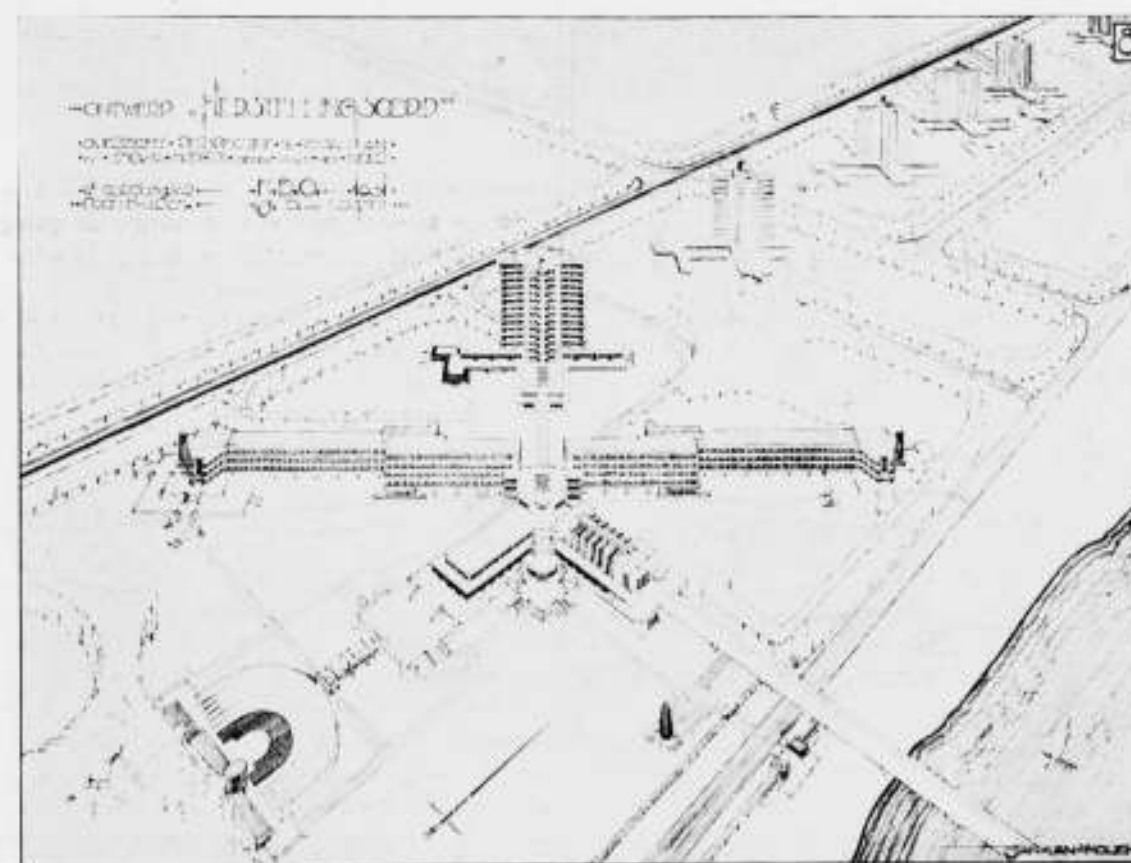
De intenties der jongeren gaan nu eenmaal onweerstaanbaar uit naar het nieuwe, het frissche, en er is hier, zomin als in vorige gevallen, sprake van het dwingen in een bepaalde richting.

Het pleit voor den cursus dat op de breede basis van zijn programma elke tijdstrooming tot uitdrukking kan komen. Hoewel de resultaten van de laatste jaren, in vergelijking met voorgaande, gunstiger mogen worden geacht, te nemen die ook dit 4e jaar niet in staat is de bedenkking weg te nemen die van deze plaats al eerder naar voren is gekomen, n.l. of het programma van het 4e jaar wel in de juiste verhouding is tot het doel wat de cursus uiteraard stellen kan, meer in het bijzonder

STUDIEPROJECT 4e JAAR CURSUS H.B.O. 1930-1931

ONTWERP WILLY LACROIX

STUDIEPROJECT 4e JAAR CURSUS H.B.O.

ONTWERP JAN VAN THOLEN

of de gebruikelijke omvangrijkheid van het z.g. groot ontwerp wel in het belang van een goed resultaat is.

In aanmerking nemende dat de leerlingen die tot het 4e jaar toegelaten worden, zooals gezegd, hun docent zelf mogen aanwijzen, en, naar ik meen, ook op de keuze van het onderwerp invloed uitoefenen, dan is het, bij het enthousiasme van de studie wel begrijpelijk dat opgaaf, en meer nog de uitwerking buiten de grenzen groeien die, in het raam van de mogelijkheden en de bedoelingen van den cursus, die ten slotte toch een avondcursus is, gesteld moeten worden.

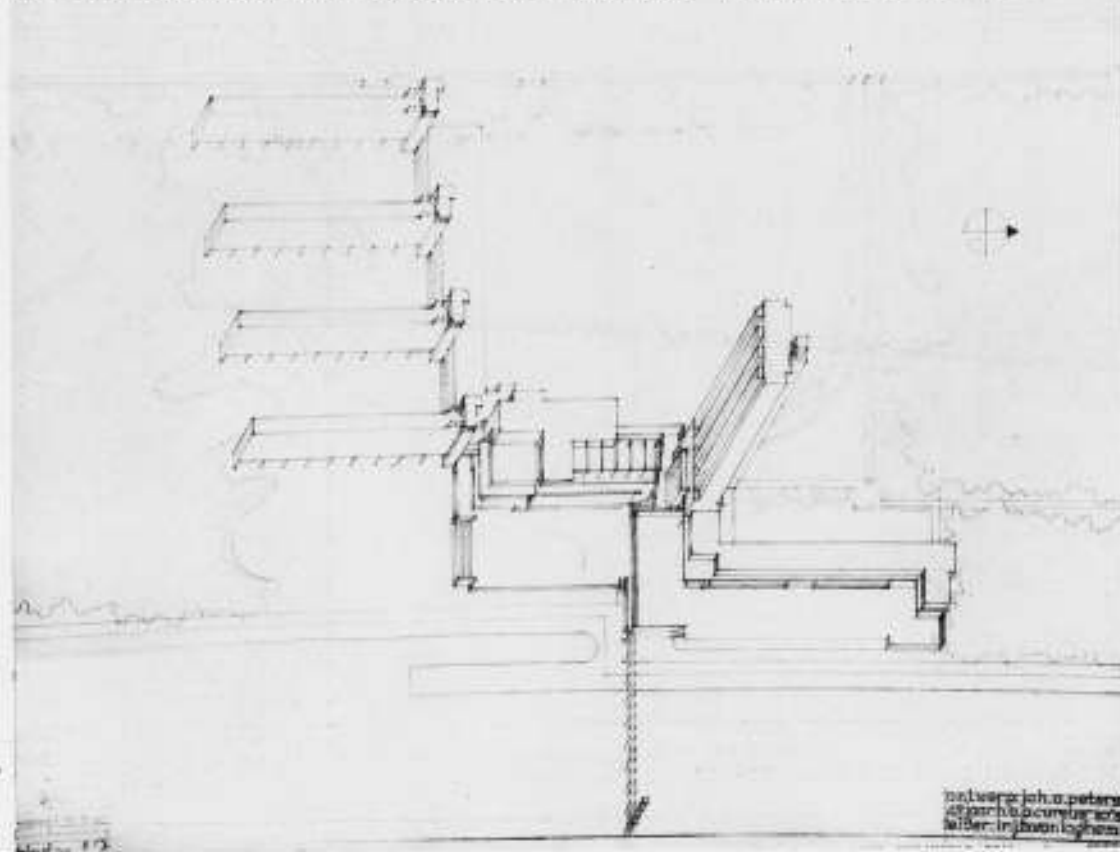
Op weinig uitzonderingen na heeft dan ook elk 4e jaar dat schouwspel van breed uitgeteekende ideaalproducten te zien

gegeven, waarmede de leerlingen in de eindspurt om het diploma meenen te moeten uitkomen, en het schijnt wel moeilijk de geesten in dat opzicht een weinig te bedwingen. Soms gaat de opgave de krachten van den gemiddelden leerling te boven en meestentijds vergen zij teveel van zichzelf om tijdig het noodig geachte aantal teekeningen gereed te hebben.

Dit nu valt naar mijn inzien te veel buiten het kader van een avondcursus. Ik weet bij ervaring dat het zeer veel tijd kost en het is bekend dat heele en halve vacantes, aangevuld met gekochten tijd noodzakelijk zijn om het werk klaar te stoomen. Ik ben ervan overtuigd dat dit minder kan, en zulks met meer nuttig effect voor het onderwijs en arbeidsbesparing voor de

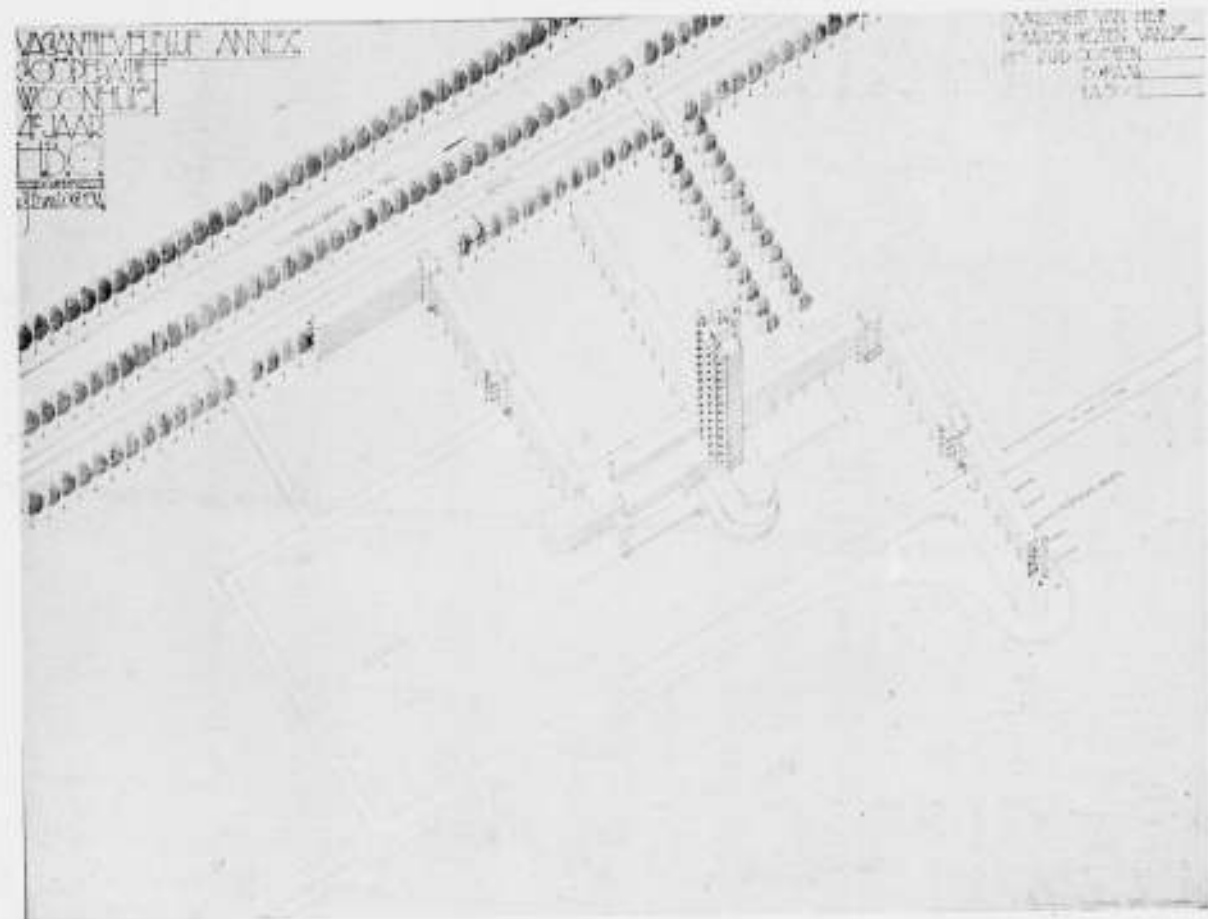

her stellingsoord annex coöperatief woonhuis - isométrische perspectief

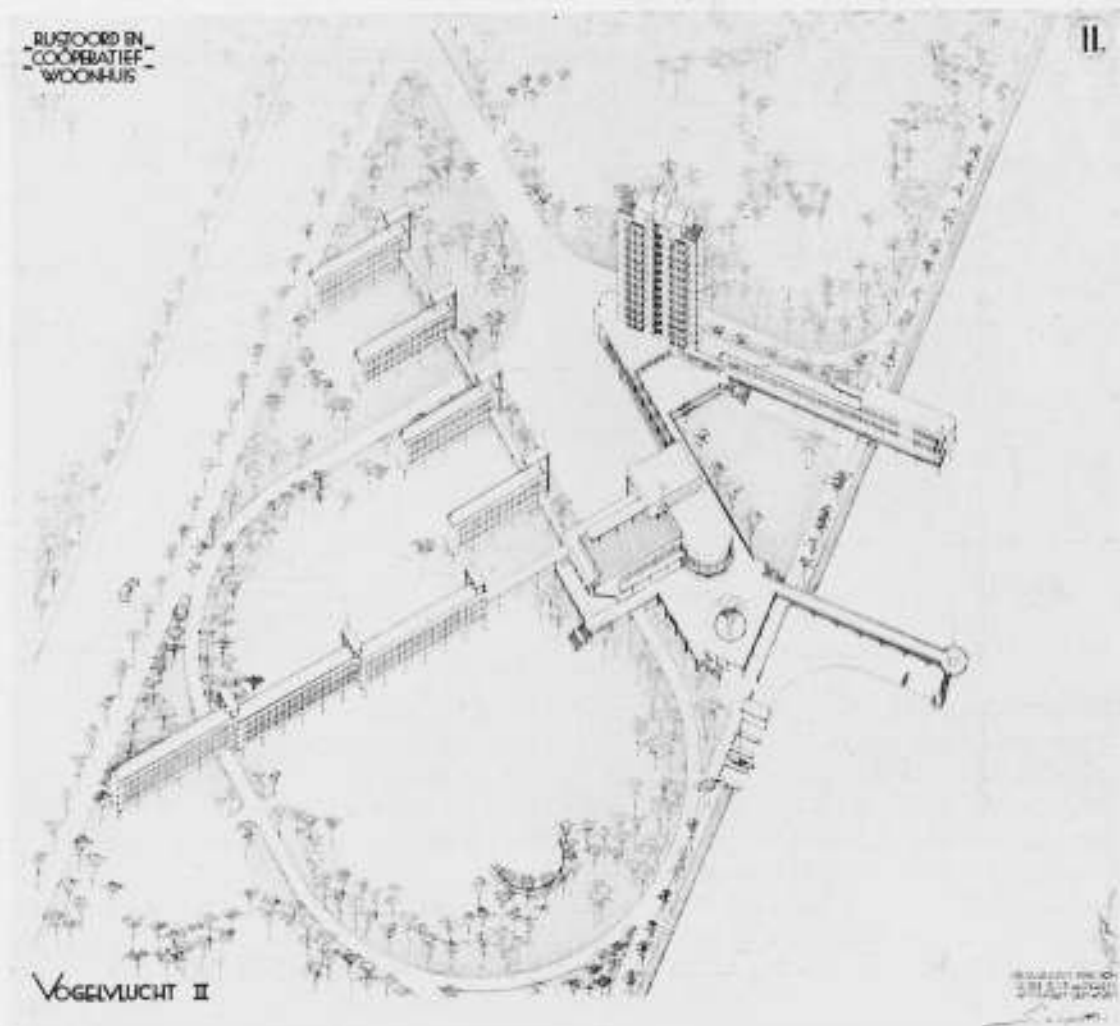
STUDIEPROJECT 4e JAAR CURSUS H.B.O. 1930-1931

ONTWERP JOH. A. PETERS

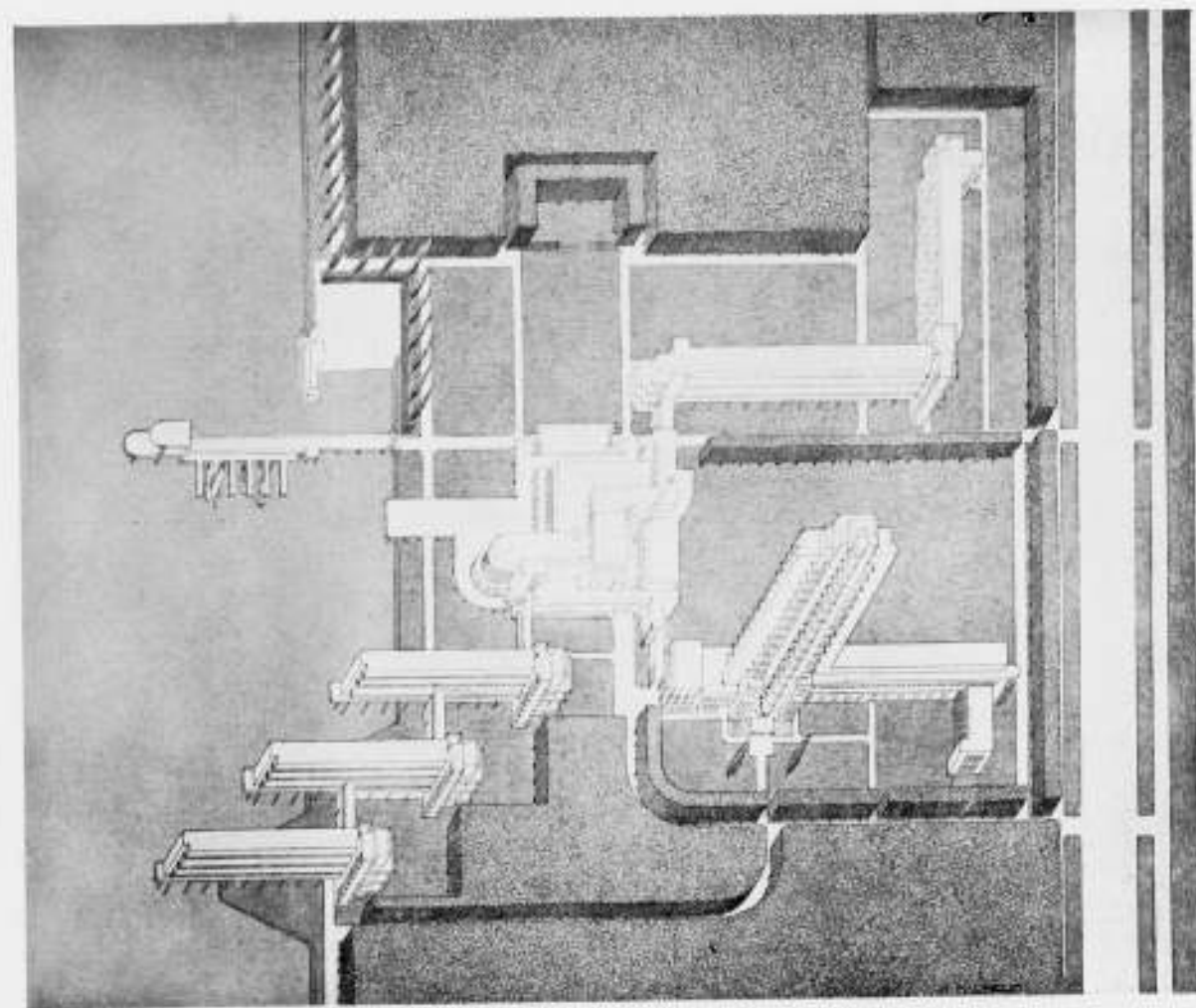
STUDIEPROJECT 4e JAAR CURSUS H.B.O. 1930-1931

ONTWERP G. D. JANSEN

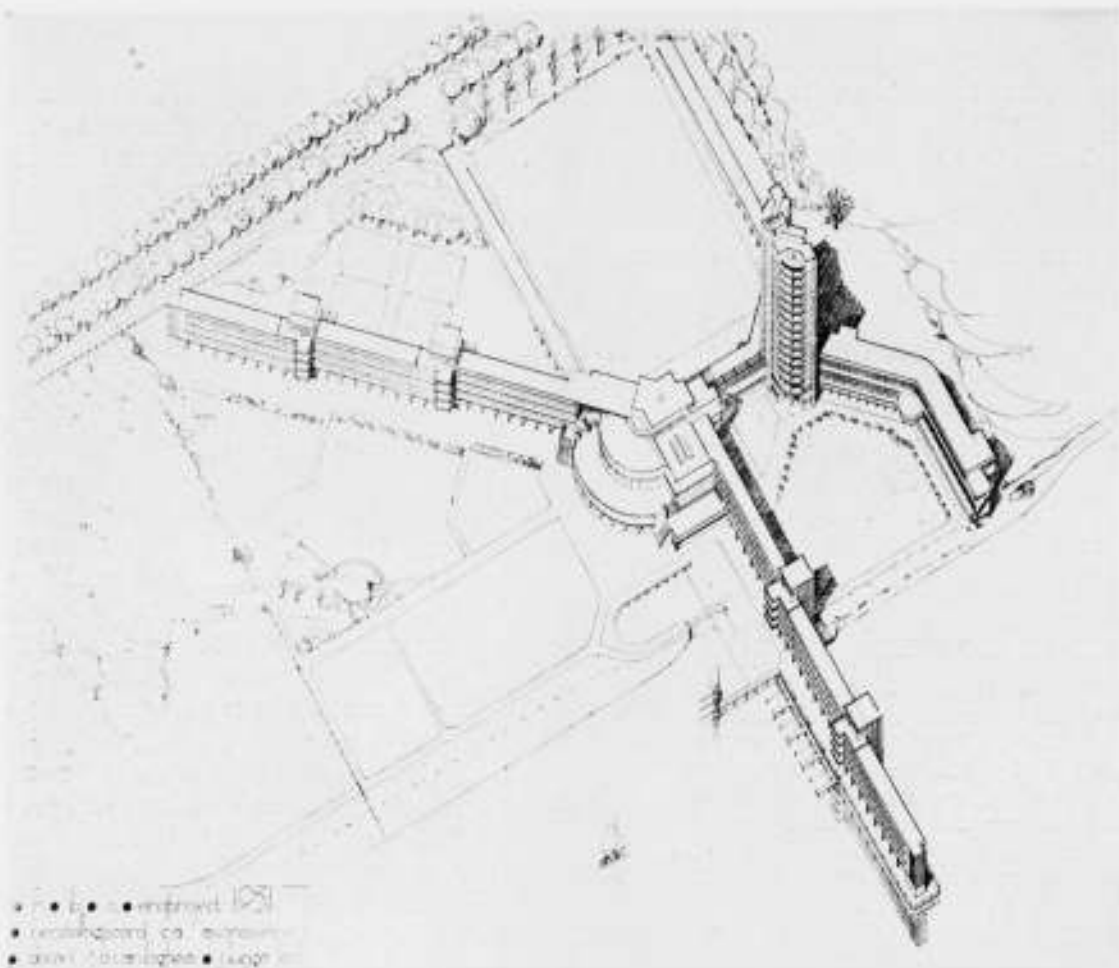
STUDIEPROJECT 4e JAAR CURSUS H.B.O. 1930-1931

ONTWERP JOH. SARGENTINI

STUDIEPROJECT 4e JAAR CURSUS H.B.O. 1930-1931

ONTWERP F. A. BARBIERS

STUDIEPROJECT 4e JAAR H.B.O. 1930-1931

ONTWERP J. LUNGE

leerlingen.

Immers, de cursus H.B.O. is geen volledige opleiding tot Architect; zij kan dit niet zijn en pretendeert ook niet dit te zijn; het diploma vermeldt zeer bescheidenlijk, en terecht, dat door den Heer N.N. de cursus met uitstekenden uitslag is gevolgd.

De eigenlijke cursus omvat 3 jaar, terwijl in het 4e jaar gelegenheid bestaat onder leiding een groot project uit te werken. Men mag daarom aannemen dat zij die tot het vierde jaar zijn toegelaten alreeds terdege onderzocht en waardig bevonden zijn. (Men zou gaarne, zooals vroeger, ook van dat jaar eens wat onder oogen krijgen.)

Zou het daarom, de studie van het 4e jaar toch op een vrijer en ruimer niveau houdende, wellicht aanbevelenswaardig zijn het zwaartepunt van de beoordeeling, of een candidaat het diploma kan worden toegekend, te verleggen naar het eind van het derde jaar en voor het vierde jaar een aanvullings-diploma met een ruimere omschrijving toe te kennen? J. Z.

„DE ARCHITECT EN DE NIEUWE STAD“.

In No. 2 van het Bouwkundig Weekblad van dezen jaargang is opgenomen de voordracht van den Heer Boeken, gehouden 21 Dec. 1931.

De Heer Boeken spreekt daarin een veroordeeling uit over de bebouwing van de nieuwe wijken van Amsterdam, speciaal wel van Amsterdam-Zuid.

Nu zullen de meesten onder ons het met veel, door den Heer Boeken gezegd eens kunnen zijn, o.m. dat wij maar niet meer moeten spreken van „het Mekka van den Woningbouw“. Dat de Heer Boeken echter altijd billijk en juist veroordeelt is m.i. niet het geval.

Ten eerste leefden we sedert den grooten oorlog, (en nog), toen het verschijnsel van grooten woningnood zich allerwege vrij plotseling voordeed, in een zeer onevenwichtigen tijd. In de onverwachte groote woninguitbreiding moest snel worden

voorzien. De Heer Boeken en zijn geestverwanten geven toe dat zij thans nog niet absoluut overtuigd zijn hoe het dan wel moet; hoe kunnen zij verwachten dat men destijds het probleem vlekkeloos zou hebben opgelost?

Ten tweede, de Heer Boeken vraagt: waarom zijn de architecten niet zelf — en dan bij voorkeur gemeenschappelijk — als bouwende organisatie opgetreden inplaats van dit aan de bouwondernemers over te laten? En verder: kapitaal was daartoe niet noodig, het geld kreeg men zoo uit den Haag thuis gestuurd, risico van het blijven ledig staan van woningen was er niet, enz. Ten slotte zegt hij in dit verband: Maar dit zijn slechts waardelooze fantasieën achteraf...

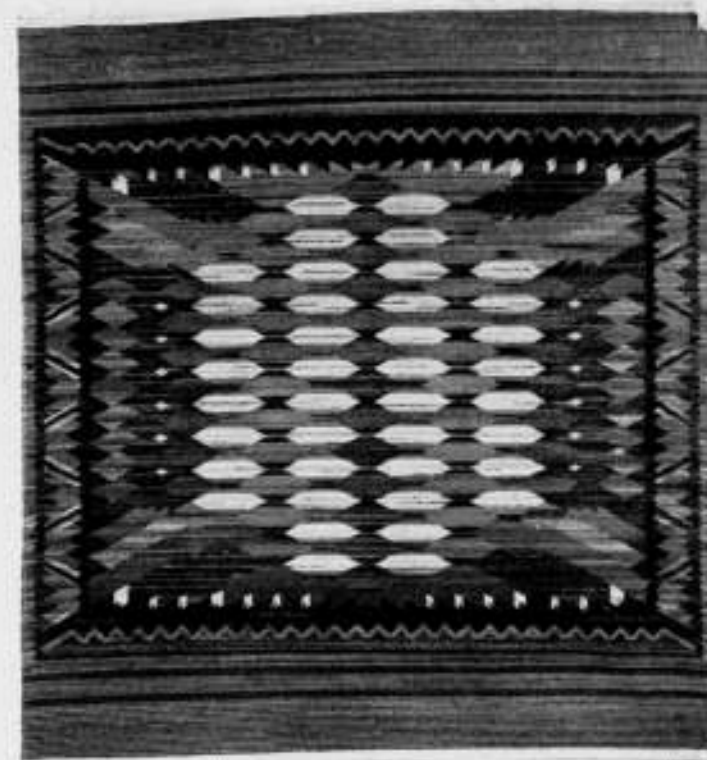
Inderdaad dit laatste is geheel juist, want deze geheele verzuchting is waardelooze fantasie. Een feit is toch dat niemand afkeeriger is van het finantieele en algemeene risico van bouwen dan de architecten in het algemeen. Met een kaarsje zijn de architecten te zoeken die in de stad een huis voor zichzelf durven en ook kunnen bouwen (of onroerend goed durven koopen). Van hen die het risico als ondernemer aanvaardden is het verschillende slecht bekomen.

En dan: kapitaal was wél noodig. Dat in enkele gevallen werkelijk bijna 100% geleend geld werd verkregen bewijst alleen dat het een beetje wild toeging, hetgeen in de hand werkte dat vaak niets te verliezen hebbende ondernemers — soms totaal onvakkundigen — aan den slag gingen, met als gevolg, veel slecht afgewerkte woningen. Maar afgezien van veel of weinig kapitaal, de volle risico bleef voor den ondernemer, het failliet gaan van verschillende ondernemers bewijst dit, de omstandigheden welke dit veroorzaakten hadden de architecten ook kunnen treffen. Dat dus deze architecten Zuid, West, of Oost hadden kunnen bouwen: „om nu nog van te watertanden“ is m.i. eveneens fantasie; evengoed is het mogelijk dat „klapper-tanden“ 't geval zou zijn geweest.

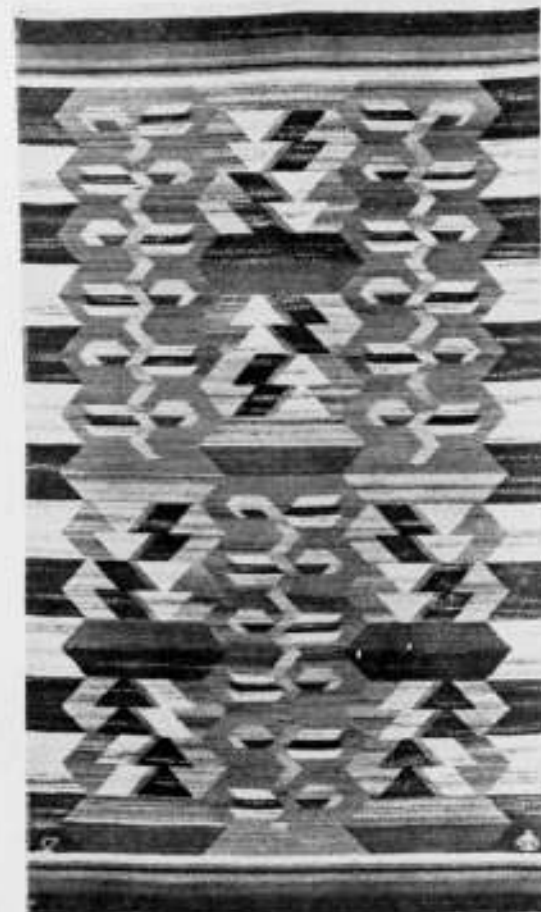
Toegegeven: Het zou natuurlijk anders kunnen — ofschoon de zaak niet zoo eenvoudig is — maar het blijft mij ongewenscht:

POOLSCH KILIM ONTWERP HELENA TRZEBINSKA-BODZINSKA

POOLSCH KILIM ONTWERP EDW. TROJANOWSKI

KILIM ONTWERP ZOFJA SZARLOWSKA

KILIM ONTWERP JADWIGA STADTMÜLLER

voorkomen dat de architect in het algemeen anderen dan adviseerenden arbeid verricht, al zou deze arbeid dan zoo mogelijk den volledige bouw moeten beheerschen.

Intusschen heeft de woningnood plaats gemaakt voor een woningtevel over bijna de geheele linie; de financiële mogelijkheid voor woningbouw is vooreerst zeer klein, we zijn dus zoo'n beetje aan het napraten, wat niet wegneemt dat goede nieuwe ideeën het bestudeeren overwaard zijn, teneinde bij een volgende woningbouwvloedgolf paraat te zijn.

In verband met het voorgaande, nadenkende over de verzuchting van den Heer Boeken „om verlost te worden van de stad van heden” en de interessante voordracht van Le Corbusier, waarin hij ons zijn — veelal reeds bekende — radicale ideeën nog eens aanschouwelijk en klaar uiteenzette, vraag ik mij af: zijn deze denkbeelden werkelijk praktisch modern?

Het kenmerk van onzen tijd is toch wel het verwerpen en het snel verouderen van hetgeen wij nog nauwlijks tot stand hebben gebracht. Voor een auto type 1932 bestaat geen belangstelling meer, de waarde ervan daalt snel, wij zijn nieuwsgierig naar type 1933, totdat type 1934 weer nieuwe verwachtingen opwekt.

Indien de mogelijkheid zou bestaan geheele centra van steden te sloopen (Plan Parijs) en weer op te bouwen volgens de denkbeelden van Le Corbusier, (ik denk aan de mogelijkheid dat b.v. bij ontwapening veel geld en energie vrij zou komen) dan toch zouden deze werken tientallen van jaren in beslag nemen en de plannen dezer steden nog veel vaster leggen dan ooit! Ik kan mij voorstellen dat men thans denkt: als de stad er zóó zou uitzien waren we uit de verkeersmisère, liep alles als gesmeerd; maar wie weet of bij het gereed komen dezer werken de toestand weer niet totaal anders zal zijn! Het snelverkeer op den weg is thans de beheerschende factor, wie kan zeggen of dit over 50 jaren nog zoo is? Verplaatsen we ons dan misschien niet in hoofdzaak door de lucht — mogelijk met machines zonder groote zweefvlakken ook in lokaal verkeer? Radicale wijzigingen in steden zijn thans reeds buitengewoon moeilijk uitvoerbaar, hoeveel minder soepel zijn de in een systeem vastgestelde plannen met kostbare bebouwingen van 50 Meter en hooger.

En dan de groene open pleinen, omringd door 50 M. hooge bebouwingen, hoeveel zon zal daar toetreden van najaar tot voorjaar als de schaduwen 2 tot 3 maal langer dan de hoogte worden?

En ten slotte, zou het werkelijk aan het diepste verlangen van den mensch tegemoet komen in deze 50 M. hooge woningrupsen hygiënisch verpakt te zitten?

De techniek bracht den menschen veel zegen maar evenzeer geraffineerde ellende (oorlog), veel uiterlijke maar weinig innerlijke verrijking (Gandhi kan het Westen zijn ontwikkeling niet benijden). Zij is opdringerig, wil den mensch gaan beheerschen inplaats van omgekeerd.

Intusschen hebben wij natuurlijk te aanvaarden wat de tijd ons brengt, ook de voortschrijdende techniek, maar niet voor haar alleen hebben wij te buigen, zij worde niet 's menschen religie; bedrijven wij geen afgoderij aan haar!

TH. J. LAMMERS.

POOLSCH KILIMS.

In de Amsterdamsche ateliers voor binnenhuiskunst (West-einde 25) is tot 13 Februari een kleine tentoonstelling van Poolsche weefkunst te zien, die een bezoek waard is.

Wij weten maar weinig van Polen, ofschoon het een land is grooter dan Duitschland op maar een dagreis sporens afstand. Weinigen van ons zijn er ooit geweest en weinig krijgen we ervan te zien. Maar ik heb toch een vage herinnering aan goede affiches voor de Poolsche jaarbeurs en een goede herin-

nering aan Polen's paviljoen op de Parijsche tentoonstelling van 1925. Dat herbergde sterke, eigen-aardige kunstnijverheid. En daar kunnen we nu dus weer wat van zien met meer concentratie en genoege dan dat destijds mogelijk was.

Het weven van kelims moet in Polen huisvlijt, volkskunst zijn geweest, maar deze kleedjes zijn producten van een atelier — Polski Przemysl Kilimkarski KILIM in Krakau — en zijn ontworpen door kunstenaars. Dit weefwerk verloochent zijn afkomst uit de volkskunst niet, maar soms in hun kleurstelling en meestal in het rythme van hun werk lijken de ontwerpers toch wel geheel vrij van elk bewust aansluiting zoeken aan dat verleden of streven naar een nationalen stijl.

Wat ons erin boeit als nationaal element lijkt erin gevarieerd doordat het nu eenmaal Polen zijn, die deze dingen ontwierpen en maakten. Geënt op ouden stam, schijnt dit werk zijn kracht toch direct te trekken uit nationalen voedingsbodem. Ze doen volmaakt gezond aan, deze kelims, in onzen age machinista, die zooveel kunst-nijverheid in discreditie bracht. B.

HET BESTUUR VAN DEN RAAD VAN ARBITRAGE BEVEELT TER OPNEMING IN DE BESTEKKEN DE HIERONDER VOLGENDE REDACTIE AAN, WELKE OVEREENKOMT MET DIE DER A.A.V. 1931.

1. Alle geschillen, welke ook (daaronder begrepen die, welke slechts door één der partijen als zoodanig worden beschouwd), welke naar aanleiding van de overeenkomst van aanneming of van de overeenkomsten, welke daarvan het uitvoelisel mochten zijn, tusschen den aanbestedder, of den namens hem met de leiding en het toezicht belasten persoon of personen (directie) en den aannemer mochten ontstaan, zullen alleen en uitsluitend worden onderworpen aan het oordeel van een scheidsgerecht, gekozen uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, overeenkomstig de statuten van genoemden Raad.

2. Het scheidsgerecht oordeelt als goede mannen, naar billijkheid, overeenkomstig de statuten van den Raad voornoemd.

3. Alle kosten van de arbitrage, het honorarium en de reis- en verblijfskosten der arbiters daaronder begrepen, komen ten laste van de partij of van de partijen, welke daarvoor door het scheidsgerecht wordt of worden aangewezen en worden door het scheidsgerecht bij zijne uitspraak bepaald.

4. Gedurende de voorbereidende maatregelen tot benoeming van het scheidsgerecht en gedurende de behandeling van een geschil zullen de werkzaamheden door den aannemer worden voortgezet. Bij gebreke daarvan wordt daarin door of vanwege den aanbestedder, na aanmaning, voor rekening van den aannemer voorzien, behoudens de verrekening, welke eventueel het gevolg zal zijn van de uitspraak van het scheidsgerecht. Bericht per telegraaf of per aangeteekenden brief geldt voor behoorlijke aanmaning.

5. Wanneer door het ophoud, verbonden aan de scheidsrechtelijke uitspraak, nadeel wordt veroorzaakt, kan het scheidsgerecht bepalen, dat de partij, die in het ongelijk wordt gesteld, dat nadeel zal vergoeden.

6. De uitspraak van het scheidsgerecht geldt als een voor partijen bindend advies en heeft de kracht van een tusschen hen gesloten overeenkomst, ook wat de kosten betreft.

7. In gevallen, waarin de wet zulks gedooft, kan de eischende partij, inplaats van het uitbrengen van een bindend advies te vragen of zelfs na het uitbrengen daarvan, de tusschenkomst van den Raad inroepen ter verkrijging van een uitspraak, een executorialen titel opleverend.

8. Wanneer de arbitrage wordt ahangig gemaakt later dan 3 maanden, nadat de beslissing van den aanbestedder omtrent de eindafrekening ter kennis van den aannemer is gebracht, is een vordering tot meer of iets anders dan de bedoelde beslissing inhoudt, niet-ontvankelijk.

9. Indien bij rechterlijk gewijsde een uitspraak geheel of gedeeltelijk niet-bindend of nietig wordt verklaard, heeft ieder der partijen het recht het geschil, voor zoover het onbeslist is gebleven, opnieuw aan het oordeel van een scheidsgerecht uit den Raad te onderwerpen. De vordering is niet-ontvankelijk, wanneer de nieuwe arbitrage wordt ahangig gemaakt later dan 3 maanden na het in kracht van gewijsde gaan der rechterlijke uitspraak.

TENTONSTELLING LE CORBUSIER.

Naar aanleiding van de vraag van enkele lezers of ook het project van het Sowjet Paleis te Moskou van Le Corbusier, dat als het voornaamste plan op de tentoonstelling van zijn werk te Rotterdam hing, in ons blad zal worden meegenomen, deelt de Redactie mede dat de heer Le Corbusier haar het reproductierecht niet heeft willen verleenen, omdat dit plan, naar hij mededeelde, op een prijsvraag is ingezonden waarin de Jury een uitspraak moet doen. Red.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 5 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 30 JAN. 1932 No. 5

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. Dinsdag 2 Februari a.s., 1 uur, (voortaan den 1^{en} en 3^{en} Dinsdag van elke maand), gemeenschappelijke lunch van leden van den kring Amsterdam van den B.N.A., in restaurant Kempinski, Leidsche straat (beg. gr.)

Namens het kringbureau:
Th. J. LAMMERS, Secretaris.

Ledenvergadering op Zaterdag 6 Februari 10.30 uur in de Industriële Club te Amsterdam.

Aangezien op de jongste ledenvergadering het vereischte aantal van 40 leden niet aanwezig was om besluiten te kunnen nemen betreffende statutenherziening, moet volgens de statuten binnen een maand een tweede vergadering plaats hebben, waarop onafhankelijk van het aantal aanwezige leden, besluiten kunnen worden genomen. Waar het hier belangrijke besluiten betreft, vertrouwt het Bestuur dan ook op een groote opkomst der leden.

AGENDA.

1. Notulen vergadering van 16 Januari 1932 (zie hieronder).
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Herziening van de Statuten en het Huishoudelijk Reglement van den B.N.A. (wijziging behandeling Eereraadzaken). Zie Off. Mededeeling No. 1, van 2 Jan. 1932.
5. Rondvraag.

Na afloop der vergadering zal een excursie worden gehouden naar het Hoogbouwcomplex aan het Daniel Willinkplein, architect J. F. Staal.

Inning van de Contributie voor het jaar 1932.

De leden en aspleden van den B.N.A. die nog niet hun contributie voor het jaar 1932 hebben overgemaakt, kunnen dit alsnog doen door storting op postrekening 71518 van den B.N.A.

Na 31 Januari zal de inning der contributie bij hen, die haar nog niet voldaan hebben, plaats vinden per postkwitantie, waarvoor f 0.30 voor inningskosten in rekening zal worden gebracht, zoodat resp. over f 30.50 en f 25.50 zal worden gedisponeerd.

Het Bestuur vertrouwt dat vele leden gebruik zullen maken van de aldus geschapen gelegenheid de contributie te kunnen storten op de postrekening van den B.N.A. en daarmee zullen medewerken aan het verlichten van de administratie, De Penningmeester van den B.N.A.

CONCEPT NOTULEN VAN DE LEDENVERGADERING VAN DEN B. N. A. OP 16 JANUARI 1932 IN HOTEL DE TWEE STEDEN TE 'S-GRAVENHAGE.

Van het Bestuur zijn aanwezig de Heeren: Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, Voorzitter; Prof. Ir. G. Diehl; Ir. A. J. v. d. Steur en E. Verschuyf.

De presentielijst wordt geteekend door 29 leden.

De Voorzitter opent rond half elf de vergadering en heet allen welkom.

De weinig voorkomende omstandigheid dat een ledenvergadering in begin Januari valt, wil spreker aangrijpen om de leden nog voor 1932 veel goeds toe te wenschen, al zijn de vooruitzichten vrij somber. Spreker hoopt op een geanimeerd bondsleven, zoodat de B. N. A. naar buiten zoo krachtig mogelijk zal kunnen optreden. Dit is noodig, omdat men blijkbaar een strijd tegen den B. N. A. wil openen. In verband hiermede vestigt de Voorzitter de aandacht op een artikel van Prof. Wattjes in „Het Bouwbedrijf” naar aanleiding van het uitreden van den Heer Kropholler uit den B. N. A. Op verzoek van den Voorzitter leest de Secretaris het stukje voor.

De Heer Buljs deelt mede dat hetgeen Prof. Wattjes over het optreden der S.C.'s mededeelt, overeenkomt met zijn persoonlijke ervaring. Het is dringend noodig dat er instructies komen voor de leden van S.C.'s. Spreker geeft eenige voorbeelden van oncollegiaal optreden van architecten, leden van S.C.'s, tegenover hun medearchitecten. Dit optreden is bovendien heelemaal in strijd met de eenige taak voor de S.C.'s: het weren van wat leelijk is.

De Heer v. Moorsel onderschrijft de woorden van den heer Buys.

Geen der belangrijke werken die Kropholler in Amsterdam heeft gebouwd, is goedgekeurd door de S.C. Ook zijn ze niet opgenomen in het B.W.A. Volgens spreker's meening schuilt de fout in het tweeledig karakter van den B. N. A. Men zal eens ernstig moeten overwegen van den B. N. A. een zuivere vakvereniging te maken.

De Heer v. d. Berg is het eens met beide sprekers. Hij heeft reeds gewaarschuwd tegen de S.C.'s, toen ze werden opgericht. S.C.'s moeten ambtelijke college's zijn, leden van den B. N. A. mogen er niet in zitten.

De Voorzitter beantwoordt de sprekers en wijst er in de eerste plaats op dat het niet zijn bedoeling was het stuk van Prof. Wattjes in bespreking te doen nemen. Maar het is goed dat iedereen zijn hart eens uitstort. Iedereen heeft gelijk wanneer hij zegt dat de Schoonheidscommissies niet zijn zoals ze zijn moeten, maar het is absoluut onjuist, de schuld hiervan te schuiven op den B.N.A., zoals Prof. Wattjes doet. De S.C.'s zijn een noodzakelijk kwaad. Ieder lid van den B.N.A. weet dat het Bestuur niet stil zit om steeds te trachten zooveel als mogelijk aan de S.C.'s te verbeteren. Er is een algemeene enquête ingesteld; meer dan 100 leden hebben geantwoord. Een enorm feitenmateriaal is er, dat de basis vormt voor de studie van de inmiddels ingestelde commissie Ir. A. v. d. Steur, Maurits Plate en Westerhout.

Thans gaat een tweede enquête in zee, die bedoelt een overzicht te krijgen in de inrichting en de werkwijzen van de diverse S.C.'s. De S.C.'s hebben dus de voortdurende aandacht van het Bestuur. De B.N.A. staat geheel buiten het werk der S.C.'s, die adviescommissies van de overheid zijn. De B.N.A. is alleen de overheid behulpzaam met het noemen van namen voor leden, die — met uitzondering van den Haag — door B. en W. of door den Raad worden benoemd. Fouten in de S.C.'s kunnen dus moeilijk den B.N.A. worden verweten.

Wat het 2e punt betreft door den Heer v. Moorsel aangevoerd, geeft de Voorzitter toe dat het tweeslachtige karakter van den B.N.A. inderdaad moeilijkheden geeft. Zijn voorstel zal gaarne overwogen worden. Spreker verzoekt den Heer v. Moorsel ook eens zijn gedachten ter zake nader te willen formuleeren.

De Heer Buijs gispt hierna de houding van een der collega's, die, nog niet uitgetreden uit den B.N.A., zich als architect voor het Raadhuis te Leiden liet aanbevelen door museumdirecteuren, etc.

De Voorzitter kan deze beschuldiging niet overnemen, want het is niet bekend of de heer Kropholler eenig aandeel heeft gehad in deze aanbeveling.

De Heer van Moorsel dankt voor de toezegging van den Voorzitter dat het Bestuur de vervorming van den B.N.A. tot zuivere vakvereniging onder het oog zal zien. Spreker zal zelf zijn gedachten eens laten gaan en bijv. een artikel schrijven voor het B.W.A.

Verschillende aanwezigen geven nog hun meening over het optreden van collega's in S.C.'s te kennen en over de onjuistheid van Prof. Wattjes om ongewenschte toestanden bij S.C.'s den B.N.A. te verwijten.

De Heer Zwiers is van oordeel dat op het artikel van Prof. Wattjes op een of andere wijze geageerd moet worden. Spreker deelt niet de opvatting dat het beantwoorden van dit artikel „te veel eer" zou zijn. De B.N.A. is op een reëel punt aangevallen en kan zich daartegen verdedigen.

De Voorzitter heeft geen bezwaar hertegen en zal den Secretaris verzoeken een stuk op te stellen.

Op verzoek van den Heer v. d. Berg zal dit stuk ondertekend worden door het Bestuur, dus namens den B.N.A.

Punt 2 van de Agenda. Notulen.

De Voorzitter stelt hierna de notulen aan de orde van de vergadering van 12 Dec. 1931.

De Heer v. Moorsel wijst er op dat genotuleerd is dat spreker lid is van het z.g. aesthetisch comité van den N.E.B.O. Dit is onjuist. Spreker heeft bedankt direct toen hij den brief van den B.N.A. kreeg. Deze onjuistheid zal gecorrigeerd worden door is te veranderen in was.

De Heer Friedhoff vindt de aansluiting M.T.O. en T.H. weliswaar een gevaarlijk streven, zoals genotuleerd werd maar stelde daartegenover het groote voordeel, dat door een mogelijke aansluiting het karakter van het M.T.O. juist wordt bepaald, daar iedere leerling bij het verlaten van de M.T.S. dan weet, dat voor zijn opleiding tot architect het belangrijkste deel nog ontbreekt.

De Heer v. d. Berg wenscht alsnog zijn waardeering opgenomen te zien over het verslag der Examens van 1931. Ieder lid van den B.N.A. dient zulk een verslag te kennen.

Deze aanvullingen zullen worden opgenomen, terwijl enkele redactioneële onjuistheden zullen worden verbeterd.

Mededeelingen.

De Voorzitter deelt mede dat hij in de vorige vergadering tot zijn spijt verzuimd heeft dank te hebben gebracht aan de Commissie voor de Opleiding tot Architect. Spreker doet dat bij deze en in 't bijzonder aan den Voorzitter der Commissie, Prof. Ir. G. Diehl, die hier een moeilijke taak heeft vervuld.

Voorts heeft het Bestuur nagegaan welke bepaling geldt ten aanzien van de verbindbaarheid voor de leden van de C.V. ten aanzien van besluiten van den Tentoonstellingsraad.

De bepaling (artikel 7 van het Reglement) luidt als volgt:

Besluiten der afgevaardigden zijn bindend voor de leden, tenzij zij een beslissing inhouden tot het organiseren van of het medewerken aan een tentoonstelling, dan wel in strijd zijn met een bindende bepaling der Statuten van een der leden.

Zoodanige besluiten worden schriftelijk ter kennis gebracht van de leden en worden geacht door de leden te zijn goedgekeurd, indien niet binnen den termijn van tenminste veertien dagen in de desbetreffende mededeeling gesteld, door een of meer leden een afwijzend besluit van zijn Bestuur is kenbaar gemaakt.

De Heer van Moorsel constateert dus dat de leden verplicht zijn het advies van den T.R. op te volgen.

De Heer Wegerif vraagt of de bepaling ook betrekking heeft op een opdracht als architect eener tentoonstelling.

De Voorzitter antwoordt dat opdrachten hier buiten staan.

Punt 5 v. d. Agenda. Verkiezing van een plaatsvervangend lid voor de C. v. Voorlichting.

De Heer Lansdorp wordt bij tweede stemming gekozen met 14 van de 26 stemmen.

Punt 6. Wijziging Statuten en Huishoudelijk Reglement (Verandering Eereraad-bepalingen).

De Voorzitter constateert dat het vereischte aantal van 40 leden, noodig tot het nemen van besluiten tot wijziging der statuten, op deze vergadering niet aanwezig is, zoodat de besluiten niet kunnen worden genomen. Binnen een maand zal dus een nieuwe vergadering plaats moeten hebben, waarop onafhankelijk van het aantal leden, de zaak kan worden afgehandeld.

Punt 7. Reorganisatie van de Commissie van Voorlichting.

De Voorlichting geeft gelegenheid tot het houden van algemeene beschouwingen.

Aangezien niemand hiervan gebruik maakt, gaat de Voorzitter over tot de puntsgewijze behandeling der voorstellen.

Punt 1. Wordt zonder discussie aangenomen.

Punt 2. De Voorzitter deelt mede dat dit punt een toelichting vereischt. Bij de keuze namelijk tusschen het uitbreiden van de P.P.C. (waar in het bijzonder het genootschap A. et A. al reeds eenige malen de noodzakelijkheid van heeft bepleit, om het architecten-element in de P.P.C. beter tot zijn recht te laten komen) met behoudt van de adviseerende en controleerende werkzaamheid van dit lichaam, en het niet-uitbreiden van de P.P.C., doch met beperking harer werkzaamheid alleen tot controle op de naleving der regelen, is in principe tot den laatsten vorm besloten. De vraag kwam toen open, wie zal op prijsvraaggebied adviseeren.

Een voorstel deze taak te endosseeren (voorloopig althans) aan den B.N.A., stuitte bij de andere Cont.-Ver. A. et A. en Bouwkunst en Vriendschap op bezwaren.

De B.N.A. kan echter moeilijk gemeenschappelijk met de C.V. een College van Advies vormen, wanneer de kans openstaat, dat daarin personen zouden worden gekozen, die voor den B.N.A. daarin minder geschikt zouden zijn. Zowel A. et A. als B. en W. zijn namelijk vereenigingen met leden, die niet alle architect zijn en waarvan ook leden van andere architecten-vereenigingen lid kunnen zijn.

Daarom stelt punt 2 voor: de B.N.A. doet het zelf, omdat er voor samenwerking met andere vereenigingen die zich op het gebied van de architectuur bewegen, alsnog geen aanleiding bestaat.

Spreker stipuleert dat de vergadering in deze kwestie geen minder vriendschappelijke actie tegen de andere C.V.'s moet zien. De C.V.'s begrijpen eikaars standpunt en overwegingen hier ten volle.

A. et A. heeft zijn standpunt in een schrijven vastgelegd.

Op verzoek van den Voorzitter leest de Secretaris dezen brief voor, waarna de Voorzitter er op wijst dat dus het Genootschap A. et A. met voorstellen dient te komen.

De Heer Blaauw onderstreept hetgeen de Voorzitter heeft gezegd. Als lid van den B.N.A. en als voorzitter van A. et A. voelt spreker de bezwaren van den B.N.A. Bij het vinden van een oplossing zal het Genootschap er ook degelijk rekening mede houden.

De Heer Buskens stelt voor punt 2 aan te houden tot deze zaak nader is bekeken.

De Voorzitter wijst er op dat punt 2, wanneer het wordt aangenomen, slechts een voorloopige regeling geeft.

De heer v. Goor gaat geheel accoord met de beschouwingen van den Voorzitter, acht het echter minder juist dat deze gekoppeld zijn aan de P.P.C.

De Heer de Roos wenscht de deur voor samenwerking iets wijder open te zetten.

De Heer v. Hoytema wijst er op dat het bestaan van 3 aparte colleges van advies der C.V.'s, die echter ten aanzien van de P.P.C. weer samenwerken in de praktijk op vele moeilijkheden zal stuiten.

De Voorzitter deelt deze meening, maar weet vooralsnog geen andere oplossing.

Wat betreft de opmerking van den Heer de Roos, meent spreker dat het 't beste is de brief van A. et A. te beantwoorden en uit te drukken dat wij gaarne voorstellen tegemoet zien.

Daarna volgt de pauze.

Na de pauze deelt de voorzitter mede, dat het bestuur, gevolg gevend aan het gebleken verlangen van de vergadering om met de andere C.V.'en tot een oplossing te komen, punt 2 aldus heeft gewijzigd:

De B.N.A. zal zich met de vorming van zulk een college belasten. Samenwerking met andere vereenigingen, die zich op het gebied van de architectuur bewegen is gewenscht, maar slechts mogelijk op een wijze die voor den B.N.A. aannemelijk is. Deze redactie bevredigt de geheele vergadering en punt 2 wordt z. h. s. aangenomen.

Punt 3 wordt zonder discussie aangenomen.

Bij punt 4 stelt een der leden voor voor het Voorzitterschap van een niet architect een voorkeur uit te spreken. De meerderheid acht echter de voorgestelde redactie het best, deze wordt z. h. s. aangenomen.

Punt 5 wordt zonder discussie, z. h. s. aangenomen, evenals punt 6.

Over punt 7 heeft een korte discussie plaats.

De Heer Blaauw acht het in beginsel geen bezwaar dat het College in advies over enkel- of meervoudige opdracht of prijsvraag adviezen geeft.

De Voorzitter ziet deze vraag als een groot vakbelang en daarom te behandelen door het Bestuur van den B.N.A. De Heer Zwiers ziet de vraag als belang van den principaal en van de bouwkunst. Pas in de 3e plaats een vakbelang. Daarom onder het C. v. Advies brengen.

Prof. Diehl wijst er op dat hier de eenige trait-d'union is tusschen het College van advies en de B.N.A. Contact handhaven om tactische redenen.

De Heer v. Goor wil „des gewenscht" weg laten. Het moet vanzelfsprekend zijn dat het Bestuur in zulke zaken het College in advies raadpleegt.

De Voorzitter meent dat het niet steeds noodig is.

De Heer Blaauw wijst er op dat het soms noodig is dat de ledenvergadering zich eens spontaan uitsprekt voor een prijsvraag of meervoudige opdracht. Dit moet mogelijk blijken. Spreker raadt aan punt 7 goed te keuren.

Punt 7 wordt hierna z. h. s. aangenomen.

Punt 8 wordt zonder discussie en z. h. s. aangenomen.

Punt 8 van de agenda. Medewerking van leden van den B.N.A. aan architectuur uitgaven.

De Voorzitter geeft allereerst een korte inleiding, waarin hij er op wijst dat de veelvuldigheid van manieren om monographiën uit te geven, het den leden onmogelijk maakt direct een juiste houding aan te nemen. In 't algemeen kan men zeggen dat het als een kwaad beschouwd moet worden. Niet dat de architecten bewust meedoen aan laakbare handelingen, maar het bezwaar is dat de architecten ondanks hun wil gebruikt worden voor commercieele doeleinden. Uit een kleine enquête, onder de leveranciers gehouden, is gebleken dat deze zulke uitgaven als een ernstig kwaad beschouwen, waar zij machteloos tegenover staan.

Nadrukkelijk wijst spreker er op dat periodieken geheel buiten deze zaak moeten worden gelaten naar de meening van het Bestuur.

De Heer Otten deelt mede dat dit onderwerp een lange discussie op de kringvergadering te Rotterdam heeft uitgelokt. De voorgestelde redactie is zeer onvolledig en het zal ook heel moeilijk zijn in een redactie alle gevallen te ondervangen. Daarom kwam de kring op het voorstel, alle gevallen te doen onderzoeken door een bepaalde instantie, waarvoor bijv. de Commissie van Voorlichting zal kunnen optreden.

De Heer Ir. A. v. d. Steur onderscheidt 3 soorten publicaties: n.l. boekwerken, periodieken en dagbladen. In de dagbladen is het kwaad, omdat het op zoo grove wijze geschiedt, het ergst.

De Kring Koldewey vraagt naar het principiële verschil tusschen boekwerken en periodieken in dit opzicht.

De Heer de Roos merkt op dat de verschijning van publicaties van werk in monographien finantieel afhankelijk is van de medewerking van den architect, in periodieken en dagbladen niet.

De Heer v. Bilderbeek zou bovendien het onderscheid willen zien in het algemeene belang ten opzichte van de bouwkunst, dat periodieken voorstaan; het B.W.A. staat zeer zuiver buiten elk finantieel eigenbejag van de architecten, bij de bewuste boekwerken is het belang vrijwel alléén het eigenbelang van de architect.

De Heer v. d. Steur herhaalt zijn bezwaar, tegen de krantenperiodieken en zou willen voorstellen den leden B. N. A. ook te verbieden aan zulke publicaties mede te werken.

Op voorstel van den Voorzitter gaat de vergadering er mede accoord, om het idee van den kring Rotterdam, om deze aangelegenheid te doen beoordeelen door de Commissie van Voorlichting, nader uit te werken. Tot zoolang zal het bindend besluit om niet mee te werken aan monographien, van kracht blijven.

Punt 9. Reclame op schuttingen van eigen bouwers.

De Heer Blaauw, licht, als Voorzitter van de Commissie, die het rapport heeft opgesteld, toe, dat haar advies om deze zaak te bespreken met organisaties van eigenbouwers bedoeld is als een compromis.

Individueel staat ieder architect machteloos tegenover een eigenbouwer, wanneer deze den naam van den architect op de schutting van zijn werk wil zetten. Daarom is organisatie, door middel der vereenigingen, het eenige middel. Zonder bespreking met de eigenbouwers is ieder besluit een slag in de lucht.

De Voorzitter vraagt zich af of het verstandig te achten is, nu het noodig is om met betrekking tot de honorarium-regeling contact te krijgen met de eigenbouwers, daar vóór een zaak aanhangig te maken, die voor ons vrij zwak staat. Spreker is er voor de bestaande eerecode, met zijn jongste interpretatie op dit punt, te handhaven, met eenige vrijheid aan de leden in gevallen van force-majeur.

De Heer Blaauw meent dat het dan goed is te bespreken of deze vrijheid dan ook inderdaad de goedkeuring van de vergadering heeft.

De Heer Buskens ziet het noemen van den naam van den architect minder als een reclame voor den architect dan wel als een appreciatie van het werk van architecten, zooals men ook spreekt van „villa onder architectuur gebouwd”.

De Heer Friedhoff ziet in het noemen van den naam van den architect het bewijs dat de architecten meer invloed krijgen. De actie is niet meer den kop in te drukken. Ruim standpunt innemen is gewenscht.

De Heer Roosenburg waarschuwt met klem tegen iedere poging om zich te begeven op het pad der reclame. De reclame voor den architect is zijn werk zelf. Het gaat anders de Amerikaansche richting uit, waarbij de naam op de meest dwaze manier wordt uitgebuit.

De Heer Koldewey is ook tegen het plaatsen van namen op schuttingen. Het is een van de meest ordinaire vormen van reclame maken.

Besproken wordt de wijze van werken in Duitsland, waar op ieder in aanbouw zijnd bouwwerk de naam van den architect staan moet.

De Heer Buskens deelt mede dat dit voortspruit uit politie verordeningen, dus voor ons land reden van bestaan mist.

De Heer Blaauw raadt nog eens met klem aan met de belanghebbenden te overleggen. Het voorstel van de Commissie is het beste.

De Heer Friedhoff stelt voor de gevallen, waarin het gebeurt, toelaatbaar te verklaren, en den Raad van Orde op te dragen excessen te weren.

De vergadering gaat hiermede niet accoord en wenscht het besluit van Rotterdam over het voorstel Sevenhuijzen te handhaven.

De Voorzitter verklaart hiermede de bespreking voor geëindigd en dankt de Commissie Blaauw ten zeerste voor haar arbeid en haar rapport. De Commissie zal inmiddels nog niet ontbonden worden met het oog op de verder te nemen stappen.

Rondvraag.

De Heer Roosenburg wijst er op dat er een besloten prijsvraag is geweest voor het monument de Jongh te Rotterdam, waarbij in het programma stond dat de projecten zouden worden geëxposeerd. Dit is nooit gebeurd. In hoeverre hebben de ontwerpers recht om alsnog expositie te eischen.

De Voorzitter verzoekt dit punt schriftelijk in te zenden bij het Bestuur, dat er alsdan de P.P.C. over zal raadplegen.

De Heer Roosenburg acht het noodig dat de S.C.'s beter geïnstrueerd worden. Spreker acht dit een zaak met een algemeenen kant.

Prof. Diehl wijst er op dat de S.C.'s als instituut buiten den B.N.A. staan. Als men weet dat een bepaalde commissie faalt op zekere punten, dan is het geraden dit mede te deelen aan de Commissie v. d. Steur.

De Heer Westerhout geeft een overzicht van de huidige situatie in Den Haag, waar de reorganisatie van de S. C. een der vragen is te beantwoorden door de gemeentelijke commissie inzake de stadsuitbreiding onder leiding van den Heer Vrijenhoek en waarvan spreker lid is. De kring zal haast moeten maken als hij met voorstellen wil komen.

Wat de instructie aangaat, het is bekend dat de B.N.A. eenige punten heeft opgesteld en ieder lid zal dus de instructie van de S. C. waar hij lid van wordt, moeten toetsen aan deze punten.

De Voorzitter wijst er ten slotte op dat dit geen bindende punten waren. Ze vormden een leidraad. Het lijkt spreker van veel belang dat de kringen zich eens vergewissen van de inzichten hunner leden over de S. C.'s.

De Heer Roosenburg verklaart zich gaarne bereid het onderwerp ook in Den Haag te bespreken.

De Voorzitter dankt hierop de aanwezigen voor hun belangstelling en sluit de vergadering.

Verbetering van de formule op pag. 14 van de Honorariumtabel voor Woningbouw in de nieuwe Honorariumtabel voor Woningbouw van 1 Mei 1931.

Een der leden van den B.N.A. heeft er ons opmerkzaam op gemaakt dat de formule in Art. 20 pag. 14 van de Honorariumtabel voor Woningbouw van 1 Mei 1931, foutief is afgedrukt.

Met behulp van deze formule kan men het honorarium berekenen voor een aantal woningen, dat tusschen de in de tabel opgenomen aantallen (onder de 100 met 5, boven de 100 met 10 opspringend) is gelegen.

De formule is abusievelijk afgedrukt als volgt: $x = p + \frac{b-a}{(q-p)(n-a)}$ waarin a en b de aantallen woningen in de tabel, waartusschen het aantal woningen x van de opdracht ligt; p en q het honorarium respectievelijk behoorend bij a en b woningen volgens de tabel.

De formule moet luiden: $x = p + \frac{(q-p)(n-a)}{(b-a)}$.

HET BESTUUR VAN DEN B.N.A.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDELINGEN.
ADMINISTRATIE-ADRES P. C. HOOFDSTRAAT 157, AMSTERDAM, TELEFOON 27707.

VERDER WINTERPROGRAMMA.

Lezing van Prof. Ir. M. J. Granpré Molière over de bebouwing der Zuiderzeepolders (in samenwerking met den B.N.A.)

Lezing van den Secretaris over „Waardeeringsfactoren in bouwkunst”.

Excursies waarschijnlijk nog naar het gebouw van de N.V. „De Arbeiderspers” te Amsterdam, Arch. Ir. J. E. W. Buys en J. B. Lürsen en naar de Hoogovens c.s.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, WAARN. VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMA.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 6 FEBRUARI N° 6

OVER MIJN WERK VOOR VERSCHILLENDE GROOT-INDUSTRIEËN IN HET ALGEMEEN EN OVER DE M.E.K.O.G. IN HET BIZONDER, DOOR Ir. A. H. VAN ROOD.

In 1919 kreeg ik als architect der Hoogovens opdracht een groot complex fabrieken, bureaux, laboratoria, woningen, wagen, spoorwegen en havens te ontwerpen midden in de prachtige Breesaap, het beroemde duinlandschap ten Noorden van het Noordzeekanaal.

Ik nam mij voor alle krachten aan te wenden om die streek te behoeden voor een natuur-vernieling en schoonheidsverarming als ik met beklemming en afschuw op mijn keuringsreizen in de functie van architect bij de Staatsspoorwegen gezien had in het Ruhr-gebied, in Lotharingen, in Differdingen, maar vooral bij Luik.

De opzichter der Hoogovens, Wenckebach, steunde mij daarin krachtig: de situatie der nieuwe werken werd zoo gekozen dat de bosschen en oude boomen en boerderijen in hoofdzaak intact bleven, het fabrieksterrein zelf werd opgelost als een reeks terrassen die monumentaal uit het water van de Buitenhaven oprezen, de woninggroepen kwamen langs de bestaande lommerrijke lanen van het oude buiten.

Ik meende dat door zorgvuldig bestudeeren van de bedrijfs-eischen, het met overgave zoeken van oplossingen voor de gestelde moeilijkheden een weg te vinden zou zijn om te komen tot een fabriek even mooi en even nuttig als... een roeiboot, een electrisch gloeilampje, een Auburn-Cord.

De taak was heel zwaar: naast mijn inwerken in die bedrijfs-eischen kwamen de diepgaande technische studies in weg- en waterbouwkunde mijn tijd, aandacht en energie noodig voor het zelf ontwerpen aanvreten.

Langzaam aan bouwde ik een behoorlijk bureau op met assistenten die mij tijd lieten voor mijn eigenlijke werk.

Langzaam aan ging ik de typische eigenschappen van fabrieks-bouw kennen en de moeilijkheden doen verkeerden in treffende karakteristiek.

De complexen Hoogovens, Walsum in Rotterdam, Sinvermij in Utrecht, Mekog, Cementfabriek en PEN in Velsen, en PEB in Groningen volgden elkaar op met korte tusschenpoozen, te kort om tot verademing te komen.

Als ik nu toch mij dwing conclusies te trekken kom ik tot het volgende:

- 1°. het ontzag voor de bedrijfs-eischen is primair: de architect wordt aangesteld om een goede fabriek te bouwen en als hij dat stiekum niet doet maar alleen een mooie coulisse ontwerpt is hij een verrader; zijn leugens schreien ten hemel en staren den beschouwer aan met brandende oogen;
- 2°. bijna elk object moet ontworpen worden als een groeiend wezen, met een kern van waaruit de uitbreiding natuurlijk en vanzelfsprekend kan plaats vinden;
- 3°. de situatie moet berekend zijn op dat hierboven genoemde groeien;
- 4°. transport der grondstoffen en producten stellen aan situatie en wegenplan vaak eischen tegengesteld aan die van voetverkeer der arbeiders en beambten; groote wijsheid vergt de verzoening;

5°. constructie en detaillering moeten gericht zijn op uiterst vlugge en gemakkelijk te controleren samenstelling zowel als onderhoud;

6°. meestal kan de installatie pas ontworpen worden als het gebouw bepaald is; maar het gebouw kan niet bepaald worden zonder bijna volledige kennis van de installatie! Wat is dan de oplossing? Opvolgende benaderingen.

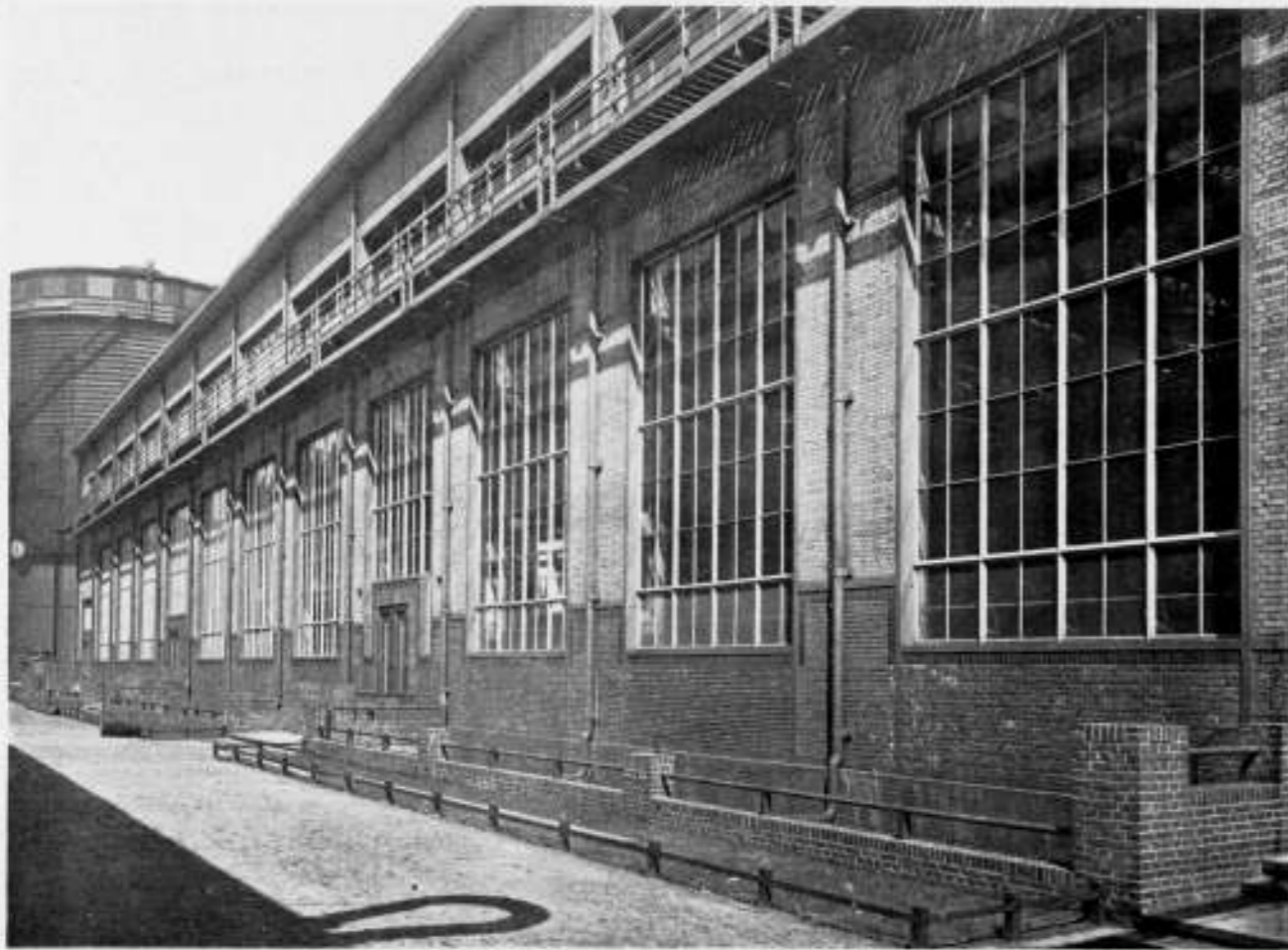
In Amerika wordt de laatste jaren steeds meer pas aanbesteed nadat het volledige ontwerp gereed is. Hier in ons land gebeurt dat te weinig; en

7°. de kwaadaardigste aller duivels die den architect bedreigen is de heerscher over Pijpleidingen en Transportbruggen. Die moet teruggedreven worden in tunnels en stijgtorens. Heil en zegen voor den fabrikant die zijn architect daarin steunt.

TOELICHTING BIJ DE GEBOUWEN VAN DE M.E.K.O.G.

De hierbij gereproduceerde gebouwen van architect Ir. van Rood, vormen een onderdeel van het reusachtige fabriek-complex der Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staal-fabrieken N.V. te IJmuiden. Als inleiding tot een bezoek van het Kon. Inst. v. Ingenieurs aan deze bedrijven heeft de Heer Ir. A. H. Ingen Housz in „De Ingenieur” No. 22 1931, een overzicht daarvan gegeven, waaraan wij voor zoover het het nevenbedrijf de M.E.K.O.G. betreft, het volgende ontleenen: Het hoogovenbedrijf heeft een eigen kooksfabriek. De kooksfabriek dient om zelf de benodigde kooks te maken uit een mengsel van de voordeeligst te verkrijgen kolen. De meng-verhouding tusschen Nederlandsche, Duitsche en Engelsche kolen wisselt dus naar de economische verhoudingen. Ten einde daarbij toch steeds een behoorlijke kooks te vervaardigen, is bijzondere zorg gewijd aan een uitstekende maling en menging der kolen. De twee kooksbatterijen (een met kamers van 40 c.M. breedte en 17 uur gaartijd, de andere met resp. 35 c.M. en 12 uur) kunnen 1100 t. kolen per dag verwerken tot ca. 825 t. hoogovenkooks. De nieuwste der batterijen wordt verwarmd met hoogovengas, teneinde zooveel mogelijk kooksovengas beschikbaar te houden voor andere doeleinden.

Uit het geproduceerde kooksovengas worden op de gewone wijze gewonnen teer, ammoniak, sulfaat en benzol. Het dan beschikbaar blijvende gas wordt allereerst geleverd aan een 12-tal gemeenten, met een gezamenlijk verbruik over 1930 van ruim 14 miljoen M³. Nadat onderhandelingen over gaslevering met Zaandam, Haarlem en Amsterdam niet tot een resultaat hadden gevoerd, werd besloten aan het verder overblijvende kooksovengas een andere bestemming te geven. Daartoe werd gezamenlijk met de Bataafsche Petroleum Mij. opgericht de Maatschappij tot Exploitatie van Kooksovengassen (Mekog) in wier Raad van Bestuur directeuren van de Bataafsche Petroleum Mij. en van de Kon. Ned. Hoogovens zitting hebben, terwijl de dagelijksche leiding aan de directeuren van de Hoogovens is opgedragen. In de door Mekog gebouwde fabriek wordt het kooksovengas door wassching en diepkoeling in een Linde-installatie zoo ver vloeibaar gemaakt, dat alleen de waterstof (die er 56 tot 62% van uitmaakt) en eenige stikstof gasvormig overblijft. Eveneens wordt lucht door diepkoeling gesplitst (beide splitsingen geschieden in hetsplitsingsgebouw)

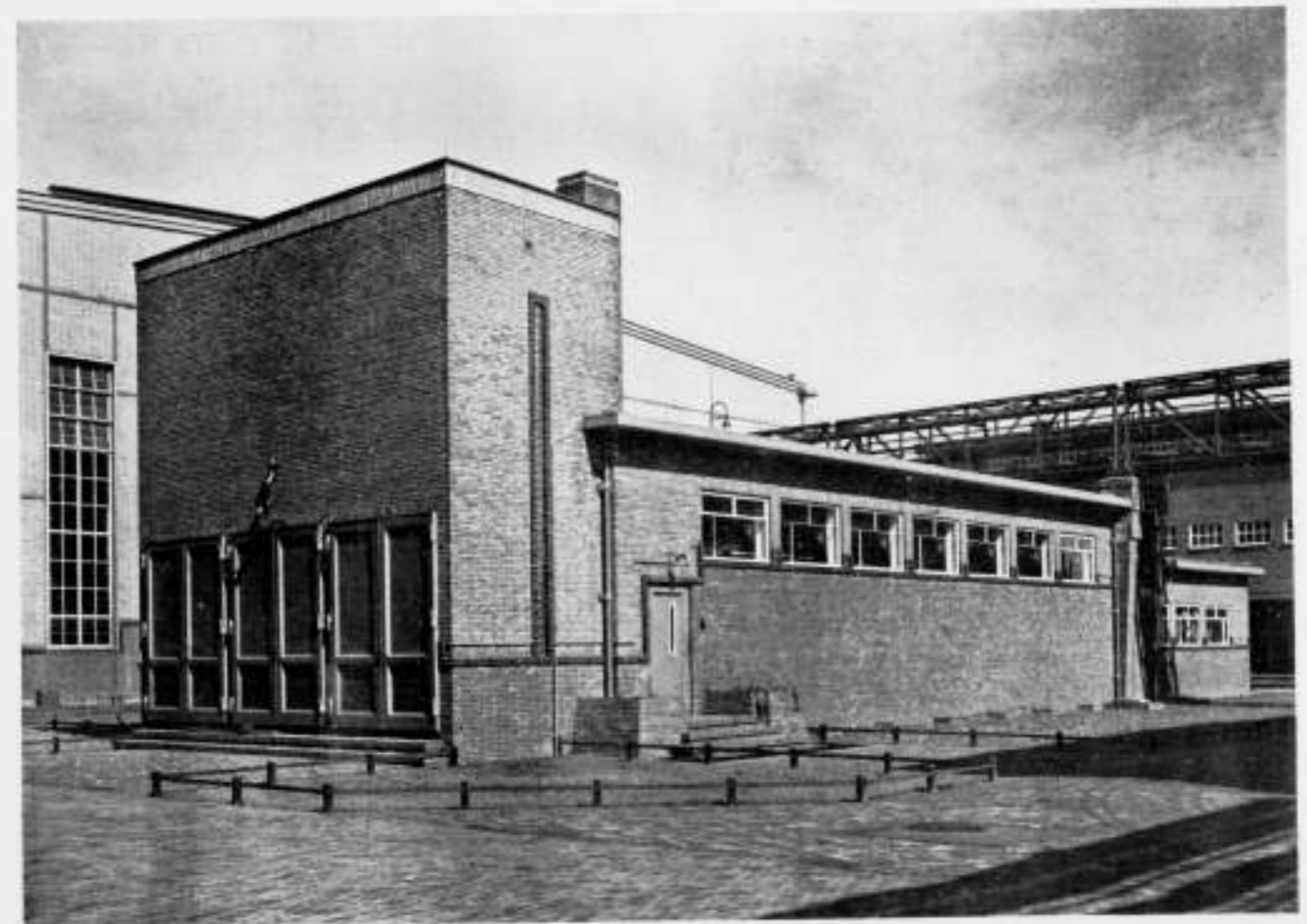
M.E.K.O.G. TE IJMUIDEN   SPLITSINGSGEBOUW   Ir. A. H. VAN ROOD, ARCHITECT B.N.A.

M.E.K.O.G. TE IJMUIDEN   SULFAATGEBOUW   Ir. A. H. VAN ROOD, ARCHITECT B.N.A.

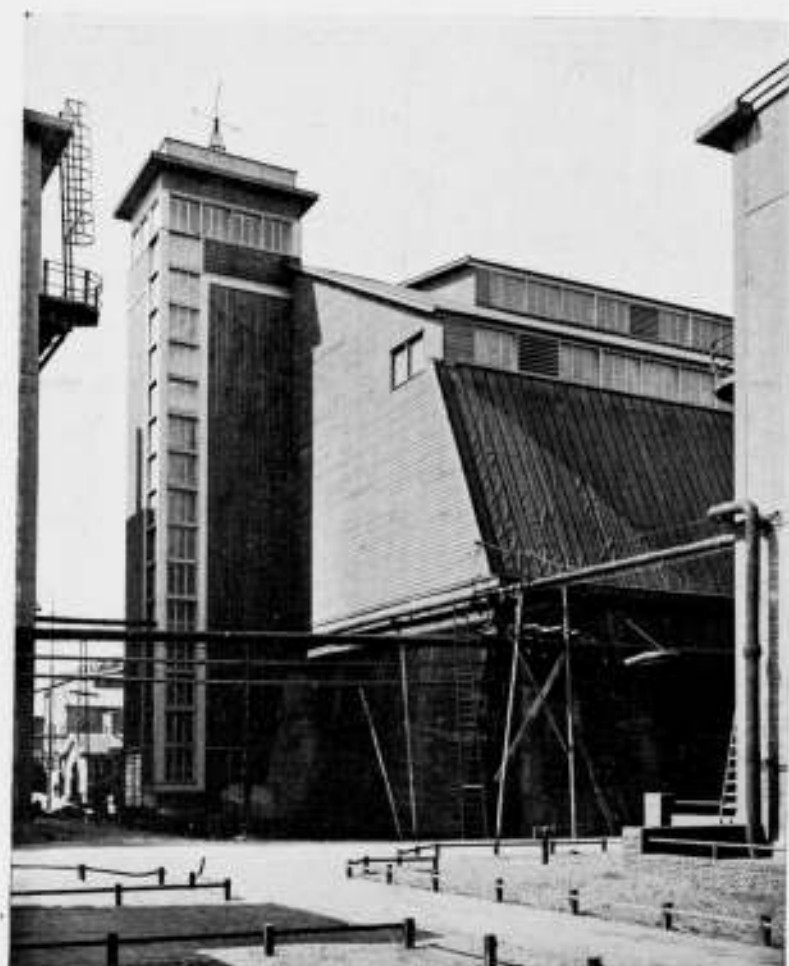
M.E.K.O.G. TE IJMUIDEN   LABORATORIUM EN ADMINISTRATIEGEBOUW   Ir. A. H. VAN ROOD, ARCH. B.N.A.

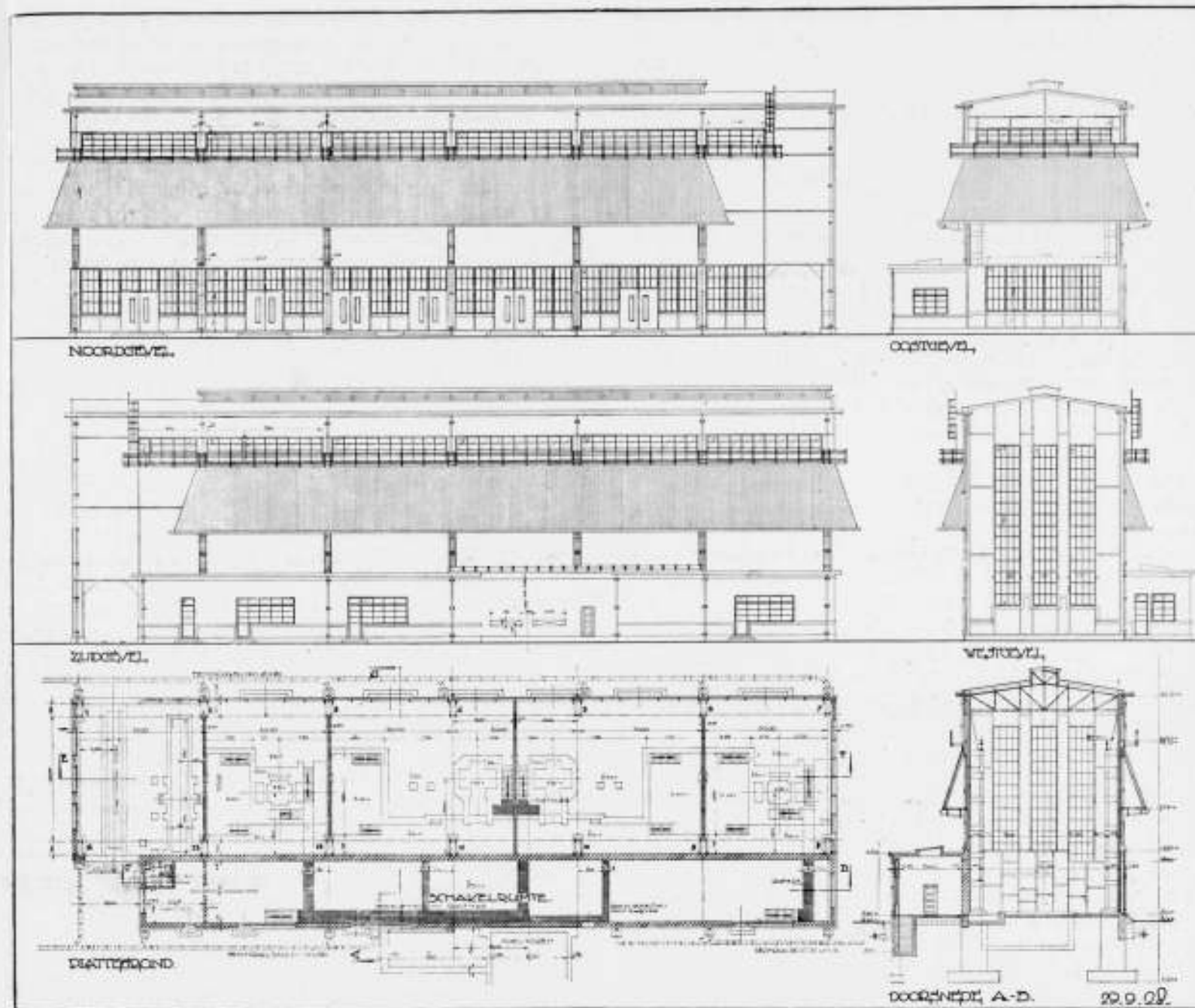
M.E.K.O.G. TE IJMUIDEN   SCHAKELGEBOUW   Ir. A. H. VAN ROOD, ARCHITECT B.N.A.

SYNTHESE-OVENGEBOUW

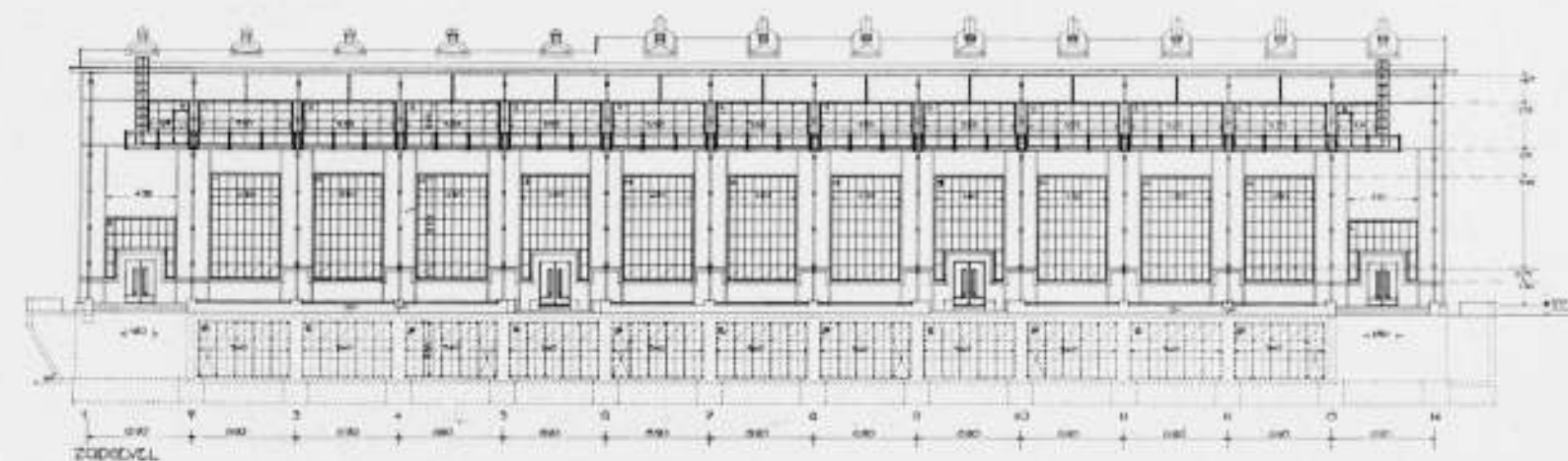
ZOUTLOODS

M.E.K.O.G. TE IJMUIDEN

TEEKENING VAN HET SYNTHESE-OVENGEBOUW

IR. A. H. VAN ROOD, ARCH. B.N.A.

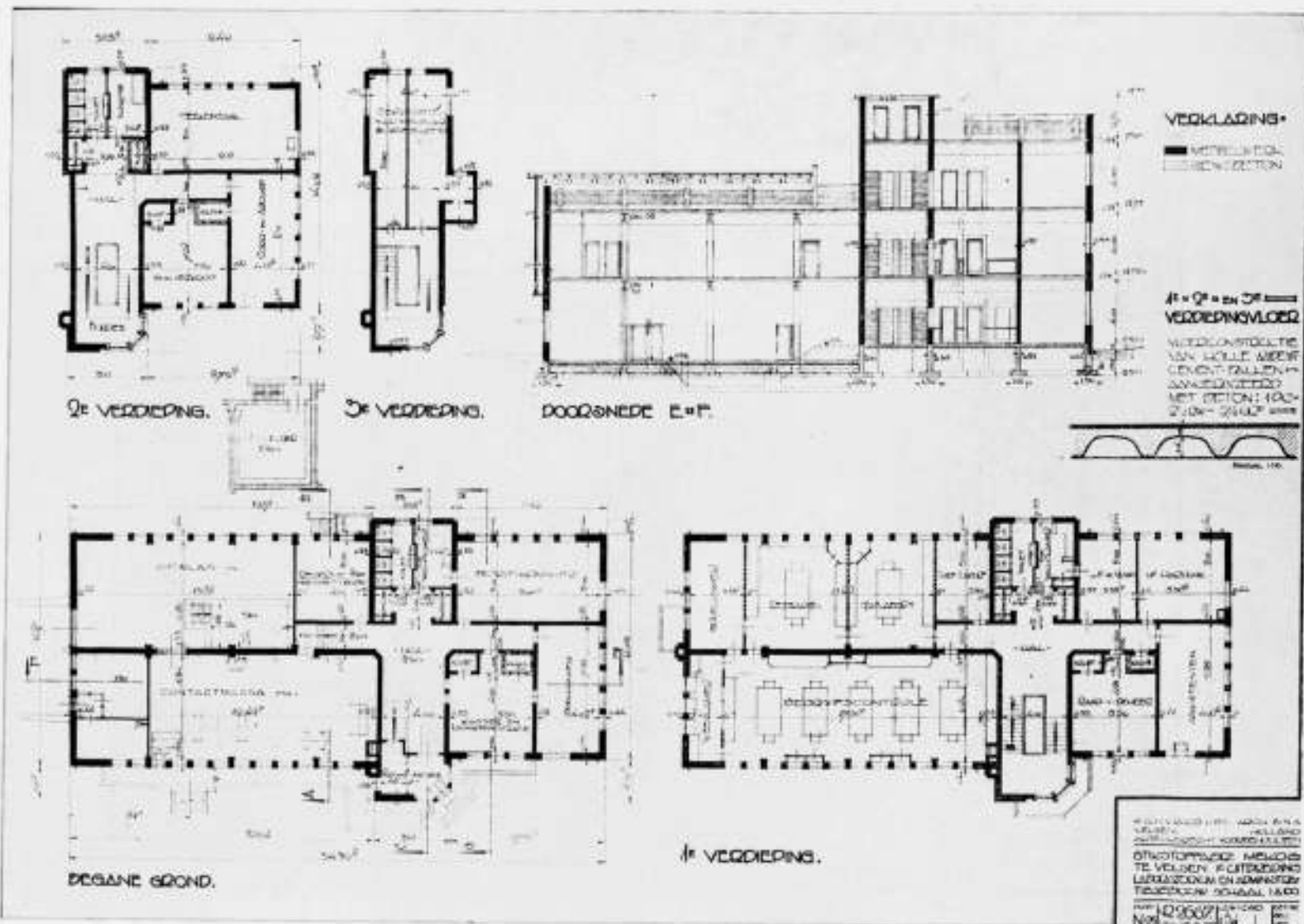
M.E.K.O.G. TE IJMUIDEN

GEVELTEKENING SPLITSINGSGEBOUW

IR. A. H. VAN ROOD, ARCH. B.N.A.

In de aldus verkregen stikstof wordt bij de genoemde waterstof gevoegd in die mate, dat een menggas in de verhouding $3 H_2 : N_2$ gevormd wordt. In de synthese-ovens (zie de afbeelding) wordt daarna dit menggas onder hoogen druk (80—100 atm.) over een katalysator, in ammoniak omgezet, en dit gas uit den kringloop door afkoeling en vloeibaarmaking afge-

scheiden. Het aldus synthetisch gevormde zuivere ammoniak wordt verwerkt tot ammoniumsulfaat en tot ammoniumphosphaten. Laatstgenoemd zuur wordt gebonden aan het reeds genoemde salpeterzuur tot kalksalpeter. Groote opslagloodsen (zie de afbeelding van de zoutloods) en verpakkingsinstallaties completeren de inrichting.

M.E.K.O.G. TE IJMUIDEN

LABORATORIUM EN ADMINISTRATIEGEBOUW

IR. A. H. VAN ROOD, ARCHITECT B.N.A.

Deutschland verwendet wurden". In zijn slotwoord resumeert hij, dat noordfransche steenhouders het oostelijk deel van de krocht bewerkt hebben, aan de Maas en Neder-Rijn ontbrak een inheemsche werkplaats. De Maasschool, waarvan men de beteekenis nog niet voldoende erkent, is uit deze voorgangers voortgekomen.

Wij wenschen dit werk, waarin een groote hoeveelheid belangrijk materiaal verzameld en geordend is, een grooten lezerskring toe; in ieder geval vormt het een zeer waardevolle bijdrage voor de geschiedenis van onze vaderlandsche bouwkunst en ieder, die zich op dit speciale gebied beweegt zal dit werk moeten kennen.

D. F. S.

DE DAM IN DEN LOOP DER TIJDEN (1617—1931).

De firma Gebr. van Rijkom heeft een serie van 10 briefkaarten in den handel gebracht „De Dam te Amsterdam, in den loop der tijden”, vanaf 1617—1931.

Uit deze aardige serie valt op te maken, dat de Dam in negen achtereenvolgende stadia een beeld gaf van een plein van karakter en vol architectonische schoonheid. Men zie in deze serie het aardige plaatje van den Dam in 1617, met de waag en het stadhuis, een beeld van drukte en leven, en den Dam omstreeks 1850, het stille gesloten plein met onze deftige voorvaderen met hoogen hoed, die de Beurs van Zocher bezochten.

Zelfs in 1890, toen Naatje inmiddels op het tapijt was verschenen, en het ontzaggelijke paardentramverkeer op driedubbelspoor van het stille plein van weleer een wereldstadscentrum had gemaakt, had de Dam karakter.

In het stadium, weergegeven op de 10e briefkaart, zien we den Dam van nu en karakteristiek is het onderschrift „Dam, met paleis, rotstuijn en ruïne Bisschop”.

De Dam is ontzield. Welke tijd, welk stadsbestuur, met of zonder Paleis-Raadhuis-Dam-Commissie geeft den Dam zijn ziel terug?

Om op de briefkaarten terug te komen: een aardige serie.

J. P. M.

VOORLOOPIGE LIJST DER NEDERLANDSCHE MONUMENTEN VAN GESCHIEDENIS EN KUNST. DEEL X. DE PROVINCIE NOORD-BRABANT.

Bij den Uitgever A. Oosthoek te Utrecht is thans het 10e deel van de voorloopige lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst, gewijd aan Noord-Brabant, verkrijgbaar gesteld. In het voorwoord lezen wij dat de bewerking van dit deel reeds in 1918 is begonnen. Wel een bewijs dat de inventarisatie van alles wat op het gebied van monumenten beteekenis heeft, een uiterst moeizaam werk is.

In Brabant deed zich nog het bijzondere geval voor dat een deel reeds in 1912 behandeld was in de bekende uitvoerige geïllustreerde beschrijving der voormalige Baronie van Breda, door Dr. Jan Kalff. Deze beschrijving kon geëxcerpeerd worden en bijgewerkt. Evenals de andere deelen dezer uitgave bevat dit werk een chronologisch overzicht der voornaamste bouwwerken, een register van kunstenaars en ambachtslieden, ingedeeld volgens hun vakken, een register van geslachts- en persoonsnamen en een topographisch register.

Het werk draagt een voorloopig karakter. Voor opmerkingen en aanbevelingen houdt de Afdeling A zich dringend aanbevolen en ontvangt gaarne mededeeling van het herstellen, verbouwen of slooping van oude monumenten. Dit geldt niet alleen voor Brabant, maar natuurlijk ook voor het geheele land. En architecten in 't bijzonder kunnen medewerken om het hunne bij te dragen de inventarisatie der oude gebouwen zoo volledig mogelijk te doen zijn.

J. P. M.

52

BRIEFKAARTEN UIT DE SERIE „DE DAM IN DEN LOOP DER TIJDEN”

„WAT IS DAT TOCH VOOR EEN GRIEZELIGE MAN, DIE DAAR MAAR STEEDS ROND OM ONS HUIS SLUIPT”.
„ACH, LAAT HEM MAAR. HET IS DE ARCHITECT. — ZIJN GEWETEN DRIJFT HEM NAAR DE PLAATS VAN ZIJN MISDRIJF”.
„NEBELSPALTER”

UIT DE OPRECHTE GRAMSBERGER COURANT.
„Het in Gothischen stijl opgetrokken gebouw is een juweeltje van moderne architectuur.”

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 6 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 6 FEBR. 1932 No. 6

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.
ADMINISTRATIE-ADRES P. C. HOOFDSTRAAT 157, AMSTERDAM, TELEFOON 27707.

Ledenvergadering van het Genootschap Architectura et Amicitia, op Maandag 18 Januari 1932, in de kleine zaal van Gebouw Heystee, Amsterdam.

CONCEPT-NOTULEN.

Aanwezig zijn 16 leden; het bestuur is voltallig.
De Voorzitter opent te ruim 8 uur de vergadering.
De notulen, in concept opgenomen in de Officiële Mededeelingen no. 39, behorende bij het Weekblad van 14 Nov. 1931, no. 46, worden goedgekeurd.

Mededeelingen en ingekomen stukken: een brief van Ir. J. W. E. Buys, dat de excursie naar het gebouw van de Arbeiderspers niet zal kunnen geschieden voor Maart of April: er is nog te veel onafgewerkt. Hij zal tevoren een causerie over het gebouw houden. Medegedeeld wordt nog, dat in voorbereiding is een excursie naar de fabrieken van de Vries Robbé, mogelijk gecombineerd met een bezoek aan de betonfabrieken te Arkel.

Bespreking advies-college. De Voorzitter licht het agenda-punt toe: bekend is de kwestie van de P.P.C., waarin A. et A. op uitbreiding van het aantal architecten heeft aangedrongen. De P.P.C. wilde daarin niet treden. Bij vergadering van de constituerende vereenigingen is toen besproken, dat de P.P.C. niet zou worden uitgebreid, maar dat zij in het vervolg niet meer adviseerend, doch uitsluitend nog controleerend zou mogen optreden. Dan zou van de zijde van het Genootschap tegen de samenstellingswijze geen bezwaar meer bestaan; wél zou dan voor het Genootschap de vraag aan de orde moeten komen, of alle adviseeren dan voortaan buiten A. et A. om zou moeten gaan. In verband daarmee is ook overwogen of voor A. et A. thans niet de tijd gekomen was zelf een advies-college te gaan instellen. Deze vraag is in het bestuur aan de orde gekomen, toen, op een vergadering van de afgevaardigden der constituerende vereenigingen bleek, dat de B.N.A. haar bestaande „Commissie van Voorlichting” in een afzonderlijk advies-college wilde wijzigen en daarbij aanvankelijk op het standpunt stond, dat alleen aan haar de samenstelling van een dergelijk college toekwam. Op deze vergadering heeft de voorzitter van A. et A. reeds uitgesproken, dat deze houding er toe zou kunnen leiden, dat het Genootschap noodgedwongen zelf een soortgelijke instantie zou moeten scheppen. Er werd toen van verschillende zijden betoogd, dat het instellen van meer dan één advies-commissie ongewenscht zou zijn (ook „Bouwkunst en Vriendschap” zou tot een dergelijke instelling kunnen overgaan, waardoor dan 3 soortgelijke instanties naast elkaar zouden kunnen ontstaan). Het standpunt van het bestuur is daarna nog schriftelijk en mondeling aan het bestuur van den B.N.A. kenbaar gemaakt. Het B.N.A.-bestuur heeft naar aanleiding daarvan een kleine tekstwijziging aangebracht, waardoor mogelijke samenwerking althans niet volledig uitgesloten werd. Ter toelichting wordt door den secretaris de desbetreffende brief aan den B.N.A. voorgelezen, zooals deze ook in de laatstgehouden B.N.A.-vergadering is bekend gemaakt.

De voorzitter vervolgt zijn toelichting met een verslag van deze B.N.A.-vergadering, waar men algemeen de samenwerking wenschelijk achtte. De formulering, dat voor samenwerking vooralsnog geen aanleiding bestond, werd door de vergadering gewijzigd in het uitspreken van de wenschelijkheid dezer samenwerking, indien andere Constit. Ver. i. c. A. et A. met voor den B.N.A. aanvaardbare voorstellen zouden komen.

Zoo is dus nu de toestand. Het bestuur heeft zich over een en ander beraden. Het instituut van de Afgevaardigde Leden is formeel afgeschaft, en al zijn de Statuten nog ongewijzigd, het bestuur wil op deze zaak niet terug komen, al beseft het, dat het bestaan van een dergelijk instituut voor de vertegenwoordiging van het Genootschap naar buiten thans zeker gemak zou hebben opgeleverd. Het zal immers ook aan de vergadering duidelijk zijn, dat, zoo men al in het Genootschap geen 2 soorten van leden wenscht te onderscheiden, toch de gemengde samenstelling van A. et A. voor de vertegenwoordiging naar buiten bezwaren zou kunnen geven. Het bestuur heeft nu de volgende punten opgesteld:

- 1°. Er wordt ingesteld een Commissie van advies, welke tot taak heeft, ingevolge art. 2 van de Statuten, de overheid en (of) particulieren van advies te dienen omtrent alle bijzondere gevallen van architectonisch belang. Desgevraagd zal zij aan belanghebbenden namen noemen van personen, die naar hun inzicht voor de vervulling van bepaalde opdrachten in aanmerking komen.
- 2°. De commissie is verplicht, bij haar adviezen in de eerste plaats rekening te houden met de belangen van de opdrachtgevers en met die van de bouwkunst.
- 3°. Bij voorkeur zal deze commissie gevormd worden in samenwerking met andere vereenigingen, die zich op het gebied van de bouwkunst bewegen.
- 4°. De leden dezer commissie worden door de ledenvergadering benoemd uit daartoe door het bestuur op te maken dubbeltallen.
- 5°. Het bestuur is verplicht, uitsluitend kandidaten te stellen, die aan de volgende voorwaarden voldoen:
  - a. Zij moeten gedurende tenminste 5 achtereenvolgende jaren zelfstandig het vak van architect uitgeoefend hebben.
  - b. Zij moeten ten aanzien van de bona-fide beoefening van hun beroep volgens de daartoe geldende bepalingen boven elken twijfel verheven zijn (Statuten A. et A. Hoofdstuk IX § 1, 2 en 3).
  - c. Zij moeten van voldoende technische en aesthetische bekwaamheid zijn, om het genootschap op waardige wijze te kunnen vertegenwoordigen.

Het spreekt vanzelf, dat hiermee alleen nog maar principieele punten zijn vastgelegd. Nadere uitwerking omtrent bevoegdheid, aftreden e.d. zal moeten plaats vinden, terwijl nader onder de oogen moeten worden gezien de gevallen dat wel en dat geen samenwerking met anderen, i.c. de B.N.A. wordt bereikt.

Na de uitvoerige toelichting wordt een korte discussie over de details van uitwerking gehouden; op de gestelde vragen kan het bestuur uiteraard geen definitief antwoord geven. De nadere uitwerking der voorstellen zal opnieuw in de vergadering besproken worden.

Het beginsel van de instelling van een Commissie van Advies wordt met algemeene stemmen aangenomen. Eveneens het beginsel der samenwerking en de verdere tekst van de bestuursvoorstellen. Er wordt nog vastgelegd, dat men bij de bespreking met den B.N.A. er de aandacht op zal vestigen, dat hier geen volkomen van de besturen onafhankelijke „P.P.C.” moet worden geschapen.

Aan de orde is dan het agenda punt: uitschrijven van Prijsvragen.

De Voorzitter licht het punt uitvoerig toe. Naar aanleiding van een bespreking op de vorige ledenvergadering heeft hij met den Secretaris een onderhoud aangevraagd met Wethouder de Miranda. De bedoeling was, in deze tijden van gedwongen werkeloosheid voor verschillende jongere krachten steun van de gemeente te verkrijgen voor het uitschrijven van prijsvragen met een reëel onderwerp. De Wethouder kon in verband met de tijdsomstandigheden en met den uitleg, dien men aan een dergelijk gemeentelijk gebaar zou geven, niets voelen voor een algemeene prijsvraag en zeker niet voor een gemeentelijk werk, waarbij t.z.t. uitvoering in uitzicht zou kunnen worden gesteld. Wel voelde hij iets voor een studieprijsvraag voor jongeren, b.v. tot 25 jaar. De Voorzitter heeft daarop gezegd, dat dit wel mooi zou zijn, doch dat het bestuur van A. et A. zich daar gaarne nader over zou beraden.

De vraag is nu 1°. Is een prijsvraag, uitsluitend als studieprijsvraag bedoeld, wenschelijk? 2°. Is verder beperking van de deelname gewenscht?

Het bestuur meent het idee van een studieprijsvraag niet geheel van de hand te mogen wijzen. Zij acht beperking van de deelneming echter niet goed uitvoerbaar.

Dhr. Wijmer voelt niets voor prijsvraag zonder eenige kans op uitvoering.

Dhr. Dekker vraagt wat „jongeren” zijn.

Dhr. Snellebrand zou het jammer vinden niet verder op de beperkte mogelijkheden in te gaan; hij ziet in de mogelijkheid van een gedeeltelijk succes misschien aanleiding voor andere inzichten bij de overheid t.a.v. prijsvragen.

De Heer Elbink voelt toch wel iets voor een leeftijdsgrens. Hoe anders, als 't voor jongeren bestemd is.

De Voorzitter merkt nog op, dat men begrijpen moet, dat de gemeente in de tegenwoordige omstandigheden geen reële prijsvraag kan ondernemen. Het bestuur zal zich echter tot den wethouder wenden met het verzoek een studieprijsvraag voor jongeren te willen ondersteunen. De vergadering gaat daarmee accoord.

Onder het punt uitschrijven van prijsvraag valt nog een voorstel van den secretaris, tot het uitschrijven van korte week-end prijsvraagjes, volgens een door hem opgesteld schema en in navolging o.a. van Fransche voorbeelden. Het denkbeeld vindt algemeene instemming en zal nader worden uitgewerkt.

Verkiezing redactie B.W.A.

Het bestuur noemt 3 namen in alfabetische volgorde, t.w. de Heeren Boeken, E. Kuipers en Luthman; de Heer Boeken wordt na herstemming met den Heer Luthman gekozen. Hem zal mededeeling daarvan worden gedaan en gevraagd worden de functie te aanvaarden.

De bestuursvertegenwoordiging in de redactie wordt overgelaten aan de beide candidaten, de Heeren Bruin en Zietsma. De Heer S. D. Neter wordt daarna geballoteerd als lid en toegelaten.

Bij de Rondvraag informeert de Heer Snellebrand naar de werkzaamheden van de tentoonstellingscommissie, die bij monde van den Heer Staal Jr. verklaart nog geen mededeelingen te kunnen doen, terwijl de Voorzitter op diens vraag omtrent het tijdschrift Wendingen mededeelt, dat de contracten dit jaar afloopen.

De vergadering wordt daarna gesloten.

Ir. H. T. ZWIERS, te Secretaris.

VERDER WINTERPROGRAMMA.

Lezing van Prof. Ir. M. J. Granpré Molière over de bebouwing der Zuiderzeepolders (in samenwerking met den B.N.A.)
Lezing van den Secretaris over „Waardeeringsfactoren in bouwkunst”.

Excursies waarschijnlijk nog naar het gebouw van de N.V. „De Arbeiderspers” te Amsterdam, Arch. Ir. J. E. W. Buys en J. B. Lürsen en naar de Hoogovens c.s.

NIEUWE LEDEN.

Als nieuwe Gewone leden worden voorgesteld de heeren: Karel Symons Azn., Stadionkade 161, Amsterdam, door de heeren Arth. Staal en Th. Wagenaar. A. Elzas, Langestraat 35, Alkmaar, door de heeren A. Boeken en Arth. Staal. Harry Nuyten, van Baerlestraat 19, Amsterdam, door de heeren A. Boeken en Koen Limpert. S. van Woerden, Overtoom 548, Amsterdam, door de heeren Arth. Staal en Th. Wagenaar. Auke Komter, Militaireweg 2a, Overveen, door de heeren Arth. Staal en Th. Wagenaar. P. Zanstra, Saxen Weimarlaan 28, Amsterdam, door de heeren Arth. Staal en J. Zietsma. Willy la Croix, Sassenheimstraat 20^b, Amsterdam, door de heeren Arth. Staal en Th. Wagenaar.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, WAARN. VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSEN, RED., J. BOTERENBROOD, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMA.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 13 FEBRUARI N° 7

VOORDRACHT VAN Ir. JAN GRATAMA. BESCHOUWING OVER DE NIEUWE ZAKELIJKHEID.

Met het motto: „de natuur gaat boven de leer” zette de Heer Ir. Jan Gratama zijn beschouwing in over de N. Z. op Maandagavond 24 Januari voor een belangstellend publiek van leden en genoodigden van het Genootschap A. et A. in gebouw Heystee.

Wanneer men wil trachten zich een beeld te vormen van de heden ten dage meer en meer op den voorgrond tredende levenshouding die Nieuwe Zakelijkheid wordt genoemd, aldus spreker, dan komt men met een korte persoonlijke meening of een schouderophalen in dit belangrijke vraagstuk niet tot klaarheid.

De N. Z. is een stijl, dus een weerspiegeling van het eeuwige en algemeene menschenleven. Wil men den modernen tijd begrijpen, dan moet men het historisch verband van de N. Z. tot dat Algemeene Leven nader onderzoeken.

Al het Leven en al het Zijn is mystisch — d.w.z. buiten 's menschen bevattingsvermogen.

Twee groote factoren beheerschen den mensch, n.l. het natuurlijke zijn, het lichamelijke leven met de zinnen; en het denken. Het onbewuste en het bewuste leven, beiden uit God of Natuur (een term van Spinoza), maar met verschillende functies.

Het zinnenleven is afzonderlijk van het denken; de zinnen zijn de verschijnselen van het natuurlijke, lichamelijke leven, dat beziel wordt door dien mystieke motor, het hart.

Het Algemeene Leven is eeuwig in de voortdurende herhaling van type, opkomt en ondergang van het individu; onderworpen aan de wetten der natuur heeft het mystieke van God-of-Natuur in zich; is dus een bovenmenselijke, natuurlijke noodzakelijkheid.

Het zijn is niet een „menschelijk willen” maar een „Goddelijk moeten”. „Du glaubst zu schieben, du wirst geschoben.” Ook het andere levenselement is eeuwig: het denken. Het denken evenwel verkeert in voortdurende evolutie.

Het is uit zijn aard wel eeuwig, wel „goddelijk”, maar in zijn resultaten kan het niet anders dan „menschelijk” zijn. Het strekt zich uit over het „zijnde” maar is beperkt doordat het nooit alle feiten en alle oorzaken ervan overziet. Daarom veroudert elke positieve wetenschap, want zij zal nooit alle feiten kennen.

Ware kunst ontleent haar beteekenis niet aan het denken, — want dit geeft slechts tijdelijke en vergankelijke resultaten — maar aan de mystische- de eeuwig-onveranderlijke waarden van het leven; het verzinken in God of Natuur.

Spreker ziet in de weerspiegeling van het menschelijk leven in alle groote stijlen een verhoudingswisseling tusschen het natuurlijke „zijn” en het denken: aanvankelijk is er een „natuur-zijn” met weinig denken dat het „natuur zijn” op den achtergrond dringt.

Vóór-bloei- en laat-tijd van alle groote stijlperiodes zijn hiervan de bewijzen en spreker is geneigd in de ontwikkelings-geschiedenis der menscheit in haar geheel genomen, een gelijke gang te zien; Egyptische en Grieksche kunst zijn veel meer natuur-mystiek dan de kunst der 20ste eeuw, die door het intellect wordt beheerscht.

Het Westersch denken heeft de kunst niet verhoogd; met het stijgen van wetenschap is de kunstkracht verzwakt.

De spreker gaat dan na hoe de oudste mensch, het dier-zijn ontstegen, aanvankelijk in zijn bewustwording God of Natuur als een demonische macht voelt die hem overheerscht en bangst en die door allerlei offers gunstig gestemd moet worden. Vindt men dit levensgevoel aanvankelijk bij de Egyptenaren nog in zekere mate terug, in de hoogste uitingen van deze cultuur ziet men dat de vrees voor God en Natuur gesublimeerd is tot een volledige harmonie met het Leven.

De Egyptenaar kent niet het drama dat ontstaat wanneer het denken zich stelt tegenover het leven; de Egyptische kunst, die van een bijna bovenmenselijke eenvoud en grootheid is, ontstaat in een tijd van beperkte wetenschap. Het natuurlijke leven beheerscht niet het denken.

Anders is het in de Middeleeuwen. Het leven wordt beheerscht door een geloof; niet door een algemeen geloof „in” het leven, maar „tegenover” het leven, zich uitende in een bepaalden vorm van Christelijke leer. Het leven wil een doel. Het leven en denken wordt gespleten in goed en kwaad. God is goed en de Duivel is het kwaad. Wel is de natuur een schepping Gods maar de natuur en de wereld zijn vol verlokkingen en daarom des duivels. De aarde wordt in haar wezen niet beleefd als een mystieke eenheid maar als een dualisme; een rijk van den Duivel en van God; een doorgangshuis voor de ziel naar hemelsche zaligheid.

De middeleeuwsche kunst vertoont niet een los zijn van de aarde maar den strijd daartoe; zij is niet groot door eeuwige waarden maar dramatisch; de ziel die zich bevrijden wil van het aardsche door geloof aan God en hiernamaals.

De middeleeuwsche bouwkunst demonstreert dit volgens spreker op treffende wijze.

De extatische geloofskracht der middeleeuwsche bouwmeesters doet hen, met negeering van de krachten der natuur-elementen, streven naar uiterste ijheid, naar sterk verticalisme en ver doorgevoerde verontstoffelijking der materie, waardoor in het kunstwerk de zwaartekracht als het ware vernietigd wordt.

Spreker zegt dan de Renaissance, die een reactie op de Gothiek is, voorbij te zullen gaan wegens tijdgebrek en direct de 19e eeuw nader te willen beschouwen.

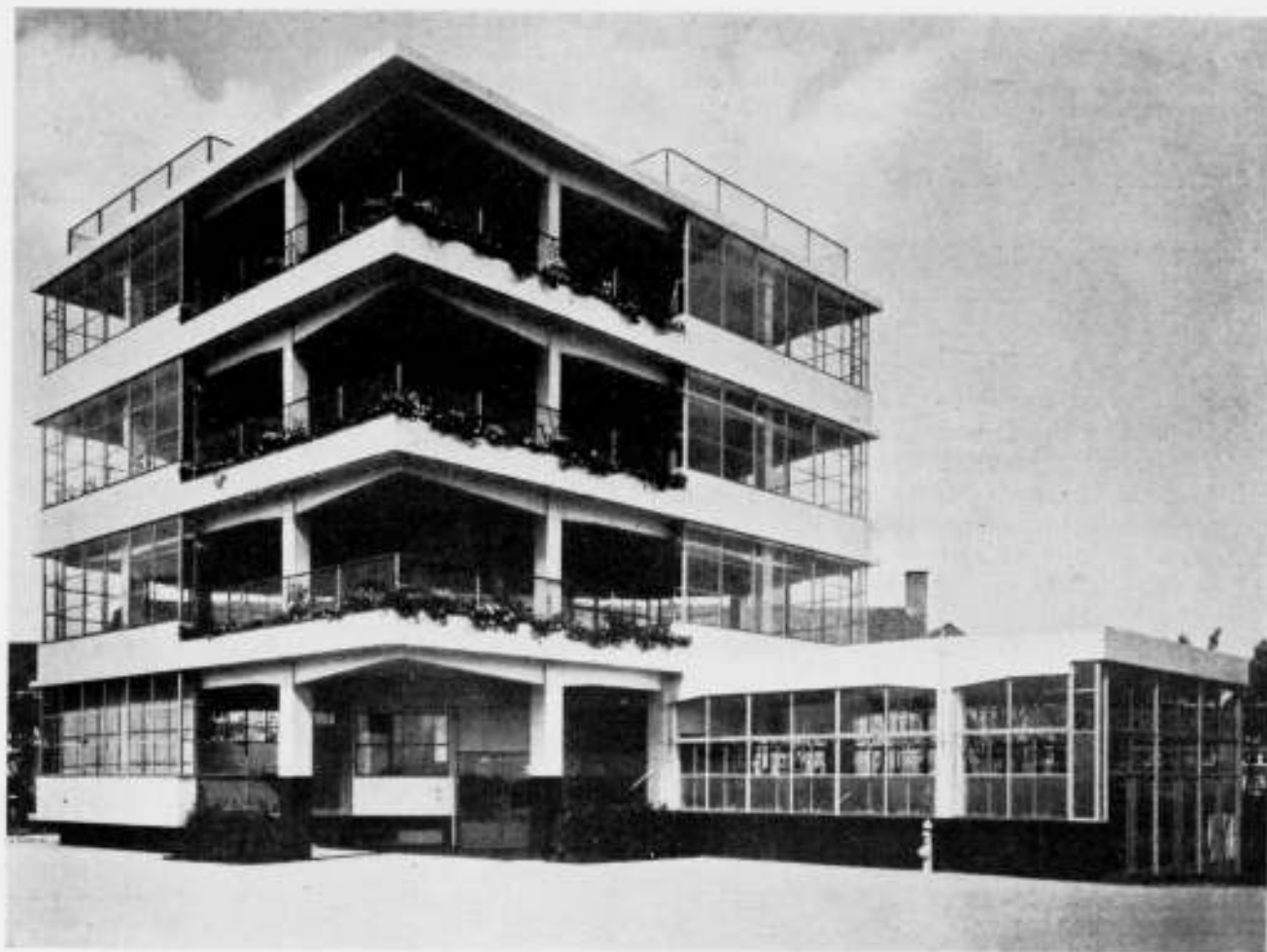
Het positivistisch denken bestrijdt het geloof: het meet- en grijpbare, het voorstelbare wordt begeerd. Men tracht alles te verklaren. Wetenschap en techniek maken grooten voortgang, maar de tijd is los van God of Natuur en werkt verlamdend op de kunst. Het denken heeft de mystieke stengels van het zinnenleven doorgesneden, men uit zich daarom in sentimenteel romantische vormen die zijn als een weemoedige herinnering aan een schoon verleden en een onmachtig verlangen naar eigen schoonheid.

Denken en willen bevrijden zich van de laatste gevoelswaarden en er ontstaat het Realisme.

Is ten onzent Dr. Cuypers de talentvolle romanticus, Berlage is de typeerende figuur van het realisme. Bruikbaarheid en zakelijke opbouw zijn weliswaar de grondslagen, maar de intensieke waarde wordt bepaald door het onbewuste aanraken van het mystieke wezen van doel, constructie en materialen.

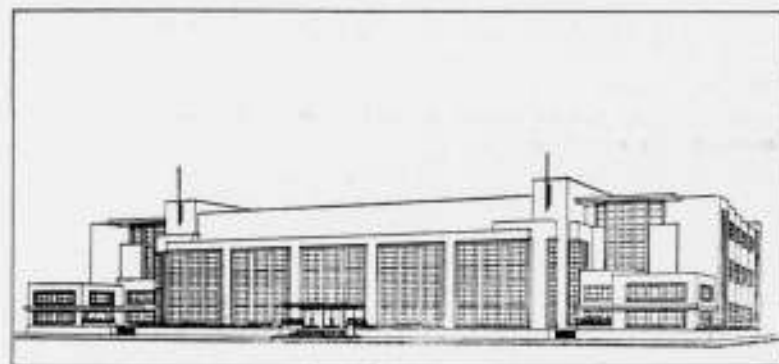

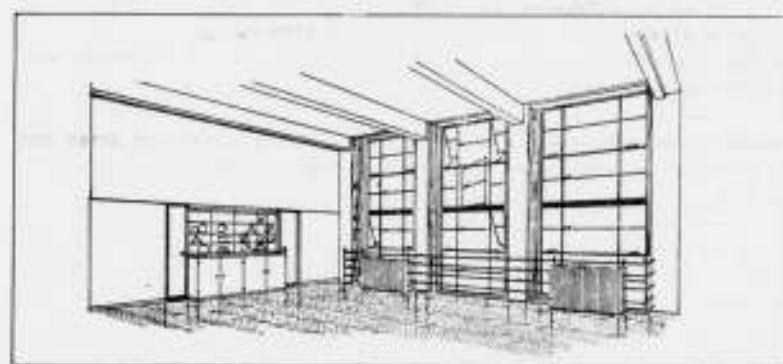

OPENLUCHTSCHOOL VOOR HET GEZONDE KIND TE AMSTERDAM

ARCH. IR. J. DUIKER

JONGENS NORMAALSCHOOL EN OEFENSCHOOL TE ANTWERPEN
UIT: „ONDERWIJS EN SCHOLENBouw IN BELGIË EN NEDERLAND“

TEEKENSCHOOL
ARCH. VAN AVERBEEKE

Jongens Normaal- en Oefenschool te Antwerpen van Arch. Van Averbekke.

Het grootste deel van het boekwerk dat 80 pagina's bevat wordt uit den aard der zaak ingenomen door een overzicht van het onderwijs in ons land, waarbij de schrijvers der verschillende hoofdstukken opmerkingen plaatsen, die voor architecten niettemin wel van waarde kunnen zijn.

Verschiedende buitentekstplaten van groote schoolgebouwen verluchten dit frissche en aardige boekje. Een dezer platen en de schetsen van Arch. Van Averbekke nemen wij hier over.

J. P. M.

WELSTANDBEPALING OF SCHOONHEIDSPARAGRAAF.

Bij arrest van 9 Juni 1931 heeft het gerechtshof te Amsterdam zich in gunstigen zin over de rechtsgeldigheid der welstandsbepaling of schoonheidsparagraaf der bouwverordening uitgelaten. Het ging daarbij over het Amsterdamsche voorschrift, artikel 95bis, luidende: „Het bouwen, omschreven bij artikel 15, mag niet geschieden, wanneer daardoor naar het oordeel van burgemeester en wethouders het stadsschoon zou worden geschaad“ en het daarop gebaseerde in een bouwvergunning, dat luidde: „De uitvoering der voorgevels (van de te bouwen huizen) moet wat betreft kleur, soort en zwaarte der materialen geheel ten genoegen van burgemeester en wethouders geschieden. Met deze uitvoering zal niet worden begonnen,

alvorens de ter beoordeling van burgemeester en wethouders benoemde detailteekeningen zijn ingediend en door het bouwtoezicht zijn goedgekeurd.“

Het gerechtshof overwoog omtrent deze laatste clausule, dat deze in elk geval niet te beschouwen is als een „naders eisch“, als bedoeld bij artikel 6, eerste lid, der woningwet, reeds hierom niet omdat in artikel 95bis der bouwverordening niet het punt „uitvoering van voorgevels“ of het punt „kleur van materialen“ bepaaldelijk is aangewezen. Zij vindt haren grondslag in artikel 95bis. Dan wordt deze bepaling in beschouwing genomen als volgt. Dit artikel is, in verband met hetgeen reeds ten aanzien der clausule werd overwogen, niet op te vatten als een bepaling, welke burgemeester en wethouders uitdrukkelijk bevoegd verklaart naders eischen vast te stellen ten aanzien van het in de verordening bepaaldelijk aangewezen punt „stadsschoon“, welke naders eischen dan zouden moeten bestaan in het beoordelingsrecht van burgemeester en wethouders, of door een bepaalden bouw het stadsschoon zou worden geschaad. Artikel 95bis geeft geen algemeene regelen omtrent in acht te nemen eischen ter eerbiediging van stadsschoon en deze volgen ook niet uit de andere bepalingen der bouwverordening, al kunnen, volgens de geschiedenis van artikel 1 der woningwet, wegens de schrapping der woorden „gezondheid en veiligheid“ in het eerste lid bij de woorden „stelt voorschriften vast“, de voorschriften, bedoeld bij artikel 1 mede betrekking hebben op den welstand, hetgeen destijds bijvoorbeeld gelden kon bij voorschriften omtrent maximum-bouwhoogte. Een algemeene welstandsbepaling, welke tegenwoordig in vele bouwverordeningen voorkomt, was bij de totstand-

koming der woningwet nog niet bekend, doch is eerst veel later in zwang gekomen. Artikel 95bis is een geheel zelfstandig voorschrift, dat staat naast de andere, zuiver technische, voorschriften der bouwverordening. Dit artikel vindt niettemin, voor zooverre het op den bouw van woningen betrekking heeft, zijn wettelijken grondslag in artikel 1 der woningwet. Het omvat het een voorschrift is betreffende de eischen, waaraan bij het bouwen van woningen moet worden voldaan, en het vindt subsidiair krachtens artikel 51 dier wet, dien grondslag in artikel 135 der gemeentewet (oude nummering), terwijl het, voor zoover het — wat wel de hoofd-strekking eener algemeene welstandsbepaling moet zijn — op den bouw van andere gebouwen dan woningen betrekking heeft, uitsluitend steunt op het artikel der gemeentewet. Artikel 95bis bevat eene, in den zin van artikel 625 van het burgerlijk wetboek, geoorloofde eigendomsbeperking krachtens openbare verordening, aangezien door de toepassing van dit voorschrift den eigenaar van grond en bouwmaterialen de beschikking over zijn eigendom niet wordt ontnomen, maar hij slechts in de uitoefening van zijn eigendomsrecht wordt beperkt in het algemeen belang, dat slaakt, dat een behoorlijke aanleg van steden en dorpen, of een landelijke omgeving, niet wordt bedorven door onaesthetische bouwsels. Een algemeene welstandsbepaling onderscheidt zich hierin van de technische voorschriften eener bouwverordening, dat het in het algemeen niet mogelijk is vooraf algemeen geldende, voor alle gevallen geschrevene, bepalingen te maken, welke verhinderen, dat het stadsschoon zal worden geschaad, omdat hetzelfde bouwwerk, op het éne punt der stad geplaatst, het stadsschoon niet zal schaden, maar dit op een ander punt wel zal doen, wegens omgeving, waarin het op dat punt zal komen te staan. Met name geldt dit in het onderhavige geval, waar een bepaalde kleur van gevelsteen werd aangewezen, door den architect met toestemming van burgemeester en wethouders, ten einde die kleur te doen aansluiten bij die van de aangrenzende gevels. Een dergelijk kleurvoorschrift kan niet in een verordening, noch in een algemeen werkend voorschrift van burgemeester en wethouders als „naders eisch“ worden opgenomen, doch zoodanig geval kan slechts door burgemeester en wethouders tijdens het bouwen van bepaalde percelen ter plaatse worden beoordeeld. Het stellen van welstands- of schoonheids-eischen behoort bij uitzondering tot de taak van het uitvoerend gezag, dat zich te dien opzichte pleegt te laten voorlichten door een aesthetischen adviseur of een schoonheidscommissie. De beslissing moet in zoodanige gevallen niet van abstracte regelen maar van het schoonheidsgevoel van burgemeester en wethouders en hunne adviseurs afhankelijk zijn. De clausule in de onderhavige bouwvergunning nu doet niet meer dan nader preciezer op welk punt het gevaar voor schade toebrengen aan het stadsschoon dreigde en waaromtrent derhalve het oordeel van burgemeester en wethouders op grond van artikel 95bis beslissend zou zijn, zoodat het bezigen van anders gekleurden steen dan burgemeester en wethouders zouden goedkeuren, geacht moest worden het stadsschoon te schaden en dus verboden zou zijn. Een uitvoeriger en zakelijker verdediging van de rechtsgeldigheid der welstandsbepaling of schoonheidsparagraaf lijkt ons niet wel mogelijk. Zij verdient daarom zoo bekend mogelijk te worden en heeft dientengevolge zeer zeker recht op een plaats in dit blad. (Uit „Publieke Werken“).

OPENBARE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN NEDERLANDSCH VREDESPOSTZEGEL.

Antwoord op de vragen, waartoe de prijsvraagregelen aanleiding gaven. Bij de beantwoording zijn die punten van de prijsvraagregelen vermeld, welke op de gestelde vragen betrekking hebben.

Punt 3. De voorgeschreven tekst is datgene, wat ten minste op het zegel moet voorkomen. Wil de ontwerper nog andere woorden erop vermelden, dan komen deze niet alleen naar hun vorm, maar ook naar hun inhoud onder beoordeeling van de Jury.

Punt 4. Zoals in dit punt van de prijsvraagregelen genoegzaam tot uitdrukking komt, wordt met het formaat van het zegel het beeldoppervlak bedoeld. Dit beeldoppervlak is voor de bestaande zegels van 6 cent, 30 cent en 1 gulden onderscheidenlijk 18 x 22 m.m., 18 x 27 m.m. en 22 x 28,5 m.m.

Zodra men aan de postzegels kan waarnemen, is het postzegeloppervlak grooter. Dit grooter deel kan gekleurd zijn, als ondergrond blijft, mits zoodanig, dat een perforering, die niet precies gelijke marges maakt, geen afbreuk doet aan het uiterlijk voorkomen van het zegel.

Punten 5 en 9. Het zegel moet in blauw worden gedrukt, hetgeen niet wil zeggen, dat het ontwerp in deze kleur moet worden gegeven. Aan een wit-zwart voorstelling wordt met het oog op de reproductie de voorkeur gegeven; verplicht is slechts het gebruik van wit papier; het zwart is niet verplicht, evenmin als het gebruik van een bepaalde techniek of een bepaald materiaal voor het weergeven van de voorstelling.

Het ontmoet geen bezwaar, dat bij den druk van het zegel aan de blauwe kleur als hoofdtoon een andere kleur wordt toegevoegd, bijv. tekst of waarde in afwijkende kleur, mits slechts de hoofdindruk van het zegel blauw is.

Punt 14. Bij den voortgang van de techniek wordt het steeds lastiger nabootsingen moeilijk te maken. Natuurlijk is het eene ontwerp gemakkelijker na te maken dan het ander. En ofschoon niet gezegd kan worden, dat een ontwerp door ingewikkeldheid zoodanig kan worden gemaakt, dat nabootsing uitgesloten is, mag toch anderzijds niet worden over het hoofd gezien, dat een ontwerp (door simpelheid) al te geschikt kan zijn voor vervalsching. Er staat daarom in de bepaling, dat de Jury tevens haar aandacht aan dit punt zal schenken. Een eisch van niet geschikt zijn voor vervalsching is niet gesteld.

Punt 24. De aangeteekende zendingen waarbij de ontwerpen worden ingezonden behoren gefrankeerd te zijn.

Vragen en antwoorden betreffende de Studieprijsvragen 1931, voor een Warenhuis, een Toiletgebouwtje en een Affiche, uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap“ te Rotterdam.

Vraag: 1. Mag het correspondentieadres hetzelfde zijn als dat van den ontwerper?

Antwoord: Is niet verboden, evenwel toch twee enveloppen.

Vraag: 2. Mag of moeten de inzendingen voorzien zijn van een toelichting en zoo ja, geschreven of getypt?

Antwoord: Toelichtingen worden niet gevraagd, indien noodzakelijk, dan getypt.

Vraag: 3. Mag het aantal W.C.'s voor mannen, als dat bij bouw met weinig kosten gepaard zou gaan, met één uitgebreid worden?

Antwoord: Ja.

Vraag: 4. Zijn de aangegeven verdiepinghoogten dagmaten?

Antwoord: Maten zijn tusschen vloer en plafond.

Vraag: 5. Verdiepinghoogte van de lunchroom ook 4,10 m hoog?

Antwoord: Ja.

Vraag: 6. Mogen aan de straat van 15 m ook etalages gemaakt worden?

Antwoord: Zie programma.

Vraag: 7. Mag op zekere hoogte de rooilijn overschreden worden, b.v. voor luifels of balcons? Zoo ja, tot op welke hoogte?

Antwoord: Ja, boven drie meter uit de straat.

Vraag: 8. Moet op elke verdieping niet tevens een W.C. voor mannelijk personeel ontworpen worden?

Antwoord: Zie programma, wordt gevraagd.

Vraag: 9. Op tweede verdieping geen toiletten voor publiek?

Antwoord: Zie programma.

Vraag: 10. Moet de geheele kelderverdieping 3,20 m hoog zijn of mag hiervan plaatselijk afgeweken worden, indien dit wenschelijk wordt geacht?

Antwoord: Zie programma.

Vraag: 11. Mogen de teekeningen ook opgezet worden op dun „Beaver Board“ (steviger dan carton van 2 mm dikte).

Antwoord: Zie programma.

Vraag: 12. Zijn behalve de aangrenzende bebouwing, ook de omringende bebouwing als winkelhuizen gedacht?

Antwoord: Ja.

Vraag: 13. Mag een inzender twee inzendingen doen met één adresstrook? Zoo niet hoe lang blijven programma's beschikbaar?

Antwoord: Ja, doch voor elke inzending een afzonderlijk motto, naam-brief en correspondentieadres.

Vraag: 14. Mogen in de straat langs de gevels vloerlichten worden gemaakt? (Luxfer b.v.) Dit ter verlichting van het souterrain.

Antwoord: Ja.

Vraag: 15. Is 3,20 m hoogte voor centrale verwarmingskelder voldoende? Moet in dit geval niet 5,50—6,00 m zijn?

Antwoord: Zie programma.

Vraag: 16. Is de onder f 10 (blz. 5) genoemde bibliotheek voor uitleening aan publiek bestemd, of enkel voor personeel?

Antwoord: Voor publiek.

Vraag: 17. Mag of moet daktuin gedeeltelijk overdekt zijn?

Antwoord: Wordt aan ontwerper overgelaten.

Vraag: 18. Wat wordt verstaan met „niet geplakt“ op den tweeden regel van de Voorwaarden van Deelneming op blz. 8?

Antwoord: Rondom dichtplakken der vellen stroobord of pakpapier is niet toegestaan.

Vraag: 19. Loopt het gazon licht glooiend tot het waterniveau?

Antwoord: Wordt aan den ontwerper overgelaten.

Vraag: 20. Wat is het hoogteverschil tusschen kruin van den weg en het waterniveau?

Antwoord: Wordt aan den ontwerper overgelaten.

Vraag: 21. Mag de vijver in het beschikbare terrein gedeeltelijk gevolgd worden?
 Antwoord: Ja.

Vraag: 22. Is aan de westzijde van dezen vijver een grasgazon?
 Antwoord: Ja.

Vraag: 23. Mogen door één ontwerper meerdere ontwerpen ingezonden worden van één ontwerp, zoo ja, moeten deze dan een verschillend motto hebben en moeten deze ontwerpen onder een zelfde adresstrook, dus in hetzelfde pakket worden ingezonden?
 Antwoord: Ja.

Vraag: 24. Moet op affiche voor de tentoonstelling geen plaatsaanduiding voorkomen, waar deze wordt gehouden?
 Antwoord: Wordt niet gevraagd.

Vraag: 25. Mogen de drie prijsvragen welke het programma omschrijven, worden ingezonden op één formulier?
 Antwoord: Ja.

Vraag: 26. Mag er meer dan één inzending van dezelfde prijsvraag op één formulier worden ingezonden?
 Antwoord: Ja.

Vraag: 27. Voorgui-vraag. Mogen de etalages langs den grooten verkeersweg groter dan 3,80 M. zijn?
 Antwoord: Zie programma.

Vraag: 28. Moet niet op iedere verdieping een urinoir voor mannelijk personeel gerekend worden?
 Antwoord: Zie programma.

Vraag: 29. Moet op een doornit bij hall voor aankomende en vertrekende wagens gerekend worden?
 Antwoord: Neen.

Vraag: 30. Mag meer dan een perspectief worden ingezonden?
 Antwoord: Ja.

Vraag: 31. Mag de rooilijn overschreden worden door een glasluifel, lichtreclame o.d.?
 Antwoord: Ja, zie antwoord vraag 7.

Vraag: 32. Moeten de in het programma genoemde verdiepinghoogten ook voor de dienstruimten aangehouden worden?
 Antwoord: Ja.

Vraag: 33. Hoe groot is het personeel mannelijk en vrouwelijk?
 Antwoord: Moet door den ontwerper worden bepaald, naar de in het programma vermelde gegevens.

Vraag: 34. Hoeveel cassières rekenen gelijktijdig af?
 Antwoord: Zie antwoord vraag 33.

Vraag: 35. Is de onder f 10 genoemde bibliotheek voor het personeel bestemd of is dit een uitleenbibliotheek voor het publiek?
 Antwoord: Voor publiek.

Vraag: 36. Is aan de oostzijde van rijweg (toiletgeb.) bebouwing gedacht, of worden beide zijden van den rijweg begrensd door plantsoen?
 Antwoord: Alles plantsoen.

Vraag: 37. Is toezicht op urinoirs noodzakelijk?
 Antwoord: Ja.

Vraag: 38. Is toezicht op telefoon noodzakelijk?
 Antwoord: Ja.

Vraag: 39. Is het de bedoeling dat urinoirs en telefooncel dag en nacht geopend zijn?
 Antwoord: Doet niet ter zake.

Vraag: 40. Mag deelnemer naar de eerste en tweede prijsvraag mededingen en inzenden onder verschillende motto's?
 Antwoord: Ja.

Vraag: 41. Mag er een afzonderlijke ingang en toiletgelegenheden gemaakt worden voor de directeurs en chefs in het warenhuis?
 Antwoord: Ja.

Vraag: 42. Mogen luifels de rooilijn overschrijden?
 Antwoord: Ja, zie antwoord vraag 7.

Vraag: 43. Hoe groot ongeveer moeten geprojecteerd worden, kantoorruimten en reclame afdeling genoemd bij lunchruimteverdieping onder resp. 5 en 9.
 Antwoord: Zie programma, de afmetingen enz. boven aan blz. 4.

Vraag: 44. Worden met telefooncentrale bedoeld een aantal publieke telefooncellen?
 Antwoord: Centrale voor inwendigen en uitwendigen dienst, niet voor het publiek.

Vraag: 45. Wordt met bibliotheekruimte bedoeld een uitleenbibliotheek?
 Antwoord: Ja.

Vraag: 46. Mag de kantine voor het personeel op daktuinvordieping geprojecteerd worden?
 Antwoord: Neen.

Vraag: 47. Moeten de urinoirs binnen het afgesloten gedeelte liggen, of mogen deze vrij toegankelijk zijn?
 Antwoord: Wordt aan ontwerper overgelaten voor zoover niet in strijd met het programma.

Vraag: 48. Mogen eventueel te maken luifels door de rooilijn steken?
 Antwoord: Ja, zie antwoord vraag 7.

Vraag: 49. Mag de kelder ter plaatse van den schuinen hoek (nabij de brug over de gracht) de rooilijn overschrijden, met dien verstande dat men binnen het verlengde van de rooilijnen langs de gracht en langs de verkeersader blijft en met dien verstande dat hierover het trottoir ongestoord doorgaat?
 Antwoord: Ja.

Vraag: 50. Mag een luifel de rooilijnen overschrijden? En zoo ja, hoe ver? Welke is in dit geval de minimum hoogte hiervan?
 Antwoord: Ja, zie antwoord vraag 7.

Vraag: 51. Affiche: Is het toegestaan vervloeiende kleuren te bezigen? Zoo neen, is het vereischt de tekening in dekverf uit te voeren? Zo ja, de te gebruiken kleuren moeten zonder nuance zijn, te doeld zijn dus effen kleuren. Waarmee de ontwerper dit wil bereiken, doet niets ter zake.

Vraag: 52. Het komt in zender voor dat in den regel voor affiches waar aan eenige zorg wordt besteed, maar dan 3 kleuren worden gebruikt. Ziet Uw vereeniging aanleiding dit aantal in verband met de te verkrijgen resultaten alsnog te verhoogen?
 Antwoord: Het aantal kleuren is nimmer evenredig aan de te besteden zorg. Als de Vereeniging deze opinie had, zou het programma anders zijn geredigeerd.

Vraag: 53. Figuren of iets dergelijks, welke omlind zijn met een zwarte lijn, wordt dit zwart nu als een kleur aangerekend? Men heeft b.v. de figuren in twee kleuren, laten we de kleur van het carton even wegdenken en er moeten nu letters in zwarte inkt op voorkomen, wordt nu dit toegestaan? Of moeten we de twee kleuren strikt handhaven?
 Antwoord: Er mogen maar twee kleuren worden gebruikt voor het drukken, zwart extra vereischt een derde steen, hetgeen in het programma is verboden.

Vraag: 54. Wat voor bedoeling heeft de Jury met een correspondentie-adres, vooral daar mij dit niet duidelijk is en in welken geest dit adres zal toegepast worden?
 Antwoord: De bedoeling is, dat de Jury met den ontwerper in verbinding kan komen zonder diens naam te kennen.

Vraag: 55. Mag de vijver eventueel ook gedeeltelijk verlengd worden op het beschikbare terrein van het gebouw?
 Antwoord: Ja.

Vraag: 56. Is het plantsoen ter plaatse ook doorsneden met wandelpaden, b.v. aan den noord- en westkant van het beschikbare terrein en hoe?
 Antwoord: Doet niet ter zake, zie situatie.

Vraag: 57. Welke bestemming moet het overblijvende terrein krijgen, of plantsoen of bebouwing?
 Antwoord: Plantsoen.

Vraag: 58. De vijverbreedte van 25 m. is deze gemeten op het water of op den bovenkant van de taluds en welke breedte krijgen de taluds en hoe diep ligt het water beneden het terrein?
 Antwoord: Op het water; verder is ontwerper vrij.

Vraag: 59. Op welke wijze moet het gebouwte vorstvrij gehouden worden, is gasverwarming toegestaan?
 Antwoord: Wordt aan ontwerper overgelaten.

Vraag: 60. Moet de bewaartersruimte ook in communicatie staan met de publieke telefooncel?
 Antwoord: Ja.

Vraag: 61. Behoeven de toiletten individueel ook een aparte voorruimte?
 Antwoord: Wordt aan ontwerper overgelaten.

Namens de Jury:
W. C. POWDEROYEN, secretaris,
 Proveniersstraat 58, Rotterdam.

RECTIFICATIE.

In de beschouwingen van Ir. A. H. van Rood over zijn werk voor de M.E.K.O.G. zijn tot onze spijt twee zeer storende fouten geslopen. Want het was niet de opzichter der Hoogovens, de Heer Wenckebach, maar de oprichter der Hoogovens, de Heer Langzaam, die de Heer v. Rood krachtig, terwijl de 6e alinea had moeten luiden: „Langzaam ging ik de typische eigenschappen van fabrieksbouw kennen en trachtte de moeilijkheden te doen verkeerren in treffende karakteristiek.”

Naar aanleiding van opmerkingen van lezers deelen wij mede dat het artikel van den Heer Stam over „Het zakken van heipalen” in ons vorig nummer niet is van Ir. Stam s.l. te Weltevreden, doch van den Heer M. J. Stam, Adviseerend Ingenieur.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN
No. 7 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 13 FEBR. 1932 No. 7

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. Concept-Notulen van de Ledenvergadering van den B. N. A. van 6 Februari 1932 in Gebouw Industria te Amsterdam.

Van het Bestuur zijn aanwezig de heeren Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, Voorzitter, Prof. Ir. G. Diehl, Ir. A. J. van der Steur, E. Verschuyf en W. J. Sandhövel.
 De presentielijst wordt geteekend door 19 leden.

NOTULEN.

De notulen van de ledenvergadering van 16 Januari 1932, in concept aan de leden toegezonden, worden onveranderd goedgekeurd en gearresteerd.

MEDEDEELINGEN.

De Voorzitter deelt mede dat er een aanvraag om lid te worden van den B.N.A. is ingekomen van een architect te Medan.

Het Bestuur meent echter dat het niet gewenscht is het bestaande ledental in Indië uit te breiden. Op grond van inlichtingen van iemand, die de bouwkundige toestanden in Indië zeer goed kent, heeft het Bestuur den indruk dat het voor een architect in Indië zeer moeilijk is de, voor de hier te lande geldende verhoudingen, opgestelde Eere-code steeds stipt te volgen. Met name komt het vaak voor dat de architecten in Indië hunne werken zelf moeten uitvoeren. Bovendien is het onmogelijk het naleven van de Statuten en de Eere-code der in Indië gevestigde architecten te controleren terwijl ook de beoordeeling van de vakuitoefening van den candidaat onmogelijk is. Wel is waar is de candidaat in kwestie ambtenaar-architect, maar dit ambtenaarschap kan vroeger of later vervallen. Ook kan zulk een in Indië aangenomen lid repatriëeren, en is dan hier te lande architect B.N.A. zonder naar den maatstaf bij de andere leden aangelegd, beoordeeld te zijn.

Verschillende leden, zooals de heeren de Graaff, Bunders, Franken en Lammers betreuren het dat de titel van architect B.N.A. ook niet in Indië algemeener zou kunnen doorwerken.

De heer de Graaff is van meening dat verschillende architecten in Indië het vak wel degelijk goed uitoefenen. De Voorzitter merkt naar aanleiding van het gesprokene op dat het de bedoeling is hen, die lid willen worden van een architectenvereniging, aan te raden lid te worden van den Ned. Indische Architecten Kring, een vereeniging waarmede de B. N. A. op zeer vriendschappelijke voet staat. Voor het slagen van eenigerlei actie voor de verbetering van het architectenberoep in Indië is ten slotte een goed georganiseerde vereeniging van Indische architecten veel meer geschikt, dan dat er hier en daar op vele dagreizen van elkaar verspreide architecten B. N. A. zijn.

Op verzoek van de sprekers is de Voorzitter gaarne bereid de zaak, die bovendien niet urgent is, in het Bestuur nader te bespreken.

Vervolgens deelt de Voorzitter mede dat het Bestuur gaarne een uitspraak van de ledenvergadering zou wenschen dat de titel van architect B.N.A., niet in combinatie met andere titels, of opleidingsaanduidingen wordt gebezigd. Men ziet architect-ingenieur B.N.A., architect B.N.A. H.B.O., A. et A. enz. Natuurlijk mag de opleidingsaanduiding wel gebezigd worden, maar zonder combinatie met den titel: architect B.N.A.

De vergadering geeft zonder verdere discussie te kennen het met de opvatting van het Bestuur in dezen eens te zijn. Punt 4 van de agenda: Herziening Statuten en Huish. Regl. De Voorzitter deelt mede dat de behandeling van deze herziening op de vergadering van 12 Dec. 1931 is geschorst, door het aannemen van twee nieuwe beginselen, die de voorgestelde redacties aanmerkelijk zouden wijzigen. De twee nieuwe beginselen betroffen het afschaffen van de boete (voorstel Vorkink) en het opnemen van de mogelijkheid van schadeloosstelling in het geval een architect B.N.A. iemand kennelijk heeft benadeeld. (Voorstel Mr. Rosenboom).

Het Bestuur heeft zich over deze beginselen beraden en ten slotte de afschaffing van de boete overgenomen, doch de schadeloosstelling niet.

Mr. Rosenboom heeft zijn beginselen geformuleerd in een concreet voorstel dat bij de stukken is opgenomen. De door het Bestuur geraadpleegde juridische secretaris van den Raad van Orde is het eens met het Bestuur en acht het beter dat de Raad van Orde zich niet begeeft op het gebied van civiel-rechterlijke beslissingen, maar zich beperkt tot het handhaven der orde onder de leden van den B.N.A. en het toezicht op hunne gedragingen in de maatschappij. Na deze inleiding gaat de Voorzitter over tot de puntsgewijze behandeling der voorstellen:

Voorstel 1: Overal waar staat Eereraad of Raad van Toezicht te lezen: Raad van Orde.
 Aangenomen z. h. s.

Voorstel 2A: De straffen, die de Raad van Orde kan opleggen zijn: hetzij
 1e. berisping of
 2e. berisping met publicatie, hetzij
 3e. vervallenverklaring van het lidmaatschap, of
 4e. vervallenverklaring van het lidmaatschap met publicatie.
 Aangenomen z. h. s.

Voorstel 2B: In art. 4 § 10 der Statuten worden na al. 3 ingevoegd twee nieuwe alinea's, luidende:
 De Raad van Orde bepaalt bij zijn uitspraak op welke wijze de eventuele publicatie door het Bestuur geschieden zal. Publicatie buiten den kring van de leden van den B.N.A. vereischt de goedkeuring van het Bestuur.

„De uitspraken, waarbij vervallenverklaring van het lidmaatschap is opgelegd, worden niet eerder openbaar gemaakt, dan nadat de termijn van hooger beroep is verstreken, zonder dat dit middel is aangewend. Wordt van dit middel gebruik gemaakt, dan geschiedt openbaarmaking niet eerder dan nadat de Commissie van Beroep, bedoeld bij art. 7 par. 35 van het Huishoudelijk Reglement haar onderzoek heeft voltooid en haar advies in de ledenvergadering is behandeld, doch alléén als het advies van de Commissie overeenkomt met de uitspraak van den Raad van Orde of als een daarvan afwijkend advies van de Commissie van Beroep door de ledenvergadering wordt verworpen. Indien het advies van de Commissie van Beroep afwijkt van de door den Raad van Orde gegeven uitspraak en door de ledenvergadering wordt aangenomen, kan dat advies op voorstel van de Commissie van Beroep volgens besluit van de ledenvergadering openbaar gemaakt worden, al dan niet met gelijktijdige openbaarmaking van de door den Raad van Orde gegeven uitspraak”.

Aangenomen z. h. s.

Voorstel 3 A. In art. 4. par. 10 der Statuten wordt na al. 4 (oud, nieuw al. 7) ingevoegd een nieuwe alinea, luidende: „De Raad van Orde kan een beklagde en/of, ingeval van kwade trouw, ook een klager veroordeelen in de kosten op de behandeling van de zaak door den Raad van Orde gevallen of een gedeelte daarvan. De Raad van Orde stelt bij de uitspraak het kostenbedrag vast”.

Aangenomen z. h. s.

Voorstel 3 B. Art. 7 par. 38 van het Huishoudelijk Reglement wordt gelezen als volgt:

„De onkosten van den Raad van Orde, reis- en verblijfskosten van de leden inbegrepen, komen, mits nauwkeurig verantwoord en voor zooverre niet door partijen gedragen ten laste van den B.N.A.”

Op verzoek van Mr. Rosenboom wordt de onaangenaam klinkende clausule „mits nauwkeurig verantwoord en” geschrapt en het voorstel z. h. s. aangenomen.

Hierna stelt de voorzitter de bespreking open over de schadeloosstelling, waarvan de concrete formulering niet in de voorstellen van het Bestuur voorkomt.

Mr. Rosenboom blijft het eigenaardig vinden dat een zaak afloopt met een berisping, terwijl het berispte lid eventueel onrechtmatig verkregen gelden behoudt. De benadeelde gaat dan naar den gewonen rechter. Het ware echter beter dat de zaken binnenskamers blijven. De Raad van Orde kent de heele zaak en alle omstandigheden van het lid. Hij kan dus naar billijkheid de schade bepalen. De gewone rechter onderzoekt dan de zaak als zoodanig niet meer, maar alleen den rechtsgrond. Zulke zaken duren bij den gewonen rechter jaren.

De Voorzitter is van oordeel dat, al is de naam nu veranderd, de zaken van den Raad van Orde, principieel eereraadszaken blijven. Dat doen ze niet, als schadeloosstelling mogelijk wordt.

Prof. Diehl voelt het bezwaar dat de leden van den Raad van Orde niet gekozen worden voor de specifieke functie om schade en schadevergoedingen te behandelen. Dat behoort veel meer tot de competentie van den gewonen rechter. Bovendien is schadevergoeding een onsympathieke straf, omdat er een zekere mate van willekeur in zit, net als in de boete, die wij daarom hebben afgeschaft.

Mr. Rosenboom merkt op dat voor zulke zaken de gewone rechter de leden van den R. v. O. tot deskundigen zal kunnen benoemen.

Ir. Friedhoff wijst er op dat door de wijze waarop vaak tusschen voor een opdrachtgever in aanmerking komende architecten door dezen wordt gekozen, de niet gekozenen meenen benadeeld te zijn door den wel gekozene. Men mag hier niet de gelegenheid openstellen om zich schadeloos te kunnen stellen.

De Heer Sandhóvel wijst er voorts op dat een eisch tot een hooge schadevergoeding voor kleine verzuimen op den Raad van Orde groote verantwoordelijkheid zal leggen.

Mr. Rosenboom is van gevoelen dat juridische argumenten buiten het geval staan. Het is de vraag: voelt men er voor of niet. Een noodzakelijken grond heeft de schadeloosstelling niet. Het heeft voor den benadeelde alleen het groote voordeel dat hij zich bij den gewonen rechter kan beroepen op een uitspraak van den Raad van Orde.

Hierna heeft de stemming plaats over het amendement Rosenboom, dat wordt verworpen met 2 stemmen vóór en 17 stemmen tegen.

Voorstel 4 A. Al. 3 van art. 9 par. 21 der Statuten wordt gelezen als volgt:

„De taak van den Raad van Orde bestaat in het onderzoeken van en geven van een uitspraak omtrent tegen leden en aspirant-leden van den B.N.A. gerezen bezwaren als bedoeld bij art. 4 par. 10 dezer Statuten of zaken door het Bestuur aanhangig gemaakt, een en ander voor zoover betreffende:

a. overtreding van de Statuten, daaronder begrepen de Eerecode, het Huishoudelijk Reglement of de als bindend door de ledenvergadering vastgestelde besluiten en van de goede gebruiken in het architectenberoep;

b. overtreding van de regelen, beslissingen, of besluiten, die door het Bestuur, den Raad van Toezicht, de Statutaire Commissiën en functionarissen binnen de grenzen hunner bevoegdheid zijn genomen;

c. die aangelegenheden, welke met name in de Statuten en het Huishoudelijk Reglement of als bindend door de ledenvergadering vastgestelde besluiten, als strafbaar zijn genoemd.”

Aangenomen z. h. s.

Voorstel 4 B. In art. 2 par. 9 van het Huishoudelijk Reglement wordt al. 3 gelezen als volgt:

„Het Bestuur zendt een afschrift van de klacht of (als het zelf klager is) de klacht zelve, aan den Raad van Orde, tenzij het een geslaagde poging tot verzoening van partijen heeft gedaan.

Het Bestuur zal, indien het tot zoodanige poging overgaat, den Raad van Orde in kennis stellen van de ingekomen klacht en naderhand van het door hem bereikte resultaat.”

Na eenige discussie wordt de passage:

„tenzij het een geslaagde poging tot verzoening van partijen heeft gedaan”, veranderd in: „tenzij het een geslaagde poging heeft gedaan om tot overeenstemming tusschen partijen te geraken.”

Voorstel 4 C. sub 1. Art. 7 pag. 34 van het H. R. ondergaat de navolgende veranderingen:

al. 1 wordt gelezen: „Indien de Raad van Orde van het Bestuur een klacht ter behandeling ontvangt, beslist hij of de zaak door den Voorzitter van den Raad van Orde zelfstandig zal worden afgedaan of niet. De Voorzitter licht toe dat onder zulke te behandelen zaken bijv. die betreffende achterstallige contributie of H.O. behooren, waarvoor tot heden het geheele apparaat van den Eereraad in werking moest worden gesteld.

Naar aanleiding hiervan vindt een discussie plaats over de vraag of juist zulk een contributieaangelegenheid niet heelemaal buiten den Raad van Orde om door het Bestuur moet worden behandeld en of het niet betalen van contributie leiden kan tot roeyment.

Eenige leden wenschen „afvoer van de ledenlijst”.

De Voorzitter wijst er op dat dergelijke zaken met de leden steeds zeer kiesch en billijk worden behandeld.

Het denkbeeld om een eenvoudiger oplossing te vinden dan nu mogelijk is met de desbetreffende bepalingen in de Statuten en het Reglement, zal het Bestuur gaarne overwegen en er zoo noodig t. z. t. bij een volgende wijziging voorstellen over indienen.

Voorstel 4 C. sub 2.

2) Na al. 1 worden ingevoegd twee nieuwe alinea's, n.l.:

de eerste:

„Wanneer den Raad van Orde blijkt, dat de zaak van eenvoudigen aard is, het belang van partijen niet noodzakelijk medebrengt, dat de zaak door den Raad van Orde wordt berecht, zoomede, dat een schikking tusschen partijen mogelijk en gewenscht is, of een regeling zonder strafoplegging kan worden gevonden, zal de Voorzitter van den Raad van Orde, tenzij een van beide partijen daartegen bezwaar maakt, of de Raad van Orde de zaak aan zich wil houden, de zaak zelfstandig mogen afdoen door eene schikking of regeling zonder strafoplegging te bevorderen, nadat beide partijen door hem in de gelegenheid zijn gesteld hun standpunt mondeling of schriftelijk uiteen te zetten”.

de tweede:

„De Raad van Orde of zijn Voorzitter stelt zich in verbinding met beide partijen, die verplicht zijn en, indien de klager geen lid van den B.N.A. mocht zijn, zich verplichten moet den Raad van Orde of zijn Voorzitter zoowel schriftelijk als mondeling alle inlichtingen te geven en de documenten te verschaffen, die de Raad van Orde of zijn Voorzitter noodig oordeelt om zich een juist beeld van het geval te kunnen vormen.

De Raad van Orde of zijn Voorzitter kan met het oog op de te maken kosten de storting van een door hem te bepalen waarborgsom verlangen van den klager”.

3) Al. 2, thans 4, wordt gelezen als volgt:

„Voldoen partijen of een hunner niet aan dezen eisch, dan kan de Raad van Orde op grond van deze weigering, wanneer deze geschiedt door een lid van den B.N.A. aan dit lid een straf opleggen, en indien deze weigering geschiedt door een partij — niet lid van den B.N.A. — de klacht als niet bereikbaar aan het Bestuur terugzenden, tenzij de Raad van Orde van oordeel is zelfstandig een actie tegen den beklagde te kunnen voeren”.

4) In de voorlaatste alinea wordt gelezen (aanvang):

„De Raad van Orde alsook zijn Voorzitter leggen hunne bevinding”.

terwijl verder na het woord „daarmede” wordt ingevoegd: „of met een uittreksel daaruit”.

en nog verder, na „partijen” wordt ingevoegd: „en zoodanige belanghebbenden, als de Raad van Orde of zijn Voorzitter heeft aangegeven.”

Voorstel 4 D. In art. 7 par. 37 van het Huishoudelijk Reglement wordt in de plaats van „Eereraad” gelezen „Raad van Orde of zijn Voorzitter”.

Voorstel 4 E. In art. 4 par. 8 der Statuten wordt in de plaats van de woorden „vast te stellen” gelezen „nader aan te duiden”.

Voorstel 4 F. In art. 5 par. 12 der Statuten wordt na het laatste woord van al. 2 gelezen:

„of door het Bestuur, den Raad van Orde, de statutaire Commissiën en functionarissen, binnen de grenzen hunner bevoegdheid zijn genomen”.

Voorstel 4 G. In art. 1 par. 1 van het Huishoudelijk Reglement wordt onder 1e na het slotwoord gelezen:

„de regelen en besluiten, welke door de ledenvergadering als bindend zijn vastgesteld of door het Bestuur, den Raad van Orde, de Statutaire Commissiën en functionarissen binnen de grenzen hunner bevoegdheid zijn genomen”.

Voorstel 4 H. In art. 2 par. 10 van het Huishoudelijk Reglement wordt onder 1a na „besluiten” ingevoegd:

„of besluiten door het Bestuur, den Raad van Orde, de Statutaire Commissiën en functionarissen binnen de grenzen hunner bevoegdheid genomen”.

Al deze voorstellen worden zonder discussie en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Ten slotte deelt de Voorzitter mede dat Mr. Prins als overgangsbepaling nog heeft voorgesteld de aanhangige gevallen te behandelen volgens de oude bepalingen. Inmiddels meent het Bestuur dat het billijker is, waar het altijd onder de oude bepalingen de gewoonte is geweest de uitspraken te publiceerden, de nieuwe regeling direct te doen in werking treden, ook voor de aanhangige zaken. Zulks te meer omdat het onjuist gevonden boetestelsel dan niet meer kan worden toegepast.

Mr. Rosenboom acht deze methode echter in strijd met het in het strafrecht geldende gebruik, dat de straf wordt bepaald volgens de wijze, die op het oogenblik van het begaan van het strafbare feit, de gebruikelijke was.

De overgangsbepaling van Mr. Prins wordt hierna z. h. s. aangenomen. Zij luidt: „Feiten begaan vóór de inwerking-treding van deze statutenwijziging worden berecht en geoordeeld krachtens de bepalingen, geldend ten tijde waarop het feit werd begaan”.

Rondvraag en sluiting.

Aangezien niemand bij de rondvraag het woord verlangt, sluit de Voorzitter de vergadering met dank aan de aanwezigen voor hun belangstelling.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.
ADMINISTRATIE-ADRES P. C. HOOFDSTRAAT 157, AMSTERDAM, TELEFOON 27707.
VERDER WINTERPROGRAMMA.

Lezing van Prof. Ir. M. J. Granpré Molière over de bebouwing der Zuiderzeepolders (in samenwerking met den B.N.A.)
Lezing van den Secretaris over „Waardeeringsfactoren in bouwkunst“.
Excursies waarschijnlijk nog naar het gebouw van de N.V. „De Arbeiderspers“ te Amsterdam. Arch. Ir. J. E. W. Buys en J. B. Lürsen en naar de Hoogovens c.s.

INNING DER CONTRIBUTIES 1932.

Den leden wordt bekend gemaakt, dat dezer dagen de kwitanties der contributies over het loopende jaar aan de bank ter inning worden afgegeven.

Teneinde noodelooze inningskosten te besparen verzoekt het bestuur d r i n g e n d deze bij eerste aanbieding te voldoen. Voor hen, die er de voorkeur aan geven hun contributie te gireeren (Rijks giro 88839 — Gem. Giro A 518), wordt er aan herinnerd, dat ook de zegelkosten ad f 0.10 moeten worden overgemaakt, waarna de gezegelde kwitantie (diploma) wordt opgezonden.

NIEUWE LEDEN.

Als nieuwe Gewone leden worden voorgesteld de Heeren H. Mastenbroek, v. Tuyl v. Serooskerkenplein 4, Amsterdam (Z), door de H.H. B. v. d. Meer en G. Lindeboom, en Fr. E. Röntgen, „Gaudeanus“, Bilthoven, door de H.H. Arth. Staal en P. Hartman.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, WAARN. VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMA.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 20 FEBRUARI N° 8

H.B.S.-A.M.S. TE MALANG

PLEINZIJDE

ARCHITECT IR. W. LEMEI JR.

DE NIEUWE HOOGERE BURGER SCHOOL — ALGEMEENE MIDDELBARE SCHOOL TE MALANG.

Deze dubbele school is gebouwd op een terrein gelegen aan het ronde Jan Pieterszoon Coenplein, een centrum van het nieuwe Malang, en wordt begrensd door 3 straten en aan de Noordzijde door belendende percelen.

Het heeft eenig hoofdbreken gekost om het vrij omvangrijke bouwprogramma van deze dubbele school onder te brengen op het althans voor Indische begrippen tamelijk kleine terrein. Ten tijde van den grondaankoop was het namelijk niet de bedoeling om een gecombineerde Hoogere Burger School—Algemeene Middelbare School te bouwen, maar slechts een Hoogere Burger School en dan nog wel van kleinere capaciteit. Het lag voor de hand om het front van het gebouwenensemble te keeren naar het domineerende plein.

Vermeden werd echter om de massale verdiepingsgebouwen direct aan de pleinzijde te plaatsen, omdat het kenmerkende villa-karakter ervan daardoor verbroken zou worden. Op het eerste plan bevindt zich alleen een parterre gebouw, terwijl op den achtergrond een drie-tal verdiepingsgebouwen is geplaatst. Het geheel wordt verbonden door lage fietsenloodsen en verbindingsgangen.

Aan de beplanting van het erf is in verband met het landelijk karakter der omgeving, veel zorg besteed. Op de foto's is hiervan helaas nog weinig te zien.

Het gegeven „dubbele school“ met gemeenschappelijke vak- en gymnastieklokalen gaf feitelijk vanzelf aanleiding tot de gekozen plan-indeeling.

Midden voor: het directie gebouw met aula tevens dubbel

gymnastieklokaal (de scheiding heeft plaats door middel van een beweegbaren wand), leeraars-, directeurskamer, bibliotheek en verdere benodigde ruimten.

Midden achter: het gebouw met de vaklokalen, teekenzalen, cabinetten en een practicum scheidende; terwijl links en rechts daarvan de gebouwen met de leslokalen der beide scholen zijn gegroepeerd.

De verschillende fietsenloodsen kunnen over den om het directiegebouw aangelegden weg gemakkelijk bereikt worden. Droog uitstappen uit auto's en dogkarren in den regentijd is mogelijk onder de links en rechts van het directiegebouw zich bevindende onderritten; vandaar leiden overdekte gangen naar de achter gelegen gebouwen.

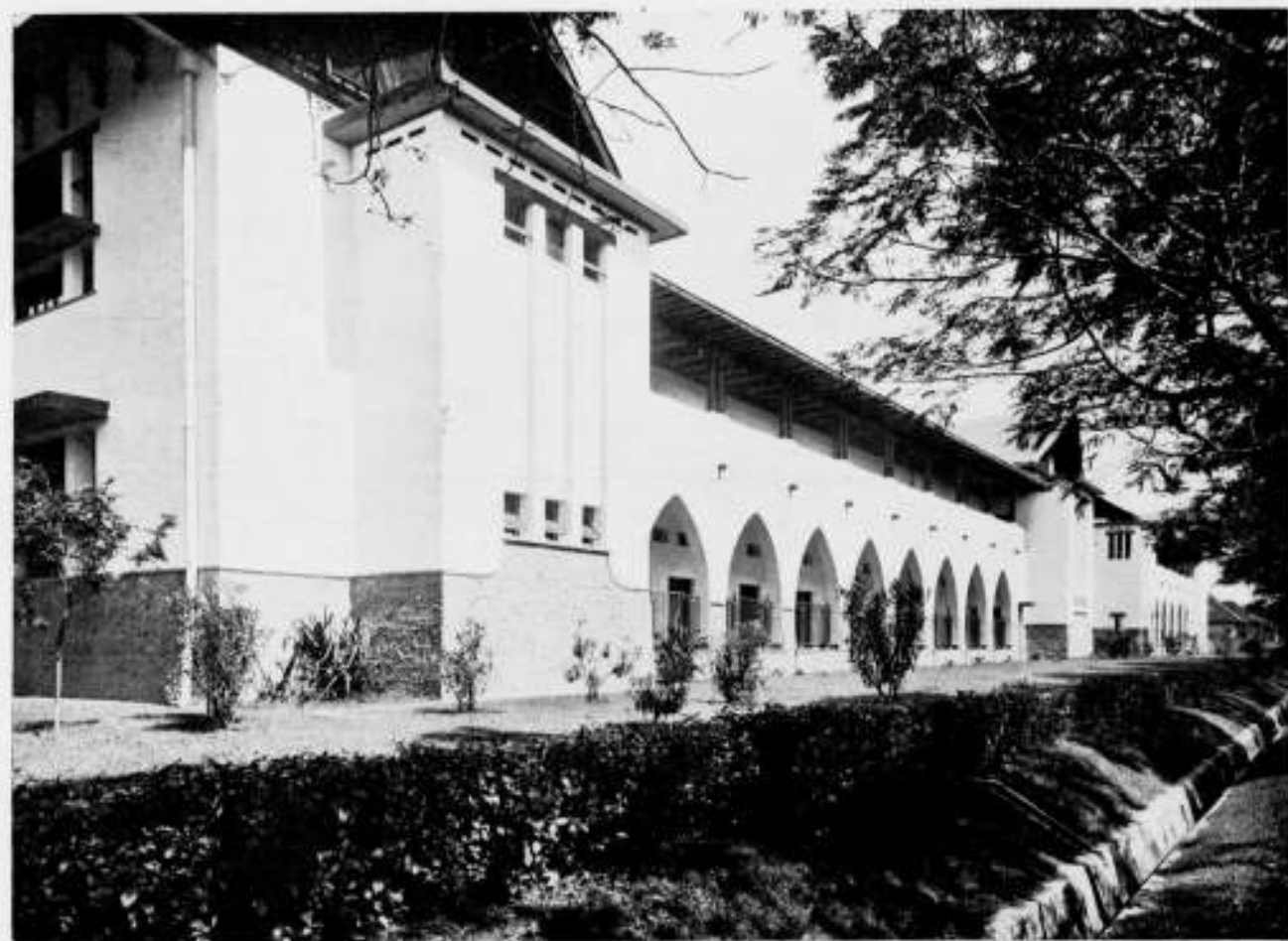
Een moeilijkheid bij dit project was dat de bescherming der raamwanden van de lokaliteiten tegen directe zonbestraling, in conflict kwam met de overzichtelijkheid van de scholen. Zoals bekend verondersteld, wordt een schoolgebouw in Indië overdag alleen maar benut gedurende de ochtenduren. Naar het Oosten gekeerde raamwanden ondervinden dus de meest hinderlijke bestraling. Bescherming aan die zijde is feitelijk alleen maar mogelijk door galerijen en liefst van zoo groot mogelijke breedte. Bescherming van Noorder en Zuider gevels is belangrijk eenvoudiger. Voor Java bijv., gelegen $\pm 7^\circ$ Zuider breedte bedraagt voor op het Noorden gelegen gevels de maximum invalshoek der zonnestralen immers $\pm 30^\circ$, terwijl voor op het Zuiden gelegen gevels die hoek slechts $\pm 16^\circ$ is. Met het aanbrengen van luifels is het kwaad hiermede veelal volkomen bezworen.

De lange gevel van een der schoollokalen-gebouwen en een

H.B.S. EN A.M.S. TE MALANG

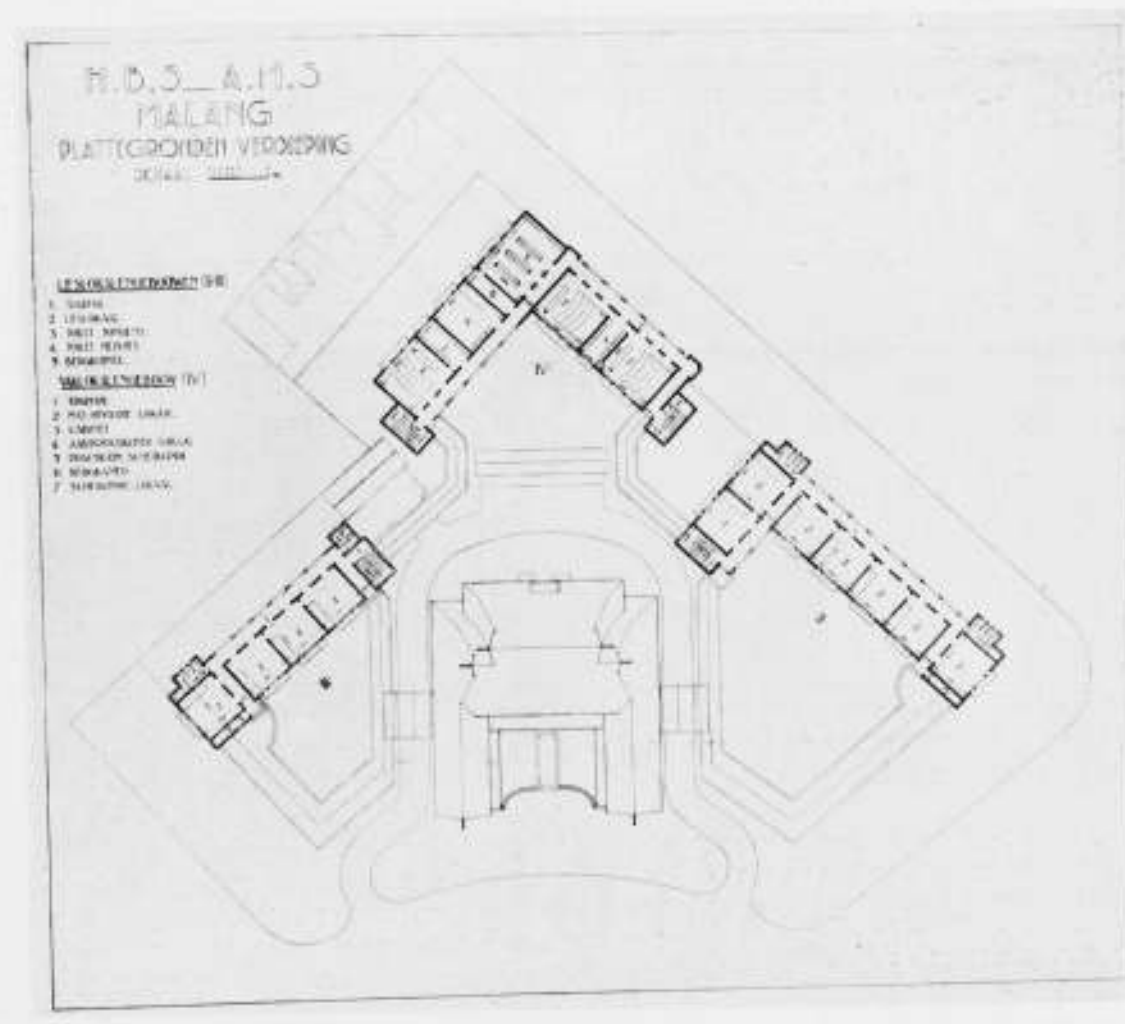
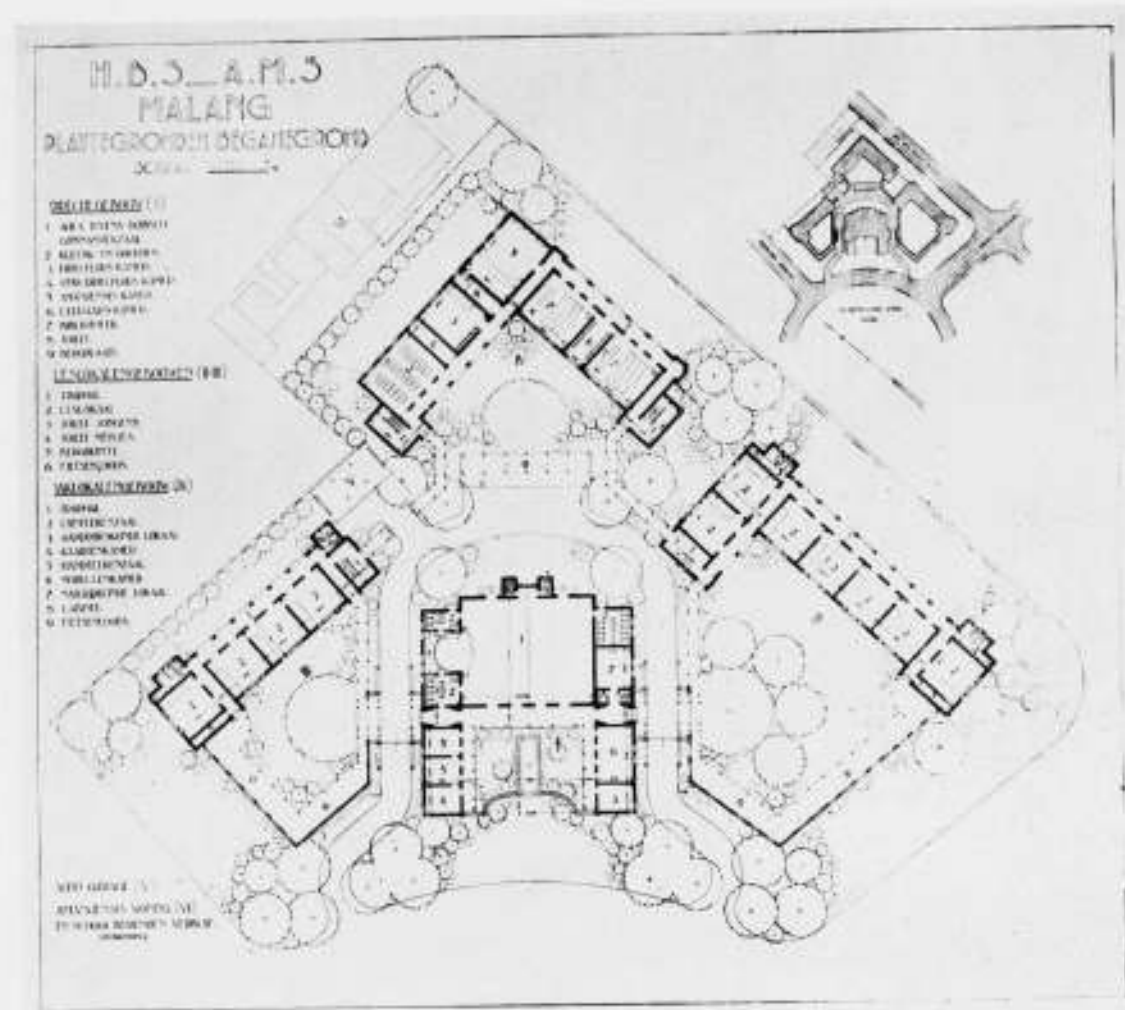
BINNENPLAATS GEVELS, KLEINE LESLOKALEN GEBOUW

H.B.S.-A.M.S. TE MALANG

STRAATGEVELS LES EN VAKLOKALEN GEBOUW

ARCHITECT Ir. W. LEMEIJER

H.B.S.-A.M.S. TE MALANG

PLATTEGRONDEN

ARCHITECT Ir. W. LEMEIJER

H.B.S. EN A.M.S. TE MALANG

INGANG

ARCHITECT IR. W. LEMEI JR.

der vleugels van het vaklokale-gebouw zijn naar het Oosten gericht. Aan deze zijde moest dus de galerij gebouwd worden met het gevolg, dat de uit een oogpunt van controle meest gunstige ligging van de galerijen aan de binnenzijde van het gebouwencomplex, niet door te voeren was.

De grondslag is van goede hoedanigheid (zachte wadas). Alle gebouwen zijn normaal gefundeerd op een verbreed kalisteen-voet. De plinten zijn uitgevoerd in behakte donker blauw- en groen-grijze tot zwarte kalisteen met verdiepte voegen. Het overige muurwerk gemetseld in baksteen en gepleisterd, is afgewit in gebroken wit. De ramen zijn van staal, de deuren van hout. Alle verdiepingsvloeren zijn geconstrueerd in gewapend beton, afgedekt met een dun laagje zand waarop direct de crème-keurige cementtegels.

De daken zijn gedekt met ijzer-houten sirappen, welke mooi kleuren tegen de donkerbruin gearbolineerde houtwerken van topgevels, dakoverstek, consoles, fietsenloodsen en overdekte gangen. Het bruin dezer houtwerken is hier en daar verlevendigd door donker oranje rood; terwijl de goten langs de dakranden en de stalen ramen donker blauw zijn geschilderd. Het geheel maakt een rustigen maar tevens vroolijken en frisschen indruk en doet het bijzonder goed tegen het groen der beplanting van erf en omgeving.

De vlakke daken der fietsenloodsen en overdekte gangen zijn afgedekt met pressed standing seam roofing-platen van de American Sheet and Tin Plate Company, gelegd op een houten roosterwerk.

Ook het inwendige der gebouwen is uiterst sober gehouden. Alle lokalen hebben een ruim 2 meter hoge met muurverf behandelde lambriseering, afgesloten aan de bovenzijde door een blank djatihouten lijst voor het ophangen van kaarten. De houtwerken van plafonds en deuren zijn eveneens van

64

blank djati. Voor de plafonds is ruim gebruik gemaakt van pabco-platen. De vaklokale zijn voorzien van amfiteaters. De aula-gymnastieklokale hebben een marbou-houten vloer; welke houtsoort werd gekozen vanwege haar stroefheid. Ook de treden der trappen zijn om die zelfde reden van marbou dektraden voorzien. In het gebruik wordt de kleur van dit hout bovendien mooi donker rood-bruin.

Ir. W. LEMEI Jr.

WAT IS ER IN HET BOUWERK REEDS GENORMALISEERD?

Voor de normalisatie-gedachte bleek ook in bouwkundige kringen reeds spoedig, na de totstandkoming der Hoofdkommissie voor de Normalisatie, belangstelling te bestaan. Zoo ontstonden achtereenvolgens normalisatie-commissies voor onderdeelen voor rioleeringen, voor keuringsvoorschriften, voor verschillende soorten van bouwmaterialen, voor technische grondslagen van bouwverordeningen en voor bouwkundige teekeningen.

De gang van zaken bij de normalisatie is in het kort deze, dat de Hoofdkommissie op verzoek van belanghebbenden en nadat haar gebleken is, dat behoefte aan regeling op overtuigende wijze is gebleken, voor een bepaald onderwerp een normalisatie-commissie kan instellen. Hiertoe worden uitgenoodigd deskundigen op het betrokken gebied uit industrie, handel en wetenschap naast vertegenwoordigers van de belangrijkste groepen van verbruikers. De resultaten van den commissie-arbeid worden, na goedkeuring door een Technischen Raad der Hoofdkommissie, gedurende zekeren termijn ter critiek gepubliceerd in de technische pers, en na de eindbehandeling in den vorm van normaalbladen of -voorschriften verkrijgbaar

gesteld bij het Centraal Normalisatie Bureau in Den Haag, dat tevens als secretariaat der verschillende normalisatie-commissies fungeert. De vertegenwoordiging van de verschillende groepen van belanghebbenden in deze commissies geeft een goede waarborg voor de praktische bruikbaarheid der aldus vastgestelde normalen.

Onderdeelen voor rioleeringen.

De normalisatie op dit gebied beoogde zoowel een beperking van het onnoodig aantal verschillende in gebruik zijnde modellen als verbetering van de constructieve details. Bij het voorafgaande onderzoek bleken onder de 25 verzamelde modellen van putranden, afkomstig uit de grotere gemeenten, geen 2 gelijke voor te komen, zoodat de gieterijen verplicht waren, naar een groot aantal modellen te vervaardigen. Hetzelfde was het geval bij de straat- en trottoirkolken, waarvan 47 gemeenten 47 verschillende uitvoeringen toepassen. Een vruchtbaar arbeidsveld bleek hier voor de normalisatie aanwezig, en achtereenvolgens verschenen normaalbladen over gresbuizen en hulpstukken, ronde en eivormige betonbuizen, gietijzeren straat- en trottoirkolken, met bijbehorende roosters, deksels, betonbakken en inlasstukken; voorts stankschermen en emmers voor straat- en trottoirkolken, rioolputranden en beerputten.

De normalisatie-commissie G, die dezen arbeid verrichtte, heeft ook normalen vastgesteld voor onderdeelen voor den wegebouw, n.l. van trottoirbanden van natuursteen. Het aantal verschillende profielen werd hierdoor van 41 tot 3 terug gebracht. Het is bekend, dat de normalen van deze commissie veelal ingang hebben gevonden bij de diensten der publieke werken van de verschillende gemeenten.

Keuringsvoorschriften voor bouwmaterialen.

Toepassing van uniforme keuringseisen, opgesteld door de samenwerking van de daarbij betrokken belanghebbende groepen, leidt vanzelfsprekend tot vereenvoudiging bij het doen en het uitvoeren van bestellingen. Eenmaal ter hand genomen, breidde zich het arbeidsveld der groepscommissie T (Keuringsvoorschriften voor bouwmaterialen) zich dan ook spoedig uit, zoodat thans in haar verband werkzaam zijn normalisatie-commissies voor hout, baksteen, niet gebakken kunststeen, natuursteen, bindmiddelen, asfalt, lijnolie en verfstoffen, ijzer en staal en koperlegeringen.

Er is op dit gebied reeds veel tot stand gebracht. Uitgegeven werden Keuringsvoorschriften voor hout en voor bitumineuze bouwstoffen, verder normaalbladen voor kalkzandsteen, drijfsteen, betontegels en asbestcement, verschillende soorten natuursteen als hardsteen, basalt en graniet, Keuringseisen voor cement en voor lijnolie. Binnenkort zullen nog verschijnen normalen voor kalken, tras en gips, verschillende droge verfstoffen en terpentijnolie. Van de normalisatie-commissies voor baksteen en ijzer en staal zijn ontwerpen gepubliceerd, die nog nader moeten worden behandeld.

Technische grondslagen van bouwverordeningen.

De groote verscheidenheid in de bestaande verordeningen leidt tot bezwaren voor hen, die met meerdere daarvan te maken hebben. Een normalisatie van de bouwverordeningen zelve, omvat echter ook den administratieven en juridischen kant van het vraagstuk. De Hoofdkommissie beperkte het arbeidsveld der normalisatie-commissie F daarom tot de technische grondslagen van bouwverordeningen.

Deze commissie is thans zoover gevorderd, dat binnenkort ter

critiek zullen worden gepubliceerd ontwerpen voor aan te nemen belastingen voor vloeren en daken en winddruk, voorts van eigen gewichten van bouwmaterialen en toe te laten spanningen. Zij betreffen verder berekeningsmethoden voor gedrukte constructiedelen en veiligheidscoëfficiënten. In bewerking zijn nog eischen voor brandvrije constructies.

Bouwkundige teekeningen.

De normalisatie op dit gebied beoogde het brengen van eenheid in opzet, inrichting en formaat van technische teekeningen. Deze eenvormigheid bevordert een juiste opvatting van het weergegevene en een ordelijke archiefinrichting. Naast normaalbladen van algemeene strekking, zooals schalen, lijnsoorten, projectiemethode, doorsnede-aanduiding, enz., die ook voor de andere vakgroepen gelden, zijn voor de bouwkunde in het bijzonder van belang de normaalbladen betreffende de inrichting van teekeningen voor gewapend beton constructies en voor de aanduiding van onderdeelen van gebouwen.

Volgens een der grondbeginselen van de Hoofdkommissie kan zij op de toepassing der normalen geen dwang uitoefenen, doch deze slechts aanbevelen. Aangezien tot de totstandkoming der normalen alle daarbij betrokken belanghebbende kringen hebben medegewerkt, zou men een algemeene toepassing daarvan mogen verwachten.

Waar dit nog niet het geval is en dit aan onbekendheid met het bestaan der normalen moet worden geweten, kan het bovenstaande wellicht tot hun invoering bijdragen.

Ir. J. A. TEYINCK, Dir. C.N.B.

ONMAGT VAN BOUWEN EN SIEREN IN AMSTERDAM-ZUID.

Op mijn gebruikelijke wandelingen in A'dam-Zuid maakte ik verscheidene opnamen, waarvan er hierbij enkele gereproduceerd worden, onder den bovenstaanden titel.

Deze zegt voldoende en bovendien geven de onderschriften genoegzaam weer wat de bedoeling is van deze publicatie. Mijn persoonlijk gevoelen is dat bouwwerken, waaraan men details ontdekt van volkomen zinledigheid, — zooals op de foto's — buiten de bouwkunst en haar ontwikkeling staan, en na — misschien — aanvankelijke verbazing van het publiek, voorwerpen zullen worden zijner volmaakte onverschilligheid. Dit lot zal Amsterdam-Zuid evenzeer treffen als de Pijp of de Concertgebouwuurt. Er zal alleen wat gradueel verschil zijn in de hardheid van dit lot. Amsterdam-Zuid heeft zijn ruimte, die inderdaad hier en daar zeer mooi zal worden, vóór. Des te meer is de slechte bebouwing te betreuren. Vooral ook voor hen, die in de grootsch opgezette pogingen en de hooge bedoelingen hun aandeel hebben gehad. De bebouwing in Amsterdam-Zuid mist geest en fantasie. Wél is ze overwoerd door fantastische domheden. Bouwkunst kan gediend zijn zelfs door fantastische dwaasheid, nooit door fantastische domheid. Het minimale verschil hierin wordt helaas te weinig intuïtief gevoeld, om radicaal te kunnen besluiten zich liever niet op glad ijs te wagen.

J. P. M.

DE UITREIKING VAN DE GOUDEN MEDAILLE AAN DR. H. P. BERLAGE.

In vervolg op onze mededeeling over de onderscheiding van Dr. H. P. Berlage, aan wien de Gouden Medaille van het Royal Institute of British Architects is toegekend, deelen wij mede dat de plechtige uitreiking van deze medaille zal plaats hebben op de Algemeene Vergadering van het R.I.B.A. op Maandag 7 Maart 1932 des n.m. om 9 uur.

65

EEN VERSIERD PLINT

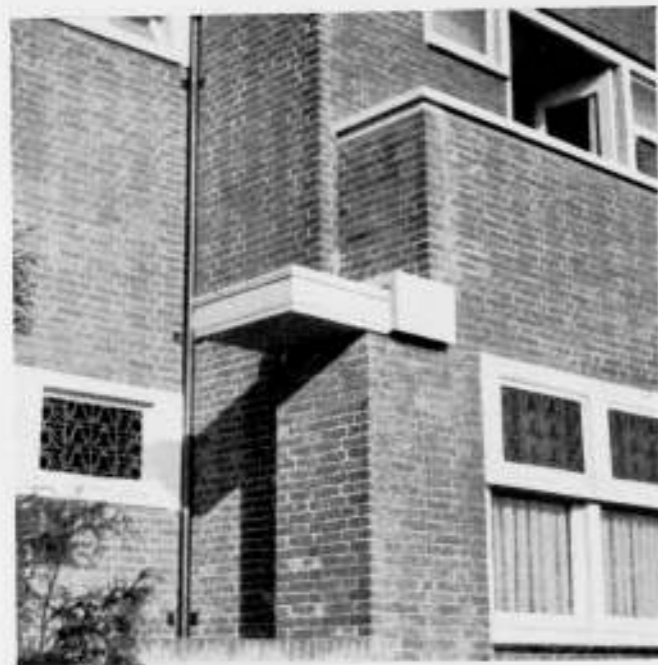
DE VERSIERING IN DENZELFDEN GEEST, MAAR IETS ANDERS
LET OP HET GEBROKEN SIERSTEENTJE NAAST HET KOZIJN

EEN AFSCHEIDING TUSSEN TWEE BALCONS

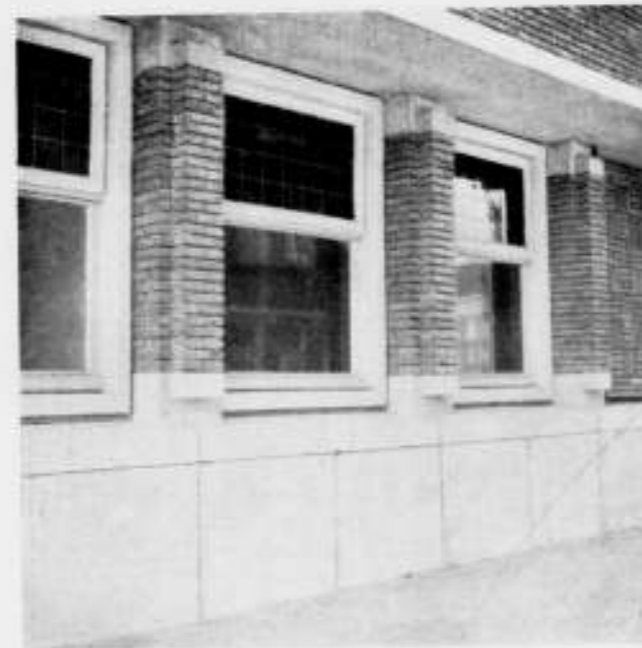
GOOT, MAAR GEEN GOTHISCHE SIERKUNST

DWAAS

OOK DWAAS

ZEER BELANGRIJK EFFECT VAN DE „VERFIJNING” DER
MUURDAMMEN

SIERVERBAND

DE VESTIBULE WORDT VERLICHT

HIER IS HET EIND VAN WEG

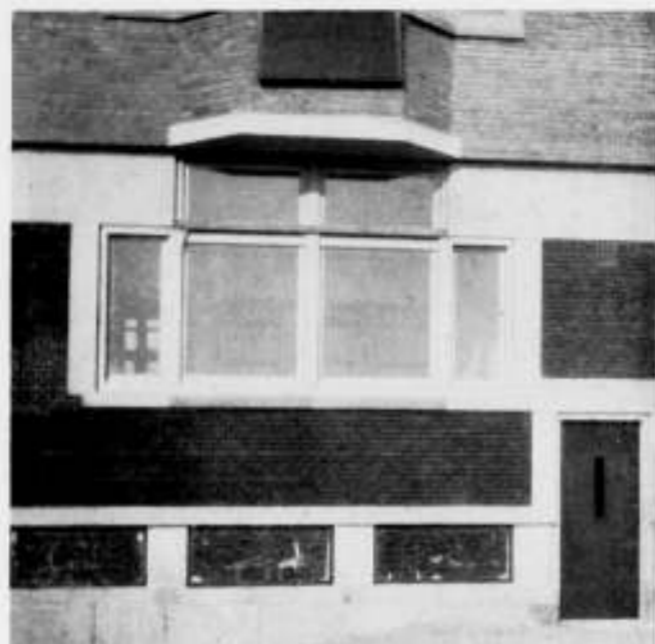
DIT ALLES HAD EEN DOODGEWONE VLAKKE BAKSTEEN-
MUUR MOETEN ZIJN

VAN „VERSIEREN” GESPROKEN

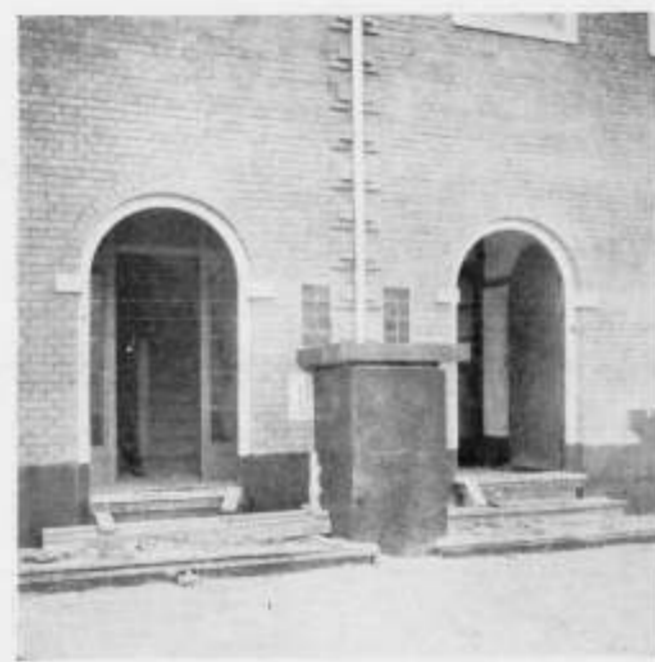
VERDRONGEN COMPLEXEN

MEN ZOEKE DE LEIDENDE GEDACHTE V. D. ARCHITECT

??????

EEN GEVOELIG ACCENT TUSSEN TWEE INGANGEN

WAAROM LOOPT DE LUIFEL (?) DOOR?

WAAROM ZAKT HET DAK DOOR?

OFFICIEELE MEDEDELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 8 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 20 FEBR. 1932 No. 8 DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. JAARVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN VOORLICHTING OVER 1931.

De Commissie bestond in 1931 uit de Heeren: Ir. G. C. Bremer, Voorzitter, A. P. Smits en J. F. Staal, leden. Plaatsvervangende leden waren de Heeren: Ir. G. Friedhoff, A. J. Kropholler en A. R. Wittop Koning.

De Commissie hield 7 vergaderingen, te weten op:

16 Jan. waarop aanwezig waren de Heeren: Bremer, Smits en Staal.
23 Jan. " " " " " Smits, Staal en Friedhoff.
12 Mrt. " " " " " Bremer, Smits en Staal.
15 Apr. " " " " " Bremer, Staal en Friedhoff.
21 Sept., 9 Nov. en 18 Dec. met de leden Bremer, Smits en Staal aanwezig.

Bovendien deed de Commissie enkele zaken bij rondzending schriftelijk af.

Enkele vergaderingen der Commissie werden bijgewoond door den Voorzitter van den B.N.A., die alsdan een toelichting gaf op de bedoelingen van de opdrachtgevers, zooals deze bij de besprekingen van de verschillende opdrachtgevers met het Bestuur waren gebleken.

De werkzaamheden der Commissie bestonden uit:

- A. Het onderzoek naar de aesthetische en technische kwaliteiten van het werk van kandidaten voor het lidmaatschap van den B.N.A.
- B. Het geven van voorlichting bij de keuze van een architect of van eenige architecten.
- C. Het verlenen van de goedkeuring aan leden van den B.N.A., die benoemd zijn in een aesthetische adviescommissie (art. 8 par. 42 Huish. Reglement).
- D. Het opmaken van voordrachten voor leden van Schoonheidscommissies.
- E. Het opmaken van de voordracht der nieuwe plaatsvervangende leden.

OVERZICHT DER WERKZAAMHEDEN.

Sub A. Onderzocht werd het werk van 21 kandidaten; gunstig werd geadviseerd over 16 kandidaten. Over deze kandidaten bracht de Commissie haar rapport uit aan het Bestuur, dat de verdere afwikkeling van de candidaatstelling behandelde.

Ondanks deze gegevens is het voor de Commissie vaak moeilijk zich een beeld te vormen van de wijze waarop vele bouwwerken der kandidaten zijn ontstaan, om zich op grond daarvan een oordeel te kunnen vormen over de aesthetische en technische capaciteiten der architecten.

Een enkele maal zag de Commissie zich genoodzaakt enkele werken in natura in cogenschouw te nemen om zeker te zijn zich in haar oordeel niet te vergissen.

Sub B. Het aantal adviezen van de Commissie bij de keuze van een architect of van eenige architecten, bedroeg:

1. Een rijwielhandelaar te Amsterdam, die zijn winkel wenschte te verbouwen, wendde zich tot het Bestuur om voorlichting, aangezien hij geen enkelen architect kende.

Het Bestuur, de goede voornemens van dezen persoon waardeerende, verzocht onze commissie, eenige namen te noemen. De voordracht behelsde de volgende namen: Ir. A. Boeken, Wiegier Bruin, J. M. v. Hardeveld, Jan de Meijer, Ir. A. J. v. d. Steur en Max Speijer.

Aangezien er zekerheid moest bestaan, dat allen er aan zouden denken het honorarium te berekenen volgens de tabel klasse B. + 30% zoodat de keuze niet zou vallen op een der voorgedragenen, die aan de verhooging van 30% niet direct zijn aandacht zou schenken (de aard van het werk was nog niet erg duidelijk), stelde de Commissie het Bestuur voor, de voorgedragenen van het geval in kennis te stellen. Dit is geschied.

Echter bleek de architectenstand den opdrachtgever op den dag, dat de voordracht werd opgemaakt (hetgeen hij wist) niet zoo geheel vreemd, als hij voorgegeven had, want hij wendde zich persoonlijk tot een architect in Amsterdam. De uitverkorene bleek een der zes aanbevolen architecten te zijn.

De voordracht werd opgemaakt in de vergadering van 16 Januari.

2. De Veilingsvereniging „Geldermalsen en Omstreken” te Geldermalsen verzocht met grooten spoed een voordracht van eenige architecten, die zich gespecialiseerd hadden op den bouw van veilinginrichtingen, bewaarplaatsen van vruchten etc.

Aangezien de Commissie niet op de hoogte was van alle architecten, die in ons land veilinggebouwen e.d. hebben gemaakt, werd met medewerking van het Bestuur van den B.N.A. een oproep geplaatst en werden de architecten die veilinggebouwen hadden uitgevoerd, verzocht op korten termijn gegevens daarover in te zenden bij de Commissie. Verschillende leden van den B.N.A. voldeden aan dit verzoek en de Commissie kreeg een interessant overzicht over veel werk, dat haar onbekend was. Enkele inzenders dachten zich het gebied van veilinggebouwen zeer ruim, zelfs kreeg de Commissie een groentenwinkel onder de oogen.

De voordracht luidde ten slotte:

1. J. F. Berghoef te Aalsmeer, 2. Brinkman en v. d. Vlugt te Rotterdam, 3. J. Zietsma te Amsterdam en 4. Ir. G. L. van Straaten te Arnhem. (behandeld op de vergadering van 23 Januari).

Later is vernomen, dat en de tijdsomstandigheden en de aanwezigheid van een geschikte loods de plannen tot stichting van een groot veilinggebouw te Geldermalsen voor goed van de baan hebben gebracht.

3. Het Gemeentebestuur van Heilo deed het verzoek aan het Bestuur een zestal namen van architecten op te geven om te worden uitgenodigd tegen een honorarium van f 25,— een plan te maken voor een terreinverkeveling. Het Bestuur wist gedaan te krijgen dat in plaats hiervan één architect, te kiezen uit bijv. 3 dezerzijds op te geven namen van architecten, voor f 150,— het plan zou maken.

Door de Commissie werden opgegeven: de Heer F. A. Eschauzier te 's-Graveland, de Heer Maurits Plate en de Heer Ir. H. T. Zwijs, beide te Haarlem (behandeld op de vergadering van 12 Maart).

Na indiening der voordracht verzocht het Gemeentebestuur gegevens over het werk (met foto's en teekeningen) der voorgedragenen. De opdracht is verleend aan Ir. H. T. Zwijs.

4. Het Gemeentebestuur van Purmerend verzocht de namen van eenige architecten te noemen, bekwaam tot het ontwerpen van het uitbreidingsplan der Gemeente.

De Commissie maakte op haar vergadering van 12 Maart de volgende voordracht op: 1. J. Boterenbrood, 2. Wieger Bruin, 3. Ir. Jos. Klijnen. Opdracht werd verleend aan den Heer Wieger Bruin.

5. De Directie van de H.A.V. Bank te Schiedam verzocht aan het Bestuur van den B.N.A. eenige namen te noemen voor het maken van plannen voor een kantoorgebouw te Schiedam, aangezien zij overwoog den bouw op te dragen aan een algemeen bekend en bekwaam architect, nu de indertijd door haar uitgeschreven prijsvraag helaas niet tot het gewenschte resultaat heeft geleid.

Nadat het Bestuur tevergeefs getracht had de Directie te bewegen alsnog de resultaten van de prijsvraag te benutten, verzocht het onze Commissie een voordracht op te maken.

Dit geschiedde op haar vergadering van 15 April. De voordracht luidde: 1. Architectenbureau J. A. Brinkman en L. C. v. d. Vlucht te Rotterdam, 2. W. M. Dudok, 3. Prof. Ir. M. J. Granpré Molière.

De keuze is, blijkens mededeeling van de Directie gevallen op den heer Dudok.

Sub C. Goedkeuring werd verleend aan den Heer B. v. Bilderbeek om zitting te nemen in de Adviescommissie van het Inst. Stad en Landschap van Zuid-Holland, aan den Heer J. van Laren als lid van de S.C. te Laren en aan den Heer A. J. v. d. Steur als lid van de S.C. te Baarn.

Sub D. Als lid van de S.C. te Voorburg werden in de vacature Luthmann, ontstaan op 1 Januari 1931, voorgedragen:

1. de Heeren Ir. J. W. E. Buys, 2. B. Hoogstraten, 3. G. Westerhout;

in de vacature Ir. J. Klijnen (ontstaan op 1 Jan. 1932):

1. Ir. H. Hoekstra, 2. B. Hoogstraten.

Als lid van de S.C. te 's Hertogenbosch werden voorgedragen, ter voorziening in de vacaturen, ontstaan door het aftreden van de Heeren Oscar Leeuw te Nijmegen en B. v. Bilderbeek te Dordrecht, resp. als lid en plaatsvervangend lid der subcommissie A:

1. Lid: 1. B. van Bilderbeek, 2. H. A. Reus.

2. Pl. verv. lid: 1. Ir. Jul. Kayser, 2. Oscar Leeuw.

Sub 2. Ter benoeming op de ledenvergadering van 12 Dec. 1931 als plaatsvervangende leden voor 1932, werden de volgende drietallen opgemaakt:

1. Ir. A. R. Hulshoff, 2. Jan Gratama, 3. H. v. d. Kloot Meijburg.

1. Ir. H. Hoekstra, 2. J. Luthmann, 3. Ir. H. T. Zwijs.

1. Wieger Bruin, 2. Ir. A. van der Steur, 3. F. A. Eschauzier.

Deze voordracht werd overgenomen door het Bestuur.

Gekozen werden de Heeren: H. v. d. Kloot Meijburg, Ir. A. v. d. Steur en Ir. H. T. Zwijs.

Daar de Heer A. J. Kropholler als lid van den B. N. A. bedankt had, werd de Heer H. v. d. Kloot Meijburg als lid aangewezen, en de Commissie verzocht alsnog een voordracht voor een nieuw plaatsverv. lid op te maken.

Dit geschiedde op de vergadering van 18 December.

De voordracht luidde:

1. P. Vorkink, 2. J. Boterenbrood, 3. N. Lansdorp.

Opgemaakt 15 Januari 1932.

De Commissie:

Ir. G. C. BREMER, Voorzitter.

A. P. SMITS.

J. F. STAAL.

J. MIERAS, Secretaris.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES P. C. HOOFDSTRAAT 157, AMSTERDAM, TELEFOON 27707.

VERDER WINTERPROGRAMMA.

Lezing van Prof. Ir. M. J. Granpré Molière over de bebouwing der Zuiderzeepolders (in samenwerking met den B.N.A.)

Lezing van den Secretaris over „Waardeeringsfactoren in bouwkunst“.

Excursies waarschijnlijk nog naar het gebouw van de N.V. „De Arbeiderspers“ te Amsterdam. Arch. Ir. J. E. W. Buys en J. B. Lürsen en naar de Hoogovens c.s.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, WAARN. VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMA.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 27 FEBRUARI N° 9

EEN MERKWAARDIGE RESTAURATIE.

In het najaar van 1928 vroeg het Kerkbestuur van de Ned. Hervormde Gemeente te Neede mijn advies inzake het verrichten van enkele onderhoudswerken aan de kerk aldaar.

De kerk is gelegen op een betrekkelijk belangrijk pleintje, omgeven door meer of minder leelijke huizen, waarbij een vroeger door het Rijk, in de bekende postkantoorstijl, gebouwd postkantoor in leelijkheid de kroon spant.

Bij het bezichtigen van de kerk trof mij de slechte verhouding van de kerkruimte en de minder juiste indeeling van deze ruimte, dat met de bekende geelgeverfde houtkleur een zeer onbehagelijke indruk gaf.

De kerkruimte was enigermate langwerpig. Aan een der lange zijden stond de preekstoel tegen een ingebouwd tochtportaal, aan de tegenover gelegen zijde stond eveneens een tochtportaal.

De banken waren in half cirkelvorm om de preekstoel gezet, maar aangezien de plattegrond zich hiertoe slecht leende en er groote hoeken in de kerk overbleven, waren deze gevuld met slecht afgewerkte vertrekjes als predikantenkamer enz.

Het geheel gaf een hoogst onprettige indruk. Bij de nadere bestudeering bleek, dat in 1846 men de oude kerk had afgebroken en een nieuwe had opgebouwd.

Uit oude archieven bleek, dat de oude kerk mooi van vorm was geweest (de oude muurschilderingen waren nog als nieuw, vermeldt dit archief) maar dat vermoedelijk een te sterk doorgevoerd anti Roomsche opvatting tot vernieling van dit oude geheel had geleid.

Met opoffering van veel geld werd de nieuwe kerk, in slechte verhoudingen, veel te flauw hellend dak van onjuiste constructie, enz. gebouwd.

Ogenscheinlijk leek dan ook met deze ruimte niets te beginnen, maar ten slotte viel dit nog mee. Het afbreken en weder opbouwen van de oude kerk was niet te betalen; een restauratie met inbegrip van de verwarming kostte reeds f 30.000,—, terwijl een nieuwe kerk van deze grootte allicht f 70.000,— zou kosten.

De oude toren, vermoedelijk van plm. 1500, was gespaard gebleven en thans gebruikt voor het opbergen van allerlei gemeentemateriaal, terwijl een leelijk lijkenkoetshuisje aan deze toren was gebouwd.

Bealoten werd in gedachte de toren tot de oude luister terug te brengen en de ingang tot de kerk weder door de toren te voeren, de preekstoel naar de achterwand te brengen en nieuwe banken in eenvoudige rechthoekige vorm te plaatsen. Een zeer bijzondere offervaardigheid van de Gemeente maakte deze oplossing mogelijk. In korte spanne tijds werd een bedrag van f 25.000,— bijeengebracht.

Bealoten werd de kerk te voorzien van een nieuwe betimmering, banken, preekstoel, vloeren en plafond, alsmede een verwarming, nieuwe leibedekking enz.

Op fig. I ziet men de oude toestand van de kerkruimten, op fig. II de inmiddels veranderde.

De kerkbetimmering is geheel uitgevoerd in blank hout, met orgeon paneelen en omlijsting. Kees Kuiler teekende enkele

eenvoudige glas in lood ramen met Bijbelsche voorstellingen. Over deze ramen wordt zeer verschillend gedacht.

Ze zijn van een knappe compositie, maar doordat er weinig geld beschikbaar was, zijn de glasstukken groot genomen en zou misschien de vraag kunnen worden gesteld of men bij dergelijke onderwerpen zich zelf niet meerdere beperking moest opleggen.

Dit treft niet de ontwerper in de eerste plaats, maar meer de architect, die bij zeer bescheiden middelen zich moet weten te begrenzen.

De opzet is echter zeer knap en de Gemeente stelt deze ramen op hooge prijs.

Tot zoover heeft de beschrijving niets merkwaardigs. Het is oud nieuws hoe ongeveer 100 jaar geleden veel moois op kerke-lijk gebied werd vernield en vernietigd en het alleen veelal te danken is aan geldgebrek als oude monumenten werden gespaard. In bloeiende gemeenten gingen een ver doorgevoerd Anti-Roomsch principe en totaal gemis van schoonheidsbegrip hand in hand om deze vernieling te voltooien. Een op zich zelf niet onjuist begrip (de kerk in simpele blanke verschijning als meest gewenscht) leidde door gemis aan schoonheidsbesef practisch tot een vernieling van veel schoone architectuur.

Dus op zich zelf beschouwd had alles een normaal verloop. Toch is dit niet het geval. Bij het opruimen van de oude vloer en het weghalen van een meter zwarte grond uit de kerkruimte, kwamen resten van beeldhouwwerk te voorschijn, welke leidden tot het vinden van twee zeer mooie beelden, n.l. een kruisafneming en een afzonderlijk Christusbeeld.

Ondertusschen was het Rijksbureau voor de Monumentenzorg ons in alle opzichten tegemoet gekomen bij een aanvraag om de toren te restaureeren en werd als derde geval ook de restauratie van de beelden met wederzijdsche offers mogelijk.

De beeldhouwer Etienne voerde de restauratie der beelden in overleg met Monumentenzorg en Prof. Odé te Delft uit; in fig. III en IV vindt met het resultaat.

Behoudens de onderstukken is aan deze beelden niets toegevoegd, alleen is de Mariafiguur van een schematisch gehouden hoofdafsluiting voorzien. Ik voor mij vind deze oplossing meesterlijk. Zonder schade te doen aan het geheel, geeft deze toevoeging een suggestie, waarbij het oude werk in volle glorie aan onze oogen verrijst.

Ik geloof, dat hier inderdaad kan gesproken worden van een meesterlijke wijze van restaureeren.

De verdere restauratie van de toren had een gewoon verloop. Alle onderdeelen bleken vrijwel vergaan en moesten worden vernieuwd.

Op welk een grondige wijze de vernieling van een en ander had plaatsgevonden bewijst wel de foto van de ingang, die thans weer is hersteld, maar waarbij de vermoedelijk vroeger bestaande rijkdom van de benedenpartij is verdwenen en nu is gelaten zooals wij deze vonden.

De beeldhouwer Van der Schaft verschaftte ons waardevolle adviezen.

De binnenruimte van de toren was geheel verwaarloosd. Na verwijdering van de kalklaag op de muren, kwam een prachtig

roode steen naar voren, die met zorg gerestaureerd thans weldadig aandoet.

Zoo is dan met aller medewerking, waarbij het Kerkbestuur met den predikant Ds. P. van der Wal in de eerste plaats mag worden genoemd en waarbij het Gemeentebestuur alle medewerking verleende (wij noemen hierbij in het bijzonder de hulp van den Gemeentearchitect, den Heer K. van der Velde en den opzichter Gazenbeek) de kerk en toren in Neede weer in een verbeterde vorm verzezen.

Wij ontveinzen ons niet, dat bij lange na niet de oude glorie is bereikt.

Wij denken hierbij aan de oude kerkvorm, waarvan wij de resten nog in de fundeering terugvonden.

Met groote weemoed moet dit worden herdacht. Ware dit behouden gebleven, dan hadden oude muurschilderingen en prachtige sculpturale vormen ons in stille overdenking terug kunnen voeren naar de tijden toen de kerk nog in het middelpunt van het leven stond.

Ook met weemoed moeten wij denken aan het verdwijnen van bijna alle aardige oude huisjes rondom de kerk, die eens in alle deemoed en eenvoud de architectonische beteekenis van de kerk verhoogden, maar die langzamerhand plaats moesten maken voor huizen van opdringerige bekrompen architectuur zonder eenige verdienste.

Met groote ernst kunnen wij ook denken aan de oude Nederlandsch Hervormde Volkskerk, die in deze tijden zoo noodig is en toch zoo verdeeld door allerlei omstandigheden en waarvan wij, als wij eerlijk zijn, moeten bekennen, dat ze niet in staat is geweest de glorie van de middeleeuwen door te zetten. In naam van de Allerhoogste zijn wellicht al deze dingen gedaan. Laten wij ons in ernst bezinnen en in Zijn naam probeeren te herstellen enerzijds en te behouden anderzijds, datgene dat spreekt van vorige tijden van groot geloof en groote volkskracht en groote eenheid.

Het is in deze tijden een zeer bescheiden taak, een taak die niet al onze tijd in beslag mag nemen, maar die toch veel belangrijker is dan veel ijdel gepraat en die ons weer in staat stelt verbinding te zoeken met gezonde traditie uit vroegere tijden, welke, hoe dieper wij hier in doordringen, ons zelf verrijkt, ook in dienst van de hedendaagsche problemen en verhoudingen.

G. FEENSTRA,
Architect B.N.A.

Arnhem, Januari 1932.

TENTOONSTELLING VAN DEN NEDERLANDSCHEN KRING VAN BEELDHOUWERS IN HET STEDELIJK MUSEUM TE AMSTERDAM. 6 FEBRUARI TOT 6 MAART 1932.

In de benedenzalen van het Stedelijk Museum te Amsterdam houdt de Nederlandsche Kring van Beeldhouwers een tentoonstelling, die vijf zalen vult en waarvan de derde zaal, de kern der expositie, geheel is gewijd aan werk van het overleden lid, Thérèse van Hall.

Wanneer men weer eens een vrij groote collectie van dit werk bijéén ziet, (er zijn = 40 stukken), dan gevoelt men dat het weliswaar geen uiting geeft aan groote of felle bewogenheid, maar het is aantrekkelijk door den eenvoud waarmede het object op natuurlijke wijze gevoelvol is weergegeven. Het zijn met liefde bearbeide stukken, die de stille getuigenis zijn van een rijk, arbeidzaam leven.

In de andere zalen vinden wij velen der kringleden, al missen wij toch ook verscheidene namen. Eigenlijk is het op zichzelf al verwonderlijk, al is het zeker opwekkend, dat wij nu weer een zoo gave expositie opgesteld zien in een tijd, waarin de kunstenaar en wel in het bijzonder de beeldhouwer gedwongen wordt tot een onmenselijke worsteling om zijn kunst te handhaven in een samenleving, waarin werkelijke kunst zoo

FIG. I OUDE KERKRUIJTE (MEN LETTE OP DEN ONRUSTIGEN IN-
DRUK VAN HET GEHEEL, DE INGEBOUWDE TOCHTPORTAÏ EN HET
PREDIKANTENKAMERTJE IN DEN HOEK, ENZ.)

FIG. II NIEUWE KERKRUIJTE (GESTREEFD IS NAAR UITERSTE EEN-
VOUD EN VOORAL NAAR EEN RUSTIGE INDEELING VAN DE RUIJTE)

FIG. III

FIG. IV

FIG. VII NIEUWE TOESTAND
RESTAURATIE VAN DE N. HERV. KERK TE NEEDE ARCHITECT G. FEENSTRA B.N.A.

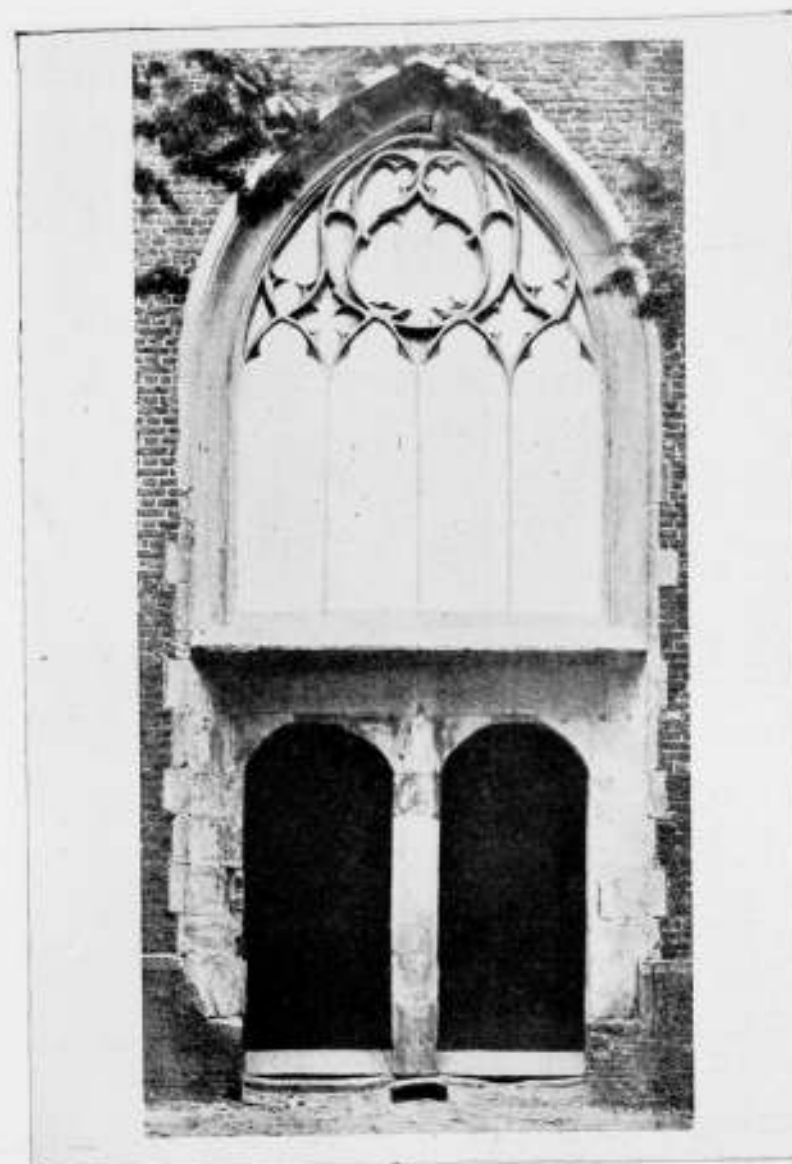

FIG. V OUDE INGANG

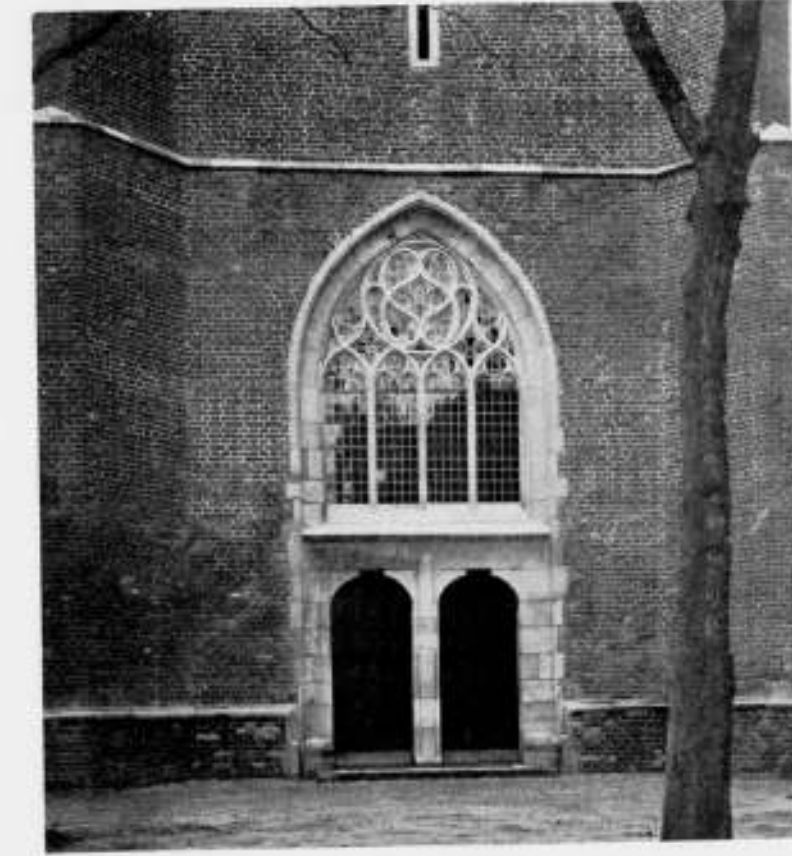

FIG. VI VERNIEUWDE INGANG

VROUW

THERESE VAN HALL †

ongeveer wordt doodgedrukt. Het is een tijd vol waanideeën, modegrillen en zinloosheid en wellicht is het een geluk voor de beeldhouwers, dat hun vak meebrengt, dat men over een nieuw experiment, dat noodwendig hoge kosten aan materiaal zou meebrengen, die misschien achterna verspild zouden blijken, nog eens goed nadenkt voor men het begint. De beeldhouwkunst is trouwens, afgezien nog daarvan, een kunst, die eigenlijk geen zinloze dwaasheid verdraagt; er ligt iets ernstigs in haar wezen. Het leven te verbeelden, de menselijke beweging af te beelden in de zware materie is geen luchthartige aangelegenheid. Speelsche gratie staat reeds op de grens der plastiek.

Bij het zien van deze expositie en na het schrijven van het bovenstaande gevoel ik nog eens duidelijker dan ooit, dat het geven van kritiek op kunstenaarsarbeid altijd een zeer moeilijke en bovendien gevaarlijke aangelegenheid is, want hoe licht begaat men werkelijk onbillijkheden tegenover den kunstenaar. De vraag is n.l. welk standpunt neemt men in ten opzichte van het kunstwerk.

Afgezien nog van allerlei subjectieve invloeden, die men echter kan trachten en zal behooren uit te schakelen, wordt het

standpunt bepaald door de eischen, die men aan een kunstwerk stelt.

Men kan er mee tevreden zijn, dat een natuurobject op technisch gave wijze uitgebeeld wordt, maar men kan ook verlangen, dat de felle contrasten van het leven verbeeld worden als momenten van een hooger zinn, zoodat een hoogere geestelijke waarde het kunstwerk draagt. De gebeeldhouwde vorm is dan slechts het weliswaar volkomen kunstvolle teken voor den gevoelden of gedachten inhoud.

Hoevele graden liggen tusschen deze twee uitersten van natuur en geest. Hoevele individueele werkwijzen zijn er bovendien? Hoevele verschillende gevallen van een meer of minder gegrepen zijn door den geest van den tijd, waarin wij leven, hoe vele denkbaarheden van verschillende keuzen van bepaalde materialen voor bepaalde onderwerpen?

Wanneer men eenmaal gaat nadenken over de kritiek, wanneer men de kritiek gaat kritiseeren, dan is het voor dat oogenblik met het positieve schrijven over bepaalde objecten gedaan. De ware kritiek behoort zich op redelijke gronden bewust te zijn van wat zij zegt; dat is echter een zaak van nadenken. Vooraf gaat het intuïtieve aanvoelen; het gegrepen

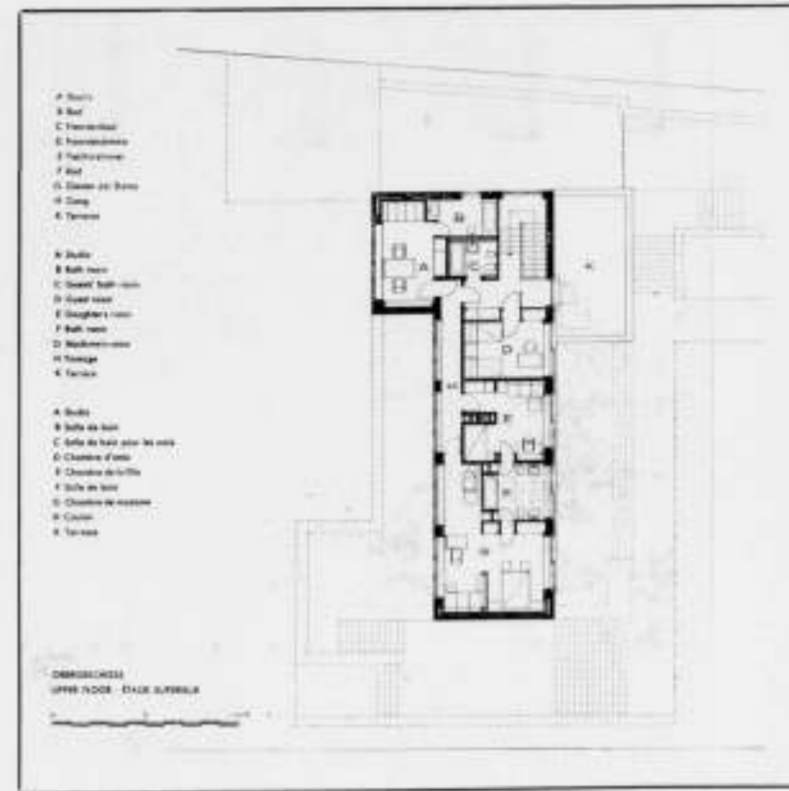
PLATTEGRONDEN HUIS VAN ERICH MENDELSON

worden door de aanschouwing van het werk, doordat er dat moeilijk of niet definieerbare boeiende vanuit gaat, dat het mysterie is van den werkelijken kunstenaar, die het werk maakte. Dat heeft niets te maken met het onderwerp, met de opvatting, met ernst of luchthartigheid, met plompheid of gratie, het is het gevoel, de innerlijke zekerheid, dat het goed is zooals het is. Dan kan er aan zoo'n werk allerlei te waardeeren of af te keuren zijn, maar dat ééne blijft, dat het een waarachtig voor ons en in ons levend kunstwerk blijkt. Als men nu nog ten slotte bedenkt, dat dit licht der kunst in een werk kan stralen als een vuurtoren of schemerig-flikkeren als een nachtpitje, dan wordt het onmogelijk om iets positiefs te zeggen. Daarom wil ik, doorgaande in dezen geest, den lezer van deze tentoonstellingsaankondiging aanraden zelf te gaan zien en te oordeelen. Hij zal er geen spijt van hebben, want er is een groote verscheidenheid van belangwekkende werken te zien en de Nederlandsche Kring van Beeldhouwers vraagt geen toegangsgeld.

H. C. V.

NEUES HAUS, NEUE WELT, DOOR ERICH MENDELSON.

Erich Mendelsohn heeft bij Berlijn, aan het mooie Stözenmeer zijn huis gebouwd, en daarover een monographie het licht doen zien. Het huis en het boek zijn beide superieur. Niet dat alles treffend mooi is, naar persoonlijke smaak. Maar het is superieur van gehalte, van houding, van geestelijke standing. Het levensniveau is in zulk een huis verhoogd, zonder dat het is opgeschroefd, zooals met verhoogde levensniveau's maar al te vaak het geval is; niet in de laatste plaats bij eigen keuzen van... Duitse architecten. Het maken van bepaalde vormen en het etaleeren van bepaalde mooie materialen kan heel gemakkelijk een geestelijke standing suggereeren. Mendelsohn geeft echter geen suggestieve vormen en de rijkdom van dit huis ligt zeker niet in de kostbaarheid der inventaris. De schilder Ozenfant, die eenigen tijd in dit huis vertoefde, schreef een inleiding voor het boek, waaruit wij het volgende overnemen:

UIT: „NEUES HAUS, NEUE WELT“

„Ik spreek niet over dit huis, alsof ik de tekening alleen gezien had, ik ken het huis uit eigen ervaring. Ik heb in het huis gewoond en gewerkt, geheel zooals het mijn wensch was. Het was alsof tien mechanische schutengelen mij het leven verlichtten. Dit is werkelijk het huis dat weinig krachten verbruikt, een gehoorzame machinerie.

Aangezien de technische vooruitgang steeds nieuwe middelen verschaft, is de architect zich de volkomen automaat indachtig geweest. Zoo bespaart hij den bewoner onnoodig energieverbruik. Er zijn in dit huis vele motoren en machines. Moet men die tot uithangbord maken? Mendelsohn was verstandig genoeg de inwendige organen van dit huis met een mooie huid te bedekken. Weliswaar zegt de mode dat het eerlijk is alle organen openlijk te toonen. Maar een huis is geen biechtstoel, geen rechtbank, geen bokser die zijn spieren toont, geen museum van mecanieken. Een huis, dat zijn technisch spel aan het oog toont, gelijkt spoedig op een museum van mechanische fossielen. Want de nieuwste mechanismen maken de oudere gauw belachelijk.

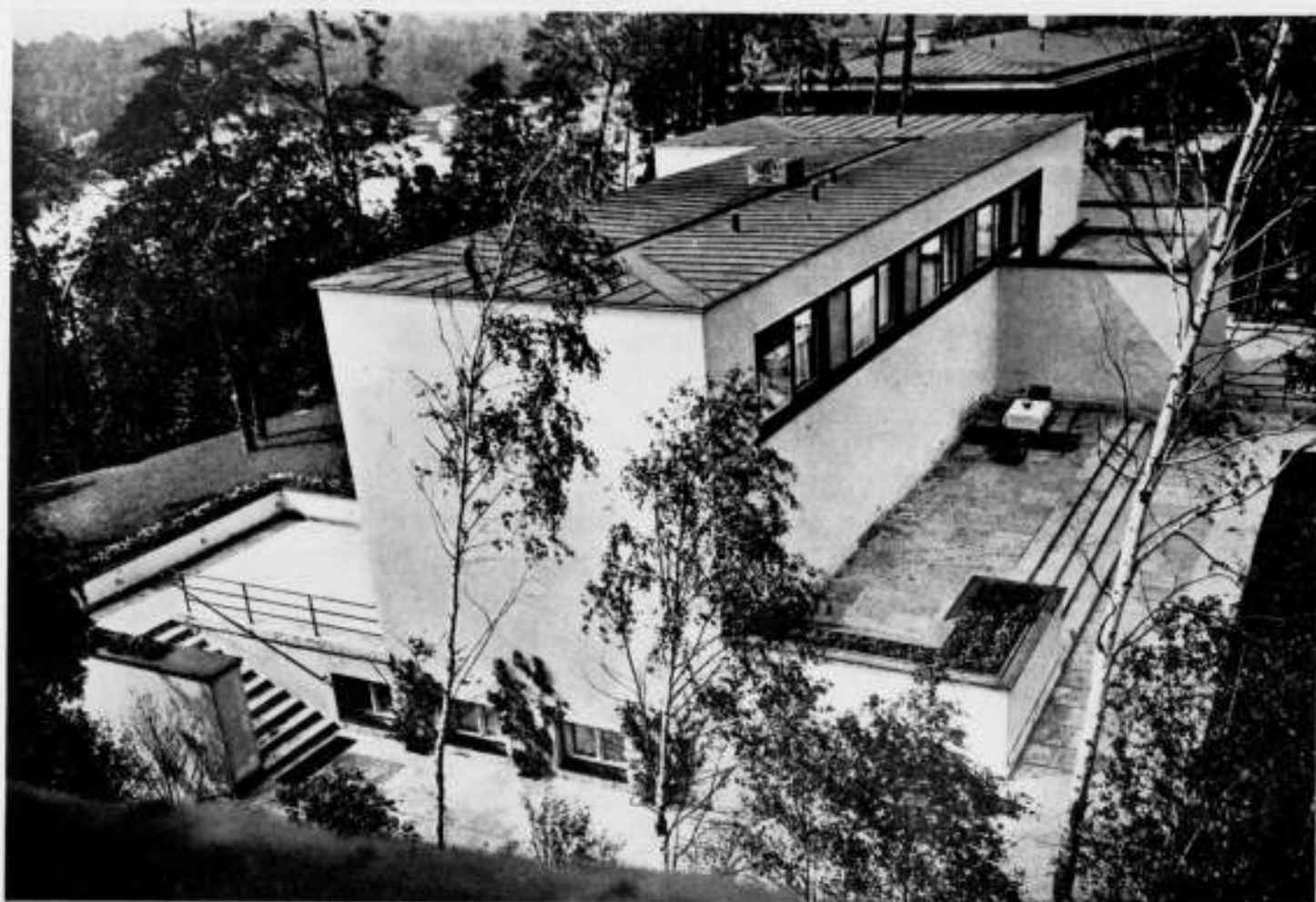
Er zijn in de architectuur vermeende oprechtheden, die ongemakken, zoo niet grofheden zijn. De naaktheid is alleen in de hemel van Venus volkomen. Aan de deur van het huis verdwijnen onze zorgen; de verhoudingen maken ons gelukkig, doen ons de juiste massawerking kennen.

Wat ik zoo bewonder: Funktionalisme en Schoonheid leven hier om zoo te zeggen in wederzijdsche onafhankelijkheid, geheel in strijd met de zoo ex-up-to-date theorieën, die snel verouderen.

Ik loof er de bewoners van dit huis om, dat zij bijzondere behoeften gehad hebben. Zij hebben weten te vragen en hebben zich niet tot het allernoodigste beperkt. Zij hebben voldaan aan de noodzakelijke behoeften van den geest; de grootste ruimte van dit huis is aan de muziek gewijd, de hal vereenigt de schilderkunst, door de boeken denkt hier de geheele wereld, overal is de natuur ruimschoots in betrokken.“ Het boekje is zeer verzorgd uitgegeven door Rudolf Mosse.

J. P. M.

HET HUIS VAN ERICH MENDELSONN TE BERLIJN

UIT: „NEUES HAUS, NEUE WELT“

DE EETKAMER IN HET HUIS VAN ERICH MENDELSONN TE BERLIJN

HET HUIS VAN ERICH MENDELSONN TE BERLIJN

UIT: „NEUES HAUS, NEUE WELT“

BOEKBESPREKING.

IJzerconstructie. Handleiding bij Middelbaar Technisch Onderwijs en bij het ontwerpen en teekenen van ijzerconstructies ten behoeve van bouwkundige samenstellingen. Naar het Duitsch bewerkt door Ir. A. W. C. Dwars met medewerking van Ir. B. H. ter Kuile voor de moderne techniek van het vlambooglasschen.

Ile druk. Uitg. A. E. Kluwer, Deventer. Ingen. f 5.90, geb. f 6.65. Bovenvermeld boek is een bewerking van het bekende Duitsche werk „Der Eisenhochbau“ van Hoofdingenieur C. Kersten.

De bewerker heeft zich niet bepaald tot een vertaling, maar hij heeft het oorspronkelijke boek zoo vrij bewerkt dat het ingesteld is op Hollandsche behoeften; hier te lande minder gebruikelijke constructies zijn weggelaten of omgewerkt en andere nieuwere zijn er aan toegevoegd. O.a. is het boek in Ilen druk verrijkt met een uitvoerig aanhangsel over de techniek van het vlambooglasschen.

Het is een boek dat dunkt mij volkomen aan het gestelde doel beantwoordt en dat bij het steeds toenemend gebruik van ijzer, in handen van den architect zeker goede diensten kan bewijzen.

De stof is beknopt, overzichtelijk gerangschikt en het werk bevat vele duidelijke afbeeldingen van talrijke constructie-details.

Het hoe en waarom wordt duidelijk verklaard, terwijl de berekeningen en de toepassing van formules, door ieder die een

normale portie vastheidsleer machtig is, gemakkelijk te volgen zijn.

Dat het boek door het aanhangsel over de steeds meer veld winnende techniek van het vlambooglasschen aan waarde gewonnen heeft, en daarmee in een behoefte voorziet, behoeft zeker geen betoog.

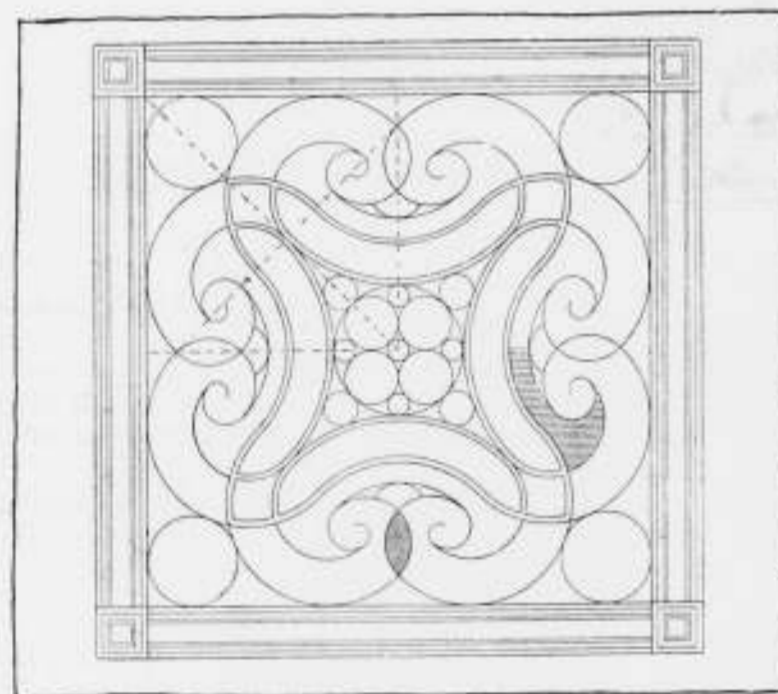
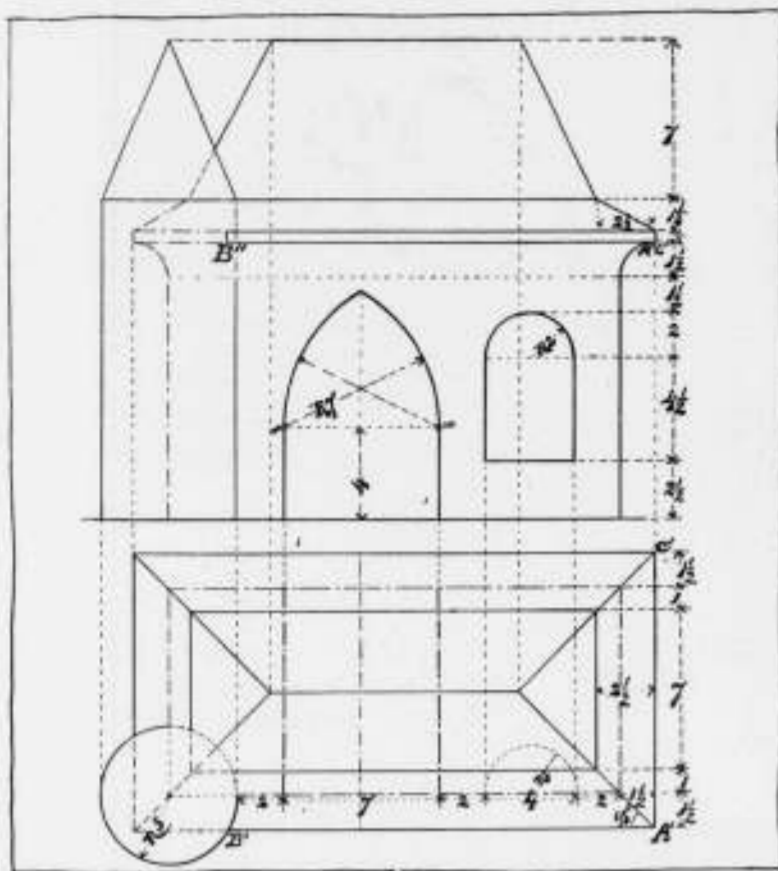
Alleen jammer dat de uitgever het in zoo'n schamel kleedje presenteert.

J. Z.

LEELIJKE EXAMENOPGAVEN VOOR TEEKENEN.

Sedert jaar en dag publiceert het Maandblad der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs de examenopgaven voor de Lagere en Middelbare acten Handteekenen en sinds jaar en dag bevreedt het ons dat voor de perspectiefopgaven en die voor decoratief of rechtlijnig teekenen ontwerpen worden gemaakt die maar weinig fraai zijn. Er heerscht bij hen, die deze opgaven moeten ontwerpen sinds 20, 30 jaren een sleur, die blijkbaar iedere zelfcritiek heeft afgestompt. Zoodoende krijgen we jaar in jaar uit opgaven te zien volkomen zonder zin niet alleen, maar ook zonder enig gevoel voor teekening, voor verhouding, voor smaak. En dat voor onderwijsakten voor teekenen!

Men zie het bedenkelijke gedrocht dat op de opgaaf voor de Middelbare Acte MA in 1931 als een „poortgebouw“ is betiteld. Wel moet de sleur sterk zijn om zulk een inferieur product als

EXAMENOPGAVEN M.O. TEEKENEN

examenopgaven aan a.s. teekenleeraren voor te leggen. Alsof het niet mogelijk zou zijn, perspectivische moeilijkheden te combineren in een eenvoudig bouwwerkje, dat uit mathematische vormen samengesteld, goed van verhouding is en architectonisch verantwoord.

Waarom raadpleegt men bij deze ontwerpen niet een kundig architect, die de commissie voor zulke mislukkingen behoedt? Het onderwerp voor rechtlijnige vlakversiering op hetzelfde

examen gevraagd is al evenmin bekoorlijk. En de kandidaten moeten maar inspiratie genoeg hebben om, na dit moois eerst zelf in O.I. inkt te hebben nagetekend, het nog gedeeltelijk te kleuren naar eigen keuze, zooals gevraagd werd.

Er mogen o.i. in dezen tijd aan dergelijke opgaven toch wel andere eischen gesteld worden, dan die welke blijkbaar de Examencommissie voldoende acht. Er zijn bovendien talentvolle kunstenaars in ons land, die de Commissie van advies kunnen dienen.

We hopen dat er spoedig een tijd moge aanbreken waarin met de sleur, waarin men met het samenstellen van deze examenopgaven reeds te lang is vervallen, gebroken zal zijn. Voor de studie van Teekenleeraar is dit hoogst noodzakelijk.

J. P. M.

OUDE EN NIEUWE BOUWKUNST IN RUSLAND.

In den Rotterdamschen Kring heeft Ir. J. B. van Loghem gesproken over: Van Verlosserskerk tot Sovjet-Paleis, oude en nieuwe bouwkunst in Rusland.

Ir. van Loghem begon zijn lezing met een citaat van den nestor der architecten, Dr. Berlage, van het jaar 1918. In verband met de normalisatie in woningbouw zegt Dr. Berlage het volgende: „Denkt er aan, dat bouwen is een sociale werkzaamheid, die in eersten aanleg niet is om de kunst, maar om de woning als nuttigheidsobject te scheppen. En zelfs dan, wanneer deze werkzaamheid groeit tot een kunst, hetgeen ook zeker moet, dan nog is daarbij te bedenken, dat die kunst er niet is voor u zelf, maar door en voor de gemeenschap.”

Spr. stelt dit ietwat voorop, omdat maar al te dikwijls gedacht wordt, dat elke kunst, zonder sociaal-economisch verband, dus als uiting op zichzelf zou zijn te beschouwen. Deze wijze van beoordeeling heeft juist de dorre classificering doen ontstaan, die de kunst uit het leven wegneemt, dus aan haar ontstaansgrond ontrukkt. Tegenover deze wijze van beoordeeling staat de beoordeeling, die uitgaat van het volle leven, dat door somtijds religieuze, somtijds anti-religieuze stroomingen en altijd wisselende sociaal-economische tendenzen wordt geleid. Wanneer men zich dan ook houdt aan de uitspraak van Dr. Berlage, dan ziet men daarin zeer duidelijk uitgedrukt het begrip, dat in een zich vernieuwende maatschappij de bedoeling van de scheppingen der bouwmeesters nooit is geweest en nooit kan zijn, kunst voort te brengen; maar voldoen aan de eischen, die door het directe leven gesteld worden. Niet nu alleen, maar in alle tijdperken van de menselijke ontwikkeling. De echte bouwmeesters hebben gepoogd de eischen die een nieuwe wereld stelde, te verwerkelijken. Zou het geen aanwijzing zijn voor de juistheid van dezen gedachtegang, dat al die werken, die de oudheid aan ons heeft nagelaten uit de perioden, waarin de menscheid zich opnieuw bezint en zich opnieuw zijn menscheit bewust wordt, juist als de zuiverste uitingen van den geest zijn te beschouwen en tenslotte dus ook tot de beste kunstwerken te rekenen? En toch zijn die simpele uitingen van het directe leven nooit als kunstwerken bedoeld geweest, maar ze waren echt; de maker was nog de ziener, die in zijn eenvoudige schepping zich den dienaar wist te maken van een collectieve nieuwe strooming, die zich met primaire kracht baan brak temidden van een wereld, wier oudere vormen uitgeleefd waren.

Aan de hand van een aantal lichtbeelden heeft spr. vervolgens een beeld gegeven van de eeuwige continuïteit der gedachten, welke door de bouwwerken tot beeld zijn geworden.

Na de pauze heeft Ir. van Loghem een en ander verteld over zijn plan voor het Sovjet-Paleis. (Hbld.)

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 9 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 27 FEBR. 1932 No. 9

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. Dinsdag 1 Maart a.s., 1 uur, (voortaan den 1^{en} en 3^{en} Dinsdag van elke maand), gemeenschappelijke lunch van leden van den kring Amsterdam van den B.N.A., in restaurant Kempinski, Leidsche straat (beg. gr.)
Namens het kringbureau:
Th. J. LAMMERS, Secretaris.

TENTOONSTELLING N.E.B.O. TE 'S-GRAVENHAGE.

De leden van den B. N. A. worden er aan herinnerd, dat in de ledenvergadering van 12 December 1931, over deze tentoonstelling uitvoerig gesproken is en dat de vergadering zich vereenigd heeft met het standpunt van het Bestuur dat de leden van den B. N. A. aan deze tentoonstelling niet moeten medewerken.

HET BESTUUR VAN DEN B. N. A.

VERSLAG CONGRES VOOR VAKOPLEIDINGSVRAAGSTUKKEN 1931.

Door het Hoofdbestuur van „Vakopleiding” werd ons medegedeeld dat de prijs van het Verslag van het in December j.l. gehouden Nationaal Congres voor Vakopleidingsvraagstukken is vastgesteld op f 8.— per exemplaar, echter wordt bij een afname van 20 exemplaren, besteld in 1 maal door een Samenwerkende Vereeniging, een reductie toegestaan van f 3.— per exemplaar. De prijs wordt dan f 5.—.

De leden van den B. N. A. die dit verslag dus tegen gereduceerden prijs wenschen te ontvangen, gelieven zich op te geven aan het Bureau van den B. N. A. De eerste 20 opgaven (naar datum van ontvangst) zullen dan als één bestelling aan de Vereeniging van Vakopleiding worden doorgegeven en zoo vervolgens. Opgaaf in te zenden vóór 5 Maart a.s.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES P. C. HOOFSTRAAT 157, AMSTERDAM, TELEFOON 27707.

VOORDRACHT EN LEDENVERGADERING.

De heer Ir. J. B. VAN LOGHEM b.i. zal Maandag 7 Maart a.s., des avonds 8 uur, in de groote zaal van Gebouw Heijstee, Heerengracht 545 Amsterdam, een voordracht met lichtbeelden houden over

OUDE EN NIEUWE ARCHITECTUUR IN SOVJET-RUSLAND VAN VERLOSSERSKERK TOT SOVJETPALEIS

Introductie is toegestaan.

Na afloop van de voordracht zal een korte ledenvergadering worden belegd ter afdoening van eenige dringende punten. De agenda van deze vergadering zal in het volgend nummer worden afgedrukt.

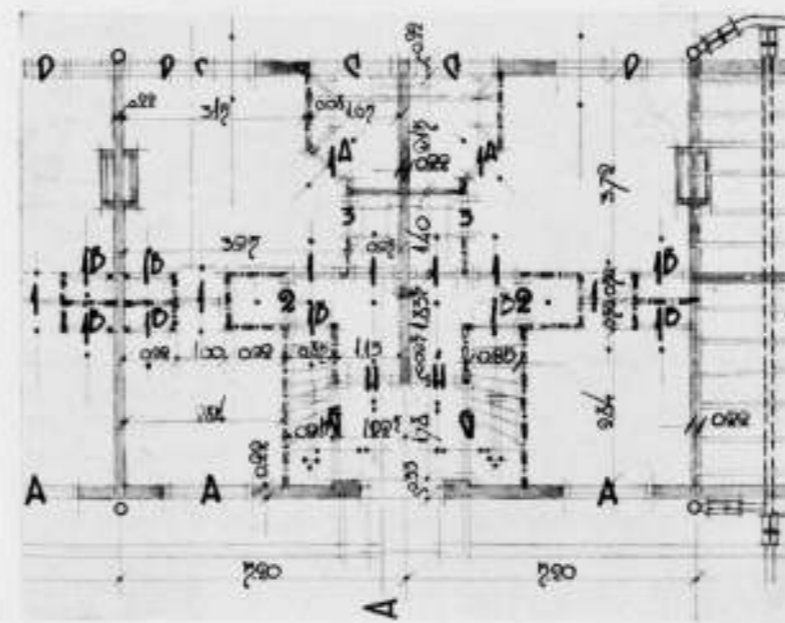
C. J. BLAUW, Voorzitter.
J. ZIETSMA, wrnd. Secretaris.

NIEUWE LEDEN:

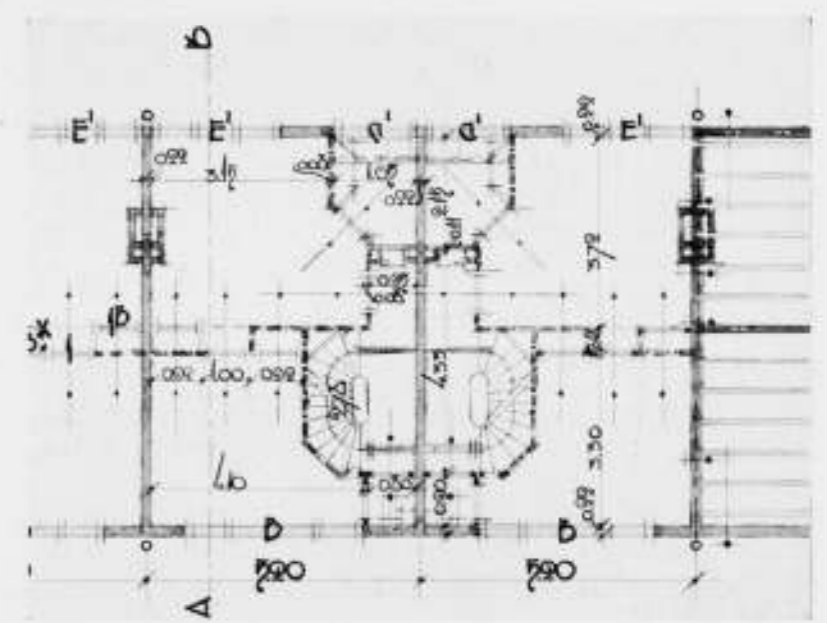
Als nieuw gewoon lid worden voorgesteld: door de Heeren P. Hartman en Arthur Staal, de heer A. Waals, Bouwkundig teekenaar, Amsterdam en door de heeren A. Boeken en Arthur Staal, de heer Hans Elte, Bouwkundig teekenaar, Alkmaar.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

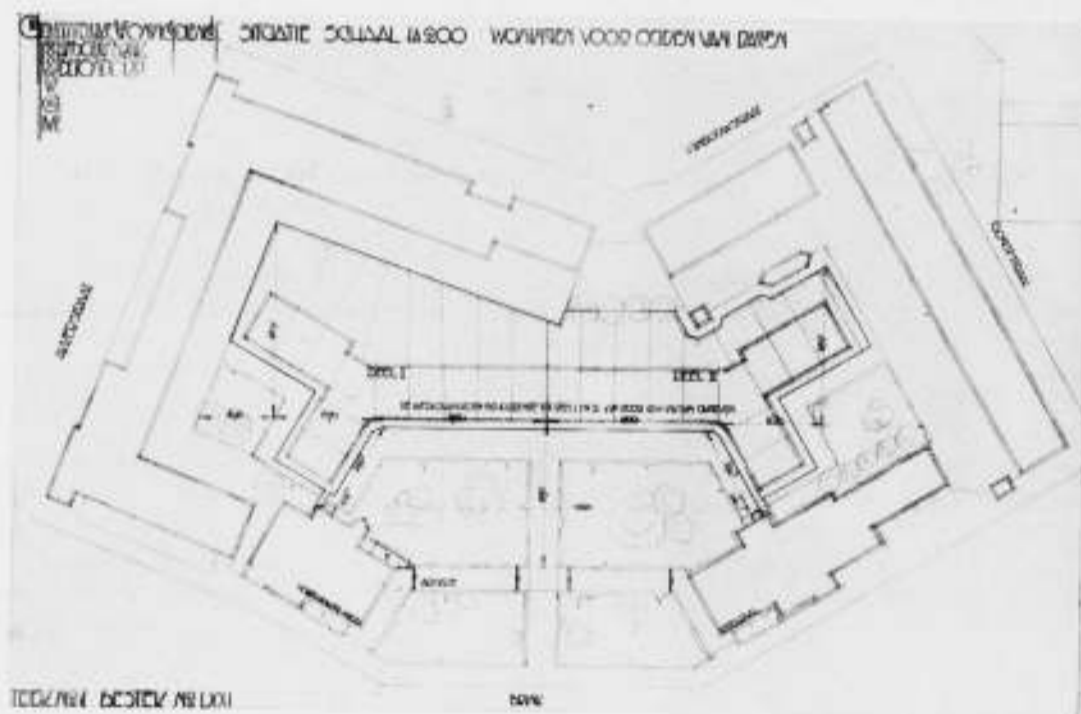
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGERBRUIN, WAARN. VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H.C. VERKRUUSEN, RED., J. BOTERENBROOD, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMAN.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 5 MAART N° 10

BEGANE GROND PLAN
WONINGEN VOOR OUDEN VAN DAGEN IN HET BETONDORP TE AMSTERDAM

VERDIEPINGSPLAN
ARCHITECT DICK GREINER B.N.A.

WONINGEN VOOR OUDEN VAN DAGEN IN HET BETONDORP TE AMSTERDAM ARCH. DICK GREINER B.N.A.

WONINGEN VOOR OUDEN VAN DAGEN IN HET BETONDORP TE AMSTERDAM. ARCH. DICK GREINER B.N.A.

Op een binnenterrein aan de Brink van het Betondorp te Amsterdam bleef een stuk grond over, dat Burgemeester en Wethouders bestemden om er eenige woningen te bouwen voor Ouden van dagen.

De eigenaardige vorm van het terrein gaf aanleiding tot een complex, zooals dat aangegeven is op de situatietekening. De woningen bevatten een benedenwoning voor de oudste be-

woners en zij die slecht ter been zijn, terwijl de bedlegerigen onderdak vinden in de bovenwoningen. Deze hebben een slaapkamertje meer, voor de hulp die in huis noodig is.

De woonvertrekken zijn zooveel mogelijk op het Zuiden (aan den tuinkant) geprojecteerd en de slaapkamers liggen aan het Hofje.

Maar het bloed kruipt waar het niet gaan kan, en vele oudjes slijten hun dagen toch aan de straatzijde. De keuken is minimaal van afmeting, om te verhinderen dat daarin wordt gehuisd. Maar weer kruipt het bloed. . . .

WONINGEN VOOR OUDEN VAN DAGEN IN HET BETONDORP TE AMSTERDAM

ARCHITECT DICK GREINER B.N.A.

OVER BOUWEN EN... STALEN STEIGERS.

In het razend tempo van de voortschrijding der techniek, bleef tot heden de bouwtechniek, voor het grootste gedeelte der tot standgebrachte bouwwerken, zonder belangrijke wijzigingen. Als we de „Nieuwe Wereld” uitsluiten en de in Rusland sinds enkele jaren meer algemeene pogingen van vernieuwing eveneens niet in bovenstaande conclusie betrekken, dan mogen we gerust zeggen, dat slechts zeer incidenteel eenige vernieuwing in de bouwtechniek valt te constateeren. In zeer langzamen tred schrijft de vernieuwing van de bouwconstructies en daarmee gedeeltelijk samenhangende bouwmethode, voort. Voor slechts enkele bouwwerken is die dubbele vernieuwing vrij absoluut. Voor een groot deel der bouwwerken, hoofdzakelijk de grootere, worden detailsgewijze nieuwe constructies en nieuwe materialen toegepast en wordt bij het bouwen in mindere of meerdere mate gebruik gemaakt van nieuwe technische hulpmiddelen. Bij de kleinere bouwwerken is de constructie en bouwmethode algemeen nog als eeuwen geleden. Wat zich hierbij als nieuw aandient, is dikwijls niets anders dan constructief verval.

Als men spreekt van vernieuwing in de Bouwkunst en van aanpassen bij den geest van den tijd, dan zal men daarbij moeten bedenken, dat die vernieuwing zich niet kan voltrekken door het tot stand brengen van nieuwe vormen, die slechts het gevolg zijn van den eenzijdigen wil van den architect-ontwerper voor nieuwe verschijningsvormen. Dit is slechts schijn-vernieuwing. De op deze wijze ontstane bouwwerken zullen misschien deze waarde kunnen hebben, dat ze later (voorzoover ze duurzaam zijn) in de geschiedenis zullen worden genoemd de voorloopers van den nieuwen stijl. In zich

zelf dragen ze niet het kenmerk van stijl.

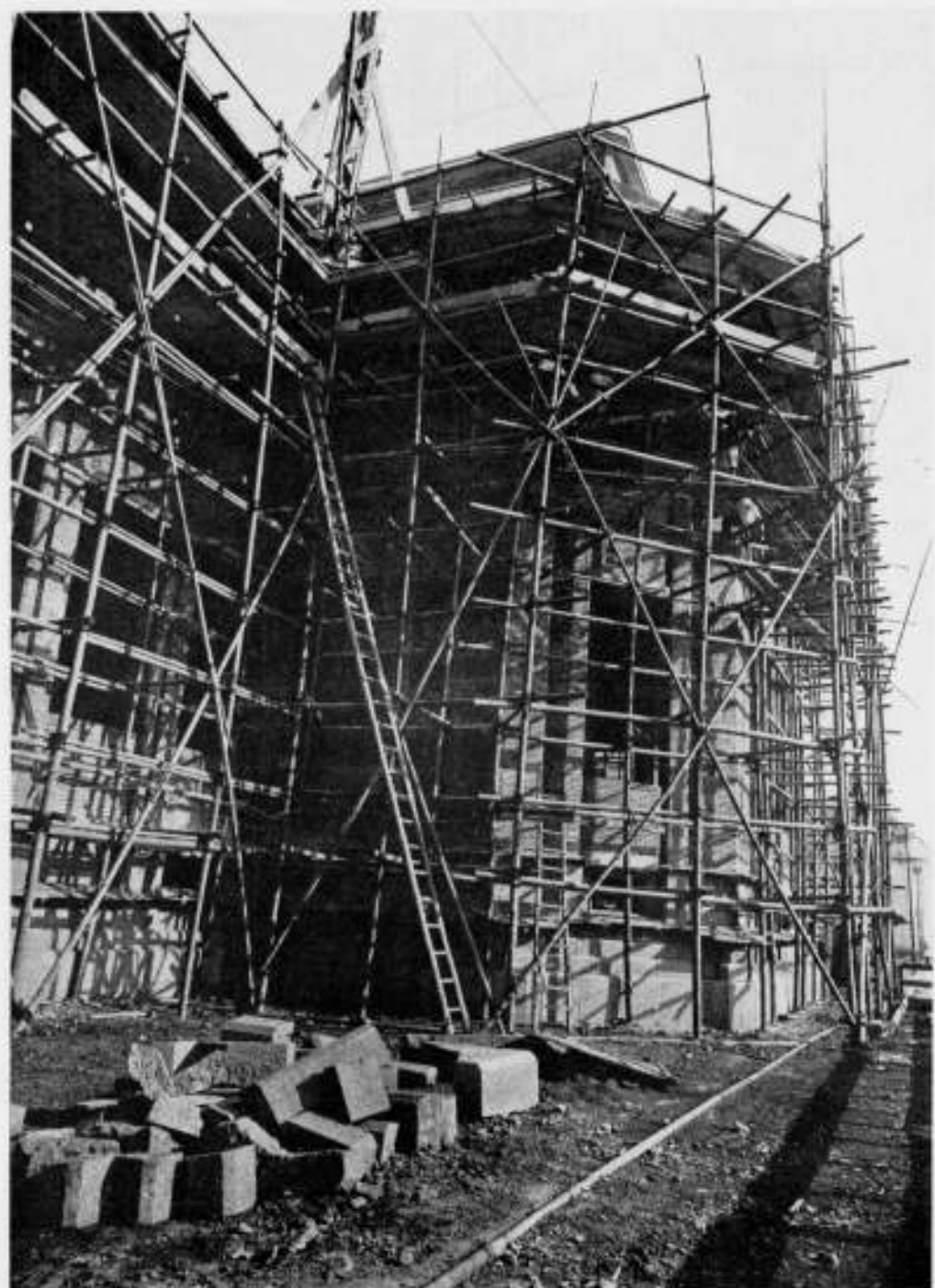
Bij vele technische producten herkennen we wel dat zuiver stijlbegrip.

Bij voortschrijding van technische vervolmaking van het product ontstaat langzamerhand de meest geëigende en zuivere vorm. Deze vorm is dan niet de noodzakelijke en naakte constructieve vorm, maar in mindere of meerdere mate een omkleedingsvorm, die echter uitsluitend ontstond door en bij de vervolmaking van het product (de auto). De mensch is in deze evolutie, met of zonder het etiket „kunstenaar” altijd zoekende naar schoonheid.

Merkwaardig is het dat we van zooveel nieuwe kunstvolle producten, den naam van den ontwerper niet kennen. Waarschijnlijk is hij als zoodanig niet aanwijsbaar.

Ook is het merkwaardig, (voor ons Kunstenaars althans) dat men bij bescherming van het geestelijk eigendomsrecht dezer mooie producten, zich niet beroept op het auteursrecht, maar op het uitvindingsrecht. Dit laatste is dan toepasselijk op technische gronden.

Er is een belangrijk onderscheid tusschen de totstandbrenging van technische producten (schepen, auto's, machines, enz.) en bouwwerken. Ontwerp en uitvoering wordt bij de eerste opgenomen in dezelfde organisatie of staat geheel onder dezelfde leiding. Bij bouwwerken zijn die twee stadia meer of minder gescheiden en in vele landen, waaronder ook het onze behoort, zelfs geheel gescheiden. En de vraag kan gesteld worden, of aan de ontwikkeling van den nieuwen stijl, van het nieuwe bouwen, niet vooraf zal moeten gaan, de samenvoeging van die beide stadia onder één leiding. Of, zoo men wil, dat de ontwikkeling niet mogelijk is vóór die samenvoeging. Stijl is meer dan vorm. Stijl is alles omvattend. Aan een nieuwen

BAMBOESTEIGER AAN EEN IN AANBOUW ZIJND BOUWERK TE BATAVIA

bouwstijl zal vooraf moeten gaan de vinding van nieuwe, voor den tijd geëigende en bij den stand der nieuwe techniek passende bouwconstructies en daaraan verbonden bouwmethoden. Hierbij moet de afstand van ontwerp tot uitvoering zoo gering mogelijk zijn en beiden, uit hetzelfde initiatief voortspruitend, door dezelfde krachten worden beheerscht.

Een kenmerkend onderdeel, waarbij zich de gescheidenheid van bouwconstructie en bouwmethode toont, is de steiger. Voor ons land zeer kenmerkend. Zelfs voor bouwwerken van moderne vinding en nieuwe vormgeving zien we de „houten palen die met touwtjes aan elkaar hangen”. Merkwaardig? Och neen. De architect heet ook wel bouwmeester, maar hij is de bouwer niet. In het brein van dien „moderneren” architect zou het niet opkomen, om die aftandsche dingen nog te nemen. Maar hij verordineert hieromtrent niets. Zelfs de bouwer (aannemer) staat er meestal buiten. Het is de onder(vak)aannemer die hierin de leiding heeft en hiermee den tragen gang van zijn ontwikkeling in het vak demonstreert. Met dat oude materiaal, waarvan het gebruik door de traditie aan ieder bekend en verder in voorschriften geregeld is, heeft hij geen moeite. Zoals het met den steiger gaat, gaat het met honderd andere

dingen. De geest die hieruit spreekt is vreemd aan het begrip „nieuw” of „modern” en hij laat de techniek in zijn razend tempo van voortschrijding aan zich voorbijgaan.

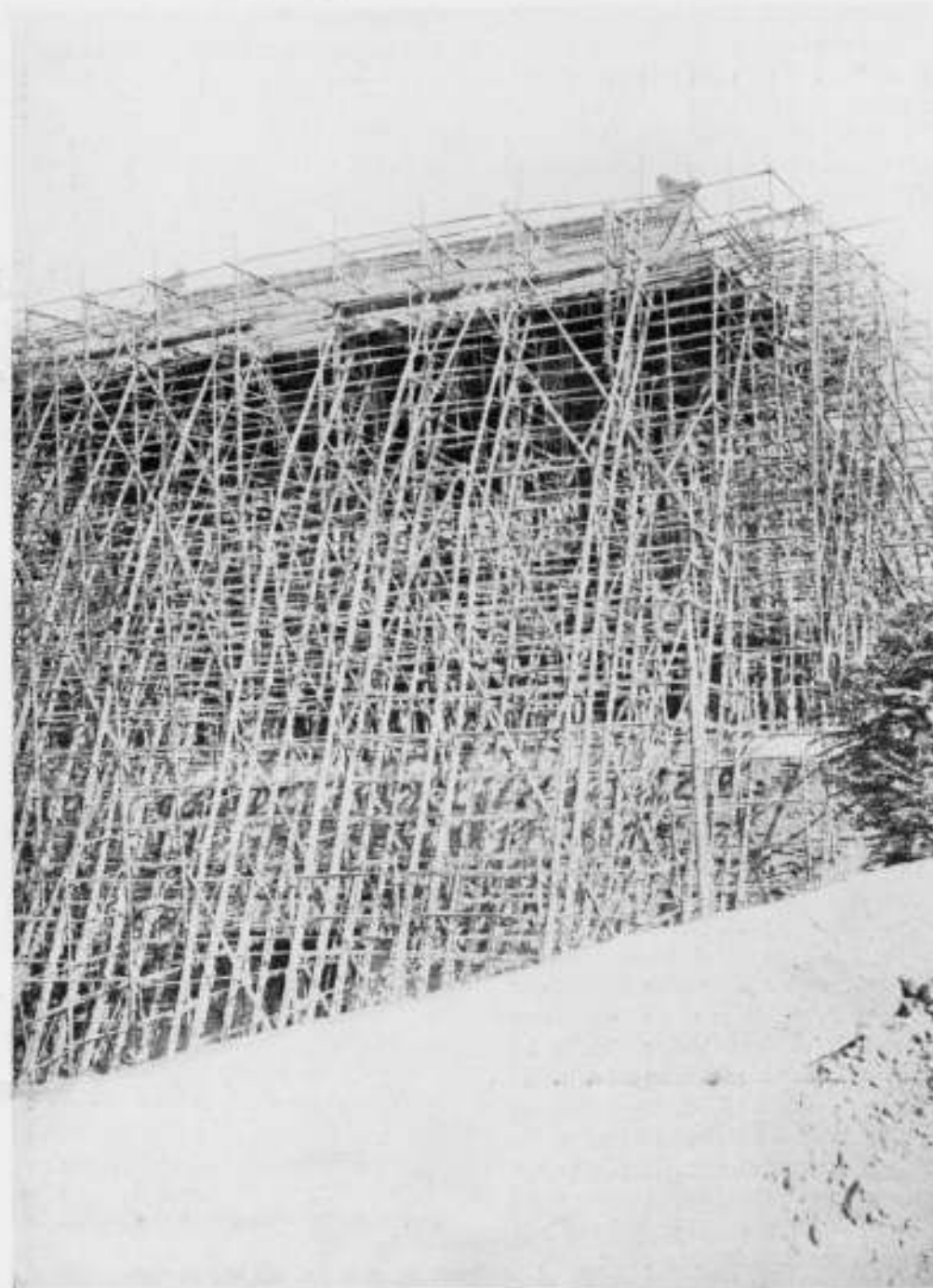
En de architecten? We zullen ons weer tot den steiger beperken. Wat weten wij verder van die steigers. Kosten van materiaal, opstellen, onderhoud, opslag, afschrijving, enz. worden op onze begrooting niet genoemd. Die zitten wel ergens in.

Als op een bepaald moment een leverancier van modern steiger materiaal onze aandacht voor die dingen komt vragen en we schenken daar even gehoor aan (wat ook al zeldzaam is) dan ontdekken we, dat tot heden een vrij belangrijk geval onze aandacht ontsnapte. Hoewel, we weten toch niet wat we ermee moeten doen. Belangstellend kennis nemen en verder verwijzen naar degenen die voor ons bouwen, met de belofte erbij, dat wij het gaarne zullen steunen.

Is dit ééne (kleine) geval niet iets, wat den modernen bouwmeester aanleiding geeft tot nadenken.

Gaarne bieden we onderstaande uiteenzetting van den leverancier der „Bettaskaf” steigers aan de belangstelling der collega's aan.

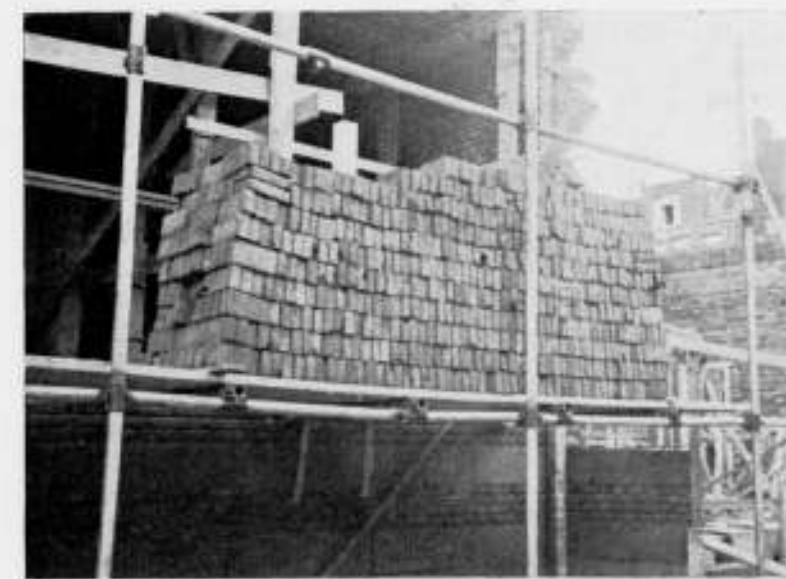
BOEIJINGA.

EEN CHINEESCHE STEIGER

IJZEREN STEIGER ROND HET IN AANBOUW ZIJNDE LABORATORIUM VOOR DE VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM

STEENTAS OP EEN IJZEREN STEIGER

EEN BELANGRIJKE VERNIEUWING OP BOUWGEBIED. Toen de wenschelijkheid van buissteigers naar voren kwam, hebben diverse firma's gezocht naar geschikte uitvoeringen, vormen van de fittings en goede soorten voor de buizen. Het best hierin geslaagd is The Steel Scaffolding Co. te Londen met hun gepatenteerde systeem „Bettaskaf” vertegenwoordigd voor Nederland en Koloniën door de Machinefabriek „Voorwaarts” te Amsterdam-N. Er worden uitsluitend 1½" stoompijpen gebruikt, die niet voorzien zijn van schroefdraad. De voornaamste fitting is de dubbele koppeling, afgebeeld in fig. 1. Deze koppeling bestaat uit één stuk zonder losse deelen.

FIG. 1

De 2 kappen, die over de pijpen klemmen, zijn met scharnieren verbonden aan het middenstuk, terwijl elke kap vastgezet wordt aan het middenstuk door een tapbout. De tapbout wordt geschroefd in een draadgat van het middenstuk en is daardoor beschermd tegen atmosferische invloeden. Tevens is de bout onder den kop iets ingedraaid en voorzien van een te nauwen sluitring, zoodat de bout er nooit uit kan vallen. Dit is bij steigerbouw een heel belangrijk punt, omdat een vallende moer of bout uiterst gevaarlijk is voor arbeiders of voorbijgangers op den beganen grond. Alleen dit systeem voldoet aan dezen eisch. Wordt de koppeling om een pijp gelegd, dan wordt steeds een goede klemming verkregen door eenvoudig aandraaien van den bout. Laat men de andere kap daarbij openvallen om een pijp loodrecht op de eerste te kunnen monteeren, dan blijft de kap onder een hoek van 90° open liggen, omdat een nok is aan-

FIG. 2

gebracht, waarop de kap rust, zie fig. 2. Het is nu dus uiterst eenvoudig een tweede pijp in te leggen en te bevestigen, zie fig. 3.

Het aandraaien van den bout gebeurt met een eenvoudig sokseuteltje, dat zoolang gemaakt wordt, dat een volwassene den

FIG. 3

bout steeds stevig genoeg zal aandraaien, zonder daarbij een verlengstuk of hamer te gebruiken. Met deze koppeling worden alle dwarsverbindingen gemaakt en kan een volledig bouwwerk opgetrokken worden. Wordt de hoogte of de belasting grooter, dan kunnen de verticale palen dichter bij elkaar gezet worden. Er wordt juist vermeden ver-

FIG. 4

schillende buisdikten te gebruiken om het aantal verschillende onderdeelen zoo klein mogelijk te maken.

FIG. 5

De verticale palen worden op den grond gesteund in voetplaten, volgens fig. 4, voorzien van een centreerpen, die in de pijp past. Hierdoor wordt het steunvlak vergroot. Het verlengen van palen wordt gedaan volgens fig. 5. In de vaste te verlengen pijp wordt een centreerstuk met een borst gezet, waarna een verlengpijp (opplanger) opgezet kan worden.

Deze kan nu niet meer omvallen. De vaste verbinding wordt nu gemaakt door een enkele koppeling, die overigens op dezelfde wijze werkt als de dubbele koppeling. Dit zijn de 2 eenige koppelingen gebruikt bij dit systeem. De samenstellende deelen worden vervaardigd van smeedijzer onder een valhamer en zijn dus uiterst soliede. Als kortelingen kunnen dezelfde buizen gebruikt worden, omdat deze met een dubbele koppeling gemakkelijk te bevestigen zijn aan de horizontale schakels. Bij enkelvoudige steigers worden deze kortelingen voorzien van een plat gesmeed uiteinde, dat tusschen de voegen van de steenen komt te liggen. Hierdoor worden de étages voldoende ondersteund zonder het noodig te maken, dat een steen uitgespaard blijft. Dit is dus tevens een belangrijke stap vooruit. Op fig. 1 is nog te zien, dat, wanneer een korteling van een horizontale buis of schakel wordt afgetakt, de boutkop niet

FIG. 6

boven de kap uitsteekt. Steigerplanken, die dus op de korteling liggen kunnen tevens doorlopen tot boven de koppelingen, die slechts even boven de pijp uitsteken. Het vastmaken van steigerplanken aan de buizen gebeurt op de wijze als aangegeven in fig. 6. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een beugeltje met lippen, die onder en boven de plank vastgrijpen. Vastspijkeren is niet noodig. Alle planken, ook kantplanken, zitten voldoende vast.

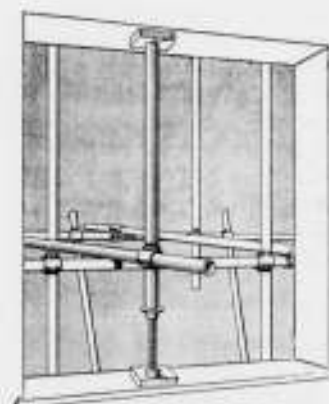
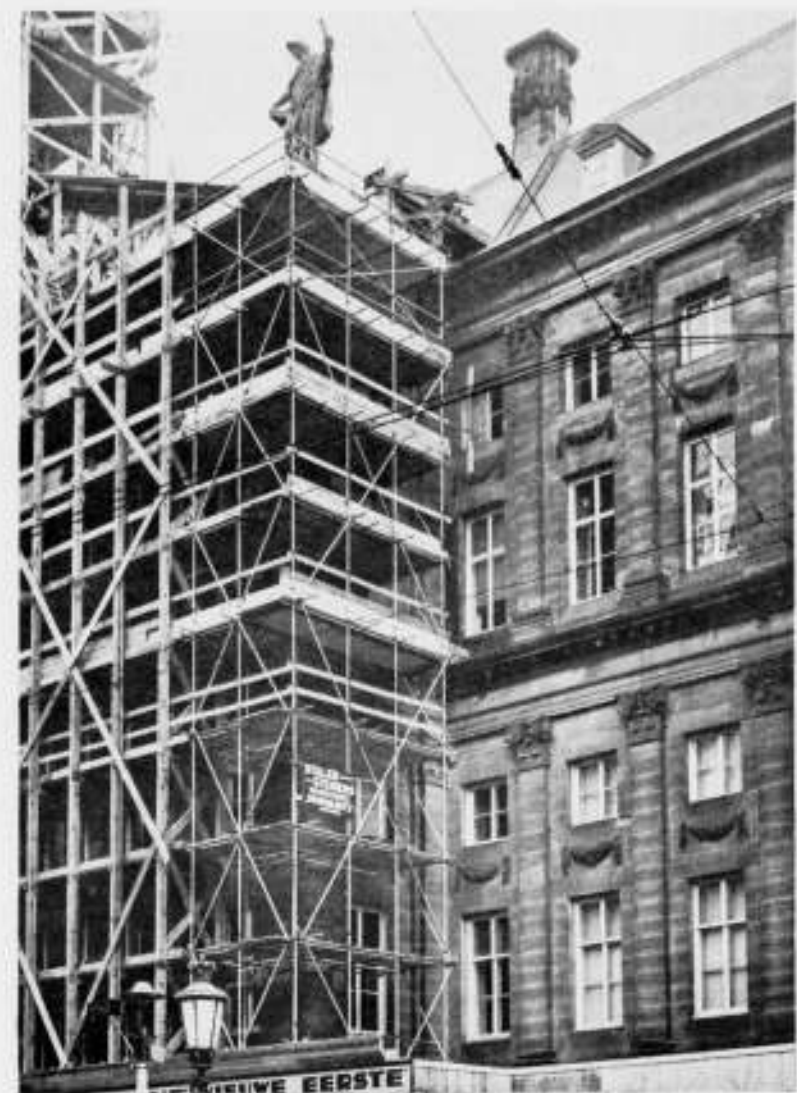

FIG. 7

FIG. 8

Bij restauraties is het niet altijd gewenscht den steiger aan het gebouw te verbinden door kortelingen in de bestaande voegen te schuiven. Eenig hakwerk is hiervoor dan altijd noodig, waar-

HOUTEN EN IJZERN STEIGER AAN HET KON. PALEIS TE A'DAM

door de gevel beschadigd kan worden. Wij gebruiken dan een schroefstempel, afgebeeld in fig. 7. Deze stempel wordt tusschen een raamkozijn gezet en met een buis op lengte gebracht. Aan de buis kan dan de steiger verbonden worden. Dit kan ook gebeuren met behulp van een schuifstempel, volgens fig. 8. Deze is binnen den gevel te plaatsen tusschen plafond en vloer. De binnenpijp heeft weer de normale afmeting, zoodat de steiger hieraan vastgezet kan worden. De stempel wordt op lengte gebracht met behulp van een eenvoudigen hefboom of crick, zoodat stevig gestempeld kan worden. De binnenpijp wordt daarna vastgezet door een klem. Door dit laatste is deze schuifstempel ook uitermate geschikt voor het stempelen van te gieten betonvloeren. De houten stempels vastgezet met spieën e.d. kunnen dan vervallen, terwijl schoren e.d. steeds gemakkelijk zijn aan te brengen tusschen de binnenpijpen. In fig. 9 is een voorbeeld gegeven van een proefbelasting van een bouwsteiger (Laboratoriumbouw, de Lairesestraat te Amsterdam). Hier is een stapel steenen van ca. 3000 K.G. op één plaats gelegd. De belasting is hier natuurlijk niet op één punt, maar verdeeld. Verschillende koppelingen krijgen een deel te dragen. Van eenige afschuiving is niets te bespeuren geweest. Alleen is de middelste verticale paal iets in den grond gezakt, doordat de ondergrond te los was. Daardoor zijn de étages ook iets doorgezakt. Deze proef heeft het bouw personeel afdoende van de deugdelijkheid overtuigd. Het gebruik van het stalen steigermateriaal „Bettaskaf” geeft een besparing van arbeidsloon van ca. 55 à 60%, tegenover den houten steigerbouw, terwijl veiligheid, eenvoud en sterkte voor 100% is verkregen.

HOTELVERWARMING EN WARMWATERVOORZIENING.

Met betrekking tot de verwarming en warmwatervoorziening stellen hotels enige van het normale afwijkende eischen, terwijl deze weer verschillend zijn voor de onderscheiden typen van hotels. Een artikel in het tijdschrift *Gesundheits Ingenieur* 1931, nr. 20, blz. 305 geeft hieromtrent verschillende aanwijzingen.

In het algemeen verlangt men voor hotels een gecentraliseerd stookbedrijf, van waaruit de centrale verwarming nauwkeurig geregeld wordt en het gebouw van warmwater en eventueel van stoom voor de keuken wordt voorzien. De temperatuur der radiatoren mag 80° C. niet overschrijden, terwijl het warme verbruikswater voor baden en waschtafels met minstens 45 tot 50° C. ter plaatse moet komen en dat voor de keuken met minstens 60 tot 65° C.

Als verwarming komt centrale waterverwarming met natuurlijke circulatie het meest in aanmerking uit hoofde van haar gemakkelijke bediening en groote betrouwbaarheid. Het éénpijpsysteem is door zijn moeilijke regeling minder geschikt. Het pompsysteem werkt sneller dan het systeem met natuurlijke circulatie, wat bij het opstoken van voordeel is vanwege de brandstofbesparing, die men door het bekorten van de opwarmperiode verkrijgt. Voor het bevorderen van een goede bediening der installatie en het verkrijgen van een gemotiveerde beoordeling daarvan moet men alle klachten nauwkeurig onderzoeken, want het komt bijv. voor, dat een reiziger met open raam slaapt en 's morgens direct na het sluiten hiervan 20° kamertemperatuur wensch. Een automatische regelinrichting voor het instellen van de watertemperatuur naar de weersomstandigheden wordt in het artikel beschreven.

Het verbruikswater kan in een automatisch geregelde boiler verwarmd worden. Hierin is een temperatuur van 70° nodig om de temperatuur van het water bij het bereiken van de keukens hoog genoeg (zie boven) te doen zijn teneinde bij het spoelen van het vaatwerk het vet op te kunnen lossen, doch behoeft genoemde temperatuur niet overschreden te worden, te meer daar dit maar aanleiding tot ketelsteenvorming en groot warmteverlies zou geven. Doordat het water voor baden en waschtafels in den boiler slechts 55 à 60° C. behoeft te zijn, is het gewensch. voor elk doeleinde een elgen boiler te nemen, waarbij die voor het keukenspoelwater klein kan zijn indien men deze voedt uit den anderen boiler, wat met het oog op de verbruiktijden toelaatbaar is.

Amersfoort.

F. G. UNGER.

VENTILATIE IN ZIEKENHUIZEN EN SCHOLEN.

Omtrent het vraagstuk van kunstmatige of natuurlijke (raam-)ventilatie in ziekenhuizen en scholen geeft Prof. Hüttig in het tijdschrift *Gesundheits Ingenieur* 1931 nr. 12, blz. 179 zijn meening te kennen.

Bij chirurgische patiënten kan raamventilatie zeer bijdragen tot de genezing, doordat de ademhaling daardoor dieper en de lucht zuiverder wordt, wat vooral na een operatie onder narcose van belang is. Dit doel ligt ook aan het Dosquet-ventilatiesysteem ten grondslag. De schrijver wijst voorts op de onderzoekingen van Storm van Leeuwen op het gebied der allergenen, waaruit bleek hoe stof van allerlei oorsprong op de daarvoor gevoelige personen van invloed is.

Kunstmatige ventilatielucht, die door leidingen en kanalen naar de vertrekken gevoerd wordt, vindt in deze leidingen een uitgestrekt broedveld van allerlei allergenen. Hierdoor komt het, dat deze vorm van ventilatie dikwijls alleen al wegens de hygiënische bezwaren verworpen wordt. Wil men deze moeilijkheden ondervangen, dan komt men volgens den schrijver voor de noodzakelijkheid te staan, de kanalen en leidingen goed toegankelijk en van glas te maken, zoodat controle op eenvoudige wijze mogelijk is. Het maken van een technisch en hygiënisch voortreffelijke inrichting voor kunstmatige ventilatie op deze wijze is heden ten dage wel mogelijk, doch de kosten van aanleg en gebruik zullen zoo hoog worden, dat voorloopig hiervoor de middelen moeilijk te vinden zullen zijn.

De schrijver is geneigd de voorkeur te geven aan de ventilatie, die men door het geheel of gedeeltelijk openen van de ramen verkrijgt, omdat op deze wijze het hygiënische bezwaar van de luchtverontreiniging in de kanalen is opgeheven, hoewel aan deze raamventilatie weer andere moeilijkheden kleven, zooals „tochtverschijnselen" en groot warmteverlies.

Ik moet den invloed dien de schrijver uit een medisch oogpunt aan ventilatie toekent laten voor wat hij daaromtrent zegt, aangezien de beoordeeling daarvan slechts aan den medicus toekomt, doch ik wijs er op hoe men uit de onderhavige verhandeling wederom kan leeren, dat de technicus slechts in staat is om voortreffelijke ventilatieinrichtingen te maken, nadat medici en hygiënisten op deugdelijke algemeene erkende principiële gronden hebben vastgelegd aan welke physische en physiologische eischen de lucht in een lokaal en de te bewerkstelligen luchtversanding moeten voldoen. Het is van belang dat van verschillende medische zijden de technici over den stand van het vraagstuk met betrekking tot bedoelde grondslagen worden ingelicht. Daardoor zal blijken in hoeverre en welk medisch en wetenschappelijk praktisch „research-werk" er nog te verrichten valt om deze techniek op het vereischte peil te brengen.

Amersfoort.

F. G. UNGER.

HOUTEN WARMWATERLEIDING.

Bij het leggen van een ijzeren leiding in den grond moet men niet alleen rekening houden met de corrosie, doch ook met de warmte-isolatie, voor het geval dat warm water of stoom voortgeleid moet worden door een dergelijke leiding, die tevens een belangrijke lengte heeft. Toen men bij een Duitsche badinrichting in de gelegenheid kwam om warm verbruikswater afkomstig van gaskoelers uit een op 800 M. afstand gelegen fabrieksbedrijf te betrekken, bleek het zeer moeilijk een weinig kostbare leiding te ontwerpen. Verzinken werd te duur en asphalteren gaf kans op het meevoeren van stukjes asphalt. Tenslotte vond men in houten buizen een goede oplossing, waarbij de diam. zoo groot genomen kon worden, dat het gebruik van een pomp overbodig was. Hoewel de leiding over een afstand van ca. 600 M. boven den grond in de open lucht ligt, bleek bij een wanddikte van 28 m.M. warmte-isolatie overbodig; het water, dat met 67° C. in de buis kwam, verloor slechts 2° onderweg. De buis heeft een diameter van 20 c.M. en is bestand tegen een bedrijfsdruk van 2 at. Het materiaal is Oregonpine, terwijl de duigen bijeen gehouden worden door een gespannen 4 m.M. dikke ijzerdraad-omwikkeling. (*Gesundh. Ing.* 1931, nr. 16).

Ik merk hierbij op dat enkele ervaringen hier te lande met houten grondleidingen voor heetwatertransport opgedaan geen gunstig resultaat opleverden, doch dat dit wel zal afhangen van de kwaliteit en de wijze van gebruik.

Amersfoort.

F. G. UNGER.

INLEIDING VAN Ir. S. v. RAVESTEIJN OVER DE AESTHETIEK VAN DE MODERNE ARCHITECTUUR.

In het Kasteel van Antwerpen hield de R. K. Studentenvereniging „Veritas" gisteravond hare gewone ledenvergadering onder presidium van den heer P. Mutsaers.

De heer Ir. S. van Ravesteijn hield een inleiding over het onderwerp: „De aesthetiek van de moderne architectuur". Spr. zette allereerst uiteen hetgeen hij onder kunst verstaat, welke bevreemding schenkt, aantrekkelijk is en macht over de stof verleent. De kunstenaar is iemand, die in botsing kan komen met de individuen die om hem leven, die in conflict komt met de ideeën en daardoor gauw in moeilijkheden geraakt. In hem bestaat de drang zijn idealen en ideeën in reëlen vorm te scheppen, waardoor hij ook uiting aan zijn vreugde weet te geven. Vervolgens beschouwde spr. de verschillende wijzen waarop de geestelijke waarden verbeeld kunnen worden, waarbij hij opmerkte, dat sommige vormen het meest macht over den mensch hebben, b.v. de muziek, de filmkunst, de literatuur. Een verklaring voor dit verschijnsel is moeilijk te geven. Vermoedelijk is zij te vinden in de beweging, waarom genoemde kunsten tot de bewegende kunsten worden gerekend, in tegenstelling met de schilderkunst en beeldhouwkunst, die tot de stilstaande kunst behooren. De visuele kunst heeft de eigenschap gedachten en vormen te associeeren. Er zijn vormen, die symbolen zijn van zekere gevoelens, waardoor wij in staat zijn die te verbeelden.

Meer in 't bijzonder tot het onderwerp komend, n.l. de aesthetiek der architectuur, wees spr. er op, dat in den modernen woningbouw niet louter uit een grill de breede ramen zonder penanten worden gebouwd, doch uit een oogpunt van onbepert gezichtsveid en lichtsterkte. Ook de meubelen gaan zich hierbij aanpassen; de houten meubelen met haar groote slag-schaduwten gaan plaats maken voor stalen, genikkelde meubelen, die weinig ruimte innemen en doorzichtig zijn, dus een ideeel streven om de kamer de grootst mogelijke ruimte te geven. Hierbij worden zachte kleuren gekozen, die het oog aangenaam aandoen. Ook de nieuwe materialen zullen hierbij te hulp moeten komen, n.l. ijzerconstructie en gewapend beton. Door velen wordt dit laatste materiaal niet als „eerlijk" beschouwd; zij zweren echter bij den nationalen baksteen, waarbij zij wijzen op de monumenten die in die steen zijn opgetrokken. In dit verband merkte spr. op, dat in zuidelijke landen als Italië en Spanje de grootste monumenten niet in baksteen doch in breuksteen zijn opgetrokken.

Hierna vond eenige gedachtenwisseling plaats, waarna de vergadering huishoudelijk werd voortgezet.

(Utr. Dagbl.)

BADGELEGENHEID IN VEREENIGINGSWONINGEN.

Langzamerhand wint de gedachte veld, dat in een vereenigingswoning een badgelegenheid, een badkamertje of een doucheel behoort. Te Amsterdam zullen niet veel arbeiderswoningen meer door vereenigingen worden gebouwd, waarin geen badgelegenheid is opgenomen. Doch ook buiten Amsterdam vindt het bad ingang. De Coöp. Woningvereniging voor Gemeentepersoneel te Haarlem heeft onlangs een nieuw complex van 29 woningen in exploitatie genomen, welke alle een badcel bevatten. De daarbij behorende geysers zijn door de vereeniging in huurkoop aangekocht en worden in vijf jaar haar eigendom. De bewoners betalen boven de huur per week f 0.30 extra, welk bedrag na vijf jaar tot ongeveer f 0.10 kan worden teruggebracht. De geysers blijven het eigendom van de vereeniging.

(Tijdschr. v. V.)

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 10 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 5 Maart 1932 No. 10 DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES P. C. HOOFSTRAAT 157, AMSTERDAM, TELEFOON 27707.

VOORDRACHT EN LEDENVERGADERING.

De heer Ir. J. B. VAN LOGHEM b.i. zal Maandag 7 Maart a.s., des avonds 8 uur, in de groote zaal van Gebouw Heijstee, Heerengracht 545 Amsterdam, een voordracht met lichtbeelden houden over:

OUDE EN NIEUWE ARCHITECTUUR IN SOVJET-RUSLAND VAN VERLOSSERSKERK TOT SOVJETPALEIS

Introductie is toegestaan.

Na afloop van de voordracht zal een korte ledenvergadering worden belegd ter afdoening van eenige dringende punten.

AGENDA:

- Notulen.
- Benoeming van een Commissie van Verificatie tot onderzoek van de boeken van den Penningmeester.
- Ballotage van de voorgestelde nieuwe leden, de Heeren: 1 Hans Elite, Aikmaar, 2 A. Elzas, Amsterdam, 3 Auke Komter, Architect, Overveen, 4 Willy Lacroix, Architect, Amsterdam, 5 H. Mastenbroek, Amsterdam, 6 J. Pot, Amsterdam, 7 Karel Sijmons Azn., Amsterdam, 8 G. Waal, Amsterdam, 9 P. Zanstra, Architect, Amsterdam, 10 W. J. G. Zweedijk, Architect, Amsterdam.
- Rondvraag en sluiting.

C. J. BLAAUW, Voorzitter.

J. ZIETSMA, wrnd. Secretaris.

VERDER WINTERPROGRAMMA.

Lezing van Prof. Ir. M. J. Granpré Molière over de bebouwing der Zuiderzeepolders (in samenwerking met den B.N.A.)

Lezing van den Secretaris over „Waardeeringsfactoren in Bouwkunst".

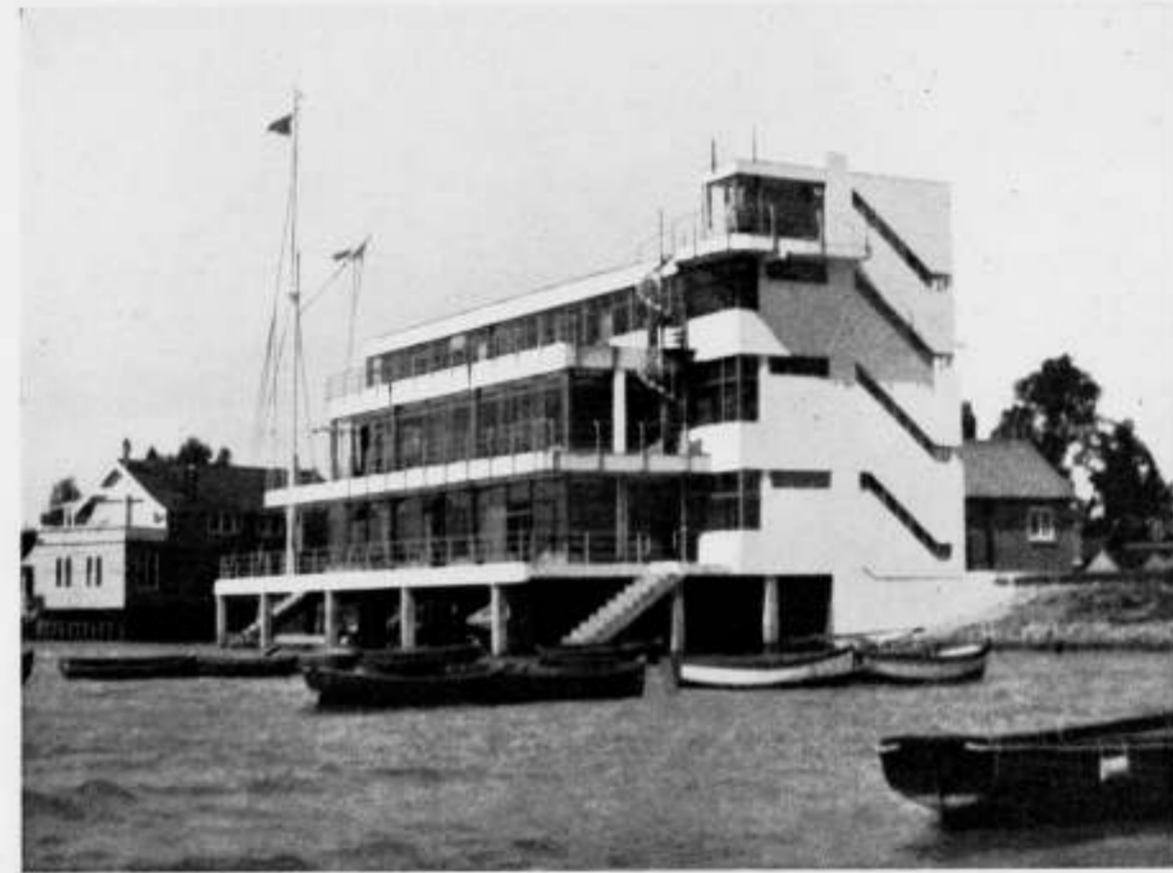
In voorbereiding zijn excursies naar het gebouw van de N.V. „Arbeiderspers" te Amsterdam, Arch. Ir. J. E. W. Buys en J. B. Lürsen en naar de Hoogovens te IJmuiden.

NIEUWE LEDEN:

Door de Heeren Ir. A. H. van Rood en Ir. A. J. van der Steur, wordt voorgesteld als lid: de Heer M. C. E. Pataky, c. en b.i., wonende Van der Oudermeulenlaan 2 te Wassenaar.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, WAARN. VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMA.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 12 MAART N° 11

CLUBGEBOUW VAN DE ROYAL CORINTHIAN YACHT CLUB TE BURNHAM-ON-CROUCH
ARCHITECT JOSEPH EMBERTON A.R.I.B.A.

HET CLUB-GEBOUW VAN DE ROYAL CORINTHIAN YACHT CLUB TE BURNHAM-ON-CROUCH.

De Architect Joseph Emberton A.R.I.B.A. was zoo vriendelijk aan ons verzoek te voldoen, om enkele gegevens in te sturen over het door hem gebouwde Club-gebouw van de Royal Corinthian Yacht Club te Burnham-on-Crouch, aan de kust van Essex.

Wij vonden enkele kleine afbeeldingen van dit bouwwerk in *Country-Life* en een gepleisterd huis zonder dak in een Engelsch periodiek is even opvallend als een baksteen huis met een dak in een Duitsch periodiek.

De architect deelde ons dan ook mede, dat dit de eerste keer is, dat zulk een bouwconstructie, bestaande uit een stalen geraamte met dunne buitenwanden, in Engeland is gebouwd. Het was mogelijk, omdat het bouwwerk staat in een streek, die vrij is van de uit-den-tijd-zijnde bouwverordeningen die in Engeland, speciaal in Londen, geldend zijn. Uit de beschrijving die de architect ons zond, nemen we het volgende over.

De groote ruimte op den beganen grond kan in tweeën gedeeld worden door middel van verschuifbare wanden, zij dient voor eetzaal en hall.

Vijftig procent van de muren van deze zaal zijn geheel van glas en geven een wijd uitzicht op de rivier in alle richtingen.

Langs den buitenkant van deze ramen loopt een balkon van $\pm$ 2 M. breed en 35 M. lang.

De keukeninrichting grenst aan deze zaal aan de landzijde. Een bibliotheek en speelkamer zijn ook op deze verdieping ingedeeld.

Op de 2e verdieping zijn tien slaapkamers, waarvan zeven een uitgestrekt terras bezitten met uitzicht over het water en alle slaapkamers hebben prachtig uitzicht de rivier op en af.

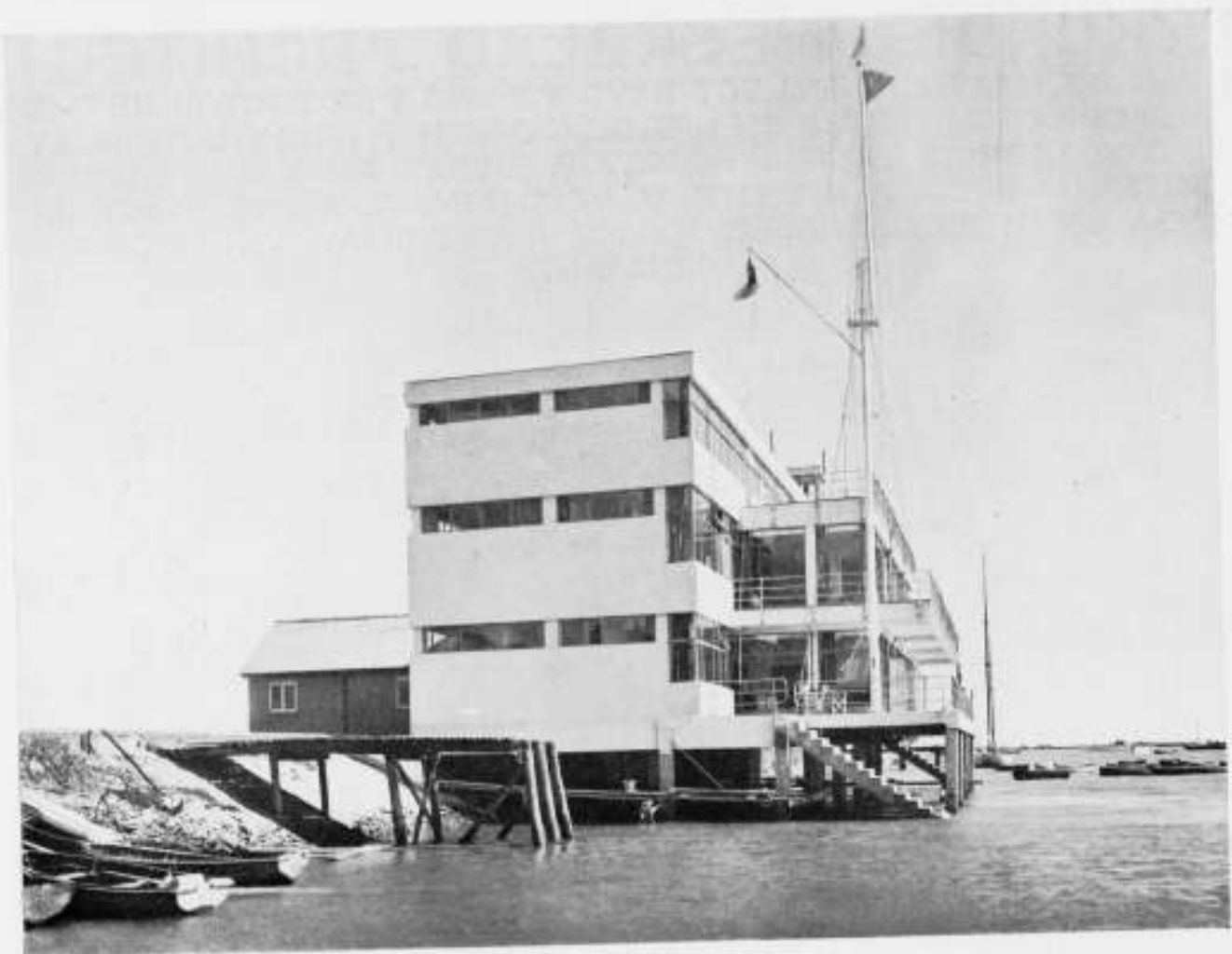
De overige indeeling spreekt uit de plattegronden.

Om van binnen uit van het schitterend gezicht over het water ten volle te kunnen genieten, was het wenschelijk het gebouw aan 3 zijden vrijwel geheel van glas te maken en dit bepaalde ook het constructiesysteem. Behalve dat dit zeer licht en derhalve economisch was, bood het de gelegenheid aan drie zijden ruime balkons te maken, die in hun functionalistische vormgeving goed harmonieeren met de jachten en bootjes die erlangs varen. Weliswaar harmonieert het gebouw in deze architectuur niet geheel met de gebouwen in de omgeving — het had dan meer in een Georgian-style moeten worden gebouwd — maar terecht heeft de architect aan het scheppen van de mogelijkheid, om tot het uiterste te kunnen genieten van het heerlijke uitzicht, de voorkeur gegeven.

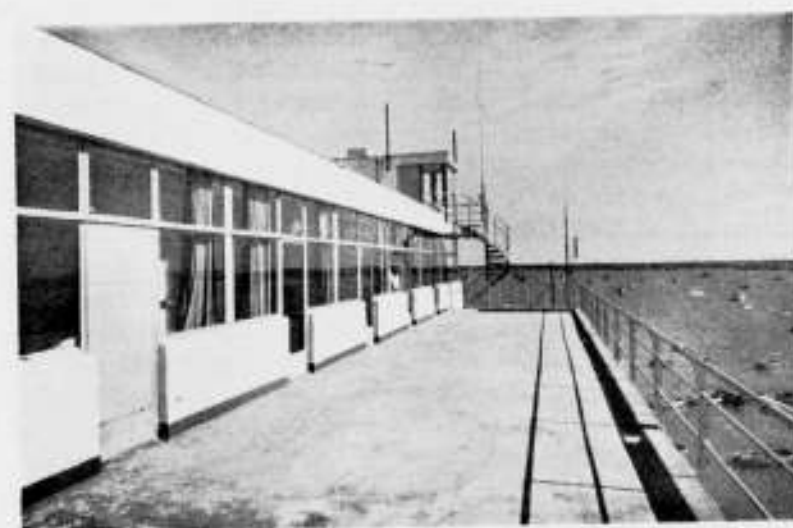
Bouwkunst is een dienende kunst.

J. P. M.

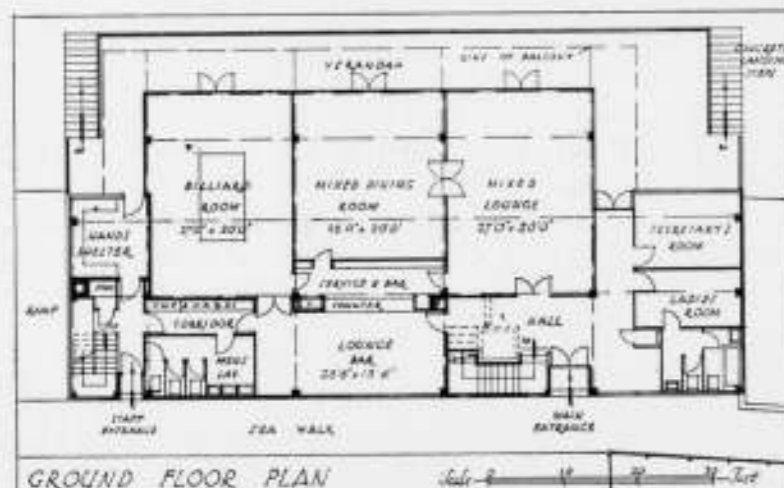
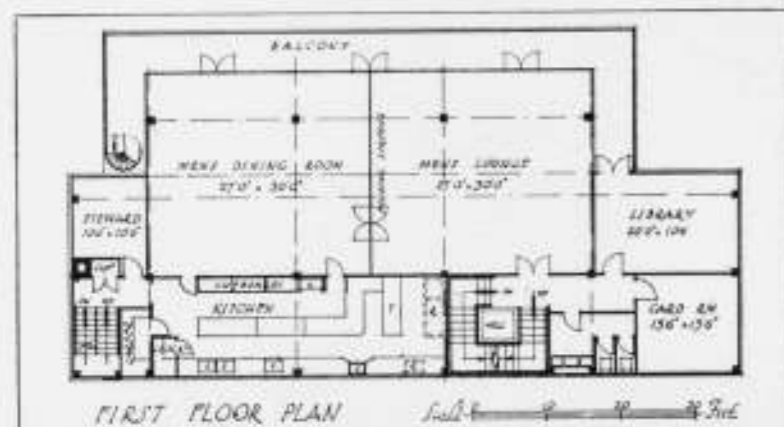
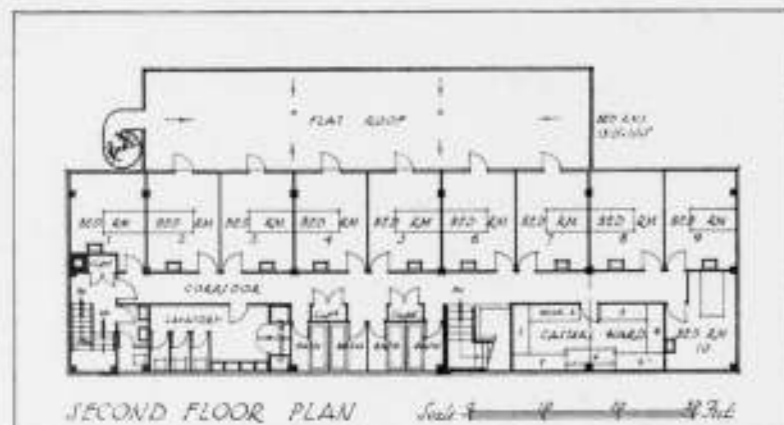

CLUBGEBOUW VAN DE ROYAL CORINTHIAN YACHT CLUB TE BURNHAM-ON-CROUCH.
 ARCH. JOSEPH EMBERTON A.R.I.B.A.

CLUBGEBOUW VAN DE ROYAL CORINTHIAN YACHT CLUB TE BURNHAM-ON-CROUCH
 ARCHITECT JOSEPH EMBERTON A.R.I.B.A.

PLATTEGRONDEN VAN HET CLUBGEBOUW V. D. ROYAL CORINTHIAN YACHT CLUB TE BURNHAM-ON-CROUCH

DE UITREIKING VAN DE GOLD MEDAL VAN DE R.I.B.A. AAN Dr. BERLAGE.¹⁾

Een ieder, die Berlage ook maar weinig kent, weet dat hij niet houdt van grootsch huldebetoon. Toen in 1928 het feit, dat de Amsterdamsche Beurs 25 jaar geleden in gebruik werd genomen, niet ongemerkt voorbij kon gaan, wilde Berlage van een officieele hulding niets weten. Het werd toen een intieme plechtigheid, die door de woorden van Roland Holst een onvergetelijken indruk achterliet. De plechtigheid van 7 Maart te Londen, toen Berlage de Royal Gold Medal for Architecture in 1932 van de Royal Institute of British Architects ontving, had, zooals te begrijpen valt, een eenigszins andere sfeer. De Engelschman hecht nog steeds zeer veel aan zijn oude gebruiken en aan Berlage was dan ook vooraf nauwkeurig medegedeeld, welke traditie in acht genomen zou worden.

¹⁾ De redactie kon wegens ziekte van eenige harer leden geen gevolg geven aan haar voornemen om de uitreiking bij te wonen. Daarom verzocht zij mij, die den B.N.A. vertegenwoordigde, iets er over te schrijven. J. de B. L. T.

Het typisch Engelsche bleek terstond, toen het Bestuur van de R.I.B.A., ten getale van ongeveer 50 architecten, zich verzamelde, allen in rok en velen getooid met de versierselen van hun waardigheid, in den vorm van meerendeels uitermate zware insignes. De aanwezige Gold Medallists droegen de groote gouden plaque aan het blauwe lint, waarover een enkel grapje werd gemaakt, nu juist op dit oogenblik in Engeland zooveel gouden voorwerpen in den smeltkroes gaan. Toen om prompt 9 uur de vergadering van de R.I.B.A. aanving in de groote vergaderzaal van zijn gebouw in Conduit Street, waren een naar schatting 200-tal personen aanwezig. De notulen der vorige vergadering werden gearresteerd, waarna de Voorzitter, Dr. Raymond Unwin, de ook in ons land zeer bekende townplanner, de volgende rede uitsprak.

We have met tonight to do honour to a distinguished colleague from Holland; a man whose life work is recognised by architects throughout Europe as one of the chief formative influences in the modern revival of achitecture and its adaptation to meet fresh needs and conditions.

He commenced his career when the building art was at a very low ebb in Holland. We have known such times in our country, and it would ill become me to enlarge on the misfortune as it affected a sister people, with whom we have so much in common, and to whom we are as much attached, as we are to their land.

Dr. Berlage had the courage to break away from a decayed and corrupted tradition, and to attempt the great task of recapturing older traditional principles of directness, sincerity, and fitness for purpose, in the buildings which he designed. Now in his 75th year, largely as the result of his courageous efforts, backed by an outstanding ability, and integrity of character, and a personality so truly lovable as to overcome all opposition, he has the satisfaction of knowing that his country stands high among the nations for the quality of its architecture and its town planning, and is generally recognised as a leader in the successful adaptation of the arts of building and town planning to modern needs.

Dr. Berlage's Bourse Building in Amsterdam stands and will stand as one of the landmarks in the emergence of architecture from the decadence in which it had fallen, as the Town Hall at Stockholm does in Sweden. His plan for the city of Utrecht was one of the first to recognise the supreme importance of securing a right distribution of people and urban functions as the essential basic condition necessary for all good planning. The beautiful model which was made of his plan for part of the central area of Rotterdam remains a clear picture in my mind from the day when I had the good fortune to see it under his guidance.

A hard worker all his life he has left a large accomplishment both in town planning and building. I will not weary you with a list of even his chief works, but only say that he is still engaged on such important works as the new bridge at Amsterdam, and the Great Museum of Modern Art at the Hague. From his earliest works to the present day Dr. Berlage's buildings show no slacking in courage, and a venturesome originality which implies that his lovable character springs from no lack of strength or conviction. In the great housing movement which followed the War, Holland took a lead. Some of the new streets and suburbs built there have been the subject of universal admiration from housing reformers and architects alike. In unity of street treatment many of them recall the best traditions of our own Georgian period. In such a widespread effort as resulted from Dr. Berlage's lead, it is not surprising that the experiments of some of the band had varying degrees of success. I have been chaffed in Holland for using the non-committal adjective of „interesting” when

shown some of their buildings, and have had to reply that in regard to some of the experiments my gratitude went out to them because they had been bold enough to make them in Holland and I hoped they would not need to be repeated in my own country.

We in this country have perhaps a greater belief than many of our continental colleagues in the reserves of power and adaptability still left in some of our inherited traditions. To many of the members of this Institute evolution has seemed a safer path back to fine building than revolution; among others who recognise that the conditions and demands of modern times are so fresh that only revolutionary changes may suffice to meet them, there are still some who feel that they can best serve their day and generation by cherishing in their practise what seems best worth preserving in our inherited traditions that they may still be available when some of the revolutionary experimenting has served its purpose, and modern architecture, having overtaken the rush with which new demands, new methods and new materials have come forward, has once again leisure to turn more attention to developing culture and beauty in the form of its expression. I would like to assure Dr. Berlage that these differences of view which we hold here as to the modernest forms of architectural expression, have not affected the unanimity with which this choice of his name was accepted by the Council of the Institute; the universal cordiality with which his architectural colleagues have acclaimed the choice, and the pleasure with which we all this evening unite to honour the man whose work has exercised such an influence for the benefit of architecture and town planning and whose character inspires such universal respect and affection.

7th March, 1932.

Er deed zich hierbij het, zeker uiterst zelden voorkomende, feit voor, dat een architect van internationale betekenis door een collega, wiens naam ook over de geheele wereld bekend is, toegesproken werd.

Na deze woorden verzocht de Voorzitter twee Royal Medallists, die in de vorige jaren deze bijzondere onderscheiding hadden verkregen en dezen avond als paranympnen van Berlage fungeerden, met hem zich naar het podium te willen begeven, waar zij hem de gouden medaille aan een lang blauw lint om den hals hingen.

Toen werd even de oude traditie verbroken; er moest worden geposeerd, 't bliksemlicht flitste, waarvan ik het resultaat in het volgende nummer van het weekblad hoop te kunnen geven. Onze nestor sprak toen de volgende woorden:

My dear President and dear Colleagues, Ladies and Gentlemen,

You will understand how much I am struck by my nomination as a Gold Medallist, a distinction, approved by His Majesty the King of England, for which I feel a profound gratitude towards the Royal Institute of British Architects.

The more so in these days of intense social disturbances, manifesting themselves by the aspect of transition from an individualistic period of clashing subjective principles, to a period of generalisation.

That means that the beautiful art of Architecture, as an aesthetic appearance of the social idea, is also going to be renewed.

It is typical for each social climax, which we call culture, that it produces a generalisation of life itself, as was shown in the Antic cultures, and later on during the Middle Ages and the Renaissance.

Such a culture is characterized by the tendency towards a unanimous will in all intellectual utterings, which straightly opposes against the obstinacy of the personality.

For during a cultural disposition, the personality does not rise above the generality, but obtains the conviction that he himself is part of that generality and destined to manage it.

It is not now the moment to prove more strictly this fact, but I should like to point out that we are all convinced that this social idea, which finds itself to-day in the chaotic strain of a transition period, as is clearly shown by its present architectural expression, will generate step by step a new culture, the period in which an architectural style reaches the top conjuncture of its development.

For an architectural style is never the cause, but always the result of a social flourishing state, because then life itself, as I came to say before, moves on in a stylish way.

However, asking what will be the spiritual root of the character of the future society, we must admit that we can hardly conceive it, so that the realisation of this character will remain for our generation an illusion still.

Be it as it is, I myself should feel it as a satisfaction if I could be assured to have contributed in any case something, how small it may be, to the architectural appearance of the coming culture.

Perhaps I may see the affirmation thereof in the distinction, which I received from your Institute.

My dear colleagues, I thank you most heartily.

(Slot volgt).

CHINEESCHE INKT.

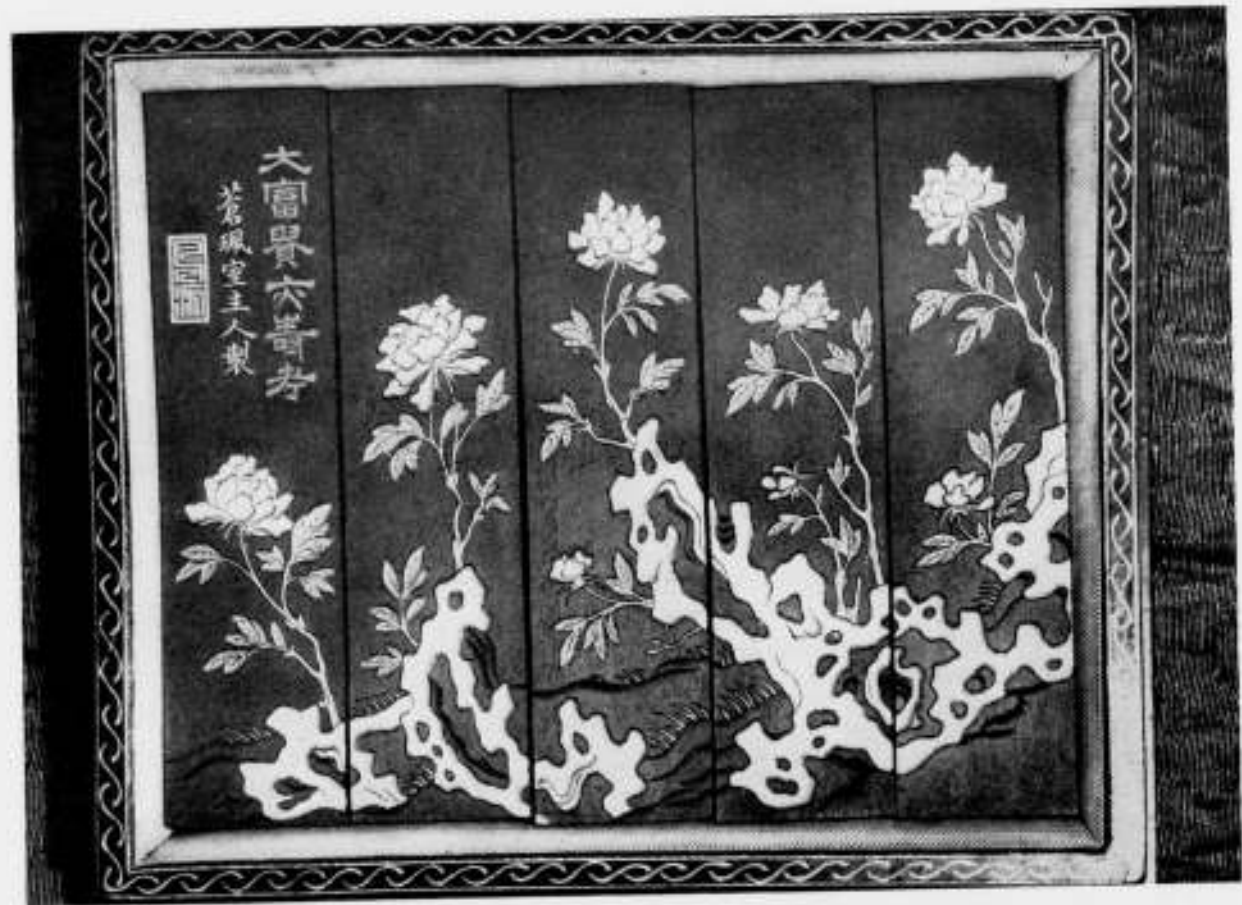
Op nevensgaande foto's zijn eenige stukjes Chineesche Inkt afgebeeld, die bij ieder, die ze ziet, den vrijwel stereotypen uitroep wekken, dat ze te mooi en te kostbaar zijn om te gebruiken. De kostbare uitvoering met zwaar verguldsel, met zilver, met het mooie kobaltblauw, dat de ornamenten weifelend naar voren doet treden uit den dofzwarten achtergrond, met de uiterst fijne figuurtjes met hunne nog expressieve gezichten, maakt het inderdaad voor ons moeilijk te gelooven, dat deze stukjes inkt, luxe stukjes weliswaar, dienen om „opgebruikt” te worden. Toch is er geen sprake van een den Westerlingen vreemde neiging, die de Oostersche Chineezzen hier volgen. Er is hier graad-verschil. Wij Westerlingen hebben ons Luxe-postpapier, dat, weliswaar, hoe luxueuzer, hoe onbenulliger gewoonlijk wordt beschreven, maar dat toch wijst op de algemeene neiging van versieren, dus ook dat, wat krachtens gezond verstand, geenerlei versiering behoeft.

Wat ons bij het zien, dezer fraaie inktstaafjes treft, is dan ook inderdaad de echte, ware schoonheid en luxe, waartegen ons meest luxueuze luxe-postpapier het schromelijk aflegt.

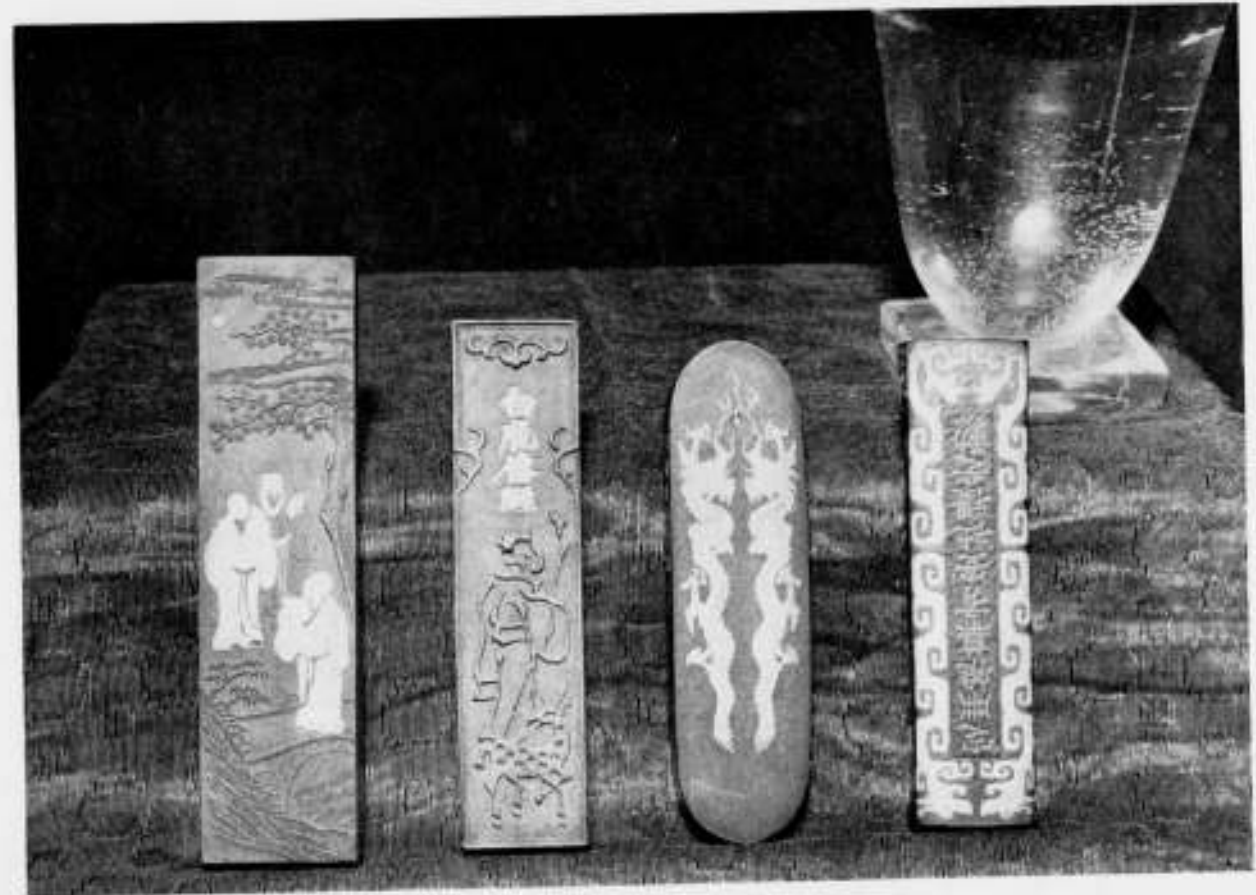
Bij deze nederlaag onzer Westersche beschaving, dienen echter, waar het hier om schrijfgereedschap gaat, de bijzondere gevoelens van de Chineezzen voor alles wat met letterkunde, schrijf- en schilderkunst in verband staat, niet te worden vergeten. Zij koesteren daarvoor een grooten bijkans religieuzen eerbied, die zich ook uitstrekt over de hulpmiddelen, waarover de kunstenaars moeten beschikken: het papier, het penseel en den inkt.

De luxe doosjes Chineesche Inkt komen dus onder andere gevoelens en met geheel andere bedoelingen tot stand dan onze luxe-papeteries.

Onze plaatjes moge tevens aanleiding zijn, voor hen, die omtrent de „echte” Oost-Indische Inkt, die inderdaad ook Chineesche Inkt was, maar uit Indië werd geïmporteerd, een

CHINEESCHE INKT

CHINEESCHE INKT

en ander willen vernemen, de aandacht te vestigen op een destijds (in het nummer van 12 Jan. 1921) in „de Bouw-wereld” geschreven artikel hierover van de hand van den Heer Weissman. Deze putte zijn kennis uit een boekje van Th. Jametel „l'Encre de Chine, son Histoire et sa fabrication”, dat in 1882 te Parijs verscheen. Uit dit uitvoerig artikel krijgen we wel den indruk dat aan de vervaardiging van het chemische preparaat in de fleschjes of tubes, die de teekentafels bedreigen, zeker niet de merkwaardige, bijna „ritueele” techniek verbonden is, als aan het maken van echten Chineesch Inkt. Die techniek vindt deels haar grond in allerlei tradities, (de oorsprong van den Chineesch Inkt is zeer oud) deels ook in de eischen die de Chineezers aan inkt stellen. „Goede Chineesche Inkt” lezen wij, „moet een schitterende diepe kleur geven zonder te zwart te zijn. De slechte soorten geven daarentegen of donkere kleuren zonder glans, of schittering, zonder kleur”. Bij ons is Oost-Indische Inkt, Oost-Indische inkt, van Talens en van Günther Wagner. Zwart is zwart. Is het te verwonderen dat bij een volk, dat zwart „te” zwart kan vinden, inktstaafjes worden gemaakt, die bij ons als précieuse byoux worden weggeborgen, om slechts van tijd tot tijd bewonderd te worden? J. P. M.

BEGINSELEN DER NOMOGRAFIE, DOOR Ir. G. L. LUDOLPH EN Ir. A. P. POTMA. Uitgave J. B. Wolters, Groningen. Dat er inderdaad een groeiende belangstelling is voor deze jongste telg van de toegepaste techniek, moge blijken uit de verschijning van dit werkje, betrekkelijk kort na het groote boek van Nottrot, aangekondigd in No. 19 van den vorigen jaargang. In een tijd, dat de drukknop zoowel dienaar als heerscher is in tal van functies, behoeft dit niet te verwonderen. Dat het hier eigenlijk gaat om het openstellen van een paradijs van drukknoppen, werd reeds in een vorige boek-bespreking opgemerkt. Het gaat er slechts om, hoe het publiek zich in zoo'n lustoord gedraagt, of dit inderdaad een lustoord blijft. Voor het heele paradijs van techniek, waarin wij ons opgenomen achten, bestaat eigenlijk hetzelfde probleem. Zelfs in een ideaalstaat zal kennis van de code noodig zijn om niet van gebruik tot oppervlakkigheid, en tenslotte tot misbruik te vervallen. Bovengenoemd werkje geeft genoeg kijk op de wetten, waar het om gaat, om groote oppervlakkigheid te ontgaan. Moge het in hoofdzaak dienen als inleiding voor verdere studie, waar het zeker aanleiding toe kan geven, en waartoe het volgens het voorbericht mede bedoeld is. Het is vlot en prettig geschreven en past zich beter aan bij de burgerlijke techniek dan met het enkele werkje, dat op dit gebied in onze taal verscheen, tot nu toe het geval was. J. B.

INTERNATIONALE WEDSTRIJD.

Een nieuw plan voor Stockholm. Het gemeentebestuur van Stockholm bereidt een internationalen wedstrijd voor architecten voor en heeft daartoe een bedrag van 120.000 kronen uitgetrokken. Doel van dezen wedstrijd is het verkrijgen van een plan tot moderniseering van een oude en voor het hedendaagch verkeer te eng geworden stadskern, die met haar smalle straten dateert uit de 17e eeuw. Er bevinden zich in dit gedeelte van Stockholm vele banken en groote handelshuizen, die de bedoelde vernieuwing des te noodzakelijker maken. Wel zijn er in den laatste tijd kleine verbeteringen aangebracht, maar deze voldeden niet op den duur, zoodat er naar een radicale oplossing dient te worden uitgezien. Er heeft zich voor dezen wedstrijd te Stockholm een bijzondere commissie gevormd, waarin Prof. H. Jansen uit Berlijn, de architect G. Pepler uit Londen en eenige Zweedsche deskundigen zitting hebben. Deze commissie zal het programma binnenkort publiceren. Men hoopt nog vóór het eind van dit jaar met de beoordeeling der ingekomen projecten gereed te zijn. Het resultaat wordt waarschijnlijk in Juni 1933 medegedeeld.

(Aig. Hbd.)

DE PRIJSVRAAG VOOR HET SOWJETPALEIS.

De bouwraad voor het Sowjetpaleis te Moskou heeft dezer dagen den uitslag van de prijsvraag bekend gemaakt, waarvoor 135 inzendingen waren binnengekomen, benevens 13 buiten mededinging en 12 in opdracht. Een plan, dat zich leende tot rechtstreeksche uitvoering, is daarbij niet aangekomen. Uitverkoren zijn, met premies van 12.000 roebel, de Russische architecten I. W. Zjeltowski en B. M. Iofan, die beiden een opdracht hadden, en de Amerikaan H. O. Hamilton, wiens ontwerp eerst na afloop van de prijsvraag is binnengekomen. Drie projecten hebben een eerste premie van 10.000 roebel verkregen, vijf, waaronder een Amerikaansch, een tweede premie van 5000 roebel en nog eens vijf een derde premie van 3000 roebel. Geconstateerd wordt, dat er uit de massa een groot aantal projecten, schetsen en afzonderlijke details zijn binnengekomen, die er aanzienlijk toe hebben bijgedragen, klaarheid te scheppen omtrent de sociaal-politieke beteekenis van het te bouwen paleis. Van de Russische en buitenlandse architecten, die een opdracht hadden, wordt in het bijzonder de Rus G. W. Krassin genoemd, om de oorspronkelijke wijze, waarop hij de bouwtechnische problemen heeft opgelost. Het bedrag, dat uitgetrokken was voor den aankoop van niet-bekroonde ontwerpen, is van 30.000 op 60.000 roebel verhoogd. Voor het definitieve ontwerp is nader bepaald, dat het paleis één complex moet worden, waarbij de zalen voor 15.000 en 6000 personen in één gebouw moeten worden ondergebracht en slechts in het uiterste geval een splitsing zal worden toegelaten, met dien verstande, dat de groote zaal dan toch, van den kant van het Kreml af, op het eerste plan komt en de andere complexen daarachter. Het is niet geoorloofd door technische constructies de twee groote zalen te combineeren. Voor de zaal van 15.000 personen wordt de voorkeur gegeven aan een cirkelvorm, echter zoo dat de plaatsen van het presidium niet in het midden van de zaal komen en er geen zitplaatsen achter het presidium worden aangebracht. Balcons zijn in beide zalen geoorloofd, maar niet te diep en met een beperkt aantal rijen. Er wordt niet geëischt, dat massabetoogingen door de groote zalen kunnen trekken; wel moeten het plein en de toegangen naar het paleis op dergelijke optochten berekend zijn. Het gebouw moet open op het plein liggen en mag niet met zuilenrijen of zoo worden begrensd. De in de meeste projecten overheerschende laag-bij-de-grondsheid moet overwonnen worden met een koene hoogtocompositie. Het is wenschelijk het gebouw een passende bekroning te geven en daarbij tempelmotieven te vermijden. Monumentaliteit, eenvoud, doeltreffendheid en schoone architectonische vormgeving, waarin de grootheid van den socialistischen opbouw tot uitdrukking komt, zijn volgens de beschikking, in geen enkel project bereikt. Zonder voorkeur voor een bepaalden stijl, wenscht de bouwraad dat voor het definitieve project zoowel de nieuwe, als de beste oplossingen van de klassieke architectuur in het oog gehouden zullen worden, met inachtneming van de nieuwste verworvenheden van de hedendaagsche bouw-techniek. Op dezen grondslag zal thans aan een aantal van de bekroonden een nieuwe opdracht worden verstrekt. (N. Cr.)

RIJKS-HUISTELEFOON.

In den tegenwoordigen tijd kan geen bedrijf, kantoor of zaak meer buiten een telefoon en een huistelefoon. Het roepen door een groot kantoorlokaal, het tijdroovende heen en weer loopen kan in een modern bedrijf niet meer worden geduld. Huistelefoon is even onmisbaar geworden als electrisch licht, gas en water. Dit brengt mede, dat evenals bij nieuwbouw gerekend wordt op den aanleg van licht, gas en water, tevens rekening moet worden gehouden met de inrichting van een huistelefoon-installatie. Het komt nog herhaaldelijk voor, dat in een pas voltooid gebouw weer gebroken moet worden voor den telefoon-aanleg en maar al te vaak blijkt het, hoe bezwaarlijk en kostbaar het is naderhand in een afgewerkt en geheel ingedeeld gebouw een goede plaats te vinden voor het opstellen van een centrale telefoonpost (automaat, batterij). Hetzelfde geldt voor belangrijke verbouwingen. Het verdient daarom aanbeveling tijdig overleg te plegen, opdat de aanleg van de telefoon-installatie zoo goed en zoo goedkoop mogelijk tot stand komt, zonder schade voor het bouwwerk. Bij vroegtijdig overleg kunnen de kabels tijdens de uitvoering van den bouw onder vloeren en boven plafonds gelegd worden en kan men pijpen in de muren aanbrengen voor het doorvoeren van draden. De aanleg van een huistelefoon-inrichting, die behalve voor verkeer binnenshuis, ook ingericht moet zijn voor gesprekken buiten het gebouw (locaal, interlocaal en internationaal), geschiedt uitsluitend door den Rijkstelefoon dienst, met uitzondering van de Gem. netten Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Een mededeeling aan het Rijkstelefoonkantoor ter plaatse is voldoende om overleg te verkrijgen met den speciaal daartoe ingestelden Rijkshuistelefoon dienst. Alle gewenschte inlichtingen en kostenopgaven worden zonde eenige verbintenis verstrekt. De aandacht van belanghebbenden wordt gevestigd op de desbetreffende in dit nummer voorkomende advertentie.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 11 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 12 Maart 1932 No. 11 DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES P. C. HOOFDSTRAAT 157, AMSTERDAM, TELEFOON 27707.

EXCURSIE NAAR HET HOOGOVENBEDRIJF EN DE CEMENTFABRIEK TE IJMUIDEN.

Zaterdagmiddag 2 April a.s. zal er voor leden van het Genootschap en hun dames gelegenheid bestaan het interessante en belangrijke bedrijf van de N.V. Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staal-fabrieken en de nieuwe Cementfabriek, (geëxploiteerd in samenwerking met de E. N. C. I.) te IJmuiden te bezichtigen.

De productie-capaciteit van het hoogovenbedrijf (3 ovens, waarvan 1 steeds in reserve) bedraagt ca. 275.000 ton ruwijzer per jaar, waarvan slechts ca. 50.000 ton in Nederland worden geplaatst. Als exporteur van 225.000 ton ruw ijzer is het bedrijf een der voornaamste leveranciers van de wereldmarkt geworden (Jaarverslag boekjaar 1930-1931). Zooals bekend, wordt door het Hoogovenbedrijf voor de verwerking van nevenproducten samengewerkt met dochter-ondernemingen, wier bedrijven in de nabijheid van het Hoogovenbedrijf zijn gelegen. Dit is het geval met de Bataafsche Petroleum Mij (gas voor stikstoffabricage), met de Provincie (gas voor de nieuwe P. E. N. centrale) en met de E. N. C. I. (hoogovenslakken voor de cementfabrikage). De verwerking voorts van teerproducten geschiedt in samenwerking met de N. V. Teerbedrijf Uithoorn, terwijl verschillende gemeenten hoogovengas voor huishoudelijk gebruik betrekken. Een uitgebreider overzicht van de structuur van dit machtige moederbedrijf en de zelfstandige nevenbedrijven zal den deelnemers nog worden toegezonden.

In verband met den benodigden tijd voor de bezichtiging is het vertrek van Amsterdam bepaald op 12.15 uur.

12.15 uur Vertrek van Amsterdam C. S. Overstappen in Haarlem.
12.33 „ Vertrek van Haarlem. Overstappen in Velsen-IJmuiden O.
12.50 „ Vertrek van Velsen-IJmuiden O.
12.51 „ Aankomst aan halte Velsen-Hoogovens.

Vandaar een wandeling naar het Casino, waar Ir. van Rood aan de hand van een situatietekening een kort overzicht van de te bezichtigen bedrijven zal geven.

Na afloop van de bezichtiging zal in het Casino de thee worden gebruikt. Te 17.34 u. vertrekt van de halte Velsen-Hoogovens een trein in de richting Haarlem.

De kosten voor thee, onkosten enz. (reiskosten niet inbegrepen) bedragen per persoon F. 0.60., (in het Casino af te dragen aan den bode van het Genootschap).

Opgaven tot deelname (lijfst op bijgevoegd formulier) worden ingewacht tot uiterlijk Dinsdag 29 Maart aan het adres van ondergeteekende Overtoom 542, Amsterdam West.

Voor het Bestuur
J. ZIETSMAN, Waarn. Secr.

VERDER WINTERPROGRAMMA.

Lezing van Prof. Ir. M. J. Granpré Molière over de bebouwing der Zuiderzeepolders (in samenwerking met den B.N.A.)
Lezing van den Secretaris over „Waardeeringsfactoren in Bouwkunst”.
In voorbereiding zijn excursies naar het gebouw van de N.V. „Arbeiderspers” te Amsterdam, Arch. Ir. J. E. W. Buys en J. B. Lürsen en naar de nieuwe Electriciteits-Centrale van het P. E. N. te IJmuiden.

Verslag van de Gewone Ledenvergadering gehouden op Maandag 7 Maart des avonds te 8 uur in Gebouw Heystee, Heerengracht 595, Amsterdam.

Vóór den aanvang van de voordracht van Ir. J. B. van Loghem over Oude en Nieuwe Architectuur in Sovjet-Rusland, van Verlosserskerk tot Sowjetpaleis, (hiervan zal in het redactioneel gedeelte van het volgend nummer een afzonderlijk verslag worden gepubliceerd) herinnert de voorzitter er aan, dat op hetzelfde tijdstip te Londen door het Royal Institute of British Architects de verdiensten van Dr. Berlage worden geëerd door uitreiking van de gouden medaille van het Institute.

Dit feit verdient wel bijzondere aandacht, door de omstandigheid, dat het de eerste maal is, dat deze hooge onderscheiding aan een waarlijk modern Architect wordt verleend.

Onder levendigen bijval van de vergadering wordt, op voorstel van den voorzitter, besloten aan Dr. Berlage een telegram te zenden van den volgenden inhoud: „Het Genootschap Architectura, in vergadering bijeen op heden 7 Maart, wenscht U opricht geluk met de onderscheiding U door het Royal Institute of British Architects verleend”.

Na de voordracht wordt een korte vergadering belegd tot het afdoen van eenige dringende punten. De Voorzitter deelt mede, dat de 1e Secretaris door ziekte verhinderd is zijn functie volledig te vervullen. De werkzaamheden worden door den 2en Secretaris waargenomen.

Ook de Heer Wiegner Bruin is ongesteld en is daardoor niet in de gelegenheid geweest het Genootschap te Londen te vertegenwoordigen bij de uitreiking aan Dr. Berlage van de gouden medaille door het R. I. B. A. Aan het R. I. B. A. is daarom een telegram gezonden, waarin het Bestuur aan het R. I. B. A. dank brengt voor de groote eer aan den Eerevoorzitter van het Genootschap bewezen.

De notulen van de vorige ledenvergadering worden onveranderd goedgekeurd.

Bij de daarop aan de orde zijnde verkiezing van 3 leden voor de Commissie van Verificatie voor het jaarlijksch onderzoek van de boeken van den Penningmeester, worden, na twee stemmingen, gekozen de Heeren: Ir. A. Boeken, Koen Limpert en C. van der Wilk, die allen hun benoeming aanvaardden.

Bij de ballotage van de voorgestelde nieuwe leden, de Heeren: Hans Elte, A. Elsas, Auke Komter, Willy Lacroix, H. Mastenbroek, J. Pot, Karel Sijmons Azn, G. Waal, P. Zanstra en W. J. G. Zwaardijk, worden allen met algemeene stemmen tot het lidmaatschap toegelaten.

Bij de rondvraag informeert de Heer van der Wilk naar de oorzaak van den achterstand in de uitgave van het Maandblad Wendingen.

De Voorzitter zegt, dat de achterstand al van ruim 4 jaar geleden dateert, en dat sedert dien tijd de verschijning vrij regelmatig heeft plaats gevonden. Hij geeft voorts nog een korte uiteenzetting over de moeilijkheden die er steeds met de uitgave van Wendingen geweest zijn, en die het Bestuur ook met het afloopen van het contract ook in dit jaar niet bespaard zullen blijven.

De vergadering wordt hierna gesloten.

J. ZIETSMA, 2e Secretaris

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGERBRUIN, WAARN. VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMA.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 19 MAART N° 12

HET GROOT-HERTOGELIJK SLOT IN WEIMAR GEBOUWD ONDER LEIDING VAN GOETHE (1790-1803) FOTO D.B.Z.

GOETHE.

De belangstelling van Goethe voor de bouwkunst en het aandeel dat hij heeft gehad in de totstandkoming van verschillende groote bouwwerken in Weimar en omgeving, zijn wel bekend. Dat men dit aandeel in de sterke Goethevereering van thans bij zijn 100sten sterfdag vergroot ziet, zoo vergroot zelfs, dat er artikelen verschijnen van „Goethe als Architect”, is niet te verwonderen en deze overdreven vereering mag, op dit oogenblik, in geen enkel opzicht afbreuk doen aan de waardeering voor Goethe's werkzaamheid op bouwkundig gebied, zooals deze in werkelijkheid was. De hooge betrekking in den Staatsdienst te Weimar, bracht mee dat Goethe de hoofdleiding kreeg in de bouwcommissies, die tot den wederopbouw van het in 1774 afgebrande Slot en voor de verbouwing van den Hauptmannschen Redoutensaal tot Theater in 1779—1780 werden ingesteld. En dat hij die positie gebruikte om aan zijn drang, om ook op het terrein van de beeldende kunsten daadwerkelijk werkzaam te zijn, te voldoen, is bij niemand begrijpelijker dan bij Goethe.

Tot aan zijn Italiaansche reis toe, trachtte en hoopte Goethe als beeldend kunstenaar werkzaam te kunnen zijn. Hij teekende goed, (het bewijs daarvan is het ontroerend mooie tekeningetje van de trap in het Huis aan de Hirschgraben, zooals dat daar in een der vertrekken nog hangt, en dat hij als jongen teekende) en hij heeft steeds aan den drang om te teekenen en schilderen te worden, gevolg willen geven, totdat,

na langen innerlijken strijd, de schilderkunst van Italië en de invloed van Tischbein op hem, hem overtuigden, dat zijn talenten in die richting te kort schoten.

Hij was „eigentlich zur Dichtkunst geboren”.

Van het bouwkundige handwerk had Goethe een dierbare jeugdherinnering. Het was van de gebeurtenis, toen hij zes jaren oud, op wensch van zijn vader, gekleed als een metselaar, met den troffel in de hand, naar de aanwijzingen van den naast hem staanden metselaar, den eersten steen legde voor de verbouwing van het Huis aan de Hirschgraben.

Toen hij in 1775 door Carl August naar Weimar werd geroepen, was het Hertogelijk slot juist een jaar te voren afgebrand. Het moest 14 jaren duren, eer de middelen beschikbaar kwamen om het Slot weer op te bouwen.

Goethe werd in 1789 voorzitter van de bouwcommissie en op zijn raad werd, omdat er in het hertogdom geen voldoende architectonische krachten beschikbaar waren, de Hamburgsche architect Johann August Arens, dien hij in Rome had leeren kennen, met de opdracht belast. Arens vestigde zich echter niet te Weimar, kwam zoo nu en dan enkele weken eens de zaken bespreken en bleef ten slotte weg. Het groote werk kwam aldus tot stand door de groote toewijding en krachtige leiding van Goethe.

Een gelijksoortige werkzaamheid toonde Goethe bij het bouwen

HET ATLANTIC-HUIS TE ROTTERDAM

ARCHITECT P. G. BUSKENS B.N.A.

van het „Römische Haus“ in het park te Weimar, eveneens een ontwerp van Arens. Verschillende in dien tijd (1793—1797) bekende kunstenaars werden op voordracht van Goethe bij het bouwwerk betrokken.

Op eenzelfde wijze ontstond het theater te Weimar door verbouwing van den Hauptmannschen Redoutensaal, waarbij de groote dichter Theaterdirektor en Baudirektor tegelijk was. Hij schreef de spotregels:

„Wie ist denn wohl ein Theaterbau?
Ich weisz es wirklich sehr genau:
Man pfercht das Brenlichste zusammen
Da steht's denn alsobald in Flammen.“

Goethe beleefde de werkelijkheid. In 1825 ging het theater te Weimar in vlammen op. En het was hem een bittere ervaring dat het plan voor den herbouw, naar zijn aanwijzingen, niet werd doorgevoerd, nadat reeds de fundeeringen er voor waren gelegd. Goethe's plan werd terzijde geschoven, omdat het te duur was.

Maar waarschijnlijk heeft Goethe's beste technische werkzaamheid gelegen op het gebied der tuinarchitectuur. De grootsche aanleg van de parken te Weimar en Tiefurt is naar zijn geest en onder zijn leiding uitgevoerd, en, wat in geen van de onder zijn leiding tot stand gekomen bouwwerken is te vinden, hier spreekt een bijzondere stijl. Hoe kan het anders dan van een man als Goethe, die zoo diep en intens de geheimen van de natuur had gepeild, die haar zóó beminde.

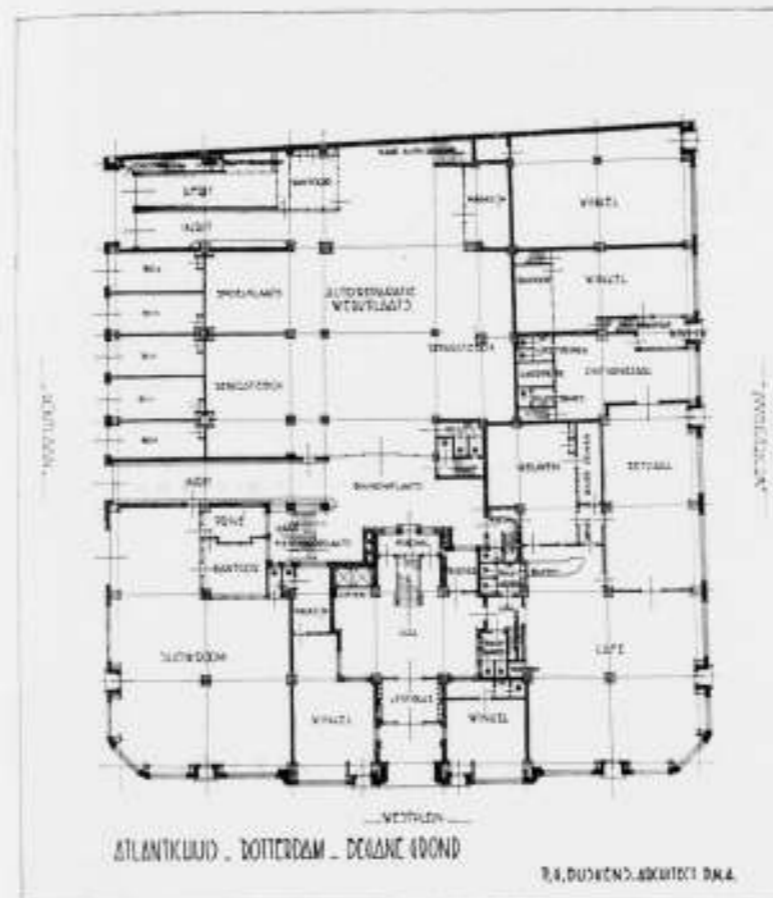
„Wie herrlich leuchtet mir die Natur!
Wie glänzt die Sonne, wie lacht die Flur,
Es dringen Blüten aus jedem Zweig,
Und tausend Stimmen aus dem Gesträuch
Und Freud' und Wonne aus jeder Brust,
O Erd', O Sonne, O Glück, O Lust.“

De belangstelling voor de theoretische kunstbeschouwingen van Goethe en zijn beschouwingen over de bouwkunst is in den loop dezer eeuw wel enigszins verflauwd. Reeds eenige geslachten vinden dezen arbeid van den grooten denker, naar vorm en inhoud, niet de meest geëigende manier om zich in de moeilijke problemen te verdiepen. Er zijn inderdaad voor ons verkwikkelijker verhandelingen geschreven dan Lessings Loakon en Goethes „Von deutscher Baukunst“. Maar niemand minder dan Scheffler heeft tegen de verwaarloozing van deze geschriften gewaarschuwd.

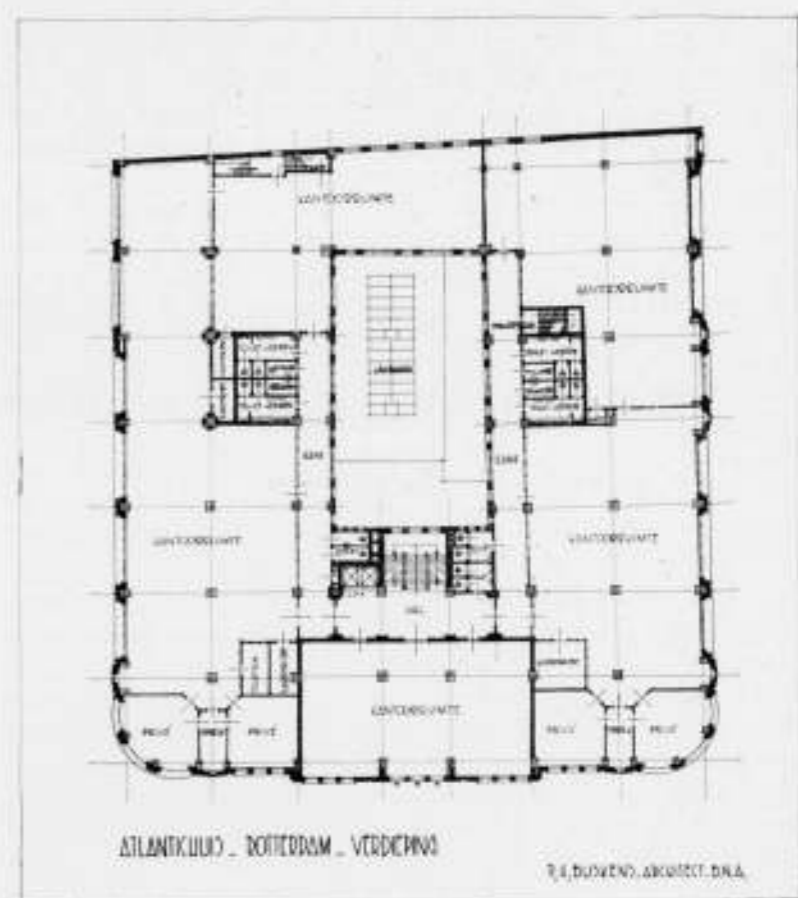
„So strittig ihre Kunstlehren sind, so gross stehen ihre kunsttheoretischen Schriften doch da als Denkmale eines klassischen Schreibstils und einer vorbildlichen Methode, Gedankenfolgen mit architektonischer Klarheit zu entwickeln. Diese Männer werden nicht kleiner, weil sie in einem Punkte geirrt haben, denn ihr Irrtum war der einer ganzen Zeit.“

Dit zijn zachte, ernstige woorden van den meester, die „der Geist der Gotik“ schreef, die door de luidere klanken bij deze herdenking niet overstemd mogen worden.

Moge tenslotte Goethe niet de architect zijn geweest van bouwwerken, hij was méér; hij was, zooals Emil Ludwig schrijft, „de architect van zijn leven“.

INTERIEURS EN PLATTEGRONDEN VAN HET ATLANTIC-HUIS TE ROTTERDAM

ARCHITECT P. G. BUSKENS B.N.A.

HET „ATLANTICHUIS“ TE ROTTERDAM.

Ruim tien jaar geleden schreef de toenmalige eigenares van het terrein aan het Westplein, waarop voorheen het van ouds bekende „Hotel Leygraaf“ stond, de Furness Scheepvaart en Agentuur Maatschappij, een prijsvraag uit voor de bebouwing van dit terrein met een kantoorgebouw en hoewel de bekroning plaats vond zijn de plannen, in verband met de tijdsomstandigheden, niet tot uitvoering gekomen. Sindsdien lag het terrein braak en werd mij in 1928, door de nieuwe eigenares opdracht gegeven een plan te ontwerpen, dat economisch verantwoord was, d.w.z. dat bij volledige verhuring en normale huuropbrengst een zoodanig overschot gaf, dat het geheele geval voor de eigenaars als geldbelegging „interessant“ werd.

Na verschillende plannen met drie, vier, vijf en zes verdiepingen ontworpen en berekend te hebben, bleek het thans uitgevoerde

ontwerp met vier verhuurbare verdiepingen boven den begane- grond het meest economisch.

Een groote moeilijkheid was echter, bij het opzetten der plannen, dat niet één verhuring vaststond of zelfs maar in bespreking was, zoodat deze zoodanig moesten worden ontworpen, dat zooveel mogelijk aan de uiteraard zeer uiteenlopende eischen van nog onbekende huurders kon worden voldaan.

Bijna alle verhuringen kwamen tijdens den bouw tot stand met het gevolg, dat toch een groot aantal ingrijpende veranderingen in den eenmaal aanbesteden bouw moest worden aangebracht.

De begane-grondruimte op den hoek van de Houtlaan werd ingericht voor auto-showroom met boxgarage, kantoren, werkplaatsen en magazijnen, terwijl het grootste gedeelte der kelderverdieping eveneens voor garage werd ingericht met afit aan de zijde Houtlaan.

De overige kelderruimte werd ingericht voor fietsenbergsplaats voor het personeel der kantoren, kegelbaan en provisiebergplaats voor het café, bergplaatsen voor de verhuurde winkels, verwarmingskelder met voer, met olie gestookte ketels, en hoogedrukinstallatie voor de waterleiding en brandleiding. De ruimte aan den hoek van de Westerstraat werd voor café-restaurant verhuurd, terwijl de overige ruimte voor verschillende winkels werd ingericht.

De ingang voor de vier verdiepingen, welke geheel als kantoor-complexen naar de wenschen der verschillende huurders werden ingericht, ligt in het midden van den gevel aan het Westplein, waarachter de hal met hoofdtrap, paternosterlift enz. is ontworpen. De vijfde verdieping is geheel als archiefruimte voor de diverse kantoren ingericht, terwijl van de derde verdieping zijde Houtlaan een gedeelte voor conciergewoning is afgenomen met aparten toegang aan die zijde.

Het gebouw is geheel als gewapend-betongeraamte opgetrokken en aan de gevels ommetseld met kleurige steen, afgewisseld met natuursteen; voor de binnenplaatsgevels is witte verblendsteen gebruikt. De twee beelden naast den hoofdingang zijn van Willem Brouwer en uitgevoerd in geglaazuurd terra-cotta; verder is alles eenvoudig gehouden.

Niettegenstaande de vele wijzigingen, welke tijdens den bouw moesten geschieden, is het gebouw op den vastgestelden (1 November 1930) datum gereed gekomen.

Dat toen tevens bijna het geheele complex verhuurd was bewijst, dat de opzet goed geweest is en dat geheel overzichtelijke kantoorruimten vooral aantrekkelijk bleken te zijn.

Rotterdam, Maart 1932.

P. G. BUSKENS.

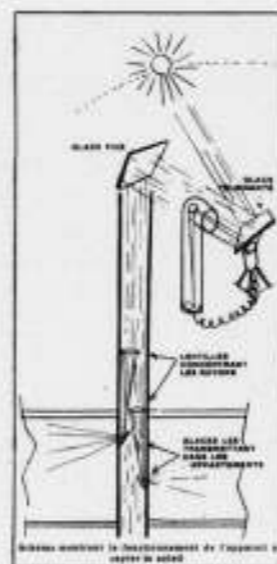
PHOEBUS AAN DEN KETTING OF DE ZON TOT IN DEN KELDER.

Aldus vangt Jean d'Erleich zijn beschrijving aan in het Fransche tijdschrift „Vu" (No. 189, P. 2442) over de nieuwste vinding van Jacques Arthuys, den leider van een machinefabriek te Parijs, welke onder den naam L'Appareillage „ARTHEL" (Arthel, 98 Boulevard, Maiesherbes, Paris) voor 't eerst een heliostaat-installatie heeft gedemonstreerd aan het gebouw „L'Intransigeant", 100 Rue Reaumur, Paris.

Jaren van toegewijd zoeken en de opoffering van een fortuin hebben den uitvinder gebracht tot zijn doel: het zonlicht te brengen tot in het hart van de gebouwen en tot op die plaatsen, waar zonbestraling door ligging en samenstelling van het gebouw vroeger uitgesloten was — en dit is ten slotte bereikt. Dank zij ook zijn medewerker M. Bayer van het Institut d'Optique de Paris, is Arthuys er in geslaagd zijn heliostaat-installatie te ontwerpen, waarmede het zonlicht, geconcentreerd of diffuus, door 7 verdiepingen heen tot in den kelder gebracht kan worden en verdiepingsgewijs afgetakt.

Een hiertoe op het dak opgestelde beweegbare spiegel van 4 M². oppervlakte, welke door een ingenieuze vinding automatisch naar de zon gericht wordt en zich naar de wending daarvan blijft richten, weerkaatst de lichtstralen in een tweeden (vasten) spiegel, hooger opgesteld boven een opening in het dak en in de vloeren, waardoor het zonlicht loodrecht naar beneden in een lichtbundel (al of niet door een koker) in het gebouw weerkaatst wordt. De aldus binnenvallende zonnestralen kunnen verdeeld en in verschillende richtingen doorgezonden worden; hiertoe worden lenzen in den lichtbundel opgesteld, waardoor een deel van de lichtstralen in deze lenzen opgevangen, in daaronder opgestelde, kleine spiegels geconcentreerd en zijdelings in verschillende vertrekken gereflecteerd en aldaar nader verdeeld en desgewenscht verspreid kunnen worden.

De lichtbundel kan ook door een schalmgat in de verschillende vloeren verdiepingsgewijs opgevangen worden in schaal-

SCHEMA VAN HET ARTHEL APPARAAT
ZONBESTRALING GEREKEND VOOR NEDERLAND

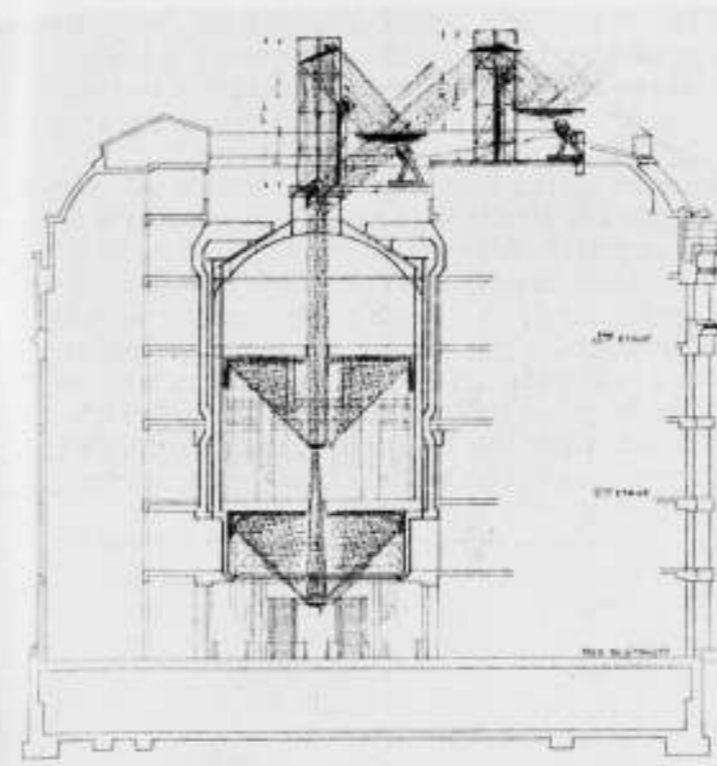
A. GEMIDDELTE WERKELIJKE BESTRALING UITGEDRUKT IN UREN.
B. TOTAAL MOGELIJKE DUUR VAN DE BESTRALING UITGEDRUKT IN UREN.
C. GEMIDDELTE BESTRALING UITGEDRUKT IN RESIDENTEN.

JAN	FEB	MAR	APRIL	MAY	JUNI	JULI	AUG	SEPT	OCT	NOV	DEC	JAAR	
A	94	102	150	212	237	228	245	216	177	160	94	72	1957
B	255	278	366	415	485	428	500	450	377	327	261	240	4417
C	37	37	41	51	49	40	40	45	47	40	36	30	44

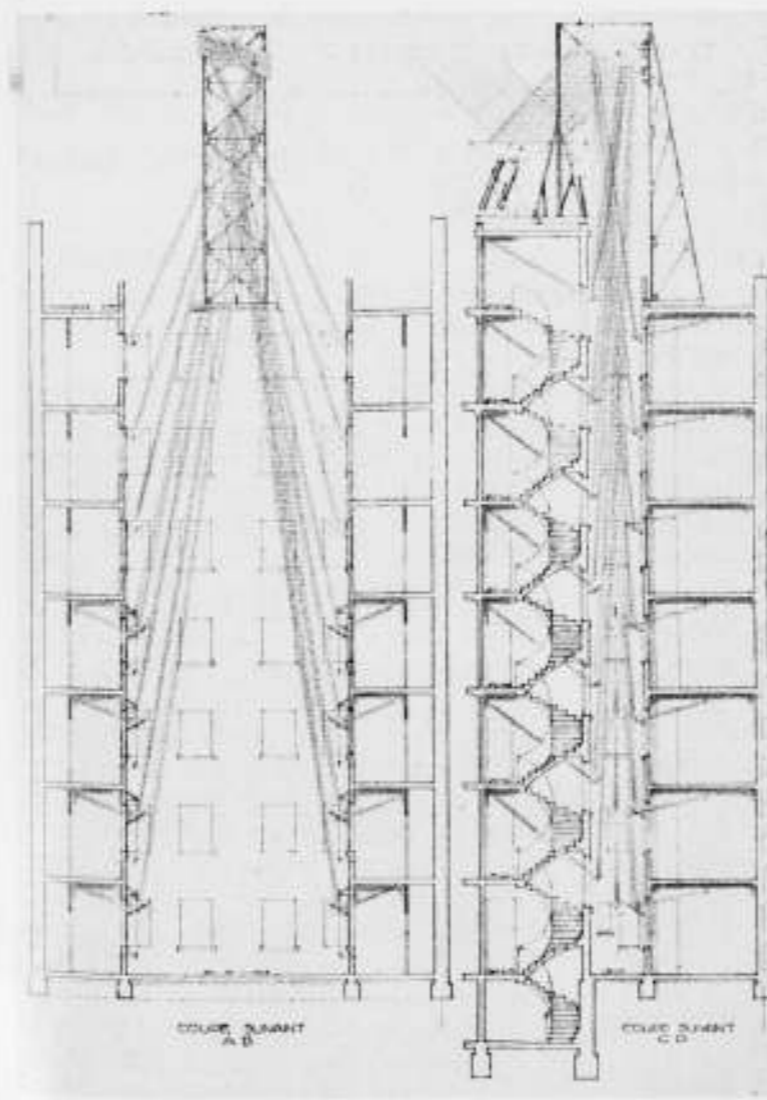
DEZE GEMIDDELDEN ZIJN GEREKEND OVER EEN PERIODE VAN 10 JAREN.

HELIOSTAAT EN REFLECTOR OP HET DAK

DOORSNEDE GEBOUW „AU PRINTEMPS" TE PARIJS MET EEN DUBBELE ARTHEL-INSTALLATIE

VERLICHTING VAN DE KAMERS AAN DE BINNENPLAATS VAN HET HOTEL „BISCHOFFSHEIM" TE PARIJS

vormige spiegels, welke de zonnestralen op hun beurt terugkaatsen tegen plafond en wanden, waartoe deze schaalvormige spiegels in het midden voorzien zijn van een opening, waardoor een deel van den lichtbundel opgevangen kan worden in de een verdieping lager opgehangen schaal. Op deze wijze is het mogelijk indirecte verlichting door middel van zonlicht te brengen in het centrum van groote gebouwen. Een dergelijke installatie met twee toestellen is thans in uitvoering in het groote warenhuis „Au Printemps" te Parijs (zie afb. 2), waar in het oude gebouw de tapijt-hall en de z.g. rose hall van een zonlichtinstallatie voorzien worden, (zie ook afb.).

Een andere mogelijkheid vinden we aangegeven op afb. 4, waarbij voor Hotel „Bischoffsheim" een particulier woonhuis, eveneens te Parijs, een systeem van bezonning van vertrekken aan den Noord-Oostgevel is geprojecteerd, alsook de bestraling van de vertrekken, gelegen aan de binnenplaats.

Ter verklaring van de wijze, waarop de beweegbare spiegel naar de zon wordt gericht, zij opgemerkt, dat tusschen de twee spiegels, met de opening gericht naar den beweegbaren spiegel, een elleboogvormige buis is opgesteld, de z.g. tube-directeur. In deze buis is in den knik een holle spiegel aangebracht, welke het van den beweegbaren spiegel opgevangen beeld van de zon reflecteert in het midden op den bodem van de tube-directeur. Door veranderden zonnestand verplaatst zich dit beeld uit het midden naar den rand en vervormt daar een electrisch contact, waardoor een kleine motor, onder den beweegbaren spiegel geplaatst, deze in beweging brengt en opnieuw op de zon oriënteert; hierdoor wordt ook het kleine zonnebeeld wederom in het centrum van de tube-directeur gebracht. Op dit moment wordt een tweede contact vervormt, de motor stopt en de spiegel staat weer onbeweeglijk. Deze beweging herhaalt zich telkens en wel vanaf het oogenblik, dat de zon 's morgens in den spiegel schijnt, totdat zij ondergaat; de spiegel wordt dus door de zon zelf gedirigeerd en automatisch op de zon georiënteerd.

Wanneer de zon echter achter de wolken verdwijnt gedurende eenige uren, of zelfs voor dagen, dan is het apparaat vanzelfsprekend buiten werking gesteld. Maar wanneer de zon denzelfden dag of den volgenden morgen weer verschijnt, dan is de beweegbare spiegel niet meer georiënteerd; opnieuw komt dan een electrisch kwikcontact in beweging, de motor doet den spiegel om zijn as draaien, totdat het kleine zonnebeeld wederom terugkomt op zijn plaats in de tube-directeur. Tegelijkertijd wordt door deze afwisseling van licht en duisternis, automatisch en regelmatig de electr. verlichting in het gebouw, voor zoover het daglicht ontoereikend is, ontstoken, en uitgeschakeld, gedurende de perioden van zonbestraling.

Deze bewegingen vlug en automatisch te doen plaats hebben, leverde geen moeilijkheden op. Men kan dus zeggen: wanneer de zon op het dak schijnt is er geen enkele reden meer, waarom gij geen zonnebad zoudt nemen op den bodem van Uw kelder.

Het standaardapparaat met spiegels van 4 M². is voldoende om 200000 kaars lichtsterkte uit te zenden en overdag, wanneer de zon schijnt, een oppervlakte te verlichten van 1000 M². Voor grootere afmetingen kunnen meerdere toestellen geplaatst worden.

De kosten van de heliostaat, inbegrepen spiegels en lenzen voor de distributie van het licht, bedragen ongeveer 65000 Frs. Praktisch is er weinig onderhoud; iederen morgen reinigt een automatische wisscher de spiegels. Het stroomverbruik van den kleinen motor wordt aangegeven op slechts 200 Frs. per jaar. In warme landen of gedurende den zomer kunnen de lichtstralen gefilterd en gemakkelijk afgekoeld worden, bovendien kan de lichttoetreding geregeld en beperkt worden naar behoefte, wat vooral voor de tropische landen, waar het zonlicht angstvallig buitengesloten wordt, waardoor men in het

halfduister leeft, van belang geacht moet worden, ook ter vermindering van het gebruik van kunstlicht overdag. Vooral voor landen met een gemiddeld groot aantal zonnereuren per jaar is deze vinding van belang; alhoewel het ook van beteekenis is voor de meer noordelijke landen, welke minder bedeed zijn met zon, om, wanneer de zon schijnt, hiervan gebruik te maken tot een zoo volledig mogelijke bestraling van onze woning.

Het aantal zonne-uren per jaar bedraagt hier gemiddeld 1987 uur (zie bijgaand staatje), waarvan echter maar een klein deel van onze vertrekken, en dan nog tijdelijk, profiteert.

Voor sanatoria kunnen de spiegels door dunne gepolijste metalen platen vervangen worden, die de eigenschap bezitten de waardevolle ultraviolette stralen niet te absorberen.

De kosten van een dergelijke installatie worden gering geacht in verhouding tot de hoge grondprijzen en bouwkosten. Deze vinding kan een aanzienlijk economisch gebruik van licht en een enorme verbetering van de gezondheid beteekenen. Het zal een uitgave worden, die zich in normale gevallen verhouden zal tot een onbelangrijke vermeerdering van 5% der huur.

Binnen eenige jaren zal men de zon in het geheele huis kunnen hebben en een zonnebad in de badkamers nemen, zooals men thans het gas, water en electriciteit gebruikt. Hiermede is de weg geopend naar het rijk van het directe en indirecte zonlicht overal in de woning; een verbetering, waarvan de beteekenis nog onberekenbaar is, aldus eindigt Jean d'Erleich zijn beschrijving.

Het betreft hier nog slechts toepassingen op en in bestaande gebouwen, waarbij de vormgeving van de op het dak opgestelde stellages met spiegels, welke direct op het doel afgaat, weinig overeenstemming kan hebben met de architectuur van deze gebouwen. Wanneer deze vinding echter aan de verwachtingen mag beantwoorden, zal met de verdere ontwikkeling van de mogelijkheden hiervan, zeker ook invloed uitgaan op de vormgeving van de nieuwe gebouwen, waarbij de heliostaat-installatie toegepast zal worden. S.

INDRUKKEN VAN DE JAARBEURS.

Een stralende dag, die Dinsdag van de opening van de 26ste Jaarbeurs te Utrecht. Een dag, die een mensch optimistisch maakt, en die alle crisisnarigheid zou moeten wegvagen.

Want wel valt de uitbreiding van de vaste Jaarbeursgebouwen, met het derde, heden in gebruik genomen gebouw, samen met een economische inzinking in het algemeene zakenleven, die ditmaal ook de bouwnijverheid diep heeft aangetast.

Ik maak de opmerking in de richting van dit veelbesproken sombere verschijnsel slechts, omdat men het zoo oogenschijnlijk aan het aantal der exposanten in de Groep Bouwmaterialen en de wijze waarop zij voor den dag komen, niet zou afmeten. Integendeel, deze groep is in omvangrijkheid en belangrijkheid toegenomen, en men zou kunnen zeggen, dat de activiteit ter Jaarbeurs omgekeerd evenredig is met de bedrijvigheid en florisantheid in zaken.

Maar het laat zich hooren dat in dezen tijd van felle concurrentie alles gedaan wordt om de zaken te laten draaien, zelfs door afzet beneden kostprijs.

Is dus al niet optimisme maar eer harde noodzaak de drijfveer van de ontwikkelde activiteit der Jaarbeurs, men voelt dat hier de tanden op elkaar worden gezet; men wil present zijn, gezien worden, is in ieder geval niet van zins bij de pakken neer te gaan zitten.

Die stemming werkt opwekkend. Durf en ondernemingsgeest manifesteren zich ook in de meerendeels keurig verzorgde stands, die, wat betreft de groep bouwmaterialen, dit jaar, dank zij de vergrooting der gebouwen, thans voor het grootste gedeelte op den beganen grond van de nieuwe gebouwen plaats vinden.

Een bezoek aan deze Jaarbeurs heeft mijn overtuiging, dat deze instelling tot een onmisbare gelegenheid is geworden om van nieuwe verschijningen op het gebied van materialen en werktuigen kennis te nemen, nieuwe toepassingen en verbeteringen te leeren kennen, opnieuw versterkt.

Zeker, onze deuren kennen geen rust van de vele vertegenwoordigers van precies deze zelfde firma's en onze brievenbussen en prullemanden zijn vol van drukwerken; desondanks blijft de Jaarbeurs de centrale plaats van nauwer contact tusschen producent en afnemer, de plaats waar nieuwe materialen en nieuwe werktuigen worden gelanceerd, de plaats waar moderne materialen den architect tot nieuwe toepassing inspireeren, de plaats tenslotte waar die eigenaardige wisselwerking tusschen techniek en kunst of, zoo men wil, de vervolmaking van de techniek tot kunst, zoo goed waarneembaar is. Ook het omgekeerde is er natuurlijk te zien.

Ik las eens ergens een artikel waarin betoogd werd dat de moderne opvattingen omtrent het interieur voortgekomen zijn uit de eigenschappen van de badkamer: technische en hygienische volmaaktheid, zuivere vormen van de sanitaire toestellen, kranen enz. Ik laat die afleiding voor rekening van den schrijver, maar over de goede eigenschappen van een badkamer kunnen we het met hem eens zijn.

Wat thans te zeggen van die rampzalige mode van kubistische of veel hoekige en scherpkantige waschbakken, matgouden kranenstellen en verderen onzin meer, die een in decadente „schoonheidsvragen” verstrikte techniek thans meent te moeten aanbieden. En zoo is er wel meer.

Een critische opsomming van hetgeen de 26ste Jaarbeurs alleen al op het gebied van bouwmaterialen te zien geeft, ligt niet in de bedoeling van dit artikel. Zelfs liet de tijd voor het persklaar maken ervan niet toe, uit de veelheid van het gebodene iets bijzonders naar voren te halen. Ik volsta daarom met de overweging, dat een bezoek aan de afdeling bouwmaterialen van de voorjaarsbeurs, de moeite ten volle waard is. Dat niemand zich door de sombere... maar neen, dat onderwerp raak ik niet meer aan.

De zon schijnt nog steeds.

J. Z.

J. H. DE GROOT †.

Bij het ter perse gaan van dit blad werd ons de tijding van het overlijden van den Heer J. H. de Groot. Hij bereikte den leeftijd van 67 jaar.

Deze onvermoeide voorvechter voor zijn ideeën over vormharmonie en vormcompositie, schrijver van een 5-tal werken op dit gebied, was één van de oudste leden en een zelden mankeerende verschijning op de vergaderingen van het genootschap. In het volgend nummer zal deze merkwaardige figuur uitvoeriger worden belicht.

J. Z.

PRONKEN MET ANDERMANS VEEREN.

Onder dezen titel plaatst „Het Volk” het volgende bericht: „Voor de bebouwing der nieuwe Brugstraat hadden B. en W. een prijsvraag uitgeschreven. De winnaar van den eersten prijs was een zekere Desmet, die evenwel, zooals later bleek, de teekeningen niet zelf had ontworpen. Aangezien dezen eersten prijswinnaar ook de verzorging der gevels toevertrouwd zou worden, hebben B. en W. tegen de manipulaties van den pseudo-winnaar ernstige bezwaren kenbaar gemaakt; zij wenschen niet verder met hem samen te werken. Ten slotte heeft de bouwkundige algeheel afstand gedaan van zijn rechten. Langs justitioneelen weg bleek geen oplossing mogelijk.” Het is zeker te betreuren, dat het Gemeentebestuur zijn lofwaardig pogen, om langs den weg eener prijsvraag een goede oplossing te vinden voor het bebouwingsvraagstuk der nieuwe Brugstraat, beloond ziet met een onverkwikkelijk conflict. Wij hopen dat dit geval op zich zelf blijft staan en geen oorzaak moge zijn dat het prijsvraagstelsel er door in discredit raakt

MEDEDEELINGEN OVER PRIJSVRAGEN, UIT TE SCHRIJVEN DOOR HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA”.

Op en der laatste ledenvergaderingen van het Genootschap „A. et A.” is door het bestuur mededeeling gedaan van de werkzaamheden ter voorbereiding van een aantal studie-prijsvragen. De overwegingen, die het bestuur daarbij heeft doen gelden, en die het er toe geleid hebben, eigen bezwaren tegen het normale systeem van studie-prijsvragen te overwinnen, waren van tweërlei aard.

In de eerste plaats werd overwogen, dat in dezen „crisis”-tijd het uitschrijven eener groote studieprijsvraag, met een reëel gesteld onderwerp en met een ruim aantal redelijke geldelijke belooningen voor de prijswinnaars, voor velen een aangename en vruchtbare bezigheid zou kunnen opleveren, tijdens een periode van gedwongen en deprimeerende werkloosheid.

Omtrent het uitschrijven van een dergelijke „crisis”-prijsvraag heeft het bestuur, zooals uit de mededeelingen in de bovenbedoelde vergadering reeds bekend is, zich gewend tot autoriteiten, van wie medewerking verwacht zal kunnen worden; het bestuur hoopt, binnen niet te langen tijd in staat te zijn, daaromtrent nadere mededeelingen te doen.

De tweede overweging van het bestuur was van geheel anderen aard en zonder verband met de tijdsomstandigheden. Het betreft hier een geheel andere materie, die zal kunnen leiden tot uitbreiding van het aantal studieprijsvragen, maar dan met een soort periodieke prijsvraagjes van bizonderen aard. Het bestuur is uitgegaan van de gedachte, dat, behalve aan een inrichting van Hooger Onderwijs, de meeste jonge bouwkundigen zelden in de gelegenheid en de noodzakelijkheid worden gesteld, hun gedachten op gewone, normale, maar bepaald gestelde onderwerpen te concentreeren.

Het ligt nu in de bedoeling, deze gelegenheid te scheppen, door periodieke prijsvraagjes te organiseeren over onderwerpen, die nu juist gewoonlijk niet als prijsvraag-onderwerp dienst doen, maar die tot de gewone, kleinere opgaven van den bouwmeester behooren.

De opgaven zullen zoo moeten worden samengesteld, dat in de eerste plaats planoplossing en situatie van belang zijn; d.w.z. de oplossingen moeten een inzicht geven van de bekwaamheid der inzenders, een vraagstuk, met eenvoudige, maar duidelijke, praktische eischen, in een zeer nauwkeurig gegeven situatie op te lossen.

Dus geen onderwerpen, waarbij de oplossing van het gestelde probleem van ondergeschikt belang is, en die feitelijk in hoofdzaak van plastisch-vormgevend karakter zijn. Geen kiosken, geen monumentjes, geen tuinhuizen e.d.

Evenmin zullen de opgaven grotere monumentale bouwwerken mogen betreffen of gebouwtypen, waarvoor een bijzondere studie van de bedrijfseischen, e.d. noodig zou zijn. Geen stadhuizen, geen complexen van regeeringsgebouwen geen academies e.d.

Tusschen deze beide uitersten, die merkwaardigerwijze wél geregeld als onderwerpen voor prijsvragen voorkomen, ligt een groot gebied van opgaven van bescheiden omvang, die nooit in aanmerking komen als prijsvraagobjekt en voor de meeste jonge bouwkundigen evenmin als onderwerp voor een vergelijkende studie.

Dat zijn echter juist de onderwerpen, waarvan geregelde oefening en bestudeering voor de jongere krachten (en alleen daarvoor?) van belang is, mits zij worden gesteld met nauwkeurig omschreven eischen en in een bepaalde situatie.

Niet alleen in de onderwerpen zullen deze nieuwe periodieke prijsvraagjes, die het bestuur van A. et A. zich voorstelt te organiseeren, van de gewone studie-prijsvragen en van de reële prijsvragen af moeten wijken:

Het mogen geen teekening-prijsvragen worden!

Het is niet de bedoeling, ontzaglijke stroomen van fraaie, tot in onderdeelen uitgewerkte teekeningen te ontketenen. Evenmin als vierkante meters knap aquarelwerk, teekeningwerk of artistiek letter-werk verlangd worden.

Het gaat er om, wie het inzicht in de opgave heeft en dat op eenvoudige, duidelijke wijze weet vast te leggen.

De tekenarbeid moet dus zooveel mogelijk beperkt worden; de prijsvraagjes moeten „vaardigheid” in het oplossen van de gestelde problemen eischen boven teeken-vaardigheid en handigheid. Daarom stelt het genootschapsbestuur zich voor, deze periodieke prijsvraagjes, naar Fransch voorbeeld, te organiseeren met een zeer korten looptijd, als z.g. „Week-end” prijsvraagjes. De binnenkort te nemen voorloopige proef zal moeten uitwijzen of met een dergelijk „week-end” kan volstaan worden. Prijzen? Neen! Wie hier prijzen verwacht, miskent de bedoeling van deze prijsvraagjes en het nut voor eigen studie!

Wél ligt het in de bedoeling telkens een aantal van de beste inzendingen met een kort verslag te publiceeren in het Bouwkundig Weekblad Architectura. Aan de deelnemers, die „bekroond” zijn en géén abonné op het blad, zal een exemplaar van het nummer met de desbetreffende publicatie worden aangeboden.

Deelname? Vrij voor ieder, die wil. De kosten van deelname zullen zeer gering zijn (porti, vermenigvuldigen der opgaven e.d.). In overweging is nog de vraag of t.a.v. deze kosten verschil gemaakt zou moeten worden tusschen leden en niet-leden van „A. et A.”.

Omtrent de verdere organisatie kunnen wij nog het volgende mededeelen: het is de bedoeling, de prijsvraagjes 3 à 4 maal per jaar te organiseeren.

In het seizoen 1931—1932 wordt nog een proef genomen, om met betrekking tot deelname en organisatie nadere gegevens te verkrijgen. In het volgende seizoen volgt dan, bij voldoende animo, voortzetting op uitgebreider schaal.

In het Bouwkundig Weekblad Architectura zal telkens, ongeveer 2 à 3 weken vóór het uitschrijven van één der periodieke prijsvraagjes, in het redactioneel gedeelte een oproep verschijnen, waarin doel en vorm der prijsvragen worden uiteenzet.

Men kan zich bij het bestuur van het genootschap A. et A. opgeven, hetzij voor toezending van alle jaarlijks uit te schrijven prijsvraagjes, hetzij voor het eerstvolgende; de opgaven worden tegen een nader vast te stellen minimum-bijdrage aan aanvragers toegezonden. De uitzending der gecyclostyleerde opgaven geschiedt (b.v.) Woensdag- of Donderdagavond per expresse aan alle deelnemers. De oplossingen moeten blijkens poststempel (b.v.) uiterlijk den daarop volgende Maandag per laatste plaatselijke gelegenheid in daartoe bestemde rollen of cartons worden teruggezonden.

De opgaven zullen worden samengesteld door een commissie van drie leden, waarvan één tevens lid moet zijn van de redactie van het Bouwkundig Weekblad Architectura.

Deze commissie, waarvan de voorloopige samenstelling voor de te nemen proef binnenkort kan worden gepubliceerd, beoordeelt tevens de ingekomen stukken en stelt vast, welke inzendingen voor publicatie in het B.W.A. in aanmerking komen.

Dat deze periodieke „week-end”-prijsvraagjes aan hun doel beantwoorden mogen en in ruime mate belangstelling mogen trekken!

Gelegenheid tot het opgeven voor de eerste, waarschijnlijk in April te houden proefneming, bestaat reeds nu bij de administratie van het Genootschap Architectura et Amicitia, Amsterdam Zuid, P. C. Hooftstraat 157. Kosten zijn voorloopig op hoogstens f 1.00 à f 2.00 te schatten.

Geeft U nu reeds op!

Voor het bestuur van A. et A.
ir. H. T. ZWIERS, 1e Secr.

DE UITREIKING VAN DE GOLD MEDAL VAN DE R.I.B.A. AAN Dr. BERLAGE. (Slot).

Deze door Berlage op zeer rustigen toon uitgesproken woorden, die in de geschiedenis van het Instituut zeker van bijzondere betekenis zullen blijven, ontlokten een langdurig handgeklap. Al werd het geen uitbundige ovatie, toch voelde men dat hier hulde werd gebracht aan een groot kunstenaar. Nadat de ceremoniemeesters hem naar zijn plaats hadden terug geleid, kregen wij nog eenige speeches te hooren. Achtereenvolgens spraken het Lagerhuislid Colonel Moore, the Earl of Crawford and Balcarres en de architecten Sir Herbert Baker en Sir Reginald Blomfield, beiden ook Gold Medallists. Laatstgenoemde heeft een belangrijk aandeel gehad in de nieuwe bebouwing van Regentstreet, terwijl Baker langentijd in Zuid-Afrika werkte (hij sprak zeer waardeerend over den invloed van onze hedendaagsche architectuur op die van dat land), verder verscheidene regeeringsgebouwen in Delhi ontwierp en thans in Londen zeer groote opdrachten heeft, o.a. voor het nieuwe gebouw voor de Bank of England. Door de keuze van deze vier sprekers werd de standing van de R.I.B.A. zeer juist aangegeven. Het is een lichaam van groot aanzien, waar de conservatieven nog sterk den toon aangeven. Des te merkwaardiger is het feit, dat thans voor het eerst — in 1932 — aan een modern architect de gouden plaque werd toegekend. De voorzitter Unwin heeft het, zooals men gelezen heeft, zeer goed gemotiveerd, maar de meening werd vanzelfsprekend geschraagd door zijn persoonlijk inzicht. De collega's Blomfield en Baker wezen op het baanbrekende werk, dat Berlage in veler oogen heeft gedaan en het hooge aanzien dat hij in zoovele landen heeft, maar — ieder die hun werk kent zal het begrijpen — tot een loftuiting kwam het niet; men voelde dat hier kunstenaars van een geheel andere overtuiging stonden. Toch werd de stemming allerminst verstoord; het getuigde van den ernst van dezen avond, dat het niet noodig was in min of meer vormelijke waardeering te vervallen. Om niet onvolledig te zijn, vermeld ik nog, dat mij de gelegenheid gegeven werd de groeten van de Hollandsche collega's over te brengen en te zeggen, hoezeer in Holland de hooge onderscheiding naar waarde wordt geschat. In ongeveer drie kwartier was de plechtigheid ten einde, waarna velen van de gelegenheid gebruik maakten om den jongsten Gold Medallist de hand te drukken.

Zoo werd deze huldiging een andere dan die in de Amsterdamsche Beurs, maar onze Engelsche collega's zijn er op hunne wijze ten volle in geslaagd haar te houden in een sfeer, die in overeenstemming was met het karakter van den persoon, die werd gehuldigd. Berlage zal — ik meen het zeker — haar als een zeer mooien avond in zijn leven blijven gedenken. Den volgenden dag werd aan onzen nestor een zeer hartelijke ontvangst bereid door een veertigtal leden van de Architectural Association. Zooals men waarschijnlijk weet, is dit de vereeniging der jongere en uitsluitend Londensche architecten; Yerbury, de man die reeds zooveel gedaan heeft om onze hedendaagsche bouwkunst in Engeland bekend te maken, is er secretaris van. Bij haar clublokalen in een drietal zeer mooie huizen in Bedford Square heeft deze vereeniging een architectuurschool, die op het oogenblik door een 260-tal leerlingen wordt bezocht.

Aan de lunch, die ons daar werd aangeboden, heerschte een bijzonder prettige stemming; deze Engelsche collega's, die zooveel van Berlage en zijn werk wisten, kwamen merkbaar onder den indruk van zijn tegenwoordigheid in hun midden. Dienzelfden middag werd een tentoonstelling geopend, die door de Association was georganiseerd en werk bevatte van de leeraren en de leerlingen van de school sinds den grooten oorlog. De opening geschiedde door den zoon van den premier Asquith, die in Engeland op filmgebied baanbrekend werk doet. Ik wil hier thans op deze tentoonstelling niet nader ingaan; zij gaf ons een interessant beeld omtrent het streven en de resultaten van deze school.

Ten slotte wil ik nog vermelden, dat de onderscheiding, die Berlage te beurt viel, ook buiten den kring der architecten, van bijzondere betekenis werd beschouwd. The Observer wijdde een uitvoerig artikel aan den „eminent Dutchman“, terwijl o.a. de Times zijn portret opnam. Ook in eenige Weekly's werd zijn werk besproken.

Niet alleen kunnen wij er ons over verheugen, dat ook uit Engeland aan Berlage hulde werd gebracht en wel in den hoogsten vorm, tevens kan het verheugende feit worden geconstateerd, dat door deze toekenning de aandacht van dat land nog eens gevestigd werd op de Nederlandsche hedendaagsche bouwkunst in het algemeen.

J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN
No. 12 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 19 Maart 1932 No. 12
DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT
STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY
WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.
ADMINISTRATIE-ADRES P. C. HOOFDSTRAAT 157, AMSTERDAM, TELEFOON 27707.

B.N.A.

EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER B. N. A. 1932.

VERTEGENWOORDIGER VAN ZIJNE EXCELLENTIE DEN MINISTER VAN ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

W. H. Cool, Inspecteur van het Nijverheidsonderwijs te 's-Gravenhage.

VERTEGENWOORDIGER VAN HET BESTUUR VAN DEN B.N.A.

Ir. A. J. van der Steur, b.i. Secretaris van den B.N.A.

COMMISSIE VAN ONDERWIJS.

G. Versteeg, Voorzitter; J. Zietsma, Vice-Voorzitter; Albert Kool, Maurits Plate, Ir. H. T. Zwiers, b.i. Secretaresse; Mej. C. Kleine, Penningmeester; J. P. Mieras, Directeur van den B.N.A.

EXAMEN-COMMISSIE.

De Commissie van Onderwijs en de Heeren: Ir. J. Emmen, c.i. vertegenwoordiger van het Kon. Instituut van Ingenieurs, H. B. van Broekhuizen en H. J. de Groot, vertegenwoordigers van den Ned. Bond van Technici, de Ned. Ver. van Chr. Technici en den R. K. Bond van Technici.

COMMISSIE VOOR DE EINDBEOORDEELING.

W. H. Cool, vertegenwoordiger van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen; Ir. A. J. van der Steur, b.i. vertegenwoordiger van het Bestuur van den B.N.A., de Examen-Commissie en de H.H. Examinatoren: B. T. Boeyinga, H. Bunders, A. P. Koster, Jan van der Valk, Ir. W. de Vrind, Ir. W. K. de Wijs en B. de Wilde.

LIJST DER EXAMINATOREN.

De Examen-Commissie en de Heeren:

G. Albers, Architect B.N.A., Den Haag; G. Arendzen, Bouwkundige te Amsterdam; A. Baart, Architect B.N.A., Leeuwarden; A. Bakker, Architect, Dordrecht; Dr. N. G. W. H. Beeger, Leeraar H. B. S., Amsterdam; Mevr. Dr. H. B. v. Bilderbeek, Leerares, Dordrecht; H. Bletz, Architect, Amsterdam; W. van Blitterswijk, Architect B.N.A., Wageningen; J. W. Blom, Bouwkundig Hoofdambtenaar Rijksgebouwendienst, Den Haag; B. T. Boeyinga, Architect B.N.A., Amsterdam Z.; D. Boeyinga, Techn. Ambtenaar P. W., Amsterdam; Jac. Bot, Architect B.N.A., Amsterdam; J. Bouman, Bouwkundige, Amsterdam; J. M. den Breeje, Bouwkundige Gem. Werken, Utrecht; P. den Breeje, Directeur Nijverheidsschool, Utrecht; G. Broekens, Leeraar wiskunde, Bussum; J. Broeren, Leeraar Ambachtsschool, Amsterdam; C. Broerse Jr., Inspecteur Gem. B. & W. Toez., Amsterdam; Ir. J. H. de Bruyn, Directeur van Gemeentewerken, Katwijk aan Zee; H. Bunders, Architect B.N.A., Hilversum; J. J. v. d. Burgt, Leeraar M.T.S. voor de Bouwkunde te Amsterdam;

J. Coenraad, Architect, Zaandam; Mej. W. Coppens, Onderwijzeres, Amsterdam; F. W. Dekker, Gewapend-Beton Technicus te Amsterdam; W. A. Dille, Architect B.N.A., Helmond; J. Doets, Architect-Leeraar M.T.S., Rotterdam; Ir. G. Efting Dijkstra, b.i., Groningen; H. H. J. Egbers, Architect, Hengelo; I. van Esso Bzn., Arts, Amsterdam; H. Evers, Directeur 4e Amb.school, Amsterdam; H. G. van Eyden, Architect B.N.A., Bussum; J. Th. v. Gerven, Inspecteur Gem. B. & W. Toez., Amsterdam; C. de Geus, Architect B.N.A., Amsterdam; K. van Geyn, Architect, Amsterdam; Ir. W. C. van Goor, c.i. Directeur Gemeentewerken, Hillegerberg; J. B. v. d. Haar, Architect B.N.A., Amersfoort; J. G. A. Heineman, Architect B.N.A., Velp (Gld.); W. Helwig, Architect, Den Haag; A. A. van Hemert, Bouwkundig Ambtenaar Rijksgebouwendienst, Den Haag; H. Hendriks, Architect, Schoonhoven; P. A. Hendriks, Directeur Rijksrietvlechtschool, Noordwolde; Th. J. H. Hendriks, Bouwk. Opzichter, Amersfoort; J. H. de Herder, Architect B.N.A., Zwolle; A. A. Hes, Architect, Amsterdam; N. Hollander, Leeraar Ambachtsschool, Amsterdam; H. de Hoop, Bouwkundige, Waalwijk; D. R. Hueting, Hoofdinsp. Bouwtoezicht, Bussum; Fr. Hulsbosch, Architect, Huizen N.H.; Ir. H. Kammer, b.i. Architect, Schiebroek; Ir. Jos. Klynen, b.i. Architect B.N.A., Den Haag; L. Koerts, Directeur M.T.S. voor de Bouwkunde te Amsterdam; B. J. Koldewey, Architect B.N.A., Den Haag; A. P. Koster, Architect B.N.A., Leeraar M.T.S., Utrecht; P. J. Koster, Architect B.N.A., Zeist; J. Kroon, Onderwijzer, Amsterdam; H. Kunst, Bouwk. Opz. teekenaar, Scheveningen; P. Leith, Inspecteur B. W. Toezicht, Rotterdam; Johan B. Lürsen, Architect B.N.A., Assistent T. H., Den Haag; J. W. Meyer, Arts, Amsterdam; Ir. H. Meyerink, b.i. Architect B.N.A., Zwolle; Ir. G. J. Meyers, Civiel-ingenieur, Amsterdam; J. Moerman, Hoofdopzichter, Den Haag; J. Molenaar, Architect, Amsterdam; W. Noorlander, Architect B.N.A., Amsterdam; H. W. Nyman, Hoofdopzichter adj. hoofd afd. geb. P.W., Amsterdam; G. W. C. Post, Onder-Directeur 2e Ambachtsschool, Amsterdam; J. Roosing, Architect Publ. Werken, Amsterdam; J. Th. van Rossum, Architect B.N.A., Delft; D. Saal, Architect, Alkmaar; A. Santema, wn. Direct. Amb.school, Enschede; J. H. Schaad, Directeur Bouw-Woningtoezicht, Zwolle; G. L. J. Schönbeck, Chef Projectenbureau Gem. Telefoon, Amsterdam; J. H. Schoorel, Bouwkundige, Dordrecht; Mathilde van Son, Arts, Amsterdam; J. C. Speelman, Architect B.N.A., Assistent T. H., Rijswijk; Ir. H. Thunnissen, b.i. Architect B.N.A., Den Haag; A. J. v. d. Tol, Inspecteur B. W. Toezicht, Amersfoort; W. Uytendhout, Architect B.N.A., Deventer; Dr. G. C. A. Valewink, Oud-Leeraar H.B.S., Amsterdam; Jan van der Valk, Architect, Tilburg; J. H. v. d.

Veen, Architect B.N.A., Amsterdam; D. Visser, Architect B.N.A., Schoonhoven; J. A. Visser, Architect B.N.A., Leeraar M.T.S., Vught; Mr. Ph. J. van Vliet, Advocaat-Procureur, Amsterdam; L. Vogelesang, Directeur Ambachtsschool, Hoogeveen; J. J. Vriend, Leeraar M.T.S. voor de Bouwkunde, Amsterdam; Ir. W. de Vrind, b.i. Architect B.N.A., Den Haag; M. Vrijenhoek, Architect Wethouder Stadsontwikkeling, Den Haag; W. v. d. Weg, Hoofdopzichter, Zaandam; G. Westerhout, Architect B.N.A., Kijkduin; B. de Wilde, Architect, Den Haag; Ir. G. F. Wittewaal, Civiel-Ingenieur, Baarn; Ir. W. K. de Wijs, b.i. Architect B.N.A., Enschedé; J. Zuidema, Architect B.N.A., Leeuwarden.

DATA EN PLAATS VAN AFNEMING DER EXAMENS

Het Voorbereidend Examen, 1e gedeelte, waarvoor zich ongeveer 300 kandidaten hebben opgegeven, wordt afgenomen op Donderdag 24 Maart a.s. te Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Eindhoven, Arnhem en Zwolle. Het Voorber. Examen, tweede gedeelte en het schriftelijk gedeelte van het Def. Examen (50 kandidaten) worden alleen gehouden te Amsterdam van 6—9 April. De afneming van het mondeling gedeelte van het Definitief Examen vangt aan op 18 April a.s. en duurt pl.m. 5 dagen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
 REDACTIE: WIEGER BRUIN, WAARN. VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H.C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMA.
 REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
 1932 26 MAART N° 13

JAN HESSEL DE GROOT †.

Met Jan Hessel de Groot is een man heengegaan, dien wij moesten willen waardeeren. Want wat in zijn geest rondwaarde, werd door zijn persoonlijkheid en zijn eigenaardige uitingswijze veelal versluierd. Hij had visie op de cosmische structuur en daardoor geniale flitsen, doch geheel doorschouwen kon hij ze niet; hij kon ze niet meester worden. Dit bleek, wanneer hij de, met alle liefde aangehangen, theorie tot verschijning wilde brengen.

De Groot behoorde tot de groep, welke in de jaren tusschen 1890 en 1900 „Architectura et Amicitia” tot een nieuw belangrijk middelpunt van kunstleven maakte. Al spoedig concentreerde zich dit op De Bazel en Lauweriks, wier ontwerpen, met die van hun onmiddellijken voorganger Willem Bauer, als beginpunten van een waarachtig nieuwe kunst kunnen gelden. Naast hun sterk kunstenaarsvermogen, was hun bezonnenheid ten opzichte van het ontstaan van een kunstwerk een typisch verschijnsel. Tegenover het aesthetiseeren der 19e eeuw, stelden zij, en met hen de Groot, het „Systematisch ontwerpen”. Niet voor niets waren de Bazel en Lauweriks de voornaamste medewerkers van Dr. Cuyppers geweest en had hun veranderde overtuiging op religieus gebied hen tot redelijk overwegen van het ontstaan der dingen en tot philo-

sophische vakbeschouwing gebracht. Lauweriks vooral was het, die den jongeren de Platonische beschouwing over het Schoone en Semper's inzichten over het begrip „stijl” (neergelegd in diens werk „der Stil”) bijbracht.

In hun reeks van houtsneden, en de Bazel bovendien in zijn be kroonde ontwerpen in architectuur-prijsvragen, alle van nog steeds diepe kunstwaarde, demonstreerde zich zonder opzettelijkheid het systematische in het schema der compositie. Bij hen was het systematisch ontwerpen geen demonstreeren van het geraamte, maar, evenals bij een borduurwerk of tapijt, voelde men, dat er een stramen onder was.

Mooier is de vergelijking tusschen den uiterlijken vorm van een schoon gebouwd mensch en zijn geraamte. Nieuw was dit niet, doch een hernieuwde toepassing van een eeuwenoud beginsel. Zoowel de Grieksche tempel, als de Middeleeuwsche Cathedraal zijn er op gebouwd. Kennen wij niet o.m. van den Middeleeuwschen architect Villard de Honnecourt diens schetsboek, waarin zoowel mensch als dierfiguren en ander ornament op een driehoekensysteem zijn geteekend?

De Groot vormde met De Bazel en Lauweriks het driemanschap, dat in het systematische ontwerpen weer het heil zag voor de nieuwe kunst, het middel om de zwevende phantasie te laten kristalliseeren.

En zooals assenstelsels het kristalliseeren beheerschen, zoo beheerschen zij ook in een bouwwerk het hoofdkarakter. Daarnaast beheerschen de meetkundige schema's, welke in zich bergen: getal verhoudingen, de verdere compositie der onderdeelen en brengen haar tot harmonie. Vonden de Grieken dit door muzikale verhoudingen (verhoudingen der trillingsgetallen), de Middeleeuwsche kunst baseerde zich op driehoek-schema's.

Zoo was het eerste werkje van de Groot (verschenen omstreeks 1896), getiteld: „Driehoeken bij het ontwerpen van ornament” (bij Joh. G. Stemler), waarin o.m. ontwerpen van De Bazel zijn opgenomen — een niet genoeg te waardeeren poging om bezonnenheid aan het scheppen ten grondslag te leggen — geheel gebaseerd op de driehoekschema's. Zijn volgend werkje: „Vormharmonie” (1912, bij Wed. J. Ahrend) getuigt van evolutie in zijn studie; eveneens zijn in 1923 op eigen kosten uitgegeven brochure: „Vormcompositie en centraliteit”. Zijn lessen daarover aan de Quellinusschool, waarvan hij een groote, inspireerende kracht was, en waardoor mede zijn boeken het aanzijn hebben te danken, zullen door vele leerlingen dankbaar worden herdacht.

Getroffen door de stelling van Pascal, welke deze in 1640 op 16-jarigen leeftijd vond, luidende: „Zijn op de kromme van een vlakke kegelsnede zes punten gegeven en nummert men ze op een of andere wijze tot een zeshoek, dan liggen de drie snijpunten der tegen-zijden van dien zeshoek op één lijn” (de Pascal-lijn) en die van Brianchon in 1806, luidende: „Zes raaklijnen aan de kromme van een vlakke kegelsnede leveren, op een of andere wijze genummerd, een om de kromme beschreven zeszijde, waarin de verbindingslijnen der tegenpunten elkander in één punt (het Brianchonsche punt) snijden”, neemt

hij bovendien de kinematiek en de hogere wiskunde tot basis voor zijn systeemleer. De vrucht van deze verdere studie noemt hij „Contrapunt“.

Veelal is zijn streven met een glimlach en een schouderophalen beoordeeld. Toch, als men dieper doordrong — de persoonlijkheid de Groot was de moeite waard dit te doen — kwam men tot de volgende ontleding. Een natuur als de zijne, waar slechts een verlangen leeft: de waarheid te dienen, kon, waar hij geen uitgesproken scheppend vermogen bezat en dus niet werd afgeleid, zich met heel zijn liefde geven aan wat zou blijken zijn levenstaak te zijn, n.l. dit: het systematisch ontwerpen tot een in zich afgesloten leer, tot een wetenschap, te maken. De occulte kant van zijn karakter dreef hem nog meer daartoe, maar belemmerde hem in het uit de volheid des harten geven. Het gaf hem het geheimzinnig doende. Veel van zijn kennis is daardoor verborgen gebleven en heeft hij, tot zijn eigen leering, medegenomen naar de onzichtbare wereld.

Wie wel eens heeft mogen doordringen in zijn werkkamer, voelde zich als in de werkkamer van een alchimist, in een laboratorium, waarin vooral proeven met kleurstoffen werden genomen. Dit deel van zijn weten hield hij vooral in zich besloten. Zijn uitingen hierover waren steeds geheimzinnig-vaag. Toch heeft hij in 1911 een werkje over kleurharmonie openbaar gemaakt.

Maar beter nog getuigen zijn aquarellen van het teere kleurgevoel van hun fijnbesnaarden maker.

De Groot heeft de Waarheid naar eigen krachten gediend. Zijn verlangen ging er naar uit alles te toetsen aan de Waarheid, om alles, wat minderwaardig was, te vervangen door het goede, het zuivere. Het gaf aan zijn uiterlijkheid iets van het profetische. Typeerend is de schets, welke de, te vroeg heengegane De Klerk, eens, toen de Groot een voordracht in „A. et A.“ gaf, van hem maakte.

Nu zijn levensloop is geëindigd, is het de tijd het doel van zijn streven — dit zijn wij aan hem verplicht — nog eens na te gaan en ons af te vragen, of wij het als een voorbijgegane periode moeten beschouwen, of als een leer, welke nog steeds noodzakelijk moet worden beoefend tot heil van ons vak.

Voorop kan als vaststaand worden gesteld, dat ieder werkelijk kunstenaar, onbewust, in zich om draagt de essence der wiskunst, omdat het de kern van den cosmos is. Zijn innigste, daarmee vereenzelvigd, wezen, stroomt door zijn hand uit en geeft den adel aan zijn schepping. Zoo iemand heeft slechts weinig studie nodig om tot volle ontwikkeling te komen en zeker niet te veel theorie. Bij den architect zal zich dat uiten in het onmiddellijk gaaf neerzetten van zijn ontwerp, waarbij alle verhoudingen raak zijn.

Edoch, ons vak kan niet drijven op zulke hoogbegaafde enkelingen alleen. Mindere Goden zijn ook nodig. Juist het samenwerken van velen, verschillend van aanleg en kennis — architect, chef de bureau, teekenaars, opzichters — verheft mede het vak in sociaal opzicht. Doch daargelaten deze gradueering, is de gradueering der architecten zelf een noodwendigheid ten opzichte van de uitgebreidheid in den aard der bouwopdrachten. Niet elke bouwopdracht zal toegespitst een kunstwerk moeten zijn. Dat iedere architect zich kunstenaar wil voelen en dat steeds wil demonstreeren, is meermalen tot nadeel van de opdracht, wat betreft haar praktisch doel, nog te zwijgen van de portemonnaie van den opdrachtgever.

De kleinere kunstenaars moeten in het gareel blijven. Voor hen is het gebruiken van een schema, geautoriseerd door een werkelijk groot voorganger, wenschelijk.

Dit is het wat in vroegere tijdperken tot een eenheid van stijl voerde onder den dwang van het Gildebestuur. Zonder den Gildevorm voor ons vak terug te wenschen, want wij leven in een ander tijdperk van geestesontwikkeling, zou dit vrijwillige samengaan der vakgenooten worden bevorderd door de studie

van het abstracte deel van het ontwerpen. Daarom is De Groot gelegenheid gegeven aan den Cursus van de „Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkundonderricht“ zijn theorieën aan het jongere geslacht mede te deelen.

Hij was een der eersten, die Kromhout steunde bij zijn plannen bij de oprichting van dit instituut, dat nu reeds ruim 24 jaar getracht heeft de bouwkundige ontwikkeling te dienen, en waaraan hij van de oprichting af tot het allerlaatst zijn liefde en zijn kracht heeft gegeven.

Met het Bestuur zullen vele jongeren hem als toegewijd Docent eerbiedig gedenken.

Aan zijn graf werden door den Voorzitter dezer vereeniging en ook door den Voorzitter van A. et A., op welke vergaderingen hij een trouwe verschijning was, dankbaar zijn bijzondere hoedanigheden herdacht.

21 Maart 1932.

JAN DE MEIJER.

JAN HESSEL DE GROOT †.

Hoog stelde hij zijn levensdoel en zijn doel eischte een hoog leven; en van ieder, die met hem wilde gaan, eischte hij volle overgave en zelfverloochening.

Toen alles nog in een moeras van onbegrepen traditie en sleur rondworstelde, vond hij weer vasten grond en bereidde hierop het pad naar omhoog.

Ieder wees hij het met enthousiasme en waar anderen in zijn conclusies grond vonden om op te bouwen, waren deze voor hem slechts het materiaal om zijn verderen weg van te construeeren. Hij ging voort.

Bij elke etappe voorwaarts wakte hij, op zijn bekende hartstochtelijke wijze, de anderen op, hem te volgen, mede te genieten van de ongekende perspectieven, welke zich aan hem openbaarden. Maar naarmate hij steeg, werden de moeilijkheden groot, dunner werden de rijen zijner volgelingen en velen bleven achter.

Hij ging voort en steeds vooraan. Men twijfelde, of het succes zoude opwegen tegen zooveel moeite, men vestigde zich op de hellingen, al of niet tevreden met wat bereikt werd. Hij zou dit niemand aanrekenen; bij velen ontbrak de voorbereiding en het was zoo de geest van den tijd, maar hij kon niet anders, hij moest voort, nagenoeg alleen. Dan was het hem een behoefte, af en toe terug te keeren en te vertellen van de schoone toekomst, doch men begreep hem allengs minder, men achtte zijn doel onbereikbaar en verloor hem uit 't oog.

Een nieuwe groep scheidde zich af; het was niet rationeel hem te volgen op dat kronkelpad omhoog. Wat was eenvoudiger dan den berg binnen te dringen en dan recht naar boven. De moderne middelen lieten dit toe. Men was „zonder hem“ al zoover gekomen. Hij sprak hen niet tegen. Hij ging voort in eenzaamheid, trotseerend de gevaren, die vele waren, gesterkt in een onwankelbaar vertrouwen, op den goeden weg te zijn.

Dit vertrouwen heeft hem niet beschaamd, wel heeft het moeten plaats maken voor die heilige overtuiging, welke het gevolg was van een uiteindelijke overwinning.

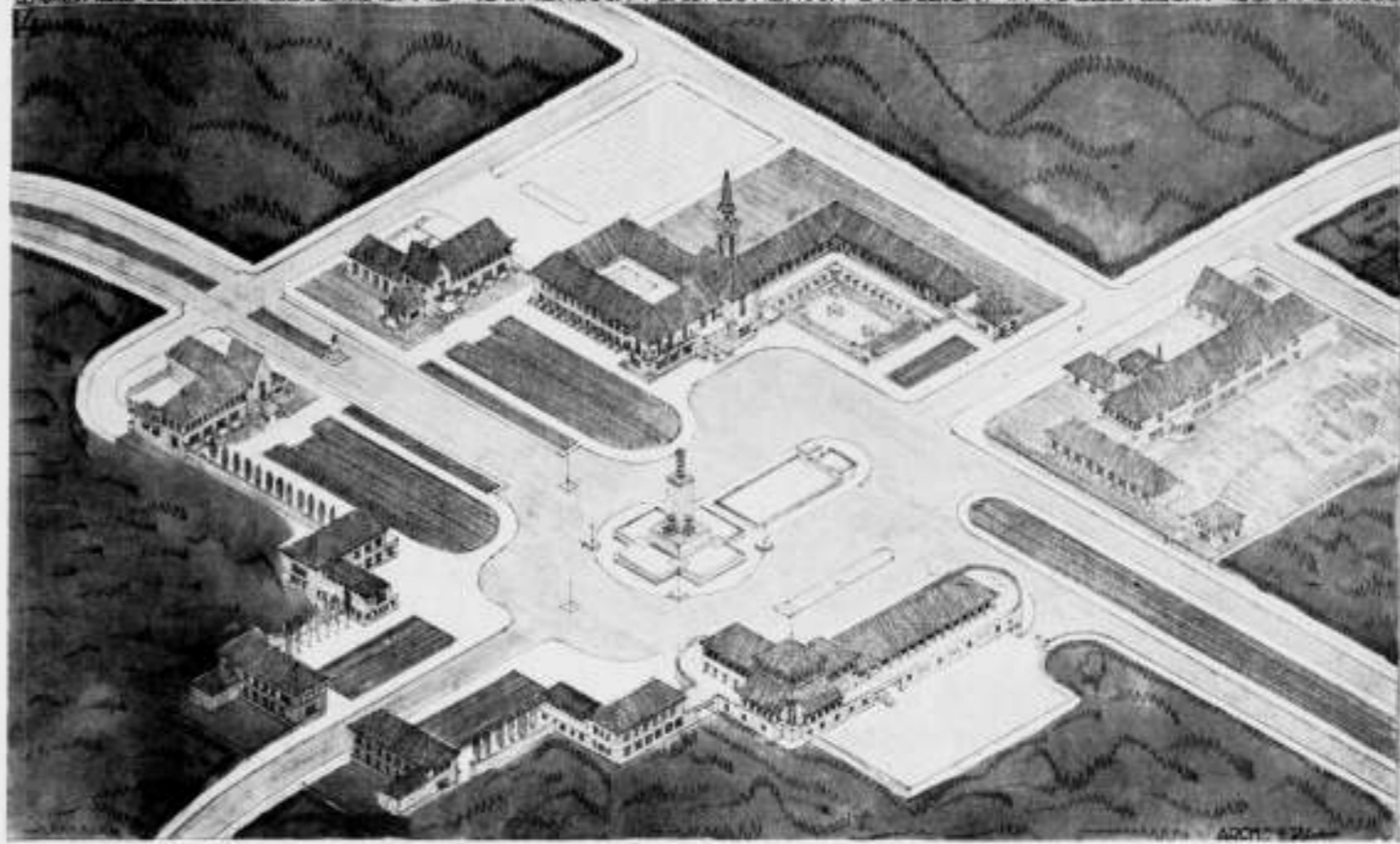
Hij was één der weinigen, die hun levensillusie tot werkelijkheid zagen worden; alleen het gevoel van verlatenheid heeft aan zijn voldoening afbreuk gedaan.

Kosten noch moeiten heeft hij gespaard, om anderen in zijn geluk te doen deelen. Het was echter niet mogelijk zonder wederkeerige buitengewone inspanning en bijzondere omstandigheden: zonder „Contrapunt“.

Wij kunnen niet omvatten wie hier is heengegaan, maar met de tafelen der wet, door hem opgesteld, heeft hij zich een monument gesticht voor de eeuwigheid.

RAADHUISBOUW TE BLOEMENDAAL. HET VOOR UITVOERING GEKOZEN ONTWERP VAN ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A.

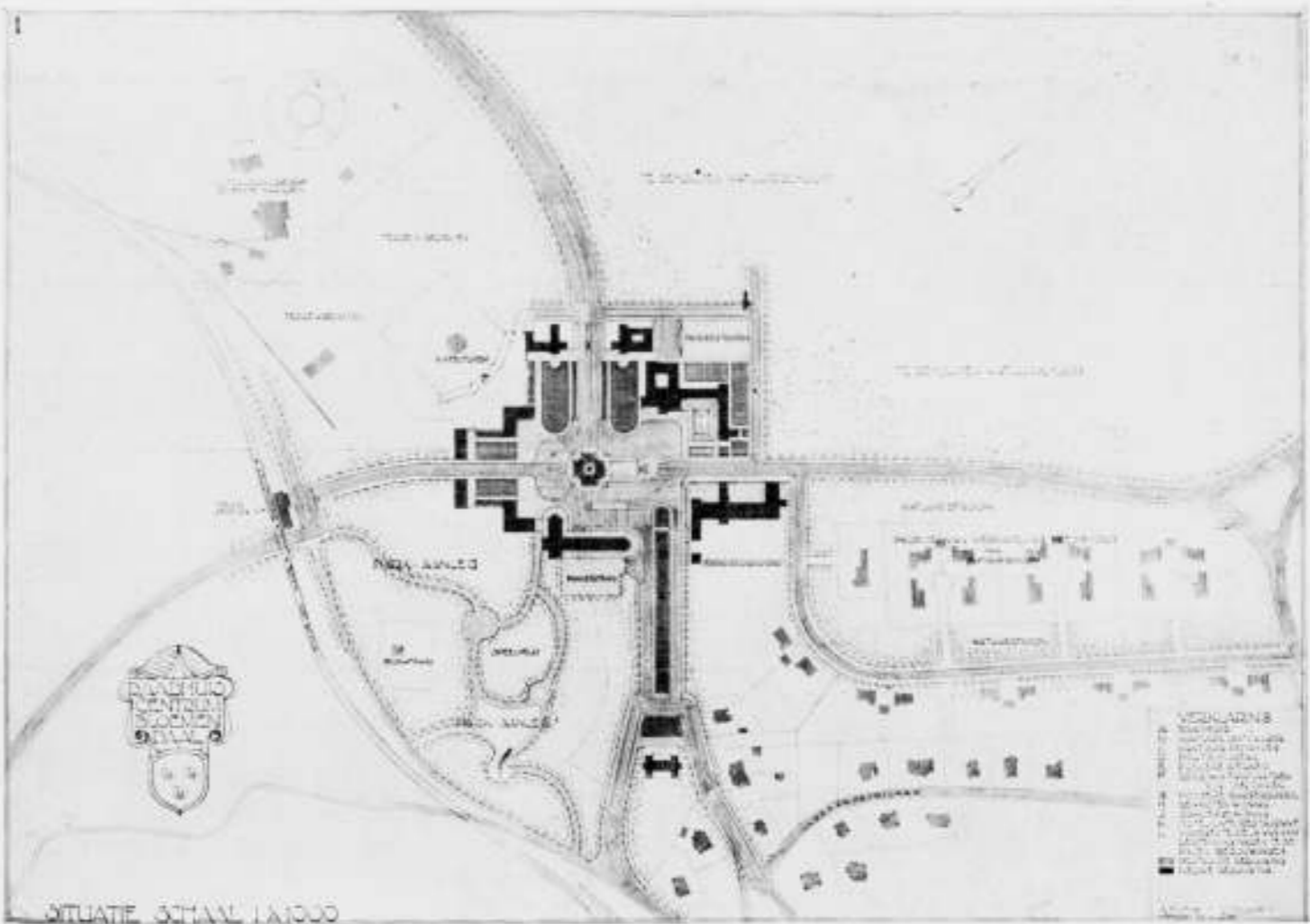
RAADHUISCENTRUM BLOEMENDAAL. ISOMETRISCH PERSPECTIEVISCH OVERZICHT IN VOGELVLICHT. SCHAAL 1:500

ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A.

RAADHUIS CENTRUM BLOEMENDAAL

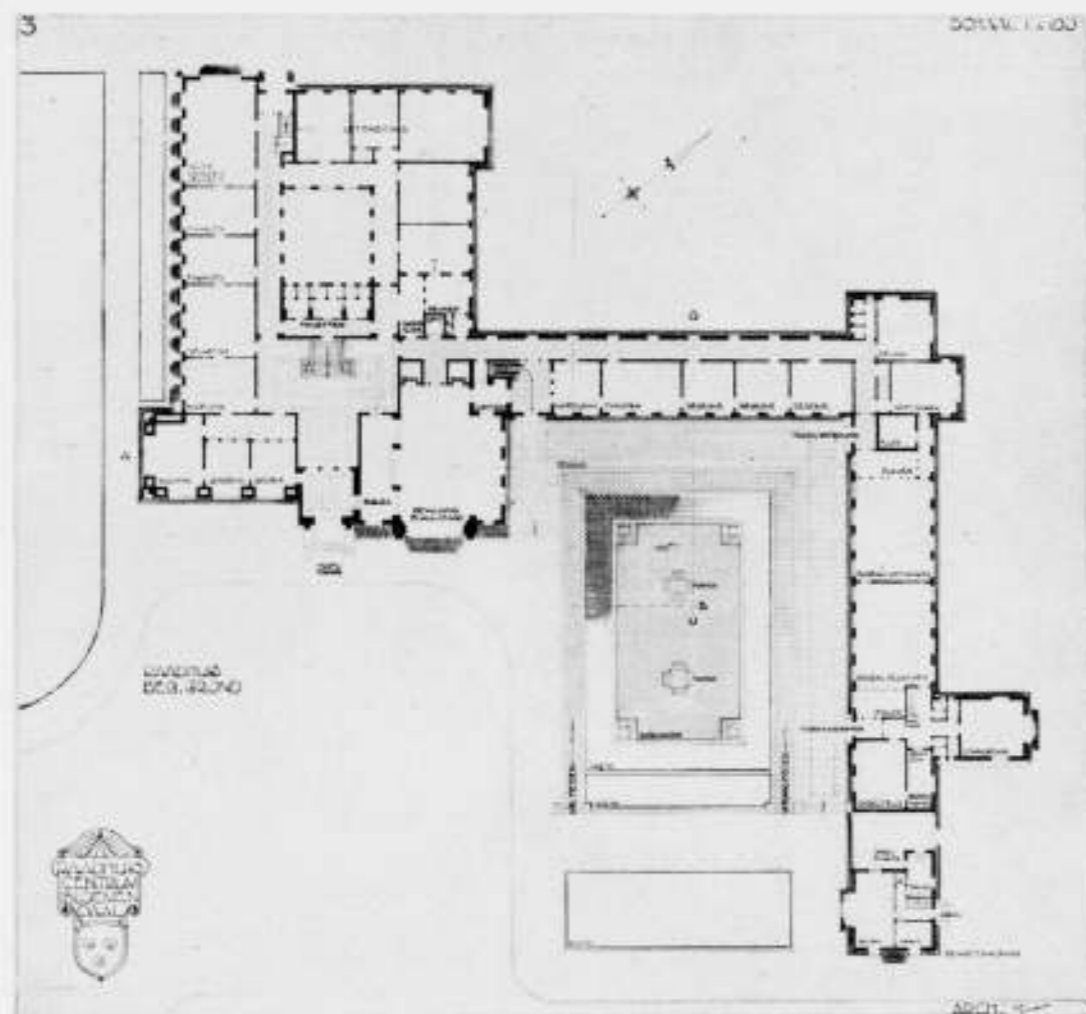
ALGEMEEN OVERZICHT

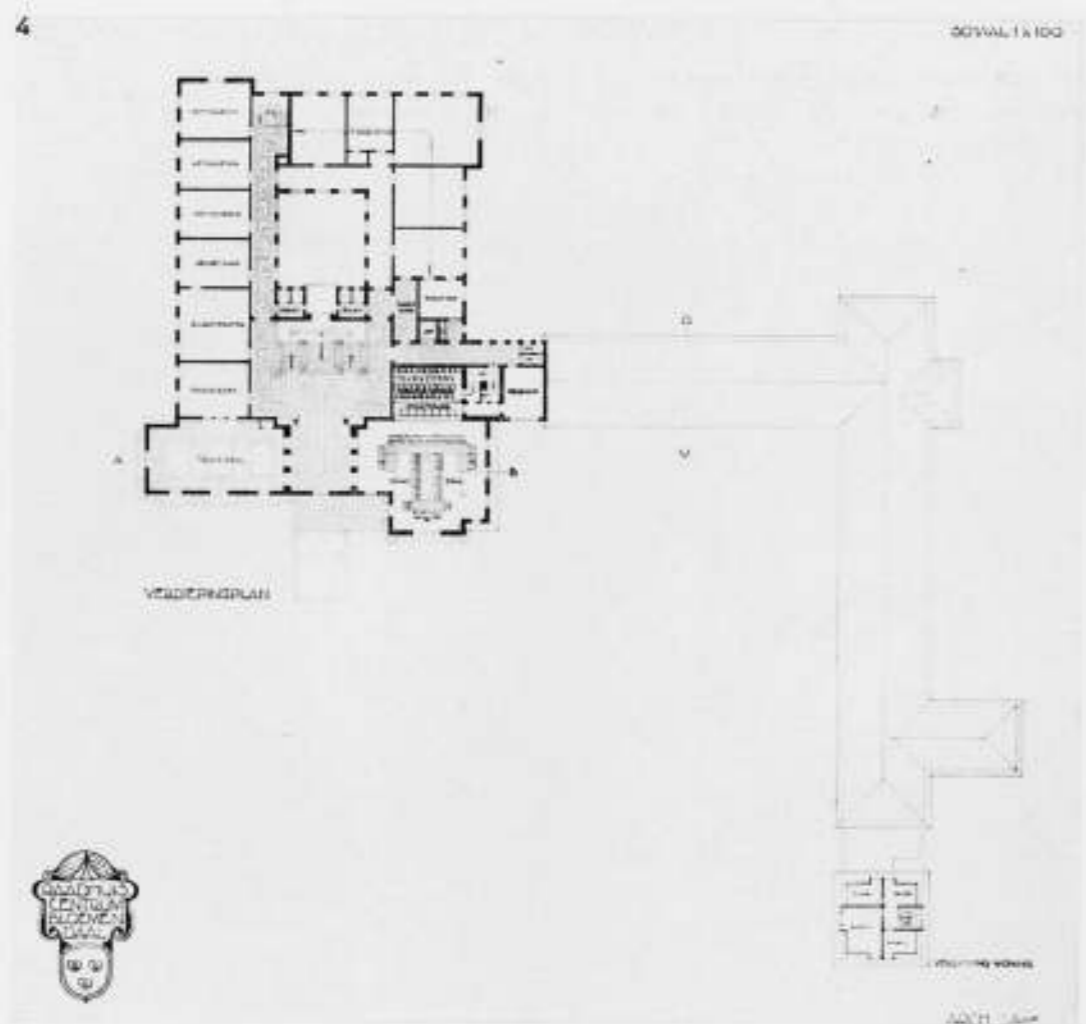
ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A.

RAADHUIS CENTRUM BLOEMENDAAL

SITUATIE

ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A. RAADHUIS BLOEMENDAAL BEGANE GROND

ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A. RAADHUIS BLOEMENDAAL VERDIEPINGPLAN

DE ONTWERPEN VOOR EEN RAADHUIS MET EENIGE ANDERE GEBOUWEN TE BLOEMENDAAL.

Op 22 Mei 1930 besloot de Gemeenteraad op advies van de Bouwcommissie met enkele architecten overeenkomsten aan te gaan, waarbij dezen werd opgedragen een schetsplan te vervaardigen voor een nieuw Raadhuis, een Bureau voor Publieke Werken, een Bureau voor de Bedrijven, een Politiebureau en een openbare school voor lager onderwijs, welke gebouwen zouden worden gesticht op het voor dat doel gereserveerd terrein aan het begin van den Zeeweg te Overveen. De door de Bouwcommissie, na ingewonnen advies van de Heeren Ir. Jan Gratama b.i., Ir. A. R. Hulshoff b.i. en J. de Jong Czn., aangewezen architecten waren de volgende: C. J. Blaauw te Haarlem, Ir. A. Boeken te Amsterdam, H. W. van Kempen te Bloemendaal, A. P. Smits te Bloemendaal, Ir. A. J. van der Steur te Amsterdam en H. Th. Wijdeveld te Amsterdam. De Heer Smits moest zich ingevolge geneeskundig advies terugtrekken en in zijn plaats werd aangewezen de architect J. P. L. Hendriks te Rotterdam. Op verzoek van den Raad werd hieraan nog toegevoegd het architectenbureau Mulder en Van Asdonk te Bloemendaal.

De ontworpen schetsplannen werden binnen den in artikel 6 der overeenkomst gestelden termijn onder de motto's „Quint“, „Aria“, „De Watertoren“, „Om den Brink“, „C.C.“, „1931“ en „Kennemerland“ ingezonden en aan het oordeel der daartoe ingestelde Commissie van advies, bestaande uit de Heeren Gratama, Hulshoff en De Jong voornoemd onderworpen. Deze Commissie zond haar beoordeelingsrapport op 9 April 1931 in aan de Bouwcommissie. Overeenkomstig haar advies besloot de Bouwcommissie den ontwerpers van de onder motto's „C.C.“ en „Quint“ ingezonden schetsontwerpen te verzoeken een nieuw schetsplan te maken, waarbij rekening zou moeten worden gehouden met alle te maken bezwaren van de Bouwcommissie en de Commissie van Advies.

Behalve de opmerkingen van aesthetischen en bouwkundigen aard, werd dezen architecten medegedeeld, dat bij het ontwerpen van een nader schetsplan rekening kon worden gehouden met de totstandkoming van een café-restaurant, welke de Commissie vrijwel zeker voorkomt en voorts met de totstandkoming eener Hoogere Burgerschool, die ongetwijfeld binnen afzienbaren tijd noodzakelijk zal worden. Geen der ontwerpers had rekening gehouden met den uitdrukkelijk door de Commissie uitgesproken wensch, dat de lagere school zoo dicht mogelijk bij de bestaande bebouwing van het Park „Kweekduin“ zou worden geprojecteerd. De Commissie was bij nader inzien van oordeel, dat de lagere school door den gestelden eisch eigenlijk gevoegelijk uit het plan kon vervallen.

Een en ander werd na een mondelinge bespreking vastgelegd in een brief aan de ontwerpers van de plannen „C.C.“ en „Quint“, die zich inmiddels, op verzoek der Bouwcommissie, respectievelijk als de architecten Ir. Van der Steur en Blaauw hadden bekend gemaakt.

De nader ontworpen schetsplannen kwamen binnen den gestelden termijn bij de commissie in en werden daarna door de Commissie van Advies aan een beoordeeling onderworpen.

De Bouwcommissie kon zich met haar advies geheel vereenigen en stelde daarom voor, den architect Blaauw opdracht te verstrekken, zijn ontwerp in overleg met haar nader uit te werken. Zij ontveinst zich niet, dat de tijdsomstandigheden den onmiddellijken aanvang van den bouw tegenhouden en zij zou in die richting ook nog niet dadelijk een voorstel willen doen. In afwachting van betere tijden komt het haar echter gewenscht voor, met de voorbereidende werkzaamheden voort te gaan, opdat, wanneer de gemeente weder over voldoende middelen zal kunnen beschikken, onmiddellijk met geheele

of gedeeltelijke uitvoering der voorgenomen werken zal kunnen worden begonnen.

Deze voorbereidende werkzaamheden zijn nog van allerlei aard. Daar is in de eerste plaats de totstandkoming van een uitbreidingsplan voor de onmiddellijke omgeving; voorts de uitwerking der bouwplannen en last not least het in gereedheid brengen van de voor de stichting der gebouwen bestemde terreinen, alsmede de aanleg van den weg Noord-Zuid, welke een verbinding zal vormen van het nieuwe centrum met den Duinlustweg en die de verbinding langs den Bloemendaalschenweg belangrijk zal ontlasten.

Zoowel met de egalisatie van het terrein als met den aanleg van den weg Noord-Zuid zou de Bouwcommissie spoedig een aanvang willen maken. Deze werkzaamheden bieden belangrijke objecten voor productieve werkverschaffing en zijn geschikt om onder leiding van den dienst van Publieke Werken door niet-vaklieden te worden uitgevoerd.

In verband met het bovenstaande bood de Bouwcommissie B. & W. het volgende raadsbesluit ter bekrachtiging aan:

I. de Commissie tot voorbereiding van den bouw van een nieuw Raadhuis c.a. en van andere openbare gebouwen uit te noodigen:

- a. den architect C. J. Blaauw te Haarlem zijn nader ontworpen schetsplan in overleg met de Commissie te doen uitwerken;
  - b. de noodige voorbereidingen te treffen voor de totstandkoming van een uitbreidingsplan voor de onmiddellijke omgeving van het nieuwe te stichten centrum;
- II. de voor de stichting der gebouwen en voor den aanleg van een weg, welke het centrum met den Duinlustweg zal verbinden, bestemde terreinen, overeenkomstig een nader voorstel van de Commissie onder I genoemd, te doen egaliseeren.
- Op 14 Maart heeft de Raad met 7 tegen 5 stemmen deze voorstellen aangenomen.

Tot zooverre de geschiedenis van deze meervoudige opdracht. In dit, en enkele volgende nummers zullen wij de plannen reproduceeren.

Omtrent het eindontwerp van den Heer C. J. Blaauw, lezen wij in het rapport van de Commissie van Advies het volgende:

ONTWERP C. J. BLAAUW.

Situatie.

Deze maakt een goeden indruk, zij is vast gecomponeerd en in vergelijking tot het eerste ontwerp belangrijk vooruitgegaan. De bezwaren tegen de verkeersregeling, die den ontwerper bij Uw brief van 23 Mei 1931 werden medegedeeld, zijn grotendeels opgeheven. Een nog niet geslaagde oplossing in het nieuwe ontwerp acht de Commissie het gemis van een verbinding tusschen het gebouw voor Publieke Werken en de facultatieve bebouwing L. Hiertusschen is een te groote ruimte. Een oplossing, waarbij de werkplaatsen voor de Bedrijven, die aan den voet van den watertoren zijn ontworpen, de open ruimte geheel of gedeeltelijk vullen, zal eventueel aan het bezwaar der Commissie tegemoet komen. Het bureau voor de Bedrijven, dat in het Raadhuis is ontworpen, zou vermoedelijk in het blok der facultatieve bebouwing L, dat het dichtst bij het gebouw voor Publieke Werken is gelegen, een plaats kunnen vinden, waardoor een belangrijke reservaruimte in het Raadhuis gewonnen zou worden.

De indeeling van het plein is aan een ernstige herziening onderworpen en heeft daarbij een belangrijke verbetering ondergaan; echter acht de Commissie den vorm der ontworpen verkeersschijf met het daarop gedachte monument nog niet rijp. Een betere oplossing is daarvoor echter zeer zeker te maken. De weg achter het Raadhuis in de richting van de voormalige schietbaan zal vermoedelijk, om de bebouwing in het duinlandschap te beperken, wel moeten vervallen. Het achter het Raadhuis ontworpen parkeerterrein kan daardoor een behoorlijke beëindiging krijgen.

Met de plaatsing van het Raadhuis en de Hoogere Burgerschool ten Noorden van den Zeeweg en de groepeerings der gebouwen aan de andere zijde, evenals met de plaatsing van het café-restaurant in het knikpunt van den Zeeweg is de Commissie het geheel eens. Hetzelfde is het geval met de met L. aangeduide bouwmassa's aan weerszijden van den nieuwen weg Noord-Zuid, welke totstandkoming wel gewenscht is, wil de gedachte van den ontwerper volledig tot uitvoering kunnen komen.

De Commissie is er van overtuigd, dat bij de totstandkoming van den bouw

RAADHUIS Z.O. GEVEL

ARCHT. 1911

ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A.

RAADHUIS TE BLOEMENDAAL

ZUID-OOST GEVEL

RAADHUIS Z.W. GEVEL

ARCHT. 1911

ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A.

RAADHUIS TE BLOEMENDAAL

ZUID-WEST GEVEL

op de door ontwerper gedachte wijze het aspect boeiender zal zijn dan de sober opgezette vogelvluchtperspectief doet vermoeden en wel vooral doordat op deze tekening — en terecht — de boomen en de beplanting zijn weggelaten.

Plattegrond van het Raadhuis.

Hoewel de Commissie het begrijpelijk acht, dat de ontwerper den hoek bij het Raadhuis wil gebruiken voor het maken van een vijver met terrassen, acht zij de gegeven oplossing van vijver met fietsbergplaats niet buitengewoon geslaagd. Wel geslaagd zijn de plattegronden zelve. De bezwaren welke in dit opzicht tegen het vorig plan bestonden zijn vervallen. De oplossing van de traphal is veel beter. Ook het verband tusschen traphal en raadzaal boven is wel goed te noemen. De vorm en de doorsnede van de Raadzaal, zoo ook de verlichting daarvan is echter niet zonder verbetering

te aanvaarden. De hoogte van de Raadzaal onderging een belangrijke verbetering.

Plattegrond Hogere Burgerschool.

Deze acht de Commissie goed met uitzondering van de plaats van de Directeurskamer en van den ingang.

Plattegronden Publieke Werken en Politiebureau.

In het algemeen genomen acht de Commissie deze goed, al is h.i. de plaats van de Directeurskamer in het gebouw voor Publieke Werken en van de Kamer van den Commissaris in het politiebureau in de uitbouwen niet de meest geschikte. Voorts komen de ingangspartijen h.i. nog wel voor vereenvoudiging in aanmerking.

Algemeen aspect.

Hetgeen ook uit de plattegronden valt op te merken, n.l. dat het tweede

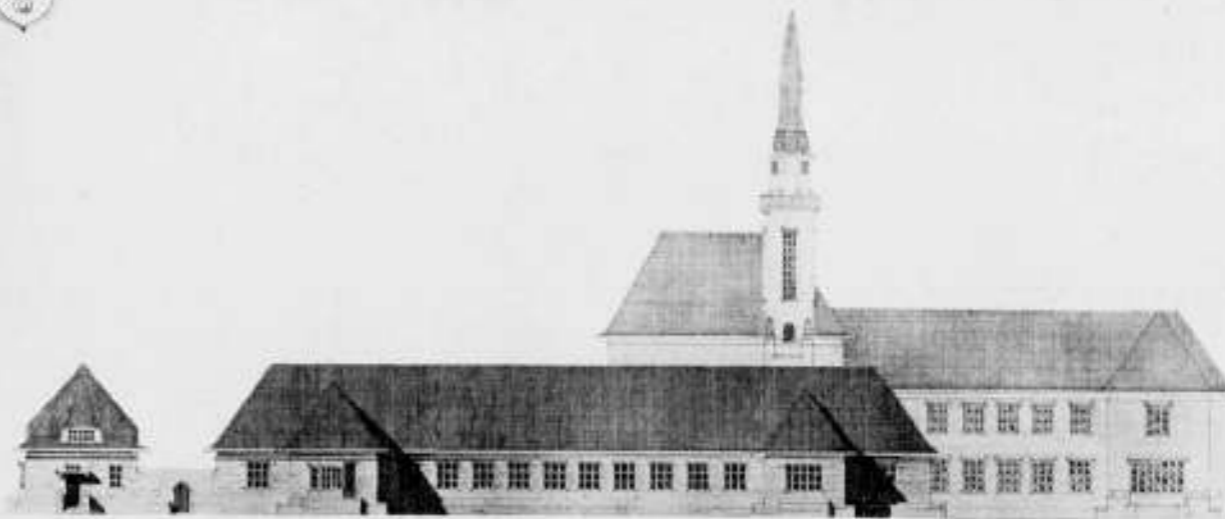
RAADHUIS N.W. GEVEL

ARCHT. 1911

ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A.

RAADHUIS TE BLOEMENDAAL

NOORD-WESTGEVEL

RAADHUIS N.O. GEVEL

ARCHT. 1911

ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A.

RAADHUIS TE BLOEMENDAAL

NOORD-OOSTGEVEL

ontwerp tot een vaster, rustiger en harmonischer geheel is gegroeid, is ook waar te nemen in het algemeen aspect, dat minder stug is geworden en waardoor beter passend in het landschap.

De hoofdgroeppeering der massa's, sprekende door de daken, is goed te noemen. Er is nu ook een betere harmonie gekomen in de raamtypen en in de indeling en daardoor is een meerdere eenheid in het geheel gekomen. De geheele partij bij den hoofdingang van het Raadhuis met het balkon daarboven en het gedeelte van dit gebouw, waarin het bureau voor de bevolking en de Raadzaal zijn opgenomen, acht de Commissie nog te zeer verbrokken. De toren is goed geplaatst, maar de vorm is nog niet geheel geslaagd. Het lange raam in den toren is storend. De topgevels van het

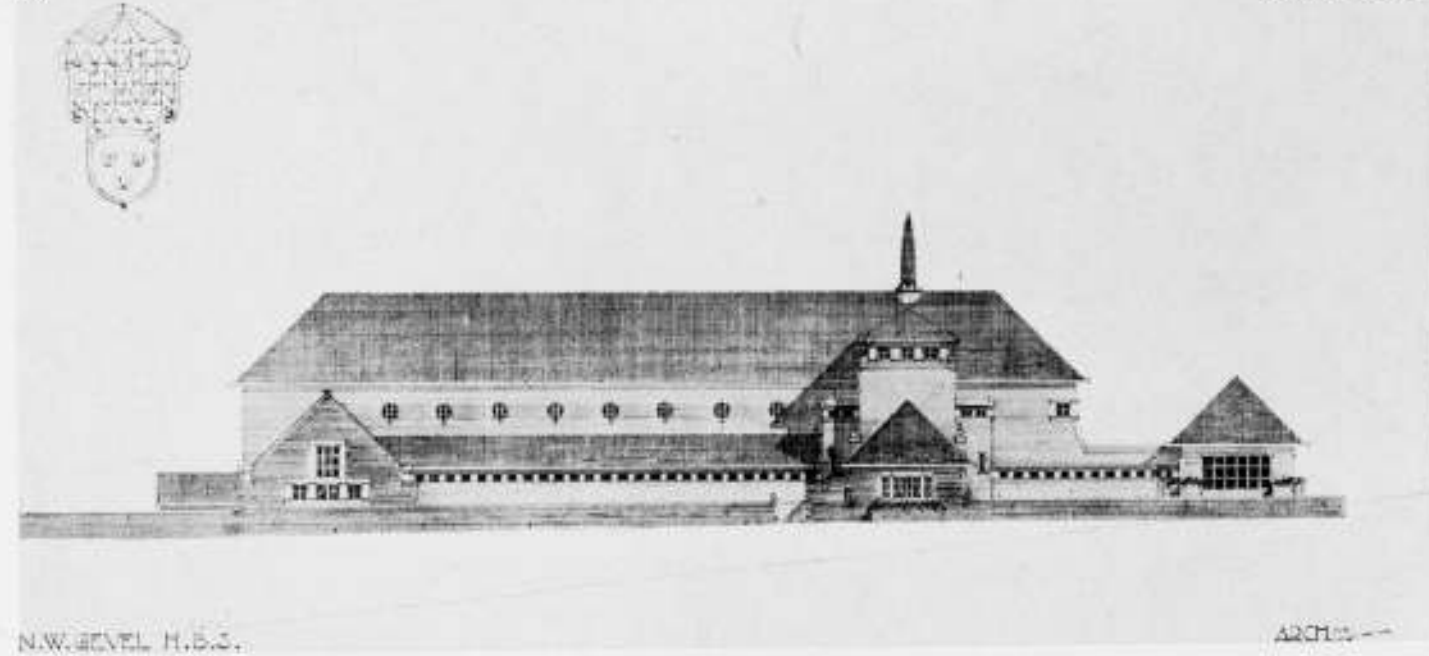
bureau voor Publieke Werken en het Politiebureau acht de Commissie nog niet voldoende in harmonie met het geheel.

TENTOONSTELLING VAN DE ONTWERPEN VOOR HET RAADHUIS c.a. TE BLOEMENDAAL.

De tentoonstelling van de ontwerpen voor het Raadhuis c.a. te Bloemendaal zal plaats vinden van Zaterdag 26 Maart tot en met Zaterdag 2 April, in de toonzalen van de firma Boskamp, te Overveen.

12

SCHAAL 1:1000

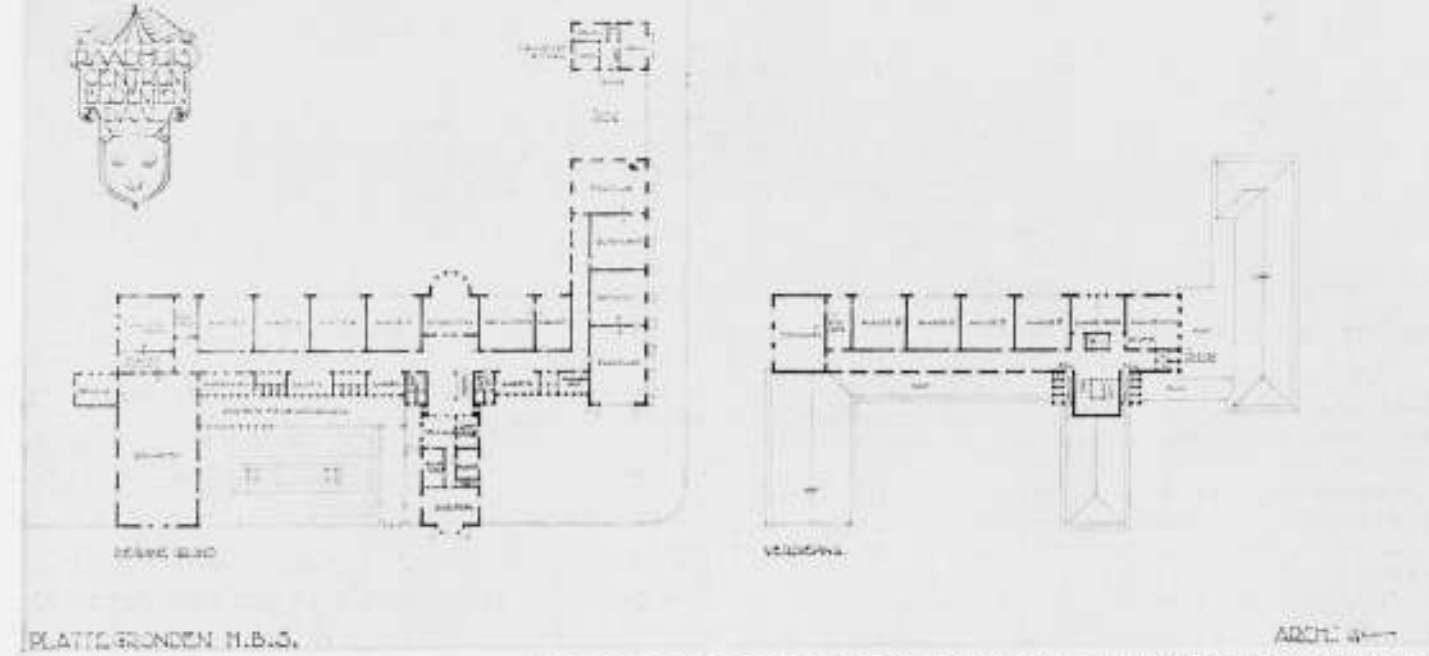
13

SCHAAL 1:1000

11

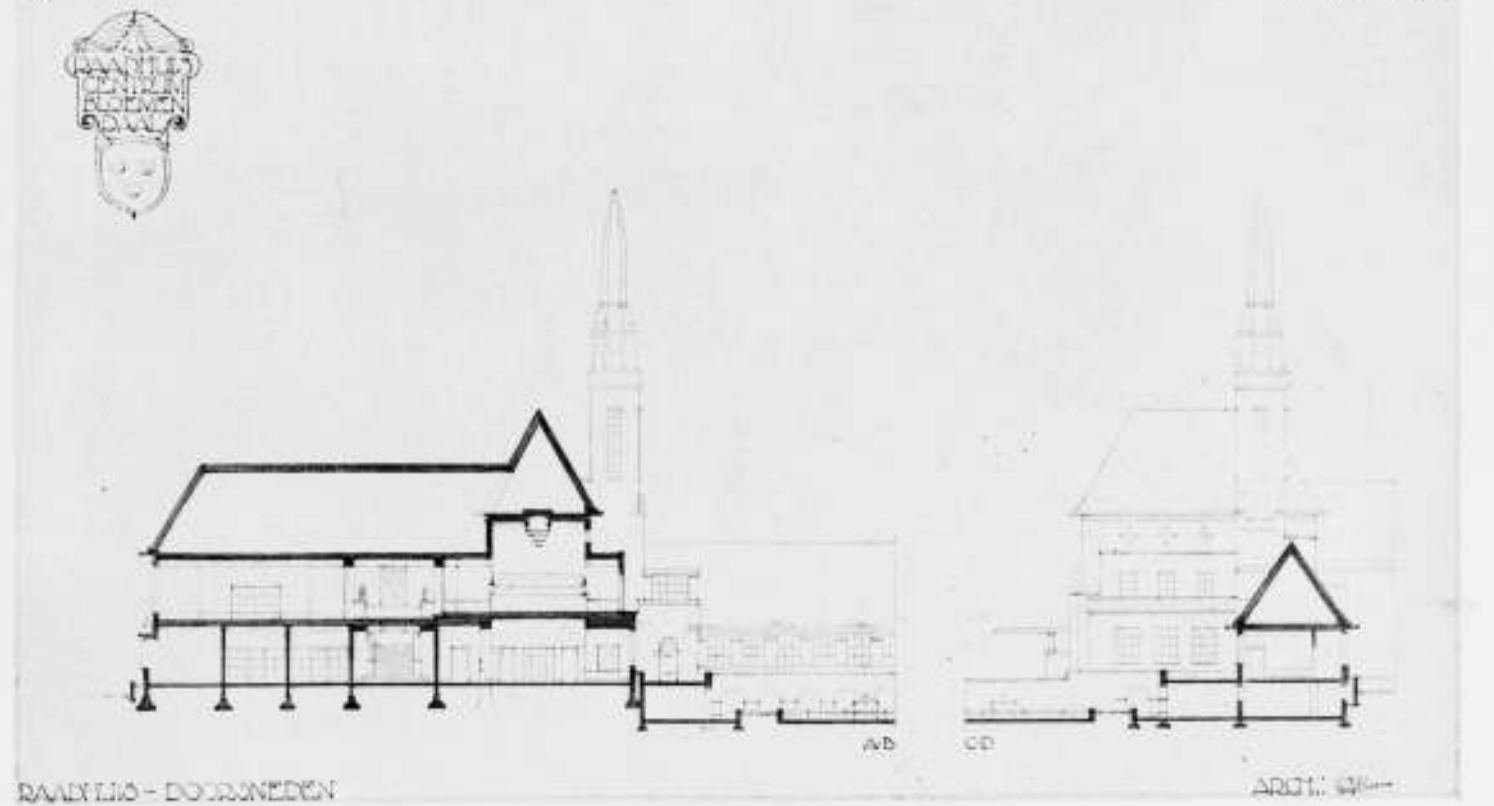
SCHAAL 1:2000

ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A. HOOGERE BURGERSCHOOL TE BLOEMENDAAL GEVELS EN PLATTEGRONDEN

9

SCHAAL 1:1000

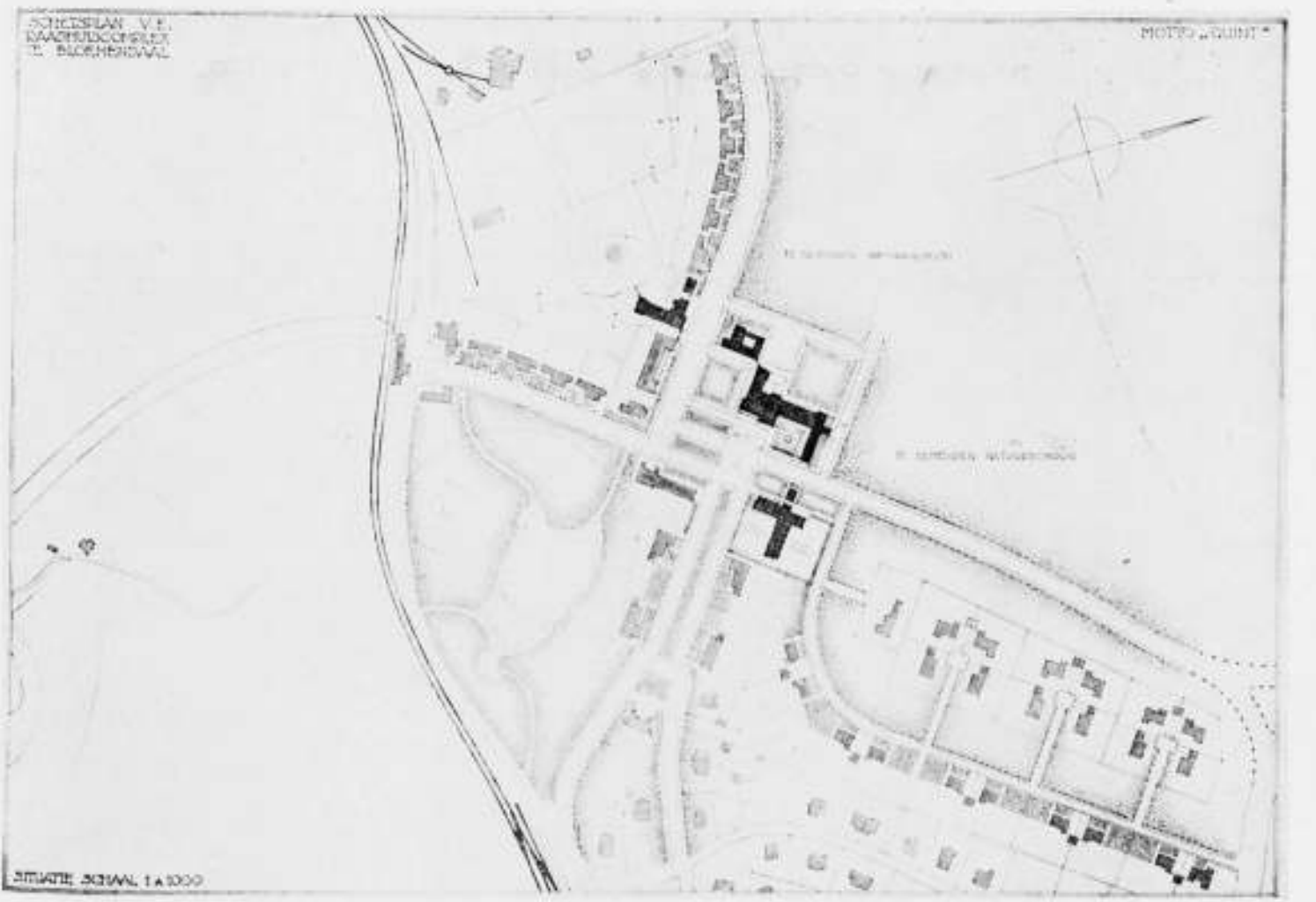

ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A.

RAADHUIS TE BLOEMENDAAL

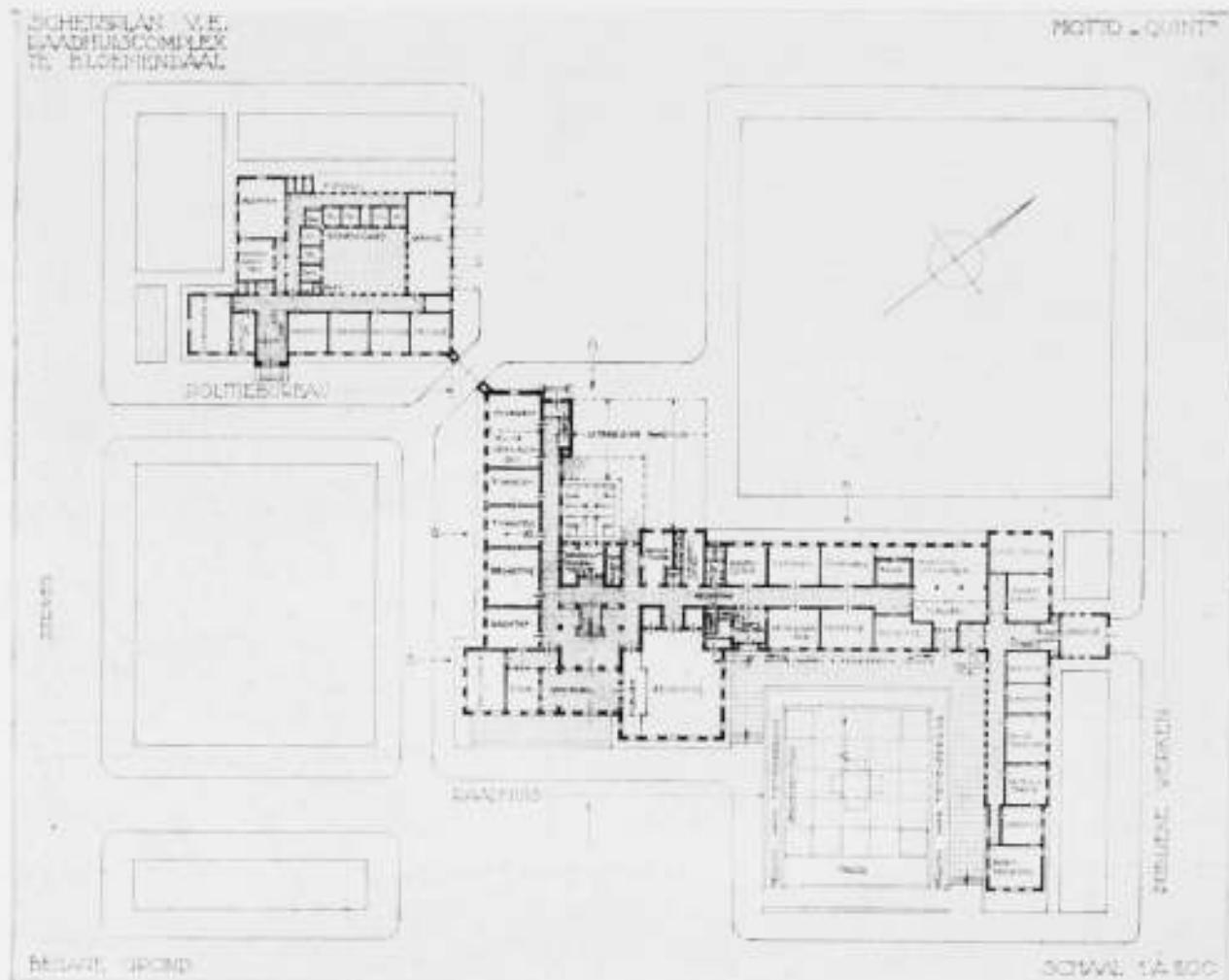
DOORSNEDEN

EERSTE ONTWERP VOOR HET RAADHUIS CENTRUM TE BLOEMENDAAL C. J. BLAAUW B.N.A.

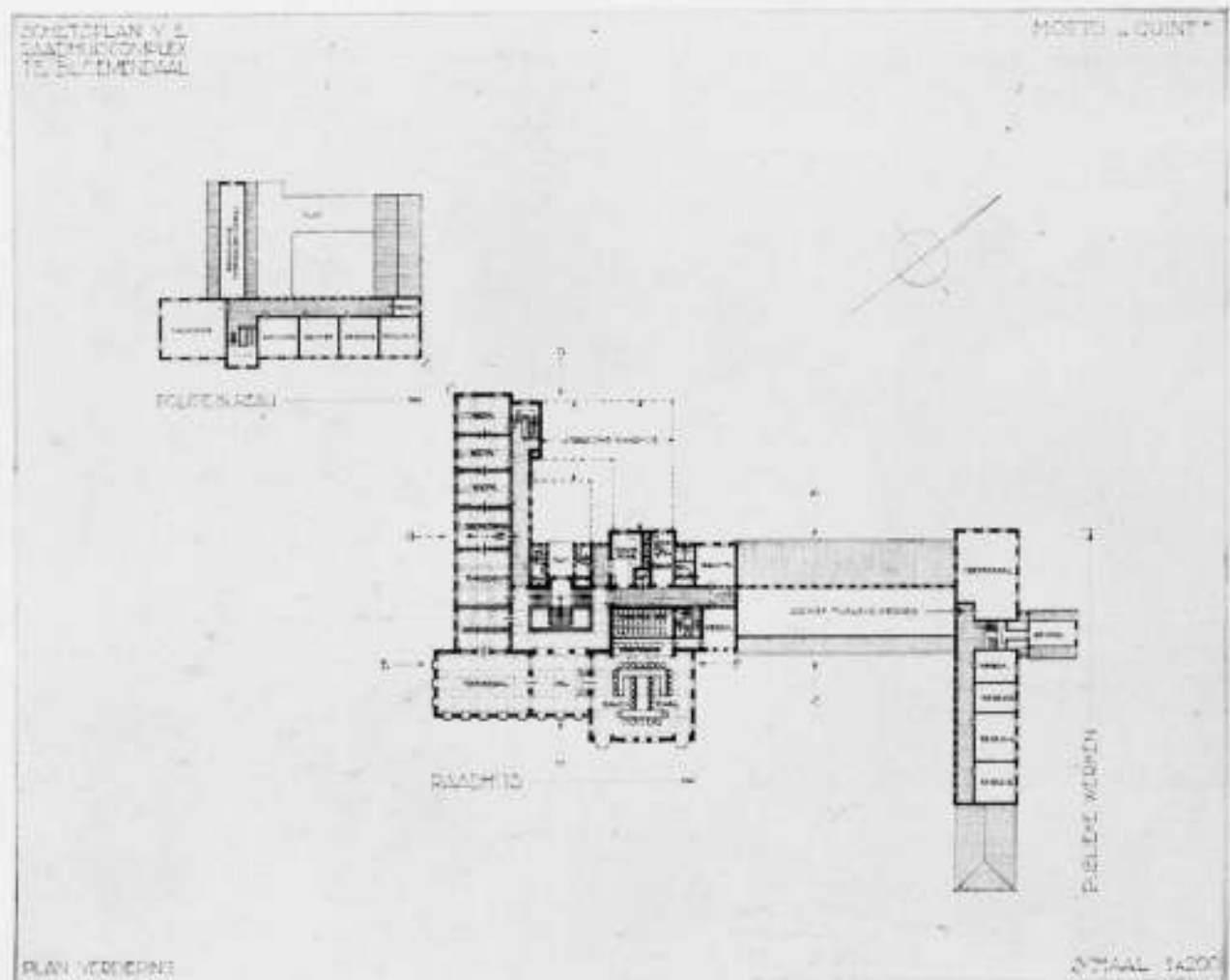

ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A. 1° ONTWERP RAADHUIS CENTRUM TE BLOEMENDAAL

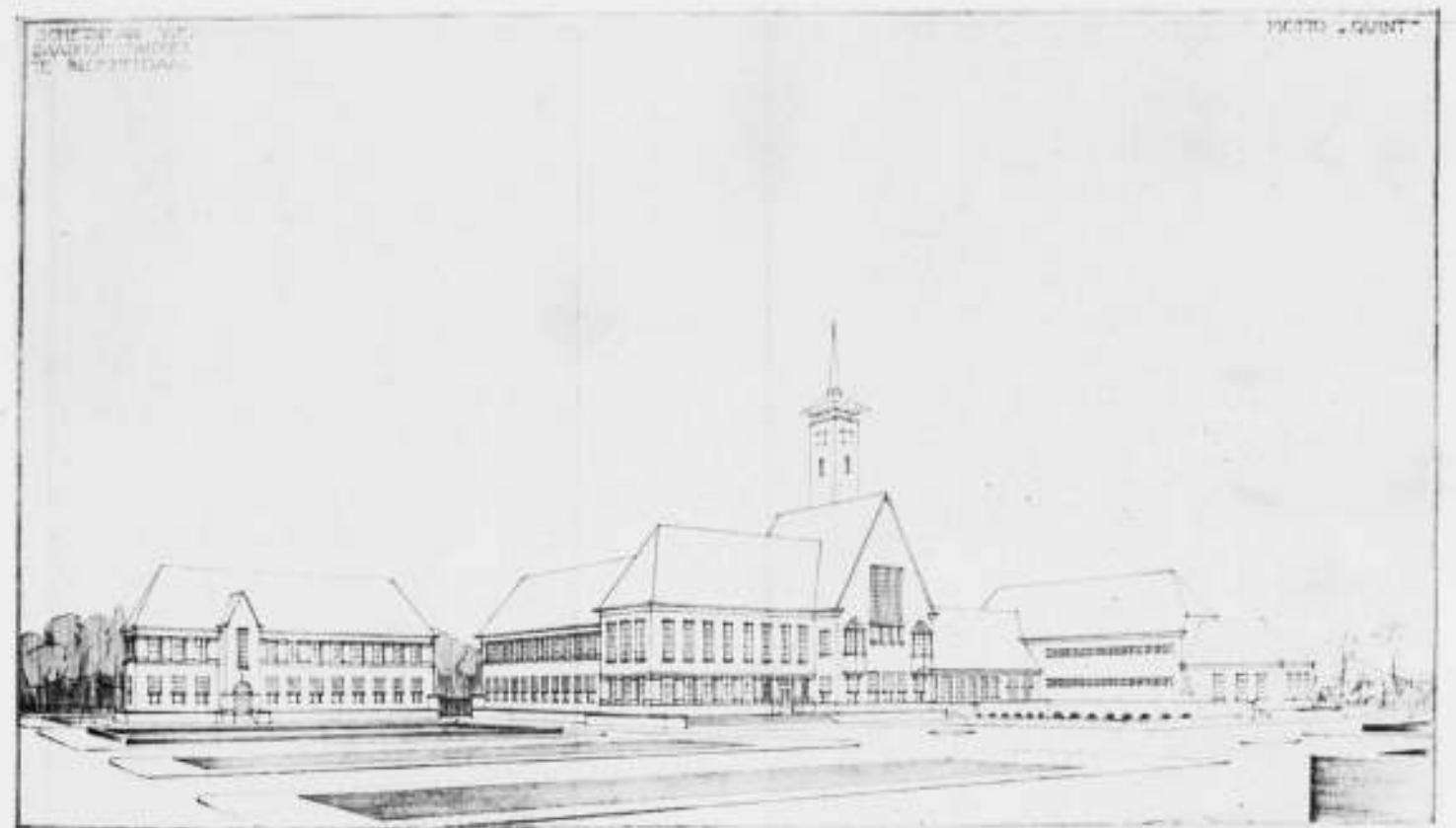
SITUATIE

ARCHITECT C. J. BLAAUW, B.N.A. 1: ONTWERP RAADHUIS TE BLOEMENDAAL BEGANE GROND

ARCHITECT C. J. BLAAUW, B.N.A. 1: ONTWERP RAADHUIS TE BLOEMENDAAL PLAN VERDIEPING

ARCHITECT C. J. BLAAUW, B.N.A. 1: ONTWERP RAADHUIS CENTRUM BLOEMENDAAL. PERSPECTIEF

JUBILEUM-TENTOONSTELLING VAN „DE ONAFHANKELIJKE”.

Het is geen onaardig denkbeeld van Harmen Meurs, den ontwerper van het geslaagde affiche voor deze expositie, om van dat biljet zoo'n speelsche plaat te maken met een achteruitschoppend veulen in een groene wei.

De bezoeker kan dan, voordat hij nog binnen is, al een stemming gevormd hebben, die een beetje lente-achtig, een beetje dertel en een beetje weerspanning is. Het is trouwens op zich zelf al merkwaardig, dat een onderneming op het gebied van tentoonstellingen na 20 jaar nog zulke jeugdige, buitelandse en achteruit-trappende neigingen vertoont. Als men de jubileum-tentoonstelling betreedt, komt men echter spoedig weer tot de ontdekking, dat veel van de buitelingen, die destijds met belangstelling werden gadegeslagen en toen veel applaus of gefluit verwekten, tot vaststaande trucs geworden zijn, waar men nu niet eens meer om kan glimlachen en dan begint men zich af te vragen, of het dertele stukje vee niet eindelijk eens een volwassen dier is geworden; of, om het op een ander gebied over te brengen, of veel kinderlijkheid van destijds nu niet langzamerhand meer of minder kindsch begint aan te doen. Want wie gelooft nu nog in een werk van schilderkunst, waarin voorwerpen zijn opgeplakt of opgehangen, wie laat zich nog imponeren door draadfiguren en door beelden, die bestaan uit een met papier beplakt latwerk? Veel, ja eigenlijk veel te veel van de nieuwe geluiden blijken tot vervelens toe gezongen wijsjes te zijn geworden, die wij eenvoudig niet meer hooren kunnen, zonder dat een gevoel van weehheid ons begint te bekruipen. Wanneer de hoogste uitingen van de fantasierijkste en verinnerlijkste der beeldende kunsten, n.l. van de schilderkunst, nog altijd weer moeten gevonden worden in combinaties van gekleurde vierkantjes en rechthoekjes, of van wapperende, waaierende, wegschietende, zich kronkelende en den knoop rakende kleurvlekken, in schilderijen met omvallende en als smeltende boter ineenzakkende straten en huizen, of van stillevens met platgeslagen kannen en groenten, dan

kan niet anders gezegd worden, dan dat de diepe zin en inhoud der schilderkunst nog altijd slecht begrepen wordt. Waarom moeten stillevens bovendien dikwijls zulke stijllooze rommelhoeken zijn?

Een schilderij, dat volkomen groeit uit den artistieke wil van den kunstenaar, is toch geen fotografisch snapshot van een toevallig aanwezig gegeven. Of wil de schilderkunst dat wèl en wil zij in dien zin mee gaan met het vluchtige, snelle en oppervlakkige karakter van onzen tijd? Dan miskent zij echter haar wezen en pleegt op den duur geestelijk zelfmoord. Erger dan eventueele misvattingen van groote voorgangers eener nieuwe idee, zijn de slappe pogingen der navolgers, die, zonder de toch altijd voelbaar blijvende kwaliteiten der meesters, het leege beginsel zonder meer op machteloze wijze maar steeds blijven herhalen.

Zoo moet men op deze tentoonstelling het wezenlijke kunstwerk tusschen veel gekunstelde stukken zoeken. Maar dan zal men er toch ook de echte inspiratie, en het kunnen, die tezamen alleen aan de zuivere en sterke kunstenaarsnaturen eigen zijn, vinden.

Wanneer tenslotte, om meer concreet iets over de inzendingen te zeggen, enkele namen genoemd moeten worden, dan gaan wij velen der buitenlanders, met hun bekende opvattingen, voorbij, maar blijven even staan voor No. 6 van Otto Dix, voorstellende Sylvia von Harden, een knap werk, maar dat meer aandacht vraagt door zijn afstootende kwaliteiten dan door schoonheid, en dus eigenlijk als kunstwerk niet aan zijn doel beantwoordt. In No. 48 geeft H. Bayens een „compositie”, waarin een gevoelig gegeven vrouwfiguurtje is opgenomen. „Tijdsbeeld” van Wim Bosma (62) is te tendentueus en opzettelijk van vorm en bedoeling om diep te ontroeren; veel meer doen dat de stille figuren van Chris Beekman b.v. in No. 49. De traditioneel-bezwijmende huizen vinden wij in No. 80 bij G. van Eck. In No. 96 van Boris Grigoriev is een schilderij gegeven van Maxim Gorki, die op een prachtig-klare wijze een levend beeld van menselijkheid geeft, een boeiend werk.

BORIS GRIGORIEV

MAXIM GORKI (OLIEVERF)

H. M. PARÉ

JONG MEISJE (TEKENING)

modern in den goeden zin van het woord. Het landschap van H. A. Henriët (No. 106) is prachtig van kleur-stemming, een klein werk, dat aandacht verdient. Dit laatste kan ik niet getuigen van No. 124, „Wagemaker“ van Herman Kruyder; de weliswaar breede opvatting verliest hare waarde door onduidelijkheid van beelding; er is te ruw omgegaan met vorm en verf. No. 142 van Henk Meijers vertoont twee levendig geschilderde portretten. „De boom en de man“ van J. Moesman (No. 144) zal ik maar liever samen onbesproken laten staan en zitten in hun kale vlakke en het stilleven met de platte kool van Jan C. A. W. Mulder (No. 148) eveneens verder met rust laten. Bij „de verzoeking“ in No. 149, van Toon van den Muyzenberg, kom ik in de verzoeking mij af te vragen, hoe die gruwelijke, verkleurde vrouw op den achtergrond ooit een man in verzoeking zou kunnen brengen; de hoofdpersoon op No. 149 schijnt daar echter anders over te denken. W. A. Oepts geeft in No. 152, „gracht“, een mooi stuk werk van eigen karakter. „Jong meisje“ van H. M. Paré (No. 157) is een karaktervol en artistiek uitgevoerde figuurstudie, een werk, waarnaar men met genoegen ziet. Jan Poortenaar geeft in No. 161 een groot stilleven, dat evenwichtig is gecomponeerd en warm van kleur is; een goed gebouwd en gevoeld stuk. Origineel van opvatting en pittig geteekend is van Jan Strube in No. 188 „Aanbidding der koningen“. „De droom“, van N. J. van der Vecht (No. 195) is wel zeer overdacht decoratief van opvatting, maar het werk is te weinig transparent en ijl, de kleuren zijn te zwaar en de vormen te gezwollen voor een droomverbeelding; de totaal-indruk is dan ook, dat de droomstemming, niettegenstaande de slapende figuur, toch niet bereikt is. Het stuk verbeeldt meer het reële slapen met een cerebraal-symbolische, decoratieve entourage, dan dat het droomstemming suggereert. Wim Wijnman geeft in No. 212 „Meditatie van Bok en Mensch“ een beeld, dat niet zonder humor is; vooral de kop van den man is interessant van uitdrukking.

H. C. VERKRUUSEN

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 13 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 26 Maart 1932 No. 13

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.
ADMINISTRATIE-ADRES P. C. HOOFDSTRAAT 157, AMSTERDAM, TELEFOON 27707.

JAARVERGADERING 1932.

De jaarvergadering zal worden gehouden in de week van 11 tot 16 April a.s. De agenda en de juiste datum zullen in de eerstvolgende officieele mededeelingen worden bekend gemaakt.

NIEUWE LEDEN.

Voorgesteld tot gewoon lid wordt de Heer P. Worm, Langestraat 42 Alkmaar, door de Heeren P. Vorkink en Arthur Staal.

Excursie naar het Hoogovenbedrijf, de Cementfabriek en de Stikstoffabriek te IJmuiden, op Zaterdag 2 April a.s.

Aangezien het toe te laten aantal deelnemers aan deze excursie aan zekere grenzen gebonden is, moet het Bestuur den termijn van opgave, die in de eerste mededeeling op uiterlijk 29 Maart is gesteld, sluiten.

PROGRAMMA.

12.15 u. Vertrek van Amsterdam C. S. Overstappen in Haarlem.

12.33 u. Vertrek van Haarlem. Overstappen IJmuiden Oost.

12.50 u. Vertrek van IJmuiden Oost.

12.51 u. Aankomst aan halte Velsen-Hoogovens. Vandaar wandeling naar de Cementfabriek. Na bezichtiging hiervan zal Ir. A. H. van Rood in het Casino aan de hand van een situatie-teekening een kort overzicht van de bedrijven geven. Na afloop der bezichtiging zal in het Casino een thee worden gebruikt.

Te 17.34 vertrekt van de halte Velsen-Hoogovens een trein in de richting Haarlem.

Kosten van deelname aan de excursie, thee inbegrepen, f 0.60, waarbij komt een bedrag van f 0.25 voor het personeelfonds der Hoogovens. Deze gelden tegen bon af te dragen in het Casino aan de bode van het Genootschap.

Veiligheids- en ordemaatregelen.

Bij de bezichtiging van de bedrijven zijn voor de excursionisten de volgende voorschriften vastgesteld:

1. In het vervolg is er bij excursies ten strengste op te letten, dat door de deelnemers alle veiligheidsmaatregelen in acht worden genomen.
2. Elke groep zal voortaan behalve den geleider, door Hoogovens aangewezen, een eigen geleider aanwijzen, die verantwoordelijk ervoor is, dat de groep bij elkaar blijft en dat alle aanwijzingen dadelijk opgevolgd worden. De door Hoogovens aangewezen geleider overtuigt zich vóór het begin der excursie, of de eigen geleider is aangewezen en geeft dezen de noodige instructies.
3. In geval er zich onordelijkheden voordoen, is de leider verplicht de excursie onmiddellijk te doen eindigen en den Veiligheidsingenieur van het gebeurde in kennis te stellen. Hierbij wordt er nog eens nadrukkelijk op gewezen, dat het alleen geoorloofd is hoogovens II en III te naderen; het is echter verboden zich recht tegenover de afslapaten voor slak of ijzer op te houden.
4. De toegang tot de giethallen is verboden.
5. Het windhitterfundament mag wel betreden worden, doch de duur van het verblijf is hier te beperken.

De Veiligheidsingenieur.

Beknopte omschrijving van het Bedrijf der Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staalfabrieken en de nevenbedrijven.

Hoogovenbedrijf.

Het bedrijf der Kon. Ned. Hoogovens en Staalfabrieken omvat voorloopig alleen de verwerking van erts tot ruwijzer. Het uiteindelijke doel van de oprichting der fabrieken is de fabricage van staal.

Het hoogovenwerk kan, nu de verwerking der bijproducten in nabijgelegen nevenbedrijven is tot stand gebracht, als een afgerond geheel worden beschouwd.

De fabrieken danken haar ontstaan aan het feit, dat in Europa de productie van ijzer in toenemende mate geschiedt uit van overzee aangevoerde erts.

(Ertsgebruik in Duitsland, incl. Lotharingen, in 1913 ca. 47 miljoen ton; invoer ca. 14 miljoen ton, 30% in 1929 bedroegen deze cijfers resp. (zonder Lotharingen) 23 miljoen ton en 17 miljoen ton, dus 72% ingevoerd erts). Begrijpelijk is daarom dat een ligging, direct aan de Noordzee, onder deze omstandigheden een grooten voorsprong biedt tegenover b.v. Duitsland.

Het verbruik aan ruwijzer in Nederland bedraagt 80.000—90.000 ton per jaar, waarvan de Kon. Ned. Hoogovens en Staalfabrieken ca. 60% leveren. Daar de jaarproductie 250.000—270.000 ton bedraagt, moet rond 200.000 ton

**„Onafhankelijken“
-tentoonstelling**

**20 Jarig jubileum
amsterdam
stedelijk museum
met buitenlandse genoodigden
van 3 maart tot 4 april 1932. entree 30 cent
zaterdagmiddag en zondag 10 cent**

worden geëxporteerd. Daarmede heeft Nederland zich een der voornaamste plaatsen als ijzer-exporteerend land veroverd, zooals uit onderstaand staatje kan blijken.

Ruwijzer uitvoer 1930.

Nederland	209.700 ton	15.8 %
Duitsland	201.900 „	15.2 %
Groot-Brittannië	275.500 „	20.7 %
België en Luxemburg	115.400 „	8.7 %
Frankrijk	526.100 „	39.6 %

Het bedrijf wordt meestentijds met twee der drie beschikbare ovens gevoerd.

Als grondstoffen worden in hoofdzaak gebruikt, naast de ijzerertsen, kalksteen als toeslag en kolen, waaruit in de 2 cooksovenbatterijen de kooks vervaardigd wordt.

De ertsen en kalksteen komen geheel over het water, de kolen gedeeltelijk per trein en per schip.

Daar voor de gemiddelde ijzerproductie van 700 à 750 ton ca. 2600 tot 2800 ton aan grondstoffen per etmaal noodig is, moet bijzondere zorg aan de los- en opslagrichtingen en verdere vervoermiddelen besteed worden. De zeshaven is ingericht met 3 elektrische loskranen, welke voor snelle lossing kunnen zorg dragen. Verder is aanwezig een binnenhaven nabij de Velsse spoorbrug en een spooraansluiting met de lijn Uitgeest-Haarlem.

De ertsen, kalksteen en kolen, aan de zeehaven gelost, worden via elektrische weegwagens in een tijdelijke bergplaats, de trog, gestort. Van hieruit worden ze door de groote opslagkraan of op het opslagterrein gedeponneerd of ter directe verwerking naar de hoogovens of kooksovens getransporteerd. De te verwerken kolen passeeren met de kolen, welke direct per spoor uit Limburg worden aangevoerd, het kolenmeng- en breekhuis en worden dan tijdelijk in den kolentoren boven de kooksovens opgeslagen; van hieruit worden de ovens op regelmatige tijden gevuld. De kooks, welke uit deze kolen vervaardigd wordt, gaat, na nog gezeefd te zijn, direct naar de bunkers, vlak bij de hoogovens, waar ook de ertsen en kalksteen voor direct gebruik tijdelijk opgeslagen worden. Vanuit deze hoogovenbunkers worden de hoogovens door middel van kيبakken, welke elektrisch omhoog geheschen worden (z.g. hellende liften) gevoerd.

De aanblaaswind, welke voor het onderhouden van het hoogovenproces noodig is, wordt in de nabijgelegen Centrale in turbinecompressoren gecompriëerd en na verwarmd te zijn tot 700 à 800 °C in de windverhitters, welke met het hoogovengas gestookt worden, in de hoogovens geblazen.

Het hoogovenproces is continu; de ovens worden elk 6 maal per dag afgetapt, waarbij het ijzer uit het aftapgat komt en in de giethallen in de gietbedden loopt, om daar, na afkoeling, als groote ijzeren kammen naar de breekmachines vervoerd te worden door middel van loopkranen. Na het breken is het ijzer als verkoopbaar eindproduct gereed en wordt of direct naar een der havens gebracht ter verscheping of naar den ijzeropslag.

De resten van het erts vereenigen zich in den hoogoven met den toeslag tot een vloeibare slak, welke geregeld tusschen de aftappen uit het slakkengat wordt afgetapt. Deze slak wordt gedeeltelijk tot slakkenzand gegraneerd door inblazen van water en lucht, gedeeltelijk in vloeibaren toestand in slakkenpanwagens naar den slakkenberg gebracht.

De gegraneerde slakken zijn voor allerlei doeleinden bruikbaar, zooals cementfabricatie, wegebouw, steenfabricatie, etc., en worden ten deele aldus verwerkt.

Het hoogovengas, ontstaan door de verbranding van de kooks, wordt, na gereinigd te zijn van het stof, in een grof- en een fijnreiniging, gedeeltelijk gebruikt voor het verwarmen van de windverhitters, verder voor verhitte der 2e kooksovenbatterij, terwijl de rest naar de Centrale geleid wordt, waar het met het overtollige kooksovengas onder de stoomketels verbrand wordt. De stoom, hierdoor verkregen, wordt gebruikt voor de turbinecompressoren, de bijproductenfabriek van de kooksovens en verder voor het aandrijven van de 2 aanwezige 6000 K.W. turbogeneratoren. De opgewekte electriciteit wordt voor een deel gebruikt in het eigen bedrijf, voor een deel geleverd aan de Papierfabriek van Gelder Zonen en voor de rest afgeleverd aan de N.V. P.E.G.E.M., die deze elektrische energie op haar beurt levert aan de netten van Amsterdam, Haarlem en het P.E.N.

De kooksovens leveren verder een belangrijke hoeveelheid bijproducten, die met het kooksovengas vrijkomen. Dit laatste wordt ten deele gebruikt voor het verwarmen van batterij I, verder voor stoken onder de ketels in de Centrale en verkocht aan de gemeenten Velsen en Beverwijk. Ook wordt een deel van dit gas verkocht aan de Papierfabriek van Gelder Zonen ter verbranding onder stoomketels.

Als bijproducten, die gewonnen worden uit het kooksovengas, zijn te noemen: teer, zwavelzure ammoniak en benzol, welke alle in de bijproductenfabriek, nabij de kooksovens, gewonnen worden.

DE STIKSTOFFABRIEK.

Voor de benutting van waterstof werd in samenwerking met de Bataafsche Petroleum Maatschappij opgericht de Maatschappij tot Exploitatie van Kooksovengassen (Mekog). In de door de Mekog in 1928—1929 gebouwde fabriek wordt het kooksovengas door wassching en diepkoeling zoover vloeibaar gemaakt, dat alleen de waterstof (die er 56—62 % van uitmaakt) en eenige stikstof gasvormig overblijft.

Eveneens wordt zuivere lucht door diepkoeling gesplitst en de daaruit verkregen stikstof gevoegd bij de vorenbedoelde waterstof, in die mate dat een menggas wordt gevormd in de verhouding 3 H₂ : 1 N₂.

In de synthese-ovens wordt daarna dit menggas onder hoogen druk (80—100 atm.) over een Katalysator in ammoniak omgezet en in den kringloop door afkoeling en vloeibaarmaking afgescheiden.

De aldus gevormde zuivere ammoniak wordt ten deele met zwavelzuur verwerkt tot ammoniumsulfaat, ten deele door verbranding over platinacontacten en absorbtie der gevormde nitreuze gassen in salpeterzuur omgezet, en ten deele met phosphorzuur gebonden tot ammoniumsulphaat. Laatstgenoemd zuur wordt verkregen uit ruw calciumphosphaat en met eenige tusschenbewerkingen gebonden aan het reeds genoemde salpeterzuur tot kalksalpeter, de bekende kunstmeststof. Groote opslagloodsen en verpakingsinstallatie's completeeren de inrichting.

De productiecapaciteit der fabriek is ruim 16000 ton Nitrogenium per jaar.

CEMENTFABRIEK.

Eveneens een belangrijk bijproduct van de Hoogovens zijn de hoogovenslakken.

In gegraneerde vorm (plotselinge afkoeling in water van de vloeibare slak, waardoor een korrelvormig product, het slakkenzand, ontstaat) worden de slakken bij den wegebouw gebruikt voor den aanleg van voet- en rijwielpaden, en, vermengd met asphalt, ook van rijwegen. Het kwantitatief belangrijkste gebruik vindt slakkenzand echter als grondstof voor de vervaardiging van hoogovencement en ijzerportlandcement. Tot dat doel is door de Kon. Ned. Hoogovens en Staalabrieken in samenwerking met de Eerste Nederlandsche Cement Industrie (E.N.C.I.) te Maastricht opgericht de N.V. Cementfabriek IJmuiden (Cemij). In de daartoe opgerichte en sinds kort in gebruik genomen fabriek wordt het slakkenzand vermalen met cementklinker die voorloopig van elders door de Enci wordt aangevoerd.

Het slakkenzand wordt eerst gedroogd en dan in de gewenschte verhoudingen (voor hoogovencement 30 klinker op 70 slakken) onder toevoeging van het benodigde percentage gips samen gemalen.

Het product wordt in silo's opgeslagen en kan vandaar via het pakgebouw in de bekende scheurvrije papieren zakken ter aflevering worden gebracht in spoor, schip of vrachtauto.

De productiecapaciteit bedraagt voorshands ca. 140.000 ton per jaar.

Hiermede is een kort overzicht van den tegenwoordigen omvang van het bedrijf gegeven.

Zooals vermeld, ontbreekt nog de verdere verwerking van het ruwijzer.

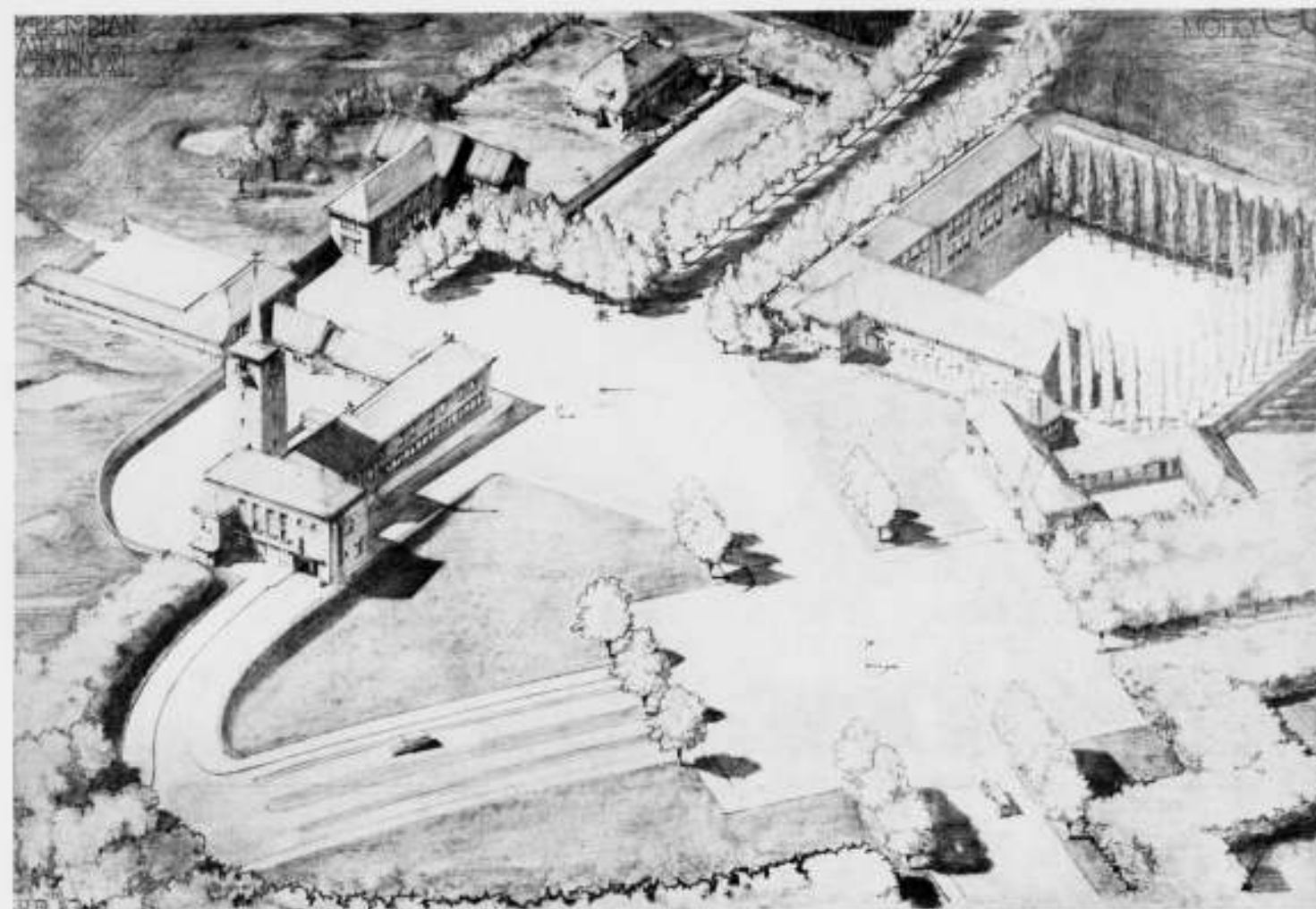
De Kon. Ned. Hoogovens en Staalabrieken zijn echter voornemens de fabricage van staal, welke bij de oprichting van het bedrijf als einddoel in het oog gevat was, te gelegener tijd aan te vatten.

De afzetmogelijkheid van ruwijzer is beperkt en wordt onder de tegenwoordige omstandigheden danig bemoeilijkt.

Dit heeft den doorslag gegeven bij de beslissing de bestudeering van het staalplan ter hand te nemen, daaraan vorm te geven en het zoo mogelijk eerlang te verwezenlijken.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, WAARN. VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H.C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMA.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 2 APRIL N° 14

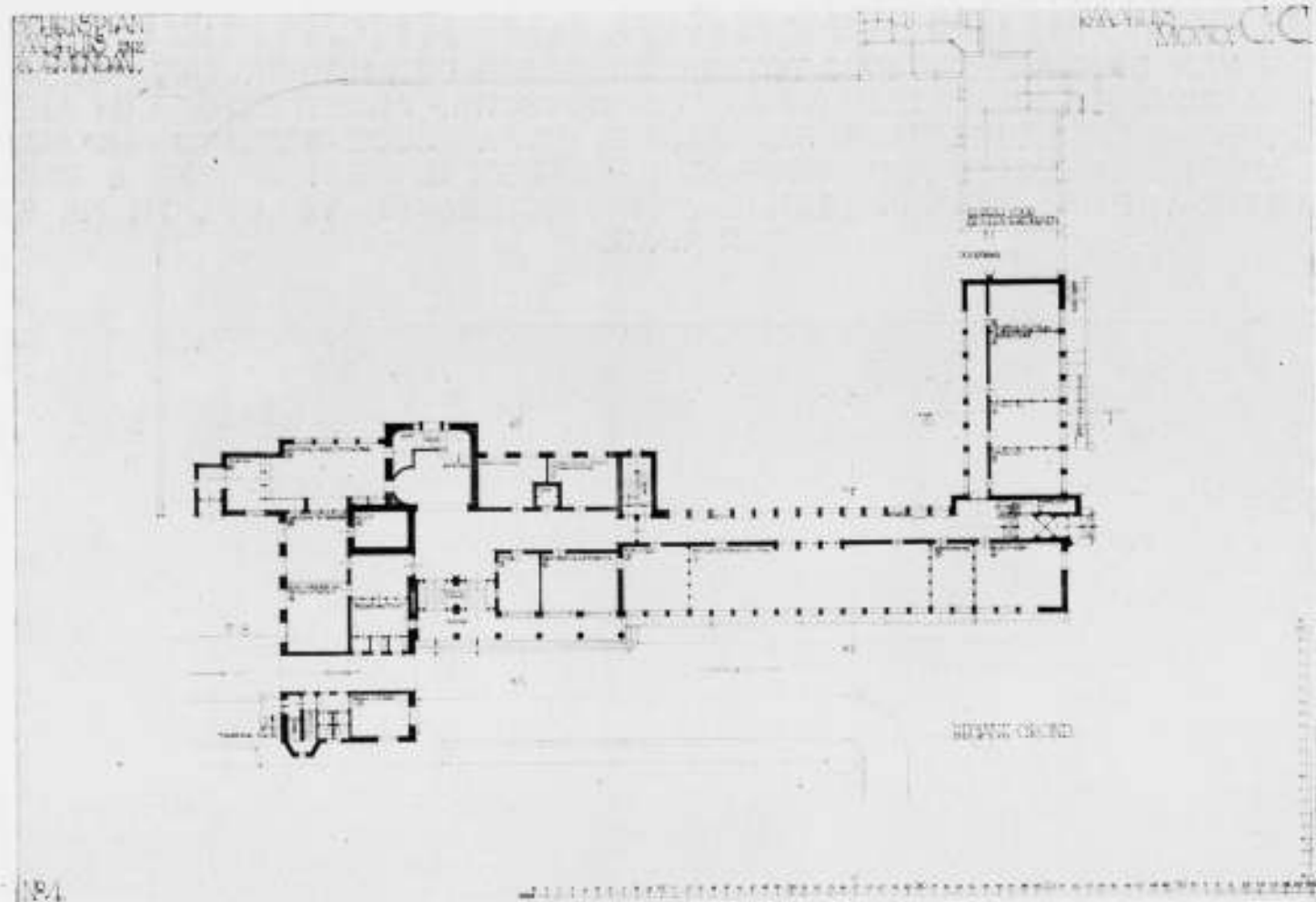

ARCHITECT Ir. A. J. v. d. STEUR B.N.A. RAADHUIS CENTRUM BLOEMENDAAL ALGEMEEN OVERZICHT

A. D. N. VAN GENDT †.
Op Vrijdag 25 Maart j.l. is na een korte ongesteldheid in den leeftijd van 61 jaren overleden de Heer A. D. N. van Gendt, architect B.N.A.
De Heer van Gendt stamde uit een geslacht, waarvan vele leden het architectenberoep uitoefenden.
De overledene was de zoon van A. L. van Gendt, die in het laatste kwart van de vorige eeuw tal van groote werken heeft uitgevoerd en na zijn dood, in 1901, in zijn firma werd opgevolgd door zijn beide zoons J. G. van Gendt A. L.zn. en A. D. N. van Gendt, waarvan de eerste reeds geruimen tijd geleden overleed.
Als architectenbureau heeft het bureau van de Gebrs. van Gendt groote bekendheid verworven en vele groote werken uitgevoerd. Niet alleen verscheidene bank- en administratiegebouwen, zooals de Rotterdamsche Bank, Pierson en Co. te Amsterdam, het kantoorgebouw van de Stoomvaart Mij. Nederland, gebouw Rijnstroom aan het Rokin te Amsterdam, op welk gebied de Heer van Gendt als een autoriteit bekend was, maar ook talrijke woonhuizen, villa's, utiliteitswerken, het restaurant Polman te Amsterdam, werden door het Bureau uitgevoerd.

DE ONTWERPEN VOOR EEN RAADHUIS MET EENIGE ANDERE GEBOUWEN TE BLOEMENDAAL.
Wij vervolgen hier de publicatie van de ontwerpen die bij deze meervoudige opdracht zijn ingezonden, met die van den Heer Ir. A. J. v. d. Steur, architect B.N.A., ingezonden onder het motto „C.C.“, en die van den Heer J. P. L. Hendriks, architect B.N.A., ingezonden onder het motto „Om den Brink“.
Aangezien de Heer v. d. Steur zijn tweede ontwerp als een variant op zijn eerste project inzond, hebben wij gemeend duidelijkheidshalve, het eerste ontwerp voorop te moeten plaatsen, en daarna de afbeeldingen van de voornaamste teekeningen uit zijn variantplan, bij den tweeden wedstrijd ingezonden.
Als toelichting volgen hier noch achtereenvolgens: 1°. De beoordeeling van de Commissie van Advies van het 1e project van architect C. J. Blaauw; 2°. de beoordeeling van het 1e project van Ir. van der Steur; 3°. de beoordeeling van diens 2e (variant)project; 4°. de beoordeeling van het project van den Heer J. P. L. Hendriks (motto „Om den Brink“). Red.

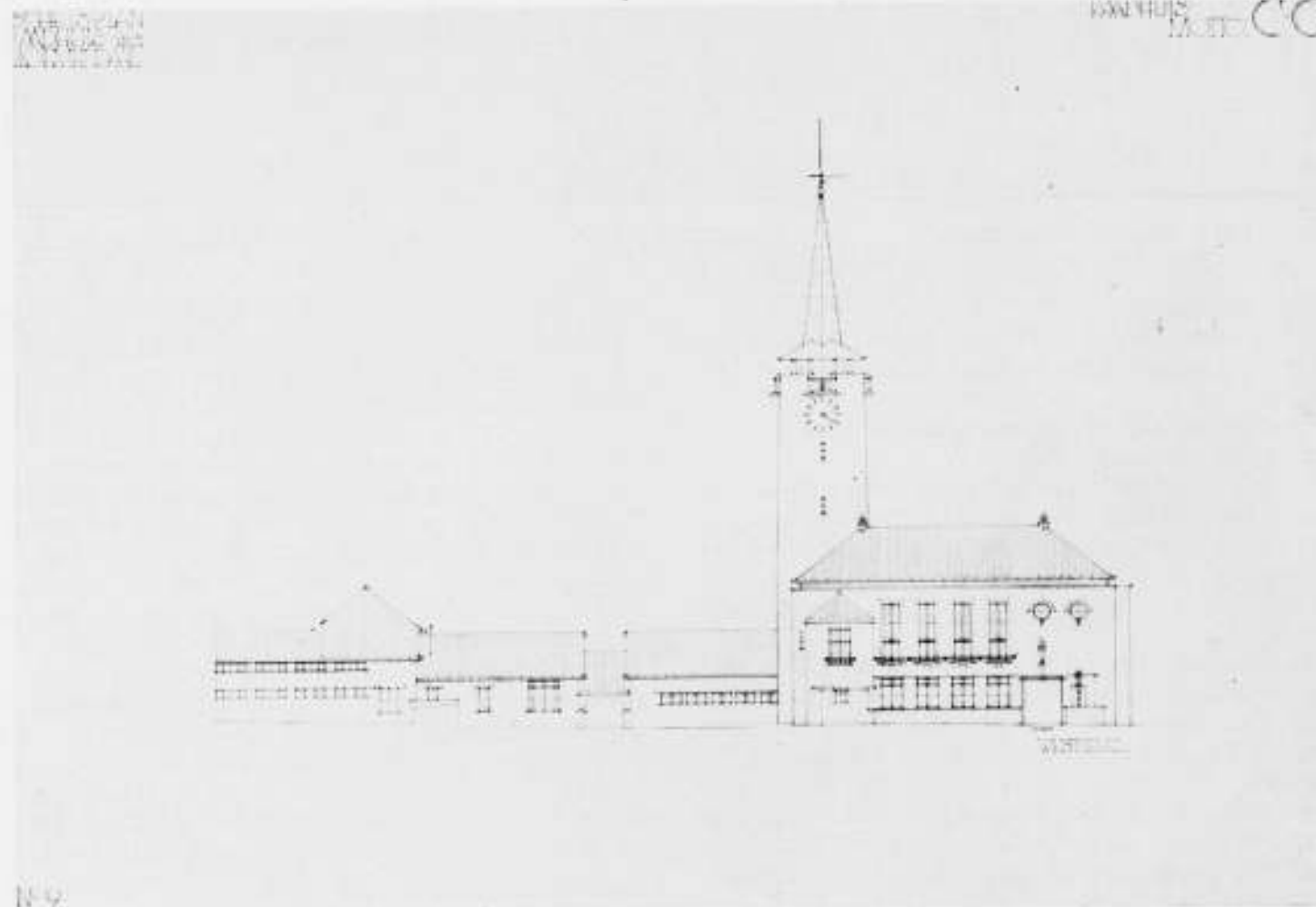
1e. Motto: „Quint“.
Inzender heeft op interessante en aanvaardbare wijze een oplossing gevonden voor de kruising van den weg Noord-Zuid met den Zeeweg. Uit

ARCHITECT Ir. A. J. v. d. STEUR B.N.A.

RAADHUIS BLOEMENDAAL

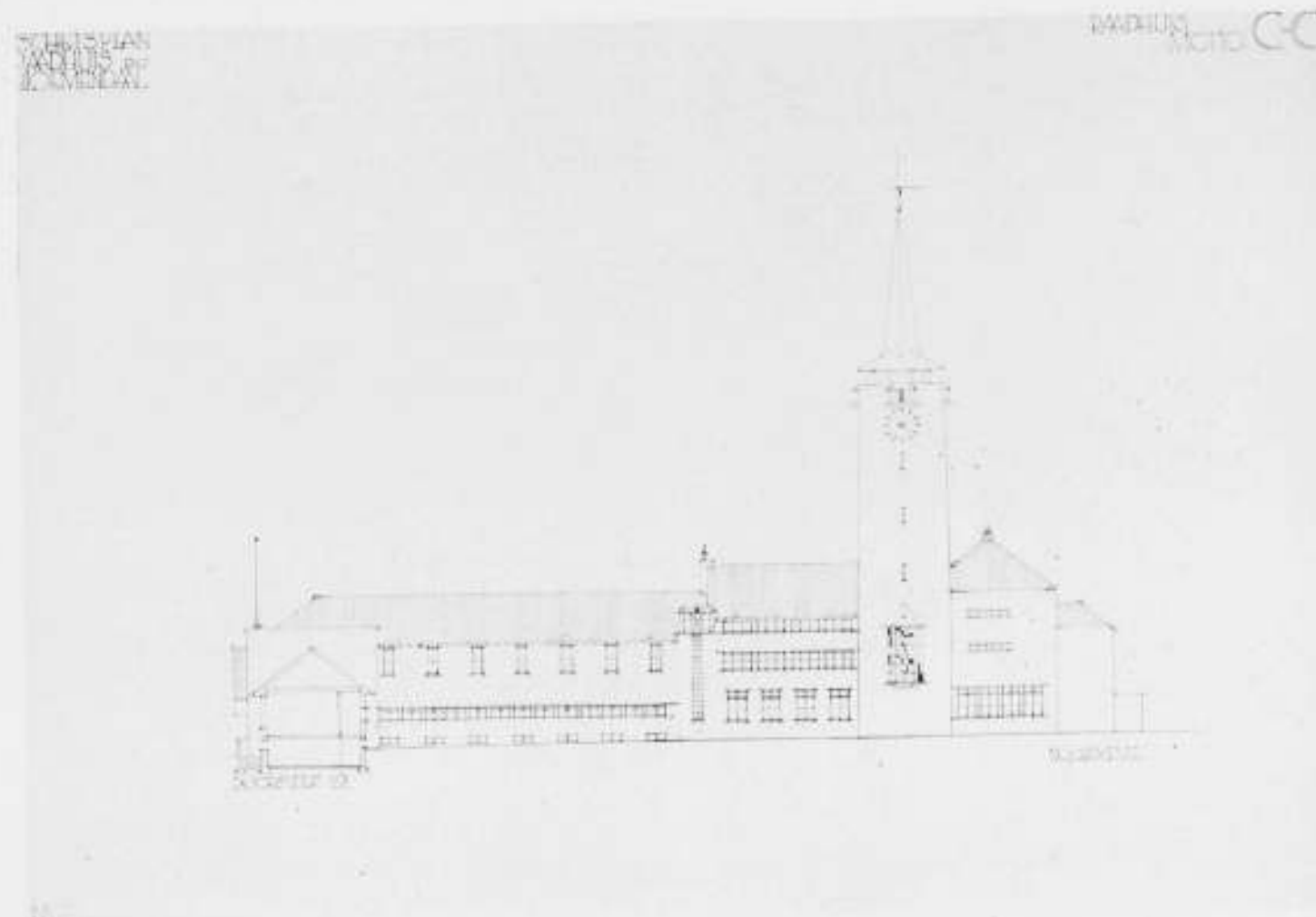
BEGANE GROND

ARCHITECT Ir. A. J. v. d. STEUR B.N.A.

RAADHUIS BLOEMENDAAL

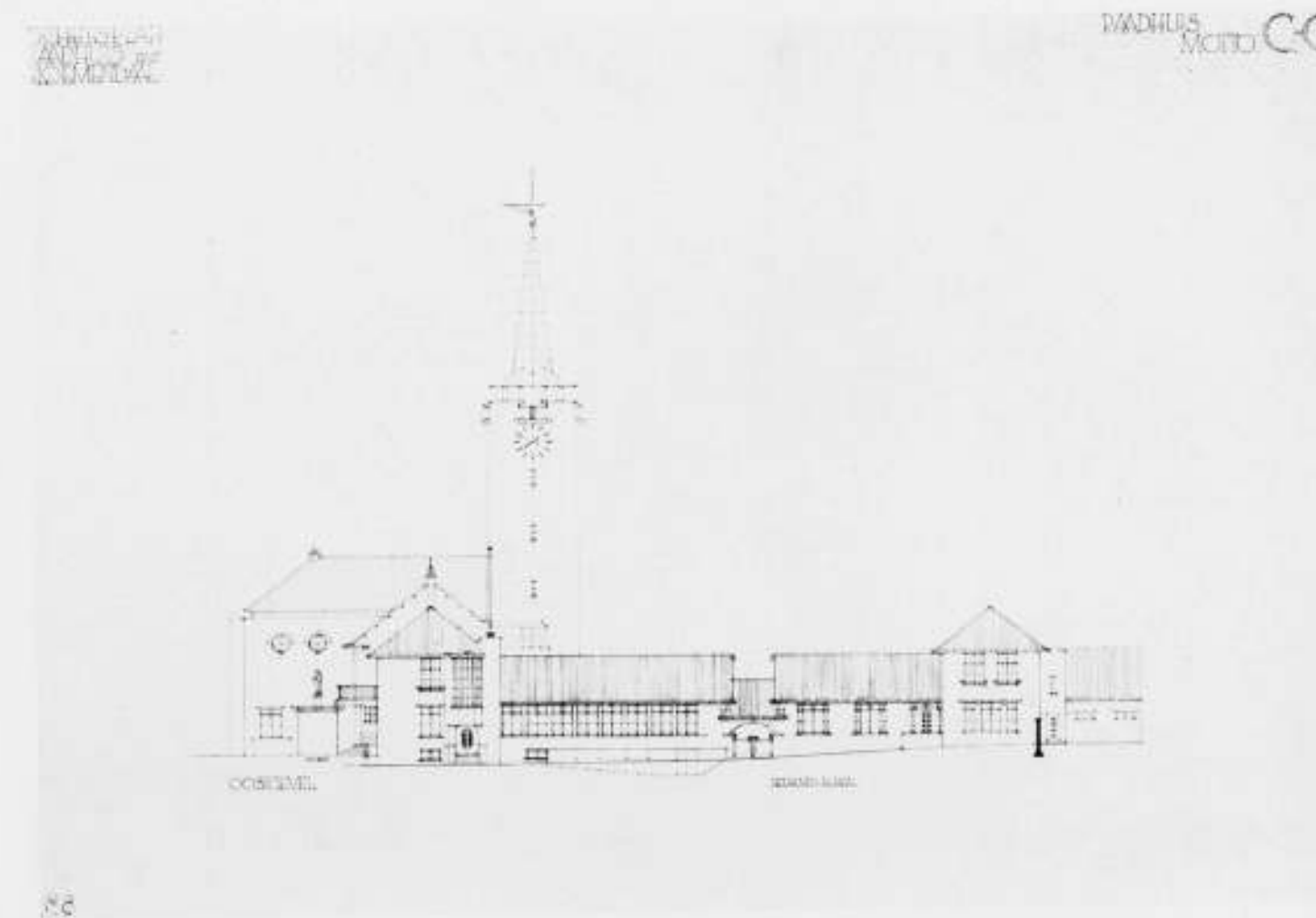
WESTGEVEL

ARCHITECT Ir. A. J. v. d. STEUR B.N.A.

RAADHUIS BLOEMENDAAL

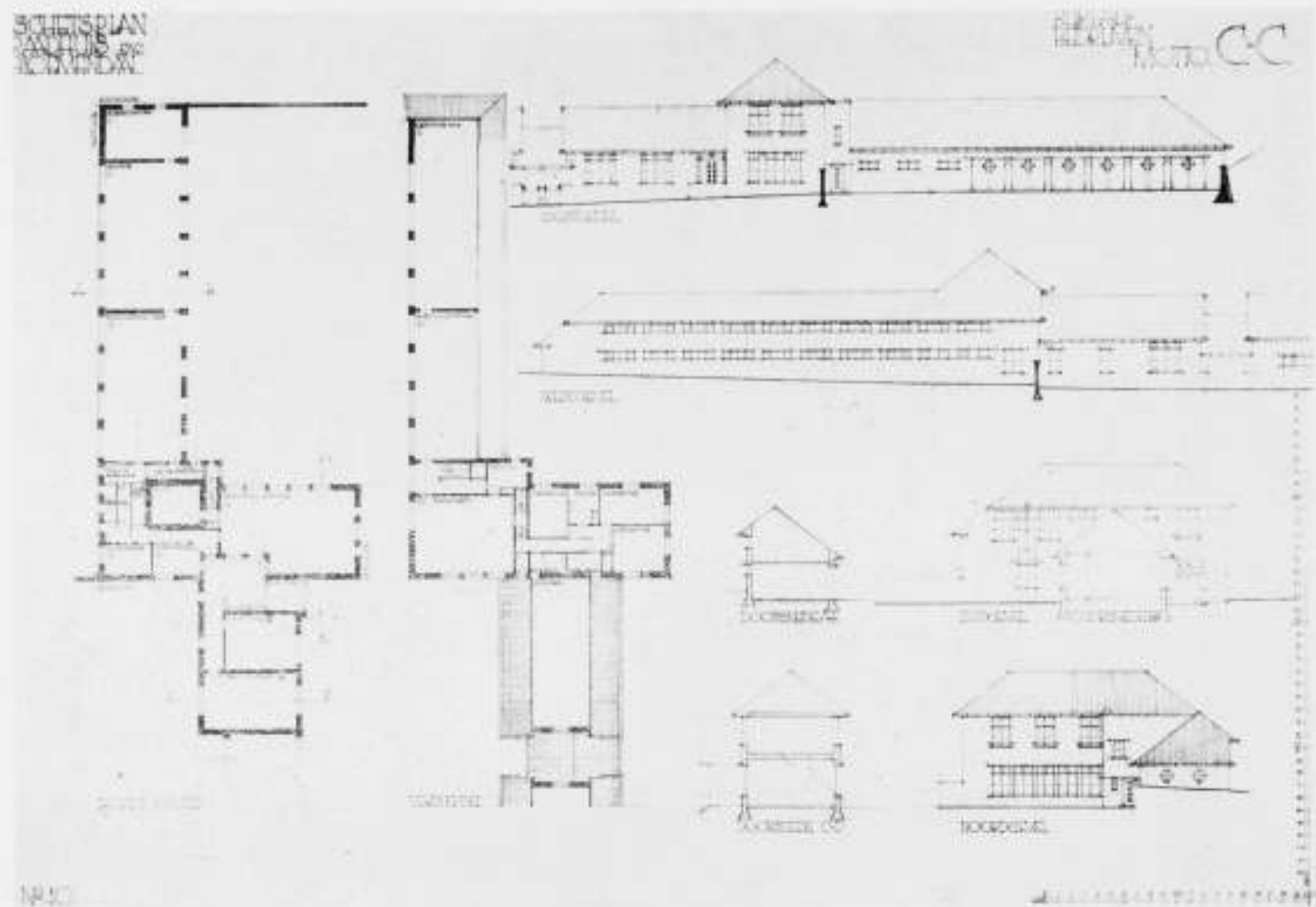
NOORDGEVEL

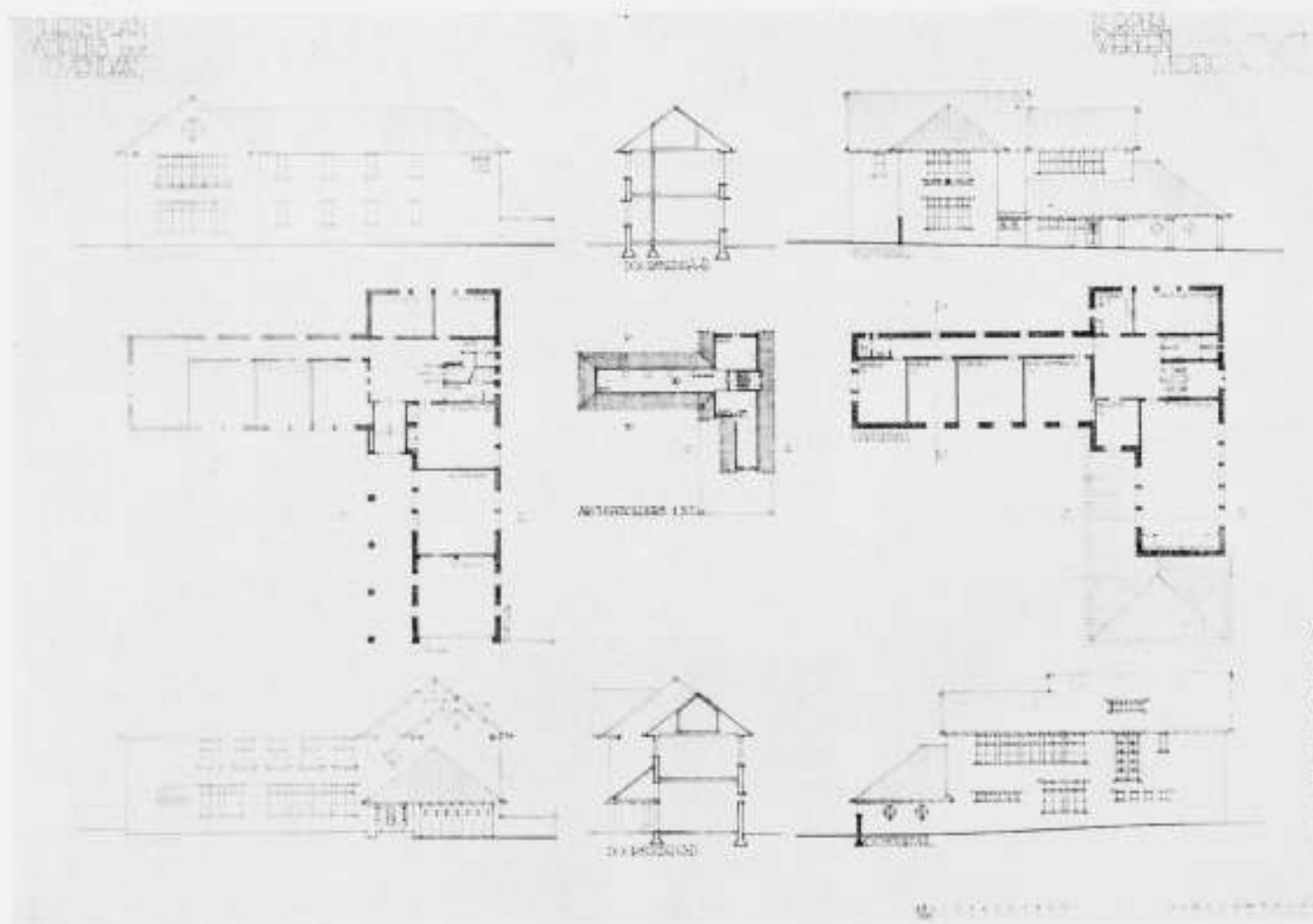
ARCHITECT Ir. A. J. v. d. STEUR B.N.A.

RAADHUIS BLOEMENDAAL

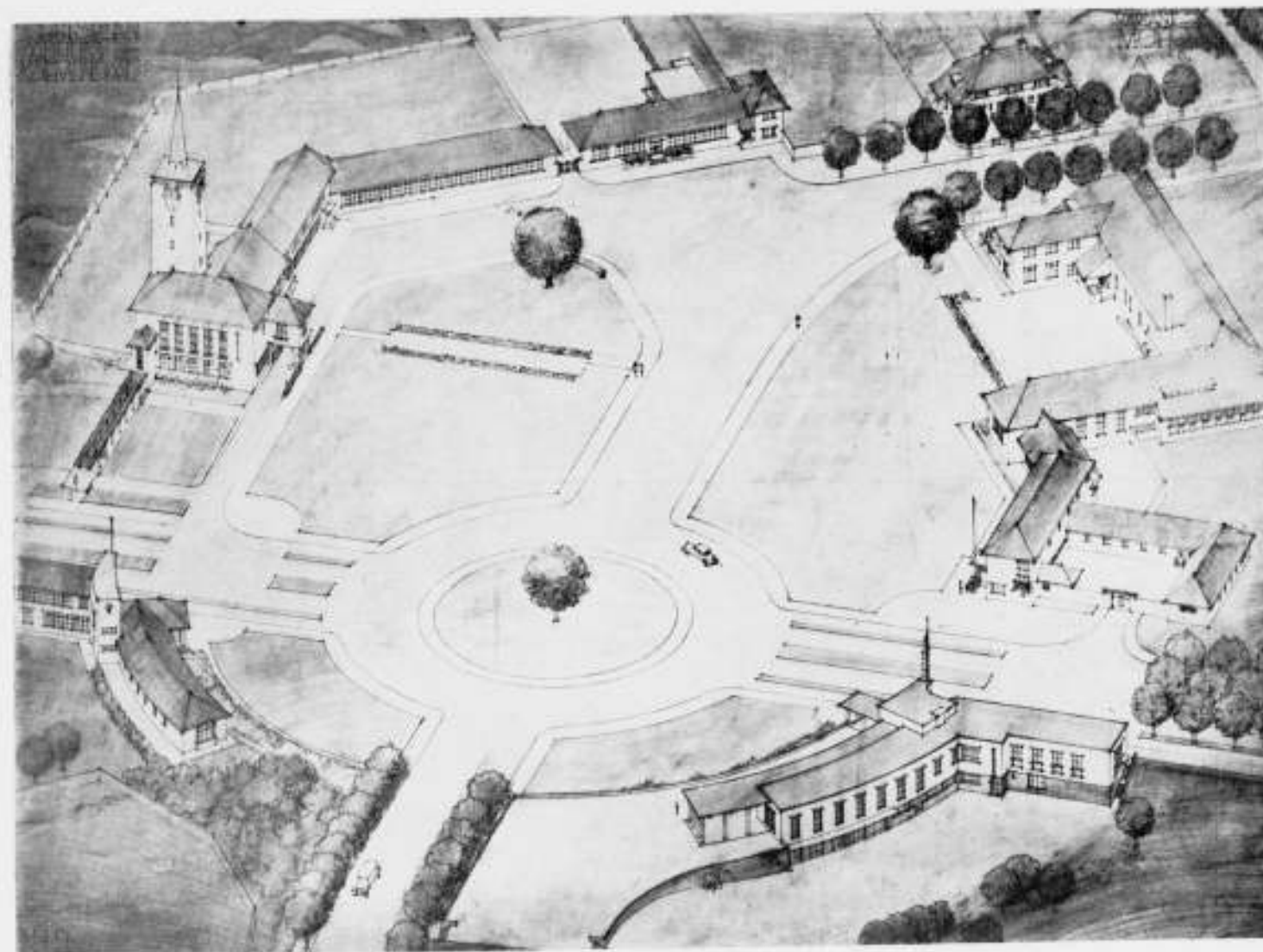
OOSTGEVEL

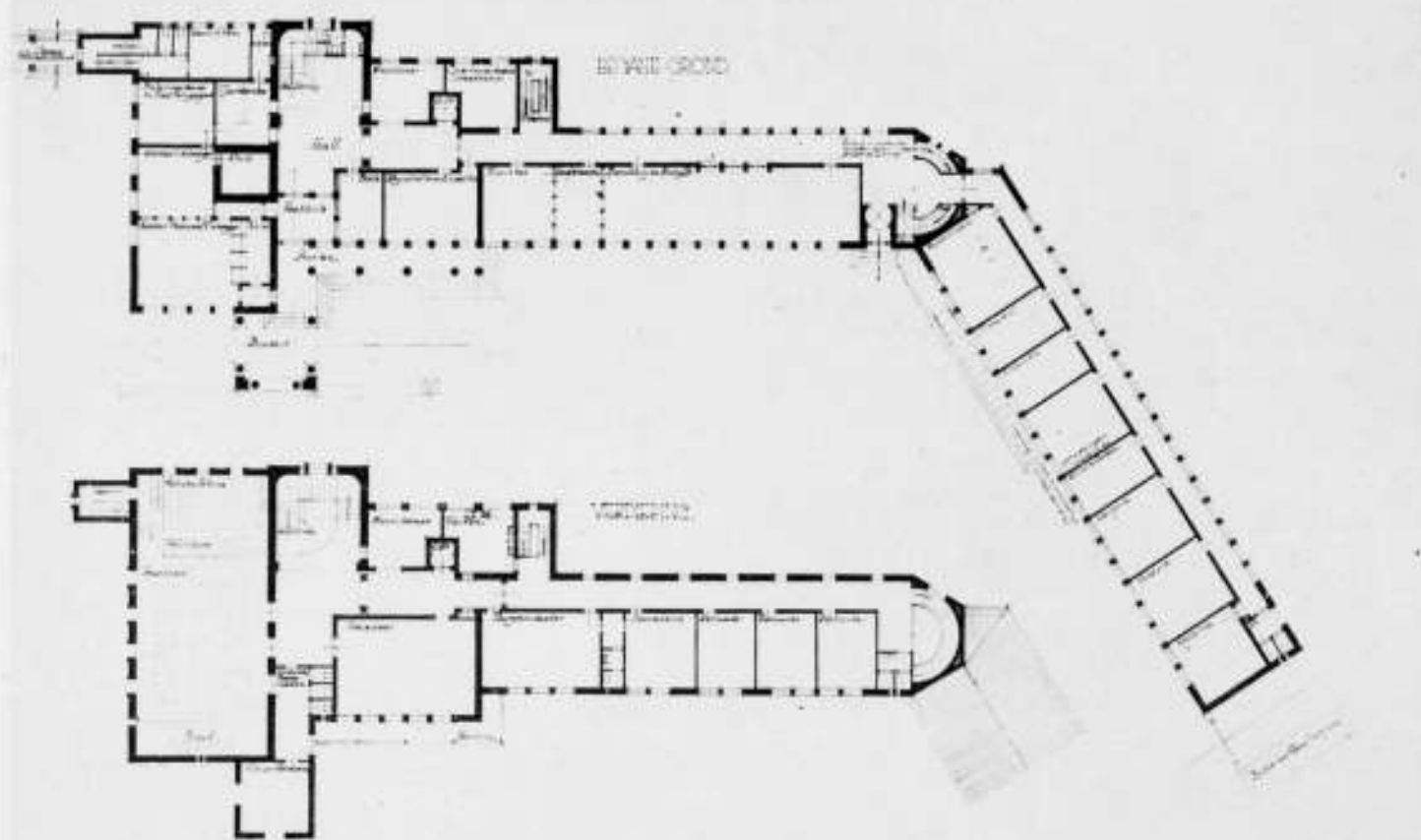
ARCHITECT Ir. A. J. v. d. STEUR B.N.A. BUREAU BEDRIJVEN BLOEMENDAAL PLATTEGRONDEN EN GEVELS

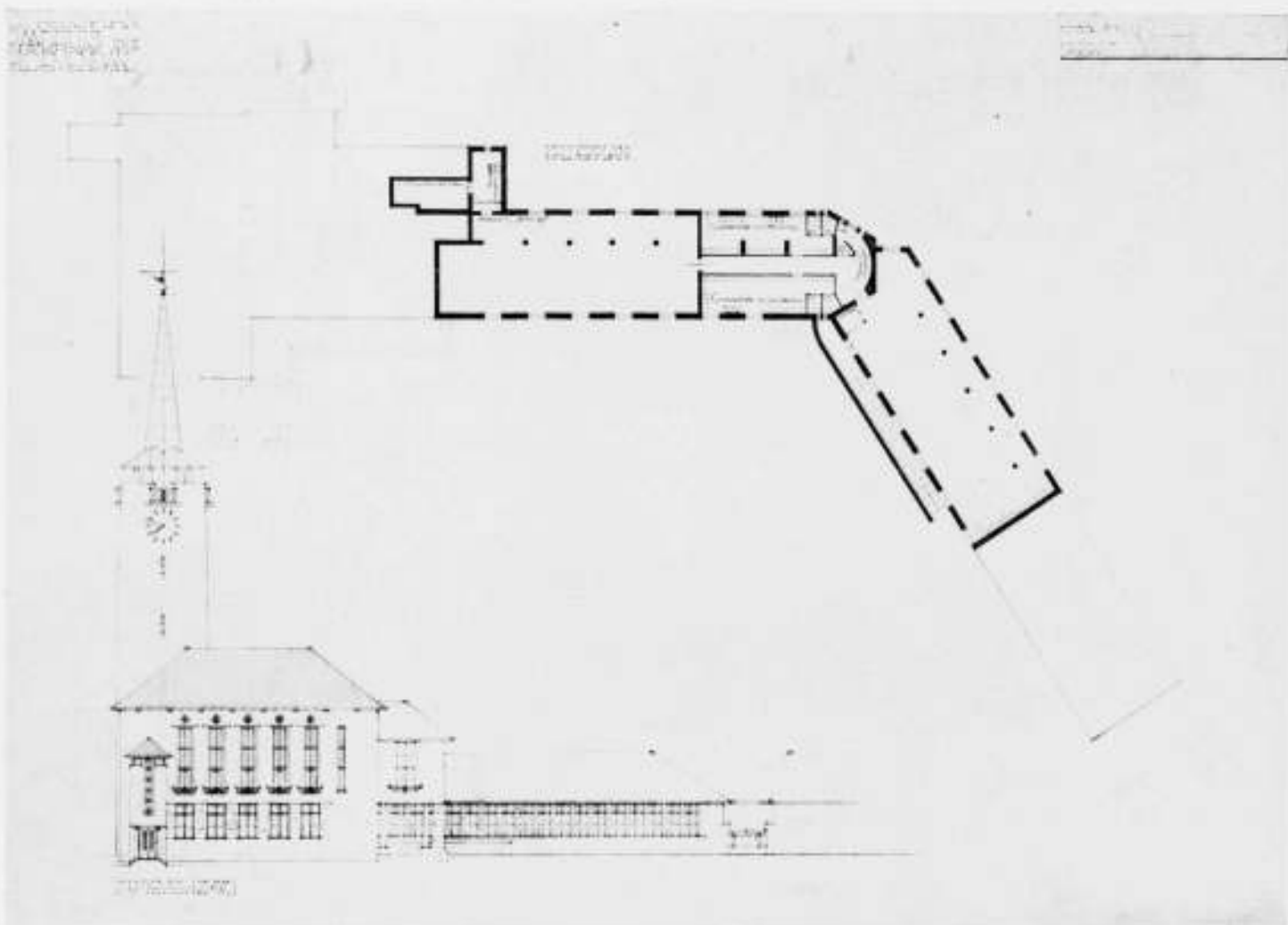
ARCHITECT Ir. A. J. v. d. STEUR B.N.A. BUREAU PUBLIEKE WERKEN PLATTEGRONDEN EN GEVELS

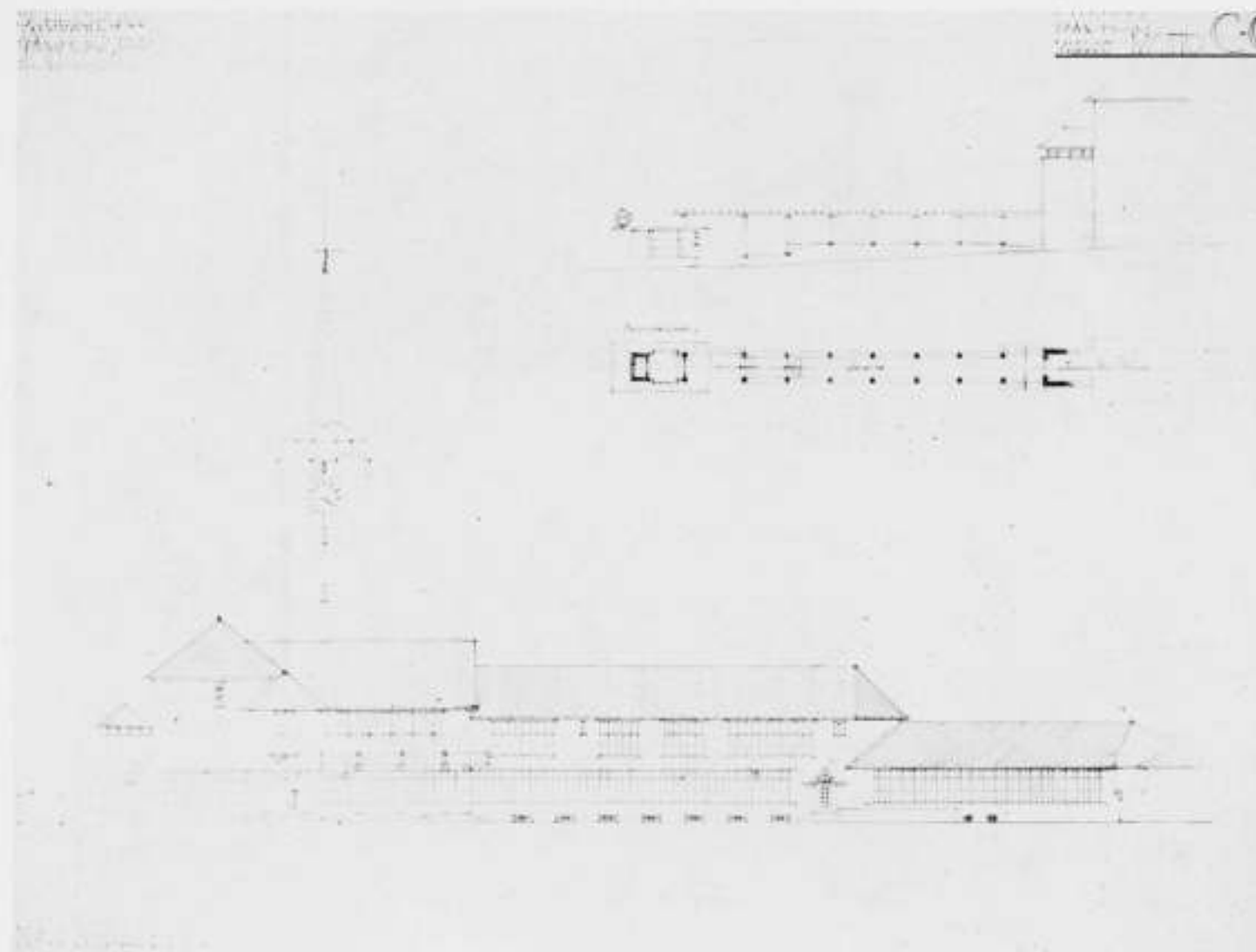
ARCHITECT Ir. A. J. v. d. STEUR B.N.A. RAADHUIS CENTRUM BLOEMENDAAL ALGEMEEN OVERZICHT EN SITUATIE TEKENING VARIANT-ONTWERP

ARCHITECT Ir. A. J. v. d. STEUR B.N.A. VARIANT-ONTWERP RAADHUIS BLOEMENDAAL PLATTEGRONDEN

ARCH. IR. A. J. v. d. STEUR B.N.A. VARIANT-ONTWERP RAADHUIS BLOEMENDAAL, KELDERPLAN EN ZUID-WESTGEVEL

ARCHITECT Ir. A. J. v. d. STEUR B.N.A. VARIANT-ONTWERP RAADHUIS BLOEMENDAAL VOORGEVEL

de situatie tekening blijkt duidelijk, dat het verkeer behoorlijk zal zijn te regelen. De plaatsing der gebouwen is zoodanig, dat men van elken weg, die op het plein uitkomt een interessant aspect heeft op een der gebouwen. De omsluiting van het plein is echter niet alleen bereikt met de gebouwen, welke in de opdracht zijn begrepen. Hiervoor heeft inzender aan een zijde gebruik gemaakt van een winkelgalerij en een café-restaurant, waarvan de totstandkoming voor de commissie alsnog een open vraag blijft. Met name vraagt zij zich af, of de winkelgalerij daar wel een bestaansmogelijkheid zal vinden. En toch is deze winkelgalerij of een gebouw van die massa voor het behoud van een goeden pleinwand onvermijdelijk. De vraag of het niet beter ware, de Bureaux van Publieke Werken en van de Bedrijven van plaats te doen verwisselen, zou nader overwogen kunnen worden. Een goede gedachte is naar het oordeel der Commissie de villabebouwing aan de Zuidzijde van den Zeeweg, waardoor men, van zee komende, de nadering van het plein voorvoelt, terwijl toch de openheid bewaard blijft, doordat aan de Noordzijde van den weg geen bebouwing is gedacht. De ontworpen inpandige villabebouwing geeft een volkomen aanvaardbare aansluiting aan het Park Kweekduin.

Het algemeen aspect is van een te waardeeren eenvoud; het is echter niet voornaam genoeg. Bij de beschouwing der situatie wordt men getroffen door iets belangwekkends, dat men echter in het aspect niet terugvindt. Dit houdt geen verband met de natuur der omgeving, is wat stug en droog en daardoor niet landelijk genoeg. De groote verscheidenheid in richting van de dakvlakken geeft een verbroekeling van het geheel en is zodoende tegenstrijdig met het streven naar rust en harmonie, dat in de raampartijen tot uiting komt. De raampartijen en de topgevel van het belangrijkste deel van het Raadhuis zijn onharmonisch, terwijl aan den hoofdingang van dat gebouw niet genoeg belangrijkheid is gegeven. De plattegronden van het Raadhuis zijn in het algemeen wel te aanvaarden. De trappen en hallen zijn echter niet tot een monumentale eenheid gebonden. Het verkeer in het Raadhuis is goed opgelost; het overgrote deel van het publiek, dat in het Bureau der Bevolkingsadministratie moet zijn, wordt reeds onmiddellijk afgeleid. Op de verdieping is een mooie verbinding tot stand gebracht met trouw- en raadzaal. De keuze van deze laatste is echter niet gelukkig.

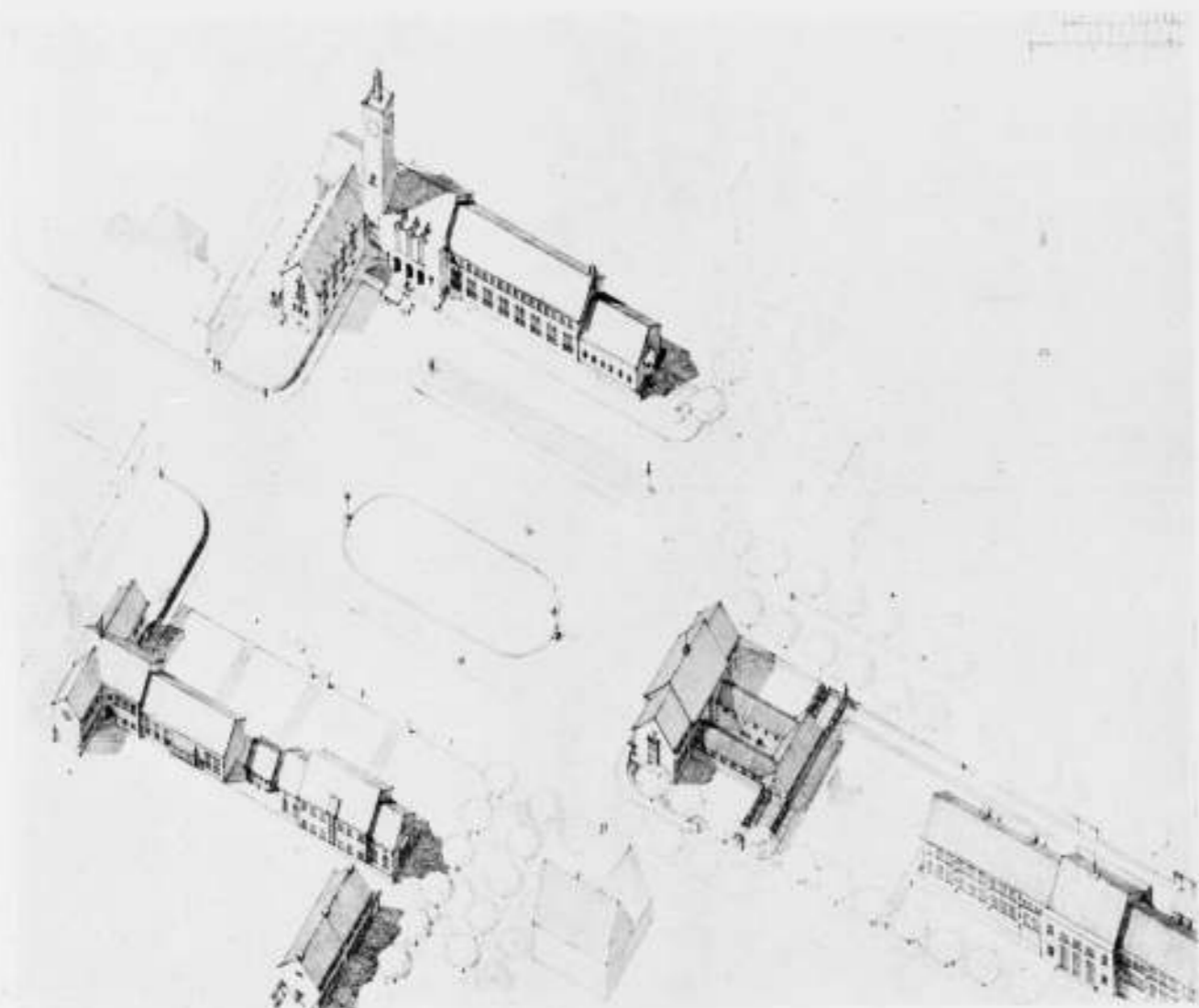
De plattegronden der bijgebouwen zijn te aanvaarden. De vraag rijst echter of het archief van het Bureau voor Publieke Werken niet beter

beneden aangebracht had kunnen worden. De gangen van dat Bureau waren wellicht aan de Noordzijde te brengen, waardoor de kamers op het zuiden zouden komen te liggen.

Conclusie:
De situatie acht de Commissie goed; het totaal aspect en de vormgeving niet voldoende geslaagd en de plattegronden aanvaardbaar.

2e. Motto: „C.C.”
De inzender heeft de kruising der beide wegen op een juiste wijze opgelost en laat het primaire belang van den Zeeweg en het secundaire van den weg Noord-Zuid duidelijk tot uiting komen. De gedachte om de gebouwen niet rondom den Zeeweg te groepeeren, maar aan een afzijdig gelegen plein, is aanvaardbaar op de wijze, waarop de inzender deze heeft opgelost. Het gebouwencomplex heeft een landelijk aspect, passend bij de omgeving. Het interessante gezicht, dat men van alle wegen uit op de deelen van dit complex zal krijgen, maakt het plan belangrijk. De vraag rijst echter of het wel juist is, dat de zuidelijke pleinafsluiting door een boombeplanting wordt gevormd. De Commissie is daarvan niet overtuigd en zulks temeer niet door de aanwezigheid van den watertoren daar vlakbij. Bij de openheid in dit ontwerp blijft het gezicht op dien toren een bezwaar, een bezwaar echter, dat naar het oordeel der Commissie wel te ondervangen zou zijn, eventueel door bebouwing of beplanting. De Commissie vindt de oplossing van het onregelmatig gevormde plein schilderachtig en daarin zeer geslaagd en de plaatsing der gebouwen goed. Behoudens enkele onderdeelen, zooals de pleinhoek, gevormd door het Politiebureau en de school, kan de Commissie een in het algemeen gunstig oordeel uitspreken over het totaal aspect dezer bebouwing. Deze is wel de meest landelijke van alle ontwerpen en zij beantwoordt in dat opzicht goed aan de gegeven opdracht.

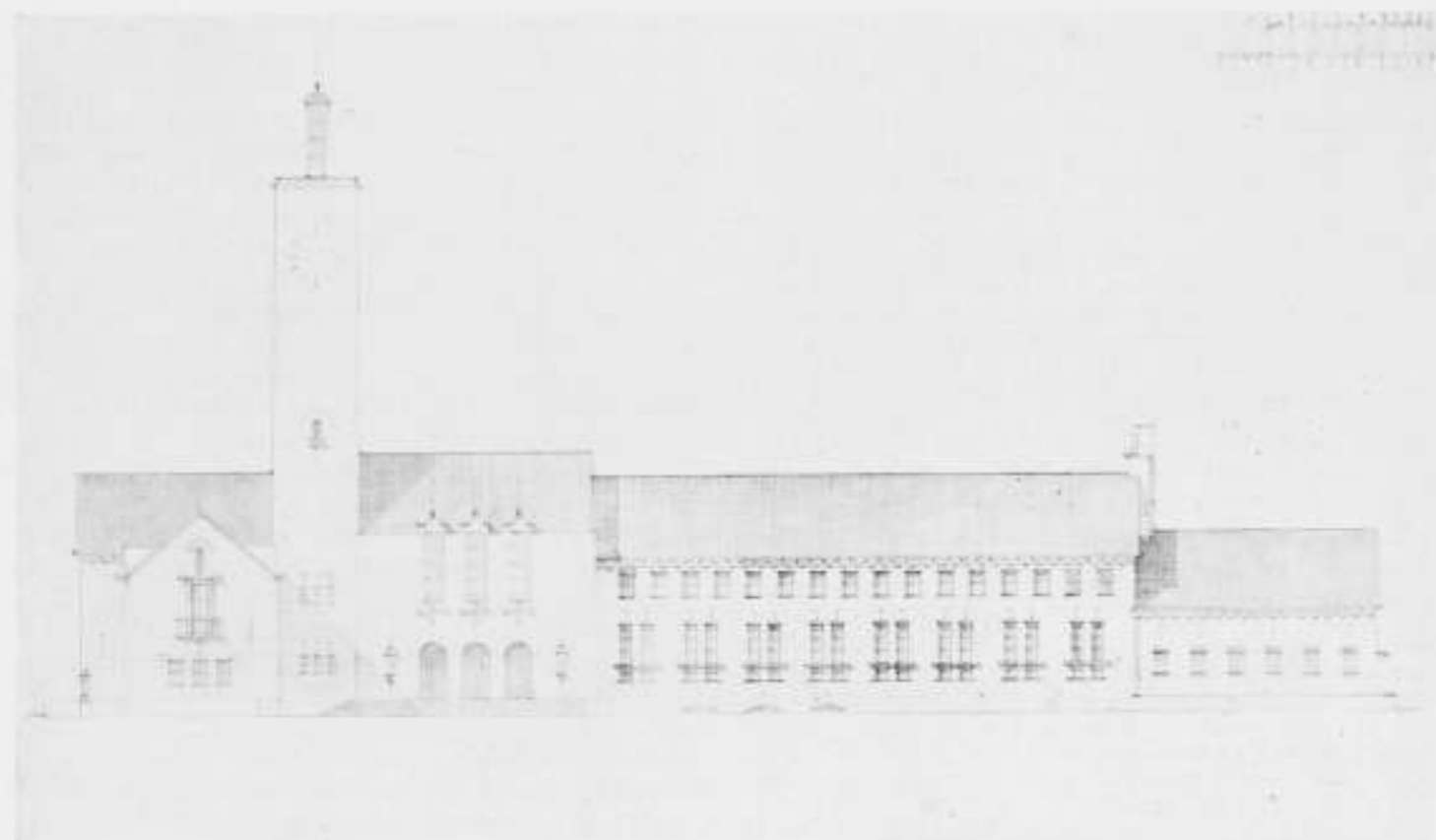
Een waardeerend woord zou de Commissie willen uiten ten aanzien van den toren van het Raadhuis; in de vormgeving van het geheel zijn echter vele punten, die zwak zijn. Het Raadhuis o.a. vormt geen goed geheel. De plattegronden van het Raadhuis zijn goed, ook die van de bijgebouwen aanvaardt de Commissie. Alleen die van de school zouden in verband met den vorm der klasselokalen belangrijk gewijzigd moeten worden. Ook lijkt het de Commissie toe, dat de plaats der ingangen hier niet juist is gekozen.

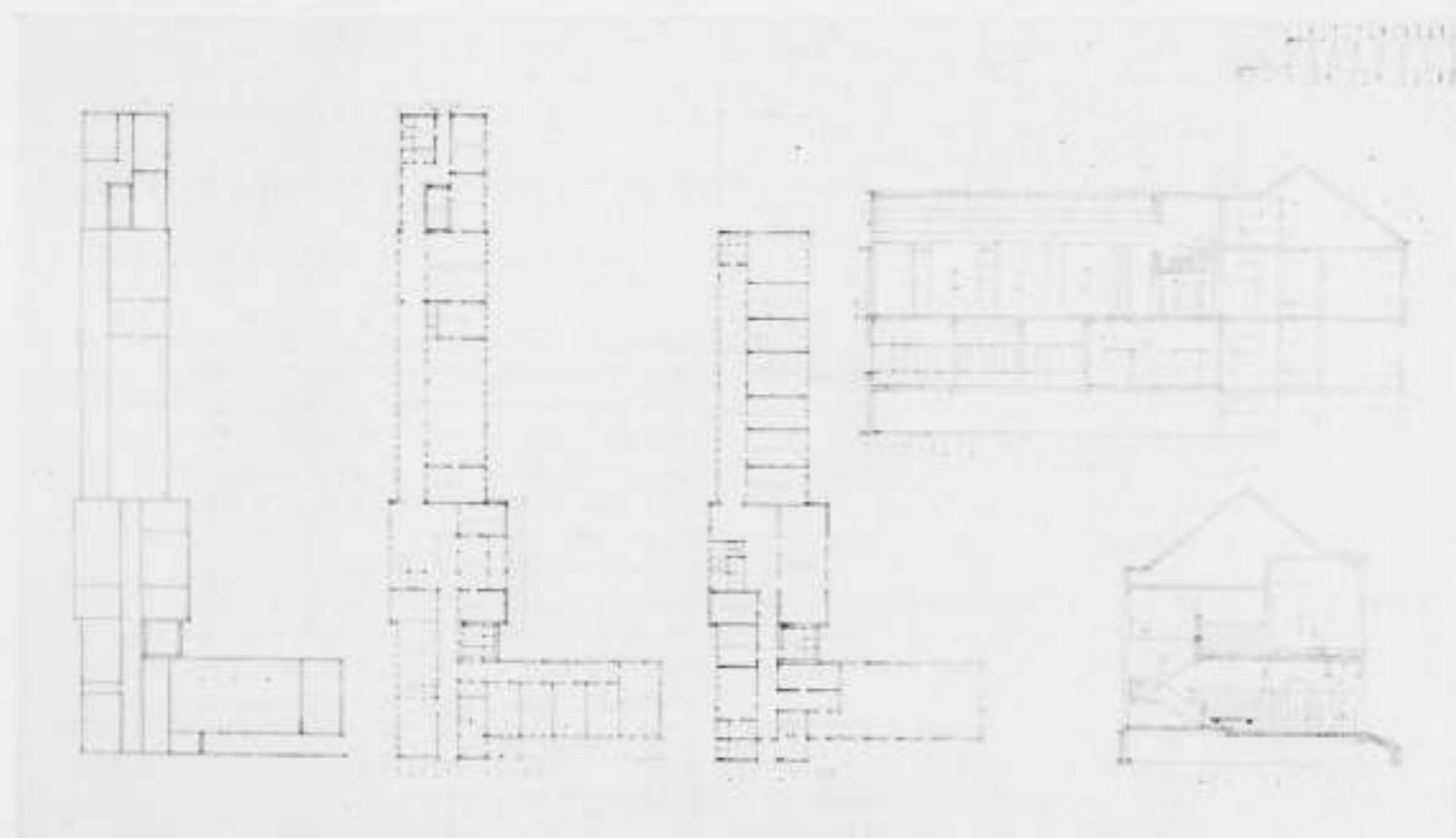
ARCHITECT J. P. L. HENDRIKS B.N.A. RAADHUIS CENTRUM BLOEMENDAAL ALGEMEEN OVERZICHT

ARCHITECT J. P. L. HENDRIKS B.N.A. RAADHUIS CENTRUM BLOEMENDAAL SITUATIE

ARCHITECT J. P. L. HENDRIKS B.N.A. RAADHUIS ONTWERP BLOEMENDAAL VOORGEVEL

ARCHITECT J. P. L. HENDRIKS B.N.A. RAADHUIS ONTWERP BLOEMENDAAL PLATTEGRONDEN

Conclusie:
De situatie acht de Commissie goed, het aspect in hoofdopzet goed doch in de uitwerking onvoldoende; de plattegronden goed.

De Eind-Ontwerp Ir. A. J. van der Steur.
Situatie.

Het is duidelijk te zien, dat de ontwerper heeft getracht het zeer groote plein geheel te ombouwen. Echter is de vorm van de bebouwing en de hoofd-aanleg der verkeerswegen niet in voldoende harmonie met het plein. In het plein zijn duidelijk twee gedeelten te onderkennen, waarvan het Zuidelijk gedeelte monumentaal is gedacht en het Noordelijk gedeelte een

meer vrijen vorm verkregen heeft. De Commissie acht in het ontwerp de ombouwing noch van het Zuidelijk noch van het Noordelijk gedeelte geslaagd. De algemeene hoofdgedachte van de situatie kwam in het eerste plan karakteristieker tot uiting dan in het tweede. De oplossing van het doorgaand verkeer acht de Commissie goed; niet goed echter is h.i. het verkeer geregeld, dat van het Noorden langs den weg uit het park Duin en Daal op het plein komt en onwillekeurig geneigd zal zijn tusschen het Raadhuis en het daarvoor gelegen grasperk door naar den Zeeweg te gaan. Het sterke rechthoekige rythme van den monumentalen opzet in het plan bij de kruising der hoofdwegen vindt men niet terug in de omgrentingen van het plein.

Plattegrond Raadhuis.

Het verband van ingangen en trappenhuis met de Raadzaal, de trouwzaal en de kamer voor de Raadsleden is naar het oordeel der Commissie niet verbeterd.

De ontworpen aaneenschakeling van Raadzaal, toiletten en kamer voor de Raadsleden is niet toelaatbaar.

De plattegronden der overige gebouwen zijn eenvoudig opgelost. Belangrijke aanmerkingen zijn hierop niet te maken.

Algemeen aspect.

Het aspect is wel iets rijper geworden. Er is voldoende rekening gehouden met de opmerkingen van de Commissie van advies. Vooral ten opzichte van het Raadhuis is de vormgeving verbeterd. Ten aanzien van het bureau voor Publieke Werken heeft de Commissie wat het uiterlijk betreft wel bezwaren. De oplossing daarvan met de platte schijf doet storend in het geheel. Ook de architectuur van het café-restaurant met een plat dak komt de Commissie niet gelukkig voor, gezien de omgeving met daken. De verbrokkelde werking van de massa's der Hoogere Burgerschool in den Noordgevel is in het totale aspect van het plein minder geaagd.

4e. Motto: „Om den Brink”. (Ontwerp J. P. L. Hendriks).

De situatie van dit ontwerp geeft een goede maar niet interessante oplossing. De vorm van het plein en de massa's der bebouwing hieromheen zijn niet tot een gaaf geheel gegroeid. De lange pleinvand aan de zijde van het Raadhuis zal zeer zeker voor dit plein een juiste begrenzing vormen, doch zal geen evenwichtig geheel geven met den daartegenover liggenden pleinvand. De ligging van het Politiebureau acht de Commissie juist, die van de school daarentegen niet gunstig.

Het aspect der gebouwen verdient zeer gewaardeerd te worden; het is fijn harmonisch zoowel in de massa's als in de onderdeelen. Het bevat een goed doorgevoerde gedachte zoowel in het Raadhuisplan als in dat der andere gebouwen. De vraag rijst echter of dit aspect wel in dit duinlandschap past.

In de plattegronden van het Raadhuis vindt de Commissie geen mooi verband van hallen, trappen en gangen, waarvan het gevolg is, dat enkele voor het Raadhuis zeer belangrijke ruimten geen juiste plaats in het gebouw hebben kunnen krijgen.

De plattegronden der bijgebouwen acht de Commissie beter; zij zijn eenvoudig en bruikbaar.

Conclusie:

De situatie is, naar het oordeel der Commissie, goed doch niet interessant, het aspect in zijn soort zeer goed, maar niet voldoende passend bij het landschap; de plattegronden van het Raadhuis onvoldoende, die der bijgebouwen aanvaardbaar.

ADRES VAN HET BESTUUR VAN DEN B.N.A. AAN B. EN W. VAN AMSTERDAM INZAKE GEBOUW „CANDIDA”. Onderstaand adres is door het Bestuur van den B.N.A. aan het Gemeentebestuur gezonden:

Aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam.

Edelachtbare Heeren,

In verband met het zeer hoge gebouw „Candida”, kort geleden aan de N.Z. Voorburgwal verrezen, neemt het Bestuur van den B.N.A. de vrijheid het volgende onder Uwe aandacht te brengen:

Naar de meening van ons Bestuur heeft de groote hoogte van dit bouwwerk door de onorganische wijze, waarop het zich bij de bestaande bebouwing aansluit, ernstige schade toegebracht aan het stadschoon.

De bepaling in de bouwverordening, die overschrijding van de vastgestelde bebouwingshoogte toelaat, moet in dit geval geacht worden onjuist te zijn toegepast, daar het stadsbeeld ter plaatse de groote hoogteoverschrijding der bestaande bebouwing niet verdraagt.

Dit blijkt wel het sterkst aan de zijanten van gebouw „Candida”, waar, zooals doorgaans bij hoogopschietende gebouwen het geval is, massale gesloten muren uit de huizenrij omhoog steken.

De noodwendigheid deze hoge zijmuren gesloten te houden, maakt een verzorgde aansluiting bij, of tegenstelling met de omgeving bij voorbaat onmogelijk.

Naar de meening van ons Bestuur zou er slechts dan aanleiding zijn geweest op de plaats waar het gebouw „Candida” is verrezen, overschrijding der maximum bouwhoogte toe te staan, wanneer die plaats op grond van een van te voren vastgesteld stads-plan, dat gebaseerd zou zijn op de verwachting eener meer algemeene tendenz om, in het stads-gedeelte tusschen Singel en Nieuwendijk, hooger dan de maximumbouwhoogte te bouwen, geen willekeurig punt daarvoor meer zou zijn geweest.

Het aldus ontstane willekeurige begin der normale bouw-hoogte-overschrijding, kan het begin zijn van verdere hoogere bebouwingen uit overwegingen, die niets te maken hebben met het stadsbelang en die eenmaal geaccepteerd, tot bebouwingen kunnen aanleiding geven, die tegen het stadsbelang ingaan. Zij worden tenslotte leidende factoren, waartegen op den duur geen tegenstand mogelijk is.

Dat dit gevaar niet denkbeeldig is, bewijzen de meeste groote steden, waar het ongebreidelde bouwen eenmaal zijn kans kreeg.

Op grond hiervan is ons Bestuur van oordeel, dat de toelating der groote hoogte van gebouw „Candida”, afgescheiden van de disharmonie, die het in het stadsbeeld heeft veroorzaakt, als uitlegging der bouwverordening, in afwijking is met het streven naar orde en synthese, zooals dit in de zoo belangrijke ontwikkeling van den stedsbouw als wetenschap en als kunst, in de laatste decennien tot uiting is gekomen.

Het Bestuur van den B.N.A. neemt dan ook in deze de vrijheid er bij Uw College op aan te dringen, in den geest van het bovenstaande, een ordelijke ontwikkeling van de binnenstad te willen bevorderen.

Hoogachtend,

(w.g.) Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK, Voorzitter,
„ Ir. A. J. VAN DER STEUR, Secretaris.

RAPPORT INZAKE DE HUISVESTING VAN KROTBEWONERS.

Een commissie, ingesteld door het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw en den Nationalen Woningraad, Algemeenen Bond van Woningbouwverenigingen, heeft een rapport uitgebracht inzake de huisvesting van krotbewoners. Dit rapport zal behandeld worden in eene gecombineerde vergadering van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en van den Nationalen Woningraad, die gehouden zal worden op Zaterdag 9 April te Amsterdam.

Exemplaren van het rapport zijn à f 1.25 verkrijgbaar.

Alle gemeentebesturen in Nederland hebben een exemplaar ontvangen, met verzoek hun aandacht aan deze belangrijke aangelegenheid te wijden.

Door middel van een enquête bij een zeventigtal gemeentebesturen, heeft de commissie gegevens verzameld, welke op de huisvesting van voormalige krotbewoners betrekking hebben, terwijl bovendien in verschillende gemeenten een plaatselijk onderzoek werd ingesteld.

Het probleem der slechte woningen was sedert 1914 op den achtergrond geraakt; eerst omstreeks 1924 beginnen enkele gemeentebesturen zich weer met krotopruiming bezig te houden. Mede door het feit dat, tengevolge van verschillende omstandigheden, de vereenigings- en gemeentebouw ter voorziening in de normale woningbehoefte niet die ontplooiing vindt, die velen er gaarne aan zouden geven, concentreert de aandacht zich thans meer en meer op de krotopruiming en de huisvesting van hen, die de krotten bewoonden.

Aan de hand van een rapport van 1853 van het Kon. Instituut van Ingenieurs wordt gewezen op de gebrekkige wijze, waarop

de arbeidende bevolking van Nederland destijds gehuisvest was; dit blijkt ook uit een rapport in 1873 uitgebracht door de Amsterdamsche Gezondheidscommissie — op elke 14 inwoners woonde er toen te Amsterdam één in een kelder.

Hoe slecht de toestand was in het Zuiden van Nederland blijkt uit een rapport van 1892 van den Geneeskundigen raad voor Limburg en Oostelijk Noord-Brabant. In dit zelfde jaar verscheen een verslag van de Staatscommissie voor Arbeids-enquête, waaruit blijkt, hoe het met de woningtoestanden in het Noorden gesteld was.

Van hetgeen toen reeds tot stand gebracht was ter verbetering, vindt men een overzicht in het in 1891 verschenen rapport van de Mij. tot Nut van 't Algemeen „De arbeiderswoningen in Nederland”. Ter gelegenheid van de volkstelling van 1899 werd een woningtelling gehouden, waaruit bleek, dat van de 1.088.736 woningen in ons land 307.937 één en 334.355 slechts twee vertrekken bevatten.

In de periode, aan de totstandkoming der Woningwet voorafgaand, was het met de volkshuisvesting nog treurig gesteld. De rijkswooningtelling van 1909 geeft een verbetering te zien, het aantal eenkamerwoningen van 28% der woningen was gedaald tot 18%.

Gedurende de oorlogsperiode steeg de krotvorming door het slechte onderhoud, zoodat de Hoofdinspecteur der Volkshuisvesting in zijn verslag van 1924 verklaarde, dat het aantal woningen in ons land, hetwelk voor onbewoonbaarverklaring in aanmerking kwam, op dat tijdstip ongetwijfeld groter was dan tijdens de totstandkoming van de Woningwet (1901).

De Hoofdinspecteur schat in genoemd verslag het aantal krotwoningen voor Nederland op 60.000!

• • •

De Commissie constateert, dat in Amsterdam de toestand verreweg het slechtst is; dan volgt Rotterdam en daarna Den Haag; dit vindt zijn verklaring in de omstandigheid, dat de oude stadskern van Amsterdam belangrijk groter was. Niet alleen in de groote, maar ook in de kleinere steden vindt men nog een ontstellend groot aantal krotwoningen, ook op het platteland, zelfs in het villadorp Wassenaar!

De Commissie noemt minder juiste sociale opvattingen de hoofdoorzaak van de slechte woningtoestanden. Tegenover de wijze, waarop de groote massa der niet-welgestelden gehuisvest was, stond men vrij onverschillig. Een goede woning kost geld! Al heeft het vestingstelsel zeer veel bijgedragen tot het ontstaan van een te dichte bebouwing, de hoofdoorzaak was het niet.

De particuliere bouwnijverheid wierp na de economische opleving in 1860—70 duizenden arbeiderswoningen op de markt; alsoof, voor- en achterwoningen, snel en goedkoop in elkaar geflanst; deze woningen behooren weliswaar niet tot de 60.000 krotwoningen; toch zal men er rekening mede dienen te houden dat binnen niet te langen tijd deze woningen voor opruiming in aanmerking zullen komen. De betekenis van de woning, zoowel voor de gezondheid als voor het geestelijk en zedelijk leven, wordt meer en meer ingezien.

• • •

Na eene beschouwing over de nog heerschende slechte woningtoestanden, waaruit wij hierboven slechts een greep deden uit het voornaamste wat het rapport vermeldt, worden de middelen tot verbetering genoemd.

Het systematisch woningonderzoek speelt daarbij een belangrijke rol. Naast de permanente woningopneming leveren de klachten der bewoners het materiaal. Ook de Gezondheidscommissies doen op dit gebied nuttig werk.

Ten aanzien van deze verbeteringen komt het rapport tot de conclusie: dat, naarmate de gemeenten

kleiner worden, aan de woningverbetering minder gedaan wordt; als voornaamste oorzaak daarvan wordt genoemd de omstandigheid, dat naarmate de gemeenten kleiner zijn, ook de organisatie van het Bouw- en Woningtoezicht gebrekkiger wordt.

Het rapport betreurt ook, dat bij de jongste wijziging van de woningwet niet is opgenomen de bepaling, dat samenvoeging van woningen (b.v. voor- en achterwoningen) kan worden gelast.

Wat betreft de verbetering van woningen wordt er op gewezen, dat dit systematisch behoort te geschieden; ook wordt bepleit aankoop van slechte woningen, met het doel deze te verbeteren en voor zeer arme gezinnen in te richten. Volgens de woningwet kunnen hiervoor voorschotten en bijdragen verkregen worden. Zijn de woningen niet te verbeteren, dan moeten zij onbewoonbaar verklaard worden, van 1902—1929 is dit met 26000 woningen het geval geweest. Het tempo der onbewoonbaarverklaringen zal dus zeer moeten worden opgevoerd, wil men ooit van de 60.000 krotten verlost worden!

Terecht wijst het rapport er op, dat onbewoonbaarverklaring behoort te geschieden volgens een tevoren op te maken plan. Woonwijken, waarin ongewenschte toestanden voorkomen, dient men als een geheel te bezien; gewezen wordt er op, dat grondige verbetering alleen mogelijk is door de geheele situatie radicaal te wijzigen, zoodat de onbewoonbaarverklaring slechts een onderdeel vormt van het complex van maatregelen ter saneering van de wijk.

In het rapport wordt gewezen op de misstanden, die ontstaan, indien men niet tot saneering overgaat, maar zich bepaalt tot onbewoonbaar verklaren en verbeteren van woonwijken, die door hun bekrompen plan van aanleg niet meer in het plan van een moderne stad passen; men laat wel eens te veel over aan de te verwachten cityvorming. Wel zullen cityvorming en verkeersverbetering kunnen medewerken tot opruiming van veel misstanden; wil men echter hierop wachten, dan kan het zeer lang duren, voordat afdoende verbetering tot stand komt. Van 1909—1930 verminderde het aantal woningen in de oude stadskern van Amsterdam van 7761 tot 4218, en in de geheele oude stad van 55668 tot 40904. Veel van wat in die periode nieuw gebouwd is, zal bij doorvoering van plannen tot stadsverbetering later weer geamoveerd moeten worden.

Als slotbeschouwing van het hoofdstuk over de woningverbetering en de onbewoonverklaring geeft het rapport als voornaamsten indruk, dat de regeering, gemeentebesturen en gezondheidscommissies nog een geweldige taak te vervullen hebben.

Het tempo moet worden opgevoerd. Zooals het nu gaat, is er van een snel inhalen van den achterstand geen sprake.

• • •

Het rapport wijst er op, dat 7253 woningen van 1926 tot 1929 onbewoonbaar verklaard zijn, terwijl slechts voor 4858 woningen rijksbijdrage voor nieuwbouw is verleend.

De huisvesting van de voormalige krotbewoners wordt door rapporteurs beschouwd als de plicht der gemeentelijke Overheid, zij het dan ook onder eenig voorbehoud ten opzichte van de minder gewenschte elementen onder de bewoners.

Plannen tot onbewoonbaarverklaring moeten hand aan hand gaan met de voorbereiding van plannen tot huisvesting der betrokken gezinnen. Gewezen wordt op de omstandigheid, dat, blijkens de door de rapporteurs ingestelde enquête, een belangrijk deel der bewoners in staat is zonder overheidssteun zelf te zorgen voor een nieuwe woning; in de middelgrote en kleine gemeenten is procentsgewijs dit aantal geringer dan in de groote steden. Het blijkt, dat onder de krotbewoners veel groote gezinnen voorkomen.

Het rapport geeft gedetailleerde beschouwingen omtrent de huisvesting der normale, de financieel zwakkere, de sociaal zwakkere en de A-sociale gezinnen.

Omtrent de normale gezinnen wordt opgemerkt, dat de huishuur $\frac{1}{5}$ à $\frac{1}{10}$ van het gezinsinkomen vordert.

Een redelijke woning moet volgens de commissie bevatten: een woonkamer en een keukentje (of een woonkeuken van bijzondere inrichting) en een voldoende aantal slaapkamers, opdat zowel ouders als jongens en meisjes gescheiden kunnen slapen.

De exploitatie der woningen voor deze groep der voormalige krotbewoners behoort volgens den rapporteur te zijn „self supporting”. Volgens het rapport is de huishuur voor een normale arbeiderswoning sinds 1909 gestegen met 177.24 %. Voor de financieel zwakkere gezinnen der krotbewoners zal de overheid een bijdrage in de huur dienen te verstrekken. Gewezen wordt op den prikkel, die ontstaat als men voor deze gezinnen het oog gevestigd houdt op het „opschuifstelsel”, hoewel het niet als algemeen stelsel in aanmerking kan komen. De wensch naar een ruimere, mooie en moderne woning echter, wordt door het opschuifstelsel bevorderd; dit kan dan tengevolge hebben, dat men onder de steunregeling uit komt. Geschetst worden de voor- en nadeelen van het opschuifstelsel. Gewezen wordt er op, dat, om voor een rijksbijdrage in aanmerking te komen, op de afwerking en op de constructie der woningen voor financieel zwakkere bezuinigd schijnt te moeten worden. Ten opzichte hiervan is men door het streven der regeering, om de bouwkosten te drukken, wel eens te ver gegaan, zeggen de rapporteurs.

Wat betreft de huisvesting der sociaal zwakkere gezinnen, wijst het rapport er op, dat alleen bij goed toezicht op de bewoners daarvoor, normale woningen beschikbaar gesteld kunnen worden, anders bestaat groot gevaar voor verwaarloozing en beschadiging. Voor dit toezicht zijn noodig woning-

inspectrices; omtrent de werkzaamheden dezer nuttige functionarissen worden nadere beschouwingen gegeven.

In geen geval volge men de methode om deze groep der voormalige krotbewoners naar één bepaalde nieuwe wijk over te brengen. Voor deze sociaal zwakkere bouwe men speciaal solied afgewerkte woningen en waar mogelijk eengezinshuizen. Voor de A-sociale gezinnen bouwe men daarentegen wel speciale woonwijken; hiervan worden voorbeelden gegeven, van woningindeeling en situaties.

Gewezen wordt op de middelen om deze gezinnen op te voeden, zoodat ze later weer als bewoners van normale woningen in aanmerking kunnen komen.

Aan het slot van het rapport worden de resultaten van den arbeid der Commissie samengevat in een dertigtal conclusies. Eenige bijlagen omtrent kaartformulieren e.d. ten dienste van het woningonderzoek, benevens regeeringscirculaires en woningbesluit, zijn aan dit zeer belangrijke en nuttige rapport toegevoegd. C. V.

HET NIEUWE STADHUIS TE 'S-GRAVENHAGE.

Naar wij vernemen is thans aan de architecten W. M. Dudok te Hilversum, A. J. Kropholler te Wassenaar, J. Luthmann te 's-Gravenhage, Ir. D. Roosenburg te 's-Gravenhage en J. F. Staal te Amsterdam toegezonden het programma voor den ideeënwedstrijd voor den bouw van het nieuwe stadhuis op het Alexanderveld met de daarbij behoorende stukken.

Volgens het programma zal er komen een vertegenwoordigend gedeelte van het stadhuis en een werkgedeelte, waarin behalve de secretarie, zullen worden ondergebracht het kantoor van den gemeente-ontvanger, van den accountantsdienst, van de Hypotheekbank en van de diensten van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht, van Gemeentewerken en van Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting.

GEDREVEN ROODKOPER. ONTWERP EN UITVOERING FRITS VAN HAL-

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 14 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 2 APRIL 1932 No. 14 DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. ONTWERP-WIJZIGING ALGEMEENE REGELEN.

Zoals bekend is, hebben de leden voor enkele weken ontwerp-wijziging van de Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen Architect en Opdrachgever en de honoreering van den Architect, A. R. 1932, ontvangen. Het Bestuur vestigt hier de bijzondere aandacht van de Kringbureaux en de leden op het verzoek van de Algemeene Honorarium-Commissie om deze voorstellen ernstig onder het oog te zien, en eventuele bemerkingen in den vorm van amendementen vóór 1 Mei a.s. bij het Bureau van den B. N. A. in te zenden.

HET BESTUUR VAN DEN B. N. A.

MEERVOUDIGE OPDRACHTEN.

Het Bestuur van den B. N. A. herinnert bij dezen aan het reeds vroeger gedane verzoek aan de leden, om in gevallen, waarin zij worden uitgenoodigd deel te nemen aan een meervoudige opdracht, hiervan, behalve aan de Permanente Prijsvraag-Commissie, ook aan het Bestuur van den B. N. A. direct mededeeling te doen.

HET BESTUUR VAN DEN B. N. A.

DE TITEL „ARCHITECT B. N. A.”

Het Bestuur herinnert hierbij aan de conclusie van de Ledenvergadering van 6 Febr. j.l. in zake den titel „Architect B. N. A.” Op deze vergadering heeft het Bestuur voorgesteld er bij de leden op aan te dringen den titel van „Architect B. N. A.” niet meer, zooals weleens geschiedt, te combineeren met een anderen titel of een opleidings-aanduiding.

Het Bestuur was daarbij van oordeel dat het streven er op moet zijn gericht, den titel „architect B. N. A.” zoo scherp en duidelijk mogelijk tegenover het publiek te laten spreken. De combinatie met verschillende titels kan niet anders dan verwarrend werken.

Uit den aard mag de opleiding wel afzonderlijk worden aangeduid.

De ledenvergadering van 6 Februari heeft zich geheel met deze opvatting van het Bestuur vereenigd, redenen waarom het Bestuur er bij de leden op aandringt in dezen geest te handelen.

HET BESTUUR VAN DEN B. N. A.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES P. C. HOOFDSTRAAT 157, AMSTERDAM, TELEFOON 27707.

JAARVERGADERING 1932.

De Jaarvergadering zal worden gehouden op Vrijdag 15 April a.s. in de kleine zaal van het Gebouw Heystee, Heerengracht 595, Amsterdam. De voorloopige agenda bevat de volgende punten:

Opening en installatie van nieuwe leden.

Notulen.

Mededeelingen en ingekomen stukken.

Voorstel tot verleen van het eeredidmaatschap aan de heeren J. L. M. Lauweriks en dr. F. M. Wibaut.

Jaarverslag van den Secretaris.

Jaarverslag van den Penningmeester.

Verslag van de verificatie-Commissie.

Verslag van de Redactie van het B. W. A.

Verslag van de Redactie van Wendingen.

Verslag van de tentoonstellings-commissie.

Verkiezing 1 lid van de redactie van het B. W. A.

Verkiezing van de commissie voor herziening van de Statuten.

Verkiezing van 2 bestuursleden wogens periodiek aftreden van de heeren Vorkink en Zietsma, die beide herkiesbaar zijn.

Ballotage van de voorgestelde leden Ir. M. C. E. Pataky en P. Worm.

Voor het Bestuur
Ir. H. T. ZWIERS, te Secretaris.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN

NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: WIEGER BRUIN, WAARN. VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H.C. VERKRUYSSEN,

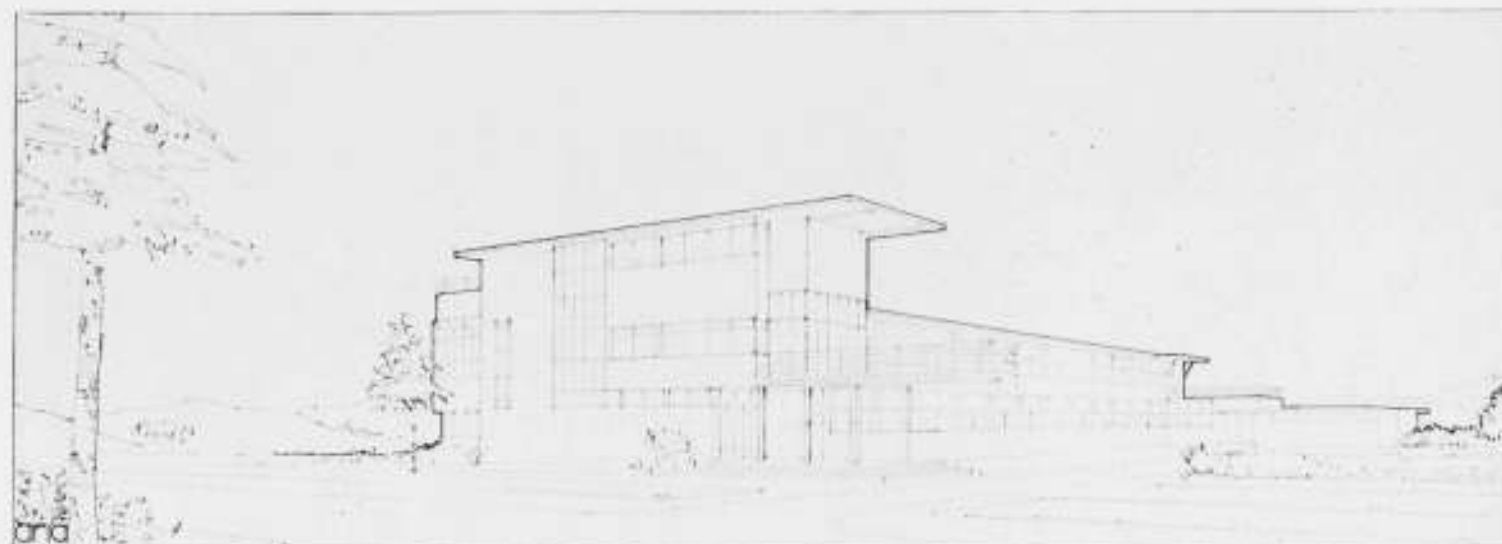
RED., J. BOTERENBROOD, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMA.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736

1932

9 APRIL

N° 15

ARCHITECT IR. A. BOEKEN B.N.A.

RAADHUIS TE BLOEMENDAAL

PERSPECTIEF

DE ONTWERPEN VOOR EEN RAADHUIS MET EENIGE ANDERE GEBOUWEN TE BLOEMENDAAL.

In dit nummer publiceren wij nog een 4-tal plannen, te weten die van de Heeren Ir. A. Boeken (motto Aria), H. W. van Kempen (motto de Watertoren), H. Th. Wijdeveld (motto 1931), en van het Architectenbureau Mulder en van Asdonk (motto „Kennemerland“). Wij eindigen deze publicatie met den brief van de Commissie van Advies aan de Bouwcommissie gericht, waaruit de overwegingen van de Commissie van Advies blijken, om aan de Heeren C. J. Blaauw en Ir. A. J. van der Steur te verzoeken alsnog een tweede ontwerp in te zenden.

RED.

Motto: „Aria“.

Inzender geeft in zijn toelichting te kennen, dat naar zijn meening een centrum ter plaatse niet thuis behoort en deze gedachte komt in zijn ontwerp goed tot uiting. Alle gebouwen hebben in deze situatie een plaats gekregen, welke in verband met hun bestemming juist is te noemen, en zij zijn zoodanig geplaatst, dat zij overeenkomstig de bedoeling van den inzender in de natuur der omgeving een bescheiden plaats innemen. Aan den wensch der gemeente Bloemendaal om een gebouw te krijgen, dat duidelijk zijn bestemming manifesteert, een wensch, die naar het oordeel der Commissie voor den zetel van het Gemeentebestuur vervuld mag worden, wordt in dit ontwerp geenszins tegemoet gekomen. Toch is de vormgeving in zijn geheel en in de onderdeelen gaaf en zuiver; door kleur en doorzichtigheid verdwijnt zij in de natuur.

De plattegronden van Raadhuis en bijgebouwen acht de Commissie goed. De hallen, monumentale trap en hoofdruimten van het Raadhuis zijn tot een goed geheel samengevoegd.

Conclusie:

De situatie, het aspect en de plattegronden zijn in hun karakter goed te noemen. De Commissie echter acht dit karakter hier niet op zijn plaats en niet overeenkomstig het gestelde doel.

Motto: „De Watertoren“.

Inzender heeft zich het Raadhuis gedacht aan een groot ongeveer vierkant plein, waarvan de elikander kruisende wegen twee der zijden vormen. De verruiming bij de wegkruising lijkt de Commissie goed. Het blijkt echter niet gelukkig voor de situatie, dat aan het plein een vier-

kante vorm is gegeven en dat de kruising der twee belangrijkste wegen niet voldoende is opgelost. Doordat inzender het zeer groote plein heeft willen ombouwen zijn de gebouwen sterk gerekt en zijn ondergeschikte deelen een te belangrijke plaats in het ontwerp gaan innemen. Het variant-ontwerp der situatie zou zeker een goede oplossing geven, indien het mogelijk ware den watertoren der gemeente Haarlem te vervormen op de door inzender aangegeven wijze. De daarvoor gegeven oplossing is uit architectonisch oogpunt zeer goed te noemen. De kruising der wegen is echter ook in het variant-ontwerp op niet voldoende wijze opgelost.

Gewaardeerd wordt in het algemeen aspect het streven naar horizontale strekking en een eenvoudige lage bebouwing, die bij de landelijkheid der omgeving zou kunnen passen, maar die in haar uitwerking in het algemeen nog te zwak genoemd mag worden.

In de plattegronden van het Raadhuis komen de nadeelige gevolgen van de noodzaak om het gebouw een groote strekking te geven tot uiting. De verlichting van de Raadzaal is onvoldoende. Het verkeer in het Raadhuis is goed geregeld. De afmetingen van de hal staan niet in juiste verhouding tot de algemeene opvatting van dit Raadhuisontwerp.

Hoewel de Commissie het aspect der bijgebouwen wel beter geslaagd acht dan dat van het Raadhuis, is zij van oordeel, dat inzender ook hierin nog te zwak werk geleverd heeft.

Conclusie:

De situatie is naar het oordeel der commissie aanvaardbaar, het aspect, niettegenstaande de te waardeeren bedoeling zwak, de plattegronden niet voldoende.

Motto: „Kennemerland“.

De hoofdropzet van de situatie, zooals die door den inzender is opgelost, biedt mogelijkheid voor een goede verkeersregeling. De gebouwen zijn daarin echter niet fraai geplaatst. Inzender heeft zich een vierkant plein gedacht, waarvan de regelmatig bedoelde ombouwing geheel afhankelijk is van de totstandkoming eener hogere burgerschool, waarvan de zekerheid nog niet bestaat. De gebouwen zijn niet breed genoeg ontworpen om hiermede een behoorlijke pleinombouwing te kunnen verkrijgen. Hierdoor ontstaan te groote ruimten tusschen de gebouwen, die dientengevolge geïsoleerd komen te liggen.

Het aspect van het complex is te zeer verbrokken en heeft niet de noodige waardigheid. Dezelfde verbrokkenheid uit zich ook in de plattegronden van het Raadhuis en de bijgebouwen.

Conclusie:

De situatie acht de Commissie niet belangwekkend, het aspect der gebouwen en de plattegronden niet voldoende.

ARCHITECT Ir. A. BOEKEN B.N.A.

RAADHUIS-CENTRUM TE BLOEMENDAAL

SITUATIE

Motto: „1931“.

De hoofdgedachte van den inzender om de kruising der beide hoofdwegen tot stand te brengen door deze rond te leiden om een groot vierkant terrein, waarop de gevraagde gebouwen behalve de school als een aaneengesloten geheel zijn gedacht, acht de Commissie te waardeeren. Of het verkeersvraagstuk echter op juiste wijze is opgelost valt te betwijfelen. De primaire hoofdwegen zijn in het plan niet duidelijk genoeg van de secundaire te onderscheiden.

Gewaardeerd moet worden de grootsheid van het gebouwencomplex; de wijze, waarop dit is gegroepeerd, is naar het oordeel der Commissie wel goed te noemen. Zij gevoelt echter het gemis van aanpassing hiervan bij het duinlandschap. De geheele opzet is in haar oogen te monumentaal voor het onderwerp: deze monumentale bebouwing, welke begrensd wordt door vier wegen, is niet in overeenstemming met de omgeving. De Commissie gevoelt, dat de inzender de gevraagde school buiten het ontworpen complex der overige gebouwen moest houden, doch zij acht het een bezwaar, dat deze school te ver uit de thans reeds bestaande bebouwing is geprojecteerd.

Dezelfde bezwaren ten aanzien van de monumentaliteit, welke gelden voor de situatie, gelden naar het oordeel der Commissie ook voor het aspect. Er is h.i. geen harmonische aansluiting aan de natuur en de vraag of de ontworpen lange gestrekte platte bouw wel gunstig zou werken in de fraaie naturomgeving moet ontkennend beantwoord worden. In dit plan manifesteert zich ook niet genoeg het karakter van den zetel van het Gemeentebestuur.

De plattegronden van het Raadhuis en van de bijgebouwen kunnen goed en duidelijk genoemd worden. Er is een mooi verband tusschen gangen en hallen, dat tot zeer goede oplossingen zou kunnen leiden. In de opvatting van den inzender, welke in de gegeven toelichting tot uiting komt, is ook de Raadzaal goed te noemen. De overdadige hoeveelheid glas in die ruimte lijkt de Commissie echter om praktische redenen minder juist.

Conclusie: De situatie vindt de Commissie in hoofdopzet goed, doch in de uitwerking niet voldoende geslaagd; het aspect in deze omgeving niet toelaatbaar en de plattegronden goed.

Hieronder volgt tenslotte de brief in de aanhef bedoeld.

Aan de Commissie van Voorbereiding voor den bouw van een nieuw Raadhuis c.a. te Bloemendaal.

Mijne Heeren,

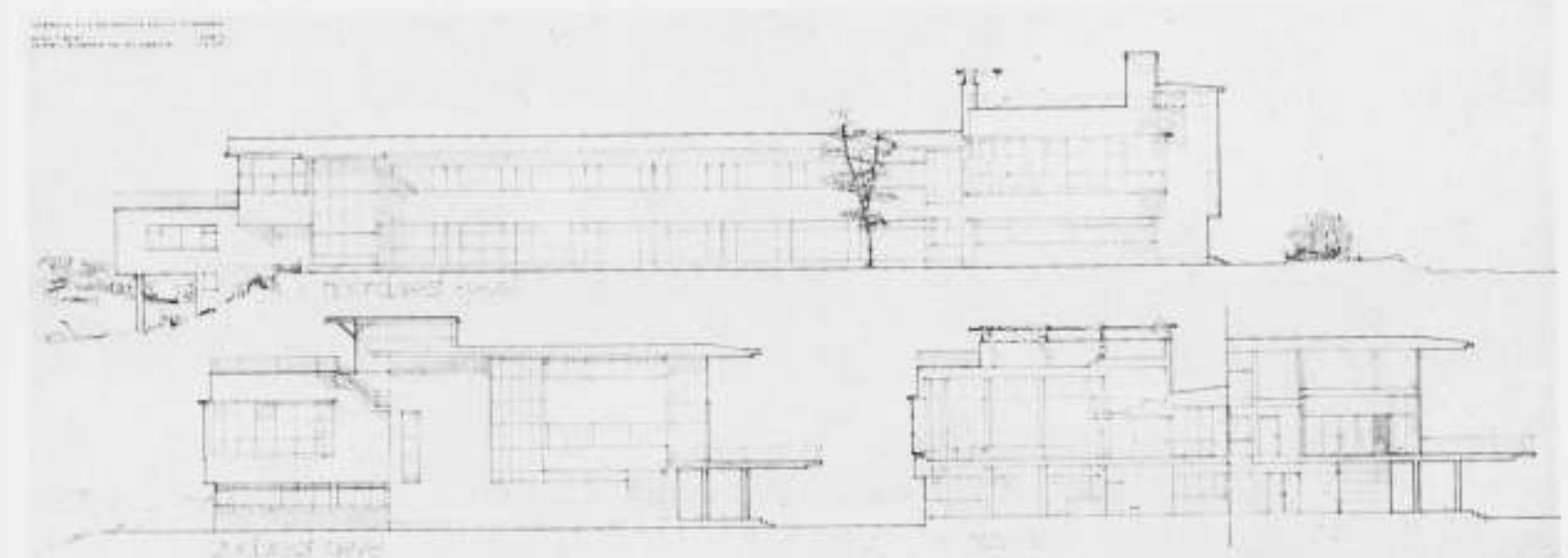
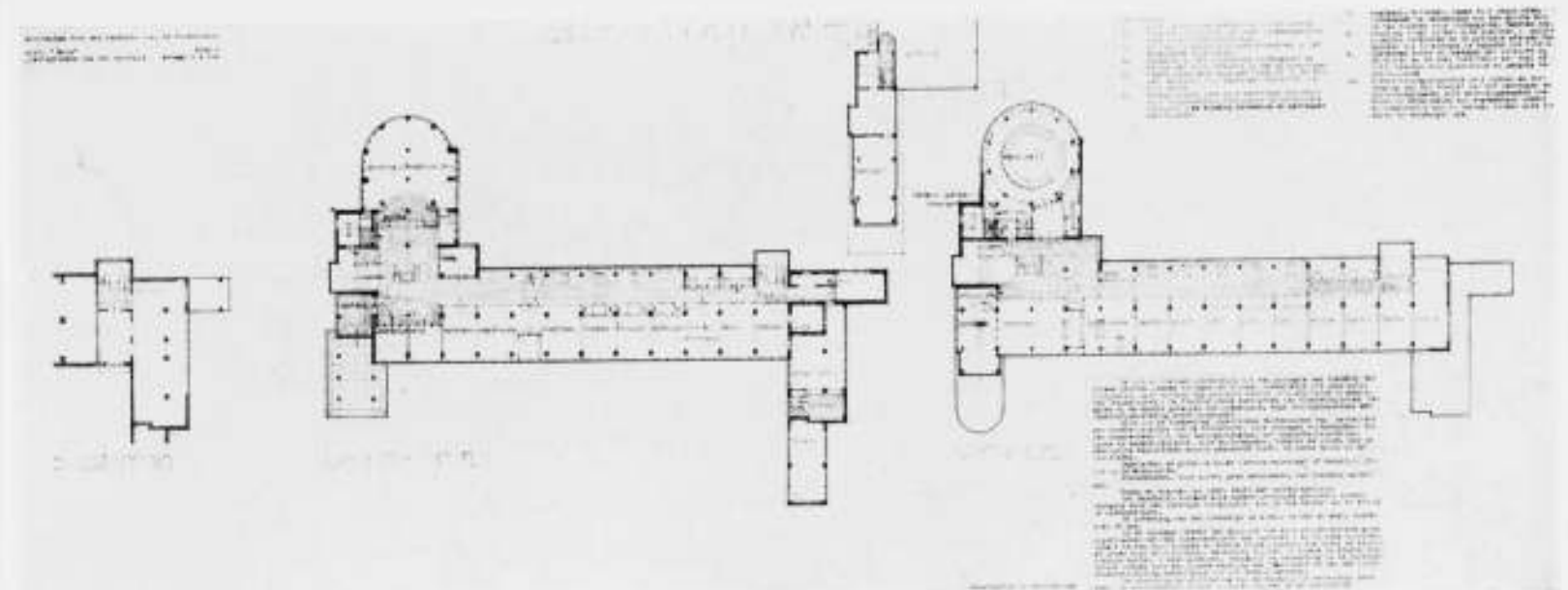
Wij hebben de eer U hiernevens te doen toekomen het rapport van onze beoordeeling der ingezonden schetsontwerpen voor den bouw van een nieuw Raadhuis c.a.

Omtrent deze beoordeeling heerschte in de Commissie algeheele eenstemmigheid.

Uit de bewoordingen van dit rapport zal U blijken, dat het onder motto „Aria“ ingezonden ontwerp naar het oordeel der Commissie in zijn soort goed is te noemen, doch dat daarmee niet het voor Bloemendaal gewenschte resultaat zal worden bereikt.

Er zijn echter behalve „Aria“ nog twee ontwerpen, die belangrijke qualiteiten hebben en wel, die, welke werden ingezonden onder de motto's: „C.C.“ en „Quint“.

De Commissie is eenstemmig van meening, dat van deze twee ontwerpen „C.C.“ gemiddeld genomen het beste is, doch dat het ontwerp „Quint“ ook zoodanige qualiteiten bezit, dat het een vruchtbare oplossing zou kunnen zijn om aan de ontwerpers van „C.C.“ en „Quint“ te verzoeken een nieuw schetsontwerp te maken, waarbij rekening zou moeten worden gehouden met alle te maken bezwaren van de Bouwcommissie en van de Commissie van Advies.

ARCHITECT Ir. A. BOEKEN B.N.A.

RAADHUIS TE BLOEMENDAAL

PLATTEGRONDEN EN GEVELS

Deze nieuwe ontwerpen zouden dan opnieuw aan het oordeel der Commissie van Advies onderworpen moeten worden.

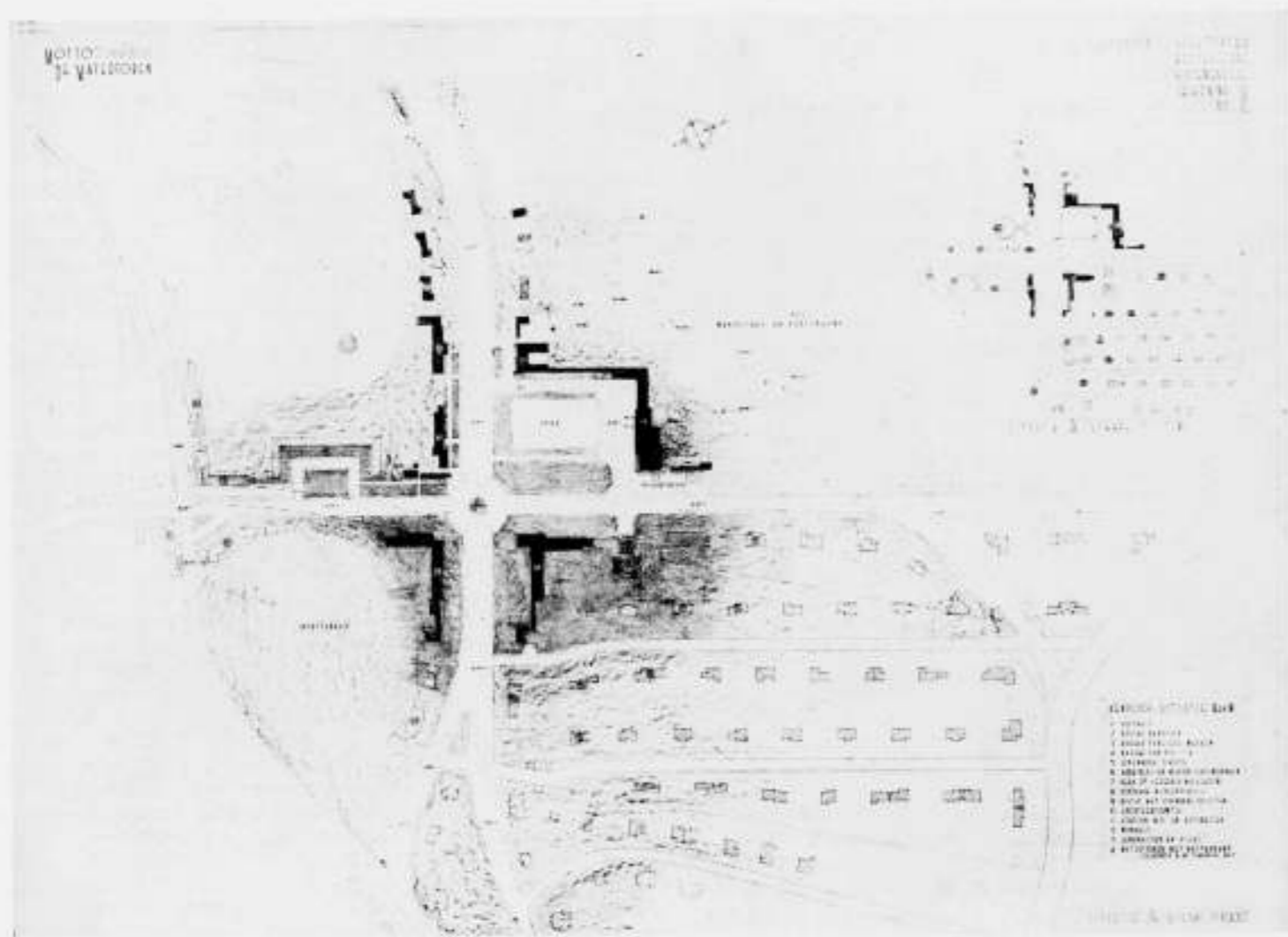
Ten slotte deelen wij U mede, dat een lid der Commissie — de Directeur van Publieke Werken — van oordeel is, dat geen der situaties de meest gewenschte oplossing geeft.

De Commissie van Advies.

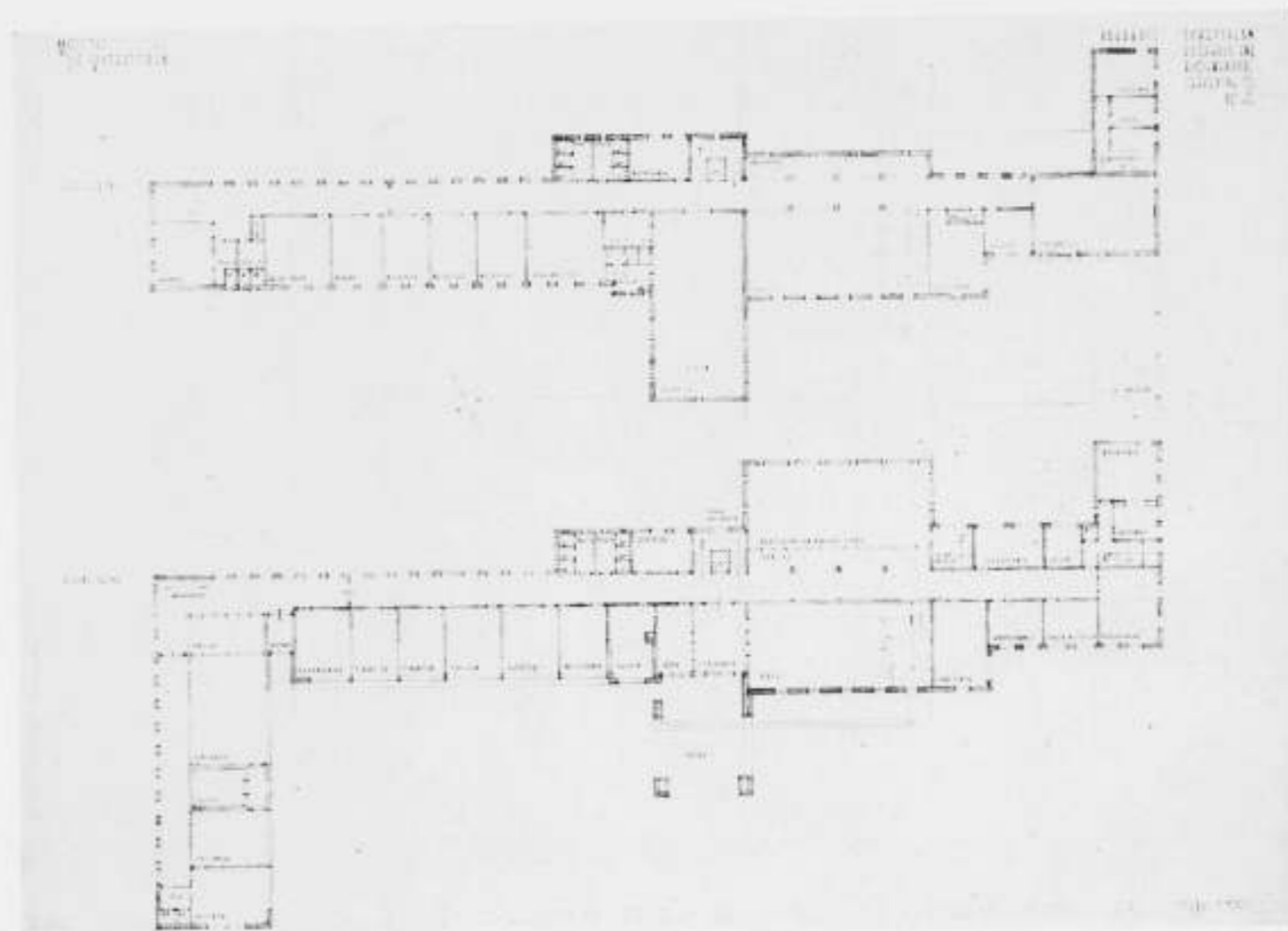
MOTTO'S VAN INGEZONDEN ONTWERPEN NAAR AANLEIDING VAN DE OPENBARE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN NEDERLANDSCH VREDESPOSTZEGEL.

1. Mary.	19. F 24242.	36. Hoop.
2. Zon.	20. Biedt elkander de hand.	37. Moed.
3. Univers.	21. Eenvoud.	38. Vredesdoel.
4. Nie wieder Krieg.	22. Morgenster.	39. „III“.
5. A.B.C.	23. Nr. 35.	40. Karmo.
6. Postzegel.	24. Paco.	41. Nr. 99.
7. R. 35.	25. Postales 3.	42. Experientia docet.
8. Voet.	26. Postales A.	43. 55555.
9. Hand.	27. Postales 1.	44. Phoenix.
10. Lux Mundi.	28. Postales 5.	45. Distel.
1. Vrede op aarde.	29. Postales 2.	46. Labor.
2. Tilly.	30. Postales B.	47. Post.
3. Columba.	31. Kruis.	48. Ars et Pax.
4. Kitty.	32. Postales 4.	49. Idee A.
5. Ontwapening.	33. La lumière de la paix.	50. Quo vadis.
6. Fenix.	34. Vrede op aarde.	51. Ciam Antauel.
7. Daar komt het op aan!	35. Terra.	52. Luctor et Emergo.
8. Marabu.		53. Zon.
		54. 123.

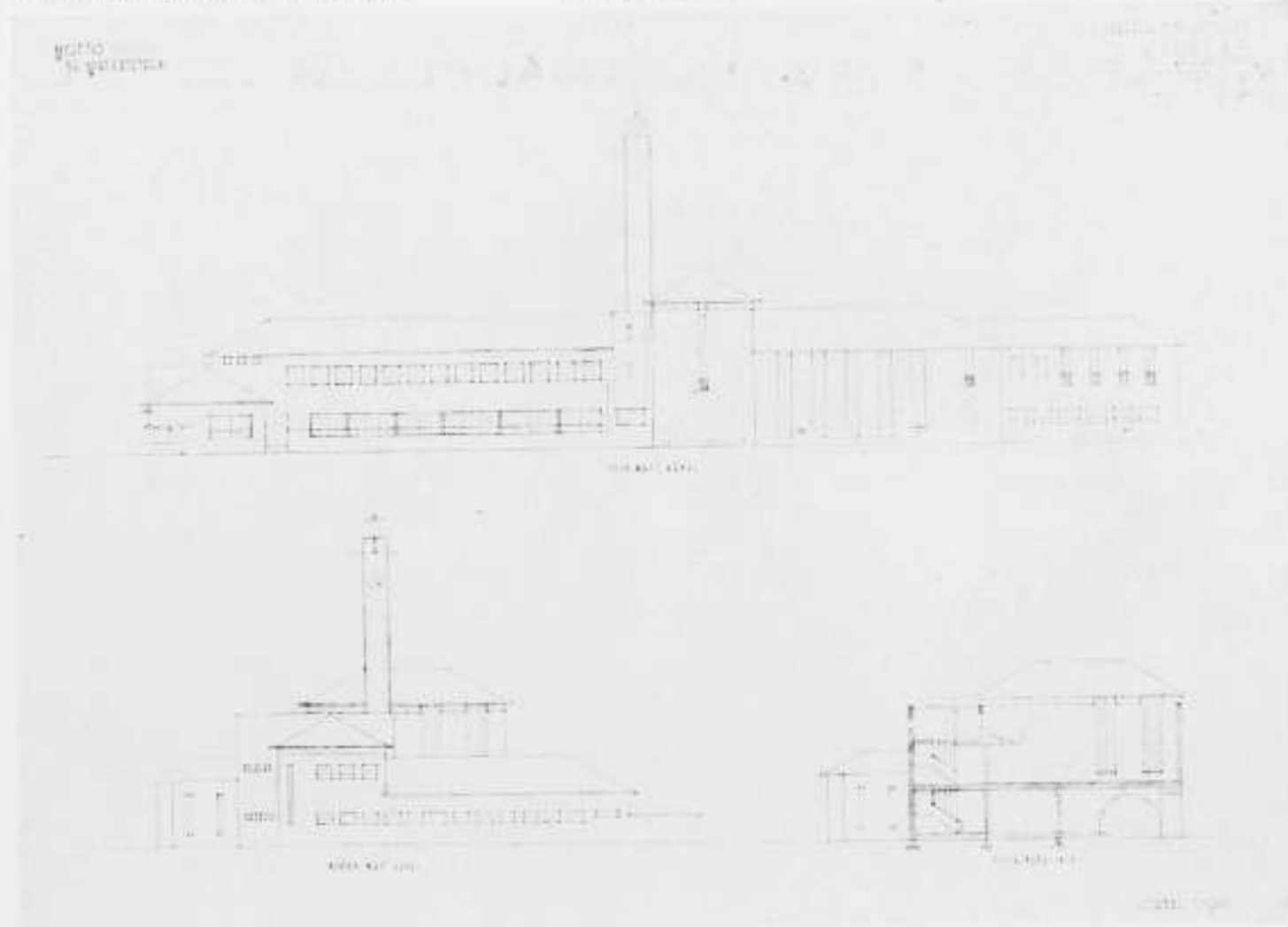
55. Spes patriae.	85. Ster.	ma lex esto.
56. Asto.	86. Ploeg.	115. Wereldvrede.
57. Menselijkheid.	87. Licht.	116. Vrede door Goddelijke Bescherming.
58. Broederschap.	88. Halt.	117. M.P.
59. Overgave.	89. Moeder.	118. Nr. 56.
60. Willen.	90. Jeugd.	119. Nr. 87.
61. Paco.	91. Lyden.	120. Nr. 13.
62. I.O.	92. Zonnestraaltje.	121. Wim.
63. Lego.	93. Exploit.	122. Wolf en Lam.
64. Heelal.	94. Concours.	123. Vrede door Wijsheid.
65. Vrede schept.	95. Kracht.	124. Paso.
66. Jesajas.	96. H. F.	125. Qui sequitur me non ambulat in tenebris.
67. Nederland-Vrede-land.	97. Schakel.	126. Licht.
68. Mop.	98. Bethlehem.	127. Postales G.
69. Hoop op Vrede.	99. Nobel.	128. Aurora.
70. Aristide Briand.	100. Oost en West.	129. Virgo.
71. Dona Nobis Pacem.	101. P.T.T.	130. Sagittarius.
72. Zoeker.	102. Resi.	131. Scorpio.
73. Mea culpa.	103. R.O.A.	132. Vredore.
74. Strijd?	104. Wapens Neer.	133. De vrede is in de lucht... enz.
75. Vom Himmel.	105. St. Michiel.	134. Finito.
76. Roos.	106. Wereldvrede.	135. Dona nobis pacem.
77. Slagschaduw.	107. Ligi.	136. Pax.
78. Eenvoud.	108. Vrede door Recht.	137. Păce.
79. Nader.	109. Vredesuitstraling.	138. Monde.
80. Wil.	110. Pechvogel.	139. Paix.
81. Swastika in cirkel.	111. P.	140. Verbroedering.
82. Araba.	112. Donan.	141. 269.
83. Eirène.	113. Het verstand leidt de kracht.	
84. Hand.	114. Salus populi supre.	

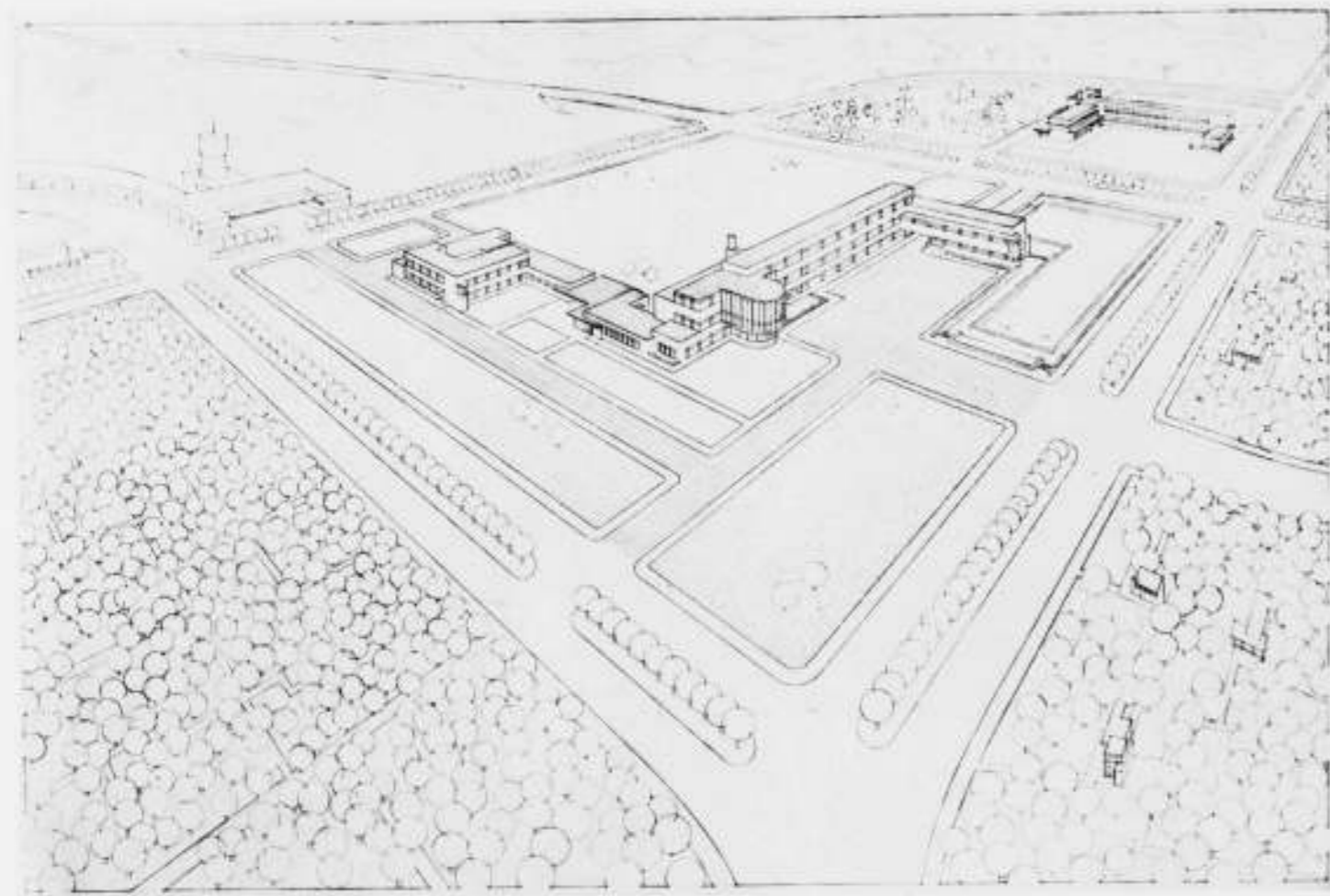
ARCH. H. W. VAN KEMPEN B.N.A. RAADHUIS-CENTRUM TE BLOEMENDAAL ALGEMEEN OVERZICHT EN SITUATIE

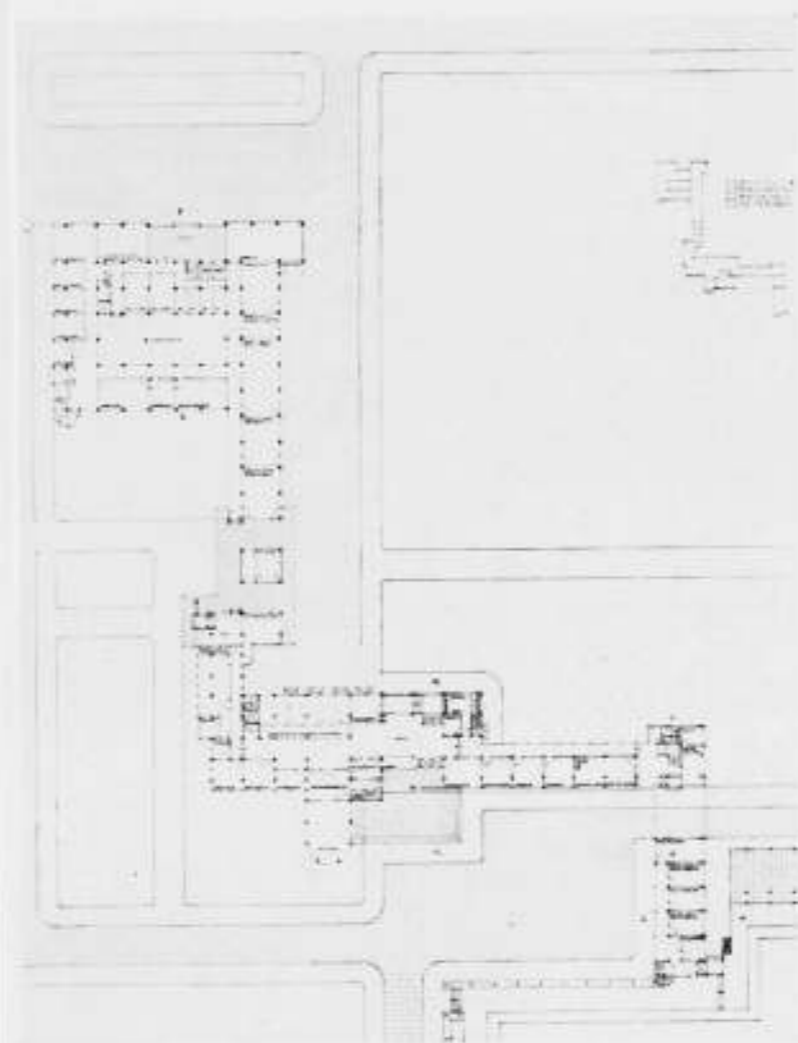
ARCHITECT H. W. VAN KEMPEN B.N.A. RAADHUIS TE BLOEMENDAAL PLATTEGRONDEN

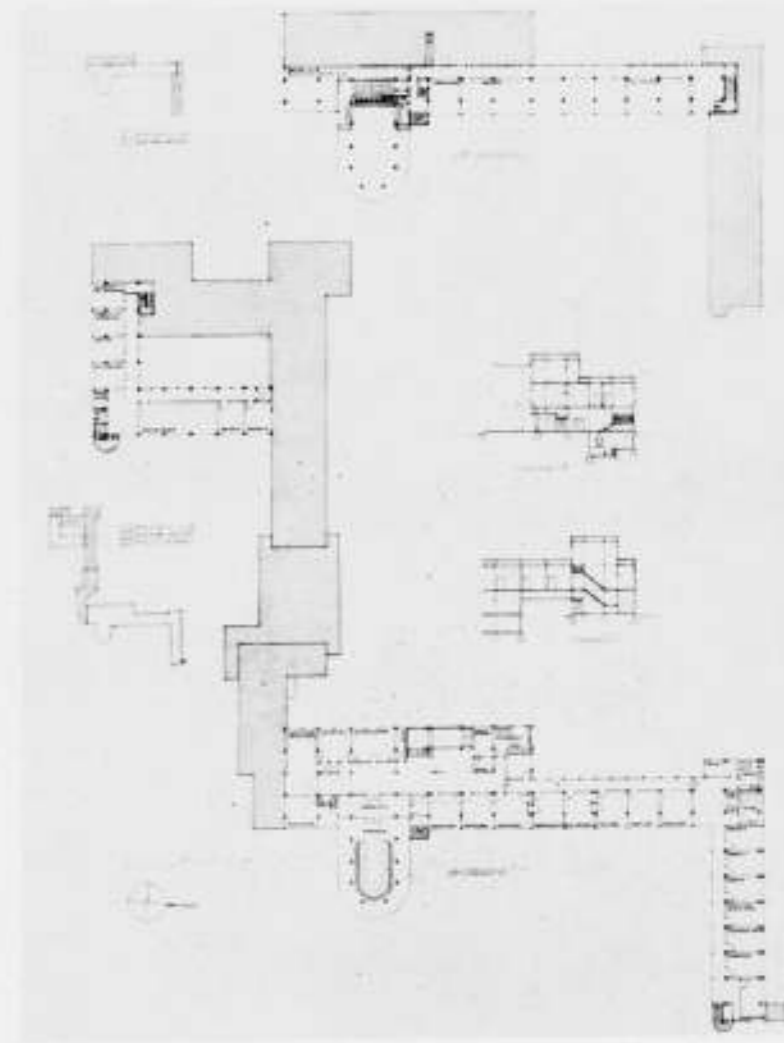
ARCHITECT H. W. VAN KEMPEN B.N.A. RAADHUIS TE BLOEMENDAAL GEVELS EN DOORSNEDE

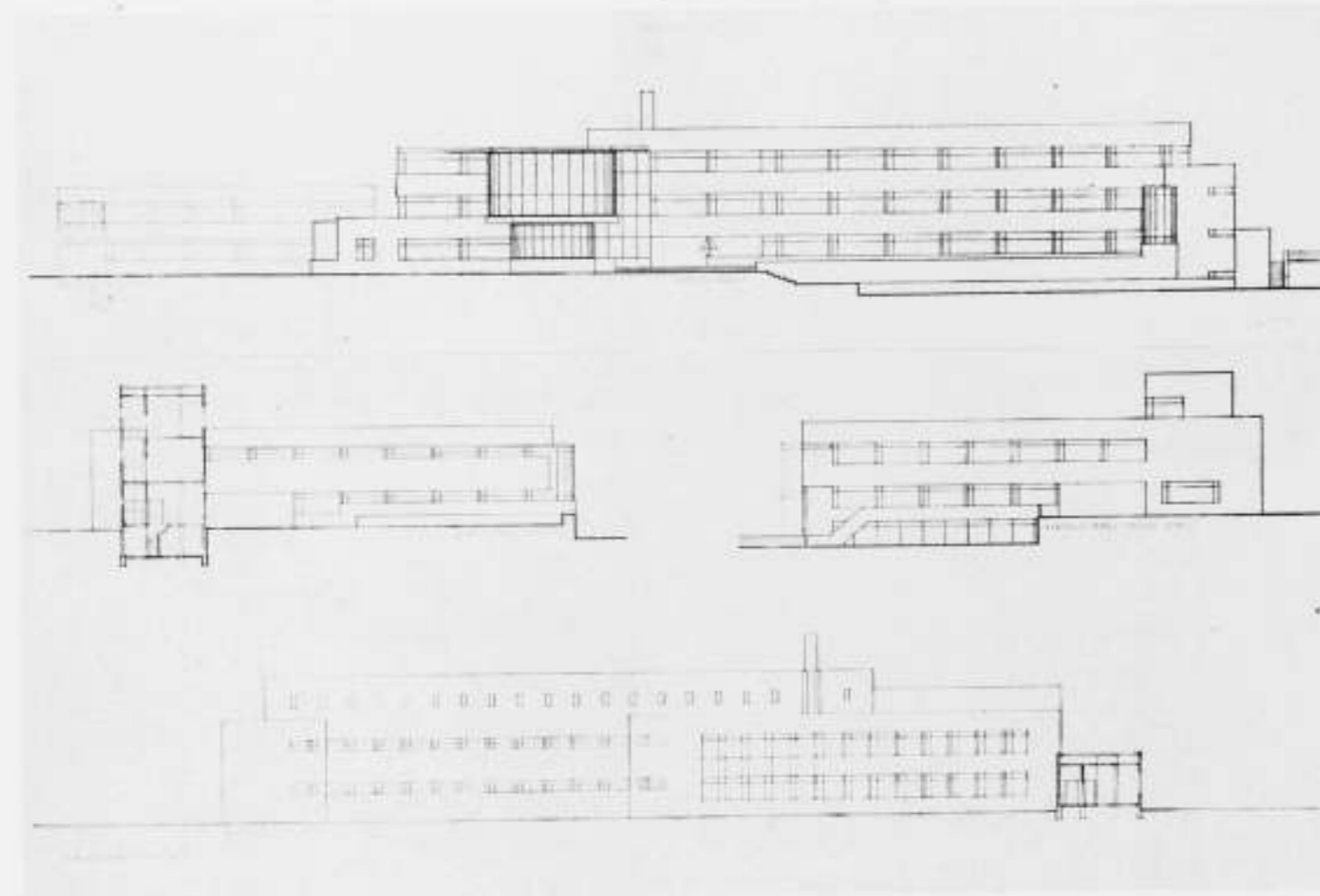
ARCHITECT H. Th. WIJDEVELD B.N.A. RAADHUIS-CENTRUM TE BLOEMENDAAL ALGEMEEN OVERZICHT

ARCHITECT H. Th. WIJDEVELD RAADHUIS-CENTRUM TE BLOEMENDAAL

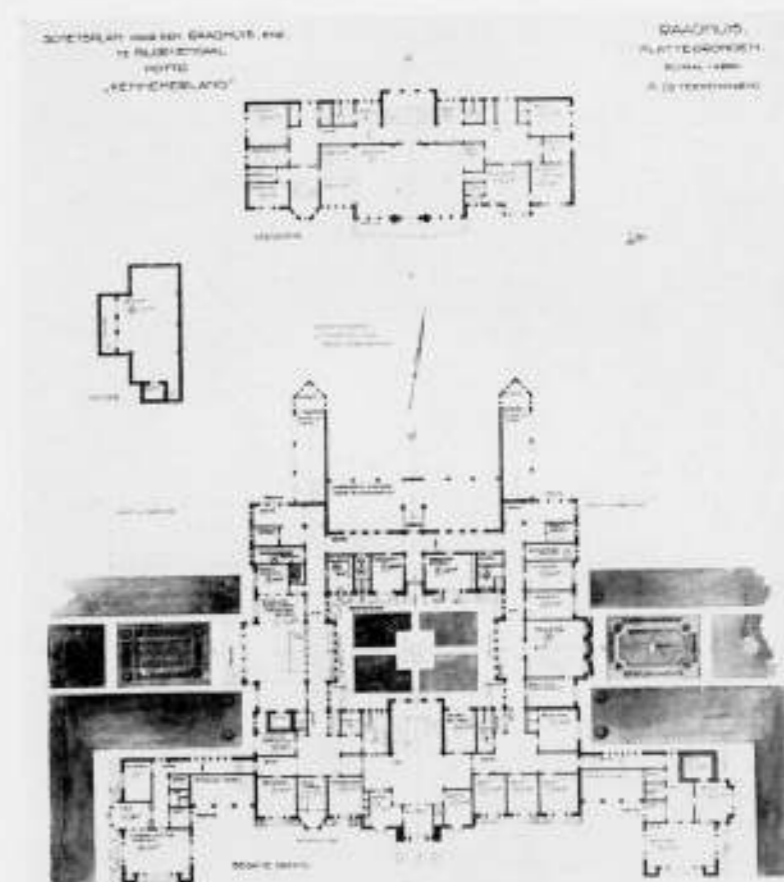
PLATTEGRONDEN

ARCHITECT H. Th. WIJDEVELD B.N.A. RAADHUIS TE BLOEMENDAAL GEVELS

ARCHITECTENBUREAU MULDER EN VAN ASDONK RAADHUIS-CENTRUM TE BLOEMENDAAL SITUATIE EN PLATTEGRONDEN RAADHUIS

SCHETSPLAN VOOR EEN RAADHUIS, ENZ.
TE BLOEMENDAAL.
MOTTO
„KENNEMERLAND“

RAADHUIS.
VOORGEVEL. SCHIJK 1400.
A. (BETEEKENINGEN)

ARCHITECTENBUREAU MULDER EN VAN ASDONK

RAADHUIS TE BLOEMENDAAL

VOORGEVEL

142. Vrede.	189. Landbol.	239. Vrede door rede.	288. P.J.C.	332. Fita.	382. 200.
143. Mad.	190. Blager.	240. Eendracht.	289. Vredesster.	333. Zoo zal 't eens zijn.	383. Vrede.
144. D.U.I.F. (duif).	191. Gerbla.	241. „Vredester“.	290. Pax.	334. Verbreiding.	384. Pen.
145. Verlängen.	192. Groeiende Gedachte.	242. „Gevleugeld Woord“.	291. Ontwapening.	335. Heraut.	385. Arbeid.
146. Pantacol.	193. Sleur.	243. „Krul“.	292. Paix.	336. T.V.V.	386. Leven.
147. In terra pax.	194. Duif.	244. Vrede.	293. Slochteren.	337. Vrede.	387. Liberté.
148. Anna Pavlova.	195. Neef.	245. Vrede.	294. Locarno.	338. Orange Blange	388. Thea.
149. G.G.W.	196. Ball.	246. Arbeid.	295. 13228.	Bleu.	389. Ontluiken.
150. de Eed.	197. Tjoba Sadja.	247. V.	296. 12548.	339. Nieuw Leven.	390. Oprianding.
151. Xap.	198. Djangon Riboet.	248. Pax.	297. 4088.	340. Excitatie.	391. Drii.
152. Genève.	199. Zon.	249. Eenvoud.	298. Vrede.	341. Utopie.	392. Adequaat.
153. Het zwaard bemint de schie.	200. „32“.	250. Om al 'tgeen den Volke goed is.	299. Pax Vob'is.	342. C.R.I.	393. 1930.
154. Aristide Briand.	201. Welvaart.	251. Santander.	300. X 6619.	343. Eternea.	394. Oogst.
155. Paula.	202. A.	252. Pax.	301. Noord, Oost, Zuid, West.	344. Vrede op aarde.	395. Bolland.
156. Kim.	203. „27“.	253. Stralen.	302. Ichnaton.	345. Patria.	396. Kiam?
157. Offsetdruk.	204. Jusgentium.	254. Zon.	303. Anker.	346. Pax Mundi.	397. Volkenbond II.
158. S.H.P.	205. Ange.	255. Vrede.	304. III.	347. Toekan.	398. Koningin.
159. 95.	206. Duizon.	256. Paxpost.	305. Fiore.	348. S.	399. K. u K.T.M.
160. Globe.	207. Eendracht.	257. Zwaplo.	306. Wereldvrede.	349. P.T.T.	400. K. u K.T.M.
161. Eenvoud.	208. Tubantia.	258. Amstel.	307. Vrede sterker dan wapens.	350. Sta.	401. K. u K.T.M.
162. Annie.	209. 102.	259. Pax luciat orbi.	308. Internationale vredesgedachten.	351. Dag en Nacht.	402. Jachin.
163. Betsy.	210. Wilt gij vrede? enz.	260. Contact.	309. Verbreiding.	352. V.R.E.D.E.	403. Maart.
164. Bloei.	211. In terra pax.	261. geen motto.	310. Voor het zwaard de spade.	353. Excelbrand.	404. Ster.
165. Vrede zij met U.	212. G.H.	262. Zelfmoord v. d. oorlog.	311. S.	354. Perseverantia.	405. Girkel.
166. De Volkeren aaneengesmeed.	213. Duif.	263. E.F.	312. G.	355. Paix.	406. Olijftak.
167. 9992.	214. Zon.	264. A.B.	313. F.	356. Lous L.	407. Fakkel.
168. Pax.	215. Meer licht.	265. C.D.	314. Peccavi.	357. Labor.	408. Hanson.
169. V.	216. Crux.	266. Geteekend in Januari.	315. Vrede bringe voorspoed, handel en industrie.	358. de Klokkenluider.	409. Kaj.
170. Maakt pompen... enz.	217. Erasmus.	267. Quia absurdum.	316. Geko.	359. K. u K.T.M.	410. Broederschap.
171. Waarheid.	218. Gaia.	268. Lente.	317. 751115.	360. Pax.	411. Aurora.
172. Zeven.	219. Eenheid.	269. Nederland-Vrede-land.	318. Verlichting.	361. Letter A.	412. Vredesklok.
173. Den nieuwen wegel... enz.	220. „1914“.	270. N.V.	319. Svera.	362. Pax.	413. Vrede.
174. Vrede.	221. Zeven.	271. Hoop.	320. Spiegelbeeld nr. 2.	363. Eversharp.	414. Zaad.
175. 777.	222. A D '32.	272. Er zij licht.	321. Spiegelbeeld nr. 3.	364. Der Versuch.	415. 1313.
176. Door vrede nieuw leven.	223. Onder Nr B 30 (R 2525?)	273. Blauw.	322. Spiegelbeeld.	365. 365.	416. Omsmeder.
177. 't zoekend oog.	224. Vrede-ik zal handhaven.	274. Ster.	323. Naar het Licht.	366. Opgang.	417. Toekomst.
178. Pool.	225. X X.	275. Wereldvrede.	324. Lente.	367. Lente.	418. Mercurius.
179. Noord.	226. Internationaal.	276. Eenheid.	325. Emanuel.	368. Voorjaar.	419. Ni.
180. Ster.	227. van Noord tot Zuid.	277. Eenheid.	326. Gravura.	369. Spinrag.	420. Vredesbode.
181. Vlag.	228. Genève.	278. Vrede verwerft.	327. A. G. J. de Jong Mauritsstraat 39 Utrecht.	370. J. A. G.	421. Zegen.
182. S.	229. Alle menschen worden broed'ren.	279. Koekoek.	328. Rozenhage.	371. Tip.	422. Vredessymbool.
183. Mimosa.	230. Der Volk'ren Wil.	280. Egu.	329. 12456.	372. Perhaps.	423. Pax.
184. Maart.	231. A.N.S.	281. Eigen Land.	330. Vrede.	373. Yvonne.	424. Vredesafeer.
185. Veritas.	232. Espero.	282. Vooruit.	331. U.	374. Klimop.	425. Vrede door Recht.
186. Pax.	233. „1932“.	283. Noot meer oorlog.		375. Mieke.	426. Wereldvrede.
187. By Geestkracht woont de Vrede.	234. Maramela.	284. Waterlelle.		376. Verwachting.	427. Vrede.
188. Lima.	235. rood (omlijnd).	285. Trias.		377. Hetdaeghet in den Oosten.	428. Vredesster.
	236. P.A.X.	286. A.M.		378. Kim.	429. Vredesduif.
	237. Menschheid.	287. Olijftak.		379. Verlefen.	430. Vredeszege.
	238. R. 1932.			380. Naar het Licht.	431. Paccifist.
				381. Halt.	432. Fraternitas.
					433. Pax et Justitia.

(Wordt vervolgd)

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 15 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 9 APRIL 1932 No. 15

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. ONTWERP-WIJZIGING ALGEMEENE REGELEN.

Het Bestuur herinnert de Kring-Bureaux en de leden er nogmaals aan, dat voorstellen in den vorm van amendementen op het ontwerp-wijziging der Algemeene Regelen vóór 1 Mei worden ingewacht op het Bureau van den B. N. A. Het is de bedoeling van de Alg. Hon. Commissie om deze amendementen te bestuderen ten einde tot een eind-ontwerp te komen.

Dit eind-ontwerp zal dan in de ledenvergadering van den B. N. A. in behandeling komen.

HET BESTUUR VAN DEN B. N. A.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN. TIJDELIJK ADMINISTRATIE-ADRES OVERTOOM 542, TELEFOON 81858. NA 15 MEI A.S. FRANS VAN MIERISSTRAAT 107, TELEFOON 27707.

ADRESVERANDERING ADMINISTRATIE.

De Administratie van het Genootschap wordt met ingang van 15 Mei a.s. verplaatst naar Frans van Mierisstraat 107 Amsterdam Zuid.

Tot en met dien datum is het tijdelijk adres der Administratie gevestigd Overtoom 542 Amsterdam West.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, WAARN. VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H.C. VERKRUUSEN, RED., J. BOTERENBROOD, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT, J. ZIETSMAN.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 16 APRIL N° 16

OUDE EN NIEUWE ARCHITECTUUR IN SOWJET-RUSLAND, VAN VERLOSSERSKERK TOT SOWJETPALEIS.

Over dit onderwerp hield de Heer Ir. J. B. van Loghem voor leden en introducés van het Genootschap een voordracht op Maandag 7 Maart j.l.

In het eerste gedeelte zijner voordracht, die spreker eigenlijk liever een causerie wilde noemen, wilde hij een beschouwing houden over Oud-Russische Bouwkunst, om na de pauze beelden van Moderne Bouwkunst in Sowjet-Rusland de revue te laten passeeren en tot slot een toelichting te geven bij zijn ontwerp voor het Sowjetpaleis te Moskou.

Voor een welgevulde zaal ving spreker dan zijn causerie aan met een citaat uit het werkje van Dr. Berlage over Normalisatie in Woningbouw (1918), waarin deze den architecten toeroept er aan te denken „dat bouwen is een sociale werkzaamheid, die er in eersten aanleg is niet om de kunst, maar om de woning als nuttigheidsobject te scheppen. En zelfs dan, wanneer die werkzaamheid groeit tot een kunst, hetgeen ook zeker moet, dan nog is daarbij te bedenken, dat die kunst er niet is voor U zelf, maar door en voor de gemeenschap”.

Deze uitspraak laat zich naar sprekers meening toetsen aan alle tijdperken van maatschappelijke ontwikkeling en vernieuwing. Kunst als uiting opzichzelf is verwording; ware kunst kan slechts bestaan in nauw sociaal-economisch verband met de samenleving.

De ware bouwmeester zal uitgaan van de eischen die een nieuwe wereld hem stelt, en de zuiverste uitingen van bouwkunst, nu en in het verleden, zijn steeds die, ontstaan in een tijd, waarin de menschheid zich opnieuw bezint.

Zij zijn vaak simpel, niet als kunst bedoeld, maar daarom zoo-veel te echter, omdat de schepper ervan zich daarin niet meer betoonde dan den dienaar van zijn tijd.

Ook de Russische kunst der oudheid heeft ons veel van die werken nagelaten, waarin die nauwe wisselwerking tusschen bouwkunst en samenleving tot uiting komt, en de eeuwige continuïteit der gedachten tot beeld is geworden. Spreker vertoont een reeks lichtbeelden van openbare gebouwen, kerken en paleizen, waaraan hij uitvoerig zijn denkbeelden toetst.

Van een bijzondere schoonheid zijn die wonderlijk fantastische kerken met haar vele torens, maar toch logisch gevolg van de ritueele indeeling van het inwendige, en voorts verklaarbaar uit het klimaat van het land en de geaardheid, geloof en tradities van een bijzonder volk.

Spreker heeft gelegenheid daarbij te wijzen op de aanvanke-lijke zuiverheid der werken en het in later tijden op te merken verval, waarbij de schoonheid niet meer gevolg, maar voorop-gezette zaak is geworden.

Hij besluit de serie beelden met eenige plaatjes van naar zijn meening wel het schoonste bouwwerk dat hij kent: het Kremlin te Moskou.

Na de pauze is de moderne Russische Bouwkunst aan de beurt.

Spreker vertoont allereerst eenige beelden van uitgevoerde werken in verschillende deelen van Rusland.

Hij kan hieronder veel waardeeren dat er op wijst dat men daar in de goede richting gaat, maar ook is er werk onder

dat, ondanks een moderne allure, in wezen eigenlijk nog van den ouden stempel is.

Wat hij van den woningbouw in Sowjet-Rusland, o.a. in Moskou, zag, was in sociaal en technisch opzicht zeer goed, en b.v. zelfs veel beter dan hier te lande.

Door het enorme woningtekort waren echter ook deze wonin- gen voorloopig met het drie- tot viervoud van het aantal gezinnen, waarvoor zij bestemd zijn, bezet.

Spreker laat daarna nog eenige beelden zien van de enorme werken welke in uitvoering zijn of genomen zullen worden, o.a. de electriciteitswerken en de groote 1400 M. lange stuw in de Dnjepr, en fabrieks- en wooncomplexen in den Oeral.

Spreker komt dan tot zijn plan voor het Sowjet-paleis te Moskou, waarvoor door de Sowjet-republiek een prijsvraag is uitgeschreven en waaraan ook hij was uitgenoodigd deel te nemen.

Aan de hand van lichtbeelden van teekeningen en maquette's verklaart hij situatie en opzet van deze, waarlijk niet geringe, oppaaf.

Het daarvoor bestemde terrein is gelegen aan de Moskwa, op eenigen afstand van het Kremlin, en verkregen door slooping van de bekende Verlosserskerk, die als monument niet bijzon- der waardevol was.

De bouw wordt hoofdzakelijk beheerscht door twee groote zalen, n.l. een zaal voor 15000 en een zaal voor 6000 resp. 7000 menschen.

Volledigheidshalve volgt hier verder wat Ir. van Loghem bij de hierbij afgedrukte afbeeldingen van zijn ontwerp schreef.

„De zalen zijn zooveel mogelijk aan alle zijden vrij gelegd, wat ten deele uit het verlangen naar veiligheid is geboren, ten deele ter voldoening aan den eisch van snelle vulling en ont- ruiming van de zalen, en snelle verspreiding per metro, tram en omnibus naar alle deelen van de stad. Verder is de vrije ligging bepaald door den eisch, dat in beide zalen groote volks- demonstraties met banieren direkt van de straat het tooneel of podium kunnen bereiken, om na gedemonstreerd te hebben, het podium aan de andere zijde te kunnen verlaten.

De vorm van de grootste zaal wordt bepaald door de volgende eischen:

„De zaal moet geschikt zijn als muziekzaal (orkest van 500 man), als vergaderzaal, als spreekzaal en als bioscoopzaal.”

Een bepaald tooneel is voor deze zaal dus geen vereischte.

De vorm van de zaal wordt in hoofdzaak beheerscht door de accoustische eischen, terwijl de groote breedte-ontplooiing verband houdt met de noodzakelijkheid om de diepte, in ver- band met de onderscheiding met het bloote oog, zoo gering mogelijk te doen zijn. Het projectiescherm van 10 X 10 M. kan geheel onder het orkest-podium wegzinken. De ruimten achter de orkestruimte zijn in hoofdzaak voor het presidium (300 man), binnenlandsche pers (200 man), buitenlandsche pers (150 man), corps diplomatique (150 man), muzikanten (500 man), kleedkamers voor demonstranten (500 man). Al deze groepen moeten door afzonderlijke toegangen in contact met de zaal komen. De overspanning van deze zaal geschiedt door 10 groote brugspanten in gewapend beton, welke achter het orkest zich concentreeren op de beweeglijke beton-kolom- men, in verband met de werking van het materiaal bij ver-

CONSTANTIJNTOREN KREML
MOSKOU 15e EN 17e EEUW

KERKCOMPLEX TE NOVGOROD
1050

HEILANDSKERK BIJ MOSKOU
16e EEUW

VERLOSSERSKERK TE KOWALEW 1350

KLOOSTER TE PSKOV

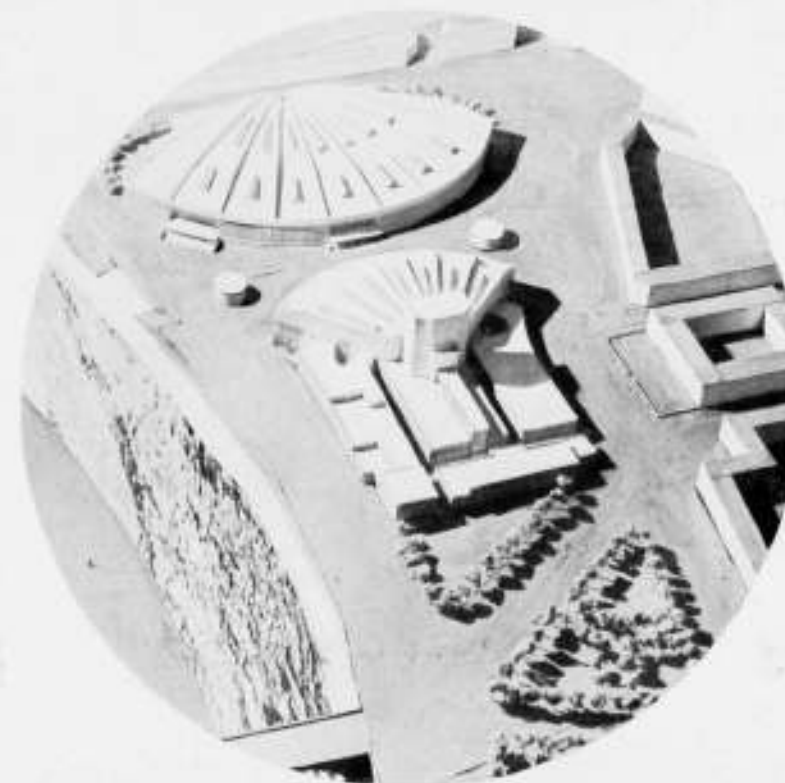
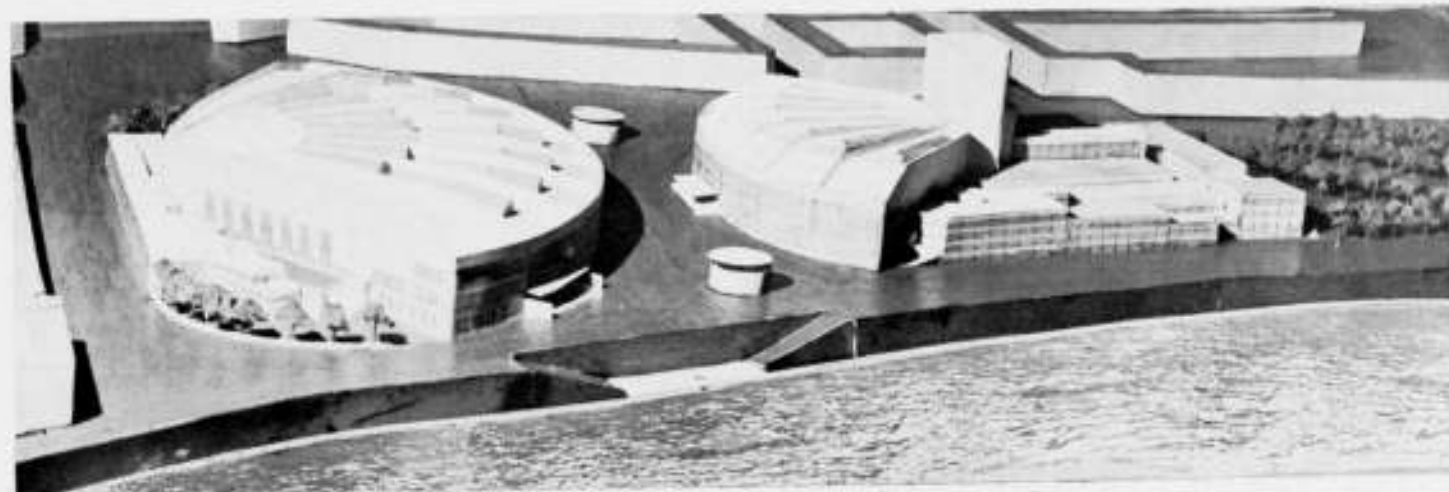

KLOKKENTOREN TE PSKOV (1450)

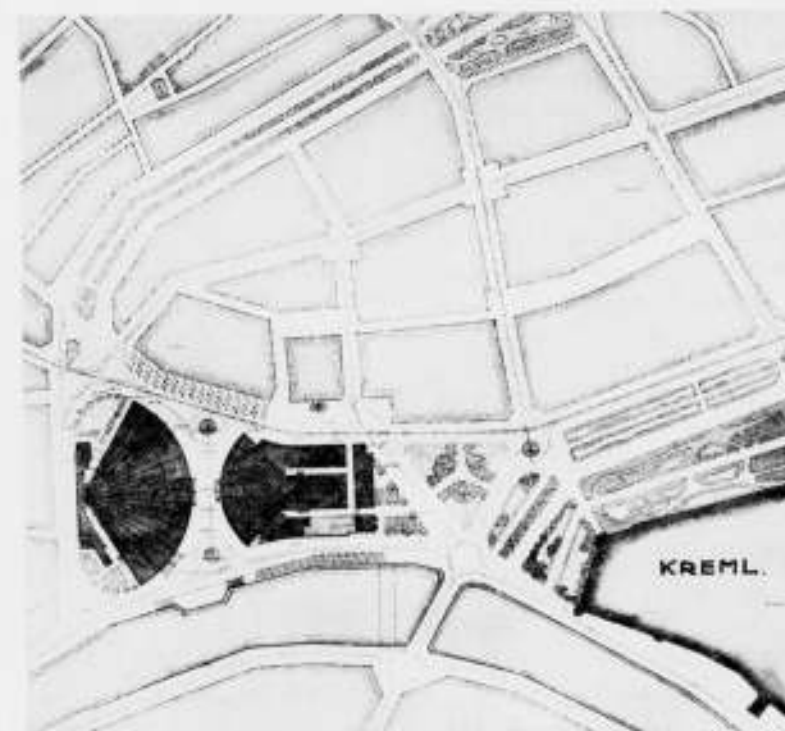
HISTORISCHE BOUWKUNST IN RUSLAND.

warming of afkoeling. De oplegging der bruggen boven den wandelgang is vast. De bruggen hebben een spanning van ± 125 meter en zijn bovendien 25 meter vrij als console. De kleinste der 2 groote zalen is in hoofdzaak congressaal, en moet behalve aan dezelfde eischen van de groote zaal ook voldoen als tooneelzaal. De eischen der accoustiek voor alle gevallen zijn daardoor nog ingewikkelder, en beheerschen de vormgeving nog sterker. De ruimtecomplexen, die deze zaal omgeven zijn veel ingewikkelder en talrijker dan bij de groote zaal. Behalve de daarbij reeds genoemde ruimten, moet in dit gebouw nog een bibliotheek voor 500.000 werken aansluiten met lees- en spreekzalen, een gebouw voor 4000 gedelegeerden, een tentoonstellingsgebouw, diverse groote en kleine zalen voor 200 à 500 personen, een postkantoor en verdere administratieve complexen ondergebracht worden, welke ruimten meerendeels in onderling contact met elkaar en met de zaal moeten staan. De 50 meter breede tooneel-afzetting is in 3 deelen verdeeld, zoodat de demonstraties van buiten eventueel de zijtooneelen in beslag nemen, terwijl het midden-tooneel nog plaats kan bieden voor 500 spelers of in sommige gevallen door filmprojecties wordt beheerscht, zoodat de film kan versterkt worden door demonstraties of de demonstraties in het donker kunnen bewegen, terwijl de hoofdhandeling zich op het doek voltrekt. De constructie van dit gebouw is verwant aan

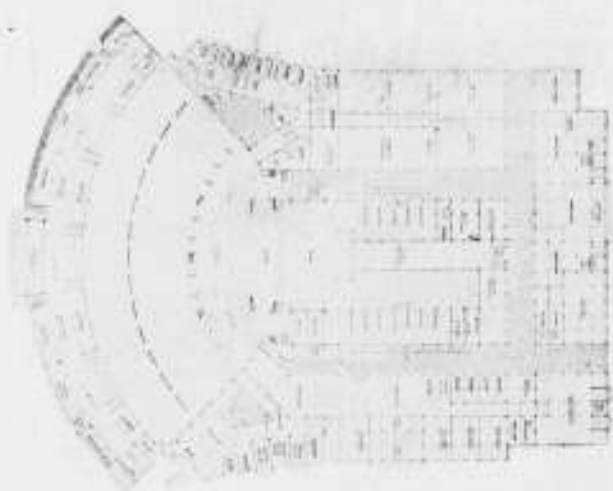
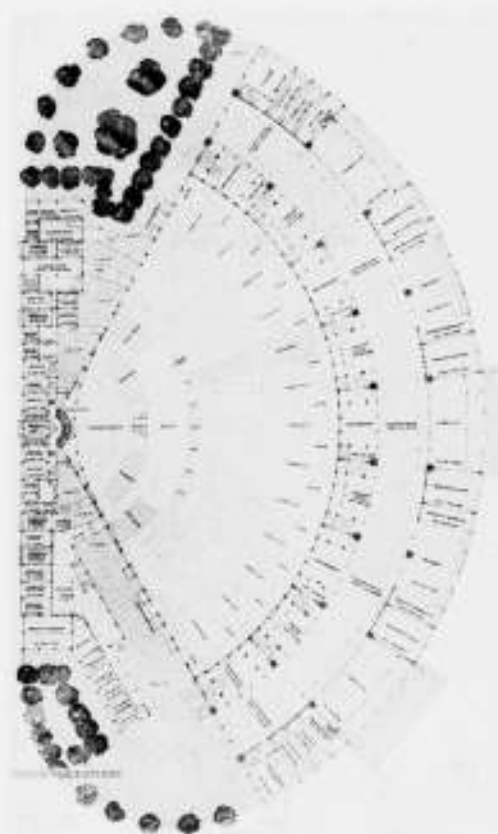
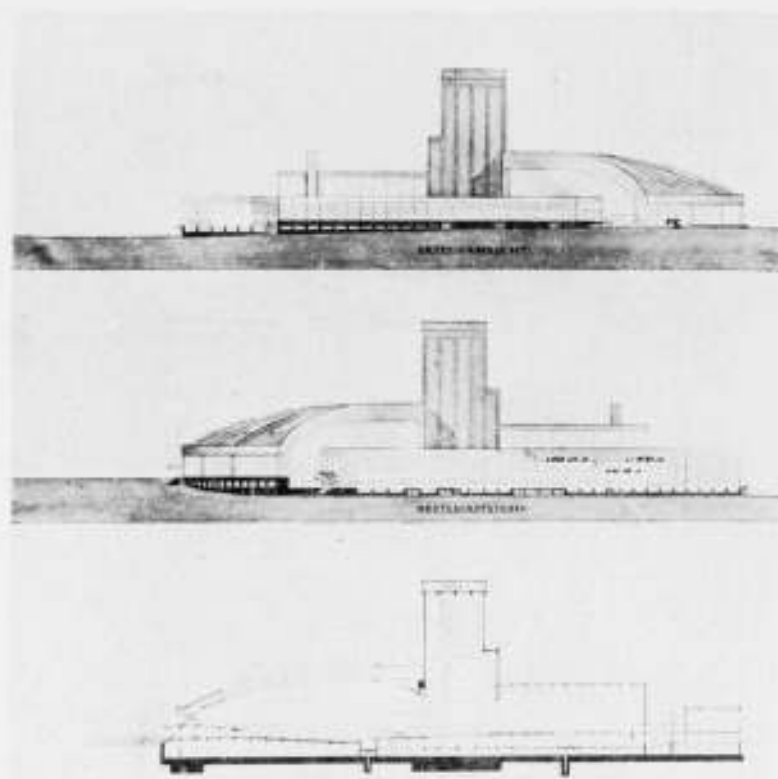
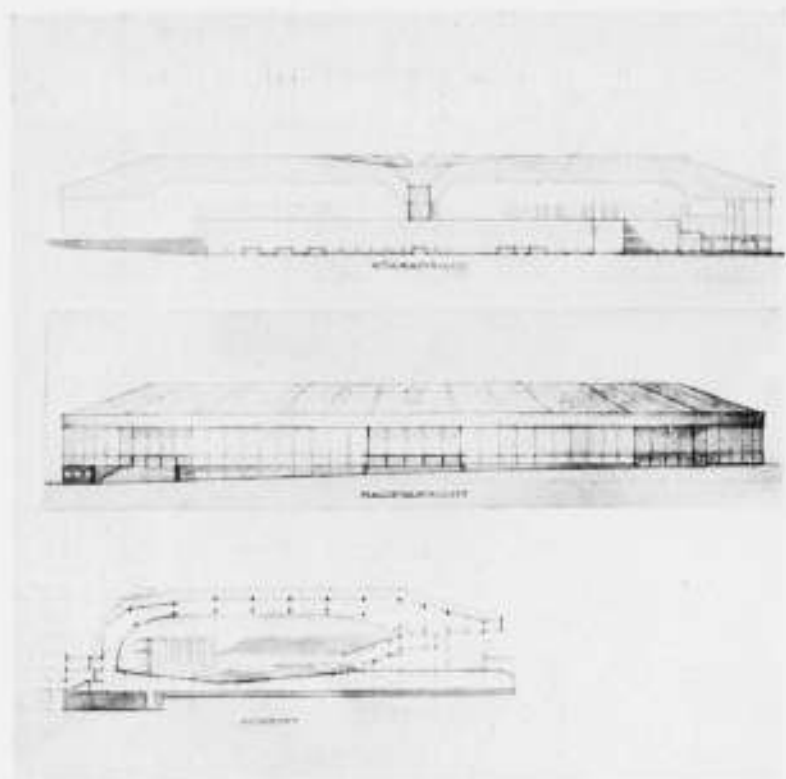
die van de groote zaal. Op beide zalen bevinden zich groote lichtkappen, daar de zalen ook bij daglicht gebruikt zullen worden. Frescoschilderingen en beeldhouwwerken, die de verworvenheden van het nieuwe Rusland zullen verbeelden, worden in de zalen slechts spaarzaam aangebracht, maar vinden plaats in de couloirs en ontspanningsruimten. In de zalen is de versiering in hoofdzaak door projectie op de wanden gedacht. De verschillen in terreinhoogte, die circa 8,5 meter bedragen, zijn zoodanig in het gebouw verwerkt, dat men daarvan in het gebouw niets bemerkt. De zeer sterk horizontaal gerichte architectuur is een direkt gevolg van het programma van eischen. Er is geen poging gedaan door onnoodige toevoegingen een verticaal accent aan het gebouw te geven. De toren boven het tooneel wordt zuiver door den eisch aan tooneel-schermen en verlichting bepaald en is als massa voldoende om het geheele complex te beheerschen." Uit hetgeen spreker zoo tusschendoor mededeelde van zijn ervaringen met deze prijsvraag, viel op te merken, dat het geweldige land van de revolutionaire vernieuwing, dat thans met zijn vijfjarenplan de aandacht van de geheele wereld op zich gevestigd houdt, de groote teleurstelling dreigt te worden van hen die van Sowjet-Rusland groote dingen verwachten op het gebied van de vernieuwing der Bouwkunst.

MAQUETTE VAN SOWJET PALEISTE MOSKOU, ONTW. IR. J. B. v. LOGHEM

SITUATIE SOWJET PALEISTE MOSKOU, ONTWERP IR. J. B. v. LOGHEM

PLATTEGROND, GEVELS EN DOORSNEDE SOWJET PALEIS TE MOSKOU, ONTWERP IR. J. B. v. LOGHEM

Spreker deelde althans mede, dat de inzendingen blijkbaar niet voldaan hebben aan de verlangens der Russen naar iets imposants, naar iets dat Europa en Amerika naar alle zijden moet overtroeven.

Er is tenminste reeds een nieuwe prijsvraag uitgeschreven, waarbij bepaalde hoogte-accenten verplichtend worden gesteld en klassieke vormen en bekroningen niet zijn uitgesloten, mits

niet herinnerend aan tempel- of kerkvormen.

Waarmede, aldus de Heer van Loghem, weer bevestigd wordt dat een cultuur niet gedictieerd kan worden, maar slechts langzaam kan rijpen onder wijze leiding.

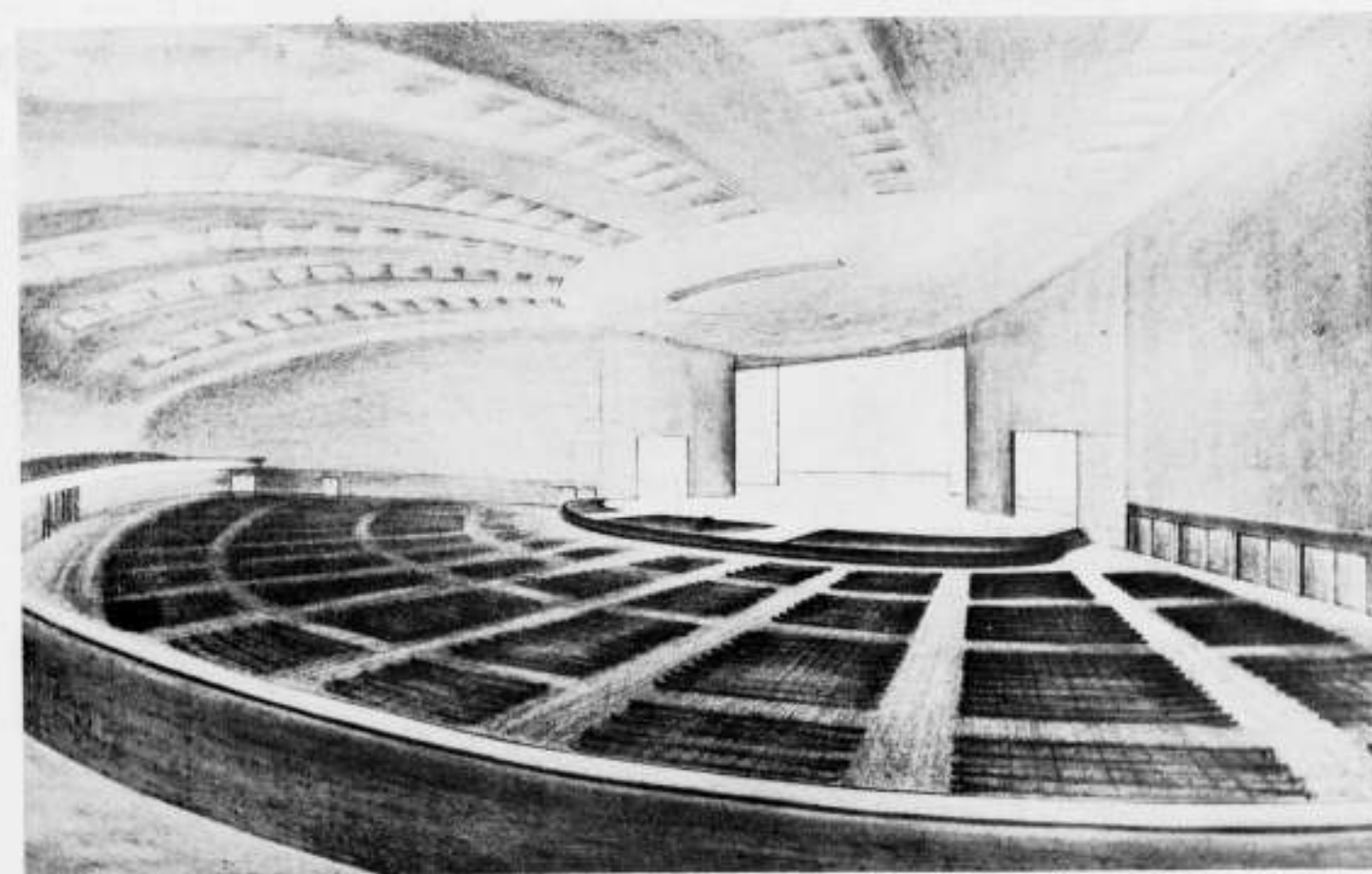
Aan het einde van zijn lezing gekomen oogste spreker een levendig applaus. De voorzitter sloot daarop de vergadering met een woord van hartelijken dank aan den Heer van Loghem voor zijn interessante lezing.

J. Z.

PERSPECTIEF VAN HET SOWJET PALEIS TE MOSKOU

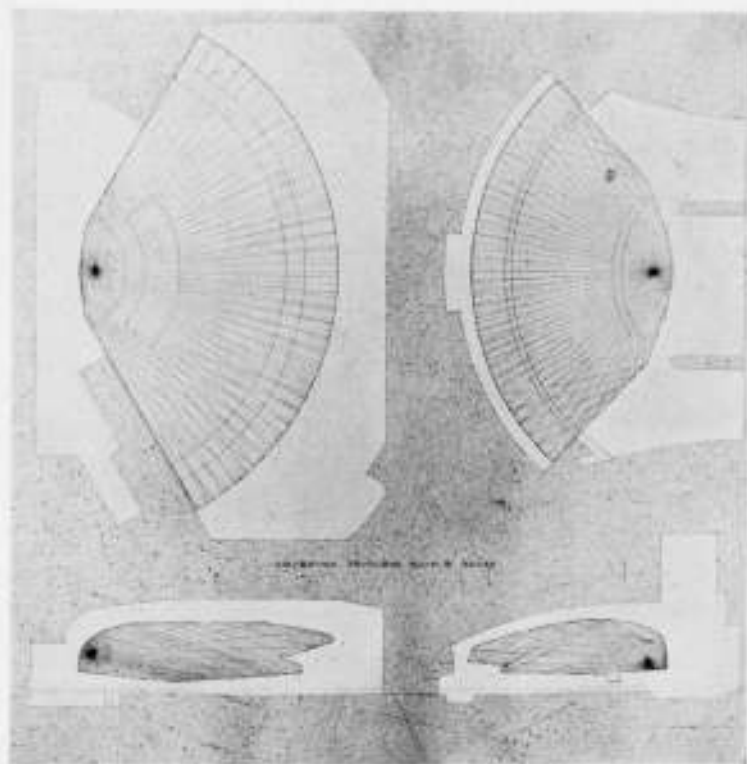
ONTWERP IR. J. B. v. LOGHEM

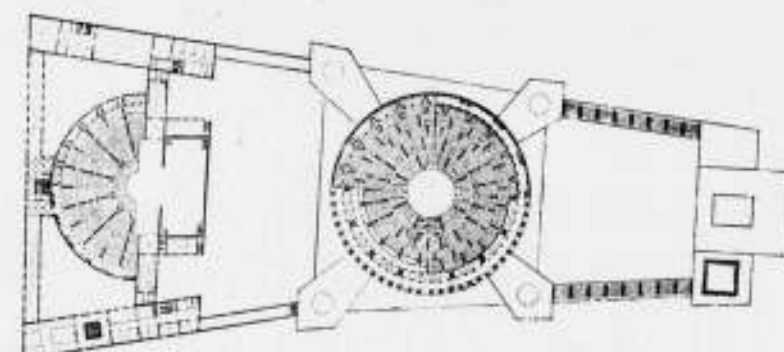
INTERIEUR KLEINE ZAAL (7000 PERSONEN) SOWJET PALEIS TE MOSKOU

ONTWERP IR. J. B. v. LOGHEM

BEWEGING DER GELUIDSGOLVEN IN DE ZALEN
ONTWERP SOWJET PALEIS TE MOSKOU in J. B. v. LOGHEM

BEKROOND ONTWERP IN DE PRIJSVRAAG VOOR HET SOWJET
PALEIS TE MOSKOU ARCH. J. W. JOLTOWSKI TE MOSKOU

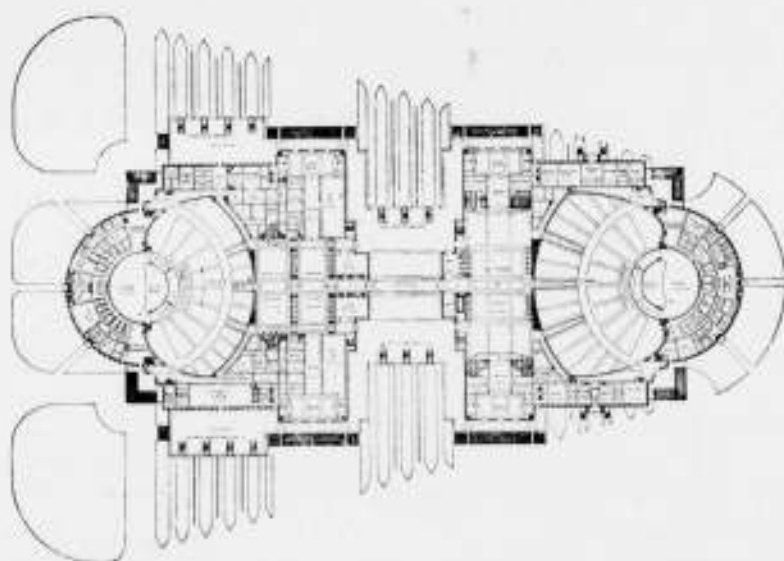
BEKROOND ONTWERP IN DE PRIJSVRAAG VOOR HET SOWJET PALEIS TE MOSKOU

ARCH. B. M. JOFAU TE MOSKOU

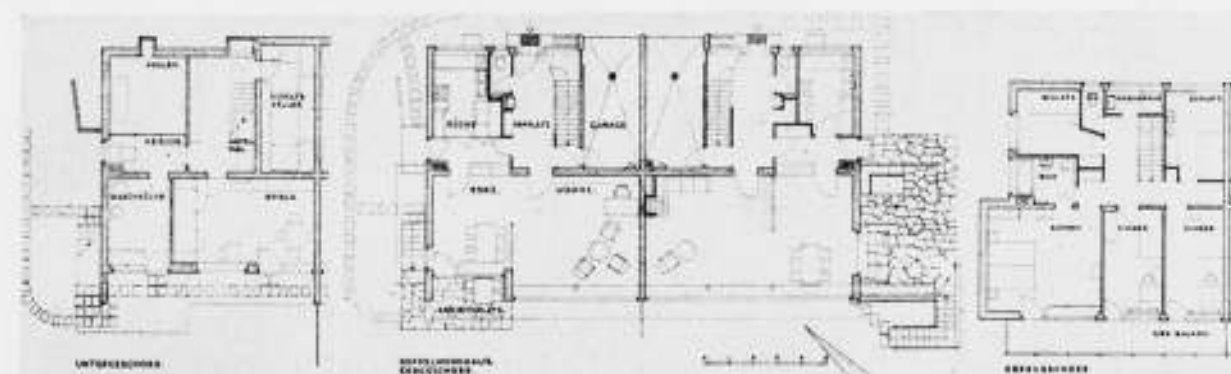

BEKROOND ONTWERP IN DE PRIJSVRAAG VOOR HET SOWJET PALEIS TE MOSKOU

ARCH. G. O. HAMILTON, U.S.A.

(DE REPRODUCTIES DER BEKROONDE ONTWERPEN ZIJN OVERGENOMEN UIT DE „DEUTSCHE BAUZEITUNG“.)

DUBBELWOONHUIS TE ZÜRICH

ARCHITECT WERNER MOSER B.S.A. ZÜRICH

**KORTE TOELICHTING OP HET DUBBELE WOONHUIS
TE ZÜRICH.**

Iedere woning bestaat uit 8 kamers en een garage. In het souterrain liggen de provisieruimten, de verwarmingsruimte, en de speelkamer.

Op den beganen grond: de woonkamer, de eetkamer, keuken, office, en de garage.

Boven: 5 slaapkamers, bad- en toilet kamers.

Aan de zonzijde is de architect voor den buitenmuur van een zijlerconstructie uitgegaan. De andere buitenmuren zijn holle baksteenmuren.

De afbeeldingen zijn naar foto's van den architect, de plattegronden zijn overgenomen uit het Zwitsersche tijdschrift: „das Werk“.

MOTTO'S VAN INGEZONDEN ONTWERPEN NAAR AANLEIDING VAN DE OPENBARE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN NEDERLANDSCH VREDESPOSTZEGEL. (Vervolg en slot van pag. 132).

434. St. t. d. l.	446. Sagittarius.	458. 31-3-'32.
435. Netty.	447. Beta.	459. Alle Menschen werden Brüder.
436. Cyrano.	448. Mies.	460. Blauw-Wit.
437. 't ... en Zomert nog niet...	449. Goeden Vrijdag.	461. 235.
438. Henny.	450. Virgilius.	462. Magda.
439. Ster.	451. 54761.	463. In Omnibus caritas.
440. Dimiliora.	452. 39.	464. Vredes opbouw.
441. Cedant Arma Togae.	453. 4.10.	465. Vredestichting.
442. Afa 9.	454. Elsa Rubens Naald-wijk.	466. Pacificatie.
443. Foto H.K. 15.	455. F.R.O.	467. Monogram.
444. Franciscus.	456. „Pax“ 7.	468. Ridderorde.
445. N.T.	457. Rio.	469. 845.

470. M.O.T.	541. Pax.	612. Onze post... enz.
471. Contrast.	542. H.E. 10.	613. Neerland's wensch.
472. Eerste stappen... enz.	543. Joch.	614. 1932.
473. Ik probeer 't toch.	544. Pact.	615. 't Geweld gebroken.
474. Liefde overwint alles.	545. Rian.	616. Maart.
475. Vredespalm.	546. Eind goed al goed V.	617. Vredespost.
476. Wording.	547. Ende desepereert niet VIII.	618. O.
477. Luctor et Emergo.	548. Phantomas.	619. Gluck auf.
478. Libertas.	549. T.V.K.	620. Pax 1.
479. Pax.	550. Komeet.	621. Toekomstmuziek.
480. 58410.	551. Hoop.	622. Vrede door Wijsheid.
481. 58318.	552. Welvaart.	623. Korenschoof.
482. Vertrouwen.	553. Doorschrappen.	624. Mondial.
483. 1648.	554. Hoe 't groelde.	625. Provisoir.
484. Goede Vrijdag.	555. Irene.	626. Mawi.
485. Laries.	556. Pax Summum bonum.	627. Olijftak.
486. Es.	557. „Acoaf" II.	628. Blauw Delftach.
487. Vredes Tempel.	558. Ok 17.	629. Delftach Blauw.
488. Le temps de paix.	559. Lo.	630. Vrede.
489. Vrede door Recht.	560. Zandlooper.	631. 12½ ct.
490. Grotius.	561. P in cirkel (het geheel in driehoek)	632. Eenvoud.
491. Pax.	562. Fakkel.	633. Weevee.
492. Gebaar.	563. Swastika.	634. A.
493. Vrede door Rede en Recht.	564. Duif (zijaanzicht).	635. NV.
494. Wereldvrede door allieerde recht voor alle creatuur.	565. Duif (vooraanzicht).	636. Haasje.
495. Leo.	566. Gekruiste vredespalmen.	637. Atie.
496. Nr 300.	567. Dolk door ring.	638. Olga.
497. 6.	568. Briefomslag.	639. Opwaarts.
498. Gloria.	569. Vredezon.	640. 132.
499. Vertrouwen.	570. J. de l'Ecluse.	641. Eendracht.
500. Vredeslicht.	571. J. Stavleu, Bronckhorstatr. 13a Leiden.	642. P. C.
501. Sterre des Vredes.	572. Vredezon.	643. Dageraad anno 1932.
502. Vredesgedachte.	573. Schaapje.	644. 18.
503. Quod Attestor.	574. Duif.	645. eenwereld.
504. Esperanto V.	575. Bloemendaal.	646. Sophie.
505. Philein ateleia.	576. Vredesduif.	647. 17.
506. 397.	577. Pax Dei.	648. djalán.
507. Schakels 1.	578. Adresseer volledig.	649. Kern.
508. Genève.	579. Excelsior.	650. Philatelist nr 25
509. Tine.	580. Esperanto.	651. Novus homo.
510. 29.	581. Wereldvrede.	652. O.N.V.
511. Vrede.	582. Brand.	653. Wig.
512. Pax.	583. Ank.	654. J.M.W.b.G.
513. Gerard den Brabander.	584. Astra.	655. Wereldvrede en Olijftak.
514. Universum.	585. Pax.	656. De Pine.
515. Y. 23.	586. Het lakkende licht.	657. A.G.L.A.
516. Jabirus.	587. Vredewerk.	658. S.
517. Manon.	588. Symbool.	659. Regens.
518. Meta.	589. Plastiek.	660. Mondo.
519. L.	590. Paci ax LucI.	661. Treuga.
520. 37 R. 5.	591. Ilene.	662. Vredesgeluid.
521. Licht.	592. P.	663. 272.
522. Genève 1013.	593. Malo.	664. A.C. 124.
523. Efka.	594. Kad.	665. A.V. 26.
524. Duif.	595. Akbar.	666. Vrede door Recht.
525. Vrede brengt welvaart.	596. Pax.	667. De witte vlag.
526. 1932.	597. 1,2,3.	668. Mutua vides.
527. Vrede allom.	598. Carnegie.	669. In perpetuum.
528. Pax.	599. Elvire.	670. Sol Justitiae illustranos.
529. Reyne blom.	600. Anneke.	671. Pax.
530. Pax humana.	601. Wereldvrede.	672. Vrede zij Ulieden.
531. Steltlooper.	602. 19.	673. Jesaja II.
532. W.V.	603. 6.	674. Lente.
533. Wereldklem.	604. Pax 2.	675. Miep.
534. D.E.S.	605. 57.	676. Tom.
535. Gev.	606. Ochtendgloren.	677. Paix.
536. V.A.L.	607. Reintegratie.	678. Verlossing.
537. 5 met een doel.	608. 8910.	679. 16505.
538. Eenvoud.	609. Ala ick kan.	680. BosI.
539. M.I.R.	610. Stop.	681. 96154.
540. Door Vrede Een.	611. Vrede een Zegen.	682. Z.
		683. Quo vadis?
		684. Aog.
		685. Vredeskus.
		686. 366.
		687. Jongske.
		688. Bevrijding.
		689. Fidi.
		690. Magari.
		691. Semper.
		692. Wil tot Vrede.
		693. Vrede.
		694. unir ou perir.
		695. 12345.
		696. 12.
		697. Wanneer?
		698. 2179.
		699. A.N.
		700. W.B.
		701. A.
		702. 125.
		703. V.P.Z.
		704. A.Z.
		705. H.W.
		706. Angela.
		707. Pamela.
		708. D. Deriga
		Tuinbouwstr. 21
		Amsterdam.

DUBBELWOONHUIS TE Z. RICH. WERNER MOSER ARCH. B.S.A

687. Jongske.	695. 12345.	703. V.P.Z.
688. Bevrijding.	696. 12.	704. A.Z.
689. Fidi.	697. Wanneer?	705. H.W.
690. Magari.	698. 2179.	706. Angela.
691. Semper.	699. A.N.	707. Pamela.
692. Wil tot Vrede.	700. W.B.	708. D. Deriga
693. Vrede.	701. A.	Tuinbouwstr. 21
694. unir ou perir.	702. 125.	Amsterdam.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 16 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 16 APRIL 1932 No. 16

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A.

In Rotterdam, de werkstad bij uitnemendheid, groeit thans de arbeidsschuheid ook onder de architecten.

Nu heeft een architect het spoedig volhandig, en zoo zien wij helaas vaak jongeren wijken, zoodra er eischen aan hun arbeidsprestatie worden gesteld. Wij moeten de reden hiervan eerbiedigen, indien iemand ten eenenmale de tijd ontbreekt om eenige werkzaamheden te verrichten ten dienste van den Kring Rotterdam van den B.N.A. Wat een gelukkige!

Wij gingen zoo'n goed gangetje met het voornemen tot opvoering van onzen arbeid in de toekomst. Een kringbestuur, een propaganda-commissie en een studie-commissie, de helft jongeren, de helft van middelbaren leeftijd! Maar de jongeren eclipseeren nu alweer. Ford heeft gezegd vijf uren per dag arbeiden. Le Corbusier wil er een uur afdoen. Wie volgt?

Geldt dit nu ook voor den bouwmeester, wiens werk een lust en geen last behoort te zijn? Ook Corbusier spreekt over de hoedanigheid van den arbeid en over levensvreugde.

Tot de jongeren meen ik te mogen zeggen: „Con amore hebt gij een gedeelte van Uw arbeid ter beschikking te stellen van Uw Vakorganisatie. Uw voorgangers hebben organisatorischen arbeid verricht, waarvan gij nu de vruchten plukt". Indien de jongeren zich niet beschikbaar stellen, dan zouden wij weer tot inkrimping van hun eigen voorstellen, die zij met zulk een bravour opgesteld en ingediend hebben, genoodzaakt zijn.

ALB. OTTEN.

A. ET A.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.
TIJDELIJK ADMINISTRATIE-ADRES OVERTOOM 542, TELEFOON 81858.
NA 15 MEI A.S. FRANS VAN MIERISSTRAAT 107, TELEFOON 27707.

MOUNTS-EVER-ERTS

DE HOOGOVENS EN DE CEMENTFABRIEK TE IJMUIDEN.

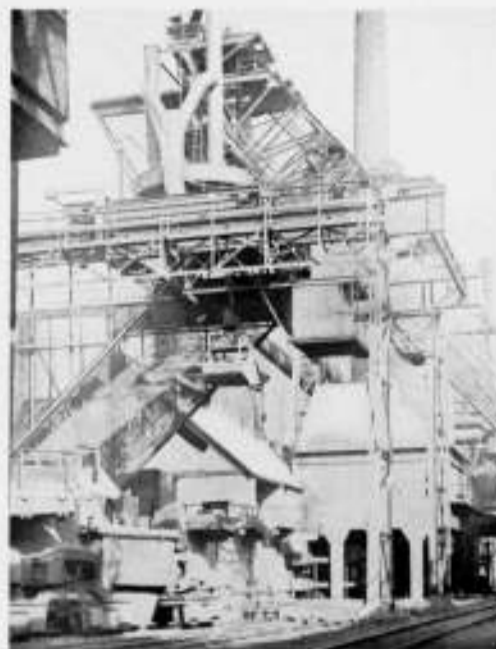
Als herinnering aan de excursie naar de Hoogovens en de Cementfabriek te IJmuiden op Zaterdag 2 April j.l. plaats ik bij deze korte nabetrachting eenige van de foto's, mij toegezonden door een der deelnemers, den Heer van der Meulen te Wildervank. Na al hetgeen reeds vooraf over de te bezichtigen werken is gepubliceerd, mag ik mij zeker wel ontslagen achten van een verslag. Alles kloopt.

Aan het bezichtigen van de MEKOG zijn wij, het was bijna te voorzien, niet toegekomen.

Er zal gelegenheid zijn dit bedrijf te bezien ter gelegenheid van de in voorbereiding zijnde excursie naar de Centrale van het P. E. N.

Zeker als gevolg van het dreigen van Pluvius was de opkomst niet zoo groot (45 personen). Voor die die zich hebben laten weerhouden waren echter gaarne meegegaan diegenen, die het Bestuur, als gevolg van de beperkte toelating, heeft moeten teleurstellen. Men geve zich daarom in volgende gevallen tijdig op.

J. Z.

EEN VAN DE DRIE GIGANTEN

BIJ DE WINDVERHITTERS

DE GROOTE KRAAN

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGERBRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED.,
J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 23 APRIL N° 17

J. L. M. LAUWERIKS

Een van de vooraanstaande figuren, die in het Genootschapsleven van A. et A. een voornamelijk rol speelden, één van hen, die door hun arbeid en toewijding het Genootschap hebben gemaakt tot een middelpunt van intens kunstenaarsleven, is heengegaan.

Lauweriks was een van die kunstenaars, voor wie de kunst niet is het einddoel, doch het middel om teekenen te zijn van een hogere bedoeling. Het kunstwerk had niet alleen schoon te zijn, doch het had in schoonen vorm teekenen te geven van dieperen zin, van een hooger licht, dat den vorm doorstraalt, den vorm verheft boven het zich-zelf zijn.

Zijn „systeem” was niet een zinledig lijnenspel, waarin de kunstvorm werd gezocht, maar voor hem was het systeem het goddelijk stramien waarop door hooger macht de dingen waren geborduurd, des kunstenaars levenstaak was het bij zijn scheppingspogingen dit hooger stramien te benaderen, in te vlechten, zóó, dat het kunstwerk doortrild werd van die schoone ordening, die inderdaad het stempelt tot het ding van hooger orde.

Met jeugdig vuur, steeds brandende gehouden door een vaste overtuiging, heeft hij in zijn leven deze gedachte bestreefd, onderwezen en verwezenlijkt in zijn kunst. Het was deze hooge geesteshouding, die zijn geheele leven heeft beheerscht,

die richting gaf aan zijn kunstenaarschap, aan zijn leiderschap en aan zijn arbeid voor een algemeen hooger belang.

Het was ook deze geesteshouding, die zijn toewijding aan het Genootschapsleven in A. et A. heeft gericht.

Met de Bazel was hij omstreeks 1900 leider van een nieuwe kunstbeweging, werkte hij mede in het Genootschap A. et A. als bestuurslid, als redacteur van „Architectura”, was hij leider van een teekencursus, leeraar aan de Kunstnijverheidsschool te Haarlem. Velen hebben de kracht van zijn leiding ondergaan en de meesten van hen, die zijn leerlingen zijn geweest, weten, dat van Lauweriks iets uitging, dat niet gemakkelijk vergeten wordt. Hij was een van die begenadigde leermeesters, die in hunne leerlingen iets weten te wekken, dat tot een kunstpoging stimuleert.

In mijn herinnering staat Lauweriks uit die dagen als een hooge figuur, een leider, die den jongere mededeelt van zijn innerlijke rust, een mensch vol goedheid en vol van vergeving voor de onrust en zwakheid van den jongere. Maar ook als een leider, waarvan kracht uitgaat, kracht en aanmoediging om niet te versagen, opwekking van een hooger besef, dat stimuleert den jongere is tot vernieuwd pogen.

Na de beëindiging van zijn Duitsche levensperiode, die hem wellicht de grootste gelegenheid tot ontplooiing van zijn

HOOFD VOOR HET ORGAAN VAN DE VEREENIGING: „WIE DENKT OVERWINT“

HOUTSNEDE DOOR J. L. M. LAUWERIKS

kunstenarsgaven heeft geboden, werkt hij, in Holland teruggekomen, weer mede in het Genootschap A. et A., dat in die dagen doorstroomd wordt van een nieuw leven.

Bij de oprichting van het maandschrift „Wendingen“, waarvan de eerste verschijning geïnspireerd is op het door Lauweriks ontworpen en geredigeerde tijdschrift „Der Ring“, behoort Lauweriks tot de eerste Redactie, van zijn hand is het fijne omslag van het eerste nummer.

Met Lauweriks is heengegaan een fijnzinnig en veelzijdig begaafd kunstenaar, die zijn gaven stelde in dienst van een hoger levensideaal en tevens in dienst van de jongeren, die hij vol zelfvergeving leidde tot een hoog besef van de kunst. Voor zijn toewijding aan de sociale taak, die een Genootschap als A. et A. te vervullen heeft, is hem onzerzijds diepe erkentelijkheid verschuldigd. Met droefheid vervult het ons, dat toen we hem, wiens lidmaatschap van het Genootschap als een eer voor A. et A. werd gevoeld, van dat gevoelen uiting wenschten te geven door zijn benoeming tot eeredlid van het Genootschap, het ons niet meer vergund is geweest hem daarvan bij zijn leven kennis te geven. . . .

Voor het Genootschap A. et A. zal de nagedachtenis aan Lauweriks blijven in hogere eer dan die het eeredlidmaatschap van ons Genootschap vermag te geven: n.l. als een voorbeeld van een groot en goed mensch, die in volle zelfovergave aan een hoger levensideaal zijn kunst en zijn medemens wist te dienen.

C. J. BLAAUW.

JOHANNES LUDOVICUS MATTHEUS LAUWERIKS †.

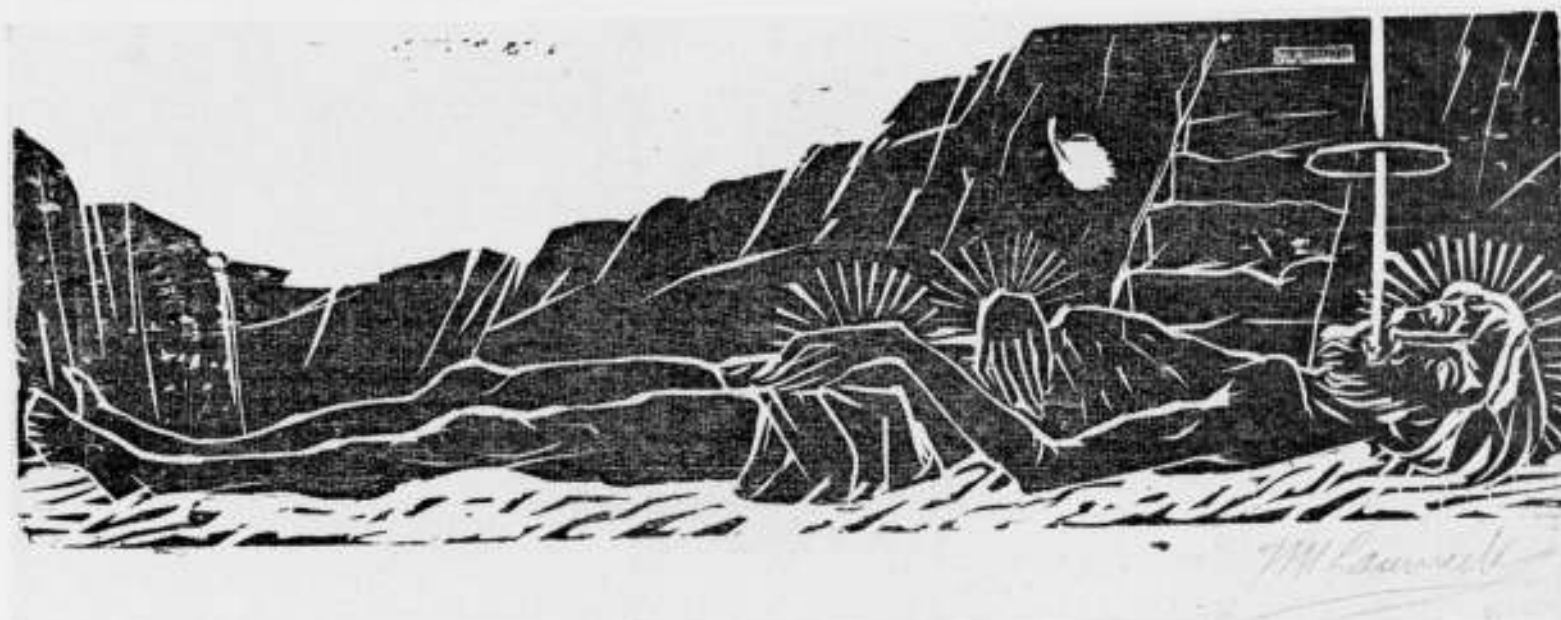
Van de bekende mannen van 1895, is nu nog slechts Berlage over. Een der andere baanbrekers voor een nieuwe architectuur en nieuwe kunstnijverheid, J. L. M. Lauweriks, is van ons heengegaan, een groot kunstenaar en een fijn, zuiver mensch. De Grootte Oorlog is als een spleet in het tijdperk der laatste 35 jaren. De jongeren, die na dien tijd in het vak zijn gekomen, hebben de betrekking met den vooroorlogsch tijd zoo goed als verloren. Hun denken wordt te veel in beslag genomen door den chaos van problemen, die zij trachten of niet trachten meester te worden, als dat zij lust over hebben om belangstelling te koesteren voor een tijd, die, naar zij meenen, ver-

ouderd is. En toch had die tijd zijn eigen problemen, fellere nog dan de onze en waar de onze onmiddellijk in wortelen. Tusschen 1890 en 1900 woelden sociaal-democratische, anarchistische, ethische en religieuze stroomingen, zich uitende in secten en partijen in jong-opbruisend leven door elkaar, gedragen door meer enthousiasme dan nu onder de jongeren leeft. Door het machtige van dien bezielenden tijd gegrepen, maakte Lauweriks en met hem de Bazel zich van het Rooms-Katholicisme en als gevolg daarvan van Dr. Cuypers en zijn kunst los.

Lid der Sociaal-Democratische partij, lid der Theosophische Vereeniging en vurig aanhanger van de beginselen van den Christenarchist Ds. Meng, ontstaat iedere week een houtsnede voor diens blaadje „Licht en Waarheid“. Geadeld door hun geboortedoel, zijn zij nu nog even frisch als op den dag van hun ontstaan. Zij hebben de „eeuwige waarde“ in zich.

Te begrijpen is het, dat Lauweriks, met de Bazel, na hun verlaten van het bureau Cuypers, van 1895—1900 in een architectenbureau vereenigd, ook aan het Genootschap der Jongeren „Architectura et Amicitia“, hun gaven dienstbaar maakten. De Bazel als voorzitter, Lauweriks als redacteur van het Weekblad „Architectura“, hebben veel gedaan om het Genootschap opnieuw tot een belangrijk middelpunt van jong, modern kunstleven te maken. Behalve hun functioneële hoedanigheden, gaf hun kunstenaarschap er de geestelijke waarde aan. De vele bekroningen van Genootschapsrijzen werkten nog dieper door. En het door Lauweriks geschapen uiterlijk gewaad van vele publicaties van „A. et A.“ gaf „standing“ aan het Genootschap. Zijn ontwerpen dragen alle den stempel van een innerlijk, streng beheerschte phantasie. In hen demonstreerde zich weder voor het eerst de systematische structuur. Al weten, zooals ik eenige weken geleden bij het verscheiden van J. H. de Groot, over diens levensarbeid schrijvende, reeds vertelde, de jongeren niets meer van den strijd over het voor en tegen van het systematisch ontwerpen, toch blijft dit een vraagstuk van diepe waarde voor alle tijden, in welke richting ook ons streven gaat. Vooral Lauweriks heeft daarin baanbrekend gewerkt.

Nog op andere wijze heeft Lauweriks de jongeren in dien tijd aan zich verplicht. Door het oprichten van den „Vahana“ cursus („Vahana“ is het Sanscritesche woord voor „voertuig“), heeft hij — daarin gesteund door de Bazel en Walen-

ILLUSTRATIE

HOUTSNEDE J. L. M. LAUWERIKS

kamp — van 1897—1902 bevruchtend gewerkt. Op een bezielende wijze bracht Lauweriks ons, naast het praktisch ontwerpen-op-systeem, het begrip bij van de waarde van het systeem en tot de beschouwing van het „schoone“ o.a. van Plato en zooals Gottfried Semper dit heeft neergelegd in zijn werk „der Stil“.

Zoo was Lauweriks en is dat steeds gebleven voor hen, die in staat waren hem te waardeeren en te begrijpen „de geestelijke vader“. Zijn vermogen jongeren te bezielen, den schepingsdrang in hen wakker te roepen, heeft hem zijn heele leven door ertoe gevoerd hoofdzakelijk als leeraar werkzaam te zijn. Hoe dit werd gewaardeerd, bleek op de samenkomst ter gelegenheid van het zich terugtrekken uit zijn leeraarsambt en Directeursschap. Want na zijn terugkeer uit Duitschland, waarheen hij, toen hij leeraar was aan de Kunstnijverheidsschool te Haarlem (van 1900—1904) in 1901 werd beroepen tot leeraar aan de Academie te Düsseldorf en van 1909—1916 tot Directeur van den „Staatlichen Handfertigkeitskursus“ te Hagen in Westfalen, opgericht door den bankier en kunstmaecenas K. E. Ostlaus, was Lauweriks aangezocht directeur der kunstnijverheidsschool „Quellinus“ te worden.

En toen de „Quellinus“school werd ondergebracht in het gereorganiseerde „Instituut voor Kunstnijverheidsonderwijs“ aan de Gabr. Metsustraat, alhier, werd Lauweriks daarvan mededirecteur met den Heer J. B. Smits. Bij die gelegenheid, voorjaar 1930 heeft „Wendingen“ een geheel nummer aan zijn baanbrekende arbeid gewijd en heb ik in een begeleidend artikel zijn waarde als kunstenaar opzichzelf en voor onze moderne kunstontwikkeling uitvoerig besproken.

Met Lauweriks is een diepvoelend kunstenaar heengegaan, bij wien de brandende phantasie werd ingetoomd tot monumentale strengheid. Het kreeg daardoor een demonische kracht. Daarenboven was hij een zuiver mensch. Onopgelostheid, verwarring stond hem tegen. „Zuiverheid“ was zijn symbool. Die demonische en de zuiverheidshoedanigheden gaven hem het fanatische en de scherpte, welke zich beide zoo merkwaardig in zijn kop weerspiegelden, een kop, die deed denken aan een kruising van Sannarola en Dante.

Voor zich en anderen niet gemakkelijk door zijn geslotenheid, daar zijn innigste wezen gericht was op „heiligheid“, was hij voor de intimi een zacht en trouw vriend, voor zijn leerlingen een toegewijd leeraar, voor ons vak een, die heeft helpen schiften en zuiveren, opdat in de toekomst een waarachtig hoogmenschelijke kunst weder kan opbloeien.

20 April 1932.

JAN DE MEIJER.

J. L. M. LAUWERIKS †.

Architect Lauweriks is heengegaan; zijn leerlingen zijn zich bewust welk een leermeester zij met hem verliezen. Zijn eigen woorden komen in onze gedachten: „De waarde van ieder mensch wordt bepaald door de hoegrootheid van zijn vermogen en dit gaat ten slotte terug tot zijn innerlijk wezen“. Hoe zuiver was dit bij hem zelf van toepassing!

Steeds zullen de uitspraken weer in ons opkomen die hij ons voor het leven meegaf, zijn critieken die hij op z'n korte, eenvoudige wijze aan ons teekenschot gaf; wij zullen ze behouden als ondergrond voor ons werk en trachten er op voort te bouwen, welke richting wij ook gaan. En wanneer eens de verwarring tot een stijleheid zal zijn gegroeid, dan zal gebleken zijn, dat deze uitspraken hun waarde hebben behouden, want deze waren niet van een tijdelijk karakter. Ze hielden geen verband met mode, zij waren het stijlbegrip, dat alle kunstwerken door de eeuwen heen heeft beheerscht, „het geven van adel aan het gewrochte ding“, zooals hijzelf het zoo juist typeerde.

Hij was niet de leermeester met de bekrompenheid van een vooropgesteld leerplan, doch werkte individueel; gaf leiding door zuivere, doch nimmer harde critiek, trachtte zijn leerlingen dieper te leeren kennen en sloot zich bij hun persoonlijk karakter aan; dit gaf ons die groote hoogachting. Nimmer werden zijn leerlingen in zekere richting gedreven, al mocht den pas beginnenden leerling het systeem, waarop al zijn eigen ontwerpen ontstonden, aanvankelijk die gedachte geven.

Zij waren vrij in welke richting ze wilden gaan, en hier toonde hij zijn hoogstaande persoonlijkheid. Hem was het gegeven leider te kunnen zijn voor hen, die de romantiek van een Amsterdamsche school aanvaardden, maar eveneens voor hen die de zakelijkheid als grondslag van hun werk hadden gekozen.

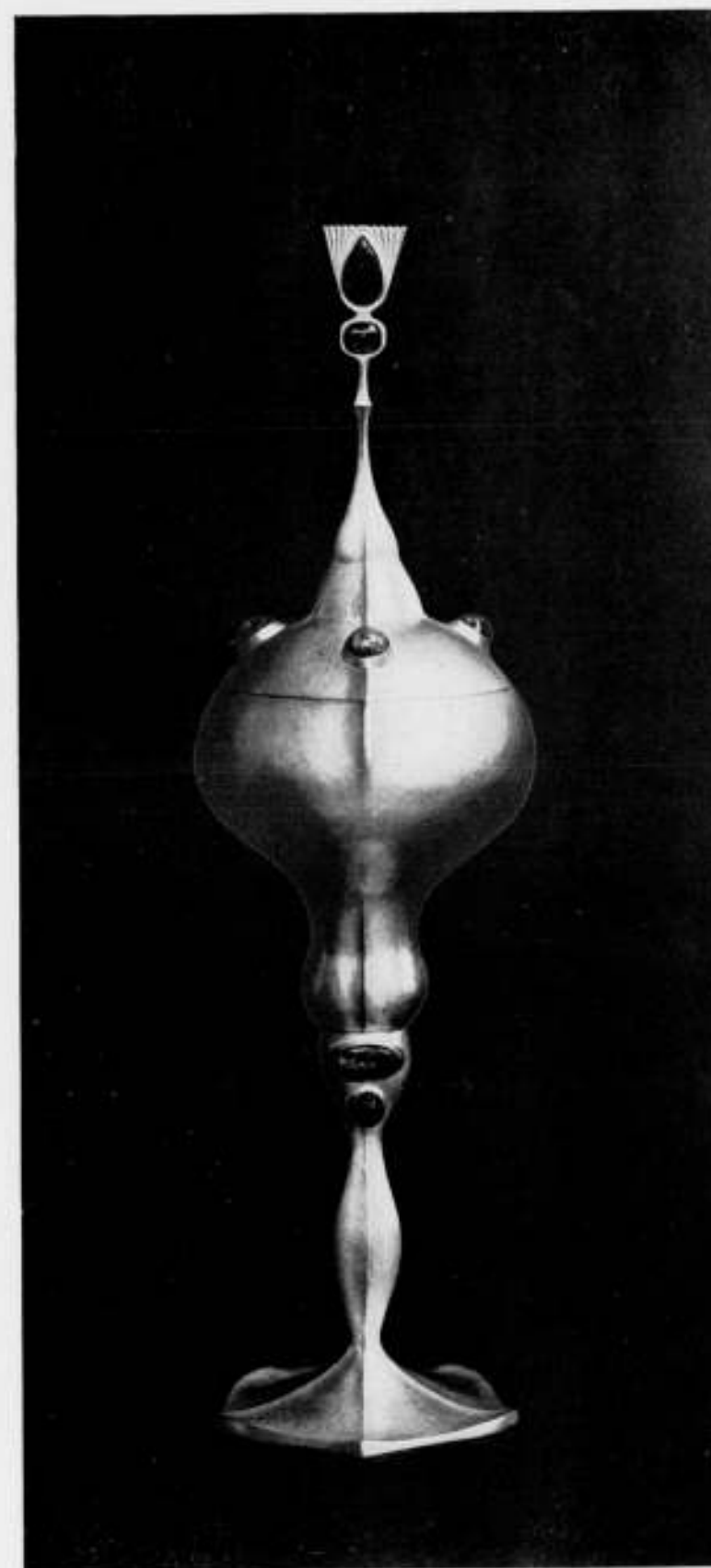
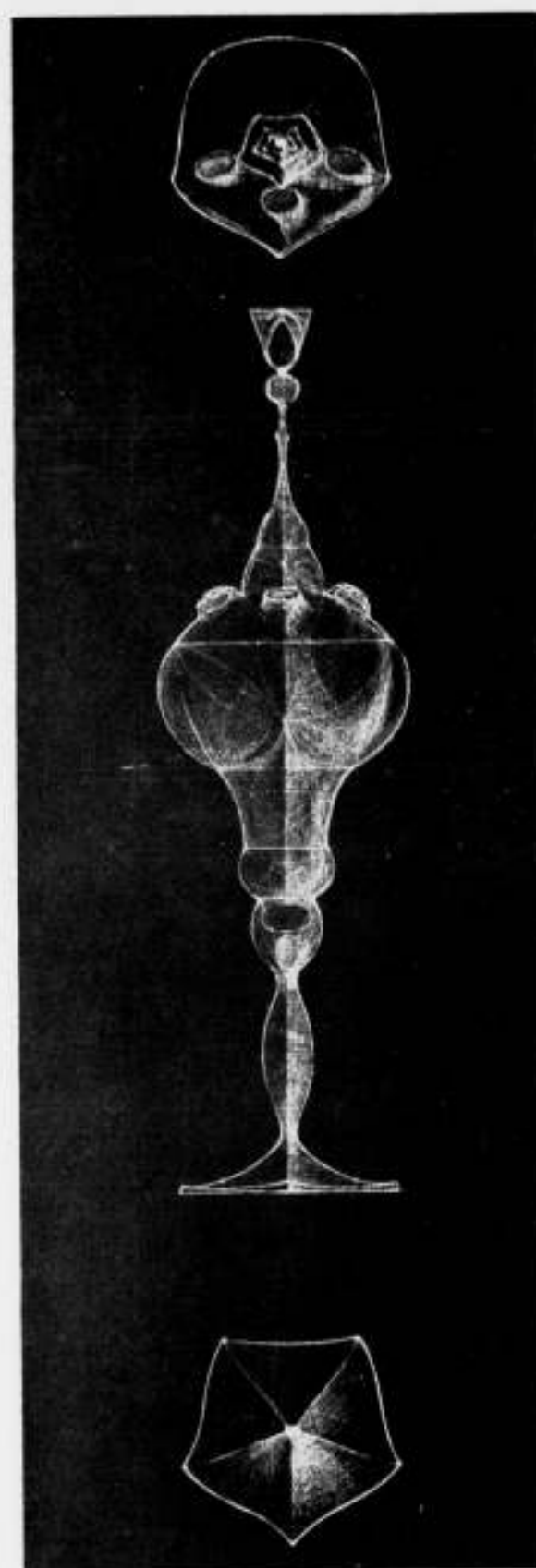
Hij kon met raad bijstaan, daar waar het een streven was naar een hoger ideaal, naar het werkelijk schoone, dat voor hem ook in de zakelijkheid mogelijk was als deze zuiver dienend bleef. Hij toonde ons het vasthouden aan het ideaal in werken van de Klerk en Le Corbusier, van Berlage en de Bazel.

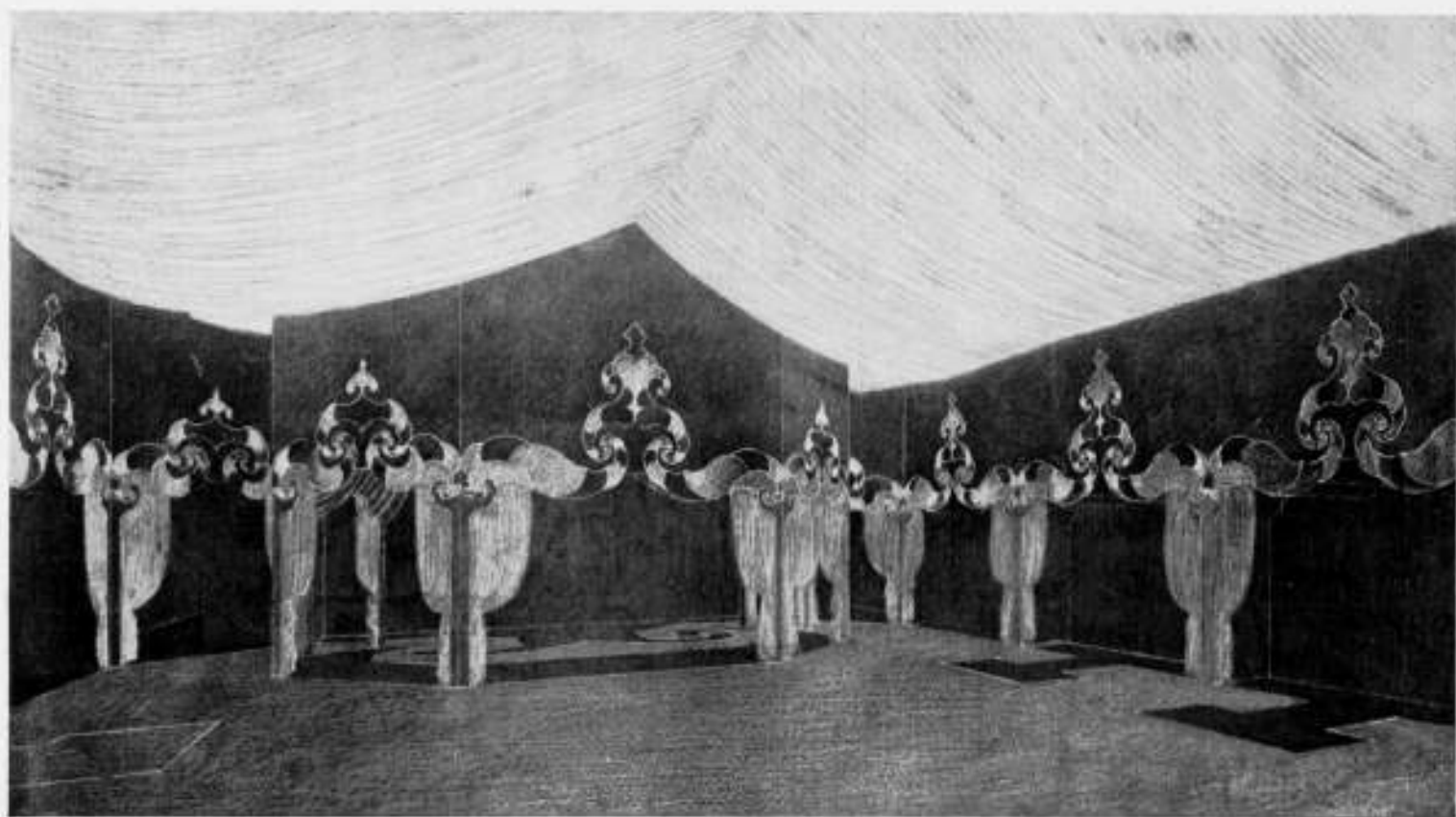
Wij zullen hem blijven gedenken, allen, ook zij die pas na hun studietijd, in de praktijk bewust zijn geworden wat Lauweriks voor hen heeft betekend.

1932.

JOOP POT.

De illustraties van enkele werken van J. L. M. Lauweriks zijn overgenomen uit het Wendingen-nummer 10e serie (1929).

INTERIEUR TENTOONSTELLING TE KEULEN IN 1914

ONTWORPEN DOOR J. L. M. LAUWERIKS

STUDIEPRIJSVRAAG I, UIT TE SCHRIJVEN DOOR HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA“.

In het Bouwkundig Weekblad Architectura van 19 Maart is reeds melding gemaakt van het voornemen, op korten termijn studieprijsvraagjes uit te schrijven, waarvan de eerste als proef nog in dit seizoen zou plaats vinden.

Het aantal liefhebbers, die zich reeds bij voorbaat opgaven is groot geweest. In dit nummer vindt men los ingesloten een aanmeldingskaart voor deelname aan deze eerste proef. Zij die zich reeds aanmeldden, behoeven dit niet nog eens opnieuw te doen, mits zij tijdig de kosten voor deelneming overmaken. Deze kosten bedragen per deelnemer f 1.50, welk bedrag, om te kunnen deelnemen vóór 2 Mei a.s. moet zijn overgemaakt op de girorekening van het Genootschap A. et A. met vermelding van de bestemming: prijsvraag. (Gemeentegiro Amsterdam A 518; postgiro 88839 of postwissel).

Wij laten hieronder nog eens volgen den tekst van de mededeelingen in het B.W.A. van 19 Maart, ter omschrijving van het doel dezer prijsvraagjes. In het algemeen heeft het denkbeeld wel ingang gevonden, al heeft één vriendelijke inzender ons verweten, dat wij ook hier blijkbaar den „fabrieksband“ willen invoeren, door er ons op te wijzen, dat totaal slechts 10 uren (Vrijdagavond en Zaterdagmiddag) voor de inzending beschikbaar zouden zijn. Wij zouden zeggen, als de inzender Zaterdagmiddag nog gaat tennissen of Vrijdagavond beslist naar de première in de bioscoop moet, wordt de tijd nog krappere. Overigens becijferen wij het aantal beschikbare uren voor wie serieus mee wil doen eenigszins anders.

De eerste opgave gaat op Dinsdag 3 Mei in zee, zij bereikt de deelnemers dus uiterlijk den avond voor Hemelvaartsdag. De inzending dient blijkens poststempel uiterlijk Woensdag 11 Mei per laatste gelegenheid verzonden te zijn.

Voor de organisatie en beoordeling heeft het Bestuur van het Genootschap gemeend deze eerste maal den gang van zaken zooveel mogelijk zelf in handen te moeten houden. Daartoe zullen de heer Wiegner Bruin als vice-voorzitter van het Genootschap en de heer A. P. Smits als vertegenwoordiger van de

Redactie van het B.W.A. met ondergeteekende, voor dezen eersten keer de leiding in handen hebben.

De toelichting op het doel van de prijsvraagjes, overgenomen uit het Bouwkundig Weekblad van 29 Maart j.l., luidt als volgt: Het bestuur is uitgegaan van de gedachte, dat, behalve aan een inrichting van Hooger Onderwijs, de meeste jonge bouwkundigen zelden in de gelegenheid en de noodzakelijkheid worden gesteld, hun gedachten op gewone, normale, maar bepaald gestelde onderwerpen te concentreren.

Het ligt nu in de bedoeling, deze gelegenheid te scheppen, door periodieke prijsvraagjes te organiseren over onderwerpen, die nu juist gewoonlijk niet als prijsvraag-onderwerp dienst doen, maar die tot de gewone, kleinere opgaven van den bouwmeester behooren. De opgaven zullen zoo moeten worden samengesteld, dat in de eerste plaats planoplossing en situatie van belang zijn; d.w.z. de oplossingen moeten een inzicht geven van de bekwaamheid der inzenders, een vraagstuk, met eenvoudige, maar duidelijke, praktische eischen, in een zeer nauwkeurig gegeven situatie op te lossen.

Dus geen onderwerpen, waarbij de oplossing van het gestelde probleem van ondergeschikt belang is, en die feitelijk in hoofdzaak van plastisch-vormgevend karakter zijn. Géén kiosken, géén monumentjes, geen tuinhuizen e.d.

Evenmin zullen de opgaven grootere monumentale bouwwerken mogen betreffen of gebouwtypen, waarvoor een bijzondere studie van de bedrijfseischen, e.d. noodig zou zijn. Geen stadhuizen, geen complexen van regeeringsgebouwen, geen academies e.d.

Tusschen deze beide uitersten, die merkwaardigerwijze wel geregeld als onderwerpen voor prijsvragen voorkomen, ligt een groot gebied van opgaven van bescheiden omvang, die nooit in aanmerking komen als prijsvraagobject en voor de meeste jonge bouwkundigen evenmin als onderwerp voor een vergelijkende studie.

Dat zijn echter juist de onderwerpen, waarvan geregelde oefening en bestudeering voor de jongere krachten (en alleen

daarvoor?) van belang is, mits zij worden gesteld met nauwkeurig omschreven eischen en in een bepaalde situatie.

Niet alleen in de onderwerpen zullen deze nieuwe periodieke prijsvraagjes, die het bestuur van A. et A. zich voorstelt te organiseren, van de gewone studie-prijsvragen en van de reële prijsvragen af moeten wijken:

Het mogen geen teeken-prijsvragen worden!

Het is niet de bedoeling, ontzaglijke stroomen van fraaie, tot in onderdeelen uitgewerkte teekeningen te ontketenen. Evenmin als vierkante meters knap aquarelwerk, teekenaarwerk of artistiek letter-werk verlangd worden.

Het gaat er om, wie het inzicht in de opgave heeft en dat op eenvoudige, duidelijke wijze weet vast te leggen.

De teekenaarwerk moet dus zooveel mogelijk beperkt worden; de prijsvraagjes moeten „vaardigheid“ in het oplossen van de gestelde problemen eischen boven teeken-vaardigheid en handigheid. Daarom stelt het genootschapsbestuur zich voor, deze periodieke prijsvraagjes, naar Fransch voorbeeld, te organiseren met een zeer korten looptijd, als z.g. „Week-end“ prijsvraagjes. De binnenkort te nemen voorloopige proef zal moeten uitwijzen of met een dergelijk „week-end“ kan volstaan worden. Prijzen? Neen! Wie hier prijzen verwacht, miskent de bedoeling van deze prijsvraagjes en het nut voor eigen studie!

Wèl ligt het in de bedoeling telkens een aantal van de beste inzendingen met een kort verslag te publiceeren in het Bouwkundig Weekblad Architectura. Aan de deelnemers, die „bekroond“ zijn en géén abonné op het blad, zal een exemplaar van het nummer met de desbetreffende publicatie worden aangeboden.

Deelname is volkomen vrij.

Vermeld zij nog, dat de inzendingen zoo mogelijk in een ledenvergadering van het Genootschap zullen worden tentoongesteld en dat de inzenders daarna hun inzending kunnen terugontvangen.

Voor het Genootschap A. et A.,

De 1e Secretaris:

Ir. H. T. ZWIERS.

GEBOUW „CANDIDA“.

Naar aanleiding van het adres aan B. & W. van Amsterdam, gepubliceerd in het Bouwkundig Weekblad van 2 April 1931, veroorloof ik mij eenige opmerkingen.

Het adres, op 2 April gepubliceerd, doet aan een 1 April-grap denken, daar het bestuur van den B.N.A. thans nu het kalf verdrongen is, aanstoot neemt aan de hoog boven de huizenrij opschietende zijgevels van het gebouw „Candida“, terwijl de teekeningen van dit gebouw met de belendenden en de vermelding van het aantal verdiepingen, in het Bouwkundig Weekblad van 29 Nov. 1930 zijn gepubliceerd.

Bij deze publicatie zweeg de B.N.A. in alle talen, hoewel toen met den bouw nog geen aanvang was gemaakt; mogelijk kon men zich van de werkelijkheid geen voorstelling maken.

Opmerkelijk is ook, dat de noodzakelijkheid tot het zenden van een adres aan B. & W. schijnbaar nooit is gevoeld bij de verschillende hoge gebouwen als Handel-Maatschappij, Amsterdamsche Bank, Telegraaf, Gebouw de Utrecht (Damrak), Atlanta, enz.

Het wil mij echter voorkomen, dat de behoefte aan hoogbouw haar noodzakelijke oorzaak vindt in de toenemende verbreding der verkeerswegen van de binnenstad, waardoor de beschikbare bouwgrond vermindert, terwijl de door de uitbreiding ver afgelegene en moeilijk bereikbare buitenstad, de vraag aan werkgelegenheid in de city doet toenemen.

Dit verschijnsel is bij elke zich ontwikkelende handels- en industriestad duidelijk waarneembaar en heeft het rationeel

gevolg, dat de vroeger bestaande bouwgrenzen worden overschreden.

Gelukkig heeft de vooruitziende geest van B. & W. tijdig de mogelijkheid tot overschrijding der bouwhoogte geschapen: mijns inziens zal juist het ruim toepassen der hoogbouw een levendig karakter aan het stadsbeeld verleenen.

Een N.Z. Voorburgwal, op verschillende afstanden bebouwd met Candida's, lijkt mij interessanter dan de thans bestaande straatwand, of een straatwand met regelmatige bebouwing en bijbehorende veel geprezen aansluitingen.

Het getuigt mijns inziens van conservatisme en verkeerd begrepen stadsbelang, de nog teere plant der hoogbouw reeds weder in haar groei te willen belemmeren, hoewel men natuurlijk goed zal doen den hoogbouw in zekere banen te leiden.

Het is te hopen dat het college van B. & W. ondanks het adres van den B.N.A. blijk zal geven, het stadsbelang zuiver te voelen en begrijpen zal dat Amsterdam geen pittoresque stadje met knusse huisjes moet wezen, doch dat de stad zich moet aanpassen aan de moderne eischen op elk gebied, ook op het gebied van Hoogbouw.

F. A. WARNERS.

NASCHRIFT.

De Heer Warners heeft ons adres aan B. & W. van Amsterdam blijkbaar niet goed gelezen, althans blijkens de strekking van zijn stukje, de portée ervan niet geheel begrepen. Wanneer hij goed gelezen had, zou hij erin hebben kunnen vinden, dat het zwaartepunt van onze bezwaren ligt in het willekeurige en incidenteele van de beslissing van B. & W., die op deze plaats, naar onze meening zonder aanwijsbare reden, een aanmerkelijke overschrijding van de normale bouwhoogte toelieten. De Heer Warners heeft blijkbaar over het hoofd gezien, dat ook wij in principe geen absolute tegenstanders van hooger bouwen zijn, maar wèl willen wij in dezen de noodige omzichtigheid betrachten en het hooger bouwen zeker niet lukraak, als in het geval-Candida, zien toegepast. In ons adres is zeer bewust de nadruk gelegd op het verband met een van te voren vastgesteld stadsplan, zonder hetwelk elke incidenteele overschrijding der maximum bouwhoogte tot wan-orde leiden moet, zonder dat daar iets anders tegenover staat dan het particulier belang van den eigenaar van het betreffende perceel.

Dat de Heer Warners ons in dit verband conservatisme en „verkeerd begrepen stadsbelang“ (verkeerd begrip van het stadsbelang?) verwijt, vinden wij eenigszins vermakelijk. Wij vragen ons af, of het geheel aan hem is voorbijgegaan, dat de stedenbouwkundige inzichten al sinds jaren zijn gerijpt tot de overtuiging, dat er een onverbreekelijk verband bestaat tusschen bouwhoogte en verkeersintensiteit, waardoor de door den Heer Warners zoozeer bepleite sterke concentratie van het zakenleven bij het overschrijden van zekere grenzen, congestieverschijnselen ten gevolge heeft, die alle voordeelen van de concentratie tenietdoen.

De „aanpassing van de stad aan de moderne eischen op elk gebied, ook op het gebied van den hoogbouw“ is gecompliceerder en moeilijker dan de Heer Warners meent. Wij zouden niet graag mede de verantwoordelijkheid dragen, wanneer wij, alleen door ons stilzwijgen op dit oogenblik, ertoe hadden medegewerkt, dat Amsterdam in de naaste toekomst op een klein Manhattan ging gelijken. Dit ware naar onze meening in het geheel geen „aanpassing aan moderne eischen“, maar veeleer onverantwoordelijke negatie van waarschuwendende voorbeelden.

HET BESTUUR VAN DEN B.N.A.

JAARBEURSSTAND

ONTWORPEN DOOR A. KURVERS

DE STAND VAN EEN GEWONE, GRIJS GEVERFDE BOX VAN 4 X 4 M, OP DE VOORJAARS-JAARBEURS 1932.

Ter hoogte van de kapbeenen was in de zijschotten een sprong van ± 7 c.M., wat aanleiding was om ter plaatse een lichtkoof te maken, welke den achtergrond, waarop een zeventvoudige vergroting van het omslag van het periodiek „Publieke Werken” werd aangebracht, extra zou belichten. Deze omgaande lichtkoof gaf gelegenheid voor het aanbrengen van transparante letters, in triplex uitgezaagd.

Het geheel is wit behangwerk, het zwart is genomen van z.g. teerpakpapier, waarop een grof filé werk is geplakt, 't welk een aardig effect gaf. De betontegel-vloer is gedekt met een effen naturel cocostapijt. De met gedamaseerd-zilverpapier beplakte kolommetjes dragen een luifeltje, deels ter maskeering van het uniform opschrift-bord, deels om een afsluiting te geven aan het met doek bespannen plafond. De midden-tafel is blauw in de kleur van het omslag, de rand wit met oranje lettertjes en het blad met zwart pakpapier afgewerkt. Op de vrij uitstekende zijtafels eenige technische uitgaven der firma.

A. KURVERS.

WENDINGENNUMMER NICOLAS.

De foto's in het nummer van Wendingen, gewijd aan glasramen van Joep Nicolas (No. 3, 12e serie 1931), zijn gemaakt door M. Koch, fotograaf te Roermond.

COMMISSIE FINANCIERING WONINGBOUW.

Het bestuur van het Nederlands Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw heeft besloten, in verband met de moeilijkheden inzake de financiering van den woningbouw, een commissie in te stellen om over deze aangelegenheid aan het bestuur rapport uit te brengen. Het is de bedoeling, dat de commissie zowel den particulieren bouw als den verenigings- en gemeentebouw in haar werkzaamheid zal betrekken.

Het bestuur van het Instituut heeft voorts besloten zijn aandacht te wijden aan de vraag in hoeverre huurverlaging in verband met de tijdsomstandigheden urgent is. (H.bld.)

MODERNE KERKELIJKE KUNST.

Op 8 April j.l. hield Dr. August Hoff een lezing voor de Vereniging Bouwkunst en Vriendschap en den Kring Rotterdam van den Bond van Nederlandsche Architecten, over de moderne Kerkelijke Kunst.

De vergadering werd geopend met een woord van welkom aan den spreker 148

en de aanwezigen door den Voorzitter van Bouwkunst en Vriendschap, den heer ir. W. C. van Goor, die den spreker daarna het woord verleende. De rede, die in het Duitsch werd gehouden, kwam in het kort op het volgende neer:

De vormen van de kerkelijke kunst spruiten voort uit het kerkelijke leven. Dit geldt zoowel voor de hedendaagsche kunst als voor die uit vroeger tijdvakken. Nieuwe vormen moeten door verandering in het religieuze leven veroorzaakt worden.

In de protestantsche kerk deed zich het vraagstuk voor van de waarde van het Woord en het Sacrament en daarmee ruimtelijk gesproken ook de plaats van spreekstoel en altaar. Thans is er een beweging gaande naar een grotere sacramentale wijding van de kerk, eveneens doet zich een liturgische beweging voor, zoowel in het Protestantisme als in het Katholicisme. Kerkgebouwen in den Elzas en elders bewijzen deze veranderingen. Wat het jodendom betreft gaat de weg van de veranderingen van een meer lichamenlijk-plaatschen vorm naar een meer abstracter vormgeving, het is een teruggaan naar den geest van de oeroude synagoge. Mendelssohn's begraafplaatskapel is een treffend voorbeeld. De huidige Katholieke kerkbouw geeft de religieuze structuur zeer duidelijk weer. De liturgische verandering leidt tot een zuivere mis-offerkerk met offeraltaar. Deze mis-offervorm, zonder diepe koren, zonder zijbeuken, zet zich voort in de versieringen, grijpt naar de hoofdwaarheden van de religie terug. Werken van Perret in Frankrijk, Moser in Zwitserland, von Behrens, Böhm, Holzmeister, Dr. Schwarz en anderen sluiten velerlei mogelijkheden voor verwerkelijking van die beginselen in den kerkbouw in, zoowel voor dorpskerken als voor de kerken in de grotere centra.

OPENBARE LIFTEN.

De stad Bahia in Brazilië is, om het kort te zeggen, in twee verdiepingen gebouwd, d.w.z. de openbare gebouwen en de kantoren bevinden zich beneden op een smalle strook langs den zeeoever, terwijl de woonhuizen boven op de dicht bij het strand beginnende rotsen zijn geplaatst. Het hoogteverschil tusschen beide verdiepingen dezer eigenaardige stad bedraagt ongeveer 60 m.

Onnoodig te zeggen, dat het dagelijksche naar beneden en naar boven voeren van een groote menigte personen groote moeilijkheden veroorzaakte en zeer veel tijd kostte. Oudere menschen konden vanwege den geweldigen klim slechts zelden de lager gelegen verdiepingen bezoeken.

Ten einde raad heeft het bestuur der gemeente Bahia eenige ingenieurs van de bekende Otis-fabrieken gevraagd, een ontwerp voor een lift te maken, ten einde de moeilijkheden op te lossen. In een toren, welke door middel van een overdekte loopbrug met de bovenzijde der rotsen is verbonden, zijn nu een tweetal groote expresliften gebouwd, welke de bevolking van boven naar beneden en omgekeerd brengen.

De openingsdag van deze torenliften werd als gemeentelijke feestdag gevierd en gerust mag gezegd worden, dat de geheele bevolking een ritje op en neer maakte. Op normale dagen vervoeren de liften meer dan 24000 personen. (R. K. B.)

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 17 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 23 APRIL 1932 No. 17

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.
TIJDELIJK ADMINISTRATIE-ADRES OVERTOOM 542, TELEFOON 81858.
NA 15 MEI AS. FRANS VAN MIERISSTRAAT 107, TELEFOON 27707.

B.N.A. EXCURSIE NAAR DE WERKEN VAN JOHAN THORN PRIKKER.

Dr. Leuring heeft het plan opgevat een excursie te organiseeren naar de Duitsche plaatsen waar, op weinige uitzonderingen na, Thorn Prikker's werken van de jaren na zijn heengaan uit Nederland, zich bevinden. De autocar-tocht zal van Arnhem beginnen. Men blijft vijf dagen uit; bezocht worden de plaatsen Wesel, Kalkar, Xanten, Neuss, Düsseldorf, Krefeld en Keulen. Het is de bedoeling behalve Thorn Prikker's eigen glas-in-lood-ramen, mozaïeken enz. ook werk van zijn leerlingen te bezichtigen. Voorloopig worden de kosten in totaal f 30.— à f 40.— per persoon geschat. Bij ruime deelname kunnen zij wellicht minder zijn. Het komt Dr. Leuring geschikt voor de excursie op Dinsdag na Pinksteren 17 Mei tot en met Zaterdag 21 Mei te stellen.

De leden van den B. N. A. en A. et A. kunnen zich voor deelname opgeven aan het Bureau van den B. N. A. Weteringschans 102 Amsterdam. Bij voldoende deelname volgt dan een definitief reisplan en ontvangen degenen, die zich hebben opgegeven, tijdig den oproep, met plaats en uur van vertrek, wijze van afrekening enz.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGERBRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 30 APRIL N° 18

J. W. L. LAUWERIKS † ALS DIRECTEUR VAN DE KUNST-
NIJVERHEIDSSCHOOL QUELLINUS.¹⁾

Een geconcentreerde, zelfbewuste figuur, als zoodanig heb ik, als bestuurslid, Lauweriks leeren kennen, toen hij de leiding had van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus”. In het bijzonder was de Afdeling Bouwkunde aan hem toevertrouwd. Indien ik zijn aesthetische overtuiging als architect, in den ruimsten zin van het woord — dus ook als interieur- en meubelkunstenaar — zou willen karakteriseeren, dan zou ik zeggen, dat zijn vormgeving al de eigenaardigheden van den Barok vertoonde. De vorm primeerde voor hem. Hij schiep zich allereerst den vorm, de technische uitvoering moest zich daarna schikken. Ik geloof, dat heel zijn artistieke loopbaan, zijn successen en zijn decepties, op lateren leeftijd, uit deze, zijn beginselen, verklaard kunnen worden. Bij zijn optreden paste zijn aesthetiek volkomen in den tijd, maar reeds toen wij hem aan de Quellinusschool aan het werk zagen, moest bij velen onzer een ernstig meeningsverschil aan den dag komen. De tijdgeest was begonnen te kenteren. Wat mij echter trof, en waarom ik hem in zijn onderwijsplannen in het Bestuur meende te moeten steunen, was dat deze voor zich zoo sterke persoonlijkheid, toch nooit zijn inzichten aan zijn leerlingen wilde opdringen. Dikwijls, het sprak van zelf, sleepte zijn opgewekt onderwijs de jongeren mee, maar vond hij een andersdenkenden geest onder hen tegenover zich, dan liet hij niet na zich in te denken in hem aanvankelijk vreemde gevoelens en die tot hun recht te laten komen.

Lauweriks was bij uitnemendheid humaan: beginselvastheid voor zich zelf belette hem niet ook de mogelijkheden aan te geven waardoor, langs andere wegen, iets goeds kon worden gewrocht. Hij zou liever zijn betrekking er aan gegeven hebben, dan een leerling te dwingen een weg te volgen dien deze niet zag. Kunnen wij thans Lauweriks' werk niet altijd in alle opzichten aanvaarden, wat beteekent dat? De tijden zijn veranderd, zooals zij altijd veranderen. Wat wij altijd moeten aanvaarden en kunnen waardeeren is een persoonlijkheid, onkreukbaar in hare humaniteit.

A. PIT.

LEZING VAN DEN HEER Ir. E. A. VAN GENDEREN STORT c.i. OVER STAAL- EN STAALSKELETBOUW, VOOR DEN KRING HILVERSUM VAN DEN B.N.A., OP WOENSDAG 20 APRIL 1932, IN MAISON ILCKEN TE HILVERSUM. Spreker, bekend reeds door zijne publicaties over deze materie, ving zijn rede aan met allereerst den skeletbouw in het algemeen te bespreken. Deze toch is lang niet van den allerlaatsten tijd, doch met name in de dertiende eeuw bouwde men reeds huizen naar dit systeem, den zgn. „Vakwerkbouw” aan ieder welbekend.

Meer doelbewust en wetenschappelijk georganiseerd en berekend geschiedt deze bouw echter eerst in de laatste achter ons liggende decennia. Het gedachten-uitgangspunt is daarbij wat onze oostelijke naburen de „Zweckteilung” noemen, door Prof. Wattjes „Doelverdeling” genaamd en volgens Ir. Van Genderen Stort beter te heeten: „Functie-splitsing”.

¹⁾ Dit stuk kon tot onze spijt niet meer in het vorige nummer geplaatst worden. Red.

Bij een ruimte-omsluiting, welke men gebouw noemt, zullen bepaalde elementen de dragende en steunende, in het algemeen: de constructieve functies hebben te verrichten, andere de omsluitende, indeelende en isoleerende. Dit laatste gesplitst in geluids-, warmte- en koude isolering. Een materiaal, dat volkomen aan de daartoe gestelde eischen beantwoordt, bestaat niet. Men gebruikte daartoe tot voor kort een materiaal dat zoo goed en zoo kwaad als het ging een gemiddelde tusschen al deze voorwaarden vertegenwoordigde, met name steen en meer in het bijzonder voor ons: baksteen, een materiaal van overigens voortreffelijke eigenschappen.

Bij toepassing van skeletbouw nu, is het mogelijk alle constructieve functies op een geraamte over te brengen, dat krachtens den aard van zijn materie bij uitstek voor dit doel geschikt is en dan meebrengt dat het licht van afmetingen zijn kan en tevens bijzondere ruimte-indeelingen toelaat. Men is dan vrij in de keuze van het vullende en omkleedende isolatie-materiaal en kan daarvoor het beste, doelmatigste en meest aesthetische uitkiezen.

De voorwaarde waaraan het bouwskeletmateriaal heeft te voldoen, is weerstand bieden tegen de trek-, druk-, buigings- en afschuivingskrachten. Drie materiaalgroepen beantwoorden daaraan, te weten: staal, gewapend beton en hout. Door middel van een groot aantal grafieken vergeleek spreker het weerstandsvermogen, de elasticiteit en de betrouwbaarheid der verschillende grondstoffen, welke theoretische vergelijking, met vele voorbeelden uit de practijk toegelicht, zeer ten gunste van staal uitviel. Staal kan nl. zeer hoge spanningen verdragen, de tegenwoordige productie-methode maakt het absoluut betrouwbaar, het is zeer elastisch en voor het bezwijken moet er héél wat gebeuren.

Gevaarlijk is het natuurlijk bij brand, omdat staal slecht hitte kan weerstaan, zonder dat groote vormveranderingen optreden. Er bestaan echter uitstekende isolatie-materialen om het te bekleeden, bij welke keuze doorslaggevend is de aard en de inrichting van het te beveiligen gebouw.

In een staalconstructiebouw met steenen vloeren, stalen meubelen e.d. en verder weinig brandbaren inhoud, is een bekleding welke het ongeveer een uur tegen een warmte van 900 à 1000 graden kan uithouden, ruim voldoende. Als zoodanig is bijv. aan te merken 2 c.M. portlandcement specie op steengas. Bij gebouwen met meer brandbaren inhoud zal gegrepen moeten worden naar steen- of betonbekleding. Bij toepassing van dit laatste kunnen wij dit tevens een woordje mee laten spreken bij de constructie en in de berekening opnemen. Echter zij aan te merken, dat bij groote hitte ook gewapend beton zich niet houdt. De betonspecie verpulvert en de geheele constructie als zoodanig wordt waardeloos. Staal daarentegen is, wanneer het door een brand geen vormveranderingen heeft ondergaan, zonder meer weer als nieuw te gebruiken. In ons land met zijn slapen bodem springt het voordeel van het staalskelet boven dat van gewapend beton wel sterk in het oog. Bij behoorlijke verzakking toch, ontstaat bij het laatste scheurvorming in de constructie zelf, waardoor deze haar kracht verliest, niet meer te herstellen is en afgebroken kan worden. Staal daarentegen veert mee en alleen het vulmateriaal scheurt. De constructie kan weer worden opgevijzeld

en in haar ouden vorm gebracht, heeft dan niets geleden en is weer even bruikbaar als voorheen. Men houdt met deze mogelijkheid reeds van te voren rekening, door aan de voetingen gaten aan te brengen, waardoor het mogelijk is op eenvoudige wijze die opvijzelingen te verrichten. Dat daarbij echter reeds bij de funderingswijze moet worden rekening gehouden spreekt van zelf. Zoo goed als überhaupt elke ijzer-constructeur nog geen staalskeletconstructeur is; dat vraagt een geheel afzonderlijke studie en veel ervaring. Skelet- en speciaal staalskeletbouw is zeer efficiënt. Het maakt mogelijk een tot het uiterste toe doorgevoerde organisatorische werkwijze. Doordat het staalskelet van te voren reeds geheel op de constructiewerkplaats kan gereed gemaakt worden en de isolatiematerialen op de fabriek, wordt een zeer snelle bouwwijze verkregen, waarbij men niet afhankelijk is van de processen van versterking of droging. Men doet bij deze bouwwijze dan ook beter te spreken van het „monteeren” dan van het bouwen van huizen. En tevens vervalt door die methode de krankzinnigheid, dat men eerst honderden kubieke meters water in een gebouw brengt en later al zijn best moet doen die er weer uit te dampen.

Het gevolg van een en ander is geweest, dat in de laatste jaren de toepassing van het staalskelet, vooral in het buitenland, een groote vlucht genomen heeft. Het eerste volledige staalskelet werd echter niet, zoals velen meenen in Amerika, doch in Frankrijk gemaakt. Dit gebouw staat nog, waarvan spreker eenige afbeeldingen toonde. In 1887 is deze methode, geheel onafhankelijk van Frankrijk, door Jenny in de U.S.A. ingevoerd. Engeland begon er pas in deze eeuw mee en Duitsland eerst in 1926. Holland levert helaas te weinig groote gebouwen op, zoodat de ervaringen hier nog niet zoo vele zijn. Toch zijn de Philips- en Staatsmijnenadministratiegebouwen, Van Nelle en het derde Jaarbeursgebouw merkwaaardige voorbeelden.

Interessant was ook een werkschema dat spreker toonde, waarin uitkwam hoe ontwerpen, bestekken en aanbestedingen van architect en skeletconstructeur in elkaar hebben te grijpen, elk voor het door hem op zich genomen deel, om een rationeele volgorde der verschillende stadia bij de montage van het betreffende bouwwerk te verzekeren. Op die wijze wordt gewaarborgd dat bijv. na het gereed komen der fundering de staalconstructie voor montage gereed ligt en zoo verder in een uiterst snel tempo kan doorgewerkt worden. Spreker, die zijn vlotte, populair-wetenschappelijke, voor de vuist uitgesproken lezing uitsluitend bij lichtbeelden hield, vertoonde ten slotte nog zeer belangwekkende foto's omtrent den enormen wolkenkrabberbouw en deszelfs constructie en montage, de laatste zoo in den geest van: „begin van den bouw, anderhalf uur later en op den avond van denzelfden dag”. Er werden veel vragen gesteld en de voorzitter van den Kring, de Heer E. Verschuyf (waarom blijft hij geen voorzitter), dankte den spreker in hartelijke bewoordingen en beiden oogstten een welverdiend applaus.

C. de G.

GEBOUW „CANDIDA”, DOOR F. A. WARNERS.

Aan de N.Z. Voorburgwal, op een terrein doorlopend tot de Spuistraat, is het gebouw „Candida” opgericht.

De opgave was, op het zeer kostbare terrein een zoo eenvoudig mogelijk zakelijk gebouw te ontwerpen, dat gemakkelijk en economisch te exploiteeren zou zijn.

Het oorspronkelijk ontwerp, waarvan de publicatie in het Bouwkundig Weekblad van 29 November 1930 is geschied, had een breedte van 14 M. aan de N.Z. Voorburgwal en een breedte van 18 M. aan de Spuistraatzijde.

Bij de ontgraving bleek het naburige perceel N.Z. Voorburgwal 120 geen paalfundering te bezitten, zoodat om verzakking te voorkomen besloten werd ook dit huisje aan te koop.

150

„Candida” kreeg hierdoor een gunstiger en meer vierkanten plattegrond van 18 X 22 M.

Oorspronkelijk is een staalskelet ontworpen, doch bleek bij de aanbesteding destijds een betonconstructie goedkoper te zijn. Daar het terrein aan twee straten was gelegen, was 100% bebouwing mogelijk, hetgeen over 2 verdiepingen ook is geschied. De binnenplaats, noodig om het trappenhuis, toilet-ruimten, en dergelijke, te verlichten, is aan de achterzijde van het gebouw geplaatst, waardoor een goede verlichting mogelijk was, terwijl de achtergevel interessanter kon worden en de balkons met brandladders gelegenheid tot een architectonisch accent boden.

De achtergevel was door de geringe breedte der Spuistraat aan een maximale bouwhoogte van 25 M. gebonden, terwijl voor den voorgevel een grootere bouwhoogte mogelijk bleek. De gevel aan de N.Z. Voorburgwalzijde heeft een hoogte van 36 M., de ventilatiekokers en schoorsteen hebben een hoogte van 42 M.

De onderbouw is opgetrokken in Beiersch graniet, terwijl de gevels, welke geen constructieve functie verrichten, in baksteen zijn opgetrokken.

De communicatie tusschen de 10 verdiepingen wordt door een paternosterlift onderhouden.

De buitenramen, zoowel als de deuren welke op het trappenhuis uitkomen, zijn alle uit ijzer geconstrueerd.

De centrale verwarming is, om onafhankelijk te zijn van de prijzen der brandstoffen, zoodanig ingericht, dat zoowel met olie als met vaste brandstof gestookt kan worden.

Noot.

De Redactie vult de publicatie over het Gebouw „Candida” aan de N.Z. Voorburgwal aan met 2 foto's die het gebouw in zijn omgeving toonen, zulks ter illustratie van het betoog van het Bestuur van den B.N.A. opgenomen in No. 14, waarop een antwoord van den Heer F. A. Warners en een repliek van het Bestuur van den B.N.A. te vinden is in No. 17. Red.

„LEELIJKE EXAMENOPGAVEN VOOR TEEKENEN”.

Dezer dagen werd mij toegezonden het eerste No. van „De Driehoek”, Maandblad voor leerlingen en oud-leerlingen van het R.I.V.T.O. en het I.V.K.N.O. Ik trof daarin aan een artikel van de hand van J. P. M., overgenomen uit No. 9 van het Bouwk. Weekbl. „Architectura” onder bovenstaanden titel.

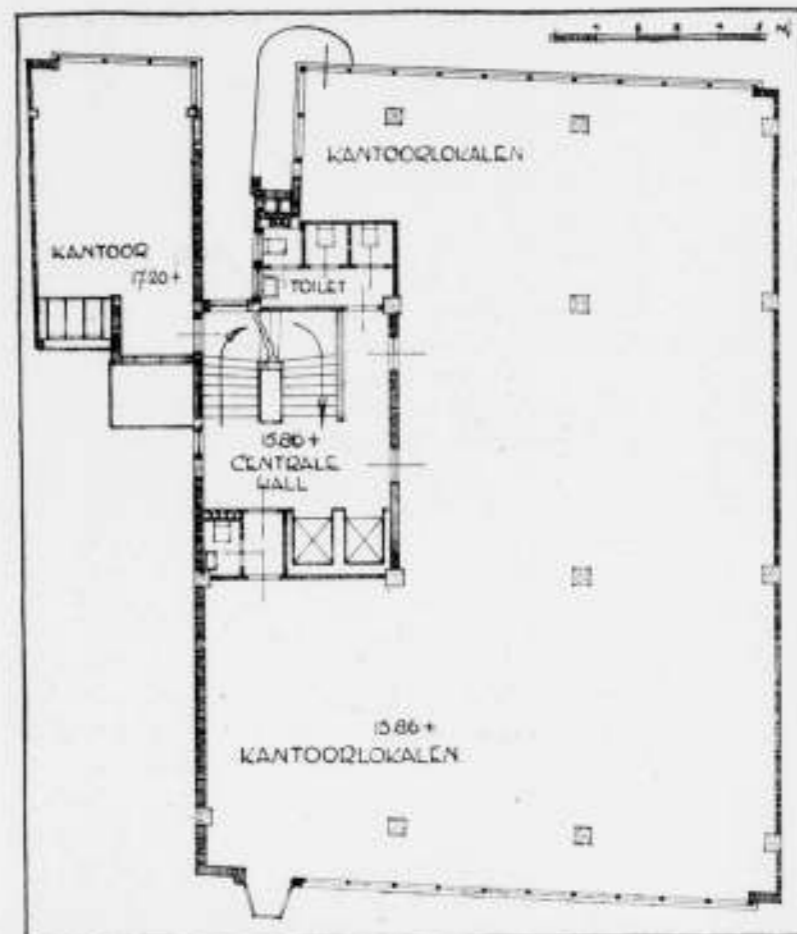
De schrijver doelt hier ten eerste op de opgaven voor lijntekeningen, inzonderheid op de z.g. Rechthoekige vlakversiering en ten tweede op de in de laatste jaren gegeven werkstukken voor de perspectief en in 't bijzonder op één werkstuk — een z.g. poortgebouw.

Over de eerste opgaven zal ik kort zijn — deze zijn niet van mijn hand en ik draag in zoverre daarvoor alleen mede de verantwoordelijkheid, als alle opgaven officieel door heel de commissie worden vastgesteld.

Van den candidaat wordt in casu geëischt, het zuiver construeeren en in inkt zetten van figuren uit rechte lijnen, cirkelbogen en vrij gebogen lijnen samengesteld, met toepassing van kleuren in vlakke tinten. Zóó ongeveer luidt het programma met de toelichting.

Nu kan ik mij levendig indenken, dat een opgave, die deze speciale eischen stelt, niet altijd even gelukkig uitvalt. 't Is heel moeilijk, jaar in jaar uit iets te vinden, dat behalve aan de gestelde eischen, eveneens aan die der schoonheid voldoet — veel moeilijker, naar mij voorkomt, dan de heer M. het meent te mogen voorstellen. En dat vind ik heelemaal niet erg, als de opgave maar beantwoordt aan het doel, d.w.z. zoodanige technische moeilijkheden inhoudt, dat men de meerdere of mindere Lijntekenaardigheid van den candidaat daaraan kan toetsen.

En dan, wat noemt men schoon tegenwoordig? Schoon is een

GEBOUW CANDIDA TE AMSTERDAM INANG EN PLATTEGROND ARCHITECT F. A. WARNERS

heel relatief begrip. Moeten b.v. candidaten — jonge mensen, die Kunstgeschiedenis studeeren, het schoone in de kunst door alle eeuwen heen hebben leeren zien en aanvoelen — niet schrikken voor het gebrek aan vormgeving in vele blokkenwoningen, van nagemaakte ineengezakte boerenwoningen, z.g. aansluitende bij de landelijke omgeving, van bouwdeelen zonder ondersteuning, die gestut moeten worden, zoolang ze in aanbouw zijn, om onmiddellijk door te zakken als de ondersteuning na voltooiing wordt weggenomen? En zoo ziet men ze hier b.v. legio — goedgekeurd door een zeer strenge Schoonheidscommissie (voor welker leden ik de grootste waardeering heb) en gebouwd onder gemeentelijk bouwtoezicht. Ik behoef zelfs mijn huis niet te verlaten, om dergelijke onverantwoorde constructies en onzinnigheden te bewijzen. Ik acht dergelijke dingen heel wat ergerlijker dan zoo'n onschuldige lijntekening — zoo'n eendagsvlug.

Maar genoeg daarover! De heer M. is blijkbaar erg bezorgd, dat den schoonheidszin van de candidaten geweld wordt aangedaan. Deze jonge mensen, a.s. leeraren, moeten leeren teekenen naar de natuur — kop, stilleven, menschebeeld. Zij leeren de dingen ernstig bekijken en weergeven, hebben perspectief, anatomie, proportie gestudeerd.

En laat ze nu eens naar een tentoonstelling gaan van moderne kunst. En als ze dan vele van die wanstaltige gedrochten en monsters zien van stillevens en het menschebeeld, die soms in critieken en recensies als hoogstaande kunst worden geprezen, moeten ze dan niet schrikken en zich afvragen: waarvoor leeren we toch eigenlijk teekenen zooals we het gewend zijn en is onze leeraar niet 25 jaar achter zijn tijd? Dit is heel wat erger.

Schoon is een heel relatief begrip, zei ik boven. Werden 30 jaar geleden de werken van een Vincent v. Gogh niet voor een dubbeltje op de markt verkocht, als voden behandeld en

weggesmeten, terwijl ze thans hemelhoog worden geprezen en met schatten van geld betaald?

Werkelijk, waarde heer M., de candidaten schrikken niet van die „monsters”, welke hun op 't examen worden voorgelegd, althans niet als een perspectief opgave niet aan de eischen van schoonheid voldoet. Zij weten maar al te goed, dat het hier om iets anders gaat.

En waarom gaat het dan hier? Dit schijnt de heer M. niet in te zien. Althans hij noemt de persp. opgaven der latere jaren volkomen zonder zin niet alleen, maar ook zonder enig gevoel voor teekening, voor verhouding, voor smaak! Gevoel voor smaak! Sic! Ook schoon!

„Volkomen zonder zin”. Blijkbaar ontgaat den heer M. de zin — de bedoeling dus — ten eenenmale. Tot toelichting dus even het volgende:

De candidaat moet niet alleen zelf, maar ook zijn toekomstige leerlingen leeren teekenen naar de natuur (stilleven) en kunnen teekenen uit het hoofd — ter toelichting van een en ander voor zijn leerlingen op het zwarte bord. En dit niet alleen, maar ook moet hij een persp. schets vervaardigen naar een of meer voorwerpen in projectie gegeven.

Dit nu is absoluut onmogelijk zonder behoorlijke kennis van de perspectief en van de meetkundige eigenschappen van de grondvormen van verschillende voorwerpen, door menschenhanden vervaardigd als daar zijn: prisma's, piramiden, kegel, cilinder, bol, de drie laatste vooral als grondvormen voor omwentelingslichamen (aardewerk, voorwerpen van metaal enz.). Een en ander met doorsnijdingen en schaduwen. En hier leidt weten alleen tot kunnen en daarom zijn juist die dingen in de perspectieveische vraagstukken verwerkt. Ziedaar, geachte heer M., den zin, de bedoeling van die opgaven. Schoonheid heeft daarmee niets te maken. Of ze de perspect. schets naar behoren weten te vervaardigen en hoe ze daarbij een en ander

151

GEBOUW CANDIDA TE AMSTERDAM

ARCHITECT F. A. WARNERS

SPIUSTRAT MET GEBOUW CANDIDA
152

N.Z. VOORBURGWAL GEBOUW CANDIDA

opvatten, dat beoordeelt de teekencommissie en daarvoor krijgen de kandidaten een afzonderlijk cijfer, dat nog al zwaar weegt.

Zeker, was het mogelijk bij de persp. vraagstukken tevens aan eischen der schoonheid te voldoen, des te beter — maar in dezen heb ik de droevigste ervaringen opgedaan. Ook dit is blijkbaar niet zoo gemakkelijk als de heer M. meent. Zoo b.v. bestaan er akten voor Nijverheidsonderwijs N^{III}, N^{III} (aan-teekening) en N^X (de laatste voor meubelteekenaars, de eerste twee voor bouwkundigen).

Voor deze akten wordt tevens verlangd het maken van een perspectiefteekening. De opgave — het programma eischt zulks — houdt verband met het ontwerp voor een gebouw en meubel. Als zoodanig wordt deze verstrekt door de subcommissies voor deze vakken. En ik aarzel niet te zeggen, dat het nog zoo goed als nooit gelukt is, de eischen uit bouwkundig oogpunt (eischen mede van schoonheid en opvatting) zoodanig te combineeren met die voor de perspectief, dat wij als subcommissie voor de wiskundige vakken uit het geleerde werk ook maar een eenigszins gemotiveerd oordeel konden vellen over de kennis van perspectief en van licht en schaduw (N^{III} b.v.). Regel was, dat als zoodanig de opgaven op een mislukking uitliepen, zoodat wij om daarvoor een cijfer te kunnen vaststellen, geheel op het mondeling examen waren aangewezen.

Van een eventueel raadplegen van bekwame architecten (afgescheiden van de kwestie van verantwoordelijkheid voor geheimhouding) stel ik mij dan ook niet het minste resultaat voor. Als het menschen van ervaring in dezen niet gelukt, wat dan te verwachten van buitenstaanders?

En wat nu het geïncrimineerde vraagstuk betreft, was ondergeteekende eenvoudig genoodzaakt verhoudingen aan te nemen die inderdaad niet schoon zijn, teneinde doorsnijdingen, schaduwen enz. behoorlijk zichtbaar te doen worden. Als bouwkundig ontwerp — ik stem dit dadelijk toe — zou het absoluut niet door den beugel kunnen, maar aan het doel — en daar gaat het hier slechts om — beantwoordde het wel. Zoo'n eendagsvlieg, zooals ik zoo'n examenopgave boven reeds noemde, brengt den a.s. teekenleeraar geen doodelijken steek toe en de commissie m.i. evenmin.

Aangenaam zou het mij zijn, dat redacties, welke bovenbedoeld stukje overnamen, ook dit, mijn antwoord zouden willen opnemen.

U mijnh. de Red., bij voorbaat dank voor de plaatsing.

H. ROZENBEEK.

NASCHRIFT.

Wanneer wij de uitweidingen van den Heer Rozenbeek over moderne bouwkunst en schilderkunst buiten beschouwing laten en ons bepalen tot de zaak zelve, dan blijkt de Heer R. het met een voornaam punt van mijn critiek volkomen met mij eens te zijn: n.l. dat de becritiseerde opgaven voor M. O. Handteekenen 1931, niet bijzonder fraai waren.

Vershil van inzicht vloeit voort uit het feit dat de Heer R. van oordeel is 1e. dat het niet erg is, dat de vorm waarin zoo'n examenopgave gegoten wordt, prullig is, als de moeilijkheden maar tot hun recht komen; 2e. dat het niet mogelijk is gebleken een zekeren graad van moeilijkheden in het teekenen te combineeren met een goeden vorm, terwijl ik van oordeel was: 1e. dat zulk een prullige vorm als die van het poortgebouw, ook voor een perspectiefopgave heel erg is; 2e. dat het mogelijk moet worden geacht een betere vormgeving in de opgaven te bereiken.

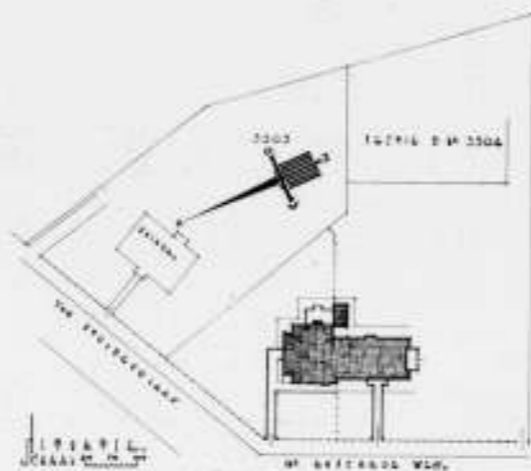
Ik ben zoo vrij na het betoog van den Heer R. mijn meening vol te houden. Het gaat m.i. niet aan het ephemere karakter van een examenopgave als een verontschuldiging aan te voeren voor haar leelijkheid. Dit geldt in 't algemeen, ook voor examenopgaven, doch in 't bijzonder voor teekenexamen-

GEBOUW CANDIDA

GEVEL AAN DE SPIUSTRAT

opgaven. En het bevreemdt mij eenigszins, dat een examencommissie voor teekenen jaren lang op het eigenaardige standpunt dat de Heer R. inneemt, is blijven staan. Wellicht omdat het, zooals de Heer Rozenbeek meedeelt, toch niet anders kan? Ik betwijfel dit. Natuurlijk inderdaad niet, wanneer de Commissie de perspectivische moeilijkheden wil blijven combineeren met ontwerpen voor bepaalde reële dingen (poortgebouwen, armstoelen e.d.). Hier zit de kern van de fout, die m.i. gelegen is in het dualisme der gebruikelijke opgaven, die tegelijkertijd ontwerpen voor bepaalde voorwerpen of dingen beoogen te zijn en combinaties van perspectivische moeilijkheden moeten geven. Nu kan een perspectivische moeilijkheid nooit een vormbepalende factor voor een ding zijn. Perspecti-

PLATTEGROND VAN DUBBEL WOONHUIS
TE AERDENHOUT
ARCHITECTEN
POSTHUMUS MEYJES & VAN DER LINDEN

EEN HALL, DUBBEL WOONHUIS TE AERDENHOUT
154

vische eigenschappen vallen buiten de categorie van eigenschappen, die de doelmatigheid en den aesthetischen vorm van een ding bepalen. Men „ontwerpt” geen stoel met perspectivische moeilijkheden. In een goed ontwerp voor een voorwerp kunnen vooropgezette perspectivische moeilijkheden nooit worden verwerkt. Het zou er op lijken een muziekstuk te componeeren, waarvan het notenschrift den kop van Beethoven zou weergeven.

Daarom kan, naar mijn meening, streng genomen, een perspectiefopgaaf slechts worden verbonden aan een abstracte vormgeving. Het is echter begrijpelijk dat het aantrekkelijker is voor de candidaten in hun teekening enig verband met de werkelijkheid te zien. De werkelijkheid kan hun inderdaad ook een steun zijn. De werkelijkheid dient hier dus als een passerelle om het theoretisch abstracte van den vorm te ontgaan. Het te baat nemen van dit hulpmiddel is dan ook geen bezwaar, mits men echter van de werkelijkheid geen belachelijke werkelijkheid maakt (zoals het poortgebouw).

Het gaat er om de combinaties der perspectivische moeilijkheden te verbinden aan voorstellingen, die goede suggesties, beter nog goede abstracties van de werkelijkheid geven. Daarom heb ik de Commissie aangeraden, het advies van kunstenaars in te roepen. En ik raad dit alsnog aan te doen. Juist omdat den menschen van ervaring het niet is gelukt, (de kans bestaat dat zij zich, op het vraagstuk min of meer hebben doodgekeken) is hier goeds te verwachten van menschen, die eens frisch en onbevangen tegenover de materie staan. Uit hunne samenwerking met de wiskundige leden zou allicht iets beters kunnen groeien, dan wat den candidaten nu wordt voorgezet.

J. P. M.

N.B. Bij eventueele overname van het stuk van den Heer Rozenbeek, verzoekt ondergeteekende ook zijn naschrift niet te vergeten!

J. P. M.

GEVELS DUBBEL WOONHUIS TE AERDENHOUT

ARCH. POSTHUMUS MEYJES & v. d. LINDEN

DUBBEL LANDHUIS TE AERDENHOUT.

Architecten C. B. Posthumus Meyjes & Ir. J. van der Linden b.i. Het hierbij afgebeelde dubbele landhuis werd in 1928 ontworpen. Aanvankelijk lag het in de bedoeling om op het terrein één landhuis te bouwen, maar dit stuitte af op financiële bezwaren wegens het vrij grootte terrein, dat slechts in zijn geheel kon worden gekocht.

Voor twee landhuizen werd de verkaveling, in verband met de door de bouwverordening voorgeschreven tusschenruimte, erg ongunstig. Vandaar, dat besloten werd om een dubbel landhuis te bouwen, waardoor het mooi gelegen terrein zoo weinig mogelijk versnipperd werd. Van meet af aan stond voorop, dat de plannen (gelukkig!) niet elkaars spiegelbeeld zouden vormen, zooals langzamerhand bij dubbele huizen helaas te pas en te onpas gebruikelijk schijnt te zijn geworden.

Voor dit besluit was te meer reden, omdat het huis A met kleiner terrein voor een alleen wonend ouder zoude worden bestemd, terwijl het huis B voor een gezin met kinderen bestemd was.

Het huis A heeft daarom een geringer aantal grotere kamers, terwijl alles zoo gerieflijk mogelijk is gesitueerd. Bovendien moest er gerekend worden op ruimte voor een eventueel later aan te brengen personenlift, die men in de groote kast tusschen de woonkamer en de eetkamer en daarboven aantreft. De slaapkamers zijn als zeer ruime zit-slaapkamers ontworpen, terwijl in de kap hierboven nog een logeerkamer en een dienstboden-kamer gemaakt zijn.

In het huis B kon, dank zij de medewerking der bewoners, afstand worden gedaan van de traditioneele tochtdeur en de niet minder wanhopige suite. Hierdoor ontstond gelegenheid

een eenvoudige kleine ingangshall te maken, waarvan de hierbij gevoegde foto een indruk geeft. De bank naast de voordeur verbergt in de rugleuning het brievenkastje, terwijl de zitting kan opklappen, waarbij een bak vrijkomt, die als berging voor handschoenen, sjaals e.d. dienst doet.

Op de eerste verdieping bevinden zich vijf kamers, terwijl de groote slaapkamer voorzien is van afzonderlijke kastenkamer en aangrenzende badkamer, welke laatste ook vanuit het trapportaal bereikbaar is. Voorts is er voor de kinderen een afzonderlijk douche-kamertje ontworpen.

De gevels zijn opgetrokken in Utrechtsche handvormsteen van oranje-roode kleur, terwijl het houtwerk daar in roomkleur tegen uitstaat. De ruw gelaten beschieting van het balkon is gecarbolineerd.

De mooie, even verweerde, ruig-bruine kleur van de carbolineum doet het m.i. altijd beter in de buitenlucht dan groote geverfde vlakken, waarbij op het Z.W. de verf soms nog aan verkleuring onderhevig is.

Het gebouw werd op degelijke en prettige wijze uitgevoerd door de aannemers A. van Hoften & Co te Haarlem, onder de serieuze leiding van onzen heer H. Jongman als dagelijksch opzichter.

Aangezien het huis in een dal is gelegen, aan den voet van het Aerdenhoutsche kopje, (omringd door eikenhout) was het zeer lastig een goed oogerblik voor het maken van foto's te vinden. Het foto-bureau J. van Dijk is hierin naar mijne meening echter zeer gelukkig geweest, omdat uit de foto's zelfs iets spreekt van de blonde Kennemer atmosfeer, die aan deze landstreek zulk een charme geeft.

A'dam, April 1932. C. B. POSTHUMUS MEYJES, B.N.A.

DUBBEL LANDHUIS TE AERDENHOUT

ARCH. POSTHUMUS MEYJES & v. d. LINDEN

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
 REDACTIE: WIEGERBRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED.,
 J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
 REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
 1932 7 MEI N° 19

HET BAUHAUS TE DESSAU

BAUHAUS INDRUKKEN, VAN F. HAUSBRAND.

(Foto's van Andreas Feiniger — Dessau).

Het Bauhaus te Dessau, Hochschule für Gestaltung, zooals de officieele naam luidt, is voor ons geen onbekende. Reeds de vroeger in het B.W.A. (No. 1 jaargang 1927) gepubliceerde reeks foto's en het daarbij behorende verslag van den Heer Boeken, gaven ons een indruk van dit instituut. Ook eenige hier in het land geïmporteerde artikelen, zooals behangsel-papier, stoffen en lampen, doen ons af en toe de naam „Bauhaus" ontmoeten.

Aan dezen naam is die van Gropius onafscheidelijk verbonden, niet alleen als bouwmeester van de reeks gebouwen in Dessau, maar ook als stichter van de leer- en werkmethode, zooals deze reeds te Weimar tot uiting kwamen. Ook aan het tegenwoordige Bauhaus is deze Gropiusgedachte nog steeds levendig, al hebben zijn opvolgers, Hannes Meyer en Mies van der Rohe, elk er hun stempel opgedrukt.

Om aan het Bauhaus opgenomen te worden, is geen hogere schoolopleiding noodig; het schoolgeld laag en het leven te Dessau, dank zij het goedkope eten in de Bauhauscantine, niet duur. Bovendien zijn voor een aantal studenten beurzen beschikbaar. Praktisch kan dus ieder, die door teekeningen of werkstukken blijkt geeft aanleg te bezitten, toegelaten worden. Dit sociale beginsel uit zich ook in de omgangsvormen: zoo vindt men hier de, voor Duitschland niet gebruikelijke, gewoonte van het elkaar tutoyeren. Ook draagt de ware Bauhäusler, in aanpassing met zijn omgeving, een „zakelijke" kleding: ponny-haar, trui en manchesterbroek. Bovendien steekt hij zijn politieke meening niet onder stoelen en banken. De cantine, als vergaderplaats der studenten,

waar interne Bauhousaangelegenheden door hen besproken worden, is dan ook dikwijls het tooneel van hevige onderlinge botsingen. Vooral de aanhangers der communistische partij oefenen, sinds hun partijgenoot Hannes Meyer het heft uit handen heeft moeten geven, steeds felle critiek uit op den tegenwoordigen gang van zaken. Zij ontzien zich zelfs niet, om met behulp van hun partij in den Dessauer gemeenteraad, pressie uit te oefenen op het bestuur. Dit is mogelijk, doordat in den gemeenteraad de stemmen, welke vóór- en tegen het voteeren der subsidies zijn, elkaar in evenwicht houden en de communisten, door zich bij één van de partijen aan te sluiten, den doorslag kunnen geven. Bij dit partij-kiezen, gaan dikwijls de belangen van Marks' theorieën, boven die van het Bauhaus uit. Zoo leeft men daar steeds op een vulkaan en kan het Bauhaus, door gebrek aan contanten, elk oogenblik het bijtje er bij neer leggen.

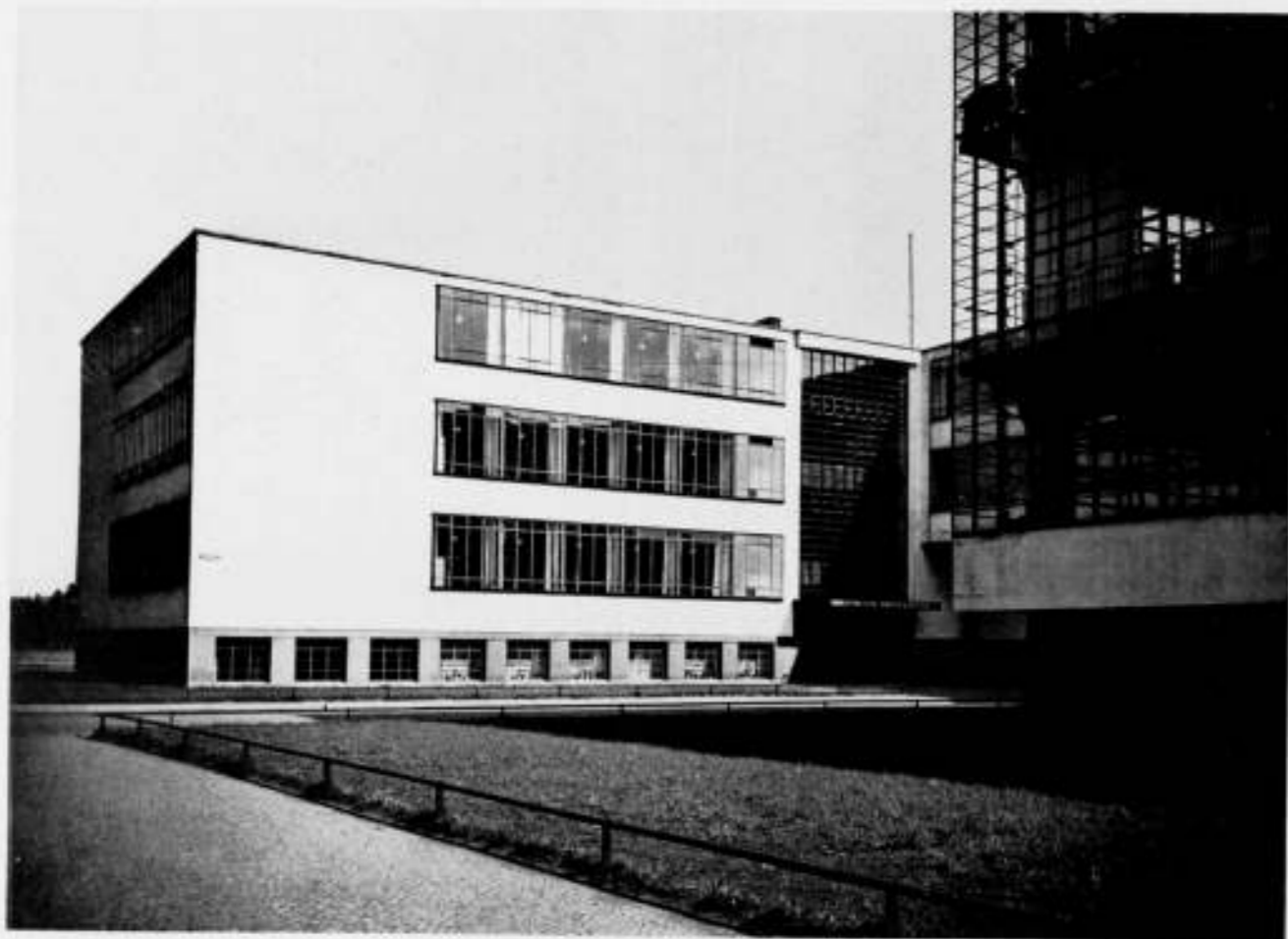
Ik wijd hier over deze politieke aangelegenheden iets uitvoeriger uit, omdat zij tegenwoordig een belangrijk deel van het leven aan het Bauhaus uitmaken. Geen nieuweling ontkomt aan den invloed van de gespannen sfeer, welke tengevolge van deze herhaalde strubbelingen nu eenmaal daar heerscht. Of men wil of niet, men is gedwongen al gauw kleur te bekennen en partij te kiezen. Dat er op deze manier steeds leven in de brouwerij is, is een voordeel tegenover vele nadeelen.

De theoretische studie zelf is in twee hoofdgroepen verdeeld, in een z.g. vóórcursus en de eigenlijke vakopleiding. De vóórcursus moet iedereen meemaken en wordt gegeven met het doel, alle leerlingen geheel vrij te maken van elke gewoonte of sleur bij het zoeken naar de oplossingen der verschillende problemen. Bij de vakopleiding heeft men de keus tusschen

HET BAUHAUS TE DESSAU

HET BAUHAUS TE DESSAU

HET BAUHAUS TE DESSAU

het bouwvak, reclame, foto, weverij en beeldende kunsten. Het onderwijs hierin ondergaat natuurlijk ten eerste den invloed van de verschillende vooraanstaande leermeesters. Zoo zijn de beide hoofdleraren voor het bouwvak op het oogblik Ludwig Hilberseimer en Ludwig Mies van der Rohe. Hilberseimer vooral de theoreticus op stedenbouwkundig gebied en Mies van der Rohe de man, die uit de z.g. „nieuwe zakelijkheid“ alweer geheel nieuwe wegen aanwijst en vooral den aesthetischen kant der dingen naar voren brengt.

Verder laten mannen als Josef Albers, die de leiding van den vóórcursus heeft, Prof. Wassily Kandinsky, een vooraanstaand figuur op het gebied der abstracte schilderkunst, Walter Peterhans voor fotografie, Hinnerk Scheper, de expert der Sowjet-regeering voor verfwerk en wandschilderingen en Joost Schmidt voor reclame, elk op zijn gebied hun invloed gelden. Een nieuwe aanwinst voor het Bauhaus is Mevrouw Lilly Reich, die vooral op de laatste groote Berlijnsche bouwtenoonstelling van zich deed spreken en die nu aan het Bauhaus alles behandelt, wat het interieur betreft.

Van de velen, die vroeger aan het Bauhaus waren, en nog niet vergeten zijn, noem ik, buiten Gropius en Hannes Meyer, Lyonel Feininger, Paul Klee en Oscar Schlemmer, drie schilders, wier werken onze sterkste belangstelling en bewondering verdienen. Helaas is door het heengaan van Schlemmer het eens zoo beroemde Bauhaus-tooneel geheel ingeslapen. Onderwijs in teekenen, beschrijvende meetkunde, wiskunde, mechanica, chemie enz., ontbreekt natuurlijk niet, terwijl een reeks zeer interessante voordrachten over psychologie, filosofie, kunst in het algemeen en muziek het leerplan aanvullen.

Aan al dit theoretisch onderwijs gaat nu ook een praktische opleiding gepaard. In het Bauhaus zijn volledig modern ingerichte werkplaatsen voor hout- en metaalbewerking aanwezig; een schilderswerkplaats, een weverij, een drukkerij en een foto-atelier. Al deze werkplaatsen staan onder leiding van bekwame vaklui. Elke Bauhäusler heeft hier volop gelegenheid met een of ander handwerk terdege kennis te maken en hem wordt gelegenheid gegeven praktisch met allerlei materiaal te experimenteren. De meeste leerlingen maken hier dan ook, dadelijk in het begin van hun studie, zelf al hun huisraad, waarmee zij hun kamers inrichten. Deze kamers bevinden zich nu meestal in de huizen van de dichtbij gelegen tuindorpen. Vroeger kon men in het Bauhaus wonen en maakten vele Bauhäusler, en vooral Bauhäuslerinnen, van de gelegenheid gebruik, om een van de 28 ateliers te huren. Sinds Hannes Meyer weg is, mogen deze ateliers niet meer dag en nacht bewoond worden, daar de Dessauer burgers daar aanstoot aan namen. Ook de groote en befaamde feesten, welke vroeger honderden gasten trokken en die op een hoog artistiek peil stonden, zijn door de slechte tijden in Duitschland, onmogelijk geworden. Alleen de Bauhaus-jazzband is nog overgebleven en geniet terecht een zeer goede reputatie.

Uit het hier opgesomde, zal men reeds den indruk gekregen hebben, dat het Bauhaus niet een gewone school is, zooals wij die in het binnen- en buitenland als kunstnijverheidsscholen kennen, maar veeleer met een laboratorium vergeleken kan worden, waar gezocht en ondervonden wordt en waar bestaande vormen en inzichten niet zonder meer van leerkracht op leerling overgaan. Hier wordt ernstig gestreefd, om alles, wat er overdacht en gemaakt wordt, in overeenstemming te brengen met onzen tijd. Getracht wordt om vorm en functie van alle dingen in goede verhouding met elkaar te brengen; om alle door de moderne techniek en wetenschap ons ten dienste staande middelen ook werkelijk te gebruiken, zonder zich door den dan ontstane vorm daarvan te laten weerhouden; integendeel, dezen vorm te aanvaarden en te leeren beheerschen. Met dit principe werden een aantal voorwerpen, zooals meubels, lampen en ander huisraad in de Bauhaus-werkplaatsen gemaakt, daar terdege op hun bruikbaarheid en vorm onderzocht en tenslotte aan de industrie aangeboden. Deze nu fabriceren sinds geruimen tijd vele van deze Bauhaus modellen in grootere series en men kan deze dingen voor een matigen prijs in den handel verkrijgen.

Ook op bouwkundig gebied kan men zich tot het Bauhaus wenden, want het heeft, behalve een verkoopsorganisatie voor gebruiksvoorwerpen, ook een eigen architectenbureau. De praktijk speelt dus aan het Bauhaus een groote rol en het contact met de buitenwereld wordt steeds gezocht en aangehouden.

Als men zich even alleen tot Holland bepaalt, dan voelt men wel dadelijk de groote leemte die bij ons op dit gebied bestaat. Waar is bij ons een school of instelling aan te wijzen, waar aan de oplossingen onzer hedendaagsche bouwproblemen, in een ruimeren zin, ernstig gewerkt wordt? Hoe gering is van den kant der architecten in het algemeen de belangstelling voor en het contact met onze kunstnijverheidsscholen. Maar verdienen deze instellingen ook wel onze belangstelling? Is in den laatsten tijd ooit iets belangrijks, iets nieuws uit deze instituten voortgekomen?

Dat er behoefte, ook bij ons, aan nieuw leven is, heeft b.v. Wijdeveld gevoeld en zijn plannen voor het stichten van een internationale werkgemeenschap te Loosdrecht is tenminste een goede stap in de richting om hiermee een begin te maken en verdient ons aller sympathie en steun. Maar zoolang zijn plannen nog geen werkelijkheid geworden zijn en wij het nog elders moeten zoeken, kan een ieder een bezoek aan het Bauhaus ten eerste aanbevolen worden; hij zal er wellicht kunnen leeren de dingen van meer kanten te bezien, als hij tot nu toe gewend was.

Dat er behoefte, ook bij ons, aan nieuw leven is, heeft b.v. Wijdeveld gevoeld en zijn plannen voor het stichten van een internationale werkgemeenschap te Loosdrecht is tenminste een goede stap in de richting om hiermee een begin te maken en verdient ons aller sympathie en steun. Maar zoolang zijn plannen nog geen werkelijkheid geworden zijn en wij het nog elders moeten zoeken, kan een ieder een bezoek aan het Bauhaus ten eerste aanbevolen worden; hij zal er wellicht kunnen leeren de dingen van meer kanten te bezien, als hij tot nu toe gewend was.

PRIJSVRAAG FONDS GIJSBERTI HODENPIJL.

Krachtens art. 2 sub B van het Statuut van het Fonds Gijsberti Hodenpijl, schrijft de afdeling der Bouwkunde van de Technische Hoogeschool te Delft, daartoe uitgenoodigd door het College van Curatoren, de volgende prijsvraag uit:

In hoeverre heeft het gewapend-beton bijgedragen tot de ontwikkeling van de aesthetiek der bouwkunst en in welken zin zijn hieromtrent nog verwachtingen gerechtvaardigd?

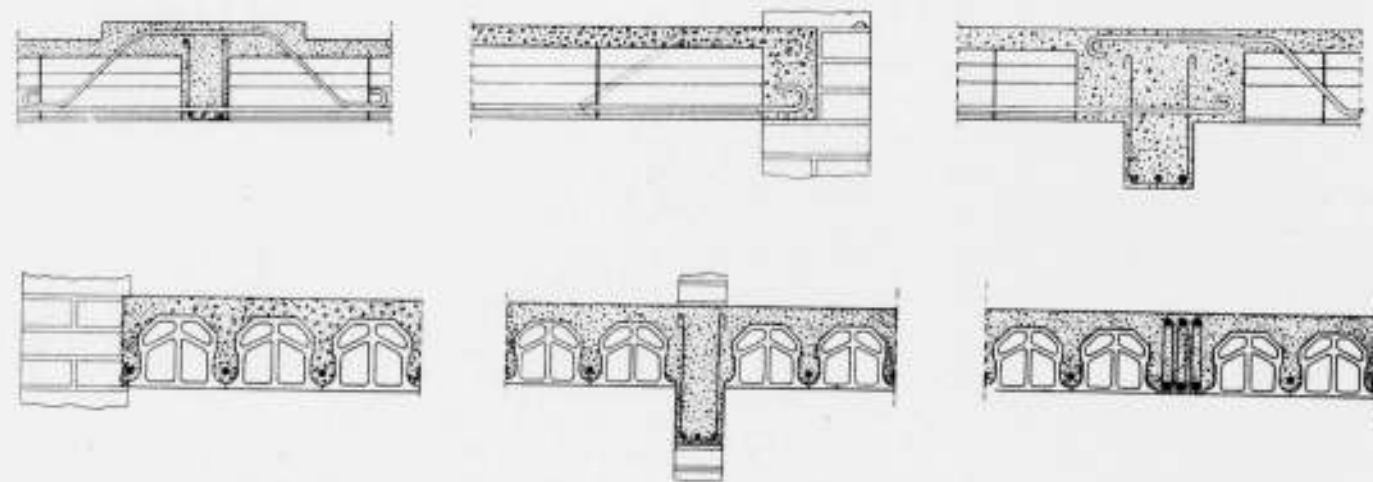
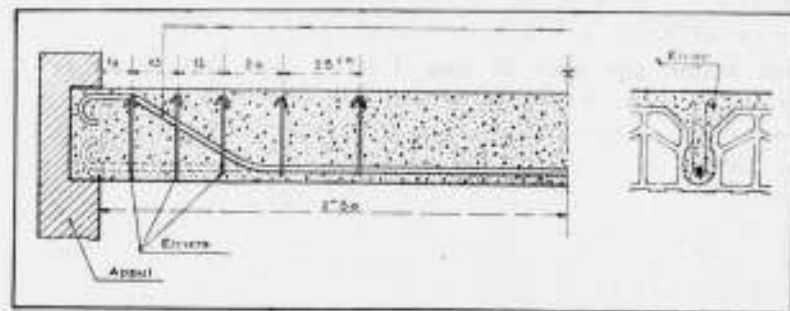
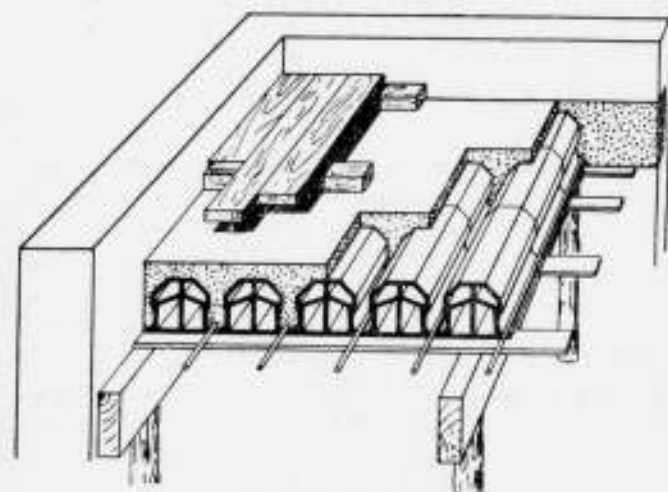
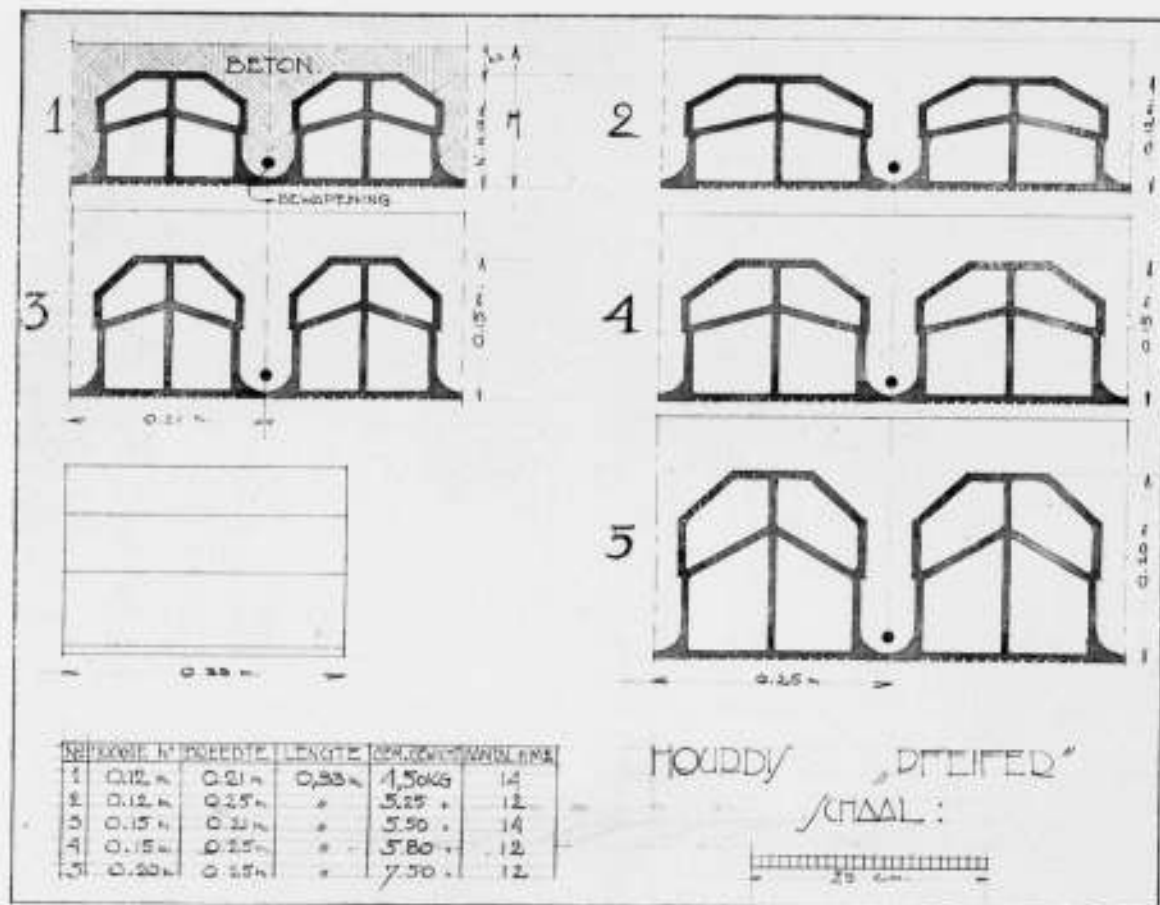
Ter toelichting diene dat deze vraag is voortgekomen uit de gedachte, dat sinds geruimen tijd het gewapend-beton weliswaar veelvuldig wordt toegepast bij grootere bouwconstructies, doch dat dit zelden gepaard is gegaan met nieuwe aesthetische begrippen. Eerst den allerlaatsten tijd is, wellicht ook door veranderde sociaal-economische verhoudingen, hierin een wijziging waar te nemen.

In het antwoord zal men niet alleen een overzicht van de te constateeren resultaten moeten geven, doch ook naar een verklaring daarvan moeten zoeken en gronden aangeven, waarop de te noemen verwachtingen gebaseerd kunnen zijn. De verhandeling zal ongeveer 5000 woorden moeten bedragen, schetsen ter toelichting zijn gewenscht.

De beantwoording staat open voor alle belangstellenden van Nederlandsche nationaliteit. Antwoorden moeten voor 1 December 1932 zijn ingediend bij den voorzitter der afd. Bouwkunde van de T. H. en vergezeld gaan van een correspondentie-adres en van een verzegelde enveloppe, welke naam en adres van den inzender bevat.

De inzending moet geteekend zijn met een spreuk, motto of teeken, dat ook op deze enveloppe voorkomt.

Op 8 Januari 1933, den verjaardag der T. H., wordt het oordeel der afdeling over de ingekomen antwoorden afgekondigd en zoo daartoe termen bestaan, eene bekroning, bestaande uit een gouden eerepenning of de waarde daarvan in geld, uitgereikt.

HOORDIS PFEIFER VLOERCONSTRUCTIES

HOORDIS PFEIFER.

We zitten in ons land vol met Deutsche materialen en constructiemethoden; misschien is het daarom wel eens interessant eene beschrijving te geven van enkele materialen en constructies, die in Frankrijk en België veelvuldig worden toegepast en die voor zoover ik weet in ons land vrijwel onbekend zijn.

Een dezer constructies is die door middel van de „Hourdis Pfeifer“.

Deze „hourdis“ bestaan uit holle balkstukken van gebakken klei ter lengte van 33 c.M. in 5 verschillende profielen, aangegeven op bijgaande figuur 1. Zij werden voor het eerst toegepast te Parijs in 1913.

Aangevuld met beton, waarin eene eenvoudige bewapening, geven zij eene zeer sterke vloerconstructie bij betrekkelijk geringe dikte en groote spanning.

Voor deze constructie is geen bekisting noodig zooals voor gewone massieve gewapend betonvloeren. Voldoende is eene ondersteuning van planken op onderlinge hartafstanden van 33 c.M., welke planken niet op de jukken gespijkerd behoeven te worden. De „hourdis“ worden zonder bijzondere voorzorgen koud tegen elkaar gelegd (fig. 2).

Nadat de „hourdis“ vol op nat gemaakt zijn, wordt een laagje natte beton in de tussenruimten gegoten, waarop de bewapeningsstaven worden gelegd. In iedere tussenruimte één staaf ter zwaarte als in den staat is aangegeven. De staven worden afwisselend naar iedere zijde opgebogen en van verticale beugels voor het opnemen der schuifspanningen, voorzien als in de doorsnede-figuren, 3, 4 en 5 is aangegeven. Er is dus eene groote besparing aan bekisting en aan beton en ijzer, terwijl de holle vloeren zoowel geluid- als warmte-isoleerend zijn.

Door de fabrikanten zijn staten opgesteld voor de toepassing der verschillende profielen en bewapeningen.

Deze staten zijn voor de Nos. 1 en 2 voor spanningen van 2.50—5.50 M. bij belastingen van 150—400 K.G., voor de Nos. 3 en 4 voor spanningen van 3.50—7 M. bij belastingen van 150—400 K.G., voor No. 5 voor spanningen van 6—9 M. bij belastingen van 150—400 K.G. Hieruit zijn ook zwaardere belastingen bij kleinere spanningen af te leiden.

Aan verschillende groote gebouwen o.a. aan een tiental gebouwen van de Banque de France, verscheidene ziekenhuizen, scholen, raadhuizen, kerken, hotels enz. en ook aan talrijke flatwoningen in Frankrijk en België zijn deze vloeren toegepast.

UITSLAG EXAMENS VOOR HET DIPLOMA BOUWKUNDIG OPZICHTER B.N.A. 1932.

Aan bovengenoemd examen hebben dit jaar 46 kandidaten deelgenomen, waarvan 24 kandidaten het diploma Bouwkundig Opzichter B.N.A. verwierven.

Deze Heeren zijn:

- 350. A. van Asperen,
- 352. P. den Besten,
- 353. J. H. Beukema,
- 355. G. Blankvoort,
- 358. P. J. J. Bosman,
- 359. J. N. Bouter,
- 364. F. Dikötter,
- 365. N. Driesen,
- 366. J. Dijkstra,
- 367. A. F. van Emst,
- 372. G. C. ter Hoeve,
- 375. L. J. v. d. Horst,
- 376. D. den Houting,

- Rotterdam.
- Oegstgeest.
- Rotterdam.
- Hilversum.
- Schiedam.
- Leiden.
- Rotterdam.
- Oudorp.
- Sneek.
- Apeldoorn.
- Groningen.
- Utrecht.
- Rotterdam.

- 379. J. de Jong,
- 383. P. A. Kouwenhoven,
- 384. J. v. d. Krift,
- 385. L. Th. v. d. Laken,
- 388. J. van der Mei,
- 390. D. Mook,
- 395. J. Prijs,
- 397. E. Rugge Jr.,
- 400. J. Stouthandel,
- 401. H. v. d. Vate,
- 403. G. J. Weetzel,

- Bilthoven.
- Bennebroek.
- Zeist.
- Leiden.
- Dokkum.
- Rotterdam.
- Amersfoort.
- Groningen.
- Delft.
- Vlaardingen.
- Amsterdam.

Van de 306 kandidaten, die deelnamen aan het eerste gedeelte van het Voorbereidend Examen, werden 104 kandidaten tot het tweede gedeelte daarvan toegelaten.

Aan 40 kandidaten daarvan kon tenslotte worden medegedeeld, dat zij behoudens verdere bepalingen vermeld in het programma van eischen, toegelaten zijn tot het Definitief Examen.

EEN TENTOONSTELLING VAN STALEN MEUBELN.

Den vorigen Zaterdag is met een interessante inleiding van G. Rietveld een tentoonstelling geopend van stalen meubelen, lampen, meubelstoffen en handweefwerk bij Metz & Co. Leidschestraat, Amsterdam.

't Is een aardige tentoonstelling, vooral door de keur van stalen meubelen, die we er zien; meubelen — meest stoelen — van Marcel Breuer, van le Corbusier, Erich Dickmann, V. Huszar, Mies van der Rohe en G. Rietveld, last but not least. Helaas ontbreken voor een eenigszins compleet overzicht de meubelen van Gispén en de firma Thonet. Maar die kennen we het best. We krijgen er toch een inzicht in de vele variaties op het thema: het meubel met een frame van gebogen, autogeen gelaschte stalen buizen, waarmee Marcel Breuer — als ik het wel heb — het stalen meubel de wereld opende. Verschillend is vooral de wijze waarop de menschelijke last wordt opgenomen, op traditioneele of origineele wijze; door tusschen 't frame gespannen stof of een gebogen triplex-plaat.

Men ga eens kijken naar deze resultaten van nog maar weinig jaren werken op 't gebied van 't stalen meubel.

De lampen naar ontwerp van E. Berkovich sluiten er op gelukkige wijze bij aan.

De tentoonstelling is open tot 14 Mei, daarna gaat ze naar Den Haag.

W. B.

PALEIZEN.

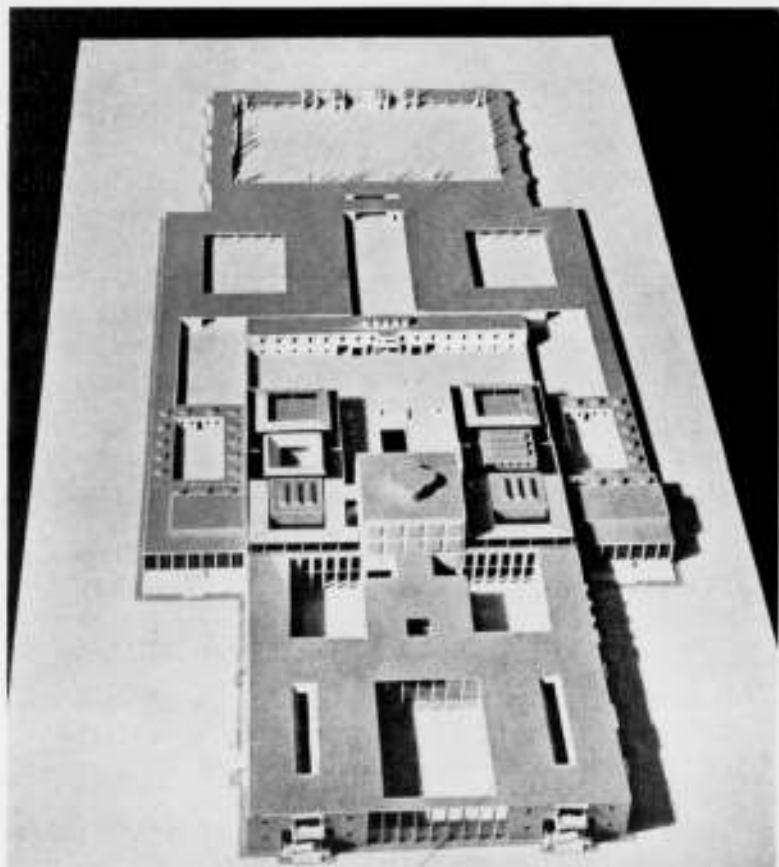
Nu in Europa het bouwen van paleizen, voorloopig althans, wel afgeloopen is, beginnen de potentaten en dictatoren in het Verre Oosten statiegebouwen op te richten. Geen „Oostersche“ paleizen, maar paleizen van Westersche snit (zoover mogelijk), met Westersch comfort, en van een Weensch architect. De Heer Clemens Holzmeister heeft verschillende opdrachten voor regeeringsgebouwen en paleizen in Voor-Azië in behandeling. Het jongste nummer van „Moderne Bauformen“ geeft daarvan een overzicht.

XXIIste JAARVERSLAG 1930—1931 VEREENIGING VOOR VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNSTONDERWIJS.

Wij ontleenen aan dit verslag:

Het aantal deelnemers bedroeg 55, verdeeld als volgt: 1e jaar 20, 2e jaar 15, 3e jaar 9, 4e jaar 11.

Het einddiploma over den Cursus 1929—'30 werd uitgereikt aan de Heeren Leo Voskuyl, H. J. Aanstoet en J. Dunnebieer, tegelijk met de gebruikelijke tentoonstelling van het studie-

ONTWERP VOOR EEN PALEIS VOOR KONING FAISAL TE BAGDAD
ARCHITECT CLEMENS HOLZMEISTER TE WEENEN

ONTWERP VOOR EEN PALEIS VOOR KEMAL PASCHA TE ANGORA
ARCHITECT CLEMENS HOLZMEISTER TE WEENEN
(UIT „MODERNE BAUFORMEN“)

werk, wat gemaakt werd onder leiding van Architect Ir. A. J. van der Steur.

De leiding van het vierde jaars werk voor den Cursus 1930—'31 werd opgedragen aan Architect Ir. J. B. van Loghum.

De Secretaris, W. J. M. van de Wijnperse zag zich aan het einde van 1930 genoodzaakt, wegens drukke werkzaamheden, als Secretaris af te treden. In zijn plaats werd de Heer B. T. Boeyinga benoemd. Het heengaan van den Heer van de Wijnperse was voor onze Vereeniging en den Cursus een groot verlies. Het Bestuur moest, hoewel zeer tot zijn leedwezen, het aangevraagde ontslag aanvaarden. De Algemeene Vergadering besloot dan ook, dat aan den afgetreden Secretaris, die ongeveer 15 jaar lang met veel toewijding en zorg het secretariaat waarnam, den zeer speciaal dank daarvoor gebracht zou worden. Op diezelfde vergadering werden ook woorden van veel waardeering gesproken over het werk van den Heer van de Wijnperse als Docent van den Cursus, bijna van zijn begin af.

Bij het uitbrengen van dit verslag is de Heer van de Wijnperse reeds overleden. Wij willen hier zijn nagedachtenis eeren. Door het zeer vele en belangrijke werk, dat hij zooveel jaren voor den Cursus heeft gedaan, zal zijn naam daaraan ook in de geschiedenis verbonden blijven.

Als Docent verving de Heer Ir. G. J. Meyers den Heer van de Wijnperse voor de lessen in statica. Deze nam ook in den loop van den Cursus een gedeelte over van de lessen van Ir. Dwars, die door bijzondere omstandigheden minder tijd kon geven voor ons onderwijs. Aan het einde van den Cursus 1930—'31 moest de Heer Dwars ons berichten, dat hij door verblijf buitenslands voorloopig niet meer kon doceeren. De Algemeene Vergadering besloot voor den volgende Cursus alle lessen in statica en beton aan Ir. Meyers op te dragen. Dit jaar werd het vak „interieurkunst“ gedoceerd door den Heer Anton Kurvers.

Als nieuw vak werd aan het lesrooster toegevoegd „Stadsontwikkeling“. Als Docent hiervoor werd benoemd de Heer C. van Eesteren.

Naamlijst.

Op 1 November 1931 werden de verschillende functies bekleed, zooals hierna is vermeld.

- Raad van Toezicht:**
Dr. H. P. Berlage Nzn., Prof. R. N. Roland Holst, Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk.
- Aangewezen door de Gemeente Amsterdam:**
De Inspecteur van het Nijverheidsonderwijs N. J. van Alphen de Veer.
- Algemeen Bestuur:**
Jan de Meyer, Voorzitter (x + o), B. T. Boeyinga, Secretaris (x + o), Prof. W. A. E. van der Pluym (o), C. J. Blaauw (voor A. et A.), Ir. G. Friedhoff (voor B.N.A.), N. Lansdorp (voor B.N.A.), W. Kromhout, A. P. Smits.
- Dagelijksch Bestuur:**
De namen zijn hierboven met o gemerkt.
- Toelatingscommissie:**
De namen zijn hierboven met + gemerkt, bovendien de Heer Ir. G. Friedhoff.
- Overgangscommissie:**
De namen zijn hierboven met x gemerkt, bovendien de Heeren Ir. G. Friedhoff en Ir. G. J. Meyers.
- Aangewezen Architecten, ingevolge art. 2 punt 15 van het Huishoudelijk Reglement:**
P. Vorkink (B.N.A.), C. J. Blaauw (A. et A.), C. van der Wilk (Club).

Docenten.

- J. Boterenbrood (3, stadsuitbreiding).
Ir. J. W. Clerx (3, verkeer).
Ir. A. W. C. Dwars (gewapend beton, 1, 2 en 3).
Ir. M. F. H. Gebhard (verlichting, 2).
J. H. de Groot (practische schoonheidsleer, 2 en 3).
Ir. A. Keppler (3, sociale en administratieve zijden van het woningvraagstuk).
N. Lansdorp (klein ontwerp, 1 en 2).
H. Luns (1, 2 en 3, schetslessen buiten).
J. de Meyer (1, 2 en 3 klein ontwerp, groot ontwerp 3, karakteristiek van verschillende stijlen).
Ir. G. J. Meyers (statica en beton, 1, 2 en 3).
W. A. E. van der Pluym (karakteristiek van verschillende stijlen en hedendaagsche bouwkunst).
A. P. Smits (2, verband huis en tuin).
N. J. van de Vecht (1, bouwkund. Handteekenen).
Anton Kurvers (2, interieur).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGERBRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 14 MEI N° 20

DE VROUWENARBEIDSSCHOOL TE ENKHUIZEN.

Architecten: G. H. Kleinhout en Ir. A. J. van der Steur.
Ontwerp: Ir. A. J. van der Steur, arch. B.N.A.

Het bouwen van een vrouwenarbeidsschool (huishoudschool, vakschool voor meisjes) heeft een aantal aantrekkelijke kanten. Het heeft in dit blad geen zin om over al de aantrekkelikheden van zulk een opdracht uit te weiden; waar ik het over hebben wil zijn alleen de architectonische aantrekkelikheden. Zij bestaan in hoofdzaak in het bijzondere karakter van de opdracht: de zeer speciale eischen van de lokalen, waarin het praktische onderricht wordt gegeven, en de koppeling van het schoolgebouw met een internaat. De Vrouwenarbeidsschool te Enkhuzen is een typisch voorbeeld van een dergelijke onderwijsinstelling in een kleinere plaats: het leerplan omvat het geheel van de vrouwelijke werkzaamheden op grond van de Nijverheidsonderwijswet in beknopte vorm; zoodoende stelt zich het programma van een dergelijk schoolgebouw als volgt samen:

één keuken, één lokaal voor waschbehandeling, tevens voor klassikaal onderricht in huishoudelijk werk, één lokaal voor lager onderwijs, tevens dienend als teekenlokaal, één lokaal voor handenarbeid, één handwerklokaal en twee lokalen voor costuumaaien, benevens een internaat, plaats biedende voor 5 leerzessens en directrice, alsmede een dienstbode. Dit internaat heeft, naast de voor de hand liggende bedoeling: een goede woning te verschaffen voor het onderwijzend personeel, ook een onderwijsfunctie: in dit internaat worden de huishoudelijke bezigheden, die op de school worden onderwezen, praktisch beoefend. De inwonende leerzessens betalen aan de school huur en pension, waardoor het internaat zichzelf bedruipt en geen last op de exploitatie beteekent. Deze zeer juiste gedachte, die op zeer economische wijze bevorderlijk bleek aan het onderwijs zelf, is reeds sinds jaren voorgestaan door de eerste vrouwelijke inspectrice van het Nijverheidsonderwijs, Mevrouw M. E. Leliman—Bosch, en sindsdien door haar beide opvolgsters, Mej. Michels en Mej. Beumer verder voortgedragen. Zij heeft geleid tot het schooltype, waarvan de school te Enkhuzen een vertegenwoordigster is.

Men gevoelt, dat door de samenvoeging van onderwijsgebouw en woongebouw dergelijke scholen een geheel eigen karakter krijgen. Zij zijn niet, als een andere school, dood vanaf het oogenblik, dat zij door de leerlingen verlaten worden: in het gebouw gaat het leven door en dit heeft ten gevolge, dat een goed beheerde huishoudschool altijd iets gezelligs en huiselijks heeft, dat een andere school mist. De sfeer is er warmer. Bij de Enkhuzer school was de situatie zoodanig, dat de tweeledige functie van het gebouw speciaal in het straatfront tot een typeerende uitdrukking kon worden gebracht. De voorgevel ligt op het Zuidwesten, zoodat het plausibel was, aan die zijde het internaat te leggen, dat, wat betreft de zit-slaapkamers der leerzessens, de geheele bovenste verdieping beslaat; op de verdieping hieronder kwamen te rechter zijde de zit- en slaapkamer van de directrice; hieronder de gemeen-

schappelijke eet- en zitkamer van het internaat met een klein keukentje, en hieronder op den beganen grond het kantoor van de directrice en de bestuurskamer. Deze vertrekken hebben alle een normaal woonhuis-verdiepinghoogte, waardoor het mogelijk was, die verdiepingen te bergen in dezelfde hoogte waarin, links van de hal, twee lokalen konden worden opgenomen; de overgang van de verschillende vloerniveaux kon in het tusschenliggende trappenhuis op eenvoudige wijze worden bewerkstelligd.

De beide leslokalen aan den voorgevel zijn de lokalen voor lageronderwijs (teekenen, handenarbeid) en het handwerklokaal; in het van de straat afgekeerde gedeelte van het gebouw, dat haaks op den voorbouw aansluit, bevinden zich beneden keuken en wasch-huishoudlokaal, resp. met provisiekamer en droogkamer, boven 2 costuumlokalen met 2 paskamertjes. Deze lokalen zijn toegankelijk vanuit een breeden gang, waarin de garderobes zijn ondergebracht en de toiletten uitkomen. Een en ander moge verder uit de teekeningen blijken; het is in den grond hoogst eenvoudig.

Voor mij zijn van dit gebouw minder de kwaliteiten (die ik aan anderen ter beoordeeling overlaat) dan de gebreken belangrijk. Wat de afmetingen der praktijklokalen betreft, bleken wij iets te zuinig te zijn geweest, zoowel op de keuken als op het waschlokaal. Dit leidde bij de keuken tot een tafegroeping, die niet kon volstaan met den idealen hoefijzervorm, maar 4 van de 20 leerlingen moest opnemen aan een midden-groep binnen het hoefijzer tot schade van de overzichtelijkheid van het lokaal; in het waschlokaal ging alles goed, zoolang er werd gewasschen of huishoudonderwijs gegeven, maar bleek de opstelling van strijkplanken niet zonder moeilijkheden. Alles kon er ten slotte met eenig beleid wel in, maar met iets te weinig circulatieruimte. Ik moge elk collega, die ooit een school van deze soort te bouwen krijgt, den goeden raad geven, onder geen enkelen drang naar bezuiniging op de bouwkosten toe te staan dat zijn keuken en zijn waschen strijklokaal een kleiner afmeting krijgen dan 7 x 9 M. Dit is voor een werkelijk goede opstelling inderdaad het minimum; in de scholen, die ik na deze onder handen kreeg, ben ik gegaan tot 7 x 10 M. met, naar ik meen, volledig succes. Ik geloof, dat ik kan afzien van een zeer gedetailleerde beschrijving van de inrichting van deze school. Zij is, in verband met het elementaire karakter van het onderwijs, dat men er geeft, eenvoudig en mist de raffinementen, die een middelbare huishoudschool of opleidingsschool te zien geeft. In verband met dit eenvoudige karakter en de beperkte credieten, welke het Rijk toestond, ontbreekt dan ook alle luxe in het interieur, maar ik meen wel, dat het mij gelukt is, op behoorlijke wijze aan de gestelde eischen te beantwoorden en een interieur te scheppen dat de juiste sfeer bezit.

Over de techniek van het gebouw en de materialen kan ik het volgende mededeelen:

Hoewel er in het algemeen te Enkhuzen niet geheid wordt, bleek het bij een grondboring, die wij lieten uitvoeren, dat op ongeveer 7 M. diepte een paar veenlagen zaten, waar wij

DE VROUWENARBEIDSCHOOL TE ENKHUIZEN

ARCH. G. H. KLEINHOUT & J. A. v. d. STEUR

deze hoge kast niet zonder meer op durfden zetten. Wij moesten dus besluiten tot een paalfundering, die wegens den lagen grondwaterstand is uitgevoerd met paalgroepen, waarop betonpijlers; direct onder den beganen grond werden deze door gewapend-beton balken verbonden, zoodat aan fundeeringswerk bespaard werd. De buitengevels zijn opgetrokken in een eenigszins miskleurige waalklinker, geleverd door de firma Bakhuis te Olst; de kleur is eenigszins naar het geel genuanceerd rood, naar mijn meening voortreffelijk passend in den toon van het stadsbeeld ter plaatse. Het dak werd met roode pannen gedekt; de terugspringende voorgevel van het internaat (dat een balkon heeft, van waar men het geheele stadje kan overzien) werd wit gesausd om hem zoo duidelijk mogelijk te scheiden van het eigenlijke voorgeveldak; dit om de groote hoogte van het gebouw wat te verminderen. Het woord: groote hoogte is in dit geval waarlijk niet misplaatst; met uitzondering van den Drommedaris en de kerken is deze school het hoogste gebouw van Enkhuizen en de vrees was niet ongewettigd, dat het in zijn omgeving, die van zeer bescheiden schaal is, en in de directe nabijheid van het aardige

Waagje en het prettige oude herbergje: „de Oranjezaal” dat er vlak tegenover staat, zijn burens zou dooddrukken. Deze overweging leidde ertoe, dat ik den uit het programma logisch voortvloeienden terugsprong van de bovenste verdieping dankbaar aanvaardde en zelfs accentueerde, en bovendien, dat ik het gebouw 5 Meter heb laten terugspringen bij zijn burens. Naar mijn meening is het resultaat goed: niettegenstaande de afmetingen van het gebouw is het niet uit de schaal. Om de technische beschrijving verder voort te zetten: de kelders zijn eveneens van gewapend beton; evenals de vloeren van de praktijklokalen en de gangen van de beide benedenste verdiepingen; onder de houten vloeren van den beganen grond bevindt zich een kruipruimte van ongeveer 1 M. hoogte met bodemafsluiting van stampbeton. De trappen van beganen grond naar 1e verdieping zijn van massieve granieten treden; de overige trappen zijn van hout. In de gangen en portalen van beganen grond en eerste verdieping van het voorgebouw liggen tegelvloeren; op de overige betonvloeren ligt granito. De gangen hebben een lambris van gele klinkers; de bovenwanden zijn geschuurd.

INGANG VROUWENARBEIDSCHOOL TE ENKHUIZEN

ARCH. KLEINHOUT & v. d. STEUR

In de leslokalen en de eetkamer van het internaat liggen riftvloeren; in de bestuurskamer een parketvloer. De aannemer was R. Groenenberg te Amersfoort, die het werk aannam voor f 63660 en tot onze tevredenheid tot uitvoering bracht; de verwarmingsinstallatie werd aangelegd door de N.V. Wolter & Dros te Amersfoort. Met inbegrip van alle installaties en de (grootendeels nieuwe) inventaris heeft het geheele gebouw (in 1929—'30) ruim f 80.000 gekost.

Ir. A. J. VAN DER STEUR.

DE HENDRICK DE KEYSERSCHOOL TE AMSTERDAM.

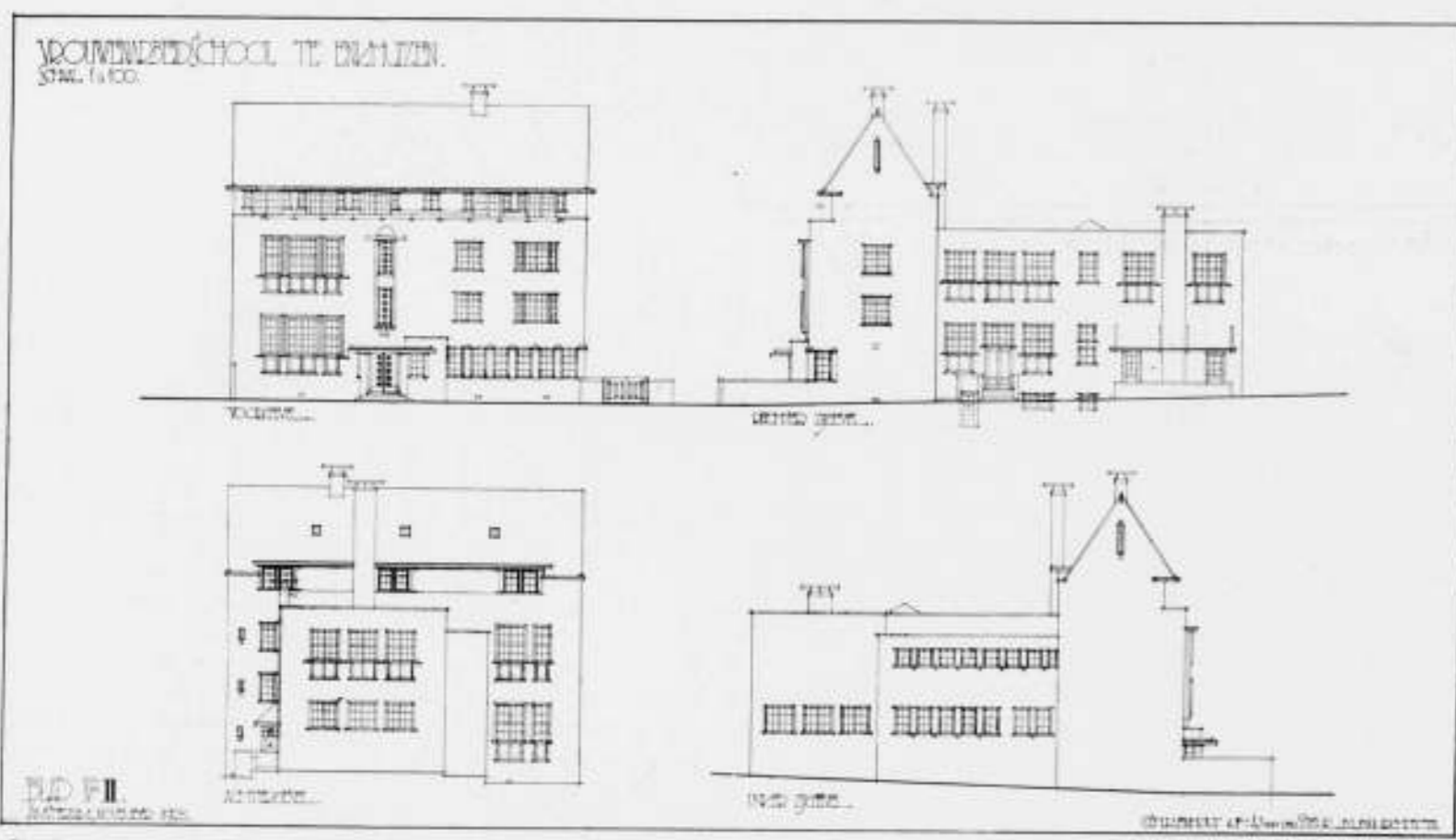
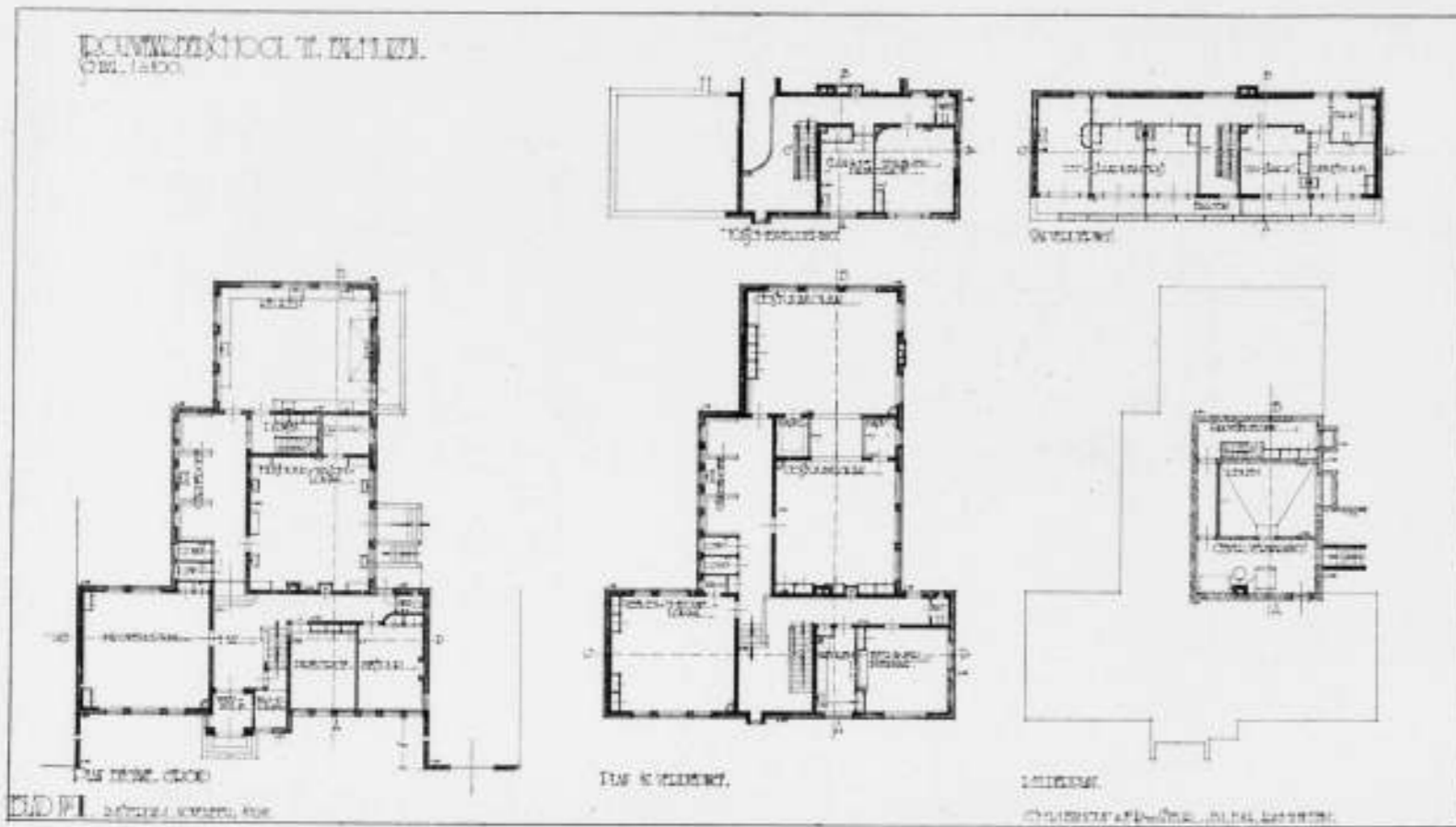
Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de „Hendrick de Keyerschool”, een avondnijverheidsschool, het 25-jarig jubileum van den Directeur-oprichter der school, den Heer G. J. Feith, is in het schoolgebouw 2e Jan van der Heydenstraat 73 A, van 11—14 Mei een jubileum-tentoonstelling gehouden van het werk der leerlingen.

Opgezet als particuliere inrichting voor het geven van teekenonderwijs werd de school in 1900 uitgebreid tot een cursus waar

men zich kon bekwalen voor de admittie-examens voor de Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten. In 1906 werd een avondschool geopend met de afdelingen Handteekenen en Bouwkunde; na uitbreiding van het leerplan werd op initiatief van Prof. C. L. Dake en van den architect A. W. Weismann de school veranderd in een officieele instelling, die subsidies verkreeg van Gemeente, Provincie en Rijk.

In den loop der jaren is de „Hendrick de Keyerschool” gegroeid tot een vijfjarigen cursus met een voorbereidende en vervolklasse met afdelingen voor bouwkunde, interieurteekenen, handteekenen, decoratief, stoomwerktuigkunde en scheepsbouwkunde met alle daarbij behoorende theorievakken. Deze avondschool wordt bezocht door 210 leerlingen. De school heeft een eigen program, een eigen karakter en een eigen plaats te midden van de bestaande inrichtingen te Amsterdam. Het onderwijs werd, tot vóór de bekende crisis-bezuinigingsmaatregelen van de regeering, gegeven van half September tot half Mei. Thans is dit ingekort tot een half jaar, met 3 avondlessen van 50 minuten.

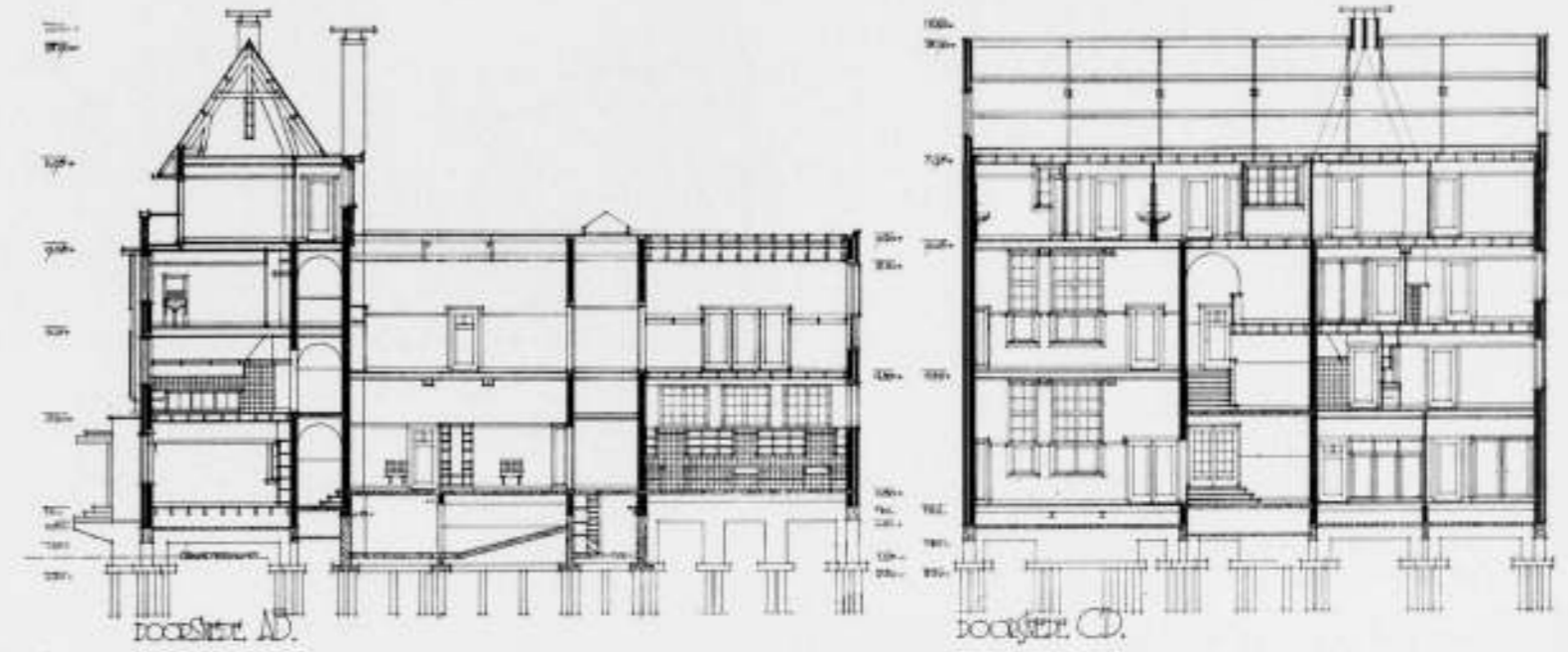
Een zwak punt in het reglement der school is de bepaling dat leerlingen die niet in de gelegenheid zijn alle lessen te volgen, toch in de gelegenheid gesteld worden den tijd dien zij beschik-

PLATTEGRONDEN EN GEVELS VROUWENARBEIDSSCHOOL ENKHUIZEN ARCH. KLEINHOUT & v. d. STEUR

baar hebben aan de school te werken. Van de leerlingen wordt bij de toelating niet meer gevraagd dan wat het gewoon lager onderwijs geeft, vele der leerlingen hebben bovendien de lagere nijverheidsschool bezocht. De leervakken der afdeling bouwkunde omvatten het voorbereidend en het bouwkundig perspectief-, decoratief- en handteekenen. Het leervak theorie bevat het onderwijs in algebra,

vlakke meetkunde, gonio- en trigonometrie, projectie, scheeve projectie, axonometrie, beschrijvende meetkunde, vastheidsleer, graphostatica, betonbouw, bouwwetgeving, rioleering, materialenleer, perspectief, bouwstijlen en methodiek. Zoo op het oog komt dit zoo ongeveer hierop neer dat de leerlingen op deze avondschool een mate van kennis kunnen verwerven, ongeveer als gevorderd wordt op de examens voor bouwkundig

DOORSNEDEN VROUWENARBEIDSSCHOOL TE ENKHUIZEN ARCH. KLEINHOUT & v. d. STEUR

opzichter van den B.N.A. Het komt dan ook, naar wij vernemen, wel voor dat leerlingen van deze avondschool aan genoemd examen deelnemen.

Het schijnt echter dat het volgen van het theoretisch onderwijs aan deze avondschool — die volgens het programma in hoofdzaak op de praktijk gericht is — nog geen voldoende waarborg tot slagen voor het eerste gedeelte van het voorbereidend examen geeft.

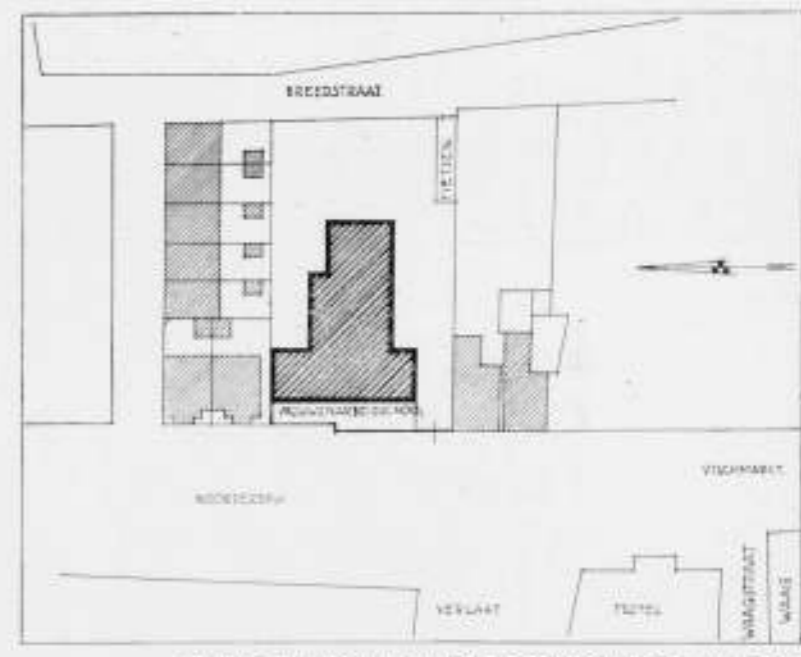
In het volgend tijdperk van deze school zal men een nuttig werk kunnen verrichten door het leervak der theorie op een zoodanig peil te brengen dat voor den leerling, die dezen vijfjarigen cursus gevolgd heeft, vrijstelling voor het eerste gedeelte van het voorbereidend examen kan worden verleend. Overigens wil het ons voorkomen dat het onderwijs in het leervak Bouwkundig teekenen aan deze school in goede handen is. Het geëxposeerde werk in dit vak maakte een voortreffelijken indruk; aan dergelijk avond-onderwijs hebben de aanstaande opzichters en teekenaars der architecten behoefte; dit onderdeel der opleiding is in orde en voor de middelbaar technische helpers van den architect voldoende. De vervolklasse kan tegemoet komen aan den wensch naar meer aesthetische vorming voor de Bouwkundige teekenaars die iets meer willen bereiken dan van den gewoon Bouwkundig teekenaar verlangd wordt.

De verschillende uitgewerkte bouwkundige projecten van het laatste leerjaar zouden beter voor dezen vervolcursus in petto gehouden kunnen worden, de daardoor beschikbaar komende lesuren zouden tegemoet kunnen komen aan de waarschijnlijk zeer noodige uitbreiding van het leervak der theorie.

Gezien de uitnemende resultaten in het vak bouwkundig teekenen-perspectief-handteekenen, is naar ons oordeel hier in Amsterdam in de „Hendrick de Keyzerschool” een uitnemende onderwijsinrichting aanwezig, die haar bestaansrecht ten volle waard is, ook naast de nieuwe M.T.S.-Avondschool aan de Dongestraat.

Het tentoongestelde werk in de afdelingen der leervakken Interieur-teekenen en Kunstnijverheid gaf blijk van veel toewijding en teekenaardigheid; jammer dat deze afdelingen het tempo van dezen tijd niet voldoende kunnen volgen, daardoor achterblijvend nog vormen en ornamenten te zien geven die aan de „Hendrick de Keyzerschool” behoorden te hebben afgedaan.

G. V.

SITUATIE VROUWENARBEIDSSCHOOL TE ENKHUIZEN

BOUWKUNST NUMMER ALGEMEEN HANDELSBLAD.

Het Algemeen Handelsblad gaf ook dit jaar weer een extra blad gewijd aan de hedendaagsche architectuur uit. (Verschenen op 8 Mei j.l.)

Het is een verzameling referaten door verschillende vooraanstaanden op bouwkundig gebied.

Met genoegen namen wij kennis van den inhoud.

Ongetwijfeld is het een verblijvend teekenen, dat een groot dagblad zich blijkt te interesseeren voor de architectuur en hare problemen. Wij meenen uit de hernieuwde uitgave te mogen besluiten, dat vorige „bouwkunst-handelsbladen” een voldoende belangstelling ondervonden van de zijde van het publiek. En inderdaad er zijn immers nog meer teekenen, die er op wijzen dat „de leek” meer aandacht gaat toonen voor het vraagstuk „hoe woon ik en hoe zou ik kunnen wonen?”

In het voor ons liggende nummer vinden we bijdragen uit de verschillende kampen broederlijk vereenigd. De Symphonie . . . . . wie roept daar cacaphonie? . . . . . foei! . . . . . der meeningen en inzichten laat ook hier weer als hoofdthema's hooren: hoogbouw-met-veel-vrije-ruimte, uitbreidingsplan, tegenover: laagbouw tot tuinstad, enz. Verder hooren we bekende klanken

zoals: meer licht en lucht, meer glas, wel baksteen, geen baksteen, beton en ijzer, doelmatigheid, stedenschoon en vele andere.

Zou men uit dit nummer haast besluiten, dat voor den modernen mensch „bouwkunst” beteekent „woningbouw”, eenige artikelen over bruggen en scholen doorbreken deze eenzijdigheid wel even.

Daar het meer een verzameling artikelen, dan een systematisch en tendentius opgezet bouwkunstnummer is, kan van eenige conclusie dan ook natuurlijk niet gesproken worden: die te trekken wordt hier overgelaten aan „den leek”.

Fanatiek modernen zullen wellicht met droefenis het gebruik van nog-altijd-hoofdletters constateeren. Ook begeven zich opschriften of leuzen niet diagonaalsgewijze over de pagina's. Mag dit anderen wellicht koud laten, zeker had de Redactie van het Handelsblad wel iets van die zijde ook kunnen leeren. Zoo zou het aardig zijn te weten hoeveel lezers het op de buitenpagina prijkend zeepig slot in de mist werkelijk mooi vinden.

En die eruit waaierende pluimen, verbeelden zij de krakeelende stemmen der in deze burcht zich verschanst hebbende architecten, misschien een soort werkgemeenschap?

Ook de indeeling der pagina's is saal en daardoor vermoeiend, terwijl de artikelen een volgende maal misschien wel een heel, heel erg klein tikje-eenvoudiger konden met het oog op de lezers.

Toch is het alles in alles wel een aardige en belangwekkende uitgave. Dat er genoeg kundigen zijn met belangrijke gedachten, die zij op een prettige manier weten uit te drukken kan hier bovendien met genoegen vastgesteld worden. E. H. F.

LEELIJKE 5 DOLLAR BILJETTEN.

William Addison Dwiggins heeft volgens "Time" zijn gal uitgestort over de typografische waardeloosheid der Amerikaansche waardepapieren in een boek "Towards a reform of the paper currency." Een uitvoerige kritiek geeft hij op het bankbiljet van \$ 5, hierbij afgebeeld. Hij wijst op den onredelijk gedistribueerden tekst, op de onnoozele wijze waarop de waarde-aanduiding FIVE erop staat als gebrekkig pendant van het zegel, op de kommerlijke lauwertakjes onder Lincolns portret, op de dikke, slappe acanthuskurven in de hoeken en op de dikke slappe 5, die ze omvatten. En dan teekent hij een dik wijf bij die dikke vijf en een moderne vijf met een slanke nimf en zegt: „De praktische geest zal opmerken, dat er geen reden is waarom een Arabisch cijfer gratieus of mooi zou moeten zijn. Er is ook geen reden waarom een jonge vrouw gratieus of schoon zou moeten zijn — maar zoo zien we ze toch graag...”

RECTIFICATIE. „Helaas ontbreken voor een enigszins compleet overzicht de meubelen van Gispén en de firma Thonet. Maar die kennen we het best.” Aldus schreef ik op een stalen stoel aan een (half)stalen bureau. Maar ik bleek de verschillende fabrieken toch maar half te kennen, want beide genoemde zijn op de tentoonstelling bij Metz & Co. aanwezig. Terecht staan ze er echter slechts op naam van de ontwerpers. W. B.

ADRES VAN HET BESTUUR VAN DEN B.N.A. INZAKE DE CRISIS IN DE BOUWBEDRIJVEN.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken te 's-Gravenhage.

Geeft met verschuldigd eerbied te kennen, het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten B.N.A., dat het met groote belang-

stelling heeft kennis genomen van de beschouwingen, die de voormalige Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid over den toestand in de bouwbedrijven heeft gehouden in de Kamerzitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 2 Maart 1932: van oordeel, dat inderdaad de toestand in de bouwbedrijven zeer ongunstig is en nog voortdurend ongunstiger wordt, zoodat zeker van een crisistoestand in het bouwbedrijf moet worden gesproken;

overwegende in het bijzonder dat onder de architecten er zeer velen zijn, die geen werk hebben, noch voor zich zelf, noch voor hun personeel;

overwegende dat het bouwbedrijf een sleutelbedrijf is, zoodat allen die in dit bedrijf en de daarvan afhankelijke bedrijven werkzaam zijn, hun bestaan daarin niet meer kunnen vinden en daardoor in financiële en economische moeilijkheden geraken;

neemt de vrijheid er bij Uwe Excellentie op aan te dringen ten spoedigste uitvoering te geven aan de voorgenomen maatregelen, tot leniging van den nood in het bouwvak, en verklaart zich gaarne tot medewerking in dezen bereid.

Amsterdam, 12 Mei 1932.

Het Bestuur van den B.N.A.,

(Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk), Voorzitter.

Ir. A. J. van der Steur), Secretaris.

PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN IN 1931 DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP” TE R'DAM.

Op de door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap” te Rotterdam in 1931 uitgeschreven prijsvragen, kwamen de volgende antwoorden in:

Voor het warenhuis 52 inzendingen, onder de volgende motto's: Absit violentia rebus, Efficiency, stonmortelo, G.D.J., Esperanto, Lichtfeest, Alfa, Mierennest, W.W., Sales, Neue Sachlichkeit, Spanning, Combinatie, Anno Praesenti, Contrasten, 3e Dimensie, T.L., Open, O.B.K., Lente, A.G., Favoriet, Hermes, C., Kajet, H., Ty, Sale (I), Alicia, Centrum, No. 3, de toorts, Weha, Sale (II), 1000 en 1, Look, pauvre denise, Rayons, 1 op 6, A.A. 32, L'art de l'époque, Tempo, Koopkracht, M2, Zakelijk, Studie (I), Studie (II), One possibility, Onze tijd, F., Ab ovo, T.

T R T

T

Voor het toiletgebouwtje 78 inzendingen, onder de volgende motto's:

Zeven en variant Zeven, Rival, Delta, Posing, West, Intermezzo, Bouw . . . en Vriendschap, Nieuwe zakelijkheid en Oude zake-

HET NIEUWE GEBOUW VAN HET ROYAL INSTITUTE OF BRITISH ARCHITECTS.

Het Bestuur van het Royal Institute of British Architects was zoo vriendelijk ons bovenstaande photo's te sturen, waarop het nieuwe gebouw van het R.I.B.A. en de Architect Gray Wornum, die in de prijsvraag ervoor den eersten prijs verwerf. Wij beantwoorden deze hoffelijkheid gaarne met directe plaatsing. In een volgend nummer hopen wij een en ander over deze belangrijke prijsvraag mede te deelen

Red.

171

Toezeggingen werden ons gedaan in vele □ meters werk van zeer ouwe bekenden. Zoo'n tentoonstelling, niet aan z'n doel beantwoordende werd niet door ons gewenscht geacht, hetgeen de leden-vergadering eens was. Met het resultaat dat wij bevoegdheid kregen te onderzoeken of een tentoonstelling met ook niet-leden, en dan van een uitgesproken tendenz, mogelijk zou zijn. Er zijn verscheidene toezeggingen gedaan. Echter. Haast zonder uitzondering wenschen de jongeren en de architecten van de z.g.n. zakelijkheid niet met ons genootschap samen te werken, omdat die geest hun niet interesseert noch bevalt. Dit is een groote tekortkoming in A. et A. ¹⁾. Zoolang de geest in 't genootschap niet veranderd is, dus verjongd, acht de tentoonstellings-commissie het onmogelijk en ongewenscht een expositie te organiseren.

ARTHUR STAAL.
G. HOLT.

In aansluiting tot dit verslag acht het dag. bestuur publicatie van onderstaande brief van dezelfde tentoonstellings-commissie gewenscht.

Amsterdam, 8 Augustus 1931.

Weledelen Heer J. Zwiers,
Secretaris van het Genootschap Architectura et Amicitia.
Admin.: P. C. Hooftstraat 157, Amsterdam.

Betr. Tentoonstelling Architectura.

Weledelen Heer,
Ik ontvang Uw brief van 30 Juli j.l. In antwoord hierop deel ik U mede, dat ik tot heden toezeggingen tot deelname aan de tentoonstelling van Architectura ontvang van 26 leden, een expositieruimte vragend tot een totaal van pl.m. 135 M². Misschien wordt dit geëxposeerd wel 200 M².! Verder werden mij van 6 zijden nog toezeggingen gedaan. Van vele kanten kreeg ik mededeeling, dat geen kaarten ter invulling ontvangen waren. Is hier de uitgever van het Bouwkundig weekblad Architectura geen schuld? Met dit alles wordt het enthousiasme voor de a.s. tentoonstelling misschien niet te voorzien! In de hoop Ued. hiermede voldoende te hebben ingelicht, verblijve inmiddels,

Hoogachtend,
G. HOLT.

BEGROOTING OVER HET VEREENIGINGSJAAR 1932.

Ontvangsten		Uitgaven	
Contributies	f 10225.—	Maandblad Wendingen	f 4000.—
Entreegelden	" 25.—	Extra kosten	" 1000.—
Uitgave Wendingen	" 400.—	Weekblad	" 2000.—
Rente	" 50.—	Bodeloon	" 468.—
		Bestuurskosten	" 120.—
		Administratie	" 1800.—
		Kantoor en zaalhuur	" 500.—
		Subsidies	" 60.—
		Druk-typewerk	" 120.—
		Voordrachten	" 100.—
		Telefoon	" 100.—
		Diversen	" 432.—
	f 10700.—		f 10700.—

De penningmeester
P. VORKINK

Mededeeling van het Bestuur over de laatste jaarvergadering van het Genootschap.

In de algemeene ledenvergadering van het Genootschap A. et A. op Vrijdag 15 April j.l. hebben zich verschillende zeldzame verschijnselen voorgedaan. Het eerste verschijnsel: de toetreding van een tiental nieuwe leden scheen voorshand verheugend, doch het verdere verloop der vergadering en de houding door de nieuwe leden daarbij aangenomen, hebben het verheugende van dit verschijnsel in de hoogste mate twijfelachtig gemaakt. Slechts bij gerucht was tot het Bestuur iets doorgedrongen, dat bij een groep leden het voornemen bestond om op de algemeene ledenvergadering een aanval op het Bestuur te doen. Daar het Bestuur zich moeilijk kon voorstellen, welke aanleiding tot een dergelijke aanval zou kunnen bestaan en daar een jaarvergadering uiteraard weinig gelegenheid tot de uiting van algemeene beschouwingen kan bieden, is door het Bestuur aan het gerucht weinig waarde gehecht. Ter vergadering is het Bestuur echter duidelijk gebleken, dat een georganiseerde poging tot omverwerping van de Genootschapsleiding in de bedoeling lag van een aantal der aanwezigen. Het tweede verschijnsel is deze (in het Genootschapsleven volkomen „nieuw") was dat verschillende zoo juist als leden geïnstalleerde nieuwelingen zich ontpopten als steunpilaren van de door de Heeren Boeken, c.s. op het Genootschapsleven geëfende kritiek, waaruit geconcludeerd moet worden, dat deze nieuwe leden een zeldzame snelheid van oordeel hebben ontwikkeld i.z. het leven van het Genootschap A. et A., dat ze nog slechts één uur hadden meegedeeld.

¹⁾ Deze zin is door den woordvoerder van de tentoonstellingscommissie bij het uitbrengen van zijn verslag in de vergadering niet voorgelezen

Dit feit heeft, volkomen terecht, het Bestuur zeer wantrouwend gemaakt tegenover de actie van de Heeren Boeken e. a. en heeft het noodzakelijk gemaakt, onder toelating van het woord van den Heer Boeken, tegen mogelijke onrijpe en op volkomen onbekendheid met het Genootschapsleven rustende besluiten met nauwgezetheid te waken en de leiding van de vergadering te handhaven tegenover een groep van nieuwtogetreden leden, die zich blijkbaar van de leiding van het Genootschap wenschten meester te maken. Het Bestuur was en is nog van meening daarmede te hebben gehandeld in het belang van het Genootschap A. et A. Kenteekenend voor de mentaliteit der opposanten is het volgende stukje van één der nieuw toegewezen leden, de Heer Mastenbroek, die in „welgekozen" woorden zijn snelverworven meening over het Genootschap A. et A. en over het bestuursbeleid weergeeft in een aantal volkomen overbodige vragen:

„Mijn eerste indrukken van de laatste genootschapsvergadering.

„Sympathie vóór en vertrouwen in een vereening maken dat men lid wordt van deze en het zijn ook deze beide „gevoelens vooral vertrouwen, waarmee ik tot bijwoning van mijn eerste vergadering ben binnengekomen.
„Maar hoe deze gevoelens door het beleid van het bestuur zijn geschokt, de manier waarop steeds een stuk van „mijn vertrouwen word afgehakt, totdat ik armzalige, niet alleen zonder vertrouwen, maar bovendien nog met „wantrouwen beladen de vergadering heb verlaten zal ik hier uitleggen, om op deze weg door openlijk vragen, „eventueel een antwoord te mogen ontvangen wat eenigzins mijn twijfel aan het bestuursbeleid van deze vergadering kan wegnemen.
„Is het waar dat de Corbusier f 500.— verlangde voor zijn lezing voor A. et A.? Ja. Maar waarom verzwijgt „het Bestuur voor zijn leden dat de Corbusier voor de vereening de „8" zijn honorarium veel lager heeft gesteld?
„Waarom door dit zwijgen, en wanneer zij dat niet wist, door overslaan van de juiste uitleg van deze zaak door „een aanwezig lid, de leden een geheel verkeerde voorstelling geven van deze kwestie.
„Is het waar dat de redactie niet op de hoogte was van de internationale prijsvraag in Charkow?
„Zoo ja, waarom dan niet een openlijk toegeven van de verplichting van een redactie om hier wél van op de „hoogte te moeten zijn inplaats van zich te willen schoonpraten. Is het niet waar dat dit een nalatigheid is tegenover „haar leden? Daar, door de onwetendheid van de redactie, velen niet gewezen worden op de mogelijkheid van „deelname aan deze belangrijke prijsvraag.
„Is het waar dat het antwoord van de heer S. Neter op het commentaar van de heer H. T. Z. van zijn vorig „artikel niet in delen afgedrukt is? zooals het antwoord van het Bestuur luidde. Neen! Zie Bouwkundig week- „blad No 44 jaargang 1931 bldz. 392 en 393 waar men zich van het tegenovergestelde kan overtuigen. Ik vraag „mij af, wordt van de leden verondersteld dat zij de zinswendingen van het Bestuur naar stijl in plaats van naar „waarheid uitleggen?
„Want is waar dat datgene, wat de heer Boeken na afloop van de verslagen der verschillende redacties sprak, „niet aan de orde was?
„Neen! Heeft de heer Boeken niet uitdrukkelijk verlangd zijn critiek op de verslagen aan het einde daarvan „samen te mogen vatten in een rede en is hem dit verlangen niet door het Bestuur toegestaan?
„En is het niet waar dat door listige omdraaiing van de woorden van de heer Boeken's rede dit verlangen door „het Bestuur werd beschouwd als niet aan de orde te zijn?
„Heeft het Bestuur niet bewezen, niet de juiste vertegenwoordiging te zijn van een vereening wanneer het de „gevoelens van vele leden in zake dezer rede eenvoudig negeert en door deze tactiek de gevoelens de kop indrukt?
„Maar waar is het dat dit door een oneerlijke manier van stemming gelukt is!
„Want is het aan het bestuur niet bekend, dat bij mondelinge stemming beide partijen, zowel vóór als tegen, „door handopsteken hun stemmenaantal moeten bewijzen daar door het uitbrengen van dit teeken slechts één „partij, de blancostemmen vallen bij de andere!
„Waar is het, dat, door niet ingaan van het bestuur op de terechtwijzing van dit logische punt door een aan- „wezige lid, bewezen is, dat men de rede van den heer Boeken in den grond wilde stampen!
„Ik vraag U: is het dan nog verwonderlijk dat, wanneer op deze manier het vertrouwen de leden op een ver- „gadering zoo ontnomen wordt, dezen leden weggaan om niet gedwongen te worden nog méér wantrouwen mee „naar huis te moeten nemen?
„Zoo één van de aanwezige leden ook maar eenigzins 1 van deze punten kan weerleggen, dan zou ik hem „daar dankbaar voor zijn.
„Behalve de rede van de heer Boeken, zou dit dan het eenigste waardevolle kunnen zijn wat ik van de ver- „gadering heb meegenomen, hetgeen m.i. bij meerdere leden het geval is."

Het verdient aanbeveling de inhoud van dit stuk te vergelijken met de notulen, die een zuivere weergave vormen van het ter vergadering behandelde. De Redactie heeft het stuk doorgezonden aan het Bestuur van A. et A., dat, zooals gezegd dit stuk, beginnende met huichelarij, voortgaande met redeloosheid en eindigende met brutaliteit, alleen van belang acht als kenteeken van de mentaliteit der door het Genootschap versch verworven actieve oppositie. Het Bestuur betreft de houding van den Heer Boeken, die zich als voorganger van de opposanten heeft opgeworpen. De Heer Boeken is sinds vele jaren lid van het Genootschap en kan weten, dat het geen gebruik is de jaarvergadering met zijne gewone overlade agenda te doorbreken met langdurige algemeene beschouwingen over de geste van het Genootschap. Niettemin is aan den Heer Boeken, op zijn verzoek, na het uitbrengen van de jaarverslagen ten volle gelegenheid gegeven tot het uitbrengen van zijn meening. De door de Heer B. bij die gelegenheid op het Genootschap geëfende kritiek hield geen verband met de jaarverslagen, welke bereids waren goedgekeurd, zoodat de Heer Boeken inderdaad buiten de orde was. Ondanks de tolerante houding van het Bestuur is, nadat de vergadering overgegaan was tot benoemingen, de Heer Boeken, die voor een benoeming als lid van de Redactie (na dit wekenlang in beraad gehouden te hebben) had bedankt, opnieuw tot redactielid gekozen. Het Bestuur verkreeg hieruit de bevestiging van zijn gevoelen, dat hier bewust obstructie werd gevoerd en heeft, volkomen terecht, den heer Boeken niet in de gelegenheid willen stellen door lange redevoeringen over het niet aannemen van zijn benoeming, de regalmatige voortgang van de vergadering langer noodeloos op te houden. Ondanks het feit, dat het Bestuur zich bereid verklaarde den Heer Boeken aan het einde van de vergadering of in

een nieuw uit te schrijven ledenvergadering ten volle de gelegenheid te geven zijn meeningen te uiten, werd door een der nieuwe leden het voorstel gedaan den Heer Boeken te laten spreken. Toen het Bestuur dit voorstel niet wenschte te behandelen, omdat de vergadering bezig was met de benoeming van een lid van de Redactie van het B. W. A., werd uit de vergadering door een nieuw lid stemming gevraagd over de urgentie van het voorstel om de Heer Boeken het woord te verlenen. Waar het Bestuur reeds toezegging gedaan had de Heer Boeken gelegenheid tot spreken te zullen geven, was van eenige urgentie in deze geen sprake. Hier was alleen sprake van georganiseerde obstructie. De urgentie bestond slechts bij de oppositie, hoofdzakelijk bestaande uit voor dit doel geworven leden, die speciaal voor deze vergadering was georganiseerd met het doel de leiding te vermeersteren.

Volkomen bevestiging van de bedoeling der opposanten werd verkregen toen, nadat de stemmen over het voorstel gestaakt hadden en het voorstel dus verworpen was, de opposanten demonstratief de vergadering verlieten (inclusief het Bestuurslid Arthur Staal), daarmede duidelijk te kennen gevende, dat nu het doel niet bereikt kon worden, de verdere werkzaamheden van de Genootschapsvergadering voor hen geen interesse meer hadden.

In de laatste Bestuursvergadering heeft het Bestuur besloten aan den Heer Boeken gelegenheid te geven zijn meening omtrent het Genootschapsleven nader uiteen te zetten en het zal daartoe tegelijk met de expositie van de op de eerste week-end prijsvraag ingekomen antwoorden een ledenvergadering uitschrijven.

B.N.A. EN A.ETA. NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST.
ADMINISTRATIE: ZWARTEWEG 64, DEN HAAG, TELEFOON 115562.
THORN-PRIKKER-EXCURSIE.

AAN DE LEDEN.

Dr. Leuring, die het plan opperde tot een excursie naar Thorn-Prikker's werken in het Rijnland, waaromtrent wij onzen leden onlangs een circulair hebben toegezonden, verzoekt ons U thans het volgende mede te deelen: De excursie zal kunnen plaats hebben:

VAN DONDERDAG 26 TOT EN MET ZONDAG 29 MEI a.s.

Verzamelpaats Donderdag 's morgens op het Stationsplein te Arnhem van waar de rit in autobus om 10 uur aanvangt (de trein van 7.14 uit Rotterdam en den Haag komt 9.44 in Arnhem aan). Er wordt gareden naar Emmerik, bezichtiging van de kerk; naar Wesel, bezichtiging van kerk en raadhuis; naar Marienthal, bezichtiging klooster met vensters van Prikker, kerk met vensters van leerlingen van Prikker: Dichmann, Wandling, grafitto's van Strater (leerling van Prikker), enz.; om ongeveer 13.30 gebruik van het 2e ontbijt in een herberg bij het klooster. Vertrek uit Marienthal om 14.30 naar Xanten (oude rom. Castra Vetra) bez. Dom en stad. — Vertrek om 18 uur naar Crefeld, naar een hotel, avondeten ergens gebruiken, daarna glas wijn of bier drinken in de Prikkerzaal in het Crefelderhof, naar bed.

2e dag. Crefeld bezoek aan de Synagoge met vensters van Pr.: Kaiser Wilhelmuseum met veel werk van Pr.: Onze Lieve Vrouwekerk; — vertrek om 10.30 naar Neuss, bez. Driekoningenkerk, met vensters van Pr.: Gezellenhuis met vensters van Pr. — vertrek uit Neuss om 12.30 naar Dusseldorf bez. Mozaïeken en vensters van het museum, naar het mausoleum, ook van Pr. en dan naar de kerk te Wittlar, over Kupferstieg, waar een kerk van D. Böhm wordt bezichtigd; om 17 uur in Keulen; bez. van Sanct Georgkerk, vensters van Pr.: Lyceum met een venster van Pr.: kerk van Blickendorf; avondeten naar hotel, naar bed.

3e dag. Keulen. bez. kerk; Marco im Kapitoll; tentoonstelling in het Kunstgewerbemuseum; ergens eten; — vertrek om 13 uur naar Hagen, bez. station met venster v. Pr.: Stadthalle en Kaufmannschule beide met vensters van Pr.: Rolfsmuseum, Hohenhof met traphuisvenster van Pr. (tocht van Keulen naar Hagen gaat over: Paffrath, Frieblingsdorf en Altenberg); vertrek naar Essen, bez. van een der navolgende bezienswaardigheden, of direct avondeten en naar bed, hangt af van tijd van aankomst.

4e dag. Essen bez. van Folkwangmuseum; oud kathol. kerk; B. M. V. huis alle met vensters van Pr.; ergens eten, vertrek om 13 uur, over Oberhausen, Wesel, naar Arnhem; aankomst ongeveer 17.30, vertrek naar den Haag 20.17, naar Rotterdam 20.27. Einde van de excursie.

De kosten worden geraamd op ongeveer f 25. — alles inbegrepen.

Het bestuur wekt degenen die zich wenschen aan te sluiten en zich nog niet opgaven op dit thans onmiddellijk te doen aan onze administratie.

Voor een goede regeling is antwoord vóór 17 Mei a.s. volstrekt noodig.

Mei 1932.

HET BESTUUR.

INVULLEN EN LIEFST PER KEERENDE POST VERZENDEN:

Aan administratie V.A.N.K. ('s-Gravenhage, Zwarte weg 64) bericht ondergeteekende dat hij (zij) wenscht deel te nemen aan de Th. PRIKKER-EXCURSIE.

Aantal personen:

Namen en adressen:

Datum:

Ondertekening en Adres lid V.A.N.K

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 21 MEI N° 21

HET EERSTE DIACONIEWEESHUIS DER NED. HERV. GEM. TE AMSTERDAM

DIACONIE-WEESHUIS DER NED. HERV. GEMEENTE TE AMSTERDAM.

Eenige toelichtingen bij de hier geproduceerde platen en teekeningen.

Het eerste weeshuis werd in 1657 op den hoek van Amstel en Zwanenburgwal gesticht. Het hier boven overgenomen beeld is uit het bekende boek van Commelin over de historie van Amsterdam.

In het laatst der 19e eeuw werd besloten tot den bouw van twee nieuwe huizen. Het oude werd afgebroken en ter plaatse naar de plannen van den architect C. A. Posthumus Meijjes een nieuw gesticht, bestemd voor oudere jongens; in 1889 werd dit huis ingewijd.

Eenige jaren te voren, 1882, kwam reeds het tweede huis gereed aan de Tesselschadestraat hoek Stadhouderskade, bestemd voor meisjes en jongens, onder de 14 jaar. Dit huis werd gebouwd naar het ontwerp van den architect A. N. Godefroy.

Het huis aan den Amstel werd in latere jaren door de weezen ontruimd en aan de gemeente verkocht die daar thans haar kantoren der Gemeentelijke Gasfabrieken heeft gevestigd. Ook het huis aan de Tesselschadestraat werd, einde 1918, aan de gemeente verkocht die het huis verbouwde tot Gemeentelijk Ziekenhuis.

Als tijdelijk weeshuis werden toen eenige oude patriciërs-woningen aan de Keizersgracht 369—377, nabij de Huidenstraat, ingericht.

Aanvankelijk was voor het nieuw te bouwen weeshuis aange-wezen een terrein nabij de Rubensstraat. Eerst einde 1928

werd besloten het nieuwe huis te bouwen op een terrein van bijna 1/2 H.A. grootte, ca. 97 X 43 M., aan de Wielingen-, Krammer- en Volkerakstraat.

Aan vier architecten werd de opdracht gegeven tot het vervaardigen van een schetsontwerp. Te weten aan:

Ir. A. J. van der Steur (motto „de Zon”).

C. B. Posthumus Meijjes en Ir. J. v. d. Linden (motto „In d'Amstelstad”).

J. P. L. Petri (motto „Emma”).

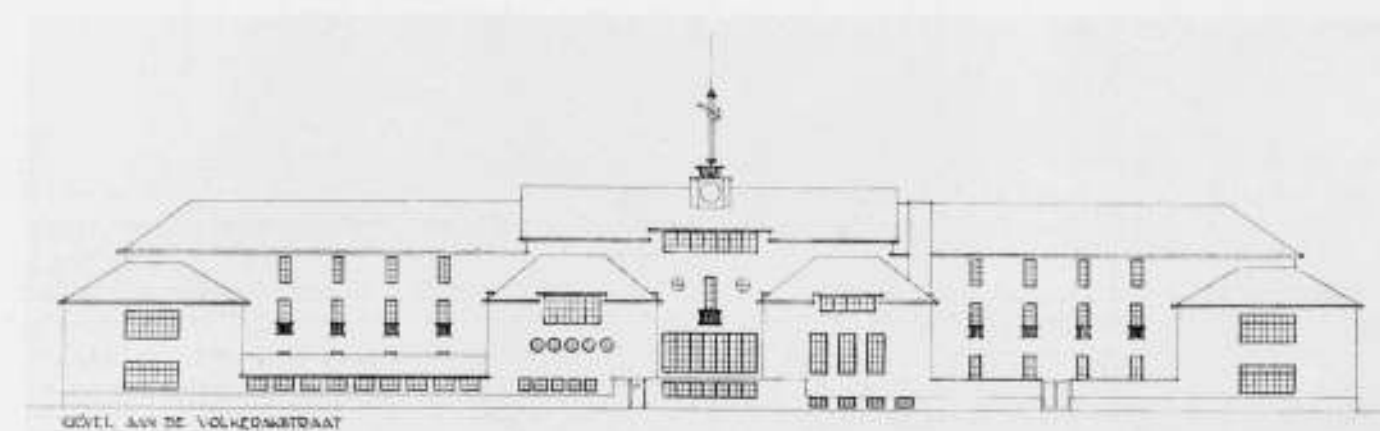
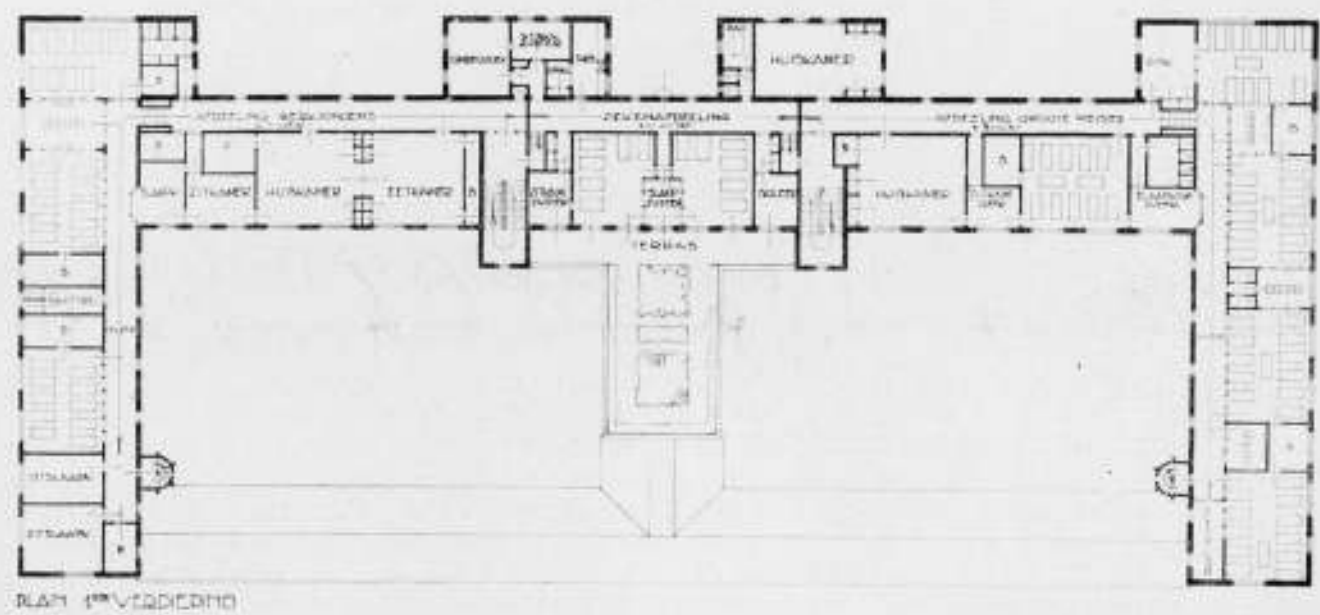
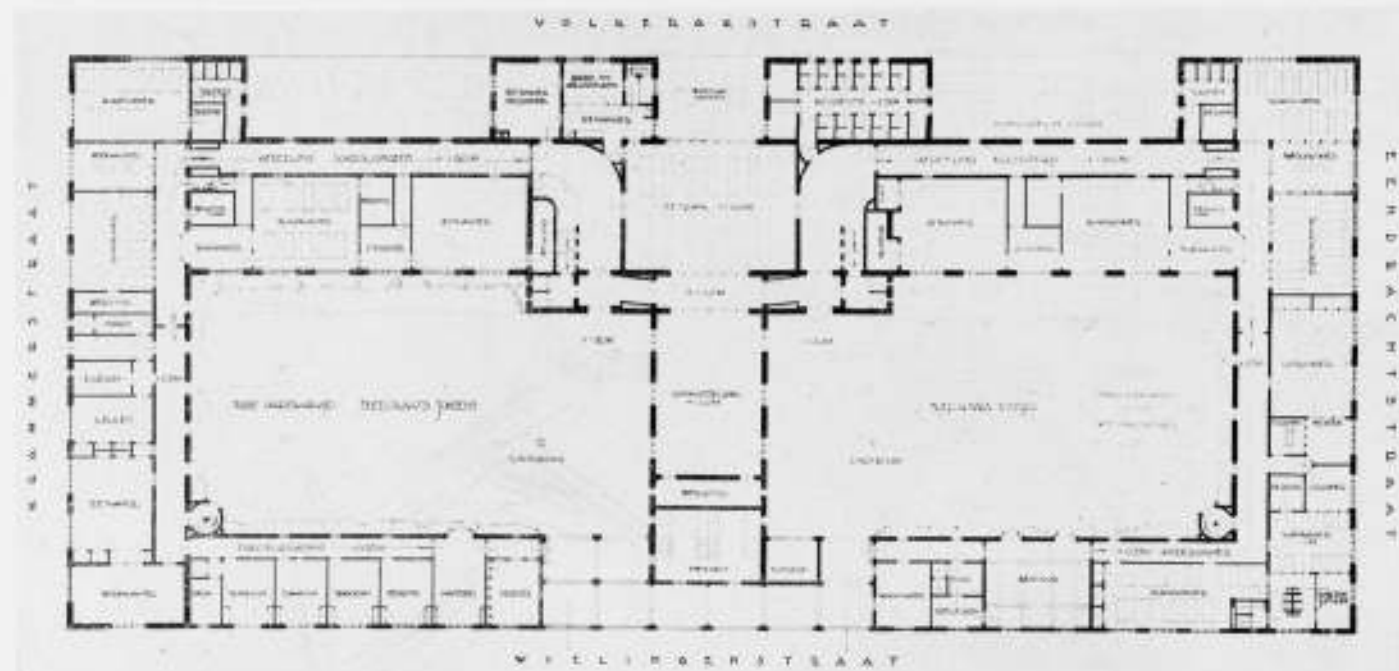
Ir. G. Friedhoff (motto „Zonzijde”).

Het gebouw zou bevatten: kelder-, begane-grond-, eerste- en zolder-verdieping, bestemd voor de verzorging van ongeveer 180 jongens en meisjes, weezen en half-weezen, verdeeld over 6 afdelingen: de „schooljongens”, de „werkjongens”, de „Breisters”, de „3de Kinderkamer”, waarbij een afdeling voor de kleinste kinderen, en de „Grootte Meisjes”. Ieder dezer afdelingen met huiskamers, slaapkamers, wasch- en privaat-gelegenheid, en zit- en slaapkamers voor het toezichthoudend personeel.

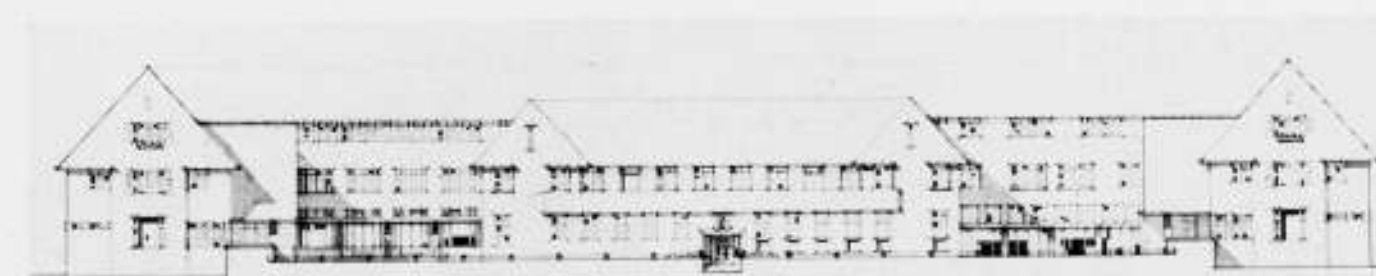
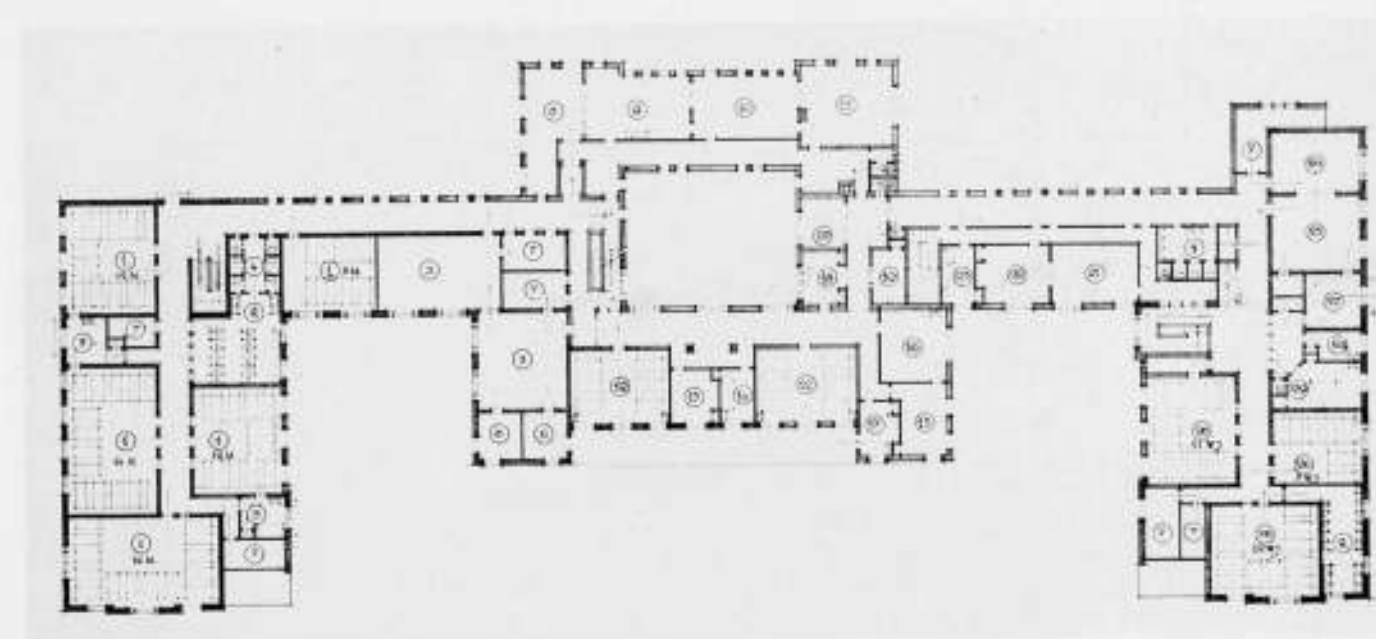
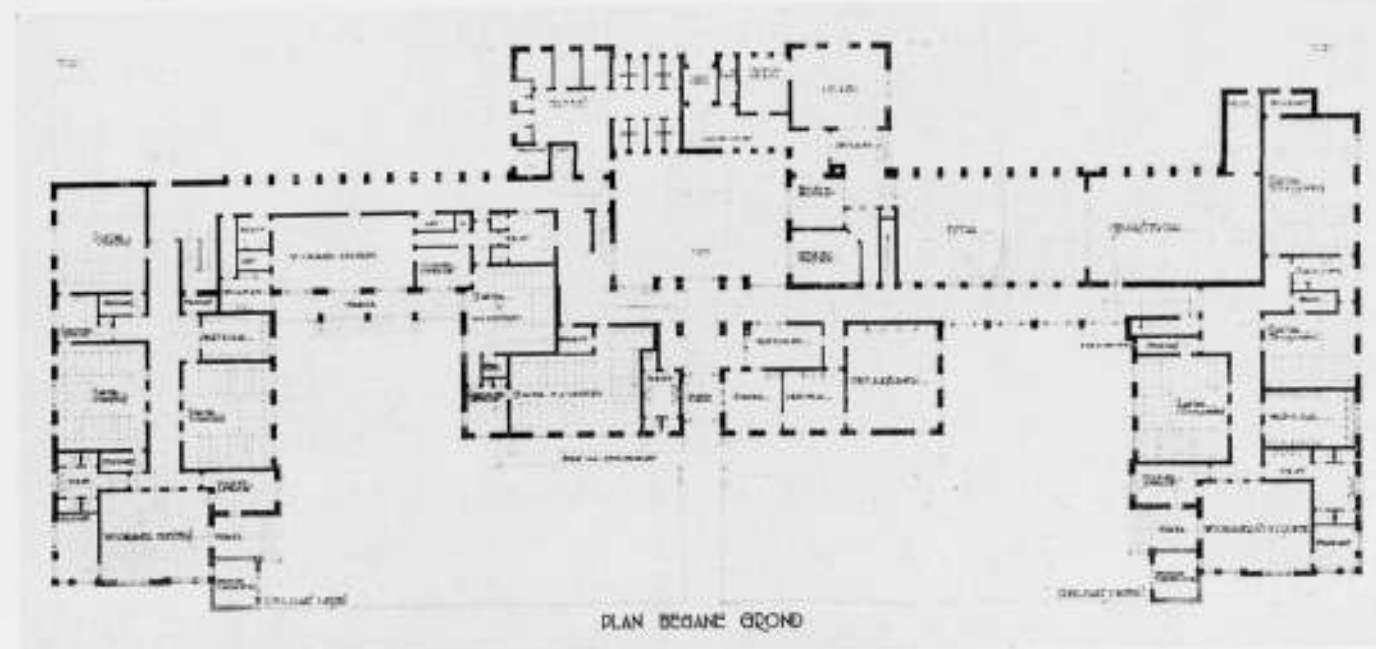
Voorts moesten in den kelder ondergebracht worden: de ketelruimte met berging voor brandstoffen, de werkplaatsen voor machinist en timmerman, de baden en douches, het schoenenmagazijn, de rijwielbergplaats, de provisiekamers en ten slotte meerdere ruimten voor de behandeling van de wasch met drogerij, strijk- en mangelkamers.

Op de begane-grond-verdieping moest als belangrijkste ruimte komen een eetzaal, groot genoeg om alle inwonenden te zamen te bevatten, 125 M², met direct daarbij aansluitend een gym-

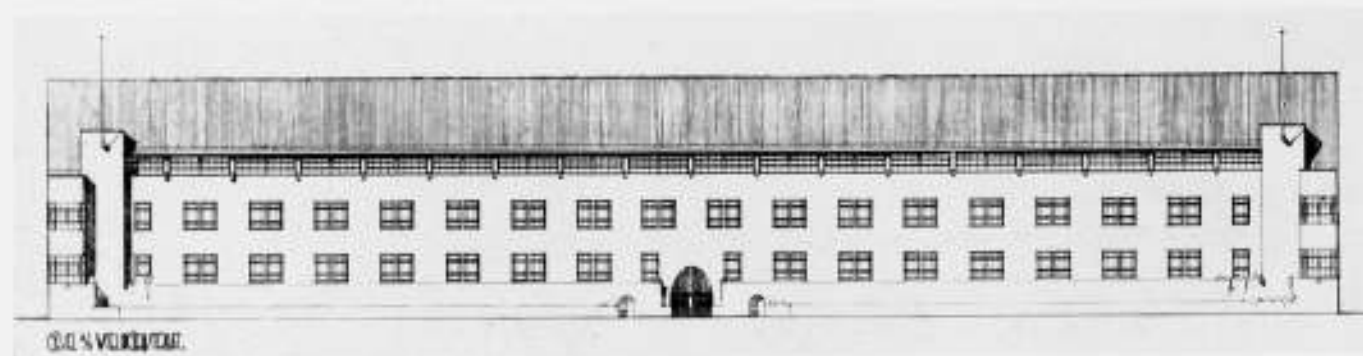
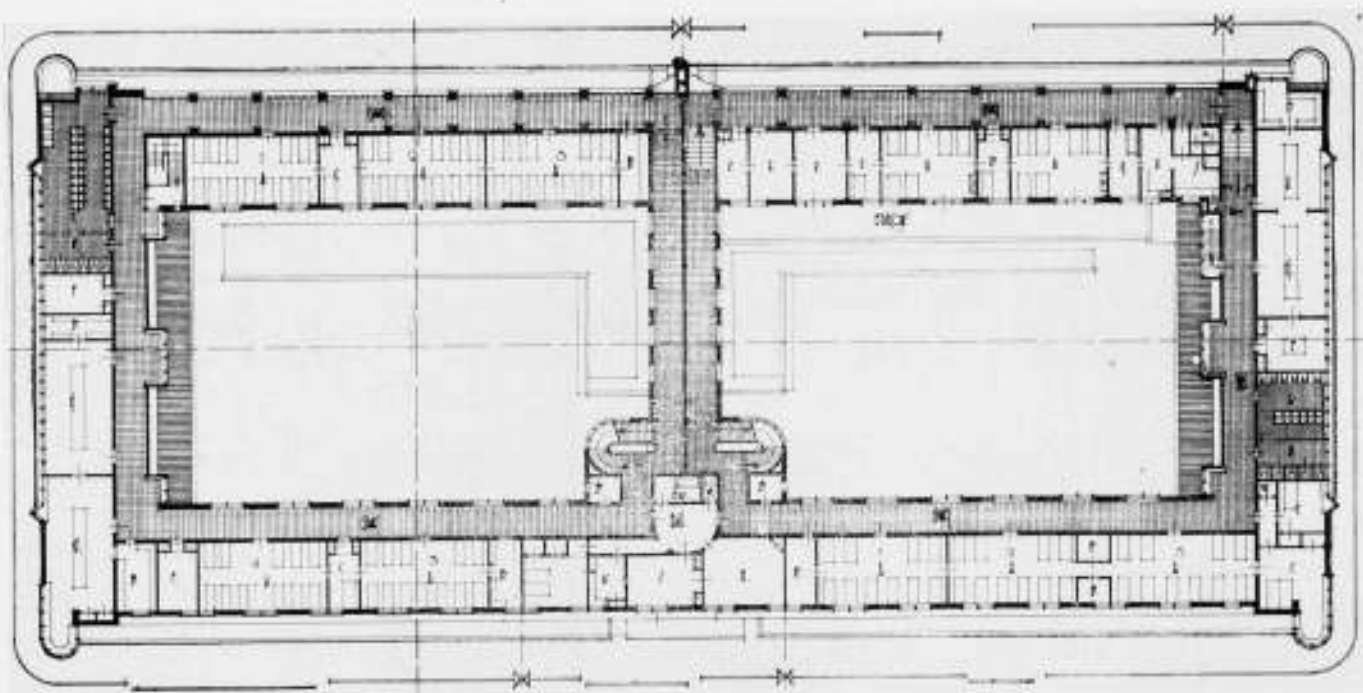
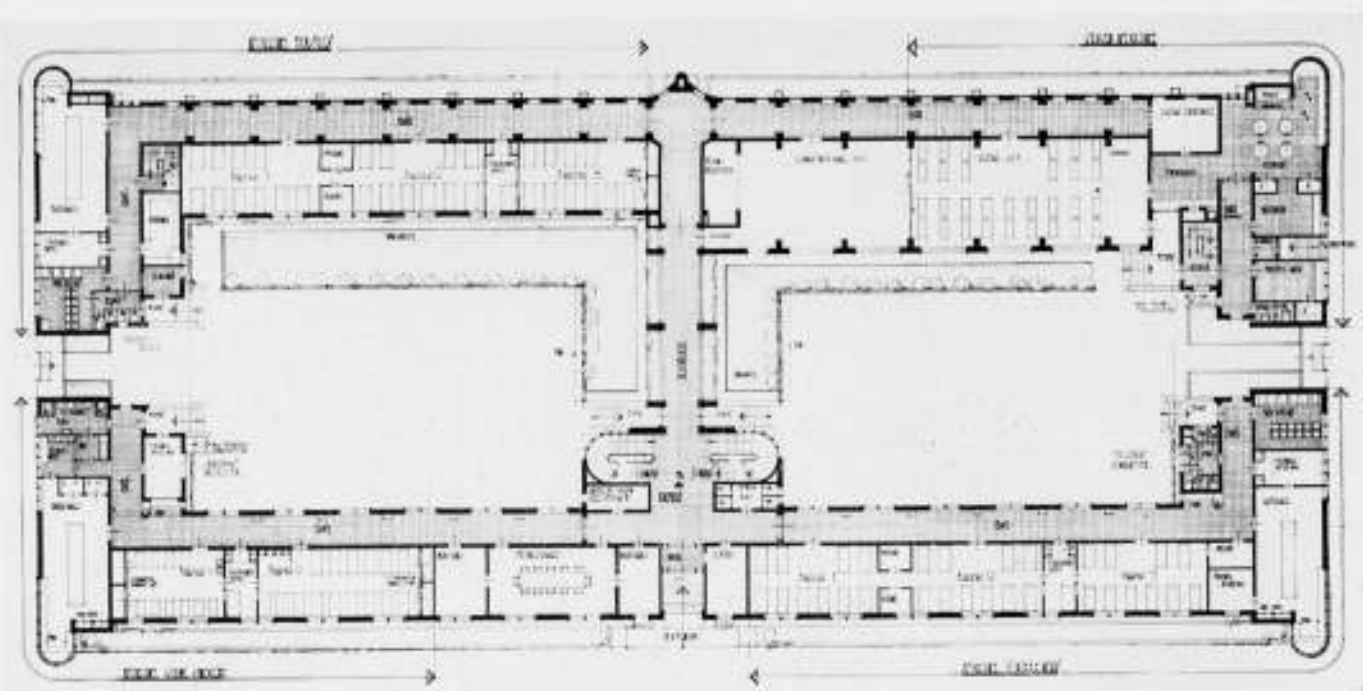

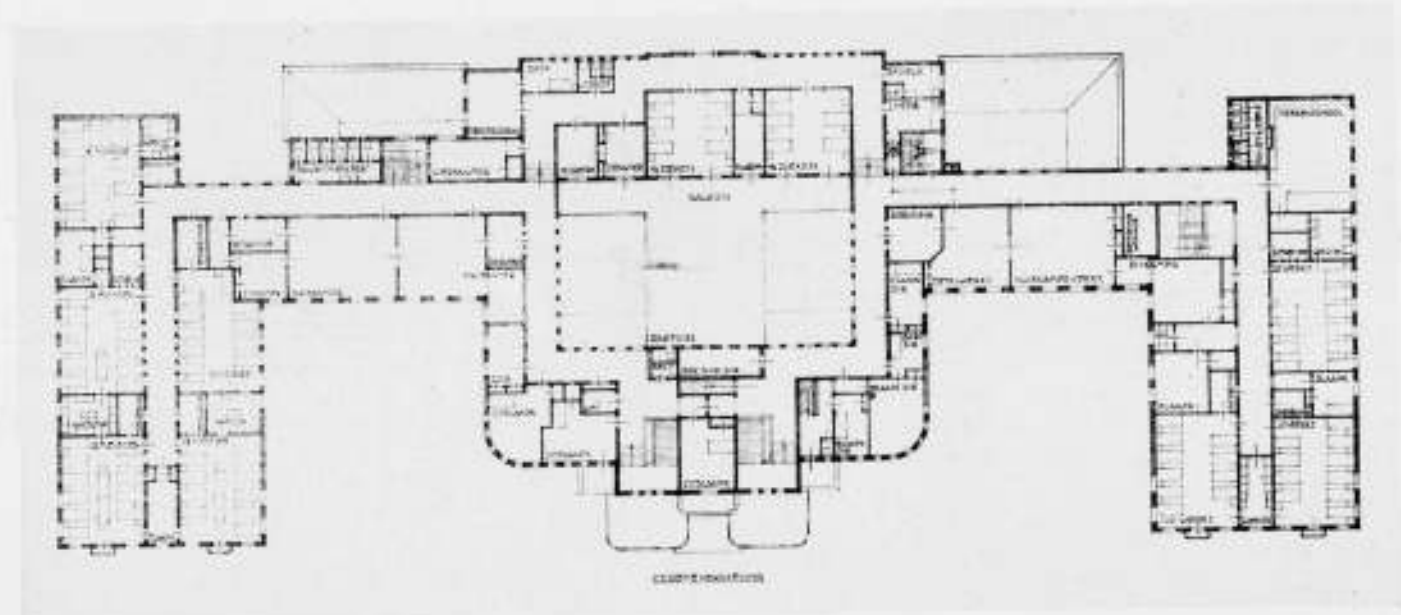
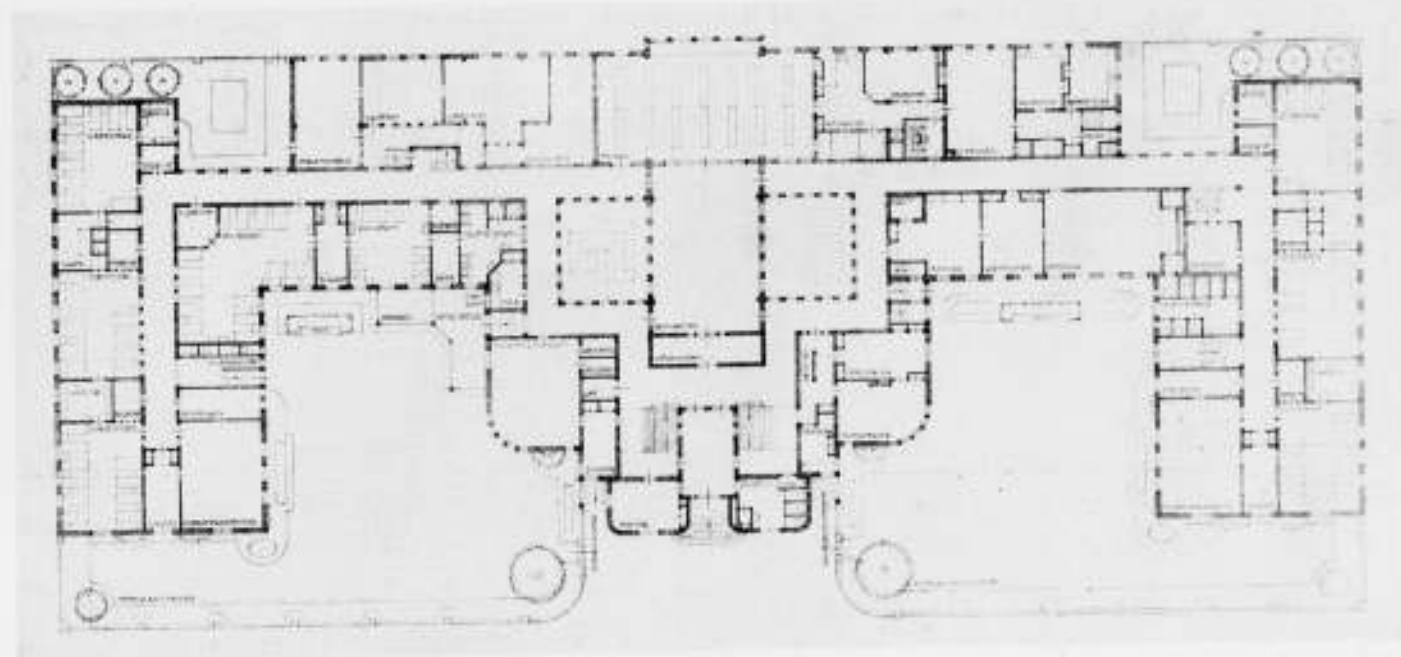
ONTWERP VOOR EEN DIACONIEWEESHUIS DER NED. HERV. GEM. TE AMSTERDAM
MOTTO „ZONZIJDE” ONTWERPER IR. G. FRIEDHOFF

ONTWERP VOOR EEN DIACONIEWEESHUIS DER NED. HERV. GEM. TE AMSTERDAM
MOTTO „DE ZON” ONTWERPER IR. A. J. VAN DER STEUR

ONTWERP VOOR EEN DIACONIEWEESHUIS DER NED. HERV. GEM. TE AMSTERDAM
 MOTTO „IN D'AMSTELSTAD”
 ONTWERPERS C. B. POSTHUMUS MEYJES in v. d. LINDEN

ONTWERP VOOR EEN DIACONIEWEESHUIS DER NED. HERV. GEM. TE AMSTERDAM
 MOTTO „EMMA”
 ONTWERPER J. P. L. PETRI

RIOLEERING. (Schriftelijk.)

De kandidaten gaven in het algemeen blijk voor een bouwkundig opzichter te weinig begrip van een rioleering te hebben.

OPMETEN. (Schriftelijk.)

De proef om dit jaar de kandidaten een voorwerp van bescheiden omvang, i.e. een schoolbank te doen opmeten en volledig in tekening te brengen, mag als geslaagd worden beschouwd. 70% der kandidaten hebben een voldoende cijfer kunnen behalen.

BEGROTING. (Schriftelijk.)

De wijziging in de examenopgave van dit jaar, daarin bestaande dat in plaats van het uitwerken van een concrete begroting, verschillende vragen werden gesteld, omtrent het opmaken van begrotingen en bestekken, had tot gevolg dat 94% der kandidaten voldoende kregen en het gemiddelde cijfer tot 6.9 steeg.

BOUWWETGEVING. (Schriftelijk.)

Ook bij dit vak heeft de Commissie gepoogd van de gebruikelijke vragen af te wijken en vragen te doen beantwoorden die meer tot de praktijk van den opzichter behooren. Het resultaat is niet ongunstig geweest.

ALGEMEENE VAKKENNIS. (Mondeling.)

Dit examenvak werd een drietal jaren geleden ingesteld, voornamelijk om een middel te hebben om na te gaan of een candidaat voldoet aan de algemeene eischen, die men aan een Bouwkundig Opzichter mag stellen. Het vak heeft zeer wel aan de verwachtingen van de Commissie voldaan, en de omstandigheid dat ieder jaar eenige nieuwe examinatoren voor dit vak worden aangewezen, geeft haar aanleiding de bedoeling ervan nog eens in het licht te stellen.

Bij de instelling van het examenvak gold de overweging, dat weliswaar de kandidaten in vele vakken op hun specifieke kennis worden beproefd, maar dat geen voldoende inzicht werd verkregen in de samenvatting van die kennis, in de praktijk van het bouwvak. Ook kwam het de Commissie voor, dat het gewenscht was iets te weten omtrent den persoon van den candidaat, zijn algemeene geschiktheid, zijn opvatting van zijn functie, enz.

Met inachtneming van de kennis, die men mag verwachten bij jonge menschen als de kandidaten, die nog slechts enkele jaren in de praktijk werkzaam zijn, hebben de te stellen vragen daarom voornamelijk betrekking op onderwerpen betreffende de positie van den Opzichter, zijn verhouding ten opzichte van de partijen, waarmede hij te maken heeft, de dagelijksche praktische gevallen die zich op een werk voor kunnen doen enz. Ieder Architect kent uit ervaring wel zulke gevallen, die een inzicht kunnen geven in de geschiktheid van een Opzichter.

Dit jaar werd het afnemen van dit examenvak met bijzondere zorg voorbereid. Over het geheel genomen is de algemeene vakkennis van de kandidaten de Commissie bij dit examen tegengevallen. Gebleken is dat, op slechts enkele uitzonderingen na, het cijfer voor Alg. Vakkennis bij de kandidaten vrijwel overeenstemt met het gemiddeld cijfer over alle vakken.

Aangifte Hoofdelijke Omslag.

Ter voorkoming van misverstand worden de Leden er op attent gemaakt, dat de opgave van den Hoofdelijken Omslag, waarvan het formulier dezer dagen aan de Leden is toegezonden, moet geschieden over de inkomsten, ontvangen in het jaar 1931.

De Penningmeester van den B.N.A.

Ledenlijsten B.N.A.

Door een abuis van de drukkerij werd de naam van den Heer J. J. Honekamp te Amsterdam bovenaan op pagina 9 gedrukt. De naam van den Heer Honekamp behoort te staan bovenaan op pagina 8.

GEWAPEND BETON. (Mondeling.)

Opvallend was dat het teekenen van de gewapend betonconstructies bij de fundeering zeer slecht is geweest. Bij het mondeling examen bleek de kennis der kandidaten zeer uiteen te loopen.

OVERIGE VAKKEN.

De overige vakken van het definitief examen geven de Commissie geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

EINDCONCLUSIE.

Uit de overzichtsstaten der vorige examens blijkt duidelijk, dat in het algemeen het Definitief Examen veel gunstiger uitvalt dan het Voorbereidend Examen.

Het dit jaar gehouden Voorbereidend Examen is de Commissie zeer tegengevallen. Konden bij de beide vorige examens 50% der kandidaten die aan het eerste gedeelte daarvan deelnamen tot het tweede gedeelte van het V. E. worden toegelaten, dit jaar is dit percentage tot 30% teruggelopen. Van de 300 kandidaten, die aan het V. E. 1e deel deelnamen, werden slechts 40 toegelaten tot het Def. Examen, d.i. dus slechts 13%.

Dit is eensdeels te verklaren uit de vermeerdering van de kandidaten, die zich, onvoldoende voorbereid wetende, niettemin aan het examen wagen, anderdeels uit het feit dat vele kandidaten, die veronderstellen een goede voorbereiding te hebben genoten, op het examen niettemin in hun kennis te kort schieten.

Opvallend is het gemis aan goed bouwkundig begrip bij de meeste kandidaten.

Voor onze Commissie blijft het vraagstuk van de opleiding voor de bouwkundige opzichters, die aangewezen zijn op ons examen, een punt van ernstige bespreking. Het is noodig dat in ons land spoedig en krachtig naar verbetering wordt gestreefd.

Het vakonderwijs heeft in dezen winter veler belangstelling genoten door het Nationaal Congres, dat einde December 1931 op initiatief van de Vereeniging tot verbetering van de vakopleiding in Nederland, werd gehouden, en waarbij onze Commissie vertegenwoordigd was.

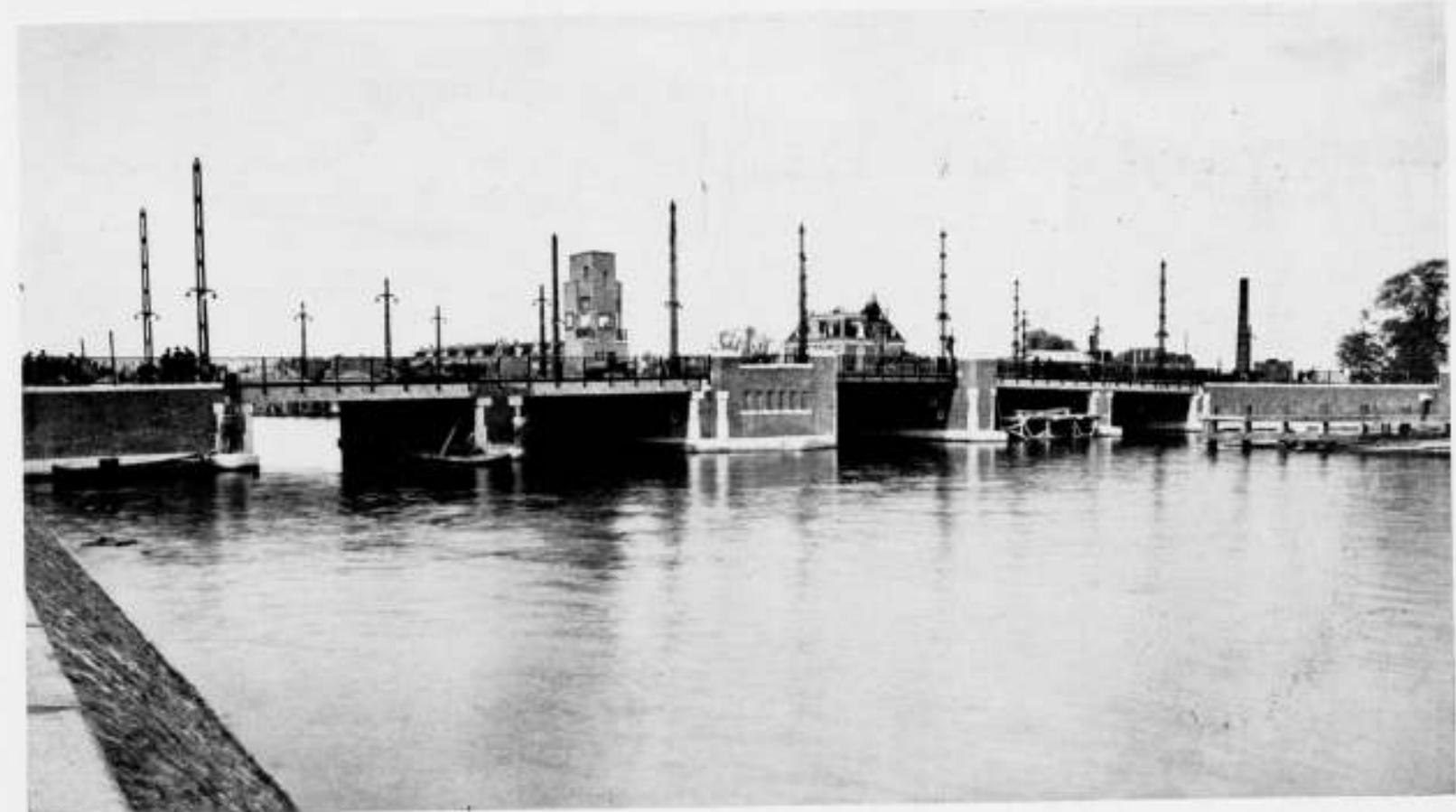
Het is te hopen, dat de door het Congres gewekte belangstelling voor het vakonderwijs voor wat de opleiding van den Bouwkundig Opzichter betreft, niet zal verflauwen. De examens van den B.N.A. beoogen verbetering van het peil van den Bouwkundig Opzichter, maar tenslotte kan dit alleen geschieden door goede opleiding. Meer dan 40 jaar heeft de B.N.A. pioniersarbeid verricht. Het is slechts kort, maar toch niet zóó kort, om aanspraak te kunnen maken op krachtadige belangstelling en medewerking te verkrijgen voor het doel, dat hij ermee nastreeft, een goede opleiding voor den Bouwkundig Opzichter.

De Examen Commissie:
G. VERSTEEG, Voorzitter.
C. KLEINE, Secretaresse.

Gezien het Bestuur van den B.N.A.:
Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK, Voorzitter.
Ir. A. J. VAN DER STEUR, Secretaris.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 28 MEI N° 22

DE BERLAGEBRUG OVER DEN AMSTEL TE AMSTERDAM

DE BERLAGEBRUG OVER DEN AMSTEL TE AMSTERDAM. In ons tweede weekblad van het jaar 1927 werd gepubliceerd het toen gereedgekomen ontwerp van de nieuwe Amstelbrug ter hoogte van de Amstellaan te Amsterdam, waarvoor door het Gemeentebestuur in het begin van 1926 aan Dr. Berlage opdracht werd verleend. Sindsdien zijn vijf jaren verlopen en bij het uitkomen van dit

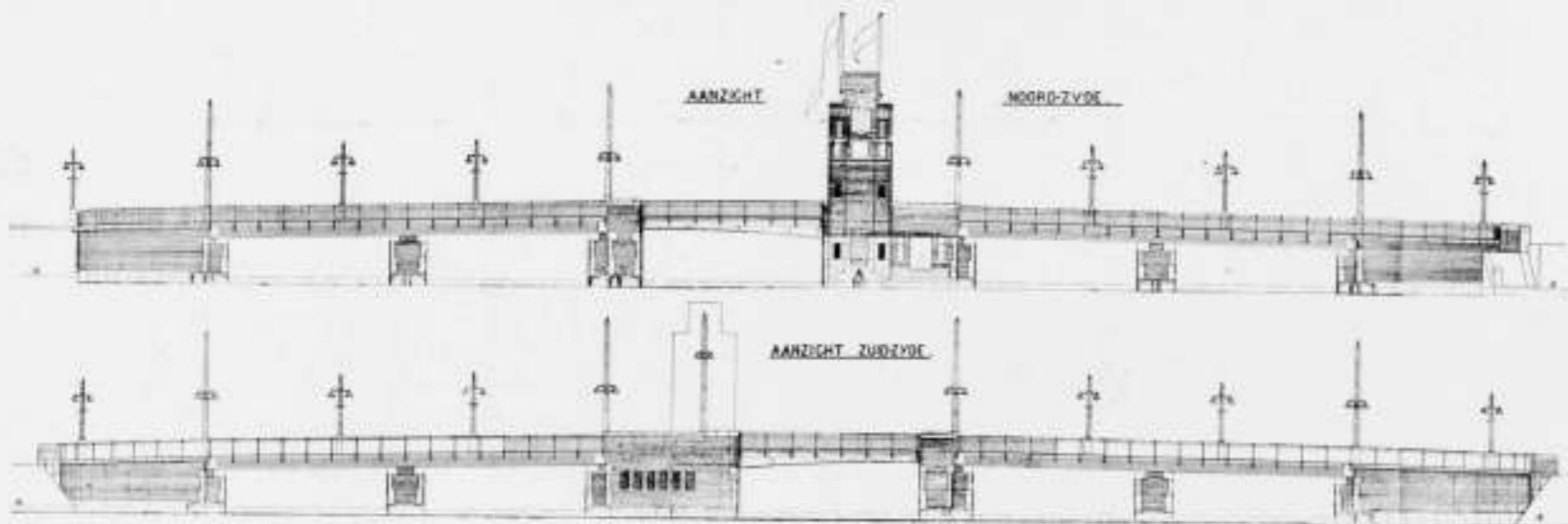
nummer wordt de brug voor het gebruik opengesteld, waarmede de zoozeer noodige directe verbinding van Amsterdam-Zuid met de Weesperzijde haar beslag krijgt. Een woord van erkentelijkheid moge hier plaatsvinden voor de breede geste van het Gemeentebestuur van Amsterdam, om bij het totstandkomen van dezen belangrijken Amsterdamschen overgang de hulp van Dr. Berlage in te roepen.

RED.

181

AMSTELLAAN GEZIEN VANAF DE BERLAGEBRUG

AANZICHTEN VAN DE BERLAGEBRUG

DE NIEUWE AMSTELBRUG.

Toen aan mij de opdracht werd gegeven, in samenwerking met het bruggenbureau van Gemeentewerken, de nieuwe brug over den Amstel te ontwerpen, heb ik mij na bestudeering van het vooraf op dat bureau gemaakte plan, op het standpunt geplaatst, aan den algemeenen opzet daarvan niets te veranderen. Want ik ben van meening dat juist bij den bouw van een brug, de ingenieur aan den oorsprong der constructie moet staan.

Het gevolg was dan ook een ideale samenwerking tusschen ingenieur en architect.

Het plan der brug bestaat uit vijf travéeën, waarvan telkens twee vaste horizontale overspanningen van ijzer en beton, aan de beide landzijden elkaar opvolgen, terwijl de middentravée, de doorvaart voor groote schepen, door een enkele klap van ijzer en hout, wordt gevormd. Het onsymmetrische van dit ge-

val, in afwijking van de meeste klapbruggen, trok mij dadelijk aan.

Bovendien moet, vanwege den geringen afstand, de Schollenbrug met de Amstelbrug worden verbonden, hetgeen een verhoogd straatgedeelte tusschen de beide bruggen van ± 3 M. + Amstelveel ten gevolge had.

Dit bracht mij op het denkbeeld, de ruimten onder dat „terras” voor boothuizen te bestemmen en ook aan de Amsteldijkzijde een dergelijk terras te bouwen. Dit laatste zou dan zijn beëindiging vinden in een Amstelpaviljoen, waarvan de ligging met het vrije uitzicht over den Amstel naar de stad, als een bijzonder bevoorrechte moet worden beschouwd.

De nieuwe Amstelbrug zal op deze wijze een centrum worden voor de watersport, en bovendien als bassin een architectonische afsluiting vormen van de eigenlijke stad, waarbuiten de landelijke omgeving begint.

FIG. 1

SITUATIE VAN DE BERLAGEBRUG

De reeds genoemde onsymmetrische aanleg gaf gelegenheid, ter zijde van het draaipunt der klap, den kelder te bouwen, tot opstelling der elektrische installatie, waaraan een torentje is verbonden met een verblijf voor den brugwachter, die vanuit zijn hoog gelegen vertrekje de geheele omgeving kan overzien. Het naar de stadzijde gekeerde gevelvlak boven het venster gaf gelegenheid tot het aanbrengen eener symbolische versiering, voorstellende den genius van Amsterdam, die uit het water is opgerezen.

Over enkele onderdeelen nog het volgende:

Daar het de bedoeling is later de Amstellaan over de brug door te trekken tot Watergraafsmear, gaande langs het plein met het nieuwe Staatspoorstation, is nu reeds de tramlijn op de brug gelegd.

De trammasten, die een afzonderlijken vorm hebben gekregen, zijn tevens lantaarndragers, terwijl telkens tusschen een paar dezer masten, voor de bijzondere verlichting, nog twee lantaarns zijn geplaatst.

Het valt te betreuen dat bij de opening der brug, het terras aan de Weesperzijde nog niet is gebouwd en vooral dat de bouw van het paviljoen, vanwege de economische crisis, moest worden uitgesteld.

Het is dus niet vast te stellen, wanneer de brug in haar geheel zal zijn voltooid, maar wel dat het nog ontbrekende terras er in 1933 zal zijn.

Ik meen hiermede in 't kort mijn denkbeelden over den aard van het brugontwerp te hebben ontwikkeld en laat nu aan de foto's over het geheel te verduidelijken. H. P. BERLAGE.

HET ONTWERP VOOR DE BERLAGEBRUG.

De ligging van de Berlagebrug voor de as van de Amstellaan stond vast in het plan-Zuid; ook was in dit plan geprojecteerd — en reeds uitgevoerd — een verbredening van den Amsteldijk, door aanplemping van water, waarmee een open ruimte vóór den aanzet van de Amstellaan was verkregen. Tevens gaf het plan aan, dat op deze aanplemping aan de stadzijde plaats was voor een bijzondere, losstaande bebouwing, waarbij aan een clubgebouw voor de watersport was gedacht.

Dit was de stand van zaken, toen aan het ontwerp voor de Berlagebrug werd begonnen.

De brugbreedte werd bepaald op 15 M. voor den rijweg en 4 M. voor de beide troittoirs; de rijwegbreedte volgde uit de overweging, dat naast de trambaan aan elke zijde plaats moest zijn voor een snelle en een langzame verkeersfile. De nuttige breedte bedraagt in het geheel 23 M.; in verband met de plaatsruimte die door hekken en trammasten wordt ingenomen, is de totale breedte der vaste overspanningen op 24 M. gebracht. In de vleugels der brug volgt de afronding, waarmee de leuninglijn in de 4 oeverlijnen overloopt uit den gewenschten boog van de afbuigende trambanen. In deze gegevens ligt de plattegrond der brug reeds vast. (Zie fig. 1.)

De opstand wordt bepaald door de volgende eischen: Het totale doorstroombingsprofiel van de brug beneden de A.P.-lijn moet minstens 200 M. bedragen, met het oog op de afstroombing van Amstelland's boezem. De hoogte in het midden

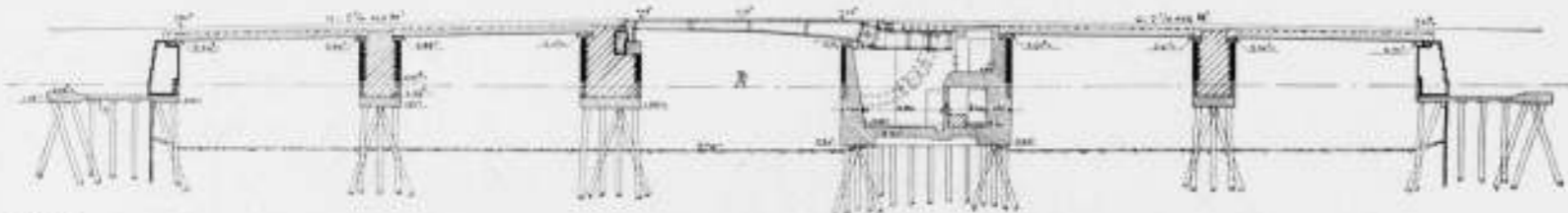

FIG. 2

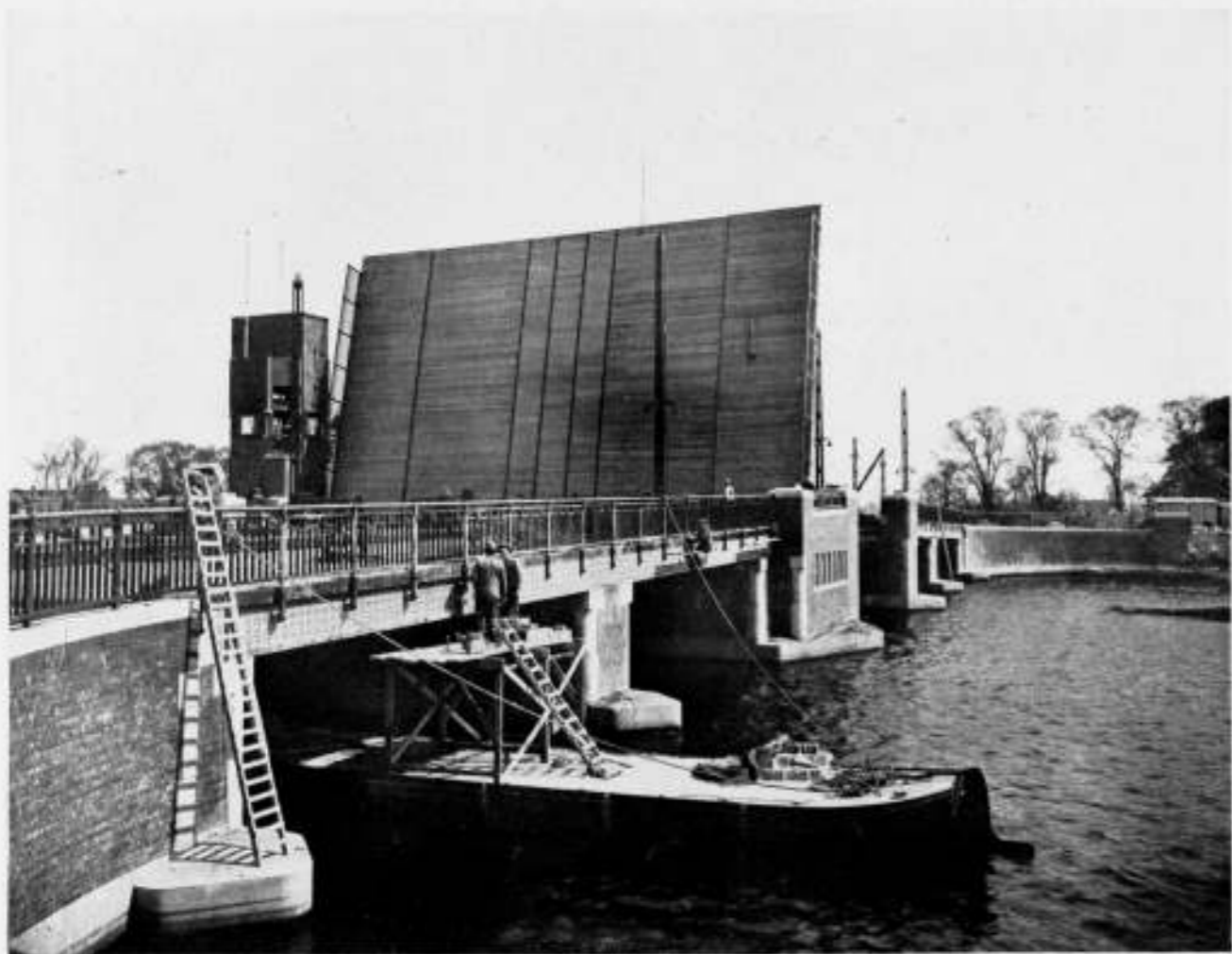

FIG. 3

werd bepaald op 3.40 — A.P., even hoog als de midden-overspanning van de Hooge Sluis en voldoende voor het overgrootste deel der passerende schepen. Voor de nog hogere schepen, die op dezen open vaarweg voorkomen, moet in de brug een beweegbare overspanning voorkomen van 12 M. breedte; de aangewezen plaats voor deze hoofdoorvaart is nabij de aslijn van het vaarwater gelegen.

Voor den vorm van deze beweegbare brug moet de enkelvoudige basculebrug worden gekozen; draaibrug en ophaalbrug immers zijn reeds uitgesloten door de groote brugbreedte, terwijl de hefbrug door de groote hefhoogte en den, daarmee gepaard gaanden, hoogen opbouw boven het brugvlak zeker minder past in de schaal van de stedelijke bebouwing.

De enkelvoudige verdient ten slotte boven de dubbele (symmetrische) basculebrug de voorkeur wegens haar vastere ligging onder zware verkeerslasten en haar eenvoudigere en goedkoopere constructie.

De vaste brugoverspanningen tusschen de landhoofden en de middendoorvaart zijn, door 2½ M. breede pijlers, elk in twee gelijke openingen van 10.75 M. verdeeld; deze overspanningslengte verdient de voorkeur boven een overbrugging zonder tussensteunpunt en van 24 M. wijde, omdat in het laatste geval, zonder belangrijk verlies van doorvaarthoogte, de draagconstructie van het brugdek niet onder het brugvlak zou kunnen worden gehouden.

Uit deze gegevens, zonder meer, volgt de vorm van den opstand, aangegeven in de langsdoorsnede over de brug van fig. 2.

De Zuidelijke bruggevel met de beide neerritten langs de Weesperzijde en den Amstedijk bevatten geen elementen, die niet uit deze primaire gegevens volgen — zie fig. 1 en 3.

De beide foto's van fig. 4 en 5 vertoonen nog eens duidelijk, ook voor den niet-ingewijde, de werking van de basculebrug, die door contragewichten in een achterwaartsche verlenging wordt uitgebalanceerd; deze contragewichten draaien in een kelder, die in den breeden pijler is opgenomen (zie ook fig. 2). Deze kelders zijn toegankelijk vanuit den toren, die in den Noordgevel van de brug is aangebracht en die ook het brugwachtersverblijf bevat (vloerhoogte 7.50 + A.P., zie fig. 6). Op de verdere functie van dezen toren kom ik nog nader terug.

Aan de Noordzijde — de stadskant — kwamen buiten de eigenlijke brug nog andere factoren een rol in het ontwerp spelen. Hierboven werd reeds genoemd het oorspronkelijke voornemen om aan den Amstedijk op de aanplemping ten Noorden van de brug een bootenhuis c.a. te doen stichten; met een gegadigde waren hierover onderhandelingen loopende en Burgemeester en Wethouders bepaalden, dat het te stichten gebouw aan de architectuur der brug zou moeten aanpassen, m.a.w. daarin zou worden opgenomen.

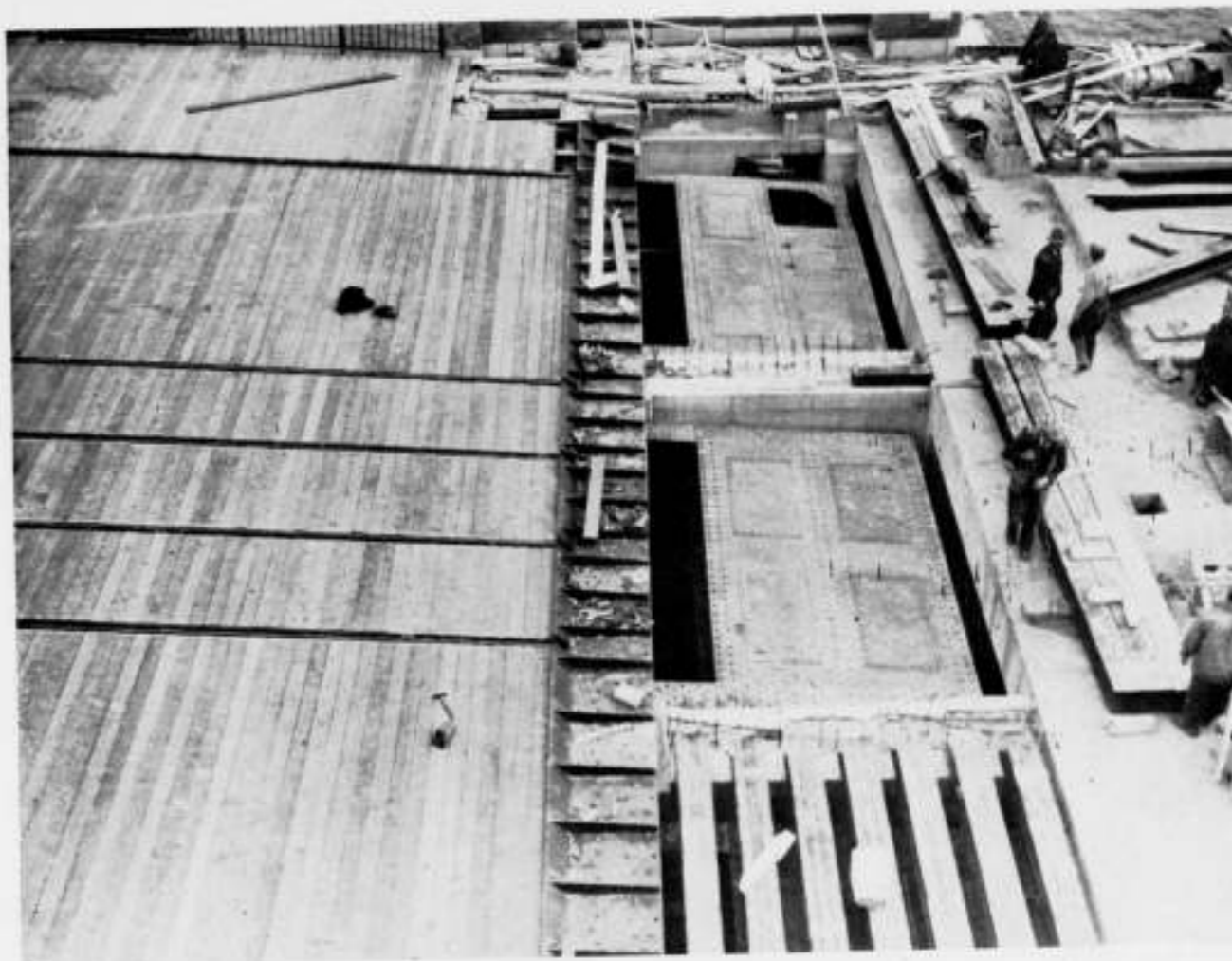

FIG. 4

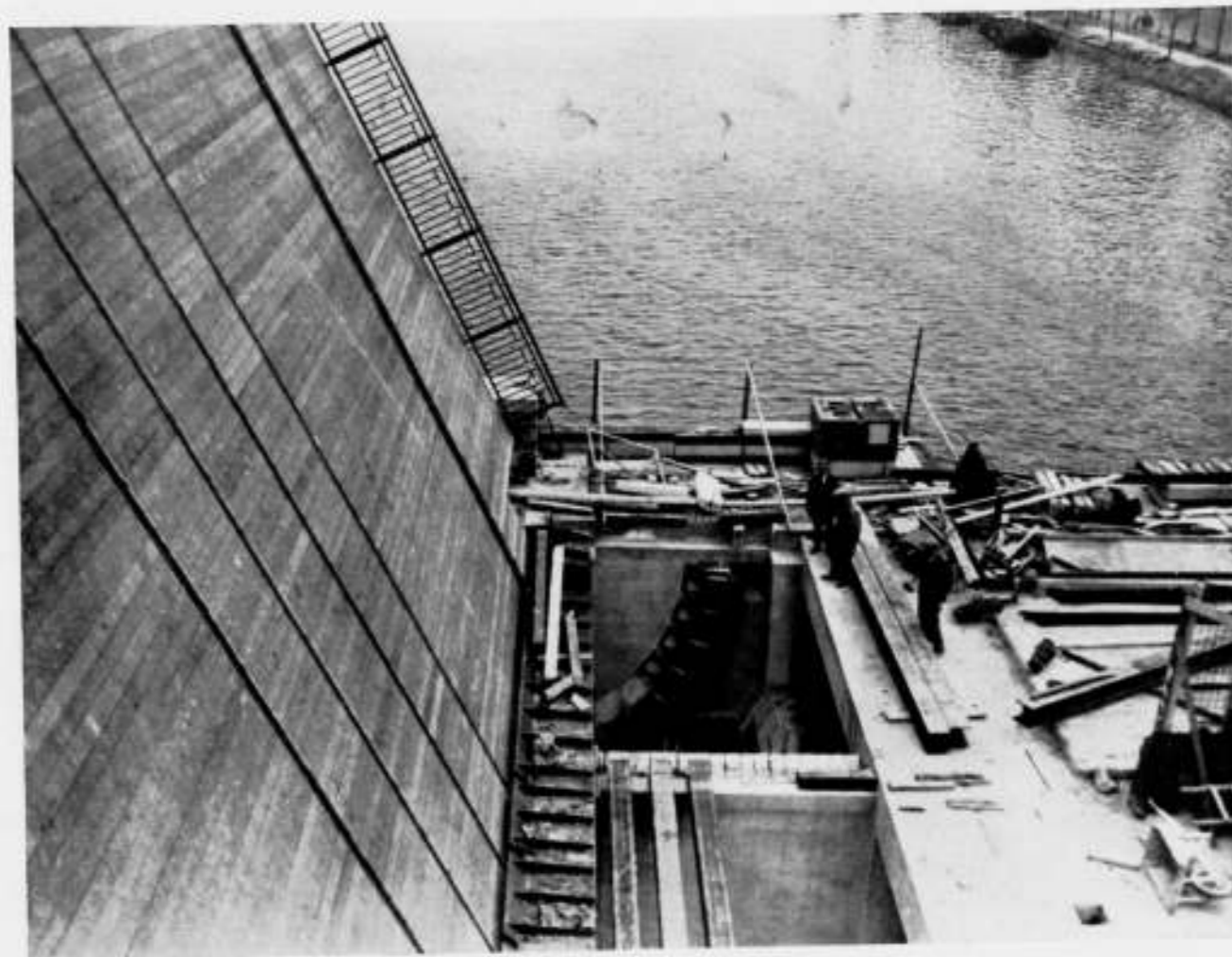

FIG. 5

DETAILS VAN DE BERLAGEBRUG TE AMSTERDAM

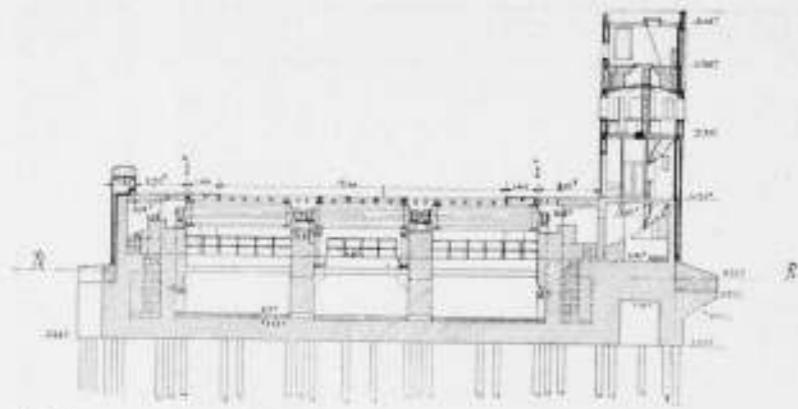

FIG. 6

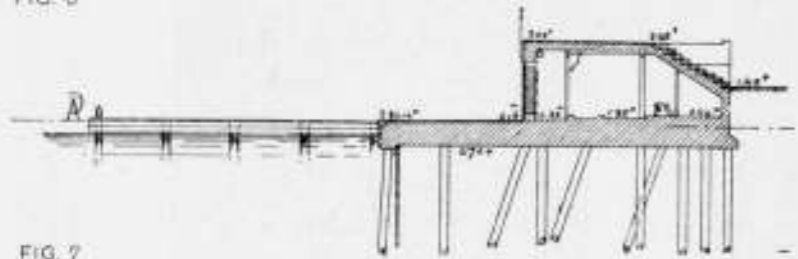

FIG. 7

FIG. 10

DETAILS VAN DE BERLAGEBRUG TE AMSTERDAM

Verder werd de vernieuwing van de volstrekt onvoldoende Schollenbrug in de Weesperzijde in de plannen betrokken, toen overeenstemming bestond over de overneming van deze brug door de Gemeente van het Rijk. Hiermee wendde het plan zich met 2 armen langs de beide oevers stadwaarts.

FIG. 8

FIG. 9

Het bootenhuis aan den Amstel werd — in exploitabelen vorm — ten slotte een paviljoen met terrassen en een haventje, de bootenhuisen werden ondergebracht achter de walmuren langs Weesperzijde en Amsteldijk, waardoor langs beide oevers de arcadenbouw met voorgelegen perron ontstond. Aan den Amsteldijk is dit bootenhuis gereed (fig. 7 en 8); het is bestemd

voor de opberging van kano's, terwijl daarvoor haventjes voor motorbooten zijn aangelegd. Hoewel ook afzonderlijk verhuurbaar, is exploitatie in één hand met het paviljoen, waarmee het zoowel beneden als boven zal communiceeren, aangewezen. In tegenstelling met de Weesperzijde, daalt de straat op den Amsteldijk achter de arcade; het hierop aangelegde wandelpad komt dus boven de straat uitrijzen, maar is daarmee over de volle lengte door steenen trappen verbonden (fig. 9).

Toen eenmaal deze drie-zijdige ombouwing van de watervlakte ten Noorden van de brug verkregen was, is het effect hiervan verder verhoogd door den toren op de brug uit te bouwen tot het beheerschende accent (fig. 10). De zinnebeeldige beteekenis van afsluiting van het stadswater van den Amstel door deze brug werd verduidelijkt in het eenige, zuivere versieringsmotief van het bouwwerk: het céramique — beeld in den toren.

Alle onderdeelen van het ontwerp zijn met de grootste zorgvuldigheid behandeld: gestreefd werd naar technisch juiste, economische en solide constructie. De toegepaste materialen zijn eenvoudig, maar van uitstekende hoedanigheid: de baksteen is een Limburgsche, roode klinker; de natuursteen geel Beiersch graniet uit de groeven om Epprechtstein; de bekleding van de draagconstructie is samengesteld uit hardgebakken, groengeglazuurde vormsteenen van de Porceleyne Fles, de leuning is van smeedijzer met een bovenregel van brons, of juister gezegd tombak, een messing-soort. De brugafdekking bestaat uit eentropisch hardhouten blokkenbestrating op beton voor de vaste brugoverspanningen.

Ir. C. BIEMOND.
Hoofd afd. Bruggen Publ. Werken Amsterdam.

EEN VERJONGDE BOEKWINKEL.

Een oude zaak, Gebr. Schröder & Dupont's Boekhandel te Amsterdam, heeft haar oude huis aan de Keizersgracht 516, bij de Leidschestraat, van gedaante doen verwisselen, en is, na eenige jaren aan het Rokin gevestigd te zijn geweest, dezer dagen daarin teruggekeerd.

De verbouwing is, wat de indeeling van het smalle perceel aangaat, weliswaar niet zoo ingrijpend geweest, maar het nieuwe, frissche kleed waarin de winkel gestoken is, is de aandacht ten volle waard, omdat het m.i. de hand van een man met talent verraadt.

De Architect A. Bodon heeft aan de opgave, om een bestaand geval, met weinig middelen, tot een zoo bruikbaar mogelijke en aantrekkelijke huisvesting voor een boekhandel te herscheppen, zeer zeker voldaan.

Dat die middelen voornamelijk uit metaal en glas bestaan is een zaak die tegenwoordig te pas of te onpas, min of meer voor de hand ligt, maar die m.i. juist in dit geval door een praktische en ongezochte wijze van toepassing wel bijzonder tot haar recht komt en die, tezamen met het object waar het hier om gaat: het boek, een licht, frisch en door zijn kleurigheid aantrekkelijk geheel vormt dat imponeert; dat beantwoordt aan het doel: het trekken van de aandacht van den boekenliefhebber.

Bij de afbeeldingen moge nog het volgende worden toegelicht. Het ontwerp is van den Architect A. Bodon, Amsterdam, en onder zijn leiding uitgevoerd.

De boekenstellingen zijn stalen ODA-stellingen, met aluminiumverf bespoten; Hollandsch fabrikaat van, en geleverd door de firma Wed. Ahrend & Zoon te Amsterdam.

De winkelpui en etalage-inrichting zijn vervaardigd door de N.V. Ateliers voor Kunstnijverheid Winkelman te Amsterdam. Aannemer was de fa. C. J. Rynierse te Amsterdam. J. Z.

BOEKWINKEL AAN DE KEIZERSGRACHT TE AMSTERDAM
ARCHITECT A. BODON

PROGRAMMA VOOR DE INTERNATIONALE IDEEENWEDSTRIJD VOOR DE STEDEBOUWKUNDIGE VERBETERING VAN HET STADSKWARTIER NORMMÅL TE STOCKHOLM.

Der grössere Teil von Normmål ist noch immer in der Hauptsache nach dem um die Mitte des 17. Jahrhunderts durchgeführten Stadtplan bebaut geblieben. Die Strassen haben infolgedessen im allgemeinen ursprüngliche Breitenmaasse behalten, die bei der Mehrzahl etwa 8—9 Meter betragen und bei den übrigen zwischen 6 und 11 Meter variieren. Auf Grund dieser geringen Strassenbreiten, die nicht mehr als zwei, im Ausnahmefall drei Verkehrsspuren zulassen, kann das Strassennetz nicht annähernd den Anforderungen des in den letzten Jahren gesteigerten Verkehrs genügen. Ausserdem sind die an den Strassen gelegenen Häuser verhältnismässig hoch und die Höfe innerhalb der Häuserblocks oft recht eng und ungenügend belichtet. Durch die zentrale Lage des Stadtteils ist eine Verbesserung der eben genannten Verhältnisse von grosser Bedeutung für die Verkehrsverhältnisse der Stadt.

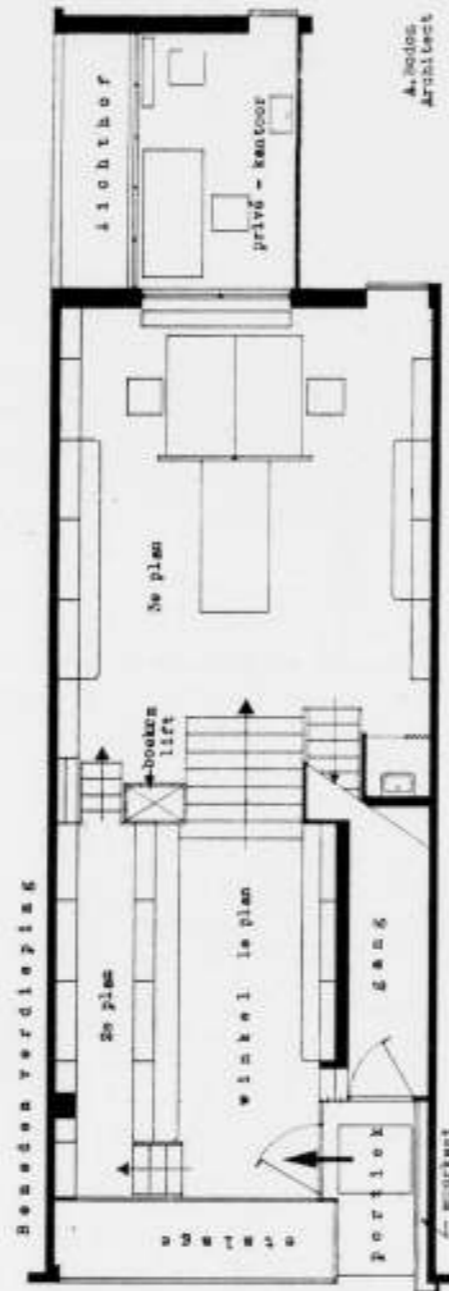
Zur Erlangung vorbereitender Vorschläge zu einer Stadtplanlösung, die innerhalb ökonomisch angemessener Grenzen eine allmähliche Umgestaltung des Stadtplans ermöglicht unter Berücksichtigung zeitgemässer Forderungen sowohl betreffs der Aufnahmefähigkeit der Strassen wie des Bedarfs an Licht und Luft in den Baublocks, wurde dieser Wettbewerb ausgeschrieben.

§ 1. Voraussetzung für den Wettbewerb.

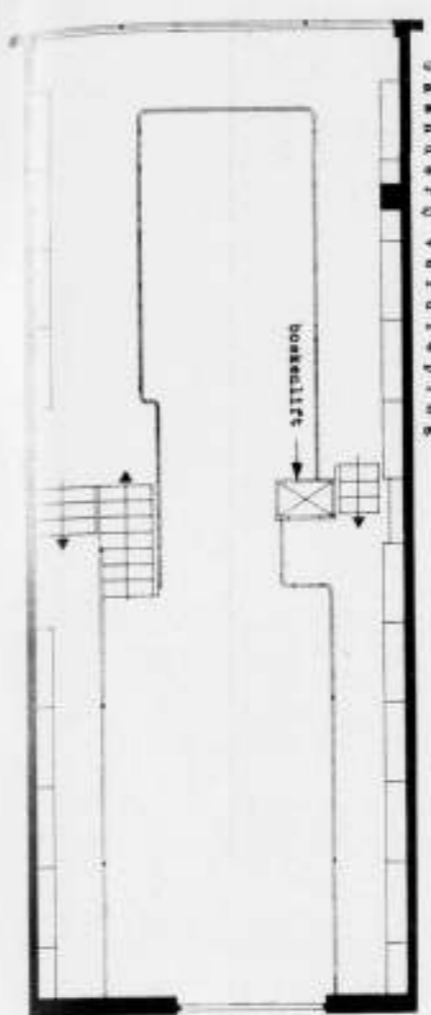
Bei der Bearbeitung der Wettbewerbsentwürfe kann vorausgesetzt werden: dass die Vasagatan in Zukunft eine genügende Fortsetzung nach Süden erhalten wird, sowie dass eine lokale Untergrundbahn in die Strasse verlegt werden wird, weshalb die jetzt dort vorhandenen Strassenbahnlinien dereinst verschwinden werden;

dass eine Verbindung (Tunnel oder Brücke) zwischen Blasieholmen und Skeppsbron geschaffen werden wird und dass dorthin sämtliche nördliche Strassenbahnlinien, die jetzt Gustav Adolfs Torg und Norrbro passieren, verlegt werden;

dass die jetzt in ost-westlicher Richtung gehenden Strassenbahnlinien

BOEKWINKEL DE AMSTERDAM
ARCHITECT A. BODON

BOEKWINKEL TE AMSTERDAM
ARCHITECT A. BODON

Nr. 2 och Nr. 5 in Zukunft durch Autobuslinien ersetzt werden können; dass der Hauptbahnhof in der Vasagatan innerhalb des jetzigen Bahnhofsgebiets verbleiben dürfte.

§ 2. Unterlagen für den Wettbewerb.

Die Unterlagen für den Wettbewerb sind beim Registrator des Stadtplankontors, Adresse: Stadshuset, Stockholm, Werktags von 10—13 Uhr erhältlich. Das Programm wird frei abgegeben, die übrigen Unterlagen jedoch nur gegen Hinterlegung von 40 Kronen beim Registrator. Das deponierte Geld wird, wenn ein programmgemässer Entwurf eingereicht worden ist, nach Ablauf der Ausstellungszeit gegen Vorlage der Hinterlegungsquittung zurückgezahlt, oder auch, nach Rückgabe aller Wettbewerbsunterlagen in unbeschädigtem Zustand, spätestens 1 Monat vor Ablauf der Wettbewerbszeit.

Ein Verzeichnis der Personen, die Wettbewerbsunterlagen erhalten haben, sowie ihrer Adressen, wird vom Registrator geführt, jedoch weder dem Preisgericht noch irgend einer anderen Person mitgeteilt. Die Unterlagen umfassen:

1. Plan vom Stockholm im Massstab 1 : 20000.
2. Plan vom Stockholm im Massstab 1 : 6000.
3. Plan in Massstab 1 : 1000 mit den Grenzen des Wettbewerbsgebiets. Auf diesem Plan sind eingezeichnet: der rechtlich geltende Stadtplan; vorhandene Gebäude und Strassenhöhen; Hauptleitungen der städtischen Kanalisation; solche Strassenerweiterungen, die in den letzten Jahren in den Stadtplan aufgenommen, oder die beschlossen, aber von den staatlichen Behörden noch nicht genehmigt worden sind; ungefähre

Steuerwerte sämtlicher Grundstücke; städtischer und staatlicher Grundbesitz.

4. Plan mit dem vorläufigen Projekt für die Untergrundbahn.
5. Plan mit Angabe der Art des Baugrundes.
6. Flugaufnahmen, sowie Aufnahmen verschiedener Bauten und Stadtpartien.
7. Grund- und Aufrisse einzelner öffentlicher Gebäude innerhalb des Wettbewerbsgebiets im Massstab 1 : 500.
8. Beschreibung von Stockholm unter besonderer Berücksichtigung des Stadtteils Norrmalm.
9. Generalplan für Stockholm vom Jahre 1928 mit Auszug.
10. Zwei Karten im Massstab 1 : 1000 auf dünnem Papier für Arbeitszwecke.
11. Zwei Karten im Massstab 1 : 1000 für das Einzeichnen des Entwurfs. Weitere Exemplare dieser Karte sind beim Registrator des Stadtplankontors gegen Einzahlung von Kr. 15.— erhältlich. Dieser Betrag wird nicht zurückerstattet.
12. Bezeichnungen, die bei der Darstellung des Entwurfs zu verwenden sind.

§ 3. Vorschriften betreffs der Wettbewerbsentwürfe.

Die Wettbewerbsentwürfe sollen Folgendes enthalten:

1. Einen Plan im Massstab 1 : 1000, der einen vollständigen Entwurf mit Angabe von Breite und Höhenlage der geänderten und neuen Strassen, sowie die geplante Stockwerkzahl der Gebäude enthält.
2. Schematische Darstellung der Höhenausbildung der Häusermassen ver-

mittelt einzelner Schnitte durch den Stadtteil im Massstab 1 : 500.
3. Kurze Beschreibung und Begründung des Entwurfs in deutsch, englisch, französisch oder einer der drei nordischen Sprachen.

§ 4. Anfragen.

Anfragen von Seiten der Teilnehmer am Wettbewerb werden bis zum 1. August 1932 entgegengenommen und durch Vermittlung des Preisgerichts beantwortet. Die Anfragen, die schriftlich abgefasst sein müssen, sind an den Registrator des Stadtplankontors, Adresse: Stadshuset, einzusenden. Die Antworten werden durch den Registrator vor dem 15. August allen Teilnehmern am Wettbewerb unter der Adresse, die bei der Requisition der Wettbewerbsunterlagen angegeben wurde, zugestellt und sind ebenso bindend wie die übrigen Vorschriften des Programms.

§ 5. Einlieferung der Wettbewerbsentwürfe.

Die Wettbewerbsentwürfe sind mit der Aufschrift „Tävlingsförslag till stadsplan för Nedre Norrmalm i Stockholm“ spätestens am 1. März 1933 um 16 Uhr beim Registrator des „Stadsplanekontor“ im Stadthaus (Stadshuset) zu Stockholm oder unter derselben Adresse auf einem Postamt oder auf einer Eilgutexpedition einzuliefern.

Entwürfe, die durch Post oder Eisenbahn befördert werden und nach oben genannter Zeit beim Registrator eintreffen, werden nur zur Beurteilung zugelassen, wenn eine amtliche Bescheinigung darüber beigebracht wird, dass der Entwurf vor 16 Uhr am 1. März am Versendungsort eingeliefert worden ist, und wenn der Registrator am selben Tage telegraphisch von der Absendung benachrichtigt worden ist. Ein derartiger Entwurf wird jedoch unter keinen Umständen nach 16 Uhr am 15. März 1933 vom Registrator angenommen.

Die Wettbewerbsentwürfe werden durch Vermittlung des Registrators ausgepackt und registriert und danach dem Preisgericht übergeben.

Die Wettbewerbsentwürfe sollen, um geprüft zu werden, anonym sein. Es sind zwei undurchsichtige, versiegelte Briefumschläge beizufügen; von diesen soll der eine den Namen des Verfassers enthalten und ist aussen mit „Namnsedel“ zu bezeichnen, der andere soll Angaben enthalten über die Adresse, unter welcher der Entwurf, wenn er nicht mit einem Preise bedacht oder angekauft wird, zusammen mit der hinterlegten Summe und dem Gutachten des Preisgerichts zurückbefördert werden kann, und ist aussen mit „Adress“ zu bezeichnen. Die Briefumschläge sowie alle zu einem Entwurf gehörenden Zeichnungen und Papiere sollen mit einem aus einer vierstelligen Zahl bestehenden Motto versehen sein. Die Briefumschläge mit Namenangabe und Adresse werden beim Registrator aufbewahrt und dem Preisgericht übergeben, nachdem das Gutachten über den Wettbewerb von den Preisrichtern unterzeichnet worden ist. Nur die Namenangaben preisgekrönter oder angekaufter Entwürfe werden geöffnet.

§ 6. Beurteilung.

Die eingereichten Entwürfe werden von einem Preisgericht geprüft, bestehend aus folgenden neun Personen:
Stadtrat Harry Sandberg, Stockholm, erster Vorsitzender; Stadtrat Dr. Yngve Larsson, Stockholm, zweiter Vorsitzender; Redakteur Gustaf Ahlbin, Stockholm; Professor E. G. Asplund, Stockholm; Professor Carl Bergsten, Stockholm; Professor Hermann Jansen, Berlin; Stadtplanedirektor Albert Lilienberg, Stockholm; Architekt George L. Pepler, London; Professor Ragnar Östberg, Stockholm.

STAND VAN DE POSTERIJEN EN TELEGRAFIE OP DE JAARBEURS

ONTWERP: COR ALONS

§ 7. Preise und Ankäufe.

Dem Preisgericht steht für Preise und Ankäufe eine Summe von 60,000 Kronen zur Verfügung. Hiervon beabsichtigt das Preisgericht: einen ersten Preis von Kr. 20,000, einen zweiten Preis von Kr. 15,000, einen dritten Preis von Kr. 10,000 zu verteilen sowie Entwürfe anzukaufen, jedoch nicht unter 5,000 Kronen. Das Preisgericht behält sich vor, nach einstimmigen Beschluss den für Preise und Ankäufe vorgesehenen Betrag nach anderer Abstufung zu verteilen.

Nur Entwürfe, die den Bestimmungen des Programms vollkommenen entsprechen, dürfen mit Preisen bedacht werden. Durch Preise ausgezeichnete oder angekaufte Entwürfe werden Eigentum der Stadt Stockholm.

§ 8. Ausstellung der Wettbewerbsentwürfe.

Nach der Beurteilung durch das Preisgericht werden sämtliche Entwürfe in Stockholm öffentlich ausgestellt, wobei auch das Gutachten der Preisrichter vorgelegt wird. Nicht preisgekrönte Entwürfe werden nach Schluss der Ausstellungszeit an die Teilnehmer unter angegebener Adresse zurückgesandt.

Dieses Programm ist vom Preisgericht gutgeheißen worden.

Stockholm, im April 1932.

HARRY SANDBERG.
Olaf Holmberg.

KAARTEN, BETREKKING HEBBENDE OP DE PRIJSVRAAG TE STOCKHOLM.

De kaarten behorende bij het programma van de prijsvraag te Stockholm zijn ter inzage op het Bureau van den B. N. A., Weteringschans 102, Amsterdam.

JAARVERSLAG 1931 VAN DE VEREENIGING „HENDRICK DE KEYSER“.

Aan de Inleiding van dit verslag, van den Voorzitter J. Th. Baelen, ontleenen wij het volgende:

„Te betreuen valt het zeker, dat wij ons werk, wat de aankopen betreft, tijdelijk moesten stopzetten; de vernietiging, afbraak en de ontluistering van architectonisch- of historisch-belangrijke oude gebouwen ging toch onverminderd voort. Het is evenwel te verwachten, dat in het thans loopende jaar door de verscherping van de crisis en door het minder gemakkelijk verkrijgen van gelden voor nieuwbouw, ook het afbreken zal verminderen. Geschiedt dit inderdaad, dan is een uitstel van enkele jaren geen al te groot bezwaar.

De belangstelling voor ons werk verflauwt gelukkig niet en, waar wij in den loop van 1931 verschillende onzer gebouwen konden restaureren, mochten wij uit alle kringen vele uitingen van waardeering ontvangen. Wel waren sommigen gedwongen voor het lidmaatschap onzer Vereeniging te bedanken, maar, ofschoon wij elk lid dat onze Vereeniging verlaat, betreuen, is dit bedanken tot nu toe nog niet onrustbarend geweest.

De financiële positie van onze vereeniging blijft, zooals wel uit het verslag van den Penningmeester blijkt, zeer krachtig en wanneer geen catastrophale daling in de huren optreedt, behoeven wij — zelfs al duurt de crisis nog eenigen tijd — ook wat deze betreft, voor de toekomst niet te vreezen.

Onze financiën hebben vanaf de oprichting der Vereeniging op een solide basis gestaan en waar jaarlijks op de huizen wordt afgeschreven, verbetert de financiële positie voortdurend.

Verschillende, sedert jaren in het bezit der Vereeniging zijnde perceelen, konden wij dit jaar geheel of gedeeltelijk restaureren; op deze wijze beantwoorden zij veel beter dan tevoren aan het doel dat de Vereeniging zich stelt. Eenmaal gerestaureerd, is het behoud van de perceelen voor vele jaren verzekerd, terwijl elk gorestaureerd gebouw de belangstelling in ons werk doet toenemen.

Het is natuurlijk niet te verwonderen, dat wij van particuliere zijde in het afgelopen jaar minder bijdragen voor restauratiekosten ontvingen dan tevoren, doch wij hopen ten eerste, dat degenen, die door de crisis niet te veel getroffen zijn, ons niet zullen vergeten.

Het verslag bevat voorts de verschillende mededeelingen van den secretaris en geïllustreerde beschrijvingen van de restauraties van het oude Raadhuisje te Schoorl door architect Jan de Meyer en van het huis „De Olifant“ te Heenvliet door architect A. A. Kok.

Dit verslag zal men om zijn aardigen inhoud graag lezen. Dit kan men niet altijd van verslagen zeggen. J. P. M.

DE STAND VAN POSTERIJEN, TELEGRAFIE EN TELEFONIE OP DE UTRECHTSCHJE JAARBEURS.

Werk van den binnenhuis-architect Cor Alons.

Uit de ons verstrekte gegevens over dezen stand door den heer J. C. Pater, chef van den Persdienst der P.T.T., ontleenen wij het volgende:

Sinds eenige jaren wordt door den P.T.T.-dienst gestreefd naar een meer rechtstreeksch contact met de breede scharen gebruikers.

Dit werd Maart 1931 aanleiding, als proef, een P.T.T.-stand in te richten op de Utrechtsche Jaarbeurs, waar volledige voorlichting omtrent alle dienstonderdelen kon worden verkregen,

als ook persoonlijk bezoek van speciaal daarvoor werkzame ambtenaren kon worden aangevraagd.

Deze opzet diende tot uitdrukking te worden gebracht in de inrichting van den P.T.T.-stand, welke werd opgedragen aan den binnenhuisarchitect Cor Alons te 's-Gravenhage, in zakelijke samenwerking met den persdienst van het P.T.T.-bedrijf.

De resultaten van deze deelneming aan de Jaarbeurs waren inmiddels van dien aard, dat besloten werd ook aan de Najaarsbeurs, September 1931, deel te nemen. Evenals in Maart werd een nood-woning betrokken, eveneens een houten gebouwtje, buiten.

Tenslotte de definitieve Jaarbeursstand, in het 3e vaste Jaarbeursgebouw, 3e verdieping. Deze stand heeft een afmeting van $\pm 5.5 \times 7.5$ Meter. De toestand was zóó, dat de wanden evenals het plafond moesten bespannen worden. De achterwand is vrijwel geheel raam, de voorwand heeft twee ruime ingangdeuren, waartusschen als hoofdmotief een breede toontafel werd aangebracht. Het wandvlak tusschen de deuren wordt ingenomen door twee reeksen verlichte diapositieven welke betrekking hebben op de luchtpostroute Amsterdam-Bandoeng. De toontafel dient voor uitstalling van tal van reclame- en propaganda-materiaal. In de lengte wordt het tafelvlak gescheiden door een melkglazen, in nikkel gevat lichtbakje met teksten in rood en zacht grijs. Het grafieken probleem vond een gelukkige oplossing door alle grafieken op triplex-platen van gelijke grootte aan te brengen en te vereenigen in een molen aan den wand, naast een der ingangen.

De kleuren der wanden en tafels waren wit en heel licht geel, de gordijnen wit en lichtblauw. Het stalen zitje van Gispens was blauw bekleed.

De groote zijwand-vlakken werden ten deele gebroken door stemmige fotografische vergrotingen, in eenvoudige bandomlijsting, voorstellingen van de radiozend- en ontvang-stations in Nederland en in Nederlandsch-Indië.

De vloerbedekking bestond uit naturel cocos.

Een lichte, kalmeerende sfeer werd op deze wijze verkregen, een rustpunt te midden van het jachtende, drukdoenerige Jaarbeursleven.

Het dankbaarst kon dit ideaal benaderd worden in den tweeden P.T.T.-stand, aan de overzijde van den gang, waar de Rijkshuistelefoon werd ondergebracht. Deze stand werd in dezelfde kleuren gehouden. Aan den eenen kant een smalle toontafel tegen den zijwand, aan den anderen kant een stalen zitje, naar ontwerp V. Huszár. De standruimte kon geheel vrij gehouden worden voor belangstellenden; de strakke stijlvolle, zwart bakeliet telefoontoestellen vormden een aantrekkelijke, harmonische en decoratieve onderbreking van de eenkleurige wandvlakte. De vlak- en ruimte-werking kon hier geheel tot haar recht komen. De eenige moeilijkheid hier was een goede verlichting. Aangezien in dezen stand niet genoeg daglicht te verkrijgen was, werd tot op de hoogte, van bovenaf, een dubbele wand aangebracht, waardoor de mogelijkheid bestond schijnwerpers te plaatsen, die de aan den wand gehangen telefoontoestellen fel belichtten. Ook aan het plafond werden nog driemaal twee lichtbollen gehangen.

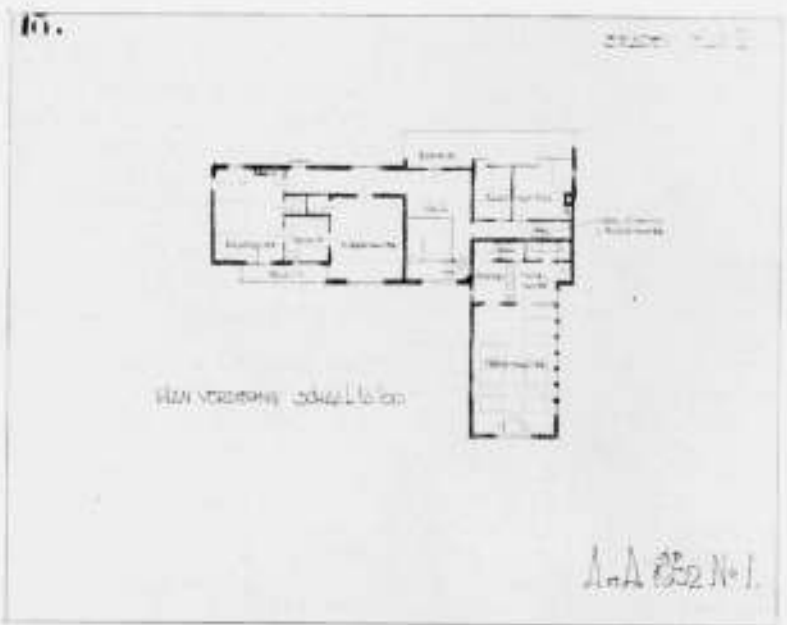
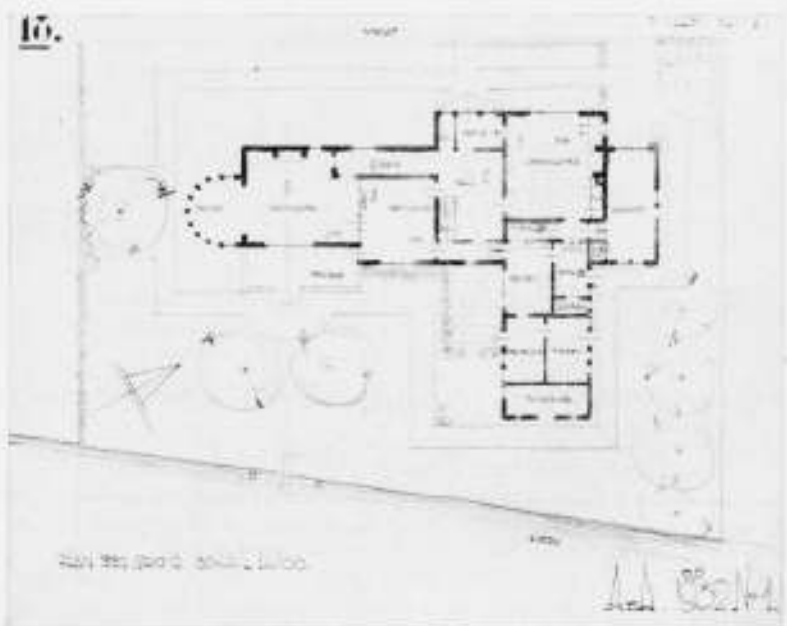
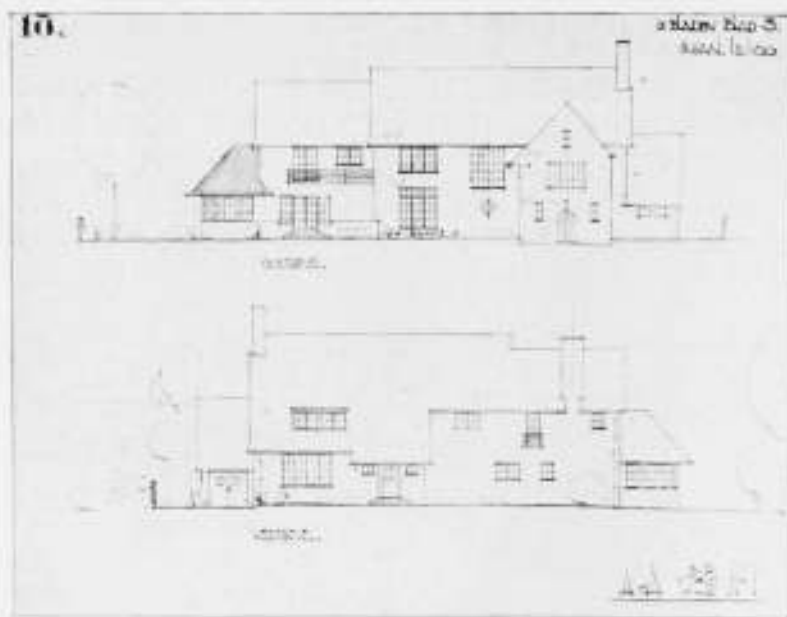
JAARVERSLAG VAN DE PERMANENTE PRIJSVRAAG COMMISSIE OVER 1931. (Vervolg).

5. SCHOUWBURGBOUW DOOR DE GEMEENTE UTRECHT.

De Commissie inzake het Schouwburg-vraagstuk te Utrecht vroeg aan de P.P.C. inlichtingen over de verschillende wedstrijdvormen voor het verkrijgen van plannen voor een schouwburg, de daaraan verbonden voorwaarden en kosten en den daarbij te volgen weg.

De P.P.C. was van meening, dat een mondeling onderhoud met afgevaardigden van de Commissie beter tot het doel zou leiden dan een uitvoerige, doch tenslotte wellicht onvolledige correspondentie, wegens de vele factoren, die bij dit belangrijk vraagstuk een rol zouden spelen, zoodat zij een desbetreffend verzoek tot de Commissie richtte, aan welk verzoek door haar gevolg werd gegeven.

ONTWERP A. NIEUWPOORT ARCH. B.N.A. SLIEDRECHT
194

Geen perspectieftekeningen.
Letteropdriften te beperken tot de strikt noodige aanduidingen.
Geen afzonderlijke schriftelijke toelichtingen.

Bij de beoordeeling heeft de Commissie zich op het standpunt gesteld dat deze soort prijsvragen niet bedoelt in het belang van een opdrachtgever door schifting tot de beste oplossing te komen, doch dat zij uitsluitend in het belang van de deelnemers zelf worden gehouden.

In verband daarmee zijn géén z.g. „schiftingen” gehouden en zijn alle projecten geheel afzonderlijk beoordeeld, ook al zou in een aantal gevallen generaliseeren mogelijk zijn geweest. Eerst daarna is, mede aan de hand van het over elke inzending opgemaakte rapport, nagegaan welke inzendingen door ons voor publicatie geschikt geacht werden.

Bij de afzonderlijke beoordeeling heeft de commissie voor alle plannen de volgorde: situatie en tuindeeling, plattegronden, gevels aangehouden, welk systeem vergemakkelijkt werd door de voorgeschreven gelijke afmetingen der verschillende bladen. Zij heeft daarbij meermalen verrassende momenten beleefd, door na beschouwing van aanvaardbare en zelfs zeer goede plattegronden, gesteld te worden voor soms zeer zwakke gevels of door na matige of slechte plattegronden onverwacht aantrekkelijke gevels te moeten ontdekken.

Door deze werkwijze is de commissie wel zeer duidelijk gebleken in hoe veel gevallen de architectuur, gezien als het volledige bouwen, nog zeer on-organisch is en als bestaande uit afzonderlijke op te lossen onderdeelen van plan en gevels wordt behandeld.

Verder is de commissie in tal van gevallen voor gelijksoortige gebreken of bezwaren komen te staan, die het nut van deze prijsvragen zeker bewijzen. Zij wil eenige daarvan voor de afzonderlijke bespreking der inzendingen nader beschouwen.

Situatie: De gegevens waren t.o.v. uitzicht en oriëntering zeer gunstig. Voor de hand lag een plaatsing van het gebouw aan de Noordzijde of als gestrekte vorm langs de Westzijde van het terrein of wel een combinatie van beide in een hoekvorm (L-vorm) aan de N.W.-zijde, waardoor de tuin zooveel mogelijk op de gunstigste zijde vrij bleef. Bij velen is door de ligging teveel midden op het terrein een aan alle zijden verbrokkelde tuin ontstaan.

Tuinindeeling: Deze is in het algemeen al te schetsmatig aangegeven, terwijl in tal van gevallen gebleken is, dat de inzender niet het juiste begrip heeft gehad van de vrijheid van den tuin voor de bewoners. Tallooze malen heeft de commissie de ligging van teekenkamer, keuken e.d. zoodanig aangetroffen, dat het vrije gebruik van tuin en (of) zitterrasjes daardoor voor de bewoners verloren is gegaan. Slechts weinig inzenders hebben een juist begrip getoond van de aansluiting van huis en tuin.

Oriëntering. In het algemeen lagen de voornaamste woonkamers wel op de juiste windstreek. Voor de slaapkamers was de oriëntering in zeer veel gevallen minder gunstig. Opvallend was echter, dat dikwijls, ondanks principieel juiste ligging, de detailindeeling en de raamplaatsing in de woonruimten te wenschen overliet. Ook van het uitzicht is dikwijls te weinig profijt getrokken, terwijl daartegenover veel teekenkamers en keukens werden aangetroffen die in dit opzicht het fraaiste deel hadden.

Plan-indeeling. Het heeft de commissie verwonderd, dat in zoo veel plannen de werkkamer van den architect op het minst gunstige deel van het plan is gelegen, terwijl in de meeste gevallen omwisseling met gunstig georiënteerde dienruimten zeer goed mogelijk was geweest. Ook toonden de inzenders van vele plannen geen juist begrip te hebben van de ruimte voor administratie, die t.o.v. den bureau-ingang toch zoo moet zijn gelegen, dat bezoekers voor den architect er kunnen worden

„opgevangen” voor zij de werkkamer bereiken. In verband ook met de veelal vrouwelijke administratiehulp is de ligging van de toiletten in de teekenkamer ongewenscht. Tegen de inrichting en verlichting van de teekenkamer waren in de meeste gevallen weinig bezwaren in te brengen. De verbinding van bureau-ingang met het huis was echter in veel gevallen niet opgelost (soms ook uitsluitend via de werkkamer architect). De garages waren in veel gevallen onbruikbaar door te geringe diepte of door de zijdelingsche ligging t.o.v. den toegang tot te kleine of ontbrekende bocht-ruimte, terwijl aan de ligging t.o.v. den ingang voor het woonhuis in vrijwel alle gevallen geen nadere zorg bleek te zijn besteed. Overigens bleken slechts enkele ontwerpers de facultatief gestelde garage te hebben weggelaten.

De ligging van de keuken is in veel gevallen een struikelblok gebleken; al te vaak belemmert deze de vrijheid van den tuin voor de bewoners of is door ligging aan of naast het zit-terras aan dezen tuin storend. In enkele gevallen moest de onderlinge ligging van keuken en teekenkamer of keuken en werkkamer als zeer ongewenscht worden aangemerkt, terwijl in het algemeen te weinig zorg is besteed aan de gelegenheid tot uitgang naar buiten met plaatsje e.d. welke voor een vrij liggend huis toch in geen enkel geval behoefde te ontbreken.

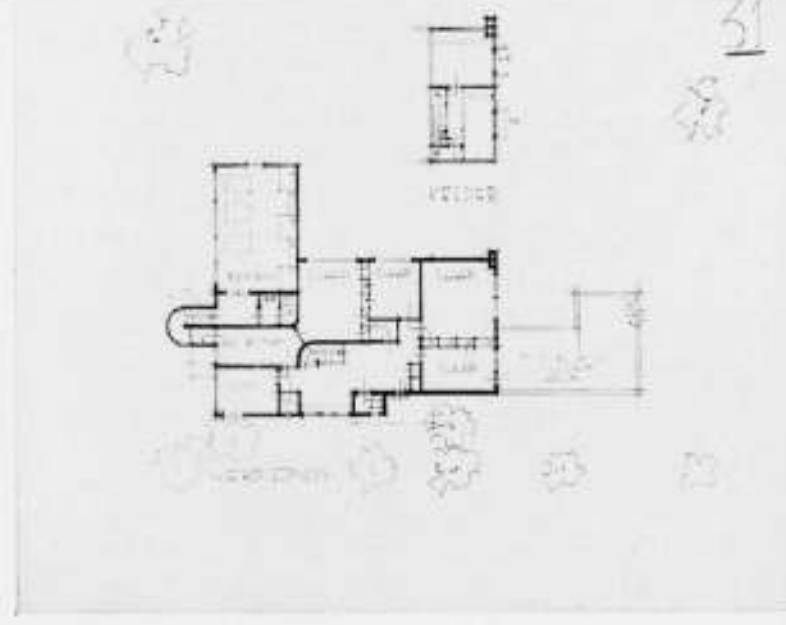
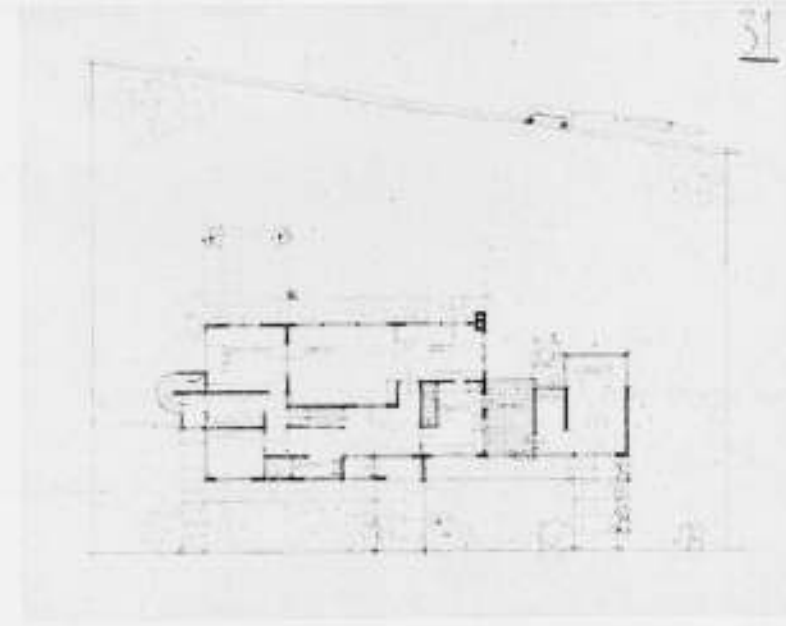
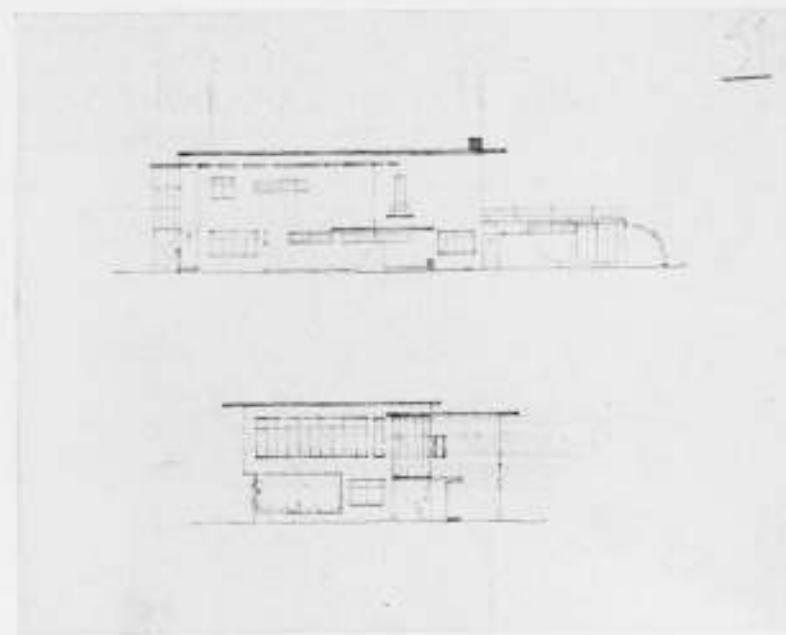
T.a.v. de woonruimten merkt de commissie op, dat voor de bewoning door een normaal gezin verdeling of verdeelbaarheid in ten minste 2 afzonderlijke ruimten gewenscht is. In enkele gevallen ontbrak deze mogelijkheid, terwijl in meerdere gevallen de verdeelbaarheid weliswaar werd aangegeven, doch de toegangen tot gang, hall e.d. het gebruik als zoodanig onmogelijk maakten.

Tenslotte wijst de commissie er nog op, dat in veel te veel plannen het begrip voor de noodige beknoptheid heeft ontbroken; een groot aantal plannen mist door enorme ruimteverspilling de mogelijkheid uit bescheiden middelen verzevenlijkt te worden. Deze ruimteverspilling blijkt niet steeds dezelfde oorzaken te hebben; een enkele maal is zij het gevolg van een misplaatste zucht naar monumentaliteit in woonruimten en vooral in halls en trappenhuisen. In verreweg de meeste gevallen echter is de wijdloopigheid een gevolg van het niet tot een gave oplossing komen van het plan, b.v. door het boven volledig willen overbouwen van een grooter benedenplan (een enkele omgekeerd) of wel door het nogal eens voorkomende euvel van groote verspreidheid met een te veel aan hall en onoverzichtelijke gangruimten. In het algemeen is de ruimteverspilling ook niet consequent, daar b.v. in tal van plannen met enorme hallruimten c.s. de vestibules van een minimale benepenheid zijn.

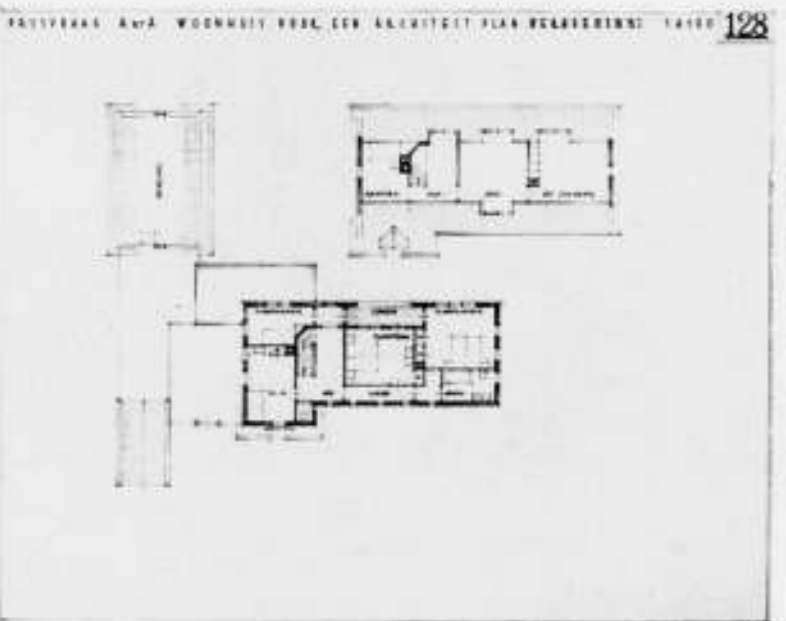
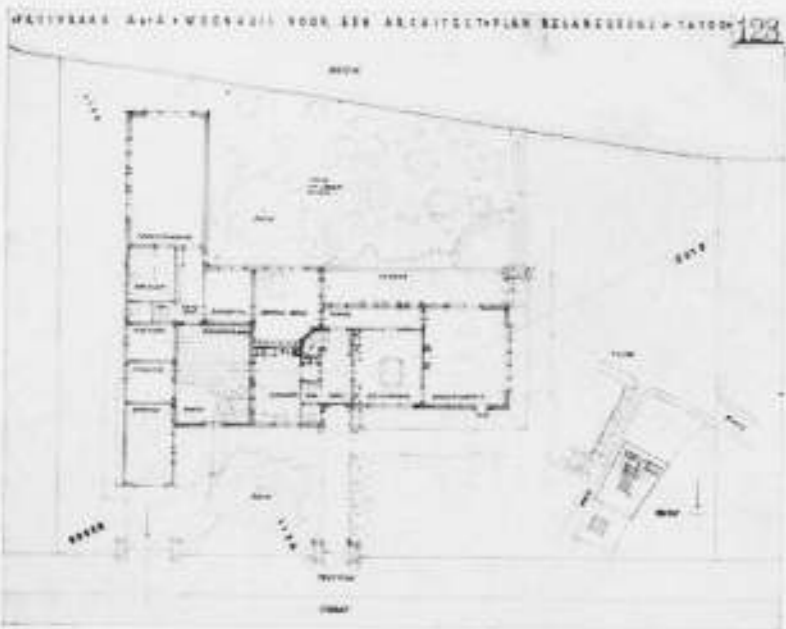
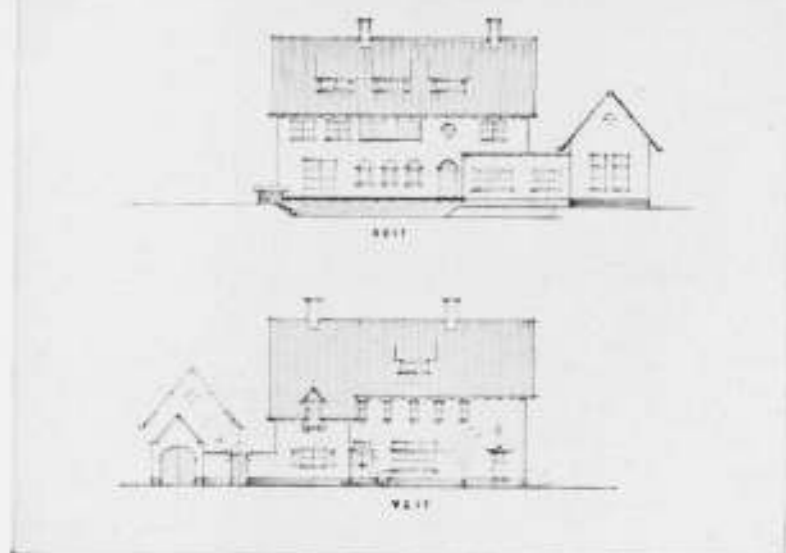
Gevels. Van de ingekomen ontwerpen is ca. 30 pCt. plat afgedekt; van deze is juist de helft te beschouwen als te behooren tot de richting der z.g. nieuwe zakelijkheid, de andere helft niet. Merkwaardig is dat van beide groepen 2/3 gedeelte de platteafdekking maakt zonder eenig overstek en slechts 1/3 gedeelte met een meer of minder groot overstek werkt.

Van de 70 pCt. met kappen gedekt, soms gedeeltelijk aansluitend aan platten of met onopgeloste platte gedeelten er tusschen, blijkt het meerendeel niet tot een organische kapconstructie in verband met een eenvoudig grondplan te zijn gekomen. Slechts 1/3 gedeelte van de ontworpen kappen is uit dit oogpunt als redelijk te beschouwen, terwijl daarvan nog nauwelijks de helft een goede oplossing als zoodanig geeft. In het algemeen blijken juist deze plannen ook in andere opzichten kwaliteiten te hebben.

Opmerkelijk is, dat de verhouding van bepaald slechte, matige en redelijk goede plannen in alle groepen ongeveer gelijk is. Het streven naar beknoptheid is vooral in de „zakelijke” groep en in de betere kap-plannen te bekennen.

ONTWERP J. POT

ONTWERP W. A. VAN GOGH
196

AMSTERDAM

In de meeste gevallen ontbrak bij de bijschriften op de teekeningen elke aanduiding van materialen.

Het resultaat is, naar het oordeel van onze commissie, geheel in overeenstemming met het karakter van „studie“-prijsvraag, waaraan ook blijkens den aard der inzendingen door voor het overgrootste deel jongere krachten moet zijn deelgenomen.

Geen der ontwerpers heeft ons bij de beoordeeling gesteld voor een volkomen gave oplossing. Alle oplossingen vertoonden grootere of kleinere gebreken, zoodat de keuze van de voor reproductie bestemde plannen moeilijk was. De commissie heeft ten slotte de beste, meest representatieve, oplossingen uitgezocht en daaraan toegevoegd enkele plannen, die ondanks ernstige bezwaren daartegenover ook wel bijzondere kwaliteiten vertoonden.

Zoo is de commissie er tenslotte toe gekomen uit de groep nummers, die in laatste instantie voor eventuele publicatie in bespreking zijn gekomen, t.w. de nummers 2, 9, 10, 17, 18, 28, 31, 32, 43, 46, 54, 59, 86, 90, 92, 100, 122, 128, 130, 140 en 147, de in deze reeks gespatieerde nummers voor publicatie in het B.W.A. te bestemmen.

Deze projecten bleken te zijn ingezonden door (volgorde volgens nummer van inzending):

- No. 10. M. F. Duintjer, dipl. architect E.T.H., Rotterdam.
- No. 18. A. Nieuwpoort, architect B.N.A., Sliedrecht.
- No. 31. J. Pot, Amsterdam.
- No. 54. H. B. van Broekhuizen, architect, Arnhem.
- No. 86. W. J. Bunnik, architect, Amersfoort.
- No. 122. Arth. Staal, Amsterdam.
- No. 128. W. A. van Gogh, Amsterdam.
- No. 130. ir. W. C. M. Jansen b.i., Schiedam.
- No. 140. H. Stegerman, bouwkundige, Arnhem.
- No. 147. K. Symons Dzn., Amsterdam.

Hier volgt de afzonderlijke bespreking der inzendingen:

2. Ligging op het terrein niet geheel gunstig. Er is te veel aandacht besteed aan den tuin aan de wegzijde, waardoor voor de bewoners weinig vrije tuin op gunstigste punten overblijft. Plan wel beknopt. Entree woonhuis te benepen; garage wat te klein. Indeeling bureau en woning wel aanvaardbaar; werkkamer architect is wel wat in de verdrukking gekomen. Verbindingen zonder deuren van woning en bureau voor bewoning door een „normaal gezin“ ongewenscht. Bovenindeeling niet fraai; groote ruimte-verspilling t.o. kleinheid en beknoptheid beneden. Uitwendige verschijning wel verantwoord en niet zonder charme.

5. Situatie in beginsel juist. Garage slecht geplaatst en niet groot. Bureau-indeeling niet geheel geslaagd; plaatsing toiletten en verband werkkamer-administratie niet fraai. De keuken mist uitgang naar buiten en plaatsje o.d. De tuindeeling is in verband met de ligging van de teekenkamer niet voldoende vrij. De indeeling boven met badkamer op het Zuiden is niet bepaald fraai, terwijl de kapvormen met de gedeeltelijke platte uitbouwen en de schijnbaar als topgevelmuur tot op den grond met pannen afgedekte terrasmuur onopgelost zijn gebleven. In de kap veel ruimte-verspilling.

6. Situatie ongunstig. Door terreinverdeling en ligging teekenkamer en keuken is de tuin aan alle zijden volkomen onvrij. Ook in het plan zijn bureau en woning onvoldoende gescheiden; toegangen, verbinding werkkamer-administratie, toilet personeel! De groote hall is overdeven en niet fraai van vorm en verlichting; de vestibule hier te klein. Ook boven de plattegronden zeer zwak; maar één der slaapkamers kon op Z.O. georiënteerd worden. De uitwendige architectuur is zwak. De raamkassen liggen hinderlijk voor het uitzicht, het uitspreken van dienstbodenkamer als „accent“ is niet verantwoord.

7. Situatie en hoofdvorm wel goed. De ligging van de garage echter volkomen ongeschikt en onpractisch t.o.v. huistoegangen. De geheele tuin is verknoeid door de garagetoeegang. Indeeling bureau wel juist, entree evenals van de woning wat benepen. Keuken geen buitentoeegang en plaatsje o.d. Woonkamers niet in alle opzichten aangenaam van vorm en verlichting. Bovenplan beknopt en aanvaardbaar. Gevels hebben wel verdienstelijke elementen. Het plan is echter nog niet tot een bevredigend geheel gekomen, al zal bij verdere uitwerking op de grondslagen van dit plan wel iets te bereiken zijn.

9. Plan vertoont uitwendig een streven naar „zakelijkheid“ en is daarin

op veel punten zelfs aangenaam van verschijning en verhouding. Daarenboven zijn de plattegronden bepaald onvoldoende. Er is van de gunstige ligging te weinig profijt getrokken, het terrein is verbrokkeld en de teekenkamer heeft daarvan het beste deel met administratie, keuken en eetkamer. De indeeling van het bureau is ongunstig: ligging garderobe en administratie t.o.v. ingang; ligging werkkamer en contact met administratie! Ook in de woonafdeling is het plan zwak. De eetkamer op het punt, het terras onder de ramen van de keuken enz. Er is hier in hoofdzaak opzichten hoofdzakelijk op den gevel gewerkt (ligging W.C. raam!).

12. Eenvoudige en beknopte grondvorm, goed op terrein geplaatst. Indeeling bureau niet slecht, alleen is de toegang van werkkamer uitsluitend naar eetkamer niet prettig in de bewoning en uitzicht teekenkamer onjuist. Ligging keuken wel goed, mits echter plaatsje o.d. Dienkamertje en vestibule woning te benepen. Woonruimten aanvaardbaar. Woonkamer had iets meer op 't water en iets minder op het aangrenzende terrein open kunnen zijn. Boven te veel aan hall wat beneden ontbreekt. Oriëntering der slaapkamers wel juist, slaapkamer ouders had iets meer van de ligging op Oost kunnen profiteren. Gevels wel zeer sober; glasindeeling o.a. van het groote woonkamer-glasvlak niet nader verantwoord. De groote eenvoud, die consequent is volgehouden, is een verdienste.

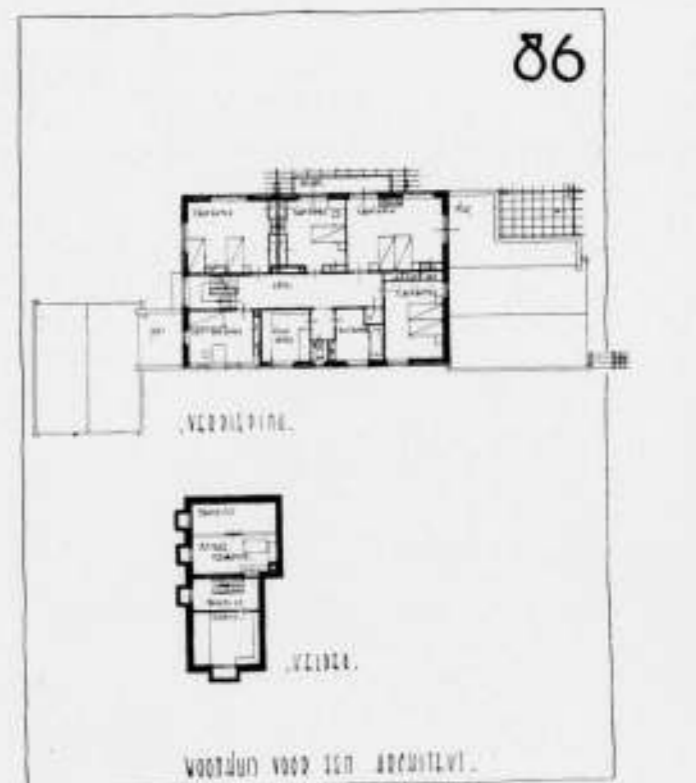
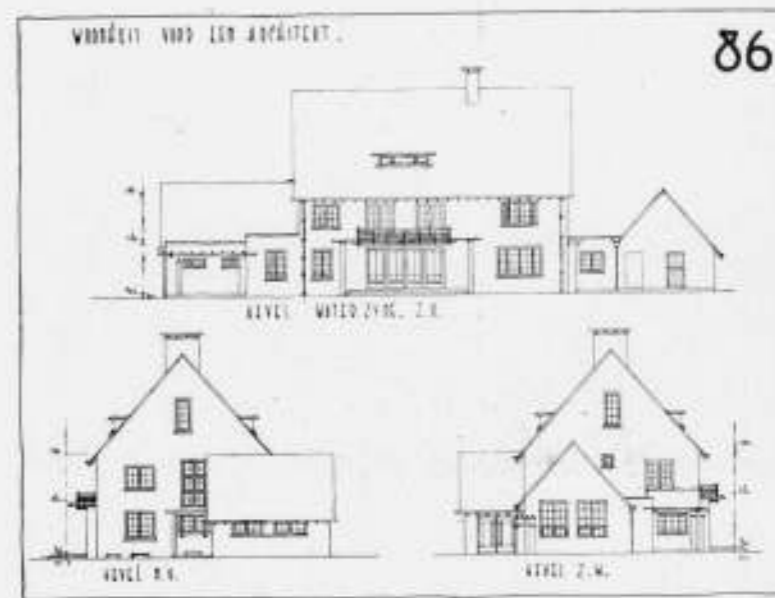
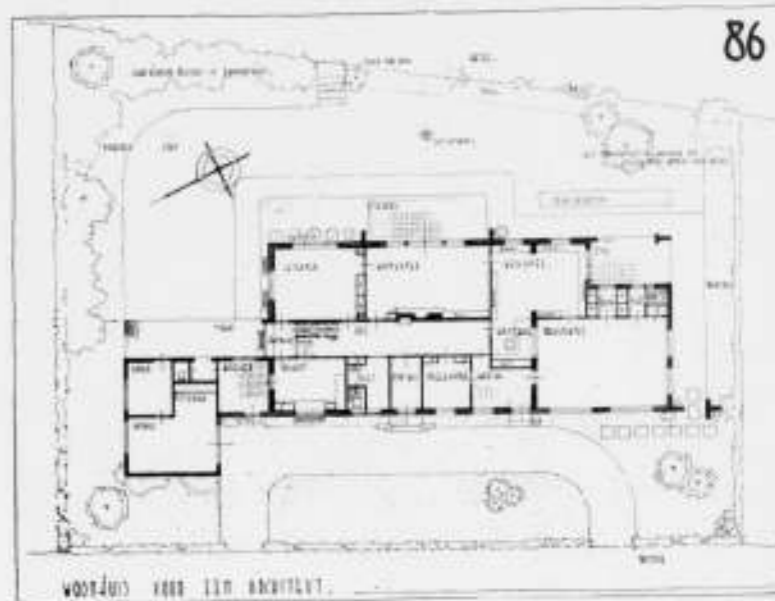
13. Een vrije tuin aan het water is hier geheel opgeofferd voor een voorhoftuin aan de straatzijde. Is hierop ook het verwisselen van West en Oost t.o.v. de goed aangegeven richting N. en Z. van invloed geweest? De oriëntering der slaapkamers zou daarmee dan echter in tegenspraak zijn. Het plan is zeer uitgestrekt doordat alles beganeerds is ondergebracht. De woonkamer heeft wel iets aantrekkelijks, maar valt buiten de toegestane bebouwingsgrenzen. Het maken van één onverdeeld woonvertrek is voor bewoning door een „normaal gezin“ niet wenschelijk. Werkkamer te ver van woonvleugel; de toegang er van benepen. Indeeling bureau overigens aanvaardbaar; garage door vorm en ligging onbruikbaar. De dubbele gang van de slaapkamerafdeling is een wel zeer onaangenaam gevolg van den opzet. Het plan heeft een teveel aan gangen en sprongen, terwijl in de gevels de omsloten voorhof evenmin tot een aangenaam geheel leidde. Het gebouw heeft aan de landzijde eerder het karakter van een transformatorgebouw o.d., terwijl aan de waterzijde de algemeene raamindeeling nog weinig aantrekkelijk is gebleven.

15. Plan wel beknopt en in grondvorm t.o.v. terreinindeeling aanvaardbaar, doch in onderverdeling niet fraai. De ligging van de teekenkamer ontleent aan den besloten Z.O.-tuin alle vrijheid. De ingangen keuken en bijkeuken zijn al te benepen, terwijl daarentegen naar verhouding te veel aan afzonderlijke hallen en gangen is besteed, waardoor het plan ingewikkeld en weinig overzichtelijk is geworden. Ligging woonvertrekken en toegang werkkamer uit smalle gang onprettig; bovendien teveel aan binnendeuren. Verlichting en uitzicht z.g. salon niet juist. Boven oriëntering wel goed. In de gevels het inwendige te weinig uitgesproken en geforceerde raamreeksen (gang-salon!). Verlichting teekenkamer en aansluiting topgevels met afgeronde hoeken tegen kappen niet geslaagd. Bootenhuis niet gevraagd.

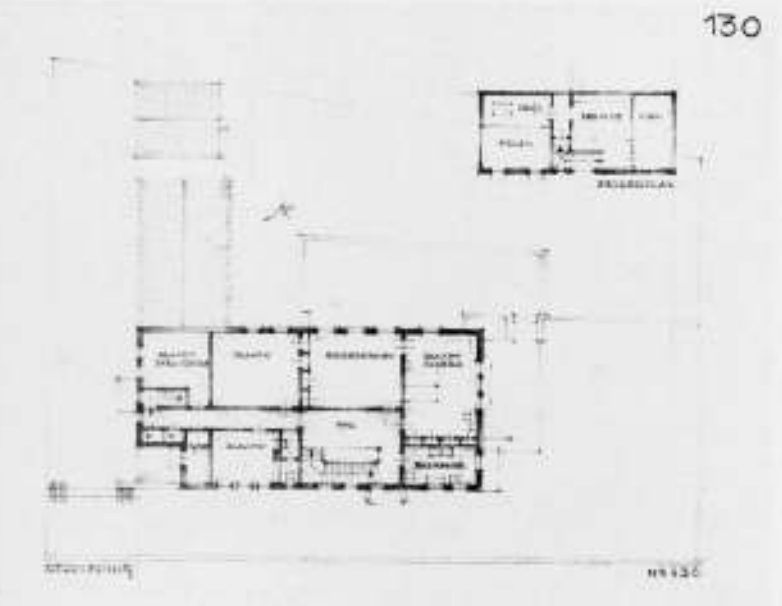
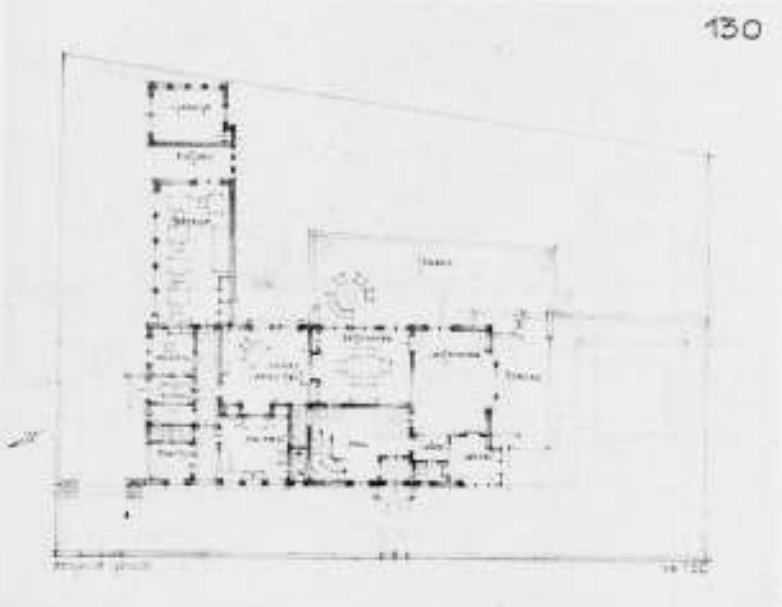
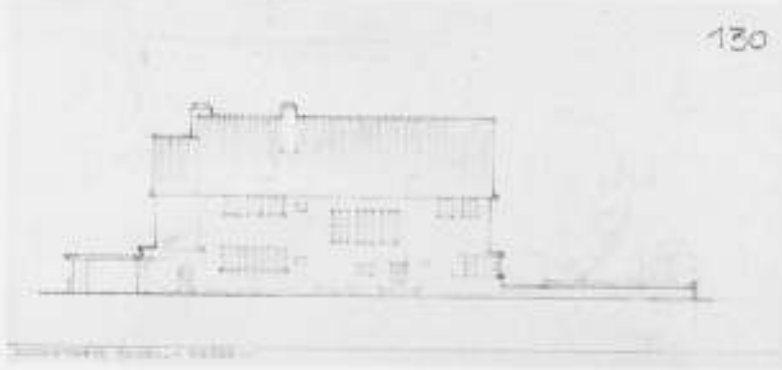
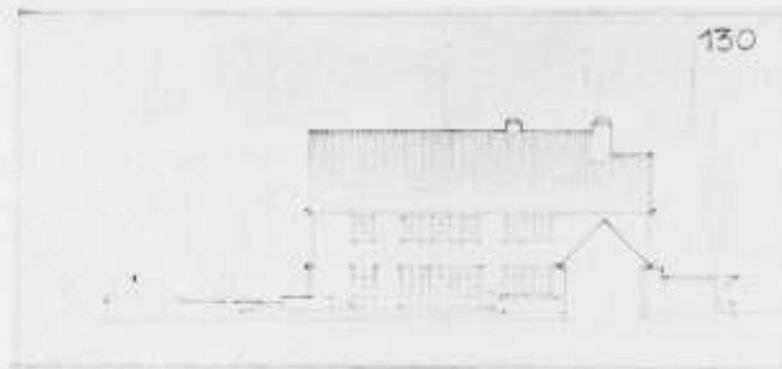
17. Situatie wel aanvaardbaar, al ontbreekt nadere aanduiding van den tuin. Plan heeft verschillende verdiensten; van oriëntering en uitzicht is goed geprofitteerd en de eenvoudige hoofdvorm is te waardeeren. Het constructie-schema met binnen den muur geplaatste kolommen lijkt hier echter nogal overdreven en te veel vooropgezet. Op den beganeerds zijn daarvoor vooral keuken en garage (de aanrecht is niet aangegeven) zeer bedenkelijk geworden. Ligging dienstbodenkamer, alleen uit keuken bereikbaar, niet fraai, keuken geen uitgang naar buiten, plaatsje o.d.; verbinding met C.V.-kelder vanuit garage (neerzakken benzinedampen) beslist ongewenscht. Door ligging teekenkamer tuin waarschijnlijk onvrij. Daarvoor geen tegenwicht in b.v. een vrij terras op de hooger gelegen woonverdieping. Boven slaapafdeling niet geheel prettig van onderverdeling. Gevels, vooral aan de landzijde dor en niet overal kloppend met de scheidingswanden volgens de plattegronden.

18. Terreinindeeling goed; het bezwaar van de ligging van keuken en spoelkeuken is blijkens het tuinplan hier wel ten deele te ondervangen. Het plan is wat verward aan gangetjes en trapjes. De indeeling is in beginsel wel te aanvaarden al heeft de werkkamer van den architect niet het mooiste deel van de gunstige situatie gekregen. Er zou hier, waar ook de teekenkamer boven ligt, zeker aanleiding zijn geweest deze kamer met keuken c.s. te verwisselen. De ligging van de administratie boven is niet ideaal, terwijl dit bezwaar door den toegang daarvan nog verergert. De woonvertrekken hebben weinig bruikbare wandvlakten. De kinderslaapkamers zijn niet juist gesitueerd en georiënteerd, terwijl de badkamer voor deze niet toegankelijk is. De groote hall is, vooral ook boven, een niet geheel verantwoorde luxe. De gevels hebben wel charme.

19. De situatie zou door opschuiven van het plan naar het N. hebben gewonnen. De indeeling is niet geheel juist: de teekenkamer heeft van tuin en uitzicht het beste deel en is desondanks niet ideaal verlicht. De onvrijheid van den tuin wordt nog verhoogd door de ligging van keuken c.s., die bovendien t.o.v. de teekenkamer (uitzicht!) onjuist zijn gelegen.

ONTWERP W. J. BUNNIK ARCHITECT AMERSFOORT

De bureau-ingang is uit het huis alleen bereikbaar door de privé-werkkamer! De ligging van toilet bureau is onjuist. De groepeerings van de woonkamers is niet fraai en teveel in kleine ruimten zonder bruikbare wandvlakten versnipperd. Ook boven zijn de groote slaapkamers wat klein. Uiterlijk, raamgroepering en -in-deeling zijn zwak.

20. De ligging op het terrein en de in-deeling daarvan zijn zwak. Aan deze toch al verbrokken tuin wordt door de ligging van de keuken alle vrijheid van de bewoners ontnomen. Teekenkamer, keuken en gesloten haardzijkje liggen op 't fraaiste gedeelte (zon en uitzicht). Woonkamer en salon slecht georiënteerd en weinig aantrekkelijk van vorm en wandverdeling. Monumentale ingang niet in overeenstemming met terrein-indeeling en plaats toegangshek. Verdieping wijdoopig, onjuist georiënteerd en gedistribueerd (ligging dienstboden- en badkamer t.o.v. slaapkamers!). De hoofdvorm van de kap is slecht en in tegenstelling met de betrachte symmetrie. Het geheel is nog onbeholpen van vormgeving.

23. Situatie niet gelukkig, terrein verbrokkeld en op het gunstigste deel nog volkomen onvrij door ligging bureau. Garage onbruikbaar. In-deeling niet eenvoudig en overzichtelijk. Verbinding met bureau-ingang alle via werkkamer, die wel al te gehoorig met woonkamer is verbonden. Boven in-deeling hokkerig. Gevels te vaag om in onderdeelen te beoordeelen. De ligging van de vrije garage blijkt ook hier niet te voldoen. De enorme glasvlakken zijn in de plattegrondconstructie niet voldoende verantwoord. 26. Terreinin-deeling zeer ongunstig, het grootste tuingedeelte op N.W. in plaats van op Z.O. De L-vorm is hier onjuist toegepast. Plan wijdoopig met veel onverantwoorde hall- en gangruimte. Garage te klein, de schuur daarentegen nog al groot. Keuken c.s. wel zeer klein en zonder plaatsje o.d. Boven veel te groot en royaal van opzet, omdat getracht is den geheelen benedenplattegrond vol te bouwen. De gevels zijn niet geslaagd; de oost-gevel is wel rustig maar nogal dor; de ongelijke kap-besluitingen van de hoofdmasse zijn storend en onlogisch; de westgevel met de 3 geheel ongelijke boogvormige openingen is niet fraai.

27. De terreinin-deeling is niet geheel juist. De ligging van teekenkamer en toilet bureau verstoren de vrijheid van den tuin, terwijl deze laatste ook onjuist zijn geplaatst. De verbinding werkkamer-teekenkamer is niet gunstig, terwijl er veel ruimte is verspild aan hall c.s. en een ongevraagde (groote) spreekkamer. Daarentegen is de garage te klein en de woonruimte wel zeer verbrokkeld. Ook op de bovenverdieping overdadige gangruimte. Het plan is als geheel weinig eenvoudig, wat ook in het uitwendige tot uitdrukking komt en tot een onrustig en onsamenhangend geheel heeft geleid. Het verwerken van toiletten en badkamer tot „accent" is onlogisch.

28. Het plan is als in-deeling, zoowel in het bureau als in het woongedeelte niet zonder verdiensten. Door de wat overdadige vleugelbebouwing aan de N.O.-zijde is echter aan tuin op den Z.O.-kant wel iets te veel geofferd, terwijl de keukenligging naast het terras van de woonkamers, ondanks het aangegeven schot niet geheel aangenaam is. De oriëntering van de beide kleine slaapkamers is niet geheel juist. De gevels hebben evenals de plattegronden verdienste en geven wel mogelijkheden voor uitwerking.

30. Ligging op het terrein gunstig. In-deeling bureau wel goed, doch administratie al te benepen. Het in-pandige toilet voor deze bureaufeeling was niet noodig geweest, de keukenuitloop via fietsen is niet ideaal maar wel aanvaardbaar. Deze bezwaren zijn echter ondergeschikt. Als geheel is het plan van een loffelijke beknoptheid, terwijl de algemeene oriëntering en de groepeerings der woonkamers wel aantrekkelijke mogelijkheden biedt. Boven is de beknoptheid te veel tot benepenheid geworden, terwijl de grondvorm hier niet meer eenvoudig is. Het uitwendige is onoverzichtelijk voorgedragen, maar heeft waarschijnlijk wel aantrekkelijkheid; het plan is t.o.v. de beknoptheid door versnippering van de boven-bouwmassa's naar verhouding niet economisch in uitvoering en uit dat oogpunt en door de behoefte aan lichtkappen nog niet volkomen gezond.

31. De situatie is gunstig. De teekenkamer boven leggen en werkkamer en administratie beneden is te aanvaarden. De overbouw geeft hier ongezocht een redel. bruikbaar overdekt terras. De suite woon-werkkamer zal in de praktijk wel iets te onvrij blijken te zijn, terwijl het complex van gangen en hall voor het gegeven is wijdoopig is. De algemeene groepeerings en oriëntering is goed, alleen de fietsenberging voor het bureau geeft moeilijkheden. De woonkamers bieden aantrekkelijke mogelijkheden; de bovenplattegrond is wat ruim, terwijl het terras niet vrij en beschut ligt en slechts dóór een der kleine slaapkamers bereikbaar is. De architectuur heeft wel kwaliteiten, speciaal in Noordgevel en de einden van den Westgevel veel aantrekkelijks; midden van dezen laatste nog wat verbrokkeld. De Commissie betreurt hier wel het ontbreken van den gevel aan het water.

32. De langgerekte situatie evenwijdig aan den weg is hier te veel opzettelijk en ten koste van de bruikbaarheid ontstaan, al is ze op zichzelf wel juist. De garage is door deze opzettelijkheid onbereikbaar geworden, terwijl teekenkamer c.s. het beste deel van den tuin aan de bruikbaarheid voor bewoners onttrekken. Het plan is overigens wel beknopt en juist van in-deeling, doch de bureau-ingang is alleen door werkkamer architect te bereiken. Verdienstelijk is ook de beknoptheid boven en de duidelijke uitdrukking van het als woonhuis hooger opgaande gedeelte. Bij de mogelijk-

heden, die de grondvorm bood, vallen de gevels tegen, de verschillende kap-besluitingsvormen verstoren de eenheid; juist in de trapgewijze opeenvolging der kappen lag een dankbaar gegeven, dat niet voldoende is benut.

Het terrein is nogal in beslag genomen, al is de grondvorm van het plan niet onjuist. Er is echter een teveel aan gang en hallruimte, terwijl de in-deeling van het bureau niet fraai is (ligging administratie t.o.v. ingang toilet, ingang werkkamer t.o.v. teekenkamer c.s.). De garage is door inmeting onbruikbaar, terwijl de keuken-afdeeling nogal royaal is. Ook in de overige in-deeling der woonvertrekken en vooral op de bovenverdieping blijkt dat te weinig naar beknoptheid is gestreefd. De kapvorm is onlogisch en ingewikkeld, waarvan het gedeeltelijke plat aan de N.O.-zijde en de vorm van den linkerzijgevel wel zeer duidelijk blijken geven. De ontwerper heeft nog te weinig eenvoudig betracht en te veel opzettelijke „architectuur" willen geven (voorgevel!).

38. Terrein wat teveel verdeeld. Plan met enorme hall en gangruimte niet gelukkig. Garage in deze ligging bezwaarlijk te gebruiken. Toegang kleine kamer en toilet uitsluitend uit vestibule in de bewoning niet aangenaam. Keuken zonder plaatsje of buitendeur. Woonruimten niet aantrekkelijk van vorm. Boven is zelfs de helft van het oppervlak onbenut gebleven, terwijl door de traphall van meer dan 40 M². b.v. het dienstbodenkamertje wel heel ongelukkig werd. In het algemeen heeft de vooropgezette gevel-symmetrie tot verwrongen kamervormen geleid, terwijl deze symmetrie niet organisch uit de in-deeling van het plan (beneden!) voortkomt. Ook de kapvorm zelf met vierkant bovenplat is als kap wel weinig organisch. De in-deeling der gevels is nog zwak.

39. Ligging wel aanvaardbaar. Teekenzaal aan tuin hier echter onjuist. Garage en tuinbergplaats zijn onnoodig groot gemaakt om uit te komen met het boven, mede voor het bureau benodigde oppervlak. De verdeling van de woonruimte in drie vertrekken en een ruime hall is wel wat veel onderverdeeld; de bovenin-deeling is wel beknopt. In den kapvorm en de schieve topgevels ontbreekt de noodige eenheid. Door een onnoodig teveel aan verschillende raamvormen is het geheel onrustig geworden. Alleen de Zuidgevel heeft wel verdienste.

41. Terrein zeer verbrokkeld. Plan-in-deeling weinig fraai met veel hall en trapruimte en gangen. Woonvertrekken en vestibule daarentegen klein en niet gunstig van vorm. Garagevorm onlogisch. Boven enorme hall met bad- en dienstboden-„zalen", tegenover te kleine „groote" slaapkamers, die bovendien geen van alle op het Z.O. liggen. Gevels nog erg onbeheerscht; de veel te kleine raamverdeling is storend, de garage past in het geheel niet bij het huis.

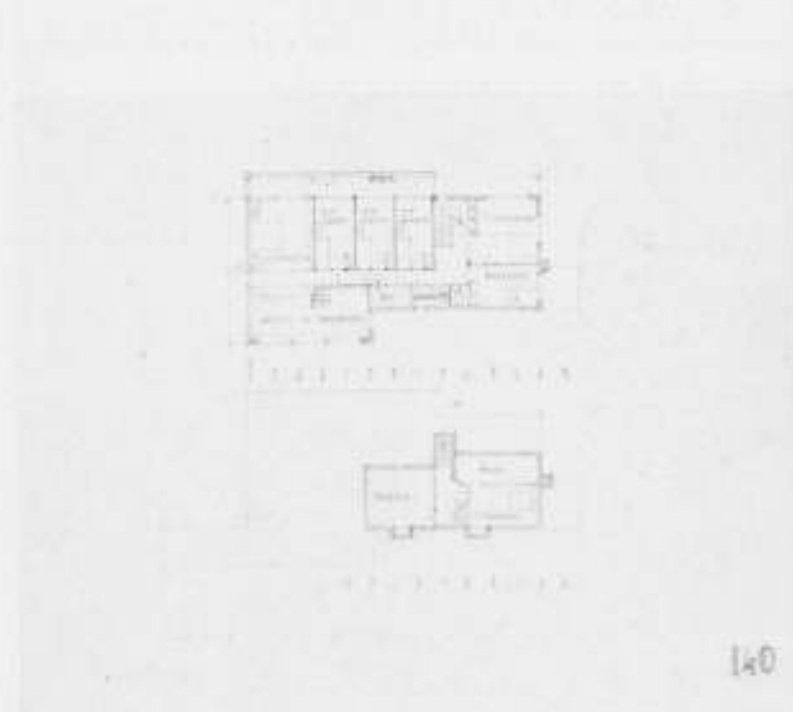
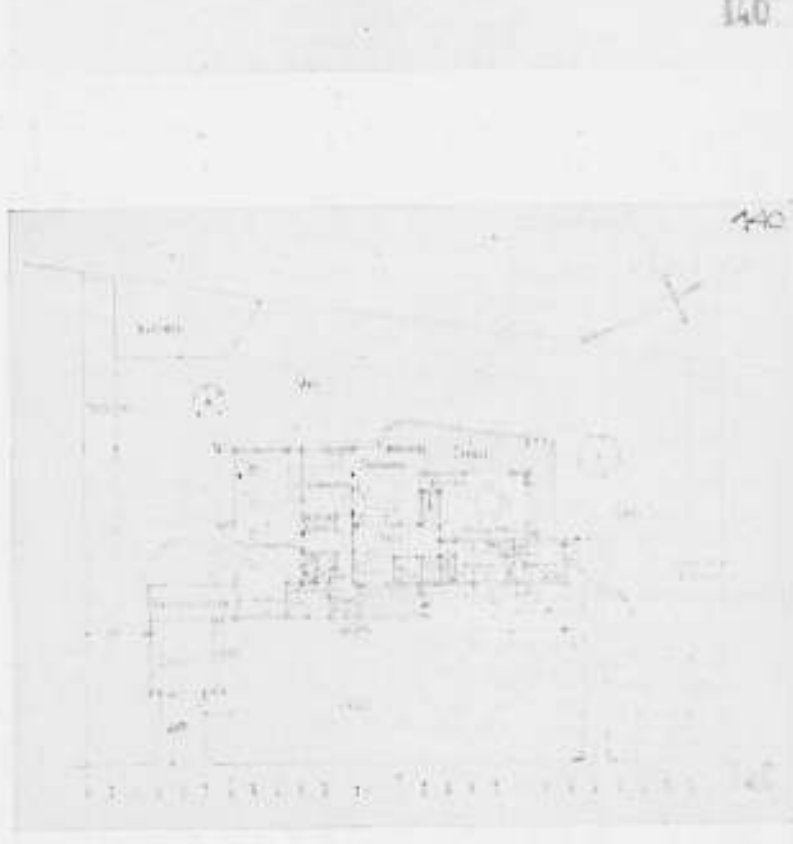
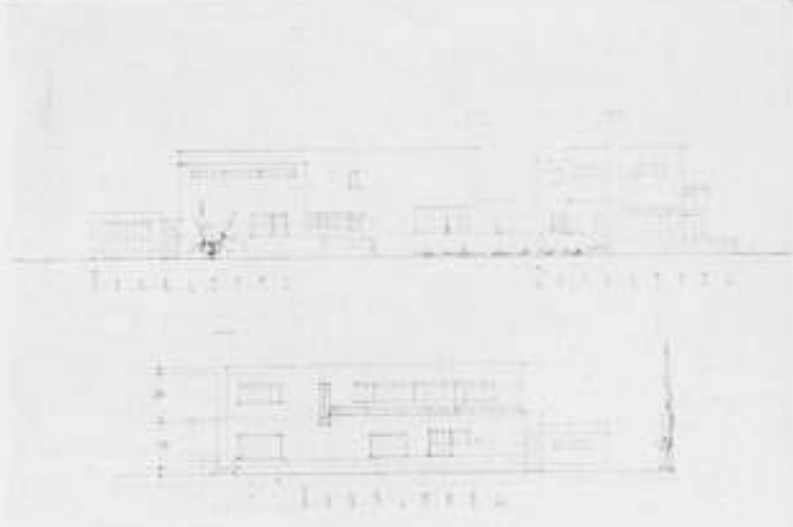
42. Ligging op terrein niet geheel gunstig. Uitzicht wordt door pergola ten deele benomen, terwijl de tuin, vooral aan de waterzijde, niet voldoende aan de bewoning ten goede komt. Garage te ondiep. Plan-in-deeling ingewikkeld en verward. Verband werkkamer-administratie slecht. Boven enorme ruimte-verspilling aan hall en badkamer en niet gunstige verdeling en oriëntering van de voornaamste slaapkamers. Het uitwendige met de vele verspringende dakvlakken is al even gecompliceerd als de plattegronden. Terwille van deze architectuur blijken allerlei onlogische opvang-constructies noodig.

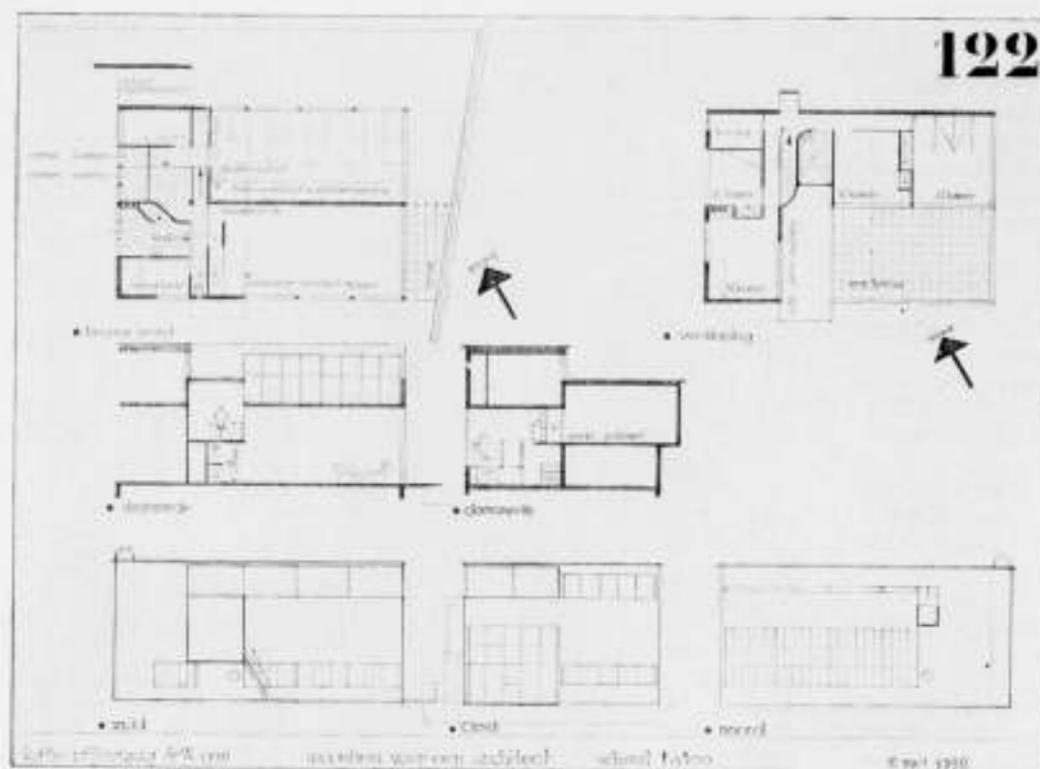
43. Situatie niet slecht. Keuken goed gelegen, doch zonder plaatsje o.d. (Waarom geen toezicht op voordeur?) Ligging administratie t.o.v. toegang bureau niet juist. Woonruimte te weinig op het fraaie uitzicht gegroepeerd. Plan bevat overigens wel aardige elementen (doorgang werkkamer-woonruimte met bloemenkas als „sluis"). Boven de meeste kamers nogal klein en slecht verlicht. Badkamer niet gunstig gelegen. Uiterlijk niet onvriendelijk, maar (b.v. zeer sterk in den gevel aan het water) nog niet voldoende opgelost.

44. Door het zeer wijdoopige plan met enorme ruimteverspilling aan gangen en hall, ook boven, wordt het terrein al te veel in beslag genomen. De garageinrit is ongunstig. De ligging van keuken c.s. benemen aan het overgebleven tuingedeelte en het terras bij de woonkamers wel alle vrijheid. De bureau-administratie ligt bepaald fout, terwijl ook de enorme spreekkamer onnoodig en ongevraagd is. Voor de gegeven situatie is de woonruimte wel erg conventioneel. Slaapkamers goed georiënteerd. Trappen naar de verschillende zolders ontbreken. De gevels zijn vrij rustig gehouden. De ongelijke topgevel in aansluiting met het schilddak van de hoofdmasse is echter niet alleen niet geslaagd maar ook onmogelijk door het beloop van de trap!

46. Het plan is van een verdienstelijke beknoptheid en goed gesitueerd en georiënteerd. De administratie ligt echter ongunstig, terwijl de keuken nogal primitief is en zonder verbinding naar buiten of plaatsje. De boven-in-deeling is aanvaardbaar al ligt de dienstbodenkamer niet gunstig en de groote slaapkamer op N.W. evenmin. Het afsluiten van den gevel naar het Zuiden lijkt hier niet geheel gemotiveerd. De gevels behoren in hun genre niet tot de meest geslaagde.

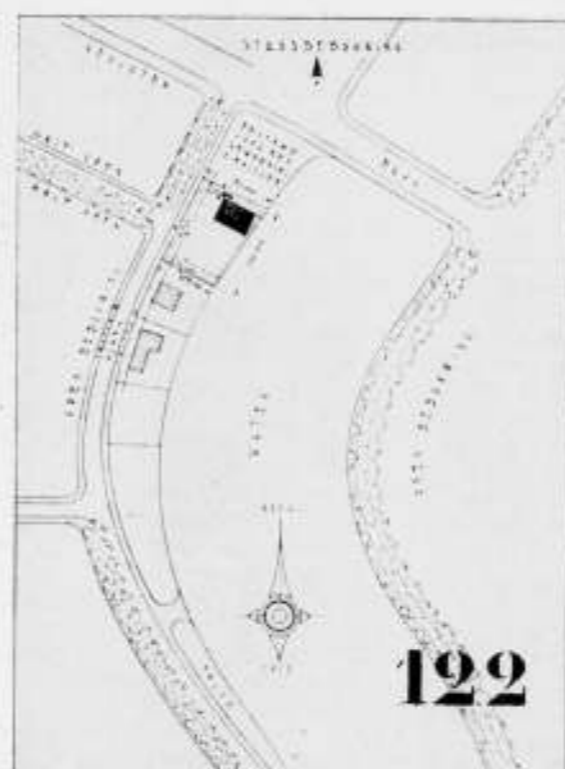
48. Situatie in grondvorm wel juist; de woonafdeeling profiteert echter te weinig van het uitgesproken gunstige aanzicht op den Zuidhoek. De ligging van de keuken en trap tusschen werkkamer en woonruimten met tuinterras is niet juist, ook voor de tuinvrijheid. De verbinding woonafdeeling-tuin is niet al te gunstig. Overigens is de algemeene in-deeling van de bureaufeeling wel te aanvaarden. Boven is te veel aan gangruimte ge-

ONTWERP ARTHUR STAAL

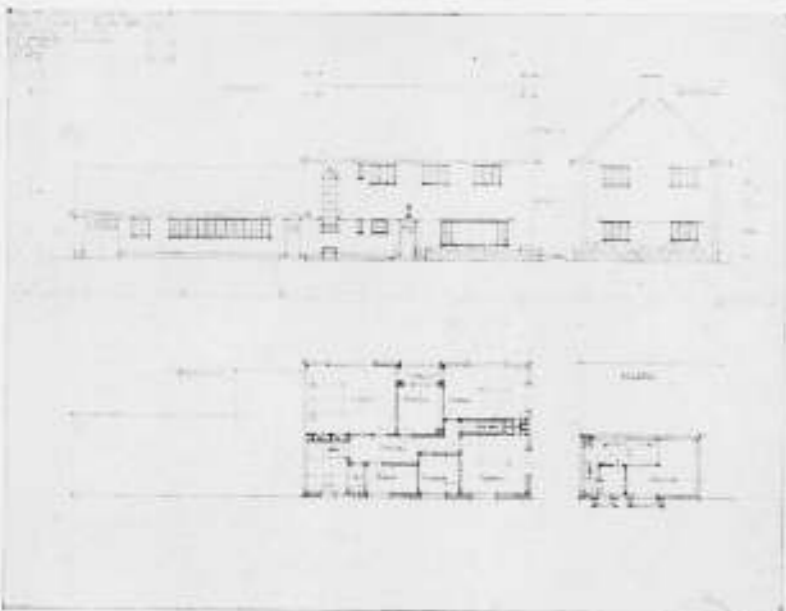
AMSTERDAM

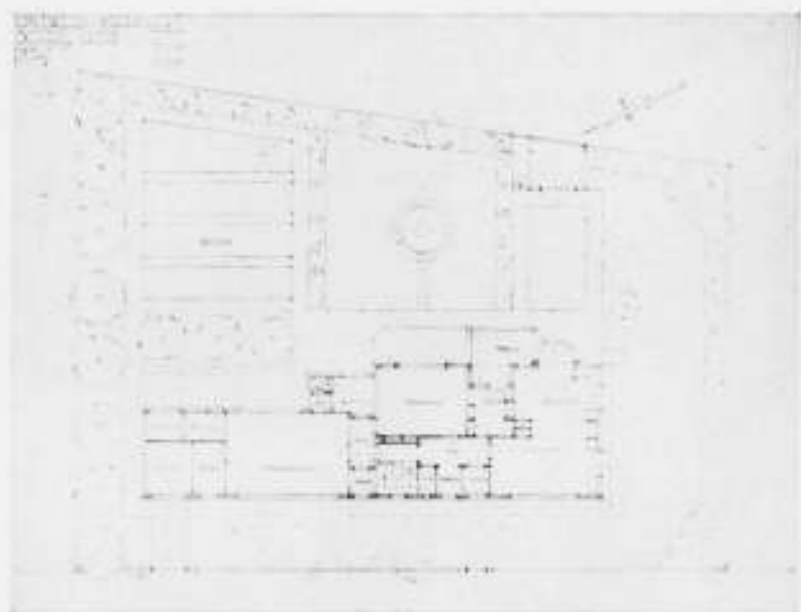
ONTWERP ARTHUR STAAL AMSTERDAM

. woonhuis ve. architect.

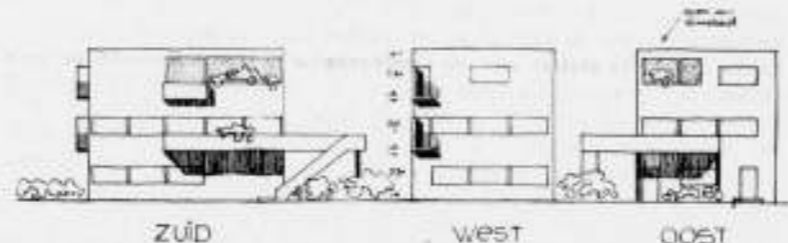
147

ONTWERP H. B. VAN BROEKHUIZEN ARNHEM

ONTWERP H. B. VAN BROEKHUIZEN ARNHEM
200

ONTWERP K. SYMONS DZK. AMSTERDAM

ONTWERP K. SYMONS DZK. AMSTERDAM

terd ten koste van de nogal bekrompen slaapkamer'tjes. De gevels vormen nog geen eenheid, al valt een streven naar soberheid te waardeerren. De kamerramen met kalk onder ooghoopte zijn onjuist.

75. De ligging op het terrein is beslist ongunstig, ten deele als gevolg van de onnodige vrije ligging van de garage, die op zichzelf te klein is. De woonruimten profiteren gezamenlijk van het uitzicht, terwijl het terras naar het zuiden is afgesloten en bovendien door de onjuiste ligging van de keuken gehinderd wordt. De woonruimten liggen ook in aansluiting met de hall niet juist, door de eene deurverbinding heeft de aangegeven mogelijkheid tot onderverdeling weinig zin meer. De werkkamer is benepen, administratie ontbreekt; de vestibule is te klein, terwijl boven tegenover het gangruimte zelf de „grootste" slaapkamers zeer klein en ongelukkig van indeling zijn geworden. De gevels zijn droog en dor en in de voornaamste raamvormen niet gelukkig.

76. De situatie is wel goed. Het bezwaar tegen de ligging van teekenkamer aan den tuin is hier wel voorkomen. Minder gelukkig is de ligging van de keuken tusschen werkkamer en woonruimten en aan het terras bij deze. De garage is te klein, terwijl de ligging van garderobe en toilet voor het bureau niet ideaal is. In de woonafdeling is te veel de nadruk gelegd op het uitzicht aan de straatzijde, terwijl van het fraaie uitzicht op het water te weinig profijt is getrokken, ook door de ligging van de eetkamer. Het plan getuigt overigens in grondvorm en indeling van een streven naar eenvoud en beknoptheid, dat ook in de bescheiden maar wel aantrekkelijke gevels tot uiting komt.

77. Algemeene ligging wel juist. Garage te groot en door ligging niet bruikbaar, bovendien buiten de gestelde bouwlijnen gelegen. De kamer van den architect is niet fraai van vorm en verlichting. Het geheel lijdt aan een teveel aan hall en gangruimten, die bovendien niet fraai van vorm zijn. De ligging van de keuken heeft t.o.v. tuin en terras bezwaren. De woonvertrekken zijn wel aanvaardbaar, doch de toegangen in een plan met dergelijke halruimten onaantrekkelijk. De oriëntering der bovenvertrekken is goed, de gangen niet prettig. De gevels vertoonen een massagroeping, die niet organisch uit het plan is ontstaan. Zoo levert b.v. de bergruimte boven den ingang een gezocht torenvormig element, terwijl het niet duidelijk is waarom hall, badkamer en dienstbodenkamer hooger moesten worden dan de voornaamste slaapkamers.

78. Situatie wel goed. Bezwaren tegen onvrijheid tuin door ligging keuken c.s. hier niet zoo groot, vooral omdat 't terras goed vrij ligt. In de woonruimten is wat te weinig geprofiteerd van de fraaie uitzichten. Extra keukeningang t.o.v. werkkamer zeer ongunstig gelegen. Deze ligt nu op 't slechtste punt en ware beter met keuken c.s. verwisseld. Boven te weinig gezocht naar juiste oriëntering. De te diepe loggia geeft een slechte trapverlichting terwijl de ligging van het balkon tegen de kap onaangenaam is. De kapvorm met platten aan- en tusschenbouw is niet beheerscht, de ingewikkeldheid is zonder resultaat gebleven. De raamvormen missen eenheid; het raam van de nis in de werkkamer is overdreven.

79. Het plan is beknopt en eenvoudig opgezet. De ligging van keuken aan tuin en werkkamer aan straat is echter niet ideaal. De teekenkamer ware aan de tuinzijde beter door enkele hooggeplaatste ramen te verlichten. In het algemeen te veel ondergeschikte ruimte op 't Z.O. waartegenover werkkamer op N.W. Voor de bewoners zelf is van den tuin en vooral van het uitzicht daarop en daarover te weinig partij getrokken. De verlichting en ventilatie zijn voor de woonvertrekken (vooral de eetkamer!) wel zeer schaarsch. De bovenverdieping is beknopt en goed van indeling en oriëntering. De gevels zijn zeer beschaafd, rustig en aantrekkelijk, doch al te gesloten.

80. Grondvorm wel aanvaardbaar. Plan zeer wijdoelig en te veel in gangen en halruimten versnipperd, waardoor de toegangen tot woon- en werkkamer niet fraai zijn geworden. Deze laatste is zoowel t.o.v. woning als teekenkamer te veel geïsoleerd, hoewel tegen het boven liggen van de teekenkamer hier geen bezwaar bestaat. Vooral boven verward van gangruimte. De slaapkamer aan de straatzijde is terwille van de gevels vervormd. Overigens zijn de gestelde eischen wel verwerkt, maar het geheel is nog wat droog en in raamgroeping en indeling nog ongevoelig.

81. De gedachte, voor- en achtertuin te scheiden, en de algemeene grondvorm hebben verdiende. Daarentegen bestaat t.o.v. de bruikbaarheid en de benutting van de gunstigste hoek- en woonruimten nog geen goed begrip. De verlichting van de huiskamer is niet geheel gunstig; de ligging van hall en eetkamer is niet juist. Tegenover vrij veel hall en gangruimte is de entree benepen. De keuken mist uitloop naar buiten o.d. Het verdiepingplan is wel te aanvaarden. Het uiterlijk heeft wel eenige goede kwaliteiten. Zwak is nog de wijze waarop b.v. de trappartij uit het geheel is opgehaald.

82. Zie 99.

83. De oplossing is zoowel in plan als in opbouw ten deele symmetrisch, doch in beide blijkt deze symmetrie niet door te voeren, waardoor het geheel scheef en onevenwichtig werd. Ontwerper is er niet in geslaagd op den aanvaardbaren grondvorm tot een redelijk plan te komen. De woonkamer vorm is opgevoerd aan de vooropgezette bedoeling een afgeord terras te vormen, dat door de ligging van de keuken op vrijwel 't mooiste uitzicht over den tuin geheel onvrij is. Daarentegen ligt de werk-

kamer niet gunstig; evenals de administratie t.o.v. bureau-ingang. De groote traphall is vrijwel onverlicht. Het bovenplan mist alle beknoptheid. Zolder en groote slaapkamer zijn ter wille van de symmetrie als gelijkwaardige ruimten behandeld. De slaapkamers zijn goed georiënteerd. De gevels vertoonen de gebreken van het plan; de indeling is wat stug voor een landhuis aan het water; de platte garageaanbouw is storend.

84. Terreinindeling aanvaardbaar. Garage niet goed bruikbaar. Algemeene ligging vertrekken goed, groepeerings werkkamer-woonvertrekken-keuken zelfs gunstig. Echter te veel aan hall- en gangruimten besteed, vooral ook op de verdieping. De keuken mist een plaatje o.d. Het vijfde is tegenover het breede water wat peuterig. De bovenverdieping is behoudens de enorme ruimteverspilling aanvaardbaar, doch de doorgang naar het platte zonne-terras is onjuist gelegen. Ook in de gevels is de aansluiting daarvan met de kapten niet tot een eenheid opgelost. Ook de opvolging der ongelijke topgevels aan de N.-zijde is weinig geslaagd. De gevelindeling is nog vrij zwak.

85. Het terrein is wel zeer sterk in beslag genomen, terwijl aan de waterzijde voor de bewoners vrijwel geen tuin overblijft. Teeken- en werkkamer hebben het beste deel in beslag genomen, het enorme terras bij de eerste is volkomen ongemotiveerd, terwijl de woonruimten een bruikbaar terras missen en weliswaar op Z. zijn gelegen doch onvoldoende van het uitzicht profiteren. De verbinding van het huis met den bureau-ingang via de ongevraagde wachtkamer en catalogi-ruimte is niet fraai. De ligging van deze laatste is ook niet juist. Ook de verdieping is, vooral t.o.v. de oriëntatie, waar het geheele Z.O.-front beschikbaar was, niet gelukkig. De gevels zijn nog onvast en heterogeen van indeling, al zullen sommige gedeelten bij uitwerking wel eenige charme blijken te hebben. De voornaamste raamtypen zijn uit een oogpunt van ventilatie niet gunstig.

86. Indeling terrein niet goed. De keuken belemmert echter de tuinvrijheid en had beter met de nu op N.W. gelegen werkkamer omgewisseld kunnen worden. Bureau-indeling wel juist, doch garderobe en toilet niet ideaal geplaatst. De garage ligt zeer onaangenaam; de ingangen zijn benepen, terwijl de keuken-W.C. in de Service-ruimte en inpandig niet toelaatbaar is. Woonkamers wel goed gelegen, doch dubbele toegang heeft in verband met de indeling geen zin. Bovenplan goed georiënteerd. Het gebouw heeft door ongelijke eindigingen van de hoofdmassa een ongunstig silhouet, terwijl de raamindeeling nog weinig aantrekkelijk is.

87. Plan en situatie zijn weinig eenvoudig. Het beste deel van den tuin is opgeofferd. De teekenkamer, keuken en bijkeuken liggen op Z.O. aan het water; de kamer van den architect is daartusschen geheel verdronken en mist een vrij uitzicht. De keuken kijkt onaangenaam in de werkkamer, die op het plaatsje bij deze keuken uitziet en waarlangs alle leveranciers van het huis (evenals langs het geheele bureau) geleid worden. Alle overige ruimten liggen ongeveer op hun plaats, doch zijn ingewikkeld van vorm en samenvoeging. Van het uitzicht zou nog meer profijt zijn te trekken. Dezelfde algemeene opmerkingen gelden ook voor het bovenplan, terwijl de gevels mede ten gevolge daarvan nog onvast en in teveel ongelijksoortige elementen verbrokken zijn.

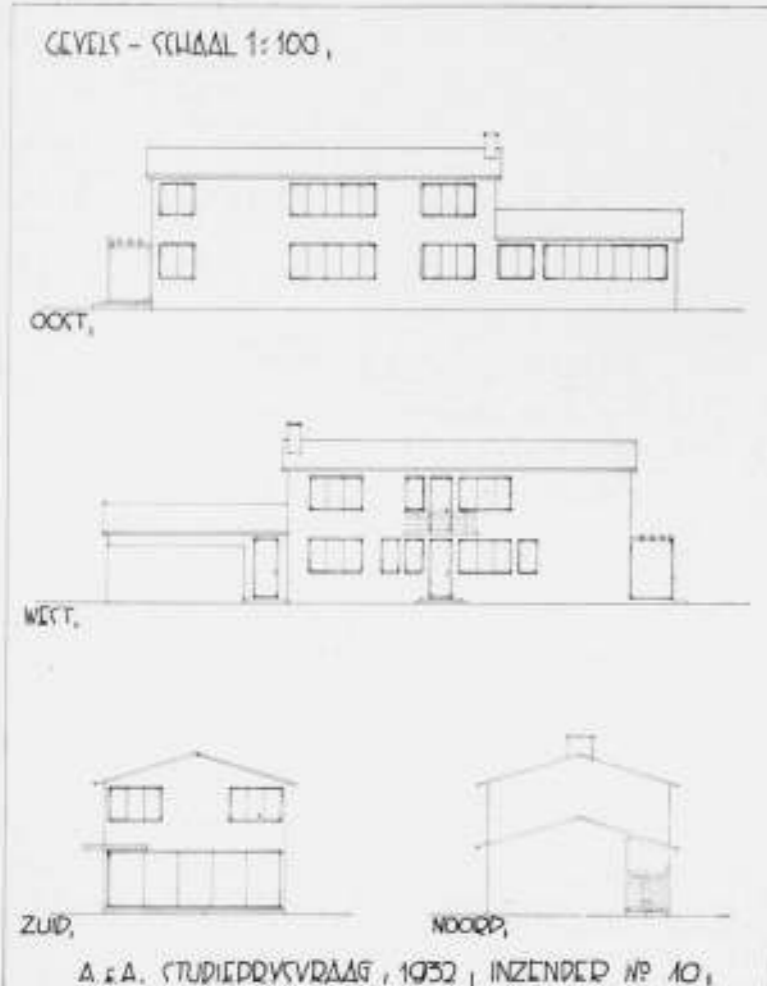
88. Algemeene grondvorm wel juist. Garage onbruikbaar en op verboden terrein. Ligging keuken en W.C. aan terras tusschen werk- en woonkamers onjuist. Indeling en vorm woonvertrekken weinig gelukkig. Gangindeling niet prettig, vooral ook boven veel gang c.s. tegenover wel zeer kleine slaapkamer'tjes. Veel last zullen bij uitwerken de hoekkepers van de kap blijken te geven. De ongelijksoortige dakvormen en hellingen geven een slechte geveloplossing. De indeling en raamverhoudingen zijn niet geslaagd.

89. Tuin wat te veel versnipperd. Beter 't gebouw wat naar 't Noorden verschoven. Keuken met W.C. t.o.v. terras niet gunstig gelegen. Kamersuite niet fraai en op Zuid vrijwel gesloten. Werkkamer op N.W. beter omgewisseld met keuken c.s. Bedoeling van dubbele trappenhuizen is niet voldoende duidelijk, aangezien ook boven de teekenkamer berging te maken was en bovendien reeds op ruimte daarvoor was gerekend. Verdieping weinig juist georiënteerd, balkons niet prettig geplaatst t.o.v. elkaar. Gevel nog onsamenhangend en zeer zwak in de aansluiting van allerlei ongelijksoortige dakken, raamvormen e.d.

90. Situatie en tuindeeling niet sterk en weinig duidelijk uitgesproken. Ligging keuken t.o.v. tuin niet aangenaam. Werkkamer daarentegen op N.W. Toilet bureau niet fraai geplaatst. Trap gewrongen van vorm. Suite wel zeer conventioneel en met te weinig bruikbare wandvlakte. Bovenindeling niet fraai. Van 't Z.O. te weinig geprofiteerd. Kamers, ook vooral badkamer, hier wel zeer royaal in verhouding tot beneden. De gevels zijn met de aansluitingen van platte gedeelten en ongelijke topgevels nog zeer zwak, ook wat de raamindeeling betreft.

91. Ligging op het terrein wel aanvaardbaar. Bureau-indeling minder gelukkig (administratie in 't donker, toilet in teekenkamer en aan terrasje van werkkamer). Indeling overigens, alhoewel vrij ruim, niet zonder verdienste. Boven oriëntering goed, maar weer wat overdadig in de afmetingen en aan ongevraagde ruimte. Door eenvoudigen hoofdvorm en doorgaande muren is het plan echter niet overdreven kostbaar in uitvoering. De gevels zijn van een goed overwogen en rustigen, aangenamen eenvoud. Dit plan is in den korten beschikbaren tijd tot een vrijwel volledig uitgewerkt schetsplan gebracht.

GEVELS - SCHAAL 1:100,

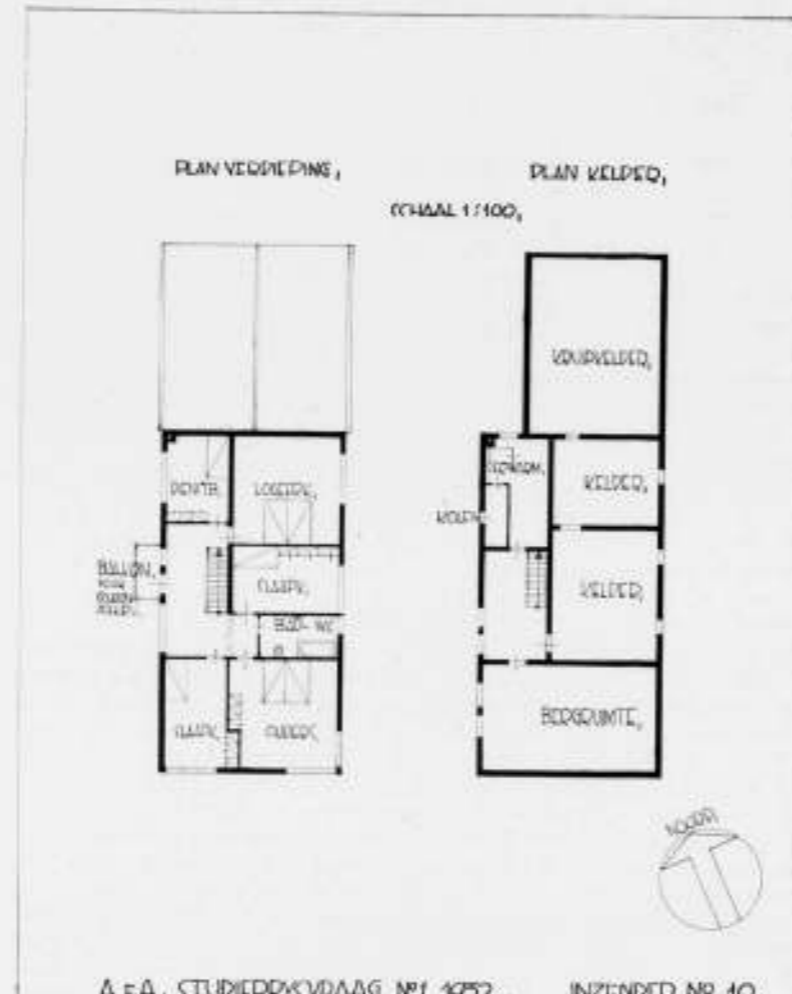
OOST

WEST

ZUID

NOORD

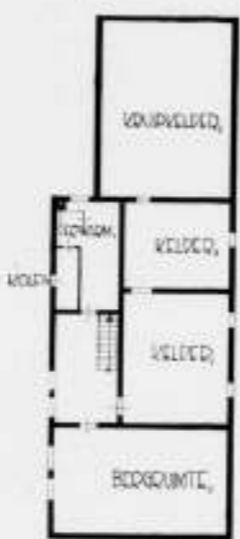
A. & A. STUDIËOPDRACHT, 1952, INZENDER N° 10,

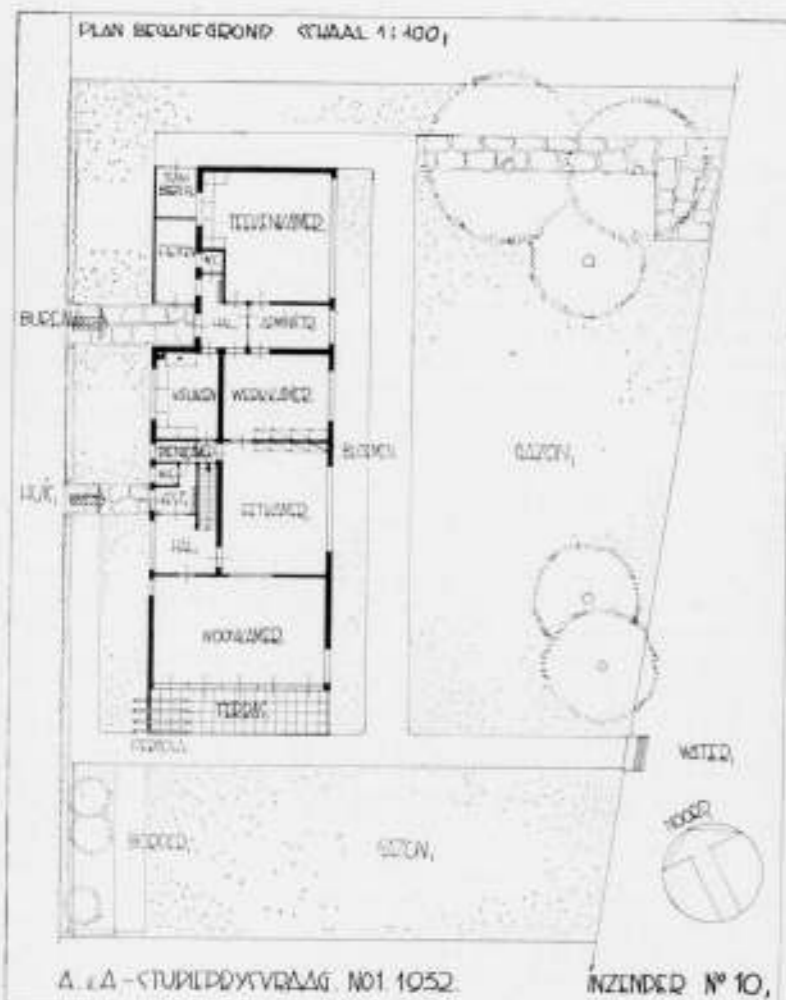
PLAN VERDEELING,

PLAN VERDEELING,

SCHAAL 1:100,

A. & A. STUDIËOPDRACHT, 1952, INZENDER N° 10,

PLAN BEGRANSING SCHAAL 1:400,

A. & A. STUDIËOPDRACHT, 1952, INZENDER N° 10,

ONTWERP M. F. DUINTJER DIPL. ARCH. E.T.H. ROTTERDAM 202

87. Van het terrein blijft door afmeting en plaatsing van het gebouw zo goed als niets aan bruikbare tuin over. Aan dezen tuin zijn dan nog tekenkamer en keuken geprojecteerd, waardoor voor de bewoners alle aantrekkelijkheid verloren gaat. Ook de uitgang van de keuken t.o.v. de tekenkamer heeft ernstige bezwaren. De kamer van den architect ligt daarenboven op 't ongunstigste punt, terwijl noch de administratie noch het huishoudelijk personeel den bureau-ingang goed kan bereiken. De ligging van de administratie is hier geheel onjuist. Door de eetkamer als eenige kamer nog op het mooie uitzicht te leggen wordt ook de woonafdeling ongunstig. Het plan is verbreekt in hallen en gangen, terwijl de ontwerper boven, door het gehele benedenplan te willen overbouwen, geen raad heeft geweten met de ruimten. De gevels zijn nog zeer zwak, terwijl de kapvorm ondanks den eenvoudigen planvorm zeer ingewikkeld is geworden en de ongelijke eindigingsvormen en gedeeltelijke platten zeer storend zijn.

90. De indeeling van het terrein en de eenvoudige hoofdvorm zijn goed. Het plan is in de bureaudeeling verdienstelijk beknopt, al is de entree evenals die van de woning te bekrompen. De keuken mist uitgang naar buiten. De algemeene ligging der woonvertrekken en de beknopte indeeling boven zijn te waardeeren, al zijn de beide kleine slaapkamers niet gunstig georiënteerd en is de dienstdoende kamer al te benepen. Goed is de verantwoordelijkheid der muren en de scheiding, ook boven, van het lagere bureau en de opgaande woning. Na beschouwing van plattegronden vallen de gevels zeer tegen; ze zijn nog wat hard en dor. Het bovenbalkon is onvoldoende en beantwoordt niet aan het doel. De mogelijkheden, die in het plan zeker aanwezig waren, zijn hier nog niet tot uiting gekomen.

91. Situatie door geheel Noordelijke ligging wel te aanvaarden, al is door het vooruitbouwen van de garage de tuin langs het huis aan het water krappert geworden dan noodig. De onderlinge groepeerder woon- en bureauruimten heeft wel verdienste, maar er is toch aan groote hallen teveel oppervlak geofferd. De enkele onverdeelfbare woonruimte is voor gezinsbewoning niet ideaal. De keuken mist uitgang naar buiten, behalve door dienkamer, doch deze uitgang is dan t.o.v. woonkamer niet juist gelegen. De garage heeft geen toegang. Boven oriëntering wel goed, badkamer en hall wel zeer royaal. Gevels consequent doorgevoerd, doch als zodanig minder aantrekkelijk dan van andere soortgelijke projecten. Verlichting kamer architect niet overdadig. Ramen Oostgevel t.o.v. trapbordes niet geheel gunstig geplaatst.

92. Terreinindeeling wel aanvaardbaar. Indeeeling bureau echter onjuist (ligging administratie!) Doorgang tusschen bureau en woning overdadig. Keuken zeer onvoldoende verlicht. Indien direct aan den tuin echter weer bezwaren voor de vrijheid daarvan. Kamer architect te veel ingesloten. Boven wel eenige ruimte te veel. Oriëntering in het algemeen niet ideaal. Architectuur landhuis-karakter, heeft wel charmes.

93. Ligging op het terrein wel goed. Overdaad aan gang en halruimte maakt 't plan niet overzichtelijk. Ligging van keuken en tekenkamer aan 't zuiden niet gelukkig evenals privékamer aan de straatzijde. Terrasjes te klein. Kamers niet zeer fraai van indeeling (woonkamer t.o.v. straat, wandvlakte). Trapvorm en verlichting hall niet fraai. Eensdeeling niet 't volle profijt van de gunstige oriëntering. Groote slaapkamer, 10 kasten, maar geen plaats voor bedden. Architectuur vertoont streven naar soberheid, maar is nog zwak; het algemeene streven naar knoptheid is te waardeeren, maar hier nog niet geslaagd.

94. Gebouw neemt meer tuin in beslag dan noodig. Het plan is door de vele gangetjes en hoeken niet overzichtelijk. Behalve aan hall, portalen en gangen is veel ruimte verspild ook aan ongevraagde elementen (enorme kappe, spreekkamer en kamer architect). De ligging van keuken met plaatsje tusschen voorspringende werkkamer en terras is hier wel zeer zwaarlijk, terwijl de verbinding met de bovenliggende tekenkamer niet te vlugt is. Het plan valt geheel buiten het kader van de „beperkte middelen“, al heeft het wel aantrekkelijke details (plantenserre). De gevels vertoonen een zeker landelijk karakter, maar zijn daarin, ook door te groote gecompliceerdheid, nog niet tot een gaaf geheel gegroeid.

95. Door den verspreiden bouw aan de N. zijde is het Z. deel van het terrein te weinig als tuin benut. Het bureau is wel goed gegroepeerd. De toegang tot het huis is echter bekrompen en de keuken mist een buitenuitgang o.d. De gang in de woning is weinig aantrekkelijk en alleen te verklaren uit de noodzakelijkheid, de onjuist geplaatste garderobe en W.C. te berekenen en van den nood t.o.v. de garageplaatsing een deugd te maken. De slaapkamers zijn nogal ruim. De platte bouw aan de Westzijde is bij deze poging tot landelijkheid wel zeer storend. De grove raamverdeling met de lichtbenemende kalfverdeling is hier hinderlijk. Ook overigens is het uiterlijk niet tot een samenhangend en rustig geheel gebracht.

97. De situatie is niet sterk; voor de monumentale symmetrie in den Zuidgevel bestaat geenerlei aanleiding. De plattegrond heeft in de plaatsing van het bureau en de keuken aan een afzonderlijke hof een mogelijkheid, die niet verder tot een aantrekkelijk geheel is uitgewerkt. Ook in verband met den keukentoeegang is hier nog wel wat te wenschen. Bepaald onjuist is de communicatie van de werkkamer met het bureau door 2 vestibules, portaal en garderobes. Het vijfde in den tuin is hier misplaatst. Boven het geheel wat royaal. Indeeeling middenslaapkamer niet fraai. Ook t.o.v. oriëntering kleine slaapkamer en badkamer niet juist geplaatst. De gevels zijn van een conventioneelen hoofdvorm. De indeeling met daarin niet passende ramen en deuren, die ook op zichzelf niet fraai zijn, is zwak.

98. (— 66). Terreinindeeling met zeer grooten tuin aan straatzijde niet gunstig. In de woonafdeling te weinig geprofiteerd van de fraaie oriëntering en het uitzicht. De werkkamer ligt ongunstig; de keuken c.a. daarentegen neemt den tuin aan het water in beslag; administratie bureau te klein en slecht gelegen. Entree bureau en W.C. uitkomend in tekenkamer en indeeling kasten c.a. ongewenscht. Indeeeling en verlichting van de te groote hall en de woonkamers ongunstig en gezocht. Slaapkamers slecht gedistribueerd en georiënteerd. Balkons onbruikbaar. De gevels zijn nog niet tot klaarheid gekomen; er is een onjuiste tegenstelling tusschen de overdadige verlichting van hall en gangen en die van de woonkamers.

100. Algemeene situatie en distributie goed. De oplossing van het bureau is hier goed begrepen en opgelost. Daarentegen zijn de grondvormen van de te royale hall, de verbindingsgangetjes en de keuken minder fraai, al vormt het inschakelen van het uitzicht over tuin en water hier een aantrekkelijke noot. De woonkamer heeft veel aantrekkelijks, alleen voor gezinsbewoning wel het bezwaar van onverdeelfbaarheid. Het rondloopende terras is wel wat overdadig. De indeeling van de verdieping is veel minder gunstig. Alle kamers op één na liggen hier aan het N.W. De verlichting van de groote slaapkamer is wel wat te veel aan de doorvoering van de regelmaat der overdadige gangverlichting opgeofferd; de kleine slaapkamers zijn wel zeer primitief. Het uiterlijk valt na beschouwing van de plattegronden tegen. De aansluiting der kappen is nog niet geslaagd en de raamverdeling en verdere detaillering onbevredigend en te heterogeen.

102. De situatie zou niet geheel te verwerpen zijn, maar de uitwerking heeft tot weinig resultaat geleid. De tuindeeling is niet gelukkig. Het leggen van den moestuin op het fraaiste gedeelte is onlogisch; de vruchthoornenhagen belemmeren het uitzicht. Ook de groepeerder vertrekken is in dit „zakelijke“ project niet geslaagd, al is de oriëntering van de voornaamste ruimten wel juist. Het streven naar beknoptheid heeft hier geleid tot bekrompenheid; de woonvertrekken zijn daardoor niet fraai gegroepeerd aan een veel te smalle gang, terwijl de toegangen, trappen en ruimten van de administratie, fietsen en opgang bureau niet aan redelijke diekten voldoen. De plaats van de W.C. is wel zeer onaangenaam, terwijl de keuken een plaatsje, uitgang o.d. mist. In de woonvertrekken is nog te weinig van het uitzicht en het Zuiden geprofiteerd. De ligging van de tekenkamer al of niet verhoogd is voor een prettig gebruik van den tuin belemmerend. Ook de benedenindeeling met de halverwege de trap gelegen badkamer is weinig aantrekkelijk. De gevels zijn in dit genre nog wel zeer zwak.

106. Terrein te veel verbreekt. Aan de N. zijde te veel, aan de Z. zijde te weinig, waardoor bebouwing en woonruimte te dicht op de grens komen. De tuinvijver op eenige passen van een 80 M. breed water doet wat zielig.

Ligging hoofdvertrekken wel juist. In 't algemeen is echter de samenvoeging en de onderlinge aansluiting der ruimten niet eenvoudig. Bovenplan wel beknopt, doch ook door den gangvorm niet fraai. Omwisseling van badkamer en kleine slaapkamer aan de voorzijde zou betere oriëntering geven. De gevels bevatten nog veel te veel ongelijkssoortige elementen en zijn door een teveel aan sprongen, kapramen en verschillende raamvormen en details onsaamenhangend.

108. Het plan vertoont een onaanvaardbare ruimteverspilling, waardoor mede te veel terrein wordt in beslag genomen en de zitkamer te dicht op de grens komt (enorme hall, woonvertrekken, keuken). In het bureau is de scheiding van administratie t.o.v. ingang en toiletten niet ideaal. De woonruimte is door de plaatsing der haldeuren onverdeelfbaar, hoewel daartoe alle aanleiding en de mogelijkheden bestaan. Boven is evenveel onnutte als nuttige ruimte ontworpen, terwijl de slaapvertrekken bovendien nog van buitensporige afmetingen zijn. Het plan valt buiten het gestelde kader en is, ook in opbouw, onrustig door onnoodige veelheid van raamvormen en groepeerder daarvan.

110. Grondvorm en ligging wel aanvaardbaar, terreindeeling echter zwak. De bureau-administratie is niet juist gelegen en mist door het hoogteverschil van bureau en werkkamer direct contact daarmede. De buiten-toegang voor het bureau met de buiten-W.C. zijn wel erg primitief en hier ontoelaatbaar. Keuken en bijkeuken missen buitentoeegang, plaatsje o.d. T.o.v. de te ruime hall zijn de woonkamers aan een nauwe gang niet fraai gelegen. Boven is de ligging van het balkon, gedeeltelijk in de kap niet gunstig. De slaapkamers zijn goed georiënteerd, maar vooral de groote kamers zijn nogal smal. De architectuur is zoowel in de onevenwichtige kapvormen als in de raamgroepeerder nog zwak.

111. Situatie ware bij meer noordelijke ligging van het gebouw beter. Garage o.a. hier terwille van het bovenplan veel te groot. Er is ook verder een onevenredige verhouding van afmetingen, keuken en zitkamer bijna even groot als eetkamer en zitkamer. Hall en vestibule veel te royaal; daarentegen werkkamer architect zeer klein en ongunstig georiënteerd, ongeveer even groot als het toilet bij bureau. De werkkamer ligt voor bezoekers wel onhandig. Overigens is ook de ligging van bijkeuken t.o.v. tuin niet gunstig, terwijl het terras te klein is om bruikbaar te zijn. Oriëntering der slaapkamers wel goed, verlichting van de kleine matig. De gevels met den platten hoogen kantooruitbouw, aansluitend tegen kappen, zijn nog zeer weinig geslaagd. Ook niet in het kappedeelte met den onrustigen Zuidgevel en in de verhoudingen van de ramen.

112. Ligging op het terrein iets te veel Zuidelijk, overigens wel aanvaardbaar. De garage ligt echter op verboden grond en is bovendien door afmetingen onbruikbaar. De administratie bij het bureau, alléén dóór de werkkamer te bereiken, is beslist niet juist. De woonafdeling profiteert nog te weinig van uitzicht c.a.; de hall-ruimten zijn slecht verlicht; een vrij huis dat een lantaarn op het dak noodig heeft, is niet ideaal. Bovenplan te royaal van opzet, oriëntering wel goed. De kapvorm is gezocht en, met de platte gedeelten, onorganisch. Gevelindeeling nog wat dor.

114. De indeeling van het terrein is niet juist en voor de bewoning is veel te weinig vrije tuin overgebleven. Het bureau is niet geheel juist ingedeeld (toegang tekenkamer alléén dóór administratie) terwijl de ingang verwoogen is en het uitzicht van tekenkamer op tuin hier al zeer ongewenscht. De werkkamer met 4 binnendeuren is niet aantrekkelijk van vorm, terwijl het uitzicht door de te ver uitspringende woonkamer benomen wordt. De volkomen onverdeelfbaarheid van de eene groote woonkamer is wel een bezwaar. Het bovenplan is in opzet aanvaardbaar; de indeeling der vertrekken is hier echter verwerpelijk. Het groote dakoverstek is ter plaatse van de groote erker der werkkamer niet verantwoord. In den opzet van de hogere hoofdmasse met lagere aanbouw en de afdekking met flauwe kappen zit wel eenige aantrekkelijkheid. De uitvoering is echter nog allerminst geslaagd; roosdeverdeling en erkervorm woonkamer c.s.!

115. Situatie en algemeene indeeling wel goed. In details wel enkele bezwaren: garage nogal klein, indeeling keuken (plaats van fornuis!) en ligging t.o.v. tuin, te kleine vestibule met niet fraaie trapvorm, woonkamers zonder voldoende bruikbare wandvlakte en niet van prettige ruimtewerking. Boven niet geheel gunstig georiënteerd maar beknopt. De gevels vallen t.o.v. de plattegronden niet mee.

116. Situatie in beginsel wel goed, iets te weinig naar 't N. De uitwerking is, ook in den tuinaanleg, nog zeer matig. De ligging van de garage op het mooiste deel is verwerpelijk. Van dezen gunstigen hoek is ten behoeve van de woonkamers te weinig gebruik gemaakt, terwijl het terras door ligging van de wel erg smalle keuken niet meer vrij is. De verdieping is beknopt, wat wel een algemeene verdienste van dit plan is. Het uitwendige is veel minder gelukkig; de samenvoeging van ongelijkssoortige onderdeelen, raamvormen c.s. is nog zeer zwak.

117. Terrein te veel verbreekt. Ligging administratie t.o.v. ingang en werkkamer onjuist. Het geheel is veel te royaal voor het gestelde doel. Daarentegen is de garage te klein. Vooral boven een enorme ruimteverspilling en niet al te fraaie oriëntering. De gevels zijn nog te schematisch aangegeven; met de wijze waarop de platte verhoogde entree bouw in de kappen grijpt en de aangegeven plaatsing der ramen zal het resultaat echter ook bij nadere uitwerking niet sterk zijn.

119. De situatie is t.o.v. uitzicht, terreinindeling c.s. niet gunstig. Het terrein is te veel volgebouwd en de woonvertrekken liggen t.o.v. den buurman niet fraai. De woonkamers profiteren te weinig van de ligging aan terrassen c.s., die overigens door de plaatsing van de teekenkamer niet meer vrij zijn. De keuken mist plaatsje o.d. Het geheele plan is wijdlooppig en er is een teveel aan gangetjes. Een afgesloten administratie bij het bureau ontbreekt. De woonsuite is niet fraai van vorm, de garage in deze ligging niet goed bruikbaar. Boven veel gang, hall en portaalruimte tegenover betrekkelijk primitieve slaapkamers. Het geheel is, ook in de dagvormen, te ingewikkeld en te kostbaar, zonder dat daardoor iets bijzonders bereikt is.

122. Situatie kan goed zijn, indien uit de ontbrekende terreinindeling zou blijken, dat voldoende vrijheid voor bewoners overblijft in den naar den weg geheel open tuin. De ligging van het bureau is in dit opzicht zeer juist, terwijl het toch mede van Oost en uitzicht kan profiteren. Ook de plaatsing van werkkamer, verhoogd t.o.v. de teekenkamer is goed gevonden. De werkkamer zelf is echter ongunstig van vorm en de verbinding naar de woning en de administratie is beslist onvrij en daardoor zeer onaangenaam. Boven is de oriëntering van de meeste kamers goed; het zonterras is echter alleen via een der slaapkamers bereikbaar. Het geheel is verdienen beknopt. Het gevelschema is nog onuitgewerkt (glasvlakken werkkamer) maar in zijn soort niet zonder verdienste: de bovenkant ramen in de woonruimte is door te strooken met glasonderkant werkkamer wat te laag geworden.

128. Situatie goed: de van de straat afgesloten binnenplaats bij keukendienst is voortreffelijk gevonden en geeft bovendien aanleiding tot een aantrekkelijke groepeerings. De toegang van het bureau alleen over deze plaats is niet geheel juist (bezoekers): een afzonderlijke ingang aan de N. zijde ware hier beter geweest. Ligging woonvertrekken en terras wel goed. Verdieping met indirect licht in groote slaapkamer minder gelukkig. Als geheel goed beknopt en bescheiden gehouden en wel aantrekkelijk van uiterlijk.

129. Plan zeer royaal en niet in overeenstemming met de „bescheiden middelen” door enorme vertrekafmetingen en gangen (vooral boven). Door oplossing garage met niet noodige doornit is 't plan te veel naar Z. geschoven. Het kantoor van de administratie ligt niet aan de buitenlucht, de keuken mist een plaatsje o.d. De enorme onverdeelbare woonruimte heeft voor gezinsbewoning wel bezwaren. Boven geven de gangetjes een nogal onoverzichtelijk plan, terwijl de oriëntering niet voldoende is. De verlichting van de groote slaapkamers is niet geheel juist. Het plan is niet in overeenstemming met de behoeften, terwijl het constructieschema de enorme glasvlakken niet voldoende verantwoord doet voorkomen.

130. De algemeene situatie, terreinindeling en distributie is wel juist. De garage in dezen stand onbruikbaar. Vooral op de verdieping is het plan nogal royaal opgevat. Overigens is de geheele opzet klaar en logisch. De gevels zijn sober, maar verdienen.

132. De tuin is te veel verbrokkeld en door ligging teekenkamer aan de waterszijde nog onvrij. Het grondplan met veel onoverzichtelijke en slecht verlichte gangruimte is niet voldoende aantrekkelijk. De keuken mist plaatsje o.d. doch de groepeerings der ingangen heeft wel iets voor. In het algemeen is, ook in de oriëntering der bovenkamers, te weinig partij getrokken van de gunstige situatie. De weinige eenvoud van het plan komt naar buiten ook tot uiting in een nog onvaste groepeerings en indeling van raam en muurvlakken.

134. Het plan is wel beknopt en op het terrein aanvaardbaar gelegen, al zou een iets naar 't N. geschoven ligging beter zijn. De entree met vestibule zijn echter onnoodig bekrompen en de ingangen van bureau en keuken aan de tuinzijde zijn evenals (in mindere mate) de ligging van de keuken t.o.v. het terras niet aangenaam in de bewoning. De woonvertrekken liggen wel juist, doch de indeling is niet aangenaam, terwijl de mogelijke verdeelbaarheid door de eene toegangsdeur weinig zin heeft. Zitje en serre in eetkamer i.p.v. in woonkamer. Boven zijn oriëntering en indeling wel aanvaardbaar, de kamers zijn wel wat erg klein, terwijl de indeling van sommige (bedopstelling) moeilijkheden zal geven. De gevels zijn met de verschillende kapvormen en hellingen niet tot een organisch geheel gebracht, terwijl ook in de raamvormen te weinig eenheid heerscht, zonder dat daarvoor zakelijke gronden bestaan.

135. Situatie niet geheel onjuist, terreinindeling niet sterk. De verbinding garage-woonhuis niet gelukkig. De garage overigens te groot. In de bureau-afdeling teveel ruimte: de werkkamer is nogal royaal en de ruimte voor administratie te groot. Hetzelfde geldt voor andere ruimten (hall, bij-keuken). De verbinding van het huis met den bureau-ingang is slecht. Groepeerings in het algemeen nog niet geslaagd. Woonkamers niet aangenaam van vorm en door aansluiting aan hall onverdeelbaar. Keuken, bijkeuken en dienkamer slecht en onaangenaam verlicht. Op verdieping alle ruimten te royaal. Gevels doen op het eerste gezicht wat vreemd aan, maar blijken bij nadere beschouwing in sommige gedeelten toch wel kwaliteiten te hebben, die echter hier nog geenszins tot klaarheid en vastheid zijn gekomen.

138. Tuin nogal verdeeld: door de groepeerings van den plattegrond met de voorspringende garage is 't gebouw hier teveel achterop het terrein gekomen. Algemeene ligging der vertrekken wel juist. De keuken is niet fraai en mist een plaatsje o.d. De vorm van hall, woon- en eetkamer niet

geheel aangenaam. Boven geeft halvorm met teveel portalen een verbrek-keld plan, dat ook niet in alle opzichten aangenaam van oriëntering en verlichting is. De gevels met de plat afgedekte kap met steile dakschilden geven met de aansluiting van platten tegen deze afgeknotte kappen een onrustig en weinig fraai geheel.

139. Ligging op het terrein wel goed. De teekenzaal, op 't fraaie uitzicht gelegen, bederft voor de bewoners echter alle vrijheid van terras en tuin. De keuken mist plaatsje o.d. en de verbinding met den bureau-ingang is niet juist. De kamer van den architect ligt op 't minst fraaie gedeelte. Boven ruimteverspilling en onaangename kamervormen en -indeling, terwijl ook de oriëntering niet overal ideaal is. Gevels droog en nog weinig aantrekkelijk.

140. Door de voorgeschoven ligging van de garage is de tuin meer verdeeld dan noodig ware. De werkkamer is, als onderdeel van de huiskamer onbruikbaar en nogal klein. Overigens heeft het plan wel kwaliteiten. Bovenindeling zeer goed georiënteerd. Het geheel goed beknopt gehouden. Het plan heeft, ook in de gevels, veel aantrekkelijks.

142. Terreinindeling slecht. Er is al zeer weinig van de gunstige situatie geprofitteerd. Bovendien grenzeloze gang- en ruimteverspilling. Garage daarentegen te klein. Woonkamer-groepeerings onaanvaardbaar als de suite-zonder-deuren en zonder uitzicht zelfs in het „zitje”. Architectuur zwak.

143. Terrein te veel in beslag genomen en verbrokkeld. Opzet wijdlooppig en weinig eenvoudig. Keuken aan tuin en terras werkkamer niet fraai gelegen. Indeling woonkamers en vorm niet gunstig. Verdieping wel beknopt, doch hoofdslaapkamer slecht georiënteerd.

Gevels nog niet geslaagd. (Garage met boogdeuren, topgevel met te hoog wolfeind en onfraaie erkervorm c.s.)

144. Tuin door veel te uitgestrekt plan geheel vernield. Woonkamer buitensporig van afmetingen, ongunstig verlicht en zonder profijt van uitzicht e.d. Garage onbruikbaar. Ligging administratie geheel onjuist. Hall enorme ruimteverspilling, toegang woonkamer door garderobe ongeriefelijk en donker. Bovenplan al te beknopt in de vertrekafmetingen en niet voldoende gunstig georiënteerd.

De gevels zijn nog onbeholpen.

145. Tuin door plaatsing garage wat meer verdeeld dan noodig. Overigens goede eenvoudige grondvorm met logische opeenvolging der ruimten. Door teveel aan gangruimte wat te weinig aan woonhuis-karakter. Keuken en bijkeuken niet gunstig van vorm en zonder buitentoegang. Bovenindeling wel aannemelijk. Gevels nog zeer schetsmatig, maar niet zonder mogelijk-heden. Ramen echter nog niet verantwoord (badkamer!).

146. Situatie en grondvorm gewild. Door 't bureau beneden te leggen en de woonverdieping boven is op weinig gelukkige wijze de bouw op steunpunten ontstaan, die hier geen bruikbare terrasruimte oplevert, terwijl de open buitentrap op het N.W. als toegang voor woning en keuken (!) onjuist is. Een tochtafsluiting wordt hier gemist. De ligging van de dienstdokenkamer is hier ook niet geheel juist, terwijl de hall van het woonhuis waarvan woonkamer en werkkamer liggen, met badkamer en W.C. niet aan redelijke eischen van bewoning voldoet. De verbinding keuken—ingang bureau is hier praktisch onmogelijk. De verlichting van de teekenkamer is niet fraai. De woonkamer is goed gelegen en ingedeeld, doch mist de voor gezinsbewoning wenschelijke mogelijkheid tot indeling in meer dan één ruimte. Het plan is in de te waardeeren poging tot beknotheid niet voldoende geslaagd en de uiterlijke verschijningsvorm hier wel zeer vooropgezet.

147. De opzet is van een zeer te waardeeren beknotheid, al voldoet ze niet strikt aan het gestelde programma (2e verdieping: afzonderlijke bureau-ingang). De tuin is geheel vrij gelaten, terwijl echter voor de bewoners deze vrijheid alleen zin heeft wanneer in de tuinindeling een voldoende afscheiding vanaf teekenkamer evenwijdig aan den weg zou blijken te bestaan. Door het ontbreken van deze tuinindeling is het plan in dit opzicht niet volledig te beoordeelen. Vooral de woonverdieping is van een vernuftige beknotheid en profiteert op juiste wijze van alle gunstige gegevens in de situatie. De ligging van de werkkamer heeft echter hier t.o.v. de scheiding bureau en huis ernstige bezwaren (gemeenschap-pelijk trapgebruik!). De oriëntering is goed, ook van de slaapverdieping met het zon-terras; alleen t.a.v. de beide kleine slaapkamers en de dienst-bodenkamer bestaat eenig bezwaar, terwijl de badkamer wel wat erg beknopt is. De verbinding keuken-dienstbodenkamer is niet juist; dit bezwaar is echter zonder moeite te verhelpen. De zakelijke opzet is naar buiten toe konsekvent volgehouden en in zijn soort is dit een verantwoord project. Naar het oordeel van de „jury” zou de betonringbalkconstructie om het zonneterras echter beter te vervangen zijn door een dunne ijzerconstructie, waardoor de openheid van de bovenverdieping en de werkelijke hoekvorm zich ook naar buiten toe duidelijker zouden hebben uitgesproken. Het plan zou daardoor h.i. aan karakter hebben gewonnen.

Amsterdam, Mei 1932.

DE COMMISSIE VAN BEOORDELING
WIEGER BRUIN.
A. P. SMITS.
ir. H. T. ZWIERS.

OFFICIEELE MEDEDELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 20 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 4 JUNI 1932 No. 23

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. Raadhuisbouw te Leiden.

Het Bestuur van den B.N.A. verzoekt hierbij met aandrang de leden, die een uitnodiging hebben ontvangen om een ontwerp te maken voor het nieuwe Raadhuis te Leiden, behalve aan de Permanente Prijsvraag-Commissie, daarvan ook direct kennis te geven aan het Bestuur van den B.N.A.

Het Bestuur van den B.N.A.

Ledenvergadering met Excursie te Maastricht.

De eerstvolgende ledenvergadering van den B.N.A. zal worden gehouden te Maastricht in het begin van Juli. In het volgende nummer zullen nadere mededeelingen hierover worden opgenomen.

Internationale prijsvraag Stadsverbetering Stockholm.

Op het bureau van den B.N.A. hangen thans ter inzage de kaarten, foto's etc. betrekking hebbende op deze prijsvraag. Iedere belangstellende kan hiervan kennis nemen.

Adres aan den Gemeenteraad van Maastricht inzake de bebouwing van de Nieuwe Brugstraat.

AMSTERDAM, 31 Mei 1932.

Aan den Gemeenteraad van MAASTRICHT.

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten B.N.A., met groote belangstelling kennis genomen hebbende van de wijze, waarop door Rijks- en Gemeente-autoriteiten de moeilijkheden zijn overwonnen, die zich binnen Uwe Gemeente voordeden met betrekking tot een oplossing van het bruggenvraagstuk in verband met het Julianakanaal, van den bouw en voltooiing van de Wilhelminabrug, die aan zeer ruim gestelde verkeerseischen voldoet en daarbij een prachtig uitzicht opent op de stad, van de prijsvraag voor een goede bebouwing van de nieuwe verkeersstraat van de Wilhelminabrug naar de Groote Markt, waarbij wel enkele ontwerpen voor bebouwing werden aangewezen, doch die helaas niet geleid heeft tot de in met prijsvraag bedoelde opdracht aan een architect om als leider der gansche straatbebouwing op te treden, van oordeel dat de ervaring van de laatste jaren heeft aangetoond, dat bij nieuwbouw in dezen tijd het straatbeeld alléén te redden is van smakeloze wanorde, indien of wel de bebouwing naar de plannen van één architect geschiedt, of wel ten minste volgens vooraf vastgestelden hoofdvorm, alle bebouwing zich moetaansluiten aan het ontwerp van den hoofdvorm onder leiding van een ervaren en bekwaam architect, neemt de vrijheid zich tot Uw College te wenden met het dringend verzoek, in overeenstemming met de motie uitgesproken door den Kring Maastricht van den B.N.A., op de openbare vergadering in het Dindhuis te Maastricht op 18 December 1931, alsnog zulke maatregelen te willen bevorderen, die er toe leiden, dat een bevoegd architect wordt aangewezen, als zijnde van belang voor den welstand Uwer Gemeente, waartoe ons Bestuur en naar onze overtuiging ook de Schoonheidscommissie in Uwe Gemeente, bereid zijn Uw College, zoo gewenscht, van advies te dienen.

't welk doende,

Het Bestuur van de Maatschappij tot
Bevordering der Bouwkunst, Bond van
Nederlandsche Architecten B.N.A.,
Voorzitter,

(w.g.) I. J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

Secretaris,

(w.g.) Ir. A. J. VAN DER STEUR.

Door het Bestuur van den B.N.A. werd op 25 Mei j.l. een adres gericht aan den Minister van Financiën, inzake personeele belasting voor teekenkamers.

Het adres luidde:

Ondergeteekenden, vertegenwoordigende het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten B.N.A., hebben de eer Uwe aandacht voor de navolgende aangelegenheid te verzoeken. Te Amsterdam worden sinds eenigen tijd in de Personeele Belasting betrokken de teekenkamers van architecten in strijd met de resolutie van een der voorgangers van Uwe Excellentie, van 29 Mei 1909 no. 104.

Toegegeven dat de wettelijke vrijstelling van de „werkplaats” zoo weinig scherp is, dat twijfel mogelijk is met betrekking tot de bedoelde teekenkamers, komt het ons Bestuur voor, dat een onveranderlijke toepassing van de wet gedurende 23 jaren niet overboord behoort te worden geworpen, enkel omdat ruimte voor twijfel aanwezig is. Dit schijnt ons in strijd met de in de maatschappij gewenschte rechtszekerheid.

Dit klemt ons inziens temeer, waar de verandering wordt voorgenomen in een tijd, welke voor de architecten in materieel opzicht buitengewoon moeilijk is, ook in verhouding tot andere beroepen.

Ten overvloedige zouden wij er nog de aandacht van Uwe Excellentie op willen vestigen, dat het ons waarschijnlijk

voorkomt, dat in 1922, toen een voorziening werd getroffen voor de ateliers van beeldende kunstenaars, hetzij in de wet, hetzij bij de behandeling van het wetsontwerp tot uitdrukking zou zijn gebracht, dat de vrijstelling ook voor de teekenkamers van architecten zou gelden, indien toen eenige twijfel had bestaan met betrekking tot de al- of niet-belastbaarheid van deze vertrekken.
Beleefd verzoeken wij Uwe Excellentie den Inspecteur te Amsterdam te willen laten weten, dat er geen aanleiding bestaat tot afwijking van de gedragslijn, die sinds 1909 onveranderd is gevolgd.

Met verschuldigde gevoelens van hoogachting,
Het Bestuur van de Maatschappij tot
Bevordering der Bouwkunst, Bond van
Nederlandsche Architecten B. N. A.,

Voorzitter,
(w. g.) Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

Secretaris,
(w. g.) Ir. A. J. VAN DER STEUR.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES FRANS VAN MIERISSTRAAT 107, TELEFOON 27707.

Ledenvergadering te houden op Maandag 20 Juni a.s.

Mede in verband met de studieprijsvraag, waarvan de uitslag en het volledig rapport van de Commissie van beoordeeling is opgenomen in het redactioneel gedeelte, heeft het Bestuur besloten op Maandag 20 Juni a.s. in de groote zaal van het Gebouw Heystee Heerengracht 545-549 een ledenvergadering uit te schrijven waaraan een tentoonstelling van de ingekomen projecten zal worden verbonden.

Het Bestuur overweegt het houden van een beschouwing over de verschillende ontwerpen, te geven door een der leden van de Commissie van beoordeeling, in welk geval, na de afwerking van een korte huishoudelijke agenda, vrije introductie zal worden toegestaan.

De agenda bevat voorloopig de onderstaande punten.

1. Notulen.
2. Mededeelingen omtrent de thans verzekerde afwikkeling van het Maandblad „Wendingen“.
3. Begroting.
4. Benoeming van 2 Bestuursleden in de Commissie tot herziening van de Statuten.
5. Rondvraag.

Voor het Bestuur,
Ir. H. T. ZWIERS, 1e Secretaris.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN
NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGERBRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED.,
J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
932 11 JUNI N° 24

IN MEMORIAM C. J. M. VAN DUIJNE, ARCHITECT B.N.A.
Woensdag 25 Mei l.l. is te Scheveningen plotseling overleden de architect C. J. M. van Duijne, in den ouderdom van 54 jaar. De overledene was een bekende figuur, algemeen geacht om zijn eerlijkheid en trouw; hij was een harde werker, die naast het vele werk dat hij als architect heeft tot stand gebracht, immer tijd kon vinden voor allerlei arbeid op maatschappelijk terrein; zijn nagedachtenis zal dan ook bij velen in dankbare herinnering blijven.

Mede door zijn relatie's tot verschillende maatschappijen, heeft van Duijne verscheidene woningcomplexen ontworpen en uitgevoerd; van zijn overige werken memoreeren we o.a. het Museum Scheurleer aan de Carnegielaan, de Heldringschool aan het Nsvogelplein, de villa Hus aan den Ouden Scheveningscheweg, het monument voor de omgekomen visschers aan den Ouden Scheveningscheweg, het Kindertehuis aan de Geraniumstraat, den Vischafslag aan de Scheveningsche haven, enz.

In zijn werk erkent men de eerlijke weergave der bestemming, den eenvoud, die zijn persoon kenmerkte en de liefde waarmee hij zich gaf aan de hem opgedragen taak.

L. CUSELL.

E. JELSMMA, OUD-DIRECTEUR VAN DE 3e AMBACHTS- SCHOOL TE AMSTERDAM †.

Het ging zóó: Het aloude gebouw van den B.N.A. in de Marxstraat was van de hand gedaan en wij stonden voor de moeilijkheid een geschikte gelegenheid te vinden voor het afnemen der examens voor Bouwkundig opzichter. Ons oog viel op een gelegenheid hier, op een gelegenheid daar. Schrijven, confereeren, heele berekeningen werden gemaakt. En dan nog eens schrijven, en nog eens confereeren en dan het uitmeten van ellenlange bezwaren. Tot de toenmalige Voorzitter van de onderwijscommissie zeide: „We gaan naar den Heer Jelsma van de 3e Ambachtsschool.“ Wij kwamen samen bij hem om 3 uur. De zaak was in orde om 3 uur 5.

Hij had een definitief besluit genomen, om aan het schoolbestuur ons verzoek, om onze examens in lokaliteiten van de school te houden, over te brengen en te steunen. Zoo werden wij de gast van de 3e Ambachtsschool.

De Heer Jelsma heeft den B. N. A. een zeer grooten dienst bewezen, die zeker nooit vergeten zal worden. De moeilijkheden die enkele jaren daarna de examens in hun bestaan befreigden, waren zeker niet overwonnen, wanneer wij bij den Heer Jelsma niet van een „tehuis“ verzekerd waren geweest. Hij beleefde zelf vreugde aan zijn lastige gasten, zooals hij trouwens vreugde heeft mogen beleven aan heel zijn levenswerk, het ambachtsonderwijs, dat hij in Amsterdam tot een groote hoogte wist op te voeren, in een tijd toen velen aan den bloei der groote scholen, op zijn initiatief gesticht, twijfelden. Nu is hij heengegaan, 81 jaren oud en wij zullen aan hem blijven denken omdat hij zoo kundig en zoo flink was, en daarbij zoo zeldzaam eenvoudig van geest.

J. P. M.

UITBREIDING STUDIOGEBOUW VAN DE „V.A.R.A.“ TE
HILVERSUM, ARCHITECTEN A. EIBINK EN J. A. SNELLE-
BRAND. *)

De sociaal-cultureele waarde van de radio is al zóó vaak bezongen, dat het niet noodig is, dit hier nog eens te doen. Een omroepstation zelf, als gebouw, verkeert daarmee echter in een merkwaardige positie.

Het zijn er toch duizenden, die het dagelijks beluisteren over afstanden van honderden kilometers. Daarentegen zijn er slechts enkelen, die in de gelegenheid zijn het af en toe eens van dichtbij te zien. Afgemeten naar deze verhoudingen schrompelt het belang van het zien van een studio in elkaar tot haast niets, vergeleken bij het hooren van den omroep. In die verhouding zou zoo'n ruimte desnoods geheel onzichtbaar en b.v. zelfs ondergronds kunnen zijn, aannemende dan, dat dit den omroep ten goede zou komen.

Wil zoo'n werkplaats voor geluid echter tegelijkertijd iets uitdrukken van het zeer bijzondere, dat het radioverkeer in de samenleving thans geworden is, dan kan de verschijning van zoo'n gebouw nooit belangrijk genoeg zijn.

Op zich zelf doet het er dan weinig toe, of dit met eenvoudige of minder eenvoudige middelen bereikt wordt. In een barockkerk is de wijding anders dan in een gothische cathedraal, maar niettemin kan ze in beide zijn. En, de vergelijking is wat stout, maar is er zelfs geen overeenkomst in de tegenstelling cathedraal-studio?

De eerste voedt den geest vanuit een bepaald plan en trekt duizenden. De tweede voedt den geest, zij het vanuit een geheel ander plan, en komt tot duizenden.

De omroep is een aanzienlijk en belangrijk bedrijf, dat zeker te eeniger tijd ook architectonisch zijn uitdrukking zal vragen. Merkwaardig genoeg is men in het buitenland wél tot groote gebouwen gekomen, maar heeft, voor zoover mij bekend, niet getracht de belangrijkheid van de radio voor een naaste omgeving te doen spreken.

Het komt mij voor, dat dit een tekortkoming is. Het is geen onverschillige zaak, hoe een gebouw, dat in andere opzichten zoo belangrijk is, zich in- en uitwendig voordoet.

De studio, waar het hier om gaat, is een niet omvangrijke verbouwing en kan als verschijning zeker geen nadruk leggen op het cultureele belang van den omroep.

Toch meen ik, dat hier met bescheiden middelen al veel gedaan werd. Er is inderdaad, rekening houdend met terrein en omgeving, een vorm gevonden, die uitdrukking geeft aan dit bijzondere bedrijf. Bij voorbeeld:

De gebogen dakvorm was uit een radio-technisch oogpunt wel gewenscht, maar zeker niet noodzakelijk. Ook de omgeving van groen en landhuizen maakt dien vorm gewenscht, doch niet noodzakelijk. Maar wél is een duidelijk zichtbare afdekking hier op haar plaats, omdat er inderdaad iets belangrijks te overdekken valt: een studio, waar men op honderden mijlen afstand al vanaf weet. Op zich zelf mooi is die vorm eigenlijk

*) De foto's bij dit artikel zijn van d'Oliveira en Spies, behalve die op pag. 206.

STUDIEGEBOUW VAN DE „V.A.R.A.” TE HILVERSUM.

ARCHITECTEN A. EIBINK EN J. A. SNELLEBRAND

niet. Dat dit belangrijke vertrek een „ruim” uitzicht op groen gegeven werd, lijkt mij een goede gedachte; het heeft zóó een prettige sfeer, wat zijn invloed op de uitvoerenden niet zal missen. Dat er veel van het rustig omsluitende weggenomen werd door een lantaarn over de lengte van de nok, is wel zeker. Hoe men over de verbinding toren-schoorsteen moge denken, het blijft een lastige combinatie, die hier echter met overtuiging werd aangedurfd. Aannemende, dat een torenvormige verhooging hier noodig was, is er moeilijk een meer economische koppeling van functies denkbaar.

Onder het bovenste, sterk uitstekende, platform is een carillon aangebracht, dat, evenals de bovenrand van den schoorsteen, met open trappen te bereiken is. Het is niet te hopen, dat de vlag boven op den schoorsteen al te vaak dienst zal doen. Een vroolijk wapperende lap kan door een rookpluim tot een triest ding worden.

Met hun ligging bij het water vormen alle aaneenvoegingen hier een geheel, dat zeker karakter heeft.

En, moge het al op bescheiden wijze zijn, wie er lust en wil toe heeft, kan er iets van het wezen van de radio in gesymboliseerd zien.

Wat naief met de uitstralende lijnen van den topgevel boven de studio.

Overtuigender met de ranke, de lucht snijdende, onderdelen van den schoorsteen-toren, die tenslotte het bovenste carillon-gedeelte dragen.

Ik weet niet, of ontwerpers daar bezwaar tegen hebben, maar is het zoo ver gezocht, hier stralen in te zien, die door den aether jagen en tenslotte alles snijdend het geluid reproduceeren?

Het koppelen en kruisen van zoo uiteenlopende functies in

een kleine ruimte, zooals dit hier geschied is, moge in het algemeen zijn bezwaren hebben, hier zou men kunnen zeggen, dat het omgekeerde geldt: juist de koppeling van uiteenlopende verschijnselen is een deel van het wezen van de radio. Zoo kan er in dingen van de juiste zakelijkheid toch wel iets meer zitten dan een vlakke groepeerings van behoeften; zelfs al kan dit hier oorspronkelijk meer aangevoeld dan gedacht zijn. En, zou dit geen bescheiden begin kunnen zijn van de wijze, waarop de omroep een architectonischen vorm krijgt, die gedragen door het rationeële, daar eigenlijk al bovenuit gaat?

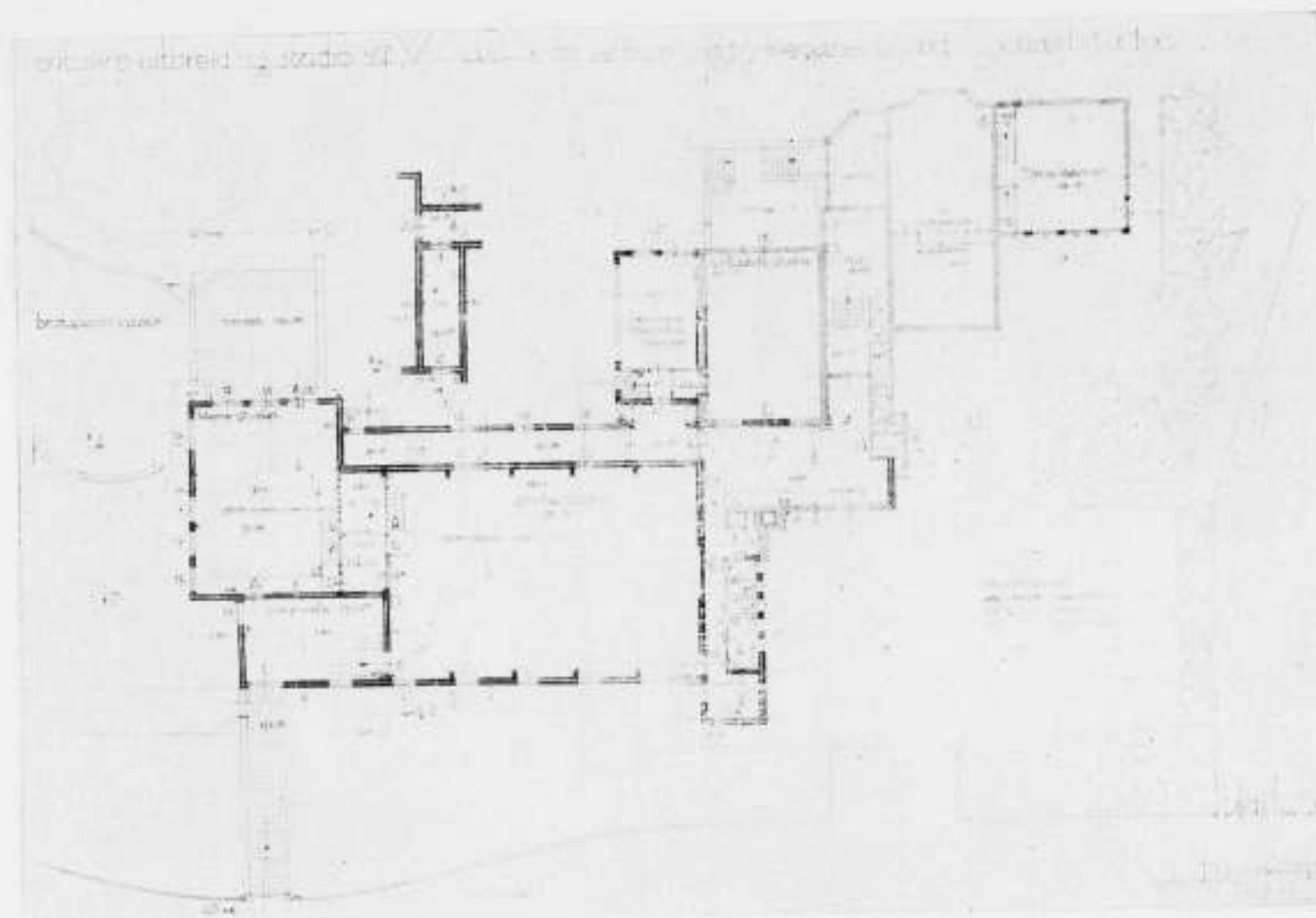
Over de verschillende eischen, aan een dergelijk gebouw gesteld, geven de architecten de volgende inlichtingen:

De mogelijkheden voor de groepeerings van de gevraagde ruimten werden sterk beheerscht door het bestaande gebouw en de terreingrenzen.

De nieuwe hall is als centrale verbinding gedacht tusschen oud en nieuw, hierdoor was het ook mogelijk, den nieuwen bouw zonder groote stoornissen voor het bedrijf tot stand te brengen. Dat intusschen het in bedrijf zijnde oude gebouw voor den nieuwbouw bezwaarlijk was, ligt voor de hand; bovendien was het oude gebouw gepleisterd, zoodat ook hierin voor het nieuwe geen vrijheid bestond.

Om ten opzichte van de omgeving (villawijk) niet te massaal te worden, werd bij de niveauverschillen aangepast en daardoor eenig vloerverschil tusschen hall, groote en kleine studio aanvaard. Bovendien bleek dit het meest economisch te zijn. Inwendig werd de bouw voornamelijk door twee factoren beheerscht, n.l. de acoustiek, en de isolatie tegen geluidsoverbrenging.

De acoustiek voor studio's van de hier gevraagde afmetingen

PLATTEGROND EN GEVELS STUDIOGEBOUW VAN DE „V.A.R.A.”

ARCHITECTEN A. EIBINK EN J. A. SNELLEBRAND.

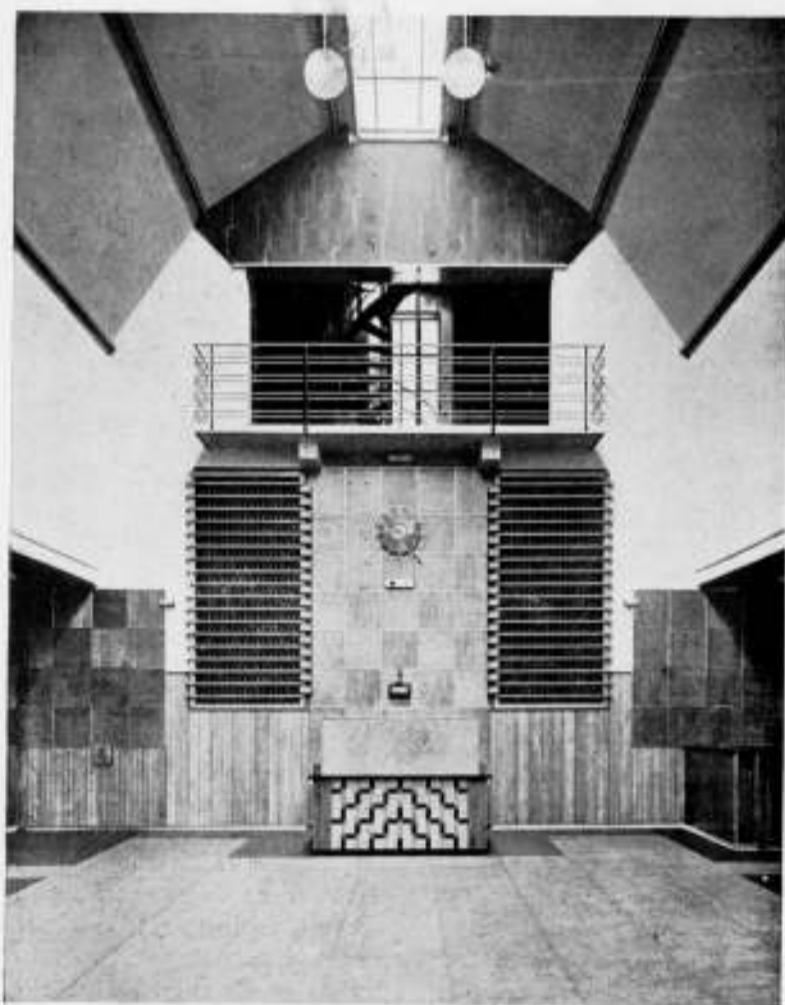
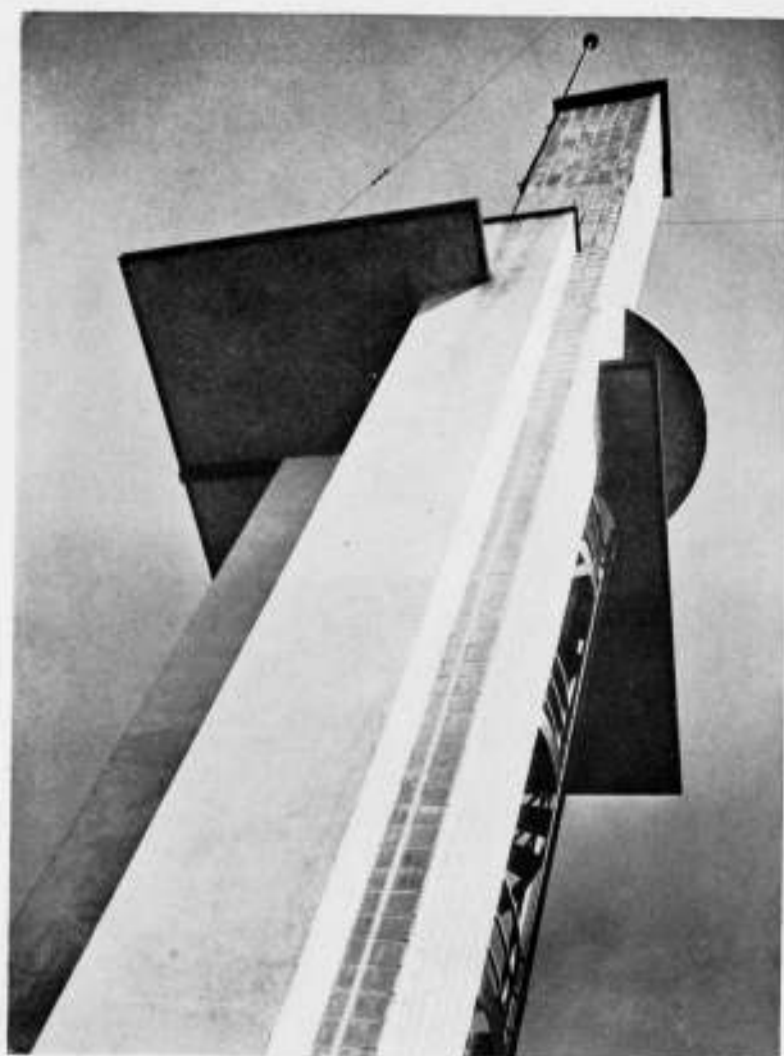
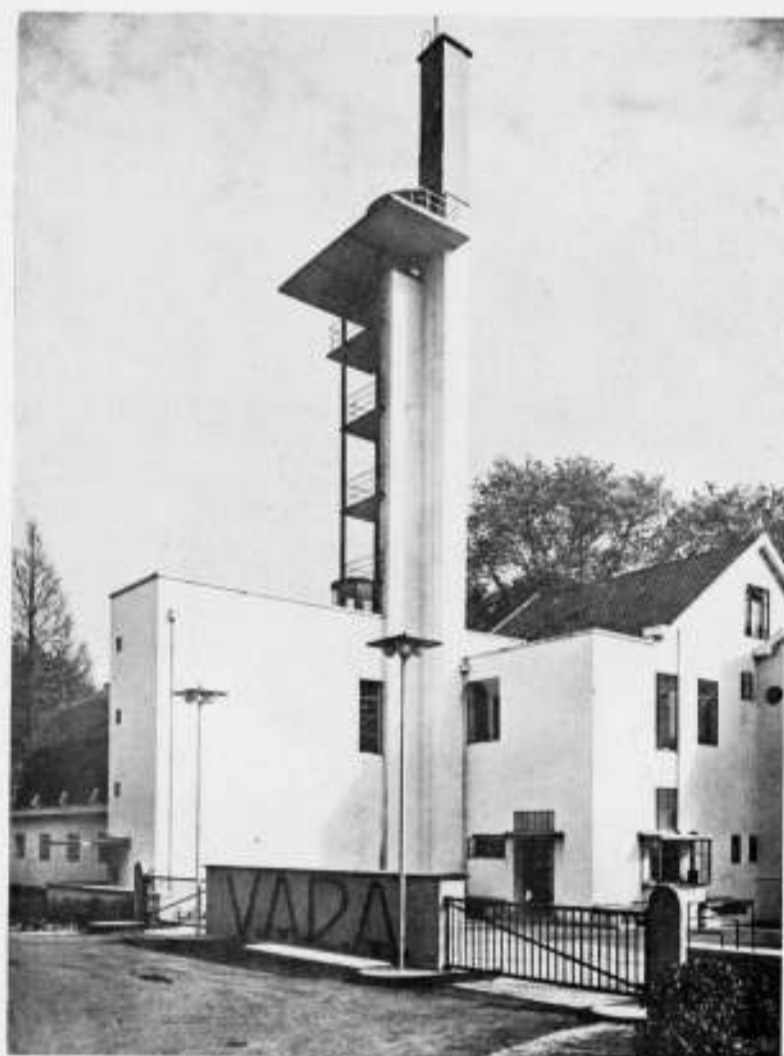
wordt in hoofdzaak bepaald door de refibratie of nagalmtijd, die weer afhankelijk is van de ruimte-afmetingen en gebezigde materialen.

Van de meeste voor den bouw in aanmerking komende stoffen is de absorptiecoëfficiënt bekend, door berekening kan voor een gegeven ruimte en een gegeven nagalmtijd bij benadering worden vastgesteld, welke van die stoffen voor de binnenzijde van de studio geschikt zijn.

Bij den voor studio's vereischten korten nagalmtijd is men genoodzaakt, belangrijke oppervlakten met sterk absorberende stoffen te bekleden. De vroeger hiervoor veel gebruikte gordijnen en tapijten hebben een ongelijk absorbeerend vermogen, waardoor vervorming van weergave ontstaat. Voor spreken en

declamatie blijkt deze wijze van afwerken volgens de thans geldende begrippen nog wel te voldoen, voor muziek wordt ze ongeschikt geacht. Thans worden speciale voor het doel geschikte stoffen vervaardigd, die zich bij een groot absorptievermogen vrijwel gelijk ten opzichte van verschillende frequenties gedragen. Hier werd Nashkote en Rockwool gebruikt. Het eerste is een in verschillende dikten verkrijgbare viltsoort, die op den wand geplakt wordt en waarvan de eigenschappen gevarieerd kunnen worden door overplakking met daarvoor geschikte weefsels. Rockwool wordt op de wijze van kapokvulling aangebracht tusschen stijl- en regelwerk en afgedekt met geperforeerd plaatijzer.

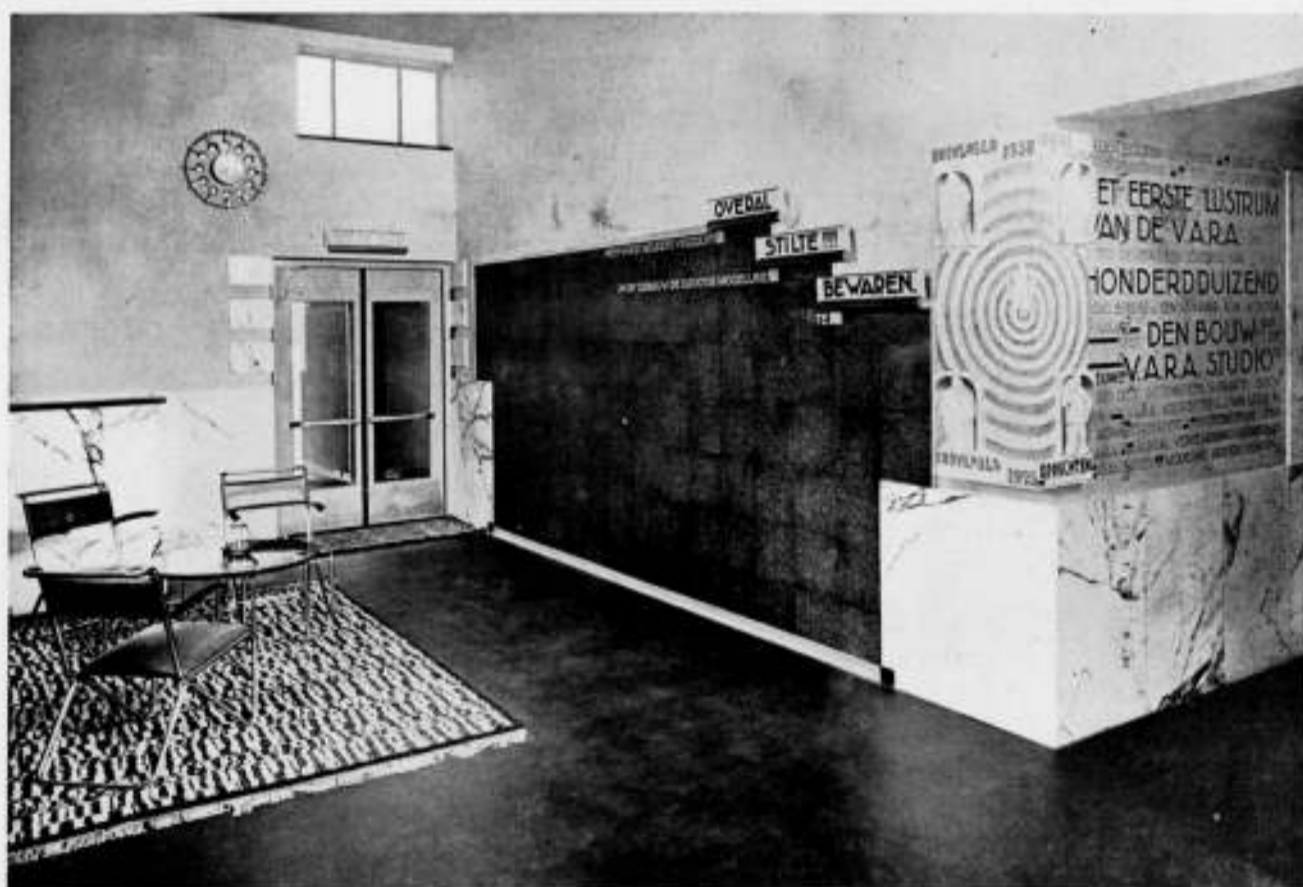
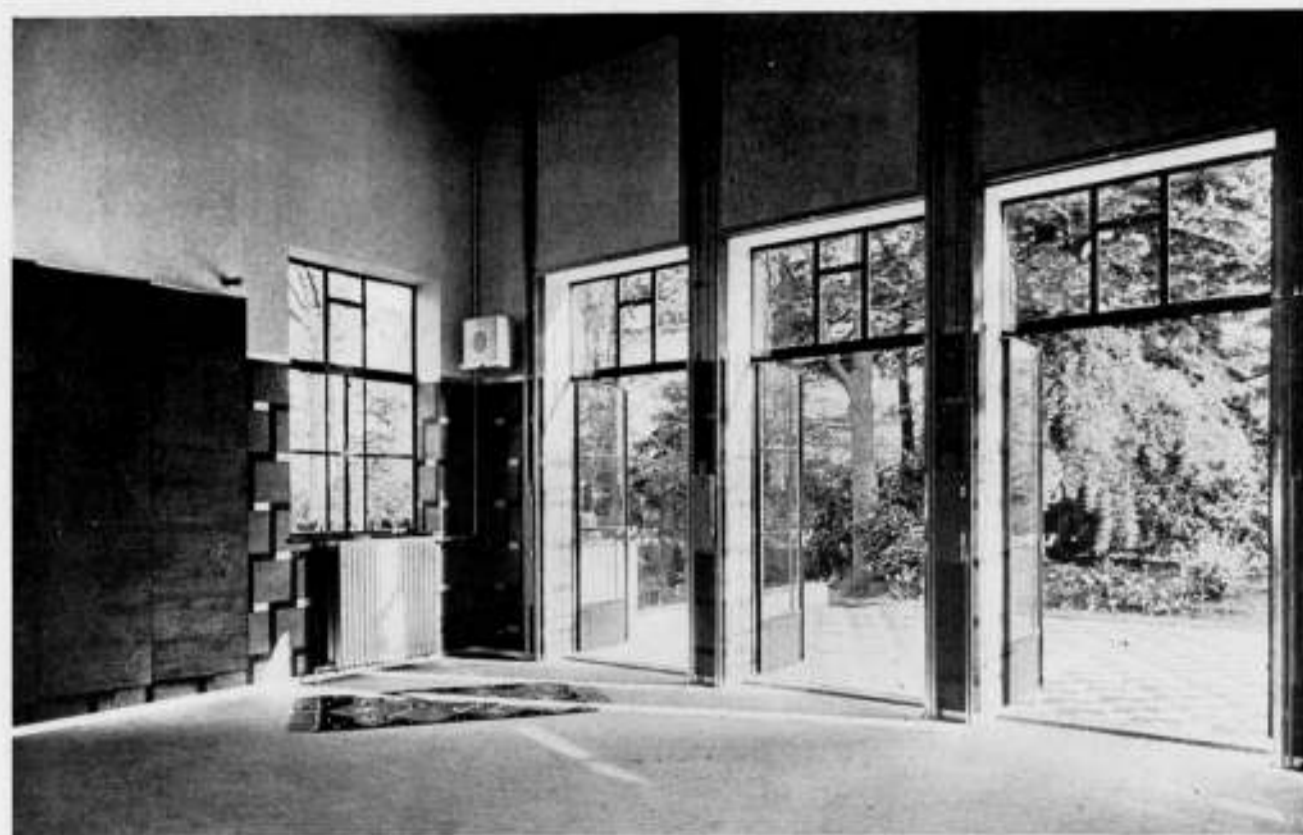
De keuze van nagalmtijd en de beoordeeling der acoustiek is,

STUDIOGEBOUW VAN DE „V.A.R.A.” TE HILVERSUM.

BOVEN: HET BUITENAANZICHT EN DE TOREN; ONDER: DE GROOTE STUDIO.

ARCHITECTEN A. EIBINK EN J. A. SNELLEBRAND.

STUDIOGEBOUW VAN DE „V.A.R.A.” TE HILVERSUM.

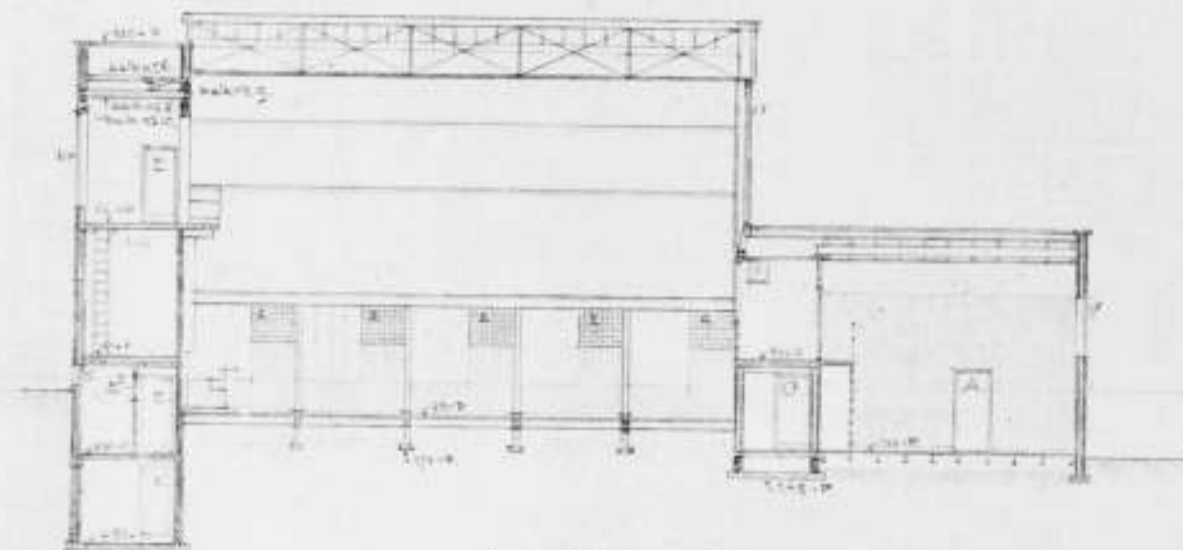
BOVEN: DE KLEINE STUDIO. ONDER: DE HALL.

ARCHITECTEN A. EIBINK EN J. A. SNELLEBRAND.

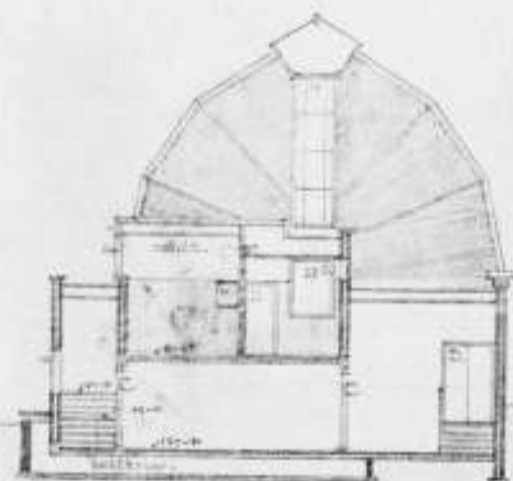
Binnen bepaalde grenzen, tenslotte een quaestie van persoonlijk inzicht en gevoel. Het is daarom hier mogelijk gemaakt, dat gedeelten van wandoppervlakken, die sterk absorberen, afgedekt kunnen worden door houten panelen. Deze zijn aan de achterzijde weer beplakt met Nashkote. Door de panelen in een bepaalden stand te brengen, is de nagalmtijd te regelen.

Voor sommige groote glasvlakken zijn schuifluiken van Nashkote aangebracht, waardoor het mogelijk is, sterk reflecterende vlakken te veranderen in sterk absorbeerende. Hier naast is de geluidsoverbrenging een geheel ander vraagstuk.

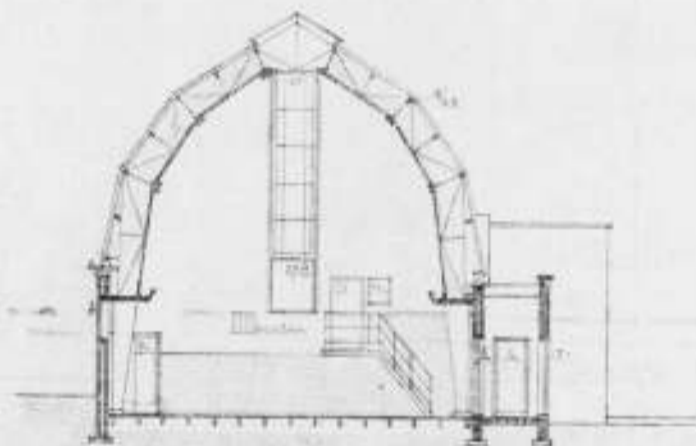
Overbrenging en geleiding door doorlaat spelen hierbij een rol. Om hierin te kunnen voorzien grenzen de studio's niet direct

doorsnede nr 3

doorsnede nr 7

doorsnede nr 8

STUDIOGEBOUW VAN DE V.A.R.A. TE HILVERSUM.

DOORSNEDEN.

ARCH. A. EIBINK EN J. A. SNELLEBRAND.

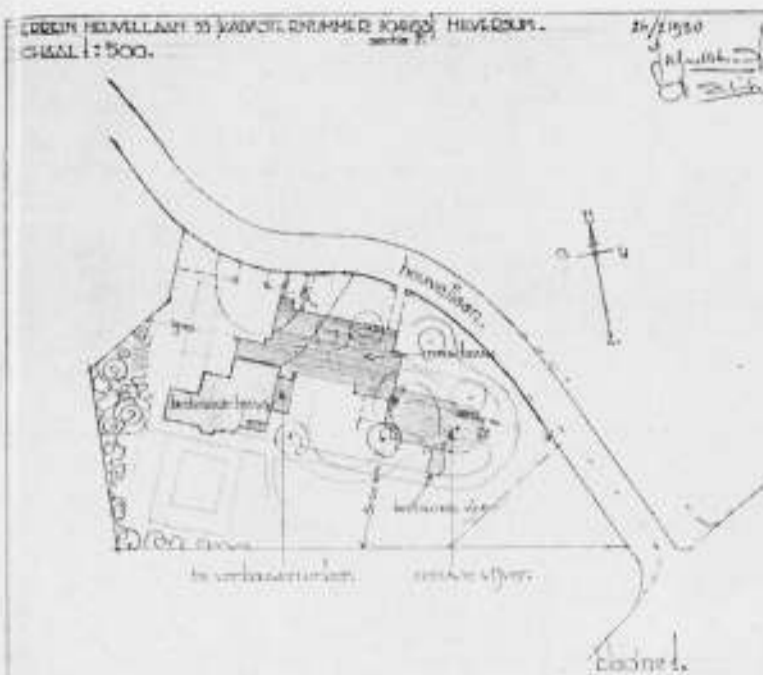
aan elkaar, doch zijn door gangen gescheiden. De toegangen tot de studio's bestaan uit dubbele kozijnen en deuren, verbonden door dagstukken van „Insulite”. De noodzakelijk noodige ramen van de eene studio zijn zoo ver mogelijk verwijderd van die van de andere. Tegen overbrenging door geleiding is gewaakt door zoo min mogelijk constructiedelen met geluiddempende eigenschappen. On-onderbroken van de eene ruimte in de andere te doen doorlopen. Bovendien werden deze deelen omkleed met insulite. Tegen doorlaat zijn de scheidingswanden geconstrueerd uit spouwmuren, bekleed met op een belatting aangebrachte Insuliteplaten, welke met gipspecie afgepleisterd werden en waarover gedeeltelijk de hiervoor genoemde absorbtie-materialen werden aangebracht. Een afwisseling dus van de harde zware, met lichte poreuze materialen. Harde materialen, met hoog soortelijk gewicht hebben een kleine doorlaat-coëfficiënt, doch zijn wél geleidend, terwijl lichte poreuze stoffen wel isoleeren tegen geleiding, doch vrij veel doorlaten.

Naast de verwarmingsinstallatie met mechanische circulatie zijn natuurlijk in een dergelijk gebouw tal van andere installaties onder te brengen.

- 1e. De studio-installatie van microfoons, luidsprekers, grammofoons, versterkers, accubatterij, laadinrichting en bedieningsinstrumenten.
- 2e. Telefoon-installatie met centraalpost en automaat.
- 3e. Het groote electrisch-pneumatische orgel. Dit is opgesteld in twee aan elkaar grenzende ruimten, die elk door een zwelkast, met daarvoor geplaatste roosters, met de groote studio in verbinding staan. Onder deze ruimten bevindt zich een kelder, waarin de benodigde relais-ramen en de luchtmachine geplaatst zijn.
- 4e. Een carillon, dat electrisch bespeeld kan worden.
- 5e. Een electrische klokinstallatie.
- 6e. Een electrische licht- en krachtinstallatie.

De speeltafel in de studio werd door de architecten Eibink en Snellebrand ontworpen, het beeldhouwwerk is van Hildo Krop.

J. B.

SITUATIE STUDIOGEBOUW VAN DE „V.A.R.A.” TE HILVERSUM.

„VON ALLEN SEITEN STEHEN DADAISTEN AUF”.

Het geschrijf van den heer Max Speyer, getiteld „de taak van het Genootschap A et A”, opgenomen in het B.W.A. van 21 Mei j.l., heb ik met belangstelling gelezen.

Niet, omdat ik nieuwsgierig was naar de architectonische geloofsbelijdenis van den heer Max Speyer, maar omdat ik in zijn geschrijf de houding van den doorsnee-architect tegenover het nieuwe bouwen herken.

Deze Speyers zeggen, dat zij zich geheel met onze tendenzen kunnen vereenigen, doch dat ons gebrek aan tact bij het strijden voor deze tendenzen hen afstoot.

Wie eenige historische kennis bezit, weet, dat in architectuur-, muziek- en literatuurgeschiedenis om geringer principe-verschillen op leven en dood is gevochten.

Het zijn altijd de opportunisten geweest, die het wezen van den nieuwen geest niet doorschouwend, zich in hun fatsoensbegrippen gekwetst voelen door de felheid der revolutionairen, maar bij het keeren der strijdkansen hun aanvankelijk reactionaire principes verwisselen met de nieuwe als een vuil met een schoon hemd.

Ditmaal zal het hemd wit zijn, maar het zal hun slecht passen. De heer Max Speyer beweert, dat „Amsterdam zich voor zijn uitbreiding der laatste 10 of 15 jaar — met de vele fouten die uiteraard elk menschelijk pogen kenmerken — niet behoeft te schamen en zelfs kan bogen op een wellicht ongeëvenaarde woningvoorziening”.

Wij beweren, dat noch de architecten die het nieuwe Amsterdam bouwden, noch de leiders van het Genootschap A et A van de onuitputtelijke bron van ervaring die deze „ongeëvenaarde woningvoorziening” opleverde, hebben weten te profiteeren. Terwijl in het buitenland en ook bij ons door enkele pioniers de woonteknik als een exacte wetenschap werd bestudeerd, bouwden de Amsterdamsche architecten hun tweehonderd-veertigste woning precies zoo, of iets slechter dan de eerste, zonder dat door het Genootschap A et A ooit eenig bezwaar werd gemaakt.

Wanneer eens bij de Amsterdamsche architecten in 't algemeen en bij de richtingloze leiders van het Genootschap A et A in 't bijzonder iets zal beginnen door te dringen van de tendenzen van het nieuwe bouwen, zullen wij dat moeten danken aan den onverzoenlijken strijd dier pioniers.

Daarom zal ook onze groep, voortbouwend op het werk dier pioniers, hare propaganda voor het nieuwe bouwen en hare

oppositie in het Genootschap A et A onverflauwd voortzetten en geen rekening houden met de teerhartigheid der opportunistische Speyers.

P. ZANSTRA.

„MIJN INDISCHE REIS”. DOOR Dr. H. P. BERLAGE. 1)

Het is een gemeenplaats geworden, van Berlage te spreken als van „den eeuwig jongen bouwmeester”. Maar bij Pericles, Vitruvius en Palladio, hoe is het mogelijk deze afgezaagdheid uit den weg te blijven, wanneer men zelf als 23-jarige met de „Grotius” z'n „Indienfahrt” gemaakt heeft, en dezelfde aandoeningen bij het reizen door Zwitserland, bij het ondergaan van het wonder van den St. Gotthard, bij de openbaring van Italië, den Milaner Dom, bij het zwerven door Genua's straten en paleizen, bij het nieuwe van een mailschip te bewonen, precies zoo, met gelijke frischheid weergegeven vindt, doch hier uit de pen van een 70-jarige?

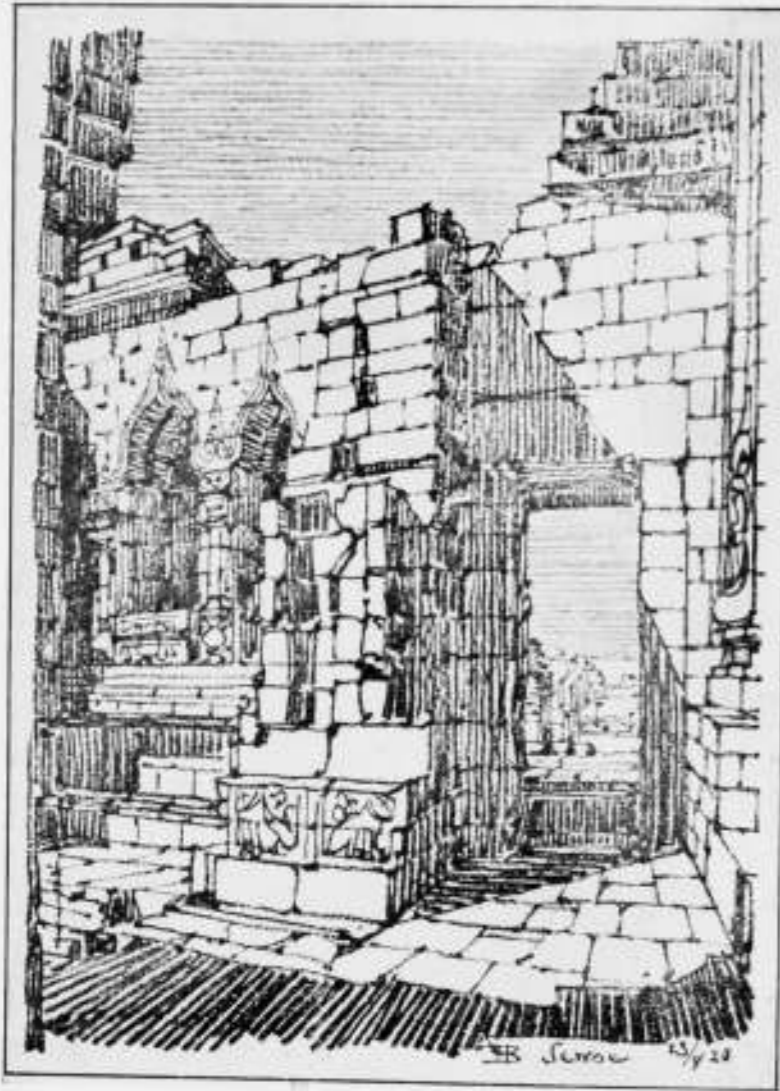
En ach, wat laten enkele tientallen jaren toch weinig in der menschheid geest veranderen. Tóen was het reeds: wou jij in Indië wat gaan brengen? Ha, ha, ha, daar ga je alleen wat halen. Slechts de echtgenoot van nu een onzer Rijksbouwmeesters wist hem te sterken dat daarginds een taák te vervullen was. En Berlage moet aan het begin van zijn boek opmerken, dat men zich verwonderd afvroeg, welke materiele voordeelen hij toch wel van zijn Indië-reis verwachtte.

Is het wonder, dat van een „liefde” tusschen moederland en haar „overzeesch gebied” niet veel te bespeuren valt? Is het wonder, dat men hier nog zoo weinig van Indië weet? En dat met name in architectenkringen een grenzeloze onwetendheid heerscht over wat hunne collega's daarginds presteeren? Noch eenig idee hebben van de moeilijke omstandigheden waaronder men daar werkt? Onlangs bezocht mij een oud-collega van Java, in Europa met verlof zijnde. Op mijn vraag, mij eenige foto's van zijn laatste werk te toonen, zeide hij, geen materiaal bij zich te hebben. Bij een vorig verlof had letterlijk niemand daarnaar gevraagd en ook dit keer was ik de eerste die deze belangstelling toonde.

Het goede boek over Indië moet nog geschreven worden. En een klare beschrijving van de worsteling om Indië's bouwkunst zal nog wel lang op zich laten wachten. Men zit daar nog te veel „in” het probleem. Of Berlage's boek daar dan niet over inlicht? Toch, het licht een tip van den sluier op. Maar men bedenke dat Berlage zich niet ten doel gesteld heeft daar een „studie” over te schrijven. Hij hield een „dagboek” bij. Voilà tout. Echter deed hij dit goed. Op z'n Berlageaansch. Groote goden wat een enthousiasme, welk een openheid, welk een diepe bezinning. Lees, hoe hij zijne ontroering beschrijft, wanneer hij voor het eerst, op Ceylon, kennis maakt met inlanders in hun eigen omgeving (pag 19). Hoe het hem goed bewust wordt, welk prachtig wezen de mensch toch eigenlijk is. (verloren Grieksch ideaal) ontdaan van „de bezwarende en knellende banden der Westersche kleeding”. Hoe doet het hem aan, als elken onbevange nieuweling, dit „bekoorlijke kijkspel” van gebruide gestalten en kleurige, voornam afgestemde doeken. Hoe bitter wordt het hem, te moeten constateren dat dáár nog „cultuur” heerscht, wij met een beschaving opgescheept zitten. Want niet alleen onze lichamen zijn leelijk en onze kleeren. Hij moet belijden dat onze feesten, onze culten of wat daarvan over is of daarvoor doorgaat, den toets der critiek met het Oosten niet kunnen doorstaan. (Zeer lezenswaard is de frappant-rake beschrijving welke Sir Galahad over dit onderwerp in „Die Kegelschnitte Gottes” geeft. Wie het boek kan bemachtigen, leze het.)

De verrukking om het Indische lichaam, met z'n kleeding, welke altijd „drapeert”, dit lichaam met z'n gratie in gebaar en houding, waardoor „het dichter staat bij de elegance van het dier”, deze houding van: er niet genoeg naar te kunnen

1) Uitgave W. L. & J. Bruuse, Rotterdam.

zien en bang te zijn dat het straks voorbij zal wezen, dit alles zal hem bijblijven, geheel z'n Indië-reis door. De juiste stemming voor het betreden van Insulinde is gewekt en bij zijne beschrijving van Sabang overdrijft hij er een tikje door.

Berlage's geest ondergaat in Indië een bevruchting, als Goethe overkwam bij zijn voetreis door de Alpen naar Italië. Hij wordt door het Oosten „aangerakt”. Nu eerst ziet hij met groote duidelijkheid de armoede onzer beschaving, ons grenzeloos aesthetisch tekort, ons gemis aan cultuur, aan een levende religie, aan dat wat een samenleving bezielt en inhoud geeft. Hij wijst de oorzaken aan waaraan wij ten gronde gaan en waarom de wereld staat voor haar zoo jammerlijk failliet. En waardoor helaas, met de kunst, ook de schoonheid verloren ging. Hij boort diep om een weg tot wederopstijging te vinden, maar blijkt zelf wel erg gekluisterd aan Spengler's theorie „Vom Untergang des Abendlandes”. Doch moet dit nu wel het laatste woord zijn? Zal deze filosoof, die onlangs nogmaals zijn ongeluksroep door de wereld heeft laten klinken, ¹⁾ ten slotte recht krijgen, of mogen wij gelooven aan het inzicht van zijn tegenpool, Albert Schweitzer, van wiens hand tegelijkertijd een studie ²⁾ verscheen, waar heel wat hoopvoller klinken in te beluisteren zijn? Berlage veronderstelt, dat een geestelijk huwelijk tusschen Oost en West wellicht de kiemen brengen kan voor een nieuwe en betere cultuur. En dat mogelijk Rusland door zijn ligging het land zal zijn, waar die cultuur zal geboren worden. Wie zal 't zeggen? Is ook zijn beschouwing over vrijheid, gelijkheid en broederschap (pag 41) niet een weinig te „historisch-materialistisch”: Engeland de vrijheid, Frankrijk de gelijkheid en Rusland de broederschap? Moet dit

1) Mensch und Technik.

2) Zerfall und Wiederaufbau der Kultur.

niet zijn: Vrijheid in het geestesleven, Gelijkheid in het rechtsgebied en Broederschap als grondslag van een economische structuur?

Hoe dit zij, Berlage is hier op z'n best en het is weldoend hem te volgen naar die landen van den geest waar hartstochtelooz over alle dingen geschouwd wordt. Het zijn prachtige hoofdstukken die hij wijdt aan kunst en maatschappij, genoeg reeds om het boek z'n waarde te verleenen. Hoe zuiver is hij daar, hoe puriteinsch, hoe... oerhollandsch, doch dan in den goeden zin van het woord. Zondagskind, heeft hij toch alleen het goede van Indië genoten. Wie zou zich niet als hij begenadigd voelen, wie zou niet als hij de wijding ondergaan, bij het zien van Java's blauwe vulcanen, van de grootscheit van den Preanger, de zilvershemel-spiegelende sawa's, de mystiek van den waringinboom, de geweldige Indische wolkenstapelingen en de van zware donders vergezeld tropische regens. Van een tocht naar Karbauwengat en Tobameer. Wie zou het niet als een voorrecht ondervinden de Balische kultuur te mogen aanschouwen, met den trotschen Baliër en zijn spel in schemerdonker onder den gewijden boom en een nog levende barokke kunst? Wie raakte niet in verrukking, als de gamelan door den avond klonk en opgetrokken kwamen bij gongslag-rhythme de spelers voor den wajang wong? Of bij het zien van den dans der sirimpi's in de pendoppo van Midden-Java's vorsten? Dank Berlage, dank, dat Gij Uw gewaarwordingen zó wist neer te schrijven, dat Ge verklaardet geen dansen te hebben gezien vóórdien en ook niet meer zien zult na dit aanschouwd te hebben. Hoe benijdenswaard nietwaar, dit spel met in zich zelf gekeerde overgave, dat geen contact zoekt met en verlangt van het opgestelde publiek.

Pijnlijk doet hem de ontstellende ontdekking aan, hoe daar vlak naast, in de vorstenverblijven, in de aankleeding van de vertrekken, zoo'n groote wansmaak heerscht. Dit is de Europeesche invloed van de vorige eeuw, die alle: bedorven en de cultuur der leelijkheid tot in die verblijven gedragen heeft. Het is de vervloekte commis-voyageur die hier raadgever geweest is. Die de ontvangzalen en slaapvertrekken gevuld heeft met Willem-de-Derde spiegels, tafeltjes van glas en „pendules-met-coupes”. Die elk schoon gebruiksvoorwerp heeft doen vervangen door den banaalen bazaarrommel. Die rondvent met gegalvaniseerd gegolfd plaatijzer (dat niet branden kan) en als hoogste chic aanvaardt wordt door den inlander voor zijn dakbedekkingen en daarmee denkt „Europeesch” te zijn. Die door zijn aanbiedingen van Europeesche massaproducten elk handwerk ondermijnt en de laatste resten van inlandsche cultuur doet verdwijnen. Dit alles heeft Berlage ook gemerkt en hij heeft er onder geleden en hij getuigt er van.

Doch wat hem bespaard gebleven is, dat is de moeite waarmee wij te werken hebben in die keiharde Indische maatschappij, met haar aanbidding van den rijksdaalder. Dat is het tobben dat wij moeten met ongeschoolde en dikwijls onbetrouwbare werkkrachten. Dat is het werken bij die hitte als langzamerhand de levenskrachten uit het lichaam weggezogen worden en het bloed van malaria kookt. Dat is het worstelen om begrepen te worden en zelf te begrijpen, onder die voor ons vreemde Oostersche bevolkingsgroepen. Dat is het vechten om hygiëne en het standhouden onder de broeders, die hun eigen welbegrepen belang dienen, tegen verdachtmaking. Daar schiet Berlage in zijn beschrijving tekort, omdat hij er niet van kan vertellen. Noodzakelijkerwijs moet hij ook in ander opzicht te kort schieten. Van de werkende architecten noemt hij, behalve de zeer bekende Maclaine Pont en Karsten herhaaldelijk, ook Gerber, Schoemaker en Van Hoytema. Doch is door dit noemen den niet-genoemden geen onrecht aangedaan? Die toch ook het hunne bijgedragen hebben tot de ontwikkeling der Indische bouwkunst. Moeten daar voor den Oosthoek niet minstens bij genoemd worden: Citroen, met zijn bekwamen mede-

werker Pieleprat, Job en Sprey, Van Oyen, Rijk Rijkse en Estourgie, Lemey?

Waar Berlage tekort schiet, dat is waar hij tracht in te dringen in den Oosterschen geest en worden zijne beschouwingen daarvoor ook min of meer bedenkelijk. Zeker is daar ook meer voor nodig, dan het lezen van een aantal boekjes aan boord en een verblijf van drie maanden in een land en dan nog wel overwegend in Europeesch gezelschap. Wij kunnen daardoor zijn beschouwingen over Indische kunstwerken, voor zoover zij niet zuiver aesthetisch „an sich” zijn, maar heel moeilijk aanspreken. En te meer is dit jammer, waar die oude Indische werken uitsluitend uit die religie geboren zijn. Dat het Ciwajime en Boeddhisme geen staatsgodsdiensten op Java zijn, doch wāren, is vermoedelijk een „slip of the pen”. Doch wat te beginnen met zijn beschouwingen over den Boroboedoer (pag. 69-70), waar hij zich afvraagt of de bovenste terrassen wellicht uit toeval niet versierd zijn, dan wel dat door de een of andere banale oorzaak het beeldend werk misschien zoo zijn gestaakt! Wie bekend is met de Boeddhistische doctrine, weet dat de Boroboedoer de „tot steen gestolde” uitbeelding daarvan is. Het Boeddhisme verdeelt het oopenbaarde „zijn” in zeven gradaties, waarvan vier zichtbaar en drie onzichtbaar. Vandaar de eerste vier terrassen met een verbijsterend rijke versiering, weerspiegeling van de vormenveelheid der ons omringende wereld. En daarom ook bij het vijfde terras die plotselinge overgang naar verstilde strakheid, het rijk van den geest, met geen stoffelijk oog te aanschouwen. De Boeddhabeelden zijn daar onder opengewerkte klokken geplaatst, voor den ingewijde nog contact met hen mogelijk makend. Ook het ringvormige vier terrassen is uit die leer te verklaren en de wiskundige zuiverheid waarmee een en ander is gecreëerd en voltooid, toont met overgrote duidelijkheid dat hier niets aan het toeval is overgelaten, doch alles overwogen is. De bekroningsklok is gesloten en ondoorzichtig en bevat, of beter: bevatte, een „aangezet” Boeddhabeeeld. Want het Boeddhisme leert, dat als opvolger van den heere Gautama, na de vervulling der tijden, een andere Boeddha op aarde verschijnen zal, de heere Matrya, en zijn wezen, voor geen mensch nog te benaderen of te aanschouwen, was op zoo'n wijze als beeld in den Boroboedoer versymboliseerd. Dit te kort aan Oostersche kennis blijkt ook waar hij spreekt: van de zucht, „het aantal Boeddhabeelden in het bouwwerk zoo hoog mogelijk op te voeren”. Maar in dit bouwwerk is ook het Boeddhistische wereldbeeld bevat, dat een groote manvanthara, een tijdperk van uitademing, onderverdeelt in een aantal kalpa's. En even zoovele kalpa's als er zijn, zoovele Boeddha-figuren zijn daar afgebeeld als heerschers en representanten van deze tijdperken. Het is hier de plaats niet een studie aan de symboliek der Boeddhistische kunst te wijden. Doch de open vragen naar den vorm van het bouwwerk en de bouwers, die Berlage stelt, worden eveneens daaruit beantwoord. Genoeg, niemand zal hem euvél duiden dat het religieuze wezen die kunst aan hem voorbijging. Doch wel huivert men bij het bedenken, dat hij moest adviseeren over de restauratie dier bouwwerken, die toch alle uit die religieuze bezinning geboren zijn.

Zoo bevat het boek nog enkele andere kleine „Schönheitsfehler”, o.a. is de Merapi, met verlof, niet Java's machtigste vulkaan, doch de Smeroe. Genoeg, hier mag niet het accent op de tekorten gelegd worden. Hoofdzak is de constateering van het vele dat hij ons weet mede te deelen. Ook van de winst die hij zelf boekt. Want behalve het geluk van eigen verdiepten zin, steekt hij nog heel wat op van Indische collega's, voornamelijk van Maclaine Pont en Karsten en is daarmee aan het beste adres. Hij neemt hun oordeel en kijkt op de ontwikkeling der inheemsche bouwkunst dan ook over en geeft het verder als het zijne (pag 100). Laten wij goed be-

denken, dat er daar ginds een geheel eigen stijl nog moet geboren worden. De „Indische” zonder meer is voor ons niet te aanvaarden, niet qua ruimte-ontwikkeling, en uit het gemis van religieuze grond. De „Europeesche” is er door het plaatselijke klimaat en anders gestelde maatschappelijke eischen niet bruikbaar. Hieruit moet een nieuwe vrucht tot bloei komen en hetgeen daar door het ernstige werken onzer architecten bereikt wordt, stemt véél belovend. Nu uit zich dat nog vrijwel uitsluitend aan openbare werken. Voor de inlandsche woning zit de inlander als opdrachtgever nog teveel in den greep van den Hadji. De Europeaan zit nog teveel de idee der tijdelijkheid in het bloed. Wat zal hij eigen huizen bouwen, als zijn ideaal luidt zoo spoedig mogelijk een eigen home in Europa te bezitten? Dan huurt hij liever. Toch, onder den drang der tijdsomstandigheden en den niet te onderschatten invloed van het gehalte der jongelui dat er den laatsten tijd „uitkomt” met wel een geheel andere mentaliteit, gaat zich daar het „nestgevoel” meer en meer ontwikkelen, hetgeen op onze bouwkunst niet anders dan een gunstigen invloed kan hebben.

En toch kunnen wij er trotsch op zijn, dat hetgeen daar reeds is bereikt ongeëvenaard is. In het land zelf wordt dit te weinig ingezien en hier weten wij er niets van. Doch als men reist door andere koloniën, door Voor-Indië, Indo-China, of Afrika en vooral wanneer men spréekt met hen die daar geroepen zijn de bouwkunst te bevorderen, dan eerst beseft men, wāt en hoeveel er „bij ons” is tot stand gebracht. Alles bij elkaar genomen is „Mijn Indische Reis” een merkwaardig boek. En men zal het hebben te lezen als een levens-episode van een merkwaardig mensch. Is men niet in Indië geweest, dan leert men het land er niet uit kennen en de Indische bouwkunst ook niet. Voor totoks is een beschrijving van bijv. Batavia te lokaal en voor onze kolonisten te bekend. Toch, zooals gezegd, klimt hij hoog en laat ons vanuit een bergtop in het land zien. Maar het is vooral het werk van een groot en goed man, met wien het aangenaam verkeer is en waar wij onzen geest aan verrijken. Het is ook daaruit, dat hij in Indië alleen het goede heeft willen zien en nergens in de gebruikelijke en zoo gemakkelijke scheidpartijen vervallen is. Het boek is hooggedragen en vele gedichten getuigen daarvan. Prachtige schetsen heeft hij gemaakt. Beware, wat een vitaliteit, wat een bekwaamheid, wat een werkkraft, in dat klimaat, op dien leeftijd; wat... een eeuwige jongheid. En wat een voorrecht voor ons, hem nog in ons midden te mogen hebben.

Den uitgever allen lof voor zijne voortreffelijke uitgave.

Laren (N.-H.), Mei 1932.

C. DE G.

OMSCHRIJVING ARCHITECTEN-HUIS TE BLARICUM.

(In verband met de gepubliceerde resultaten van de studietoetsvraag A. et A. voor een woonhuis van een architect, zond de Heer F. Hausbrand B.N.A. ons bijgaand huis. RED.)

Het bouwprogramma omvatte het ontwerpen van een huis met bureau voor een ongehuwden architect.

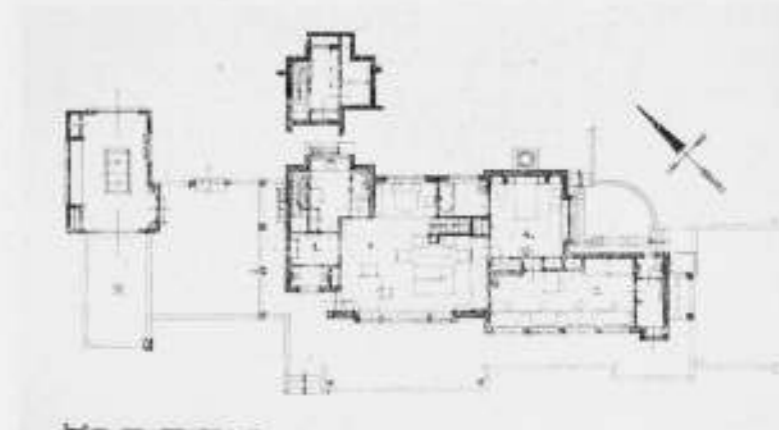
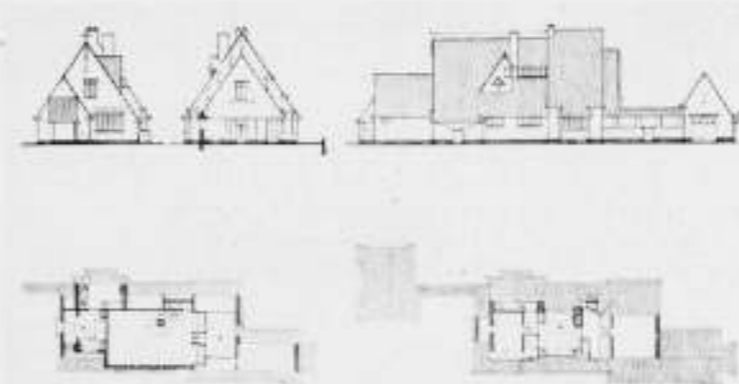
De op foto no. 1 en 2 voorkomende cijfers beteekenen: 1 entree, 2 huis- en werkkamer met eetnis, 3 teekenkamer, 4 slaapkamer, 5 kamer, 6 logeerkamer, 7 kamer van de huishoudster. De buitengevels zijn tot op plinthoogte van donker-paarse Limburgsche steen en verder van gele Friesche klinker. Het dak is gedekt met dof zwart verglaasde romaansche pan. De ramen, kozijnen en deuren zijn van staal en blauw geschilderd. De goten, luifels enz. zijn van gewapend beton.

In de verbinding tusschen woning en garage ligt, geheel vorst-vrij, de aanvoerbuis der centrale verwarming voor de garage. De verwarming en warmwater-voorziening geschiedt vanuit het keukenfornuis. Het gedeelte tuin voor het slaapkamervenster is zooveel verdiept gelegd, dat bij het langs loopen van dit raam, een inkijk in de kamer onmogelijk is.

ARCHITECTENHUIS TE BLARICUM

ARCHITECT F. HAUSBRAND, B.N.A.

Inhoud 1074 M³.
Nuttige oppervlakte 229 M².
Arch. F. Hausbrand b. i. E.T.H. Zürich Lid B.N.A. Laren N.H.

EEN ADVIES-BUREAU VAN DEN BUND DEUTSCHER ARCHITECTEN IN MÜNCHEN.

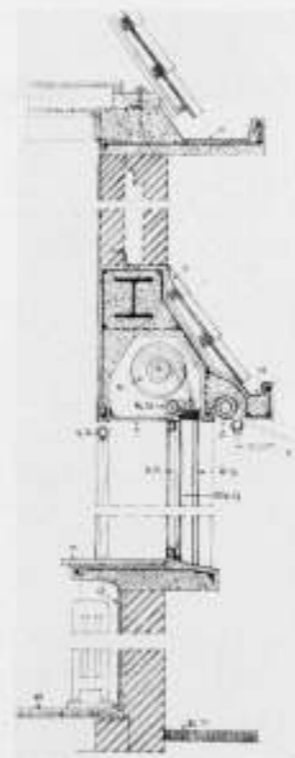
Over deze zeer merkwaardige instelling schrijft de architect Max Schoen B.D.A. in het Juni-nummer van „der Baumeister“: Een groep leden van de plaatselijke afdeling München van den B.D.A. opende in zijn bureau Galerie strasse 4 een Openbare Bauberatungsstelle. Kosteloos geeft iemand daar dagelijks antwoord op vragen, die op het bouwen betrekking hebben.

De belanghebbenden zijn er zich bewust van dat ook deze instelling geen zegen van opdrachten te voorschijn kan tooveren.

Zij weten dat slechts door jarenlangen arbeid aan kleine objecten het groote publiek langzamerhand weer vertrouwen in het werk van den architect zal krijgen. Want daarom gaat het toch eigenlijk, het verloren vertrouwen terug te winnen. Waardoor het verloren ging? Ook wel door fouten der architecten zelf, echter ook door de schuld van vele bouwkundigen. Het meest echter door de onkunde van het publiek, dat het verschil tusschen architect, aannemer enz. niet weet. Tegenwoordig komen de bouwheeren uit andere volksklassen voort dan vroeger, zoodat een poging om hun vertrouwen te herwinnen, dubbel belangrijk is. Tegenwoordig bouwt de kleine man voor zijn eigen rekening en gebruik. Juist zoo iemand, die een naburig huis als ideaal voor oogen zweeft houdt zijn eigen bouwplan voor te klein, te alledaagsch en te onbeduidend dan dat hij daarmee naar een goeden architect kan gaan. Hij wil zich niet wenden tot iemand, die geld vraagt voor arbeid, welke anderen oogenschijnlijk voor niets doen. En bovendien is hij er bang voor naar een architect te gaan die, naar hij meent, niet alleen technisch goed, maar ook mooi en modern moet bouwen; hij vrees, zich geheel te moeten overgeven aan een onbekende die hem tot allerlei dingen verlokken wil, welke hij niet overzien kan en eenmaal daarmee begonnen, kan hij niet meer terug.

Daarom gaat hij vrij blijvend naar een bouwondernemer, die hij zijn wenschen voorlegt. Deze moet, wil hij de gunst van den, naar hij hoopt, toekomstigen opdrachtgever niet verspeelen, tegen beter weten in, op diens wenschen ingaan en dus vanaf het eerste oogenblik afstand doen van de mogelijkheid een goede oplossing te verkrijgen.

De architect, die voor zijn arbeid wordt betaald, staat in een andere

De op foto no. 3 voorkomende letters beteekenen: M. mastiek, L. loodafdekking, R. rolluik, R.G. rolluik-geleider, R.S. Amerikaansch rolscreen (oprolbaar muggegaasscherm) R.S.G. rolscreen-geleider, S.R. stalen raam, G.R. gordijnroede, T. triplex (wegneembaar), H. hardsteen vensterbank, C. celotex isolatie, P. parketvloer, B.T. basaltinetegels, Z. UIT zonnescrm-uitzetter. Oplevering had plaats Mei 1929.

verhouding tot den opdrachtgever. Hij kan tegenvoorstellen doen om daarmede een bevredigende oplossing te vinden. In een veel algemeener belangstelling zien de architecten zich dus hun moeite beloofd om door kosteloos advies het vertrouwen van het groote publiek weer terug te winnen.

Dit nieuwe advies-bureau stelt zich niet tegenover de bureaux van de Heemschut-vereenigingen of van de openbare advies-bureaux. Het wil de bouwheeren pakken en leiden, voordat hunne voornemens vasten vorm hebben aangenomen. De andere advies-bureaux krijgen eerst het gereed zijnde ontwerp onder het oog en hebben dan de moeilijke, gewoonlijk weinig succes voorspellende opgaf het plan, waaraan de opdrachtgever zijn hart reeds verpaid heeft, nog eens „umzufrisieren“.

De taak, die onder het bereik van dit advies-bureau ligt, is ruimer dan men op het eerste oogenblik zou vermoeden. Zij omvat de volgende aan-gelegenheden:

1. adviezen voor het aankopen van terreinen.
2. adviezen betreffende het maken van het ontwerp (het bespreken van het bouwprogramma, in verband met grootte, kosten etc. Bemiddeling bij het kiezen van een architect).
3. adviezen over de uitvoering van het plan, b.v. over de bouw-technische voorschriften, over aannemers, over het materiaal enz.
4. adviezen bij moeilijkheden in de afbetaling.
5. hulp bij noodzakelijke verbeteringen van huizen en verbouwingen. Het taxeeren van schadevergoedingen.
6. het geven van adviezen over graven en grafsteenen.

JAARVERSLAG VAN DE PERMANENTE PRIJSVRAAG COMMISSIE OVER 1931 (Slot van pag. 192).

Alvorens dit jaarverslag te eindigen acht de P.P.C. eene herinnering aan het feit dat het dit jaar 2 decennien is geleden, dat de eerste Algemeene prijsvraagmaatregelen werden ingevoerd en de P.P.C. werd ingesteld, niet misplaatst.

Dit te minder nu de richting waarin de onderhanden herziening der A.N.P. zal worden geleid een niet onbetekenende wijziging zal brengen in de bevoegdheden der P.P.C. bij hare bemiddeling ter voorbereiding van wedstrijden, waar deze door wedstrijdrichters wordt gevraagd en daardoor een nieuwe aera voor de toepassing der A.N.P. en de actie van de P.P.C. zal worden ingeluid.

Tot goed verstand van de, in verband met de herziening der A.N.P. behandelde en te behandelen kwestie's, zal een terugblik trouwens nuttig zijn, daar de wordingsgeschiedenis het wezen van dit instituut verklaart. Het ligt voor de hand, dat aan de instelling der A.N.P. en P.P.C. in 1911, wel het een en ander is voorgegaan, dat aanleiding gaf tot haar ontstaan, en dat zijn oorsprong vond in een behoefte aan regeling op een gebied, waar willekeur vaak hoogtij vierde en onrechtmatigheden dikwijls niet waren uitgesloten.

Wij kunnen in de bouwkundige periodieken zoover teruggaan als wij willen, immer zullen wij meer of minder scherpe critiek vinden op het resultaat van prijsvragen en de uitspraak van de jury's, niet alleen door de direct daarbij betrokkenen, maar ook door de meer onpartijdig oordeelende buitenstaanders en een gedurig aandringen op het vaststellen van regelen, waardoor zoowel de rechten van de uitschrijvers als van de mededingers juist omlijnd en gewaarborgd worden en richtlijnen worden getrokken, waaraan deze, zoowel als de juryleden een houvast zouden hebben en tevens een tegenwicht zouden vinden voor hunne subjectieve meeningen ten dezen. Een sterke stimulans daartoe was zonder twijfel de wensch, om paal en perk te stellen aan het misbruik, dat door prijsvraaguitschrijvers zoo vaak van het prijsvraagstelsel werd gemaakt, om zonder, of met een minimum van vergoeding, de beschikking te verkrijgen over een aantal ontwerpen voor een of ander beoogd doel en op die wijze onrechtmatig te profiteeren van de gezindheid der kunstenaars om zelfs met de luttelste kans op belooning, die de wedstrijd hun in dergelijke omstandigheden bood, hun arbeid te geven.

Reeds in 1883 werden door wijlen A. W. Weisman en J. H. Leliman in woord en geschrift pogingen gedaan om in dezen misstand verbetering te brengen en sedert dien, getuigen de kolommen der bouwkundige bladen van een voortdurende belangstelling in het prijsvraagwezen, vermoedelijk ook wel gevoed door de resultaten, die te dien tijde in Duitschland en Oostenrijk zoo menigvuldig met prijsvragen werden verkregen.

In 1884 werden dienvolgens door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst eenige beperkte regelen opgesteld voor het uitschrijven van prijsvragen, die zonder veel commentaar door de bouwkundigen wel werden aanvaard, doch waarop geen enkele controle werd uitgeoefend en die dus niet met de omstandigheden meegrooiden en tenslotte geen voldoende kracht bleken te bezitten om daarmede met vrucht de misstanden op prijsvraaggebied te bestrijden.

Het duurde tot 1906 vooraleer het vraagstuk, naar aanleiding van het minder verkwikkelijke verloop van de Vredespaleis-prijsvraag, meer intens aan de orde werd gesteld in het Genootschap Architectura et Amicitia, ter verkrijging van vaste regelen voor het uitschrijven, zoowel van nationale als internationale prijsvragen, met het gevolg, dat dit onderwerp een vraagpunt werd op de agenda van het internationale Architecten-congres te

Londen en aanleiding gaf tot de bekende „Recommandations“ die op het latere Architecten-congres te Weenen werden aangenomen.

Wegens het ontbreken van bindende kracht, waren deze „Recommandations“ niet bruikbaar voor het doel, dat men zich voor onze nationale prijsvragen voor oogen had gesteld en zoo werd opnieuw de hand aan den ploeg geslagen om tot een nationale regeling te geraken.

Het was Paul de Jongh die het initiatief had genomen voor bovenbedoelde actie en die ook nu weder voorging bij het bewerken der Nederlandsche bouwkundige Vereenigingen om gezamenlijk te trachten voor Nederland te bereiken, wat internationaal nog niet rijp voor verwezenlijking bleek te zijn.

Een Commissie, waarin Architectura et Amicitia, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de Bond van Nederlandsche Architecten, Bouwkunst en Vriendschap en de Friesche Bouwkring vertegenwoordigd waren en waarin Paul de Jongh de drijvende kracht was, werd benoemd en stelde de eerste algemeene prijsvraag-regeling samen, die in 1910 door de „Constitueerende Vereenigingen“ werd aanvaard.

De eerste P.P.C. bestaande uit de Heeren A. Salm G.B.zn., Paul de Jongh en C. N. van Goor, werd 11 Februari 1911 als zoodanig geïnstalleerd en daarmede werd het gebied van de „toepassing“ van de A.N.P. betreden en vangt de werkzaamheid van de P.P.C., om ingevolge haar opdracht in naam der Constitueerende Vereenigingen te bevorderen dat bij het uitschrijven van prijsvragen, de bepalingen dezer regelen worden toegepast, aan.

Zooals het met alle wetten en verordeningen gaat, die voor 't eerst eenige materie regelen, bleken die eerste A.N.P. leemten te bevatten, die door herziening moesten worden uit den weg geruimd, en de allereerste taak der P.P.C. was dan ook zoo'n herziening, die nog in 1911 tot stand kwam ter hand te nemen en die gevolgd werd door anderen respectievelijk in 1914, 1921 en 1927 die op hun beurt wederom door de onderhanden herziening gevolgd zal worden.

Het behoeft ook geen betoog, dat het decreteren van bindende voorschriften en het nakomen daarvan door de gebondenen, twee zijn. De strijd tusschen de gemeenschapsbelangen en die van het individu is zoo oud als het „bestaan“ van individuen, en het valt het individu niet altijd gemakkelijk om zich, tegen zijn individueel belang in, in het gareel dat het gemeenschapsbelang hem oplegt, te voegen. Het is dan ook niet te verwonderen, dat vooral in den eersten tijd, veel oppositie tegen de regeling bestond bij hen, die zich door de toepassing daarvan, in hunne oogenblikkelijke belangen benadeeld achtten, en, er zich niet aan storend, huns weegs gingen.

Maar ook de uitschrijvers van de wedstrijden, die nog zoo gaarne in de prijsvraag het middel bleven zien, om voor weinig geld veel te krijgen, opponeerden sterk tegen de bemoeiingen der P.P.C., wanneer deze zich verzette tegen verkeerd samengestelde programma's en beschouwden dit als een onrechtmatige bemoeizucht, wanneer hun belangen daarmede in conflict kwamen.

Deze strijd is tot op den huidigen dag heel moeilijk gebleven, niet het minst hierdoor, dat helaas nog altijd, ook bij de leden van de Constitueerende Vereenigingen, niet zelden de neiging wordt geconstateerd, het, om der wille van hun goede kans, met de juistheid van een programma minder nauw te nemen, dan van hen mag en moet worden verwacht. Niettemin is in de verloop twintig jaren langzamerhand het bestaan van de A.N.P., een in zekere mate vanzelfsprekend begrip geworden, waarvan de juistheid wordt ingezien, en dat, hoe dan ook, aanvaard behoort te worden, met het gevolg, dat personen en lichamen die er voor twintig jaren niet aan gedacht zouden hebben inmenging in wat zij „hun“ zaken noemen, te duiden, zich nu tot de P.P.C. wenden, wanneer zij met wedstrijdaan-gelegenheden te maken krijgen.

Zeker is het nog niet al goud wat er blinkt op wedstrijdgebied en telkens blijkt nog dat met hand en tand gestreden moet worden tegen de overtredingen der A.N.P., door hen, die daaraan gebonden zijn. De jaarverslagen der P.P.C. kunnen daarvan getuigen, maar tevens valt daaruit af te leiden, dat deze gevallen „incidenten“ zijn en dat het recht van bestaan der A.N.P. niet meer principieel wordt betwist, zooals dit voor 20 jaar nog wel geschiedde, doch als eene noodzakelijkheid wordt erkend en aanvaard in het gemeenschappelijk belang van allen, die bij wedstrijden betrokken zijn.

Er kan dan ook, op wat bereikt is, wel met eenige voldoening worden terug gezien en dit zal de P.P.C. een spoorslag zijn om te trachten het bereikte te behouden en zoo mogelijk uit te breiden; met den onontbeerlijken steun van Besturen en leden der Constitueerende Vereenigingen die haar instelden, het mooie door Paul de Jongh begonnen werk voort te zetten en er toe mede te werken, op wedstrijdgebied allens betere verhoudingen te verkrijgen en de naleving der A.N.P. naar vermogen te bevorderen.

DE PERMANENTE PRIJSVRAAG COMMISSIE

W. F. GOUWE, Voorzitter.

C. N. VAN GOOR, Secretaris.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 21 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 11 JUNI 1932 No. 24 DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. Ledenvergadering van den B.N.A. (voorjaarsvergadering) op Vrijdag 8 en Zaterdag 9 Juli a.s. te Maastricht.

AGENDA:

1. Notulen.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Jaarverslag (opgenomen in deze officieele mededeelingen).
5. Rekening en Verantwoording over 1931 (zal per afzonderlijke mededeeling aan de leden worden toegezonden).
6. Benoeming van een lid in de Commissie van Onderwijs, in de vacature G. Versteeg (niet herkiesbaar).
Het Bestuur stelt de volgende voordracht: 1. Ir. A. J. van der Steur, 2. W. J. Sandhövel.
7. Uitschrijven van een prijsvraag.
In verband met de omstandigheid, dat het dit jaar 90 jaren geleden is, dat de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst werd opgericht, stelt het Bestuur voor een prijsvraag uit te schrijven. Nadere mededeelingen zullen op de vergadering worden gedaan.
8. Behandeling van het Rapport over het „Hak en Breekwerk“. Dit rapport zal in het volgend nummer worden opgenomen.
9. Rondvraag.

Over het volledige programma van het verblijf te Maastricht en de te bezichtigen werken zullen binnenkort uitvoerige mededeelingen worden gedaan.

Raadhuusbouw te Leiden.

Het Bestuur van den B.N.A. verzoekt hierbij met aandrang den leden, die een uitnoodiging hebben ontvangen om een ontwerp te maken voor het nieuwe Raadhuus te Leiden, behalve aan de Permanente Prijsvraag-Commissie, daarvan ook direct kennis te geven aan het Bestuur van den B.N.A.

Het Bestuur van den B.N.A.

Internationale prijsvraag Stadsverbetering Stockholm.

Op het bureau van den B.N.A. hangen thans ter inzage de kaarten, foto's etc. betrekking hebbende op deze prijsvraag. Iedere belangstellende kan hiervan kennis nemen.

Hoofdelijke Omslag 1932.

Het Bureau voor den hoofdelijken omslag 1932, deelt hierbij mede, dat de aangifteformulieren H. O. 1932, in den loop der volgende week zullen worden geopend.

Leden, die hun formulieren nog niet hebben ingezonden, gelieven dit alsnog te willen doen.
Zij, die het bedoelde formulier verzuimen in te zenden, zullen volgens de Statuten van den B.N.A. ambtshalve worden aangeslagen.

De Penningmeester.

JAARVERSLAG VAN DEN B.N.A. OVER 1931.

Ter voldoening aan het bepaalde in Par. 26 van de Statuten van den B.N.A., brengt het Bestuur het volgende verslag uit over den B.N.A. in 1931.

LEDEN.

In het verslagjaar overleden de heeren: Ir. S. Franco te Den Haag, Marius Poel te Blaricum en Y. v. d. Veen te Groningen.

In verband met het bereiken van den 70-jarigen leeftijd werden tot eereleden benoemd de heeren: Ir. Jos. Th. J. Cuyppers en B. J. Ouëndag en werd aan den heer C. N. van Goor de medaille van den B.N.A. verleend.

De volgende 12 architecten traden als lid tot den B.N.A. toe:
G. v. d. Gaast, J. C. F. Margry, F. H. Gerretsen, Ir. J. F. van Hoytema, R. Bom (was aspirant-lid), Ir. L. Ch. Kalff, P. J. Koster, Edm. Nijsten, J. W. Franken, Fr. Hausbrand, H. Henneke, J. Jans.

Aspirant-leden werden: Mej. Ir. J. Mulder, Ir. A. Rothuizen en Ir. J. Witteveen.
Voor het lidmaatschap bedankten de heeren:
J. W. Hanrath, G. Hoekzema, A. J. Kropholler, J. Moolenschot, Walter Dahlen en Han Groenewegen (buitenlandsch lid).
Het aantal leden, aspirant-leden, buitenlandsche leden en eereleden bedroeg op 31 December 1931 respectievelijk 306, 7, 7 en 17.

BESTUUR.

De aftredende bestuursleden de H. H. E. Verschuyt en Ir. A. J. van der Steur werden herkozen, zoodat de samenstelling van het Bestuur ongewijzigd bleef: Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, Voorzitter; Prof. Ir. G. Diehl, Vice-Voorzitter; Ir. A. J. van der Steur, Secretaris; E. Verschuyt, Penningmeester; H. v. d. Kloot Meijburg, W. J. Sandhövel en G. Versteeg, leden.

Het Dag. Bestuur bestond uit den Voorzitter, den Secretaris en den heer G. Versteeg, en bleef ook dit jaar in het bijzonder belast met het onderzoek naar de wijze van vakbeoefening van de kandidaten voor het lidmaatschap.

EERERAAD.

De Eereraad was samengesteld uit de heeren: C. N. van Goor, Voorzitter, J. Herman de Roos en B. van Bilderbeek, leden; E. J. Kuipers, P. G. Buskens en B. J. Ouëndag, pl. verv. leden; Mr. A. Hilbingh Prins, Secretaris.

Uit het verslag van den Eereraad kan het volgende worden ontleend. De wijziging in de Statuten en het H. R. van 1930 waren nog te kort in de praktijk, dan dat de Eereraad over zijn ondervinding daarmede een oordeel kan geven. Bij de afdoening van verschillende zaken bleek het intusschen noodzakelijk wijziging te brengen in de tot dusver gevolgde wijze van publicatie en andere punten. Een en ander leidde tot nog ingrijpende herzieningsvoorstellen der statuten en het H. R. die slechts gedeeltelijk in het verslagjaar op de ledenvergadering in behandeling kwamen. Door deze zaken en de behandeling van een aanmerkelijk grooter aantal klachten dan het vorig jaar breidde zich de werkzaamheid van den Eereraad zeer uit.

COMMISSIE VAN VOORLICHTING.

Het verslag van deze Commissie over 1931 werd in extenso gepubliceerd in de Off. Mededeelingen No. 8 van 20 Februari 1932.

COMMISSIE VAN REDACTIE.

Het jaarverslag van deze Commissie is opgenomen in de Off. Mededeelingen in No. 20 1932.

COMMISSIE VAN FINANCIËN.

De Commissie, bestaande uit de heeren C. B. Posthumus Meijjes, A. Otten en Ir. F. P. J. Peutz, controleerde de rekening en verantwoording over 1930.

COMMISSIE VAN ONDERWIJS.

Deze Commissie bestond uit de heeren: G. Versteeg, Voorzitter, Ir. W. de Vrind, Vice-Voorzitter, Maurits Plate, Ir. W. K. de Wijs en J. Zietsma, leden, waarin op 1 Juli de heeren Ir. de Vrind en Ir. de Wijs wegens periodieke aftreding werden vervangen door de heeren Alb. Kool en Ir. H. T. Zwiers.

Onder leiding van de Commissie werden in het voorjaar de Examens voor Bouwkundig Opzichter B. N. A. gehouden, waarover een uitvoerig verslag werd gepubliceerd, opgenomen in de Off. Mededeelingen van den B. N. A. No. 36, behoorende bij het nummer van 24 Oct. No. 43, terwijl de Commissie zich in het bijzonder bezig hield met de bestudeering van de opleiding van den Bouwkundig Opzichter.

In overleg met de Commissie werd door het Bestuur van den B. N. A. een regeling voor de afvaardigingen van het Kon. Inst. v. Ingenieurs en de 3 organisaties van bouwkundige technici in de z.g. Examen-commissie opgesteld.

COMMISSIES VAN GESCHILLEN. (Hor. Tabel 1922 en Hor. Tabel 1915 Tabel Volkshuisvesting).

In de samenstelling dezer Commissie kwam geen verandering.

COLLEGE VAN COMMISSARISSEN VAN HET ONDERSTEUNINGSFONDS. Dit bestond uit de Heeren: C. N. v. Goor, J. Herman de Roos en de Penningmeester. Aan een der leden van den B. N. A. werd door bemiddeling van het College een voorschot verstrekt uit de kas van het fonds.

OVERZICHT DER WERKZAAMHEDEN.

COMMISSIE VOOR DE OPLEIDING VAN DEN ARCHITECT.

Deze Commissie bestaande uit de Heeren: Prof. ir. G. Diehl, Voorzitter, Prof. W. A. E. v. d. Pluym, E. J. Kuipers, H. v. d. Kloot Meyburg, P. Vorkink en J. P. Mieras, Secretaris, bracht in Augustus 1931 haar rapport uit, dat gepubliceerd werd in het B. W. A. No. 43. Het rapport werd door de ledenvergadering van 12 Dec. 1931 aangenomen.

COMMISSIE VOOR DE WETTELIJKE BESCHERMING VAN DEN ARCHITECTENTITEL.

Bij het voeren der actie tot het instellen van eene Commissie van Regeeringswege, heeft het Bestuur voeling gehouden met deze Commissie, die bestaat uit de Heeren P. G. Buskens, Voorzitter, Prof. ir. G. Diehl, Prof. ir. M. J. Granpré Molière en A. Otten.

In Mei verscheen het rapport van de Gemengde Commissie ter Bestudeering van Hooger Beroep, spoedarbitrage etc., voor geschillen bij den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, waarover in ons vorig jaarverslag melding was gemaakt. Het rapport (opgenomen in de Nos. 25 en 26 van het B. W. A.) werd behandeld op de ledenvergadering te Groningen op 11 Juli en ongewijzigd aangenomen.

Het Eindontwerp Algemeene Administratieve Voorschriften (A. A. V. 1931) kwam in behandeling op de ledenvergadering te Groningen op 11 Juli. Met algemeene stemmen werd het Bestuur gemachtigd de nieuwe A. A. V. aan te bevelen.

De in het jaarverslag over 1930 reeds vermelde vraag over de toelaatbaarheid van namen van architecten B. N. A. op borden en schuttingen van eigenbouwers gaf het Bestuur in het voorjaar aanleiding een commissie in te stellen met opdracht het vraagstuk te onderzoeken. Deze commissie bestaande uit de heeren C. J. Blaauw, Voorzitter, J. A. Boer, H. Bunders, C. Eiffers en W. J. Gerretsen, bracht een rapport uit, dat echter eerst in 1932 in de ledenvergadering behandeld kon worden.

De wensch van het Bestuur, in het vorige jaarverslag uitgesproken, te zullen slagen met een goede brochure over „de architect en zijn werk“, is nog steeds niet verwezenlijkt. Het ontvangen concept achtte het Bestuur niet voor verspreiding geschikt.

Op de ledenvergadering van 28 Februari werden de herziene Regelen en Honorariumtabel voor de Volkshuisvesting aangenomen. Ook door den Nationalen Woningraad werden ze aanvaard en de Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid gaf er zijn sanctie aan. De nieuwe tabel werd gedateerd: 1 Mei 1932 en is sindsdien van kracht.

DE ALGEMEENE HONORARIUM COMMISSIE behandelde in het afgelopen jaar drie onderwerpen:

- herziening der Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen architect en opdrachtgever en de honoreering van den architect.
- ontwerp voor Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen architect en particulieren bouwondernemer en de honoreering van den architect.
- wijziging Regelen en Tabel voor de Volkshuisvesting van 1927.
In het geheel werden aan deze onderwerpen besteed 12 vergaderingen.
Het navolgende werd bereikt:

ad. a. Nadat onder de leden van den B. N. A. een enquête was gehouden werd door de commissie allereerst behandeld het ontwerp der indertijd benoemde Studiecommissie voor de herziening van de honorariumtabel. Met inachtneming van de door de enquête verschaft gegevens werd ten aanzien van de belangrijkste onderwerpen van het geldende reglement een voorontwerp gemaakt, dat ter principieele goedkeuring aan het Bestuur van den B. N. A. werd voorgelegd en goedgekeurd.

De Commissie ging daarna over tot artikelsgewijze herziening van de geldende regelen en kon daarna komen tot een geheel uitgewerkt nieuw reglement, dat thans ter kennis van de leden is gebracht en na verwerking der gemaakte opmerkingen aan de Algemeene Ledenvergadering van den B. N. A. zal worden aangeboden.

ad. b. De voor Amsterdam geldende voorschriften bleken zonder meer niet voor andere gemeenten te kunnen gelden. De in het blauwe boekje opgenomen summier regelen moesten worden uitgewerkt tot een reglement, hetwelk bedoeld is om — zij het met verschillende reducties naar een klare indeeling — voor het geheele land geldig te zijn. Daar dit onderwerp het laatst behandeld werd, kon de Commissie nog niet verder komen dan tot een ontwerp voor een dergelijk reglement dat — al is het het 4de geworden — heden nog niet voldoende is voorbereid om aan de leden van den B. N. A. te worden voorgelegd.

ad. c. Dit werk van de Commissie was wel het meest urgent, daar zoo spoedig mogelijk tot overeenstemming met de Regeering voor werken van Volkshuisvesting moest worden gekomen. In de Ledenvergadering van 28 Februari 1931 kon dan ook deze wijziging door den B. N. A. worden goedgekeurd, nadat de Minister zich met het aldus gewijzigd reglement accoord had verklaard.

De Commissie was aanvankelijk samengesteld uit de heeren: Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk (Voorzitter), J. P. Mieras, Th. J. Lammers, P. G. Buskens, Ir. A. Boeken, J. H. de Roos, W. J. Sandhóvel, Ir. W. K. de Wijs, en H. v. d. Kloot Meijburg, en werd naderhand aangevuld met de heeren B. Hoogstraten, Ph. J. Hamers, L. Drewes, terwijl de heer Mr. A. Hilbingh Prins als secretaris aan de Commissie was toegevoegd.

De regeling der meervoudige opdrachten, eveneens in het vorige jaarverslag aangevoerd en waaromtrent reeds enkele richtlijnen kwamen vast te staan, werd tengevolge van andere vraagstukken, die met de prijsvraagregelingen samenhangen, voorloopig aangehouden.

In de uitgebreide P. P. C. voor de herziening der A. N. P. werd o.m. het besluit genomen, de P. P. C. uitsluitend te doen optreden als een controleerend instituut van de naleving der regelen terwijl haar bevoegdheid tot het geven van advies over den wedstrijdvorm zou vervallen.

Het gevolg van dit besluit is geweest dat de C. V. een regeling moesten treffen aangaande het geven van adviezen. Middelertijd was ook een herziening van de Commissie van Voorlichting wenschelijk geworden, zoodat het Bestuur, op grond van het feit dat deze beide aangelegenheden nauw met elkaar samenhangen, ze te samen koppelde en beschouwde als één vraagstuk: het instellen van een College van Advies. Aan het eind van 1931 deed het Bestuur een voorstel betreffende 8 punten als grondslagen voor de instelling van een College van Advies. Dit werd eerst in 1932 behandeld. Wat de meervoudige opdrachten betreft kreeg het Bestuur door een uitvoerige correspondentie over een bepaald geval enkele veranderde inzichten over deze opdrachten, op grond waarvan het de P. P. C. voorstelde de materie voorloopig te laten rusten totdat de instelling van het College van Advies zou zijn geregeld. Behalve in deze organiseerende werkzaamheden, kwam het prijsvraagstelsel nog in behandeling op de ledenvergadering van 28 Febr. 1932, toen de vraag werd besproken: „Moet het streven van den B. N. A. meer gericht zijn op het bevorderen van prijsvragen, dan wel op meervoudige opdrachten“. De vergadering kwam tot enkele conclusies, die opgenomen zijn in de (off. meded. No. 13) gepubliceerde notulen der vergadering.

BEHANDELING VAN ADRESSEN AAN OVERHEIDSLICHAMEN ENZ.

Op verzoek van den kring Leeuwarden wendde het Bestuur zich d.d. 5 Januari tot het gemeentebestuur van Leeuwarden, met het verzoek het daarheen te willen leiden, dat bij de uitgifte van terreinen in erfpacht bij loting wordt uitgemaakt welke aanvrager een bouwontwerp kan indienen, onder de bepaling dat na gunstig advies van de S. C., de Raad het terrein in erfpacht aan den aanvrager zal uitgeven. Hierdoor zou worden voorkomen dat architecten, die ontwerpen maakten voor verschillende gegadigden, die ten slotte geen terreinen toegewezen werden, niet kunnen worden gehonoreerd, zoodat thans meermalen het geval schijnt te zijn.

Reeds bij schrijven van 21 Jan. d. a. v. berichtte het gemeentebestuur dat bij wijze van proef het aangegeven systeem in toepassing zou worden gebracht.

Op voorstel van de Commissie van Onderwijs werd op 19 Januari aan de verschillende besturen van de Midd. Technische scholen in Nederland het verzoek gericht bij de eind-examens een gedelegeerde te doen benoemen die lid is van den B. N. A. Dit verzoek heeft nog niet veel resultaat opgeleverd, voornamelijk doordat de besturen der M. T. S. vooralsnog geen verandering willen brengen in de personen, die reeds jarenlang als gedelegeerde de eind-examens bijwonen.

Aan het gemeentebestuur van Nieuw-Leusen bij Zwolle, werd d.d. 28 Januari in een adres verzocht voor het ontwerp voor den voorgenomen bouw van een nieuw raadhuis zich te wenden tot een bevoegd architect, zulks op grond van het feit dat het ontworpen plan van een tweetal architecten, die met de opdracht waren belast, erbarmelijk slecht was. De actie van het Bestuur had tot resultaat dat het ontwerp niet werd uitgevoerd, maar dat B. en W. van

Nieuw-Leusen door bemiddeling van de Prov. S. C. in Overijsel een nieuw project hebben gekregen, dat zal worden uitgevoerd.

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd een uitvoerig adres ingezonden met opmerkingen over het ingediende wetsontwerp tot wijziging van de Woningwet.

Deze materie was bestudeerd door eene Commissie bestaande uit de Heeren: Prof. Ir. J. A. G. v. d. Steur, Voorzitter, B. J. Ouendag, J. H. de Roos, ir. G. Friedhoff en Mr. A. Hilbrigh Prins, Secretaris.

Haar rapport werd de grondslag voor bovengenoemd adres.

Adressen werden gezonden aan het gem. bestuur van Brunssum en Schaesberg over het vele particuliere werk door de gem. architecten dezer gemeenten uitgevoerd.

Toen in April 1931 in Amsterdam het bekende voorstel aan de orde kwam van B. en W. om het Paleis op den Dam tegen een bepaald bedrag aan het Rijk te verkoopen, voor welk bedrag een nieuw raadhuis zou worden gebouwd, heeft het Bestuur van den B.N.A. B. en W. er in een adres op gewezen, dat, zoo tot het bouwen van een nieuw raadhuis zou worden besloten, de plaats ervan ernstig zal moeten worden bestudeerd. Het getuigde n.l. volgens het Bestuur van den B.N.A. van weinig stedenbouwkundig begrip het door den brand van het Paleis van Volksvlijt vrijgekomen terrein aan het Frederiksplein à priori het aangewezen terrein voor een nieuw raadhuis te verklaren. Bij de gemeentebesturen van Groningen, Helmond en Tilburg werd het instellen van een schoonheidscommissie bepleit.

Naar aanleiding van de Ned. afdeling op de Tentoonstelling van Stadsuitbreiding en Woningbouw op de Bau-Ausstellung te Berlijn, die naar het algemeene oordeel geen goed beeld gaf van hetgeen in ons land tot stand is gebracht, wendde het Bestuur zich tot den Minister van O. K. en W. met het verzoek ervoor te zorgen, dat bij inzending op belangrijke buitenlandse tentoonstellingen, ons land op waardige wijze wordt vertegenwoordigd.

De Minister antwoordde op dit adres, dat de bewuste tentoonstelling buiten zijn bemoeienis had gelegen, maar dat hij in het algemeen overtuigd is van de groote beteekenis, welke er voor het aanzien van ons land aan gelegen is, dat het op tentoonstellingen in den vreemde op waardige wijze vertegenwoordigd wordt.

Geadresseerd werd aan Prov. Staten van Utrecht over het toekennen van de subsidie aan de commissie tot instandhouding en bevordering van de schoonheid van stad en land. De subsidie werd echter niet verleend.

Eveneens werd geadresseerd aan den Gemeenteraad te Velsen, alwaar door het schrappen van de begrotingspost voor de S.C., deze in haar bestaan gevaar liep. Nader werd vernomen dat de S.C. voorloopig althans zal gehandhaafd blijven.

Op verzoek van den Kring Hilversum wendde het Bestuur zich in een adres tot den gemeenteraad van Huizen, in verband met het plan tot het verkavelen van een terrein, rondom het landgoed „Fenwoud” gelegen, waardoor een fraai stuk natuurschoon zou verloren gaan. Het eenige lichtpunt in deze zaak is dat het bedoelde verkavelingsplan voorloopig niet is goedgekeurd.

VERGADERINGEN EN EXCURSIES.

De B.N.A. hield in 1931 drie ledenvergaderingen, n.l. op 28 Februari te Amsterdam, op 11 Juli de Voorjaarsvergadering te Groningen en op 12 December de Najaarsvergadering te Amsterdam. Aan de vergadering te Groningen was een excursie verbonden. Op 24 Juli werd een excursie gehouden naar het Nieuwe Raadhuis van Hilversum en eenige nieuwe scholen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIÉRAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 18 JUNI N° 25

STUDIEPRIJSVragen UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP” TE ROTTERDAM IN 1931.

Jittreksel uit het Juryrapport.

Het is voor de Jury, gezien den aard van het ingezonden werk, een aangename taak de inzendingen te beoordeelen, noewel door het groote aantal (in totaal 161 inzendingen) de arbeid zeer omvangrijk is geweest.

Het is enerzijds prettig te kunnen constateeren, dat er nog steeds een zoo groote belangstelling bestaat voor deze prijsvragen, anderzijds moet men zich afvragen of de tijdsomstandigheden er niet toe hebben bijgedragen het aantal dit jaar meer dan twee maal zoo groot te doen zijn als het vorige jaar en dan kan men niet anders dan dit ten zeerste betreuren. Ook de keuze van de onderwerpen, n.l. een warenhuis in een stad van ± 200.000 inwoners, een toiletgebouwtje in een stadsplantsoen en een tentoonstellingsaffiche, is hiermede wel gebleken een gelukkige te zijn geweest, zeer zeker waren toch anders niet zooveel ontwerpen binnengekomen.

Natuurlijk is de kwaliteit van het ingezonden werk zeer verschillend, vele ontwerpen getuigen evenwel van de groote liefde waarmede men heeft gearbeid, al moest de Jury constateeren dat geen enkel ontwerp eigenlijk een „trouvaille” bleek te zijn. De in vele gevallen smakelijke wijze van voordragen doet prettig aan en toont dat er in dezen tijd van „fotomontage” toch ook nog onder de jongeren menschen zijn, die met vaardige hand de teekenstift weten te hanteeren.

Beziet men het resultaat van de drie prijsvragen, dan moet men toch erkennen dat vele ontwerpers zich hebben bezig gehouden met te trachten het vraagstuk op te lossen: hoe een zoo modern mogelijk gebouw te maken. De meesten hebben zich hierbij naar het oordeel van de Jury ernstig vergist en demonstreeren in hun ontwerpen veel schijnbare „neue Sachlichkeit” die bij nadere beschouwing blijkt uit niets anders te bestaan dan uit geforceerde en gewrongen oplossingen. De ontwerpers toonen een zekeren hartstocht in het zoeken naar iets „noch nicht dagewesenes” om toch vooral maar niet voor niet modern door te gaan. Het blijkt dat, op enkele uitzonderingen na, men niet begrijpt wat eigenlijk strikt genomen „zakelijk” is. En toch... is het misschien juist verheugend, dat de mensch zich niet kan losmaken van zijn aangeboren kunstgevoel en er altijd, zelfs in onzen tijd, in den meest zakelijken mensch nog romantiek schuilt. Dat de Jury goede „neue Sachlichkeit” zeer zeker ook kan waardeeren, blijkt uit de bekroning van een der ontwerpen voor het warenhuis.

Om den lust om op den ingeslagen weg voort te gaan, bij de ontwerpers levendig te houden en zoo noodig aan te wakkeren, heeft de Jury gemeend alle ontwerpen die aan het programma voldeden, meer gedetailleerd te moeten bespreken. En dan moet in verband hiermede allereerst worden vermeld, dat voor den aanvang van de beoordeeling de leden van de Jury zich eenparig hebben verklaard voor het standpunt, om eerst al die ontwerpen ter zijde te leggen, die op eenig punt in strijd waren met, of niet voldeden aan het programma. Nadat dit consequent en men zou haast zeggen met pijnlijke nauwkeurigheid was geschied, (zeer zeker onprettig voor

enkele vrij goede inzendingen) heeft de Jury haar taak aangevangen.

Voor het warenhuis kwamen 52 inzendingen in, onder de volgende motto's:

Absit violentia rebus, Efficiency, stonmortelo, G. D. J., Esperanto, Lichtfeest, Alfa, Mierennest, W. W., Sales, Neue Sachlichkeit, Spanning, Combinatie, Anno Praesenti, Contrasten, 3e Dimensie, T. L., Open, O. B. K., Lente, A. G., Favoriet, Hermes, C., Kajet, H., Ty, Sale (I), Alicla, Centrum, No. 3, de toorts, Weha, Sale (II), 1000 en 1, Look, pauvre denise, rayons, 1 op 6, A. A. 32, L'art de l'époque, Tempo, Koopkracht, M2, Zakelijk, Studie (I), Studie (II), One possibility, Onze tijd,

T
F., Ab ovo, T R T.

T
Voor het toiletgebouwtje kwamen 78 inzendingen in, onder de volgende motto's:

Zeven en variant Zeven, Rival, Delta, Poging, West, Intermezzo, Bouw... en Vriendschap, Nieuwe zakelijkheid-Oude zakelijkheid, Studie (I), Jacob, Jet, San, Eriam, Dienst 1932, Li, H (I), A—Z, Water, Lente (II), Studie (I), short stop, Klimop, Try, Plat, Studie (II), Sphynx, B, Rommy, Dirja, Voilà, H (II), Fiesta, Eén van velen, driehoek (geteekend), M.I.B.Y., To, Zwart en Wit, Tjip, S. H., Horizontaal, 't Huuske, Disegno, / a2 1931, Hygiëne, Anne, Danton, Werkloos; opere vacuus, T. I. S., Rond, A II, Relief, Eenvoud, Primo, Tijd, 29, Ari, Steen, Forba, Sanitair, Willy, Blank, Vijver, Cor, A—M, Tusschen 't groen, één, Aan 't water (I), Noodzaak, Hedato, L, Lente, Natuur, J. M. K., M. C., Aan 't Water (II), Beton en Glas, Ruimte.

Voor de tentoonstellingsaffiche kwamen 31 inzendingen in, onder de volgende motto's:

Aleae, A. B. C., Idée, Algebra, A I, Fragment, Vlakvulling, E. N. V., Symphonie, V—B, G—O, Arna, Grijs, E—pa, Rede, Lente, Denken en doen, Transparant, Door en Voor, Poging, M 14, Black and White, Triade, Eminreh, News from nowhere, fliits, Funktie, Bouwreklame, drie en JoJa.

In totaal 687 teekeningen.

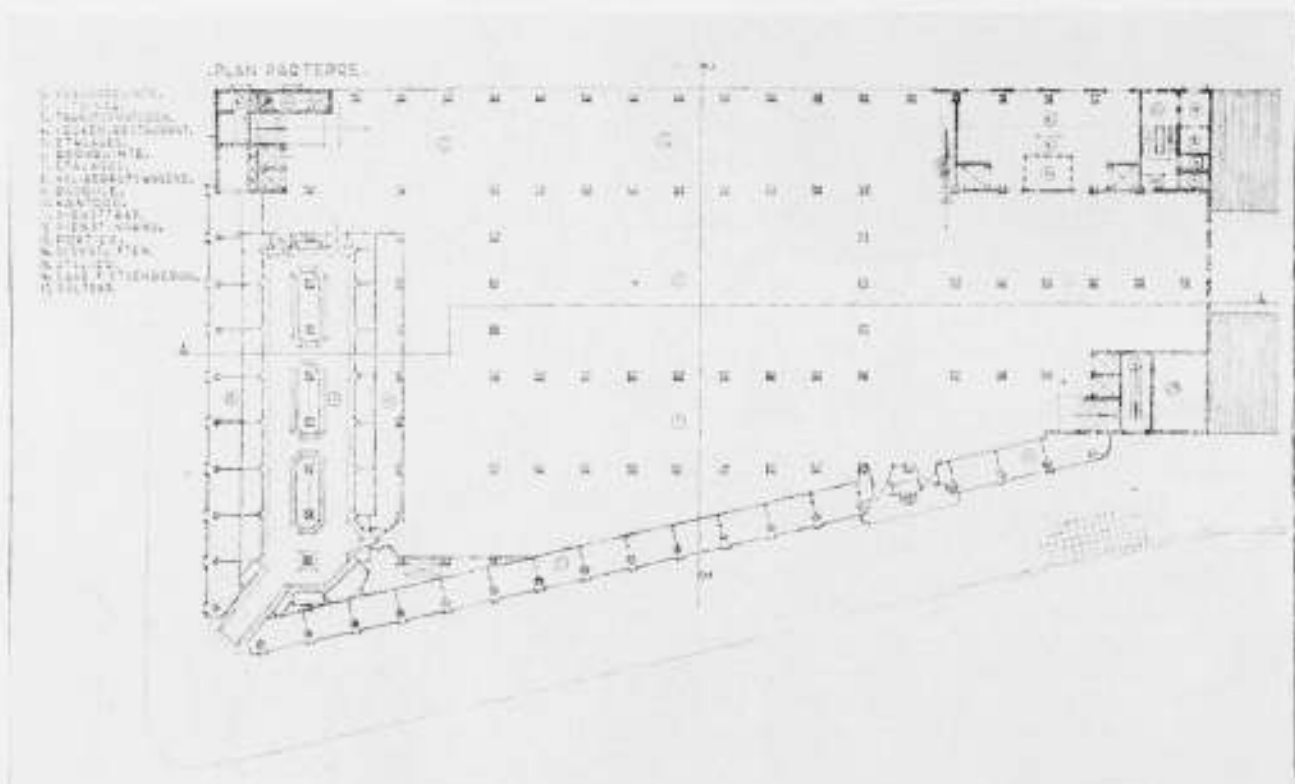
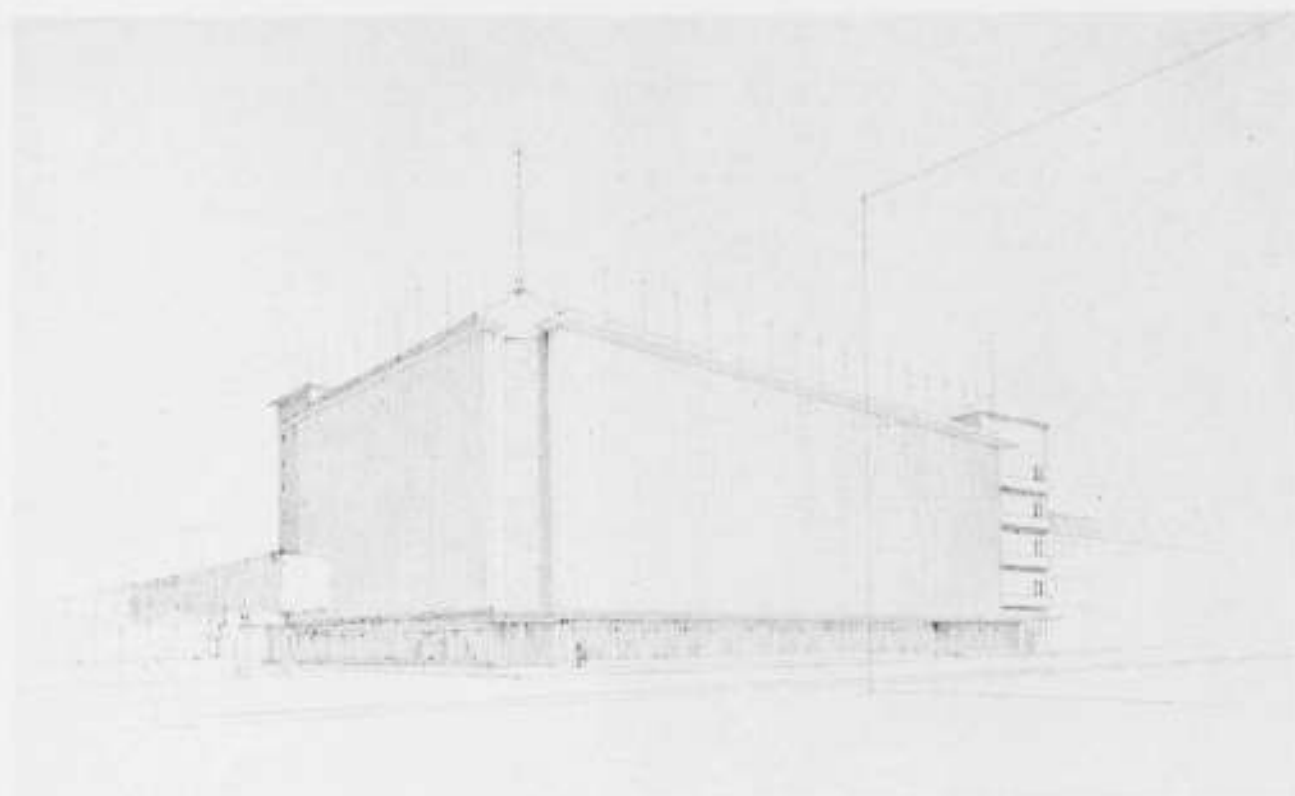
Warenhuis.

Bij een eerste beschouwing bleek al dadelijk dat de keuze heel moeilijk zou zijn. Bijna alle ontwerpen verraden een ernstig pogen en een goeden wil om het gegeven vraagstuk zoo goed mogelijk op te lossen.

Zonder nog te letten op de kwaliteit van het werk vielen allereerst af die ontwerpen welke niet geheel voldeden aan de in het programma gestelde eischen.

Het waren de motto's: 1 op 6, met een situatie op schaal 1 à 1000, A.A. 32 en „pauvre denise”, waarvan de perspectief niet is geteekend met de gevraagde horizonhoogte, No. 3, Open, Spanning, Hermes, Studie (I), Alicla en Lente, waarvan de teekeningen niet even groot waren, terwijl bij de inzendingen onder motto's Hermes, C en H, geen gevels op schaal 1 à 100 waren gevoegd. Tevens vielen de inzendingen onder de motto's Ab ovo en T. L. af, waarvan zoowel de naambrieven als de correspondentie-adressen ontbraken.

Dan vielen bij een tweede schifting achtereenvolgens af, (niet volgens verdienste gerangschikt) de motto's: Esperanto, Sales,

PRUISVRAAG, B. EN V. 1931-1932 WARENHUIS, SCHAAL 1:1000, APRIL 1932

STUDIEPRIJSVRAAG BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP
1e PRIJS, MOTTO ALFA, DOOR G. STROOM EN IR. W. VERMEER JR.

ONTWERP VOOR EEN WARENHUIS

Combinatie, W. W., G. D. J., O. B. K., Koopkracht, M2, Favoriet, Ty, F, stonmortelo, Absit violentia rebus, Neue Sachlichkeit, Efficiency, Lichtfeest, Zakelijk, Mierennest, Anno Praesenti, L'art de l'époque, Onze tijd, One possibility, Studie, Centrum, Sale, en Look.

Bij een derde schifting vielen dan uit, de motto's:

Motto „Contrasten". De hall voor de bedrijfsauto's is tamelijk klein. Mede door de goede steunpuntverdeling zijn de plans goed en hebben leuke vondsten. Op de 4e verdieping is de verbinding tusschen de keukens en de kantine slecht.

De gebogen gevel aan den verkeersader, was bij een verdere doorzetting van de bocht in de straat gemotiveerd. Als hoekoplossing is het geval niet ongeslaagd, de contrasten zijn echter niet altijd logisch gegrond. Het teekenswerk is goed.

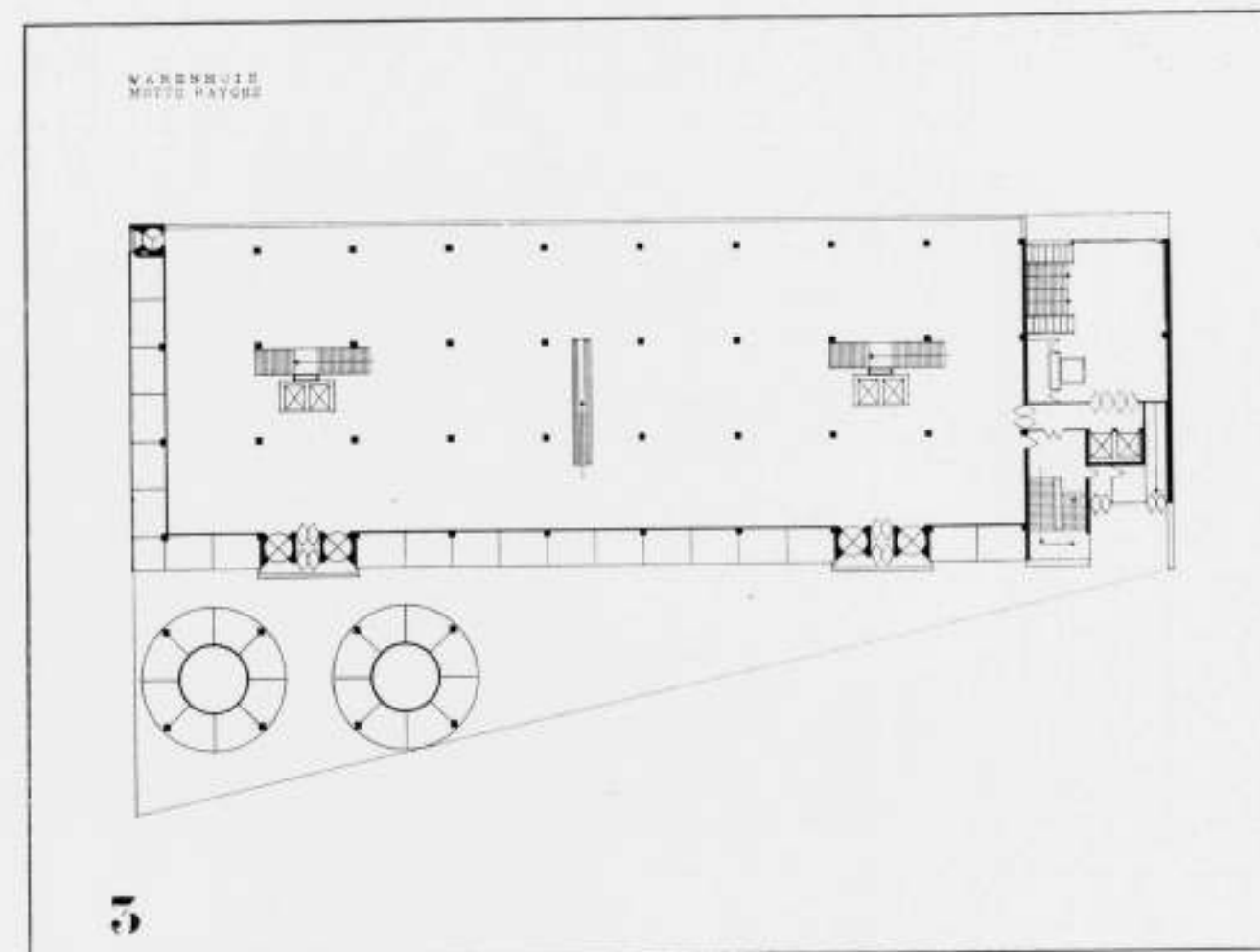
Motto „3e dimensie". De étaleurs kunnen niet onder de étalages komen. De garderobes en de expeditie in den kelder zijn goed opgelost. De ingangen op den begane grond zijn goed. De bibliotheek ligt in afwijking van het programma op de 2e verdieping. De architectuur heeft decoratieve kwaliteiten. De plans zijn zeer goed. De voordracht is zeer smakelijk.

Motto „Kajet". In den kelder zijn te veel gangen, de kolommen in de gangen zijn slecht. Op de 4e verdieping is de ligging van de bibliotheek midden in de lunchroom, voor beide zeer schadelijk. De toegang tot deze verdieping is zeer onvoldoende.

De architectuur is onbenullig, het teekenswerk matig.

Motto „Sale" (1). Verbinding in kelder van expeditie en magazijnen is onvoldoende, verder vertoont het plan goede oplossingen.

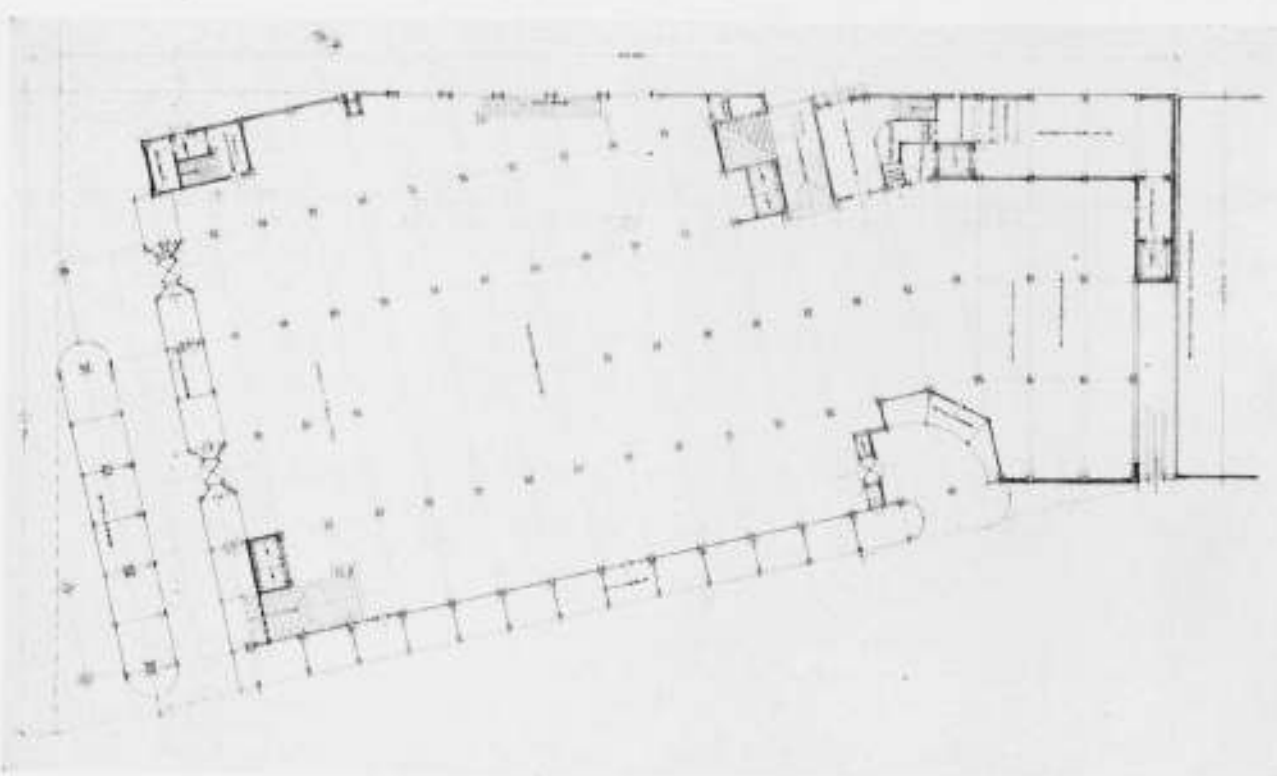
Het buffet van de lunchroom is te klein, terwijl de ligging van de keukens ten opzichte van de lunchroom niet gunstig is.

STUDIEPRIJSVRAAG BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP

2^e PRIJS, MOTTO RAYONS, DOOR P. ZANSTRA EN B. ZANSTRA

ONTWERP VOOR EEN WARENHUIS

STUDIEPRIJSVRAAG BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP
3e PRIJS, MOTTO TEMPO, DOOR C. F. J. VLEKKE

ONTWERP VOOR EEN WARENHUIS

De ligging van de bibliotheek is niet goed. De lift in den zuidelijken hoek ligt slecht.

Het teekenwerk is goed. De architectuur is min of meer nuchter en toont geen vaste hand, verraaft evenwel een poging tot zakelijke uitdrukking, die niet voldragen is. De plaatsing van het accent is niet gemotiveerd. „Motto „A.G.“. De steunpuntverdeling is heel slecht. De ingangen liggen niet juist. De verwerking van den scheeven hoek is mislukt. De hoofdtrap is uit de schaal, te groot. De distributie van trappen en liften is goed. Het buffet van de lunchroom is te klein. De bibliotheek ligt goed. De architectuur is slecht, de verhoudingen vooral aan den korten gevel zijn ongevoelig. Het gebruik van spiegelruitjes van $3 \times 3,5$ m op een dergelijke hoogte, verdient geen aanbeveling, en is oeconomisch noch technisch verantwoord.

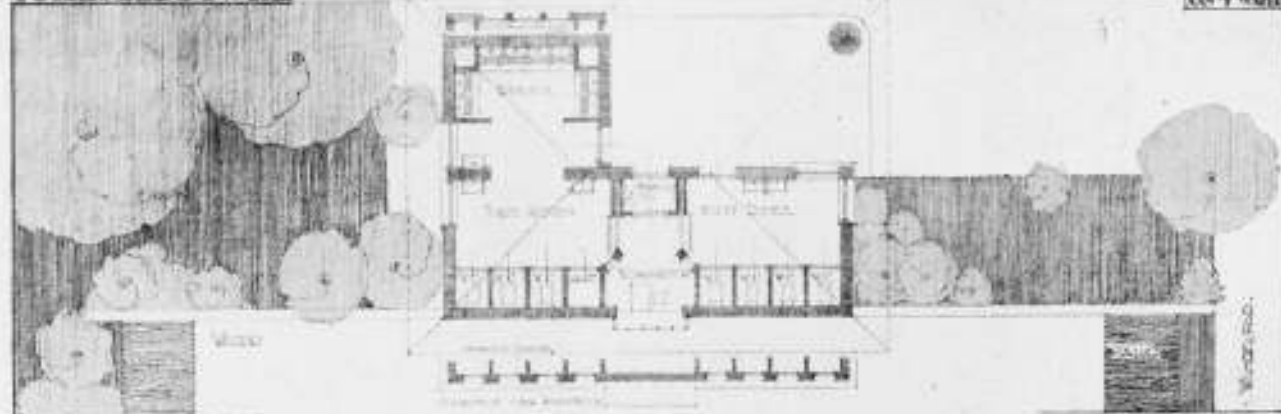
Motto „Weha“. De planinndeeling is goed, er is echter iets te veel ruimte opgeofferd aan de eilandétalages. De architectuur is onvast en geeft in haar karakter niet dien indruk, dien men van een warenhuis verwachten mag. Met name moet bezwaar gemaakt worden tegen de opvatting, om met daken het eigenlijk karakter te verdoezelen. Het conflict komt duidelijk tot uiting waar de daktuin als een enclave binnen de groepeerling valt.

T
Motto T R T. Het kelderplan is goed, op den beganen grond is echter

T
aan de étalages te veel opgeofferd. Het maken van twee roltrappen in een dergelijk gebouw is wel overdreven. De geforceerde verzwaaring van de steunpunten is verkeerd, terwijl toch de lichte hall reeds slechts tusschen de steunpunten is gelegen.

TOILETGEBOUWTJE

STUDIEPRIJSVRAAG BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP
EERSTE PRIJS, MOTTO AAN 'T WATER, DOOR NIC. HULSBOSCH JR.

ONTWERP VOOR EEN TOILETGEBOUWTJE

De poging om aan den hoek een hoofdmotief te geven, is niet geslaagd. De knik in den langen gevel is slecht. De uitbouw is te log en te grof, het accent daarnaast is ongemotiveerd. De oplossing van vitrines tegen den gevel is gezocht en onjuist.

Motto „1000 en 1“. Het kelderplan is goed, de verdeling van de steunpunten eveneens. De bibliotheek is te klein, ligt evenwel goed. Het plan in het algemeen is verdienstelijk.

De architectuur is eerlijk en door zijn eenvoud te respecteren. Te betreuren is echter dat die eerlijkheid in den achtergevel niet is volgehouden. Motto „de toorts“. De ruimte voor aankomende en vertrekkende goederen is goed opgelost. De planinndeeling vertoont heel goede vindingen. De lunchroom is te klein. De lichte hall aan de achterstraat is uit een oogpunt van verlichting onlogisch, terwijl door deze oplossing het gebouw van binnen slechts matig verlicht zal zijn.

De architectuur is lang niet onverdienstelijk, terwijl de verhoudingen prettig zijn, doch soms wat ongevoelig. De hooge vitrine is op een zeer geforceerde wijze tegen het gebouw geplakt. De bekroning van den toren is van een andere geesteshouding dan de rest. Het teekenwerk is zeer smakelijk. Motto „Tempo“. Het plan heeft goede kwaliteiten; vooral de steunpuntverdeling verdient waardeering. Te betreuren is het plaatsen van toiletten in het beste gedeelte van het gebouw, hetgeen ook aan de compositie buiten, afbreuk doet.

De perspectief geeft voor de architectuuruitbeelding een ongunstig beeld. De tekening is vermoedelijk ook fout. De architectuur mist bezieling, is overigens eerlijk uit het plan ontstaan.

Motto „Rayons“. Het plan is op alle verdiepingen zeer goed. De functies der verschillende diensten zijn goed gescheiden en komen uitstekend tot uitdrukking. De waarde van de eiland-étalages is hier problematisch.

De verdeling van trappen, liften en roltrap verdienen waardeering; deze komen in dit plan zeer goed tot hun recht.

De architectuur kan in haar opvattingen zuiver worden geacht, van alle inzendingen die deze richting hebben voorgestaan, is dit het eerlijkst en het zuiverst.

Motto „Alfa“. Het plan is op alle verdiepingen voortreffelijk. De lichtschepping van den Noord-Oostgevel is gunstig. Gewaardeerd dient te

worden, de ruimteontwikkeling aan de voorzijde boven den hoofdtoegang. Het plan beantwoordt het meest aan het programma.

De gedachte om de richting van aangrenzende bebouwing door te trekken alvorens de scheeve richting te introducereen, moet gelukkig geacht worden. De architectuur is fijngevoelig, de bekroning van de hoekoplossing zou bij nadere bestudeering zeker winnen. Deze architectuur past ook goed in een groote provincie stad. Het teekenwerk is voortreffelijk.

Na ernstige overweging kwam de Jury tot de overtuiging, dat de drie laatst genoemde ontwerpen voor een bekroning in aanmerking kwamen en stelde daarom aan het Bestuur van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap“ voor de prijzen als volgt te verdeelen:

Motto „Alfa“.
eerste prijs: f 60.— en zilveren medaille, met getuigschrift.
Motto „Rayons“.
tweede prijs: f 40.— en bronzen medaille, met getuigschrift.
Motto „Tempo“.
derde prijs: f 25.— en bronzen medaille, met getuigschrift.
Toiletgebouwtje.

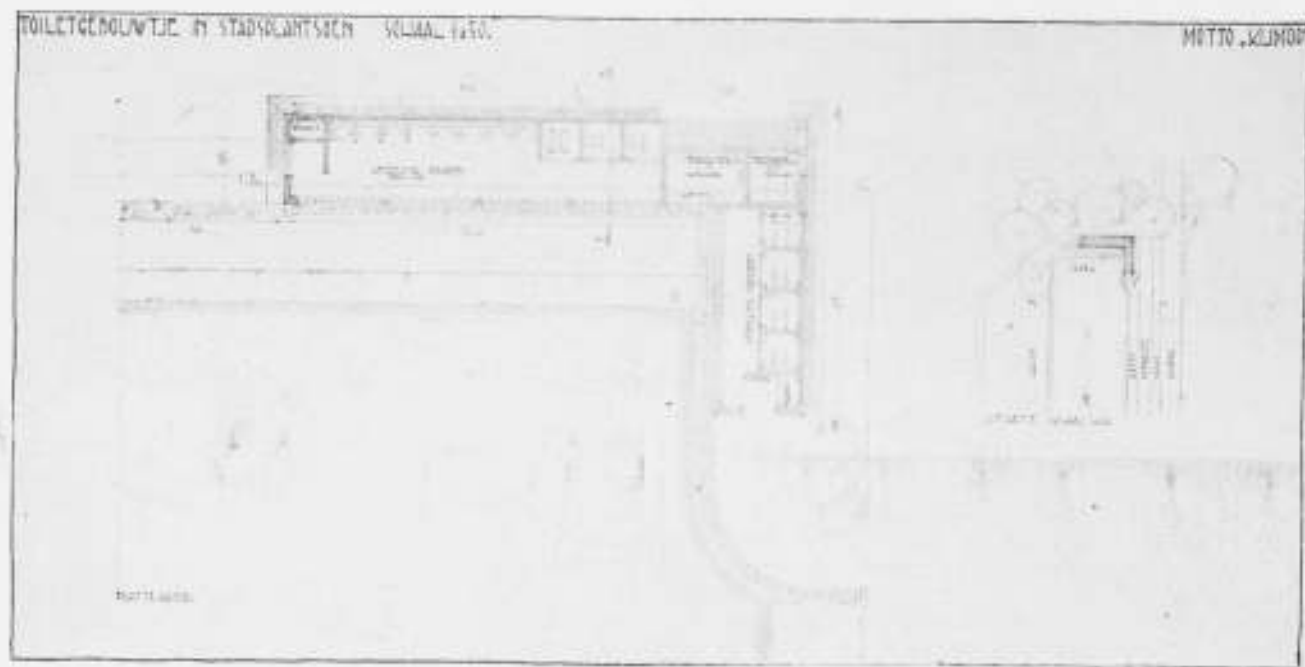
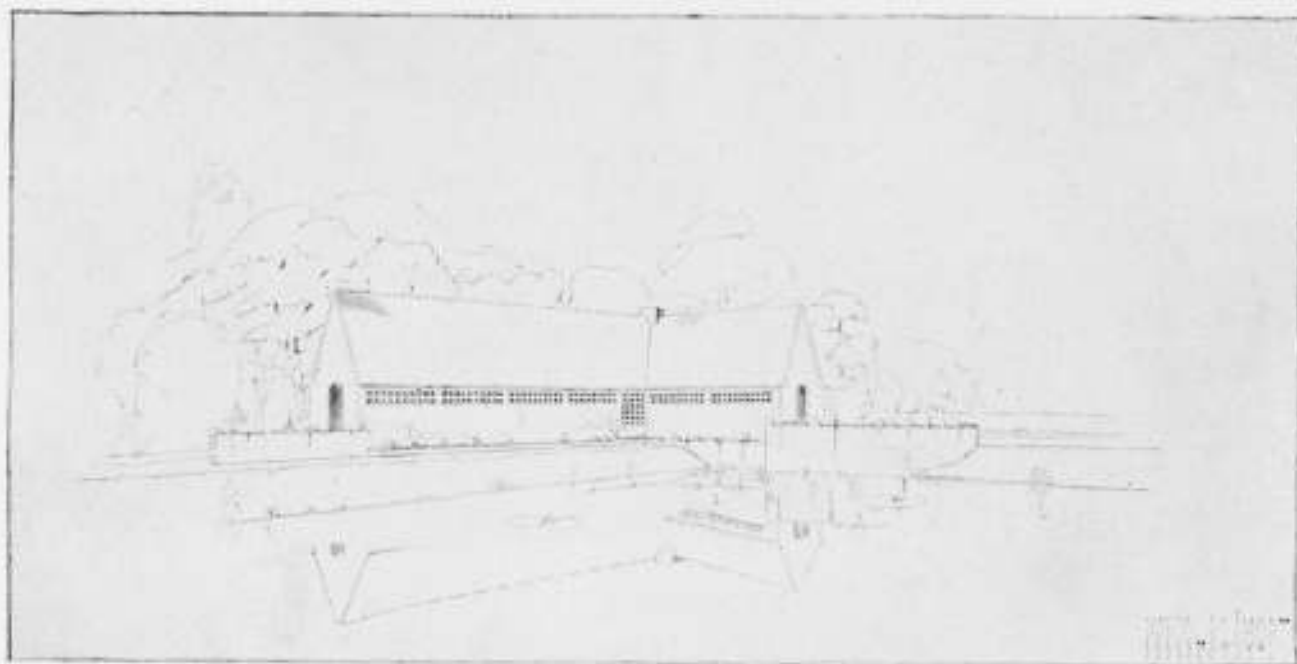
Bij de beoordeeling heeft de Jury ook hier weer die ontwerpen ter zijde gelegd, die niet geheel voldeden aan het programma. Het waren de motto's:

„Rommy“, hetwelk op schaal 1 à 100 is geteekend in plaats van op 1 à 50.

„29“ en „H“ (II), waarvan de perspectief-teekeningen niet goed waren.

„Tusschen 't groen“, waarbij geen plattegrond was.
„Ruimte“, „Jet“ en „Jacob“, waarbij een situatie op schaal 1 à 500 ontbrak.

„Zeven“, „West“ en „A—Z“, waarvan de manier van opzetten niet aan het programma voldeed.

STUDIEPRIJSVRAAG BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP
DERDE PRIJS, MOTTO KLIMOP, DOOR M. C. A. TOLK

ONTWERP VOOR EEN TOILETGEBOUWTJE
DOOR M. C. A. TOLK

„Tijd“, „Voila“, „Danton“ en „Relief“, waarvan de tekeningen niet even groot waren.

Bij een tweede selectie vielen dan die ontwerpen af, waarbij niet voldoende, of in het geheel geen rekening was gehouden, met de praktische uitvoerbaarheid en bruikbaarheid.

Het was niet doenlijk, mede in verband met de geringe kwaliteitsverschillen in vele gevallen, een rangorde voor deze ontwerpen vast te stellen, zoodat willekeurig de hieronder volgende motto's min of meer gedetailleerd worden besproken.

Motto's Posing, M. C., Dirja, Try, 't Huuske, Studie 106, Sphynx, Eén, Intermezzo, Lente, Delta, Oude Zakelijkheid, Nieuwe Zakelijkheid, Water, B. Studie (98), San, Cor, Blank, Sanitair, Willy, A. M., Eén van velen, Eenvoud, Driehoek, A. E., Werkloos, opere vacuus, T. I. S., Animo, S. H., Horizontaal. Dan vallen bij de 3e selectie die ontwerpen af, die hoewel in plan, als wat de architectuur betreft wel beter zijn, doch geen van alle boven het gemiddelde gaan. Het zijn de volgende ontwerpen.

Motto: Rival, Bouw- en Vriendschap, Aan 't Water (63), Beton en glas, Plat, J.M.K., Natuur, L, Lente, Ari, Studie I (85), Eriam, Dienst 1932, Noodzaak, Fiesta, A.M., Steen, A² 1931, Forbra, Wit-Zwart, Primo, Hygiëne. Dan blijven nog over de inzendingen onder de hierna volgende motto's,

die in het algemeen zowel wat architectuur als wat de plattegronden betreft, onder de beste inzendingen kunnen worden gerekend. (Onderstaande inzendingen zijn ook weer niet volgens verdienste gerangschikt).

Motto „H“. De betonconstructie is volkomen ongemotiveerd en veel te geforceerd. Er is niet voldoende partij getrokken van de ligging bij den vijver. Het geheel mist de sfeer van een park.

Motto „Rond“. In plattegrond sluit dit ontwerp niet bij den vijver aan. De urinoirs hadden beter in de achterste sector ondergebracht kunnen worden. Ofschoon de plattegrond heel verdienstelijk is, is het lastig er een goede architectuur bij te componeren, hetgeen uit de geboden oplossing ook blijkt.

Motto „M.I.B.Y.“. Kunstverlichting is hier blijkbaar noodzakelijk, hetgeen zeer onjuist is. De kapvorm komt niet uit het plan voort en is voor een dergelijk gebouw niet geëigend. Het tekenwerk is keurig verzorgd.

Motto „Tijp“. Een goed plan, keurig geteekend, vooral in de projecties. De perspectieftekening staat lang niet op hetzelfde peil.

Men vraagt zich af waarom de bekapping niet over de urinoirs is doorgevoerd.

Motto „Disegno“. Het plan is beknopt en goed, de ligging is ook goed. De verlichting is heel goed. De architectuur is echter te blokkerig.

Motto „L“. De plattegrond is zeer beknopt. Past wat de architectuur betreft echter beter op een plein, dan in een stadspantsaen.

Het plat geeft een slecht silhouet. De architectuur doet te kil in de gegeven omgeving.

Motto „To“. Het plan zit aardig in elkaar, is echter wat lang gerek. Er is goed van de ligging bij den vijver geprofiteerd. De kap is te domi-

neerend en te zwaar van overtrek, hetgeen op de gevels minder uitkomt dan in de perspectief. De geweldige schoorsteen is te decoratief, de gevel aan den rijweg is het aardigst.

Het tekenwerk is buitengewoon goed.

Motto „Vijver“. Dit ontwerp geeft een behoorlijke afsluiting van den vijver.

Het doet echter minder als een toiletgebouw aan, dan b.v. motto „Hedato“. De telefoon had dicht bij den bewaarster kunnen liggen, dan nu het geval is.

Motto „short stop“. Plan is goed. Er is te veel gestreefd naar monumentaliteit, welke monumentaliteit de ontwerper in de gevels niet heeft kunnen volhouden.

Motto „Klimop“. Plan zeer goed, is echter wat langgerekt. Het geheel sluit goed bij den vijver aan.

Het tekenwerk is heel goed.

Motto „Hedato“. De plattegrond is heel goed. De architectuur is rustig, sluit goed aan bij de omgeving en vertoont het typische karakter van een toiletgebouwtje. De aansluiting bij den vijver is minder goed dan bij motto „Aan 't water“. Het tekenwerk is heel goed.

Motto „Aan 't water“. Dit ontwerp geeft een uitstekende vijverafsluiting en heeft een heel mooi parkkarakter. De plattegrond is zeer eenvoudig en overzichtelijk.

Het tekenwerk vooral van de perspectieftekening is voortreffelijk.

De Jury heeft gemeend de laatste drie ontwerpen voor een bekroning aan het Bestuur van de Vereeniging te moeten voordragen.

Zij wil echter niet nalaten er hier in het algemeen nog even op te wijzen, dat bijna alle ontwerpen een te groote monumentaliteit vertoonen, waarvan ook de bekroonden niet zijn vrij te pleiten.

De Jury stelt dan voor de prijzen als volgt te verdeelen:

Motto „Aan 't water“.

eerste prijs f 25.— en zilveren medaille met getuigschrift.

Motto „Hedato“.

tweede prijs f 10.— en bronzen medaille met getuigschrift.

Motto „Klimop“.

derde prijs: eervolle vermelding.

Tentoonstellingsaffiche.

Alle inzendingen hebben voldaan aan de gestelde kleureischen. Door de gemaniëerde, oorspronkelijke en „onzakelijke“ scheefstelling van de tekstregels, waaronder de redactie onoverzichtelijk en verwarrend wordt, zijn de inzendingen onder de motto's „Aleae“, „A. B. C.“, „Idee“, „Algebra“, „Arna“, „drie“, „Funktie“, „Flits“, „triad“, „Eminreh“ en „M 14“, bij de eerste schifting terzijde gelegd.

Het daardoor opzettelijk streven naar excentriciteit, demonstreert het blind tasten naar nieuwe wegen.

Bij de tweede schifting zijn die affiches uitgevallen, waarbij de ontwerper gebruik heeft gemaakt van perspectievische voorstellingen als gevolg van de „foto-montage“.

Gold voor enkele jaren de meening, dat een affiche uitsluitend vlak moest zijn, zonder eenige perspectievische werking, de „foto-montage“, waarbij geen andere oplossingen dan perspectievische mogelijk zijn, heeft de idee van vlakvulling geheel prijsgegeven en sactioneert de meest geforceerde, perspectievische verwordingen, zooals op de motto's „Aleae“, „A. B. C.“, „Algebra“, „Arna“, „Funktie“, „Flits“, „triade“, „Lente“, „Eminreh“, „door en voor“, „news from nowhere“, „fragment“, „Bouwreclame“, „Rede“ en „de Tos“, terwijl de inzending onder Motto „E. N. V.“ een grensgeval is. De rest heeft die algemeene gebreken niet.

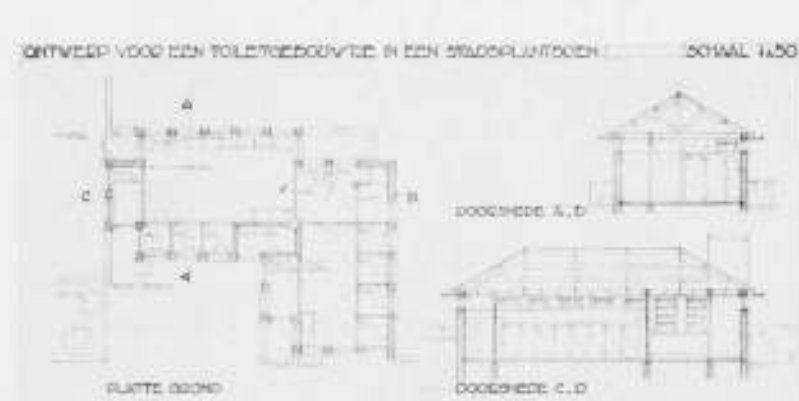
Naar aanleiding van de beantwoording van de vraag „is het toegestaan vervloeiende kleuren te bezigen“, waarop ontkennd is geantwoord, vervallen de motto's „E. N. V.“, „JoJa“, „Go“ en „Transparant“.

Daarna vallen door onrustige indeeling af, de ontwerpen onder de motto's „Posing“ en „denken doen“. De ornamentale vulling als verband tusschen de tekstgroepen is meer geaccenteerd dan de tekst, waardoor de affiches rammelen.

Van blijven over de ontwerpen onder de motto's „E-pa“,

TOILETGEBOUWTJE. MOTTO „HEDATO“

TOILETGEBOUWTJE. MOTTO „HEDATO“

STUDIEPRIJSVRAAG BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP ONTW. VOOR EEN TOILETGEBOUWTJE 2e PRIJS, MOTTO HEDATO, FRED. DE HAAS

„Black and White“, „A“, „Vlakvulling“, „Grijs“, „Symphonie“ en „V. B.“.

Hiervan is motto „Vlakvulling“ het minst geslaagd, aangezien hier een symbool gebruikt is, wat alleen op de bouwkunst slaat en dit motief te domineerend geworden is. Bovendien doet het een sterke concurrentie aan met den tekst, die

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP

TENTOONSTELLING
ONTWERPEN
STUDIEPRYSVRAGEN
1931

GEOPEND VAN 30 APRIL-7 MEI
VAN 10 TOT 16 UUR

TOEGANG VRY

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP

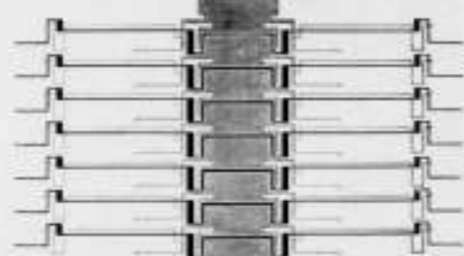
TENTOONSTELLING

ONTWERPEN
STUDIE
PRYSVRAGEN
1931

GEOPEND VAN
30 APRIL-7 MEI
VAN 10-16 UUR

TOEGANG VRY

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP

TENTOONSTELLING ONTWERPEN
STUDIEPRYSVRAGEN 1931
GEOPEND VAN 30 APRIL-7 MEI
VAN 10-16 UUR TOEGANG VRY

STUDIEPRIJSVRAAG BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP
2: PRIJS MOTTO GRIJS, J. HERLAAR 1: PRIJS MOTTO BLACK AND WHITE, W. P. MEIJER 3: PRIJS MOTTO SYMPHONIE, JOH. G. BALJET

overigens zeer goed van verdeling is. De inzender heeft geen weg geweten met het groote gele veld.

Motto „E-pa”. De plattegrond van den toren van Borsippa heeft hier alleen een archeologische waarde; de ethische beschouwing die als toelichting is gegeven, staat buiten de sfeer van „Bouwkunst en Vriendschap”. De hoofdingeeling is rustig, de letters zijn goed en duidelijk leesbaar. Het eerstgenoemde motief domineert te veel en is in dit bijzet volgens de Jury geheel misplaatst. Zonder de toelichting is dit motief niet verstaanbaar.

Motto „A”. Op het eerste gezicht doet dit ontwerp rustig en evenwichtig aan, bij nadere beschouwing blijkt echter dat de ontwerper de redactie-verdeling niet heeft begrepen.

De naam van de Vereeniging is het meest ondergeschikt behandeld. De woorden „tentoonstelling” en „studieprijsvragen” behooren bij elkaar, doch zijn als zoodanig niet verwerkt. Het vermijden van hoofdletters geeft op een lithografie geen enkele besparing.

Motto „Symphonie”. De redactie-verdeling is uitstekend, de witruimte tusschen de letters onderling is niet onberispelijk, wat duidelijk uitkomt in het woord ontwerpen.

De ornamentale versiering is wel decoratief, maar steunt geen enkele gedachte.

Motto „Grijs”. De letterverdeling is heel goed, de letters zijn ook goed van vorm. De kleur is wat triest, het geheel maakt een te maten indruk. Het is jammer dat de inzender van de toegestane derde kleur geen gebruik heeft gemaakt.

De ontwerper heeft de redactie uitstekend begrepen en verwerkt. Motto „Black and White”. Dit ontwerp vertoont de beste redactie- en letterverdeling. De vraag is of een andere kleur dan zwart als fond, bij uitvoering de waarde van de affiche niet sterk zou zijn ten goede gekomen.

Alhoewel de Jury vindt dat geen enkel ontwerp van al deze inzendingen haar direct overtuigd heeft, heeft de Jury toch besloten aan het Bestuur voor te stellen aan motto „Black and White” den eersten prijs, aan de inzending onder motto „Grijs” den tweeden prijs en aan de inzending onder motto „Symphonie” den derden prijs toe te kennen.

Motto „Black and White”.
eerste prijs: f 25.— en bronzen medaille met getuigschrift.

Motto „Grijs”.
tweede prijs f 10.— en bronzen medaille met getuigschrift.

Motto „Symphonie”.
derde prijs: een eervolle vermelding.

De ontwerper van de inzending onder motto „Black and White”, heeft medegedeeld afstand te doen van den hem toegekenden prijs. Met algemeene stemmen heeft de Jury daarop besloten het Bestuur voor te stellen het daardoor beschikbaar komende bedrag van f 25.— aan den ontwerper van de inzending voor het warenhuis onder Motto „Tempo” toe te kennen.

Uitslag:

Na opening van de naambrieven kan als resultaat van de drie prijsvragen het volgende resumé worden gegeven.

Warenhuis.

1e prijs: Motto „Alfa”,
ingezonden door: G. Stroom en Ir. W. Vermeer Jr.,
Hillegersberg en Rotterdam.

2e prijs: Motto „Rayons”,
ingezonden door: P. Zanstra en B. Zanstra, A'dam.

3e prijs: Motto „Tempo”,
ingezonden door: C. J. F. Vlekke, Rotterdam.

Toiletgebouwtje.

1e prijs: Motto „Aan 't water”,
ingezonden door: Nic. Hulsbosch Jr., 's-Gravenhage.

2e prijs: Motto „Hedato”,
ingezonden door: Fred. de Haas, 's-Gravenhage.

3e prijs: Motto „Klimop”,
ingezonden door: M. C. A. Tolk, Alphen aan den Rijn.

Tentoonstellingsaffiche.

1e prijs: Motto „Black and White”,
ingezonden door: W. P. Meijer, Rotterdam.

2e prijs: Motto „Grijs”,
ingezonden door: J. Herlaar, Rotterdam.

3e prijs: Motto „Symphonie”,
ingezonden door: Joh. G. Baljet, Amsterdam.

De Jury:

Ir. H. F. MERTENS, Arch. te Bilthoven.
Ir. A. VAN DER STEUR, Arch. te Rotterdam.
P. DEN BESTEN, Decorateur te Rotterdam.
Ir. W. C. VAN COOR, Arch. te Hillegersberg.
Ir. M. C. A. MEISCHKE, Arch. te Rotterdam.
W. C. POUDEROYEN, Secretaris der Jury.

Rotterdam, 4 Mei 1932.

DE OPENBARE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERF VAN EEN NEDERLANDSCHEN VREDESPOSTZEGEL, door J. BETHE, Controleur bij het Staatsbedrijf der Posterijen, Telegrafie en Telefonie.

Het staat zoo eenvoudig in de prijsvraagregelen omschreven „Het zegel moet het doel der uitgifte, n.l. het bevorderen der verbreiding van de Vredesgedachte, op zinnrijke, kunstvolle en begrijpelijke wijze tot uitdrukking brengen.”

No. 1

No. 2

No. 3

No. 4

No. 5

No. 6

No. 7

No. 8

No. 9

No. 10

No. 11

No. 12

No. 13

No. 14

No. 15

En toch, welk een moeilijke opgaaft ligt er in deze weinige woorden besloten.

Het mag dan ook geen verwondering wekken, dat verreweg het meerendeel der inzenders niet tot een bevredigend resultaat is kunnen komen. De belangstelling voor deze prijsvraag was overigens groot, een verheugend feit op zichzelf, omdat afgezien van de verdiensten van de ontwerpen toch ook hieruit weer duidelijk blijkt, welk een belangrijke plaats de vredesgedachte in het hart van het Nederlandsche Volk inneemt. Niet minder dan 708 ingekomen ontwerpen moesten worden beoordeeld. Van dit aantal zijn hier een vijftiental gereproduceerd, welke tot het beste moeten worden gerekend, wat inzenders hebben gegeven.

Laten wij de sterke en zwakke zijden van enkele dezer ontwerpen eens in grove trekken trachten te belichten.

Vangen wij aan met den in de laatste plaats genoemden eisch, n.l. het geven van een begrijpelijke uitbeelding van de vredesgedachte. Deze mocht toch zeker wel minstens worden verwacht. En toch toonden reeds velen hier een tekort. Neem bijvoorbeeld de hier gereproduceerde ontwerpen 464 Vredesopbouw en 278 Vrede verwerft. Deze behooren in dit opzicht wel tot de zwakste. Was aan deze voorstellingen geen verklarende tekst toegevoegd, dan zouden zij met evenveel recht op een andere gedachte betrekking kunnen hebben. Hier valt wel duidelijk de nadruk op een gemis aan voldoende beeldend vermogen. Zie nu daarentegen eens naar 538 Eenheid of 234 Marameia, hier spreekt de vredesgedachte direct tot den beschouwer: de duif en het gebroken zwaard bij het eerstgenoemde, de samengevouwen handen en de afgelegde pantserhandschoenen bij het laatstgenoemde ontwerp

laten reeds bij eerste beschouwing geen plaats voor den minsten twijfel.

Wij komen thans tot het zinrijke van de uitdrukkingswijze. En dan zouden wij als minder geslaagde voorbeelden willen wijzen op 515 IJ 23 en 406 Olijftak; in deze ontwerpen toch is de uitbeelding van de vredesgedachte niet alleszins overtuigend. Anders staat het bijv. met 65 Vrede schept en 625 Provisoir. De gedachte, welke in 65 is neergelegd mag inderdaad zinrijk worden genoemd. De nauwelijks ontloken vredesbloem, welke in haar teerheid door de vrouwenfiguur wordt beschermd en de stijlvol weergegeven houding dier figuur doen de betekenisvolle bedoeling duidelijk uitkomen. Evenzoo 625, waarbij het afleggen van de wapenrusting en de handreiking aan den vroegeren vijand de zinrijkheid op afdoende wijze accentueert.

En nu de belangrijkste eisch van het kunstvolle. In dit opzicht konden o.m. niet algemeen voldoen 234 Marameia door het boven elkaar plaatsen van de twee reeds eerder genoemde gelijkwaardige factoren en 218 Gaia omdat de samenstellende elementen, hoewel op zichzelf zeer verdienstelijk uitgebeeld, door de gedrongen wijze van samenvoeging een onrustig aanzien geven aan het geheel dat daardoor aesthetisch niet geheel kon bevredigen.

Daartegenover gaat ontegenzeggelijk een aesthetische bekoring uit van 457 Rio en wel door de fijn gestyleerde teekening, evenzeer van 349 P.T.T., dat door de frischheid van zijn compositie van groote aantrekkelijkheid is; ook 661 is de vermelding waard en wel meer in het bijzonder om de evenwichtige samenstelling van de uitbeeldende onderdeelen.

Met deze korte kenschetsing van enkele ontwerpen in verband

(FOTO D'OLIVEIRA EN SPIES)

met de gestelde eischen moet om de plaatsruimte worden volstaan, terwijl de praktische bezwaren, welke bij eventuele uitvoering als postzegel van verschillende ontwerpen naar voren zouden komen, om dezelfde reden onbesproken moeten blijven.

De hier afgedrukte reproducties echter spreken veelal in dit opzicht voor zichzelf.

De eindconclusie waartoe de Jury kwam, was van dien aard, dat de bij de prijsvraagregelen beschikbaar gestelde prijzen naar haar oordeel niet konden worden uitgelooft, omdat niet ten volle aan de gestelde eischen was voldaan. Zij heeft echter van het haar toegekende recht gebruik gemaakt om aan de drie naar haar oordeel beste ontwerpen een premie toe te kennen, en heeft gemeend deze voor allen op een gelijk bedrag te moeten vaststellen.

Deze ontwerpen zijn:

Nr. 538 **Eenvoud**, dat om de evenwichtige decoratieve oplossing, de juist gekozen plaats van de waarde aanduiding en het woord *Nederland*, weergegeven in fijngevormde cijfers en letters, en tevens om de duidelijke voorstelling van de vredes-idee in zijn verkleining een duidelijk beeld geeft;

Nr. 65 **Vredeschept**, dat qua uitbeelding van de vredesgedachte oorspronkelijker en zinrijker is dan de meeste inzendingen en zich tevens kenmerkt door een over het geheel stijlvolle tekening, en

Nr. 457 **Rio**, aantrekkelijk om het fijn gestyleerde van de tekening, welke over het gehele vlak in juiste verhouding is verdeeld en voorts blijkt geeft van onmiskenbare decoratieve kwaliteiten.

1. No. 538 Motto: Eenvoud.
2. No. 457 Motto: Rio.
3. No. 65 Motto: Vrede Schept.
4. No. 77 Motto: Slagschaduw.
5. No. 218 Motto: Gaia.
6. No. 234 Motto: Maramela.
7. No. 278 Motto: Vrede verwerft.
8. No. 349 Motto: P.T.T.
9. No. 406 Motto: Olijftak.
10. No. 464 Motto: Vredesopbouw.
11. No. 480 Motto: No. 58410.
12. No. 515 Motto: IJ 23.
13. No. 625 Motto: Provisoir.
14. No. 661 Motto: Treuga.
15. No. 682 Motto: Z.

KIOSK OP HET TWEEDE PERRON OOSTZIJDE TE AMSTERDAM, CENTRAAL STATION.

De opgave bestond in het maken van een verkoopruimte van 2 bij 3 meter, hoofdzakelijk voor warme en koude dranken, ten behoeve van de van de Oostzijde van het tweede perron te Amsterdam C.S. in de richting Utrecht en Hilversum vertrekkende reizigers. Met den bouw moest de grootst mogelijke spoed worden betracht.

De keuze viel op een geheel in de werkplaats gereed te maken, electrisch gelaschte ijzerconstructie, die kant en klaar op wagon kon worden aangevoerd, en op de eenige dagen te voren gereedgemaakte betonplaat met daarin vastgegoten bouten kon worden opgesteld.

Op een randgootijzer No. 22 zijn vier hoekstijlen van hoekijzer No. 10 opgericht, die aan de bovenzijde op een gootijzer No. 10 zijn vergaard. Boven en onder de ramen zijn de wanden gemaakt van haaks omgezette 5 m.m. dikke ijzeren platen, die electrisch op de stijlen en dorpels zijn gelascht, en 5 c.m. daarvóór uitstekend. Kasten en bergplanken zijn als onderdeel van deze beplating uitgevoerd. De inspringende hoeken van de stijlen zijn met omgebogen platen gevuld, welke vulling gelijk werkt met den voorkant van de van binnen beglaasde ramen. De korte wanden zijn voorzien van over de volle breedte opschuifbare stalen ramen, waarvóór witnarmen toonbankbladen zijn uitgestoken, die aan weerszijden vernikkeld koperen

letteropschriften dragen als zijdelingsche afsluiting. Het is de bedoeling, dat alleen het van de wind afgekeerde raam wordt geopend.

De lange wanden zijn etalageruimten. Een der wanden bevat de aan beide zijden vlakke stalen toegangsdeur.

Het met zink gedekte dak steekt ver over om vallend stof, dat onder de stationskap rijkelijk aanwezig is, verre te houden. De spiegelruiten zijn in gummiranden gezet.

De over de volle lengte ingebouwde ijskast, die voor bier, koffie en thee, en voor afwassen van vaatwerk is ingericht, is van een nieuw-zilveren blad voorzien.

Vitrines, aan beide zijden van de toegangsdeur op het bovenblad der kasten opgesteld, zijn van matvernikkeld koper.

Boven de ramen zijn in de beplating vier stuks gegoten roosters aangebracht, terwijl bovendien om het beslaan der etalageruiten te voorkomen, gaten in den overstekenden plaatwand zijn geboord om van beneden koude lucht toe te voeren.

Al het ijzer is na het ineen-laschen met de zandstraal gereinigd, tweemaal gemenied, eenmaal grijs geverfd, en daarna met één laag aluminiumverf afgeschilderd.

De verwarming van de kiosk zal plaats hebben door middel van een electrisch kacheltje.

Tusschen opdracht aan de Constructiewerkplaats en ingebruik-neming verstreek één maand.

Utrecht, Mei 1932. Ir. H. G. J. SCHELLING.

DE TENDENZEN TOT DECENTRALISATIE IN DE VESTIGING DER NIJVERHEID EN DE OMVANG VAN HET FORENZENWEZEN IN NEDERLAND, door Drs. G. TH. J. DELFGAUW.

OVER DE ECONOMISCHE STRUCTUUR DER BEVOLKING VAN ENKELE WEST-EUROPEESCHE HAVENSTEDEN, door Drs. J. VAN EMBDEN.

Beide gepubliceerd in serie voor stedenbouw VII van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw.

Op zich zelf belangrijke publicaties. Nu de belangstelling voor dergelijke vraagstukken groeiende is, van meer algemeen belang ook. De twee laatste als détailstudie beschouwende, is een samenvatting van de eerste, als meest algemeene, hier het beste op zijn plaats.

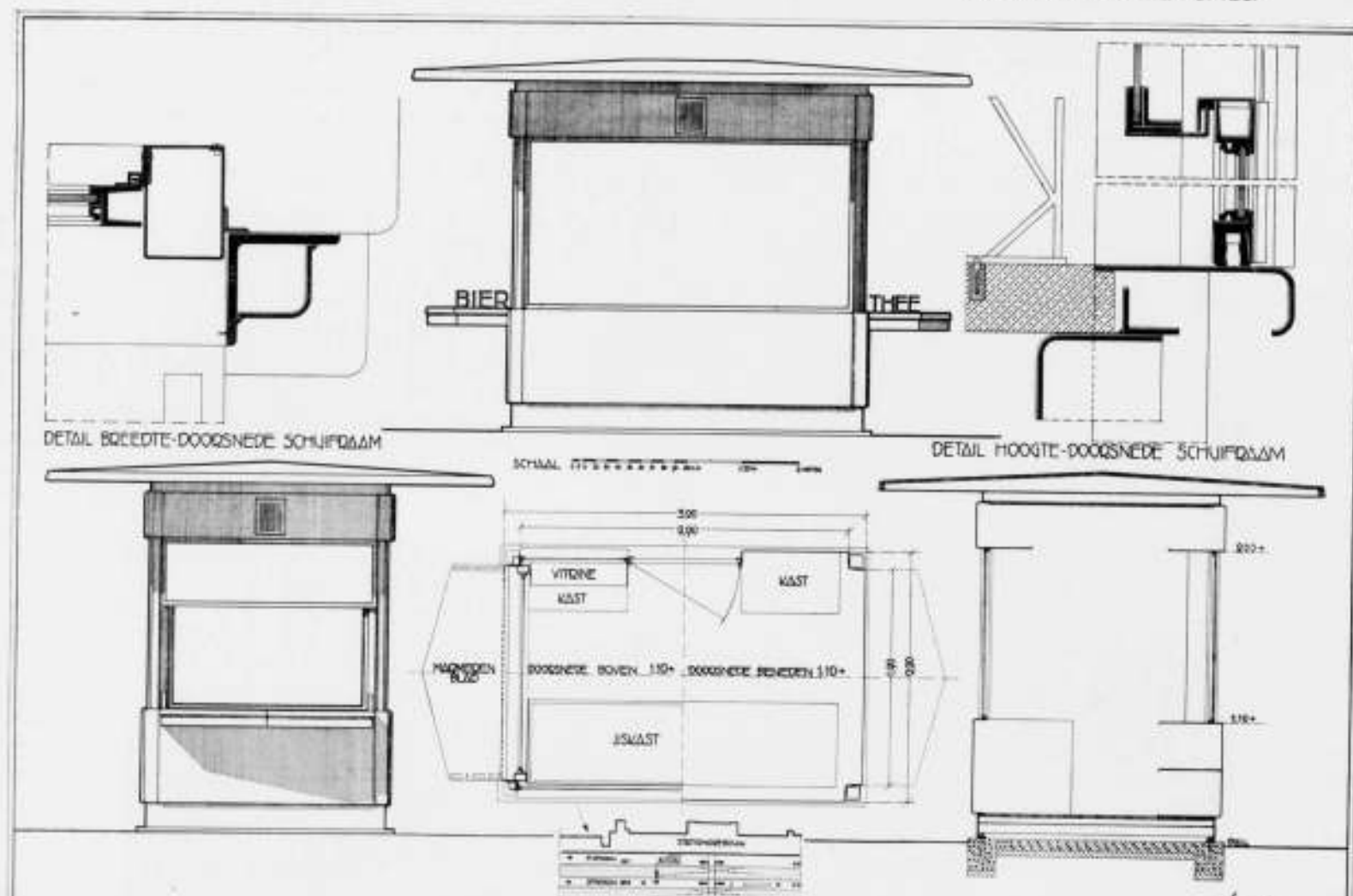
In de afgelopen eeuw vond in ons land, in vrij belangrijke mate, concentratie van bevolking plaats.

De relatieve groei van de groote steden vergeleken met den Rijks-groei vertraagt echter. Er is thans nog wel sprake van groei der groote steden; de ontwikkeling wijst echter op een eindiging van den voortgang van het urbanisme. Tot een afdoende prognose wordt niet gekomen. Onderzocht worden de factoren van agglomeratie en deglomeratie.

Voor de functioneele indeeling van het bedrijfsleven werd de splitsing „Städtebildner“ en „Städtefüller“ gemaakt, wat Ir. van Lohuizen de A en B bedrijven noemt, A zijn dan de primaire bedrijven, b.v. scheepvaart; B secundaire, b.v. onderwijs. De oude redenen, waarom arbeiders er de voorkeur aan geven, in, of direct bij een stad te wonen, schijnen altijd nog te bestaan.

Voor bedrijven geldt dit in veel mindere mate, alleen voor beginnende bedrijven is de stad het meest aantrekkelijke vestigingsoord.

De deglomeratie-factoren blijken de volgende te zijn: hogere kosten van bestuur en levensonderhoud, hooge grondprijzen en hogere loonen, en tenslotte bezwaarlijke vestiging voor zwaar-industrie, die immers lage vlakke gebouwen noodig heeft. De betekenis van de groote stad voor de industrieën neemt af met de toename van het verkeer. De ontwikkeling van het wegennet is altijd op de groote centra gericht. De verbetering van dit net hangt steeds samen met de verkeersknooppunten: de steden, waardoor de waarde van die knooppunten toe zal nemen en dus het belang van de steden zelf.

KIOSK VOOR RESTAURATEUR OP 2^E PERRON OOST AMSTERDAM CS

De agglomeratiefactoren in ons land nemen in het algemeen niet toe. In Duitschland trekt de productie zich meer en meer van de groote steden terug, ons land heeft, behalve in Limburg, geen industrie, die door de aanwezigheid van delfstoffen bepaald wordt. In ons land wordt de industrialisatie beheerscht door den aandrang van kapitaal en arbeid, verder is het op transitoverkeer aangewezen, wat in het Westen de vestiging van groote steden tot gevolg heeft gehad. Deze steden trekken industrie, doch brengen tegelijkertijd reactieverschijnselen voort, die weer afstootend werken. Hierdoor ontstaat het verschijnsel, dat industrieën zich vestigen op niet te groote afstanden van steden. Bij het door ruimtegebrek noodzakelijk geworden verlaten van de groote stad, zal een industrie toch trachten in de nabijheid van die stad te blijven. Zoo ontstaat er decentralisatie binnen het stadsgewest, doch geen volledige decentralisatie.

Het algemeene beeld voor ons land is niet anders dan voor andere landen: het overschot van de agrarische bevolking wordt gedwongen in de steden werk te zoeken. Als sneeuwballen zullen die grootere bevolkingscentra groeien, decentraliseerend echter in dien zin, dat vestiging plaats heeft op behoorlijke afstanden van het centrum. De conclusie wordt dan getrokken, dat de omgeving van de groote stad het industriegebied voor de toekomst is.

TENTOONSTELLING VAN INZENDINGEN OP STUDIEPRIJSVRAAG A. ET A. No. 1, 1932.

Op Maandag 20 Juni a.s. des avonds van 9—10.30 uur zal er gelegenheid zijn in de groote zaal van het Gebouw Heystee, Heerengracht 545-549, kennis te nemen van de ingezonden ontwerpen op de Studieprijsvraag No. 1 1932 van het Genootschap Architectura et Amicitia. Onderwerp: Woonhuis voor een Architect.

Een van de leden van de Commissie van beoordeeling zal over het ingezonden werk een beschouwing geven.

De tentoonstelling is voor iederen belangstellende toegankelijk.

Voor het Bestuur:
C. J. BLAAUW, Voorzitter,
H. T. ZWIERS, 1^e Secretaris.

NIEUWE REKENLINIALEN.

De Firma Rynja beijvert zich den laatsten tijd, rekenschuifjes voor verschillende doeleinden in den handel te brengen.

Eenige jaren geleden verscheen een schuifje voor gewone balken, dat handig in het gebruik, zijn weg al gevonden heeft. Het geeft inderdaad een aanmerkelijke arbeidsbesparing; een novum op dit gebied is het intussen niet.

Van de beide thans verschenen instrumentjes is het eerste eveneens voor het berekenen van houten balken, het tweede voor de meest gebruikelijke ijzeren liggers en kolommen ingericht. Bovendien is het geschikt gemaakt om de theoretische doorbuiging te bepalen. Van meer belang is het tweede, n.l. dat voor de bepaling der zwaarte van ijzeren liggers en kolommen. Voor zoover mij bekend, is het slechts gedeeltelijk te vergelijken met andere bestaande. De schuif van Faber, systeem Schweppe, beoogt het zelfde doel, is universeeler, maar daarbij minder overzichtelijk.

Het nieuwe instrumentje, dat, evenals zijn voorgangers door den heer J. Th. Gerven werd geconstrueerd, is niet zoo algemeen, maar speciaal ingesteld op enkele balkprofielen. Daar dit profielen zijn, die het meest gebruikt worden, is dit zeker een juiste beperking.

Een betrekkelijk nadeel is, dat er niet mede dóórgerekend kan worden. Een overwegend bezwaar is dit niet, daar er natuurlijk op allerlei wijzen aan tegemoet te komen is, al zou het zeker het beste zijn, dat een volgende uitgave daarin al direct voorzorg. De voorsprong, dien de liniaal op tabellen heeft, wordt daarmee belangrijk grooter.

Alles bij elkaar een apparaatje, dat zeker de waardeering zal vinden, die het verdient.
J. B.

WIJZIGING DATUM STUDIEREIS „INTERNATIONAL VERBAND FÜR WOHNUNGSESEN" NAAR ZUID WEST DUISCHLAND EN ZWITSERLAND.

Om de deelnemers aan de Internationale Conferentie voor Sociaal Arbeid in de gelegenheid te stellen een bovengenoemde studiereis deel te kunnen nemen, is de datum der voorgenomen studiereis, die oorspronkelijk gesteld was op 2—16 Juli thans definitief bepaald op 13—27 Juli.

Het reisgezelschap komt bijeen op 13 Juli des avonds in Frankfurt am Main, en vertrekt met den trein over Mannheim, Heidelberg, Karlsruhe naar Basel. (Aankomst 17 Juli des avonds). Om niet afhankelijk te zijn van de treinen, en om meer te kunnen genieten van het landschap, zal de reis vanuit Basel in gemakkelijke touring-cars worden voortgezet. (Bern, Biel, Freiburg, Murten, Lausanne, Genève, Montreux, Col de Pillon, Spiez, Interlaken, Brünig, Luzern, Zürich, Winterthur). De reiskosten bedragen voor de leden Zw. fr. 535 (bijdrage leden fr. 25, waarbij is inbegrepen tijdschrift „Wohnen und Bauen") en voor niet-leden Zw. fr. 560.—, waarbij is inbegrepen trein- en autokosten, boottochten, onderdak en verzorging in goede hotels en consumptie. Deelnemers, die slechts een gedeelte van de reis meemaken, betalen in verhouding minder. (Reis door Zwitserland Zw. fr. 360.—).

„BERLINER SOMMERSCHAU 1932".

„Berliner Sommerschau 1932" heet een uitgebreide tentoonstelling die van 14 Mei tot 7 Augustus a.s. te Berlijn gehouden wordt, als een soort voortzetting van de „Bau-Ausstellung" van het vorige jaar. De „Sommerschau" bevat drie afdelingen: „Das wachsende Haus", „Der Kleingarten" en „Das Wochenende".

INTERNATIONALE WONINGTENTOONSTELLING VAN DEN „OESTERREICHISCHEN WERKBUND" TE WEENEN.

Deze tentoonstelling werd 4 Juni j.l. geopend en duurt 2 maanden. Aan een officieele mededeeling van den Oostenrijkschen Werkbund ontleenen wij het volgende:

„De huizen zijn in 't algemeen „Kleinhäuser", hun inhoud bedraagt met inbegrip van den kelder ± 300 M³. Ze bestaan meest uit een woonkamer en twee tot drie slaapkamers, waarbij alle noodzakelijke bijvertrekken, dus keuken, W.C., badkamer, kamer voor het dienstdaars, waschkeuken, droogkamer, etc. De grootte van deze vertrekken komt overeen met de thans overal gebruikelijke afmetingen bij „Kleinhäuser".

De „Siedlung" is heelemaal niet bedoeld als voorbeeld, hoe een harmonisch „Siedlung" moet worden opgezet, want dan zouden de huizen in vele grootere herhalingen der typen moeten zijn gemaakt. De medewerking van 31 architecten en ongeveer 40 verschillende huistypen maakten, dat natuurlijk onmogelijk. De „Siedlung" is er echter een voorbeeld van, hoe een bouwterrein met de veelsoortigste huizen bebouwd kan worden, om toch een mooie en „einheitliche" werking te bereiken, een voorbeeld dat juist in Weenen des te belangrijker is, omdat vele gevallen aantoonen, op welke „uneinheitliche" manier dit vraagstuk vaak wordt opgelost. Het is hier noodzakelijk geweest, van bepaalde beginselen die de eenheid bevorderen, uit te gaan, zoo bijv. bij het dak, bij de tuinafsluitingen, enz. Overigens waren de architecten geheel vrij en deze „Siedlung" toont, dat een dergelijke oplossing heelemaal niet stijf behoef te zijn maar alle picturale eigenschappen van oudere bebouwingen vereenigen kan met de moderne opvatting volgens welke ieder huis georiënteerd is op de hemelstreken. De punt vooral onderscheidt deze „Siedlung" van alle tot dusver ingerichte „Siedlungen" op of als tentoonstellingen.

Voor de tentoonstelling werden alle 70 huizen geheel ingericht, en niet alleen door de architecten, die de huizen gebouwd hebben, en dit kan dus ook als voorbeeld dienen, dat men een huis in de meest verschillende manier ook voor de meest verschillende gebruiksmannen kan inrichten. De interieurs hebben voornamelijk ten doel te laten zien, hoe men met „raumsparende" meubelen ook kleine woonvertrekken op doelmatige wijze bewoonbaar kan maken. Voor het grootste deel worden er meubelen getoond, die tegelijk als meubeltypen zijn te beschouwen. Andere huizen echter laten zien, dat men ook met reeds voorhanden meubelen, eventueel met kleine veranderingen, een vertrek modern en nieuw inrichten kan.

DANKBETUIGING

Mijnheer, ik dank u in vele goede artikelen en berichten voor de uitsluitende medewerking, welke u mij hebt gegeven. De samenwerking heeft uitsluitend de beste resultaten opgeleverd. Ik dank u van harte voor de medewerking, welke u mij hebt gegeven. De samenwerking heeft uitsluitend de beste resultaten opgeleverd.

Hoogachtend,
De H. VAN DE VLIET, DE VRIES, 24
Johannesdijk 18

MOT?

Door een lezer van het „Utrechtsch Dagblad" ons toegezonden, met verzoek deze advertentie uit die courant in ons blad over te nemen.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 22 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 18 JUNI 1932 No. 25 DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES FRANS VAN MIERISSTRAAT 107, TELEFOON 27707.

Ledenvergadering en Tentoonstelling op Maandag 20 Juni a.s.

Overeenkomstig de voorloopige mededeeling No. 20 in het nummer van 4 Juni, zal op Maandag 20 Juni a.s. des avonds om 8 uur, in de groote zaal van gebouw Heystee, Heerengracht 545-549, een ledenvergadering worden gehouden waaraan een tentoonstelling is verbonden van de ingekomen projecten op de Genootschapsrijsvraag No. 1, 1932.

De vergadering zal worden gehouden van 8 tot 9 uur.

Hierna vindt de opening van de tentoonstelling plaats, die tot 10 uur 30 zal duren.

Een van de leden van de Commissie van beoordeeling zal over het ingezonden werk een beschouwing geven.

Voor de tentoonstelling is vrije introductie toegestaan.

AGENDA VAN DE VERGADERING.

1. Notulen.
  2. Mededeelingen a. omtrent de thans verzekerde afwikkeling van het maandblad Wendingen, b. betreffende de Genootschapsrijsvragen.
  3. Begroting.
  4. Benoeming van twee Bestuursleden in de Commissie tot herziening van de Statuten.
  5. Rondvraag en sluiting.
- (Zoo noodig zal de vergadering na 10 uur 30 worden voortgezet).

Voor het Bestuur:
C. J. BLAAUW, Voorzitter.
H. T. ZWIERS, 1^e Secretaris.

B.N.A. Ledenvergadering van den B.N.A. (voorjaarsvergadering) op Vrijdag 8 en Zaterdag 9 Juli a.s. te Maastricht.

AGENDA:

1. Notulen.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Jaarverslag (opgenomen in de officieele mededeelingen no. 21 behoorende bij het nummer van 11 Juni).
5. Rekening en Verantwoording over 1931 (zal per afzonderlijke mededeeling aan de leden worden toegezonden).
6. Benoeming van een lid in de Commissie van Onderwijs, in de vacature G. Versteeg (niet herkiesbaar). Het Bestuur stelt de volgende voordracht: 1. Ir. A. J. van der Steur, 2. W. J. Sandhövel.
7. Uitschrijven van een prijsvraag. In verband met de omstandigheid, dat het dit jaar 90 jaren geleden is, dat de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst werd opgericht, stelt het Bestuur voor een prijsvraag uit te schrijven. Nadere mededeelingen zullen op de vergadering worden gedaan.
8. Behandeling van het Rapport over het „Hak en Breekwerk". (Opgenomen in deze officieele mededeelingen).
9. Rondvraag.

Over het volledige programma van het verblijf te Maastricht en de te bezichtigen werken zullen binnenkort uitvoerige mededeelingen worden gedaan.

Raadhuisbouw te Leiden.

Het Bestuur van den B.N.A. verzoekt hierbij met aandrang den leden, die een uitnodiging hebben ontvangen om een ontwerp te maken voor het nieuwe Raadhuis te Leiden, behalve aan de Permanente Prijsvraag-Commissie, daarvan ook direct kennis te geven aan het Bestuur van den B.N.A.

Het Bestuur van den B.N.A.

Internationale prijsvraag Stadsverbetering Stockholm.

Op het bureau van den B.N.A. hangen thans ter inzage de kaarten, foto's etc. betrekking hebbende op deze prijsvraag. Iedere belangstellende kan hiervan kennis nemen.

HAK-, BREEK- EN HERSTELWERK.

Ondergeteekenden,
P. G. Buskens, C. B. Posthumus Meyjes, Pierre Cuypers, vertegenwoordigende de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten,

Ir. D. H. Stigter en Ir. F. G. Unger, vertegenwoordigende de Orde van Nederlandsche Raadgevende Ingenieurs, Ir. G. J. Braat, Ir. H. W. Opstellen en Ir. N. van Heurn vertegenwoordigende de Nederlandsche Vereeniging voor Centrale Verwarmings Industrie,

G. Elfferich, vertegenwoordigende den Nederlandschen Aannemersbond, H. J. L. Klein-Schiphorst, vertegenwoordigende den Nederlandschen R.K. Bond van Bouwpatroons,

J. W. Janzen, architect den Haag,

hebben de eer, met inachtneming van het door den B.N.A. geuite verzoek tot herziening van de aanvankelijk ontworpen Regeling voor het Hak-, Breek- en Herstelwerk bij uitvoering van C.V.- en W.W.-installaties, de hierbijgaande „Regelen” ter definitieve aanvaarding voor te stellen.

Zij merken allereerst op, dat aanzienlijke vertraging in de samenstelling van dit rapport is ontstaan als gevolg van het overlijden van den volijverigen Secretaris, den Heer Veenstra, wiens opvolger als Directeur der Ned. Ver. voor C.V.-Industrie, tevens bestemd om weder als Secretaris der bovenstaande Commissie op te treden, eerst in Juni 1930 werd benoemd.

Eerst op 10 November 1930 is dan ook de Commissie in vergadering bijeen kunnen komen, waarbij de nieuwe functionaris, de Heer N. van Heurn, als Secretaris werd benoemd.

De bij het schrijven van den B.N.A. d.d. 14 October 1929 gevoegde „Regelen” tot grondslag nemend, geven ondergeteekenden in bijlage het resultaat hunner studie, waarvoor tot goed begrip van het door hen ingenomen standpunt bij het opstellen der Regelen eenige toelichting hieronder moge volgen:

Als hoofddoel bij het ontwerpen van deze Regelen voor Hak- Breek- en Herstelwerk heeft de Commissie zich voor oogen gesteld, de beperking van de kosten daarvan en daarnaast de beperking van het risico voor den aanbesteder, zoowel als voor den installateur.

Wat de kosten zelve betreft valt vanzelfsprekend de beperking der kosten door betere technische uitvoering buiten bemoeienis der Commissie. Slechts hoe wederzijdsche begrenzing van iedere verantwoordelijkheid en goede samenwerking der betrokken partijen kunnen leiden tot beperking van risico en kosten beide, is door onze Commissie ernstig onderzocht.

Het is haar daarbij gebleken, dat het risico uitsluitend te leggen op de installateurs niet mogelijk is daar het met juistheid begrooten wegens de groote verscheidenheid van gevallen voor den installateur niet doenlijk schijnt.

Dit zou toch ook niet in het belang van den principaal zijn te achten, daar in het door den installateur afzonderlijk op te geven bedrag voor hak- en breekwerk naast den prijs voor de installatie een concurrentie-factor is gelegen, die niet alleen de beoordeeling van de inschrijving bemoeilijkt, doch die er toe kan leiden dat de inschrijver of compensatie zoekt in een krap project, of in een minder royale uitvoering der installatie.

Het beoogde doel schijnt het beste benaderd te zullen worden zooals thans in de ontworpen Regelen tot uitdrukking komt. Eenerzijds wordt de installateur gebonden tegenover principaal en aannemer door zijn bindende opgave voor den aard en hoeveelheid van het hak- en breekwerk, anderzijds dekt de principaal zich door prijsaanvragen bij derden.

Vooropgesteld wordt dat een goede samenwerking noodig is tusschen architect, c.q. adviseur en uitvoerende firma, waaronder begrepen, dat de aanvraag voor de installatie, hetzij deze van den architect of van den adviseur uitgaat, zooveel mogelijk vóór de aanbesteding van den bouw geschiede, opdat na de gunning daarvan ook dadelijk de opdracht voor de installatie kan volgen. Met niet genoeg nadruk kan de Commissie Uwe aandacht op dit laatste vestigen.

Bij bestaande gebouwen, waarbij alleen een installatie wordt aangebracht, zonder gelijktijdige verbouwing, zal de installatie-firma het hak-, breek- en herstelwerk vanzelfsprekend voor hare rekening moeten nemen.

In de overige gevallen II en III is de aangewezen weg het hak-, breek- en herstelwerk buiten het installatiewerk te houden.

De installatie-firma blijft echter in deze gevallen daarbij betrokken door hare bindende opgave voor het aantal gaten en meters sleuven. De architect kan hierop zijn stelpost baseeren of het hak- en breekwerk daarnaar doen besteden aan derden, en weet dan waarmede hij af is.

In het geval dat de installatie eerst kan worden aanbesteed nadat met den bouw reeds zal zijn aangevangen, zal de architect den op te nemen stelpost voor hak-, breek- en herstelwerk moeten taxeerden, zonder dat hem daarbij alreeds gegevens van den installateur ter beschikking staan. Het bepalen van dien stelpost hangt dus af van zijn ervaring op dat gebied.

Echter kan hij ook in dit geval zich ten aanzien van dezen risico-post afdoende tegen teleurstellingen vrijwaren. Eerstens ware de op te nemen stelpost voldoende ruim, zonder overdrijving, te taxeerden. Doch bovendien kan daaraan een omschrijving worden verbonden in dezen zin, dat voor verrekening van het hak-, breek- en herstelwerk slechts in rekening zal worden gebracht het contract-uurloon, vermeerderd met een nader vast te stellen percentage voor algemeene kosten (gereedschappen, sociale lasten enz.) doch zonder winstpercentage, waardoor een vluggere afwerking bevordert wordt.

Ook blijft bovendien dan nog de mogelijkheid, na de inschrijving van de C.V. installatie, op grond van de bindende opgave van de installatie-firma, alsnog tot besteding van het hak- en breekwerk over te gaan.

Zoo zijn in alle verschillende gevallen en installateur en aannemer bij de uitvoering van het hak-, breek- en herstelwerk te betrekken, zonder dat er vrees behoeft te bestaan voor onnoodige verhooging van uitgaven, behoudens die tengevolge van eventuele veranderingen, waarvan echter dan de beslissing bij den architect berust.

Nog zij opgemerkt, dat de Commissie het opnemen van een stelpost voor het hak-, breek- en herstelwerk in het bestek voor den bouw het meest logisch vindt en daarenboven nog het voordeel bereikt wordt, dat daaronder ook begrepen kan worden alle hak-, breek- en herstelwerk voor leidingen enz., niet dienende voor C.V., of W.W. Voorz., als voor installatie van liften, licht, kracht, radio-, sein- en oproepinstallaties e.d.

Als leidraad voor den architect bij het bepalen van den stelpost is door de leden-aannemers onzer Commissie met zorg een staat van prijzen opgesteld, welke echter door de ingewikkeldheid en noodzakelijke onvolledigheid geen algemeene instemming kon verkrijgen, mede doordat niet de overtuiging werd gevestigd, dat toepassing dezer prijzen inderdaad tot vermindering der kosten zou leiden.

Een afschrift van deze prijzenlijst is echter bijgevoegd, om desgewenscht door den architect als basis voor de schatting van de grootte van den stelpost te kunnen worden gebruikt.

Het lid J. W. Janzen kan zich met de door de meerderheid aanvaarde regeling, als bovenvermeld, niet geheel vereenigen. Om het hoofddoel — het verkrijgen van de laagst mogelijke kosten voor het hak- en breekwerk — zooveel mogelijk te bereiken acht hij het noodig, naast de andere aanbevolen maatregelen, dat het hak- en breekwerk in alle 3 gevallen door den installateur kan worden uitgevoerd, hetzij bij verrekening door een stelpost, hetzij in aanneming. De mogelijkheid om van dezen concurrentie-factor gebruik te maken wordt door hem zeer wenschelijk geacht.

Rotterdam, September 1931.
Amersfoort,

Namens de Commissie,
P. G. BUSKENS, Voorzitter.
N. VAN HEURN, Secretaris.

REGELEN ten aanzien van Hak-, Breek- en Herstelwerk, op te nemen in bestekken voor Centrale Verwarmingsinstallaties en Warmwatervoorzieningen.

Omschrijving van Hak-, Breek- en Herstelwerk.

Onder hak-, breek- en herstelwerk wordt verstaan:

alle graaf-, breek-, metsel-, timmer-, schilder-, stucadoor- en verdere herstelwerken aan het bouwwerk ten behoeve van, in verband staande met, of als gevolg van het aanbrengen der Verwarmingsinstallatie (C.V.) en Warmwatervoorziening (W.W.V.).

Geval I. Het aanbrengen of uitbreiden van een installatie voor C.V. of W.W.V. geschiedt in een bestaand pand, zonder dat er bouwwerken in dat pand worden uitgevoerd.

Het hak-, breek- en herstelwerk komt ten laste van de installatie-firma. Zij draagt de verantwoordelijkheid daarvoor zoowel in technisch als finantiel opzicht.

Bij de offerte zullen de kosten voor het hak-, breek- en herstelwerk afzonderlijk door de installatie-firma moeten worden opgegeven, met opgave — voor zoover mogelijk — wat daaronder begrepen is.

Geval II. Het aanbrengen of uitbreiden van een installatie voor C.V. of W.W.V. geschiedt in een bestaand pand, waarin tegelijkertijd een verbouwing plaats vindt.

Geval III. Het aanbrengen van een installatie voor C.V. of W.W.V. geschiedt in een nieuw gebouw.

Voor beide gevallen geldt de navolgende regeling:

Het hak-, breek- en herstelwerk behoort niet tot het werk van de installatie-firma, en wordt door haar dus bij de offerte geen afzonderlijke prijsopgave daarvoor gedaan.

Bij hare offerte zal de installatie-firma een bindende opgave voor het hak- en breekwerk verstrekken, omfattende het aantal gaten en meters sleuven met zoo nauwkeurig mogelijke maten der gaten en sleuven.

Deze gegevens moeten zoo volledig zijn, dat de architect hieruit of een stelpost kan vaststellen ter opnemning in het bestek voor den bouw-aannemer of prijsopgave voor dit werk aan derden kan aanvragen met inbegrip der uit het hak- en breekwerk voortvloeiende herstelwerken.

Na de gunning zal de installatie-firma binnen een door den architect (c.q. adviseur) te stellen redelijken termijn de door haar opgegeven gaten en sleuven op een tekening aangeven en de noodige nader gevraagde inlichtingen daarover verstrekken, zoodat tijdig sparingen kunnen worden gemaakt en het verder noodige hak- en breekwerk zooveel mogelijk ononderbroken kan plaats vinden.

Alle meerder werk ontstaan door onvolledigheid van de door de installatie-firma verstrekte gegevens of ingevolge door haar zelf gewenschte afwijkingen daarvan, komt te haren laste.

Praeadvis van het Bestuur van den B.N.A. op het Rapport-Hak- en Breekwerk.

Het Bestuur van den B.N.A., hoewel waardeerende de goede bedoelingen en den zonder twijfel zeer moeijelijken arbeid der Commissie, waarin zeer uiteenlopende belangen waren vertegenwoordigd, is na de studie van het rapport tot de conclusie moeten komen, dat de voorgestelde regelingen niet ten volle voldoen aan de eischen, welke de praktijk stelt. Alhoewel bij werken van grooten omvang met zeer belangrijke leiding-installaties het invoeren van een verrekenpost voor het hak- en breekwerk nu reeds in de praktijk regel is, en ons Bestuur van meening is, dat de in de toelichting op het rapport gegeven verrekeningsgrondslag (contractloon plus algemeene onkosten, zonder winst) navolging verdient en aan de leden van den B.N.A. ter opnemning in hun bestekken kan worden aanbevolen, is ons Bestuur van meening, dat in het rapport te veel uit het oog is verloren, dat in de praktijk bij kleinere werken, vooral wanneer deze van zoo matigen omvang zijn, dat er geen volledig dagelijksch toezicht kan of behoeft te worden uitgeoefend, de controle op deze stelposten voor den architect onmogelijk is. Het aantal van deze werken is in de praktijk heel wat grooter dan de Commissie blijkbaar aanneemt, gezien het feit, dat in het rapport elke onderscheiding ontbreekt tusschen werken van grooten en werken van kleinen omvang.

Bij de opstelling van het rapport is uitgegaan van de stelling, dat risico voor aannemer en installateur op het hak- en breekwerk zooveel mogelijk dient te worden beperkt. Deze stelling is in het algemeen juist, maar naar de meening van het Bestuur is te veel uit het oog verloren, dat door de voorgestelde regeling deze risico's onverminderd zijn blijven bestaan, maar nu, in alle gevallen, worden gelegd op de schouders van architect en principaal.

De praktijk leert, dat bij werken van matigen omvang zeer vele aannemers een regeling accepteerden, waarbij het hak- en breekwerk zonder verrekening ten laste van den aannemer wordt gebracht. Bij de kleine werken zonder volledig toezicht, als boven aangehaald, is dit naar de meening van het Bestuur de eenige praktische mogelijkheid: de meeste aannemers zien doorgaans wel kans, voor deze werken een post in hun begroting op te nemen, waardoor dit risico

wordt gedekt zonder dat dit tot „brandschatting“ van den principaal behoeft te leiden. Menig B.N.A.-lid, wiens praktijk zich in hoofdzaak baseert op werk van kleinen en matigen omvang, zal dit zonder voorbehoud kunnen bevestigen. Hier staat natuurlijk tegenover, dat de architect in een dergelijk geval tegenover den aannemer de moreele verplichting heeft, de projecten voor de installaties zóó tijdig aan te vragen, dat vóór de aanbesteding de aannemer van het van hem gevorderde werk uit dezen hoofde kan kennis nemen ter bepaling van zijn begrotingspost. Dit is niet anders dan een element van reëel handelen van de zijde van den architect.

Het bindend verklaren voor den installateur van door hem opgegeven gaten, sleuven enz., waarbij (afgezien van eventueel uit wijziging voortvloeiend meerwerk) de kosten, door afwijking van de verstrekte gegevens ontstaan, voor rekening van den installateur komen, is een regeling, die naar de meening van het Bestuur overweging verdient, en, naar wij meenen, door verschillende architecten wordt toegepast. Het is bekend, hoe dikwijls, zelfs wanneer de architect bij den aanvang van het werk een gatenteekening eischt, in het werk de installateur den loop der leidingen nog wijzigt en daardoor den aannemer op kosten jaagt voor het maken van nieuwe gaten (vaak op zeer korten afstand van de eerst volgens teekening gespaarde), welke kosten vermeden kunnen worden bij goede voorafgaande bestudeering van het plan en zuivere vaststelling van den loop der leidingen.

De door eenige leden der Commissie voorgestelde prijslijst voor hak- en breekwerkzaamheden, welke niet de volledige instemming van alle Commissieleden kon verwerven, is door ons Bestuur niet bij het rapport afgedrukt. Het Bestuur is met de meerderheid der Commissie van meening, dat deze lijst meer kwaad dan goed zou doen, te omdat de gestelde prijzen veel te hoog zijn, zo omdat een dergelijke lijst nooit anders dan onvolledig kan zijn en daardoor praktische waarde mist. Werd zij aanvaard, dan zou daarmee een te hooge norm voor de kosten van het hak- en breekwerk worden gesteld, hetgeen in flagranten strijd zou zijn met de juiste opvatting, die in de toelichting op het rapport wordt verdedigd, dat de kosten voor het hak- en breekwerk moeten worden berekend op den grondslag van het contractloon plus algemeene onkosten.

Resumeerende, komt ons Bestuur tot de conclusie, dat het rapport verschillende juiste elementen bevat, doch als algemeene norm door de architecten niet kan worden aanvaard, vooral omdat in de „normale“ gevallen van werken van kleinen en matigen omvang de thans bestaande, en in de praktijk tot geen onoverkomenlijke moeilijkheden aanleiding gevende vrijheid van den architect, het hak- en breekwerk hetzij door den installateur, hetzij door den aannemer, al of niet, naar de omstandigheden, in verrekening te doen plaats hebben, sterker wordt beknot dan noodzakelijk is. Het moge waar zijn, dat het rapport, evenals de A.A.V., niet meer bedoelt dan een leidraad, welker toepassing aan de leden van den B.N.A. zou worden aanbevolen, maar ons Bestuur vreest maar al te zeer, dat, eenmaal dit rapport aanvaard, zoowel de aannemers als de installateurs daarin grond zullen vinden voor het doorzetten van eischen, welker billijkheid niet vaststaat, en in elk geval zeker niet door het bestaan van ernstige misstanden op dit gebied zouden zijn gerechtvaardigd.

Het Bestuur van den B.N.A.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 25 JUNI N° 26

WERELDTENTOONSTELLING CHICAGO

VOORZIJD VAN HET ADMINISTRATIEGEBOUW

DE WERELDTENTOONSTELLING TE CHICAGO. I.

1 Juni 1933 zal te Chicago de tweede werelddtentoonstelling, de „A Century of Progress Exposition“ geopend worden. Aan de ons hierover gezonden mededeelingen ontleenen wij het volgende:

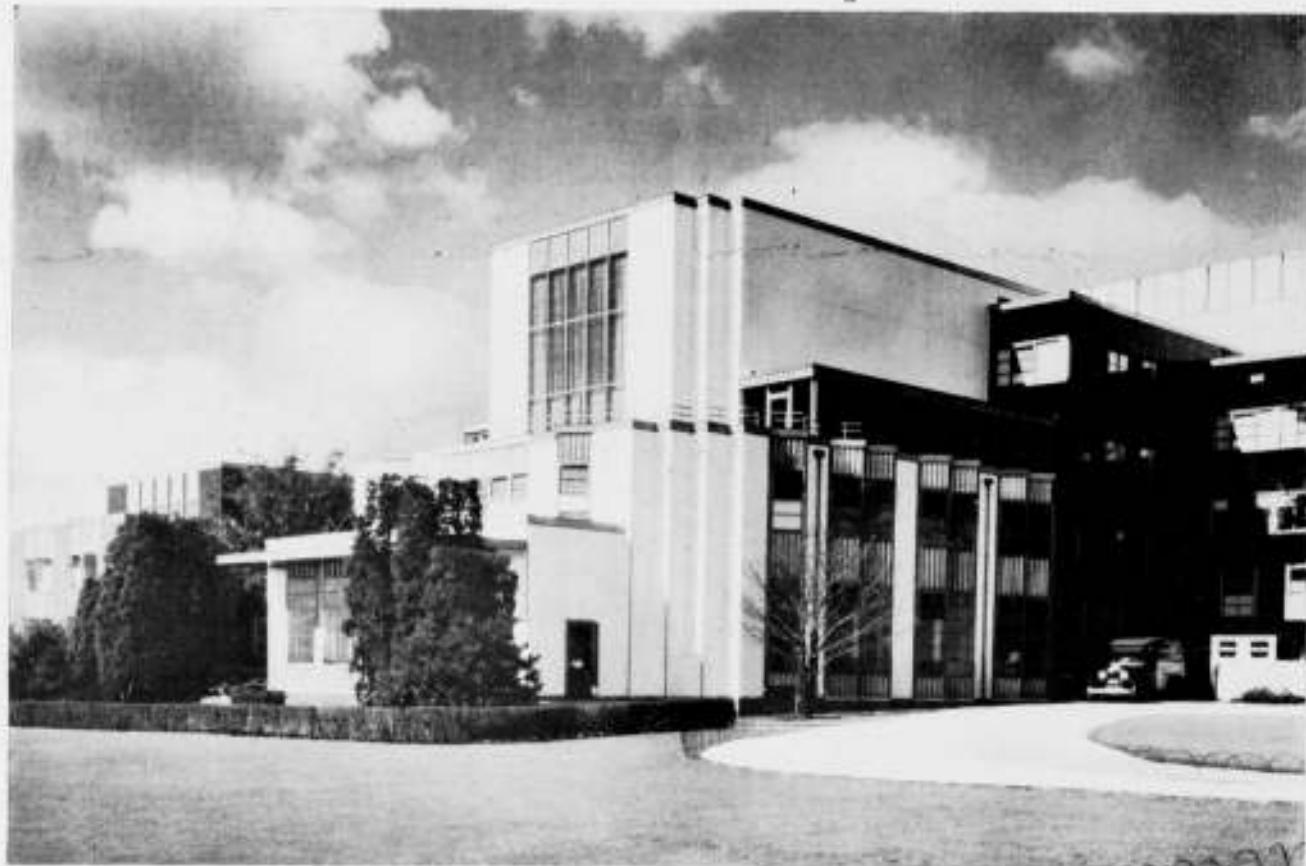
De „A Century of Progress Exposition“ zal trachten een beeld te geven van hetgeen in de laatste honderd jaren is bereikt door de samenwerking van wetenschap en industrie, waardoor aan het menschedom nieuwe middelen van vervoer en fabricatie, nieuwe rijkdommen, nieuwe gemakken en nieuwe levensomstandigheden gegeven zijn, waarvan men een eeuw geleden nog niet droomde. Zij beoogt meer een tentoonstelling van processen, dan van producten te zijn, d.w.z. zij zal niet komen met rijen en rijen eindproducten, kaarten diagrammen en statistieken, maar zij zal de toeschouwers zelf zooveel mogelijk het productieproces laten meemaken.

De tentoonstellingsterreinen liggen op korten afstand van het centrum van Chicago, gedeeltelijk aan het Michigan-meer, gedeeltelijk aan een gegraven meer en omvatten eveneens

Northerly-Island. Verschillende tentoonstellingsgebouwen zijn al gereed, terwijl met bekwamen spoed aan andere wordt gewerkt.

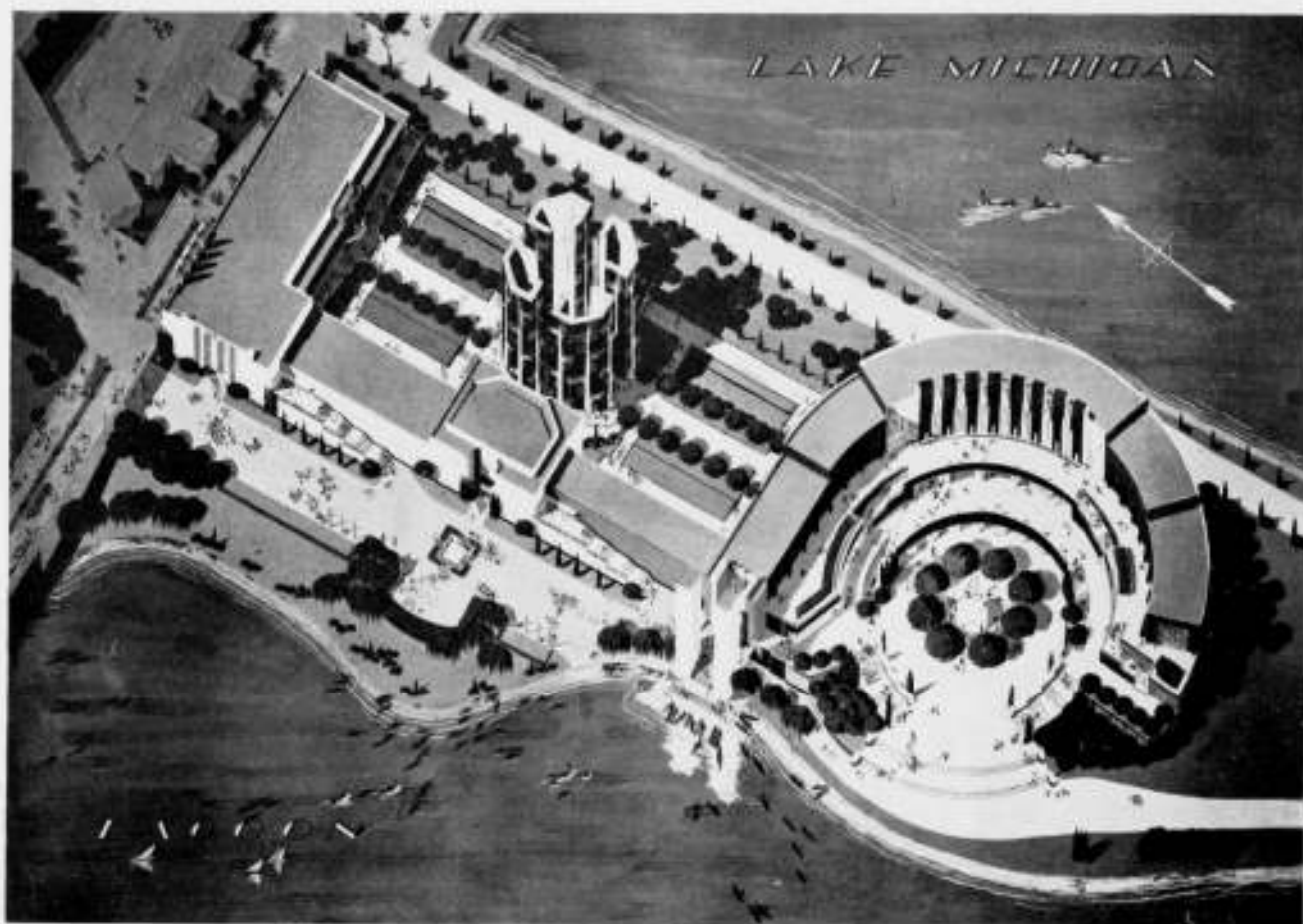
Allereerst is daar dan het „Administration Building“, waar de administratie is ondergebracht, officieele ontvangsten plaats zullen vinden en besprekingen plaats zullen kunnen hebben. Dit administratie-gebouw heeft den vorm van een reusachtige letter E. De gesloten zijde loopt parallel aan Leif Eriksen-drive, een van Chicago's groote boulevards, de open zijde daalt terrasgewijs naar het meer af. Bijgaande foto's toonen ons de gesloten zijde I en den middelsten vleugel II aan de open zijde. Deze vleugel is wit geschilderd met aluminium ornamenten, de zijvleugels zijn diep donkerblauw, bijna zwart, met kobaltblauwe versieringen, de raamluizen zijn koningsblauw en zilver. Het „Travel and Transport Building“, ontworpen door de architecten E. H. Bennet, H. Burnham en J. A. Holabird, is eveneens gereed. Het heeft een opmerkelijke koepelstructuur, waaraan wij een afzonderlijk artikel zullen wijden.

In aanbouw is de „Hall of Science“ III van architect Paul Cret

WERELDTENTOONSTELLING CHICAGO

MIDDENVLEUGEL ADMINISTRATIEGEBOUW

WERELDTENTOONSTELLING CHICAGO „ELECTRICAL GROUP“

ARCH. RAYMOND HOOD

uit Philadelphia. Het is een U-vormig gebouw, met twee zijvleugels die tot aan het meer reiken. In de U-vormige ruimte, die op een aan één zijde open rechthoek gelijkt, komt een tribune die ruimte biedt aan duizenden personen, op een der hoeken zal een toren verrijzen van 176 M. hoogte. Hierin zal een carillon worden aangebracht.

Tegenover de „Hall of Science“ komt de „Electrical Group“ IV, bestaande uit drie gebouwen: het „Radio Building“, een rechthoekig gebouw dat een radio-tentoonstelling zal herbergen, het „Electrical Building“, een driekwart cirkelvormig gebouw, dat een beeld zal geven van de electriciteit en hare toepassingen en het „Communications Building“, een vierkant ge-

WERELDTENTOONSTELLING CHICAGO, HALL OF SCIENCE

ARCH. PAUL CRET

bouw, dat de verbinding tusschen het Radio- en Electrical Building vormt en dat bestemd is voor de groote telegraaf- en telefoonmaatschappijen. Architect van deze groep is Raymond Hood uit New York.

Architect Harvey Wiley Corbett uit New York ontwierp de plannen voor een „General Exhibits Group“ V, waar de diverse takken van industrie gelegenheid zullen hebben hun producten tentoon te stellen. Iedere industrie zal een eigen paviljoen hebben. Bijgaande foto toont ons één dier paviljoenen met binnenplaats en gedeelten der aangrenzende paviljoenen.

Het is te begrijpen dat de verlichting bij avond een groote rol zal spelen. Men heeft dan ook de bekendste verlichting-experts om raad gevraagd en overleg gepleegd met de groote electriciteitsmaatschappijen, die met hun nieuwste uitvindingen voor den dag zullen komen.

Behalve de vele particuliere deelnemers aan deze tentoonstelling, waaronder talrijke groote lichamen, als General Motors Corporation, Sears, Roebuck and Company, e.a., hebben thans reeds negen en dertig staten der Unie tot deelneming besloten, terwijl het buitenland (ook Holland wordt onder de deelnemende landen genoemd) eveneens vertegenwoordigd zal zijn. Een ruim gedeelte van de tentoonstellingsterreinen zal gereserveerd worden voor een „internationaal dorp“.

De „Agricultural Group“ zal op het Northerly Island ruimte ter beschikking krijgen om een beeld te geven van alles wat bij het moderne landbouwbedrijf te pas komt.

Een „Anthropological Exhibit“ zal ons de geschiedenis vertellen van den Indiaan vanaf zijn meest primitieven staat tot aan den hoogsten graad van civilisatie.

Een tentoonstelling van modernen woningbouw zal verrijzen naast de getrouwe nabootsing van het oude fort Dearborn, dat eens de grondlegging vormde van het Chicago van thans. Groote muziekfeesten worden aangekondigd, waarvoor een groot auditorium, plaats biedend aan 5000 personen zal verrijzen, terwijl nog een kleine concertzaal voor 600 personen gebouwd zal worden voor voordrachten en kamermuziek. Ook wordt nog de bouw overwogen van een tooneelruimte, die plaats biedt aan 1000 personen, orkestruimten, ontvang- en rustkamers voor artisten en tentoonstellingsruimten voor alles wat met muziek verband houdt.

Natuurlijk wordt ook aan sportdemonstraties een voorname plaats ingeruimd.

Pasklaar gemaakt voor ons blad door

ALB. OTTEN.

HET NIEUWE LICHT IN WONING- EN STEDENBOUW.

Het valt niet te ontkennen, dat wij in ons land in de laatste jaren onmogelijk meer het gevoel kunnen hebben, aan de spits van de ontwikkeling te gaan van woningbouw, architectuur en stedenbouw. De architect, die zich waarlijk rekenschap geeft van het wezen van zijn taak in dezen tijd, zal nauwelijks een grijs kunnen weerhouden als hij zich herinnert, dat de tijd nog maar kort geleden is, dat Amsterdam het Mekka van den modernen woningbouw heette en wij onze collega's uit het buitenland bij heele karrevrachten door de nieuwe wijken sleepten en meenden, dat de trots, die ons bij dit bedrijf bezielde, gerechtvaardigd was door aard en kwaliteit van wat wij vertoonden. Het was een korte, maar hevige roes van voldaanheid over wat in ons land in korten tijd bereikt werd... maar, zooals het meer gaat als men in een roes verkeert, het einde, na het ontwaken, is... een kater.

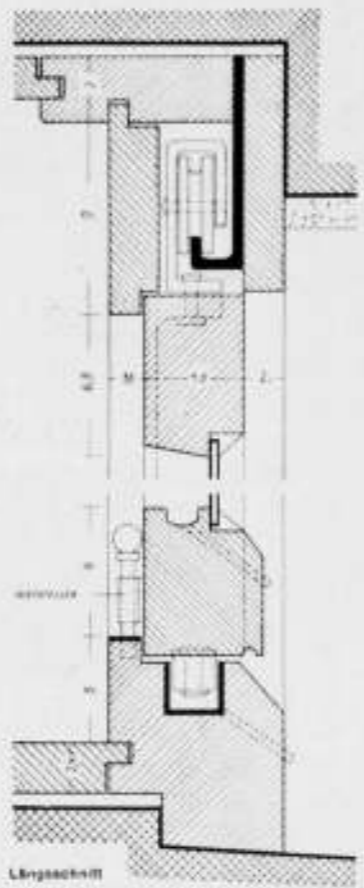
En in die katerstemming beziën wij Amsterdam-Zuid en -West en vinden er niet veel meer aan. Wij vinden er, nu de zaken zóó staan, waarschijnlijk zelfs minder aan dan er inderdaad aan is. Maar het is nu eenmaal aan ons niet gegeven, de volle maat van rechtvaardigheid te geven aan het werk van onszelf en onze tijdgenooten, noch zoolang wij het, in den scheppingsroes, verheerlijken, noch wanneer wij, in de katerstemming, het verguizen. Het is ons alleen gegeven om ons te bezinnen op de richting voor de toekomst. Daarvoor is een malaisetijd uiterst geschikt, want hij geeft, onwillens, ons de gelegenheid tot bepeinzing en bezinning, welke ontbreekt als wij werk hebben, dat onze aandacht opeischt, zoolang het dag is, en soms nog langer.

Zoo is het dan, dat in deze dagen het praeadvies van „de 8“ en „Opbouw“ over „de Organische woonwijk is open bebouwing“, wellicht sterker de aandacht zal kunnen vasthouden dan tal van artikelen, verhandelingen en studies van overeenkomstige strekking dat in de laatste jaren vermochten te doen. Dit praeadvies verschijnt juist op het oogenblik, waarop wij de afgesloten periode van de Amsterdamsche glorie-tijden overzien en ons ervan doordringen, dat het resultaat niet dát is. Ik schrijf dit neer met het gevoel, tot heden een fundamenteel gebied van onzen arbeid in de maatschappij, en de nieuwe tendenzen, die daarin tot uiting komen, te veel van den buitenkant te hebben gezien. Na de lezing van dit praeadvies zie ik het duidelijk voor mij, dat het brandende — ja, brandende! — vraagstuk van de verkaveling onzer nieuwe steden ons archi-

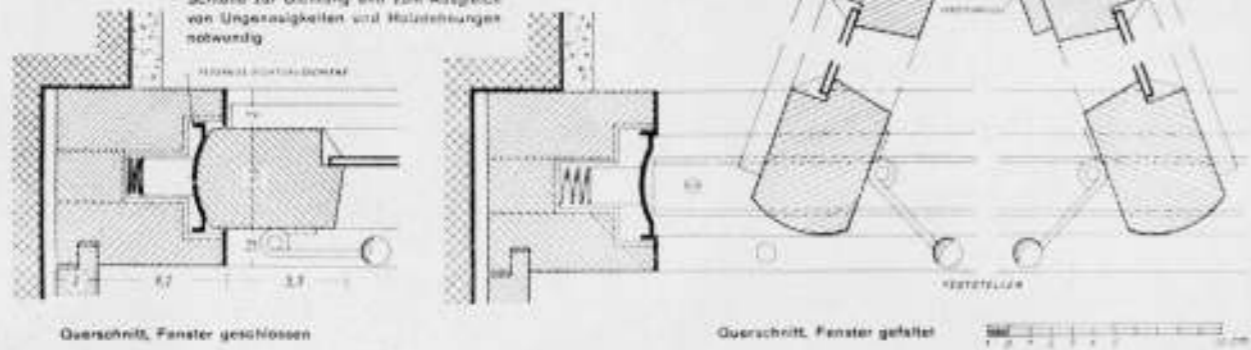

Hausrecht Flügel einseitig aufgehängt, nach außen fallend

Wenn mehrere Flügel ohne festes Zwischenstück aneinanderstoßen, ist eine federnde Schiene zur Dichtung und zum Ausgleich von Ungenauigkeiten und Mäßeinheiten notwendig

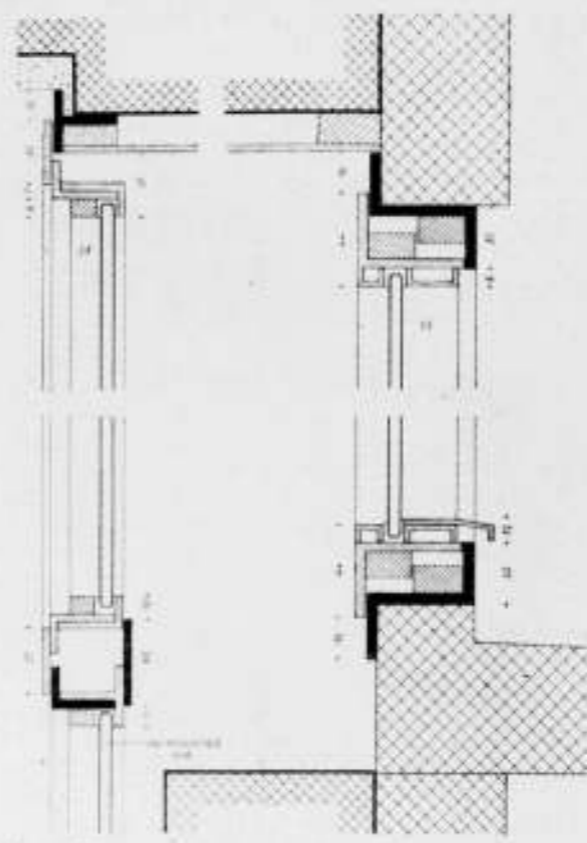
Querschnitt, Fenster geschlossen

Querschnitt, Fenster geöffnet

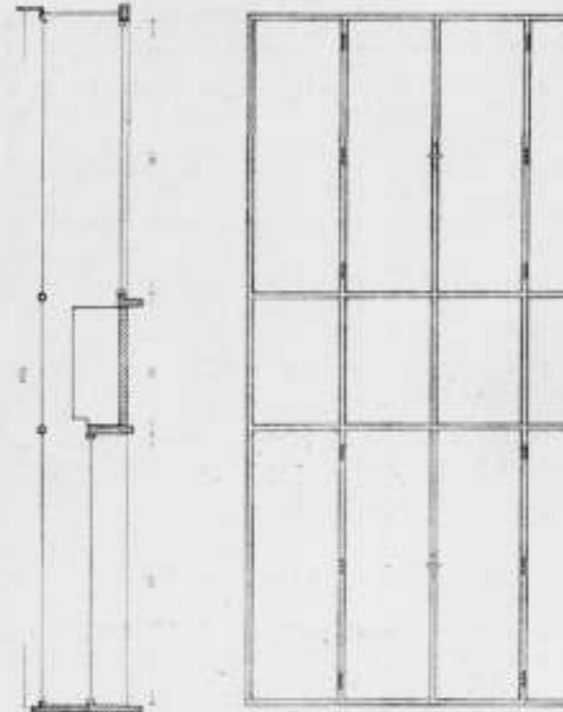
AFBEELDING UIT „FENSTER“ BAND I VAN ADOLF G. SCHNECK

heele materialenstaat nodig zou zijn: n.l. 3 hoekijzers, 2 stripijzers, 1 strook vilt, waarvoor idem strook leer, en tenslotte een halfronde lat, afgemonteerd met een stel springveeren. Het is niet aan te nemen, dat dergelijke constructies méér dan een enkele keer toegepast zullen worden. Toch blijkt er uit, dat er inderdaad een sterke belangstelling voor het geval „raam“ bestaat. Verschillende D.R.P. constructies bewijzen dan ook dat er met heel wat zorg wordt voorbereid. Van de nieuwere constructies, die niet al te samengesteld zijn, valt het vouwvenster het meeste op. In bepaalde omstandigheden zal het zeker voordeelen bieden. De uitvoering in metaal ziet er overtuigender uit dan die in hout. Nu veel centrale-verwarming wordt toegepast, ontstaat de neiging, roekeloos met warmte om te gaan. Enkele vensters zullen daarom in de toekomst vermoedelijk ook meer toegepast worden dan dubbele. De inzichten en verhoudingen op dit punt kunnen echter gemakkelijk veranderen en omslaan naar

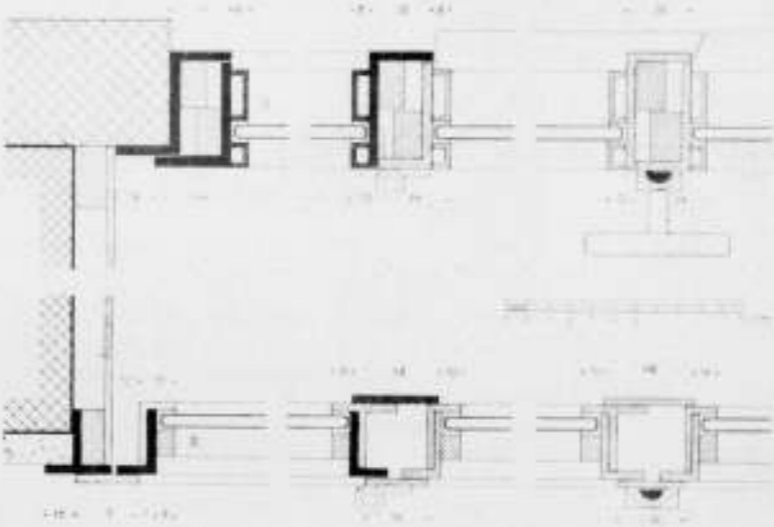
meer economisch warmtegebruik. De zeer groote vensters, die in zwang komen, vragen dan als het ware om dubbele beglazing. Het is daarom zelfs voor onze verhoudingen goed, dat dit raam van hogere standing hier ruim vertegenwoordigd is. Opvallend is, dat, op een heel enkel geval na, alle vensters gedacht zijn in van buiten gepleisterde muren. Dat verschillende constructies nooit populair zullen worden, neemt niet weg, dat ze uitstekend materiaal geven voor het maken van vergelijkingen. Elk mogelijkheidsje, elk kiertje is er, op verschillende manieren doordacht, in weer te vinden. Alle grootere en kleinere probleempjes, die een raam bij mogelijkheid stellen kan, zijn als het ware op den voet te volgen. Tenslotte zijn zelfs auto-vensters en patrijspoorten niet vergeten. In het algemeen is er niet veel tekst, slechts korte, rake opmerkingen bij de details, die in het algemeen nog met foto's verduidelijkt zijn. In de bekende serie „Die Baubücher“ een goede aanwinst. Als

Längsschnitt

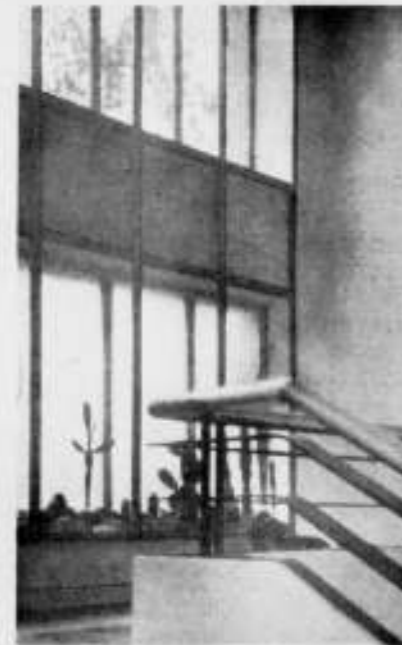

Aufriß innen mit Schütten

Querschnitt

Drehflügel nach innen und feste Flügel, glatter Maueranschlag

Hersteller Paul Marcus, Berlin
Architekt E. Fahrenkamp, Düsseldorf
Ort Hotel Haus Rechen, Bochum

AFBEELDING UIT „FENSTER“ BAND I VAN ADOLF G. SCHNECK

eerste nummer in de onderserie „Die Bauelemente“ een uitgave, die op nog veel dergelijke belangrijke publicaties doet hopen.

J. B.

PLAATS VOOR LEERLINGEN M.T.S. IN HET PRAKTISCHE LEERJAAR. Van den Directeur der Middelbare Technische School te Haarlem is een verzoek ontvangen om ter kennis van de architecten te brengen dat plaatsing gezocht wordt — gedurende het praktische leerjaar — voor nog 3 leerlingen (waaronder 1 dame) van de afdeling Bouwkunde. Deze leerlingen hebben de 2 eerste klassen met succes doorlopen en zijn nu, volgens het onderwijsprogramma, verplicht gedurende 1 jaar praktisch werkzaam te zijn op bouwwerk of architectenbureau, voordat zij tot de 3e klasse kunnen worden toegelaten. Waar dit practijk-jaar ook volgens den B.N.A. een nuttig element vormt in de studie van het M.T.-onderwijs, wordt de medewerking van de

B.N.A.-leden verzocht ook dezen 3 leerlingen zoo mogelijk een plaats te bieden. De architecten die daartoe in de gelegenheid zijn worden verzocht dit mede te deelen aan den Directeur van de M.T.S. te Haarlem, Kleverparkweg 181. G. V.

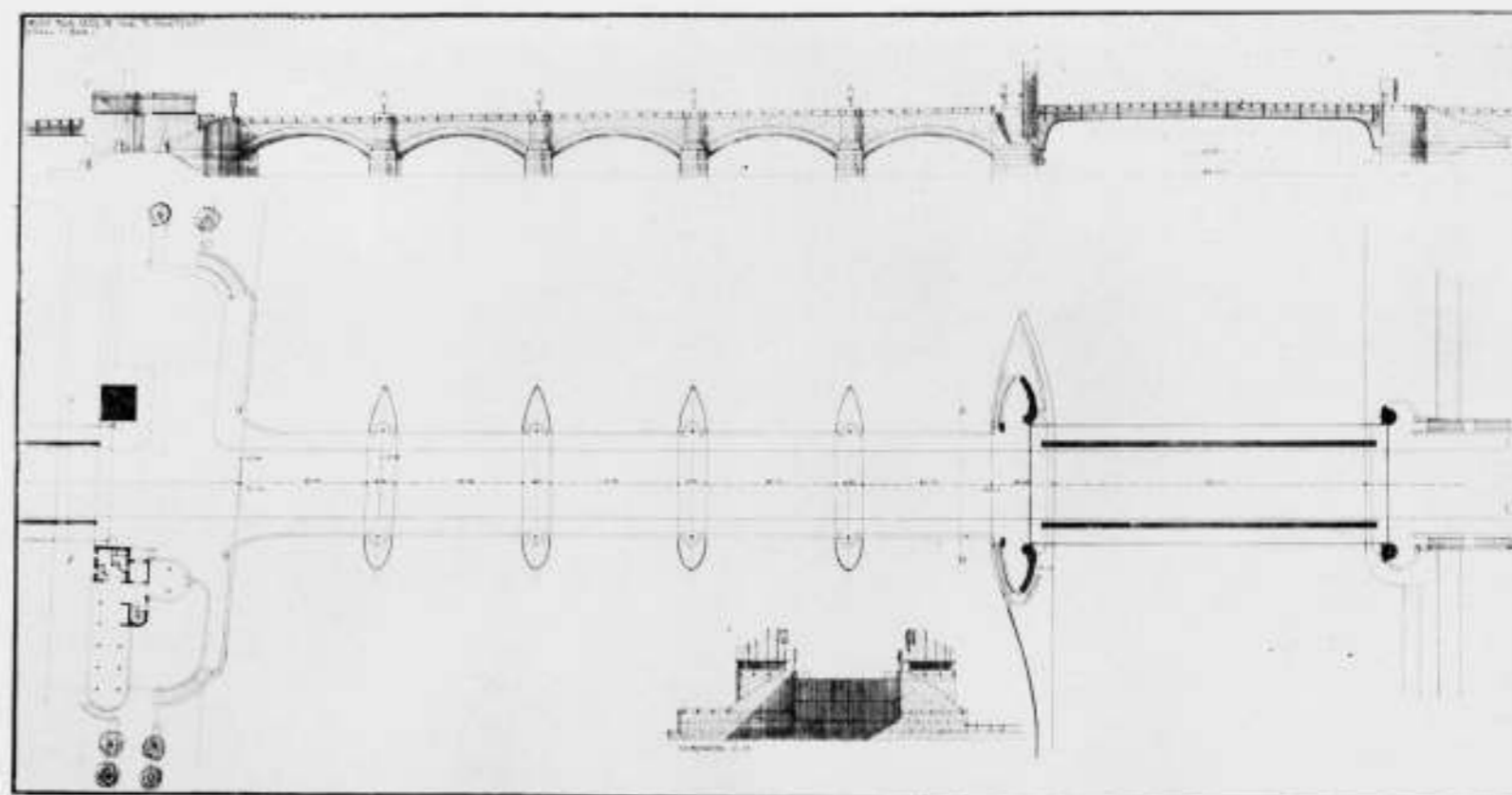
CONGRES VOOR NIEUW BOUWEN.

Van 25 Juni tot 5 Juli a.s. zullen de „Kongresse für Neues Bauen“ (Congrès internationaux d'architecture moderne) in het gebouw der Middelbare Technische School aan de Dongestraat te Amsterdam een tentoonstelling inrichten ter gelegenheid van een ledenvergadering van het Instituut voor Volkshuisvesting. Op deze samenkomst zal een prae-advies over het onderwerp „De organische woningen en open bebouwing“, opgesteld door een Hollandsche ledengroep van bovengenoemd congres (tevens leden van het Instituut voor Volkshuisvesting) worden ingeleid. In verband hiermee zal

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUUSEN, RED.,
J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 2 JULI N° 27

DE NIEUWE MAASBRUG TE MAASTRICHT

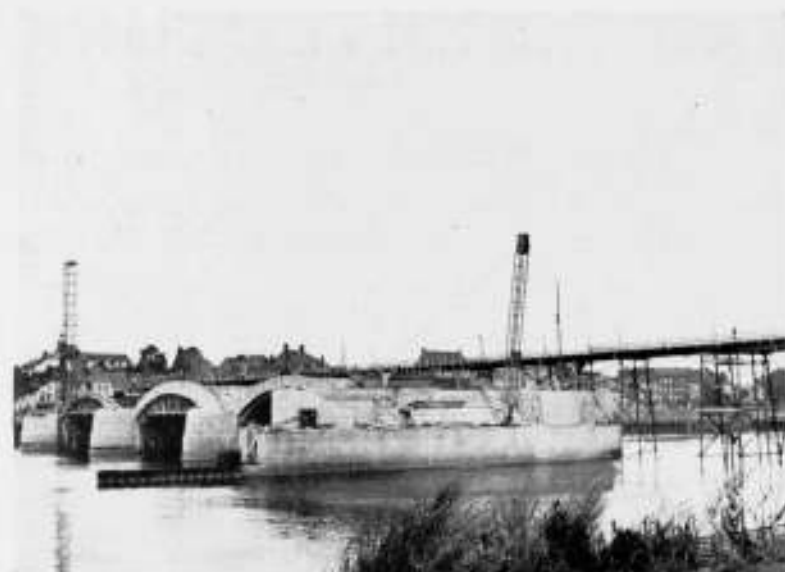
ARCHITECT IR. G. C. BREMER B.N.A.

DE NIEUWE MAASBRUG TE MAASTRICHT.

De Nieuwe Brug over de Maas te Maastricht ligt ongeveer 275 M. beneden de Oude Brug, aan de zijde van Wijk in het verlengde van den Wilhelminasingel. De brug is tusschen de landhoofden 182 M. wijd en bestaat uit 5 bogen, elk van 20.80 M. spanning, en uitgevoerd in gewapend-beton. De gewelven zijn dik in den top 0.50 M. en bij den aanzet 0.91 M.

Langs de zijvlakken van de gewelven is een boog van natuursteen gemetseld. De gewelven zijn aangevuld met zand. De ijzeren overspanning van de scheepvaartgeul langs den Wijk-oever bedraagt 54 M. Aangezien de hoogte van de hoofdliggers niet meer dan 2.70 M. mocht zijn, bleek het noodig de hoofdliggers dubbelwandig te maken, ze te construeeren als portaal-liggers op 2 scharnieren en gebruik te maken van vloeiijzer

TOESTAND 1 JULI 1931

BOUWPUT LINKER LANDHOOFD NOVEMBER 1931

HET STELLEN VAN DE IJZEREN LIGGERS

DE EERSTE BOGEN ONTSLAAN VAN DE FORMEELN

KISTDAM LINKERLANDHOOFD

GEZICHT VANAF DEN RECHTEROEVER

met hoge vastheid. Dit materiaal werd ook toegepast voor de brug over het kanaal Luik-Maastricht. Deze brug heeft een overspanning van 28 M.

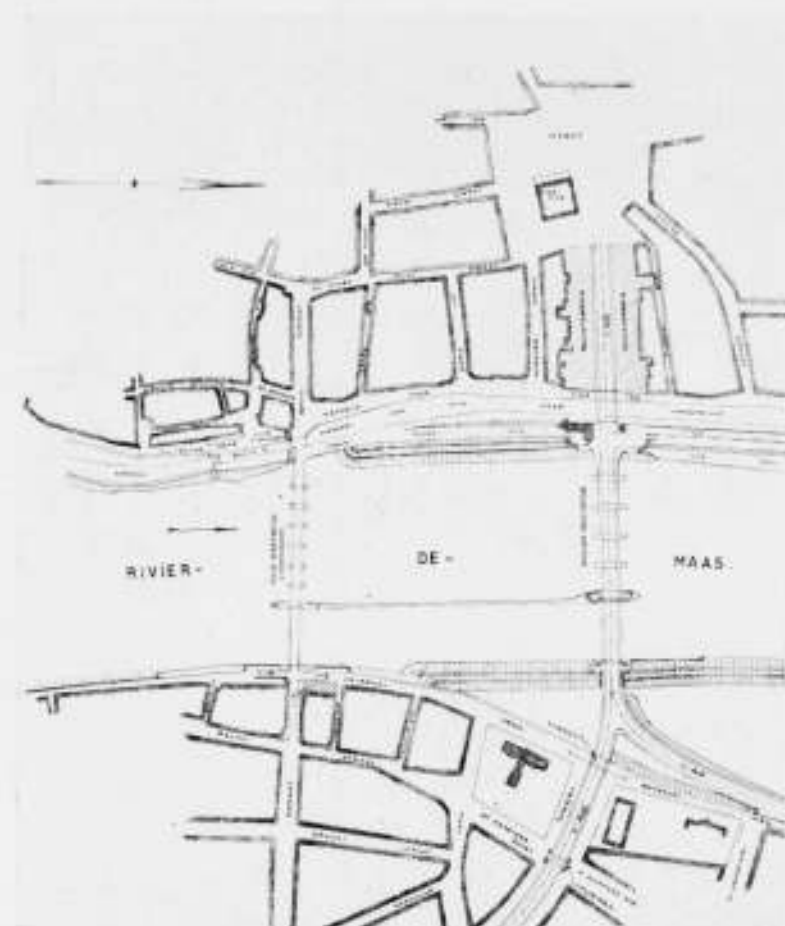
De natuursteenen bekleding der brug is Fransche kalksteen. De brug is 16 M. tusschen de leuningn, bestaande uit een rijvlak breed 11 M. en 2 trottoirs elk 2.50 M. Op het landhoofd 238

aan den linkeroever, dat tevens zal dienen als landhoofd voor de brug over het kanaal Luik-Maastricht, zal nog een café-restaurant met terras worden gebouwd, vanwaar men een uitzicht over de Maas zal hebben. De teekeningen voor dit café-restaurant zijn hierbij gereproduceerd.

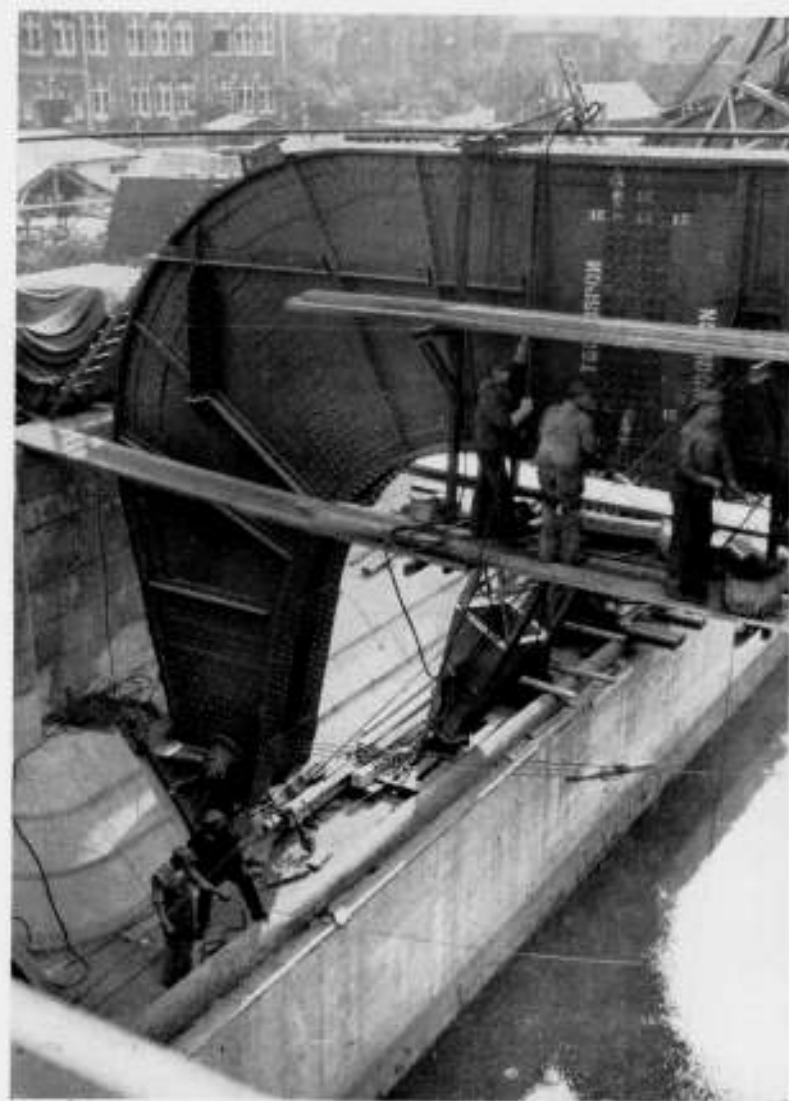
Het ontwerp van de brug is gemaakt door den Rijksbouw-

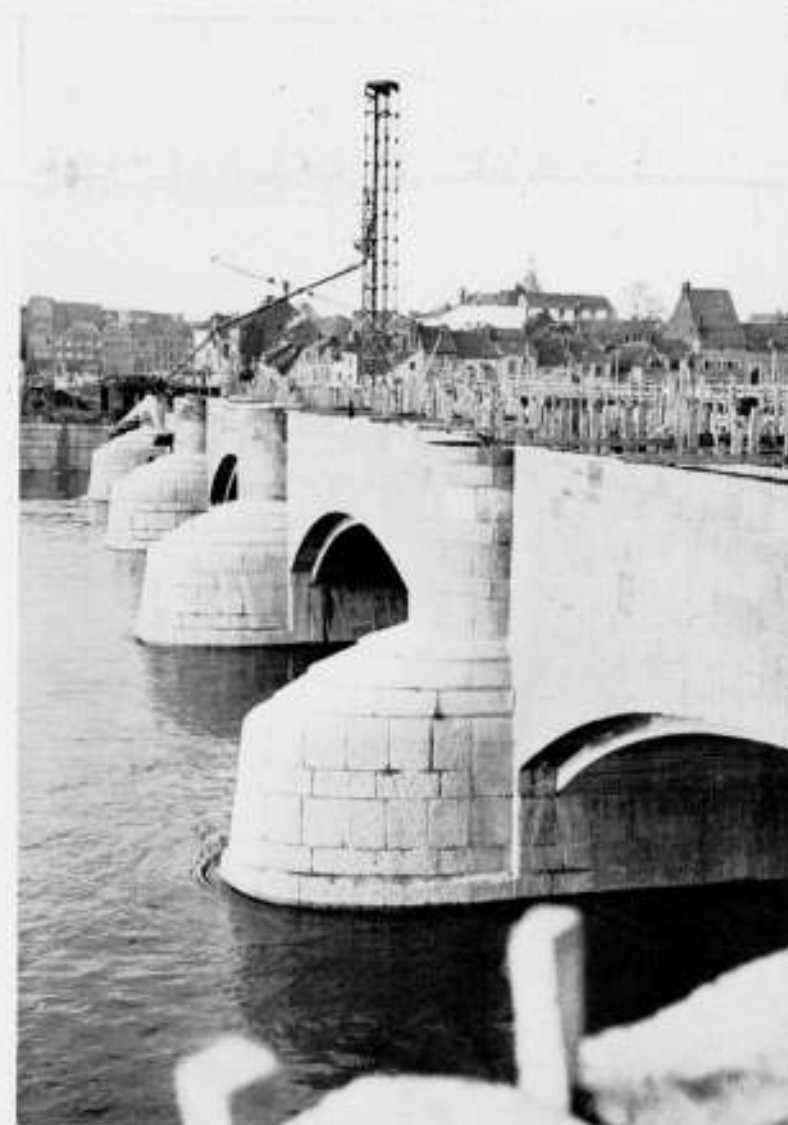
CONSTRUCTIE LAATSTEN BOOG STADSZIJDE, DECEMBER 1931.

SITUATIE DER BEIDE BRUGGEN

FOOT VAN DEN IJZEREN 2-SCHARNIERLIGGER

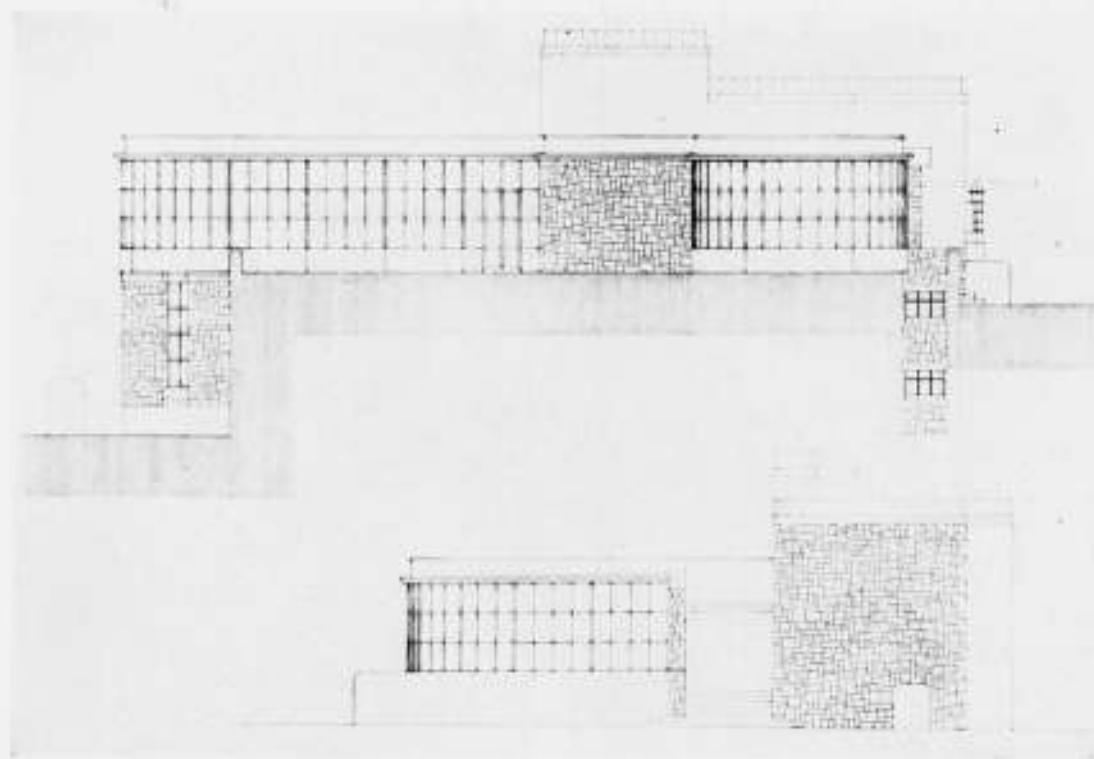
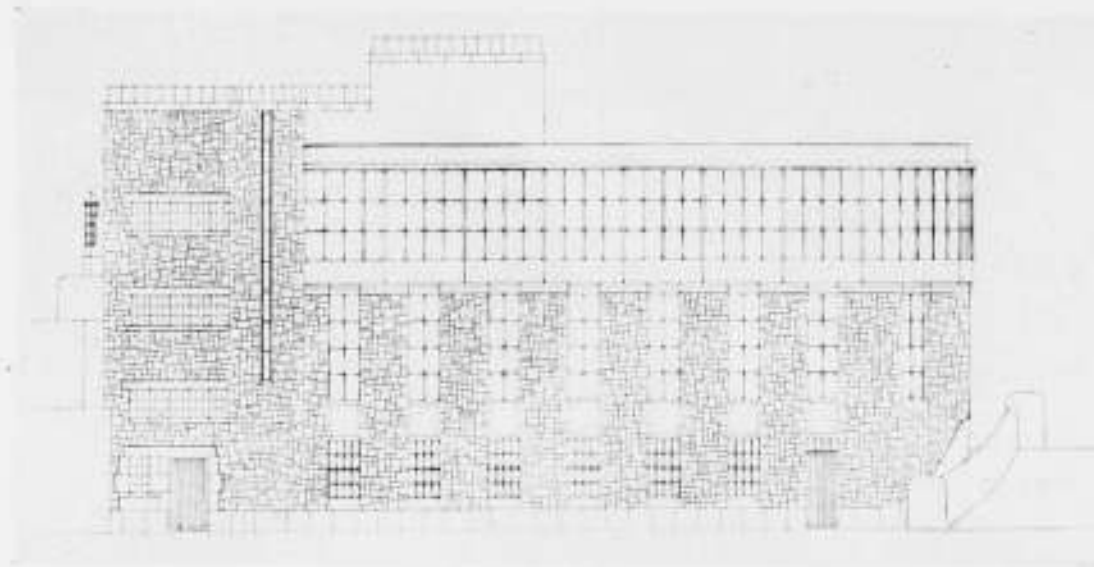
AANZICHT ZUIDZIJDE, RICHTING STAD, DECEMBER 1931

GEZICHT VANAF OUDE MAASBRUG

AANZICHT NOORDZIJDE RICHTING WIJK, MEI 1932

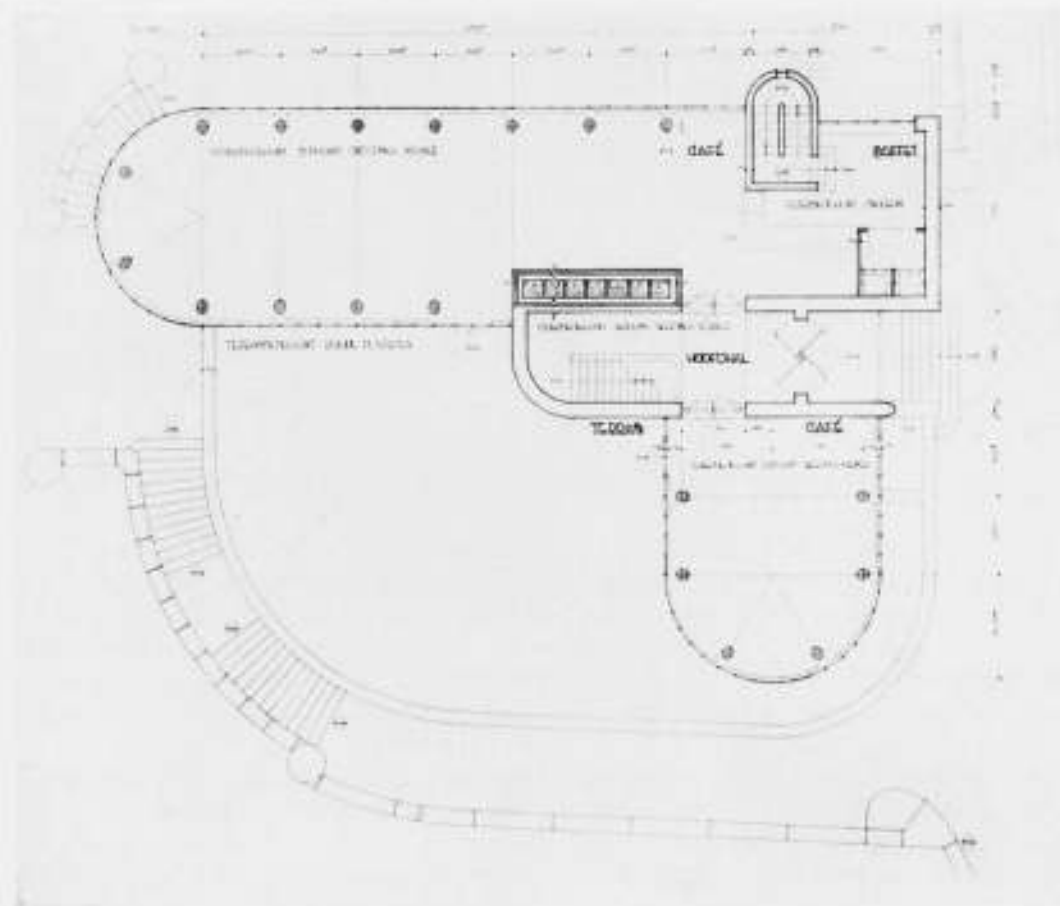
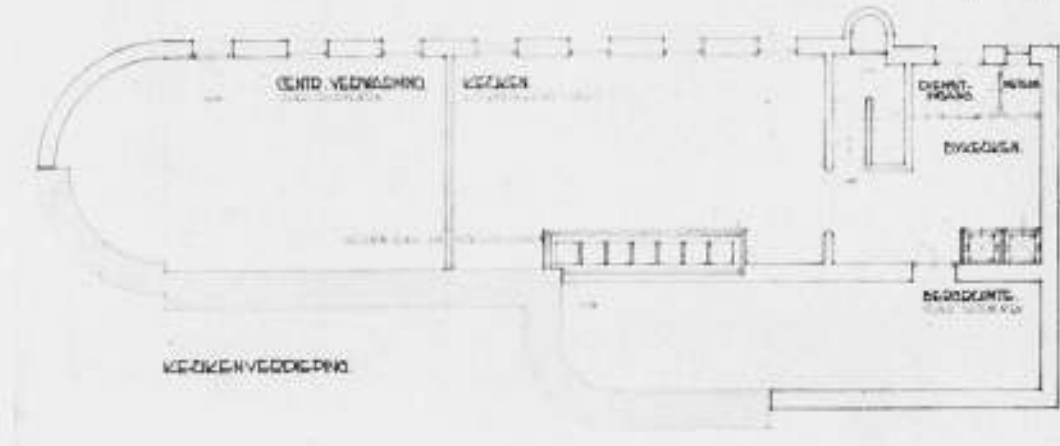
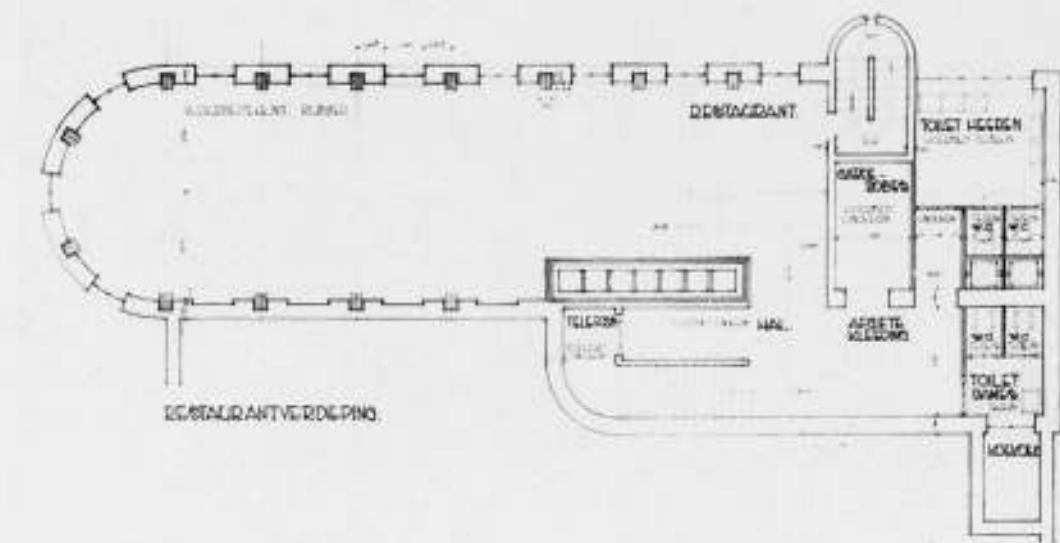
TEEKENINGEN PAVILJOEN STADKANT

ARCH. Ir. G. C. BREMER B.N.A.

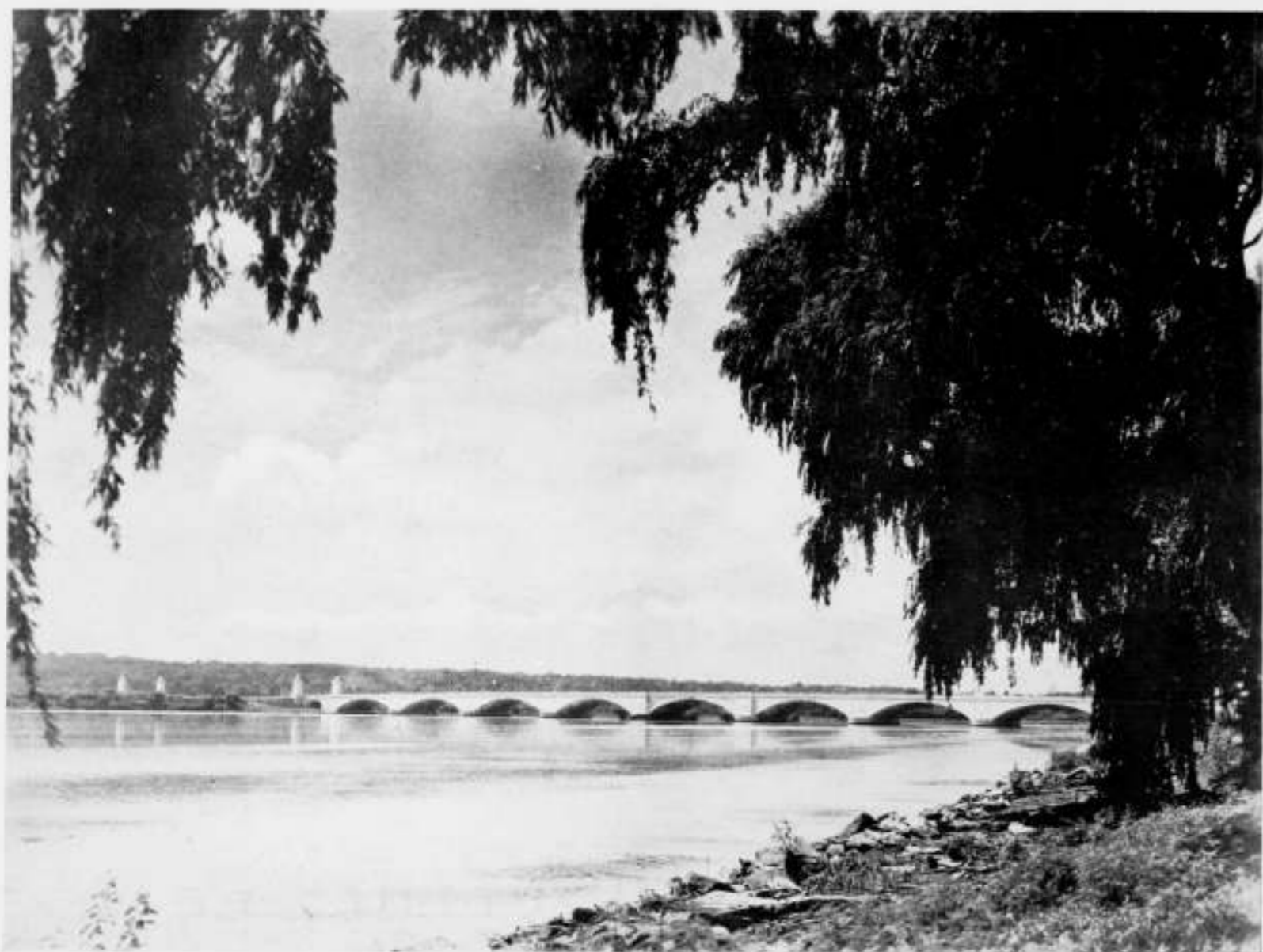
meester Ir. G. C. Bremer, Architect B.N.A., die in zijn oorspronkelijk ontwerp over de scheepvaartgeul een ijzeren boogbrug had ontworpen. In overleg met de Schoonheidscommissie te Maastricht is deze boogbrug vervangen door een lage plaatijzeren brug. In het belang van de scheepvaart zal nog de

eerste pijler van de te verbouwen Oude Brug verbonden worden met den eersten stroompijler van de Nieuwe Brug door een leidam.

De bijgaande foto's geven verschillende stadia aan van den bouw van de brug.

PLATTEGRONDEN PAVILJOEN MAASBRUG MAASTRICHT

DE ARLINGTON-MEMORIAL-BRUG TE WASHINGTON

DE ARLINGTON-MEMORIAL-BRUG TE WASHINGTON.

Dicht bij Washington is kort geleden de Arlington-Memorial-Bridge voltooid. Het is een brug op bogen met een klapbrug in het midden en de Amerikanen hopen natuurlijk dat het de brug met de grootste klap op de wereld is. In ieder geval is de afstand van de draaiassen der beide klappen niet gering te noemen, want hij is 65.85 M. Als men daarbij bedenkt dat de brug tusschen de leuning 27.40 M. bedraagt, terwijl de draagkracht van het dek berekend is op 18.2 tons autobussen, en een bepaalde strook langs de trottoirs op 36.3 tons militaire tanks, dan kan men zich voorstellen dat deze brug, die in haar rythmische bogenrij zoo rustig over het water ligt, niettemin echt Amerikaansch is in haar stouten technischen opzet.

Uit een mededeeling over de constructie van deze brug, die wij van een te Washington gevestigden Duitschen Ingenieur, den Heer René Leonhardt, ontvingen, ontleenen wij nog het volgende over de merkwaardige constructie der contragewichten, die elk uit een stalen geraamte van 113.500 K.G. bestaan, waarin 490 M³. beton van 4250 K.G. per M³. is gegoten en elk 2205 ton wegen.

In verband met het benoedigde, hooge soortelijk gewicht werd bij dit beton noch zand noch grind gebruikt, maar in plaats daarvan gemalen Zweedsche ijzererts en staalafval. Het erts werd gemalen en alle kleinere stukjes die een zeef van 65 m.m. passeerden, werden later wederom met grootere stukken in een bepaalde verhouding vermengd. Deze beton kreeg

HEFTORENS VAN DE SCHUTSLUIS IN HET BOSSCHEVELD TE MAASTRICHT

de benoedigde vastheid van 140 K.G./c.M². 1 M³. van deze beton, wegende 4250 K.G. bevat: 170 K.G. water, 320 K.G. cement, 130 K.G. zand, 970 K.G. fijn erts, 1650 K.G. groferts, staalafval 1010 K.G.

Zooals men op de foto ziet, vormt het beweeglijke deel der brug geen onderbreking van het steenen bogenrythme. Daartoe is de geweldige ijzerconstructie van de klappen bekleed met geperste platen van Molybdänstaal, die de versiering der steenen brugbogen weergeven. De granieten leuning der brug vindt over de klappen haar voortzetting in een imitatie van gegoten aluminium. Zoo gaat het rythme der steenen bogen rustig over het beweeglijke deel heen en niets stoort zijn continuïteit. Het was trouwens überhaupt de eisch dat niets op de brug, maar dan ook niets, geen paal of mast, het uitzicht van af en over de brug zou belemmeren. Dit heeft een zeer ingewikkelde (en overigens ingenieus opgeloste) methode noodig gemaakt voor het signalenstelsel, bij het openen der brug. Door een manipulatie verrijzen namelijk, wanneer de brug geopend moet worden, op de draaipeilers successievelijk een 6-tal lantaarnpalen, over de breedte der brug uit den grond, wier aantal bepaalde aanwijzingen geeft aan het verkeer met betrekking tot het openen der brug. Als de brug gesloten is, zinken deze noodzakelijke hindernissen door een onzichtbare hand bewogen, weer in het asfalt van het bruggendeck weg. . . . Wij zijn in het land der onbegrensde mogelijkheden, in het land der weergalooze ingenieursprestaties. En bij het zien van deze Arlington brug, die geen Schoonheidscommissie in ons lieve Vaderland goedkeuren zou, komt de gedachte naar voren: Is het misschien de begrensdheid onzer mogelijkheden, die ons zoo afkeerig doet zijn van een tikje, nou, bijv. een tikje sentimentaliteit.

In ieder geval, het zakelijke Amerika kan zich nog de weelde permitteeren, zoo nu en dan nog eens wat onzakelijk te zijn. In het ('k vraag verlof!) onzakelijke Europa geldt zoo iets thans als een ernstig vergrijp tegen artikel zooveel bis van het culturele wetboek van strafrecht.

J. P. M.

HEFTORENS VAN DE SCHUTSLUIS IN HET BOSSCHEVELD TE MAASTRICHT.

Toelichting.

Ter bevordering van de scheepvaart door Maastricht werd, behalve betere bevaarbaarmaking van de rivier de Maas, die den bouw van een nieuwe brug en verbouwing van de oude, middeleeuwsche brug noodzakelijk maakte, een nieuwe verbinding noodig tusschen de gekanaliseerde Maas en de Zuid-Willemsvaart.

Daarvoor is een verbindingskanaal ten Noorden van Maastricht gegraven, welk kanaal voorzien werd van een schutsluis, die in September 1931 in gebruik is genomen.

Deze sluis, waarin zelfs schepen van 2000 ton geschut zouden kunnen worden, is de eerste schutsluis in Nederland, waarbij gebruik werd gemaakt van hefdeuren.

De heftoren, die op het bovenhoofd van de sluis is gebouwd, heeft een hoogte van meer dan 21 Meter. De heftoren op het benedenhoofd is iets lager. In de schachten bevindt zich de ruimte voor de contragewichten van de hefdeur; daaromheen gaan betonnen trappen naar de verbindingsbrug, waar de elektrische bewegingsmotoren zijn opgesteld.

De torens zijn geheel van gewapend beton opgetrokken. De in het gezicht komende vlakken zijn uit de hand gebouwd.

Zowel het constructieve als het architectonische gedeelte van de sluis is ontworpen door den Rijkswaterstaat op het bureau van het Julianakanaal te Maastricht.

Ir. O. REICH, b.i.

INDRUKKEN VAN DE VERGADERING WAARIN BEHANDELD WERD HET PRAEADVIES OVER „DE ORGANISCHE WOONWIJK IN OPEN BEBOUWING“.

Als algemeene indruk van de vergadering van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw op 24 Juni j.l., waarin het praeadvies van „de 8“ en „de Opbouw“ onder bovenstaanden titel behandeld werd, moet, naar mijne meening,

243

worden gezegd, dat het onderwerp een uiterst belangrijke, maar ook een uiterst moeilijke materie bleek te zijn.

Het kan niet worden ontkend, dat men zich in de laatste tientallen van jaren niet voldoende rekenschap heeft gegeven van het buitengewoon groote belang van een goede verkaveling en van de talrijke factoren, die daarbij in acht moeten worden genomen. Het is zeker een verdienste van de prae-adviseurs, dat zij hebben getracht voor dit onderwerp meer belangstelling te wekken en dat zij daarbij hebben gewezen op het gebrekkige van vele verkavelingen. Maar indien men opbouwend werk wil doen, moet men na het noemen der fouten ook aangeven op welke wijze de verkaveling dan wel goed geschieden kan. De prae-adviseurs hebben dat dan ook gedaan en zij hebben de kunst verstaan om zeer in het kort voor de nieuwe woonwijk een oplossing — of laat ik liever zeggen — principes aan te geven, die op het eerste gezicht eenvoudig en goed lijken; men zou bijna zeggen, het is het ei van Columbus. Het gevolg was dan ook, dat vele bezoekers van de tentoonstelling, die des morgens werd geopend, door den eenvoud waren getroffen en zich afvroegen, waarom die zoo eenvoudige oplossing al niet veel meer toepassing gevonden had. In de conclusies van het prae-advies stond ook zoo zonder eenige aarzeling: „Gemeente- en verenigingsbouw kunnen direct tot toepassing der gepropageerde principes overgaan”. Bij de behandeling van het prae-advies in de vergadering is echter m.i. wel gebleken, dat de prae-adviseurs zich het geval wat al te eenvoudig hadden voorgesteld; er is wel aan te nemen, dat het direct nog niet zoo'n vaart zal loopen en de voorzitter der vergadering kon dan ook aan het eind een der debaters gerust stellen, dat de kans dat alle verkavelingsplannen in den vervolge uitsluitend in „Zeilenbau” zullen zijn, nog niet groot is.

Van de bezwaren, die door een achttal sprekers naar voren werden gebracht, zijn er ongetwijfeld vele, die nader ernstig onder het oog moeten worden gezien.

Het was van de prae-adviseurs, die zich vertegenwoordigers van de internationale bouwkunst noemen, te verwachten, dat zij vrijwel uitsluitend met voorbeelden uit het buitenland zouden komen. Zij hebben dat natuurlijk gedaan, omdat er naar hun inzicht in ons land nog bijna niets goeds is tot stand gebracht, maar de opmerking, die van verschillende zijden werd gemaakt, dat wat in Duitschland en andere landen op woning-gebied geschiedt, maar niet zoo voor ons land kan worden gepropageerd, was m.i. volkomen terecht. Het heeft waarschijnlijk velen met mij wat gehinderd, dat die buitenlandsche voorbeelden veel te weinig kritisch waren bekeken, terwijl de heeren het niet konden laten om ons onvolprezen Vreewijk een kleinen veeg uit de pan te geven. En wisten zij niet, dat ons land een van de misschien wel oudste voorbeelden van „Zeilenbau” heeft, n.l. de woningbouw van de Triofabrieken te Culemborg? Het zou m.i. nu juist belangwekkend zijn geweest om na te gaan, waarom die bouw niet meerdere navolging gevonden heeft.

Met nadruk hebben verschillende sprekers betoogd, dat men bij het bouwen van woningen met den volksaard, met het land en met het klimaat terdege rekening moet houden, hetgeen in het prae-advies niet voldoende tot uiting komt. Zoo werd o.a. gevraagd of de wind in ons vlakke land bij de „Zeilenbau” niet vaak onaangenaam zou kunnen zijn.

Ook over die onogelijke achterkanten van de huizen is, zooals te begrijpen valt, het een en ander gezegd. De prae-adviseurs kunnen gemakkelijk schrijven, dat met de oprichting van de centrale wasch- en drooginrichtingen — „ook op zeer economische wijze” — dat bezwaar zal worden ondervangen, op de vergadering werd betwijfeld of men bij die meening wel voldoende blijf gaf den Hollandschen volksaard te kennen.

Ook de stelling, dat de oriëntatie der blokken N—Z met een

kleine afwijking, als de beste of feitelijk als de eenige goede is te beschouwen, bleek wel aanvechtbaar. Degenen, die het internationaal congres te Berlijn het vorige jaar hebben bijgewoond, hadden daar trouwens reeds gehoord, dat verschillende deskundigen in Duitschland die oriëntatie niet meer als de eenig juiste erkennen. Op de vergadering werd daaraan herinnerd en er werd op gewezen, dat de architecten op hun plattegronden wel kunnen aangeven, hoe de woningen bewoond moeten worden, maar dat in de praktijk gebleken is, dat het dikwijls anders geschiedt.

De m.i. ernstigste kritiek tegen het prae-advies was echter, dat het veel te weinig getallen en berekeningen omtrent de praktische mogelijkheid van het doorvoeren der principes bevatte. In dat opzicht is het prae-advies inderdaad wel zeer teleurstellend. Waarschijnlijk zal het meerderen als mij zijn gegaan, die, na het eerste doorbladeren van het boekje en na kennisname van de teekeningen, die behoudens enkele, reeds bekend waren, zich in het bijzonder zullen hebben afgevraagd, hoe de economische zijde van het vraagstuk behandeld was. Van de richting der nieuwe zakelijkheid had men een aantonen van de praktische mogelijkheid toch zeker mogen verwachten. Het prae-advies is echter op dit punt geheel onvoldoende. Nu zal ik de eerste zijn om te erkennen, dat het verkrijgen van goed cijfermateriaal uiterst moeilijk is, maar zonder dat zal men naar mijne meening het vraagstuk slechts weinig verder brengen. De Heer van Tyen, die namens de prae-adviseurs de sprekers beantwoordt, heeft toegezegd, die gegevens in het tijdschrift van het Instituut nader te zullen geven; door velen zullen ze zeker met spanning worden afgewacht.

Herhaaldelijk kan men in het prae-advies lezen, dat de kosten van wegen en leidingnetten bij verschillende projecten laag zullen zijn, maar zich een oordeel daarover te vormen is niet mogelijk. Dit zeker belangrijke punt leende zich daarom niet voor een debat. Het bleek alleen wel, dat over den wegeaanleg bij „Zeilenbau” het laatste woord zeker nog niet gesproken is. Ik betreure het zeer, dat ook over een ander punt in de vergadering niet meer klaarheid is gekomen en wel dit, dat de aangegeven principes zoowel voor laagbouw, als middenbouw, als hoogbouw zoowel voor het land als voor de stad toepasselijk zouden zijn. Toen de Heer van Tyen dit met nadruk zeide, maar het niet nader motiveerde, voelde men dat de vergadering dit nu maar niet zoo zonder meer wilde aannemen en ik kon niet ontkomen aan den indruk, dat de prae-adviseurs zich van de verwezenlijking van hun principes al te weinig rekenschap hadden gegeven.

De prae-adviseurs zeggen van de woning te zijn uitgegaan, maar van welke woning hoort men niet. Zoowel bij de opening van de tentoonstelling als bij de nadere toelichting in het begin der vergadering heeft de Heer van Eesteren terecht gezegd, dat het vraagstuk van de volkshuisvesting op het oogenblik in de eerste plaats dat is van het verkrijgen van woningen voor arbeiders met lage loonen. Maar als men de projecten bij het prae-advies en op de tentoonstelling bekijkt, dan blijken daarbij verscheidene middenstandswoningen te zijn. De Siedlung Neubühl bij Zürich op blz. 10 is inderdaad zeer aantrekkelijk, maar dit zijn woningen voor den beter gesitueerden middenstand. Ook heeft veel wat in Berlijn in de laatste jaren is gebouwd, m.i. niet zoo heel veel waarde voor het probleem, zooals dat hier moet worden gesteld. Op het congres te Berlijn in 1931 heeft een spreker betoogd, dat men met het bezichtigen van Zehlendorf, Siemensstadt en dergelijke wijken geen indruk krijgt van de wijze, waarop de Berlijnsche arbeider met een gemiddeld weekloon gehuisvest is; hij heeft verzocht dat ook die huisvesting aan het congres zou worden getoond, maar dat is niet geschied. En zoo hebben ook de prae-adviseurs hier uit het oog verloren, dat de arbeiderswoonwijken en middenstandswonwijken in ons land — althans voorloopig — verschillend

zullen zijn en dus afzonderlijk zullen moeten worden behandeld. Ik heb op de tentoonstelling gehoord, dat een van onze bekwaamste stedebouwkundigen voor een der groote gemeenten in ons land met medewerking van den betreffenden gemeentelijken dienst heeft onderzocht of een „Zeilenbau” voor een eenvoudige woonwijk daar mogelijk was. Hij heeft die vraag ontkennend moeten beantwoorden. Het is jammer, dat dit op de vergadering niet is medegedeeld en ook dat dit onderzoek met de gegevens niet is gepubliceerd. Voor mij zegt dit veel meer dan de theoretische beschouwingen van het boekje.

Dat voor woningen licht, lucht en zon een eerste vereischte is, valt niet te betwisten. En dat aan het gesloten bouwblok in dit opzicht vele bezwaren verbonden zijn, behoeft eigenlijk geen nader betoog. Maar of men met een „Zeilenbau” met blokken op afstanden van 10 M. zooals het plannetje in Zutphen aangeeft, van een verbetering kan spreken, is op de vergadering in twijfel getrokken. Een tekening op de tentoonstelling, die een verbetering wil geven van een wijk met gesloten bouwblokken door de kopblokken weg te laten en de daardoor vervallen woningen onder te brengen in een wolkenkrabber, is voor menigeen een groot vraagteken. Van het gesloten bouwblok willen wij zeker af; de vraag is hoe dat moet en kan.

Het is wel merkwaardig, dat de internationale school van wijken met uitsluitend torenhuizen — die kaarsen in een weiland, zooals iemand ze heeft genoemd — al weer schijnt te zijn teruggekomen. Dat is nu al weer ouderwetsch. Het was anders niet zoo heel lang geleden, dat „de 8” met de plannen daarvoor kwam. Zij heeft daarbij de fout begaan van verwachtingen te wekken, dat men op deze wijze woningen van f 5.— zou kunnen bouwen en zij heeft daardoor zelf veroorzaakt, dat het vraagstuk niet op de juiste wijze werd gesteld, hetgeen ik nog blijf betreuren.

Zoo zou ik het ook betreuren, wanneer de „Zeilenbau” door dit oppervlakkige prae-advies, door velen slechts met een schouderophalen zou worden beoordeeld.

Ik vraag mij af of de prae-adviseurs het vraagstuk van de volkshuisvesting, zooals dat thans moet worden gesteld, wel goed hebben begrepen; ik vraag mij af of het wel juist is om het vraagstuk internationaal te willen oplossen, zoolang in eigen land daaromtrent nog niet voldoende klaarheid bestaat. Inmiddels is het zeker een verdienste, dat op den eisch van een goede verkaveling thans nadrukkelijk gewezen is. Het komt er nu op aan het vraagstuk op de juiste wijze aan te vatten. Dat dit slechts geschieden kan door overleg tusschen alle belanghebbenden en dat men daarbij het praktisch mogelijke voor het eigen land in het oog moet houden, staat voor mij vast.

lr. J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

DE TENTOONSTELLING „DE RATIONEELE WOONWIJK”. In twee zalen van de M. T. S. aan de Dongestraat te Amsterdam zijn de bekende afbeeldingen uit „rationelle bebouwingswijzen” tentoongesteld. Het is prettig, deze op grooter schaal hier weer te ontmoeten. Afgezien daarvan, zou men ook kunnen volstaan met dit boekje uit zijn kast te halen en thuis op kleine schaal te zien, wat op de tentoonstelling op ware grootte te bekijken valt. Men mist dan in de eerste plaats het nieuwe werk van Le Corbusier, dat hier ook tentoongesteld is, zijn ontwerp voor het „Sowjet paleis”.

De teekeningen op grooter schaal zijn interessant genoeg. Een boogconstructie, tweemaal zoo breed als een boog van de Moerdijkbrug, en hooger dan de Westertoren, waaraan de geheele dakconstructie hangt, is van een gedurfdheid, die fris aandoet.

Wie deze internationale verzameling alleen en zonder toelichtend woord bekijkt, verliest, afgescheiden van de ontegenzeggelijke voordeelen van dezen bouw, niet gemakkelijk zijn critiek.

Doet een kopbebouwing werkelijk meer aan als steenmassa dan de repeteerende lange gevels? Door de dwarsinkijken verdubbelt immers het aantal straatwanden, die gelijk overzien worden. En ontleemt niet die verduubeling van wat aan steen gezien wordt, juist de tuintjes een groot deel van hun waarde? Wat vooral 's winters op zal vallen. Wordt de massa aanmaak niet gestoord door de vele eindtypen, die afzonderlijke oplossingen vragen? Of anders, wanneer eindwoningen repetities zijn van gewone woningen, zonder meer, zijn dan de gesloten eindmuren zooveel minder steenmassa? Worden die nadeelen opgeheven door wél lage winkeltjes toe te laten? Inderdaad voor de bewoning nog zoo'n slechte oplossing niet, maar de groenstrook wordt dan voor 90% aan het gezicht onttrokken. En als die winkels nu goede zaakjes blijken te zijn, hoe gaat het dan met hun uitbreiding? In de breedte gaat bezwaarlijk; in de hoogte geeft het onmiddellijk conflict met het systeem, en juist in de hoogte gaat het zooveel gemakkelijker, omdat geen nabuurschap moeilijkheden oplegt. Tal van kleinigheden springen zóó tegen den enkelen bezoeker op.

Wie alleen rondgaat, mist dan ook veel, de toelichting en daarmee de uitgesproken overtuiging, dat het zóó worden zal en moet niettegenstaande... Het is daarom aan te raden, den Woensdagavond-rondgang mede te maken. Alles lacht U dan tegen vanuit het groen tusschen de huizen. Er is geen crisis meer, die elk stukje grond waard doet zijn wat het is; er is geen zuinigheid, die nu eenmaal zoo veel mogelijk alles benutten wil. Er zijn geen exploitatie-eischen, die juist op het laatste oogenblik nog een eindbebouwing noodig maken. Er zijn geen bestaande toestanden en overgangen, waarbij aangepast dient te worden. De blokexploitatie kan zóó afdoende zijn, dat alles wat onogelijk is, verdwijnt. Alle buurtjes doen op gezette uren hun waschje buitenshuis; niemand verlangt meer naar een eigen lapje tuin, als een bescheiden laatste overblijfsel van gehechtheid aan grond. Of, nu weer van de teekeningen afgelezen: De afschuif van kopbebouwing wordt zóó groot, dat woontorens daardoor begeerlijk en noodig worden, om de exploitatie van open blokken mogelijk te maken. Het is inderdaad te hopen, dat veel, wat hier nog ideaal is, mogelijk wordt. Het gevaar, dat de overgave aan de machine het laatste stukje handwerk en bezieling uit de steen wegneemt, wordt licht geacht, omdat door het groen die steenmassaliteit weer opgeheven wordt. Het eene is zóó onverbreekelijk met het andere verbonden.

Dat er inderdaad velerlei veranderingen moeten komen, is wel zeker. Gewoonlijk is de architectuur daar de spiegel van; zou het ook mogelijk zijn dat zij er aan vooraf gaat?

Het radicale is in andere landen al doorgemaakt, en heeft bezwaren, die op te heffen zijn. Wat er ten opzichte van oriëntering vastgelegd wordt, is zeker niet nieuw. De doorvoering daarvan wordt eenvoudig gemakkelijker door wat in het buitenland tot stand kwam. Niet vergeten mag worden, dat oriëntering ook door uitzicht en aansluiting bij het bestaande beïnvloed wordt, wat een doorlopende verhooging van het woonpeil kan geven. Een van de eerste propagandisten voor deze wijze van oriënteren, Prof. Hoepfner, wiens opvattingen eigenlijk nog onveranderd gelden, merkt in „Grundbegriffe des Städtbaus” reeds op: „Dasz man sich möglichst der Nord-Süd-Führung der Längsstrassen nähern soll, ohne sich starr und pedantisch an sie zu klammern”. Er is een fijn overleg noodig, om hierin een keuze te doen, al kan het radicale zich nog zoo aantrekkelijk voordoen.

J. B.

DE STADT VON MORGEN.

In het filmtheater De Uitkijk (Prinsengracht 452, Amsterdam), waar dikwijls wat interessants te zien is, draait tot en met 7 Juli in het bijprogramma een merkwaardige film: Die Stadt

FILM „DIE STADT VON MORGEN“

(FOTO'S BESCHIKBAAR GESTELD DOOR FILM-THEATER „DE UITKIJK“)

von Morgen. M. von Goldbeck, stadsarchitect te Neurenberg en Erich Kotzer, rijksbouwmeester b.d. te Berlijn hebben het bestaan een stedenbouw-film te ontwerpen en te regisseeren, die — opgenomen door het atelier Svend Noldan — waard is gezien te worden.

Eerst toonen ze ons een idylle: een imaginair stadje nabij een riviertje en bosch en... bruinkool. En dan zien we 't groeien en verworden tot een onordelijke industriestad onder den drang van de oeconomische en andere factoren, die de overeenkomstige uitbreiding van zoovele steden in de afgelopen halve eeuw hebben beheerscht. Het ging zoo: (grootendeels volgens de opschriften of titels). Een spoorbaan ging langs het stadje. Spoorweg- en waterverbindingen waren enkele der oorzaken van het ontstaan van industrie. De aanwezigheid van schatten in den bodem — in dit geval bruinkool — bevorderde de industrieele ontwikkeling. De industrie trekt bevolking aan van het land. Van eigen woning tot huurkazernes. De stadsgroei als een warwinkel van fabrieken en woonhuizen. Bouwen zonder vooropgezet plan. Een bruinkoolmijn ontstond. 't Groen tusschen de bebouwing wordt volgebouwd. De schoonheid van het landschap wreed geschonden. Foutieve plaatsing van de

industrieën doet het transport door de stad gaan. Lawaai, stank, gevaar. Zoo werd de wereldstad wat zij thans is. En de gevolgen? Samenrokken van massa's in huurkazernes zonder lucht of licht. In Berlijn woonden in eigen huis: in 1700 50% der bevolking, in 1800 25%, in 1900 1 $\frac{1}{2}$ %. En de wereldstad gedijt.....

Dat alles zien we. We zien de stad het land aanvreten en houden ons hart vast als het groen tusschen de stadsdeelen wordt opgeslokt, als industrie zich vestigt aan de rivieroeveren. Korte stukjes film van trieste gevallen in reële steden versterken als close ups de aanschouwelijkheid van deze versnelde film van het groeiproces eener stad.

En dán zien we hoe het zou hebben moeten gaan om een in elk opzicht beter resultaat te krijgen, hoe het zou kunnen, hoe het grootendeels kan: die Stadt von Morgen! Het stadsplan. Straten en verkeerslijnen tevoren uitgestippeld. De huizenrijen worden zoo geplaatst dat elke woning zooveel mogelijk zon ontvangt. De stad ontwikkelt zich logisch. De eerste fabrieken — ver van het woongebied! De woonstad begint te groeien. Maar geen huurkazernes met benauwde binnenplaatsen (Duitsland!). Lucht, zon, tuinen! Beschik-

bare groene vlakten als stadspark, rivieroeveren worden niet bebouwd. De groene ruimten loopen tot in het hart van de stad. Ontspanning voor de bevolking op de groene vlakten. Het doorgaand verkeer op speciale wegen. Het woongebied blijft ongegrept. Het verbindingskanaal voor het industriegebied en het waternet in de stad. Hierdoor verkrijgt de industrie een belangrijke impuls voor verdere ontwikkeling. Tusschen het woon- en het industriegebied ontstaat het zakencentrum. Bij de vastgestelde grenzen wordt aan de bebouwing „halt!“ toegeroepen. Alle verdere uitbreiding wordt naar buiten verlegd. Snelverkeer verbindt industrie- en woonwijken. Doelbewuste opbouw leidt tot een organisch stadsbeeld. Hier kan de stad voor den mensch weder een werkelijke woonplaats worden. Zon, licht, natuur! The happy end. We eindigen, gelijk we begonnen met een idylle: zuigelingen in tuinen.

Stedenbouw in a nutshell.

De makers van Die Stadt von Morgen hebben het verstaan het groote maatschappelijke belang van goeden stedenbouw — in den ruimsten zin — filmisch te manifesteren. Daarmee hebben ze knap en goed werk gedaan, want goed gerichte belangstelling, gefundeerd op eenig inzicht in de waarden die op het spel staan, kan de stedenbouw zeer wel gebruiken. 't Is een film om — waar noodig — voor gemeentebesturen te draaien ter verlichting, om hen ervan te overtuigen dat wel in 't bijzonder op dit gebied geldt: Gouverner c'est prévoir. Ook: beter ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald.

Die Stadt von Morgen toont ons hoe het groeiproces van een stad door de film versneld kan worden voorgesteld, gelijk het groeiproces van een bloem (zie B. W. A. 1928 nr. 33). Het laatste is van wetenschappelijk belang, omdat er bewegingen door geregistreerd en aanschouwelijk gemaakt worden, die op geen andere wijze zoo nauwkeurig vastgesteld, gevolgd en bestudeerd kunnen worden.

Het is niet twijfelachtig dat ook voor de stedenbouwkunde wetenschappelijke films van nut kunnen zijn. Dat Die Stadt von Morgen een pleidooi ook daarvoor inhoudt, verhoogt de waarde ervan.

Films, die de ontwikkeling van een stad, een streek vastleggen en de verschillende visueel vast te leggen factoren die haar bepalen, zullen wel niets kunnen openbaren, omdat ze moeten worden genomen van grafisch materiaal, dat ervoor bewerkt moet worden en dus volledig wordt gekend, maar het mechanisch invoeren van den factor tijd in de grafische stof zal 1°. de kijk op een ontwikkelingsproces aanmerkelijk gemakkelijker maken dan de beste grafieken dat doen en zal 2°. correlaties van factoren daarvan aanmerkelijk beter waarneembaar maken. Documentaire stedenbouwkundige films zullen bovendien — gelijk Die Stadt von Morgen — propagandistisch van groote waarde kunnen zijn, doordat ze gemakkelijk een inzicht geven en een uitzicht kunnen openen.

De kosten voor de bewerking van de noodige kaarten en de verfilming zullen niet steeds een overwegend bezwaar behoeven te vormen.

W. B.

PRIJSVRAAG Mgr. ZWIJSENMONUMENT TE TILBURG.

Door het Comité ad hoc voor het Mgr. Zwijsenmonument te Tilburg is een prijsvraag uitgeschreven voor dat onderwerp, waarvan het programma, na onderzoek door de Permanente Prijsvraagcommissie van den Bond van Nederlandsche Architecten, Architectura et Amicitia, Bouwkunst en Vriendschap, de Ned. Vereeniging voor Ambachts en Nijverheidskunst en den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers, niet voldoet aan de Algemeene Prijsvraagregelen door die Vereenigingen ingesteld, en met name niet wat betreft het prijzenbedrag en de wijze van honoreering van den kunstenaar, wiens ontwerp zal worden uitgevoerd, noch diens verhouding tot den opdracht-

gever. Pogingen van de P. P. C. om hierin wijzigingen te brengen zijn radicaal van de hand gewezen, zoodat de P. P. C. den kunstenaar ten ernstigste moet ontraden aan deze prijsvraag mede te werken.

VERWEER.

Inderdaad heeft de heer Zandstra gelijk: er is om kleinere verschillen strijd gestreden op leven en dood, zijn er kruistochten ondernomen en is de aarde gemaakt tot een bloedig tranendal.

Is er echter ooit een tijd geweest, die een klaarder en tevens smartelijker bewijs heeft geleverd dan de onze van het bankroet dezer strijdwijze en van de verwachting, die de miljoenen Zandstra's nog immer van de wetenschap koesteren?

De wetenschap perfectioneert ons productiesysteem, verbetert onze geneesmethoden en kan ons dienen bij de oplossing der stedenbouwkundige vraagstukken. Maar die zelfde „heilige“ en verheerlijkte wetenschap (Rusland!) verschaft ons tevens de meest geraffineerde moordwerktuigen en staat machteloos om orde te scheppen, zoolang het menschelijk en sociaal gevoel te kort schiet.

Er is geen denker, die niet getuigt van de onmacht van het weten: het scheppingsverhaal, Socrates vóór hij den giftbeker drinkt, de klacht van Faust, Stervend Europa (wij weten niet!) enz.

De miljoenen materialistisch denkende Zandstra's meenen nog steeds de sociale problemen exact-wetenschappelijk te kunnen oplossen (Rusland en Amerika!) en voorwaar er wordt zwaar voor geboet.

Een exact-wetenschappelijke methode zal slechts dan waarde hebben, in 't bijzonder voor het woonvraagstuk, wanneer daarbij met de mensche-lijke psyche wordt rekening gehouden. Op de jaarvergadering van het Inst. v. Volkshuisvesting en Stedenbouw kwam bij de behandeling van het door „de 8“ en „Opbouw“ uitgebrachte praeadvisie o.a. deze gedachte tot uiting.

De heer Z. wraakt terecht het feit, dat de zooveelduizendste woning in Amsterdam precies zoo gebouwd is als de eerste.

Nu meent hij hiertegen den strijd te moeten voeren door een laatzinnende miskenning van hetgeen in Amsterdam op woningbouwgebied tot stand is gekomen en rangschikt mij onder diegenen, die eerst bij het keeren der strijdkansen tegen deze Amsterdamsche bouwerij oppositie hebben gevoerd.

Dat deze meening zonder werkelijken grond is, zal ik te zijner tijd bewijzen door een uiteenzetting van de door mij gedane pogingen om in Amsterdam een meer zakelijk en technisch verbeterd bouwstelsel toe te passen. Dat deze pogingen tot op heden nog niet tot een resultaat hebben geleid — ondanks de vele offers — moge teleurstelling en verbittering hebben gewekt, dit behoeft nog geen aanleiding te zijn de objectiviteit (de heer Z. noemt dit opportunistische en teerhartigheid) in mijn oordeel te verliezen.

Heeft de heer Zandstra wel eenig begrip, hoe een groot gedeelte van de bevolking in de Europeesche steden gehuisvest is? (In nr. 12 van het tijdschrift van „de 8“ en „Opbouw“ kan hij omtrent de stad Praag zijn licht opsteken om dan verder na te gaan of het in andere steden zooveel beter gesteld zal zijn.)

Indien ik dus spreek van een „wellicht ongeëvenaarde woningvoorziening“ van Amsterdam, zal elkeen, die niet verblind is door de voortreffelijkheid van zijn eigen inzichten, begrijpen, wat hiermee bedoeld is. Dat men in het buitenland hier en daar gestreefd heeft nieuwe bouw-begrippen in toepassing te brengen, wil daarom nog niet zeggen, dat de woningvoorziening er zooveel beter voor staat dan in Amsterdam. De resultaten van deze pogingen zijn uiteraard niet overal even gunstig; hetgeen niet anders verwacht kan worden, daar nieuwe bouwideeën zich niet zoo maar laten opdieschen, doch in de evolutie der praktijk zullen rijzen. Elkeen die gelooft in de nieuwe Bouwidee helpe haar komst verkondigen en voorbereiden naar zijn eigen aard, doch wane zich geen Chanteclair, die meent dat zonder zijn gekraai de Zon niet op zal gaan.

MAX SPEIJER.

PRIJSVRAGEN BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

BUSSUM, 27 Juni '32.

GEACHTE HEER REDACTEUR.

In verband met de bekroningen van de Studieprijsvraag B. en Vr. voor een Warenhuis vraag ik mij af wat het woord „Studie“ zeggen wil: toch zeker niet copieren.

Is het de Heeren Juryleden dan totaal ontgaan dat de plattegrond van het met de 3de prijs bekroonde ontwerp „motto Tempo“ bijna een copy is van de Rotterdamsche Bijenkorf.

Het bekronen van dergelijke plannen, die juist direct ter zijde moesten worden gelegd lijkt mij niet bevorderlijk voor „Studie“.

Hoogachtend,

W. LADAGE,

destijds tekenaar aan de Bouw van de Rotterdamsche Bijenkorf.

DE ST. LAURENS-TOREN TE ROTTERDAM GETYPT.

De typist verdient, bij zijn tweeden prijs, nog een extra pluimpje. Want zijn inzending bij den wedstrijd van op de schrijfmachine vervaardigde teekeningen (waarvan in verschillende plaatsen tentoonstellingen zijn gehouden) getuigt van een zeer juiste visie op het onderwerp, dat zich tot deze eenigszins extravagante grafische kunstbeoefening leent. De St. Laurens-toren, met zijn horizontale strepen van bergsteen tusschen de baksteen, leent zich inderdaad goed om met enkele of dubbele regelstelling door een schrijfmachine te worden gedraaid. De fout bij de meeste inzendingen was dat men net zoo lang een blad papier (los onder de rol), betikte, tot er een Pompadour-achtige dame in kleur of een landschapsschets à la Lieberman (een nog al kinderachtige bezigheid) op stond, geheel buiten het karakteristiek type van typewerk om. Bij de St. Laurenskerk heeft de vervaardiger, de Heer H. D. Voss te Rotterdam, op treffende wijze de geschiktheid van het onderwerp voor de typebehandeling gevoeld. Daardoor is het waarschijnlijk zoo'n aardig, geestig en goed gevoeld prentje geworden. J. P. M.

ARCHITECTEN-HOBBY'S IN AMERIKA.

De vrije tijd, dien de Amerikaanse architecten den laatste tijd zoo ruimschoots hebben, werd voor kort tot iets goeds aangewend. In New-York werd in een Kunsthandel een eerste tentoonstelling geopend van architecten-liefhebberijen: the Architects Hobby Show, ten bate van de werkloze teekenaars. Het kost een dollar om te zien wat beroemde architecten in hun vrijen tijd doen. Zoals verwacht kon worden is aquarelleeren en schetsen de algemeenste liefhebberij. Laurence White stelde drie deelen ten toon van zijn vertaling van Dante's Goddelijke Comedie. Ely Jacques Kahn liet een kostelijken schotel vol spaghetti zien en een schaal mayonnaise als blijk van zijn belangstelling in koken. Na den tweeden dag werd de mayonnaise weggenomen. William van Alen (Chrysler gebouw) toonde een zwarten baars van 4 1/2 pond en William F. Lamb (Empire State gebouw) een collectie porcelainen varkentjes. Raymond Hood exposeerde een miniatuur bed als symbool van zijn liefste bezigheid, volgens den kunsthandel: slapen. Bradley Delchanty en Frederic C. Thomas slaan met hun zijden jockey-shirts en petten de Depressie in 't gezicht. William Hamilton Russell, schermkampioen der Ver. Staten in 1916, 1919 en 1923 en Amerikaansch vertegenwoordiger op de Olympische Spelen in 1920 en 1924 stelt een heel kastje met medailles ten toon en een verguld papier, geschenk van zijn bewonderaars in de Scherm club. Golf spelen met aanstaande cliënten is te zeer deel van het gewone werk van een architect om als hobby te kunnen worden aangediend. Aldus Time. Hun recepte wordt niet vermeld.

COMITE PERMANENT INTERNATIONAL DES ARCHITECTES.

Zaterdag j.l. heeft het Comité Permanent International des Architectes te Parijs vergaderd onder voorzitterschap van den heer ir. Jos. Cuypers. Zes landen, w.o. Amerika, hadden vertegenwoordigers gezonden. De Nederlandsche sectie was mede vertegenwoordigd door arch. Jan Wils. De besprekingen liepen in de eerste plaats over het a.s. congres, dat zal worden gehouden in Amerika; met het oog op de tijdsomstandigheden kon nog niet worden beslist, of het in 1933 zal gebeuren. In de plaats van den heer Cuypers, die den wensch had te kennen gegeven niet langer voorzitter te zijn, werd als opvolger gekozen Sir Raymond Unwinn, voorzitter van het Royal Institute of Architects. Tot een der vice-voorzitters werd gekozen de heer Wils. Tot secretaris de heer Emile Malgrot, te Parijs, wien mede, in verband met de reorganisatie van het bureau, de administratieve leiding werd opgedragen. Tot leden van den Raad van toezicht op het bureau werden buiten den voorzitter en den voorzitter van de Société Centrale des Architectes benoemd de heeren P. Pontremoli, directeur de l'Ecole des Beaux Arts, en architect Jan Wils. Hbid.

JAARVERSLAG 1931 VAN DEN RAAD VAN ARBITRAGE VAN DE BOUWBEDRIJVEN IN NEDERLAND.

Dit jaarverslag opent met een hulde aan de nagedachtenis van den overleden onder-voorzitter van den Raad, den Heer J. N. Hendrix, die 24 jaar aan den Raad was verbonden. In het jaar 1931 werden bij den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland 77 geschillen aanhangig gemaakt. In de jaren, 1928, 1929 en 1930 was het aantal nieuwe geschillen respectievelijk 56, 53 en 60. Van de geschillen van 1931 werden er 12 vóór de mondelinge behandeling ingetrokken en dus bijkbaar tusschen partijen onderling geregeld, terwijl 3 geschillen na de mondelinge behandeling werden geschikt. In 28 der nieuwe geschillen kon de beslissing nog vóór 1 Januari 1932 vallen. In dit jaarverslag worden eerst besproken de vóór 1931 aanhangig gemaakte geschillen, die nog niet in het vorig jaarverslag konden worden behandeld, daarna de in 1931 aanhangig gemaakte, welke uitspraak nog in dit verslagjaar plaats had. Van 16 der in dit jaarverslag vermelde geschillen werden de uitspraken gegeven in den vorm van een bindend advies, van alle overige in den vorm van een executorialen titel. In 24 gevallen werd de uitspraak door 3 leden van den Raad gegeven, in de overige gevallen door één lid. In 43 van de 49 geschillen lieten de aannemers zich bijstaan door een rechtsgeleerde, de aanbesteders in 39 gevallen. In het jaar 1931 werden één bestuursvergadering en één vergadering van het aangevuld-bestuur gehouden.

HET MAKEN VAN GEPOLIJSTE CEMENTPLATEN.

Bij het gieten op een gepolijst vlak krijgt Portland-cement vanzelf eenigen glans, hetgeen de reden is, dat men voor platen van kunstmarmor of gekleurd cement een vlak raam gebruikt, dat op een glasplaat is bevestigd. Ook kan de glasplaat in het raam of de lijst worden gezet, hoewel de eerste methode de voorkeur verdient. De lijst die van metaal of hout kan zijn, moet als gewoonlijk goed worden geolied, terwijl het glas volkomen schoon en droog moet zijn, hetgeen men kan bereiken door wasschen met spiritus en polijsten met krijt. Het gekleurde cement wordt grondig met water vermengd tot het een roomachtige consistentie heeft verkregen. Met de gekleurde cementpap wordt op het glas de gewenschte imitatie aangebracht. Na het schilderen van de vlekken en aderen wordt het voor den achtergrond bestemde gekleurde cement ter dikte van 3 m.M. in de mal gegoten. Zoodra de massa stijf geworden is wordt ten slotte de rest van de mal volgegoten met een plastische cementmortel in de verhouding 1:3. Wordt deze mortel te vroeg gegoten, dan bestaat er gevaar dat ze door de gekleurde cementlaag dringt, is deze echter reeds tamelijk hard geworden, dan is het gewenscht door krassen een ruwer oppervlak te maken. Bij groote platen dient nog een metaalgaaswapening in de laatste laag te worden gelegd. De dunne aderen in het marmor kan men nabootsen door een draad in de cementpap te dompelen, deze op het glas te leggen, en na aanbrengen van genoeg verfmassa voorzichtig weer te verwijderen. We houden echter niet van imitaties, niet van schijn. Met de thans in den handel zijnde gekleurde cementen kan men op de beschreven wijze mooie, glanzende platen maken, die een fraaier effect zullen geven dan marmor-imitaties. De platen moeten ten minste een week liggen alvorens men ze uit de malen neemt. Het beste verwijdert men eerst de lijst, waarna men plaat en glas omdraait, en dit laatste, te beginnen aan den hoek, voorzichtig opneemt. Is het glas niet geheel schoon, dan gaat het verwijderen moeilijk. Er dient ook goed op te worden gelet, dat het glas geen krassen heeft of scheluw is. Men verkrijgt dan onbruikbare platen. N.R.C.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 24 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 2 JULI 1932 No. 27

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A.

Ledenvergadering van den B.N.A. (voorjaarsvergadering) op Vrijdag 8 en Zaterdag 9 Juli a.s. te Maastricht.

- AGENDA:
1. Notulen vorige ledenvergadering (in concept opgenomen in de Off. Med. van 13 Febr. j.l. No. 7).
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Jaarverslag (opgenomen in de officieele mededeelingen no. 21 behorende bij het nummer van 11 Juni).
5. Rekening en Verantwoording over 1931 (is per afzonderlijke mededeeling aan de leden toegezonden).
6. Benoeming van twee leden in de Commissie van Onderwijs.
Vacature G. Versteeg (niet herkiesbaar).
Het Bestuur stelt voor: 1. Ir. A. J. v. d. Staur; 2. W. J. Sandhövel.
Voorts heeft de heer Maurits Plate, met het oog op zijn werkzaamheden, bedankt als lid der Commissie. Het Bestuur stelt in zijn vacature de volgende voordracht: 1. C. de Geus; 2. J. B. Lürsen.
7. Uitschrijven van een prijsvraag.
In verband met de omstandigheid, dat het dit jaar 90 jaren geleden is, dat de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst werd opgericht, stelt het Bestuur voor een prijsvraag uit te schrijven. Nadere mededeelingen zullen op de vergadering worden gedaan.
8. Behandeling van het Rapport over het „Hak en Breekwerk“. (Opgenomen in de officieele mededeelingen van 18 Juni j.l.).
9. Rondvraag.

EXCURSIES.

Het programma van de excursies is aan de leden per afzonderlijke mededeeling toegezonden. Het Bestuur verzoekt de leden zich voor deelname zoo spoedig mogelijk op te geven aan den heer W. J. Sandhövel, St. Servaasklooster 31 te Maastricht.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGERBRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED.,
J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 9 JULI N° 28

J. W. HANRATH †.

Op 2 Juli j.l. overleed op 64 jarigen leeftijd de Heer J. W. Hanrath. Een ernstige ziekte had hem sinds lang genoodzaakt zijn werk op te geven.

Op dit oogenblik volstaan wij met een enkel „In Memoriam”, door den Heer W. J. Sandhövel ons spontaan toegezonden. Binnenkort zullen wij uitvoeriger het leven en werken van dezen alom geëerden architect beschrijven. Red.

IN MEMORIAM J. W. HANRATH.

Met Hanrath is weer een van die collega's heengegaan, waarvoor geen Eerecodes en Raden van Orde en Discipline noodig zijn.

Zuiver in zijn verhoudingen tot opdrachtgever zoowel als tot collega, was Hanrath een van die nauwgezette architecten, wier geweten de beste Eerecode is.

Alle transigeeren was hem vreemd. Hij ging den weg, dien hij in eerlijke overtuiging voor den juiste hield, zonder omzien, zonder weifelen. In zijn werk is deze eigenschap te zien. Er zit overtuiging in en gewetensvolle toewijding. Geen detail was hem te gering. Met pijnlijke nauwgezetheid is ieder onderdeel doorwerkt als de consequentie van den opzet. Die eigenschap kenmerkte eveneens zijn verhouding tot den aannemer.

Hij stelde zeer hooge eischen aan de uitvoering maar zoowel de uitvoerig uitgewerkte teekeningen als het bestek maakten den aannemer te voren volkomen bekend met wat van hem gevergd zou worden.

Vandaar dat Hanrath in de lange jaren van zijn praktijk met de talloze en belangrijke werken, nimmer een arbitrage heeft gehad.

Ook de verhouding tot zijn personeel droeg hetzelfde kenmerk. Hij eischte veel, maar het meest van zich zelf.

Men ontmoette hem zoo goed als nooit op vergaderingen en bijeenkomsten. Hij sloeg niet op de groote trom. Kalm en regelmatig ging hij zijns weegs. Hij behoorde tot de architecten die bouwen, niet met den mond, doch met de daad.

Hoe men ook overigens over de artistieke kwaliteiten van zijn werk moge denken, niemand zal ontkennen dat elk bouwwerk van Hanrath „af” was, verzorgd tot in de puntjes.

Hij stelde ten dienste van zijn principaal, zonder eenig voorbehoud, al zijn kennis en ervaring bij de uitvoering van de hem opgedragen taak (Eerecode).

Zijne nagedachtenis blijve in eere.

Maastricht, 6 Juli 1932.

W. J. SANDHÖVEL.

DE RESTAURATIE DER NED. HERVORMDE KERK TE SCHOONHOVEN.

De excursionist, die oude steden bezoekt, dwaalt bij voorkeur af naar de omgeving der oudste buurten om hier en daar zich te verlustigen aan een oud geveltje, kerk, raadhuis of een typisch oude gesteldheid. Vrijwel al onze oude steden zijn een bezoek waard. Ook Schoonhoven, vooral Schoonhoven.

Over Gouda reizende, wacht een lokaalspoor hem aan het eind van het perron. Dit treintje voert door weelderige landouwen, langs aardige dorpen, waar hij met kokette kronkelingen omheen zwiert, en stilhoudende voor elken komenden en gaanden

man. Hij doet er drie kwartier over, wat een attentie beduidt van het spoorwegbeheer, wijl hij daardoor gelegenheid heeft de gansche streek met aandacht te beschouwen.

We zijn hier in het land der scheeve torens en torentjes. Reeds bij Stolwijk zien wij den eerste. Een slank prismatisch lichaam dat in de diagonaalrichting van zijn quadratische basis is gaan overhellen. Maar hij blijft hardnekkig staan. Uit zich zelf zijn ze van goeden wille, onze oude torens, alleen de grond weet U, die wil wel eens niet deugen. Moesten alle scheeve torens gerestaureerd worden, dan zou er werk te over zijn in de architectenwereld, want mathematisch gesproken staat geen enkele recht. Dat restaureeren begint echter pas als ze hun sterk gothisch-verticalisme te zeer ontrouw worden en den tijdgeest volgend, ook aan horizontalisme gaan doen. Bergambacht geeft verademing. Daar staat een kerk met rechten toren te midden eener keurige hofhouding van oude huizen en schuurtjes. Op den nok van het langsschip een ooievaarsnest, waarop meneer en mevrouw, die pas uit Afrika zijn teruggekomen.

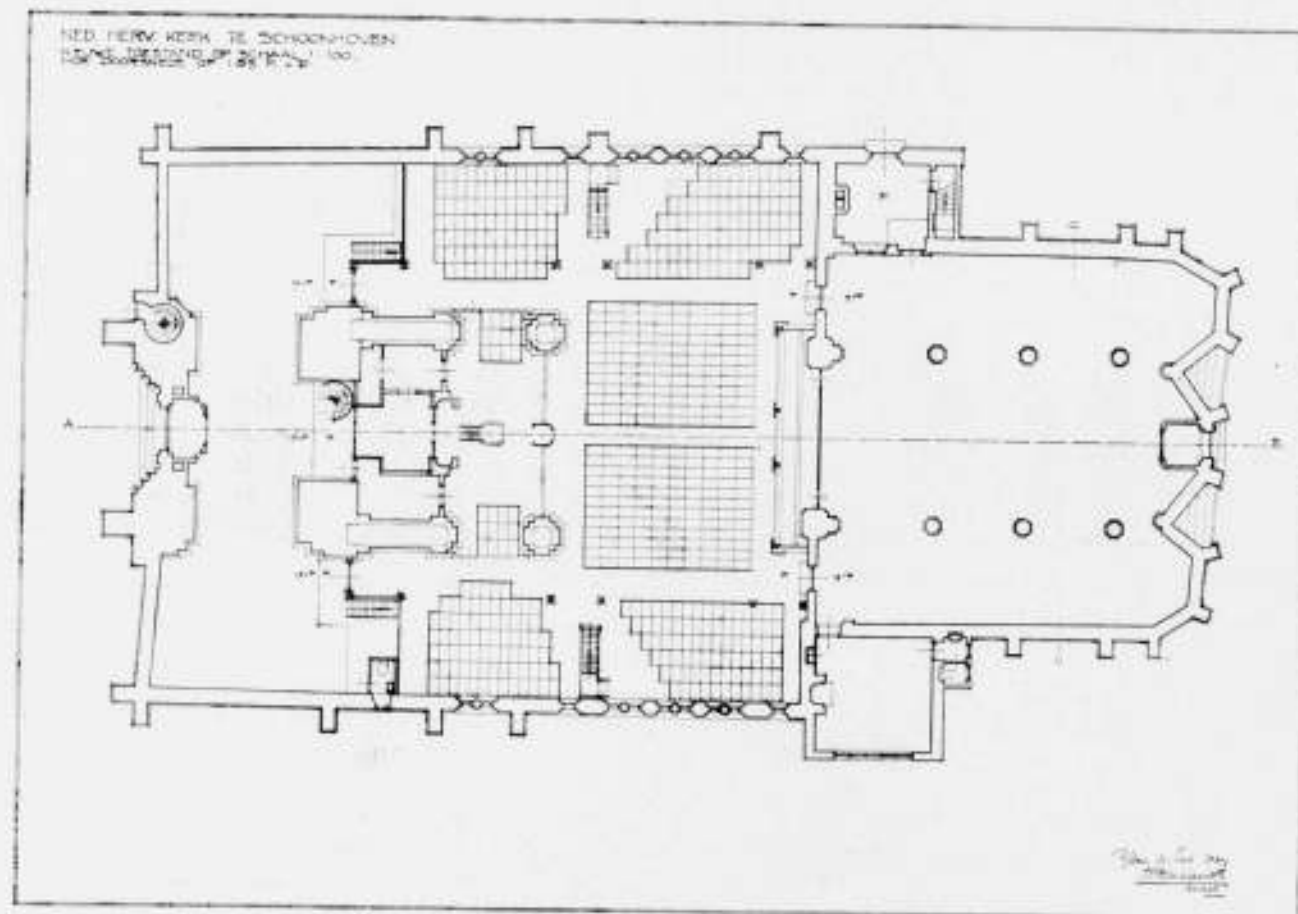
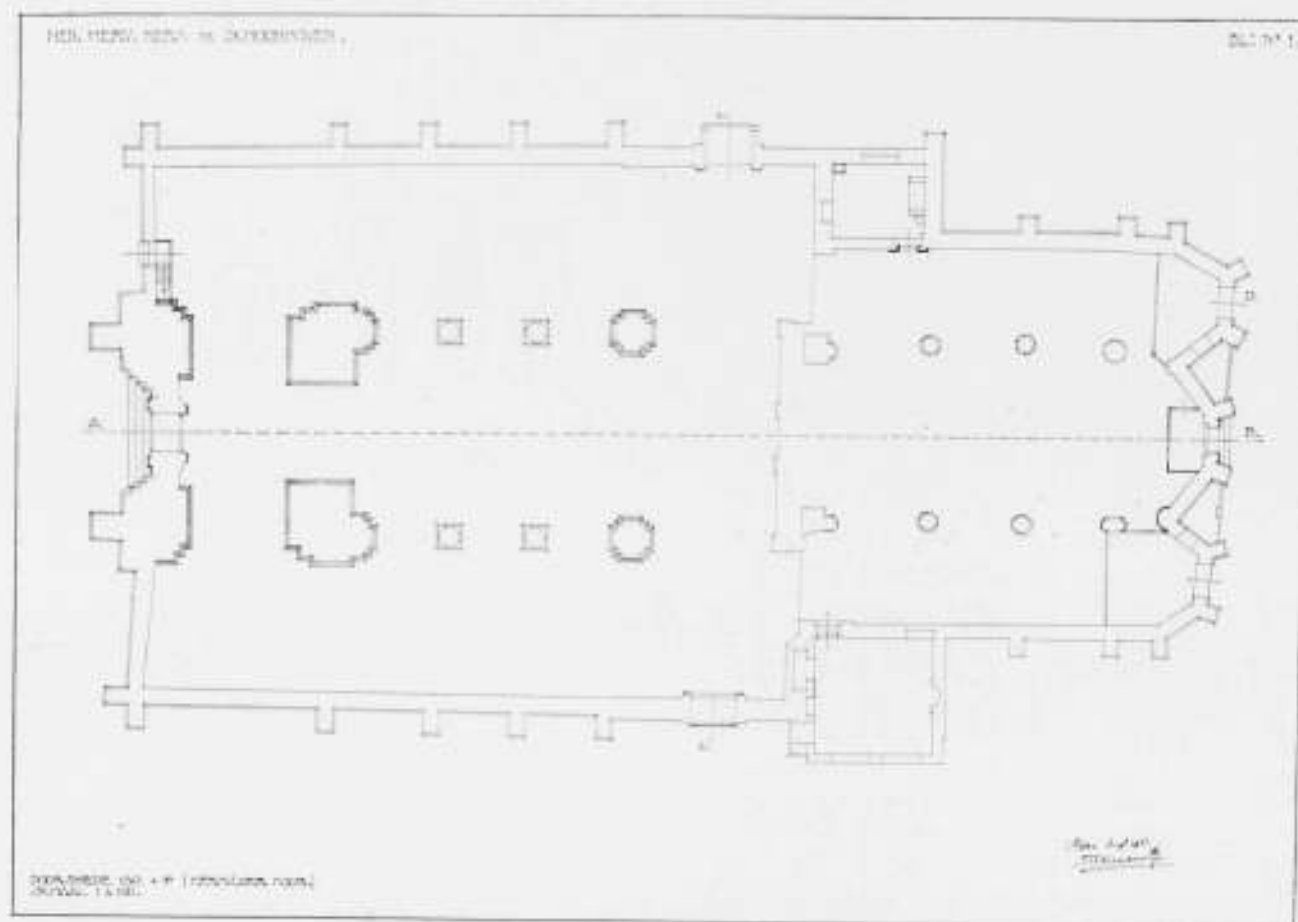
Hier maakt de trein een wending van 90 graden om eindelijk rechtuit naar Schoonhoven te gaan. Reeds voorbij Ammerstol worden eenige spitsen zichtbaar. Eerst die van den watertoren, uit den tijd waarin men nog niet dacht aan de mogelijkheid, dat ook deze lichamen mooi konden zijn. Iets verder de Raadhuispits met zijn carillon, thans weer eeuwen trotseerend, gerestaureerd door Monumentenzorg. Daartusschen de massa van de Bartholomeuskerk met haar omsteigerden toren. Wij zijn aan het doel onzer reis gekomen. Dadelijk bij het uitstappen ziet gij den sterk overhellenden kolos voor U. Als ge hier vlug loopt, zijt ge hem reeds voorbij en bij de Lek aangeland, want het stadje is klein. Slaat ge links af, langs de kerk, dan staat ge ook in Oostelijke richting spoedig in de wei. Dit maakt dat de inwoners zich alle een bedachtzamen stap hebben eigen gemaakt. De legende gaat dat mijn opzichter, een boom van 'n figuur, bij zijn eersten tocht naar Schoonhoven, vóór hij het wist in een naburig dorp aanlandde. Sedert heeft hij de voordeelen van den bedachtzamen tred ingezien en het is niet zonder monumentaliteit als hij U thans door en om de kerk leidt. Vulkanische naturen met chronischen last van érupties maken het trouwens niet lang in dit stadje van volkomen eigen houding.

Vóór den lezer met de restauratie bezig te houden verzoek ik hem even de hierbij afgedrukte buitenfoto's der kerk te bezichtigen.

De eerste geeft rechts den besteigerden toren met het thans gereed gekomen, nagenoeg geheel nieuwe kerkdienstgedeelte. De tweede toont hetzelfde vak van meer nabij met een deel van het nog te herstellen koor.

De prachtige boomen stelle men zich voor over de geheele lengte van de Haven, om te beseffen wat het geheim is der bekoring, die van deze gracht uitgaat.

Bij het koor, waar nu de zes paaltjes staan, stonden op een rij nog een zestal dezer besnoeide levensmoede en toch nog zoo vitale linden. Drie ervan waren niet gaaf meer — dit gevoegd bij het „toenemend verkeer”, kortom, de houthakker verscheen met een bijl. het instrument waarvan zoo'n suggestief-destructie

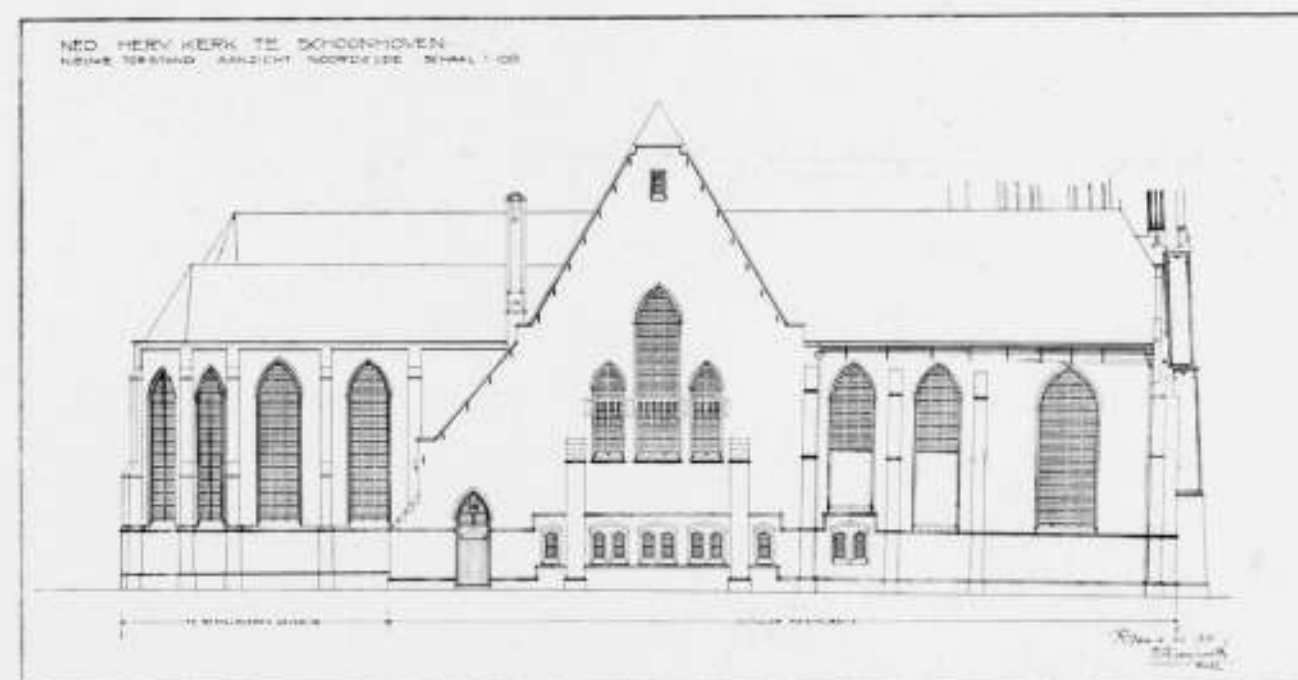
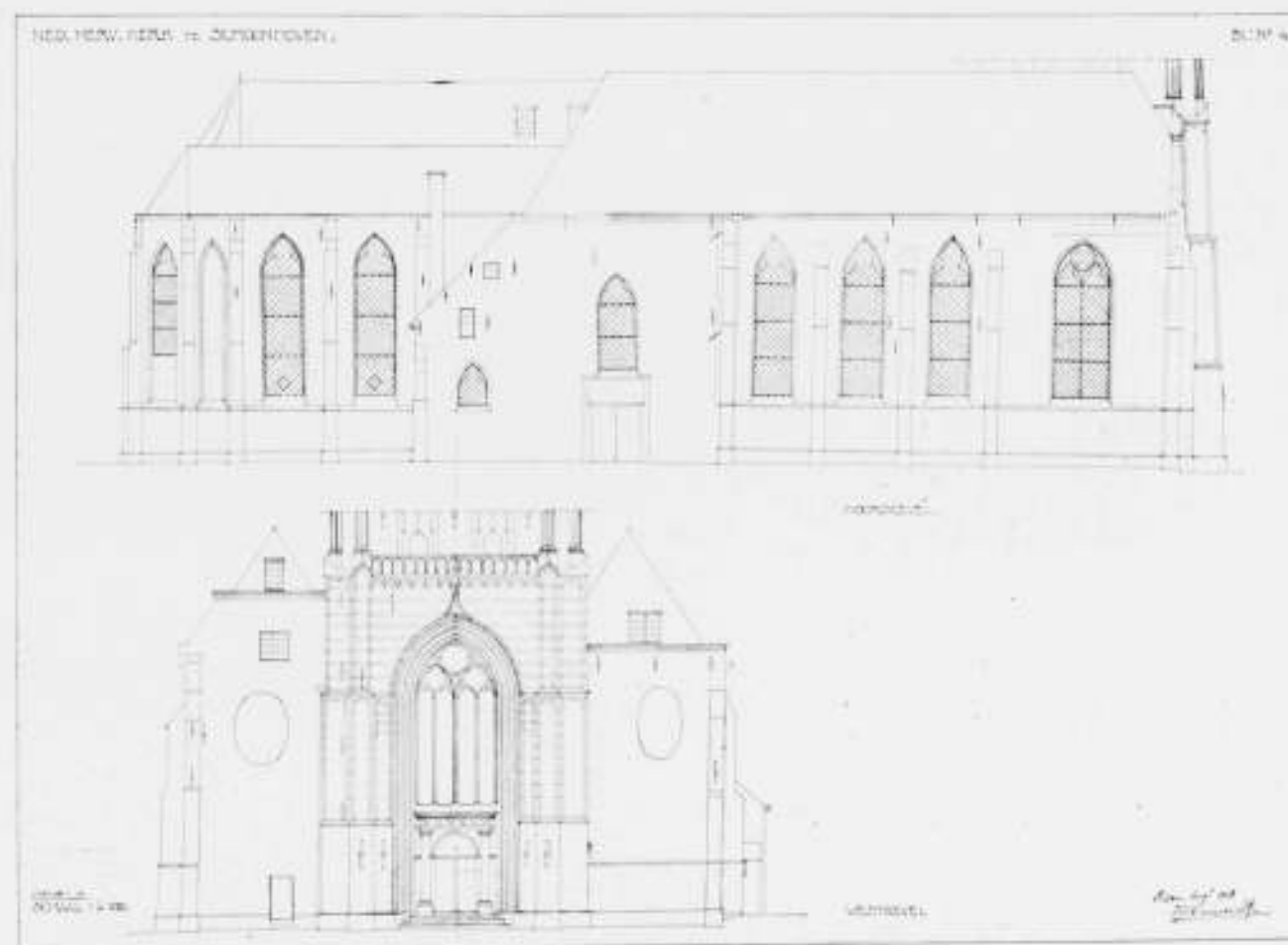
PLATTEGROND DER NED. HERV. KERK TE SCHOONHOVEN VOOR EN NA DE RESTAURATIE

tieve kracht uitgaat, dat de hand die haar hanteert, al maar doorhakken moet. Ik zond een smEEK-telegram aan den Burger-vader om althans de drie laatste te sparen, doch de bijl was niet tegen te houden, ze waren al bewerkt en het verwondert mij nog dat de Haven gespaard is gebleven. Sindsdien treurt een deel van Schoonhoven's bevolking, want van het station

250

komende, deden ze daar zoo goed bij het koor, deze oude boomen.

Kerk en toren vertoonden in het begin dezer eeuw ernstige teekenen van ouderdom. Het was voornamelijk de toren, die bedenkelijk Oostwaarts ging overhellen.

NOORDGEVEL NED. HERV. KERK TE SCHOONHOVEN VOOR EN NA DE RESTAURATIE W. KROMHOUT ARCH. B.N.A.

Door de afwijking van nagenoeg anderhalven Meter, uit den makelaar van den torenspits gemeten, waren de bogenstellingen en de kap in de zelfde richting uitgeweken met het gevolg, dat alle kolommen hevig uit het lood geraakten, de bogen ontzet waren en het metselwerk daarop als met een maaswerk van scheuren was doorsneden.

Verwongen en gekraakt waren de N. en Z. vleugelmuren van den toren en de steenen spiltrap die in het massief van den N.W. torenpijler was aangebracht. Na deze wandaden is hij eenigen tijd tot stilstand gekomen.

In de 17de eeuw was reeds het voor den eeredienst ingerichte gedeelte der kerk aan eene Renaissanceomwerking onderwor-

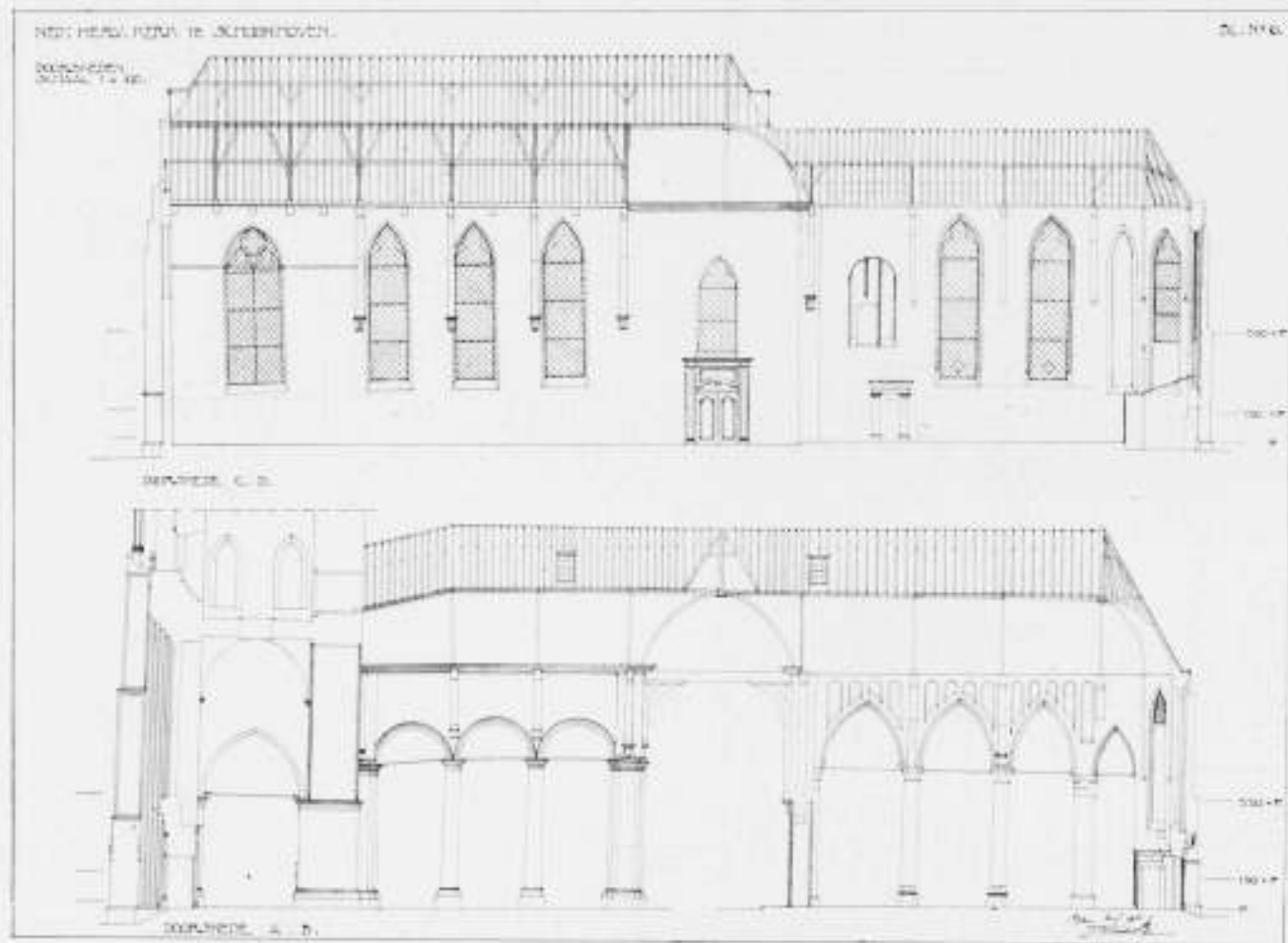
pen geweest. De Gothische kolommen met twee der vieringpijlers werden vervangen door een driebogig Dorisch samenstel, aan elke zijde derhalve twee Dorische zuilen op zwaar voet-vierkant, waarop drie bogen saamgevat tusschen de torenpijlers aangebrachte pilasters en de eveneens als pilasterbundels behandelde kruispijlers.

Het overhellen van den toren moet eerst na deze restauratie ontstaan zijn, gezien de afwijking in de benedenvoeg der zware zuilenlichamen, waardoor zij feitelijk op een punt balancerden, waar zij oorspronkelijk met het volle cirkelvlak op hun voetstuk stonden.

Van den toren werd tezelfder tijd het gedeelte boven de

251

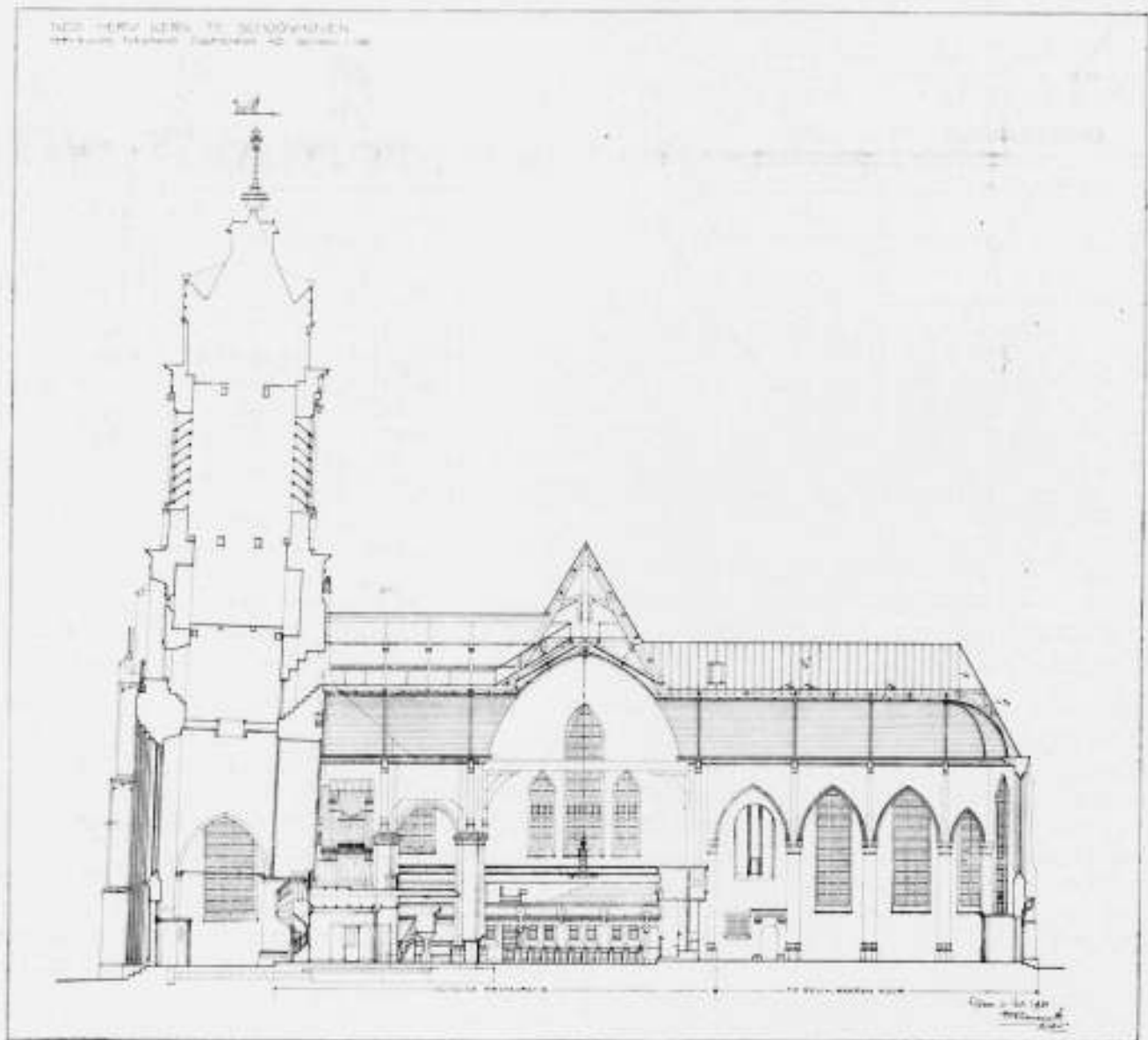

NOORDZIJDE

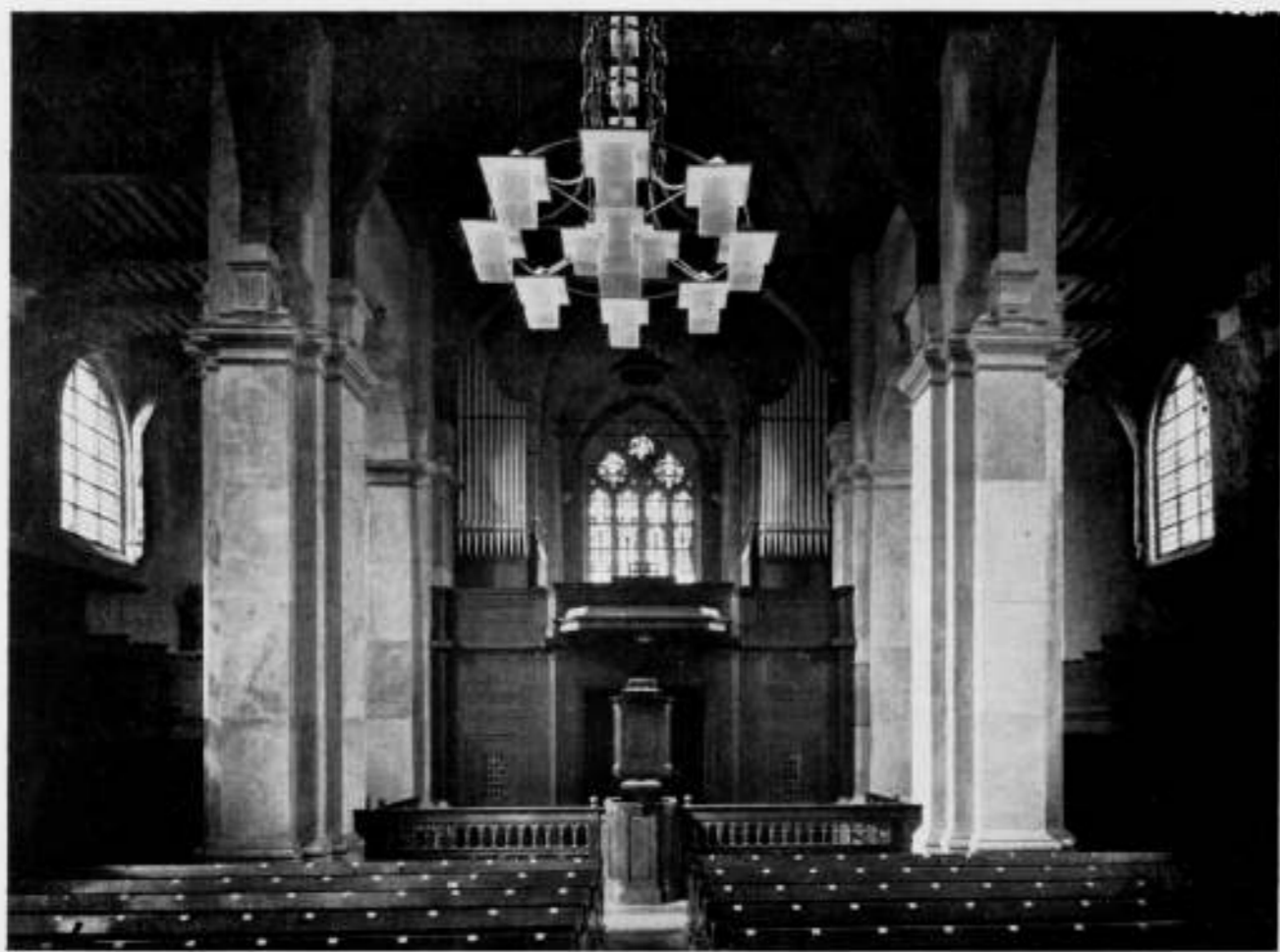
FRAGMENT VAN DE NOORDZIJDE

TRIBUNE. BEELDHOUWERK VAN TH. VOS
 RESTAURATIE VAN DE NED. HERVORMDE KERK TE SCHOONHOVEN

WENTELTRAP
 W. KROMHOUT ARCHITECT B.N.A.

INTERIEUR NED. HERV. KERK TE SCHOONHOVEN NA RESTAURATIE W. KROMHOUT ARCHITECT B.N.A.

Gothische balustrade door een Renaissance bouw en de hoofdingang daaronder door een streng Renaissance portiek vervangen.

Al deze veranderingen aan dit bouwwerk uit het laatste der 14e geschieden althans stijlvol in de opvatting der 17e eeuw. De 19e eeuw wist dat in hare z.g. verbeteringen niet te bereiken, blijkens de vermindering die alle vensters ondergingen door het wegnemen der tusschenstijlen en de vervanging daarvan door ijzeren ramen, zooals nu nog in het koor te zien is. Strikt genomen moesten ze ons zonderling aandoen, deze Renaissance omwerkingen! We zijn echter zoo gewend geraakt aan deze melange van Gothiek en Renaissance bij onze oude kerken, dat we te dezen opzichte inderdaad stijlkundig-immuun zijn geworden, sterker nog: we vinden die tusschenzetsels in hunne tegenstrijdigheid geestig en goed, ze prikkelen onzen historischen zin, al gaat dit ten koste van ons gevoel voor den harmonischen samenhang.

Bij de 17e-eeuwse vernieuwing van den boventoren werden de pinakel-vormige beëindigingen der comforten op enkele plaatsen vervangen door dezelfde motieven, die we o.a. aan de kerken van Hendrik de Keyser aantreffen, speelsche bekroningen op vierkante steenmassa's, die niets meer gemeen hebben met de steeds uit de geometrie voortgekomen kwadratische omzwenkingen der pinakels. Hinderen ze ons daarom? De portiek dan, die daar gevat is tusschen de zware hol- en dol profielingen der laat-gothische, hoog opstijgende, dezen ingang en het venster daarboven in diepe maar gekarteld schaduw brengende boogomvatting? Hindert het ons, als we onmiddellijk boven de Gothische balustrade, dus boven dezen zoo immens-sterk sprekenden boog den Renaissance-bovenbouw aantreffen? Vanwaar deze stijl-toegevendheid? Zou het niet zijn omdat elk werkstuk dat later aan deze gothiek werd toegevoegd van een doorwerkte school getuigt, weloverwogen van massa en verhouding en het oog boeiend door de fijne detaillering en profielering? Maar niet voortdurend kunnen

we mild blijven in ons oordeel want somwijlen komt men iets tegen van een inferieuren vakman, zooals bijv. de klok-kwadraten, die al zeer onbenullig bevestigd en bekrond zijn, derhalve niet in denzelfden tijd ontstaan zijnde, ons de bevoegdheid geven tot meer stijlkundige verbetering.

Vóór 1927 was de kerkdienst naar een noodkerk verplaatst, zoodat de geheele ruimte voor de restauratie ter beschikking kwam, nadat ook het prachtige 16e eeuwse oksaal met de daarin geplaatste z.g. heerenbank der 17e eeuw waren ontakeld, zorgvuldig geïnventariseerd en op andere plaats tijdelijk opgesteld. De Oud-Hollandsche omsluiting der ouderlingenruimte en de Lodewijk XVI preekstoel met klankbord ondergingen mede deze verplaatsing, benevens een vijftal pronkborden — groote, zeer geornamenteerde, deels gebeeldhouwde, deels geschilderde gedenkplaten, waarvan enkele zooals ze thans weer gesteld zijn, op de foto's voorkomen.

Vóór alles moest de toren tegen verdere overhelling worden behoed. Nadat de noodige stutwerken waren aangebracht, werden de Dorische zuilen met hunne bogenvullingen weggebroken, teneinde de fundaties te maken voor de zware penanten, die bestemd waren de oostelijke torenpijlers volledig te schragen. Om trillingen te voorkomen, werden de Waal's betonpalen gekozen, die ruim zestig in getale, elk dragende minimum 30 ton, volgens de Waal's systeem werden ingepulsd. Het werk der daarop komende betonblokken en pijlers, die met vele inkassingen het torenmuurwerk moesten schouderen en opvangen, werd met veel succes verricht door de firma van Waning en Co., te Rotterdam, waarmede reeds een bedrag van ruim f 50.000.— was gemoeid.

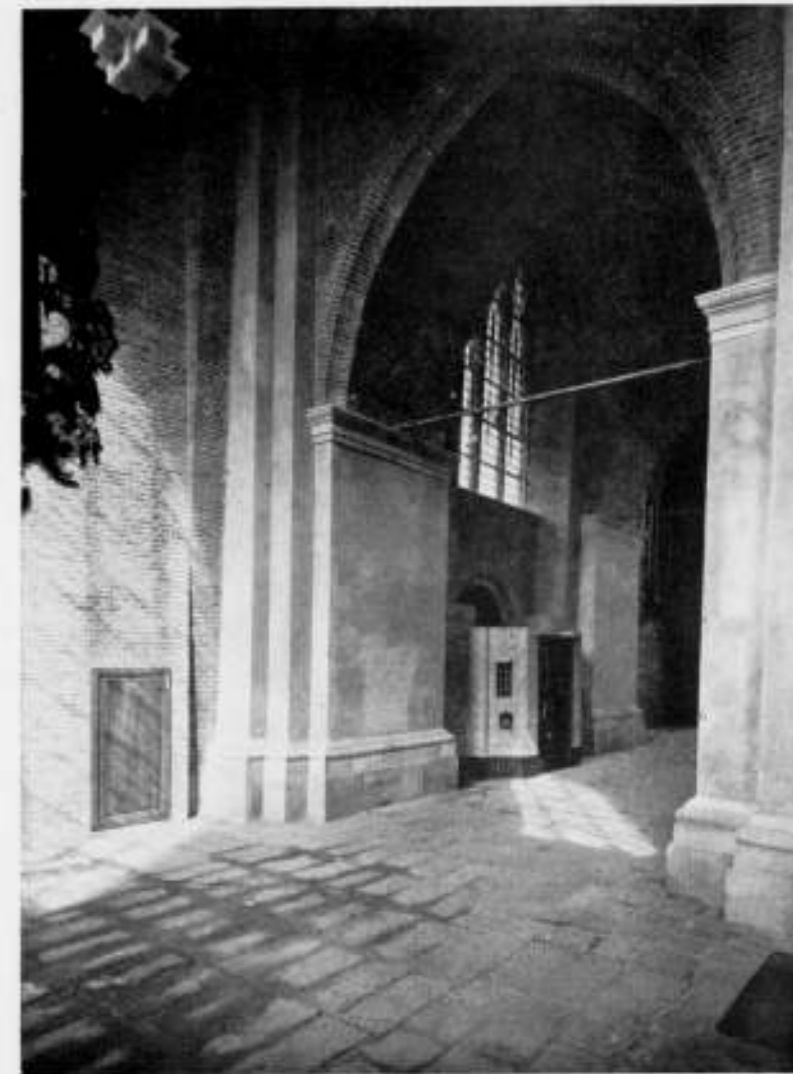
De noodzakelijkheid dezer zware toren-contreforten was oorzaak, dat de geheele plattegrond der eigenlijke kerkruimte moest worden gewijzigd. Van de drie bogen ter weerszijden bleven slechts twee over. De overweging dat één boogstelling van twee niet zuiver Renaissancistisch zou zijn en een bree-

TOEGANG TOT KERKRUIM EN TRIBUNE RESTAURATIE NED. HERVORMDE KERK TE SCHOONHOVEN

der transept noodig was ter vergrooting der bankenruimte, maakte de reductie tot één boogstelling gewenscht. Hierdoor vervielen de vier Dorische zuilen, want de bogen werden nu onmiddellijk op de pilasters gesteld, nadat ook de twee kruispijlers waren afgebroken en een viertal meters meer Westelijk herplaatst. Het aldus verbrede transept leidde tot een verhoogde bekapping met binnen-houten-puntboog-tongewelf, opgesloten tusschen hoogopgaande nieuwe topgevels in welke assen nieuwe bovenlichtopeningen moesten worden gemaakt met daaronder lagere lichtopeningen voor de nieuw te maken tribunes. Ook deze kwamen in de oude kerk niet voor, doch zijn hier ontworpen om tegemoet te komen in het plaatstekort, ontstaan door de onttrekking der ruimte tusschen de aanzienlijk verdiepte torenpijlers voor een predikantenkamer, archief en bergvertrek.

Laat hierbij de bekentenis afgelagd worden, dat deze zakelijke beschouwingen niet alléén den doorslag geven tot hunne aanvaarding. Einddoel was het scheppen eener warm-omsloten ruimte, te bereiken door tegen het witgrijze metselwerk veel donker eikenhout te stellen. Een prachtig motief, het oude oksaal, dat in den nieuwen plattegrond weder op zijn oude plaats gesteld kon worden, was daartoe aanwezig. Hiertegenover de eiken-bekleede middenbouw tusschen de torenpijlers met daarvoor de kansel en de bestaande, zij het omgewerkte en voor de nieuwe distributie pasklaar gemaakte oud-Hollandsche balustrade en banken te stellen lag reeds voor de hand. Doch daarnaast nog ter linker- en rechterzijde de tribunes met hunne borstweringen en luifels, benevens de eikenbanken-series daaronder en in het midden, ziedaar de ongezochte voltooiing van donker tegen licht, die zich als vanzelf voordeed. Het wit-grijze baksteenwerk, waarvan hierboven sprake is,

RUIMTE ONDER DEN TOREN MET TOCHTPORTAAL W. KROMHOUT ARCHITECT B.N.A.

is niet anders behandeld dan het buitenwerk, dus eveneens voltooid afgevoegd. Daarna werden deze muren echter met een dun sausje overtrokken, zoodat de steen- en voegwerking behouden bleef. Dit wit-grijze werd voortgezet in het schilderwerk van het dwarsschip-tongewelf en uiteraard in de zeildoek afsluitingen boven het oksaal en de twee openingen daarnaast. De kroonlijst en de vlakke zolderingen der zijschepen, deze laatste bestaande uit moer- en kinderbanken, waartusschen afsluitende deelen, zijn in mat grijs blauwig groen geschilderd, overeenkomstig de aanwezige kleur van het oude houtwerk. De vernieuwde zijmuren naast den toren, deel uitmakende van de voorhal, bleven in hunne kleur van schoonwerk.

Aan een reeds gestelde vraag waarom niet alle binnenbaksteenwerk in zijn materiaal-kleur is gehouden, moge de opvatting worden tegenovergesteld, dat zulks te zeer als buitenwerk zou aandoen. Ligt trouwens dat blond-witte niet in de traditie onzer protestantsche interieurs?

Om in dezen toon te blijven werden voor de verlichting de doorschijnend witte kubussen gekozen, welke door de „Atrax" in den handel zijn gebracht, kubussen van diverse afmetingen, die aan en in kronen gevat, niet radiaal, doch in ééne richting zijn geplaatst, waardoor ze als lijn medegaan in de heerschende belijningen.

Op een der foto's komt een wenteltrap voor. Deze voert naar het platform boven den middenbouw, dat eventueel voor zangertribune kan worden gebruikt, doch nu reeds dient voor de klavierbespeeling van het tweedeelige orgel dat links en rechts in de zijvakken der torenpijlers is geplaatst. Het Gothische venster boven den toreningang, tijdens deze restauratie ontdaan van het tusschen de penanten en stijlen

DETAIL VAN HET 16e EEUWSCH OKSAAAL MET HEERENBANK UIT DE 17e EEUW
NED. HERV. KERK TE SCHOONHOVEN

aangebracht metselwerk, werd na de herstelling van het traecerwerk weer beglaasd met donkerkleurig gebrand glas, dat zijn licht werpt tusschen deze orgels door naar het middenschip. De voltooiingswerkzaamheden bestonden uit het maken van een nieuw tochtportaal bij den Westelijken ingang onder dit venster, van een verwarmingskelder onder het oude N. Oostelijk portaal ten behoeve eener gasinstallatie voor de voetverwarming onder alle zitbanken, van een nieuwen ingang in dit portaal en het herplaatsen der afgenomen herdenkingsborden en dito steenen.

De ingebruikneming der aldus gerestaureerde kerk vond plaats op den 27sten Februari j.l.

Onder de medewerkers bij deze Restauratie zij in de eerste plaats vermeld de beeldhouwers Th. Vos en Th. van Reijn, van wie Vos de series houtsneden in de daarvoor bestemde eiken blokken aanbracht, welke aan de balustrades der tribunes voorkomen. In het geheel achttien stuks, waarvan negen aan het Oude Testament ontleend, aan de Noordelijke tribune en negen aan het Nieuwe Testament aan de Zuidelijke. Van Reijn beeldhouwde de vier Zandsteenblokken, welke geplaatst zijn in de penanten en middenstijlen der vensters van den Noordelijken transeptgevel, voorstellende de vier Evangelisten in hunnen symbolischen vorm.

De glasbrander Bogtman vervaardigde het glasraam van het opengemaakte torenvenster.

Op de ateliers van J. J. v. d. Ende te Schoonhoven werden gerestaureerd het uiteengenomen oksaal, de oude banken en balustraden der ouderlingen-ruimte, benevens de bestaande preekstoel met klankbord, welk laatste tegen de lijstwerken van den nieuwen middenbouw moest worden pasgemaakt, ter-

wijl de preekstoel zelve van een geheel nieuwen voet moest worden voorzien. De Heer Tepe, die mede de leiding had bij de herstelling dezer oude kunstwerken, restaureerde tevens de oude gedenkorden. De lichtkronen zijn vervaardigd op de ateliers van Winkelman te Amsterdam. De tribune-banken werden gemaakt door de firma Hillen te Amsterdam, de middenbouw-betimmering en het orgel door de firma Dekker te Goes.

Aannemer en uitvoerder van den geheelen bouw was de firma H. Boel te Voorburg, onder toezicht van den dagelijkschen opzichter, den Heer H. Hendriks, die ook als opzichter der voort te zetten restauratie van koor en toren zal fungereen.

Tenslotte zij hier nog de bijzondere medewerking herdacht van de zijde der Rijkscommissie voor de monumentenzorg, in het onderhavige geval gepersonifieerd door Dr. Jan Kalff en Prof. J. A. G. v. d. Steur, die met meer den gewone belangstelling het wel en wee dezer restauratie hebben meegemaakt. Zuinigheid betrachtende, werden niettemin subsidieele offers gebracht, die het mogelijk maakten bij het interieur niet al te zeer in tegenstelling te geraken met de aanwezige oude betimmeringen. Ongetwijfeld gaf het schitterend oksaal hierbij den pas aan... maar... Slavonisch eiken en houtsculpturen... drommels, het moet toch wel eens gestormd hebben in de monument-zorgelijke-harten!

Hulde ook aan het Stadsbestuur en de Kerkvoogdij dezer kleine gemeente, die samen het een-vierde gedeelte der restauratiekosten op zich namen, terwijl de laatste bovendien het gebrand glas en de verlichting bekostigde.

W. KROMHOUT.
Architect der Restauratie.

ONTVANGEN BOEKEN.

Van de Nederlandsche fabriek tot vervaardiging van automatisch gelaschte balken ontvingen wij een brochure over het lassen van dit materiaal. Volgens dit boekje heeft de lasstechniek thans zoo'n vlucht genomen, dat gelaschte balken goedkoper zijn dan gewaste. Laten wij hopen, dat dit in de praktijk niet tegenvalt. De voordeelen zijn verder, dat veel ruimer keuze van profielen mogelijk is. Er zijn drie fenstypen, die gecombineerd kunnen worden met lijfplaten van verschillende zwaarte, waardoor inplaats van 1 type van elke balkhoogte niet minder dan 42 variaties mogelijk zijn, zoodat veel beter bij de behoeften aangepast kan worden, en het weerstandsmoment ten volle te benutten is. Nu is het de vraag, of bij normalen bouw een dergelijke precisie noodig is. In elk geval is het mogelijk er thans over te beschikken en er voor voorkomende gevallen gebruik van te maken. Gelaschte balken kunnen uit staal van hooger waarde gemaakt worden dan met getrokken ijzer mogelijk is. Ten slotte is het een voordeel, dat de traagheidsmomenten voor x en y as elkaar naderen, zoodat balkijzer ook voor kolommen meer economisch kan worden toegepast. Dat geen kleiner profiel van 30 c.M. hoogte toegepast kan worden, is hier wel een nadeel.

J. B.

STADHUISBOUW TE LEIDEN.

B. en W. van Leiden hebben thans bij den Raad ingediend het aangekondigde voorstel om den architecten Blaauw te Haarlem, Kropholler te Waasenaar en Mertens te Bilthoven op te dragen plannen te ontwerpen voor den bouw van een nieuw stadhuis met behoud van den ouden gevel op het op de overgelegde situatie-teekening A aangegeven terrein aan de Bree-straat, de te verbreden Koornbrugsteeg en de Vischmarkt, tegen een honorarium van f 5000.— voor elk van hen, voor welk bedrag de plannen door de gemeente worden gekocht. Bij eventuele opdracht tot uitvoering zal het bedrag van f 5000.— in mindering worden gebracht op het architecten-honorarium.

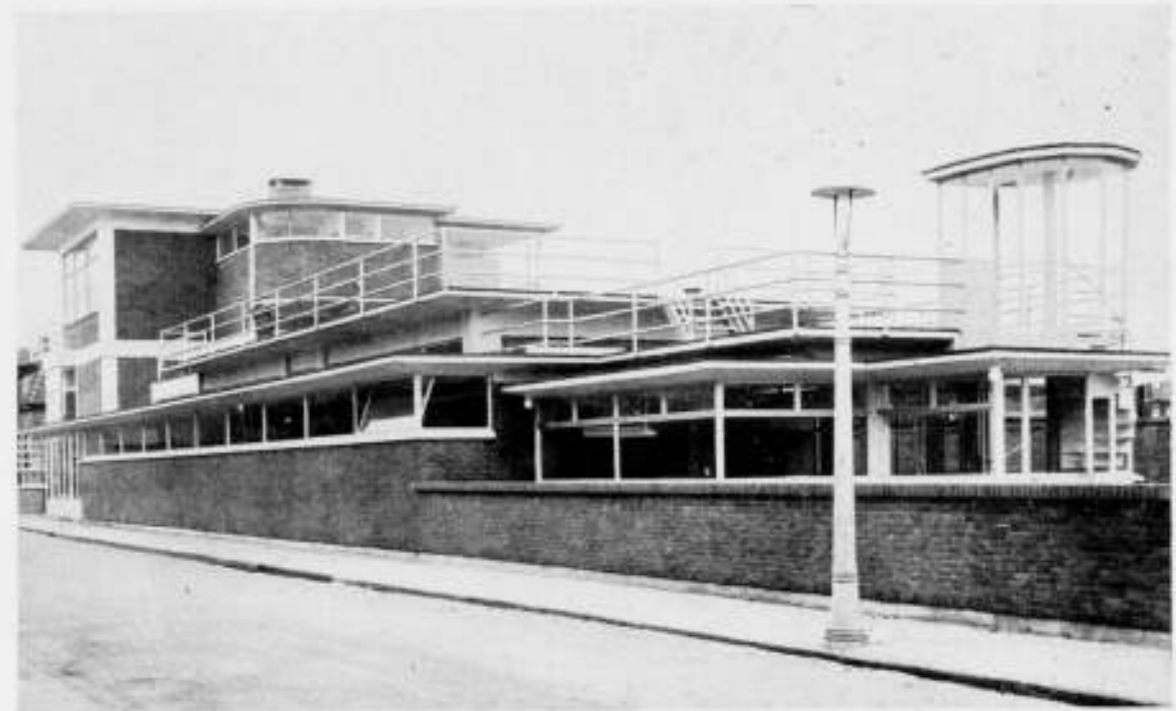
In de plannen moet aan de Vischmarktzijde een winkelgalerij zijn opgenomen en een toren. De architecten zullen vrij zijn met betrekking tot de plaats, den vorm enz. De totale bouwkosten voor het nieuwe raadhuis zullen mogen bedragen f 1.250.000.—, hierbij niet inbegrepen de kosten voor restauratie van den ouden gevel.

B. en W. vragen voorts den gemeenteraad machtiging om in overleg met de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg en met de Commissie van Advies de noodige maatregelen te treffen om den ouden gevel van het raadhuis te beschermen, deanoods af te breken en tijdelijk op te bergen. Verder stellen zij nog voor, een oeteigeningsprocedure te beginnen voor de voor den raadhuisbouw noodige percelen aan de Vischmarkt en de Koornbrugsteeg. De waarde van deze percelen, inclusief bedrijfsschade, wordt geraamd op f 600.000.—.

Tenslotte stellen B. en W. voor een deskundigen-commissie van advies in te stellen, die B. en W. en den Raad niet bindend zullen adviseeren over het plan-Dudok en de andere in te dienen plannen. Voor deze commissie, waarvoor een bedrag van f 3000.— aan honorarium is uitgetrokken, dragen B. en W. voor: dr. H. E. van Gelder, directeur van den dienst voor Kunsten en Wetenschappen te 's-Gravenhage, ir. G. C. Bremer, Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage, H. van der Kloot Meijburg, architect te 's-Gravenhage, ir. G. L. Driessen, oud-directeur van Gemeentewerken te Leiden, en A. M. de Blaauw, directeur van Gemeentewerken te Leiden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 16 JULI N° 29

U.L.O. SCHOOL TE AALSMEER

ARCHITECT IR. J. WIEBENGA TE ZWOLLE

NAAR AANLEIDING VAN EENIGE SCHOLEN.

De werken, waarvan de hierbij gevoegde reproducties een beeld geven, loopen wat karakter betreft sterk uiteen.

Voor zoover dit de resultaten betreft van de Zweedsche prijsvraag voor schoolbouw is dit natuurlijk, al was het alleen reeds door het verschil in landaard en opvattingen, ook op het gebied van bouwkunst.

Het onderling verschil tusschen de twee Hollandsche scholen, beide gebouwd in landelijke omgeving en terzelfdertijd, zij het, de eene in de waterrijke streek te Aalsmeer en de andere aan den duinrand te Bergen, vindt zijn grond in nog andere oorzaken.

Het toevalligerwijze tegelijkertijd samenkomen van dit fotomateriaal, geeft onwillekeurig aanleiding tot zekere vergelijkingen. De situatie kan hier buiten beschouwing blijven, omdat elk geval op zich zelf weer anders is en een eigen oplossing vraagt en daardoor niet vatbaar is voor onderlinge vergelijking. Dit is echter wel mogelijk ten aanzien van het karakter, omdat het een zelfde onderwerp betreft, naar de geaardheid van den ontwerper en zijn inzicht, verschillend opgelost.

Wij allen weten, dat opvattingen zich wijzigen al naar gelang tijdsomstandigheden en inzichten verandering ondergaan, doch zullen moeten erkennen, dat alleen nieuwe methoden en de daaruit voortvloeiende vormveranderingen in de bouwwijze van bepaalde perioden reden van bestaan hebben, voor zoover zij ontstaan en hun grond vinden in de noodzakelijkheid, oude beproefde bouwwijzen prijs te geven, omdat deze ontoereikend blijken om daarmede de gestelde problemen van een nieuw (ander) tijdperk tot een bevredigende oplossing te brengen.

Degenen der oudere generatie, wier opvattingen op een overtuiging berusten, zullen als regel de goede, beproefde, bouwwijzen niet zoo gemakkelijk loslaten om deze door nieuwere

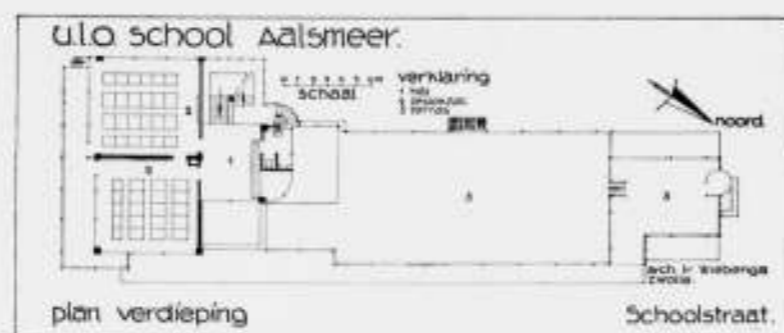
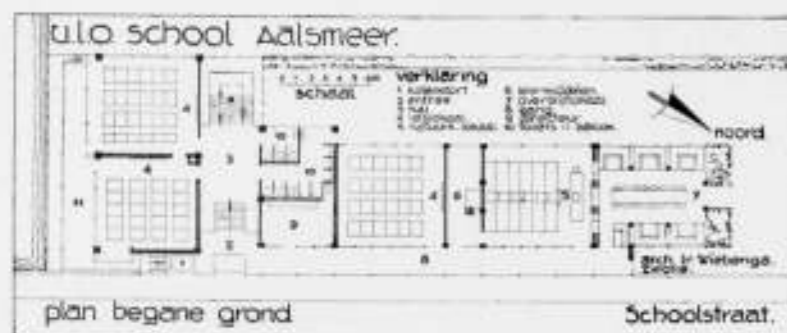
methoden te vervangen; de ervaring zal in deze ook remmend werken, hetgeen een nadeel geacht kan worden, waartegenover het voordeel staat, dat niet zonder meer elke nieuwigheid wordt overgenomen en toegepast, zonder zich rekenschap te geven van de gevolgen.

De jongere generatie, voor wie alles wat nieuw is, daarom reeds een groote bekoring heeft, — ook de ouderen waren eenmaal jong —, voelen zich daartoe aangetrokken en bezitten den durf om nieuwe inzichten te aanvaarden. Zij bezitten niet de ervaring, welke pas met de jaren kan groeien en jeugdige enthousiasme brengt hen tot experimenten, waarvan de draagwijdte nog niet overzien kan worden.

Het is veelal de begaafde, ervaren bouwmeester, welke, door vakbeoefening gerijpt, een blijvende aanwinst voor de ontwikkeling van de bouwkunst kan brengen. In elke periode zijn deze aan te wijzen en naar gelang van de kracht van hun overtuiging en begaving, welke uit hun werk spreekt, zal de invloed daarvan op de jongeren overgaan.

Het is kenmerkend voor den tijd, waarin we leven, hoe snel echter de inzichten en daarmede de belangstelling en waardeering voor bepaalde verschijningsvormen, zich wijzigen.

Op 't oogenblik openbaart zich een tendenz voor 't gebruik van veel glas, ijzer en beton. De vraag zal zich voordoen of in veel gevallen het gebruik daarvan in die mate wel gewettigd en noodzakelijk is voor de meest ideale oplossing van de gestelde opgave en of door overdreven gebruik het voordeel niet in een nadeel zal veranderen. De indruk is niet geheel te ontgaan, dat bij het gebruik b.v. van genoemde materialen in dezen omvang eerder vooropstaat het verlangen hiermede een geheel andere vormgeving te kunnen bereiken, dan wel, dat het gebruik ervan absoluut noodzakelijk is om aan de praktische oplossing van het gevraagde te kunnen voldoen. Dit nu zal

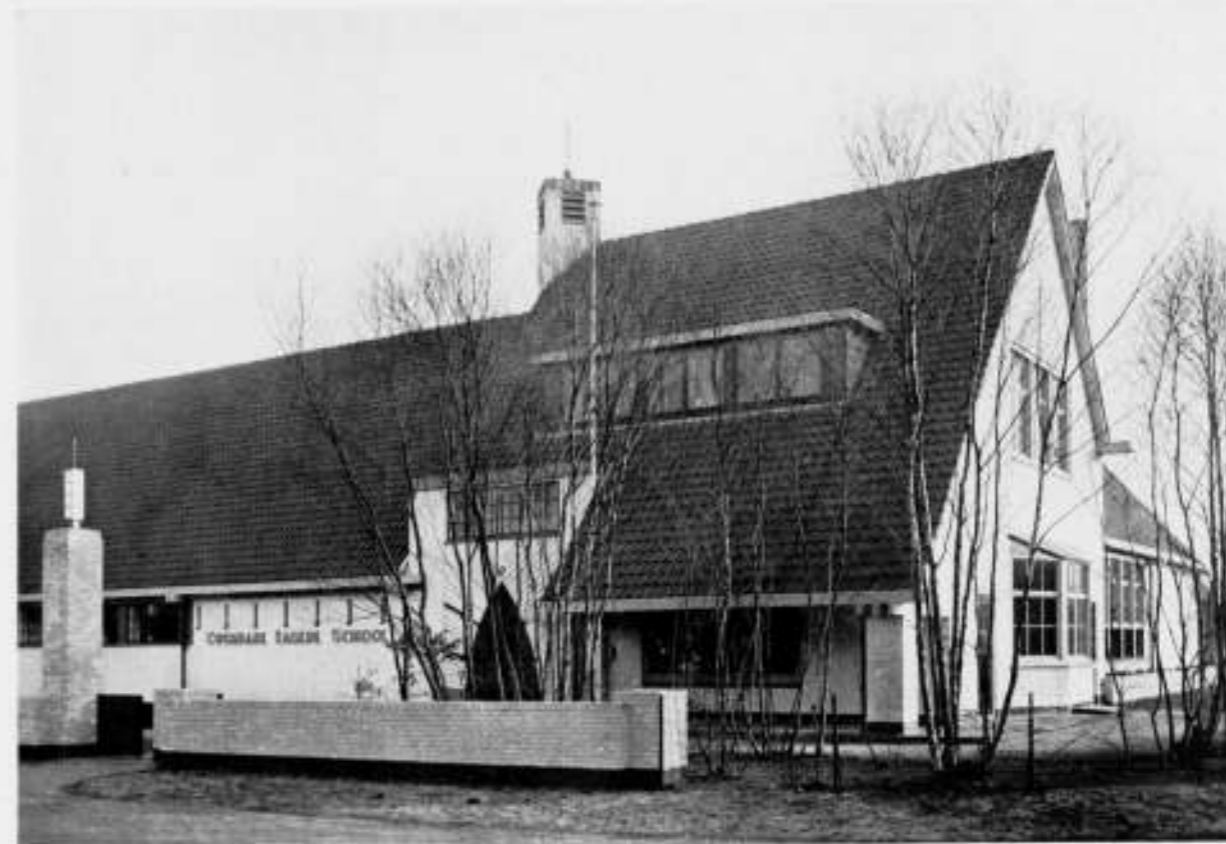
PLATTEGRONDEN EN FOTO'S VAN DE U.L.O. SCHOOL TE AALSMEER

ARCHITECT Ir. J. WIEBENGA TE ZWOLLE

niet zoo direct worden toegegeven en de leuze, waaronder deze verschijningsvorm zijn intrede heeft gedaan, luidt dat zakelijke overwegingen den grondslag vormen. Dit laatste klinkt zakelijk nuchter, doch hiermede is niet aannemelijk gemaakt, dat alleen pure zakelijkheid de drijfveer is, doch veeleer doen de uitingen ons zien, een vooropgezet pogen om tot een andere vormgeving te komen.

Zakelijk zijn houdt in om op de meest concrete wijze de opgave tot een zoo volledig mogelijke oplossing te brengen, overdrijving dient hierbij in de eerste plaats vermeden te worden, evenals eenzijdigheid. Zakelijk zijn wil zeggen: recht op het doel af. Om de meest geschikte oplossing en vormgeving te vinden voor een bepaalde opgave, moet beschikt worden over veelzijdigheid, waarbij uitgeschild wordt dat, wat niet strikt noodzakelijk is en alleen dat, wat essentieel is voor het voldoen aan de gestelde eischen, behouden blijft.

Eenvoud en klaarheid van oplossing vormen de basis met vermindering van alles, wat gezocht is of willekeurig genoemd kan worden. Hierdoor kan slechts een vanzelfsprekendheid, een eenheid in het werk ontstaan, welke ons aantrekt in de beste uitingen van bouwkunst en het zijn deze eigenschappen, welke beslissen of de waarde van blijvenden aard zal blijken te zijn. Het beheerschen van de opgave en de verwerkelijking daarvan in de materie op een zoodanige wijze, dat zoo volledig mogelijk aan de te stellen eischen is voldaan, vormt het uitgangspunt, waarnaar werk beoordeeld moet worden. Wij weten allen, hoe moeilijk het is, daaraan in zekere mate te voldoen en dan treft ons bij de beschouwing van de projecten van de Zweedsche prijsvraag, de frisheid, welke uit dit werk spreekt; de eenvoud van opzet en indeeling, de klare overzichtelijkheid geven er de bekoring aan, het is ongezocht en houdt een mogelijkheid en belofte in voor verderen groei.

O.L. SCHOOL TE BERGEN (N.H.)

ARCHITECT J. H. ROGGEVEEN

De school te Bergen past, afgezien van enkele details, door haar eenvoudig bescheiden karakter goed in deze omgeving. Dit is op zichzelf een verdienste, vooral wanneer het betreft een landelijke Gemeente met een eigen sfeer, als Bergen.

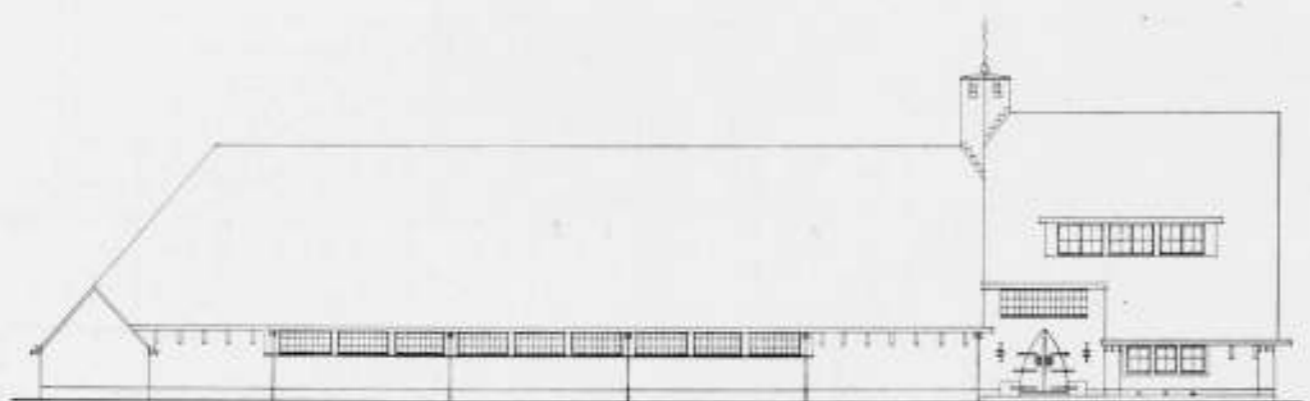
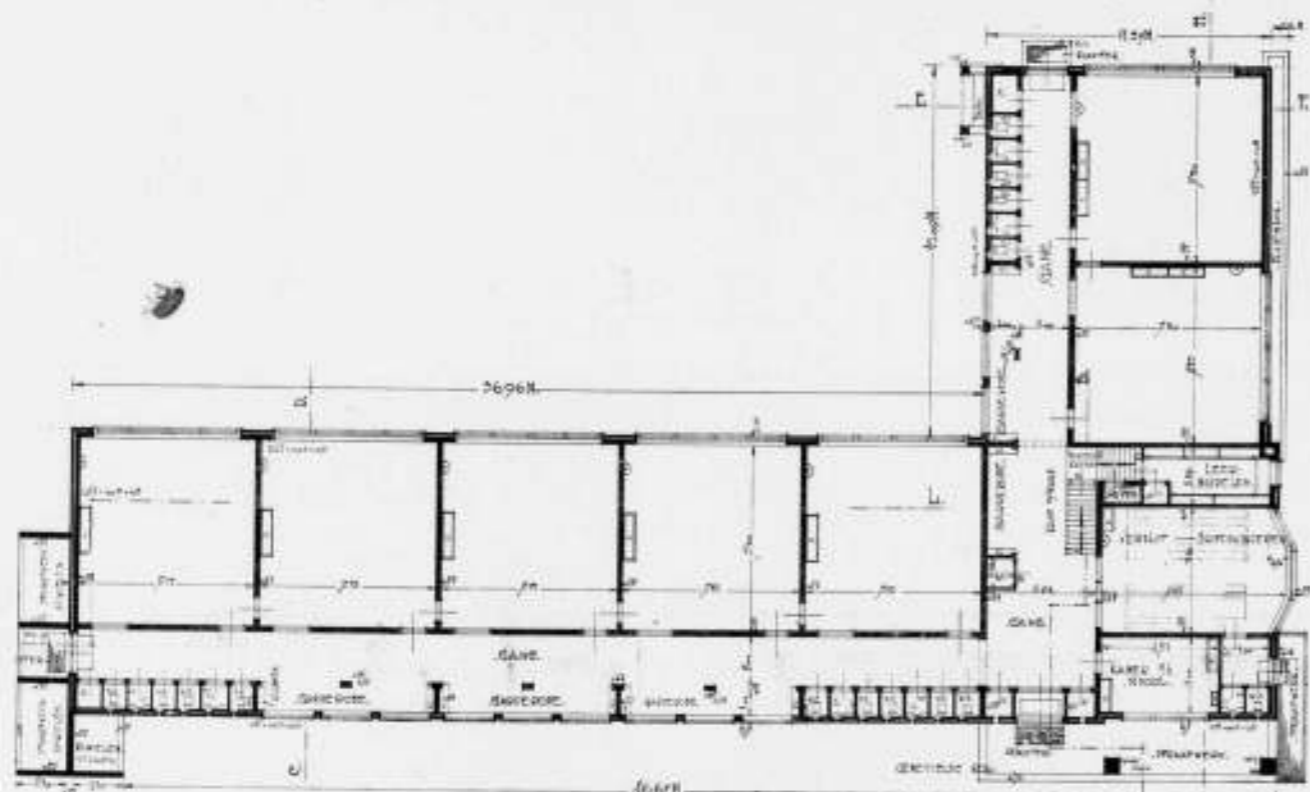
Het is het vanzelfsprekende, het ongeunstelde, de eenvoud en zuiverheid van opzet, wat ons in de goede landelijke woningen, die we er nog aantreffen, aantrekt en met het nog aanwezige natuurschoon er de bekoring aan geven, ondanks het onbenullige en leelijke, dat er in latere jaren bijgebouwd werd.

Het is belangrijk en verheugend, wanneer de gebouwen, welke er verrijzen, van een zoodanig gehalte zijn, dat door hun karakter het bestaande dorpschoon verhoogd wordt, niet het minst, wanneer het Gemeentebestuur, zooals met deze school, zelf daartoe het voorbeeld geeft.

De school te Aalsmeer is van een geheel andere geaardheid. Als experiment is het gedurfd en als poging tot vernieuwing mogelijk belangrijker als tijdsverschijnsel dan een voortgaan

op reeds min of meer gevestigde opvattingen zooals die b.v. in de school te Bergen terug te vinden zijn. Ongetwijfeld zal daarom reeds de school te Aalsmeer een zekere belangstelling wekken, doch daarmede tevens aanleiding geven tot zekere vergelijkingen. Temeer omdat de verschijningsvorm niet bescheiden is, integendeel met negatie van de beproefde opvattingen omtrent het onderwerp schoolbouw, de aandacht geheel voor zich opeischt door de wijze, waarop het hier is behandeld. Een zekere frisheid is door het opnieuw rangschikken van de gegevens en de wijze van behandeling zeker aanwezig. Daar tegenover staat, dat het werk echter niet zoo overtuigend is, dat de beschouwer doordrongen wordt van de noodzakelijkheid, dat dit nu de oplossing is van het vraagstuk en dat het zoo alleen en niet anders op te lossen ware.

Vooraf in verband met het z.g. zakelijke uitgangspunt, wat aan dit gebouw ten grondslag moet liggen en de gestalte, welke het daardoor heeft verkregen, rijzen er vragen. Is een gebouw

FOTO'S, PLATTEGROND EN GEVELTEKENINGEN VAN DE O.L. SCHOOL TE BERGEN (N.H.) ARCH. J. H. ROGGEVEEN

van een zoo gecompliceerde samenstelling het gevolg van het voldoen aan zuiver zakelijke eischen? Of is de vormgeving primair en zijn de gebruikseischen daaraan meer of minder ondergeschikt gesteld? Zoo althans doet de uiterlijke vormgeving vermoeden. De vele hoogtevverschillen met de onder en over elkaar heenschietende dakvlakken met de groote overstekken doen weinig zakelijk aan, zoowel door de wijze van samenstelling als uit een oogpunt van bouwkosten en onderhoud. Door deze luifelvormige daken wordt bovendien veel licht onderschept en daarmee de zon. Voor een klimaat als het onze lijkt het niet logisch beweegbare zonbescherming te vervangen door vaste in den vorm van luifels, omdat hierdoor voldoende bewegingsvrijheid gemist wordt naar behoefte de zon al of niet toe te laten tot bepaalde deelen van het gebouw. In dit geval komt van het vele glas slechts een gedeelte ervan tot zijn recht. Waarom is een zoo klein terrein gekozen, dat de ruimte voor een speelplaats ontbreekt? In de stad zou daarom alleen reeds het terrein ongeschikt geacht worden. Hoeveel tmeer geldt dit voor een landelijke Gemeente, waar een ruim terrein en tegen lagere prijs gemakkelijker te vinden is dan in de stad. Aan de gevolgtrekking valt dan ook niet te ontkomen, dat hier het te kleine terrein dankbaar is aangegrepen om daardoor in de gelegenheid te zijn, de speelplaats op het dak aan te brengen, zoodat de kinderen op het schooldak moeten spelen met de daaraan verbonden halsbrekende toeren. Hiervoor zijn toch geen grondige redenen aan te voeren. De waarde van den grond voor de cultures mag en behoeft in werkelijkheid geen beletsel te zijn voor het verkrijgen van een voldoende groot schoolterrein; bovendien biedt dit waterrijke land ruimschoots gelegenheid voor grondaanwinning, een bedrijf, hetwelk steeds de basis heeft gevormd voor de ontwikkeling van deze Gemeente. Dat hier vooropgezet is het effect van de ijzeren leuningen, evenals van het glazen torentje met de wenteltrap, welke daarin vanaf den begane grond naar het dak voert, lijkt dan ook vrijwel zeker. Laatstgenoemd deel heeft bovendien met den daaraan sluitenden glaswand op den begane grond, geen organisch verband.

Om al deze redenen is de verschijningsvorm van dit gebouw weinig rustig geworden en afgezien van de vraag of zooveel glas noodzakelijk is voor de gezondheid van de kinderen, zal nog moeten blijken of deze zich in een dergelijke omgeving, met overal glas om zich heen, wel zullen kunnen concentreren. De vraag zal gesteld worden of het wel geheel verantwoord is aan een dergelijk experiment zooveel geld te besteden, waar met minder middelen een goed resultaat te verkrijgen is. Temeer omdat dergelijke gecompliceerde samenstellingen als hier toegepast, willen zij werkelijk afdoende uitgevoerd worden, nog veel meer geld zouden vragen, zoodat de tijd nog zal moeten leeren in hoeverre de uitvoering zal blijven voldoen. Het wil dan ook toeschijnen, dat de bevordering van de werkelijk zuivere zakelijkheidsidee door deze uiting van schoolbouw niet in die mate gediend zal kunnen worden als bij den opzet heeft voorgezeten. Het moge betreurd worden, dat door een zekere overdrijving het doel meer of min is voorbijgeschoten, de waarschuwing, welke daarin ligt opgesloten zal toch voor het gestelde doel nuttig kunnen blijken. S.

PRIJSVRAAG HOOGERE MEISJESSCHOOL IN STOCKHOLM.

Het komt in Noordelijke landen, inzonderheid in Zweden, veel meer voor dan bij ons, dat particuliere bouwmeesters betrokken worden bij den bouw van scholen. Te herinneren is slechts aan het complex van de technische hoogeschool van Prof. Lallerstedt in Stockholm; den stoeren gesloten bouw van de Oosterschool van Ostberg, eveneens in Stockholm, en den meer open bouw van Ericson in Gothenburg. Het is niet te ontkennen,

dat er in het Noorden door het meer persoonlijke en specifieke, dat zóó tot uiting kan komen, meer belangstelling voor dergelijke gebouwen bestaat. In het algemeen kan zoo'n opdracht dan ook niet anders dan voordeelen hebben. Een nadeel is het mogelijk, dat niet al te duidelijk uitgesproken wensjes van lastgevers minder tot hun recht zullen komen. In elk geval zal ook hier wel juist zijn, dat de schepping van een enkeling meer belangstelling heeft bij opgroeiende persoonlijken dan de schepping van een voor hen onduidelijk lichaam. Of men dit in het Noorden als een voordeel beschouwt, is moeilijk uit te maken. Het geven van opdrachten aan particulieren en, waar het hier om gaat, het uitschrijven van prijsvragen voor scholen, duidt er op, dat verwachtingen, in die richting bestaande, niet teleurgesteld werden.

Wat een gewoon schoolgebouw toch nog tot verrassend varieerende oplossingen aanleiding geven kan, toont een vluchtig overzicht van de hierbij afgedrukte plannen van de prijsvraag voor een Hoogere Meisjesschool te Stockholm. Bengt Romare schrijft over het resultaat van deze prijsvraag in Byggnästaren. Hij acht de prijsvraag in nagenoeg alle opzichten geslaagd. Een terrein met open ligging aan de Brunns-fjord werd voor dit gebouw gereserveerd. B. R. vindt het punt heel belangrijk en betreurt het, dat niet de naaste omgeving van het stadsplan ter plaatse mede in de prijsvraag werd opgenomen. Nu wordt het voor de school zelf beschikbare terrein wat bekrompen. Niettemin is het een belangrijke prijsvraag geworden, minder om het groote aantal deelnemers, dan wel om de goede qualiteiten van de ingekomen ontwerpen. De juiste ligging van het gebouw ten opzichte van gymnastiekveld en tuin en de goede aansluiting bij het natuurschoon, behoorden tot de eerste punten, die beoordeeld werden. De mogelijkheden van scheiden en samentrekken van schooltuin en gymnastiekveld speelden daarbij een groote rol. In het eerste geval was het mogelijk, het gymnastiekterrein bij de fraaie Noordelijk gelegen Brunns-fjord aan te sluiten en den schooltuin op het Zuiden te houden. In het tweede geval was een betere aansluiting bij het park mogelijk.

Het als eerste bekroonde ontwerp wordt een in geheel en in details wél bestudeerd plan genoemd. De ronde vorm van de aula wordt minder gunstig beoordeeld. In de compositie sluit hij prachtig aan bij het gymnastiekveld; met een eenigszins practischer vorm zou echter hetzelfde te bereiken zijn geweest. Het als tweede bekroonde ontwerp wordt een plan genoemd, dat recht op het doel afgaat. Tuin en gymnastiekveld liggen beide op het Zuiden; handig is van het niveau-verschil gebruik gemaakt, door de vloeren van den eenen vleugel op bordeshoogte van den anderen te leggen.

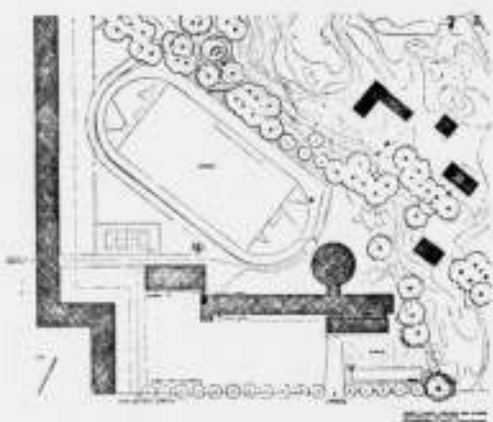
Van den derden prijs wordt de goed benutte schoolruimte gewaardeerd en de fraaie ligging van het gymnastiekveld in aansluiting met de Brunns-fjord, een effect, dat echter gaat ten koste van den samenhang met het gebouw zelf.

Een van de gepremieerde ontwerpen wordt een fraaie greep genoemd; het onorganische en de onvoldoende samenwerking met de omgeving worden minder gelukkig geacht.

In eenige radicalere plannen wordt getracht te breken met het kazerneachtige corridor-systeem. Eén, door de gangen, als van boven af belichte galerijen, om de aula te groepeeren. Eén, door de klasselokalen met de korte zijde op een middenhal aan te doen sluiten. De lokalen vormen zóó korte vleugels met tuintjes er tusschen voor openlucht-onderwijs; de vleugels zelf zijn slechts twee verdiepingen hoog.

In ons land is het aantal prijsvragen voor schoolgebouwen altijd uiterst gering geweest. In het algemeen is de opgave daar ook te eenvoudig voor. Wanneer het een bijzondere ligging betreft, is er zeker hier ook iets voor te zeggen.

Het zou zeker niet goed zijn, als dergelijke prijsvragen elk oogenblik voorkwamen, het tempo van de werkelijke verande-

1^e PRIJS. ARCHITECTEN
N. AHRBOM EN H. ZIMDAHL

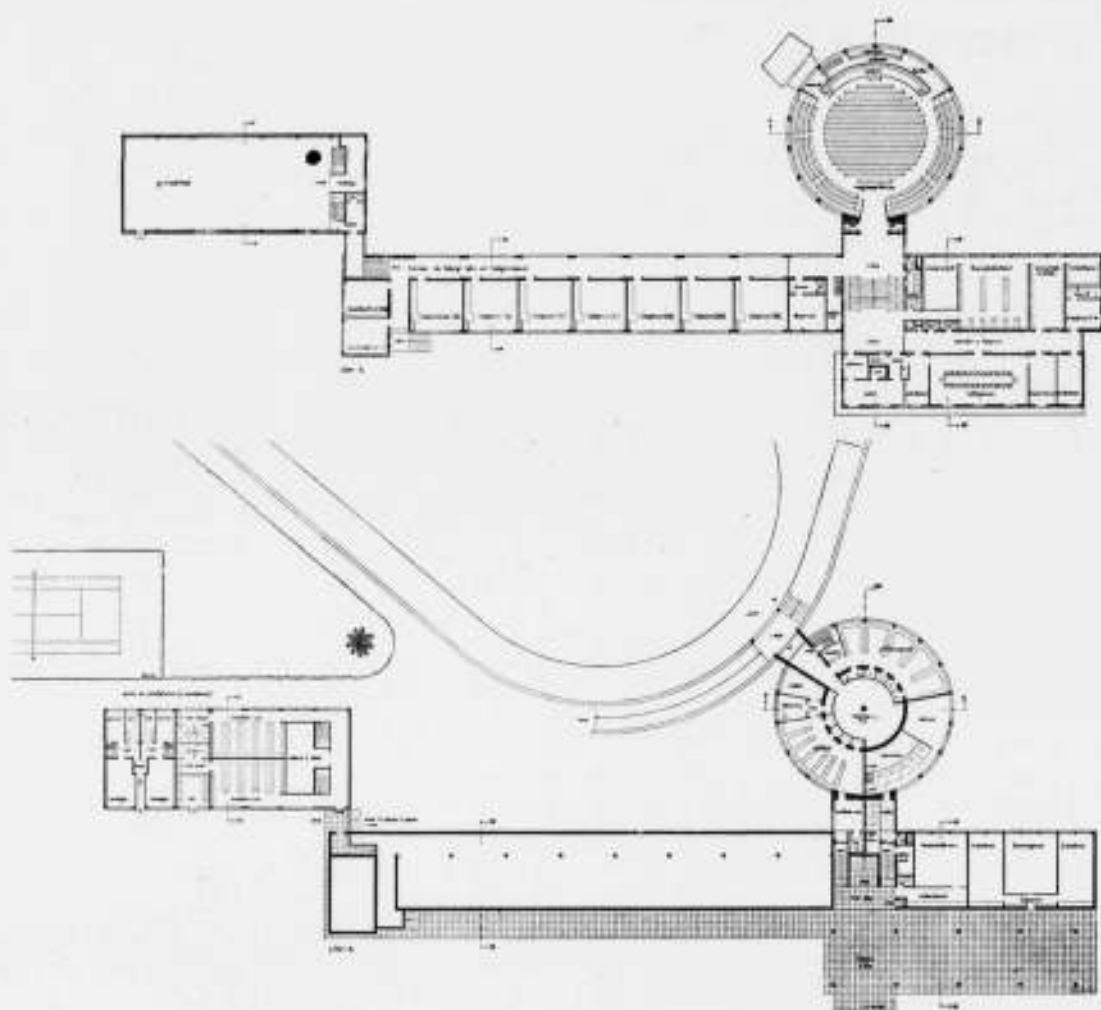
ring in inzichten is daarvoor te traag. Met eenigszins grooter tusschenpoelen gehouden, zouden zij ongetwijfeld hun nut hebben om na te gaan, of en hoe nieuwere inzichten hier een kans hebben. Een dergelijke prijsvraag zou hier te lande op het oogenblik waarschijnlijk ook wél op haar plaats zijn.

VERSLAG VAN DE LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. TE MAASTRICHT MET EXCURSIE OP 8 EN 9 JULI.

De Ledenvergadering van den B.N.A. te Maastricht op 8 Juli, had plaats in de Ridderzaal van het Dinghuis.

In zijn openingswoord herdacht de Voorzitter, de heer Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, de overleden leden A. N. D. van Gendt, C. M. van Duyne en J. W. Hanrath, waarna hij constateerde, dat het ledental in het afgelopen jaar een verheugende vermeerdering te zien geeft. Ook sedert de vorige vergadering zijn weer een 10-tal nieuwe leden toegetroten, te weten de heeren C. A. Abspool, te Scheveningen, Ir. J. Borderwijk te Hilversum, Ir. H. van Halwijck te Enschede, A. J. Kramer te Amsterdam, Ir. W. B. Ouendag te Amsterdam, Ir. M. C. E. Pataky te Wassenaar, H. E. v. d. Pauwert te Waalre, F. A. W. v. d. Togt, te Den Haag, C. v. Vliet te Noordwijk en Joh. A. Wentink te Den Dolder. Bovendien trad de heer Ir. F. G. Dingemans te Haarlem als aspirantlid toe.

De Voorzitter wees voorts op het feit, dat vooral in den laatsten tijd enkelen buiten den Bond zich geroepen hebben gevoeld den B.N.A. aan te vallen met de bewering, dat de Bond niet neutraal zou zijn, maar zich in dienst zou hebben gesteld van de opvattingen van een bepaalde groep onder de architecten. Spreker meent, dat de ledenlijst aantoonde, hoe onjuist deze opvatting is en de actie, die de B.N.A. in de afgelopen jaren heeft gevoerd, toont in geen enkel opzicht dat slechts een kleine groep den toon zou aangeven. De samenstelling van het Bestuur en alle commissies laat zien, dat de Bond niet eenzijdig is georiënteerd. Er is geen enkele grond om den B.N.A. van de laatste jaren te vereenzelvigen met de z.g. Amsterdamsche School; het weekblad toont, dat elk serieus werk, van welke „richting“ ook, daarin wordt opgenomen. De voorzitter wilde zeker niet den loftrompet steken over al die bouwwerken, die in de laatste jaren de algemeene aandacht en belangstelling hebben getrokken, maar een ieder die eenig inzicht heeft in de ontwikkeling eener cultuur, zal begrijpen, dat in deze tijden van evolutie, sterke, algemeene bouwkunstuitingen, zoals wij die uit vroegere hoofdtijdperken der architectuur kennen, niet zijn te verwachten, noch bij ons, noch bij het buitenland. Het is zeer gemakkelijk om critiek uit te oefenen, zelfs in de groote cultuurtijdperken zijn de kunstenaars zoo vaak miskend; de kunstenaars leven gelukkig in het opti-

2e PRIJS. ARCH. U. AHRÉN.

misme van waaruit zij altijd tekenen zien van de richting waarin hun kunst zich zal ontwikkelen. Moge ons nageslacht ervaren, dat de tekenen die wij zien, juist zijn geweest.

De Voorzitter wakte de leden op eensgezind te blijven streven naar datgene, wat de bouwkunst kan bevorderen, zoals de Bond dat sedert zijn oprichting, 90 jaren geleden, in 1842, steeds heeft gedaan en daarbij wat de vakuitoefening betreft aan zichzelf de hoogste eischen te stellen. Hij eindigde met de woorden: wij architecten timmeren nu eenmaal aan den weg, laten wij ons bewust zijn, welke een groote verantwoordelijkheid de architect steeds heeft gehad.

Bij de mededeelingen zette de voorzitter uiteen, hoe zwaar de crisis ook door vele architecten wordt gevoeld en hoe zeer het aantal opdrachten is teruggelopen. Spreker zeide, dat ernstige gevolgen o.a. op woninggebied niet zullen kunnen uitblijven, wanneer het bouwvak steeds meer wordt stilgelegd. Het prijsniveau is tot een ongekend peil gedaald, zoo laag, dat spreker zich afvraagt of velen het later niet zullen berouwen, dat zij de gelegenheid om goedkoop te bouwen, voorbij hebben laten gaan. De Bond houdt zich daarbij echter uiteraard buiten de kwestie der loonen.

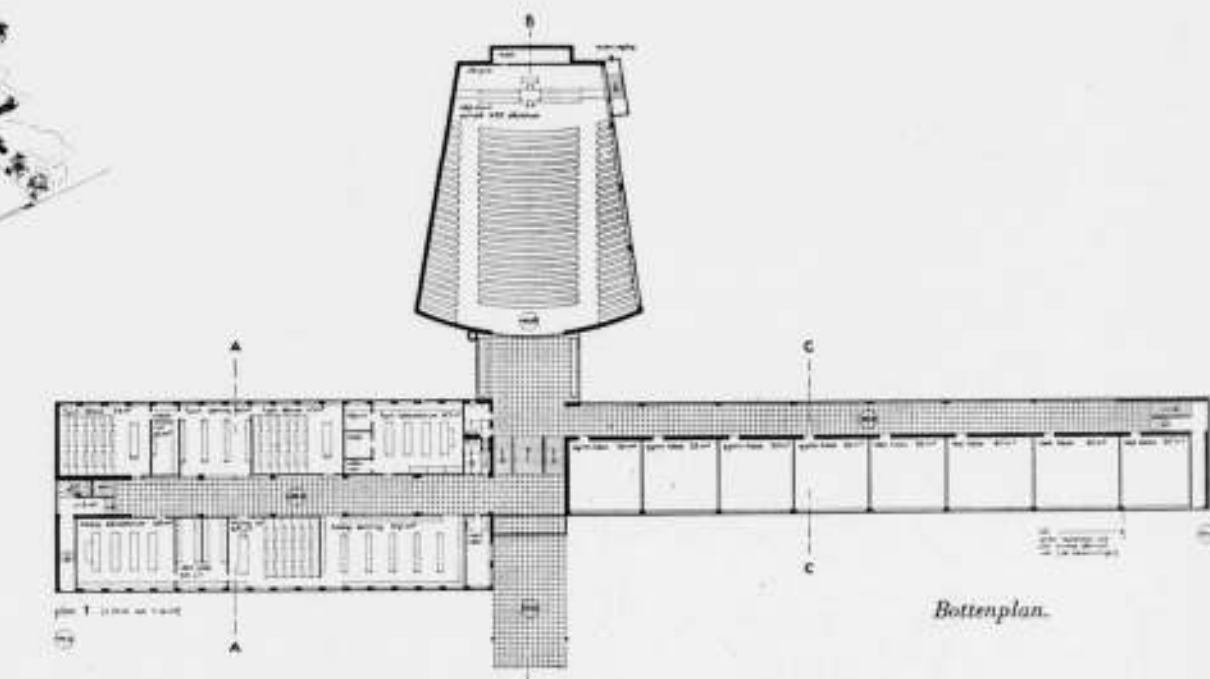
Verder wordt mededeeling gedaan, dat een herziening van de Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen opdrachtgever en architect uitvoerig onder het oog wordt gezien, terwijl men tevens bezig is aan het opstellen van regelen voor werken van particuliere bouwondernemers.

De Voorzitter meende met vreugde te kunnen constateeren, dat verscheiden dezer groep opdrachtgevers inzien, dat de medewerking van den architect niet kan worden gemist. De architect behoort bij uitstek de adviseur van de algemeene woningproductie te zijn en bij de totstandkoming een zoo volledig mogelijke bemoeiing te hebben. Bovendien zal de regeling voor het honorarium voor uitbreidingsplannen, 10 jaren geleden opgesteld, worden herzien. Getracht wordt dit te doen in samenwerking met de Ver. van Ned. Gemeenten en het Instituut van Volkshuisvesting en Stedebouw. De Voorzitter deelde voorts mede dat het vraagstuk der Schoonheidscommissies de volle aandacht heeft, door de studie, die de Commissie onder leiding van Ir. A. v. d. Steur ervan maakt, terwijl ook bijzondere aandacht wordt geschonken aan den toestand in N. Brabant, waar nog geen Prov. S. C. bestaat.

Verheugend acht spreker het feit, dat de Besturen van de Constitueerende vereenigingen, die de Alg. Regelen voor Nationale Prijsvragen (A.N.P.) hebben opgesteld, en de P.P.C. het eens zijn geworden over eenige richtlijnen, volgens welke de A.N.P. moeten worden herzien.

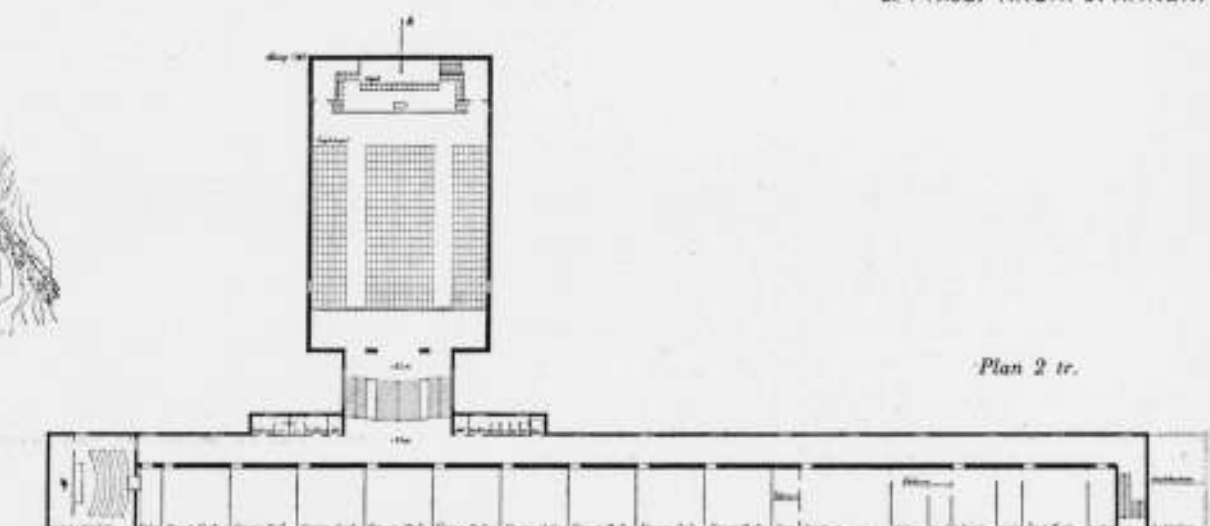
Hierna waren aan de orde het Jaarverslag en de Rekening en Verantwoording over 1931, die beide werden goedgekeurd.

De Voorzitter sprak vervolgens een woord van dank aan de Commissie van

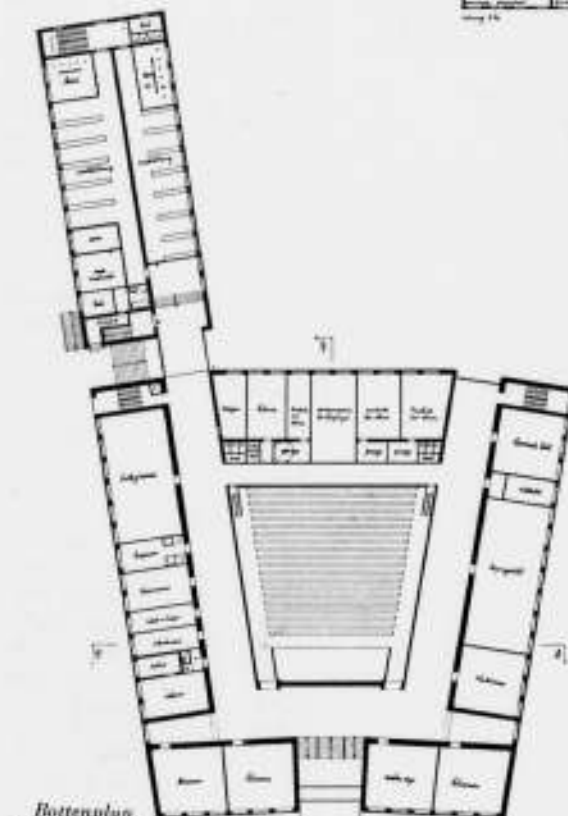
Bottenplan.

2e PRIJS. ARCH. U. AHRÉN.

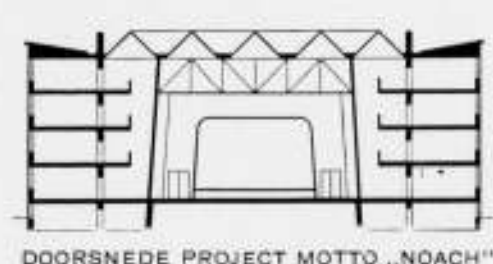
Plan 2° tr.

3e PRIJS. ARCH. GEORG. SCHERMAN

Bottenplan.

PROJECT ONDER MOTTO „NOACH“

DOORSNEDE PROJECT MOTTO „NOACH“

SITUATIE AANGEKOCHT PLAN MOTTO NIKE
ARCH. G. GLASON EN W. GAHN

Onderwijs voor het organiseren van de examens van bouwkundig opzicht; de toenemende deelname getuigt van studiezin onder de bouwkundigen, hetgeen het vak ten goede komt. Spreker huldigde den aftredenden Voorzitter, den heer G. Versteeg, die vier jaar de examens heeft geleid en het belangrijke vraagstuk van de opleiding van bouwkundigen ook in den Bond aan de orde heeft gesteld. Tot zijn opvolger werd gekozen de heer Ir. A. J. van der Steur, terwijl als lid werd benoemd de heer C. de Geus.

Het voorstel van het Bestuur om in verband met het feit, dat het 90 jaar geleden is dat de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst werd opgericht, een prijsvraag uit te schrijven, waardoor de architecten in ons land zich in deze tijden zullen kunnen concentreren op een belangrijk onderwerp, vond algemeene instemming.

Van de drie door de Voorbereidingscommissie, bestaande uit de heeren Ir. A. J. van der Steur, Ir. G. C. Bremer en J. F. Staal, voorgestelde onderwerpen, te weten een bebouwingsplan voor een nederzetting in de N.O. Zuiderzeepolder, een technisch en financieel verantwoord bebouwingsplan voor een groote stadswijk, en een ontwerp voor een modern bioscooptheater, werd algemeen aan het eerste onderwerp de voorkeur gegeven. De omstandigheid dat waarschijnlijk eerst in het najaar over de gegevens van de Directie der Zuiderzeewerken zal kunnen worden beschikt, achtte de vergadering niet van overwegend bezwaar, zoodat zal worden getracht een prijsvraag over dit onderwerp voor te bereiden. De vergadering meende, dat ook het tweede onderwerp zeer belangrijk was en de volle aandacht van den Bond verdiende.

Behandeld werd hierna het rapport over het Hak- en Breek- en Herstelwerk. Reeds spoedig bleek in de discussie, dat de vergadering de bedenkingen deelde van het Bestuur, in zijn praeadvies over dit rapport geuit. Dit praeadvies werd tenslotte dan ook bij acclamatie door de vergadering aangenomen.

Na de vergadering volgde een bezoek aan het Stadhuis, waar de leden met hunne dames ontvangen werden door Mr. L. B. J. van Oppen, Burgemeester van Maastricht, de Wethouders, de Heeren Deussen en Bollen en den Gemeentesecretaris. De Burgemeester wees in zijn begroetingsrede op het vele schoone, dat Maastricht uit vorige eeuwen kan toonen, alsook op de vele belangrijke werken, die in de laatste jaren tot stand zijn gekomen, o.a. de Wilhelminabrug. Met groote aandacht werd het fraaie historische Stadhuis van den vermaarden Pieter Post bezichtigd.

Een vroolijke maaltijd volgde in het Dinghuis, waarbij het Eerlid, de heer Jos. Cuyper, gelegenheid vond, zijn liefde voor het schoone Limburg te uiten en namens de Limburgsche architecten zijn dank uit te spreken aan de vrie collega's, die waren overgekomen.

Nog vroolijker was het op de Sociëteit Momus. De leden van den Bond hebben de gastvrijheid in het Rijk van de Gekheid ten eerste op prijs gesteld, alsook de onderscheidingen, die door den Maréchal-voetwerker aan den voorzitter en secretaris werden verleend. De Heer Sandhövel ontloopte zich als een voortreffelijke conferencier. Zijn speech was het hoogtepunt van deze met hoogtepunten overlade avond.

Den volgenden morgen was het onder een stralenden hemel reeds vroeg aantreden aan de poort van het fabriekscamp van de „Sphinx“. Reeds had den vorigen avond de hoofd-directeur, de Heer Bonemeyer, den somberen toestand in het ceramisch bedrijf beschreven. Een „bird's eye view“ over een gedeelte van het bedrijf overtuigde een ieder van de ongetwijfeld moeilijke tijden, die dit grootbedrijf doormaakt. Verschillende stadia in het vervaardigingsproces van sanitair en ander aardewerk werden onder leiding van de Directie gadeslagen, die verklaarde te hopen dat dit bezoek zou mogen bijdragen om bij het verleenen van opdrachten dezen tak van Nederlandsche industrie niet uit het oog te verliezen. De Directie had de sympathieke geste ter herinnering aan dit bezoek de bezoekers een speciaal daarvoor vervaardigde aschbak aan te bieden.

Met spoed werd gereden naar de fabrieksgebouwen van de E.N.C.I., waar wij werden ontvangen door den Directeur, den Heer Dolk. Dit voor de bouwindustrie zoo belangrijke bedrijf wordt uitgeoefend op een 420 Mtr. lange terreinstrook langs het kanaal Maastricht—Luik, aan de eene zijde begrensd door den straatweg, aan de andere zijde leunend tegen den Pietersberg, die de kalkhoudende mergel levert, die met klei tot slijp wordt vermengd dat in reusachtige, 72 Mtr. lange roterende ovens wordt geleid, waarin aan het andere uiteinde poedervormig steenkool en heete lucht wordt gebracht.

Bij een temperatuur van 1400° ontstaat het cement, dat vervolgens uiterst fijn gemalen wordt. Onder leiding van den deskundigen staf kreeg men een uitstekend overzicht van dit technisch schitterend opgezette, moderne bedrijf. Was dit deel van de excursie aan de techniek gewijd, de rest was voor de natuur.

Na gesterkt te zijn door een voortreffelijke lunch in het restaurant „Sla-vante“ met het prachtige uitzicht over het breede Maasdal, werden de auto's bestegen, die een slingerslang maakten, over de mooie bergen en dalen bij Heer, Sienaken en Epen, naar Vaals en terug naar Valkenburg, waar de Kring Maastricht de excursionisten een thee aanbood.

Hier heeft de Voorzitter onder instemming van alle aanwezigen grooten dank betuigd aan de organisatoren van deze voortreffelijk geslaagde excursie. Ongetwijfeld zullen deze twee zoo stralende dagen langen tijd in herinnering blijven van hen die ze hebben medegemaakt.

STADHUISBOUW TE LEIDEN.

In de op 11 Juli j.l. gehouden zitting van den gemeenteraad, waarin andermaal de bouw van een nieuw raadhuis behandeld is, werden na uitgebreide discussies aangenomen:

1e. het voorstel van den heer Huurman om behalve de door B. en W. voorgestelde architecten ook uit te noodigen de Leidsche architecten Buurman en Ir. v. d. Laan;

2e. het voorstel van den heer Groeneveld om binnen de rooilijn te bouwen zonder dat er een winkelgalerij in het plan mag worden opgenomen;

3e. het voorstel van den heer Knuttel om alsnog den heer Plantenga uit te noodigen om zitting te nemen in de commissie van advies.

Verworpen werden het voorstel van den heer Simonis om de uitbreiding tot aan de Korenbrugsteeg te laten vervallen, alsmede het voorstel van den heer Knuttel om in de plaats van den heer Kropholler den heer v. d. Vlugt, bouwmeester van het fabrieksgebouw van Van Nelle, en indien deze niet in aanmerking wilde komen, den heer Friedhof, bouwmeester van het raadhuis te Enschede, te benoemen.

Ten slotte werd hierna het voorstel van B. en W., waarvan wij reeds melding maakten in ons vorig nummer van 9 Juli, z.h.s. aangenomen.

EFFICIENCY IN DE HUISHOUDING.

Met het oog op de propaganda is door de Congresleiding van het Ve Internationale Congres voor Wetenschappelijke Bedrijfsorganisatie, dat van 18—23 Juli te Amsterdam gehouden zal worden, besloten aan belangstellenden de gelegenheid te geven deze speciale zitting van de sectie betreffende de efficiency in de huishouding bij te wonen en deel te nemen aan de discussie. De praeadviezen van dit onderwerp zijn afzonderlijk verkrijgbaar gesteld (secretariaat Heeregracht 209, A'dam). Bij het treffen van deze regeling is o.m. gedacht aan leerkrachten bij het Nijverheidsonderwijs, Besturen van Nijverheidsscholen, leden van Vereenigingen, die tot doel hebben de belangen van huishouding en huisvrouwen te behartigen, enz.

De vraag, die behandeld zal worden, luidt als volgt:

De bepaling van standaards ten behoeve van de vaststelling der begrooting van kosten in geld, in tijd en in energie voor de gezinshuishouding.

Er zijn 10 praeadvies in verband met dit onderwerp ingediend, geschreven in het Fransch, Duitsch en Engelsch; een résumé in elk dezer drie talen is bijgevoegd. De referaten zijn afkomstig uit Amerika, Frankrijk, Duitsland, Engeland en andere landen. Te zamen omvatten zij ongeveer 80 bladzijden, geïllustreerd, gebrocheerd. De uitgaaf verschijnt in de eerste helft van de maand Juli.

De behandeling van de referaten zal geschieden op Donderdag 21 Juli in het Koloniaal Instituut, Mauritskade 62—66 te Amsterdam, tegen 9.30 ure; zoo noodig zal de discussie in den namiddag worden voortgezet.

Het praesidium bestaat uit:

Mevrouw E. J. van Waveren—Resink, Voorzitster;

Mevrouw A. J. Wolthers-Arnoldi, Inleidster van de discussie;

Mejuffrouw A. Heyermans, secretaresse.

Alle talen zijn op het Congres toegelaten, dus ook het Nederlandsch; voor vertaling van buitenlandsche sprekers wordt gezorgd.

Gelegenheid tot koffiedrinken bestaat in de benedenverdieping van het Koloniaal Instituut.

De toegangsprijs voor deze afdeling, met inbegrip van een exemplaar van de praeadvies bedraagt f 2.75, over te maken op de rekening van het congres bij het Gemeente-Girokantoor te Amsterdam (postgiro 13500) no. 1 333.

Het lidmaatschap van het geheele congres, met inbegrip van de praeadvies van alle secties (1000 blz.) bedraagt f 15.—, voor leden van het Instituut voor Efficiency f 10.—. Volledige programma's en inschrijvingsbiljetten zijn aan het secretariaat verkrijgbaar.

Zij, die voor het bijwonen van de zitting over de Efficiency in de Huishouding teekenen, kunnen de openings- en slotzitting van het Congres bijwonen, en tevens deelnemen aan enkele excursies, die speciaal voor hen worden georganiseerd; het programma wordt den inschrijvers tijdig voor het Congres bekend gemaakt.

Naders inlichtingen worden gaarne door het secretariaat Heeregracht 209, Amsterdam-C, verstrekt.

HET BAUHAUS TE DESSAU OPGEHEVEN?

De „Voss. Ztg.“ bericht, dat naar alle waarschijnlijkheid het „Bauhaus“ te Dessau geen subsidie meer zal ontvangen. Het gebouw, van den architect Walter Gropius, zou geslecht worden, daar er geen andere bestemming voor gevonden kan worden. (TEL.)

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
 REDACTIE: WIEGERBRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED.,
 J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
 REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
 1932 23 JULI N° 30

LANDHUIS TE BERGEN N.H. (1920).

ARCH. J. W. HANRATH †

IN MEMORIAM J. W. HANRATH, door Ir. P. N. H. BRIËT.
 Een van de grooten onder ons is heengegaan. In allen eenvoud, maar toch herdacht door allen die hem kenden, en die hem daarbij hebben leeren waardeeren om zijn beminnelijke persoonlijkheid, zijn eenvoudige en waarheidlievende figuur, hebben wij hem ten grave moeten dragen. Een groote leegte laat hij achter; heel erg zullen wij hem missen, als mensch, als collega, als typeerende figuur in de architecten-wereld van het begin der twintigste eeuw.

Na De Bazel thans ook Hanrath. Want onwillekeurig gaan de gedachten van den één naar den ander. Juist als representanten van het door hen beiden zoozeer beheerschte tijdperk hadden zij veel gemeen. In deze overeenkomst, en ook in de verschillen tusschen hen beiden, laat zich zóó typisch Hanrath's werk karakteriseeren, dat men onwillekeurig ertoe komt Hanrath als architect te beschouwen naast en tegenover De Bazel. Hun beider zin voor zeer eenvoudige groepeerings, voor weinig gecompliceerde contouren, voor eenvoud in de materiaalkeuze, kortom hun zin voor den grootst mogelijken eenvoud, beknoptheid en overzichtelijkheid in hun concepties, gevoegd bij beider talent voor uiterst fijne proportie, maakte dat men dikwijls Hanrath en De Bazel in één naam noemde, en terecht. Eerst bij nader beschouwing vallen naast de groote overeenkomst ook de kleinere verschillen op, en zulks vooral als men

hun interieurs beschouwt. Bij De Bazel een uiterst verfijnde detailleering, steeds volkomen zuiver, maar soms door te groote verfijning naderende tot het abstracte, buitengewoon knap altijd, maar koel soms, missende dat typische accent wat dikwijls het eenvoudige, het zoo-vanzelf-sprekende geeft. Dit nu vinden wij bij Hanrath juist zoo sterk. Van een houten balk zal hij ook niet meer maken dan dat, principieel zal hij juist de sterkte tot uitdrukking brengen door zoo'n constructie in al haar bonkigheid te laten zien, ongeprofileerd, ruw als dit te pas komt, maar ten slotte toch weer van zoo fijne proportie dat hierdoor het gevoel van al te groote bonkigheid weer wordt weggenomen. Dit nu vinden wij in al zijn werk. Naast De Bazel's uiterste verfijning doet Hanrath's werk soms bonkig, boersch, maar wat blijft het levend, pittig, pétillant steeds. Evenals De Bazel greep Hanrath dikwijls, gedreven door zijn zin voor orde en rust, naar een rustigen symmetrischen opzet voor zijn gebouwen. Dit eenmaal aanvaard zou De Bazel ook nooit deze symmetrie verstoren. Wel echter Hanrath. Nooit zou deze slaaf worden van deze abstracte idee. Als de practische bruikbaarheid dit wenschelijk maakte ontzag hij zich niet met hetzelfde genoegen de eenmaal aanvaarde symmetrie weer te verstoren, maar met welk een meesterschap deed hij zulks. Bezie eens zijn eigen huis, d'Olijftak. Gelijkwaardig in opzet, wilt gij zeggen, en inderdaad is dit de eerste indruk. Maar be-

LANDHUIS TE HELMOND (1901).

ARCH. J. W. HANRATH †

studeer dan eens hoe meesterlijk de oplossing is van de voordeur die juist even naast de as valt. Mathematisch een onvolkomenheid misschien, maar welk een winst aan levendigheid. Nooit worden deze symmetrische concepties bij Hanrath dor of droog, wat soms wel eens het gevaar kan zijn van te verre doorvoering van dit beginsel. Zóó als Hanrath zou zouden ook de oude Hollanders het hebben gedaan uit den goeden tijd van vóór het Klassicisme, die voor ons dikwijls onbekende, vergeten bouwmeesters, welke toch zooveel moois tot stand hebben gebracht en wier werk ons steeds weer treft omdat het zoo onbedorven is, en zoo oer-Hollandsch. Men voelt zoo met welk een liefde ook Hanrath die oude voorgangers heeft bestudeerd, en ervan geleerd heeft, nochtans zonder ooit te vervallen in

droge copieering. Slechts de geest van dit werk schijnt in hem gevaren, de verwerking was steeds weer een persoonlijke, steeds weer herschiep hij dit in iets eigens, iets waarin men direct toch weer zijn persoon herkende.

En dan zijn interieurs. In hooge mate eenvoudig zijn ook deze. Simpele ruimten; vloer, wanden en plafond, méér niet, met slechts daarin de deuren en de ramen. Maar hoe zuiver van verhouding zijn steeds die ruimten, hoe meesterlijk de ramen en deuren in den wand geplaatst. Het lijkt allemaal zoo eenvoudig, ja, voor leeken, maar wij architecten voelen wel dat dit alles heusch zoo eenvoudig niet is, en dat heel wat studie hieraan voorafgaat voordat men alles zoo raak erinzetten kan. Bijna geen detaillering, een cypressen plank, meer niets, dik-

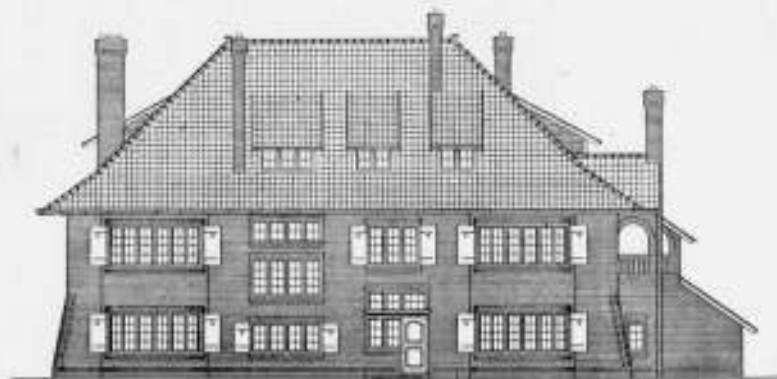

LANDHUISJE TE HILVERSUM.

ARCH. J. W. HANRATH †

PLAN EN GEVELTEEKENING VAN HET LANDHUIS TE HELMOND.

ARCH. J. W. HANRATH †

wijls als aftimmering, als plint, maar hoe volkomen raak van afmeting! Met welk een meesterschap is ook hier weer het materiaal behandeld. Hoe juist is de kleur beits, hoe mooi de werking van het hout. Hoe mooi doen het daarnaast de mooi geschuurde wanden. Want echtheid in materiaal, de materialen zelf laten uitkomen in hun eigen mooie eigenschappen, dat was mede een van Hanrath's hoofdprincipes.

En hoe mooi geplaatst in deze interieurs staan dan weer de meubels. Want juist deze plaatsing der meubelen was dikwijls zijn uitgangspunt. Reeds bij de eerste schetsen voor een landhuis stond die plaatsing vast; om de meubels werd de kamer, om de kamers weer het huis ontworpen. Vandaar dat een mooi bestaand meubel steeds zoo geplaatst is dat het allermooiste „er uit gehaald” is. Vandaar dan ook dat een interieur zich zoo volkomen aanpast bij de meubileering, bij de bewoners. Gezelligheid, huiselijkheid, stemming, dat zijn de indrukken die men steeds medeneemt na het verlaten van een van zijn interieurs. Hoe moet hij zich steeds in het doen en laten van de toekomstige bewoners hebben ingeleefd, hoe moet hij met hun hebben medegeleefd om steeds zoo sterk die sfeer aan te voelen, om daar zijn plattegronden, zijn interieurs, kortom het geheele bouwwerk zoo bij te kunnen aanpassen. Typeerend is dan ook

wel dat men van degenen voor wie hij bouwde nooit hoort: „Hanrath heeft voor ons een huis gebouwd”, maar steeds: „Wij hebben met Hanrath een huis gebouwd”. Hanrath was, in schijn dan altijd, de man op den achtergrond. De bewoners kwamen in de eerste plaats. Maar welk een overtuigingskracht moet er van hem zijn uitgegaan dat hij tenslotte alle eischen en behoeften toch zoo ordende dat iets zoo gaafs, zoo „aus einem Gusz” kon ontstaan. En welk een bescheidenheid moest dezen man sieren, die zichzelf zoo op den achtergrond kon plaatsen dat de bewoners steeds den indruk hadden dat zij met den architect bouwden.

Hoe ook kon hij door zijn overtuiging zijn medewerkers bezielen. Hij rustte niet voor hij ook den eenvoudigsten werkman door voorbeeld en vergelijking zelve de overtuiging had bijgebracht dat juist die wijze van werken voor dit geval het meest juist was. Zelden heb ik medegemaakt dat een architect door alle werklieden op een bouwwerk zoo werd gewaardeerd. Als wij hem zoo weer voor ons zien met zijn humane persoonlijkheid, zijn strikte onpartijdigheid, zijn eerlijkheid, zijn groote beminnelijkheid, dan moet wel de overtuiging post vatten dat een groote is heengegaan, een groote als mensch, en een groote als Bouwmeester.

LANDHUISJE TE HILVERSUM (1906).

ARCH. J. W. HANRATH †

Onverstoorbaar is de ontwikkeling der architectuur intusschen doorgegaan. Hoe baanbrekend zijn werk in den aanvang van zijn practijk ook is geweest, geheel gevolgd heeft hij het ook wel zeer snelle tempo der evolutie niet. Aanvankelijk door hem, later met hem, ten slotte nog zonder hem is de slinger der ontwikkeling doorgeslagen. Persoonlijk kon hem dit in later jaren wel eens verdrieten, en even schamper kon hij wel eens opmerken: „Och, mijn werk vinden te tegenwoordig toch maar uit de oude doos”. Slechts zij die hem nader stonden wisten hoe hij ook de allernieuwste stroomingen kon apprecieeren, hoe hij steeds ook daarin het goede naar boven haalde. Maar ten slotte stond hij niet meer, zooals in den aanvang, aan de spits der beweging, hoewel zijn kundigheden zoowel als zijn persoonlijkheid hem zeker recht gaven op deze plaats. Voor hemzelve moge dit wel eens teleurstellend zijn geweest, toch geloof ik dat het nageslacht hiervoor dankbaar mag zijn, immers doordat hij zichzelf gelijk bleef, schonk hij dit nageslacht een serie bouwwerken, zoo gaaf, zoo kerngezend, dat het mij niet zou verwonderen indien een komende generatie van architecten, in reactie op hedendaagsche stroomingen, weer zou aansluiten op datgene wat de grooten van deze periode hebben gewrocht. Hoe het ook zij, in Hanrath is een historische figuur heengegaan, een der grooten. Zijn lichaam is ten grave gedaald, zijn werk leve, en daarmee een zeer schoone herinnering aan zijn nobele en humane figuur.

OVER HET WERK VAN J. W. HANRATH.

Om de beteekenis van Hanrath's leven en werken naar juiste waarde te beoordeelen, dienen wij allereerst terug te blikken naar de beginperiode van zijn arbeidzaam leven. Tegen het einde der vorige eeuw verzezen zijn eerste landhuizen. Deze dragen alle een typisch kenmerk, waardoor ze direct van ander werk, in dien tijd ontstaan, te herkennen zijn, n.l. een zekeren Duitschen inslag. Hanrath had toen een voorliefde voor een schoongemetseld onderstuk, waarboven meestal vanaf de eerste verdieping de gevels gepleisterd en wit gesausd werden, soms de topgevels ten deele bekleed met hout, groen geschilderd evenals het houtwerk van het flink overstekende dak, bij voorkeur gedekt met roode pannen. De kozijnen met stores eveneens groen geschilderd, waarin ramen met witte roeden, veelal voor de voornaamste vertrekken op de parterre driedeelig en half rond beëindigd. Hanrath hield van deze kleurstellingen en we vinden groen, naast toepassing van blank hout, ook in zijn interieurs terug. Als typen uit dien tijd trekken b.v. het landhuis voor den Heer Scheltema, destijds „Tankel Rambey” geheeten, en „Duinhoeve”, beide gebouwd bij het ontstaan van het park „Duin en Daal” de aandacht. Zij vormen, geplaatst tusschen de dennen, reeds een frissche tegenstelling met de meeste buitenhuizen uit dien tijd. Hiermede legde Hanrath den grondslag voor zijn naam als landhuis-architect, doch de eigenlijke ontplooiing moest toen nog komen.

Wanneer omstreeks 1895 het besluit genomen wordt aan de toenmalige school voor Kunstnijverheid te Haarlem, een klasse voor bouwkunde op te richten, valt de keuze op Hanrath, welke echter door toenemende practijk spoedig weer als leider moest bedanken om opgevolgd te worden door den eveneens aan het begin van zijn loopbaan staanden architect wijlen K. P. C. De Bazel. Beiden wisten door hun werken en streven aan de verlangens en idealen, welke leefden in hunne leerlingen, voedsel en leiding te geven. Door samenwerking ook met Duco Crop, terzelfdertijd leeraar aan de decoratieve afdeling, wist Hanrath te bevorderen, dat de in deze klasse door zijn leerlingen ontworpen ornamentale versieringen werden toegepast in het hierboven genoemde landhuis „Tankel Rambey”; hiermede werd aan de betreffende leerlingen de gelegenheid gegeven tot praktische vakbeoefening.

Het is opmerkelijk, hoe Hanrath zich dan in zijn werk weet te herzien, plattegrondiendeeling zoowel als uiterlijk wijzigen zich geheel. Van den vrijwel vierkanten grondvorm met centrale hall, gaat hij over naar een langgerekten rechthoekvorm, waarop een rustig, groot dak, van onderen even scheppend, met groot overstek, geplaatst wordt. Door dezen eenvoudigen hoofdvorm van den plattegrond ontstaan ook groote rustige gevelvlakken, welke verlevendigd worden door de enkele, rond-uitgebogen, erkerpartijen, die tot den onderkant van het dak opgetrokken of bij de verdieping beëindigd zijn. Voor de vroeger gebruikte raamvormen worden andere in de plaats gesteld, welke door hun vorm en verdeeling aan de gerekte gevels een voorname, rustige uitdrukking geven, in juiste verhouding afgewogen tegenover de muurvlakken, die thans als één geheel in een mooie baksteen zijn uitgevoerd. Het gebruik van de boogvormen is teruggebracht tot een enkele overspanning van een loggia of deuropening. Blijkbaar wilde Hanrath van dit element in zijn vormgeving niet geheel afstand doen. Hiermede heeft deze bouwmeester in zijn scheppingen een geheel afzonderlijk karakter bereikt, waarvan de grondtoon in zijn latere werken teruggevonden kan worden. Er kan geen twijfel zijn, of men voor een huis van Hanrath staat, een sterk persoonlijk karakter kenmerkt vooral dit vroegere werk. De beteekenis ervan voor den Hollandschen landhuisbouw kunnen wij niet onderschatten. Zijn eigenhandige teekeningen, zoo pittig in kleur aangezet, geëxposeerd op de tentoonstelling van den Haagschen Kunstkring in 1904, waren voor de jongeren in dien tijd in zekeren zin een openbaring.

Het landhuis voor den Heer Fentener van Vlissingen te Helmond, destijds ook gereproduceerd in het tijdschrift „de Architect”, en „Hoogh-Duine” een zelfde type landhuis, gebouwd tegen een fraai beboschte helling in het park „Duin en Daal” te Bloemendaal, kunnen o.a. nog steeds tot de meest typeerende van zijn werken gerekend worden, daar zij het zuiverst de bedoelingen van dezen architect weergeven. Met de bouwwerken in die periode ontstaan, heeft Hanrath in zijn werk een hoogtepunt bereikt, dat moeilijk meer door hem was te overtreffen, al heeft hij daarna nog menig belangrijk werk tot stand mogen brengen, waarin hij gelegenheid had andere zijden van zijn talent naar voren te brengen.

Wanneer wij daarbij bedenken, dat deze ontplooiing plaats vond in een tijd, dat na een periode van verval, naar andere, nieuwe mogelijkheden gezocht moest worden om het buitenhuis weer meer aan zijn bestemming te laten beantwoorden en beter in zijn omgeving te doen passen, waarbij Hanrath naast De Bazel tot de eerste toonaangevende architecten heeft behoord, welke met den vroeg gestorven M. Bauer in de eerste plaats het vraagstuk „landelijke bouwkunst” opnieuw zuiver hebben gesteld en begrepen, dan moet erkend, dat Hanrath belangrijken pioniersarbeid heeft verricht, waardoor zijn werk een verrijking is te noemen voor de ontwikkeling van het Hollandsche landhuis.

A. P. SMITS.

BESCHOUWINGEN OVER DE WENSCHELIJKHEID EN MOGELIJKHEID VAN CENTRALISATIE VAN DE DIENSTEN VAN GEMEENTEWERKEN TOT DISTRICTSDIENSTEN ¹⁾.

door Ir. M. A. BRINKMAN VISSER, Directeur van Gemeentewerken te Arnhem.

Het is nog steeds een feit, dat in kleine plaatsen herhaaldelijk toestanden ontstaan en blijven bestaan, die ongewenscht geacht mogen worden. Ik doel daarmee op toestanden van waterverontreiniging, spoorwegaanleg, tramaanleg, straatprofielen, rioleeringaanleg en dergelijke. Ik wil daarmee volstrekt niet zeggen, dat de diensten van gemeentewerken in die plaatsen hun taak niet behoorlijk vervullen. Immers niet die diensten zijn daarvoor steeds in de eerste plaats aansprakelijk te stellen. Maar toch geeft het aanleiding om na te gaan of inderdaad die diensten in kleine plaatsen wijziging behoeven.

In een onttellend aantal gemeenten van ons land is de zorg voor wegen, wateren, gebouwen, plantsoenen en de zorg voor rioleering, het toezicht op de nakoming van hinderwet, woningwet enz. enz. opgedragen aan een bouwtechnicus, die onder normale omstandigheden slechts enkele uren per week geacht wordt zich daarmee te moeten bezighouden ²⁾. Zijn honoreering is daarmee in evenredigheid. Vanzelfsprekend is hij in deze positie in hoofdzaak aangewezen op particuliere practijk, omdat deze hem zijn hoofdbestaan oplevert. Het is dan ook geen wonder dat 's mans belangstelling in de eerste plaats naar deze uitgaat. Evenmin kan er sprake zijn, noch behoeft er sprake te zijn, van een zich onafhankelijk voelen. En dit laatste is inderdaad een ongewenschte toestand. Wanneer toch een gemeenteopzichter, of welken titel de gemeentelijke bouwtechnicus ook mag hebben, belast wordt met den bouw van een exportslagerij, of een coöperatieve zuivelfabriek, of eenig ander bouwwerk, dat op eenigerlei wijze met de toepassing van de hinderwet te maken heeft, dan is het toch volkomen begrijpelijk, dat de particuliere architect in zijn kwaliteit van adviseur van het gemeentebestuur — meer nog dan een uitsluitend ambtenaar bouwtechnicus zijnde — tracht de particuliere en de algemeene belangen met elkaar te „verzoenen”. En al even begrijpelijk mag het geacht worden te zijn, dat het gewicht der algemeene belangen minder zwaar bevonden wordt, dan wellicht in anderer oogen wenschelijk is te achten. En zeer zeker bestaat daarvoor alle kans, wanneer de waterverontreiniging, die mogelijk geacht wordt, niet in de sterkste mate de wateren der eigen gemeente bedreigt.

En wanneer een spoor of tramaanluiting voor die fabriek of slagerij slechts met meerdere kosten verkeerswegen kan ontgaan, zal dan niet het gevaar bestaan, dat verkeersbelemmeringen in de nabije toekomst ontstaan, die, bij het toekennen van meer de werkelijkheid nabij komende waarde aan de algemeene belangen, vermeden zouden zijn? En niet eens is het noodig al deze beslissingen en adviezen te beschouwen als een gevolg van de onvoldoende onafhankelijkheid van den gemeentelijken bouwtechnicus wien men, als ware het een geringe bijzaak, omtrent die algemeene belangen liet adviseeren, en dien men dwong in hoofdzaak particulier werk te zoeken. In de meeste gevallen is 's mans belangstelling steeds uitgegaan naar andere dan overheids- dus: algemeene belangen. En ten slotte wordt het zien dier algemeene belangen daardoor niet of zelden mogelijk. Voor een zoo gering salaris als in de hier bedoelde gemeenten wordt beschikbaar gesteld, kan immers ook niet een redelijke algemeene ontwikkeling van den gemeentelijken bouwtechnicus worden geëischt.

Doch ook in die gemeenten, waarin de toestand beter is, waarin een bouwtechnicus een dagtaak in zijn ambtelijk werk

¹⁾ Causerie gehouden in de Algemeene ledenvergadering op 17 en 18 Maart 1932 te Utrecht van den Bond van Hoofden van Gemeentewerken.

²⁾ Er zijn ook nog meerdere gemeenten waar totaal geen technicus van advies dient en de Burgemeester het wel met den veldwachter en den opveger van het straatvuil af kan.

kan vinden en in verband met zijn salariering behoort te vinden, is het in heel veel gevallen niet mogelijk een voldoende behartiging van alle onderdeelen van de aan zijn zorg toevertrouwde belangen te verkrijgen. Eigenlijk is dat volkomen normaal zelfs. Wie is er, die op zoo velerlei gebied ontwikkeld is en tevens voor zoo'n positie in aanmerking komt? Wie is er, in een dergelijke betrekking, die ook zelfs maar eenigszins tijd heeft, om bij collega's, die onder hun personeel krachten hebben, meer in het bijzonder met eenig onderdeel vertrouwd, inlichtingen te gaan inwinnen, of die dan eens wat extra tijd aan het vraagstuk kan besteden? En een voorstel een specialist in het geval te betrekken valt lang niet altijd in goede aarde, noch wenscht men de daarmee gemoeide gelden steeds beschikbaar te stellen. Ik zal daarover niet uitwiden, het valt buiten het bestek van deze beschouwing.

Onder meer deze overwegingen deden mij de vraag stellen of het niet mogelijk zoude zijn die bezwaren op te heffen, indien men het er althans over eens kan zijn, dat het even zooveel bezwaren zijn. En dat bracht er mij toe te zoeken naar een oplossing. „De" oplossing zal ik niet geven, maar ik moge mij veroorloven een richting aan te geven, waarin de oplossing gezocht zoude kunnen worden.

Meerdere gemeenten verzorgen tezamen, of doen als aandeelhouders eener naamlooze vennootschap verzorgen: haar drinkwatervoorziening, haar electriciteitsvoorziening en dergelijke. Is het nu niet mogelijk ook haar bouwtechnische werken door een centraal orgaan te doen verzorgen? Het komt mij voor, dat niet zonder meer is te zeggen, dat dit onmogelijk geacht moet worden. De samenwerking moet het mogelijk doen blijven, dat de vrijheid van beweging van iedere gemeente afzonderlijk ongewijzigd bestaat. Iedere gemeente blijft dus evengoed als thans bevoegd om eenig onderhoudswerk niet of wel te doen uitvoeren; eenig nieuw werk niet of wel tot stand te doen brengen. Ook de vrijheid van het werk uit te besteden, zoowel als om het in eigen beheer uit te voeren blijft bestaan. Er kunnen echter belangrijke voordeelen verkregen worden door een gemeentelijke samenwerking. Allereerst kan wegeaanleg en wegonderhoud van naburige steden worden samengevoegd bij de uitvoering. Dit opent de mogelijkheid op een goedkoop inschrijvingscijfer bij aanbesteding, doordat het werk, hetwelk wordt aanbesteed, belangrijker wordt. Ook bij uitvoering in eigen beheer worden de kosten beperkt, doordat de materiaalaankoop per eenheid een geringere uitgaaf vordert en doordat de algemeene kosten voor toezicht en uitvoering geringer zijn. Zelfs behoeft de verscheidenheid in de besteksbepalingen, wat keuze van werklieden en arbeidsvoorwaarden betreft, geen beletsel te zijn voor de uitvoering van een werk, dat meer dan één gemeente betreft. Natuurlijk is gelijkheid dezer voorschriften wenschelijk en ter besparing van kosten aan te bevelen, maar de ongelijkheid te dien aanzien is niet een absoluut beletsel. Zelfs is het denkbaar, dat het verkrijgen van gelijkheid der voorschriften er door wordt bevorderd. Maar het allerbelangrijkste is, dat de gemeenten de beschikking verkrijgen over meer deskundig en in een onderdeel van de techniek gespecialiseerd personeel. Terwijl de gemeentelijke bouwtechnicus nu niet geacht kan worden evenveel of voldoende verstand te hebben van boekhouding, inkoop, uitvoering van wegen als van onderhoud van gebouwen, toepassing van de hinderwet, van het opstellen van adviezen of het beoordeelen van concessieaanvragen, het maken van waterbouwkundige werken als steigers, vaarten, rioleering en tal van andere zaken — die in de kleinere gemeenten óók voorkomen en dikwijls zonder eenige hulp of met weinig en ondeskundige hulp tot zijn dagtaak behooren — zal bij een gecombineerd uitvoeren dier werken over ter zake deskundig personeel kunnen worden beschikt. Want, indien meerdere kleine gemeenten zich vereenigen teneinde door een districts-

bureau hun bouwtechnische werkzaamheden te doen uitvoeren in dien zin, dat het werk van de diensten van gemeentewerken door dat districts-bureau worden verricht, dan kan zoo'n bureau behoorlijk onderlegde krachten als kleine kern van het vaste personeel bezitten. Deze kern van vast personeel kan naar behoefte worden aangevuld met tijdelijke krachten, zoowel administratieve als technische, al naar de omvang der werkzaamheden dat noodig maakt. Het komt ook nu immers reeds in tal van gevallen voor, dat voor eenigermate omvangrijke werken gemeenten samen de kosten dragen, samen die werken door één adviesbureau doen uitvoeren. Het geschiedt echter slechts incidenteel en heeft meestal niet betrekking op onderhoudswerk, adviseerend werk, zooals dat als dagelijksch werk der diensten van gem. werken is te beschouwen, noch ook voor kleinere nieuwe werken.

Bij verwezenlijking van districtsdiensden, zooals ik deze hier bedoel, zal deze dienst van openbare werken zich met veel meer succes kunnen outilleeren voor uitvoering in eigen beheer, dan het één enkele gemeente van geringen omvang zich kan veroorloven. Een niet groote gemeente kan slechts dan machines van eenige beteekenis aanschaffen, wanneer deze machines direct voor 't volle bedrag op het uit te voeren werk kunnen worden afgeschreven. Althans zoo is het in veel gevallen noodig, wanneer het een slechts zelden voorkomend werk is, dat moet worden gemaakt. Voor den districtsdienst zal directe volledige afschrijving der aankoopkosten in de meeste gevallen niet noodig zijn. Gevolg is, dat dan óók de kleine gemeente, die uitvoering in eigen beheer wenscht, profiteert van deze prijsvermindering. En een bezwaar voor het gewone onderhoud behoeft het centraliseeren der werkuitvoering niet te zijn. De rijksgebouwendienst strekt zijn zorg voor onderhoud ook uit over gebouwen in vele plaatsen gelegen; een particulier adviesbureau geeft ook aan werken in de meest verspreid liggende plaatsen leiding en bereidt deze werken voor wat administratief werk en toezicht betreft, zonder gevestigd te zijn in de plaats, waar het betrokken werk is.

Ook het dagelijksch contact met den districtsdienst behoeft voor de gemeente niet verloren te gaan. In elke gemeente kan een ambtenaar van den districtsdienst gevestigd zijn of zitting houden. En de telefoon en auto zijn naast bus, trein, boot en post de ruimschoots voldoende middelen om een behoorlijk contact tusschen burgerij en districtsdienst te verzekeren. Behalve de voordeelen door het ter beschikking hebben van gespecialiseerde deskundige werkkrachten heeft men stellig ook het voordeel, dat minder gelden aan salarissen en aan uitvoering der werken behoeven te worden uitgegeven en intensiever toezicht door onafhankelijke werkkrachten op de uitvoering der werken mogelijk wordt, terwijl de gemeente volkomen vrij blijft om zooveel of zoo weinig te doen uitvoeren als zij zelve wenscht.

't Spreekt van zelf, dat zoo'n districtsdienst geleidelijk moet groeien. Wanneer het een combinatie van gemeenten betreft, die geen van allen een dienst van gemeentewerken hebben, welke volledig ingericht is op uitvoering van werken in eigen beheer, dan zal niet aanstands elk werk op die wijze kunnen worden uitgevoerd, zoo zulks gewenscht wordt, maar dan zal even geduld geoeft moeten worden tot een overzicht zal zijn verkregen van de behoeften en wenschen van het district. De districtsdienst zal in 't algemeen als een aannemer moeten optreden met eigen voorschriften omtrent loon en keuze van werkkrachten, wanneer het uitvoering in eigen beheer betreft. Wanneer het aanbesteed werk betreft, zal voor elke gemeente met de daar eigene wenschen in veel sterker mate rekening gehouden kunnen worden. Maar hiertegen zal, gezien de praktijk bij de naamlooze vennootschappen, welke door gemeenten gevormd zijn, wel geen bezwaar blijken te bestaan.

Aandacht dient ook geschonken te worden aan het personeel-

vraagstuk van zoo'n districtsdienst. Het komt mij voor, dat het zeker in het algemeen niet minder ambieerend zal zijn in dienst te zijn bij zoo'n districtsdienst als direct bij de gemeente. Een gemeenteopzichter in een kleine gemeente komt daar als jongmensch op een voor zijn leeftijd en in verband met zijn praktische ervaring aanneemlijk salaris, worde dit ten minste een oogenblik verondersteld. Hem wordt, omdat zijn werk omvangrijk genoeg is, verboden particulier werk te doen, worde eveneens verondersteld. Met de jaren wordt zijn bruikbaarheid voor het particuliere leven minder. Hij is geoeft in werk, dat het particuliere leven niet kent en raakt zijn routine op het gebied, dat den particulieren bouwtechnicus werk geeft, kwijt — althans ziet die sterk verminderen. Hij blijft niet op de hoogte van zijn vak in vollen omvang, omdat al te veel administratief en adviseerend werk zijn tijd van 's morgens tot 's avonds in beslag neemt. Ouder wordend heeft hij zich een gezin gevormd en wonende in een kleine plaats, is het hem bij zijn meestal niet sterk gestegen inkomen niet mogelijk zijn kinderen, hoe begaafd zij mogelijk zijn, dat onderwijs te doen volgen, dat voor hen als aangewezen en gewenscht is. Ook voor de behartiging der gemeentebelangen, zoover deze aan hem zijn toevertrouwd, is dat niet bevorderlijk.

Er is meestal te weinig gelegenheid om eens naar een andere gemeente over te gaan, promotie te maken en daardoor en technisch en geldelijk in gunstiger omstandigheden te geraken. Zoo krijgt hij een aanpassingsvermogen aan de plaatselijke omstandigheden, dat niet tevens verzekert een grootere waarde voor de behartiging der belangen, hem toevertrouwd. Bij verwezenlijking van een districtsdienst zal de jonge technicus zich waarschijnlijk werk zien toegewezen overeenkomstig zijn aanleg. Hij blijft niet langer op een werk dan noodig is en verhuist dan naar een volgend. Wanneer zijn ervaring is toegenomen, wordt hem belangrijker werk toevertrouwd en zal hij een of meer jeugdiger krachten onder zijn bevelen krijgen en zelve minder heen en weer gezonden worden. Dat zal in verband met zijn leeftijd voor hem ook tevens aangenaam zijn, omdat hij dan wellicht een gezin heeft gevormd en dan met zijn kinderen waarschijnlijk in een ietwat grootere plaats woont, waar ook de onderwijsgelegenheid beter is. Totdat hij, ouder wordend, meer de aangewezen man wordt de voorbereiding der werken onder zich te krijgen en op het districts-bureau een blijvende plaats vindt, waardoor de ervaring bij de uitvoering opgedaan, hem geschikter maakt voor het opmaken van bestekken, afrekeningen en begrotingen enz. Het klimmen en klauteren in gebouwen en in grondwerken, riolen, duikers enz. kan hij aan jeugdiger krachten overlaten. En met het op deze wijze geleidelijk belangrijker, verantwoordelijker werk hem opgedragen zal ook een geldelijk betere positie voor hem mogelijk zijn gebleken. Voor hen, die niet tot de vaste kern van het personeel kunnen behooren, omdat deze slechts uit een betrèkkelijk klein aantal personen zal kunnen bestaan, is de overgang naar het particulier bedrijf mogelijk op die tijdstippen, dat zij nog slechts dat werk hebben moeten verrichten, dat ook in het particulier bedrijf voorkomt. Daardoor zal voor die krachten ook het losse dienstverband toelaatbaar zijn. Om deze redenen kan dunkt mij voor het personeel van gemeentewerken in kleine plaatsen deze regeling ook niet zoo heel veel moeilijkheden opleveren. Natuurlijk levert de invoering van districtsdiensden, evenals elke ingrijpende wijziging, eigenaardige bezwaren op, ook voor het personeel. Maar deze zijn niet van dien aard, dat daarom het denkbeeld reeds als verwerpelijk moet worden beschouwd. Ik ben er van overtuigd, dat de belangen der gemeenten, die zich tot één districtsdienst vereenigen, stellig een vakkundige verzorging verkrijgen. Het algemeen belang zal door de adviezen, door dit gemeentelijke districts-bureau uitgebracht, beter gediend worden, dan thans mogelijk is. En de kosten zullen niet hoger zijn dan thans het

geval is. Moge er al eens een periode komen, dat het bureau aan personeelskosten iets meer vergt, dan thans de gemeenten daarvoor uitgeven, deze zullen door de verminderde kosten der uitgevoerde werken worden gecompenseerd. En de winst, welke zich niet in geldelijke baten direct zichtbaar demonstreert, de winst namelijk, welke gelegen is in degelijker adviezen, voorkomen van op den duur toch te wijzigen toestanden van wegeaanleg, rioleering, hinderwetsvoorschriften en tal van dergelijke, wel deze winst zal natuurlijk worden beheerscht door de mate, waarin niet-vakkundigen invloed op den gang van den districtsdienst zullen hebben. Bij een districtsdienst zal ook deze ongetwijfeld minder zijn dan bij enkel plaatselijke diensden. Het denkbeeld op deze wijze de algemeene belangen te bevorderen zonder dat personeelbelangen daardoor meer dan noodig achter worden gesteld bij de algemeene belangen, geef ik bij dezen gaarne in overweging.

Arnhem, April 1932.

ONDERSCHRIFT.

Dit artikel, overgenomen uit het Juli-nummer van het Technisch Gemeenteblad, officieel orgaan van den Bond van hoofden van Gemeentewerken in Nederland, geeft, naar ons oordeel, inderdaad een richting aan, waarin een oplossing gezocht zou kunnen worden om de technische diensden van kleine gemeenten op een hoger plan te brengen.

In aansluiting met de vele genoemde voordeelen door districts-gewijze organisatie te bereiken kan nog genoemd worden de mogelijkheid van een betere aesthetische verzorging der openbare werken in kleinere gemeenten; deze verzorging zou dan geleid kunnen worden door een competent bureau in plaats van door de „bouwtechnici" der kleine gemeenten. Het werk nu door de provinciale adviesbureaux verricht zou in samenwerking met de districts-gewijs georganiseerde technische diensden doeltreffender kunnen worden; vooral het toezicht op de uitvoering en de aesthetische verzorging — uit een centraalpunt zoo moeilijk te regelen — zou door deze organisatie kunnen winnen.

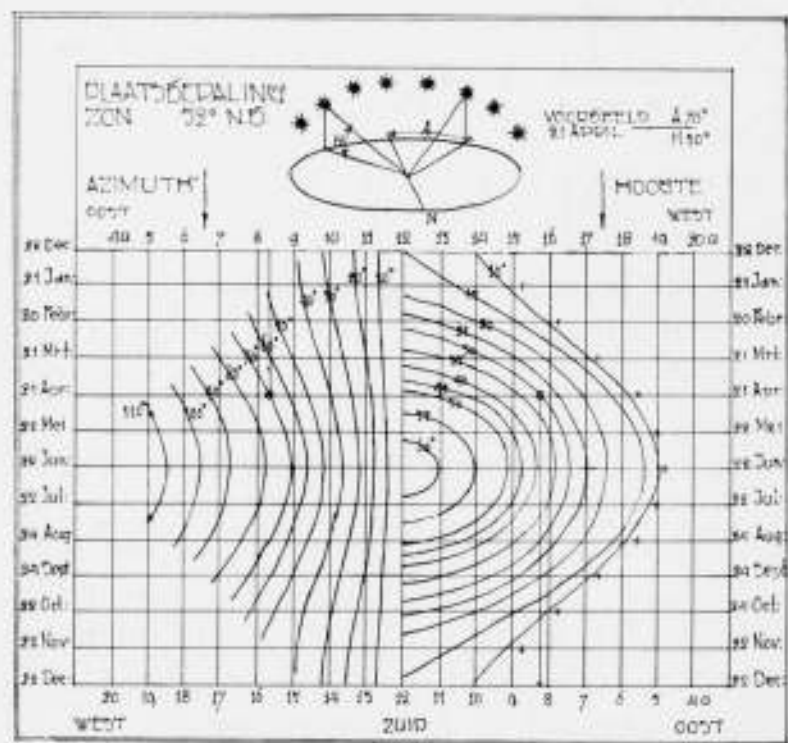
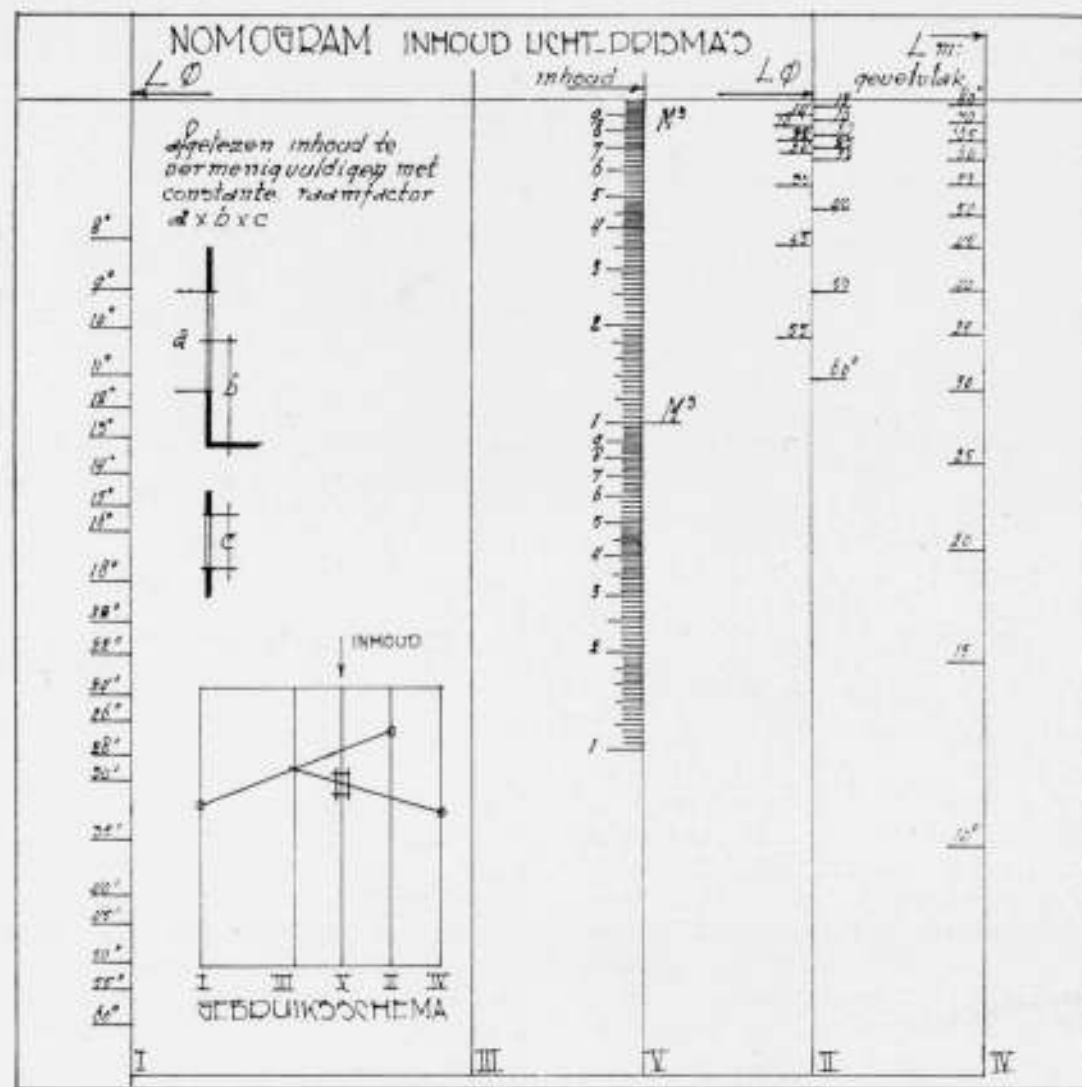
Het toezicht op de nakoming van de woningwet, in vele kleinere gemeenten veel te wenschen overlatend, zou bij de totstandkoming van de door Ir. Brinkman Visser bedoelde districts-gewijze georganiseerde kleinere gemeenten geregeld kunnen worden overeenkomstig de bedoeling van de woningwet. Het tot stand komen van deze organisaties zal ongetwijfeld tengevolge hebben dat de meeste kleinere gemeenten meer aan de verzorging van de openbare werken en aan verbetering der woningtoestanden ten koste moeten leggen.

De kleinere gemeenten, waar in dit opzicht de overheidsbemoeying te wenschen overlaat, zullen — in het algemeen verband opgenomen — hun achterlijk standpunt minder gemakkelijk kunnen blijven innemen.

Het achterlijke van dit standpunt ten opzichte van het woningtoezicht komt tot uiting in een der conclusies van het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting en Nat. Woningraad inzake de huisvesting der krotbewoners. „Beter e regeling van het bouw- en woningtoezicht in kleinere gemeenten blijft dringend noodig."

Wenschelijkheid van organisatie komt eveneens tot uiting in het laatste verslag van Heemschut waarin gezegd wordt o.a. „Terzake de Schoonheidscommissie van Noord-Brabant, deelde de heer Ir. G. J. P. M. Bolsius, inspecteur voor de Volksgezondheid mede, dat getracht wordt te combineeren het begrip Bouw- en Woningtoezicht met het Schoonheidstoezicht. Op een vergadering van de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten is een Commissie ingesteld die deze zaak in handen heeft."

Ook in andere organisaties is het streven om door samenwerking tot een beter resultaat en meer doelmatige productie te komen aan de orde gesteld. Bij het onlangs afsluiten van

een nieuw collectief contract tusschen de patroons en de bouwvakarbeiders in Friesland, bleek, dat de economische positie van het meerendeel der aannemers zich verzette tegen loonsverhoging. Zoowel van arbeiders- als van patroonszijde is toen in het orgaan van den Alg. Ned. Bouwarbeidersbond het vraagstuk onder de oogen gezien om te komen tot een georganiseerd bouwbedrijf voor de provincie Friesland. Door het artikel van den heer Brinkman Visser wordt — zooals hij zelf bescheiden opmerkt — het door hem aan de orde ge-

stelde vraagstuk niet aangetast; echter wordt een weg gewezen en het artikel zal niet nalaten ook anderen te brengen tot nadere overdenking omtrent de middelen die tot het beoogde doel kunnen leiden.

C. V.

ZONLICHT IN VERTREKKEN.

Van de 4400 uren zon, die wij per jaar toegemeten krijgen, wordt in ons land in heldere maanden 60% in donkere maanden 86% weggesnoept door bewolking.

Dat wij ons sterk interesseeren voor wat er dan overblijft, is bekend genoeg. Van belang is de beschijning van bodem- en gevelvlak; niet minder belangrijk is het doordringen van het licht in de vertrekken zelf. Bijgaand nomogram is een bescheiden bijdrage om de hoeveelheid zonlicht, die hoogstens door een raam naar binnen kan dringen, te kunnen bepalen.

Bij bekende zonneshoogte en hoek van het licht met gevelvlak is de inhoud van het lichtprisma af te lezen. Hiervoor is een eenheidsraam groot 1 M. $\times$ 1 M. gedacht, zoodanig geplaatst, dat het midden 1 M. boven den vloer ligt. De zonneshoogte is in I en II aangegeven, de hoek met het gevelvlak in IV.

De uit V af te lezen inhoud is te vermenigvuldigen met $a \times b \times c$ in hun juiste afmetingen als constante raamfactor.

Een voorbeeld licht het beste het gebruik toe. Met zonneshoogte van 14° heeft het lichtprisma bij een hoek van 45° met het gevelvlak een inhoud van 2.8M³. Met zonneshoogte van 30° en hoek met gevelvlak van 10° is die inhoud 0.29^o M³.

Na vermenigvuldiging met constanten raamfactor is het lichtprisma dan bekend.

Om de gedachte te kunnen bepalen, werd een schetsmatige grafiek van Azimuth en hoogte bijgevoegd; horizontale en verticale hoeken zijn er, met voor dit doel voldoende nauwkeurigheid, uit af te lezen.

J. B.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
 REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
 REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
 1932 30 JULI N° 31

REVISIELOODS VAN DE NED. SPOORWEGEN TE AMSTERDAM

ARCH. Ir. H. G. J. SCHELLING

REVISIELOODS VOOR ELECTRISCHE SPOORWEGRIJTuGEN TE AMSTERDAM.

In de hierna volgende mededeelingen over een utiliteitswerk van vrij grooten omvang zal in zoo beknopt mogelijk vorm een overzicht worden gegeven van den algemeenen opzet van het plan; vervolgens zullen de toegepaste materialen en enkele constructieve details worden vermeld. Daarna zullen enkele bouwervaringen die voor anderen van nut kunnen zijn aan de hand van enkele teekeningen kort worden toegelicht. Tenslotte zal de vormgeving van het gebouw worden verantwoord.

Bouwdirectie: N.V. Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij te Utrecht.

Bouwplaats: Amsterdam, Spaarndammerdijk 225, ophooging nabij splitsing der spoorlijnen Amsterdam-Haarlem en Amsterdam-Zaandam, langs de Zaanse lijn.

Indeeling: a. Revisieloods in 15 traveeën van 10 M., met 6 sporen voorzien van rijdraad, spoorafstand 5 M., werkkuilen diep 1.25 M. ter lengte van 7 elektrische rijtuigen; loodsbreedte 33 M.

b. Werkplaats in 5 traveeën van 10 M., waarvan 3 evenhoog en 2 belangrijk verhoogd door 10-tons loopkraan; 7 sporen.

c. Kantoorgebouw, waarboven woning.

d. Magazijn, ketelhuis centrale verwarming, smederij en gang (tusschen b en c).

e. Gesloten aanbouwen, waarin schaftlokalen, toiletten, badgelegenheid.

Open aanbouw voor schoonblazen van trucs.

Bebouwd oppervlak: 8650 M².

Ombouwde ruimte: 69.300 M³.

*) De foto's op pag. 273, 274 en 275 zijn van den fotograaf Van Zanen te Haarlem.

Bouwkosten: Grondaankoop f 86.000.—; Grondophooging f 320.000.—; Spoorwerk en spoormaterieel f 129.000.—; Paalfundering f 166.000.—; Fundering tot onderkant trasraam, met werkkuilen f 166.000.—; Opbouw f 380.000.—; Verlichting f 32.000.—; Verwarming f 90.000.—; Totaal ongeveer f 1.370.000.—.

Begin heiwerk: October 1930.

Oplevering gebouw: April 1932.

OVERZICHT DER MATERIALEN. EN CONSTRUCTIEVE DETAILS.

Fundering: Dennen heipalen, $\pm$ 3000 stuks, lengte 11-12 M., met 3 M. lange betonopzetters systeem Bronwasser; gewapend betonplaten en id. koppelbalken, waarop funderingsmetselwerk van hardgrauw en werkkuilen van klinkers.

Buitenmuren: Spouwmuren met zwaardere penanten. Buitengevels gevoegd geelgrijs genuanceerd hardgrauw; binnenmuren heldergele friesche klinkers, gevoegd.

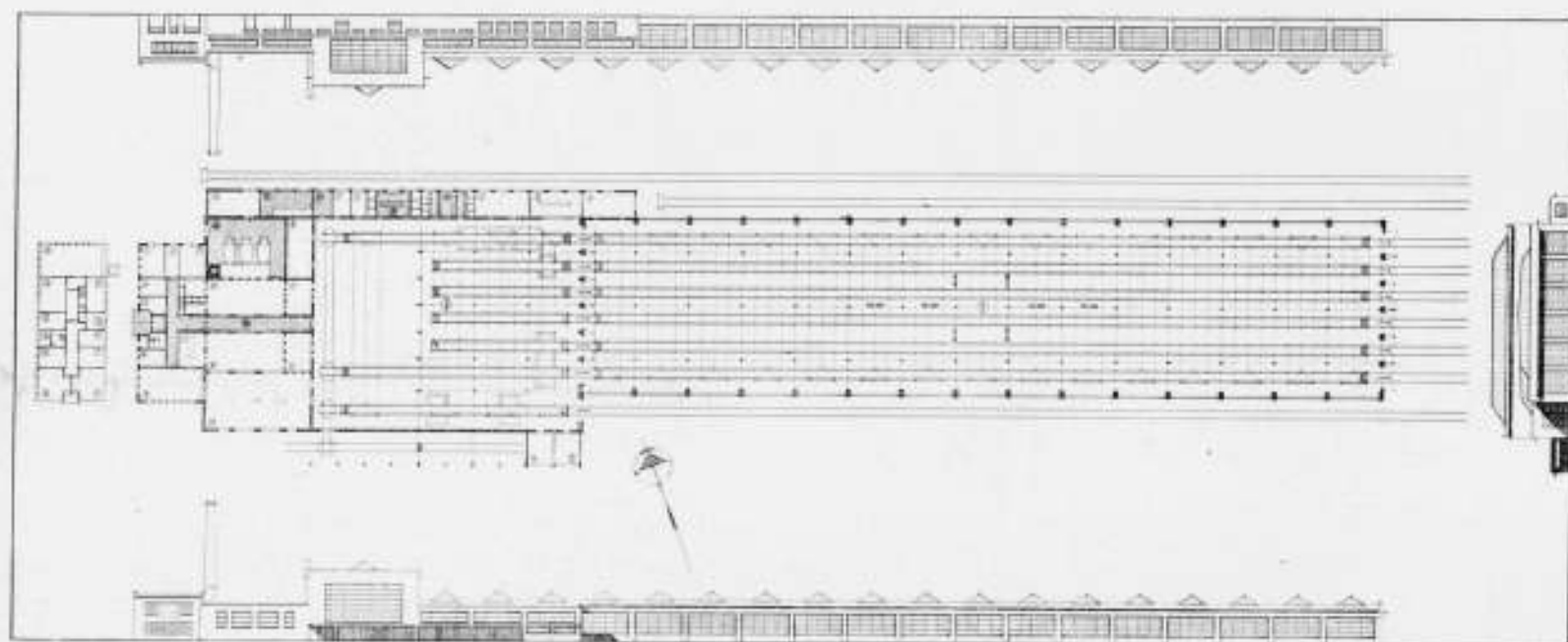
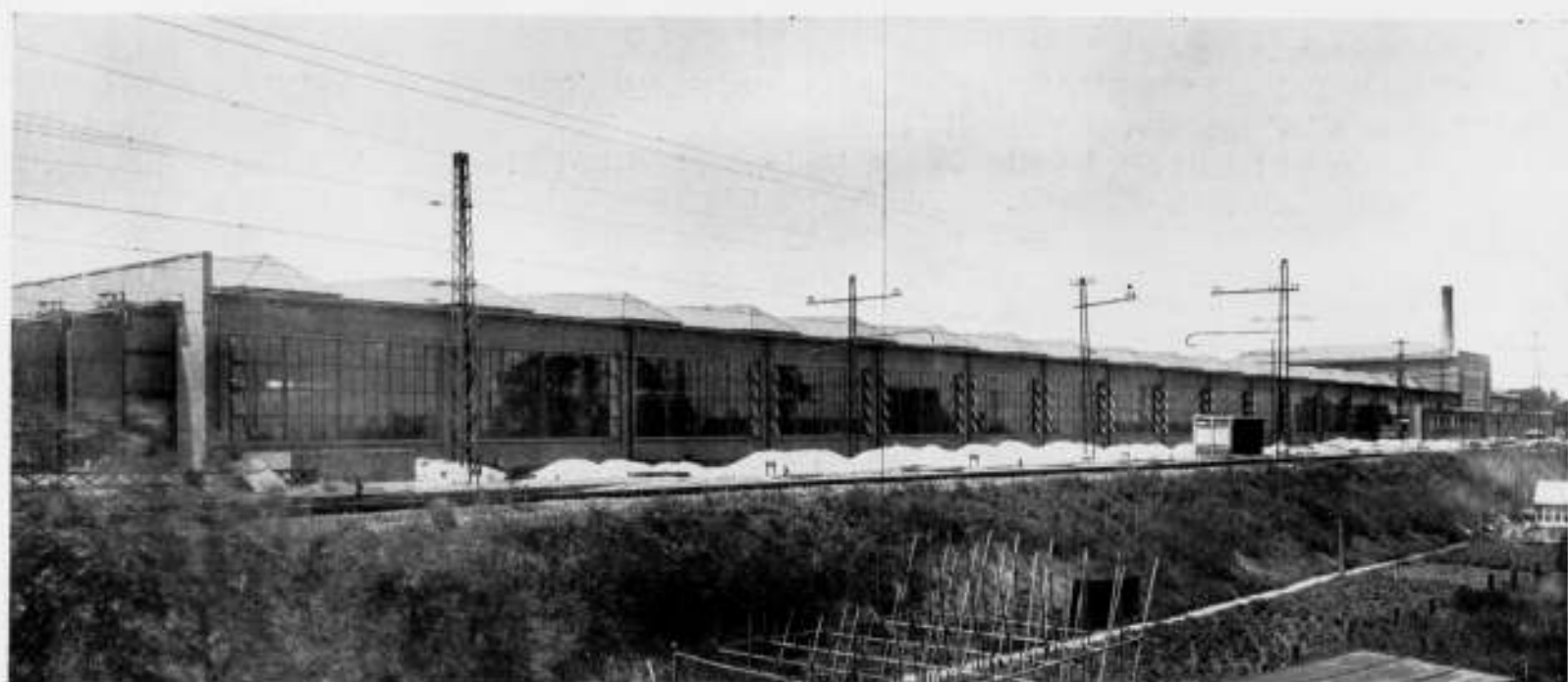
Vloeren: Loods en werkplaats: klinkerbestrating in zand. Kantoren: gewapend betonvloeren met oregon pine riftvloeren in mastiek. Gangen: dubbelhard gebakken tegels.

Kap: dakhelling 1 : 20, spant van 2 $\square$ No. 30, steunend op 3 kolommen, elk DIN 20; gordingen $\square$ No. 22; kinderbintjes $\square$ No. 10 op afstanden van 1 M.

Dak en goten: Holle platen terracotta, dik 4 c.M., lengte 1 M., breedte 0.25 M.

Dakbedekking: In goten 2 lagen teervrije dakbedekking No. 2, met 3 lagen koude kleefstof; op de daken 2 lagen No. 1. 3 lagen koude kleefstof, fijne grind in de bovenlaag gedrukt.

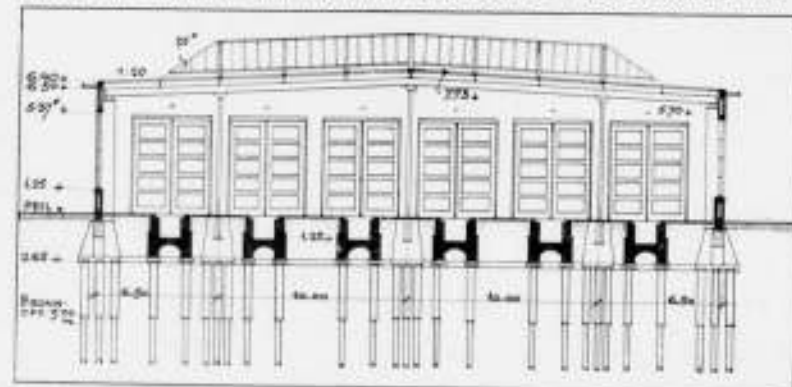
Bovenlichten: Grondvlak 5 M. per travee, verlichting 40% van grondoppervlak; helling der ruiten 35°; roedaafstand 75 c.M.; Rijnland patentroede No. 7, volbadverzinkt; glasoplegging naadloze loodkabel, messing draadbouten, tochtstrook zink No. 16, afdekljsten en nokstrook van rood plaat-

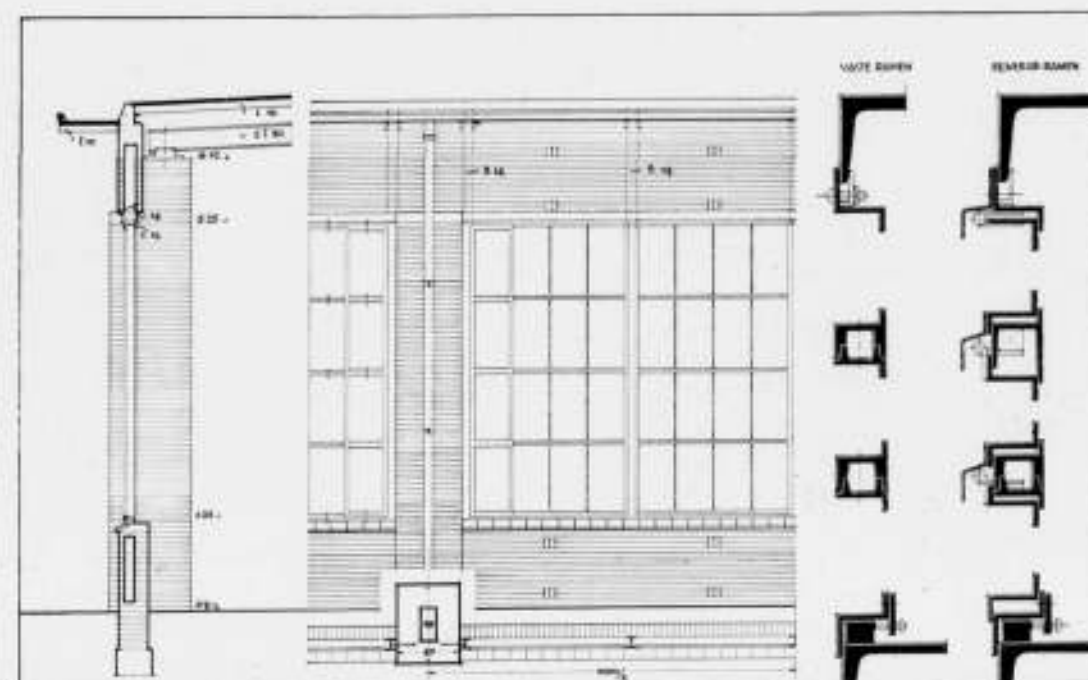
PLATTEGROND EN OVERZICHT-TEKENING VAN DE REVISIELOODS VAN DE NED. SPOORWEGEN TE AMSTERDAM

VERKLARING:

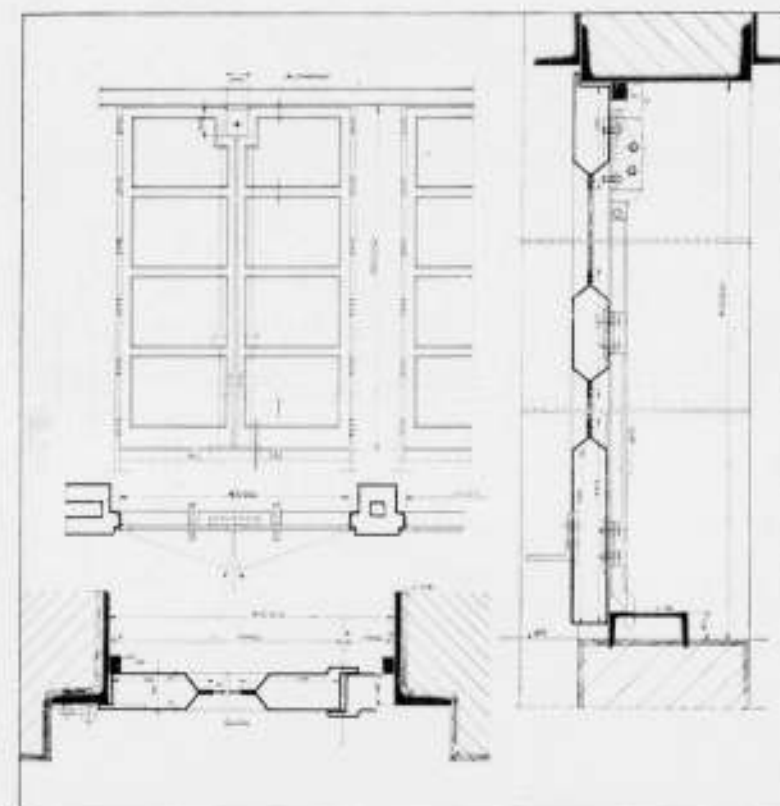
1 REVISIELOODS; 2 WERKPLAATS; 3 APDAK SCHOONBLAZEN TRUCS; 4 KOLEN; 5 HOOG-SPANNING; 6 LAADSPANNING; 7 WAGENVOERDERS; 8 WASCH- EN BADLOKAAL; 9 PRIVATEN EN URINOIRS; 10 SCHAFTLOKAAL 1; 11 SCHAFTLOKAAL 2; 12 KLEEDLOKAAL; 13 SCHAFTLOKAAL 3; 14 KETELHUIS CENTR. VERW.; 15 SMEDERIJ; 16 OPEN RUIMTE; 17 KANTOOR; 18 GANG; 19 KANTOOR; 20 MAGAZIJN; 21 GARAGE; 22 BRANCARD; 23 GARAGE; 24 ARCHIEF; 25 PORTIER; 26 VER-BANDKAMER; 27 UITBETALING; 28 ADMINISTRATIE; 29 INSTRUCTIE-LOKAAL; 30 OLIE-ONDERZOEK; 31 ARCHIEF; 32-39 WONINGEN; 40 ONVORMER; 41 ACCU-LAADRICHTING.

DWARS-DOORSNEDE EN INTERIEUR VAN DE REVISIELOODS VAN DE NED. SPOORWEGEN TE AMSTERDAM ARCH. IN. H. G. J. SCHELLING

RAMEN MET DETAILS

DEUREN MET DETAILS
REVISIELOODS NED. SPOORWEGEN TE AMSTERDAM

koper dik 1 m.m. Onder afdeklijst strook teevrij dakleer over glasnaad. Duitsch draadglas 6-8 m.m. met 3 draadvrije kanten. Muurafdekking: Basaltlava-platen van rechthoekige doorsnede, hellend gelegd, lengte 2.50 M., dikte 11 c.M. Onder voeg een koperen afvoergootje van kopbreedte en laaghoogte. Onder de plaat is de spouw geheel open. Ramen: Stalen ramen, geklemd op ijzeren raamwerk. Bewegbare ramen ter weerszijden van de penanten. Windwerken voor seriesluiting. Ruiten met behulp van ruitveeren in stopstara gezet. Buitenbeglazing. Deuren: Stalen deuren van geperst profiel, ijzerdikte der randen 3 m.m., ijzerdikte der paneelen 2 m.m. Schilderwerk: Drie lagen Faktorverf. Verzinkte roeden: 1 laag faktorolie, 1 laag faktorloodmenie met wat ijzermenie vermengd, 1 laag faktorloodmenie-afverf. Kleuren: ijzerwerk

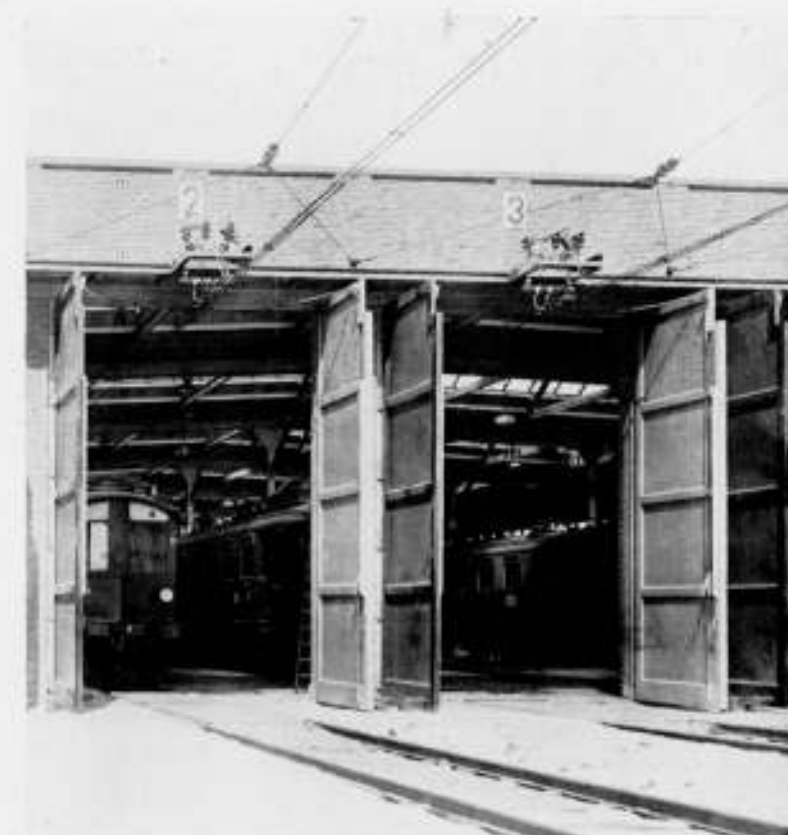
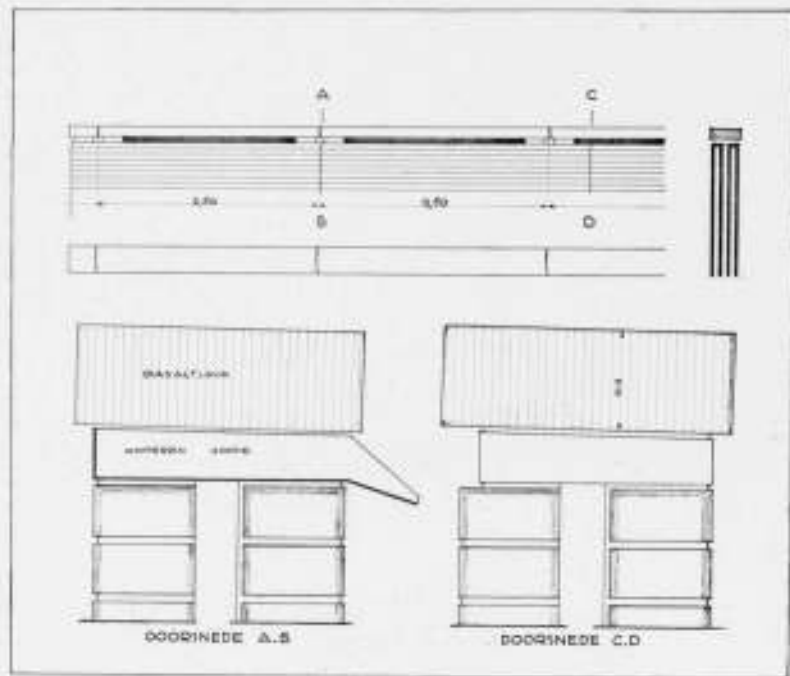

FOTO VAN DE DEUREN
ARCH. IN. H. G. J. SCHELLING

van de kap: blauw loodrecht op de sporen, grijs evenwijdig aan de sporen; glasdakroeden menie-rood. Beslag: Witmetalene Wehag-deurkrukken. Bliksembeveiliging: Alleen op den verwarmingsschoorsteen. Vertind koperen leiding 90 m.m.². Ringleiding en 2 ijzeren opvangstangen van 250 m.m.². Aardverbinding 2" verzinkt ijzeren buis van 10 M. lengte.

BOUWERVARINGEN.

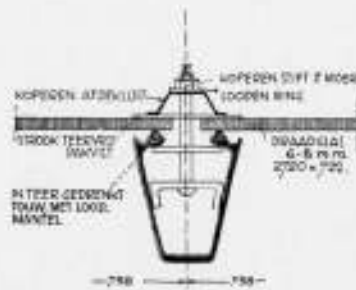
Glaskappen: De bovenlichtconstructie, die met draadglasruiten van ongeveer 75 c.M. breedte is uitgevoerd, heeft zich zeer goed gehouden. Behalve enkele driehoekige ruiten in de afschuiningen der lichttrupsen zijn van de uitgevoerde = 3500 M². glasdak geen ruiten gebroken. Prof. O. Graf (Versuche mit groszen Glasplatten auf eisernen Sprossen. Zeit-

MUURAFDEKKING

TERRACOTTA-AFDEKKINGSPLATEN

DETAIL GLASROEDE

REVISIELOODS NED. SPOORWEGEN TE AMSTERDAM

schrift des Vereins deutscher Ingenieure, 28 April 1928) beveelt aan, niet boven 60 c.M. breedte te gaan. (Zie ook Der Stahlbau, 14 November 1930). Dit komt mij te voorzichtig voor. Van het allergrootste belang is m.i. de keuze van een stijf roede-profiel ($I = 37.76 \text{ c.M.}^4$), en de eisch van drie draadvrije kanten aan de draadglasruiten (breuk bij de afschuiningen!). IJzeren deuren: De groote deuren van geperst profiel zijn in de praktijk te slap gebleken. Het zou beter geweest zijn, bij deze groote afmetingen (opening ongeveer 4 bij 6 Meter) de holle profielen met hout te vullen.

Door de aanwezigheid van aanslagpaaltjes buiten den gevel

RUPSLICHTEN

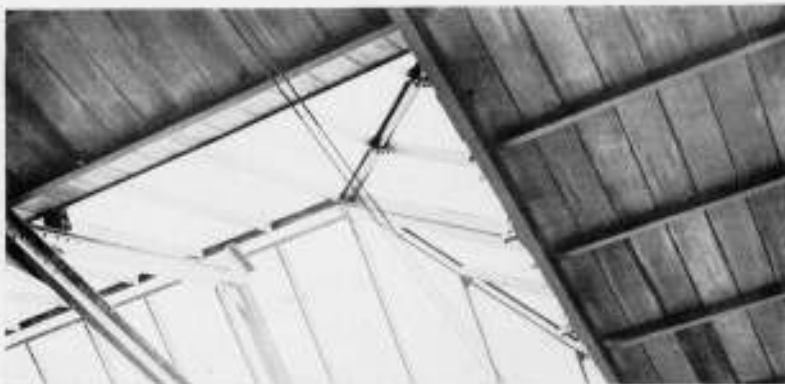
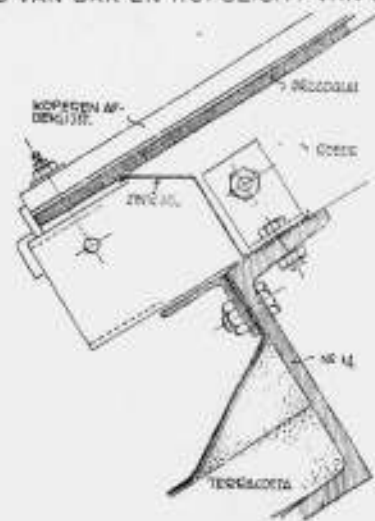

FOTO VAN DAK EN RUPSLICHT VAN ONDEREN GEZIEN

DETAIL RUPSLICHT
ARCH. IR. H. G. J. SCHELLING

zal de deur, wanneer deze beneden wordt geremd, boven te veel doorbuigen. Van zware schokveeren voorzien kettingen aan den bovenregel hebben dit euvel niet geheel verholpen. Thans is de staande regel, waarop de sluiting is aangebracht, met een electrisch daarop gelaschte, loodrecht op de deur staande, strip versterkt.

Spouwmuren en afdekking: De afdekplaten van basaltlava zijn van rechthoekige doorsnede en wateren zonder waterhol op het dak af. Zij zijn aan de uiteinden opgelegd op lavablokjes van trapezium-vormig profiel, die ter weerszijden van het koperen lekgootje liggen. De zwaluwstaartvormige

DAKAANZICHT EN INTERIEUR REVISIELOODS NEDERL. SPOORWEGEN TE AMSTERDAM

voeg in de afdekplaten is niet aangewerkt.

De spouw, die door open voegen wordt geventileerd, staat onder de afdekplaat geheel open. Hierdoor verliest het boven het dak opgetrokken muurwerk spoedig het opgenomen regenwater, zoodat geen vochtige plekken in deze muurgedeelten voorkomen.

Terracottadak: Het geringe eigengewicht der platen (35 K.G. per M^2) maakte een betrekkelijk lichte draagconstructie mogelijk, waardoor het spant op 125 K.G. M^2 belasting kon worden berekend.

De holle terracotta-platen zijn van Italiaansche herkomst (fabriek van Eredi Frazzi, Cremona) en van een prachtig-homogeen klei-materiaal gebakken. Beproeving van enkele platen, $100 \times 25 \times 4 \text{ c.M.}$, zonder specie aan de uiteinden opgelegd, gaf als breukbelasting een cijfer van 843 K.G. M^2 (gemiddelde uit 4 proeven), terwijl dit cijfer bij oplegging op specie tot 1200 K.G. M^2 steeg (gemiddelde uit 2 proeven). Deze cijfers hebben waarde voor de beoordeeling van de toegankelijkheid van een dak, dat pas gelegd is. Het is duidelijk, dat beproevingscijfers van platen, die met specie gemetseld hol en dol in eikaar grijpen, zeer belangrijk hooger moeten zijn. Boven genoemde breukbelastingen geven echter reeds voldoende zekerheid ten aanzien van de sterkte der platen.

De platen worden in speciale specie gelegd en aan de onderzijde gevoegd.

Tegen de opgaande muren en tegen de rupslichten zijn driehoekige vormstukken van hetzelfde materiaal toegepast.

Door de kleine afmetingen der platen zijn geen uitzettingsvoegen in het dakvlak noodig (m.i. een groot voordeel ten opzichte van gewapend beton).

Het uitstekend isoleerend vermogen is gebleken.

VORMGEVING.

De vormgeving is voortgevloeid uit een logische doorvoering van een flauw hellenden dakvorm, waarbij het hemelwater aan de lange zijden van de te overdeken ruimte in breede, ondiepe goten wordt verzameld.

Aan die lange zijden is het dak over den muur doorgetrokken en ligt de goot buiten dien muur.

Aan de korte zijde van de loods — daar waar de groote inrijdeuren zich bevinden — kon het dak bij de gekozen minimale hoofdafmetingen niet oversteken zonder in conflict te komen met de schakelaars van de bovenleiding. Aan die zijde is de muur opgetrokken en horizontaal beëindigd even boven het hoogste punt van het dak.

Deze vorm is door het geheele complex stelselmatig doorgevoerd; overal vindt men dus waar het dak horizontaal eindigt: een goot, en waar het dak helt: een opgetrokken muurvlak.

Het hooge werkplaats-gedeelte (eisch van de loopkraan) vormt

een ongezoekt „accent”, terwijl de lage aanbouwen het horizontale karakter van den bouw ondersteunen. De glazen bovenlichten, die het aantal der traveeën rythmisch in de omtreklijn uitdrukken, volgen in driehoekige doorsnede de dakhelling, en zijn aan de einden afgeschuind. De lange wanden zijn boven de werkbanken van glas voorzien, dat niet ononderbroken over dien wand is doorgetrokken, maar nog als van ouds bij de kapdragende steunpunten ophoudt.

DE DUITSCHE ARCHITECT IN RUSLAND.

Walther Schultz, een medewerker van Ernst May, doet in de Deutsche Bauzeitung mededeelingen over zijn bevindingen als architect in de Sovjet-Unie.

De troostelooze toestand van het bouwbedrijf in Duitsland heeft er toe geleid, dat Duitsche architecten in grooten getale een positie zoeken in Sovjet-Rusland.

Omdat er niet veel zullen zijn, die onder de bestaande toestanden kunnen arbeiden en allen een min of meer sterke ontgoocheling wacht, meent schrijver goed te doen, daar het een en ander over mede te deelen.

De bouwopgaven in Rusland zijn geweldig; overal waar het vijfjarenplan industrie centra gedacht heeft, zijn fabrieken in aanbouw en wachten heele steden om opgebouwd te worden. De omvang van de opgave is nauwelijks te vatten. Naast kleinere nederzettingen van 500 à 3000 inwoners — alleen voor bergwerkers in het Donezbecken meer dan 200 — zijn wooncomplexen tot over de 300.000 in grooten getale te ontwerpen. Het is haast van zelf sprekend, dat dit veel krachten en zeker niet de minste, aantrekt.

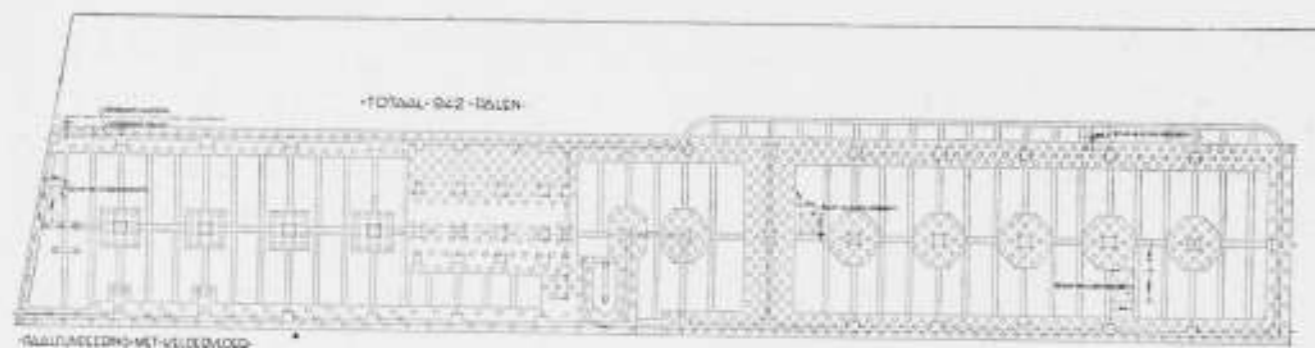
Hoe worden deze opgaven nu organisatorisch beheerscht?

Een groot aantal plantrusts, dit zijn staatsinstellingen met eigen bedrijf en administratie, verrichten het beroepswerk. Zij werken onder een oppersten raad. Deze centralisatie, bemoeilijkt door een groot gebrek aan arbeidskrachten en het ontbreken van een afdoende normaliseering van het bouwwezen, is een bron van veel misstanden, die bij de groote afstanden tot in het grotske kunnen groeien. In het volgende is slechts sprake van het ontwerpen van nederzettingen, dat van de uitvoering volledig gescheiden is. Opdrachtgevers zijn de industrieën. Een bepaalde industrie wordt een trust aangewezen, waarmee ze dan blijvend samenwerkt.

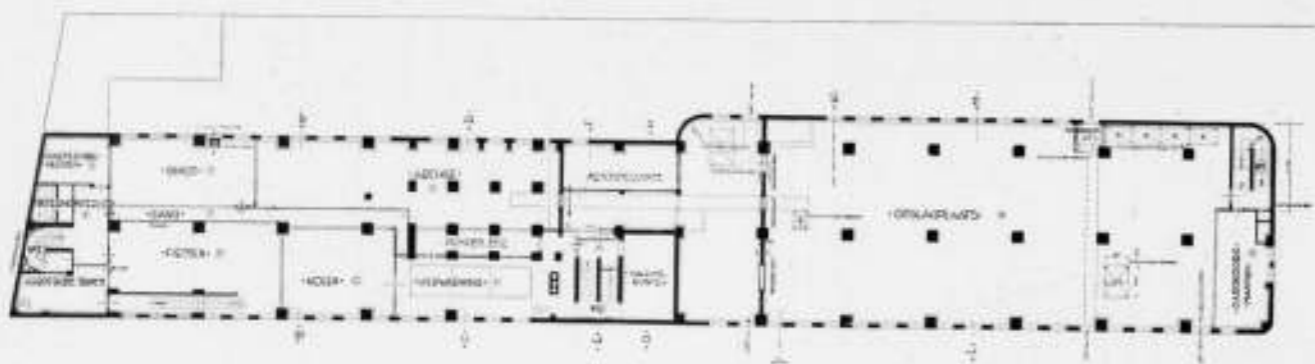
Met plaatselijke verhoudingen wordt geen rekening gehouden. Zoo kan het voorkomen, dat in een bepaald district, mogelijk zelfs in een zelfde stad, een textiel- en een bergwerk ontstaan. Voor beide worden nu, door verschillende ontwerpers, nederzettingen of steden ontworpen. De trusts hebben geen voeling met elkaar, totdat de bouw beginnen zal, dan moet alles weer van voren af opgezet worden. Naast toegeedeeld werk zoeken

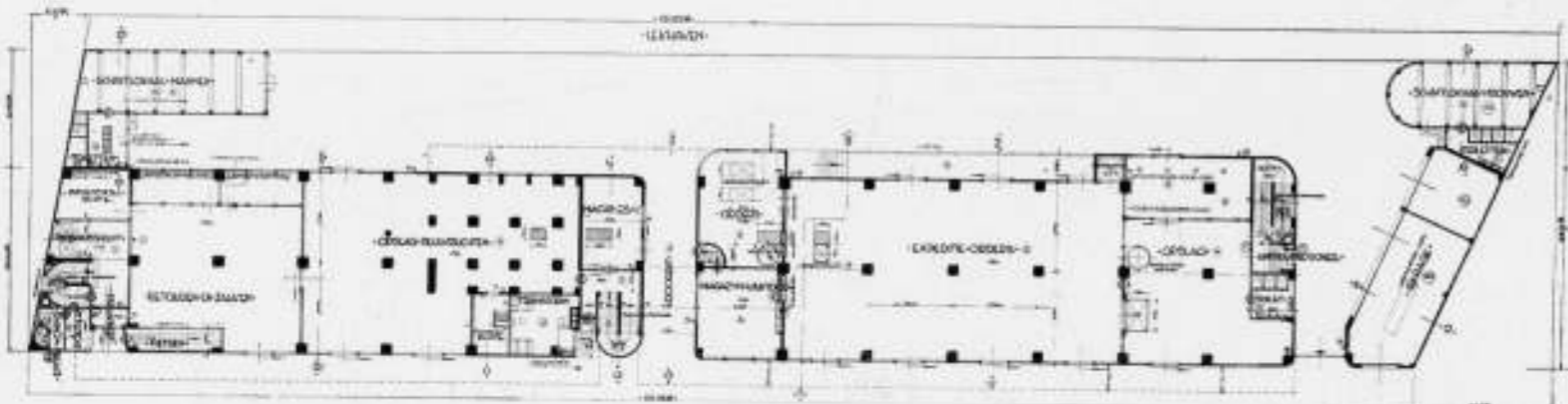

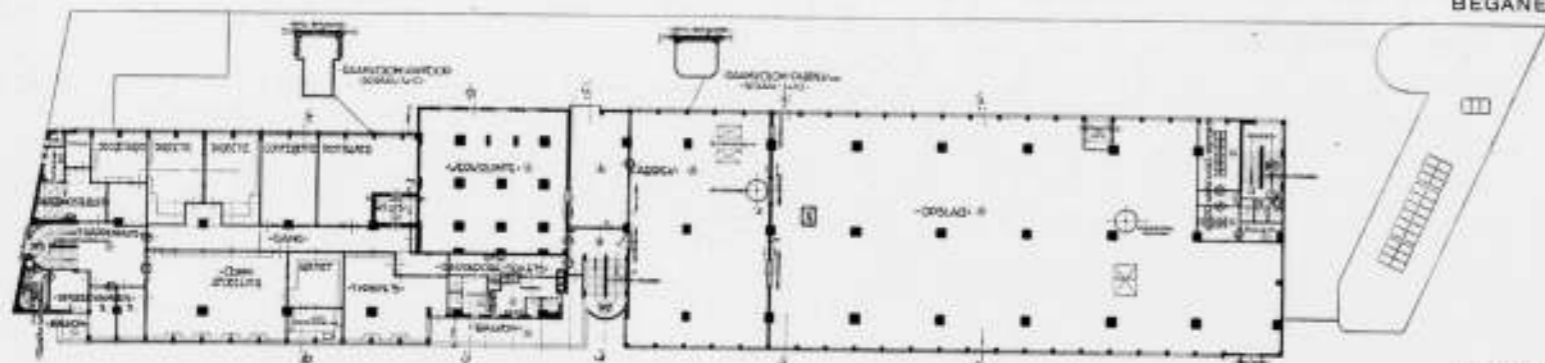
TOTAAL-DEEL-DELEN

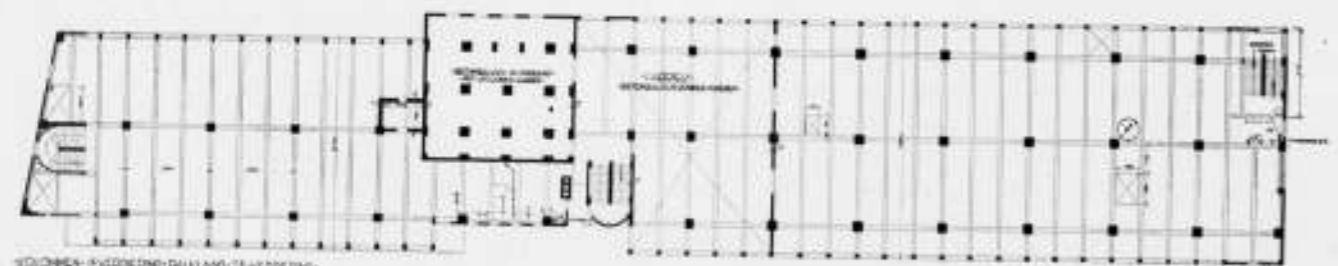
KELDERPLAN

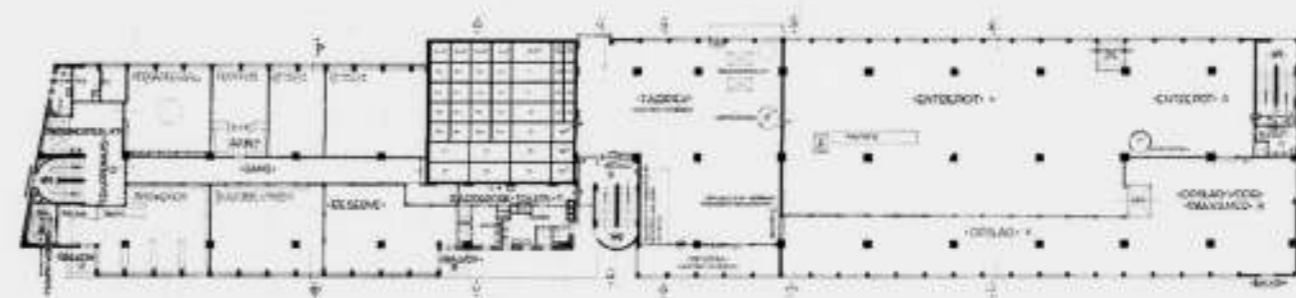
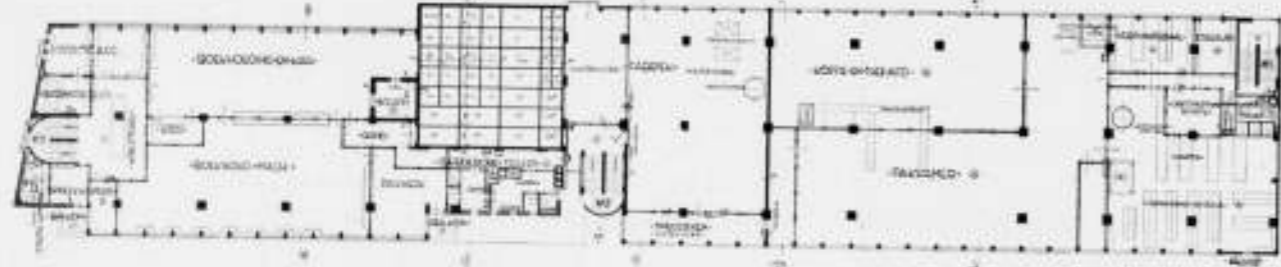
BEGANE GROND

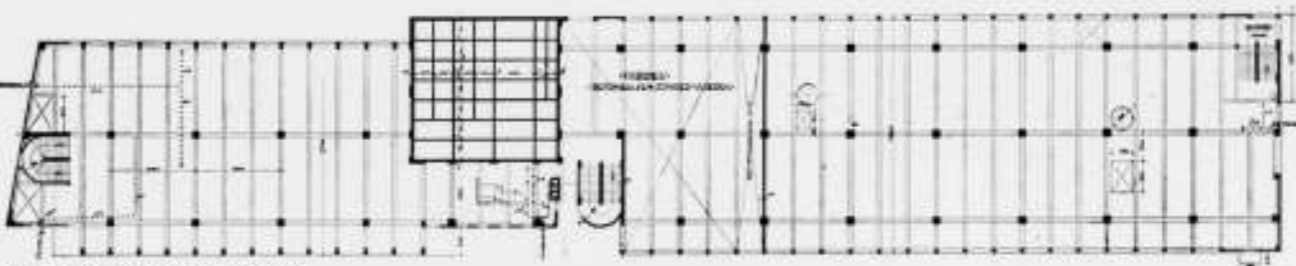
1e VERDIEPING

2e VERDIEPING

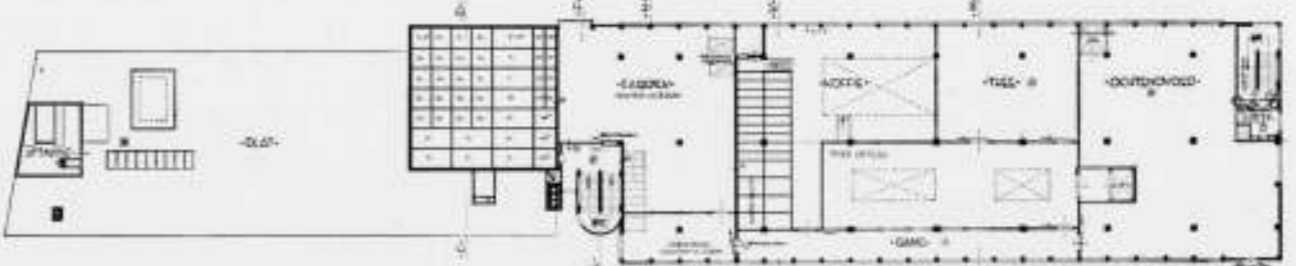
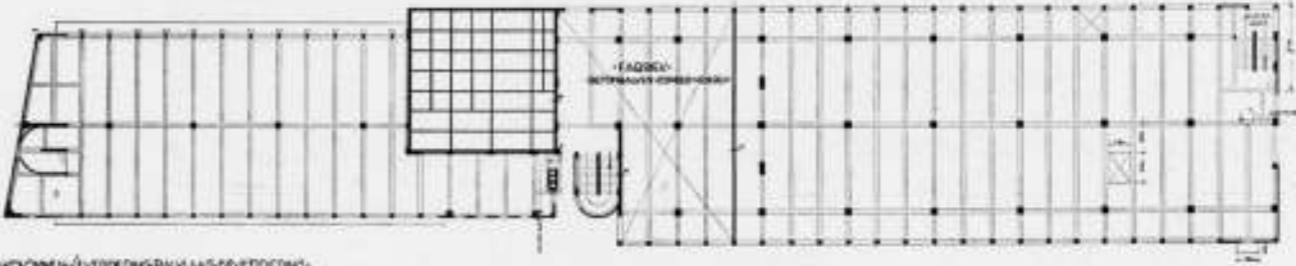
3e VERD.

4e VERD.

5e VERD.

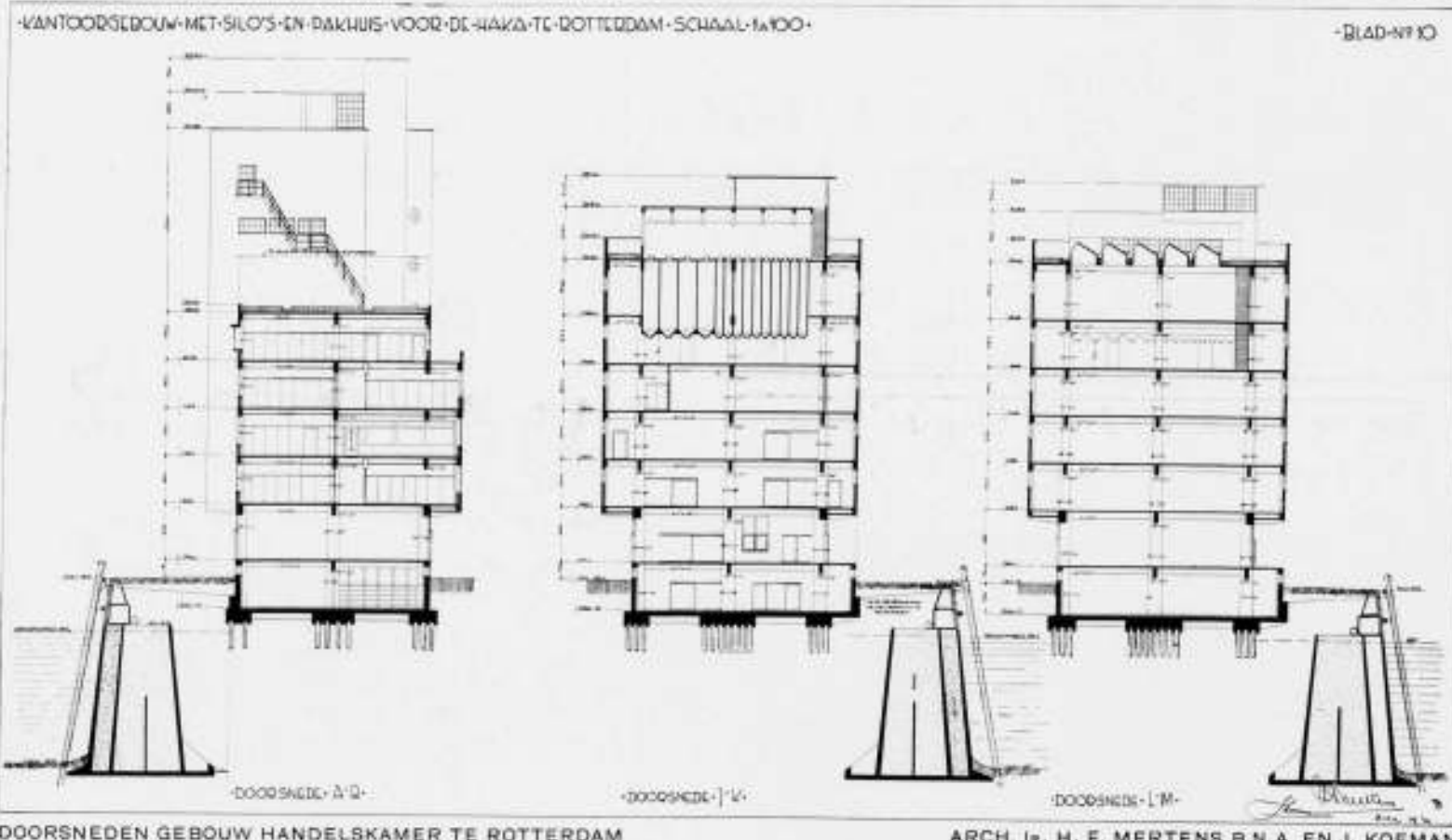
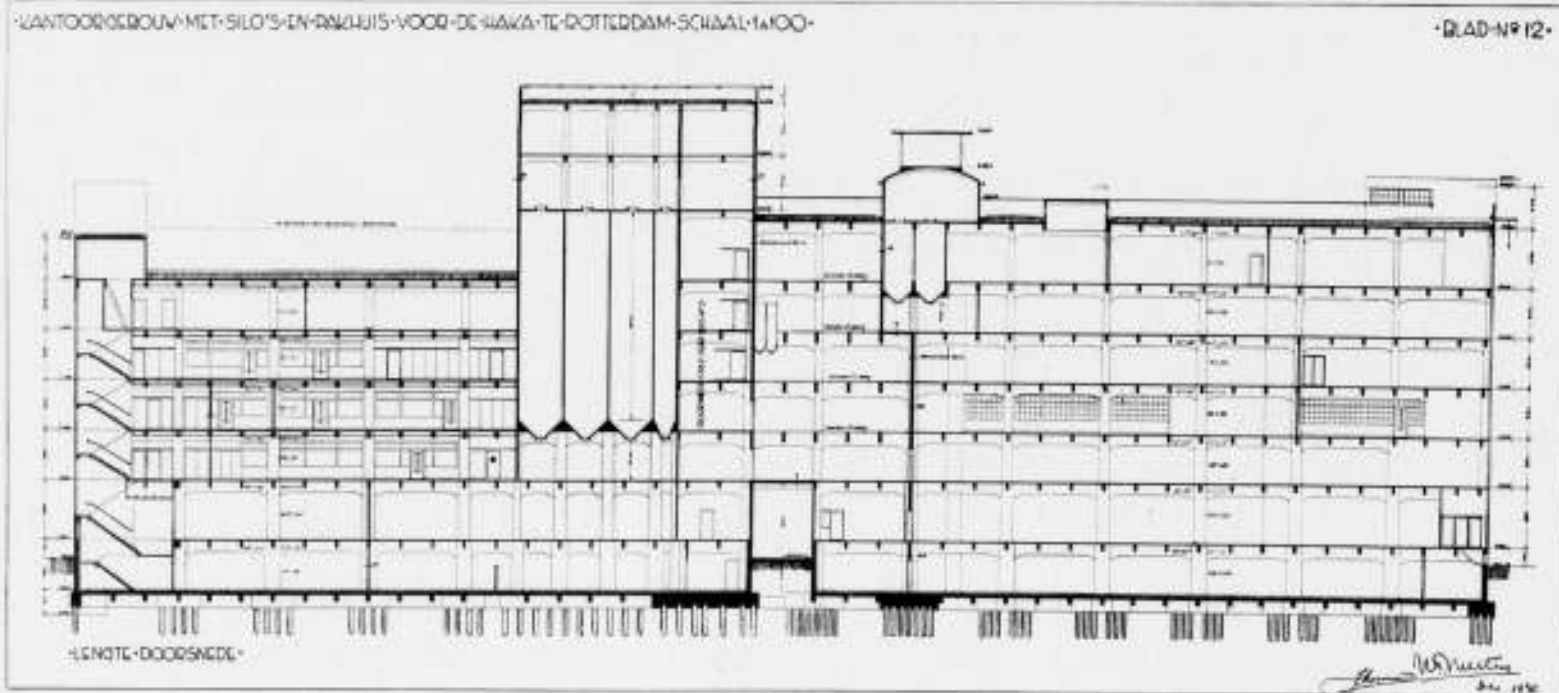

PLATTEGRONDEN GEBOUW HANDELSKAMER TE ROTTERDAM ARCH. IR. H. F. MERTENS B.N.A. EN J. KOEMAN

HET NIEUWE GOUVERNEURSKANTOOR TE SOERABAIA.
 Het nieuwe Gouverneurskantoor ligt op een terrein in het centrum der zaken- en winkelstad tegenover het gebouw van den Raad van Justitie. Aan twee zijden ligt het aan straten, waarvan één, Alooen alooen straat, de hoofdverkeersader der stad en de andere, Djoharlaan, de toekomstige toegangsweg tot een nieuw S.S.-station-kotta. Aan de achterzijde is nog Gouvernementsgrond voor uitbreiding beschikbaar, gedeeltelijk ingenomen door eenige weinig belangrijke gebouwtjes, terwijl aan de vierde zijde het terrein grenst aan belendende perceelen. Evenals bij het gebouw van den Raad van Justitie is de voor-gevel van het Gouverneurskantoor niet direct in de rooilijn geplaatst, maar is een voorplein van behoorlijke afmetingen gespaard, hetwelk het rustig voorrijden en stoppen van meerdere auto's tegelijk mogelijk maakt. Een deel van dit voorplein wordt, evenals het tegenoverliggende van het gebouw van den Raad van Justitie, ingenomen door een eenvoudig gazon. Op deze wijze is tevens bereikt dat de eenzijdige verwijding van

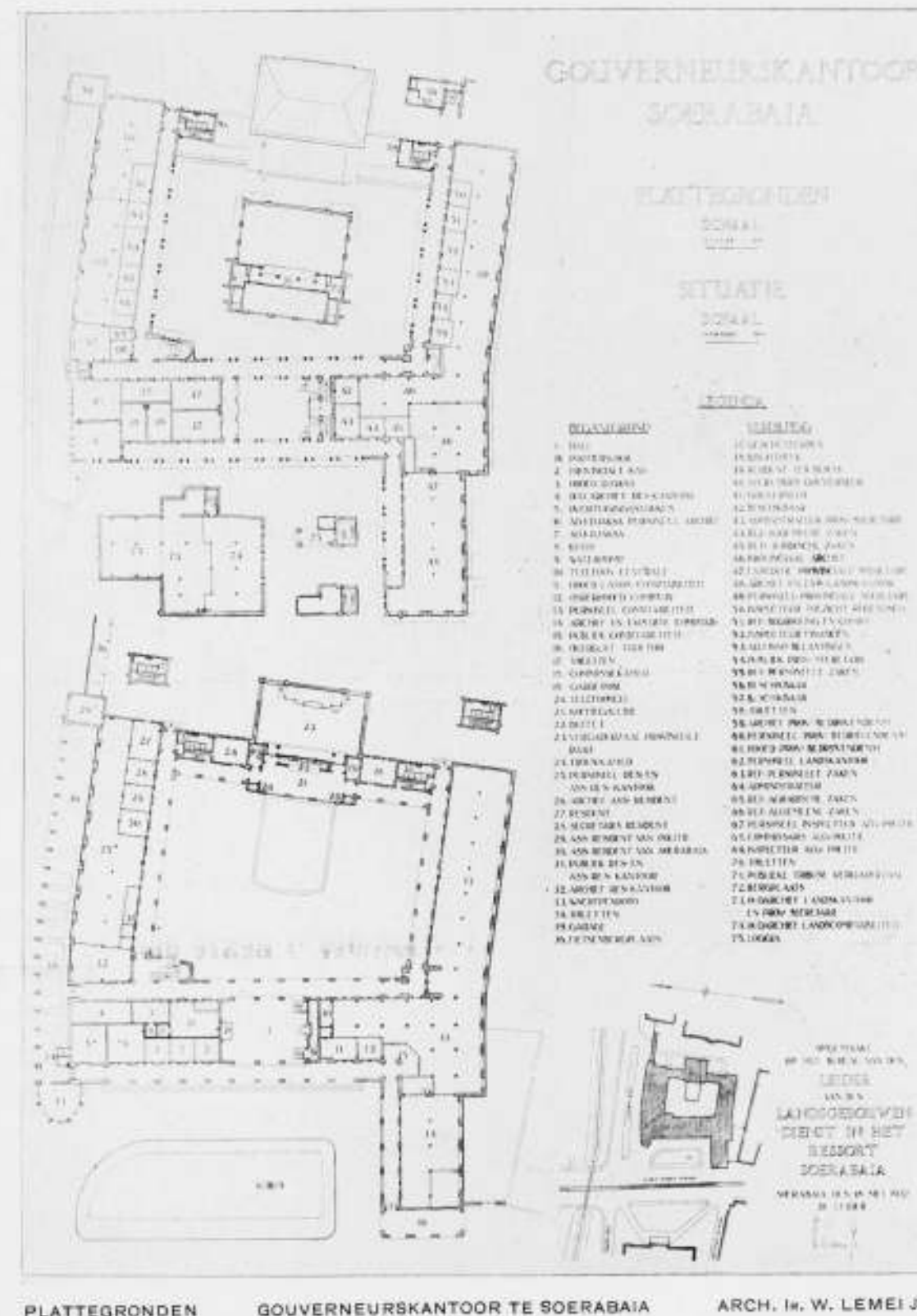
Passer Besar nu verdubbeld is en tezamen met de door de verhoogde S.S.-baan gevormde afsluiting aan de Noordzijde meer den indruk wekt van een plein dan dat vroeger het geval was. Het voorplein heeft aan de Zuidzijde een afsluiting gevonden in een tot over het trottoir gebouwd vooruitspringenden vleugel. Te voet komende bezoekers kunnen het gebouw binnengaan vanaf dit overdekte trottoir. Langs den zijgevel aan de Djoharlaan loopt over de volle lengte een lage galerij, welke bestemd is voor het stallen van auto's en fietsen van het personeel. Deze ligging geheel aan de buitenzijde heeft het voordeel, dat snel binnen en wegrijden mogelijk is, terwijl het feitelijke erf vrijgehouden wordt van de geraas makende en stof veroorzakende voertuigen. Ten gerieve van het per auto en fiets komende personeel is in deze galerij een dienstingang tot het gebouw gemaakt. De planin-deeling en massagroeping heeft zich geheel uit de boven beschreven situatie ontwikkeld. De entree van het gebouw is van open karakter, zooals men die

aantreft bij het oud Indische woonhuis. Over de volle breedte van den voorgevel is langs den corridor een buitentrapp gelegd, welke het mogelijk maakt dat meerdere auto's tegelijk kunnen stoppen. De bezoekers bereiken vanuit den corridor de centrale Hall, waarin zich de dubbelarmige hoofdtrap naar de verdieping bevindt. Publiek voor het Lands-comptabiliteitskantoor bereikt zonder de Hall te betreden vanuit den corridor direct de loketten-hall van dit bureau. Hetzelfde is het geval met het djaksakantoor. Ten behoeve van de vele Inlanders, die aldaar dagelijks verhoord moeten worden, is een wachtpendoppo aan den kop der langs den zijgevel loopende lage galerij aangebracht, terwijl een weinig opvallende ingang aan de Djoharlaan toegang geeft tot deze pendoppo en den frontcorridor. Op deze wijze is het mogelijk gebleken de bezoekers van een twee-tal zeer druk bezochte kantoren buiten het feitelijke intérieur van het gebouw te houden, wat aan de rust der diverse rond de

binnenplaats gerangschikte bureau's zeer ten goede komt. Vergeten moet niet worden, dat in een tropisch land de aan een beschermende galerij of corridor gelegen zaal- en vertrek-wanden uit een ventilatie-oogpunt zoo open mogelijk gehouden moeten worden (met het oog op vloerventilatie liefst deuren in plaats van ramen), maar dat deze eisch het geluids-isolatie vraagstuk niet bepaald eenvoudiger maakt. Om dezelfde reden vertoont het gebouw naar buiten een zoo gesloten mogelijk karakter. Vanuit de centrale Hall, welke een hoogte heeft van $\pm 12\frac{1}{2}$ M., komen de bezoekers in den rond de binnenplaats loopenden corridor, waaraan ondermeer het Residentiekantoor gelegen is. Aan de achterzijde, het rustigste punt van het gebouw, is de vergaderzaal van den Provincialen Raad ondergebracht met publieke- en perstribune, 2 kamers voor commissie-vergaderingen en de koffie-galerij. Deze koffie-galerij ligt aan den op

de binnenplaats aangelegden vijver. Ter linker- en rechter-zijde van dit complex lokaliteiten bevinden zich de diverse toiletten voor het personeel, terwijl in de onmiddellijke omgeving van den eerder genoemden dienstingang een diensttrap is aangebracht. Op de verdieping heeft men vanaf den voor- en achter-corridor met het in de Hall uitgebouwde verbindings-balcon, een zeer open uitzicht in de Hall en verder op binnenplaats met vijver en het levendige Passer Besar. De een weinig buiten het voorgevelvlak en in de Hall uitstekende balconnetjes noodigen de bezoekers uit tot het genieten van deze uit- en doorzichten. Behalve de reeds genoemde op de parterre gelegen Raadszaal met bij-ruimten, bevinden zich op de verdieping aan de voorzijde de belangrijkste officiële vertrekken. De ruime Gouverneurskamer ligt op den hoek van Passer Besar en Djoharlaan, terwijl de kamers voor den Secretaris, de Residenten en Gedeputeerden ter beschikking, hieraan aansluiten. Verder zijn op de verdieping de bureau's ondergebracht van het Lands-

kantoor van den Gouverneur, de Provinciale Secretarie en den Provincialen bedrijvendienst; alle diensten, die belangrijk minder contact met het publiek hebben dan de op de parterre ondergebrachte. Op de tweede verdieping bevinden zich de meerjarige archieven van het Landscomptabiliteitskantoor, het Landskantoor en de Provinciale Secretarie. Liftjes maken een snelle verstrekking van de dossiers aan de daaronder op parterre en 1ste verdieping gelegen archief-afdelingen der betreffende diensten mogelijk. In een hoek der binnenplaats staat de toren, een bekroning der gebouwmassa's vormende. De toren is vanaf de hoofdverkeersader der stad, zoowel van beneden- als bovenstad-zijde, over een behoorlijken afstand zichtbaar, een eerste aanduiding van het gebouw, terwijl ook op grooteren afstand vanuit meerdere punten het stadssilhouet een accent heeft gekregen. Het geheele gebouw is onderheid met gewapend beton palen

WESTGEVEL

GOUVERNEURSKANTOOR TE SOERABAIA

ARCH. Ir. W. LEMEIJER

GEVEL KOFFIEGALERIJ OP BINNENPLAATS GOUVERNEURSKANTOOR TE SOERABAIA ARCH. Ir. W. LEMEIJER

met een draagvermogen van 25 ton bij een $2\frac{1}{2}$ -voudige zekerheid. De lengte der palen bedraagt ≈ 16 M'. De bovenbouw bestaat uit een volledig gewapend beton geraamte met dito vloeren, trappen, daken, luifels en goten. De vullingen bestaan uit gepleisterde baksteen. Het gebouw is door vijf dilatatie voegen in vakken verdeeld, terwijl in de buiten de gevelvlakken uitstekende, meer direct aan temperatuurwisselingen blootgestelde, gewapend beton deelen, als luifels en goten, nog tusschenvoegen zijn aangebracht. Blijkbaar is het gekozen

stelsel goed, aangezien niet de minste scheuring tengevolge van uitzetting en inkrimping in vloeren, daken, luifels en goten is geconstateerd. De daken zijn zekerheidshalve gedekt met maltheïd en grint, terwijl de goten en luifels, voorzien van een extra krimpwapening en gestort in vettere beton, geheel onbekleed zijn kunnen blijven. De plinten van gevels, Hall en corridors zijn uitgevoerd in beige-kleurig duromiet-pleisterwerk met een licht gebouchardeerd oppervlak. De overige muurwerken zijn gepleisterd en

VERGADERZAAL PROV. RAAD

GOUVERNEURSKANTOOR TE SOERABAIA

ARCH. Ir. W. LEMEIJER

RESIDENTIEKANTOOR

GOUVERNEURSKANTOOR TE SOERABAIA

ARCH. Ir. W. LEMEIJER

BINNENPLAATS
GOUVERNEURSKANTOOR TE SOERABAIA ARCH. Ir. W. LEMEIJER

gewit in gebroken wit. Banden, luifels, gootranden en omlijstingen van ramen en roosters zijn met Keimsche muurverf een weinig sprekend in lichte tint aangezet. Gaarne waren alle muurvlakken met genoemde verf behandeld geworden, maar de beschikbare fondsen lieten daartoe geen ruimte.

De ramen zijn van staal, de deuren van blank djati, evenals de plafondbetimmeringen, de scheidingswanden in de diverse bureau's, lambriseeringen in Gouverneurskamer en Vergaderzaal Provincialen Raad en andere betimmeringen. Voor de plafonds is zoowel eterniet als pabco-plasterboard verwerkt; voor de scheidingswanden al naar behoefte, hout, pabco-plasterboard en glas. Alle vloeren zijn belegd met effen roode en zwarte P.C. tegels, de trappen met donker groen-grijze terrazzoplatten, de buitentrappen met blauw-zwarte duromietplaten en de borstweringen der galerijen met roomkleurige terrazzo-platen. De trappen en balcon's zijn voorzien van gesmeed ijzeren hekken, afgedekt met sono- of djattihouten greep. De boven de luifels gelegen deelen der boogopeningen en de hooge smalle ramen op de verdieping zijn bezet met glas in lood, samengesteld uit een 6-tal blank-glas soorten. De geheele binnen- en buiten-afwerking van het gebouw maakt een uiterst soberen indruk, kostbare materialen zijn niet aangewend.

Medewerkers bij den bouw waren: Ir. F. Warnaars (b.i.), Ir. Ong Swan Yoe (c.i.), Ir. H. A. Breuning (b.i.) en de Architect voor de Landsgebouwen W. B. Carmiggelt.

Aanneemster van het bouwwerk was de „Nederlandsche Aannemings Maatschappij”.

Ir. W. LEMEIJER

RECTIFICATIE.

De naam van den beschrijver van de revisieloods van de Ned. Spoorwegen te Amsterdam, in ons vorig nummer opgenomen, is onder het artikel weggevallen. Het artikel is geschreven door den Heer Ir. H. G. J. Schelling, c.i.

FRONTCORRIDOR OP DE VERDIEPING
GOUVERNEURSKANTOOR TE SOERABAIA ARCH. Ir. W. LEMEIJER

HALL GOUVERNEURSKANTOOR SOERABAIA ARCH. Ir. W. LEMEIJER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGERBRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 13 AUGUSTUS N° 33

VERONA

PONTE SCALIGERO VAN CASTELVECCHIO

VERONA, DOOR H. C. VERKRUYSSEN.

Ten opzichte van de kunstuitingen in verschillende landen heeft de kunst in Italië een zeer eigen karakter. Zoodra men de grenzen van Italië is overgegaan, ondergaat men die eigen sfeer van dit schoone land zeer sterk, en vindt die telkens gevarieerd in de verschillende steden terug. Wat den bezoeker van Italiaansche steden en dorpen onmiddellijk in verbazing brengt is de overstelpende hoeveelheid kunstwerken, die hij niet alleen in musea maar vooral aan den openbaren weg vindt. Aan monumentale architectuur zijn de steden in Italië zeer rijk, maar ook beeldhouwwerken, mozaïeken, schilderijen, en werken van nijverheidskunst in een groot aantal getuigen zoowel van het schoonheidsverlangen van adel en welgestelde burgers in de verschillende bloeiperioden, als van de bekwaamheid en liefde der kunstenaars, die dat alles tot stand brachten. Het spreekt van zelf, dat over de kunst in een stad als Verona boeken zijn vol te schrijven; het zij hier slechts de bedoeling eens te wijzen op enkele details, die met een eindeloze reeks te vermeerderen zouden zijn. Ongewoon voor ons is het marmer als bouw materiaal; de S. Zeno b.v. is daarvan geheel opgetrokken. Het in Italië verwerkte marmer is niet gelijk te

stellen met de bij ons gebruikte, meestal glad gepolijste, platen als bekledingsmateriaal. In Italië wordt met blokken marmer, meer of minder fijn behakt en van diepe, warme kleuren, gebouwd. In denzelfden goudachtigen, roodbruinen en zalmkleurigen toon zijn ook de meeste straatbedekkingen uitgevoerd. Bezielt men den gevel van S. Zeno op een afstand, dan komen de eenvoudige, groote, licht, maar warm getinte massa's tot hun recht. Nadert men de kerk, die blakert in een tropische zonnehitte, dan ziet men hoe zinnig, juist om den ingang een fijne detaillering is aangebracht, die echter volkomen in de massa opgenomen en er aan ondergeschikt blijft. Het is belangwekkend deze prachtige details der kathedralen in brons en marmer of in hout, zooals in de S. Anastasia, te bezien. Hier kan men het zonder eenige aanmatiging zich geven van een groot, zuiver kunnen waarnemen, den liefdevollen arbeid van den waarachtigen kunstenaar, die werkt aan het werk dat als het onpersoonlijk hoogere groeit door zijn geest en hand. Dit is juist in de oudste werken het sterkst voelbaar. En wat een monumentaliteit wordt tegelijk in de architectuur als zoodanig bereikt. Een goed voorbeeld is wel de op de 1e bladzijde gereproduceerde Scaligero brug.

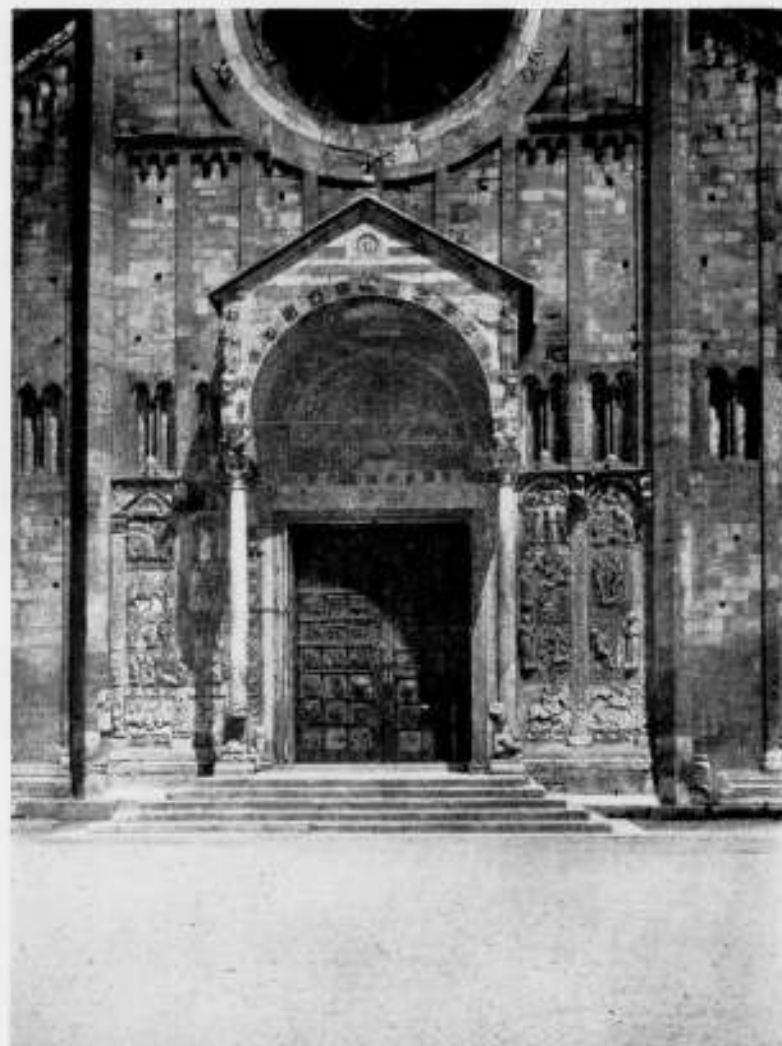

VERONA

S. ZENO

VENETIE, DOOR H. C. VERKRUUSEN.

Neemt de Italiaansche kunst een zeer eigen plaats in, dan is toch in die typisch Italiaansche sfeer de stad Venetië een geheel alleenstaand wonder; een sprookje van Oostersche levendigheid en kleurrijke pracht, gelouterd door den klassieken geest, die Italië beheerscht. Venetië is inderdaad een wonderstad, bevolkt met 200.000 inwoners en gebouwd op 117 eilanden, die door 380 grootere en kleinere bruggen met elkaar zijn verbonden. Het geheele complex ligt als één groot eiland in de lagunen, en is met het vaste land verbonden door een 4 K.M. langen dijk, waarover alleen de spoorbaan is gelegd. Een groote stad, waarin echter geen andere vervoermiddelen zijn dan de geruischloos voortglijdende gondels in de talloze kanaaltjes. Door de hoogte van treden voorziene bruggen zijn n.l. rijtuigen, auto's, trams en zelfs fietsen er niet te gebruiken. Men hoort in Venetië geen andere straatgeluiden dan schuifelende voeten en den roep van de gondeliers, wanneer zij met hun bootje een hoek willen omvaren. In de maanlichte nachten komt daar de muziek bij van kleine orkesten met zangers en zangeressen, die in gondels, met kleurige lampions, rondrijven op het Canale grande, het breede kanaal, dat de stad in S-vorm doorsnijdt. Aan dit kanaal liggen de middeleeuwsche en renaissance paleizen, o.a. het prachtige Gothische Ca'd'oro, dat een rijke schilderijen-collectie bevat. Aan het groote kanaal ligt ook het kleinste der twee monumentale pleinen van Venetië, n.l. de Piazzetta met het bekende Dogenpaleis. Rechthoekig op de Piazzetta ligt het grootste plein, de Piazza met de S. Marco. Wie hoorde niet spreken over de duiven van S. Marco? Duiven schijnen te behooren bij kathedralen, zij nestelen graag in de middeleeuwsche plastiek, maar de duiven van S. Marco zijn wellicht zoo bekend door hun geweldig aantal en ook omdat deze decoratieve diertjes op dit plein, zonder rijverkeer met zijn

VERONA

INGANG VAN DE S. ZENO

warmgekleurde marmurbedekking en met de byzantische kathedraal als achtergrond, het zoo bijzonder goed doen. Dat de duiven het genieten van monumenten wel eens moeilijk kunnen maken is overigens typisch gedemonstreerd met de foto uit Padua op de laatste bladzijde, waar de contouren door deze levende versiering vrijwel verloren zijn gegaan. Maar de duiven van S. Marco blijven een attractie en het is altijd weer aardig de aanstormende zwermen te zien, wanneer de maisverkooper zijn mais in een metalen peperhuis schudt, een geluid dat over het geheele plein weerklinkt. Venetië is een stad om rustig door te dwalen, door de nauwe straatjes, soms zoo smal, dat men met beide handen de overstaande huizenwanden kan aanraken, en die voeren over talrijke kanaaltjes, telkens brug op, brug af, maar die dan plotseling uitmonden op een groot plein, waar tegenover het straatje een indrukwekkende kathedraal staat. Langs de kanalen liggen smalle kaden in allerlei bochten zich wringend, onder galerijen doorvoerend, allerlei schilderachtige en kleurrijke aspecten biedend. Een geheel ander beeld krijgt men van Venetië bij een gondelvaart: de langzaam voortschommelende gondel voert langs de huis-ingen, waar het water naar binnen spoelt en voortdurend geboeid ziet men de prachtige en rijke detaillering van deuren raamkozijnen, van smeedwerk en traceeringen voorbij glijden. Behalve het stadsbeeld is er in Venetië een groote hoeveelheid beeldende kunstwerken te genieten, verzameld in de musea of aanwezig in particuliere en openbare gebouwen. Venetië geeft nog een duidelijk beeld van wat de stad geweest moet zijn in de 15e eeuw, het hoogtepunt in haar bestaan als handelscentrum tusschen Oost en West.

De foto's in dit nummer zijn van den schrijver en wat Venetië betreft genomen uit de dit jaar door hem gemaakte film van Venetië.

VERONA

HOUTEN DEUR MET BRONSRELIEFS VAN DE S. ZENO

VERONA

BASRELIEFS AAN DEN INGANG VAN DE S. ZENO

VERONA

DETAIL BRONSBESLAG DEUR S. ZENO

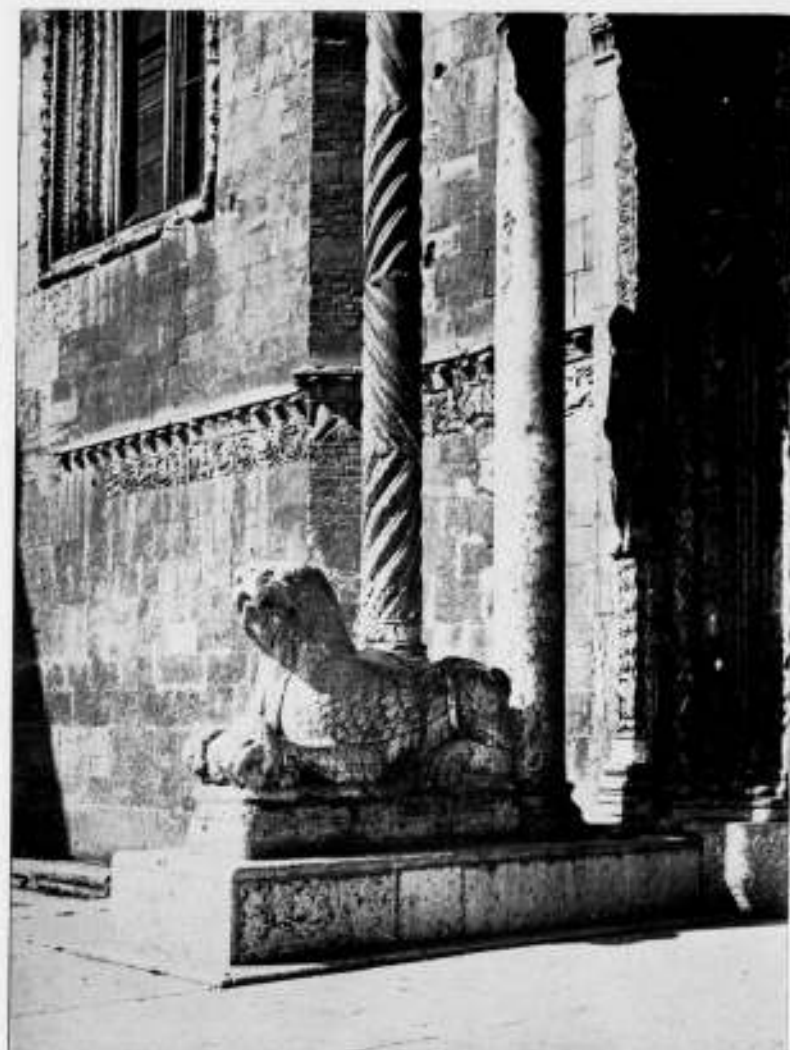
VERONA

DETAIL BRONSBESLAG DEUR S. ZENO

VERONA

DE DOM, VOORZIJD

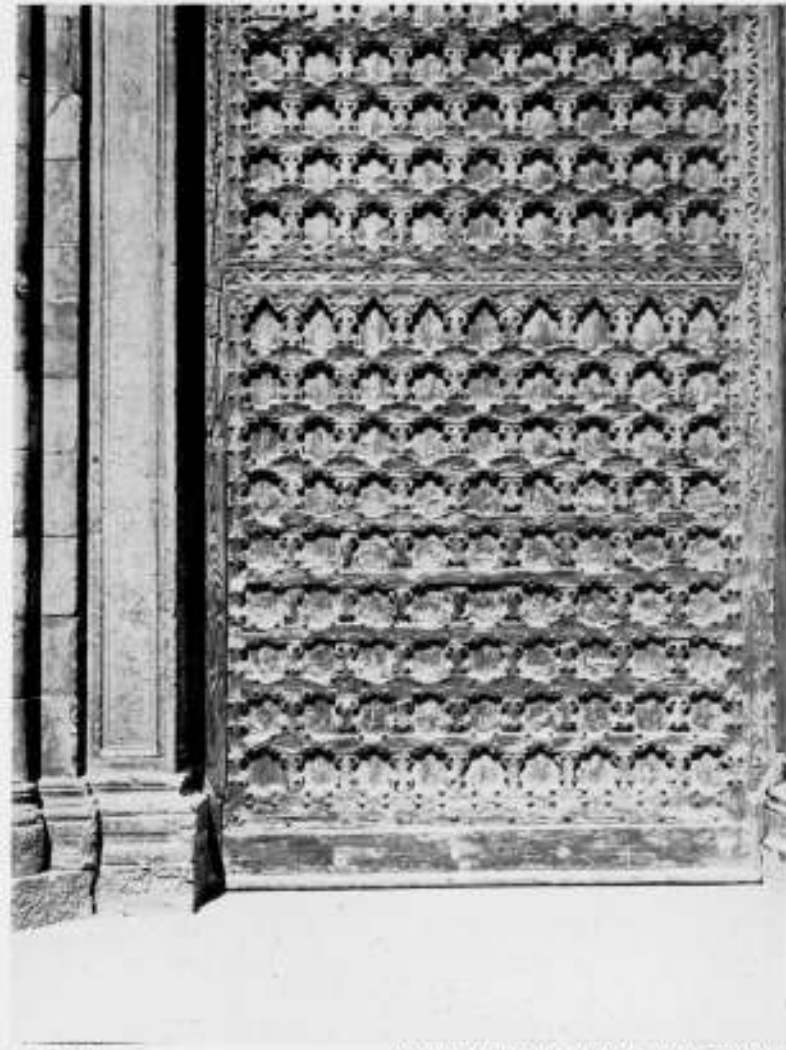
VERONA

DOM, DETAIL VAN DEN INGANG

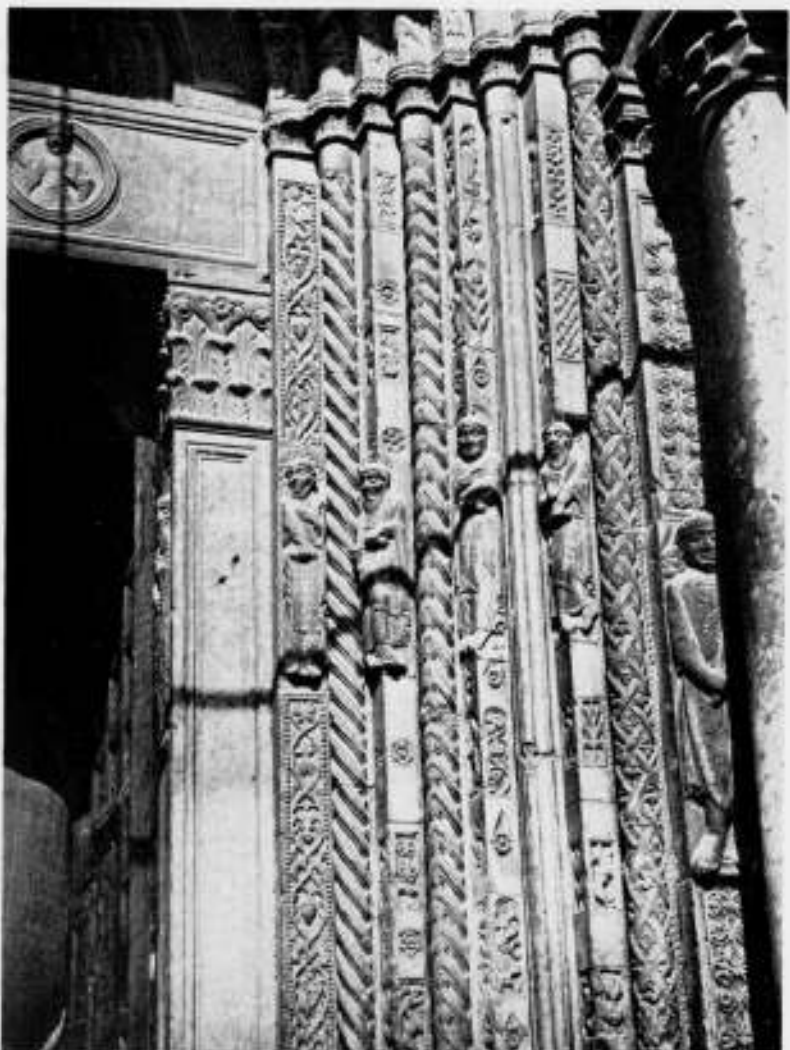
VERONA

INGANG MET HOUTEN DEUREN VAN S. ANASTASIA

VERONA

HOUTEN DEUR VAN S. ANASTASIA

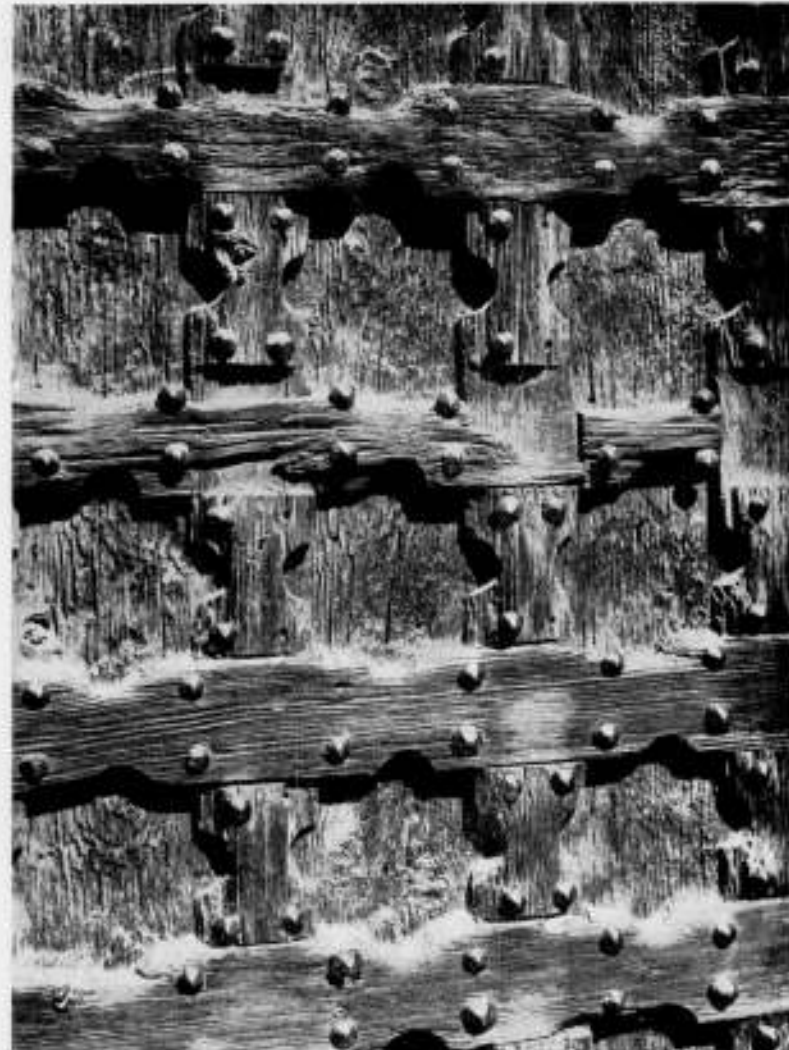
VERONA
292

DOM, DETAIL BEELDHOUWERK AAN DEN INGANG

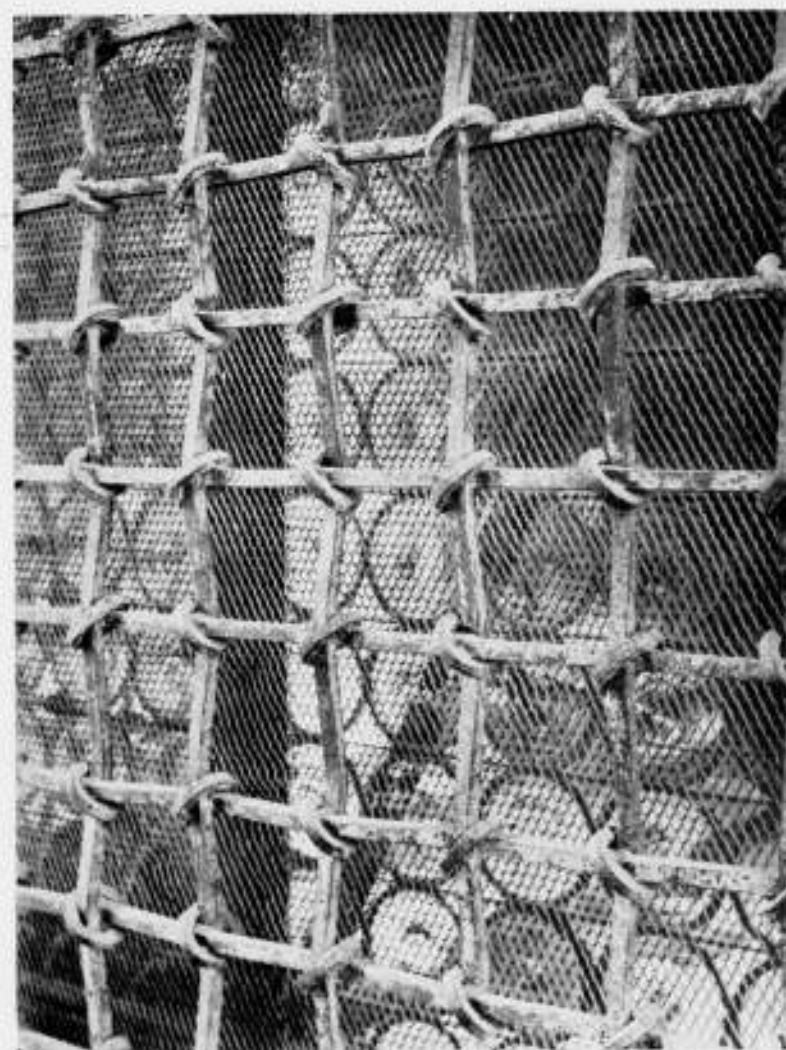
VERONA

CASSETTENZOLDERING VAN PALAZZO DE GOVENO

VERONA

DETAIL HOUTEN DEUR VAN S. ANASTASIA

VERONA

GESMEED IJZEREN HEK AAN DE PONTE SCALIGERO
293

VENETIÉ.
PIAZZETTA MET
DOGENPALEIS
VANAF DE
CAMPANILE.

VENETIÉ.
PIAZZETTA MET
DOGENPALEIS
VANAF DE
CAMPANILE.

VENETIÉ.
LOGGETTA VAN
SANSOVINO
VANAF DE
GALERIJ MET DE
BRONZEN
PAARDEN VAN
S. MARCO.

VENETIÉ.
PIAZZA VANAF
DE GALERIJ VAN
S. MARCO.

VENETIÉ.
PIAZZETTAVAN-
AF HET CANALE
GRANDE.

VENETIÉ.
DE DUIVEN VAN
S. MARCO.

VENETIÉ.
ZUILENGALERIJ
VAN HET
DOGENPALEIS.

VENETIÉ.
VOOR SCUOLA DI
SAN MARCO.

VENETIÉ.
WAGENTJE VAN
IJSVENTER;
VERNIKKELD
METAAL.

VENETIÉ.
DE MAIS-
VERKOOPEL OP
HET MARCUS-
PLEIN (PIAZZA).

VENETIÉ.
OP HET CANALE
GRANDE.

VENETIÉ.
GONDEL ONDER
BRUGJE.

VENETIÉ.
RIALTOBRUG.

VENETIÉ.
VOOR
S. GIOVANNI
E PAOLO.

VENETIÉ.
OPGANG VAN DE
RIALTOBRUG
AAN DE
KANAALZIJDE.

VENETIÉ.
KANAALTJE MET
GONDELS.

VENETIÉ.
GEZICHT IN DE
STAD VANAF DE
RIALTOBRUG.

VENETIÉ.
CANALE GRANDE
VANUIT
CA'D'ORO.

VENETIÉ.
EEN STRAATJE
MET
OVERBOUWING.

VENETIÉ.
VLOER
VAN MARMER-
MOZAIEK IN
CA'D'ORO.

VENETIE.
GEZICHT OP
PIAZZA VANAF
HET PLEIN
NAAST DE
S. MARCO.

VENETIE.
GRACHTJE MET
SMALLE KADE
GEZIEN VANAF
EEN PLEINTJE.

VENETIE.
KANAALTJE
MET BRUG.

VENETIE.
DE SPEELGOED-
KOOPMAN.

PADUA.
DONATELLO'S
GATTAMELATA
ONDER DE
DUIVEN.

VENETIE
RIVA DE
SCHIAVONI
AAN HET
CANALE
GRANDE.

VENETIE.
WONINGANG
AAN HET
WATER.

VENETIE.
PALEISINGANG
AAN CANALE
GRANDE.

VENETIE.
GONDELIER.

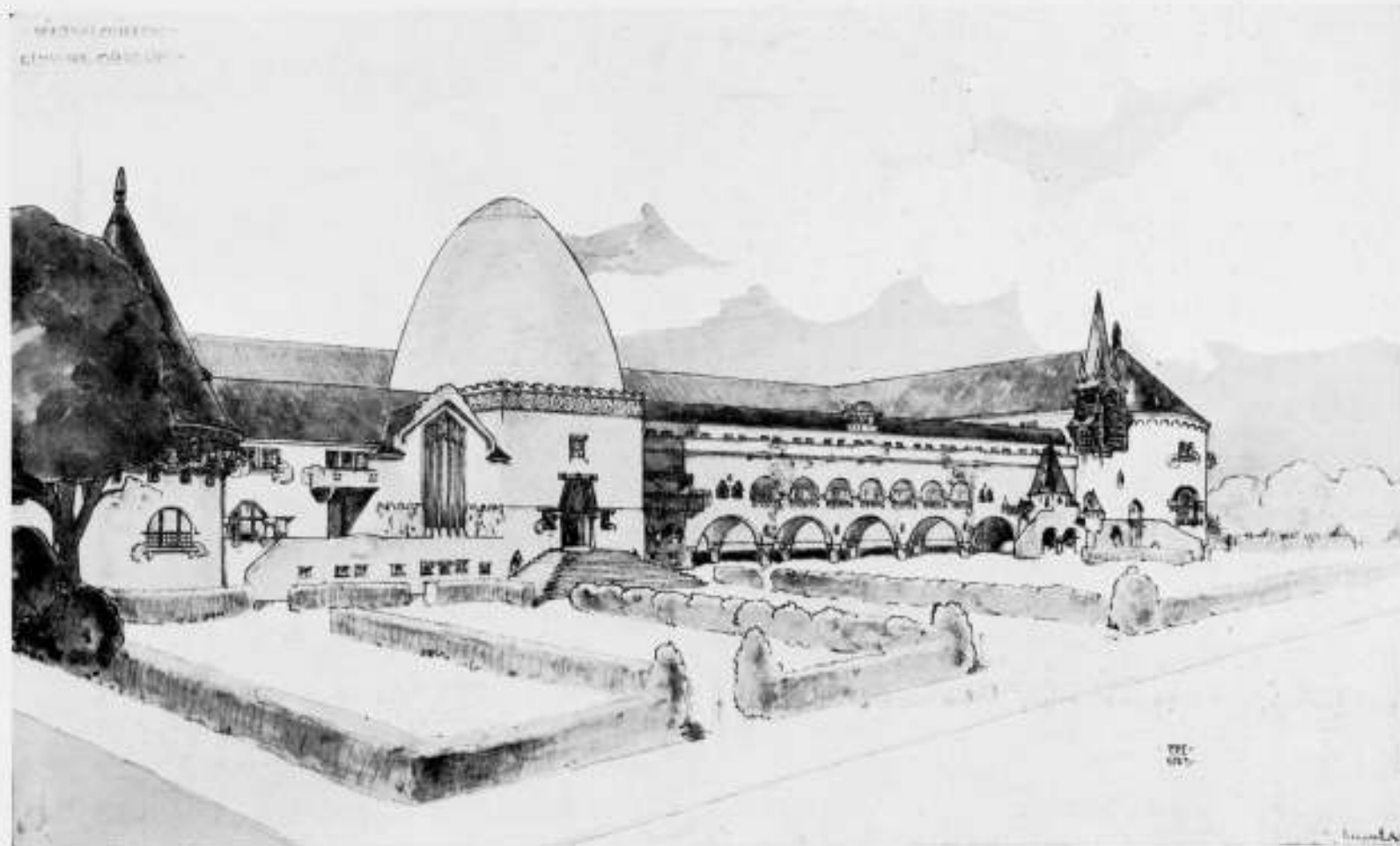

VENETIE.
BRUGOPGANG.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 20 AUGUSTUS N° 34

PROF. WIGAND EDE

STUDIE VOOR EEN ETHNOGRAFISCH MUSEUM IN BUDAPEST

PROF. THOROCZKAI WIGAND EDE, DE HONGAARSCHE ARCHITECT.

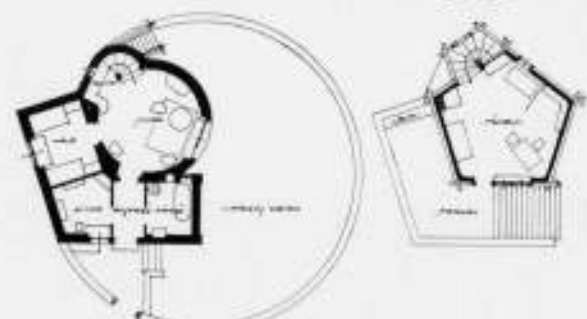
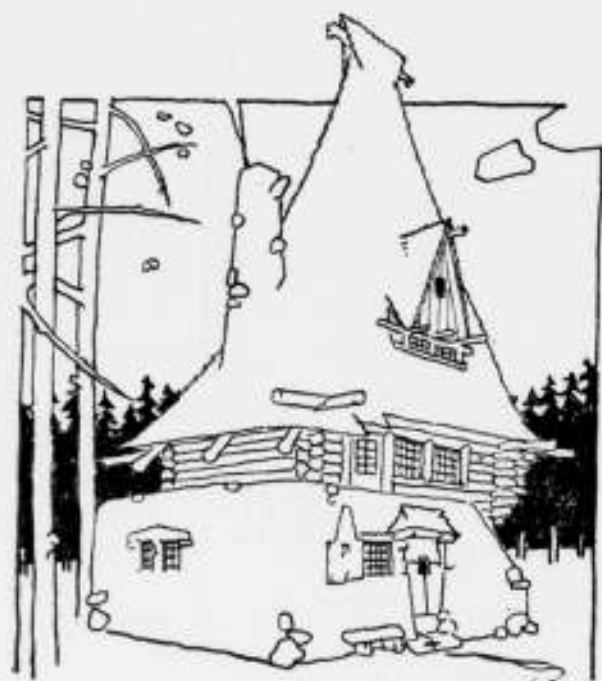
Het was in Juli 1912, in het huis van Saarinen „Huitrask" bij Helsingfors, dat ik kennis maakte met Wigand, den Hongaar van wien ik kort te voren in een Duitsch tijdschrift reproducties gezien had van wonderbaar eenvoudige, subtiële teekeningetjes van speciaal karakter, die verwantschap toonden met de Finsche houtarchitectuur. Het verlangen om het werk van Saarinen te leeren kennen, was de oorzaak van onze ontmoeting. Sindsdien heb ik Wigand in zijn werk gevolgd, waartoe relaties met in Holland studeerende Hongaarsche studenten mij de gelegenheid verschafften, terwijl tijdens het Architecten Congres in Budapest onze kennismaking werd hernieuwd. Die tweede kennismaking voerde een klein aantal Hollandsche collega's in zijn huisje in de oude Turksche wijk gelegen, in de Gülbaba Gasse, een zeer steil straatje, oplopend tegen de berghelling in het oudste gedeelte van Buda. Een klein half bouwvalligheidsje had hij omgetooverd in een bescheiden verblijf van eigen karakter, maar met veel comfort. De buitendeur sloot het licht af van den gang, dus maakte hij een ijzeren deurtje met glas en verkreeg zodoende een goed verlichte toegang. In dit deurtje bracht hij de drie koningen met de ster

aan: het symbool van de gastvrije woning van een groot kunstenaar.

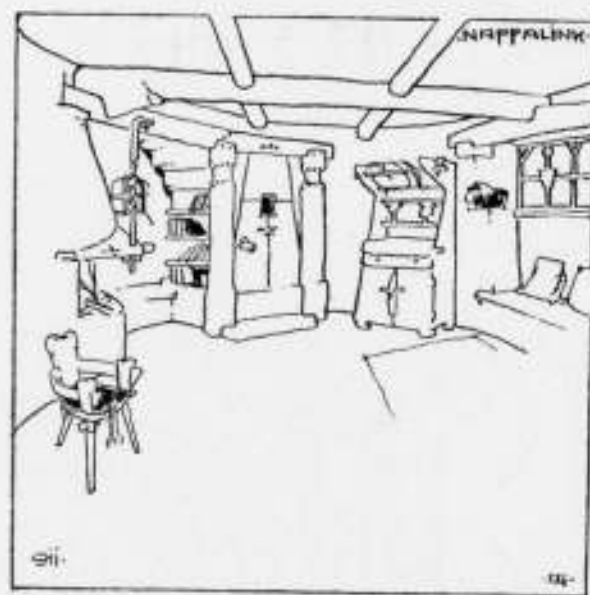
Maar eerst willen wij nu spreken over Wigand zelf en zijn werk en straks weer over zijn huisje.

Thoroczkaï Wigand Ede begon jong zijn loopbaan als schilder, maar al spoedig kon hij daarin geen volledige bevrediging vinden en betrad hij het terrein der architectuur en der kunstnijverheid. Hij studeerde te München en Parijs, maar hij keerde steeds weer naar zijn geboorteland terug en doorkruiste de door hun schoonheid bekende dorpen van Hongarije: Kolokaszeg, Szeklerland, Cöcöcj, enz., waar eeuwenoude overblijfselen van volkskunst, toentertijd nog onbekend, sluimerden, die hij in talloze teekeningen vastlegde. Aan die oude architectuur, hoofdzakelijk van de zeventiende eeuw, sluiten zijn eerste ontwerpen zich aan, die in de Studio-nummers van vóór den oorlog te vinden zijn. Later komt hij tot zeer moderne ontwerpen, maar steeds hebben zijn werken een sterk nationaal karakter, dat door geen zijner vele navolgers ook maar enigszins benaderd wordt.

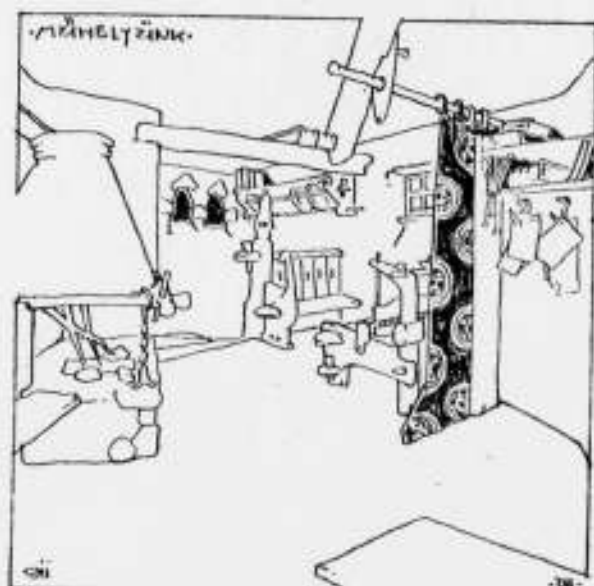
Het jaar 1907 betekende voor hem een keerpunt. In het Hongaarsche tijdschrift „Kunst" verscheen een ideaal plan van hem „Mein Dorf". Zijn vormentaal werkte suggestief op den

PROF. WIGANDEDE MIJN HUIS IN ZEVENBERGEN

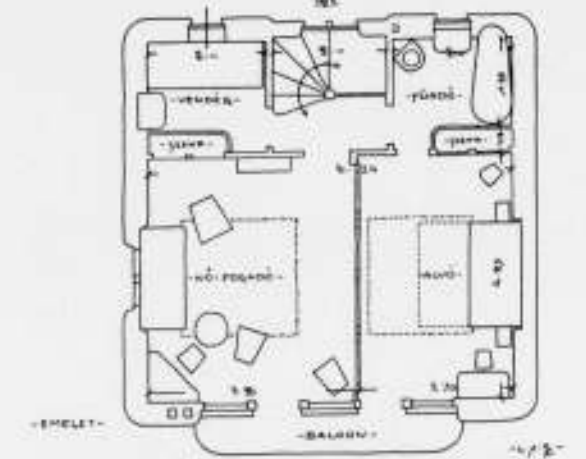
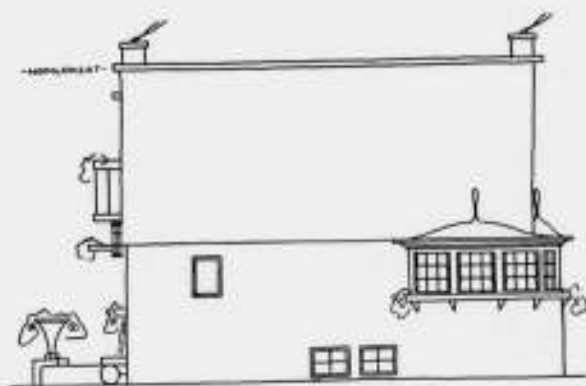
WOONKAMER

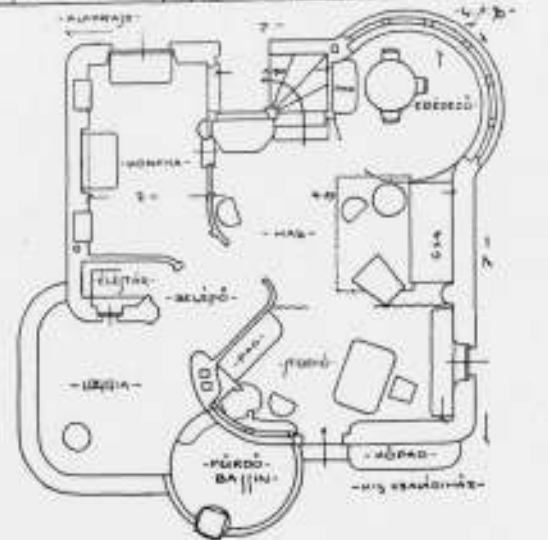
OPEN HAARD IN DE WOONKAMER

kleinen kring talentvolle architecten; door zijn toedoen ontstaan de Hongaarsche Zoo, een paar kerken alsmede profane gebouwen. In dat jaar trok hij naar Transsylvanië, tegenwoordig Roemenië, waar hij zijn studies verder voortzette. De burgemeester van Marosvásazkely droeg hem op plannen te maken voor de interieurs van het raadhuis. Hier vindt men ook een van zijn mooiste ontwerpen voor ramen uit zijn cyclus „Ettel's des Hunnenkönigs Hof und Haushalt". In de ontwerpen van zijn glas-in-lood ramen treedt de schilder weer op den voorgrond. Zij zijn van een wonderbaren eenvoud van compositie en materialenkeus; vaak is alleen door toevallig-

heden van het glas het effect bereikt. In Torda bouwde hij een landbouwschool, die de aandacht trok van de autoriteiten, die hem nu een grondtype lieten maken voor boerenconsumptie-vereeningen. Ook schiep Wigand typen voor landelijke schoolgebouwen met een of meer leslokalen, met behuizing voor den onderwijzer in de zolderruimten. Interessant is zijn ontwerp voor een openluchtschool, die in den vacantielijd moet dienen als herstellingsoord voor bloedarme kinderen. Boven de hal is een terras voor zonnebaden. Gebrek aan geld werd een deugd in de handen van Wigand. Het inspireerde hem tot het bouwen van school, behuizing

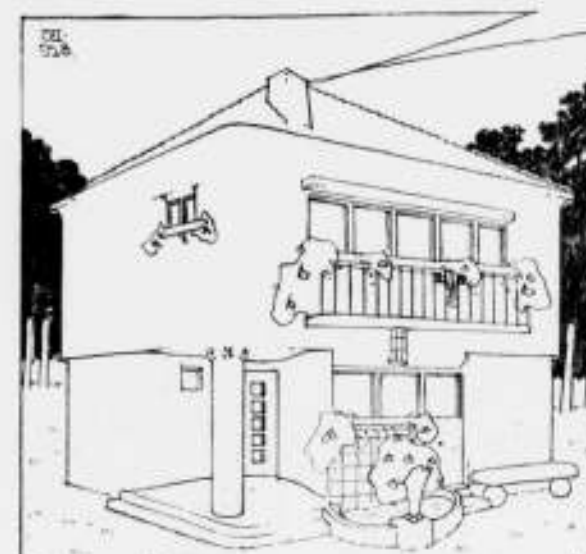

PROF. WIGANDEDE MINIMUM WOONHUIS

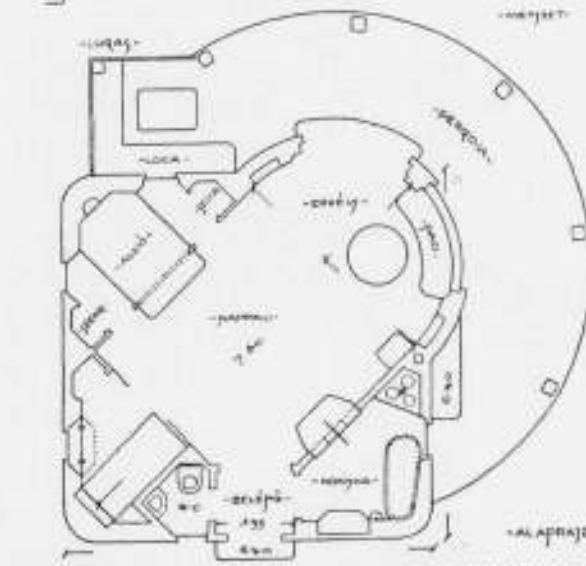

PROF. WIGANDEDE KLEIN WOONHUIS MET BASSIN

voor den onderwijzer en kerkje in een geheel. Zoo ontstonden de fraaie plannen voor zijn „schoolkerken", die later gevarieerd in geheel Hongarije door den staat gebouwd zijn. Onder de Hongaarsche architecten neemt Wigand een vooraanstaande plaats in, door zijn bekende karakteristieke teekeningen, waarvan de architectuur zich aanpast aan de oud-Hongaarsche bouwkunst, doch waarbij van imitatie geen sprake is. Ook bij zijn voortbrengselen van kunstnijverheid

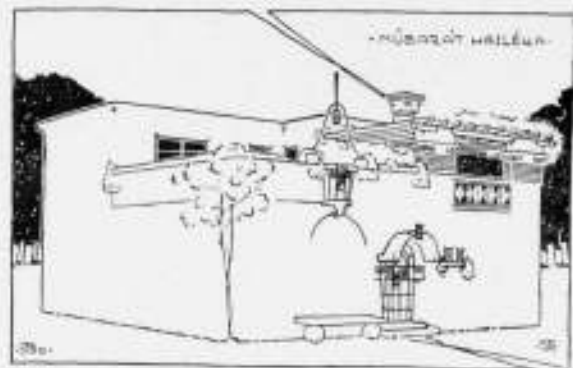
PROF. WIGANDEDE KLEIN WOONHUIS MET BASSIN

PROF. WIGANDEDE HUIS „EXISTENZMINIMUM"

weet hij het nationale karakter te behouden. Of hij meubels of gebouwen maakt, steeds vindt men de juiste psychologie; al is het maar een eenvoudige stierenstal, de eerste aanblik verraaft reeds dat de architect met zeldzame psychologische kracht nadruk legt op het doel, n.l. de behuizing van het oerfokdier. Zijn boerenconsumptie-vereeningen dragen elk een van elkander afwijkend stempel, maar toch herkent men onmiddellijk het doel.

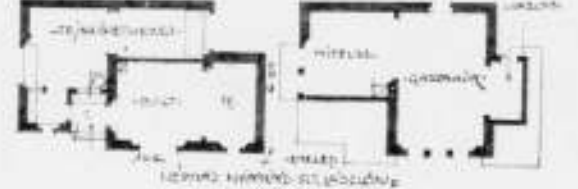

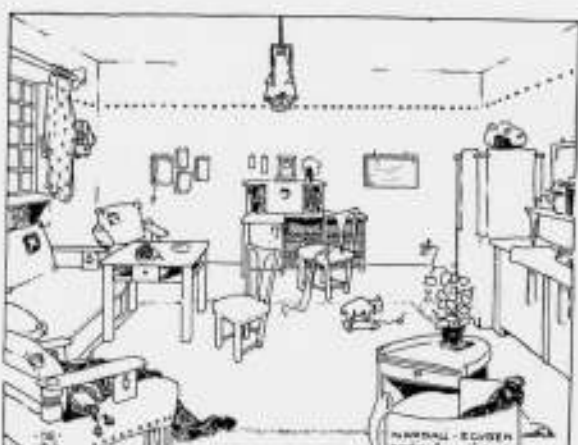
PROF. WIGAND EDE
HUIS VAN EEN KUNSTLIEFHEDER

PROF. WIGAND EDE
DAMESSALON

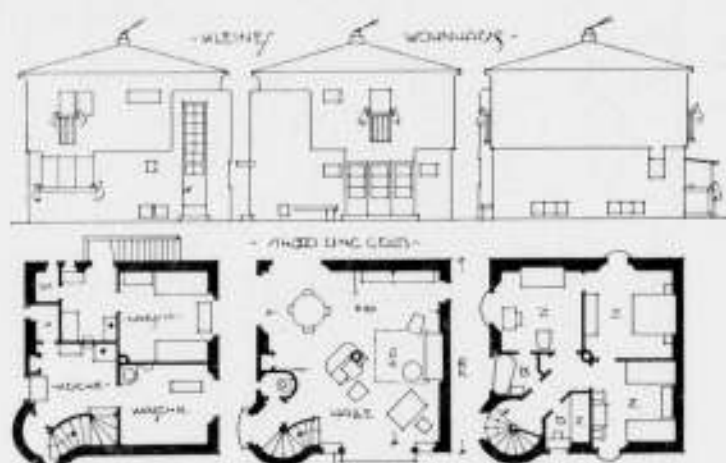
PROF. WIGAND EDE
BOERENCONSUMPTIEVEREENIGING

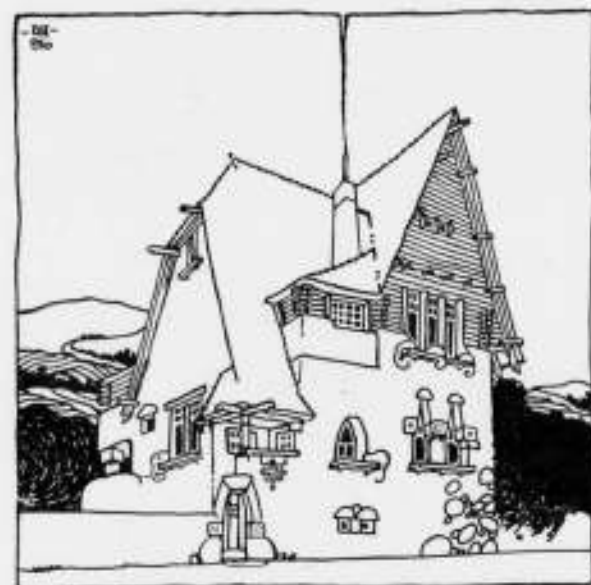
PROF. WIGAND EDE
WOON-EET-SLAAPKAMER

Voorvalt valt nog op te merken het buitengewone talent van Wigand om van beknoppte ruimten gebruik te maken; hij weet inderdaad ruimte te sparen door b.v. in het „tweelinghuis“ twee trappen als spiralen boven elkaar te leggen. In het begin van den oorlog keerde Wigand naar Budapest terug. Hij neemt dan gedurende vele jaren deel aan de leiding van kunstverenigingen en vakbladen, en verkrijgt in 1920 den titel van „Oberregierungsrat“. Thans bekleedt hij een professoraat aan het „Collegium des Ungarischen Heims“. Werk 300

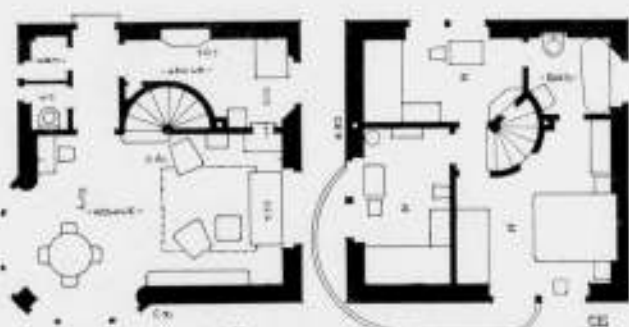
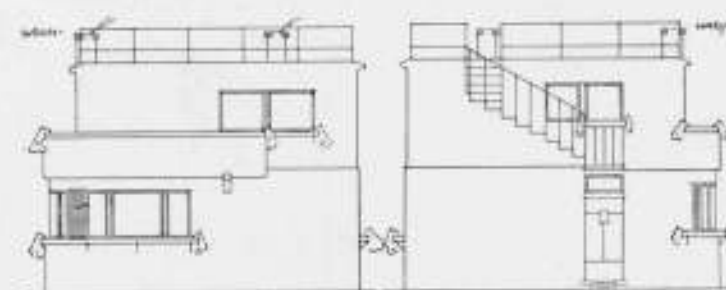
is er niet meer voor de kunstenaars. De na-oorlogjaren zijn voor onze Hongaarsche collega's met hun gehalveerde land wel zeer zwaar. Zij spraken over de verloren provincies met een weemoed als over ontvoerde kinderen, die zij niet zullen weerzien. Wigand maakt alle teekeningen zelf. Hij heeft nooit een assistent. Aan zijn bezoekers toont hij een groot aantal portefeuilles met ontwerpen, schetsen van wonderbare kracht en minituis uitgevoerde teekeningen, waarvan men moeilijk kan scheiden.

PROF. WIGAND EDE

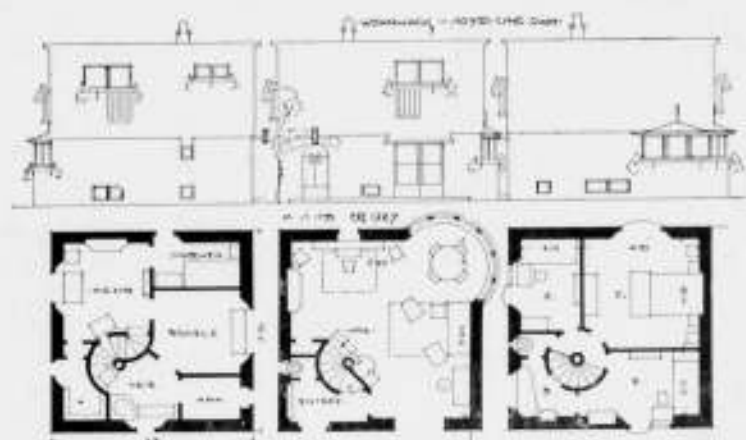

PROF. WIGAND EDE
KLEIN FAMILIEHUIS

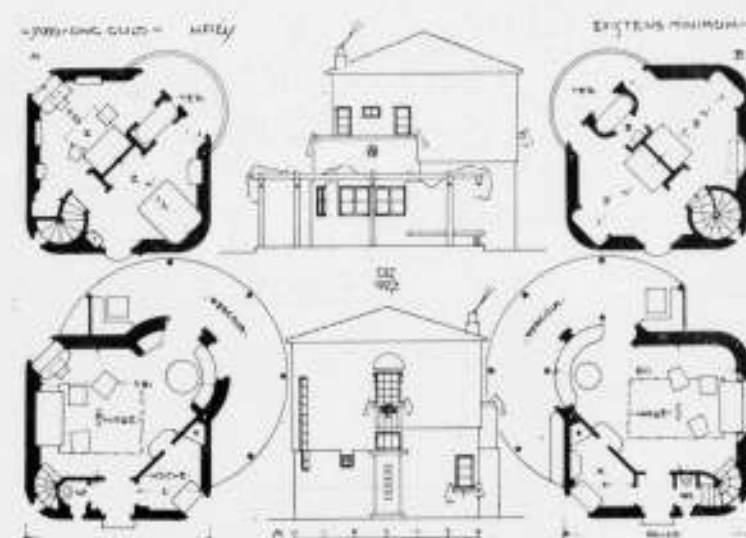

PROF. WIGAND EDE
GOEDKOOP FAMILIEHUIS

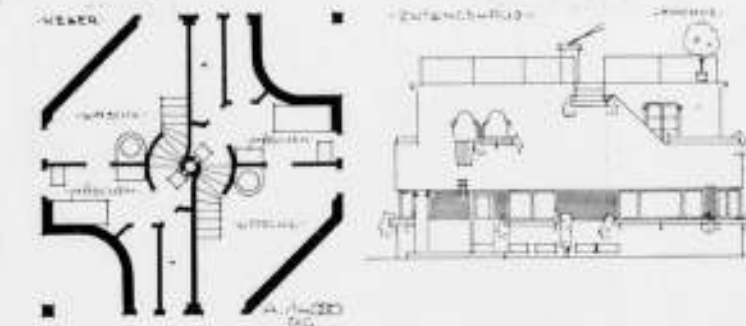
(Ook hij kan er moeilijk van scheiden, zoodat de cliché's van bijgaande reproducties in Budapest zijn gemaakt en daarom niet kloppen met de maten der kolommen van ons blad.) Het achttertuintje van Wigand's huis is een tweede merkwaardigheid; het is meer dan klein, een aangrenzende bergwand heeft een talud van 60%, gemetselde trappen voeren er langs naar een plateau waarop een boom groeit en waarin een zoggenaamde „Hahnensitz“ is aangebracht, bereikbaar door een

TWEE HUIZEN „EXISTENZ MINIMUM“

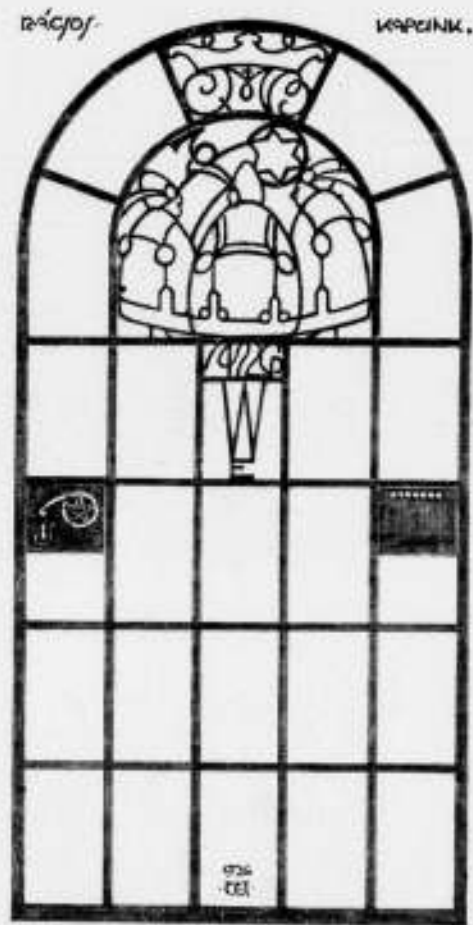

PROF. WIGAND EDE
HUIS „EXISTENZ MINIMUM“

PROF. WIGAND EDE
TWEELINGHUIS MET SPIRAALTRAP

houten trap. Daar is de studieplaats van den merkwaardigen Wigand, daar is slechts plaats voor een man of een vrouw, daar geniet men van een prachtig vergezicht over den Donau hoog boven de geheele omgeving uit. Toen wij er waren zat er een pauw. Het werk van Wigand is als een pauw, men mag het van alle zijden bezien.

INGANG VAN WIGANDS WONING
(DRIE KONINGEN)

PROF. WIGAND EDE WEEFSCHOOL IN GÖDÖLLÖ

PROF. WIGAND EDE
INTERNAAT VAN EEN LANDBOUWSCHOOL

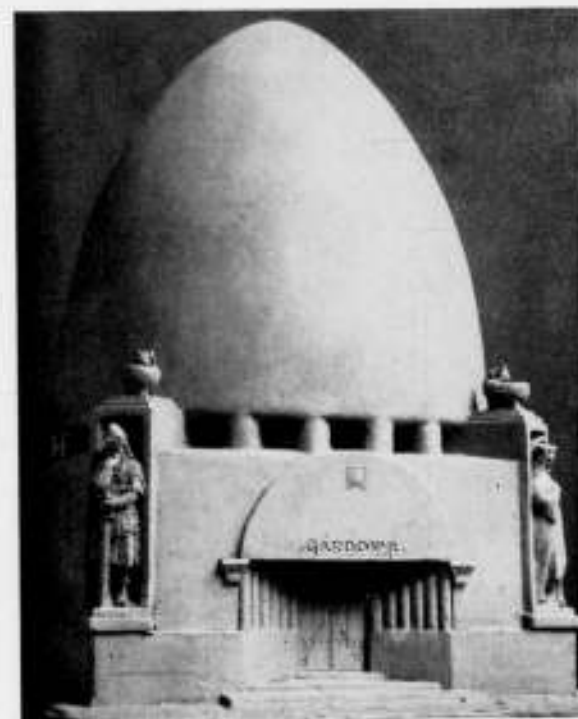
WOONKAMER IN HET HUIS VAN WIGAND

PROF. WIGAND EDE
KAMER VAN KOOPHANDEL, ZEVENBERGEN

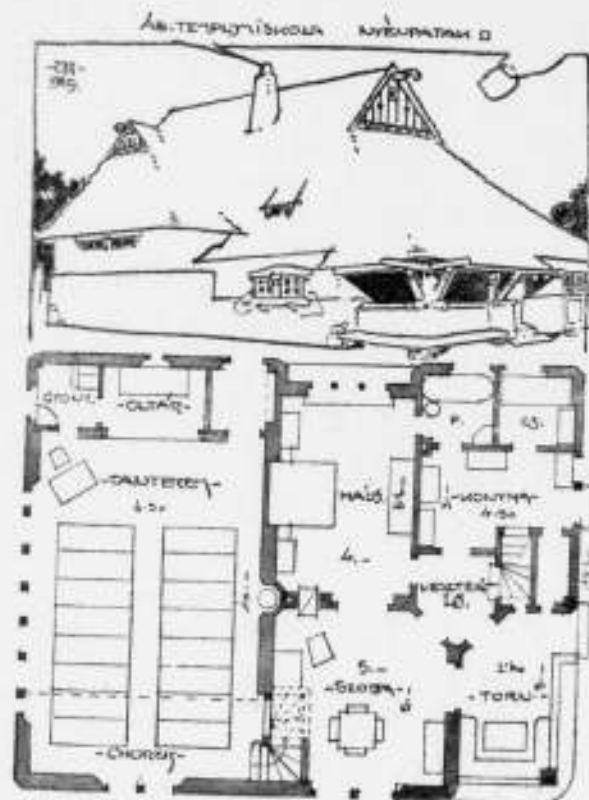
PROF. WIGAND EDE
DOKTERSWONING, ZEVENBERGEN

PROF. WIGAND EDE
ONTWERP VOOR EEN MAUSOLEUM

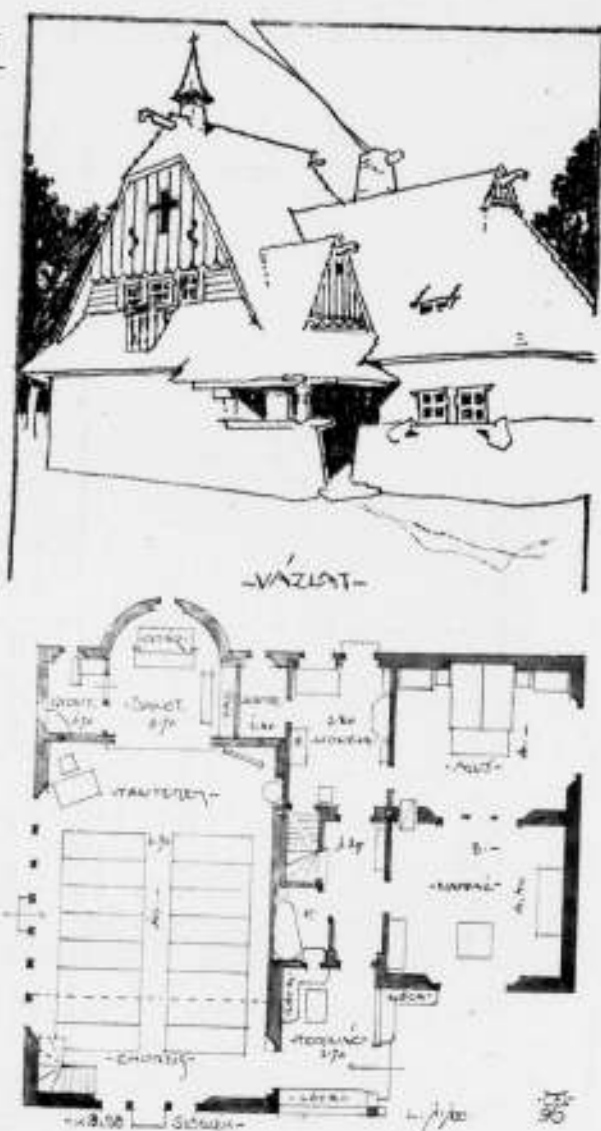

PROF. WIGAND EDE
TORENKAMER

PROF. WIGAND EDE KERKSCHOOL

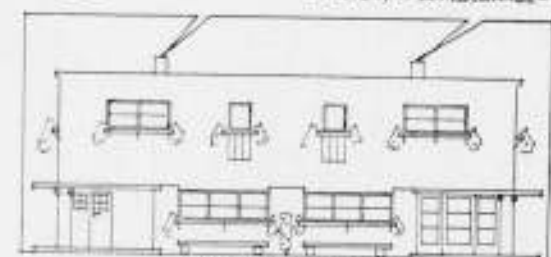
PROF. WIGAND EDE KERKSCHOOL

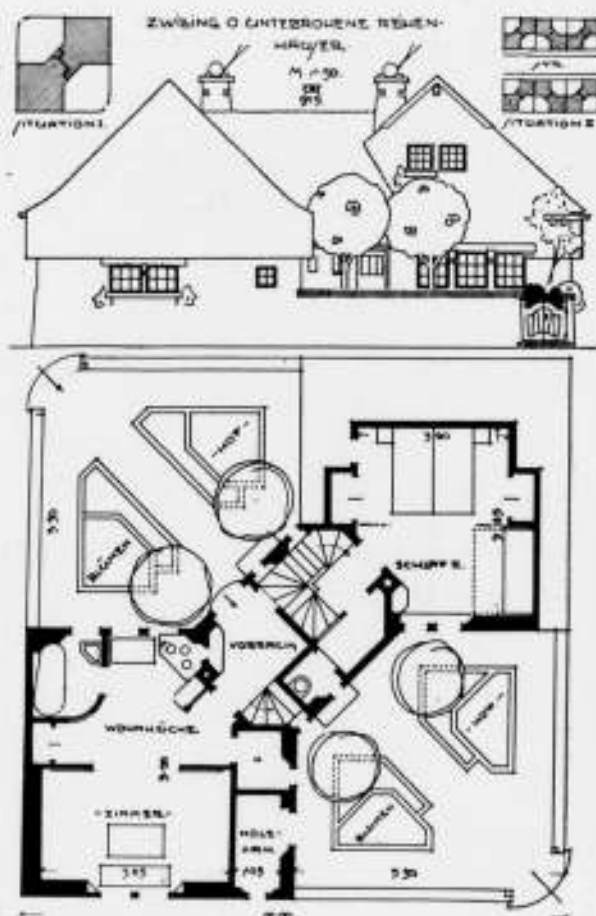
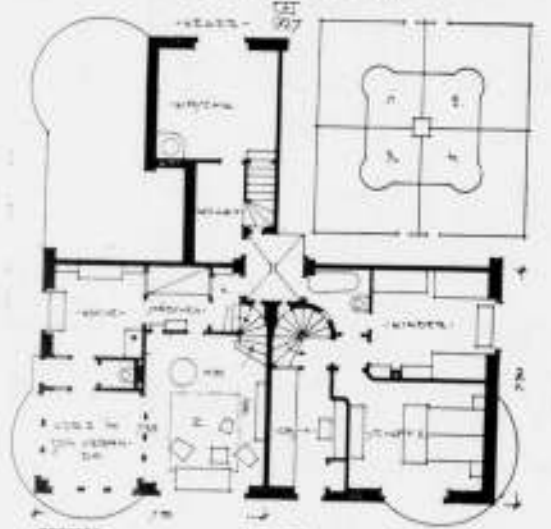
PROF. WIGAND EDE FAMILIEHUIS MET SCHUIFWANDEN

PROF. WIGAND EDE TWEELING OF ZIG-ZAG-RIJENHUIS

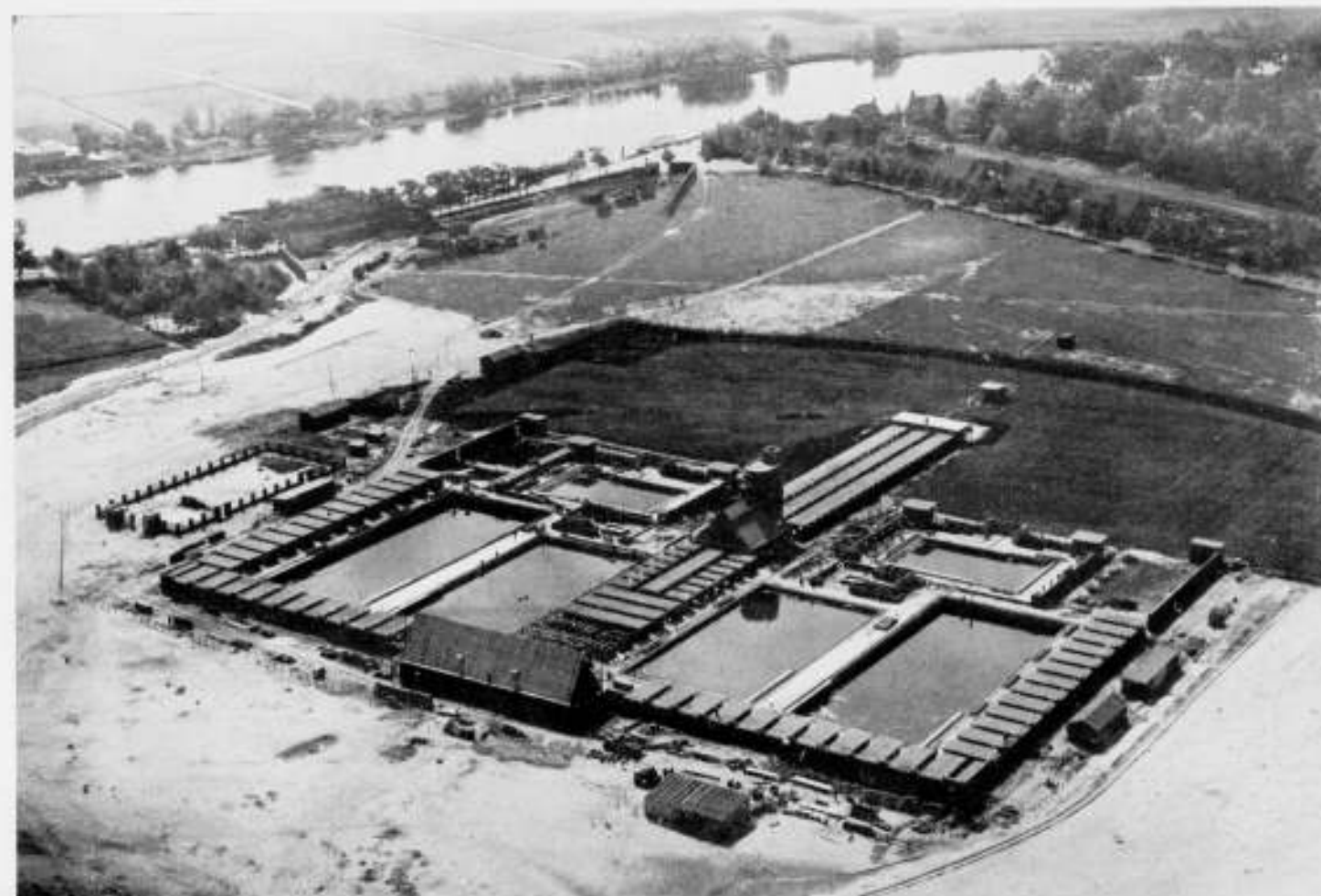
PROF. WIGAND EDE VIERLINGHUIS

PROF. WIGAND EDE TWEELING OF ZIG-ZAG-RIJENHUIS

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
 REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
 REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
 1932 27 AUGUSTUS N° 35

ZWEMINRICHTING ANNEX OPENLUCHTBAD AMSTERDAM ZUID

DIENT PUBLIEKE WERKEN LUCHTFOTO K. L. M.

ZWEMINRICHTING ANNEX OPENLUCHTBAD AAN DEN ZUIDELIJKEN WANDELWEG TE AMSTERDAM, DOOR Ir. B. H. H. ZWEERS c.s.

Op 6 Augustus j.l. is de vierde gemeentelijke badinrichting geopend en daarmee heeft Amsterdam tevens zijn eerste openluchtbad gekregen. Het had op geen beter tijdstip geopend kunnen worden om zijn bestaan te rechtvaardigen; in de afgelopen warme weken toch liep het aanstonds storm. 47602 bezoekers maakten er in de eerste week gebruik van, 84960 in de tweede. Het maximum gebruikers op een dag bedroeg 16723. De plannen voor de inrichting zijn opgezet door de Afdeling Havenwerken van den Dienst van Publieke Werken in overleg met den Dienst van de Wasch-, schoonmaak-, bad- en zweminrichtingen, rekening houdend met de eischen geformuleerd door de Commissie voor de zwembaden. De Afdeling Gebouwen gaf aesthetische voorlichting; het werktuigkundig gedeelte is ontworpen door de Afdeling Werktuigen. De uitvoering was in handen van Havenwerken.

De inrichting is gebouwd op een terrein begrensd door Amstel en Zuidelijken Wandelweg, dat voor den aanleg van een park is gereserveerd.

Zij bevat een mannen- en vrouwenafdeeling, elk met een diep, een ondiep en een kinderbassin, benevens het openluchtbad,

waarin in tegenstelling met het zwembad, gemengd gebruik is toegestaan, de kleedgelegenheden zijn echter gescheiden (zie fig. I).

De twee kinderbaden, gelegen tusschen zwem- en luchtbad (zie luchtfoto), dienen uitsluitend voor klassikaal onderwijs en zijn daarom van het overige gedeelte van het zwem- en luchtbad afgescheiden. Zij hebben dan ook afzonderlijke toegangen. Bij den opzet is er rekening mede gehouden om, met behoud van de mogelijkheid tot afscheiding, het zwem- en luchtbad zooveel mogelijk met elkaar in verbinding te brengen, hetwelk bereikt is door het openluchtbad om de kinderbaden heen op het zwembad te laten aansluiten. Door de afscheidingen van het kinderbad aan den kant van het zwembad door een laag muurtje en aan de zijde van het luchtbad door lage struiken te vormen, is tevens het contact tusschen zwem- en luchtbad, ondanks het tusschengelegen kinderbad, zooveel mogelijk behouden.

Het zwembad wordt omgeven door een hoogen randmuur, het openluchtbad door een 10 M. breede beplantingsstrook, welke aan de binnenzijde laag naar buiten toe oploopt en zoo in de toekomst op natuurlijke wijze bij de boomen van het aan te leggen park kan aansluiten.

Het diepe bassin, fig. III, met een oppervlakte van 50 x 20 M², heeft een waterdiepte varierende van 1.80—2.25 M., terwijl ter

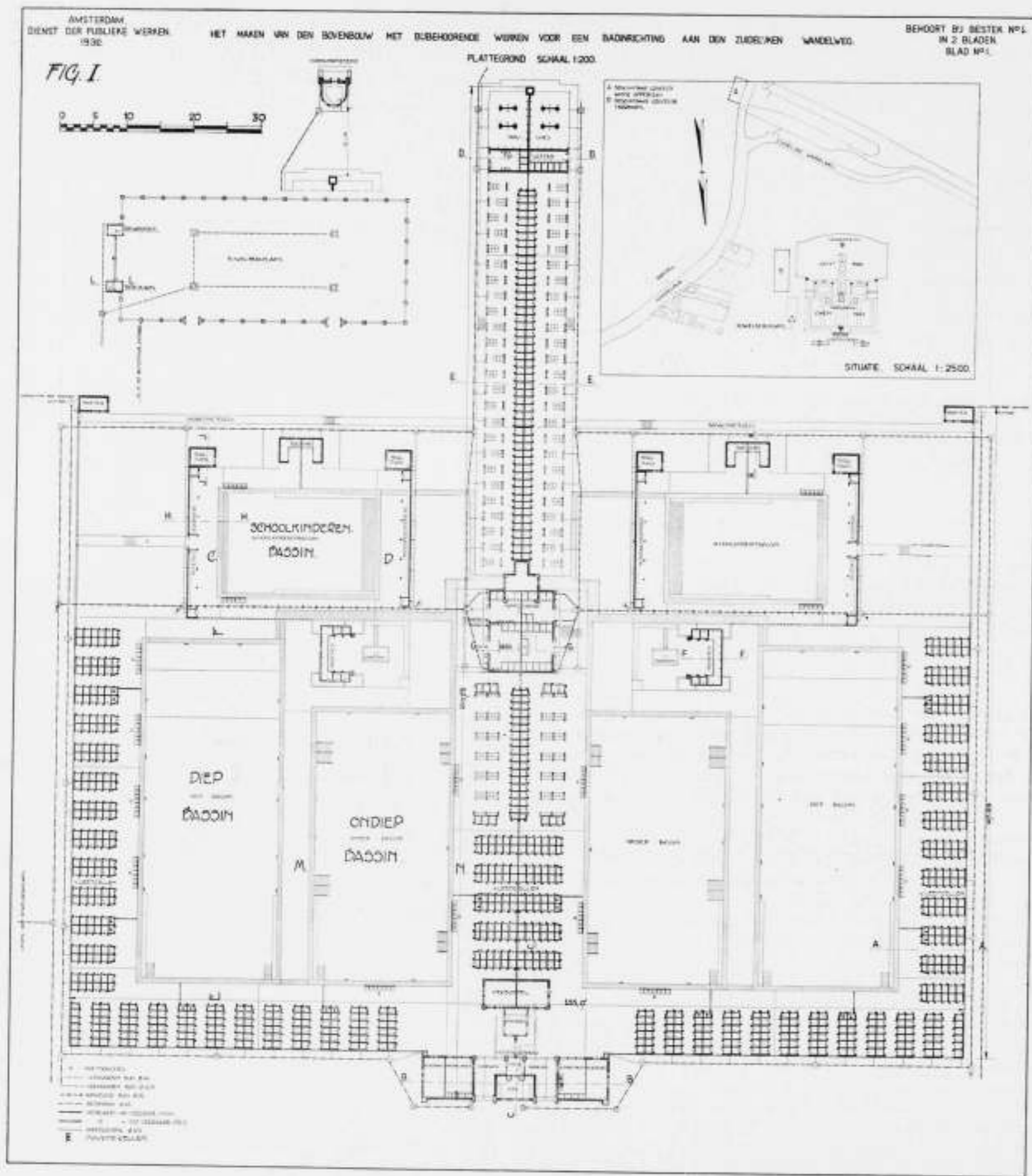

FIG. I. PLATTEGROND. ZWEMINRICHTING ANNEX OPENLUCHTBAD AMSTERDAM ZUID

DIENST PUBLIEKE WERKEN

plaats van de springplanken over een oppervlakte van 20×4 M², een waterdiepte van 3 M. aanwezig is. Het ondiepe bassin, fig. IV, heeft een oppervlakte van 40×20 M², met een waterdiepte, welke in breedte-richting van 0.60—1.30 M. verloopt. Het schoolkinderenbassin, fig. V, met een oppervlakte van 15×22.80 M², heeft 3 verschillende diepten t.w.: kniehoogte (0.40—0.50 M.), heuphoogte (0.75—0.90 M.) en borsthoogte (1.10—1.30 M.).

Oversteken, lang 12.60 M., breed 0.60 M., waarop de instructie-

306

leuningen zijn geplaatst, zijn aangebracht ter weerszijden van het ondiepe gedeelte van het diepe bassin, aan de diepe zijde van het ondiepe en aan beide kanten van het kinderbassin. De groote opzet van de inrichting bracht mede het scheppen van een groot aantal kleedgelegenheden. Om de capaciteit hiervan te vergroten is voor een klein gedeelte van het zwembad en voor het gehele openluchtbad het zogenaamde „Wechsel-kabine“-systeem toegepast. Dit is hier zoo uitgevoerd, dat bij een groep kabinen een groot aantal ijzeren

FIG. 3. DOORSNEDE OVER HET DIEPE BASSIN

FIG. 4. DOORSNEDE OVER HET ONDIEPE BASSIN

FIG. 5. DOORSNEDE OVER HET SCHOOLKINDERENBASSIN

kleedkasten behoort (verhouding 1 : 3), fig. I. Een bezoeker kleedt zich in een kabine uit, hangt zijn kleeven op een speciaal daarvoor geconstrueerden kleevenhaak, welke hij daarna in een ijzeren kastje opbergt. De kabine is weer onbezet en kan door een volgende bezoeker gebruikt worden; op deze wijze wordt de capaciteit bepaald door het aantal kleeckastjes. Het zwembad bevat 688 gewone kabinen en 48 wissel-kabinen, zoodat het een capaciteit heeft voor $688 + 3 \times 48 = 832$ bezoekers. Het openluchtbad heeft 100 wissel-kabinen; de geheele inrichting kan dus 1132 personen bevatten, ongerekend de kinderbaden.

Ten einde de 688 gewone kabinen met het minste ruimteverlies en zoo overzichtelijk mogelijk te plaatsen, zijn deze vereenigd in groepen van 12, welke de bassins aan drie zijden omgeven. De groepen van kabinen nemen een breedte van 6.70 M. van het 9.70 M. breede perron in beslag, zoodat een looppad van 3 M. overblijft. Een nadeel van deze wijze van opstelling is, dat de bezoeker slechts over de perrons de kabinen kan bereiken. Men gaf echter aan dit overzichtelijke systeem de voorkeur boven een oplossing met een gang achter de kabinengroepen.

Aan den bassinkant heeft het perron een goot voor het schroben regenwater, terwijl de afscheiding tusschen perron en bassin wordt gevormd door een 75 c.M. breeden, verhoogden teak-houten rand, welke niet met schoenen betreden mag worden, zie fig. VIII.

De kleedgelegenheden bij de kinderbaden zijn gemeenschappelijk en uitgevoerd als lange banken onder een houten luifel. De waterversching van het bad, met een maximum van 80 M³. per uur, is als volgt: het duinwater wordt in de kinderbassins op een vijftal plaatsen ingelaten, omdat in dit ondiepe bassin de meeste kans op natuurlijke voorverwarming van het water bestaat. Een buisleiding verbindt dit bad met het ondiepe bassin, dat op zijn beurt op dezelfde wijze met het diepe bassin in communicatie staat.

Uit dit laatste wordt het water door middel van pompen afgezogen, en naar het ± 10 M. boven de perrons gelegen waterreservoir geperst. Afsluiters in de verbindingsbuizen tusschen de bassins maken dat elk bad afzonderlijk leeggepompt kan worden. De betonnen vlakke bodems der bassins maken verder mogelijk, dat op geregelde tijden door middel van een elektrische pomp, het bezonken slib uit de bassins kan worden verwijderd.

De gebouwen bij de inrichting bestaan uit: het hoofdgebouw, waarin zijn ondergebracht een chefskamer, een kassa, voor elke afdeling een kamer voor drenkelingen, benevens een bergruimte. Achter dit hoofdgebouw is gelegen een controle-ruimte en het personeel-gebouwtje.

FIG. 7. VOETENDOUCHE

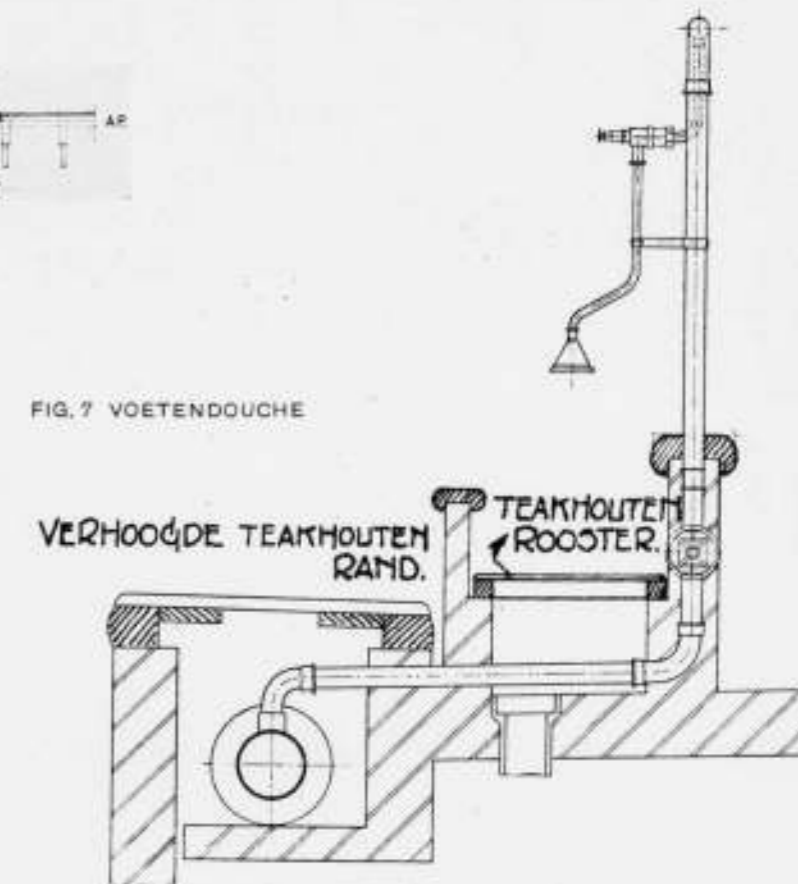

FIG. 8. VERHOOGDE RAND TUSSEN BASSIN EN PERRON

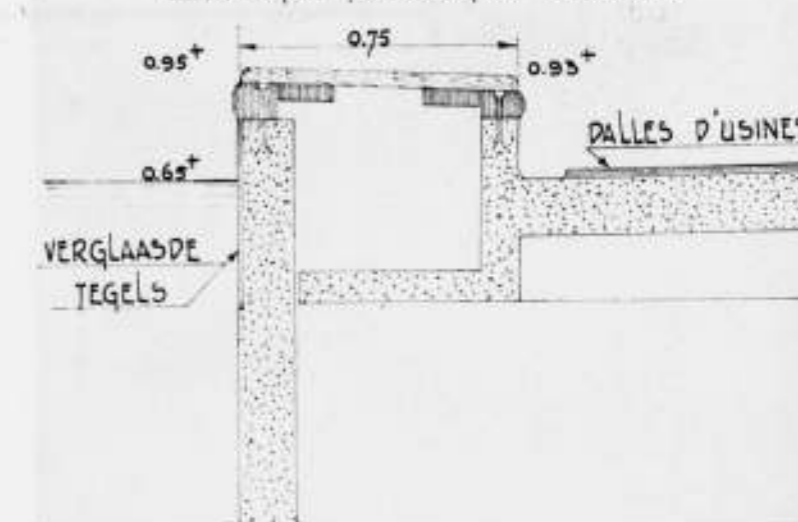

FIG. 9. DILATATIE-VOEG IN DE BASSINS

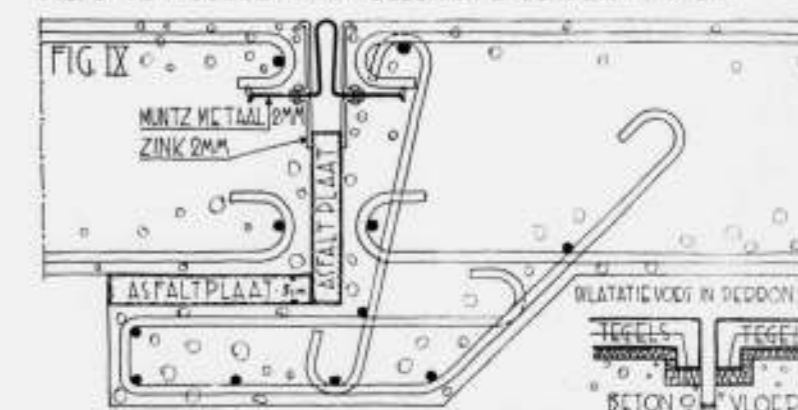

FIG. 9. DILATATIE-VOEG IN DE BASSINS

307

OVERZICHTSFOTO FUNDEERING ZWEMINRICHTING ANNEX OPENLUCHTBAD AMSTERDAM ZUID

DIENT PUBLIEKE WERKEN

Het pompgebouw bevat op den beganegrond de toiletten voor het zwem- en het kinderbad, op de eerste verdieping de pompen welke, zooals hierboven reeds gemeld, het water aan het diepe bassin onttrekken en het opvoeren naar het boven deze pompruimte gelegen waterreservoir.

Het water uit dit reservoir wordt gebruikt voor spoelwater voor de toiletten, voor gewone en voetendouches en voor het schoonspuiten van kabinen en perrons.

De gewone douches zijn niet verplichtend gesteld, wel echter de voetendouches, welke in groepen van 5 en 7 stuks op diverse plaatsen tegen den teakhouten looprاند om de bassins zijn opgesteld, zie fig. VII.

De gewone douches zijn in eenige aan de bassinzijde gelegen kabinen ondergebracht en tusschen het ondiepe- en kinderbad vereenigd tot een groep van 12 stuks. Bij deze douchegroep is een fonteintje ontworpen, met in den fonteinbak een voetstuk, waarop in de toekomst een beeldhouwwerk geplaatst zal worden. Een lage muur, waartegen aan de binnenzijde banken zijn aangebracht, sluit deze meer intiem gehouden plek van het overige bad af.

In het luchtbad, dat ook zijn aparte douches- en toiletgelegenheden heeft, ligt in het verlengde van het perron, waarop de kabinen en de ijzeren kleerkastjes geplaatst zijn, het consumptie-tentje.

Constructie en keuze van materialen voor dit werk zijn hoofdzakelijk het gevolg van de eischen, welke de commissie voor de zwembaden had geformuleerd.

Zoo stelde men vooreerst den eisch, gezien de slechte ervaringen elders opgedaan, dat het bassinwater geheel van het grondwater zou worden afgesloten.

De consequentie hiervan was, dat de 6 bassins werden uitgevoerd als betonkuisen. Wanneer de bassins gevuld zijn staat het water op 0.65 M. — N.A.P. en waar het bad in een met zand opgehoogd terrein ligt, waarvan de grondwaterstand op ± 0.50 M. — N.A.P. kan worden aangenomen, oefenen de baden in deze omstandigheid een verticale belasting op den ondergrond uit. Deze belasting kan nog toenemen, daar op korten afstand van het bad de oorspronkelijke polder met een zomerpeil van 2 M. — N.A.P. nog aanwezig is, zoodat voor zeer droge tijden op dezen lagen grondwaterstand moest gerekend worden. De eisch dat de baden te allen tijde leegge-

pompt moeten kunnen worden, maakte, dat tevens op opdrijving van de leege bassins door het grondwater gerekend moest worden, waarbij de hoogste grondwaterstand op 0.00 M. N.A.P. werd aangehouden.

Deze sterk varierende belasting, alsmede de aard van den fundeeringgrond maakte het wenschelijk de bassins te onderheien. Door de palen als trekpalen uit te voeren, dienen zij tevens om het opdrijven van de leege bassins te voorkomen, zoodat deze niet zwaarder dan voor de constructie noodig is, uitgevoerd werden.

Het diepe en het ondiepe bassin zijn, gezien hun groote lengte (40 en 50 M.) door een dilatatie-voeg in twee gelijke deelen verdeeld. De dichting van deze dilatatie-voeg is, zooals op fig. IX is aangegeven, bereikt door een dubbele dichting van asphalt-filt en Muntzmetaal.

Ten einde de verticale bassin-wanden niet bloot te stellen aan de werking van de perrons, zijn deze laatste geheel vrij van de eerste gehouden.

De verbinding tusschen deze twee wordt tot stand gebracht door een teakhouten looprاند, welke den koker afsluit, die gevormd wordt door de verdieping van het perron en gebruikt wordt voor den doorvoer van buizen, noodig voor den aanvoer van het water voor voeten- en gewone douches, zie fig. VII.

De palen staan onder de in breedte-richting loopende balken, waarop de bassinvloer is opgelegd; voor oplegging van de bassinwanden zetten deze balken zich als consoles in verticale richting voort. De betonvloer werd, nadat de beton gestort was, afgerijd, waarna na ± 5 uur een dun laagje cement werd opgestrooid, dat met een „Amerikaan" werd ingewerkt. Om de bassinwanden glad te krijgen werd de binnenbekisting voorzien van plaatijzer, terwijl in de bovenste 50 c.M. van den bassinwand een inkassing werd gespaard voor het aanbrengen van een tegelrand.

De onderheide bassins maakten het gewenscht de perrons op palen met opzetters te fundeeren; zij zijn in een betonconstructie uitgevoerd, volgens een door balken gedragen vloer, welke door dilatatievoegen op 25 à 30 M. afstand wordt onderverdeeld. Ter plaatse van de celgroepen heeft het perron afschot naar den randmuur terwijl het open perron naar de bassinzijde helt. De perrons zijn over hun geheele oppervlakte met tegels bedekt.

BETON TOREN ZWEMINRICHTING ANNEX OPENLUCHTBAD AMSTERDAM ZUID

Bij de keuze van de materialen is vooral rekening gehouden met het feit, dat deze inrichting gedurende negen maanden van het jaar ongebruikt is. Vóór alles werd dus gezocht naar materiaal, hetwelk een minimaal onderhoud vereischt. Voor de kleedcellen in de reeds bestaande inrichtingen was tot nu toe hout gebruikt, dat, afgezien van de hooge onderhoudskosten (vooral schilderwerk) bloot staat aan ernstige beschadigingen door het publiek (gaten boren, beschrijven, enz.), terwijl uit hygiënisch oogpunt hout met zijn vele naden, ook niet aanbevelenswaardig is. Het was dus zaak een materiaal te kiezen, dat glad, hard en niet beschrijfbaar is. Uit de verschillende oplossingen waarmede dit bereikt kon worden, zooals een halfsteens muur aan beide zijden betegeld, een muur van badcelsteen of een muur van een aan beide zijden verglaasde steen, bleek deze laatste oplossing de goedkoopste te zijn, op wit verglaasde badcelsteen na, van welk materiaal echter werd afgezien omdat deze steen bij zonneschijn te vermoeiend voor het oog zou zijn. De verglaasde steen (waalvorm) maakte tevens een afdoende aansluiting aan de overige metselwerken in waalvorm (randmuur, enz.) mogelijk.

Om de kleedcellen zoo hygiënisch mogelijk te maken werden ook de zitbanken en legplanken in geglaazuurd gebakken materiaal uitgevoerd.

Een tweede belangrijk materiaal was de bekleding van de perrons. Als eerste eisch waaraan moest worden voldaan, geldt dat dit materiaal in natten toestand niet glad wordt, terwijl het, evenals het materiaal voor de kleedcellen, bij zonneschijn niet hinderlijk voor het oog mocht zijn. Deze twee eigenschappen werden gevonden bij de toegepaste chamotte-tegels, de z.g. dalles d'usine.

Het houtwerk van de kabine-deuren, de kokerafdekkingen, de looppaden om de bassins, de banken, enz. is uitgevoerd in teakhout; het dakhout van de kabinen is tweemaal geolied vurenhout, het hang- en sluitwerk is van koper.

Het openluchtbad wordt gedraineerd door een systeem van gres-buizen. Aan de achterzijde van de hierboven omschreven 10 M. breede beplantingsstrook is het omgeven door een 2 M. hoog ijzeren hek.

Terzijde van het zwembad is een fietsenstalling ontworpen, welke thans een capaciteit heeft voor 400 fietsen, terwijl er ruimte is om deze capaciteit te verdubbelen.

POMPGEBOUW DIENT PUBLIEKE WERKEN

De fundeering en de betonconstructie zijn uitgevoerd voor f 153.700,— door Christiani en Nielsen's Gewapend Beton Mij. te 's-Gravenhage.

De bovenbouw werd uitgevoerd voor f 214.700,— door de firma J. N. W. Hoonakker & Jan Egas te Amsterdam. De totale bouwkosten hebben rond f 600.000,— bedragen.

VEREENIGING VOOR VOORTOEZET EN HOGER BOUW-KUNST ONDERRICHT.

In de jaarlijksche Algemeene Vergadering van bovengenoemde vereeniging, die in Juli 1931 werd gehouden, werd van verschillende kanten aangedrongen op herziening van het leerprogramma van den Cursus. Sterk kwam de meening naar voren, dat veel te omvangrijke onderwerpen werden behandeld door daartoe onvoldoende geschoolde en te weinig ervaren deelnemers. Er werd een Commissie benoemd, die deze bezwaren nader zou onderzoeken en hierover rapport uitbrengen.

In deze Commissie werden benoemd:

Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, voorzitter van den Raad van Toezicht; Ir. G. J. Friedhoff, vertegenwoordiger in het bestuur voor den B.N.A.; B. T. Boeijsing, vertegenwoordiger in het bestuur voor A. et A. en secretaris van de vereeniging; J. H. Feltkamp, vertegenwoordiger in het bestuur van de Club van afgestudeerden van den Cursus; W. Kromhout, oprichter van den Cursus en oud-voorzitter van de vereeniging; Jan de Meijer, voorzitter van de vereeniging; Prof. W. van der Pluym, penningmeester van de vereeniging.

Deze Commissie heeft een voorloopig verslag uitgebracht in de jaarlijksche Algemeene Vergadering, die 16 Juli l.l. werd gehouden.

Door de bijzondere tijdsomstandigheden en daarmee verband houdende vermindering van bijdragen en subsidie's moest de Commissie haar wenschen zeer beperken. Haar voorstellen bevatten hoofdzakelijk verhoogde eischen van toelating tot den Cursus met vereenvoudiging van het leerprogram en daarnaast eenige wijzigingen in de organisatie. Door een redactie-wijziging van art. 2 der statuten zal de onjuiste opvatting, dat de Cursus een architecten-opleiding is en waardoor het verkeerde gebruik van gediplomeerden ontstond, die zich wel architect H.B.O. noemen, worden tegengegaan.

De Algemeene Vergadering heeft zich met de voorstellen

ONDIEP BASSIN MANNENAFDEELING

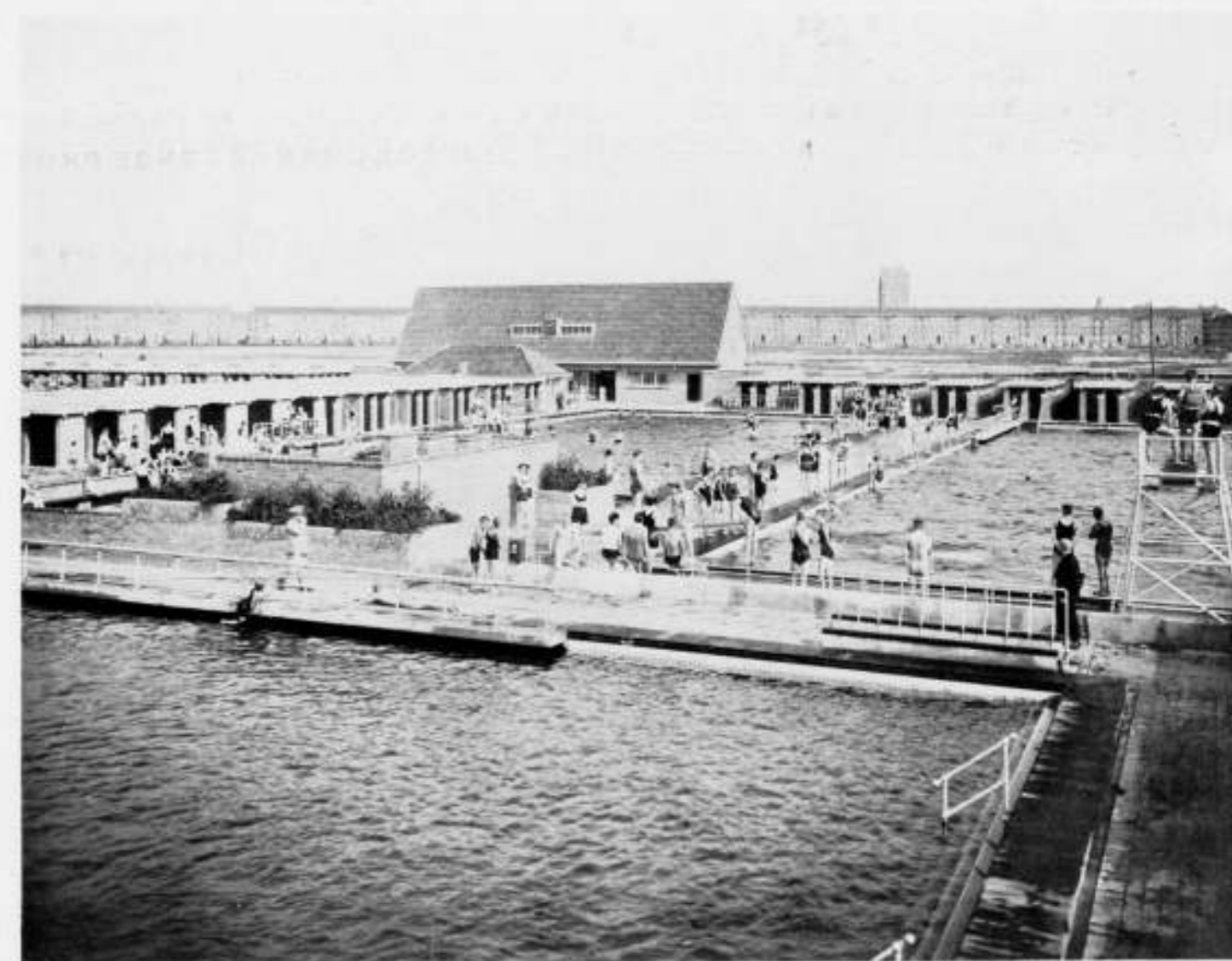

SCHOOLKINDERENBASSIN EN DIEP BASSIN VROUENAFDEELING

ZWEMINRICHTING AMSTERDAM ZUID

OPENLUCHTBAD MET CONSUMPTIETENT

DE DRIE BASSINS DER MANNENAFDEELING

ZWEMINRICHTING AMSTERDAM ZUID

NOORDER BAD TE ZANDVOORT

MAURITS PLATE ARCHITECT B.N.A.

vereenigd en de Commissie opdracht gegeven, op deze basis verder een Leerprogramma en gewijzigde Statuten en Huish. reglement samen te stellen. Inmiddels zullen deze wijzigingen bij toelating van nieuwe Deelnemers en samenstelling van het lesrooster voor het eerstvolgend cursusjaar, reeds zooveel mogelijk worden toegepast.

De voornaamste wijzigingen zijn als volgt:

De geheele cursus omvat 4 leerjaren, waarvan het eerste een voorbereidend (toetsend) jaar is.

Tot het voorbereidend studiejaar kunnen worden toegelaten zij, die bewijzen kunnen overleggen van vaardigheid in het bouwkundig teekenen, kennis der bouwkundige samenstellingen en der bouwmaterialen, en verdere vakkundige ontwikkeling, minstens gelijk staande met die der gediplomeerden van een M.T.S. Bovendien moeten zij eventueel na de M.T.S. minstens 3 jaar op een architectenbureau werkzaam zijn geweest. De algemeene ontwikkeling der candidaten moet minstens gelijk zijn aan een driejarige opleiding bij het Middelbaar Onderwijs. Het Bestuur beoordeelt of de candidaat geacht kan worden aan alle bovenstaande eischen te voldoen.

In het voorbereidend studiejaar worden de toegelatenen verder getoetst of zij voor het volgen van den volledigen cursus geschikt worden geacht.

Het cursusgeld bedraagt f 80.— per jaar.

De aan de Deelnemers op te geven onderwerpen moeten tot in onderdeelen bestudeerd en voor zoover noodig uitgewerkt worden. Deze mogen daarom niet van te grooten omvang zijn. Het Bestuur zal hierover steeds met Docenten overleg plegen. Er zal getracht worden de betrekkingen met de Bouwkundige vereenigingen te versterken, ook voor de uitvoering van het leerprogramma.

Voor aanmelding van nieuwe Deelnemers wordt naar de advertenties verwezen.

Namens het Bestuur,

JAN DE MEIJER, Voorzitter.
B. T. BOEIJINGA, Secretaris.

HET NOORDER BAD TE ZANDVOORT.

De Redactie vraagt mij eenige zakelijke mededeelingen, ter aanvulling der gereproduceerde teekeningen.

De heer R. J. van Deurzen te Zandvoort, pachtte in 1931, voor

slechts 10 jaar, van de gemeente, een strook duinhelling met strand en zee, ter lengte van 150 M. Door dezen korten termijn werd de geheele opzet bepaald, het primitieve, het tijdelijke, zoo men wil, het sportieve.

Menig constructeur zal zich verwonderen over de lichte houtzwaarten en de eenvoudige samenstelling der kappen. De winter 1931/32, met zijn zware stormen heeft niettemin aange-toond, dat het kan. Houtverbindingen zijn niet gemaakt. De onderdeelen der kap zijn verbonden met „Aligator” kramringen. De kappen zijn gedekt met gegolfde eternit platen. Het geheel is zoo licht als een kaartendoos en zou, zoo de constructie niet een 1½ M. in het zand verankerd was, bij den minsten wind de lucht in gaan. Ook de bevestiging der eternitplaten — op menig punt heeft de wind er vrij spel onder — is gebleken voldoende te zijn. Nergens averij.

Het complex bevat o.m.: een restaurant 8 × 15 M. met annexen, 42 kleedhokjes voor heeren en 42 dito hokjes voor de dames, een centraal gebouw in het midden, met kantoor, douches, privaten en winkeltjes en aan de achterzijde een zeer ruime fietsenberging.

Aan de voorzijde zijn meerdere terrassen uitgegraven voor de bezoekers van het restaurant en van het zonnebad.

Bij de uitrusting der kleedhokjes behooren ca. 700 laden ter berging van de kleeen. Deze laden met inhoud worden aan de garderobe ingeleverd en een penning komt aan je badpak te hangen. De hokjes worden dus slechts gebruikt voor het aan- en uitkleeden. Door dit systeem is het mogelijk de capaciteit op te voeren tot een 5000 baders per dag, waaronder een zeer groot percentage dat den geheelen dag blijft kampeeren. De daken zijn donker bruin en al het houtwerk der schotten is ruig en wit „gekalkt”. De deuren en ramen zijn „Shell” geel en de letters blauw.

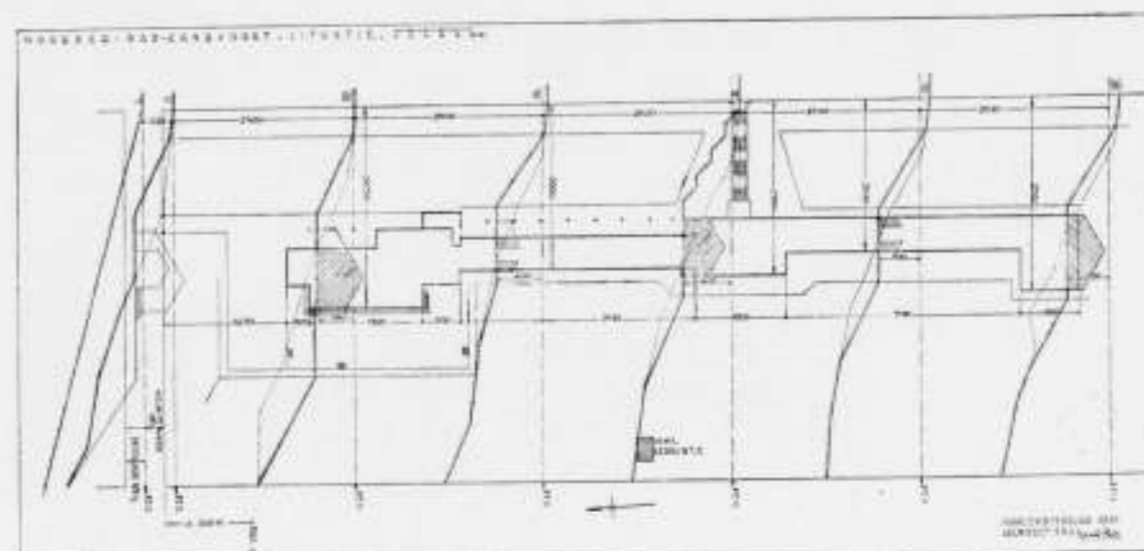
De gebouwen vlijen zich tegen het duin en volgen de natuurlijke glooiingen, de een meer naar achteren, de ander meer naar boven.

De uitvoering is zonder mijne verantwoordelijkheid tot stand gekomen. Bovendien zijn dit voorjaar meerdere aan- en bijbouwen gemaakt, letters geschilderd, reclameborden en masten geplaatst en zoo meer, waarvoor mijn advies niet werd gevraagd.

Beter ware het anders geweest, ook wellicht in het belang van den eigenaar. Ik beklag mij daar niet over. Zie, wat ik zei over het sportieve, hierboven!

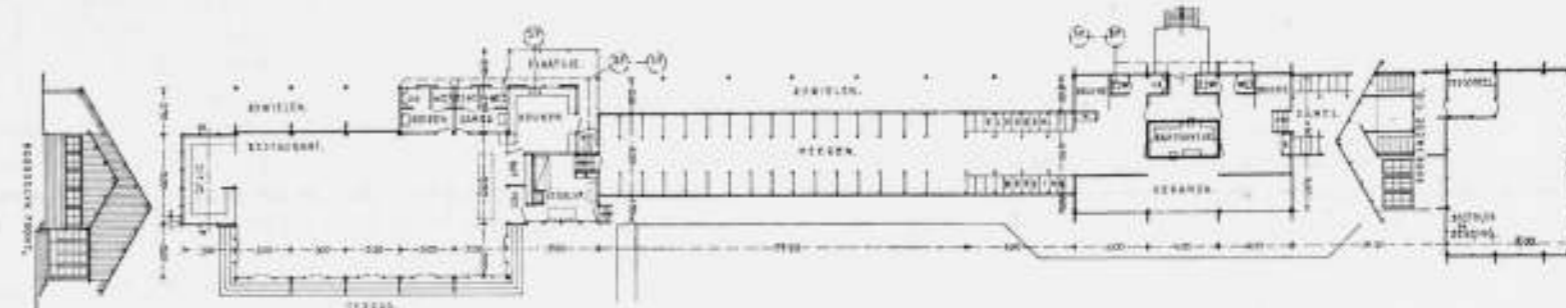
Haarlem, 23 Augustus 1932.

M. P.

SITUATIE VAN HET NOORDER BAD TE ZANDVOORT

MAURITS PLATE ARCH. B.N.A.

PLATTEGRONDEN EN GEVELS NOORDER BAD TE ZANDVOORT

MAURITS PLATE ARCH. B.N.A.

IDEËENWEDSTRIJD VOOR DE VERBETERING VAN HET STADSDEEL NORRMALM TE STOCKHOLM.

Wij ontvingen een boekwerkje met de 48 vragen en antwoorden, betrekking hebbende op bovengenoemde prijsvraag, waarvan wij in No. 22 het programma opnamen.

De antwoorden zijn zeer uitvoerig en beslaan met de vragen 54 pag. druks. Tevens is er bijgevoegd een plan van Stockholm met de tram- en autobuslijnen in 1932.

Deze documenten zijn voor belangstellenden te raadplegen op het Bureau van den B.N.A.

INGEZONDEN.

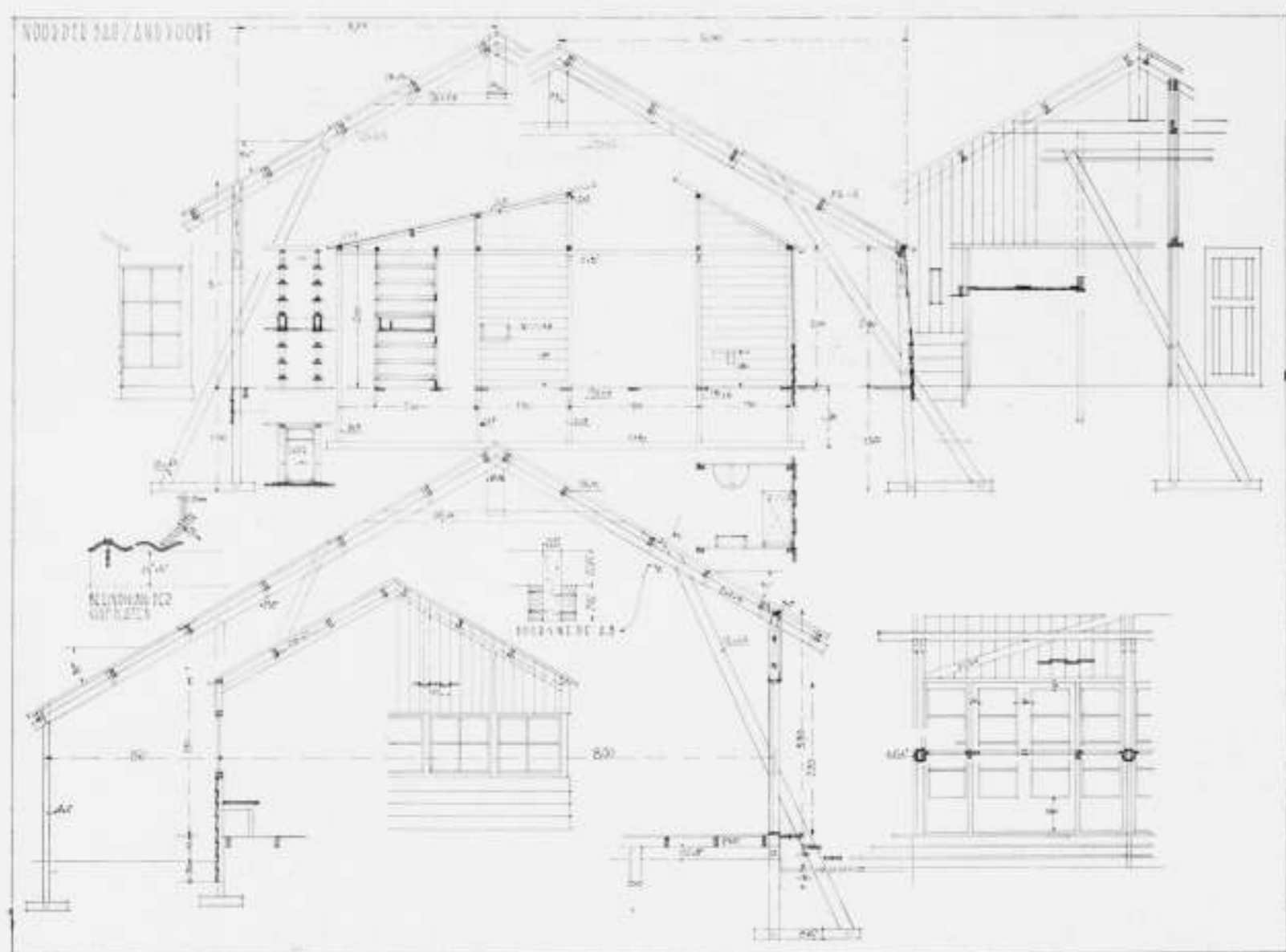
„In het Bouwkundig Weekblad van 25 Juni troffen wij een recensie over het boek „Das Fenster”.

Wij vestigen er gaarne Uw aandacht op, dat de Heeren Ir. Brinkman & v. d. Vlugt ons erop opmerkzaam maakten, dat

erin vermeld werd, dat de ramen van het Woonhuis van den Heer van der Leeuw, deels volgens het systeem Fenestra-Crittall, deels volgens een constructie van een zekeren Rascho Staikoff zouden gemaakt zijn. Onze naam wordt niet vermeld. Daar de ramen door ons geteekend en ontworpen zijn, rekening houdend met de architectonische wenschen en met de aansluitingsdetails, lijkt ons deze mededeeling, indien niet van kwade trouw, dan toch zeker van een verregaande slordigheid te getuigen, daar de schrijver van het boek toch zeker zijn licht had moeten opsteken bij de architecten van de in het boek gepubliceerde bouwwerken.

U bij voorbaat dankend voor de plaatsing

Hoogachtend,
KONINKLIJKE FABRIEK
F. W. BRAAT N.V.”

DOORSNEDEN EN DETAILS NOORDER BAD TE ZANDVOORT

MAURITS PLATE ARCH. B.N.A.

HOUTEN RAMEN.

In Nos. 26, 27 en 28 van het „Zentralblatt der Bauverwaltung“ geeft prof. Neufert een reeks artikelen over „Holzfenster“. Overweldigend veel nieuws bevatten ze niet; als samenvatting zijn ze niettemin zeer te waardeeren. De opgave „venster“ is, een verbinding te geven tusschen wat binnen en wat buiten is. Daar de mensch evenwel niet tevreden is met den gang van de natuur, wil hij in die verbinding regelen optreden. Dit geeft aanleiding tot het gecompliceerde ding, dat wij kortweg „raam“ noemen.

Het venster op tafelhoogte is het meest gebruikelijke en zeker op zijn plaats in vertrekken, waar aan tafels gewerkt wordt. De algemeene toepassing daarvan in alle ruimten is niettemin gedachteloos; er is ook hier behoefte aan een leidend beginsel. Een heele reeks van ruimten, als keukens, en in het bijzonder alle werkruimten, hebben een ander soort raam noodig.

Vensters met een daghoogte van 90 à 100 c.M. komen in aanmerking voor bureaus en scholen. Een daghoogte van 1.30 M. is aan te bevelen voor slaapvertrekken en ruimten, waar veel wandvlak noodig is. Een goede verlichting wordt verkregen met een raam, dat op 1.50 M. hoogte is aangebracht. Het ligt op de grens van onzen horizon, doch leent zich uitstekend voor ruimten, waar werktafels onafhankelijk van de raamstelling geplaatst moeten worden. Het raam boven lichaamshoogte is bijzonder geschikt voor garderobes, geeft uitstekend licht ook in de diepte van de vertrekken. De behoefte aan uitzicht kan bevredigd worden door een enkel raampje lager te plaatsen.

De breedte van het venster hangt eigenlijk met den opbouw samen. Het smalle venster is typisch voor metselwerkbouw. De vensterrij is het gegeven voor hout- en skeletbouw met vele steunpunten op gelijke en niet te groote afstanden. Het tegenwoordig zoo geliefde lange venster is het resultaat van ijzer- en betonskeletbouw met steunpunten op groote afstanden. Het venster als opening in den muur geeft niet veel verbinding met „buiten“, de wand schijnt hier slechts uitgesneden. Wie iets van de omgeving gewaar wil worden, moet zijn hoofd uit het raam steken of een spion gebruiken.

Een rij vensters met geringe peilerbreedte kan goed verlichte ruimten geven. Eenige meerdere breedte der tusschensteunpunten zal daar geen

schade aan doen, vooral niet, wanneer er geen einddammen zijn; de gordijnen kunnen dan voor de tusschensteunpunten hangen. Op deze manier vallen de tusschendammen weinig op. Dit nader vanzelf de groote mode „het bandvenster“, dat thans overal toegepast wordt, ook daar, waar het zeker niet op zijn plaats is. Wanneer de dragende deelen, peilers b.v., teruggeplaatst worden, is de bekende indeeling mogelijk, die van de buitenwanden niet anders maakt dan één doorlopenden lichtwand met borstwering. Vertrekken met dergelijke ramen hebben eigenlijk geen buitenwand meer, maar zijn met glas bezette loggia's. Verstaat de bouwmeester de kunst dit in detail te versterken, dan kunnen zulke ruimten iets geven van een ruim en vrij levensgevoel tot bevordering van een op zich zelf vertrouwend menschenras, dat de beschermende omhulling van afgesloten ruimten bewust verwerpt.

Over de verlichting met daglicht wordt zelfs in technische hoogeschoolen niet veel verteld. De studies van Fischer en Frühling zijn nog altijd het laatste nieuws op dit gebied. Het is te hopen, dat wat hier goed begonnen werd, spoedig vervolgd zal kunnen worden. In het algemeen gaat men nog altijd te werk naar Luckiesh „Licht und Arbeit“, wat voor kunstlicht wel ongeveer juist is, maar voor daglicht niet opgaat.

Bij groote vensters, in het bijzonder bandvensters, kan men aannemen, dat de lichtsterkte, loodrecht op de zwaarte-as gemeten, recht-evenredig is met den afstand. Daar de werkvlakken (tafels b.v.) niet loodrecht op die zwaartelij staan, doch er een scherpe hoek mede vormen, zoo vermindert de lichtintensiteit met de cosinus van den invalshoek. Van de door Frühling voor Oeram verrichte metingen worden in de figuren 1, 2 en 3 de resultaten weergegeven. Jammer genoeg is ook daarbij het venster als opening opgevat. De plaatsing van de kozijnen kan met een diepe of met een ondiepe negge geschieden.

De diepe negge heeft eigenlijk geen enkel voordeel, wel wordt het boven-deel van het raam goed beschermd, maar daartegenover staat, dat de borstwering meer water opneemt. Een ondiepe negge maakt het mogelijk radiatoren onder de ramen te plaatsen. Een half diepe dag is voor het oog de minst bevredigende oplossing. De steenen vensterbank is nog altijd de beste vorm, die zich laat denken. Schrijver bedacht een vensterbank, die de heele muurbreedte binnen en buiten in eens afdekt.

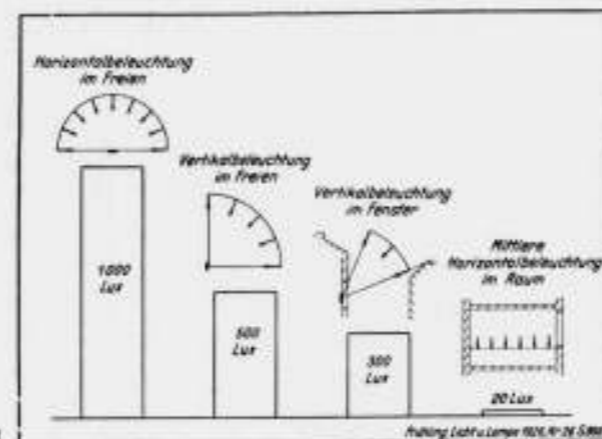

FIG. 1

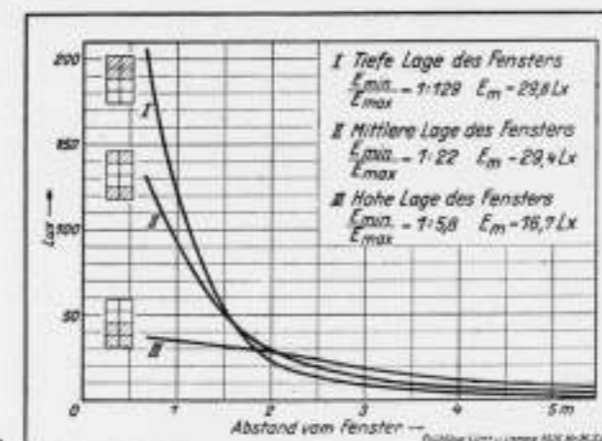

FIG. 2

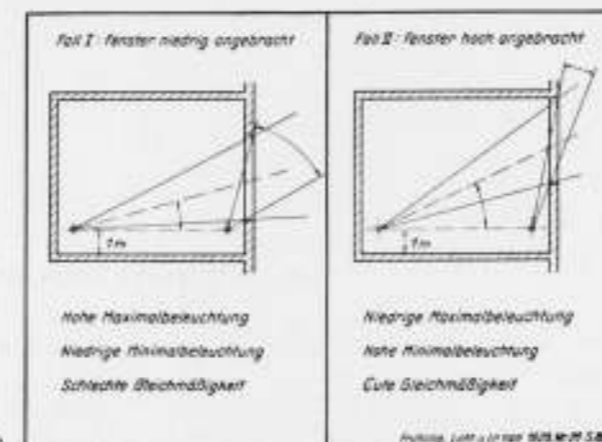

FIG. 3

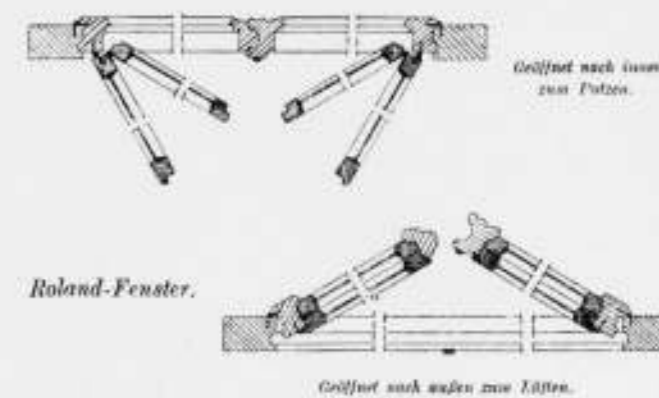
Verschillende manieren, waarop een kozijn aangebracht kan worden, passeeren dan de revue. Merkwaardig is de conclusie, dat vóórgebouwde kozijnen de beste aansluiting bij metselwerk zouden geven.

Het naar buiten draaiende raam wordt door den wind in de sponningen gedrukt. In streken, waar het veel waait, is deze venstervorm dan ook algemeen. De nadeelen met schoonhouden zijn bekend genoeg. Het naar binnen draaiende raam heeft althans dit nadeel niet. Een zoowel naar binnen als naar buiten draaiend raam geeft hier de oplossing; hiervan bestaan eenige zeer bruikbare constructies. Tenslotte vereenigt het, om een verticale as draaiende raam, verschillende voordeelen in zich. Het draaipunt moet op ongeveer 2/3 van de breedte genomen worden. Voor houten ramen ontwierp schrijver daarvoor een vorm, die eenvoudig en afdoende is.

Het Roland-venster fig. 4 heeft de voordeelen van een naar binnen en naar buiten draaiend raam gecombineerd. Het Neufert-venster tracht verbetering te geven door de gewone sponning te vervangen door een hermetisch aanslag. De uitvoering is volgens schrijver zoo eenvoudig en billijk, dat daardoor het bezwaar, dat de gummistroken eens in de vijf jaren, zegge gelijk met het opschilderen, vervangen moeten worden, geen bezwaar meer is; bovendien kan het raam zoowel naar binnen als naar buiten geopend worden.

Een afdoende dichting voor ramen wordt door veerende metaalstrooken of hermetisch sluitende gummistroken verkregen. Van de talrijke sluitingen wordt een dubbel-excentriek genoemd, die het raam reeds op een afstand van 2 c.M. begint aan te trekken.

Voor verwarming wordt afdekking van den radiator met een niet geheel tot het kozijn doorlopende afdekking aanbevolen. Voor groote draaideuren is een aanvullende verwarming vanuit een keldertje gewenscht.

Roland-Fenster.

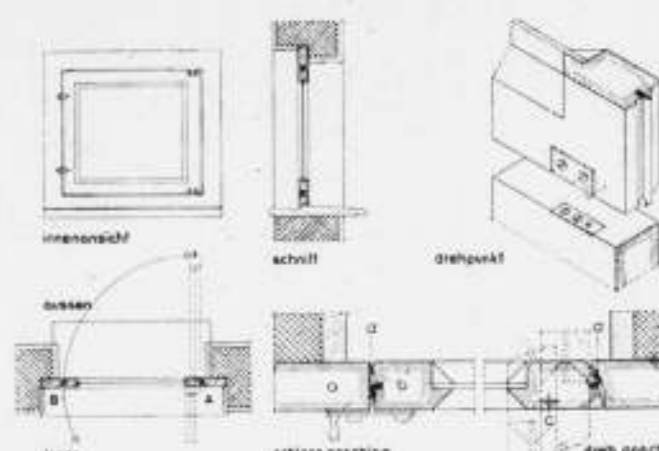

FIG. 4

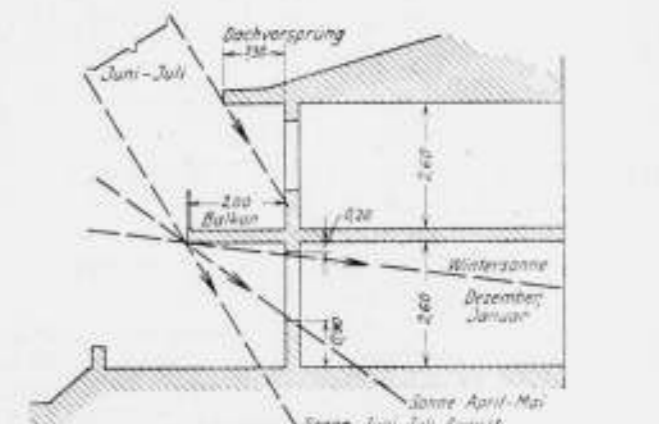

FIG. 5

Het stofvrij houden van die ruimte blijft dan natuurlijk een moeilijkheid. De in den zomer zoo hinderlijke broeikaswarmte achter vensters, is alleen weg te nemen, door schermen buiten vóór de ramen aan te brengen.

Schrijver heeft bij een proefgebouwtje de vensters op het Oosten hoog aangebracht, zoodat geen voorziening tegen inkijken noodig is, en de morgenzon ongehinderd binnen kan schijnen. Aan de Zuidzijde is een doorlopend balkon aangebracht, dat in den winter het volle zonlicht binnen laat, terwijl het vanaf Mei reeds schaduw begint te geven in het heele vertrek. Zie fig. 5.

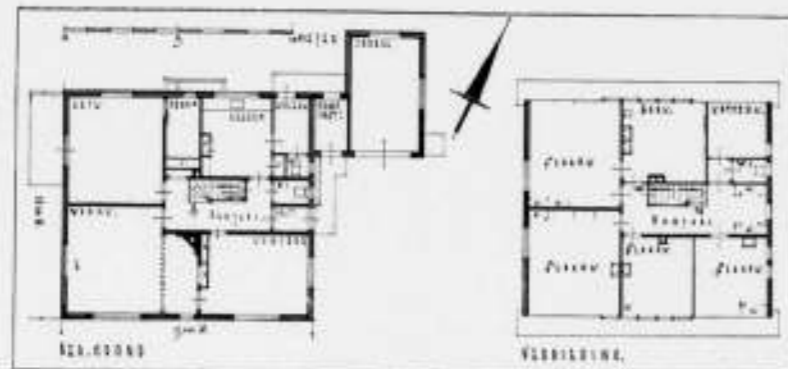
In het Westen helpt, bij den daar lagen stand van de zon, geen balkon. Dit is hier dan ook niet aangebracht, daar de wind uit het Westen, zelfs in den zomer, het gebruik daarvan ongunstig beïnvloedt. Het plaatsen van loofhout geeft aan deze zijde de beste voorziening, daar het 's zomers schaduw geeft en 's winters het licht doorlaat.

Het kan, gaat schrijver voort, nooit de bedoeling zijn, de problemen, die zich bij het venster voordoen, volledig te behandelen, omdat ze zich met het leven van den mensch zelf ontwikkelen en veranderen. Bepaalde grondwaarheden dringen echter steeds weer door, ook wanneer ze in overvloed van eenzijdigheid vergeten schijnen te zijn of tot bijzaak geworden.

Zoo is een terugslag op de venster-epidemie merkbaar, want na het aanvankelijk enthousiasme voor zon en openheid komt de vervelende werkelijkheid met kolerekeningen, gordijnenwasch en tocht. Er ontstaat daarmee weer de neiging het venster zoo klein mogelijk te maken, wat weer nalooers en receptgelooft geeft, enz.

De werkelijk moderne architect zal elke opgave bestudeeren, om daarmee uit eigen oordeel de noodige constructies te ontwikkelen.

BUITENHUIS TE ELST

ARCHITECT J. W. FRANKEN B.N.A.

BUITENHUIS TE ELST. (O.B.), ARCHITECT J. W. FRANKEN B.N.A.

Het Buitenhuis „De Breyendaal" is gelegen aan den Rijksweg Arnhem/Nijmegen, nabij de voormalige spoorweg-halte „De Vork", Gem. Elst (O.B.).

De nog jonge „Landheer" vroeg een huis van bescheiden afmetingen, op het ± 30 H.A. groote terrein, 't welk voor het grootste gedeelte werd beplant met vruchtboomen, waar de vette klei in onze Betuwe zich zoo uitmuntend voor leent.

De gevels zijn opgetrokken van gelen gevelklinker met donkere mondsteen (plint).

Het geheel wordt centraal verwarmd vanuit den kelder (warmwaterinstallatie). Koudwatervoorziening door middel van een Sihi-pompaggregaat.

Van de oorspronkelijke bedoeling, het geheel te voorzien van meubelen volgens het ontwerp van den architect, moest door „bezuiniging" worden afgezien en bepaalde zich tenslotte tot een dressoir-speelgoedkast, terwijl de slaapkamers werden uitgerust met stalen meubelen (Gispes). Werd opgeleverd 15 November 1931 en was ondershands opgedragen aan de fa. J. de Bekker & Zn. te Arnhem.

J. W. F.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
 REDACTIE: WIEGERBRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
 REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
 1932 3 SEPTEMBER N° 36

WERKBUNDSIEDLUNG 1932 WEENEN.

Wij ontvingen over dit onderwerp een tweetal artikelen. Wij hebben ze, met hun hier en daar eenigszins verschillend oordeel over deze Siedlung, hieronder beide afgedrukt. Red.

OOSTENRIJKSCHE WERKBUNDSIEDLUNG TE LAINZ BIJ WEENEN.

In deze, voor Oostenrijk zeer zeker moeilijke tijden, is het financieren en tot stand brengen van deze Werkbundsiedlung een prestatie, die ons respect afdwingt. Met taaië volharding hebben gedurende 3 jaren eenige leden van den Werkbund, onder leiding van Josef Frank, aan dit werk hun krachten gewijd en tot een goed einde gebracht.

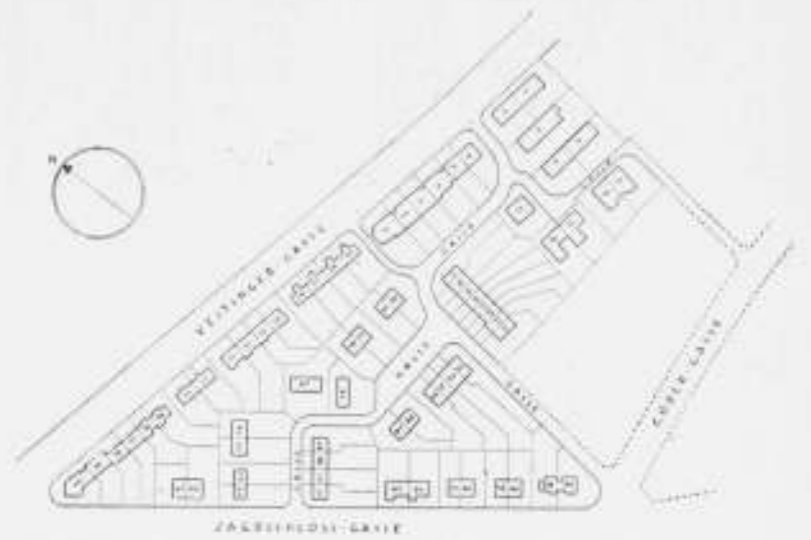
Aan 26 Oostenrijksche Architecten en 6 buitenlandsche (o.a. aan Häring, Lurçat, Neutra en Rietveld) werd opdracht gegeven 70 één-familie huizen te ontwerpen, bevattende 2½ tot 5 kamers. Deze huizen in rijen aan elkaar gebouwd, elk met hun eigen tuintje, zooals bij ons algemeen voorkomt, zijn voor Oostenrijk en vooral voor Weenen eerst in den laatsten tijd opgekomen en genieten de algemeene belangstelling van het publiek. Duizendkoppig trok het dan ook dagelijks naar het tentoonstellingsterrein en het feit, dat alle huizen te koop zijn (voor 25 tot 65.000 Shilling), heeft daartoe niet weinig bijgedragen.

Wat de ligging en het uiterlijk aanzien van het geheel betreft, steekt zij niet gunstig bij de b.v. in 1927 gebouwde Weisenhof-siedlung te Stuttgart af. De groote verscheidenheid van vorm der zeer dicht aan- of naast elkaar gebouwde huisjes, die elk nog door een andere kleur van elkaar gescheiden zijn, maakt alles zeer onrustig. Het eenige wat de zaak nog wat bij elkaar houdt, is de eenheid van het platte dak, de toegepaste bouwmaterialen en de tuinhekjes. Nieuwe bouwconstructies of materialen zijn niet toegepast; alles is op degelijke en oud beproefde wijze opgetrokken en de afwerking der huizen laat niets te wenschen over; in dit opzicht steekt de Siedlung wel gunstig af bij hetgeen men anders te zien krijgt.

Onze belangstelling wordt dus hoofdzakelijk op den plattegrond gericht en het is wel interessant te zien, hoe de verschillende architecten zich het wonen van een familie in deze huisjes voorstellen en daarvan in hun planindefining getuigenis afleggen. Opmerkelijk is het, dat de Oostenrijksche architecten voor ons gevoel den meer traditioneelen weg bewandelen en in vele gevallen niet verder gaan, dan goede, en soms zelfs slechte, burgermanshuisjes te maken. Een prettige uitzondering hierop maken de huizen van Strnad (daktuin), Brenner (woonhof), Walter Loos (minimaal woning), Groag (verdiepte woonruimte) en Adolf Loos (woonruimte met galerij).

Van de buitenlandsche architecten staan Hugo Häring, Berlijn en André Lurçat, Parijs wel het sterkst tegenover elkaar; beide geven interessante oplossingen te zien. Rietveld vertegenwoordigt ons land met een aantal huizen, die veel overeenkomst hebben met de door hem onlangs voltooide huizen te Utrecht. Heel in het algemeen gesproken, kan men van deze tentoonstelling zeggen: dat, wanneer men zijn verwachtingen niet al te hoog spant, men niet teleurgesteld wordt.

F. HAUSBRAND.

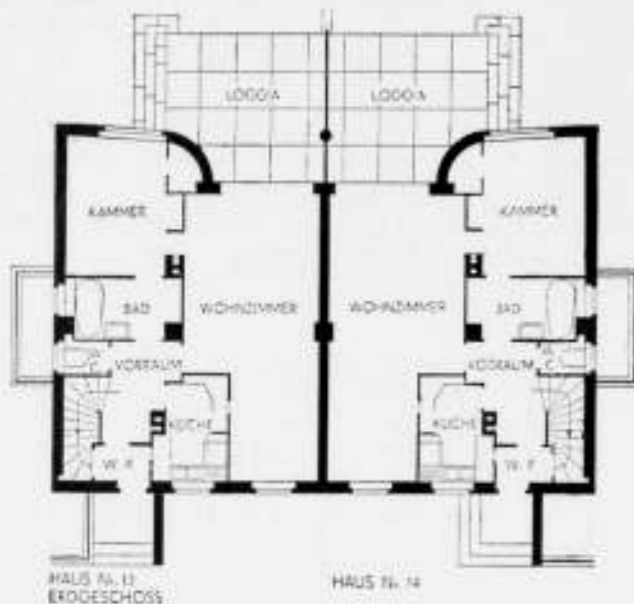
VERKAVELINGSPLAN VAN DE WERKBUNDSIEDLUNG TE LAINZ BIJ WEENEN

KELLER, 1° OOGESHOSS, OBERGESHOSS, DACHGESHOSS

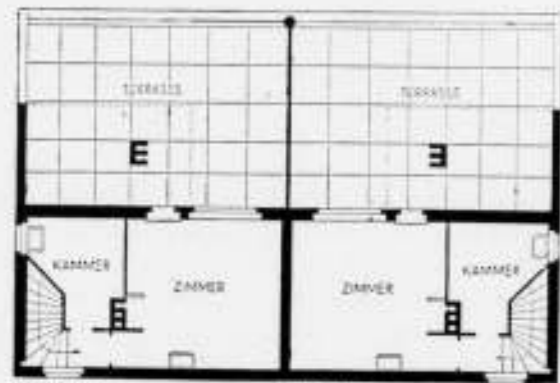

WOONHUIZEN IN DE WERKBUNDSIEDLUNG TE LAINZ ARCHITECT G. RIETVELD

HAUS NR. 13
ERDGESCHOSS

HAUS NR. 14

HAUS NR. 13
OBERGESCHOSS

HAUS NR. 14

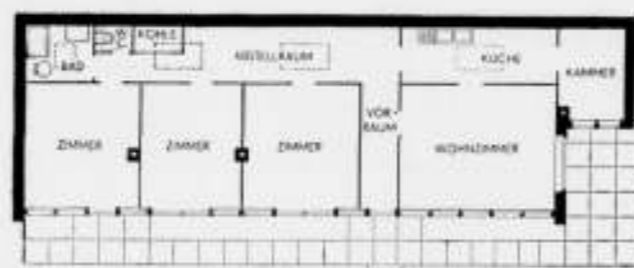

DUBBELWOHNHUIS WERKBUNDSIEDLUNG TE LAINZ
ARCHITECT OSCAR STRNAD

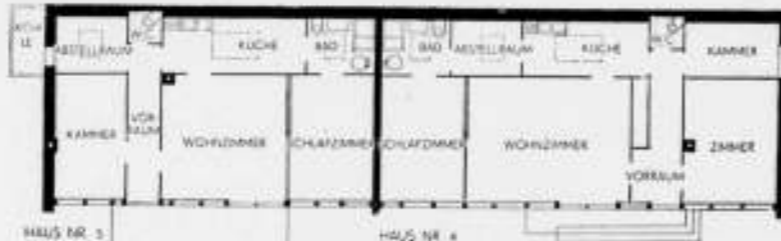
DE NIEUWE WOONWIJKEN EN DE WERKBUNDSIEDLUNG TE WEENEN.

Wanneer wij een studiereis naar het buitenland maken, doen wij dat gewoonlijk met een beeld in onze voorstelling, gevormd door het bekijken van afbeeldingen en door het lezen van artikelen in tijdschriften, die de architectuur van het te bezoeken land behandelen. Men belooft zoodoende de kans, het uit fraaie foto's en enthousiaste beschrijvingen gevormde, schoone beeld, verstoord te zien door de aanraking met de werkelijkheid. In Weenen is mij dit gebeurd, en ik wil nu trachten na mijn reis, een objectief verslag te geven van de opgedane indrukken. Alvorens de nieuwe woonwijken van Weenen te beoordeelen, dient men te zien hoe men te Weenen in de binnenstad woont. De oudere wooncomplexen zijn zes verdiepingen hoog, en behoudens bij de hoofdverkeerswegen, gebouwd aan nauwe straten. Behalve de straten en pleinen is verder geen grond onbe-

318

HAUS NR. 1

HAUS NR. 3

HAUS NR. 4

ENKEL EN DUBBELWOHNHUIS WERKBUNDSIEDLUNG TE LAINZ
ARCHITECT HUGO HÄRING

ENKEL EN DUBBELWOHNHUIS WERKBUNDSIEDLUNG TE LAINZ
ARCHITECT HUGO HÄRING

bouwd gelaten. De achtergevels ontvangen licht en lucht door een cour, welke ingesloten ligt tusschen de twee achtergevels en de trappenhuizen, waarvan de achterkanten zijn gelegen in het midden van het bouwterrein. De begane grond van deze couren is ook bebouwd.

In de betere wijken is de perceel-breedte en de bouwterreindiepte grooter dan in de arbeiderswoonwijken, waardoor de binnenplaatsen door hun grootte dientengevolge iets gunstiger zijn, doch menschelijkerwijs gesproken zijn alle vertrekken uitkomende op deze vreeselijke binnenplaatsen onbewoonbaar. Ook de vertrekken aan de straatzijde van de eerste, tweede en derde verdieping zijn door de groote bouwhoogte slecht gelegen. Algemeen bevatten deze woningen weinig kamers, welke zoowel voor woon- als slaapruiden dienen. Wellicht ligt hierin voor een groot gedeelte opgesloten, dat de Weener niet in huis doch buitenshuis zijn leven vormt.

Men dient zich ook de nieuwere arbeiderswoning in Amsterdam te herinneren, de 6 Meter en 6—10 M. breede perceeltjes in West, het onverstoorbare eigenbouwersplan van de kleinburgerlijke allure, de zielige achttertuintjes in de gevangenis-kooi van armelijke veranda's met de troosteloze uitzichten op de wederzijdsche bekrompenheid, en de modderige vertrapte voortuintjes.

Het aanschouwen van de nieuwe wooncomplexen, door het Gemeentebestuur van Weenen tot stand gebracht, geeft dan wel een verblijdend beeld van grootschere, wijdere en nieuwe opvatting van menschelijk wonen. Geen eigen schamele tuintjes, vóór noch achter, doch groote woongebouwen en groote open ruimten, aaneenschakelingen van zeer wijde binnenhoven, verbonden door hooge ruime overbouwingen.

In de open of ombouwde ruimten zijn de verschillende gebouwen voor algemeen nut aangebracht zooals schoolgebouwen, kinder-crèches, zittinglokalen voor artsen, tandtechnische lokaliteiten, badhuizen, wasch-, droog- en strijklouwen, een georganiseerd geheel van menschenverzorging. De wasch-, droog- en strijkinrichtingen zijn met de meest moderne machines ingericht, zoodat iedere bewoner in den daarvoor beschikbaren tijd eenmaal per week de geheele wasch gereed kan maken, d.w.z. achtereenvolgens waschen, drogen en strijken. De overige ruimte van het onbebouwde terrein is ingedeeld in grasvelden met perken, waarbij banken staan, en vervolgens in speelterreinen. Een voor- of achtergevel bestaat niet, en men voelt zich bij het bekijken van deze nieuwe Weenske woonwijken van veel burgerlijkheid verlost.

Behoudens in Heiligenstadt, waar eenige bouwblokken geheel op monumentale bogen van zeer groote afmetingen zijn opgetrokken, welke ruimteverspillend zijn, kan men niet zien, dat de woningen geweld aan is gedaan terwille van een architectonisch effect.

Het tegendeel is waar te nemen. De architectuur is zeer eenvoudig en zakelijk, al is het nog geen nieuwe zakelijkheid. De buitenmuren zijn dik en de buiten-lichtkozijnen niet groot, doch alle van dubbele ramen voorzien, wegens het zuidelijke klimaat, en dus sterke verschillen van temperatuur. Aan het centraal omhoogbrengen van de stijgleidingen in de woningen, aan de plaatsing van gasmeters, aan de met zorg afgehangen timmerwerken, met zeer fraai hang- en sluitwerk enz. voelt men, dat hier zuiver architectenwerk is verricht. Over het algemeen kan men zeggen, dat de uitvoering van de woningblokken in Weenen op een hoog peil staat.

Zeer ten nadeele van de Weenske woningcomplexen moet aangemerkt worden de ligging van de woningen onderling. Doordat de bouwblokken in het midden, d.w.z. over de lengten van het blok een scheidingsmuur hebben, verkrijgt men op eenige uitzonderingen na, overal de z.g. back to back woningen. Deze bouwwijze heeft haar toepassing verkregen door de economische voordeelen, welke ongetwijfeld hieraan verbonden zijn. Echter het feit, dat deze woningen van één zijde licht en lucht ontvangen, is m.i. voldoende, deze bouwwijze af te keuren. De Weener zelf acht dit bezwaar schijnbaar niet zoo groot, daar de nieuwe gemeentewoningen bij al wat voorheen op woninggebied in Weenen gemaakt is, zeer ver boven het algemeene peil van het oude type uitgaan.

Dat men in Weenen echter niet stil zit om tot een nieuwe gedachte voor nieuw wonen te komen, bewijst wel de moed, dien het gemeentebestuur gehad heeft in deze tijden een tentoonstelling tot stand te brengen van 70 permanente woningen. In de tram en op aanplakzuiden wordt veel reclame gemaakt voor deze tentoonstelling en zelfs bij de Kursalon in het Stadtpark ziet men 's avonds onder het gebruik van een kop koffie in de open lucht een filmvertooning van alle verschillende woningtypen met lantaarnplaatjes van alle plattegronden met naam en toenaam, dit alles bovendien begeleid door muziek.

In alle kringen treft men dan ook groote belangstelling aan voor het nieuwe wonen, hetgeen gezien de zeer slechte woningtoestanden in het algemeen, niet te verwonderen is. De gemeente Weenen heeft aan Josef Frank de hoofdleiding opgedragen, om met 32 binnen- en buitenlandsche architecten de tentoonstelling tot stand te brengen. Hulde en nog eens hulde aan de gemeente Weenen, die aan 33 menschen een vrij mandaat gaf tot het verwezenlijken van de nieuwe woningidee. Om een goed beeld te geven wat met deze poging bedoeld is, laat ik de volgende uitspraak van Josef Frank volgen:

Für keine Bauaufgabe ist heute so viel allgemeines Interesse vorhanden, wie für das Wohnhaus; so klein diese Bauten auch ihrem Umfang nach sind, so gross ist ihre Bedeutung. Das Haus im Freien war und ist die ideale Wohnform und damit die Grundlage einer jeden Wohnkultur. Wenn es heute auch noch nicht für einen jeden erreichbar ist, so ist es doch von höchster Wichtigkeit, sich dauernd mit seinen Problemen zu beschäftigen und es immer im Sinn eines jeden geistigen und technischen Fortschritts zu entwickeln. Nur dadurch kann man zu dem Ziel gelangen, es zur Wohnung für die Allgemeinheit zu machen. Diese Bewegung geht heute durch die ganze Welt. Wir wissen heute bereits, dass Bescheidenheit nicht Armut bedeutet und dass wir lieber in einfachem Rahmen leben, als dass wir unsere Umgebung dekorieren wollen. Wir wissen bereits, dass es wichtig ist, unnötige Arbeit an Überflüssigen zu ersparen, um Geist und Körper freier sich entwickeln zu lassen. Wir wissen, dass es ein wesentliches Ziel der modernen Zivilisation sein muss, einem jeden eine würdige Wohnstätte zu bieten. Deshalb wollen wir Einfachheit und Zweckmässigkeit zu Schönheit vereinigen. Wir wollen dazu beitragen, durch die Wohnung eine gemeinsame Art des Denkens und der gemeinsamen Kultur zu begründen, von der allein eine höhere Entwicklung der gesamten Menschheit möglich ist.

Met zeer hoog gespannen verwachtingen en met waarachtige interesse voor het nieuwe architectenwerk ben ik naar Lainz in het dertiende Bezirk getogen waar tusschen de Veitinger en Jagdschlossgasse het complex der Werkbundsiedlung gelegen is. Of het lag aan mijn te hoog gespannen verwachtingen, of aan de groote hitte van dien dag, of aan de helle reflexlichten der witte gevels, of aan verkeerde voorstellingen uit afbeeldingen, is mij niet direct duidelijk geweest, doch het was mij een groote teleurstelling de idee waarvan Josef Frank spreekt tot zoo'n povere realiteit verwezenlijkt te zien. Al is deze Werkbundsiedlung op 't moment een tentoonstelling, om hierdoor n.l. een grotere bekendheid aan de nieuwe woonidee te geven, moeten wij toch den achtergrond van deze mooi uitgedachte poging niet uit het oog verliezen. Het einddoel is toch zeventig permanente woningen te stichten waarvan iedere woning afzonderlijk onder bepaalde voorwaarden gekocht kan worden en wel zoo dat na — zeventig jaar de huizen wederom het eigendom van de gemeente zijn. Men moet dus deze bebouwing niet uitsluitend zien als een tentoonstellingsbebouwing maar als de stichting van een nieuwe woonwijk.

Het boek „Neues Bauen in der Welt" No. 6, samengesteld door Josef Frank, geeft bovendien zakelijk weer hoe deze bebouwing ontstaan is. Verder houdt dit boek nog vele prachtige foto's in met plattegronden en beschrijvingen en geeft een zeer prettig totaalbeeld, welke de werkelijkheid zeker niet kan verbeteren. De verkaveling van het terrein is van eenzelfde burgerlijkheid en pietepouterigheid zooals wij Hollanders dat algemeen gewend zijn. Dientengevolge is de plaatsing van de bouwblokken rommelig, de wegeaanleg slecht, middeleeuwsch en onrationeel. De algemeene indruk mist ten eenenmale het geordende van een goed georganiseerde woonwijk en is daardoor onduidelijk, onzeker en onzakelijk.

319

WOONHUIS WERKBUNDSIEDLUNG TE LAINEZ
ARCH. RICHARD NEUTRA

De meeste bouwblokken zijn met de korte as Noord-Zuid georiënteerd, zoo dat de woonvertrekken in de richting Zuid liggen en de dienstruimten in de richting Noord, waardoor de woonvertrekken in den zomer voor het grootste gedeelte van den dag door de felle zon beschenen worden. De andere vertrekken zoals keukens, badkamers, wegstelruimten (bijkeuken) en slaapkamers zijn bij verschillende woningen uitsluitend op noordlicht aangewezen. Deze ligging is bij een open bebouwing uit zakelijke overwegingen, gezien de zeer warme zomers en koude winters, af te keuren en mijns inziens als een fundamentele fout aan te merken. De keukens en wegstelruimten in de blokken van Architect H. Häring uit Berlijn zijn bijvoorbeeld uitsluitend van hooge ramen of bovenlichten aan de noordzijde voorzien en geven allesbehalve het gevoel van levensvatbaarheid. Met donkere dagen lijkt het mij raadzaam voor de toekomstige huisvrouw het warme eten bij den kok te bestellen, daar ik vrees dat men bij langdurige werkzaamheden in een dergelijk luguber vertrek zelfmoordneigingen krijgt.

Hoewel deze verlichtingsmethode toegepast is om den bewoners aan de zuidzijde een gesloten vrijen tuin te geven, is een zoo groot offer aan vertrekken waar een huisvrouw $\pm 25\%$ van haar dagelijkschen arbeid moet verrichten ongewettigd. Het ventileren van deze vertrekken scheen bovendien tot nu toe onmogelijk. Bij een poging tot het openen van de bovenlichten, welke door twee overbrengingen moet geschieden, n.l. bij het

plafond en bij het raam, werd mijn poging in zooverre onbevoord, dat het raam dicht bleef maar de gesmeede duim met houten prop n.b. van de eene overbrenging uit den muur kwam en de andere aan 't plafond een bedenkelijk gezicht trok. Waarschijnlijk houdt deze catastrofe verband met de zelfmoordstemming van die vertrekken.

In de plattegronden is over het algemeen een streven te bemerken om zoo weinig mogelijk ruimte te verliezen aan gangen en portalen. In veel gevallen is dit op de gemakkelijkste wijze bereikt door eenvoudig de verschillende vertrekken aan elkaar te laten grenzen. Hierdoor is inderdaad veel van de burgerlijkheid en bekrompenheid van een huis met kleine portaaltes en nauwe gangetjes verloren gegaan en geven deze aan elkaar grenzende vertrekken werkelijk de illusie van een nieuw woon-idee. Ik geloof niet dat er nog architecten zullen zijn, die deze gesloten groepeerings uit aesthetische gronden zullen afkeuren. Toch is bij deze gemakkelijke overwinning van ruimteverspilling gebleken, dat er ook schaduw-zijden aan verbonden zijn. Het bereiken van kamers door keukens en van keukens door woonkamers en zelfs van de slaapkamerverdieping door de woonkamer lijkt mij uit vele overwegingen niet aan te bevelen. De vele kleine zakelijkheidsjes, welke dagelijks in het huiselijk leven onontbeerlijk blijken, zijn een grondige reden om vertrekken met verschillende functies gesepareerd en afzonderlijk bereikbaar te leggen. Een directe verbinding van keukens met woonkamers of met andere vertrekken lijkt mij bijvoorbeeld onjuist. Eveneens de ligging van slaapkamers, welke alleen bereikbaar zijn of door de woonkamer of door de badkamer, is niet zonder bezwaar. De wasch-vertrekken van vele huizen met een gelegenheid voor het koken van de wasch is ideaal te noemen. De keukens zijn in het algemeen zeer klein en de inrichting in vele gevallen erg gewild modern, door toepassing van veel glas. Vitrinekastjes met verschuifbare spiegelruitjes, welke niet schuiven, zijn aan de orde van den dag. De badkamers zijn eveneens zeer klein in tegenstelling met de meeste daktuinen voor het zonnebaden. Op eenige uitzonderingen na is de inoefening van de badkamers slecht door gebrek aan ruimte. Zoowel in de keukens als in de badkamers zijn de aangebrachte en tentoongestelde fabriekmatige onderdeelen zoals sanitaire, geysers, waschmachines en dergelijke de meest gave producten van het geheele huis en hierdoor valt des te sterker op hoe achterlijk de technische afwerking van de bouwonderdeelen is. Het is bovendien een zeldzaamheid een huis aan te treffen, dat er in alle opzichten zuiver technisch verantwoord uitziet. Aansluitingen van trappen bij bordessen, vloeren en plafonds, opstellingen en aansluitingen van gootsteenbakken in de keukens, het opstellen van sanitair, bevestigingen en aanbrengingen van leuningens enz., dit alles ziet eruit of deze werkzaamheden met weinig kunde en weinig zorg gedetailleerd en uitgevoerd zijn. Vooral de vooropgezette bedoeling om alles licht en dun te maken geeft een zeer tijdelijk karakter aan de woningen en is m.i. eerder uit aesthetische dan uit praktische gronden voortgesproten. Door al deze ongaafheden, welke men noch in beschrijvingen noch in foto's aantreft, wordt helaas de propaganda voor de nieuwe zakelijkheid zeer geschaad. Wanneer gebouwen of woonhuizen een uiting zijn van nieuwe zakelijkheid mag toch zeker voorondersteld worden, dat deze bouwwerken in alle opzichten beter zijn dan men gewoon is. Waar b.v. horizontale buitenschuiframen wel voordeelen bieden, indien het mogelijk zou zijn deze ramen praktisch te verwezenlijken, mogen wij toch aannemen, dat geen architect uit zakelijke overwegingen ooit tot toepassing van deze ramen zal overgaan. Architect Lurçat heeft in zijn geheele woningblok horizontale buitenschuiframen toegepast, waaraan weer eens duidelijk te zien is, dat deze ramen alleen goed kunnen lijken op teekening, maar nooit zijn in werkelijkheid.

Bij de beëindigingen van wanden bij verschillende trapopgangen is opmerkelijk hoe de religie van de nieuwe zakelijkheidsleer hier algemeen verbiedt de wanden af te sluiten door een opgaande spil waar tegelijkertijd de boom van de trap in uitkomt. In deze gevallen wordt de dunne wand zonder eenige uitwendige verbinding van vloer tot vloer rond bijgepleisterd, met het logische gevolg, dat alle kanten reeds beschadigd en gescheurd waren en bovendien het licht besmettelijke pleisterwerk bevuild was van het aanpakken door handen. Het bovengedeelte van den oostgevel der woningen van Architect K. Aug. Bieber te Weenen, is voorzien van een geschilderde geprofileerde horizontale houtbekleding, welke echter zoodanig is gedetailleerd, dat het water altijd in de horizontale krimp-naden blijft staan. Waarom is hier niet de goede constructie toegepast, zooals dat bij gewoogd werk gebruikelijk is, of een constructie waarbij in ieder geval geen water op het houtwerk blijft staan? Geeft in al deze gevallen de aesthetische voorkeur den doorslag aan een constructie?

In ditzelfde huis is een zeer aardig fabriekmatig ijzeren spiltrap toegepast, dat weinig ruimte in beslag neemt. De aansluiting van dit trapje tegen wand en plafond is onopgelost en slecht. Mocht iemand nog in Weenen de Werkbundsiedlung gaan zien, dan moet hij zeker niet verzuimen in het huis No. 17 het onderaanzicht van deze spiltrap met de diverse aansluitingen, vanuit de kelderruimte goed te bekijken. Het bevestigen van de leuningens in de dunne en waarschijnlijk zachte binnenwanden kan door den slechtsten Amsterdamschen eigenbouwer niet verbeterd worden. Van de groote technische vooruitgangen, welke door het toepassen van nieuwe bouwmaterialen zijn te bereiken en waarop voor een belangrijk gedeelte de wetten der nieuwe zakelijkheid zijn gebouwd, valt helaas op de Werkbundsiedlung weinig te bespeuren.

De geest van de nieuwe zakelijkheidsarchitectuur vraagt naar de toepassing van de meest geperfectioneerde materialen in de meest geperfectioneerde afwerking. Om deze reden en door de hoogere en meerdere gebruikseischen, die de nieuwe zakelijkheid aan een gebouw stelt zal de normale bouw altijd goedkoop zijn dan het nieuwe zakelijkheidsgebouw.

Het goedkoopste en duurste huis op de Werkbundsiedlung waren huis No. 2 van Architect H. Häring met een bebouwd oppervlak van 69 M², een inhoud van 310 M³, een terrein oppervlakte van 360 M², met een koopprijs inclusief grond van 8750 gulden en huis No. 12 van Architect Josef Frank met een bebouwd oppervlak van 83 M², een inhoud van 740 M³, een terrein van 360 M², en een koopprijs eveneens inclusief grond van 20.300 gulden. Daar mij de grondprijs niet bekend is, kon ik helaas geen kubiekemeterprijs vaststellen. Bij navraag in Weenen is echter gebleken, dat de huurwaarde gerekend naar de koop-som te hoog komt in verhouding tot den normalen bouw. Het is te betreuren dat men voor deze meerdere kosten niet belangrijk betere woningen gekregen heeft.

Mijns inziens zou men zakelijker gedaan hebben, wanneer met veel mindere woningtypen, desnoods met één of twee typen in verschillende groepeerings, deze woonwijk tot stand gebracht was. Wellicht zou men dan door deze normalisatie tot een gaver product gekomen zijn en tot een juistere uitdrukking, welke de nieuwe architectuur te brengen heeft. Zoolang echter de overheid geen moreelen en financieelen steun verleent bij het stichten van de nieuwe woonwijken, zal de werkelijke nieuwe zakelijkheid in den woningbouw van een kapitalistische maatschappij nooit slagen. Het land van belofte zal voorloopig alleen bij de bezittende klasse in vervulling kunnen gaan. Willen wij dus tot deze nieuwe werkelijkheid komen, dan zal het noodzakelijk zijn, dat er van alle architectenkringen groote invloed zal worden uitgeoefend op de overheid om haar te overtuigen, dat onze huidige bouwvorm heeft afgedaan. Kritiek op de nieuw-zakelijke architectuur mag daarbij niet

achterwege blijven, oorzaak van de betichtelijke mislukkingen moet worden aangegeven, middelen tot verbetering worden opgespoord. Met volle medewerking van de overheid zal ieder streven naar de waarachtige nieuwe zakelijkheid nog veel kunnen verbeteren in het menschelijk wonen, vooral in de steden. De voorstellen der nieuwere architecten i.z. verkaveling beginnen, ook in Amsterdam, de aandacht te trekken, mogen die voor de woningen nu volgen en hetzelfde bereiken. Laat het waar zijn, dat de architecten der Weensche Tentoonstelling niet in staat zijn gebleken te verwezenlijken en grondig door te voeren, wat zij zich hebben voorgesteld, de medewerking der overheid moeten wij dankbaar gedenken en tot een voorbeeld doen strekken. N. F. WIJMER.

NEUES BAUEN IN DER WELT 6. Die Internationale Werkbundsiedlung Wien 1932.

Deze uitgave, welke in hoofdzak bestaat uit plaatwerken, geeft een goed overzicht, hoe en door welk streven de Werkbundsiedlung tot stand is gekomen.

Josef Frank, die dit boekwerk samenstelde, bespreekt de ontwikkeling van den eersten bouwopzet en beschrijft verder hoe en waardoor dit plan later in gewijzigden vorm is uitgevoerd. Richard Bauer geeft een technisch overzicht, waarin hij terreineigenschappen bespreekt, en verder zeer gedetailleerd alle materialen en leidingen met de toepassing daarvan beschrijft.

Anton Brenner schrijft een pleidooi voor het beganegrond-buitenhuis als ideale woonvorm voor de moderne stedeling, en zegt dat het natuurverband, dat de groot-stedeling wekelijks en in vacantiertijden zoekt, bij het bewonen van het beganegrond-buitenhuis eerst ten volle tot zijn recht komt.

Hugo Häring maakt vergelijkingen tusschen het één-familie-huis en de verdiepinghuizen, en concludeert, dat het een-familiehuis verre boven het verdiepinghuis te verkiezen is. Vele voordeelen van het één-familiehuis worden in deze beschrijving opgenoemd. De tuin, zoo beschrijft Hugo Häring, moet een deel uitmaken van uw woning, en dit kan verkregen worden door de noordgevels van de achter elkaar geplaatste blokken niet van ramen te voorzien. Hierdoor verkrijgt men inderdaad een gesepareerden tuin, welke werkelijk door het hierboven aangegeven middel suggereert bij de kamer betrokken te zijn. Om niet in herhaling te vervallen, verwijs ik naar mijn artikel over de Werkbundsiedlung, waarin ik getracht heb duidelijk uiteen te zetten, waarom ik over deze gesepareerde tuintjes met Arch. Hugo Häring van meening verschil. André Lurçat geeft een beschouwing over de socialiseering van de woning, en geeft tevens op weloverdachte wijze richtlijnen aan, om dit vraagstuk tot een oplossing te brengen. Hij zegt, goede moderne woningen zijn evenzoo noodig en onontbeerlijk voor de algemeene welvaart van een samenleving, als de verscheidene transportmogelijkheden of verdeling van water, gas, electriciteit enz., van welke de onkosten door de gemeenschap door middel van belastinggelden worden gedragen. Lurçat zegt verder, dat de tegenwoordige financiële moeilijkheden in onze samenleving, van dien aard zijn, dat een verwezenlijking van de nieuwe woonidee onmogelijk is. Door verschillende vergelijkingen drukt Lurçat heel karakteristiek uit, welke sociale plaats het woningprobleem inneemt.

Walter Sobotka bespreekt de minimum woning, en wijst op het groote gevaar, dat er bestaat om terwille van een principe zeer kleine woningen te maken, welke eerst door technische aanvullingen aan alle woonbaarheids-eischen kunnen voldoen, en daardoor kostbaarder worden dan huizen met grootere ruimten. Sobotka zegt, dat het de taak van den architect is, de juiste verhouding te zoeken tusschen alle eischen, welke het menschelijk wonen aan een huis stelt en de ruimte zelf, om zodoende den algemeenen deeler vast te leggen.

Oskar Strnad wijdt een belangwekkend artikel aan de harmonie in de bouwkunst, en stelt voorop dat het verstand de vijand is van alle harmonie. Op zeer eenvoudige en duidelijke wijze omschrijft Strnad de betekenis en invloed van de nieuwe technische mogelijkheden in de bouwkunst.

Richard J. Neutra geeft een duidelijk en uitgebreid overzicht van de Amerikaanse woning-toestanden.

Verder is het boekwerk gevuld met zeer fraaie foto's van en interieurs der woningen. Van ieder woonhuis zijn plattegronden met geveltekeningen afgebeeld, welke de werkelijkheid eerlijker weergeven dan de foto's. De in dit nummer voorkomende afbeeldingen der Werkbundsiedlung zijn aan dit boek ontleend.

N. F. WIJMER.

„AMSTERDAM'S TOEKOMSTIGE GEDAANTE”, door Ir. I. J. VAN EMBDEN. Geschreven voor de groep Groot-Amsterdam.

Bij de verschijning van dit werkje in 1931 voelden verschillende redactieleden van het B.W.A. zich aangetrokken tot de bespreking ervan. Zoals het meer gaat, gebeurt er dan juist niets. Tenslotte is mij de aangename taak opgedragen, er alsnog iets van te zeggen.

Dat het nu in den gewonen zin van het woord niet meer actueel is, zou als een nadeel kunnen gelden. Dit spreekt echter weinig, daar het zeker niet veel van zijn belangrijkheid verloren heeft. Het zijn niet de minste dingen, die hun waarde behouden, wanneer het nieuwtje er af is. Van voordeel is, dat dit nu achteraf geconstateerd kan worden voor dit werkje.

De titel is eigenlijk wat bescheiden, schrijver bepaalt zich niet tot het geven van een schets van de „toekomstige stad”, maar geeft de hoofdlijnen, waarlangs die gezocht wordt.

Telkens worden daarvoor op een ander terrein verkenningstochten gemaakt. Al ligt het voor de hand, dat het Nederlandsch-instituut en de Stedebouwkundige dienst leiding gegeven hebben, er is hier een fijn speurder aan het woord, die voor het uiteenlopende materiaal telkens de belichting weet te vinden, die het noodig heeft.

„Amsterdam is een Hollandsche stad, Hollandsch zijn de teerschakeeringen, het zachte licht, de fijne grijzen”, zoo vangt de inleiding aan. De trotsche liefde voor het groote gebaar wordt gehuldigd. „Dramatisch is dit stuwen naar een hoogtepunt, waar alle elementen zijn geschikt naar een haast eigenzinnig systeem.”

Zoo wordt de oude stad eerst aan alle kanten bekeken. „Nergens komt de neiging om alles op één moment toe te spitsen, alles op één motief op te bouwen, zóó sterk tot uiting als in het stadsplan: naar een centrum trekken alle straalwegen, en om dezelfde kern krommen zich, in telkens wijder boog, de opeenvolgende grachtengordels.”

„Deze kern was de toegang tot het Y in den tijd, toen dit voor de stad het voorportaal was tot heel de beheerschte wereld.” „Een functie, die terechtertijd is overgenomen door het Centraal-Station.”

Gelukkig hier weer waardeering voor deze ligging. Dat het C. S. zoo lang werkelijk centraal-station kon blijven, heeft het niet het minst daaraan te danken.

Na de min of meer toevallige stad tot het begin der 17e eeuw komt de stad van de vestingbouwmeesters, niettemin ontstaat dan een volkomen eigen karakter. „Wel was dit stelsel gaandeweg in de oudste gedeelten voorbereid, doch nu wordt het met groote zekerheid toegepast, doelbewust en vastberaden.”

„Hierdoor krijgt dit stadsdeel zijn monumentaliteit, uiting van zelfbewusten menschengeest, maar ook met een zekere starheid, doordat de charme van het toevallige ontbreekt.” „Er gaan stemmen op, die zich verzetten tegen de algemeene bewondering, omdat alles zoo van zelf sprekend is, alsof dit niet

juist het merkteken van de volmaakte oplossing is.” Het nuttige en fraaie is op een gelukkige manier gekoppeld. „Het water doet dienst als vaarweg voor het goederenvervoer.” „Woonpaleizen spiegelen zich er in, koopmanshuizen tevens voor waren.” „Een simpele levensorganisatie, die een eenvoudig plan mogelijk maakt.” Tegenover deze zorg voor den gearriveerde, stond de zorgeloosheid, waarmede volkswijken behandeld werden.

„Het in zijn geheel opgestelde plan is ook volledig tot uitvoering gekomen.” „Zoo is Amsterdam dan gegroeid tot voorbeeld van een gave barokstad, geheel voltooid en in tact gelaten.” „Een bezit, dat een zware verantwoordelijkheid laadt op wie in deze evenwichtige compositie in moeten grijpen.”

De meest ingrijpende verandering geschiedde met het aanplengen van het stationseiland, altijd sterk gecritiseerd. Schrijver komt met een blijkbaar voorliefde op dit punt terug. De bekende bezwaren tegen de ligging worden aangehaald, maar tenslotte merkt hij fijntjes op: stel je nu eens voor, dat dit station ergens anders ondergebracht zou zijn. Zou het Y zich dan nog altijd „heerlijk” open doen? Of zou het oude raadhuis op den Dam er dan berooid en beroet staan? Schrijver gaat dan zelfs zoo ver, dat hij oppert: „zou dan niet op den duur uit het Damrak een soort Czaar-Peterstraat gegroeid zijn?” „Het sterkst spreken de stedebouwkundige argumenten.” „Het centrum zou zeker niet levend gebleven zijn, en op een geheel andere plaats, en op een geheel ander, daarvoor niet geschikt punt, zou zich het leven wel ontwikkeld hebben.” Schrijver meent echter, dat dit, zooals het nu gegaan is, met niet veel beleid geschied is en er noodeloos veel werd bedorven, al springt uiteraard meer in het oog wat wel bedorven werd, dan wat behouden bleef.

Na deze knap geschreven inleiding, die van groote genegenheid voor de stad getuigt, wordt met een enkel woord het verschil tusschen de ontwikkeling van toen en thans geïllustreerd. „De gracht maakte goed wonen, werken, verkeer en zelfs ontspanning tegelijkertijd mogelijk.”

„De ontwikkeling waar thans aan gedacht moet worden, gaat uit van veel meer gedifferentieerde behoeften.”

„Dit is met het heele stadsleven zo gesteld.” „De kennis daarvan is niet overal even eenvoudig te verkrijgen.” „Kon in de 17e eeuw één man, of waarschijnlijk een klein college, alle vraagstukken overzien, thans is daar een lichaam voor noodig als de tegenwoordige afdeling voor stadsontwikkeling.”

In het hoofdstuk „De grondslagen voor het plan van uitbreiding” wordt Amsterdam als woonstad gezien.

De aantrekkelijkheid van de bewoning is de aantrekkelijkheid van een arbeidsgelegenheid en wat verder door haar bijzondere geaardheid elke groote stad aantrekkelijk maakt als cultuurcentrum.

„Tegenover het enthousiasme voor den sterken groei staat de vrees voor groei-excessen.” Ware het mogelijk een bovenste grens van uitbreiding te bepalen, dan zou dit den stedebouw uitstekende diensten kunnen bewijzen. Het ontbreken van deze grens, den afgeronden vorm, waarop toe gewerkt kan worden als op een werkstuk, dat geheel af kan zijn, is niet de minste van de moeilijkheden.

Dat de afdeling stadsontwikkeling hier een bovenste grens meent te kunnen taxeeren, is zeker al heel wat waard.

Een ander punt is de ruimte van de bebouwing. De inzichten daarover zijn zeker niet constant. De waardeering daarvoor verandert met die inzichten en verhoudingen. Er zou feitelijk gedacht moeten worden aan een rekening gehouden worden met een „run” naar de stad en aan een vlucht uit de stad, zooals thans in Duitschland begint op te komen. De noodzakelijkheid, dat met stedebouwkundige middelen tegen een conjunctuur gevochten moet worden, zal zich hopelijk hier niet voordoen. De heer van Embden merkt op: „Wenschelijk

is zeker een niet al te compacte wijze van vestigen; een open bebouwing zou te veel ruimte in beslag nemen.” Verschillende factoren, die de basis vormen van elk stedebouwkundig inzicht, passeeren zoo de revue.

Met het hoofdstukje over: „werken” wordt de industrie en de economische opbouw bezien, en onder hoofd „toekomst” deze gepeld. „Een echte industriestad zal Amsterdam niet worden; daar wijst de ligging niet op.”

Het tweede hoofdstuk combineert wonen en werken. „De stad binnen de baan zal ongeveer 900.000 menschen in gesloten bebouwing kunnen bevatten, iets ruimer dan de bestaande.” „Er is dan al onmiddellijk verondersteld, dat daarbuiten wijken kunnen ontstaan, ruim gebouwd als villa-kwartieren of tuindorpen.”

„De ontwikkeling in het Westen heeft, zooals de zaak thans gesteld is, het bezwaar, dat het stadsplan als geheel er mede ontwricht wordt, zoodat het eigenlijke centrum zich verplaatst. In verband met het bestaande centrum is dit al zeer ongewenscht.” De toevallig aanwezige lust hier niet en daar wel te bouwen, gaat daarmee in tegen de sterke overtuiging, dat het eigenlijk anders moest. Het zijn dan ook deze tendenzen, die de meeste zorgen baren. Toch dicteeren deze toevallige factoren wel eens iets goeds, al wordt dit misschien daardoor minder gewaardeerd. De bebouwing van de Watergraafsmeer is lager dan elders en bovendien is er veel meer open ruimte. De heer van Embden spreekt zelfs van een teveel aan groen. Zoo wordt dan genaderd tot de groote problemen van „het verkeer”. „De werken van het verkeer zullen grooten invloed hebben op het beeld van de oude en van de nieuwe stad.” Het snellere verkeer wordt terloops behandeld.

In de oorzaken van de drukte eenigszins uitvoeriger. „Het verkeer Oost-West is het voornaamste.” „Het is de stroom, die de kruising op den Dam onveilig maakt.” „Het verkeerswegenschema past zich aan bij den vorm van de stad.”

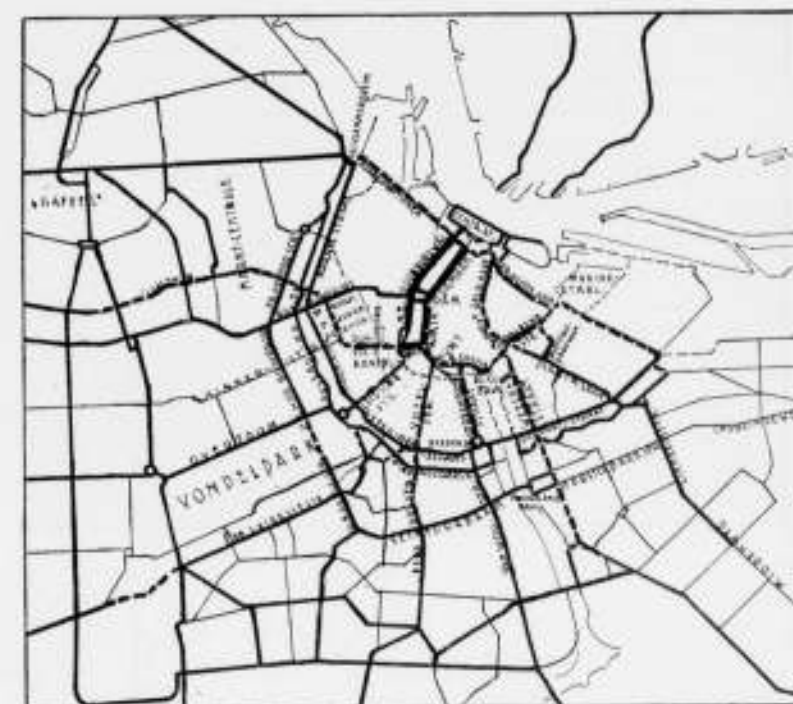
„De stralen, dat zijn grootendeels de voortzettingen van de op de stad gerichte hoofdwegen, loopen tot in het centrum door.” Het zijn de kosten, die hier de uitvoering van verbetering aan bestaande wegen zullen remmen.

De verbinding Spui- en van Galenstraat is inderdaad een vondst, die de ontlasting van het centrum ten goede kan komen, maar op andere punten minder gunstige kruisingen noodig maakt. Het is te hopen, dat hierin nog verbeteringen zijn te brengen. De meest ingrijpende verbetering is die van de Leidschestraat. Voor aansluitingen met het Oosten van de stad zijn verschillende secundaire wegen noodig, die wel kostbaar zijn, maar zeker niet zonder sterk belaste kruisingen mogelijk. Het is te hopen, dat het nog lukken zal, met minder kruispunten uit te komen. Bovendien zal de omweg, Munt-Spui-Koningsplein, die den hoofdweg neemt, stellig te verbeteren zijn.

Kan dit niet, dan past hier de opmerking van den heer van Embden: „Het is raadzaam, met onteigening van de Leidschestraat niet te veel haast te maken, de aangeduide mogelijkheid, dat door de verruiming van de overige straten zóóveel verkeer daarop zal overgaan, dat deze verruiming ontgaan kan worden, is zeker niet uitgesloten.”

In details is het plan, zooals de heer van Embden opmerkt, nog niet bezien. Het zou dan ook onjuist zijn, hier op details in te gaan. Van belang is, dat de goede hoofdvorm weinig wordt aangetast. De heer van Embden weet dit fijn te waardeerden. „De halve maan is zinrijker dan de afwijzende gesloten cirkel, zij is open voor de wereld. Amsterdam ontvangt wat binnenkomt, de schepen, de treinen.”

In het derde hoofdstuk stelt schrijver de vraag: „waarop berust de schoonheid van Amsterdam? Op welke punten zal de bestaande toestand gewijzigd moeten worden en tenslotte: Is deze wijziging noodgedwongen een aantasting en kan ze slechts tot verlies leiden?”

AFBEELDING UIT: IR. I. J. VAN EMBDEN: „AMSTERDAM'S TOEKOMSTIGE GEDAANTE”

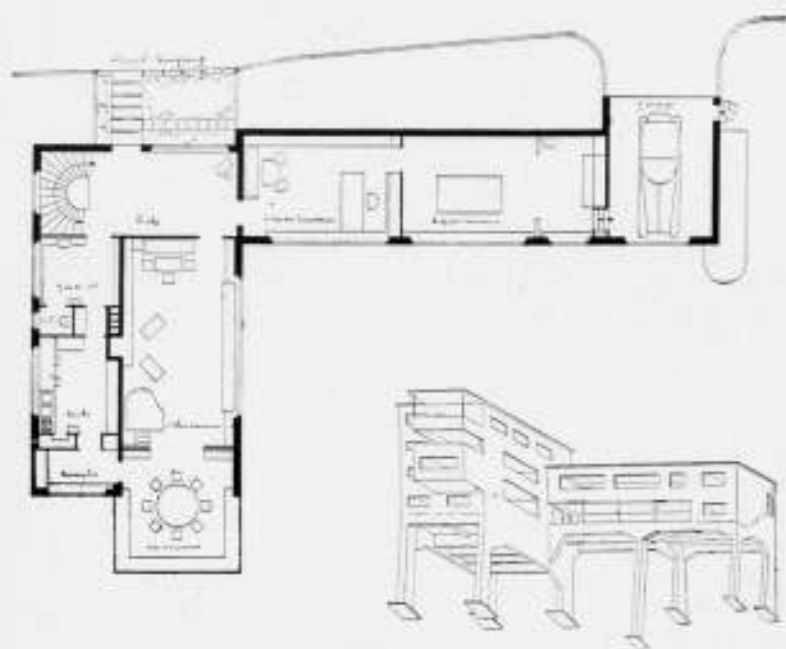
Schrijver onderscheidt dan de stedebouwkundige, de architectonische en de schilderachtige schoonheid van de stad. „De stedebouwkundige berust voornamelijk op profielen van straten en grachten.” „In het oudste gedeelte geeft de geringe afstand van gevels een ondubbelzinnig stads-karakter.” „De smalle straten zijn een uiting van den middeleeuwschen geest, die in de stad allereerst een gemeenschap zag.” „Het kleinburgerlijk isoleeren van de burens, en de vrees voor „inkijk” bestonden niet, evenmin als de mentaliteit, die als ideaal van het leven een permanent zonnebad ziet. Van die drie elementen is het stedebouwkundige het belangrijkste, terwijl de bekoring van het schilderachtige het makkelijkst aanspreekt. De in-deeling en opbouw van afzonderlijke gevels komt voor het toataaleffect slechts in de derde plaats.”

Er zijn twee punten in het betoog van schrijver, die sterk opvallen, de groote waarde, die hij aan den stervormigen opbouw van het plan toekent, en de vrees, dat die verstoord zal worden door een ontwikkeling, die geen rekening met een dergelijk plan houdt. De ontwikkeling in Westelijke richting leidt noodzakelijk tot het afsterven van een gedeelte van het Oostelijke stadsdeel.

Dat er nog een ontwikkeling is, die niettegenstaande alle bezwaren haar eigen gang gaat, ik bedoel die aan de overzijde van het Y, wordt niet graag erkend.

Voor de bewoning heeft dit terrein klaarblijkelijk voordelen, die tegen verschillende bezwaren opwegen. Het moet mogelijk zijn, het Oostelijke stadsdeel een organische verbinding met het Noordelijk deel te geven, zonder dat de havens er onder lijden. Hiermede zou op logische wijze een tegenwicht gevonden zijn voor den ontwrichtenden trek naar het Westen. De samentrekking op het middenpunt is de glorie van elke stadsconcentratie, maar heeft de nadeelen van verkeersstuwung. Nu het plan er bijna noodzakelijk aanleiding toe geeft, is het goed er de voordelen van te erkennen.

Van voordeel is, dat er meer verkeer ongestraft dicht langs het centrum gebracht kan worden, als het langs de binnenringwegen wat ruim is. Het is gewoonte geworden, het, de stad passerende verkeer, ruim buitenom te leggen. Kostbare maatregelen worden dan genomen om dit zoo vlot mogelijk te doen verlopen. De bedrijfsvoordeelen voor de stad zijn daarvoor gering. De voor de stad onproductieve ringwegen kunnen een gedeelte van hun plaats inruimen voor eveneens kostbare

EIGENHUIS VAN PROF. O. SALVISBERG TE ZÜRICH. UIT „DER BAUMEISTER“

verbredingen binnenin, die wat meer productief kunnen zijn. Het is daarom te hopen, dat er om de hoofdwegen binnenin wat meer ruimte te krijgen is. Niet vergeten mag worden, dat er door de sterk verbeterde radiale wegen aan de stamwegen wel veel meer verkeer zal worden toegevoegd, terwijl, zooals het plan nu is, aan den oorspronkelijken toestand daarvan niet zoo heel veel verandert, en het algemeen verloop zeker niet overal vlot is.

Het is tenslotte geen wonder, dat schrijver, die zoo de waarde van de oude stad als centrum voelt, zich sterk interesseert, voor wat hij daarvan als middenpunt ziet: „de Dam“.

„Het Damplein tenslotte is het punt, waar alles om draait.“ „Voor vreemdelingen is het als een stedelijke ontvanghal.“ Schrijver ziet het als plein met regeeringsgebouwen, een soort van vergrooing van wat eenmaal het raadhuis was.

De groep Groot-Amsterdam heeft met deze uitgave op gelukkige wijze belangstelling gewekt voor de ontwikkeling van de stad, zooals die thans voorbereid wordt. J. B.

EIGENHUIS VAN PROF. O. SALVISBERG TE ZÜRICH.

De architect O. Salvisberg heeft ons al eens meer met een eigenhuis verrast. Thans doet hij het te Zürich en voor eenigen tijd plaatste „Der Baumeister“ daarvan eenige afbeeldingen.

Hiervan nemen wij er enkele over. Het huis is een gewapend-beton monolith. De buitenwanden zijn 18 c.M. dik, de binnenmuren zijn van bimsbetonplaten dik 12 c.M. Het huis is van buiten wit gekeimd en zeer kleurrijk door rood, blauw en wit op deuren en vensters.

WIENER WERKSTÄTTE.

De Wiener Werkstätte, dertig jaar geleden door prof. Josef Hoffmann gesticht, moeten den strijd om het bestaan opgeven. De Voss, Zeit, meldt, dat de lokaliteiten voor den verkoop zijn gesloten en dat de in voorraad zijnde kunstnijverheid zal worden geveild. Er zullen 700 ontwerpen van bekende kunstenaars onder den hamer komen. (N.R.C.).

HET BAUHAUS TE DESSAU.

Over het Bauhaus te Dessau is de beslissing gevallen. De gemeenteraad heeft met 20 tegen 5 stemmen het voorstel der nationaal-socialistische fractie, het Bauhaus einde September te sluiten, aangenomen.

Het Bauhaus, door Walter Gropius gesticht, is in 1926 van Weimar naar Dessau overgebracht. Hannes Meyer is hem daar als leider opgevolgd, later nam Mies van der Rohe de teugels in handen. Van rechts werd tegen het Bauhaus steeds oppositie gevoerd en toen de nationaal-socialisten in macht klommen, werd de inrichting eerst recht inzet van politieke strijd. Nu is het Bauhaus opgeheven, de leeraars krijgen hun ontslag en tegen 1 October moeten 166 studenten, onder wie 33 buitenlanders, hun koffers pakken.

„Een kans voor Berlijn“, verklaart het Berliner Tageblatt, Berlijn moet het voortbestaan van het Bauhaus verzekeren! Reeds heeft het blad een enquête geopend en instemming gevonden. (N.R.C.).

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 25 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 3 SEPT. 1932 No. 36

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.
ADMINISTRATIE-ADRES FRANS VAN MIERISSTRAAT 107, TELEFOON 27707.

Excursie naar het gebouw van de „Arbeiderspers“ te Amsterdam.

Zaterdag 17 September a.s. zal er voor leden van het Genootschap met hun dames gelegenheid zijn tot het bezichtigen van het nieuwe gebouw van de N.V. Drukkerij en Uitgevers Mij. „De Arbeiderspers“ onder leiding van de Architecten, de heeren J. W. E. Buys en J. B. Lürsen.

Samenkomst aan het Hekelveld voor den hoofdingang om 14.30 uur.

Opgave tot deelname worden tot uiterlijk 13 September ingewacht aan het adres van ondergeteekende, Florastraat 12.

Voor het Bestuur
Ir. H. T. ZWIERS
1e Secretaris.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED.,
J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 10 SEPTEMBER N° 37

OVER HOOGBOUW EN DE AMSTERDAMSCH HOOGBOUW.
Er is, zoolang als de menschen hebben gebouwd, de neiging geweest, misschien wel de drang, om hoog te bouwen, om zoo hoog mogelijk te bouwen.

Het is de zucht naar technische prestatie, welke hierbij tot uiting komt. Wat de snelheid beteekent in het dynamische, beteekent de hoogte in het statische. In het bouwen van torens kan de technische prestatie zich op de meest direct zichtbare wijze uiten. In den toren toch benadert de stabiliteit van het bouwen het meta-stabile. Een toren heeft het effect van de meta-stabiliteit, dat is het lichtst verstoerbare evenwicht, het theoretische evenwicht. Daarom is een scheefstaande toren zoo'n dom iets, want het ideale evenwicht is er uit. Hij moest eigenlijk omvallen, maar hij blijft nuchterweg staan.

De neiging om hoog te bouwen zit de menschen in het bloed. De hoogtestapelung met de blokken uit de bouw- of stapel-doozen is de triomf van de kinderkamer. En als het hoogste blok, uiterst voorzichtig onder het inhouden van den adem, wordt opgesteld en de stapeling komt, na flauwtjes slingeren tot rust — je „voelt" dat hij het houden zal — dan komen de kinderen in spanning. Ze bouwen torens! En als dan de stellage met nóg een blok erop onder groot lawaai ineens stort, geeft dit hoera en gejuich, want kinderen bouwen torens... om ze om te laten vallen.

De Babylonische toren is dáárom de schoonste architectonische fantasie, (let op, dat deze fantasieën zich altijd met torens en hooge koepels inlaten), niet alleen omdat de oerneiging van het hoog-willen-bouwen er aan ten grondslag ligt, maar omdat de hoogte zoo precies bepaald was: hij zou tot aan den Hemel reiken.

De technische prestatie in het bouwen, die als zoodanig spreekt, werkt op de verbeelding van de menschen. Technische prestaties, die als zoodanig niet spreken, laten de menschen vrij koud. Ook daarom wordt in de hoogte gebouwd. Prestaties „in het horizontale" werken niet suggestief. De Eiffeltoren wint het in bewonderd-te-worden van den Chineeschen muur. In het gevoel van de menschen zijn en blijven horizontaal gerichte bouwwerken nu eenmaal „laag bij den grond". Ze blijven van de aarde, ze overwinnen geen krachten, ze uiten geen durf.

Het gewapend beton is daarom, wanneer het naar zijn wezen wordt toegepast, een slecht materiaal om er mede op de menschelijke verbeelding te kunnen werken, want dat wezen is van horizontalen aard, van horizontalen zin. Met de vele overkragingen krijgen gewapend beton constructies iets zwevends. Dit zwevende ontnemt aan die constructies stijfkracht (denk aan de stijfkracht van den Westertoren!) en daarmee een belangrijk element, dat de menschen innerlijk beroert.

De eerste wolkenkrabber maakte dadelijk op de menschen een sterken indruk. De toren, tot nog toe, op enkele uitzonderingen na, wel een zin-rijk, maar niettemin een nutteloos of vrij nutteloos onderdeel, kreeg gebruikswaarde. De technische prestatie, die het torenbouwen inhoudt, kreeg praktisch nut. De durf, die er aan ten grondslag ligt, kreeg zakelijke betee-

kenis, die wederkeerig een nieuwen prikkel inhield om tot meer durf aan te sporen. Durf en zakelijke betekenis maakte elken nieuwen wolkenkrabber weer eenige verdiepingen hoger, tot dat ten slotte tusschen beide een evenwichtstoestand zal zijn gekomen, zoodat meer durf, niet meer, maar gelijke of minder zakelijke betekenis zal hebben. Dan is de grens bereikt, maar thans belevan wij nog die ietwat pikante evenwichtsbenadering tusschen technischen durf en gebruikswaarde, die het hooger worden der Amerikaansche wolkenkrabbers zoo natuurlijk maakt.

Wij in Europa hebben ook wolkenkrabbers, maar daar is werkelijk niets pikants aan. In Amerika is hoogbouw een vraagstuk van al- of niet onmogelijk, in Europa van al- of niet mogelijk. Het algemeene gevoelen is eigenlijk wel: niet mogelijk. Maar toch zal hoogbouw voorloopig zijn vat op Europa blijven houden. Om drie redenen.

Natuurlijk allereerst om het hooge bouwen zelf. Men wil technische topprestaties leveren. In de tweede plaats omdat het gekleed staat een wolkenkrabber te hebben. Men is „bij" met een wolkenkrabber. Stedelijke leeningen knakken burgertrots überhaupt niet. Maar in de derde plaats geloof men met hoogbouw aan een verbetering van het stads-woon-vraagstuk. Ik gebruik hier met opzet het woord geloof, omdat het systeem van hoogbouw voor stadsbebouwing, een toekomstbeeld is, dat de voorstanders als een min of meer duidelijk visioen voor oogen staat en in welks verwezenlijking zij vertrouwen hebben. Men gelooft in hoogbouw of men gelooft er niet in. Bekwame deskundigen hebben verklaard er niet in te gelooven, anderen blijven stellig overtuigd van de mogelijkheid. Men kent den opzet. De horizontale bouwblokken van nu worden overeind gezet. De bedomptheid der ineengesloten huizen in de nauwe straten maakt plaats voor frische lucht en licht. De vrijkomende grond komt als ruime parken, met vijvers en speelplaatsen aan de gemeenschap. En het verkeer krijgt ruimte voor eigen banen. 't Wordt een dorado.

Dat is te hopen, want stellig is de moderne stad geen dorado meer, is in vele opzichten mensch-onwaardig, en zal, de beste bedoelingen met de verbeteringen in het huidige kader ten spijt, eerder mensch-onwaardiger dan waardiger worden. Wie vanaf den Wolkenkrabber op het nieuwe stadsdeel van Amsterdam neerziet, dat daar in 10 jaar is verrezen, en waar, tusschen de eidelooze huizenzee, geen groen strookje is te bekennen (men zal ons toch niet willen wijsmaken dat het anderhalve plantsoen en de 25 populieren een „functie" in dit stadsdeel vervullen) krijgt waarlijk geen bemoedigend beeld van de beste bedoelingen.

Daarom is het geloof in een geheel nieuwe stad, in de hoogbouwstad, menschelijk en waarachtig, en de kracht, die in dit geloof sluimert, zal zich zeker niet gewonnen geven door de bewijzen van tegenstanders (commissoriaal georganiseerd) dat hoogbouw economisch onmogelijk is. Het hoogbouwvraagstuk is geen architectonisch vraagstuk in engen zin. Het is een sociaal vraagstuk in den ruimsten zin en daarom heeft de hoogbouw aan het Dan, Willinkplein te Amsterdam als een

HOOGBOUW DANIEL WILLINKPLEIN TE AMSTERDAM

ARCH. J. F. STAAL B. N. A.

onderneming, die in de huidige maatschappelijke omstandigheden opgezet is, er niets mede uit te staan. Immers de Amsterdamsche hoogbouw (de volksterm is „wolkenkrabber”, maar in de kringen van den hoogbouw mag men deze term vooral niet bezigen) is zeer beslist een architectonisch geval, in vrij engen zin, en staat dan ook geheel buiten hoogbouw als stadsbebouwings- en woningvraagstuk. Het in sommige publicaties afgedrukte exploitatieoverzicht van dezen hoogbouw (met een aanmerkelijk jaarlijksch tekort) zegt dan ook niets met betrekking tot een werkelijke hoogbouw-stad. De Amsterdamsche Hoogbouw is een apartje, en nu Amsterdam hem heeft, is het „bij”.

Deze hoogbouw dankt zijn ontstaan aan het besluit van den Gemeenteraad (genomen op oorspronkelijk voorstel van de „Commissie Zuid”) ter plaatse een hoogbouw te stichten als eindafsluiting van de Amstellaan. De hooge bebouwing hier

is dus als een aesthetisch accent bedoeld. De vraag kan worden gesteld of zulk een accent mocht worden verkregen door het bouwen van een woningcomplex, en nog wel door een particuliere onderneming. Want het behoeft geen betoog, dat er gevaar bestaat, dat de aesthetica bij een particuliere bouwonderneming, zelfs bij de beste voornemens, eenigszins in het gedrang komt. Wil een stadsbestuur aesthetische accenten, à la bonne heure, of eigenlijk niet à la bonne heure, maar dan geve het de middelen deze accenten ten volle tot hun recht te doen komen. Dit nu is op het Daniël Willinkplein zeer zeker niet geschied. De hoogte van den hoogbouw b.v. is vrijwel geheel bepaald door de exploitatierekening van de bouwonderneming; van het oorspronkelijk veel hoogere gebouw moesten om economische redenen geleidelijk verdiepingen worden afgenomen. Dit nu is geen aesthetiek, maar negotie. Bekijken we thans de woningen zelf. Alles er aan is minimummaat en voor den huurprijs (f 1200.— + f 400.— accommodatie)

HOOGBOUW GEZIEN VANAF DE ZUIDER AMSTELLAAN

ARCH. J. F. STAAL B. N. A.

kan men in Amsterdam zeker een veel ruimere (en beter ingedeelde) woning krijgen. In de verwachting van den ondernemer, de woningen desniettemin verhuurd te krijgen, schuilt dus vrij zeker een speculatie op het sensationele. Inderdaad zijn ook nog slechts de bovenste étages (waarvan het bewonen het meest sensationeel is) verhuurd. Welke aantrekkelijkheid er is om de onderste étages te bewonen, is niet erg duidelijk, maar men kan geen wolkenkrabber met alleen bovenste étages maken. Aan den anderen kant mochten de woningen weer niet zoo sensationeel zijn, dat zij bijv. door het gemis aan een suite en schuifdeuren met ruitjes, den lust tot sensatie zouden kunnen verflauwen. Dit alles maakt dezen hoogbouw tot een ietwat uitzonderlijk beleggingsobject. Het woonprobleem is er niettemin mee in de knel geraakt.

Met alle respect dan ook voor het Gemeentebestuur, dat Amsterdam deze attractie bezorgde, voor de bouwonderneming die den durf had dit gebouw te stichten, en voor architect Staal,

die door geweldig te pompen het lekke jolletje boven water trachtte te houden, moet geconstateerd worden, dat deze hoogbouw niet in alle finesses geslaagd is. Het is frappant hoe dit toch zeker massale gebouw in zijn domineerende werking beïnvloed wordt door de omgeving. Bevredigend werkt de massa aan het eind van de Amstellaan (men verplaatste toch hier de populieren die het uitzicht op den hoogbouw hinderlijk belemmeren!).

Dichterbij komend wordt het domineeren door de onverbidde-lijke perspectief van de strakke horizontale daklijnen zwakker, hoewel het gebouw groter wordt. Op de kruising van de Amstellaan en de Rijnstraat verliest de hoogbouw zelfs op een bepaald punt, zijn effect van hoog te zijn. Naderbij gaat natuurlijk de hoogte ongestoord spreken. Men kan alzoo langs de Amstellaan gaande de relativiteit van het domineeren van den hoogbouw punt voor punt nagaan. Van een climax in de architectonische werking kan naar mijn oordeel echter niet gesproken worden. Veel pakkender is de

HOOGBOUW. VOOR- EN ZUIDGEVEL

ARCH. J. F. STAAL B. N. A.

werking, als men den hoogbouw van de achterzijde door de Deltastraat nadert. Dan is deze kolos temidden van de stadsbebouwing en de knusse huisjes er omheen zeker een ongewoon iets. De achtergevel is stellig ook de meest geslaagde gevel. Hij is zuiver zakelijk en meer verticaal geleed dan de voorgevel, die aan decoratie lijdt. Als geheel is deze hoogbouw te laag en daardoor iets te gezet en daardoor weer wat te gemoedelijk. Hij heeft de waardigheid van de familiekoffiekan, die over het gerei van kopjes en schoteltjes heen minzaam haar blik laat glijden langs den opstaanden kant van het blad, de grens van haar rijk. Dit torenhuis geeft niet het effect van verstoorbaar evenwicht, het mist de mogelijkheid van om te vallen en om onderweg (zoals vallende fabrieksschoorsteen die zoo dandylike op de vertraagde film doen) te knakken. De illusie, ooit het demonisch genoeg te smaken den Amsterdamschen wolkenkrabber (den hoogbouw) doorbuigend en knikkend, als een auto-da-fé van het aesthetisch accent, over het Daniël Willinkplein te zien omvallen, moeten wij maar niet koesteren.

J. P. M.

DE HOOGBOUW AAN HET DAN. WILLINKPLEIN TE AMSTERDAM.

Bouwgeschiedenis.

De mogelijkheid tot het bouwen van een hoog gebouw, dat bestemd is voor woningen, ligt in het besluit van den Gemeenteraad van Amsterdam, van 23 Januari 1929, op grond waarvan vrijstelling kan worden verleend van art. 98 der Bouwverordening (dat het maximale aantal verdiepingen en gezinnen boven elkaar tot 4 beperkt) indien het belang van het stadsschoon het verleenen van een vrijstelling wettigt.

Het Daniël Willinkplein nu is een der drie punten, waarvoor op voorstel van de „Commissie Zuid”, de dispensatie van art. 98 der Bouwverordening, op aesthetische gronden dus, is verleend.

De Gemeente-terreinen aan de Noorder- en Zuider-Amstellaan, het Daniël Willinkplein, de Deltastraat, het Merwedeplein en de Waalstraat (zie de situatie) werden in erfpacht uitgegeven aan de N.V. Hilvis, op voorwaarde dat zij den hoogbouw tot stand zou brengen.

HOOGBOUW. ACHTERGEVEL MET VERWARMINGSSCHOORSTEEN EN VUILNISSTORTKOKERS
ARCHITECT J. F. STAAL B. N. A.

Het terrein van den wolkenkrabber ter grootte van 414 m². werd daarbij in een afzonderlijk complex ondergebracht tegen een jaarlijksche canon van f 15.50 per m².

Afmetingen en indeeling.

De romp van den hoogbouw meet 16.05 × 25.20 m.

Het platdak ligt 40.65 m. + A.P., het hoogste punt boven de liftinstallatie ligt op 46.50 m. + A.P.

De beganegrond bevat twee winkels met woning, en hall met den trapgang, een toegang tot de liften en de portiersloge. De 11 étages bevatten elk één woning, — bestaande uit 6 kamers, keuken en badkamer —, een trapbordes en liftenhal. Trappenhuis en liftenhal zijn op de étages van elkaar gescheiden door een reeds tot de woningen behorende vestibule, waarin de huishoudliften uitkomen. (In de plaats van de 4 geprojecteerde huishoudliften zijn er slechts twee gemonteerd; of dit aantal zal voldoen als alle étages bewoond zijn, zal moeten blijken). Tusschen de liftschachten in bevinden zich het ventilatiekanaal van den kelder en de centrale leidingen-

koker, die op iedere étage geopend kan worden. Het gebouw is geheel onderkelderd. De gewapend beton kelderbodem dient tevens als fundeerplaat; hij is 1.10 m. dik en onderheid met 951 palen van 7 meter lengte.

De bovenkant van den keldervloer ligt op 4 m. — A.P.

De kelder is voor een gedeelte door een tusschenvloer onderverdeeld.

Constructie van den hoogbouw.

Het frame van den hoogbouw is van gewapend beton, waarvan de door de betonfirma „De Kondor” opgegeven prijs belangrijk lager was dan de offertes voor uitvoering in ijzer. Op de foto op pag. 336 is het gereed zijnde frame weergegeven. Het bestaat uit 24 opgaande kolommen, op vloerhoogte onderling verbonden door rechthoekbalken. De invloed van den winddruk werd aangenomen op 100 kg. per m². tot een hoogte van 15 m., daarboven op 125 kg. per m². tot 25 m. hoogte, voor de bovenste étages op 150 kg. per m².

Op eisch van de brandweer werden de vloeren van de 4e.

INGANG HOOGBOUW DANIEL WILLINKPLEIN

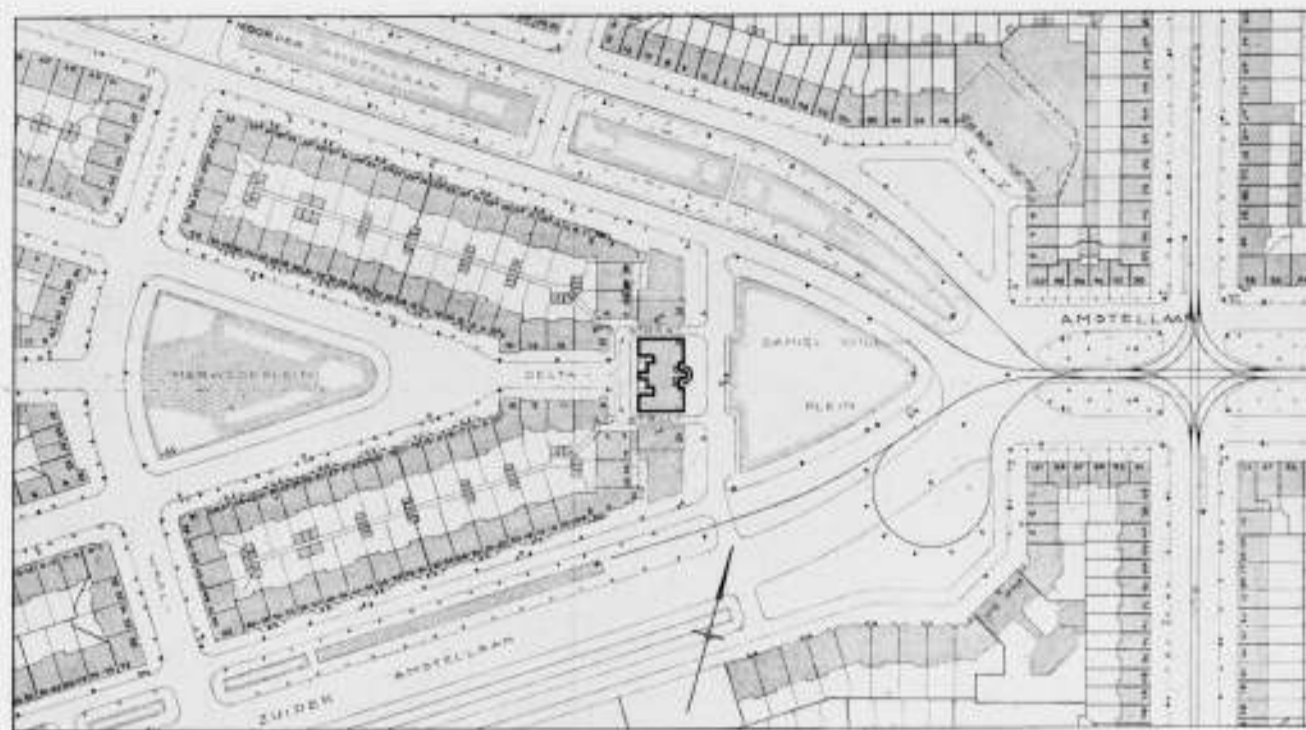
ARCH. J. F. STAAL B. N. A.

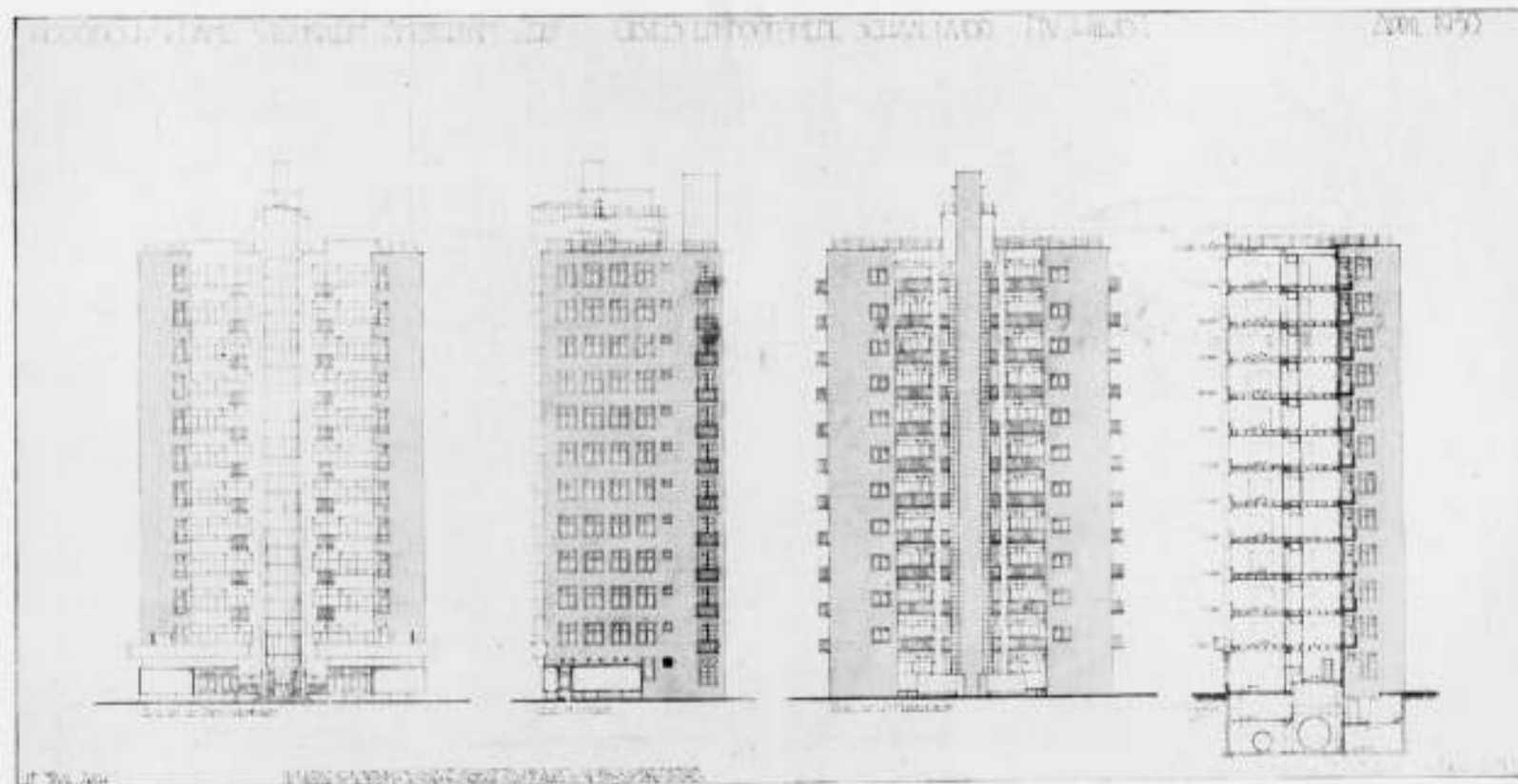
HOOGBOUW GEZIEN VAN ONDER DEN ARCADEBOUW UIT - HOEK RIJNSTAAT

8e en platverdieping geheel in gewapend beton geconstrueerd. Verder zijn van gewapend beton het trapportaal, de hoofdtrap, de beide liftschachtwanden en de uitgebouwde balcon. Boven-

dien zijn de wanden van het middengedeelte van voor- en achtergevel van gewapend beton dik 22 c.m. en de schacht van den centrale-verwarmingsschoorsteen tot de hoogte van

SITUATIE HOOGBOUW AFGENOMEN VAN DE KAART VAN P. W. 1 : 1000. SCHAAL CLICHÉ 1 : 2500

GEVELS EN DOORSNEDE VAN DEN HOOGBOUW DANIEL WILLINKPLEIN AMSTERDAM

33 m. Het geheele betonwerk was in 7 maanden tijd gereed. De gebruikte cementsoort was Ferrocrete.

De buitenmuren zijn gemetseld van gele Limburgsche steen (Belvédère te Maastricht) ter dikte van 22 c.m., steunend op den rechthoekbalk van gewapend beton, op de wijze zooals op de doorsnedeteekening (pag. 335) is aangegeven. Aan de binnenzijde is een drijfsteenwand aangebracht op een opstaanden rand van den gewapend betonbalk, die een spouw van 5.5 c.m. met den binnenmuur laat. De drijfsteenwand staat geheel los van den buitenmuur, terwijl ook de binnenscheidingswanden daarvan los staan. (Men zie de details 1 en 10 op de detailteekening der houten kozijnen pag. 335).

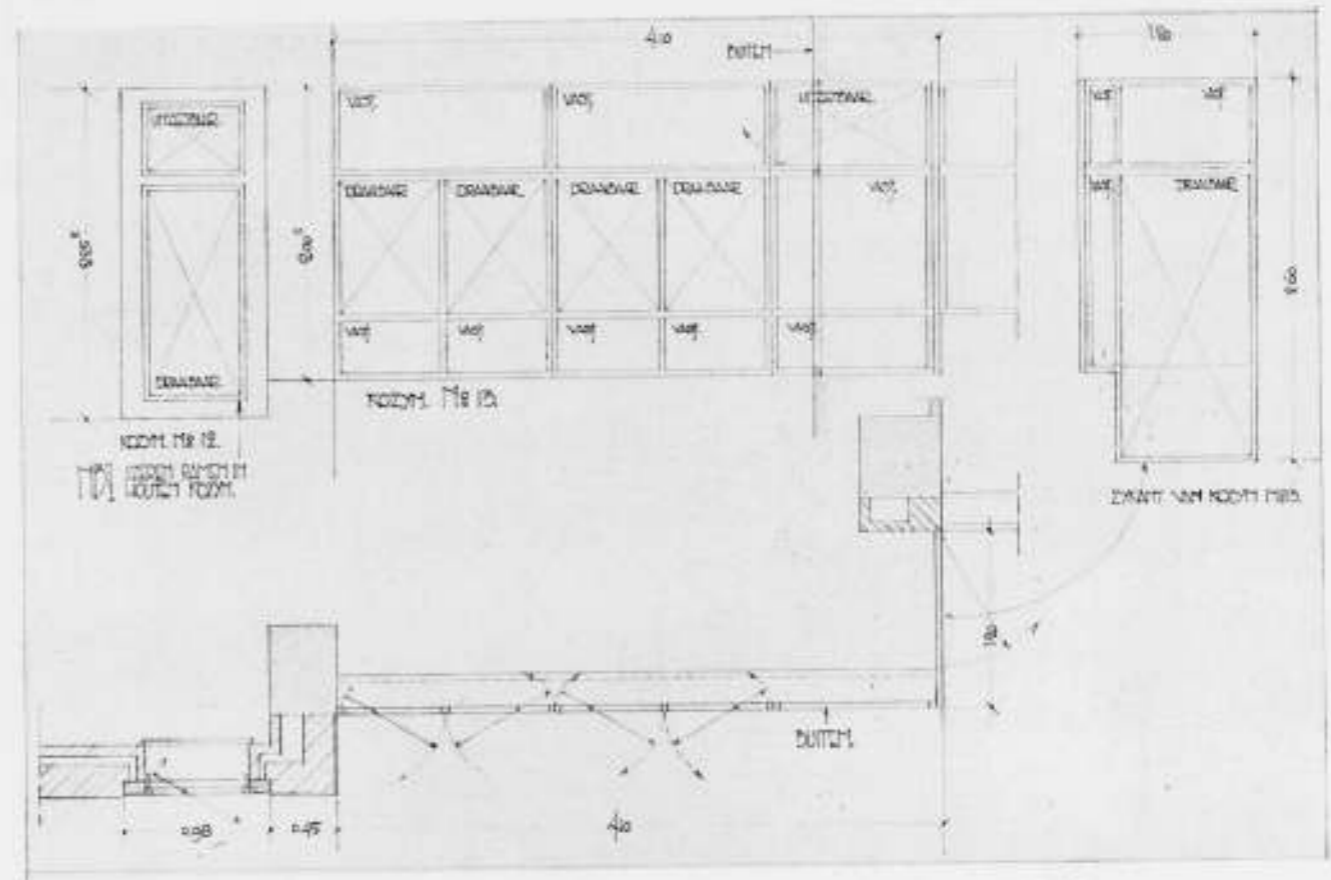
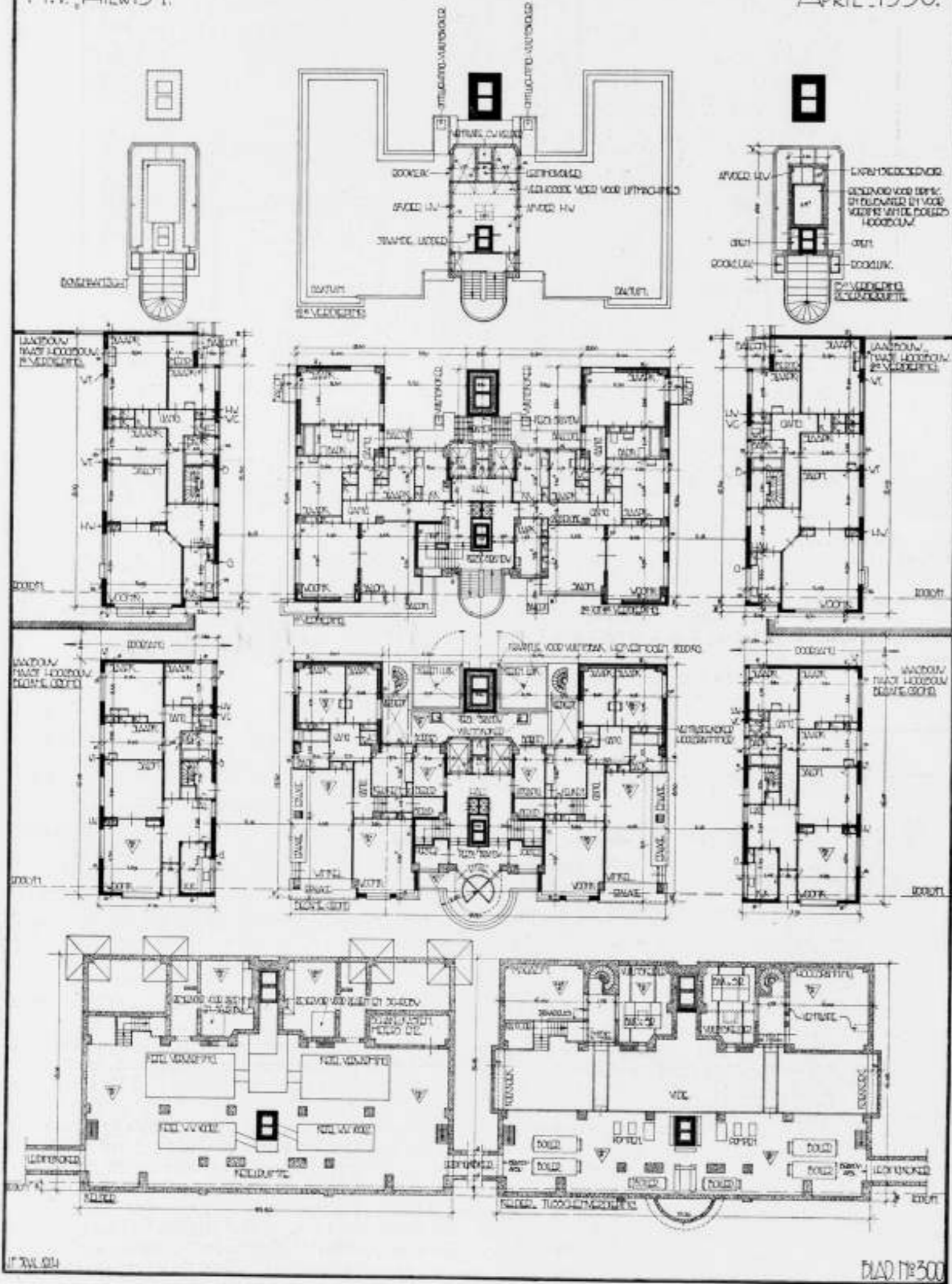
De balklagen zijn van hout. De binten rusten op in de gewapend-beton randbalken gegoten ijzeren stripjes (zie detail).

Bijzondere maatregelen voor geluidsisolatie zijn niet getroffen. In de houten kozijnen zijn ijzeren ramen aangebracht. De indeeling der ramen geschiedde met het oog op het praktische gebruik, met inachtnaam der mogelijkheid van binnenuit de ramen van buiten schoon te maken. Men zie voorts het detail op pag. 333.

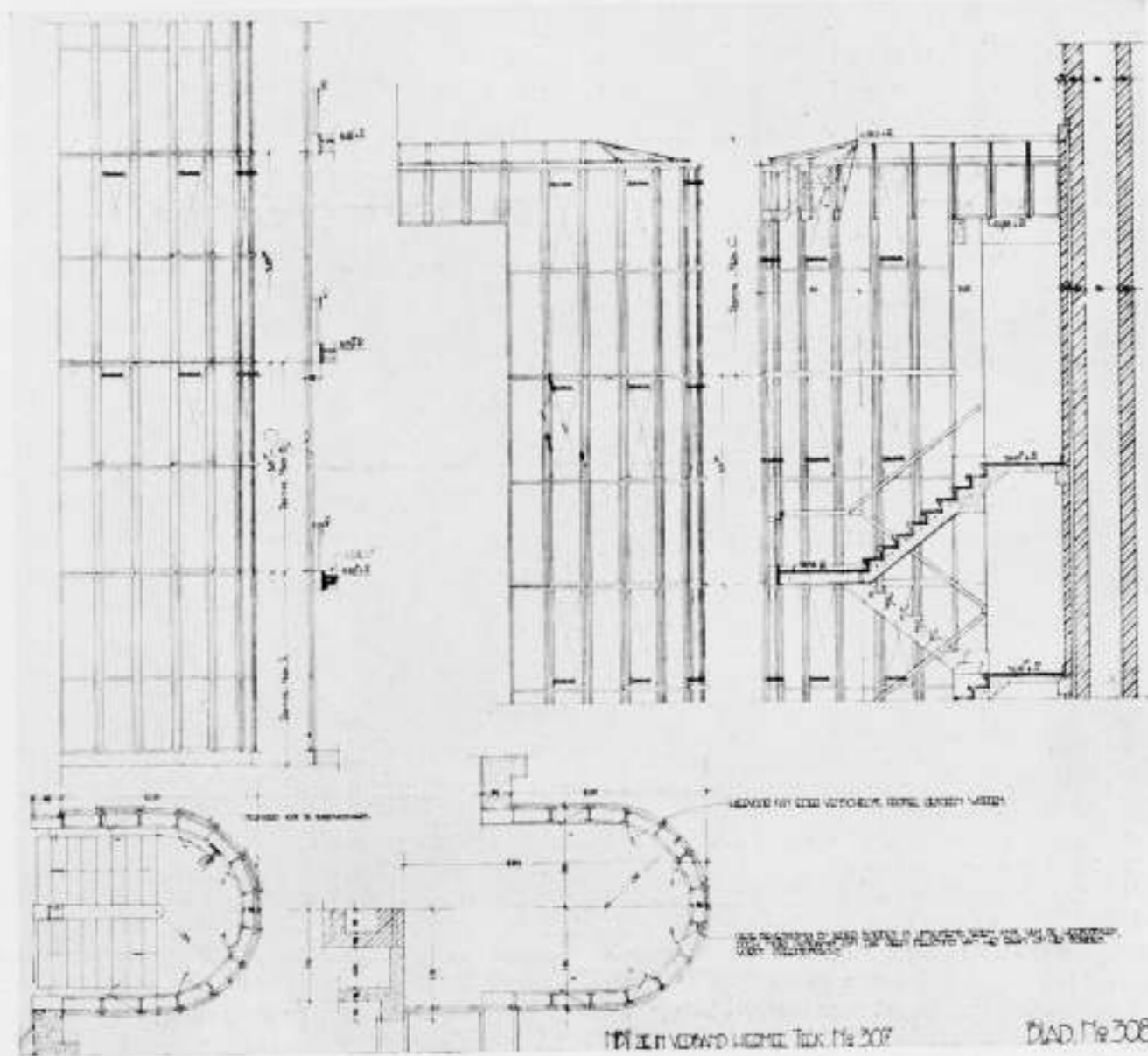
De trappen van gewapend beton met de bordessen zijn tusschen de balken op iedere verdieping geheel vrijdragend uitgebouwd. De arm boven het bordes neemt trekspanning op, de arm er onder drukspanning. In de balken is daarom gerekend op wringspanning.

De glazen wand staat geheel vrij van de betonconstructie. De ijzertjes tusschen de glaswandstijlen en het bordes dienen om knik in de stijlen te voorkomen. Ze brengen echter geen druk

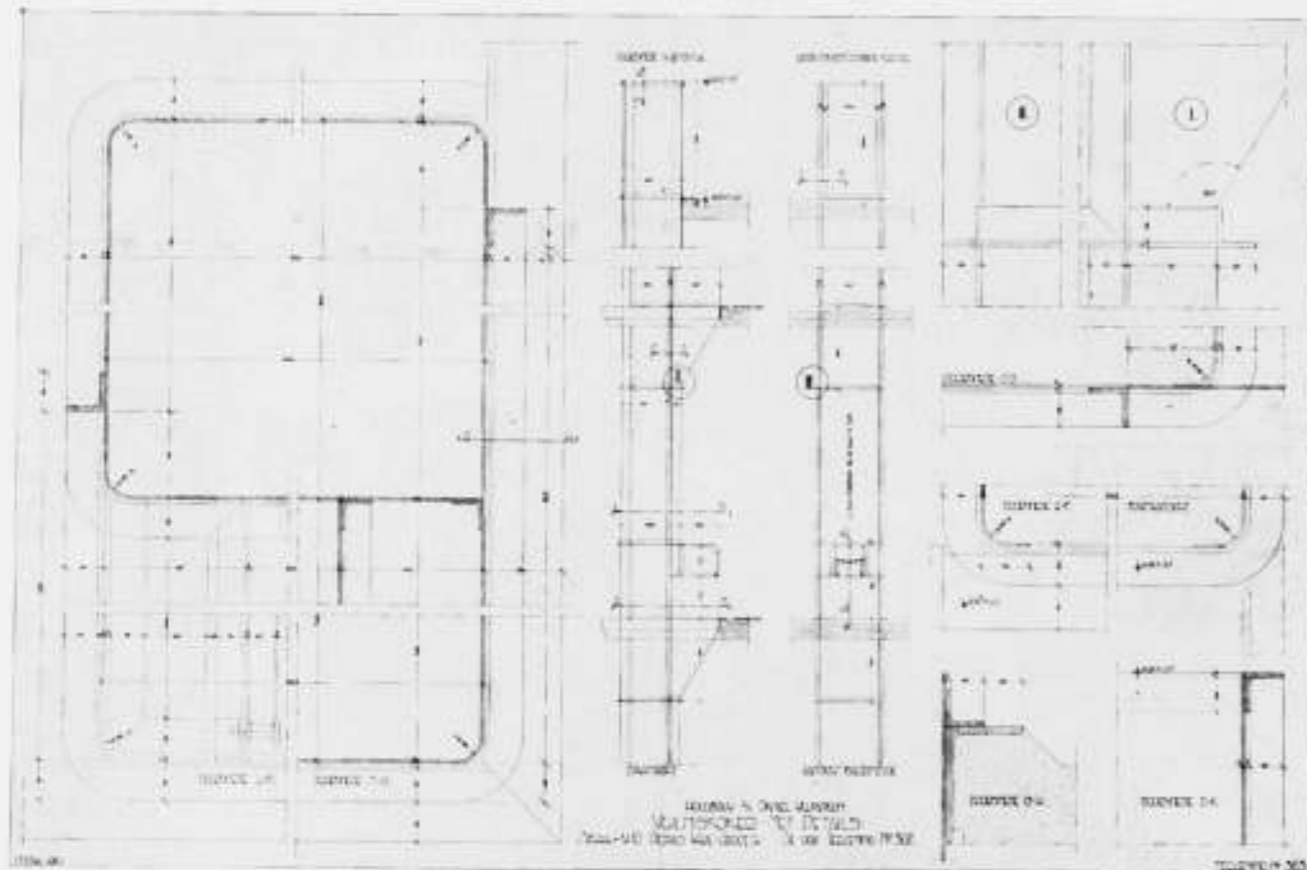
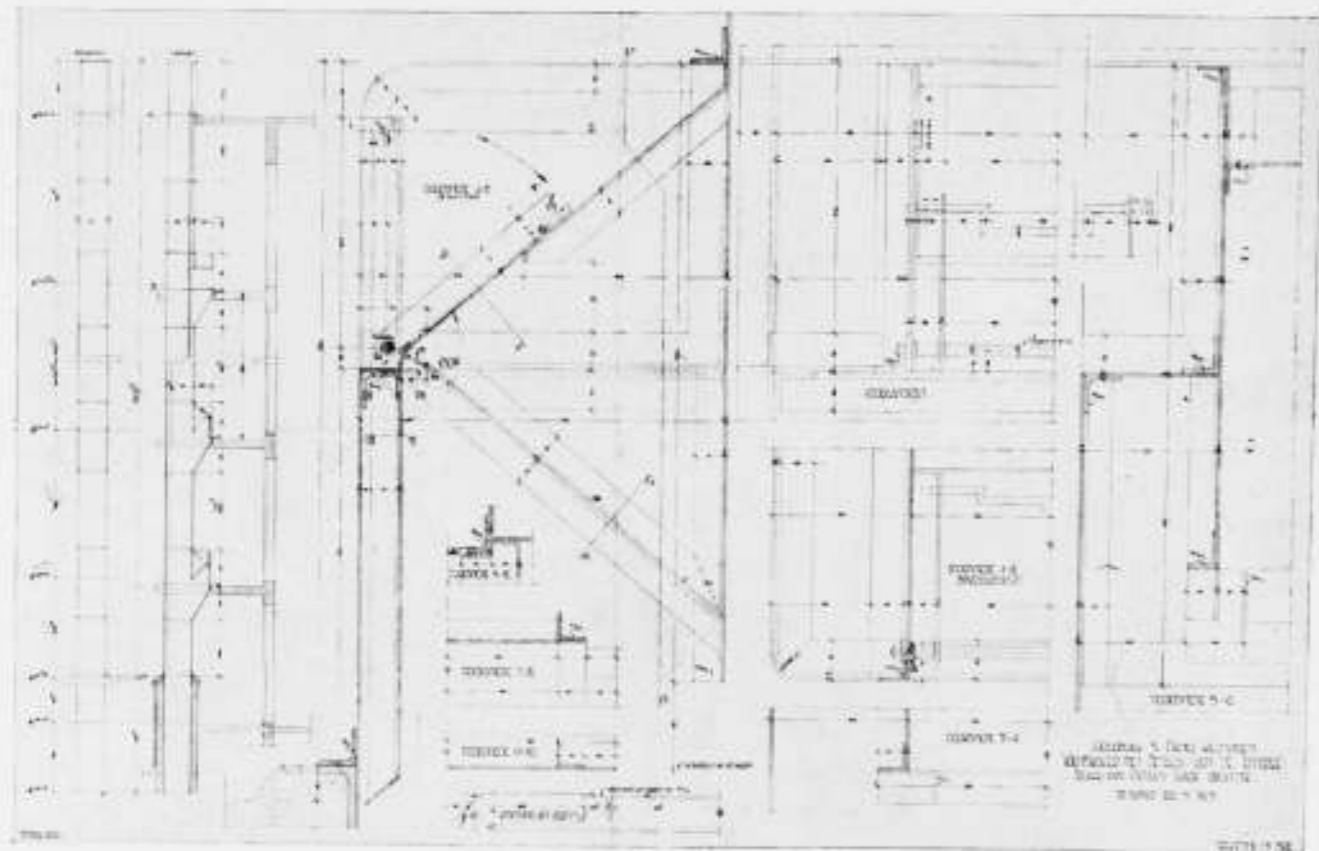
HOOGBOUW DANIEL WILINKOLEIN AMSTERDAM, ZUID - PLANNEN SCHAAL 1:100
 N.V. HILWIS 1.
 APRIL 1930.

SCHEMA VAN DE RAMEN 2e TOT 11e VERDIEPING AAN DEN VOORGEVEL.

CONSTRUCTIE VAN TRAPPENHUIS EN TRAPPENHUISWAND (ZIE FOTO PAG. 337).

DETAILTEKENINGEN VAN DE VUILNISSTORTKOKERINRICHTING

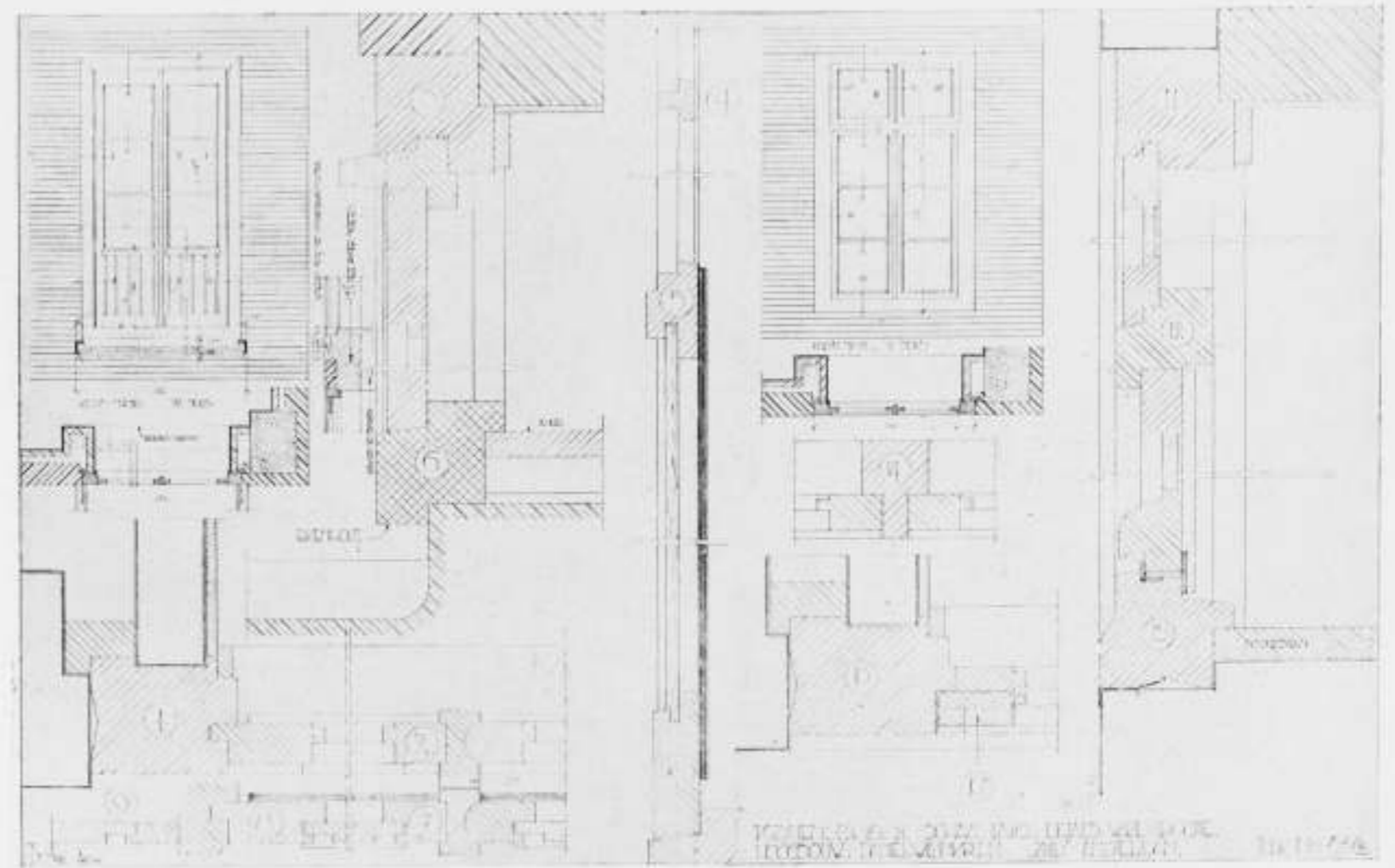
van het bordes op de wandconstructie over (zie fig. pag. 333 en foto pag. 337).

Veiligheid in den hoogbouw.

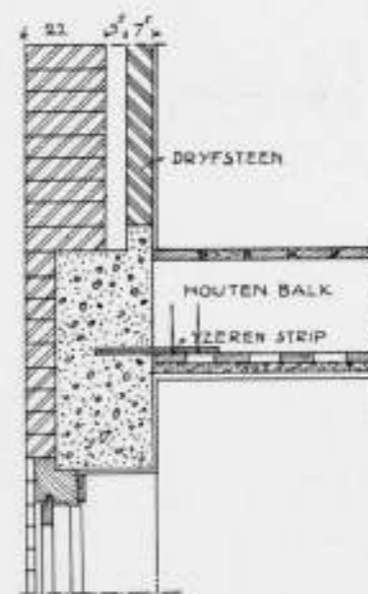
De wolkenkrabber is van steen en ijzer.

De normale verbinding van de woningen met de beganegrond-hal geschiedt door 2 personenliften aan de achterzijde opgesteld. De trap aan den voorgevel dient voor reserve. Langs den achtergevel loopt een ijzeren noodtrap, die in verbinding staat met de achterbalcons en de woningen niet alleen verticaal, maar ook horizontaal verbindt. Het gebouw is tegen bliksem

beschermd door een net van bliksemafleiders, dat aangesloten is op de hoofdwapening der gewapend-beton kolommen, en voorzien van brandleidingen en rookluiken boven in het trappenhuis en boven de liftschachten. De hoofdbrandleiding gaat langs het schoorsteenkanaal der verwarming op, heeft op iedere verdieping een aansluiting, om de andere verdieping een slang. Zij wordt uitsluitend bediend door de brandweer. In het trappenhuis stijgt een persleiding op, met slangen op iedere verdieping, direct te bedienen door de bewoners. De rookluiken zijn te openen vanuit iedere verdieping, door middel van een staal-

DETAILS VAN DE HOUTEN KOZIJNEN EN RAMEN

DOORSNEDE OVER DEN RANDBALK VAN GEW. BETON MET METSELERWERK EN OPLEGGING HOUTEN BALKEN

draad (zie den draad op de foto van het trappenhuis op pag. 337).

Vuilnisstortkokers.

Aan de achterzijde lopen over de geheele hoogte van den hoogbouw, ter weerszijden van den centrale-verwarmingsschoorsteen, 2 ijzeren vuilnisstortkokers (50 x 58 cm. binnenwerks). De stortkleppen bevinden zich tegenover de keukendeuren op de achterbalcons en zijn vrij klein (15 x 30 cm.) om het neerstorten van groot-formaat-vuil te voorkomen. De constructie der stortkleppen is zoodanig, dat tijdens het uitstorten geen gelijktijdig van een hogere verdieping neerstortend vuil in den stortbak kan opwaaien. Het was de bedoeling het vuil der kokers op te vangen in 2 ijzeren bakken, die op geregelde

tijden met behulp van 2 aan den schoorsteen bevestigde kraantjes verwisseld zouden worden door de Stadsreiniging. De plaatsing van een en ander ziet men op den plattegrond. Dit verwijderingssysteem is echter nog niet in toepassing en het ledigen der bakken geschiedt thans nog vrij primitief. Op de foto pag. 337 rechts onder, ziet men een stortbak op den voorgrond.

Watervoorziening.

De meer dan normale druk, die voor de hogere étages in het waterleidingsnet vereischt wordt (aangenomen op 6.5 atm.) wordt verkregen door een in den kelder geplaatste „Hydrophor“. Dit apparaat houdt automatisch de leidingen op den gewenschten druk.

DE WARMTECHNISCHE INSTALLATIES IN DEN WOLKENKRABBER EN AANGRENZENDE COMPLEXEN. ontworpen en uitgevoerd door de firma W. BEUKER & ZOON. Tien jaar geleden zou het nog niet denkbaar zijn dat een bovengenoemd groot aantal flatwoningen, door particulieren te bouwen, voorzien zou worden vanuit één warmtecentrale. Door de vooruitstrevendheid van de bouwondernemers is echter de grootste warmtecentrale op dit gebied in Nederland tot stand gekomen en wordt vanuit de machinekamer onder den Wolkenkrabber een complex van 308 flatwoningen, gelegen aan de Noorder- en Zuider Amstellaan, Daniël Willinkplein, Waalstraat, Merwedeplein en Deltastraat, voorzien van verwarming en heet water.

Wij vinden dan ook in den 5 meter onder straatpeil liggenden hoogbouwkelder een regelrechte warmtecentrale. Hier staan 2 groote warmwaterketels, elk van ruim 150 m² V.O., welke dienst doen voor de centrale verwarming van het flatwoningen-complex; 2 lagedruk stoomketels, elk met circa 70 m² V.O. voor de centrale verwarming en warmwatervoorziening van den hoogbouw, zoomede voor de heetwatervoorziening van de

HET GEW. BETON FRAME VAN DEN HOOGBOUW OVER DE VOLLE HOOGTE, GEREED OP 16 APRIL 1931. DE HOUTEN VLOEREN ZIJN REEDS GELEGD, DE 4e, 8e EN DE PLATVERDIEPING ZIJN VAN GEW. BETON. OP DEZE FOTO'S TEVENS DE 60 M. HOOGTE HIJSCHTOREN MET DRAAIBAREN KRAANARM VAN 15 M., TIJDENS DEN OPBOUW GEBRUIKT

308 flats. Voorts de benodigde boilers met een totaalinhoud van circa 20.000 L., benevens een groot aantal circulatiepompen. De centrale verwarming van een gedeelte van het complex, n.l. 280 woningen, is een systeem met versnelde circulatie. Van de groote ketels gaat het verwarmde water naar een verdeeler, waarop 4 groepen (voor elk straatfront 1) aftakken. Door deze groepleidingen komt het aanvoerwater naar de radiatoren. Het afgekoelde water wordt naar een retourverzamelaar teruggevoerd en gaat via de circulatiepomp weer naar de ketels. In het flatwoningcomplex zijn ca. 1600 radiatoren opgesteld met een totaal verwarmingsoppervlak van 6600 m². De totale warmtebehoefte bedraagt rond 3.000.000 calorieën per uur. Door de circulatiepomp worden per uur 150.000 Liter water verplaatst. De grootste stroomkring van de centrale naar den verst gelegen radiator heeft een lengte van ca. 600 m.

De verwarming van het tapwater geschiedt, evenals in den Hoogbouw indirect door stoomspiralen. Het verwarmde water wordt tot aan de verst gelegen tapplaats in voortdurende circulatie gehouden door een circulatiepomp met een waterverplaatsing van 10.000 Liter per uur. Normaal wordt water verstrekt van ca. 70° C.; de afkoeling bedraagt bij de laatste tapplaats op 600 m afstand van de centrale ongeveer 6° C. De boilers zijn uitgerust met automatische temperatuurregelaars, waarmede elke gewenschte watertemperatuur kan worden ingesteld en deze dan constant blijft.

De Hoogbouw is centraal verwarmd door middel van een warmwaterverwarming, werkende met zwaartekrachtcirculatie

volgens het éénpijpsysteem. De verwarming van het water geschiedt in 2 tegenstroomapparaten, welke gevced worden door lagedrukstoom en van automatische watertemperatuurregelaars zijn voorzien. Het gebouw is voor de verwarming verdeeld in 3 in de machinekamer afsluitbare groepen, elk omvattende 4 verdiepingen. Er zijn in totaal 235 radiatoren opgesteld met 1200 m² verwarmingsoppervlak; de grootste warmtebehoefte in den winter bedraagt 450.000 calorieën per uur. De warmwatervoorziening in den hoogbouw is uitgevoerd als hoogedruksysteem met indirecte verwarming. In 2 boilers à 1500 Liter inhoud wordt het tapwater door middel van stoomspiralen verhit en circuleert door een net van heen- en teruggaande leidingen door alle verdiepingen. De warmwatervoorziening is eveneens verdeeld in 3 groepen van 4 verdiepingen. Het bedrijf is uitgerust met een uitgebreid stel meet- en controleinstrumenten, o.a. zijn aangebracht registreerende temperatuurschrijvers, die de watertemperaturen, zoowel van de verwarming als van de warmwatervoorziening doorlopend opteekenen.

Vanzelfsprekend zijn voor de circulatiepompen ook reservepompen aanwezig, om een ongestoord bedrijf te verzekeren. De warmtecentrale, ontworpen en uitgevoerd door de firma W. Beuker & Zoon, is vanaf 15/1/31 onafgebroken in bedrijf, tot groote tevredenheid van huurders en eigenaar. Ook de hydrophore-installatie voor de watervoorziening in den hoogbouw werd door bovengenoemde firma uitgevoerd en bestaat uit 1 luchtdrukketel met pompen en compressorinstallatie opgesteld in den kelder van den hoogbouw.

HOEK VAN HET SALON 9e VERDIEPING MET BALCON EN DOORKIJK TRAPPENHUIS

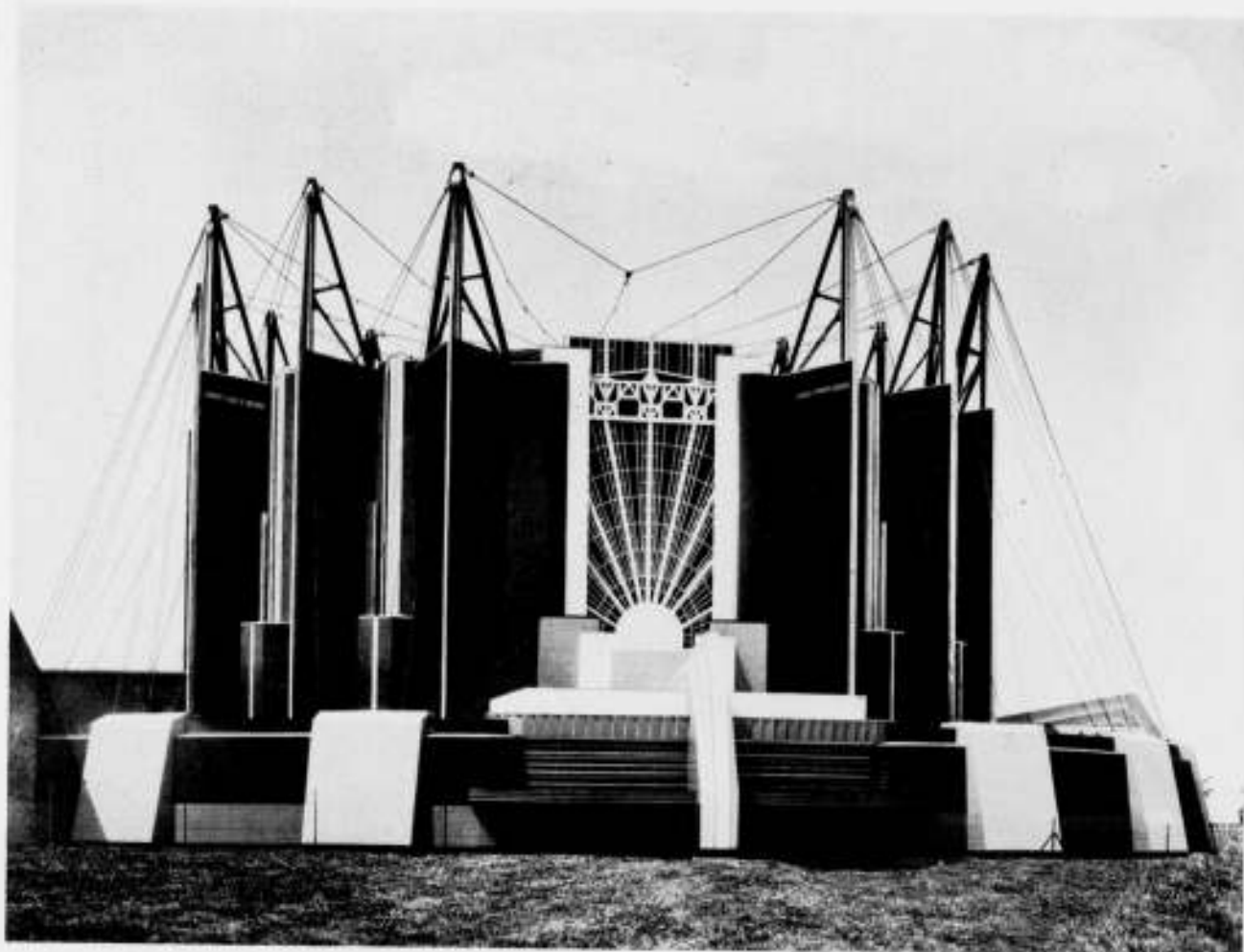
TRAPPENHUIS, DRAAD LINKERKANT VOOR HET OPENEN DER ROOK-LUIKEN

OP HET DAK VAN DEN HOOGBOUW. AFDEKKING PLAT MET BITUMEN. MEN ZIE SCHOORSTEEN DER WARMWATERVEROORZIENING

BALCON ACHTERZIJDE MET BRANDTRAP, VUILNISSTORTKLEP EN HOOFDPERSBUIJS BRANDLEIDING TEGEN BINNENKANT VAN DEN VERWARMINGSSCHOORSTEEN

TRAVEL- AND TRANSPORTBUILDING

WERELDTENTOONSTELLING CHICAGO

HET „TRAVEL AND TRANSPORT BUILDING“ OP DE WERELDTENTOONSTELLING TE CHICAGO. II.

Een van de voornaamste complexen op de wereldtentoonstelling te Chicago, waarover reeds een en ander in een vorig artikel werd medegedeeld, is het „Travel and Transport Building“. Dit „Travel and Transport Building“ bestaat uit twee gedeelten, t.w.: een langwerpige hoofdgebouw met de daaraan verbonden „Steamship Exhibition Hall“ en een cirkelvormig gebouw met koepelvormig dak. Het hoofdgebouw is

1.976 voet lang en 146 voet breed, telt twee verdiepingen en is bestemd om de verschillende transportmiddelen, uitgezonderd spoor en schip, tentoon te stellen. Het geraamte van dit „Main Building“ bestaat geheel uit staal, terwijl de muren geen ramen hebben, zoodat de verlichting steeds geheel uit kunstlicht zal moeten bestaan.

De „Steamship Exhibition Hall“ heeft een geribde dakconstructie, welke het gebouw een karakteristiek uiterlijk geeft. Uit technisch oogpunt het belangrijkste is echter het koepel-

vormige gebouw, bestemd als tentoonstellingsruimte voor locomotieven, enz. Dit gebouw heeft n.l. een hangend dak, dat door sterke aan hooge stalen torens bevestigde kabels wordt gedragen. Deze stalen torens, twaalf in getal en ieder 150 voet hoog, steken hoog boven het gebouw uit en geven het zijn eigenaardig uiterlijk. Drie torens zijn telkens tot één draageenheid verbonden, zoodat vier groepen ontstaan. Door de genoemde dakconstructie, die technisch veel overeenkomst vertoont met een hangbrug, heeft men binnen het gebouw een maximum ruimte verkregen, doordat geen inwendige staalconstructies ter ondersteuning van het dak noodig waren. Het koepelvormige dak „ademt“ en beweegt, het rijst en daalt, zet uit en krimpt in. Het rijzen en dalen wordt veroorzaakt door het al of niet aanwezig zijn van bijzonderen druk, in casu bijv. van regen of sneeuw. De buitendiameter van het cirkelvormige gebouw bedraagt 300 voet, de binnendiameter 250 voet. Dit gebouw telt drie ingangen, die geheel geconstrueerd zijn uit metaal en glas.

Aangezien het geheele „travel and transport“-complex uiterlijk geen constructieve eenheid vormt, is getracht althans een kleureneenheid te verkrijgen. Zwart, wit, grijs en zilver vormen de algemeene kleurengamma. Zoo zijn bijv. de bovengenoemde stalen torens zwart, de kabels zwart en wit geverfd, terwijl de inspringende gedeelten, teneinde meer diepte te verkrijgen, blauw zijn geverfd.

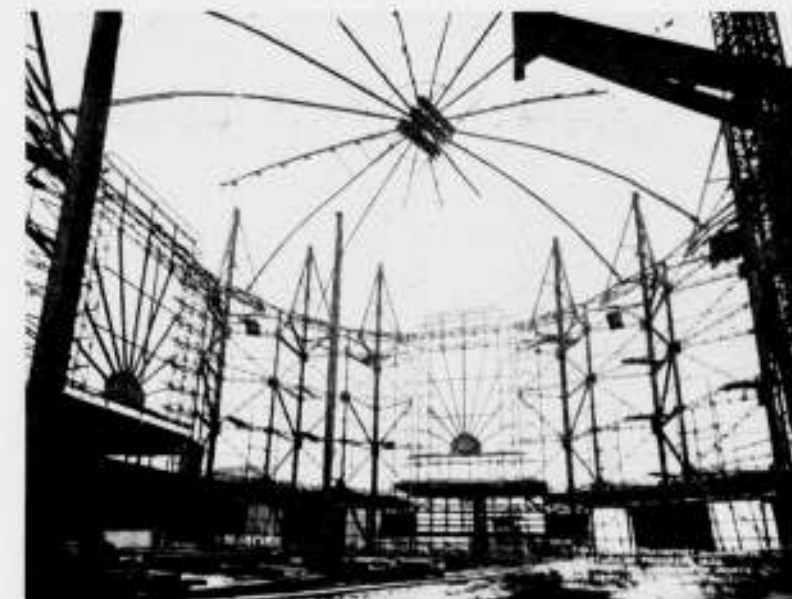
Merkwaardig is het de constructie van het koepelvormige gebouw nog eens nader te beschouwen. Dit gebouw staat, zooals gezegd, annex aan het hoofdgebouw. Hoewel reeds meermalen rechthoekige hangende daken zijn geconstrueerd, zooals bijvoorbeeld bij vliegtuighangars in Frankrijk, vindt men hier toch de eerste toepassing van een koepelvormig hangend dak. Verschillende redenen hebben ertoe geleid een dergelijke hangende constructie te verkiezen. Hierdoor toch was het mogelijk de zware stalen boogconstructies met de daaraan verbonden hoge kosten te elimineeren. Tevens schiep men de mogelijkheid om verticale ondersteuning en muurbedekkingen door te trekken tot aan den rand van het koepeldak, waardoor het gewicht van dat dak zoowel over de directe spanning van de kabels, als over den directen druk op de verticale kolommen verdeeld kon worden. Een andere beslissende factor voor de keuze van dit plan was het interessante aanzien dat men zou krijgen door de groote gestutte kolommen met hun kabels. Het heele dak werd gesteld door middel van hangstellingen. Aan de toppen der torens zijn verbindingstukken voor de draagkabels en voor het anker van de verbindingkabels met den grond. Het fundament is 25 voet hoog en ongeveer 300 voet in diameter; hierin worden de verbindingkabels verankerd. Men wil hierdoor het effect van een locomotievenloods nog vergrooten. De muurconstructie van de binnenruimte is gelijk aan die van het hoofdgebouw en bestaat uit verticale buizen van licht staal, en vastgemaakt aan horizontale gordingen.

Tusschen elke groep van drie torens is een groot portaal geconstrueerd. Iedere toren heeft een hoofdkolom, met kruisvormige doorsnede, gevormd door een groote I-vormige balk en twee kleinere balken met hun flenzen daaraan geklonken. Deze kolom is aan de binnenzijde versterkt om er de benodigde stevigheid aan te geven. Tusschen de drie kolommen van iedere groep zijn I-vormige stutten, terwijl telkens drie kolommen door gordingen verbonden zijn, aldus driehoekige wanden vormend. Aan deze gordingen kunnen dan de muurbedekkingen aangebracht worden.

De draagkabels hebben een doorbuiging van ongeveer een negende. De verbindingkabels vormen een gemiddelden hoek van 70° met den grond. Deze helling vraagt meerdere en zwaardere kabels, dan die van het ophangingsysteem alleen. Daarvoor heeft iedere groep van drie torens nog 14 kabels van

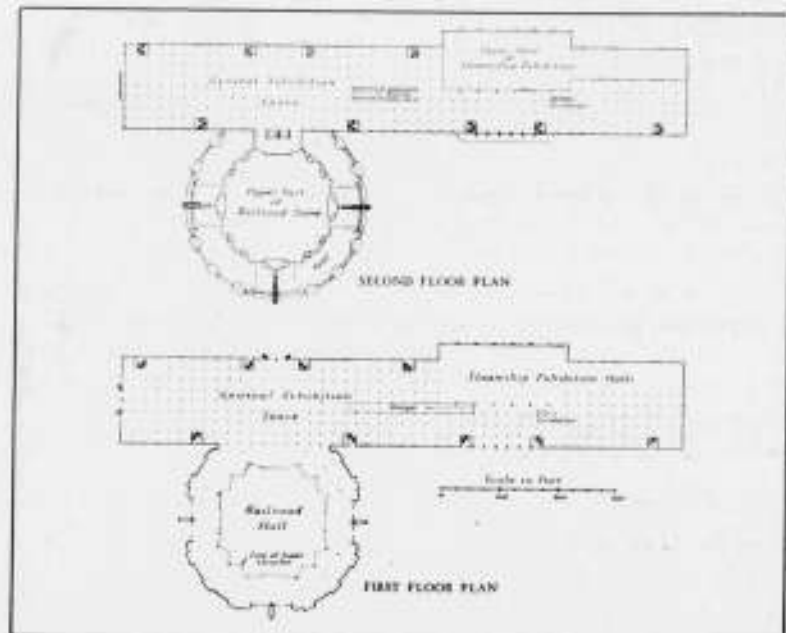
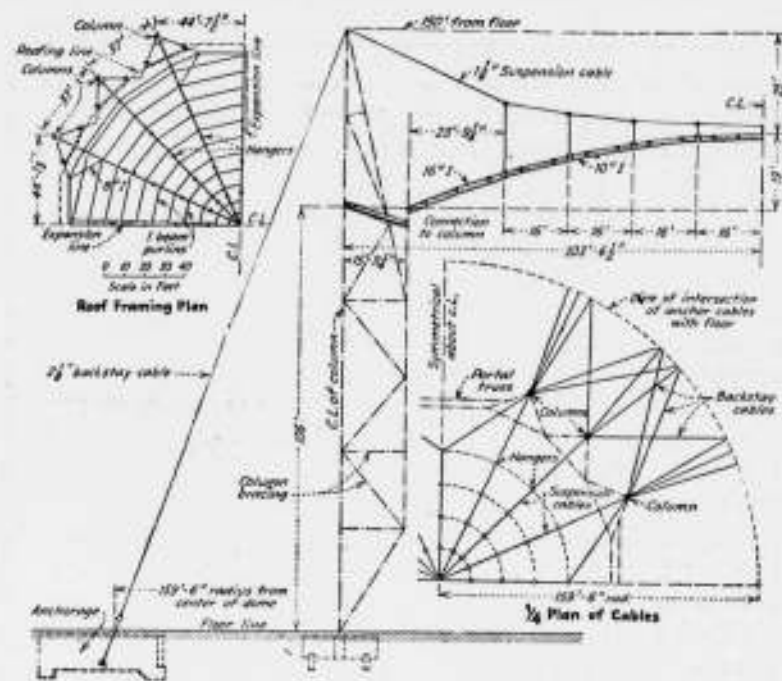
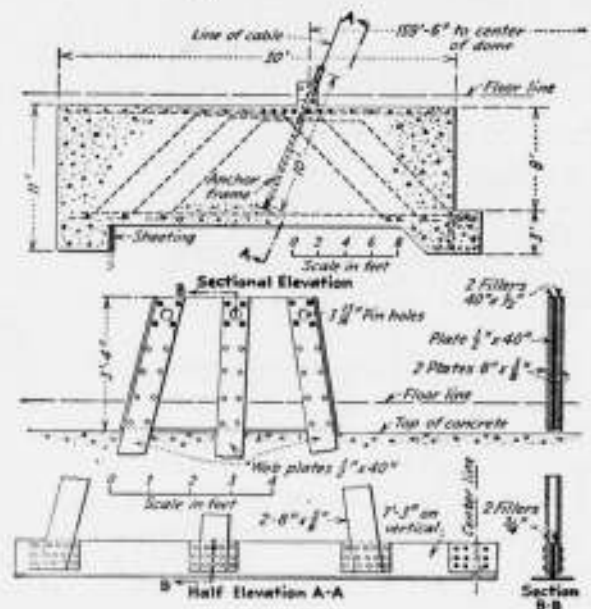
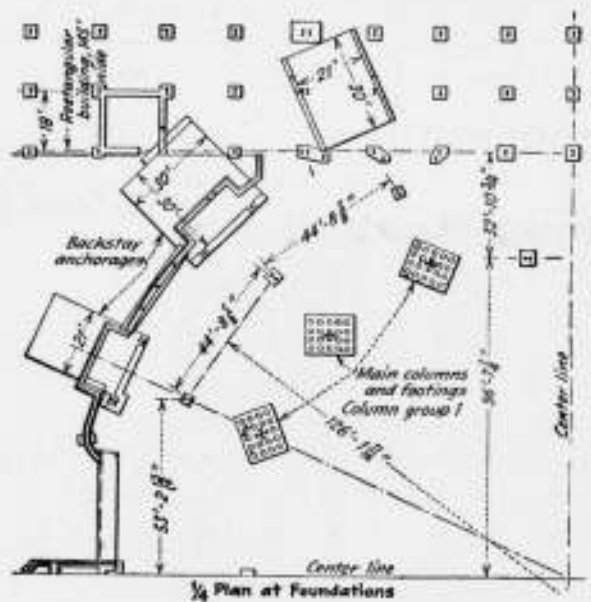
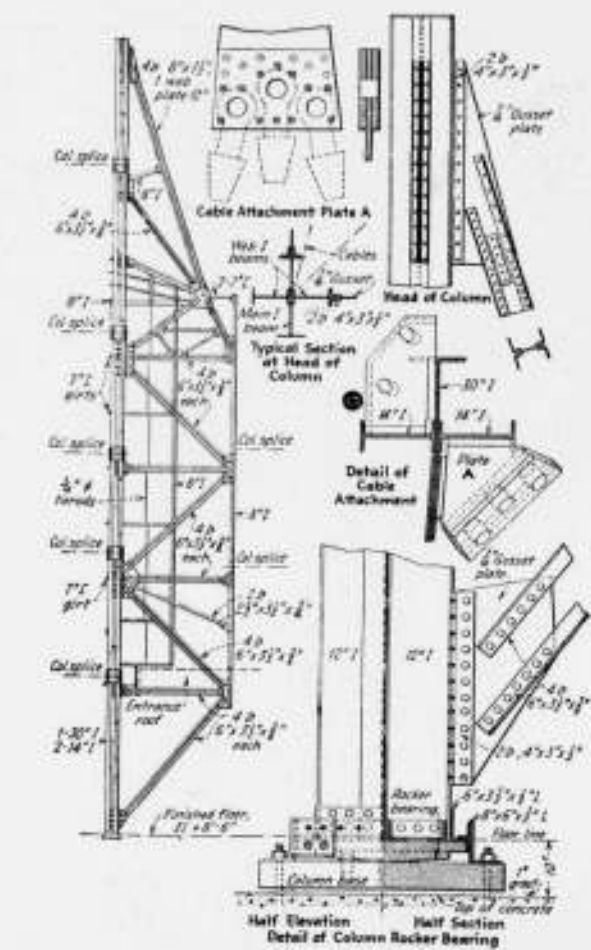

TRAVÉE TRAVEL- AND TRANSPORTBUILDING CHICAGO

TRAVEL- AND TRANSPORTBUILDING, TIJDENS OPBOUW

2 1/2 inch dikte, die met den grond verbonden zijn. Iedere verankering wordt gevormd door een blok gewapend beton, 30 x 21 voet, van 9 tot 11 voet dikte, waarin een ankergeraamte is vastgezet onder denzelfden hoek als die van de kabels. De voetstukken van de torens zijn eveneens van gewapend beton, dat gegoten is over een geheel van twintig heipalen met een gemiddelde lengte van 35 voet. Teneinde een harmonisch geheel te verkrijgen met de overige gedeelten van het gebouw en de constructiedetails te vereenvoudigen, zijn ook de wanden der portalen opgehangen aan de stellingen die de vier kolommengroepen verbinden. Dit gebouw werd ontworpen door de architecten E. H. Bennet, H. Burnham en J. A. Holabird. Pasklaar gemaakt voor ons blad door ALB. OTTEN.

PLATTEGRONDEN VAN HET TRAVEL- AND TRANSPORTBUILDING TE CHICAGO EN CONSTRUCTIE VAN DEN OPGEHANGEN KOEPEL

NIEUW HOTEL TE MOSKOU.

Te Moskou is men begonnen met den bouw van een hotel, dat 1200 kamers zal tellen en, natuurlijk, het grootste van Europa zal zijn. De bouw wordt uitgevoerd volgens de plannen van de Russische architecten Saweljew en Stopran. Het hotel komt in de plaats van het huizenblok, welks hoofdfront gekeerd was naar het Swerdlowplein (Theaterplein) en waarvan de zijfronten gekeerd waren naar de Mochowaja en den Ochotnij Rjad. Het Grandhotel wordt verbouwd en in het complex opgenomen. Naar de zijde van het Swerdlowplein wordt aan het hotel een musical met 2000 plaatsen aangebouwd. Aan dezen kant zal het gebouw tien, aan de naar de Twerskaja gekeerde zijde 16 verdiepingen hoog zijn. Het hotel zal een rechtstreekse verbinding hebben met het station van den ondergrond-schen tramweg, dat daar komt. Als het hotel klaar is, zal Moskou inplaats van de 2100 kamers, die het thans voor reizigers ter beschikking heeft, er 3300 hebben. Hbl.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN
No. 26 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 10 SEPT. 1932 No. 37
 DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.
 ADMINISTRATIE-ADRES FRANS VAN MIERISSTRAAT 107, TELEFOON 27707.

Excursie naar het gebouw van „De Arbeiderspers” te Amsterdam.

Zaterdag 17 September a.s. zal er voor leden van het Genootschap met hun dames gelegenheid zijn tot het bezichtigen van het nieuwe gebouw van de N.V. Drukkerij en Uitgevers Mij. „De Arbeiderspers” onder leiding van de Architecten, de heeren J. W. E. Buys en J. B. Lürsen. Samenkomst aan het Hekelveld voor den hoofdingang om 14.30 uur. Opgave tot deelname worden tot uiterlijk 13 September ingewacht aan het adres van ondergeteekende Fiorastraat 12, Haarlem.

Voor het Bestuur
 Ir. H. T. ZWIERS
 te Secretaris.

Vergadering van het Genootschap Architectura et Amicitia op Maandagavond 20 Juni 1932 8 uur in gebouw Heystee te Amsterdam, gecombineerd met de tentoonstelling van de ingezonden ontwerpen voor de eerste korte studieprijsvraag 1932.

Aanwezig bij aanvang 30 leden, later 41 w.o. het voltallige bestuur en, na sluiting van de vergadering, voor bezichtiging van de tentoonstelling, een aantal introducees.

De voorzitter opent te ongeveer 8.15 de vergadering.

De notulen van de vorige vergadering, opgenomen in de Officieele Mededeelingen no. 18 in het Bouwk. Weekblad no. 20 van 14 Mei 1932 werden zonder opmerkingen gearresteerd.

Aan de orde zijn de Mededeelingen.

De voorzitter deelt allereerst mede, dat de afwikkeling van Wendingen op een voor het Genootschap financieel gunstige wijze thans verzekerd is. Hij roept de belangstelling van de leden in en vraagt denkbeelden betreffende al of niet voortzetten van de uitgave of omzetting in anderen vorm ter kennis van het bestuur te willen brengen.

De overige opmerkingen betreffen de verschillende prijsvragen. De voorzitter deelt mede, dat de onderhandelingen met de gemeente Amsterdam nog loopende zijn; de wethouder van P. W. heeft toegezegd, dat een klein bedrag beschikbaar gesteld zal worden; een desbetreffend voorstel zal binnenkort aan den Raad worden gedaan.

De heer Tjeenk vraagt nog nadere inlichtingen. De voorzitter antwoordt, dat aan het bestuur niets nadere bekend is; in de dagbladen is een bedrag van f 1000.— genoemd. Omtrent de leeftijds-grens, die door den Wethouder geeischt is voor deelneming, heeft nog geen overleg plaats kunnen hebben.

Inzake de korte studieprijsvraagjes deelt vervolgens de secretaris mede, dat een 2e prijsvraag op het programma staat. Aan de vergadering wordt gevraagd of men meent, dat daartoe reeds spoedig kan worden overgegaan. De vergadering meent van wel.

De heer Neter vraagt bij deze prijsvragen voorop te stellen vraagstukken van besomming, technische constructies e. d. De heeren Vorkink en Bruin achten constructieproblemen e. d. in het kader van deze prijsvraagjes zeer moeilijk. De heer Neter is het hiermede wel gedeeltelijk eens.

Hoewel uit de vergadering eenige stemmen opgaan, om de bestaande „jury” te handhaven, stelt het bestuur voor de jury door de vergadering te doen kiezen. Aldus geschiedt. Bij een eerste stemming worden uitgebracht 35 stemmen; de volstreekte meerderheid behalen Ir. A. Boeken, en de Secretaris met resp. 18 en 20 stemmen. Een tweede stemming voor het derde lid levert geen resultaat, terwijl bij de derde stemming aan de beide gekozen leden wordt toegevoegd de heer P. Zanstra.

Aan de orde is de begroting welke in het officieele gedeelte van het Weekblad is gepubliceerd. Deze wordt goedgekeurd. Bij de benoeming van 2 bestuursleden ter aanvulling van de reeds gekozen leden van de Commissie voor herziening van de Statuten wordt bij eerste stemming gekozen de secretaris. Op voorstel van den Voorzitter vindt geen herstemming plaats van de tweede benoeming, doch wordt daarvoor de heer Arth. Staal aangewezen.

De rondvraag levert geen bijzondere opmerkingen op, waarna de vergadering te ruim 9 uur wordt gesloten en de tentoonstelling der prijsvraagontwerpen van het „Woonhuis voor een Architect” wordt geopend.

De 1e Secretaris,
 Ir. H. T. ZWIERS.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUUSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 17 SEPTEMBER N° 38

L.O. SCHOOL AAN DE HOBHEMASTRAAT TE AMERSFOORT

ARCH. Ir. C. B. v. d. TAK B.N.A.

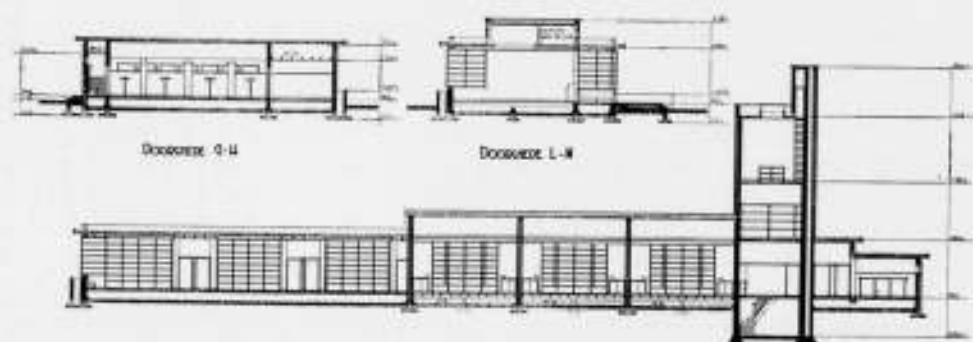
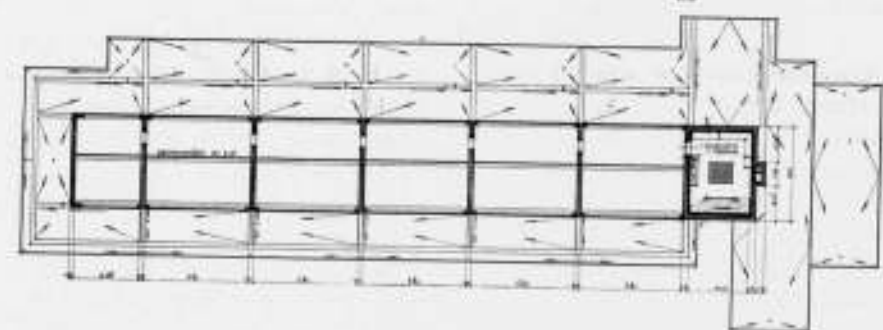
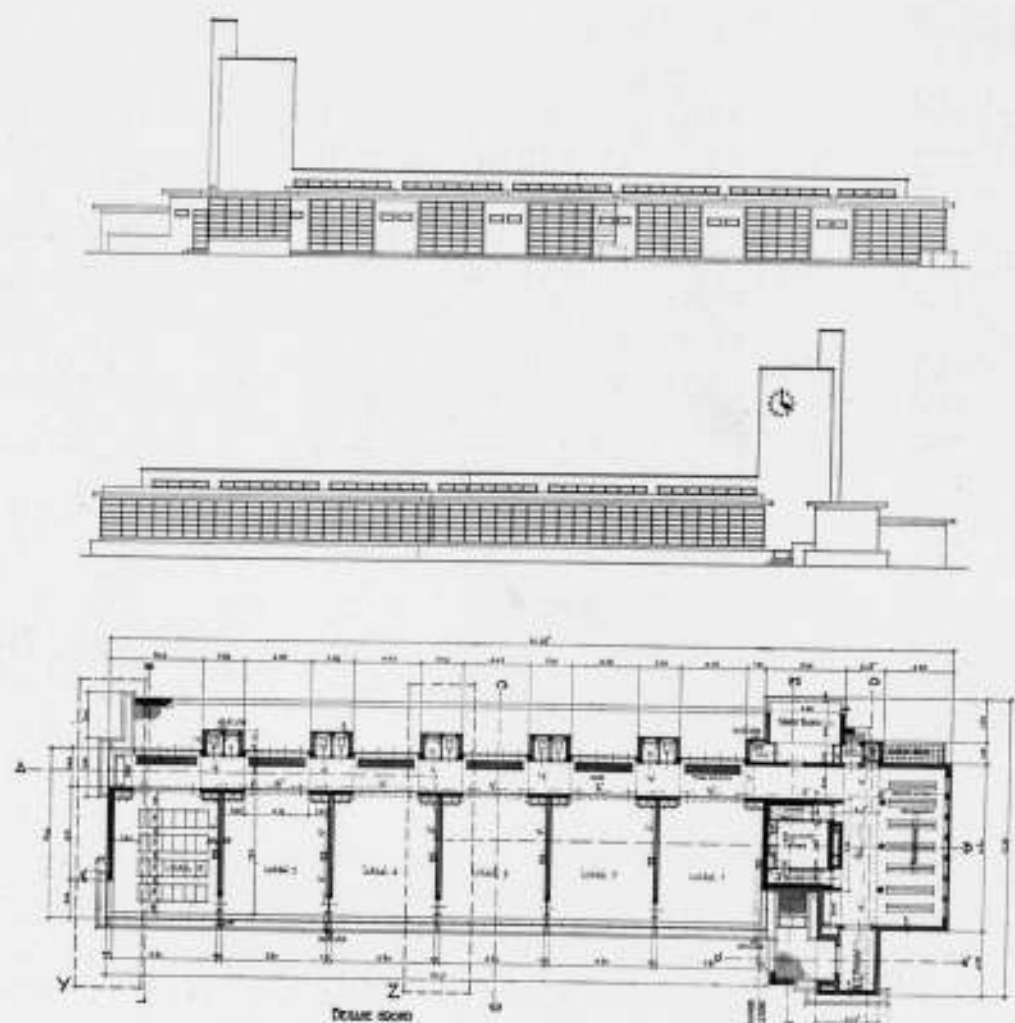
L.O. SCHOOL AAN DE HOBHEMASTRAAT TE AMERSFOORT.
De school, voor Lager Onderwijs aan normale kinderen bestemd, is als proef bedoeld om te onderzoeken, of de gezondheidstoestand van deze kinderen gunstiger zal zijn, dan die van kinderen, schoolgaande op een normaal type school, met minder glasoppervlak en minder ventilatiemogelijkheid. Behoudens bij zeer strenge vorst, is steeds één der zijden van de lokalen geopend gebleven. Beoordeeling der resultaten zal uit den aard der zaak eerst over eenige jaren mogelijk zijn. De Gemeentelijke Geneeskundige Dienst heeft de leiding bij dit vergelijkend onderzoek.
De bouwkosten hebben bedragen . . . . . f 39.000.—
De inrichting heeft gekost . . . . . „ 3.200.—

De centrale verwarming heeft gekost . . . . . f 4.000.—
De tuinaanleg en betegeling, hek, enz. . . . . „ 8.500.—
De bouwkosten waren $\pm 10\%$ hooger dan voor het normale type school, te Amersfoort gebruikelijk.

Materialen:

Naadlooze Hellasvloeren, wanden Fortolietbespuiting in geel, kleederstandaards verchroomd, Veba-radiatoren, stalen ramen, steengele handvorm van de Belvédère, verf ultramarijn blauw. Zeer tot mijn spijt besloten Burgemeester en Wethouders van Amersfoort, het project voorloopig slechts uit te voeren met 3 lokalen.

De Architect,
Ir. C. B. v. d. TAK B.N.A.

PLATTEGRONDEN, GEVELS EN DOORSNEDEN L.O. SCHOOL HOBBERMASTRAAT AMERSFOORT. SCHAAL 1:500. ARCH. IR. C. B. V. D. TAK B.N.A.

PAJONG VAN POLANGBLAD.

BAMBOE VERVOER.

NIPA-PALM.

BOUWEN EN WONEN IN INDIË, door C. v. d. LINDE.

I.

Het is niet moeilijk om eenige foto's te maken en deze te voorzien van een bijschrift. Doch dan is naar onze meening niet voldaan aan de vraag om iets te laten zien van het bouwen in Indië. Er is dan niet billijk gehandeld omdat niet eerst een maatstaf is gegeven om de beoordeeling eenigszins zuiver te doen zijn.

Het treft vrijwel ieder, zoodra men een voet aan wal zet, dat hier andere normen gelden dan elders, omdat de verhoudingen zooveel anders, de behoeften zooveel verschillend zijn. Zóóveel — als het Westen verschilt van het Oosten.

Het is dan ook wel erg oppervlakkig om van eentonigheid te spreken, wijl immer warm, overal groen en derhalve vervelend. Geen van die uitingen is juist, althans niet meer dan wat men over het karakteristieke van ieder ander land zou kunnen zeggen.

Het is bovendien ook vreemd zooiets te hooren, want het ongewone valt snel en sterk op, wanneer we maar even tijd nemen om te letten op de menschen van het land. Hun verschijning, hun kleeding, hun manier van werken, zoo geheel verschillend met wat wij kunnen. Het wonderlijkste is nog dat men soms geen dier drie dingen ziet, wijl er zeer slanke wezens zijn, met o zoo weinig kleeding en geen manier van werken. Wat is hun bezit, hun familie, hun woning? Het eerste heel weinig of niets; het tweede nogal vrij uitgebreid; het derde — ja — evenredig aan hun bezit.

Zie daarnaast het heel andere, blanke ras, waarvan we niets behoeven te vertellen en U hebt een leven van blank en bruin, zóó verschillend van vorm en kleur en geur en beweging, dat er van eentonigheid geen sprake is. Hoewel, ze hebben het allen warm.

't Verschil is ook groot op den weg. Breede en drukke wegen, snellend verkeer, zenuwachtig, razend soms, over den spiegelgladden asphaltweg. Daarnaast een smal paadje van 30 cm met rijen kalme tippelaars, die evenveel dagen als anderen uren tot hun beschikking hebben.

Dan de natuur, felle regens als stralen van wolk tot sawah, stroomende rivieren — bandjirs — stille blanke vlakten, stralende, ook wel stekende zonneschijn. Donkere stille nach-

ten, zonder sterren, en andere met lichtende maan zonder wolk of wind, helder als de dag bijna.

Ook niet overal en altijd groen. Er zijn boomen die onmerkbaar van blad wisselen en anderen die in één week alles verliezen, maar dan ook in de twee volgende weer groen zijn. Ook kale exemplaren — heel kaal zelfs — langen tijd; dan opeens groenende met fijn blad, bloemknoppen, felroode bloemen, de kruin overdekt. De flamboyant.

En wat een vormen. De koningspalm, prachtige klassieke stam en bladen. Alleen ten koste daarvan bestaat de groei, een altijd durende ontwikkeling, van binnen naar buiten. Zet daarnaast de waringin met de honderden luchtwortels, de lianen vanuit de jonge takken gegroeid, zich in den grond weer vastgezet, ontwikkeld tot stammen, die de groote moedertakken weer tot steun zijn.

We zouden vorenstaande opmerkingen nog met vele kunnen aanvullen doch dan komen we te veel buiten het onderwerp en het was slechts de bedoeling een korte inleiding te geven. Even aan te toonen dat hier alles bezien dient te worden in het licht van de Oostersche zon, waardoor andere eischen gesteld moeten worden dan die we in Westersche landen gewoon zijn. Dat geldt voor elk gebied waarop men zich beweegt, doch we hebben ons hier te beperken tot het bouwen en wonen, waarbij we ook nog wel iets kunnen leeren van de eigenlijke bewoners.

De invloeden waartegen men zich te beschermen heeft zijn slechts weinige doch dan ook zeer belangrijk, namelijk die van zon en regen. Beschutting tegen de fel stralende zon en — vooral in den natten moesson — tegen de overvloedig-plassende regens.

Soms doet Kromo dat zeer eenvoudig. U kunt hem zien wandelen in een hevige stortbui met een pisangblad boven z'n hoofd en de illusie dat hij toch lekker onder dak is, hoewel voor 't grootste gedeelte klets. U kunt 'm echter ook zien zitten onder z'n pajong op de rijstvelden. Wat bamboestijlen met een dito vloertje en een atap-dak vormen een bouwzel, dat volkomen aan het doel beantwoordt. Beschutting tegen zon en regen — en ruimte, vooral ruimte.

Het laatste is zoo belangrijk dat het tot een leuze verheven moest worden; dikwijls ervaart men tot benauwens toe, dat er hoegenaamd niet aan gedacht wordt. Alleen in de ruimte, met

EEN BAMBOEBRUG

GROOT BAMBOEHUIS MET ATAP-DAK

EEN BAMBOESTOEL
HET WITTE ONDERAAN HEET BAMBOE-DOERI D.W.Z. DOORN-
TAKJES DIE OOK WEER GEBRUIKT WORDEN

al de voordeelen daaraan verbonden, is behoorlijk te leven. We komen daar later op terug.

We komen nog even terug op de bamboe, het bouw materiaal bij uitnemendheid, maar ook voor allerlei andere doeleinden geschikt. Voor wapens, gereedschappen, huishoudelijke artikelen, muziekinstrumenten, kleding, bedrijfsvoorwerpen, steigers, bruggen, woonhuizen enz.

Voor al op Java is de groei zeer groot. Stoelen met tientallen stammen tot 20 meter en meer lang. In groote vloten voert de Inlander het materiaal door de slingerende kali — beter, hij laat zich voeren, op de bamboe in een dito hutje.

Geef hem verder wat van z'n vlot en een mes, — en hij maakt een huis. Het raamwerk van heele bamboe, de vloer van gespleten bamboe, de wanden geschild en gevlochten: grof — als bilik, of fijner — als matten. Dan hoeft er nog slechts een dak op, de bladen van de nipapalm zijn daar prachtig voor, en de zaak is gereed.

Er zijn bepaalde voordeelen aan zoo'n huis. Het staat in de schaduw, de vloer is los van den grond, de wanden zijn niet potdicht, het dak ook niet altijd, maar dat kan toch. Doch er is luchtspeling om en door de woning, dat is een belangrijke factor en enkel ontstaan door het bouw materiaal.

Zeker er zijn ook groote nadeelen: brandgevaar, ongedierte enz. Maar dat komt door de veelheid, tegen en op elkaar; door de gemakzucht van de bewoners, gebrek aan afvoer enz. In wezen voldoet een dergelijk huis aan de behoefte, al moet erkend worden dat er slechts enkele goede voorbeelden zijn, doch die hebben dan ook wel eenigen invloed gehad op de wijze van bouwen die later werd toegepast.

II.

In Batavia vindt men ongetwijfeld de oudste geschiedenis. Dat is ook logisch, daar is de V.O.C. in 1602 begonnen met het bouwen van een vesting, aan den mond van „de Grootte Revier“, tegenwoordig de bekende Kali-Besar.

Er is weinig meer van de vesting te zien, enkele brokstukken van den muur, ook eenige kleinere grachten, de meesten zijn echter gedempt. Doch er zijn nog wel verschillende oude gebouwen en huizen, waarvoor men verwonderd blijft staan en vraagt: hoe komt gij hier? Daarom ook verwonderd, omdat het soms exemplaren zijn van een paar honderd jaar oud. Als men dan het tegenwoordige bouw materiaal bekijkt en de soms gevolgde bouwwijze ziet, dan zegt men er nog bij: „Hoe is 't mogelijk dat zooiets er nog zóó lang staat“. Niet weggezaakt of ingestort, — ja dat schijnt toch met de binnenkerk het geval te zijn geweest. Gebouwd op een vroegeren kronkel van de bedoelde „Grootte Revier“, is ze verzakt en gespleten en tenslotte gesloopt.

Maar het Stadhuis en het Justitiegebouw en het Landsarchief, en zoovele andere gebouwen staan maar rustig en stevig op den Bataviaschen blubbergrond.

Zulke dingen maken een mensch nieuwsgierig om eens iets van de geschiedenis te weten. Bovendien zijn er buiten Batavia, dichtbij en verweg, nog wel wat huizen die de belangstelling opwekken. Hoe zijn ze tot stand gekomen, wie heeft ze gebouwd, enz. We moeten maar dadelijk zeggen dat het onderzoek niet erg meegevallen is.

We kwamen eenige algemeene dingen te weten: namen en bijzonderheden niet. Op het Landsarchief werden we zeer welwillend geholpen; van den oudheidkundigen dienst kregen we eenige foto's van oude landhuizen. Van laatstgenoemden dienst verschijnt binnenkort (of is reeds verschenen) een eerste werk o.m. over oude landhuizen.

Enkele aantekeningen van eenig belang noteerden we en geven die weer omdat ze toch wel een indruk geven hoe het bouwen vroeger ging. Ongetwijfeld zijn er materialen uit Europa aangevoerd. De Hollandsche baksteen treft men een

enkele keer aan. Het bedrijf beperkte zich in de 17e en 18e eeuw hoofdzakelijk tot de stad Batavia. In een buitenwijk — zelfs op een der nabijgelegen eilanden — bestond een z.g.n. „Ambachtswartier“, waarvan de leider den naam „Fabriek“ droeg. „De Opzichters en Bazen-Steenhouwer, Smid, Koperslager, „Metselaar, leerden aan de vrije kinderen en compagnieslaven „het ambacht.“

„De kettinggangers — tijdelijk of levenslang in den ketting geklonken — werden in deze ambachtswartieren tewerk gesteld“, bij voorkeur op het bovenbedoelde eiland Edam.

We mogen dit bedrijf wel aanduiden als „openbare werken“, met eigen opleiding en uitvoering. Aan dit bedrijf wordt in 1706 door de Regeering opgedragen het Stadhuis te verbouwen. Het is kostelijk te lezen dat daarvoor een fonds gesticht wordt, gevoed door „extra belastingen van onbekende Chineesche „erfgenamen, van alle vaste goederen, van alle Christenen die „in het huwelijk wenschen te treden enz. tot het houden van „hanevechterijen toe.“

Het schijnt echter dat „het ambachtswartier“ niet beperkt genoeg was in opdrachten en uitvoering, uiteraard waren er werkkrachten te over.

„In 1795 werd besloten tot afschaffing van de alleszins gebrekkige bediening van „Fabriek“, en aanstelling van een directeur der fortificatiën, gebouwen en waterwerken resideerende onder Batavia.“

Dat was geen slechte betrekking, deze heer ontving „een vast „jaarlijksch salaris van 7000 rds. tot een maximum van 10.000; „een pensioen van 2400 rds. in Indië of 4000 rds. in Nederland“. Het is een van de eerste voorbeelden van pensioneerende en men ging toen van de gedachte uit, dat zoo iemand zich vele opofferingen te getroosten had om weer naar Holland terug te keeren.

„In 1803 op den 20en October moesten alle burgerlijke openbare werken worden gestaakt om al het werkvolk ter beschikking te stellen van de Defensiewerken.“

In dien tijd was Dominicus Michiel Barbier de Directeur en Johannes Jongkind de opzichter over de „timmeragien“. De laatste schijnt nog wel eenigen invloed te hebben gehad op het karakter der bouwwerken.

We vonden nog een aardige notitie, ze is maar kort, doch geeft een kleinen indruk van den gang der zaken, die af en toe gestuit moest worden. „In 1715 werden bepalingen gemaakt „dat alle bouwwerken, ondernomen, zonder voorkennis van „de Hooge Regeering, zouden komen voor rekening van hem „die deze gelast had (onvermijdelijke reparaties uitgezonderd).“

Nu gaan we de stad Batavia uit, de ruimte in, want voorbeelden ter navolging zijn er niet. Stadshuizen, van Amsterdam meegenomen, en neergezet in Batavia, met kleine kamers en binnenplaatsen, met echte ramen en deuren. Ja, die een Hollandsch hart nog wel even goed doen, zoo ver van huis, maar toch geen beteekenis hebben, misplaatst zijn, onpractisch, om van 't gemis aan een eigen karakter maar niet te spreken.

Met den G. C. Daendels in 't begin 1800 op reis naar Cheribon, moeilijk en onveilig, langdurig voor het vervoer van producten. Als gevolg van die reis besluit genoemde G. C. tot het aanleggen van een grooten Postweg Batavia-Cheribon. Daar moest echter veel geld voor zijn en omdat te krijgen werden in de omgeving van Batavia, Meester Cornelis, Buitenzorg, groote stukken grond verkocht.

Niet dat de werklieden zooveel verdienden! een mandoer 3 rds., een koelie 2 rds. per maand, benevens 3 gantings rijst per hoofd, maar ja, het groote aantal, en de vele, vele kilometers. Op bedoelde landgoederen werden dan de in het begin genoemde woonhuizen gebouwd, waarvan de oudheidkundige dienst eenige afbeeldingen ter beschikking stelde voor publicatie. Het is niet noodig daar veel van te zeggen. Het valt al dadelijk op dat aan de twee hoofdvoorwaarden — schaduw en

HET LANDHUIS „TJILODONG“ 12 PAAL TEN N. VAN BUITENZORG

HET LANDHUIS „TJILODONG“ 12 PAAL TEN N. VAN BUITENZORG

LOGEERGERBOUW VAN HET VERDWENEN LANDHUIS „DE ZOETE INVAL“ MAJOR AUGUSTIJNE MICHELIS 1769-1813
11.5 PAAL TEN N.O. VAN BUITENZORG

LOGEERBOUW VAN HET VERDWARREN LANDHUIS „DE ZOETE INVAL“ MAJOR AUGUSTIJNE MICHIËLS 1769-1813 11,5 PAAL TEN N.O. VAN BUITENZORG

HET LANDHUIS „TJILITITAN BESAR“ GELEGEN AAN DEN BUITENZORGSCHE WEG

HET LANDHUIS „JAPAN“ TE WELTEVREDEN BIJ PAALMERAH, GEBOUWD IN DE 2e HELFT DER 18e EEUW

HET LANDHUIS „PONDOKGEDEH“ AAN DEN BUITENZORGSCHE WEG

ruimte — voldaan is. In hun eenvoudigen vorm passen ze ook wel in de omgeving. De ruime galerijen en het overstekend dak waarborgen een weldadige koelte.

Opmerking verdient dat het landhuis „Pondok Gedeh“ met een verdieping gebouwd is. Reeds vroeger was getoerd tegen het bewonen van begane-grond huizen, met al den last van muskieten en malaria. Dit gold echter meer voor de lager gelegen huizen dan de hier bedoelde, en de malaria is en wordt op andere wijze bestreden; maar een bevrijding van den oogenblikkelijken last der stekende insecten, bevordert toch wel de noodzakelijke rust.

De huizen zijn zeer eenvoudig, gewoonlijk door den eigenaar van het landgoed, gebouwd, eerst een paviljoen of een dienstwoning en later, onder dagelijks toezicht, het hoofdgebouw. Het toezicht beteekende in de meeste gevallen, volledige leiding, die tijdens de dienstreizen van den bouwheer, op zijn vrouw overging. We noemen dit slechts omdat het invloed moet hebben bij de beoordeling van het uiterlijk aanzien.

De opvatting van de beteekenis als Indisch huis is echter zóó juist, dat ze als voorbeeld gesteld kan worden en — in beteren vorm — navolging verdient. We willen laten zien wat daarvan terecht gekomen is.

Batavia, Mei.

346

MONUMENT OP SCHIPHOL.

Dit monument staat op het voorplein van het vliegveld Schiphol. Het is vervaardigd door den beeldhouwer J. Polet. Het werd opgericht ter herinnering aan de opening van den wekelijkschen vliegdiens Nederland-Indië.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Bouwkunde, door G. Arendzen en J. Vriend. Handboek en Studieboek voor den bouwkundige en den metselaar. Deel II, afl. 1, 2 en 3. Uitgave „Kosmos“ Amsterdam.

Bij het verschijnen van de eerste aflevering van Deel I van dit werk, hebben wij deze aflevering uitvoerig besproken. Sindsdien is het eerste deel geheel voltooid en zijn reeds drie afleveringen van het tweede deel, dat over de steenconstructies handelt, verschenen. Uit het voorwoord van den Heer B. J. Ouëndag, in afl. 1 van het laatste deel, citeeren wij:

„De onderwerpen die in dit deel worden behandeld, n.l. de materialen voor en het samenstellen en uitvoeren van metselwerken, zijn voor den bouwkundige van groot belang, wellicht nog meer dan timmerwerk en de daarmee samenhangende constructies. Vooral bij metselwerken is het „waarom“ zoo gewichtig, omdat dit wel een van de meest directe afsluitingen van het gebouw is.

MONUMENT OP SCHIPHOL

BEELDHOUWER J. POLET

Hoe interessant ook de studie en de waarneming in de praktijk moge zijn voor den ingewijde, het ontbreken van een goeden, eenvoudigen leidraad, waarbij allerlei verwarrende en ingewikkelde theoriën zijn weggelaten, is vaak een struikelblok voor den jongeren bouwkundige om zoover te komen, dat hij de motieven, die voerden tot een of andere samenstelling, op den voet kan volgen. Dientengevolge is meermalen een materiaal of constructie slechts bij overlevering bekend en wordt deze klakkeloos overgenomen.

Geen gebied schijnt zich voorts zoo te leenen voor allerlei „uitvindingen“ als dit. Vast staat evenwel, dat er géén terrein zóó glad is, en dat het inspanning kost, zich hierop staande te houden.”

Deze woorden van een ervaren architect als de Heer Ouëndag, zijn zeer zeker te behartigen.

In de inleiding van de schrijvers zelf lezen wij nog:

„Ook in dit deel lieten wij geheel verouderde constructies achterwege, of volstonden terwille van de volledigheid met een enkele aanduiding. De zoo droge en dorre bestudeering der metselverbanden, die wij, ondanks de meening van velen, dat deze tegenwoordig minder noodzakelijk zouden zijn, nog als zeer belangrijk element beschouwen, probeerden wij te vergemakkelijken door foto's. Deze kunnen o.i. een duidelijk inzicht geven, zonder dat gepast en gemeten behoeft te worden, waarbij ten slotte het voorstellingsvermogen soms toch nog te kort schiet.

Het vormen van constructief begrip is noodig in dezen tijd, waarin bijna dagelijks iets nieuws geboden wordt. Veel daarvan is waardeloos en zal nooit in staat zijn het oude te verdringen, doch aan den anderen kant is het niet goed, uitsluitend het oude vast te houden, en daarop te steunen.”

De eerste aflevering behandelt in hoofdzaak de materialen, de tweede de baksteenconstructies en het uitvoeren van metselwerken (hiervan zijn de toelichtende illustraties helaas niet al

te helder uitgevallen) en eenvoudige natuursteenconstructies terwijl de derde aflevering gevuld is met de behandeling van fundeeringen en kelders, buiten- en binnenmuurconstructies, vloeren, schoorsteenen en trappen.

Wij volstaan met deze vermelding van den inhoud, om later, wanneer het boek zal zijn voltooid en dus een overzicht mogelijk zal zijn over de beteekenis die elk hoofdstuk tot het groote geheel inneemt, dit belangrijke studiewerk in zijn geheel te bespreken.

Oude Boerderijen aan den Dordtschestraatweg in de gemeente Rotterdam, door J. Verheul. (Overdruk uit het Rotterdamsche Jaarboekje 1932). W. L. en J. Brusse N.V.

Merkwaardige oude bouwwerken aan het Jaagpad van Overschie naar Delft, door J. Verheul Dzn.

Over de studies van den Heer Verheul met betrekking tot de Zuidhollandsche boerderijen hebben wij reeds eenige malen melding gemaakt. Thans was hij in staat de studie van een tweetal afzonderlijke onderwerpen, hierboven vermeld, in den vorm van kleine boekjes, het licht te doen zien.

In het eerste boekje vindt de schrijver gelegenheid in klein bestek te schetsen hoe Rotterdam sinds 1869 steeds meer van het landschap om de stad heen opslokte, waardoor veel karakteristiek landschapsschoon verdwenen is. Aan de Zuidzijde van den Dordtschestraatweg liggen nog een 5-tal oude boerenhofsteden, die nog maar kort als merkwaardige architectuurtypen in het zich snel ontwikkelende zuidelijke stadsdeel te aanschouwen zullen zijn, want tot afbraak van een hunner is reeds besloten. Het zijn de hofsteden „Buitenzorg“, „De Posthoorn“, en 3 boerderijen zonder naam, die de Heer Verheul uitvoerig beschrijft en vastgelegd heeft in zijn bekende aquarellen-serie.

Het tweede boekje behandelt een minder bezochten weg, en daarvan niet alleen de boerderijen, maar ook het voormalige

347

oude Veerhuis, het oude Tolhuis te Kethel en het Poortgebouw van het Kruitmagazijn te Delft. Het is een hoofdstukje monumenten-inventarisatie, waarbij de dorre documentatietoon levendig is door tegelijk persoonlijke gevoelens weer te geven. De Heer Verheul heeft bewezen dat het niet alleen voor Italië geldt: Italië kennen, is Italië liefhebben. In een nederig polderland is ook veel schoonheid lief te hebben. Als men het maar weet.

J. P. M.

METAALGAAS MET RIBBEN.

Voor het maken van gestucadoorde plafonds enz. worden behalve de van ouds bekende berieting ook verschillende weefsels toegepast van metaal, hout, enz. De kwestie van de stuiknaden baart bij veel dezer weefsels of matten een bezwaar. Of door overlappen, of door het dekken van de stuiknaden met strooken gaas is het mogelijk het gevaar voor het optreden van scheuren te voorkomen.

De bouwkundige medewerker van de N. R. C. zag bij een nieuw soort een verbetering op dit gebied. Het herinnert aan het bekende haringgraatstaal of métal Deployé. Op afstanden van 0.10 m zijn in de lengterichting van dit gaas goetvormige ribben geperst, die bij overlappen in elkaar kunnen worden gelegd evenals bij de aansluiting van de verschillende banen aan de lange zijde. Van stuiknaden kan hier dus, nadat het geheel met krammen tegen de binten is bevestigd, niet meer worden gesproken. Het gevaar voor scheuren bij dit metaalgaas op de stuiknaden schijnt dan ook zeer gering. De ribben vormen bovendien een verstijving, zoodat bij normale spanningen een versterking van rondijzer overbodig mag worden geacht. Bij het bepleisteren zal men dan ook geen last hebben van doorbuigen. De stuiknaad hoeft ook niet precies onder een bint te liggen. Zooals gezegd, legt men de ribben in elkaar: men bevestigt ze onderling door een draadlus. Tegen roest is het gaas beschermd door drenken in asfaltlak.

D. N. E.

HOOFDCOMMISSIE VOOR DE NORMALISATIE IN NEDERLAND.

Normaalbladen.

Door de Hoofdc commissie voor de Normalisatie in Nederland zijn de volgende nieuwe normaalbladen vastgesteld:

Scheepsonderdeelen:

N 524, Rechte bolders en N 525, Dekdoppen met schroefpomp.

Deze bladen dienen ter vervanging van de bladen N 87 en N 197, welke zijn ingetrokken.

Keuringsvoorschriften voor lijnolie en verfstoffen: N 597, Terpentineolie, N 601, Oplos- en verdunningsmiddelen voor de verf-industrie.

N 901, Droge verfstoffen.

Ziekenhuiswezen:

N 634 tot en met N 638, Meubelen voor ziekenhuizen.

Voor publicatie ter critiek werden de volgende ontwerp-normaalbladen goedgekeurd:

Technische grondslagen van bouwverordeningen: V 789, V 791 tot en met V 793. Aan te nemen belastingen, toe te laten spanningen, besteksvoorwaarden voor ijzerconstructies.

Klinkverbindingen:

V. 675, Klinknagels met steelmiddellijn kleiner dan 6 mm.

Scheepsonderdeelen:

V 777 tot en met V 780, Reddingboten.

Electrotechnische onderdeelen:

V 214, Typen van gloeilampen.

Formaten voor papier:

V 690, Opbergmappen, V 781, Kaarten voor kaartsystemen.

Ziekenhuiswezen:

V 639, V 640, Textielgoederen voor ziekenhuizen.

Scheepsonderdeelen:

N 269, Schoren voor hekwerk-scepters, N 767, Lummels en N 768, Lummel-

348

potten. De beide laatstgenoemde bladen vervangen de gelijknamige normaalbladen N 107 en N 108, welke zijn ingetrokken.

Keuringsvoorschriften voor bindmiddelen en beton. N 488, Trass, N 489-491, Kalk en N 492, Stukadoorspits.

Keuringsvoorschriften voor staal en ijzer.

N 702, Staal en ijzer, indeeling en keuringseisohen.

Bouwkundige teekeningen.

N 45 (herdruk), Inrichting van hout- of steenstaten en N 140 (herdruk), Buigstaten voor gewapend betonconstructies.

Onderdeelen voor rioleringen.

N 130 (herdruk), Gietijzeren straatkolkroosters.

Voor publicatie ter critiek werden de volgende ontwerp-normaalbladen goedgekeurd:

Keuringsvoorschriften voor staal en ijzer.

V 701, V 703-705, Indeeling en beproevingsseisen en voorschriften voor de keuring van staal, V 706-709, Gietstaal en V 710-712, Gietijzer.

Keuringsvoorschriften voor lijnolie en verfstoffen. V 680-682, Witte, gekleurde en zwarte pasta's, V 773-776, Bussen voor strijklare verven, pasta's, huidverf en vernis.

De normaalbladen zijn verkrijgbaar voor f 0.15 het stuk (N 901 voor f 0.50 het stuk) bij het Centraal Normalisatie Bureau (C.N.B.), Koningskade 23, 's-Gravenhage, en de boekhandel.

De ontwerp-normaalbladen zullen worden gepubliceerd in de „Mededeelingen der Hoofdc commissie voor de Normalisatie", welke op aanvraag bij het C.N.B. verkrijgbaar zijn.

STOFMETER.

Bij inrichtingen voor kunstmatige ventilatie kan men in den regel het effect van de luchtfilters niet of zeer moeilijk controleren, omdat tot nu toe eenvoudige, geschikte apparaten voor het meten van de hoeveelheid stof in de lucht ontbraken. Wellicht kan een kortelings in den handel gebracht toestel, Konimeter genaamd, van de firma Carl Zeiss te Jena, in deze leemte voorzien. Dit apparaat, dat in het kort in het tijdschrift „Gesundheits Ingenieur" 1931, nr. 15, beschreven wordt, zuigt een bepaalde hoeveelheid lucht aan door een mondstuk, waarna het stof tegen een vette glasplaat neergeslagen en met behulp van een microscoop of fotografisch bepaald wordt.

In het 19e nummer van hetzelfde tijdschrift vindt men evenwel een mededeeling, waarin verklaard wordt dat volgens proefnemingen aan de Universiteit van Minnesota (Amerika) een enkele glasplaat van een soortgelijken stofmeter, n.l. volgens het principe van Hill, slechts 80 tot 85 % van het stof opvangt, terwijl een bepaalde afstand van het mondstuk tot de glasplaat en een bepaalde luchtaneidheid in het mondstuk de beste resultaten geeft. Het is de vraag in hoeverre bij de constructie van bovengenoemden Konimeter met deze ervaringen is rekening gehouden.

Amersfoort. F. G. UNGER.

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Tweede korte Ontwerpstudie 1932.

In het volgende nummer van dit blad wordt de opgave gepubliceerd voor de korte ontwerpstudie No. 2. Bij wijze van proef zal getracht worden daardoor de deelname zelf geheel vrij en zonder kosten te maken. Alleen voor eventueel gewenschte terugzending per post zal een klein bedrag aan postzegels moeten worden bijgevoegd.

Het onderwerp zal zijn een jeugdherberg.

Wie zich reeds tevoren over dit onderwerp oriënteren wil, vindt een eenvoudige uiteenzetting van doel en gebruik in „Nederlandsche Jeugdherbergen" door J. A. Wiersma, uitgave van de Nederlandsche Jeugdherbergcentrale, welk werkje in brochurevorm is verschenen als overdruk uit het „Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw", orgaan van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw en van den Nationalen Woningraad van 9 September 1931.

Exemplaren van deze brochure zijn tegen den prijs van f 0.30 verkrijgbaar bij de Nederlandsche Jeugdherbergcentrale, Plantage Franschelaan 14, Amsterdam (C.).

Voor het Bestuur en de Commissie van Beoordeling,

De Secretaris.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: WIEGERBRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.

REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736

1932

24 SEPTEMBER

N° 39

B. J. OUËNDAG

EERELID VAN DEN B. N. A.

Te kort, nadat wij hem op zijn 70sten verjaardag te midden der stralende bloemenweelde, waarmede allen, die hem kenden, zijn huis hadden getooid, mochten zien, is Architect Ouëndag gestorven.

Te vroeg is hij heengegaan voor ons allen, die dezen ijverigen man nog een lange en vruchtbare periode van mooien arbeid hadden toebedacht.

Te vroeg, omdat de levensvreugde van zijn laatste jaren, het samenwerken met zijn zoon, nu zoo kortstondig is geworden. Te vroeg ook omdat wij allen dezen rechtschapen mensch, voor wien wij hooge achting en tegelijk groote genegenheid koesterden, zoo lang mogelijk, zoo onbegrensd lang mogelijk, in ons midden hadden willen behouden.

Het heeft niet zoo mogen zijn. Nog lijdende aan een ernstige aandoening, overviel hem opnieuw een smartelijke ziekte, die hij, verzwakt als hij toch reeds was, niet meer weerstaan kon. Tragisch is het, dat Architect Ouëndag zijn laatste groote bouwwerk, dat van de Amsterdamsche Bank te Amsterdam,

niet meer voltooid heeft mogen zien. Voor luttele weken slechts was onze Redactie nog zijn gast in de directiekeet, waar hij ons de plannen van dit grootsche bouwwerk uiteenzette, ter inleiding van de publicatie, die wij over dit werk voorbereiden. Zoo blijft hij in onze laatste herinnering aan zijn leven behouden als de Architect — d.i. de oudste, de hoofdleder van de handwerkslieden — werkend op het nog omschutte bouwwerk, dat naar zijn plannen groeit en opstijgt en dat straks dienstbaar gemaakt zal worden voor de menschen, voor hun werk, voor hun leven, werkend in de sfeer van de directiekeet, die zoo eigenaardige werk-omgeving, met teekeningen, blauwdrukken, met werkstaten, paperassen en monsters, met dien druk van die vele en vaak eindeloze beslommeringen en zorgen, maar toch met die heimelijke vreugd, met die glorie van ... het bouwen!

Met het bouwen, daarmede zal onze nagedachtenis aan Architect Ouëndag vereenigd zijn en ook met den eenvoudigen innemenden man, die zoo gaaf was van karakter.

J. P. M.

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Ontwerpstudie No. 2. (Beknopte studieprijsvraag).

Deelname open voor een ieder en geheel vrij.

Onderwerp: Jeugdherberg voor 50 gasten.

Programma.

Situatie: Het terrein is op bijgaande situatietekening aangegeven. Het ligt aan den rand van een uitgestrekte heide in de nabijheid van een dorp aan een verhardend weg waar leidingen voor water, gas en electriciteit aanwezig zijn. Voor het overige wordt verwezen naar de bijschriften op de situatie, die hierbij op schaal 1 à 1000 is afgedrukt.

Opgave van gevraagde ruimten.

Kelder: Bergplaats voor wintervoorraad 20 m².

Begane grond: Entree met garderobe en berging van bagage (rugzakken enz.). Gelegenheid tot drogen van kleeren. Dagverblijf ± 50 m² tevens eetzaal (maximaal 36 maaltijden per keer). Hierbij waranda.

Herbergkeuken 25—30 m² in verbinding met eetzaal.

Spoelkeuken 12 m².

Bergplaats bij keuken 8 m².

In of direct bij de keuken gelegenheid te maken waar de trek-kers zelf hun potje kunnen koken op eenige gascomforen (3) (z.g. trekkerskeuken).

Bergruimte(n) voor brandstof en tuingereedschap.

Rijwielbergplaats voor 30 rijwielen, waarbij overdekt plaatsje voor het repareren van rijwielen.

Waschgelegenheid voor aankomende gasten (meisjes).

" " " " (jongens).

2 W.C.'s (meisjes).

1 W.C. en 1 urinoir (jongens).

Woning voor de herbergouders (woonkamer 16 m², 1 slaapkamer voor de ouders met 1 kind, 1 slaapkamer voor 1 kind, W.C. De woning moet zoo in het gebouw gelegen zijn dat controle in het geheele gebouw gemakkelijk is).

Verdieping(en): Slaapzaal voor meisjes, 20 bedden.

Slaapzaal voor jongens, 20 bedden.

Bufferslaapzaal, 10 bedden (dus eventueel jongens of meisjes).

In deze 3 zalen kunnen de bedden tweehoog boven elkaar geplaatst worden.

Reserveslaapkamer, 2 bedden (voor zieken e.d.).

Waschgelegenheid voor meisjes, tevens voetenwaschgelegenheid, 2 douches en 2 W.C.'s voor meisjes.

Waschgelegenheid voor jongens, tevens voetenwaschgelegenheid.

2 douches, 1 W.C. en 1 urinoir voor jongens.

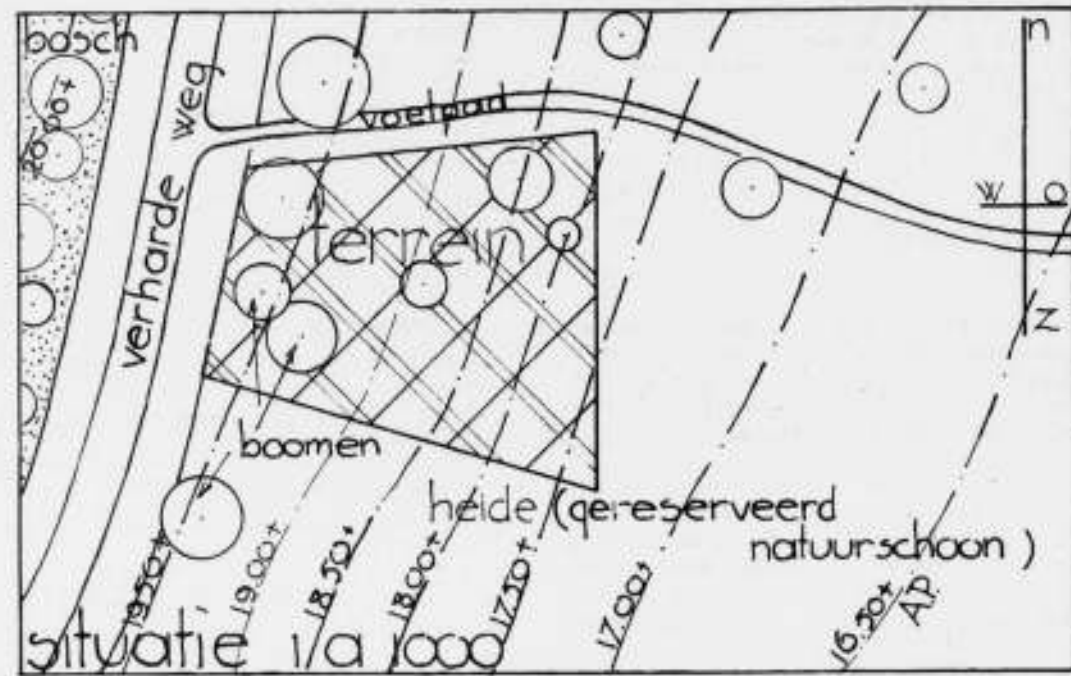
Kasten voor schoonmaakgereedschap (de gasten zorgen zelf voor het schoonhouden en in orde houden van slaapzalen, dagverblijf en huisraad).

Kasten voor linnengoed nabij de slaapzalen.

Balkons of terrassen bij de slaapzalen voor kloppen van dekens enz.

Geen centrale verwarming. Stookgelegenheid in dagverblijf, keuken en woonvertrek en slaapkamer van de herbergouders. In de indeeling van het gebouw in kelder, begane grond en verdieping(en) worden de inzenders geheel vrij gelaten. Desgewenscht kunnen de slaapzalen geheel of gedeeltelijk op den

349

begane grond ontworpen worden. Eventueel kunnen de waschen en andere toiletgelegenheden, hier beschreven, verdeeld op den begane grond en de verdieping(en) geconcentreerd worden (jongens en meisjes gescheiden).

Voor jeugdherbergen zie Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw, 9-9-31, van welk artikel ook een afzonderlijke brochure te verkrijgen is aan de Nederlandsche Jeugdherbergcentrale à / 0.30 (Plantage Franschelaan 14, Amsterdam C.).

Gevraagde schetsteekeningen.

Situatie van gebouw met annexen op het terrein 1 à 1000.
Plattegronden.
4 gevels.

1 of 2 doorsneden.

Opgave van totaalinhoud van het gebouw met annexen, te meten van af 0.60 m onder de terreinhoogte. Inhoud-opgave en situatie op hetzelfde blad aangeven als den plattegrond van den begane grond.

Uit de teekeningen moet de constructie in hoofdzaak blijken. De afmeting der teekeningen moet zijn 48 bij 60 cm, rand inbegrepen. Zij moeten geteekend zijn op wit of transparant papier in zwarte potloodlijnen zonder meer. Positieve zwarte lichtdrukken zijn toegestaan. Niet opplakken, doch plat of gerold, behoorlijk te verpakken.

Letteropschriften te beperken tot de strikt noodzakelijke aanduidingen. Het handschrift van den inzender mag niet voorkomen op de inzending. De inzending geschiedt anoniem.

Ongevraagde stukken, als perspectieven, andere projecties en afzonderlijke schriftelijke toelichtingen blijven buiten beoordeling.

Inzending.

De teekeningen te voorzien van een getal van drie cijfers. Voorts bij te voegen twee gesloten enveloppen met hetzelfde getal. Op de eene te vermelden „Naambrief”; in deze sluit de inzender zijn naam en adres. Op de andere „Correspondentie-adres”; in deze geeft de inzender een adres op door middel waarvan de jury zich met hem in verbinding kan stellen.

De deelname is geheel vrij. Inzenders die hun teekeningen teruggezonden wenschen te ontvangen aan hun correspondentieadres, sluiten in de envelop met dit adres / 0.35 aan postzegels in. Overigens kunnen de teekeningen na afloop van beoordeling, publicatie en tentoonstelling afgehaald worden. (Zie hiervoor te zijner tijd in het B.W.A.).

350

De stukken moeten ingezonden worden aan het Genootschap Architectura et Amicitia, Postbox Z 33, Amsterdam, uiterlijk met de eerste bestelling op Dinsdag 11 October a.s.

Beoordeling.

In verband met het karakter van deze ontwerpstudie worden geen prijzen uitgelooft.

De inzendingen, voldoende aan de bepalingen van dit programma, worden alle beoordeeld door de onderstaande commissie. Deze beoordeling wordt gepubliceerd in het B.W.A. eventueel voorzien van afbeeldingen van eenige der ontwerpen. Alle ontwerpen worden op een genootschapsvergadering tentoongesteld, waarop een der commissieleden een algemeene bespreking houdt.

De Commissie van beoordeling:

Ir. A. BOEKEN.
P. ZANSTRA.
Ir. H. T. ZWIERS.

24 September 1932.

TECHNISCHE GRONDSLAGEN VAN BOUWVERORDENINGEN.

HOOFDCOMMISSIE VOOR DE NORMALISATIE IN NEDERLAND.

De Hoofdc commissie deelt mede, dat onderstaande ontwerp-normaalbladen ter critiek zijn afgekondigd. (Critiek vóór 1 Februari 1933 bij het Centraal Normalisatie Bureau, Koningskade 23, 's-Gravenhage, of vóór 1 Januari 1933 bij het Secretariaat van den Normalisatieraad, Bragaweg 38, Bandoeng, N. O. I.).

Ontwerp-normaalbladen.

V 788. Technische grondslagen van Bouwverordeningen, aan te nemen belastingen, toelaatbare doorbuiging van liggers.

V 789. idem, windbelasting bij bouwwerken.

V 790. idem, eigen gewichten van veel voorkomende bouwmaterialen en constructiedeelten.

V 791. idem, toelaatbare spanningen in bouwmaterialen en constructiedeelten bij berekening van bouwconstructies.

V 792. idem, knikvoorschriften.

V 793. idem, besteksbepalingen voor staalconstructies.

V 788—V 793 Technische grondslagen van bouwverordeningen.

Deze normaalbladen zijn ontworpen door commissie F voor de normalisatie van Technische grondslagen van bouwverordeningen, waarin zitting hadden:

Prof. ir. R. L. A. Schoemaker (Voorzitter), kol. G. C. Beltman (aangewezen door den Minister van Defensie), D. W. Beylonse, ir. A. W. C. Dwars, E. A. van Genderen Stort, A. H. baron van Hardenbroek van Ammerstol, ir. E. C. U. Hartman, D. Heineke, ir. H. van der Kaa (aangewezen door den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid), G. A. Meyer, ir. H. G. Mos,

A. E. Roest van Limburg, J. H. de Roos, ir. H. J. Scholte (aangewezen door den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid), ir. F. C. J. van den Steen van Ommeren, ir. M. E. Hoffmann Tjaden, ir. W. Valderpoort.
Secretaris: directeur C. N. B. (ir. J. A. Teyinck).

De Hoofdc commissie ontving destijds van den Bond van Nederlandsche Architecten (B. N. A.) het verzoek om een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid van de normalisatie van bouwverordeningen. In verband met de uiteenlopende eischen, welke bij het bouwen in verschillende gemeenten worden gesteld, besloot de Hoofdc commissie zich te beperken tot de technische grondslagen van bouwverordeningen en daartoe in te stellen de normalisatie-commissie F.

Bij het opstellen van verschillende dezer grondslagen werd een dankbaar gebruik gemaakt van de belangrijke gegevens, voorkomende in de boekwerken „Leidraad bij het samenstellen of herzien van bouwverordeningen” door mr. L. Lietaert Peerbolte en ir. H. van der Kaa en „Algemeene voorwaarden voor den bouw van woonhuizen met Rijksteun” door ir. H. van der Kaa.

In de ontwerp-voorschriften voor windbelasting (V 789) is gebruik gemaakt van de uitkomsten der onderzoekingen, die in de laatste jaren veelvuldig in de vakliteratuur worden aangetroffen, terwijl in het aerodynamisch laboratorium te Delft en bij den Rijksstudiedienst voor de Luchtvaart te Amsterdam nog eenige aanvullende proeven zijn verricht.

In het ontwerp is het woord „winddruk” vermeden, daar dit aanleiding geeft tot verwarring. Onder „winddruk” wordt verstaan de kracht, door den wind uitgeoefend op een haaks op den wind gestelde vlakke plaat, gedeeld door het oppervlak van de plaat. De aldus verkregen „winddruk” is echter afhankelijk van den vorm van de plaat en is bovendien de resultante van den overdruk aan de voorzijde (windzijde) en den onderdruk aan de achterzijde (lijzijde).

De commissie gaf, in overeenstemming met publicaties van den laatsten tijd, de voorkeur aan het begrip „stuwdruk”, waaronder wordt verstaan de overdruk, door den wind uitgeoefend in het midden aan de voorzijde (windzijde) van een vlakke plaat, loodrecht op en vrij in den wind geplaatst. Deze stuwdruk bedraagt bij voldoende benadering: $1/16 \times$ (snelheid)². Voor den hier te lande tot en met 15 m hoogte aan te nemen stuwdruk in verband met de geografische ligging zijn drie waarden genormaliseerd. Het in den tekst opgenomen kaartje geeft de grenzen aan der gebieden, waarvoor elk dezer waarden geldt. In het ontwerp is tevens rekening gehouden met de omstandigheid, dat bij toenemende hoogte de windsnelheid en dus de stuwdruk toeneemt. Een en ander berust op door het Kon. Ned. Meteor. Instituut te de Bilt verstrekte gegevens.

De coëfficiënten, waarmede de stuwdruk moet worden vermenigvuldigd om te komen tot de aan te nemen over- en onderdrukken op wanden en daken van bouwwerken, zijn ontleend aan de uitkomsten van proeven in windtunnels.

Uit waarnemingen, aan modellen van verschillende grootte gedaan (o.a. door Eiffel), is gebleken dat, als de getroffen voorwerpen worden begrensd door platte vlakken, de grootte van het voorwerp geen invloed heeft op den stroomingstoestand, waarvan de over- en onderdrukken het gevolg zijn. De in het ontwerp aangegeven coëfficiënten zijn een gemiddelde van beschikbare gegevens. De werkelijke toestand is veel gecompliceerder. Zoo wordt dikwijls op een zelfde dakvlak gedeeltelijk overdruk, gedeeltelijk onderdruk gevonden en bereiken vooral de onderdrukken plaatselijk veel hogere waarden. De richting van den wind en de hoogte van het dak boven het aansluitende terrein zijn uiteraard mede van invloed, doch het is praktisch ondoenlijk hiermede in algemeene voorschriften volledig rekening te houden.

De commissie heeft in belangrijke mate aandacht besteed aan de zulgende werking van den wind, die in de praktijk genoegzaam bekend is (b.v. op-waaien van dakbedekkingen). Tot dusver is deze invloed nog niet in bestaande voorschriften tot uiting gekomen.

Voor ronde voorwerpen met kleine middellijn (draden, palen, enz.) zijn de coëfficiënten uit proeven bekend (prof. v. Iterson in „De Ingenieur” van 4 Juli 1930), doch voor ronde voorwerpen met grotere middellijn bestaat nog veel onzekerheid en schijnt de ruwheid van het oppervlak een rol te spelen. Voor ronde schoorsteenen is de coëfficiënt 0,7 aangehouden, die aansluit bij de thans gevolgde praktijk.

Voorts worden eenige voorbeelden van toepassing der voorschriften volgens V 789 gegeven. In de ontwerp-voorschriften voor „toelaatbare spanningen” (V 791) wordt voor staal onderscheid gemaakt tusschen staal in het algemeen, staal in geval van zorgvuldige berekening en uitvoering en staal in geval berekening, constructie en uitvoering aan de hoogste eischen voldoen. In het laatste geval wordt 1600 kg/cm² toegelaten. De commissie achtte het wenschelijk de daarbij gestelde eischen nauwkeurig vast te leggen, waartoe het ontwerp V 793 werd samengesteld.

De strekking van de ontworpen knikvoorschriften (V 792) stemt overeen met die volgens de ontwerp-voorschriften voor „Stalen bruggen” (V.V.S.B. 1932), samengesteld door een door de Afd. der Weg- en Waterbouwkunde van het Kon. Inst. van Ing. ingestelde commissie.

Technische Grondslagen van Bouwverordeningen. Aan te nemen belastingen. Toelaatbare doorbuiging van liggers.	V 788 I.I.D. : 69.0012.4
--	-----------------------------

A. Belasting van vloeren door menschen en voorwerpen.

Zoldervloeren van woonhuizen	150 kg/m ²
Overige vloeren van woonhuizen ¹⁾	200 „
Trappen, portalen en gangen van woonhuizen	200 „
Vrij uitstekende balkons van woonhuizen	300 „
Vloeren van kantoren, winkels kleiner dan 50 m ² en les-lokalen in scholen	250 „
Trappen en gangen van kantoren en scholen	300 „
Vloeren en balkons, schouwburgzalen, bioscopen, vergaderzalen, gymnastieklokalen, enz.	400 „
Danszalen, alsmede trappen, portalen en gangen van openbare gebouwen; tribunes met zitplaatsen	500 „

De belastingen in winkels, grooter dan 50 m², werkplaatsen, fabrieken, garages en pakhuizen moeten voor ieder geval afzonderlijk worden bepaald, doch mogen niet minder bedragen dan 400 kg/m².

Tribunes met staanplaatsen (ook voor tijdelijke inrichtingen) 650 kg/m².

¹⁾ Voor kleine eengezinshuizen kan bij uitzondering een lager cijfer worden aangehouden, echter niet minder dan 150 kg/m².

OPMERKINGEN.

I. In de sub A genoemde cijfers is, behalve het gewicht van de menschen, ook dat van een gewone inventaris begrepen; bijzondere belastingen zooals archieven en bibliotheken moeten afzonderlijk in rekening worden gebracht.

II. De sub A genoemde bedragen behoeven niet te worden vermenigvuldigd met een schokcoëfficiënt.

III. Bij de berekening van constructiedeelten als fundeeringen, kolommen en moerbinten, die de belasting van meerdere vloeren dragen, mogen de volgende percentages van de sub A genoemde cijfers worden aangehouden:

kap en bovenste verdieping	100 %
1 na „ „ „	90 %
2 „ „ „	80 %
3 „ „ „	70 %
4 „ „ „	60 %
5 „ „ „	55 %
6 „ „ „	50 %
7e en volgende onder liggende verdiepingen	50 %

B. Belasting van daken door menschen en voorwerpen.

1. Bij daken, waarvan de helling niet grooter is dan 1:10, waarop menschen kunnen worden verwacht, moet op een belasting van 150 kg/m² worden gerekend. Hierbij behoeft niet op gelijktijdige belasting door wind en sneeuw te worden gerekend.

2. Bij alle daken moet ten behoeve van personen, die zich op het dak bevinden (bij herstellingen, brand e.d.) ter bepaling van de afmetingen der ribben, gordingen en het dakbeschot, rekening worden gehouden met een enkelen last van 100 kg. Deze belasting treedt niet tegelertijd met die door wind en sneeuw op.

C. Horizontale belasting van leuningen.

Bij leuningen van balkons enz. moet met de volgende gelijkmatig verdeelde horizontale belasting, aangrijpend aan den bovenkant, worden gerekend:

woonhuizen	40 kg/m
openbare gebouwen	100 „

D. Sneeuwbelasting.

De sneeuwbelasting per m² van de horizontale projectie van het dakoppervlak is afhankelijk van de helling van het dakvlak en is aangegeven in onderstaande tabel:

0° t/m 3°	75 kg
3° „ 6°	70 „
6° „ 9°	65 „
9° „ 12°	60 „
enz.	enz.
45° en meer	0 kg

351

E. Toelaatbare doorbuiging van liggers.

1. De berekende doorbuiging van liggers mag ten hoogste 1/500 van de overspanning bedragen.
2. Van liggers, die dans- en gymnastiekvloeren dragen, mag de berekende doorbuiging ten hoogste 1/600 van de overspanning bedragen.
3. Van houten liggers voor een overspanning van 6 m en meer mag de berekende doorbuiging ten hoogste 1/600 van de overspanning bedragen.

OPMERKING:

Bij de berekening van de doorbuiging van liggers hoeft het eigen gewicht niet in rekening te worden gebracht.

4. Bij ten hoogste 0,80 m balkafstand duimsvloeren (22 mm) toepassen: bij groter balkafstand de vloerdikte nader vaststellen. T.a.v. deze vloerdikte blijft de eventuele verdere bekleding (dekvloer e.d.) buiten beschouwing.

Voor windbelasting op bouwwerken zie V 789.

Dit blad gebruiken met V 789, V 790, V 791, V 792 en V 793.

Technische grondslagen van bouwverordeningen.	V 789
Windbelasting op bouwwerken.	I.I.D. : 69.0012.4

I. De invloed van den wind.

Bij bouwwerken, die aan wind zijn blootgesteld, moet worden gerekend op het gelijktijdig optreden van drukkingen (overdrukken) en zuigingen (onderdrukken), welke loodrecht werken op de beschouwde vlakken. De grootten dezer drukkingen en zuigingen, uitgedrukt in kg/m^2 , worden bepaald door de stuwrukwaarden, bedoeld sub II, te vermenigvuldigen met de coëfficiënten (+ voor drukking en - voor zuiging) bedoeld sub III t/m IX.

II. Stuwrukwaarden.

A. De stuwrukwaarde bedraagt resp. 80, 100 of 120 kg/m^2 en is aangegeven op onderstaand kaartje. Voor gemeenten, die op de grenslijn tusschen twee strooken liggen, moet de grootste der beide stuwrukwaarden worden aangehouden.

B. De stuwrukwaarden, bedoeld sub A, zijn alleen van toepassing voor hoogten tot en met 15 m boven het aansluitende terrein.

Voor hoogten van 15 m tot en met 35 m moeten de stuwrukwaarden, bedoeld sub A, worden vermeerderd met 2 kg/m^2 voor elken meter boven 15 m. Voor hoogten van meer dan 35 m heeft niet op verdere toeneming te worden gerekend.

C. Voor doorgaande constructies, zoals schoorsteenen, geraamten van gebouwen, enz. die een grotere hoogte hebben dan 15 m boven het aansluitende terrein, moet over de volle hoogte eenzelfde stuwrukwaarde worden aangehouden, welke wordt verkregen door de stuwrukwaarden, bedoeld sub A, voor elken meter, die de te berekenen constructie hooger is dan 15 m, met 1 kg/m^2 te vermeerderen.

III. Gesloten gebouwen.

De coëfficiënten, bedoeld sub I, bedragen aan de buitenzijde:

A. Aan den loefkant:

voor vlakken met helling van 90° (vertikale wand)
tot en met 90° . . . . . + 0,8

voor vlakken met helling van 80°
tot en met 7° . . . . . 0,01 maal het aantal graden van den hellingshoek

voor vlakken met helling van 6° 0,0
voor vlakken met helling van 0° (plattendak) . . . . . - 0,6
Tusschen 6° en 0° moet worden geïnterpoleerd.

B. Aan den lijkant, bij alle hellingen . . . . . - 0,6

C. Voor vlakken, evenwijdig met de windrichting. . . . . - 0,6

D. Voor de berekening van de windverbanden en van de verankeringen van eindgevels kunnen de sub A, B en C genoemde coëfficiënten met 10% worden verminderd. Zie opmerkingen 1 en 2 achterzijde.

IV. Gedeeltelijk open loodsden.

Gedeeltelijk open loodsden moeten als volgt worden berekend:

1e. In de veronderstelling, dat de opening zich aan den loefkant bevindt, moeten aan de buitenzijde de coëfficiënten, bedoeld sub IIIA, IIIB en IIIC worden aangehouden, terwijl tegelijkertijd moet worden gerekend op een overdruk in de loods, welke gelijk is aan + 0,6 maal den stuwruk.

2e. In de veronderstelling, dat de opening zich aan den lijkant bevindt, moeten aan de buitenzijde de coëfficiënten, bedoeld sub IIIA, IIIB, en IIIC worden aangehouden, terwijl tegelijkertijd moet worden gerekend op een onderdruk in de loods, welke gelijk is aan - 0,4 maal den stuwruk.

Zie opmerking 3 achterzijde.

V. Vrijstaande overkappingen.

A. Zadeldaken moeten op tweërlei wijze worden berekend:

1e. Alleen met een onderdruk, welke gelijk is aan - 0,6 maal den stuwruk, aan de bovenzijde der dakvlakken.

2e. Alleen met inachtneming der coëfficiënten, bedoeld sub IIIA en IIIB, aan de onderzijde der dakvlakken.

Zie opmerking 4 achterzijde.

B. Omgekeerde zadeldaken moeten op tweërlei wijze worden berekend:

1e. Alleen met een onderdruk, welke gelijk is aan - 0,6 maal den stuwruk, aan de onderzijde der dakvlakken.

2e. Alleen met inachtneming der coëfficiënten, bedoeld sub IIIA en IIIB, aan de bovenzijde der dakvlakken.

Zie opmerking 5 achterzijde.

C. Lessenaarsdaken moeten worden berekend met de volgende coëfficiënten aan de bovenzijde der dakvlakken:

1e. Voor hellingen tot en met 10° . . . . . + en - 0,6
2e. voor hellingen van 42° en meer . . . . . + en - 1,4
(+ en - afhankelijk van de windrichting)

Voor hellingen tusschen 10° en 42° moet worden geïnterpoleerd.

Zie opmerking 6 achterzijde.

VI. Vrijstaande muren.

Coëfficiënt voor drukking en zuiging te zamen 1,4

VII. Open vakwerken.

Coëfficiënt voor drukking en zuiging te zamen 1,4

Deze coëfficiënt geldt voor het (op het vlak door de staafassen) geprojecteerde oppervlak van de vakwerkstaven, zoowel van die aan de loef- als aan de lijzijde.

Zie opmerking 7 achterzijde.

VIII. Schoorsteenen met cirkeelvormige doorsnede.

Coëfficiënt voor drukking en zuiging te zamen 0,7

Deze coëfficiënt geldt voor het geprojecteerd oppervlak.

IX. Beschutting.

In bijzondere gevallen kunnen bij blijvende beschutte ligging:

A. De drukkingen, bedoeld sub III, geheel of gedeeltelijk vervallen, terwijl de zuigingen worden aangehouden.

B. de coëfficiënten, bedoeld sub IV t/m VIII, worden verminderd met ten hoogste 50%.

X. Opmerkingen.

1. Bij windbelasting hoeft niet op belasting door sneeuw te worden gerekend.

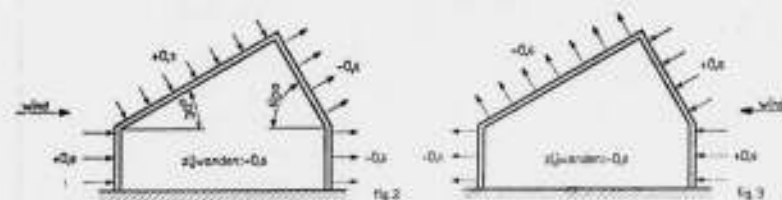
2. Voor zoover men, door geringer eigen gewicht in rekening te brengen, komt tot zwaardere afmetingen of tot berekenen van staven op druk, resp. op groteren druk of tot het aanbrengen van ankers, moet 3/4 van het eigen gewicht aan de berekening ten grondslag worden gelegd.

Dit blad gebruiken met V 788, V 790, V 791, V 792 en V 793.

Op de achterzijde wordt het volgende vermeld:

Opmerking 1. (behoorende bij III).

Voor een loods met zaagdak onder 30° en 60° helling worden dus de coëfficiënten:

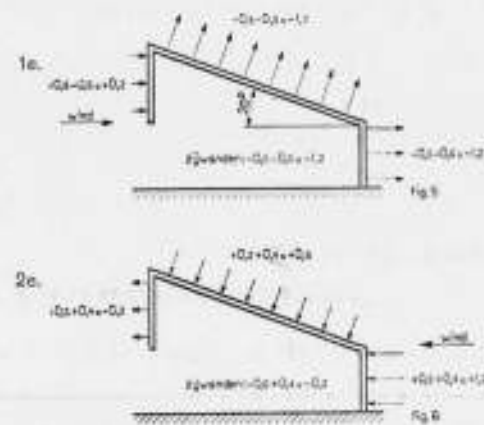
Opmerking 2. (behoorende bij III).

Voor dakvlakken, die horizontaal of oplopend aansluiten aan een dichten opgaanden wand, kan worden verlangd, dat wordt gerekend met een coëfficiënt + 0,8 over een dakstrook met een breedte AB, welke gelijk is aan de hoogte BC van den aansluitenden wand. Zie onderstaande figuur.

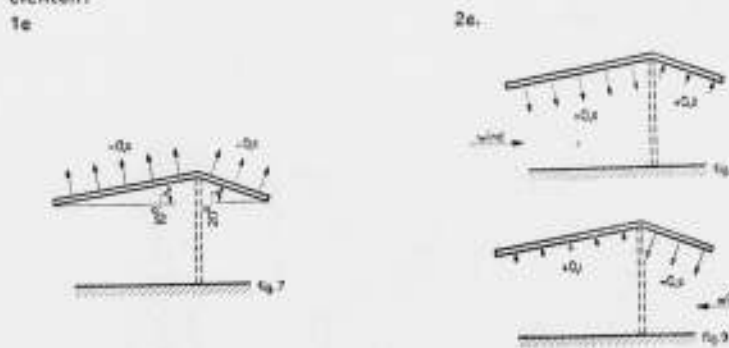
Opmerking 3. (behoorende bij IV).

Bij een gedeeltelijk open loods met 20° dakhelling worden dus de coëfficiënten:

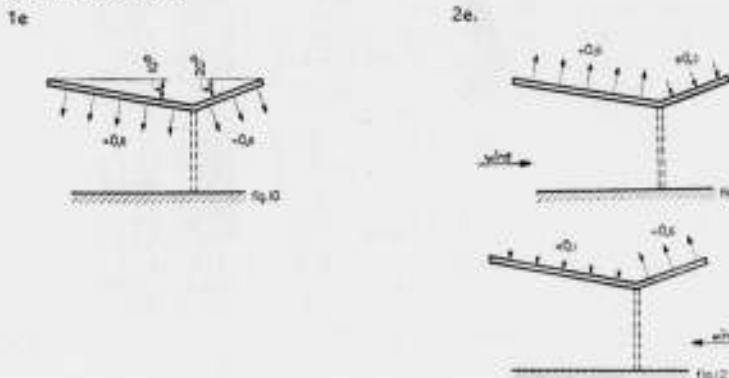
Opmerking 4. (behoorende bij VA).

Voor een zadeldak met hellingen van 10° en 20° worden dus de coëfficiënten:

Opmerking 5. (behoorende bij VB).

Voor een omgekeerd zadeldak met hellingen van 10° en 20° worden dus de coëfficiënten:

Opmerking 6. (behoorende bij VC).

Voor een lessenaarsdak met hellingen van 10° en 20° worden dus de coëfficiënten:

Opmerking 7. (behoorende bij VII).

Bij de ondersteuning van een waterbak moet dus zoowel voor A-B als C-D het gearceerde oppervlak worden genomen.

Technische Grondslagen van Bouwverordeningen.	V 790
Eigen gewichten van veel voorkomende bouwmaterialen en constructiedelen.	I.I.D. : 69.0012.4

Droog duinzand	1550 kg/m^3
Vochtig duinzand	1700 "
Met water verzadigd duinzand	1950 "
Droog rivier- en grindzand	1650 "
Vochtig rivier- en grindzand	1750 "
Met water verzadigd rivier- en grindzand	2000 "
Grind, droog of nat	1550 "
Aarde, klei en leem (droog)	1600 "
Aarde, klei en leem (nat)	2000 "
Basalt	3000 "
Graniet	2800 "
Hardsteen	2700 "
Marmer	2800 "
Zandsteen	2500 "
Beton 1)	2200 "
Gewapend beton	2400 "
Metselwerk in klinkers en hardgrauw	1900 "
" " Belgische steen	1800 "
" " boerengrauw en rood	1600 "
" " holle baksteen	1300 "
" " kalkzandsteen	1800 "
" " hoogovenbedrijfsteen	1100 "
" " drijfsteen (bims)	1000 "
Cementmortels	2100 "
Trasmortels	2000 "
Kalkcementmortels	1900 "
Kalkmortels	1700 "
Gipsplaten	1000 "
Hoogovenslakplaten	1000 "
Eiken- en Amerikaansch grenenhout	800 "
Djatihout	750 "
Grenen-, vuren- en dennenhout	650 "
Gietijzer	7250 "
Staal	7850 "
Lood	11400 "
Zink	7200 "
Houten vloer met houten balken (zonder plafond) bij ten hoogste 4,50 m overspanning	40 kg/m^2
Plafond van gips- of cementmortel op riet, steen- of metaalgaas, met inbegrip van latten en tengels	35 "
Alsvoren met plafondhangers	40 "
Pleisterwerk in mortels per cm dikte	20 "
Pleisterwerk in gips per cm dikte	10 "
Asfalt per cm dikte	14 "

1) Dit cijfer geldt niet voor vulbeton e.d.

Pannendak met latten, tengels, bebording en gordingen	120 kg/m ²
Pannendak met latten, sparran en gordingen	100 "
Leidendak met bebording, sparran en gordingen	75 "
Zinken dak (zink No. 13) met bebording en gordingen	40 "
Maastiek op twee lagen asfaltvilt of asfaltpapier en een laag papier met bebording, niet inbegrepen de afdekking met grind	30 "
Riet met latten en daksparran	80 "

Dit blad gebruiken met V 788, V 789, V 791, V 792 en V 793.

Technische Grondslagen van bouwverordeningen. Toelaatbare spanningen in bouwmaterialen en constructiedelen bij berekening van bouwconstructies.	V 791
	I. I. D.: 69.0012.4

- t = toelaatbare trekspanning in kg/cm²
- d = " " " " " " " "
- s = " " " " " " " "
- st = " " " " " " " "

OMSCHRIJVING	t	d	s	st
Staal (St. 37) ¹⁾	1200	1200		
Staal (St. 37) in geval van zorgvuldige berekening en uitvoering	1400	1400		
Staal (St. 37) in geval van zorgvuldige berekening en uitvoering, indien de berekening en uitvoering aan de hoogste eischen voldoen en het werk onder deskundig toezicht vanwege de directie in overeenstemming met de bepalingen volgens V 793 wordt uitgevoerd	1600	1600		
Klinknagels			0,8 t ²⁾	1,6 t
Zwarte schroefbouten			0,6 t ²⁾	1,2 t
Gedraaide schroefbouten ³⁾			0,7 t ²⁾	1,4 t
Gegolfde plaatstaal	1000	1000		
Gietijzer (voor oplegplaten)		1000		
Gietijzer (bij buiging)	300	500	200	
Gietijzer (bij axiale trek en druk)	250	500		
Groenharthout in vezelrichting (bij buiging)	125	125	20 (droog) ⁴⁾ 15 (nat)	
Groenharthout in vezelrichting (bij axiale trek en druk)	125	100		
Groenharthout, loodrecht op vezelrichting		100 (droog) ⁴⁾ 75 (nat)		
Eikenhout, djalihout en Amerikaans grenen-hout in vezelrichting (bij buiging)	100	100	20 (droog) ⁴⁾ 15 (nat)	
Eikenhout, djalihout en Amerikaans grenen-hout ⁴⁾ in vezelrichting (bij axiale trek en druk)	100	80		
Eikenhout en Amerikaans grenen-hout, loodrecht op vezelrichting ⁴⁾		30 (droog) ⁴⁾ 25 (nat)		
Djalihout, loodrecht op vezelrichting		50 (droog) ⁴⁾ 50 (nat)		
Grenen-, dennen- en vuren-hout in vezelrichting (bij buiging)	65	65	15 (droog) ⁴⁾ 12 (nat)	
Grenen-, dennen- en vuren-hout in vezelrichting (bij axiale trek en druk) ⁴⁾	75	65		
Grenen-, dennen- en vuren-hout, loodrecht op vezelrichting ⁴⁾		15 (droog) ⁴⁾ 12 (nat)		
Metselwerk in klinkers			15 ⁵⁾	
Metselwerk in hardgraauw			20 ⁵⁾	
Metselwerk in boeregraauw			15 ⁵⁾	
Metselwerk in rood			10 ⁵⁾	
Metselwerk in kalkzandsteenklinker			20 ⁵⁾	
Metselwerk in kalkzandsteen			15 ⁵⁾	
Beton (1:2:3)			25 ⁵⁾	

- In aansluiting aan N 702 wordt onder „ijzer“ uitsluitend „weldijzer“ verstaan. Vloeiijzer heet thans „staal“.
- t = toelaatbare axiale spanning in staal.
- Droog tot en met klasse III volgens de Keuringsvoorschriften voor Hout (K. V. H. 1927).
- Bij drukkingen, schuin op de vezelrichting, moet als toelaatbare drukspanning voor hout worden aangehouden de toelaatbare drukspanning in de vezelrichting, verminderd met de navolgende percentages, welke afhankelijk zijn van de hoek tusschen kracht en vezelrichting.

Hoek tusschen kracht en vezelrichting	Vermindering in percenten van de toelaatbare drukspanning in de vezelrichting	
	Eiken- en Amerik. grenen-hout	Grenen-, dennen- en vuren-hout
0°	0	0
10°	10	10
20°	20	25
30°	30	35
40°	40	50
50°	50	60
60°	60	75
70°	61	77
80°	62	79
90°	62,5	80

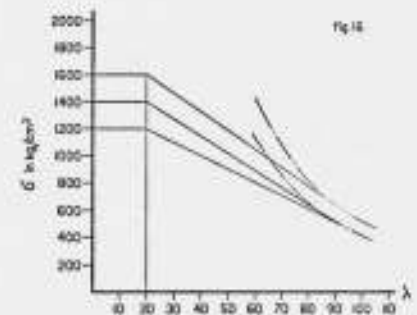
In geval van bijzondere constructiewijze, kwaliteit, sorteering, vochtgehalte, goede uitvoering e. d. kan bij hout de axiale spanning (trek en druk) met 25%, de buigspanning met 50% worden verhoogd.

5) Mits gemetseld in specie met tenminste de vastheid van het steenmateriaal. Voor knikvoorschriften zie V 792. Voor besteks-bepalingen voor staalconstructies zie V 793. Dit blad gebruiken met V 788, V 789, V 790, V 792 en V 793.

Technische grondslagen van bouwverordeningen. Knikvoorschriften.	V 792
	I. I. D.: 69.0012.4

1. Enkelvoudige stalen staven.

De toelaatbare knikspanning σ in enkelvoudige stalen staven, waarvan de slankheid λ niet groter is dan 20, is gelijk aan de toelaatbare drukspanning. In staven met groote slankheid moet de toelaatbare knikspanning worden berekend volgens de formule van Euler met 5-voudige zekerheid, indien 1200 of 1400 kg/cm² en met 4-voudige zekerheid, indien 1600 kg/cm² drukspanning¹⁾ wordt toegelaten. Voor staven met tusschengelegen slankheden verloopt de betrekking tusschen de toelaatbare knikspanning en de slankheid volgens een rechte lijn, die raakt aan de kromme van Euler, zie onderstaande grafiek. Als kniklengte wordt de systeemlengte ingevoerd.

2. Samengestelde stalen staven.

Bij het vaststellen van de afstanden van koppelingen van samengestelde stalen staven moet worden uitgegaan van een in één der staven optredende kracht, die berekend wordt volgens de formule:

$$P_1 = \frac{70 h}{140 h-1} P$$

In deze formule wordt verstaan onder:

- P = totale drukkracht in tonnen,
- P₁ = druk in één der samengestelde staven in tonnen,
- h = afstand der zwaartepunten van de profielen in cm,
- l = staaf-lengte (systeemlengte) in cm.

De afmetingen en de aansluitingen der koppelingen moeten een schuifkracht kunnen opnemen, welke wordt berekend volgens de formule:

$$D = 0,02 P S a : l$$

In deze formule wordt verstaan onder:

- D = schuifkracht in tonnen,
- P = grootste drukkracht in de staaf in tonnen,
- S = Statisch moment van de doorsnede van één der staafheften t.o.v. de vrije as in cm³,
- l = traagheidsmoment van de geheele staafdoorsnede t.o.v. de vrije as in cm⁴,
- a = afstand hart op hart der koppelingen in cm.

Indien de koppeling der staafheften met behulp van een diagonaalverspanning wordt bewerkstelligd, moeten de diagonalen en hun aansluitingen een trek- of drukkracht kunnen opnemen, welke wordt berekend volgens de formule:

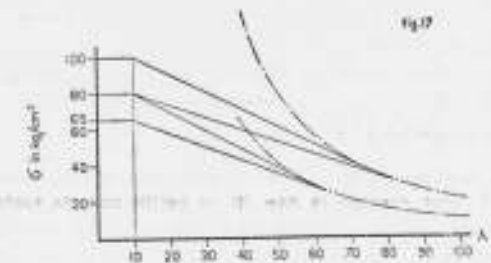
$$K = 0,02 P \operatorname{cosec} \alpha$$

waarin α de hoek is, die de diagonaal met de staafas maakt.

De beide heften van een samengestelde staaf moeten steeds direct naast of, indien de constructie dubbelwandig is, zoo mogelijk tusschen de knoopplaten worden gekoppeld. Indien uit de berekening blijkt, dat meerdere koppelingen moeten worden aangebracht, moet hun aantal zoo groot zijn, dat de staaf in een oneven aantal deelen wordt verdeeld. Koppelplaten moeten met ten minste 3 nagels aan ieder onderdeel worden bevestigd en steeds symmetrisch worden aangebracht.

3. Enkelvoudige houten staven.

De toelaatbare knikspanning σ in enkelvoudige houten staven waarvan de slankheid λ niet groter is dan 10, is gelijk aan de toelaatbare drukspanning. In staven met groote slankheid moet de toelaatbare knikspanning worden berekend volgens de formule van Euler met 10-voudige zekerheid en in geval van bijzondere constructiewijze, kwaliteit, sorteering, vochtgehalte, goede uitvoering e.d. volgens de formule van Euler met 5-voudige zekerheid. Voor staven met tusschengelegen slankheden verloopt de betrekking tusschen de toelaatbare knikspanning en de slankheid volgens een rechte lijn, die raakt aan de kromme van Euler, zie onderstaande grafiek. Als kniklengte wordt de systeemlengte ingevoerd.

4. Samengestelde houten staven.

T.a.v. de materiaal-as (x as) worden de afstanden van koppelingen van samengestelde staven berekend op de wijze, als aangegeven voor enkelvoudige staven. Als breedte geldt de som der breedten van de enkelvoudige staven. T.a.v. de vrije as (y as) mag ten hoogste 75% van de knikspanning van enkelvoudige staven worden toegelaten. De koppelingen moeten zodanig worden geconstrueerd, dat onderlinge verschuiving van de staven onmogelijk is.

1) Voor hoogwaardige staalsoorten worden deze cijfers in reden der vloeigrenzen verhoogd (zie V 791).

Voor toelaatbare drukspanningen zie V 791.

Voor besteks-bepalingen voor staalconstructies zie V 793.

Technische Grondslagen van bouwverordeningen. Besteks-bepalingen voor staalconstructies.	V 793
	I. I. D.: 69.0012.4

De eischen, waaraan de berekening, de constructie en de bewerking van staal moeten voldoen, teneinde daarin een spanning van 1600 kg/cm² te mogen toelaten, zijn de volgende:

- Ontwerp en berekening. Het ontwerp, de berekening en de details moeten zaakkundig en met zorg zijn behandeld. De statische berekening moet een volledig overzicht bevatten van de wijze, waarop alle krachten in de fundeeringen worden overgebracht en van de spanningen, die daarbij in de constructie optreden met

inacht-neming van de ongunstig denkbare krachtencombinatie. Voor statisch onbepaalde constructies mag een benaderde berekening worden opgesteld, waarbij een spanningsverdeling moet worden aangenomen, die niet in strijd is met de wetten der statica.

2. Materiaal.

Het materiaal moet zijn St. 37 volgens N 702 of gelegerd staal St. 52. De trekvastheid van het gelegerd staal St. 52 moet ten minste 52 kg/mm² en mag ten hoogste 62 kg/mm² bedragen bij ten minste 20% rek van de proefstaaf d 10 of dp 10 volgens V 704, terwijl de vloeigrens gemiddeld 36 kg/mm² moet bedragen.

Bij toepassing van St. 37 moeten de klinknagels worden vervaardigd van St. 34 volgens N . . . . .

Bij toepassing van gelegerd staal St. 52 moeten de klinknagels ter dikte van ten hoogste 19 mm van gelegerd staal St. 42 en de klinknagels ter dikte van meer dan 19 mm van gelegerd staal St. 47 worden vervaardigd. De trekvastheid van het gelegerd staal St. 42 moet ten minste 42 kg/mm² en mag ten hoogste 47 kg/mm² bedragen.

3. Bewerking.

De werkzaamheden moeten worden uitgevoerd in een goed ingerichte werkplaats, die over voldoende outillage en over voldoende ervaring beschikt.

- Richten. Alle staven, strepen, balken, enz. moeten zuiver vlak en recht zijn.
- Buigen en kroppen. Het buigen van platen, staven, strepen, enz. mag koud geschieden, indien de straal van den boog groot is en moet in warmen toestand worden uitgevoerd, indien de straal van den boog klein is. In geen geval mag een staaf worden gebogen met een scherpen knik, ook niet indien op de tekening een scherpe knik is aangegeven; de buiging moet geschieden met een straal van ten minste 15 mm. Kroppen van hoekijzers moet geschieden tusschen stempels en matrijzen na voorafgaande verhitting tot heirooden kleur.
- Snijden. Het snijden van materiaal moet geschieden door zagen of knippen. Indien van een snijbrander gebruik wordt gemaakt, moet de snede ten minste 3 mm worden afgewerkt.
- Raveelen. Raveelingen, die op de raveelmachine kunnen worden vervaardigd, behoeven niet te worden afgewerkt. Raveelingen aan balken, die belangrijke overspanningen verkrijgen, moeten worden bewerkstelligd door twee zaagsneden, welke in elkander overgaan met een cirkel, waarvan de straal ten minste 13 mm bedraagt. In bijzondere gevallen kan wegbranden van het materiaal worden toegestaan, mits de brandsnede ten minste 3 mm wordt afgewerkt.
- Boren. Alle gaten moeten worden geboord. De nagelgaten in op elkander te klinken constructiedelen moeten zuiver correspondeeren en zooveel mogelijk tegelijk worden geboord.
- Klinken. Voor de toepassing van klinknagels gelden de normaalbladen N 667 t/m N 674 met dien verstande, dat bolle koppen volgens type A, geheel verzonken koppen volgens type F en bolronde verzonken koppen volgens type H 1 moeten worden vervaardigd. Het klinken moet zooveel mogelijk met de klinkpers geschieden; indien dit niet mogelijk is, mag de pneumatische hamer of de beugelhamer worden gebruikt; eerst daarna komt de handhamer in aanmerking. Alle gaten moeten vóór het klinken worden afgebraamd met behulp van een booromslag met verzinkboor. De nagels moeten worden geklonken in heirood warmen toestand, de stuikkop even heet als de steel. De sluitkop moet volledig gevormd zijn, centrisc zijn ten opzichte van de steel en geheel op het staal rusten. Indien door het gebruik van te lange nagels of door andere oorzaken een kraag (braam) ontstaat, behoeft deze in het algemeen niet te worden verwijderd, mits hij geen scheuren vertoont en geheel op het staal rust. Afbramen is alleen noodig bij koppen met zeer dunne, gespleten, gebarsten of opwippende kragen of, indien schoonheidsoverwegingen dit noodzakelijk maken.

Indien voor het klinken een pers wordt gebruikt, mag de persdruk niet groter zijn dan ca. 10 ton per cm² nageldoorsnede. Deze druk moet worden gehandhaafd, totdat terugveeren van de verbonden constructiedelen is buitengesloten.

Indien voor het klinken een pneumatische of handhamer wordt gebruikt, moet de bewerking worden voortgezet, totdat de sluitkop in het hart nog een donkerrooden gloed vertoont. Nadrijven van nagels in kouden toestand wordt niet toegestaan.

g. Ontroesten, reinigen, oliën en meniën.

Het staal moet vóór, gedurende of na de bewerking worden ontroest en en gereinigd. Als regel geldt, dat het ontroesten, reinigen en oliën geschiedt na het boren of, indien het constructiedeel na de samenstelling onmiddellijk wordt doorgeboord, onmiddellijk vóór de samenstelling. Het

ontroosten moet zodanig geschieden, dat de walshuid en het roest zoover zijn verwijderd, dat een metalieke glans op het staal komt, tenzij in het bestek zwaardere eischen worden gesteld.

Direct na het ontroosten moet het staal worden ingewreven met gekookte lijnolie, nadat eerst alle losliggende roest, schiffers en vuil met een borstel zijn verwijderd.

Van de constructiedelen, welke door klinken worden samengesteld, moeten de niet meer bereikbare vlakken te voren van een dunne laag menie worden voorzien. Na het klinken moeten de koppen van de klinknagels onmiddellijk worden ingewreven met lijnolie.

Op de achterzijde wordt vermeld:

Opmerkingen.

1. Voor electrisch gelaschte constructies zie DIN 4100 (Vorschriften für geschweisste Stahlbauten).

2. Indien onderdelen van staalconstructies, b.v. kraanbanen, onderhevig zijn aan schokkende en stootende belastingen, zijn de Voorschriften voor stalen bruggen (V.V.S.B. 1932) van toepassing.

Dit blad gebruiken met V 791 en V 792.

12e TAGUNG FÜR WIRTSCHAFTLICHES BAUEN TE HANNOVER.

Dit congres zal op 24 en 25 October a.s. plaats vinden. Het wordt gehouden in de Beethovenzaal te Hannover. Het eigenlijke onderwerp ter bespreking is: „Die vorstädtische und ländliche Kleinsiedlung“, waarover 9 deskundigen redevoeringen zullen houden, die het vraagstuk economisch, constructief en stedenbouwkundig zullen behandelen.

Aan de Tagung is een excursie verbonden naar Hildesheim en een auto-tocht langs de nieuwe bouwwerken van Hannover. Kosten van deelname bedragen 5 R. M. p. p. Het secretariaat is gevestigd te Leipzig C1. Tröndlinring 9.

IS DE AANNEMER DE ONDERGESCHIKTE VAN DEN AANBESTEDER?

Het volgende lezen wij in „De Aannemer“ van 20 April j.l.:

Van een dubbel woonhuis, gescheiden door een halfsteenschen muur zonder fundering, bewoonde eigenaar A. de eene en eigenaar B. de andere helft. Op zeker dag vormt A. het plan zijn woning te laten verbouwen tot winkelhuis. Een architect maakt bestek en tekening, het werk wordt aanbesteed en door een aannemer uitgevoerd.

Toen het werk gereed was, beweerde B. dat zijn woning door die verbouwing schade had geleden en eische daarvoor vergoeding.

A. beweerde, dat er geen schade was aangebracht en weigerde de gevraagde schadevergoeding te betalen, wat tot gevolg had, dat B. naar den rechter ging.

Beide geburen namen een advocaat en zoo stonden ze als twee partijen tegenover elkaar.

De rechtsgeleerde van B. stelde voor de Rechtbank den eisch tot schadevergoeding voor zijn partij en voerde aan — het wel op welke wijze waarop hij dit deed — dat tengevolge van de verbouwing door de schuld van A., althans van diens ondergeschikte, belangrijke schade aan het belendend perceel was toegebracht, speciaal doordat gedaagde A., althans diens ondergeschikte, den tusschenmuur door een ijzeren balk, die te diep is ingelegd, heeft overbelast en die muur door hooger opbouw eveneens is overbelast en dat door die onrechtmatige daad B.'s huis verschillende bij dagvaarding opgesomde gebreken is gaan vertoonen, waardoor B. een schade lijdt van f 650.

Partij A. voert hiertegen aan, dat B. niet ontvankelijk is in zijn vordering, voor zoover deze steunt op beweerde schuld van zijn ondergeschikte, want B. zegt niet, wie hij daarmee bedoelt.

Hij heeft de verbouwing van zijn pand opgedragen aan een aannemer, die het volgens bestek had uit te voeren. Deze treedt daarbij geheel zelfstandig op en is niet zijn ondergeschikte, zoodat hij voor diens handelingen niet aansprakelijk is en B. dan maar verhaal moet zoeken bij dien aannemer. B.'s rechtsgeleerde voert daar tegen aan, dat hij natuurlijk met ondergeschikte heeft bedoeld dengens, die in opdracht van A. het werk heeft uitgevoerd en de aannemer zijn ondergeschikte is, volgens art. 1403 B.W., voor wiens handelingen hij aansprakelijk blijft.

A. merkt nu op, dat het niet te pas komt, dat zijn tegenoortij zijn eerste verklaring komt aanvullen met aan te geven, wien hij met die ondergeschikte bedoelt en voorts, dat vaststaat, dat het werk door den aannemer volgens een te voren opgemaakt bestek is uitgevoerd, waarvoor deze aansprakelijk is en niet hij als aanbesteder.

De Rechtbank besliste daarop, dat zeker niet het enkele feit der aanbesteding den eigenaar onthef van alle aansprakelijkheid, al behoort een aannemer niet tot de ondergeschikten van art. 1403 B.W., maar dat zijne aansprakelijkheid zou moeten worden aangenomen voor een handeling van den aannemer, indien die handeling bij het bestek uitdrukkelijk was voorgeschreven, of op bijzonderen last van gedaagde (A.) was geschied, of het werk niet anders kon worden uitgevoerd; dat eischer (B.) daaromtrent echter niets heeft gesteld, zoodat uit het gestelde de aansprakelijkheid van gedaagde voor de handelingen van den aannemer niet volgt en eischer niet ontvankelijk is in zijn vordering voor zoover zij steunt op den door hem in de eerste plaats aangevoerden grond; voorts dat de aannemer niet behoort tot de ondergeschikte van den aanbesteder, zoodat de aansprakelijkheid van gedaagde voor de handelingen van den aannemer ook niet volgt uit art. 1403 en dus ook daarin zijn eisch geen steun vindt. Op dezen grond wordt de eisch afgewezen.

B. is evenwel met die uitspraak niet tevreden en gaat in hooger beroep. Voor het Hof beklagt hij zich, dat de Rechtbank ten onrechte heeft uitgemaakt, dat A. niet schadeplichtig zou zijn, omdat niet gesteld was, dat de behandeling van den aannemer bij het bestek uitdrukkelijk was voorgeschreven of op last van A. was geschied, of niet anders kon worden uitgevoerd.

't Is toch van zelfsprekend, dat een aannemer, die volgens een bestek een werk uitvoert dit doet op last van den aanbesteder; daar behoeft toch geen nadere bijzondere last voor gegeven te worden, daar een bestek en tekening vormt een last van den principaal aan den aannemer en dat het weinig ter zake doet, of een werk niet anders kon worden uitgevoerd; een feit is, dat het uitgevoerd is op last van den aanbesteder en daar gaat het toch uitsluitend om.

Partij A., zeker een weinig bevreesd, dat de zaak een ongunstige wending voor hem kon nemen, vestigt er nog eens uitdrukkelijk de aandacht van het Hof op, dat de aannemer het vastgestelde bestek kon uitvoeren op de wijze, die hem goedgevalt, tenzij het bestek een bepaalde handelwijze voorschrijft.

Het Hof merkt op: B. heeft gesteld, ten eerste dat A. aansprakelijk is voor de schade en dat die schade veroorzaakt is door zijn eigen schuld en 2e. dat die schade veroorzaakt is door de schuld van A.'s ondergeschikten volgens art. 1403, dat B. nu het tweede loslaat en zich daarin vereenigt met de uitspraak der Rechtbank, wijl hij veroorzaakt is door de schuld van A.'s ondergeschikte van den aanbesteder, waarmee het Hof zich geheel vereenigt; blijft alzoo de schuld van A. en op dien grond acht B. zich verongelijkt door de uitspraak van de Rechtbank.

Het Hof overweegt nu te dien aanzien: dat het geheel onderschrijft de beslissing der Rechtbank, dat iemand, die zijn huis laat afbreken en in de plaats daarvan een ander laat bouwen en dien bouw niet zelf verricht, doch heeft aanbesteed, daardoor alleen niet van alle aansprakelijkheid voor daarbij aan een naburig huis toegebrachte schade wordt ontheven, maar aansprakelijk blijft voor elke handeling van den aannemer: te wanneer hij deze handeling bij 't bestek aldus heeft voorgeschreven, 2e wanneer hij daartoe aan den aannemer last heeft gegeven, en 3e wanneer het werk niet anders kon worden uitgevoerd, maar dan had B. ook bij de dagvaarding uitdrukkelijk moeten vermelden, op welke van deze gronden A. schuld had aan de veroorzaakte schade.

In die dagvaarding wordt nu wel gezegd, dat de aanbesteder schuld treft en dan worden enkele dingen genoemd, maar daarin ontbreekt elke aanwijzing, waarom voor die schade de aanbesteder, die uit den aard der zaak aan die verbouwing zelf niet heeft medegewerkt, naast den aannemer aansprakelijk zou zijn, 't zij doordat het bestek een te zwakke constructie had voorgeschreven of om welke reden ook.

Ten slotte merkt het Hof nog op, dat B. nu wel allerlei grieven aanvoert, dat de verrichte handelingen toch in het bestek uitdrukkelijk zijn voorgeschreven door den aanbesteder, maar in de dagvaarding wordt daar niets van gezegd en dat er niets in wordt vermeld — waarop het juist aankomt, dat en waarom het bestek of de tekening de oorzaak is van de genoemde overbelasting.

Op dien grond wordt het vonnis der Rechtbank bevestigd en de eisch afgewezen.

Dat deze uitspraak het rechtsgevoel niet bevredigt, is niet te wijten aan onze rechtscolleges, maar wel aan den verkeerden opzet der dagvaarding. Intusschen gevoelt men ook in deze procedure, dat dergelijke geschillen eigenlijk thuis hooren bij arbitrage en niet bij den gewonen rechter, die te veel gebonden is aan de formeele zijde van den rechtsgang.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 1 OCTOBER N° 40

MONUMENT DOMELA NIEUWENHUIS

BEELDHOUWER J. POLET

HET MONUMENT VOOR DOMELA NIEUWENHUIS OP HET NASSAUPLEIN TE AMSTERDAM.

Het beeld is in brons gegoten; het voetstuk is van lava-basalt. De hoogte van het bronzen beeld is drie meter van de voeten

tot de opgeheven hand; de hoogte van het voetstuk is ongeveer vier en een halve meter, zoodat de totale hoogte dus zeven en een halven meter bedraagt. Het relief op het voetstuk verbeeldt Prometheus.

SALLE DES VITRINES. OOSTENRIJKSCH PAVILJOEN TE PARIJS
ONTWERP JOSEF HOFFMANN. UITGEVOERD WIENER WERKSTÄTTE

IN MEMORIAM W. W. (1903—1932).

De Wiener Werkstätte zijn dood!

De redactie van het B. W. meende dit feit niet voorbij te mogen laten gaan, zonder meer en verzocht mij hierover enkele woorden te schrijven, aan welk verzoek ik gaarne voldoe.

Toen ik voor de eerste maal in Weenen was, dat is nu ongeveer twintig jaar geleden, was 't nog een heerlijke, lichte jubelende stad en waren de W. W. er in hun vollen bloei.

Hun kleine winkel destijds „AM GRABEN“ was een van de zeer exquisite bezienswaardigheden van de stad. Het was daar voor alles beschaafd, en dat was ook toen reeds een uitzondering.

Echt Weensch zijn de W. W. echter nooit geworden, daarvoor was Weenen te veel een muziek-centrum. Als muziekstad bij uitnemendheid, voelde men zich in traditie te veel aangetast door hetgeen Hoffmann, Kolo Moser en Klimt maakten.

In die dagen, waarover ik nu schrijf, had Otto Wagner reeds grootendeels zijn oeuvre gemaakt en was Josef Hoffmann met de zijnen bezig met de plannen voor het Palais Stocklet, dat te Brussel in de Avenue Tervueren aan het verrijzen was.

Gewend aan Hollandsche verhoudingen, was ik verrast over de ongekende mogelijkheden die Weenen in zijn W. W. kende. Het leek zoo begerlijk! Tot in de kleinste details was alles handwerk. Moser ontwierp de tapijten, voerde deze uit met de W. W. Het tafelsilver, het glaswerk, het servies, alles dito, dito, de wanden van de eetzaal werden door Klimt versierd met glasmosaiek ingelegd met half-edelsteen, amatist, smaragd, topaas, alles uitgevoerd met de W. W. Daar scheen alles mogelijk! Ik herinner mij nog een kostbaren ring, die aan het tweede lid van den middelvinger moest worden gedragen, en die, door de W. W. uitgevoerd, een wonder van handwerkunst was geworden.

Zoo zijn er nog tal van andere opdrachten geweest, waarvan ik de wording niet van zoo nabij heb gadegeslagen. Wat echter altijd weer zoo frappeerde van al dat werk van de W. W., dat was dat het zoo lyrisch aandeel, het was zoo licht en het was zoo harmonisch, zeer in tegenstelling met onze 80er beweging, die echter veel socialer georiënteerd was. Hoe zou het ook anders hebben kunnen zijn in het Weenen van die dagen, onder de Habsburgers, waar men vóór alles „kavaliër“ was.

358

Eénmaal per week werd er 's avonds gekegeld bij Hopfner aan den Ring, het stamlokaal van Hoffmann en de zijnen, Hoffmann in hemdsmouwen stond er naast Strnad, Witzmann en Klimt, om slechts enkelen te noemen; er werd gekegeld maar er werd ook over het werk gesproken. Vooral Klimt was een grootmeester in... het kegelen, maar er tusschendoor schetste hij vaak, druk gesticulerend, was dan weer ineens geheel in zich zelf verdiept om daarna het geheele gezelschap te doen schaterlachen.

Het dagelijksche leven was in die dagen in Weenen sierlijk en licht bewogen, zooals ook alles wat zij maakten licht was en sierlijk. In die dagen was het dat Hoffmann zijn wit-zwart schablonen, ontleend aan de Chineesche schimmen, maakte, en die zoo insloegen.

Jaren later, op de Werkbund Tentoonstelling in 1914 in Keulen, die nauwelijks geopend, door het uitbreken van den oorlog zoo droevig eindigde, was het weer het Oostenrijksche Paviljoen van Hoffmann met de W. W. dat uitblonk boven alle andere inzendingen door beschaafdheid en fijnheid.

Want fijn waren hun stoffen, hun ceramiek, hun leerwerk, hun goud- en zilverwerk, maar bovenal hun handbedrukte zijden stoffen, die in de latere jaren in hun winkel in de Kärntnerstrasse te krijgen waren.

Toen kwam de oorlog, en daarmee voltrok zich het noodlot! Techniek werd oppermachtig en verdrong het decoratieve!

Het Oostenrijksche Paviljoen op de Parijsche Tentoonstelling in 1925, de Exposition des Arts Décoratifs, is een laatste uiting geweest van in hoeverre de W. W. mede kon gaan met de gewijzigde tijdsomstandigheden. De hierbij afgebeelde Salle des Vitrines van Hoffmann, waaraan ook Fr. Ehrlich o.a. medewerkte, thans hier in Holland werkzaam, is er een duidelijk voorbeeld van.

De laatste maal dat ik in Weenen was, het berooide, was Hoffmann doof geworden. Verleden winter heeft hij gemeend zich uit de W. W., zijn eigenlijke schepping, te moeten terugtrekken en deze maand September, nadat eerst nog een levée en masse heeft plaats gevonden, werd alles geveild. De 21ste September 1932 was de laatste dag dier veiling en tevens het einde der W. W.

Zij hadden haar taak volbracht.

H. A. VAN ANROOY.

NORMALISATIE VAN „TECHNISCHE GRONDSLAGEN VAN BOUWVERORDENINGEN“.

Op verzoek der redactie deel ik hierbij gaarne een en ander mede over de in No. 39 van het Bouwkundig Weekblad opgenomen technische grondslagen van bouwverordeningen, waaraan ik als afgevaardigde van den B.N.A. een bescheiden steentje heb mogen bijdragen.

De Hoofddirectie voor de Normalisatie in Nederland, welke genoemde technische grondslagen doet publiceren, werd in 1916 door de Maatschappij van Nijverheid en het Koninklijk Instituut van Ingenieurs ingesteld, met de bedoeling al hetgeen op het gebied der Normalisatie in ons land kan worden verricht, te bevorderen. Deze Hoofddirectie heeft haar zetel te 's-Gravenhage, Koningskade 23.

Wanneer het deze Hoofddirectie op grond van een tot haar gerichtte aanvraag uit een kring van belanghebbenden blijkt, dat normalisatie op het betrokken gebied wenschelijk is, stelt zij daarvoor een afzonderlijke Normalisatie-Commissie in. Dergelijke Normalisatie-commissies staan bekend als Commissie A, B, C enz.

Aldus werd in 1928, naar aanleiding van een verzoek van den B.N.A. de Commissie F ingesteld, welke tot taak had om te trachten de technische grondslagen van bouwverordeningen te normaliseeren.

Het door een Normalisatie-Commissie bereikte resultaat wordt dan eerst gepubliceerd ter critiek, zooals thans het geval is met de technische grondslagen van bouwverordeningen, daarna wordt de ingekomen critiek door de betreffende Commissie behandeld en verwerkt, waarna ten slotte tot definitieve publicatie wordt overgegaan.

Wat nu de Commissie F betreft kwam het mij voor, dat vrijwel alles wat in Nederland construeerend, adviseerend, controleerend of doceerend op bouwkundig gebied werkzaam is, in deze Commissie vertegenwoordigd was.

Maar niettemin kan ik mij toch voorstellen dat de behaalde resultaten enkelen onzer leden eenigszins teleur zullen stellen. Immers reeds jarenlang zijn er in den B.N.A. stemmen opgegaan voor normalisatie der diverse Bouwverordeningen, wat ons architecten heel wat moeite en arbeid zou besparen, terwijl hetgeen thans gepubliceerd is, slechts grondslagen blijken te zijn, waarmede de autoriteiten der Nederlandsche gemeenten bij het samenstellen hunner Bouwverordeningen desgewenscht rekening kunnen houden.

Inderdaad een groot verschil, maar bij eenig nadenken zal men spoedig inzien, dat normalisatie van Bouwverordeningen niet mogelijk is. En wel omdat zowel de plaatselijke omstandigheden als de aard der bouwwerken daartoe onderling te zeer verschillen.

Zoo houden b.v. de te gebruiken metselsteen en mortels ten eerste verband met hetgeen ter plaatse verkrijgbaar is.

De bodemgesteldheid is in ons land zoo verschillend, dat de lengte der heipalen, de aanlegbreedte der muren en de constructie van betonfundaties, geheel overeenkomstig den plaatselijken toestand bepaald dienen te worden.

De dikte der muren is daarentegen weer geheel afhankelijk van den aard van het bouwwerk en zeer verschillend voor een woonhuis, een kerk of een fabriek, terwijl voorts een woonhuis op het platteland weer geheel iets anders is dan een woonhuis in een groote stad.

Om nu maar te zwijgen over voorschriften die verband houden met brandgevaar, toetreding van licht en lucht, schoonheid en uitbreidingsplannen.

Mogelijk speelt bij voorschriften voor woningbouw zelfs de politiek nog wel een rol.

Ja zelfs verzet de natuur zich tegen normalisatie van bouwvoorschriften, want de kracht van den wind (volgens de Commissie F de „stuwdruk“) is in ons land zeer verschillend. Een

bouwwerk te Maastricht behoeft slechts 50 kg per m² stuwdruk te weerstaan, want harder schijnt het daar nooit te waaien. Maar een bouwwerk aan de kust moet aan 120 kg per m² stuwdruk weerstand kunnen bieden. Zoodat eenzelfde schoorsteen die in Maastricht de eeuwen zou kunnen trotseeren, in Scheveningen reeds bij een flinke bries zou omwaaien.

Uit het voorgaande blijkt dus wel dat normalisatie van Bouwverordeningen een totale onmogelijkheid is.

Wie dienen derhalve tevreden te zijn met het normaliseeren van de technische grondslagen van Bouwverordeningen. En we kunnen daarmee tevreden zijn, omdat juist al die verschillende technische grondslagen in de diverse Bouwverordeningen ons in hoofdzaak zooveel last bezorgen.

Zoodra echter de technische grondslagen der Commissie F algemeen aanvaard zijn, zal eenzelfde balk niet langer in de eene gemeente meer of minder kunnen dragen dan in een andere gemeente en zal er eenheid komen in de aan te nemen vloerbelasting, sneeuwbelasting, toelaatbare doorbuiging, eigen-gewicht, toelaatbare spanningen, enz.

Gedeeltelijke normalisatie van Bouwverordeningen schijnt voor gelijksoortige gemeenten echter wel mogelijk te zijn, want de 3 groote gemeenten, Amsterdam, Rotterdam en Den Haag, trachten voor bepaalde onderdeelen hunner verordeningen, b.v. garage-voorschriften, tot uniformiteit te komen.

Het is te hopen dat dergelijke pogingen ook door andere gelijksoortige gemeenten gedaan zullen worden.

Door de goede zorgen der Overheid voor het bouwen, is het verkrijgen van een Bouwvergunning in sommige gemeenten van ons land een waar kunststuk geworden, een kunststuk echter dat ons helaas maar al te vaak tot wanhoop brengt en steeds meer aan tijd en geld gaat kosten.

Elke vereenvoudiging van dit langdurige en voor ons architecten dikwijls zoo pijnlijke proces, is dus ten eerste toe te juichen.

Ten slotte het volgende!

De gepubliceerde grondslagen verdienen onze volle aandacht. Er wordt critiek gevraagd en critiek zal dankbaar aanvaard worden.

De technische grondslagen zijn grootendeels van wetenschappelijken aard en velen onzer zullen daarover, evenmin als ik, voldoende kunnen oordeelen. Dit behoeft echter ook niet, want dat zullen anderen wel doen, omdat het hier een aangelegenheid betreft van groote algemeene waarde.

Maar ten deele zullen wij zeer zeker een oordeel kunnen vellen, omdat de gepubliceerde technische grondslagen ook getoetst dienen te worden aan ervaring en bouwpraktijk.

Als er dus leden zijn die opmerkingen wenschen te maken, kunnen zij deze te bevoegde plaatse (zie de publicatie in No. 39 Bouwkundig Weekblad) tot 1 Februari a.s. inzenden.

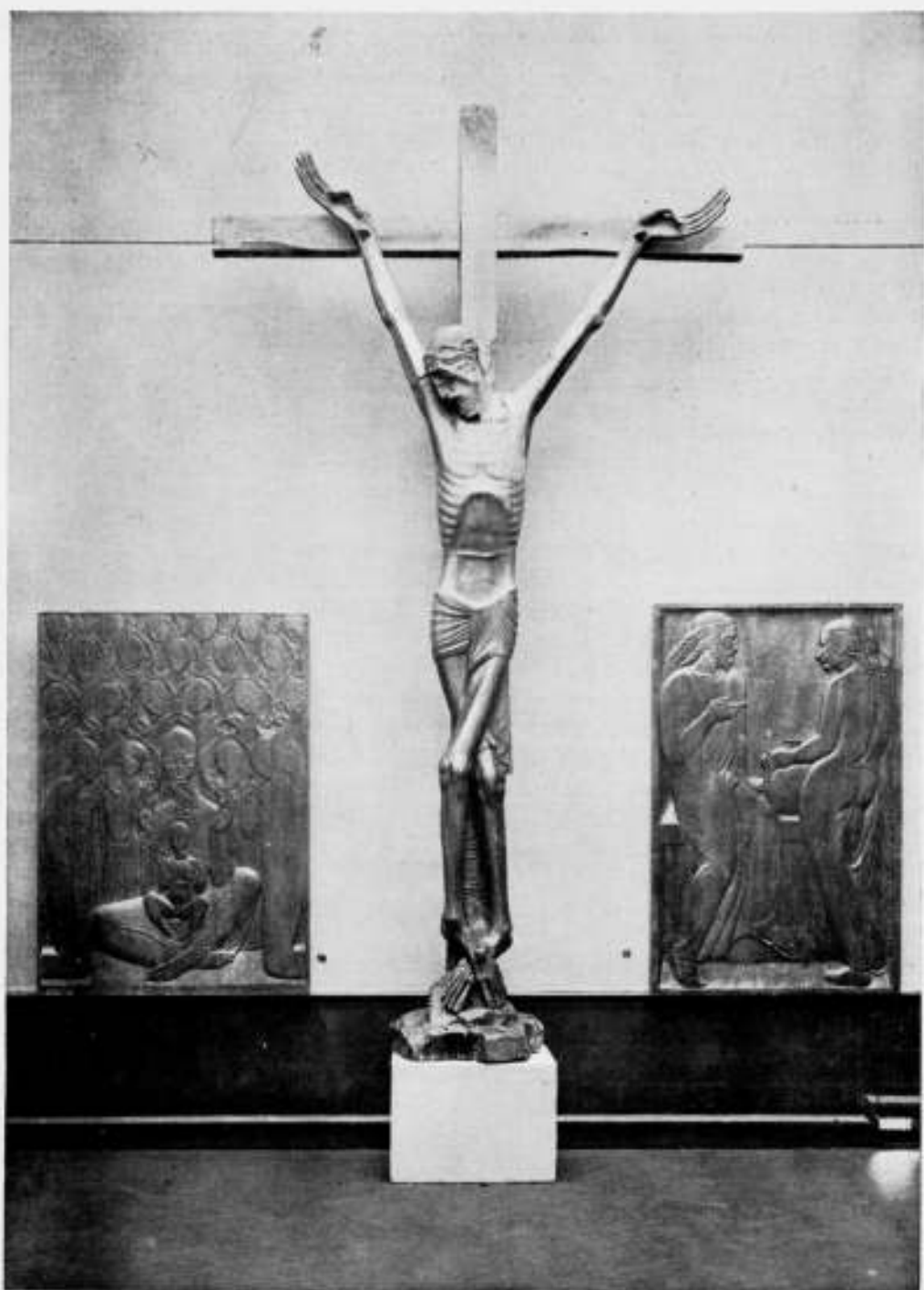
D. HEINEKE, Arch. B.N.A.

TENTONSTELLING VAN JOEGOSLAVISCHE HEDEN-DAAGSCHE BEELDDE KUNST IN HET STEDELIJK MUSEUM TE AMSTERDAM, 24 SEPT.—23 OCT. 1932.

In een inleiding tot den catalogus van deze tentoonstelling schrijft M. Kasanin: „De Joegoslavische kunstenaars zijn nog zeer verschillend van opvatting en stijl, in de eerste plaats als gevolg van hun nog korte traditie en voorts door de bewogen tijden, waarin wij leven. Maar met dat al is het boven allen twijfel verheven: „dat de Joegoslavische kunst van heden even vruchtbaar en van eenzelfde levenskracht is als het volk, waaruit zij is voortgekomen, dat zij enkele krachtige persoonlijkheden telt, en dat men vertrouwen mag hebben in haar toekomst“. Wat dit laatste betreft zijn wij zeker niet bang voor bedoelde krachtige persoonlijkheden, die overigens niet groot in aantal zijn. Nu is weliswaar alles relatief en als men de persoonlijkheid van de tentoonstelling, den nu 49-jarigen Ivan Mestrovic,

359

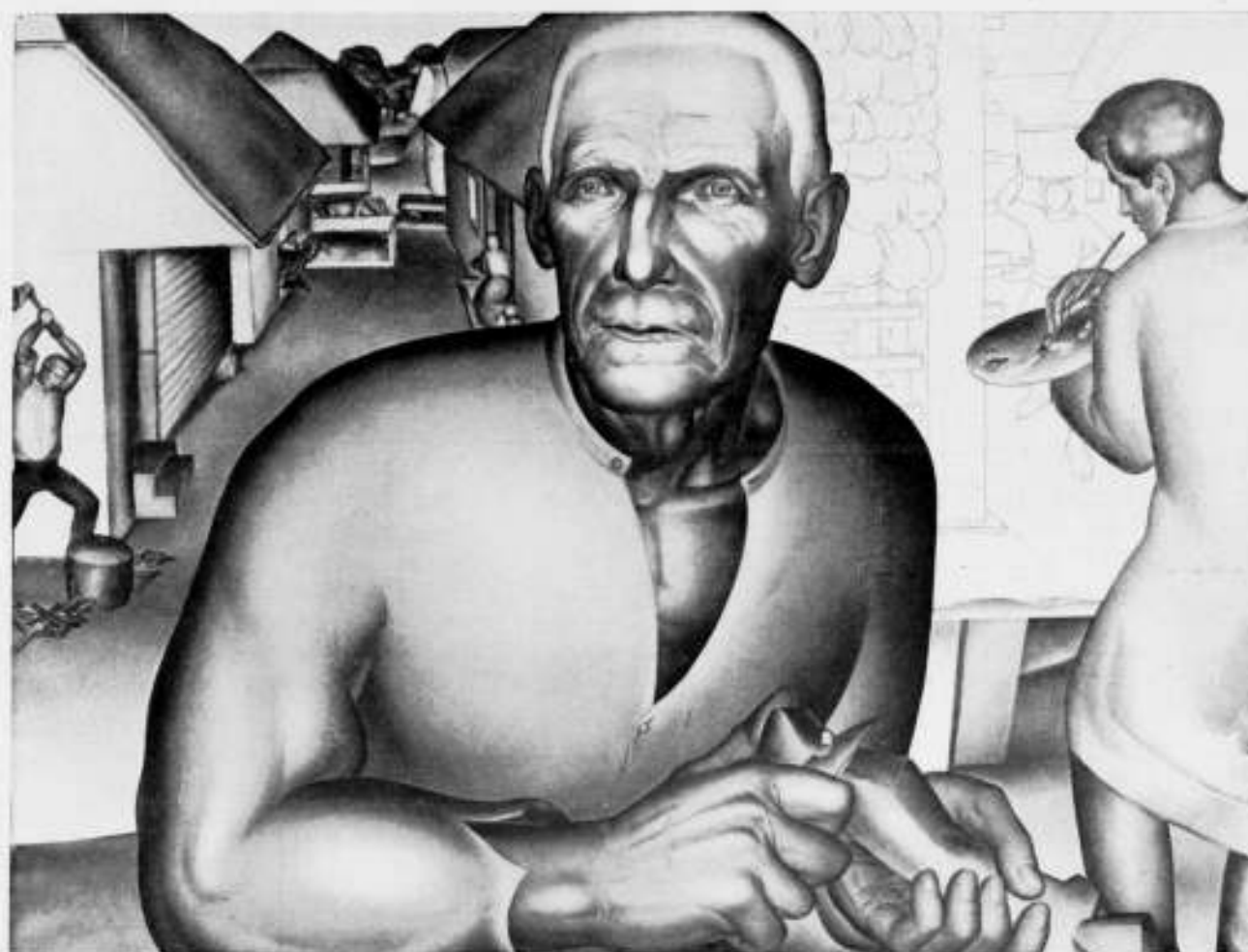
IVAN MESTROVIC

CHRISTUS AAN HET KRUIS

nog weer eens door zijn hier aanwezige werk heeft leeren kennen en waardeeren, dan neemt de grootte van de andere grooten wel beduidend af. Zelfs Toma Rosandic, de drie jaar oudere kunstenaar, die toch zeker een bijzonder talent is, kan tegenover Mestrovic niet anders dan op het tweede plan komen, wat dan nog in het geheel niets kwaads zegt, want Mestrovic is wel altijd een zeer oorspronkelijk en... bekwaam kunstenaar geweest. De zucht naar originaliteit heeft al heel wat artisten tot grillige, zinloze dwaasheden gedreven in onze dagen. Wanneer echter originaliteit wordt gedragen door een grooten innerlijken rijkdom en een machtig technisch kunnen, dan zal de gestalte, die de kunstenaar aan zijn materie geeft, het onuitsprekelijk-boeiende hebben, dat den aanschouwer onweerstaanbaar vastgrijpt. Zoo is het met Mestrovic; zoo staat ge voor zijn reusachtige in hout gesneden Christusbeeld (No. 206). Zoo grijpt ons de expressie van de uitdrukkingvolle koppen in het houten relief: Jezus jaagt de kooplieden uit den tempel (No. 210). Mestrovic is een meester, hetgeen wij moeten erkennen al vinden wij het ééne stuk aanvaardbaarder dan het andere. Van Rosandic is het bronsrelief: de graflegging (No. 222), al is de compositie misschien wat geforceerd, toch

een boeiend stuk. Een alleraardigste vondst is het kleine houten figuurtje: boeket (No. 220). Wij achten het niet wenschelijk de verdere plastieken van deze kunstenaars of van de andere kunstbroeders te bespreken: men ga liever zelf naar deze expositie om zich een oordeel te vormen en van de vele goede stukken te genieten. Bij de beeldhouwwerken, die het belangrijkste deel vormen, passeeren wij vanzelf de schilderijen, aquarellen, teekeningen en gravures. Eén figuur springt door voordracht en inhoud uit de massa naar voren: Tone Kralj met zijn: de vader en het huis van den schilder (No. 50), portret van de vrouw van den schilder (No. 51) en boerenbruiloft (No. 52). Een houtsnede, eenige litho's en gravures en een tekening vullen zijn inzending aan. Het groote doek No. 50, in heldere, zeer eenvoudige kleur en bijna meer geteekend dan geschilderd, is tusschen al de andere schilderijen der tentoonstelling een frisch en krachtig moment. Van den broeder van den schilder, France Kralj, zijn er vijf merkwaardige stukken in een grijs-bruinen toon met wat groen en zwart en in eenzelfde stijl gehouden figuren. Een tentoonstelling, die men moet gaan zien, al ware het alleen om Mestrovic.

H. C. V.

TONE KRALJ

DE VADER EN HET HUIS VAN DEN SCHILDER

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

BOUWEN — HOLLAND — NIEUWE ZAKELIJKHEID, door Ir. J. B. VAN LOGHEM.

Het bij „Kosmos” te Amsterdam verschenen boek met den titel Bouwen — Holland — Nieuwe Zakelijkheid, samengesteld en van een inleidende causerie voorzien door Ir. J. B. van Loghem b.i., bedoelt ons een inzicht te geven, welke plaats het nieuw-zakelijk streven reeds in onze Hollandsche architectuurwereld inneemt, maar tegelijk iets te zeggen over den zin van het nieuw zakelijke, zijn wezen, oorsprong en doel.

Leest men echter de inleidende causerie, dan krijgt men een gevoel dat wel zoo ongeveer overeen zal komen met dat van de Israëlieten, toen zij het beloofde land zagen en nadien nog veertig omzwervings-jaren voor den boeg hadden, alvorens zij het konden betreden. Telkens voert de schrijver je naar het kijkgat en je nadert vol verwachting, maar telkens ook weer glijdt hij af, zoodat je aan het einde constateert, dat de schrijver verzuimt te zeggen, wat de geestelijke bodem is, waarin de naar zijn zeggen „nieuwere denkwijze” wortelt en waaruit hij veronderstelt, dat daaruit immense gevolgen en spiegelingen de architectuur zullen vernieuwen.

Deze „kleinigheid” daargelaten zegt van Loghem echter dingen in die inleiding die ook overigens, bij welke perspectief van het beloofde land ook, belangrijk zijn eens „bijeengezegt” te vinden.

Sprekende over de verwording van het begrip kunst en haar plaats in de samenleving zegt hij:

„Toen wij kunstardewerk, kunstdrukwerk, kunstglas, kunstsmeedwerk enz. gekregen hebben, is de groote verwantschap tusschen humbug en kunst geschapen.

Ongestraft laat zich de kunst niet prostitueren.

Kunst, die opvoedende waarde voor de gemeenschap heeft, en die door die gemeenschap wordt herkend, wordt slechts voortgebracht in perioden van hoogen cultureelen bloei.

Daar wij nog zeer ver van een groote kultuurperiode verwijderd zijn, is het beter te beseffen, dat de eenvoudige arbeid, het pionierswerk, dat deze tijd vraagt, in kiem meer ontwikkelingsmogelijkheden bevat, dan kunstuitingen, die geënt worden op de vermolmde stammen, die nog resten uit vroegere perioden.”

U voelt het beloofde land?

Even verder:

„Doordat wetenschap en techniek reeds een internationale gedachtensfeer hebben gevormd, zullen deze uitingen van den geest ook een onmiskenbaren leidraad kunnen bevatten voor de ontwikkeling van het internationale kunstbegrip.”

En dan plaatst van Loghem zoo ergens langs den weg van zijn denken een bord voor den lezer die hem tracht te volgen, zoiets van „wacht U voor namaak”; alleen hij zegt het iets anders en wel zoo:

„Bij de propaganda voor de nieuwe zakelijkheid moet men zich hoeden voor de handigen, want het wordt reeds bedenkelijk merkbaar, dat parasitaire geesten zich den uiterlijken schijn van het nieuwe denken trachten meester te maken, zonder de diepere voorbereiding tot collectieven denkvorm te hebben doorleefd. Hierdoor dreigt een nieuwe mogelijkheid tot prostitutie van de kunst.

Daar de nieuwe architectuur echter een gevolg is van veranderde levensbeschouwing, zal het op den duur niet moeilijk blijken in het nieuwe bouwwerk het echte van imitatie te onderscheiden.”

Dit laatste is dus het omgekeerde van het tegenwoordige verschil tusschen margarine en boter.

En als men aan het einde van dien zin is, rijst de vraag naar een merk van echtheid en daarop geeft van Loghem prompt een antwoord.

„In dit boek zijn daarom alleen afbeeldingen gegeven van het werk van die Hollandsche architecten, die door hun arbeid en

hun gedachte getoond hebben — althans voor een groot gedeelte — ontgroeid te zijn aan het individualistische denken van het tijdperk, dat achter ons ligt."

De druivendragers.

Ik betrap mij erop, dat ik de neiging krijg deze simpele uitdrukkingwijze van van Loghem wat in het belachelijke te trekken, maar ik zal zoo niet doorgaan, ook daarom niet, omdat ik hier het boek ter lezing wil aanbevelen met al zijn tekortkomingen en al zijne halfheden en wel omdat wij erkennen in welken chaos wij zitten en op geestelijk en op materieel gebied, laat staan in de architectuur. Wij weten, hoe achterlijk wij zijn op bouwtechnisch gebied; hoe moeilijk wij onze ervaring en kennis aan elkander uitwisselen, hoezeer en hoeveel de fabrikant tusschen ons staat als schepper van een nieuwe markt, telkens voor een nieuw materiaal, en hoe weinig daardoor het bouwen in technisch opzicht werkelijk voortgang maakt.

Wij weten ook, hoe weinig bij het bouwen onzer steden de architecten wezenlijk daaraan deel hebben.

Wij weten ook, hoe gering het aandeel van den architect is in het stadsplan vooraf, en hoe weinig samenwerking en hoe weinig aanvullend en begriprijd inzicht daarin is.

En wij weten tenslotte, dat de bouw van een stad in onzen tijd en in ons land nog altijd is, als de bouw van een toren van Babel. Er is begripsverwarring die op spraakverwarring lijkt.

Daarom vraag ik aandacht voor de inleiding van het boek van van Loghem.

Ten slotte moet mij nog iets van het hart. Men bedoelt „zakelijkheid", zakelijk bouwen, functionalisme. Men wil bewust alle vaten tot den bodem zien. Men wil kristalheldere klaarheid, duidelijkheid, waarheid.

Maar men daast over kunst, en alle architecten die door de opname in het boek van van Loghem zijn gestempeld als „echt", toonen mij in hun werk niets, maar dan ook niets, dat aan de architecten van alle tijden vreemd is geweest. Dat daarbij de weg van het experimenteeren door de beoorlijking van het nieuwe aanlokkelijk is, is vanzelfsprekend. Dat een wijziging in de menselijke, de maatschappelijke en de wereldverhoudingen aanstaande is, is evenzoo aan te nemen, ondanks reactie, ondanks schoonheidscommissies, ondanks nieuwe zakelijkheid.

Het boek vangt aan met enkele aanhalingen van uitspraken door Granpré Molière, Oud, Gidéon, Kisch en uit den catalogus van de Internat. Architectuur Tentoonstelling van de Vereen. „Opbouw" 1928. Deze laatste zou altijd nog een goed motief voor een stampende jazz kunnen leveren.

„de muur is hoekig — wie weet waarom?

de badkuip is glad — wie weet waarom?

de deur is 2 m hoog — wie weet waarom?

maar wie weet, waarom gebruiksvoorwerpen (stations, beurzen, transformatorhuisjes, urinoirs enz.) theatrale representatieve monumenten moeten zijn?"

En dan vergeve mij van Loghem om dit tweede couplet:

De baksteen is klein — we weten waarom,

Glas is doorzichtig — we weten waarom,

En gras is groen — we weten waarom,

maar wie weet, waarom de hoofdletters zijn afgedankt in het boek van van Loghem en het daardoor een theatraal representatief onding moet zijn? G. W.

CENTRALE ZONVERLICHTING IN GEBOUWEN.

In ons nummer van 19 Maart 1932 gaven wij een eerste beschouwing over een nieuwe uitvinding, in Frankrijk gedaan, om met behulp van een zelfregelenden heliostaat bij zonneschijn de zonnestralen langs vaste banen in gebouwen te brengen en te distribueeren.

De eerste toestellen werden zonder meer op de daken geplaatst en vervullen wel hun functie, maar dragen niet bij tot de aesthetiek van een gebouw.

Wij geven hierbij een reproductie van een door den Franschen architect R. Lenoir ontworpen project van een modern gebouw, waarbij van den beginne af met de installatie van ARTHEL-heliostaten is gerekend. Hier zijn de heliostaten in de dakconstructie opgenomen en dus van de straat af niet te zien. Over deze heliostaat-verlichting kregen wij de volgende nadere inlichtingen:

Waar men in ons klimaat met een heliostaat in zijn tegenwoordigen vorm circa 500 m² kan verlichten, zijn er voor groote gebouwen zooveel heliostaten noodig, als er 500 m² verlicht moeten worden.

Zooals uit de teekening duidelijk is te zien, worden die gedeelten in het gebouw verlicht, welke niet aan de straat liggen en daartoe behoort ook het eerste souterrain, hetwelk bij zonneschijn geheel door de zon wordt verlicht. Dit is volgens een statistiek van het Meteorologisch Instituut te De Bilt het geval gedurende circa 1200 uren van de circa 3000 werk uren welke het jaar heeft, dus de uren die vallen tusschen 9 uur voormiddags en 6 uur 's namiddags. De uren, gedurende welke de zon niet schijnt, heeft men de gewone verlichting waaraan men tot nu toe gewend is, d.w.z. diffuus daglicht of electrisch licht. Door een heel eenvoudige constructie aan het toestel zelf, wordt het electrische licht automatisch ontstoken wanneer de zon niet schijnt of bij bewolkte lucht verdwijnt. Omgekeerd gaat het electrische licht uit, wanneer de zon doorbreekt.

Deze zonverlichting heeft het groote voordeel van natuurlijk licht te geven. Men begrijpt hoe belangrijk dit is voor magazijnen waar dikwijls door kunstlicht de kleuren van stoffen niet zijn te onderscheiden. Daarentegen voor verschiepen behoeft men niet bang te zijn, omdat ten eerste de zonnestralen tegen het plafond geworpen worden en er dus geen directe bestraling op de goederen plaats vindt. Bovendien is de kracht van deze stralen een veel geringere dan die der effectieve zonnestralen, omdat elke heliostaat een spiegel heeft met een oppervlakte van 4 m² en het daarop vallende licht over 500 m² wordt verdeeld. Feitelijk is de kracht dus minder dan 1/100 gedeelte van de werkelijke kracht der zonnestralen, doch desondanks niet alleen ruim voldoende, men krijgt zelfs een veel aangename, beter en sterker licht dan door middel van kunstlicht. In feite is een kelder of een kamer aan een kleine binnenplaats gelegen en verlicht door middel van een heliostaat, bij zonneschijn beter verlicht dan menige kamer op het Zuiden gelegen, waar de zonnestralen direct door het venster binnenvallen.

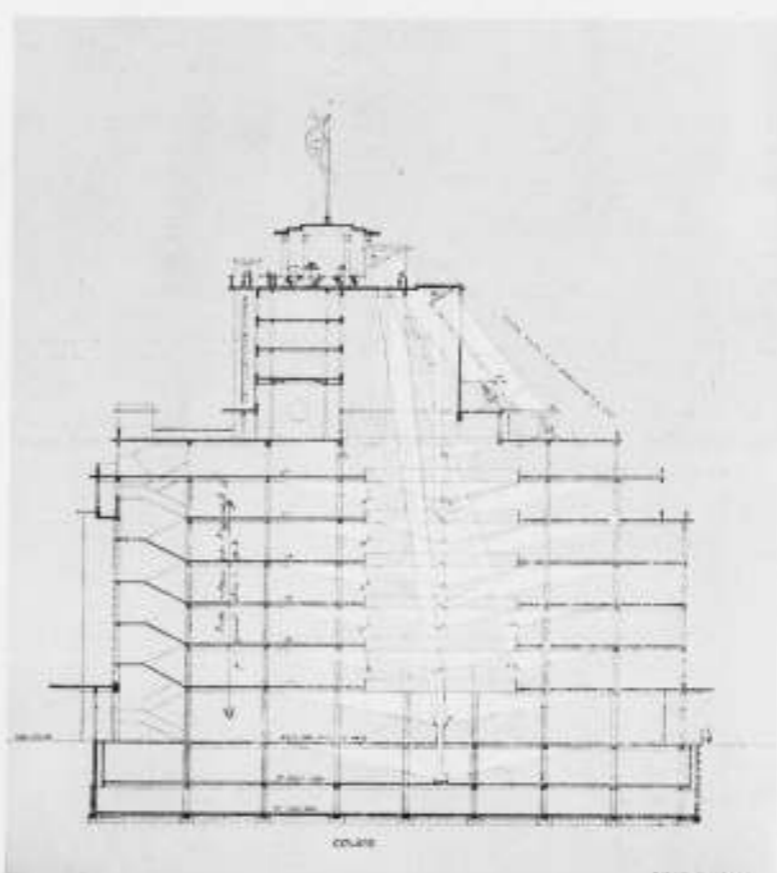
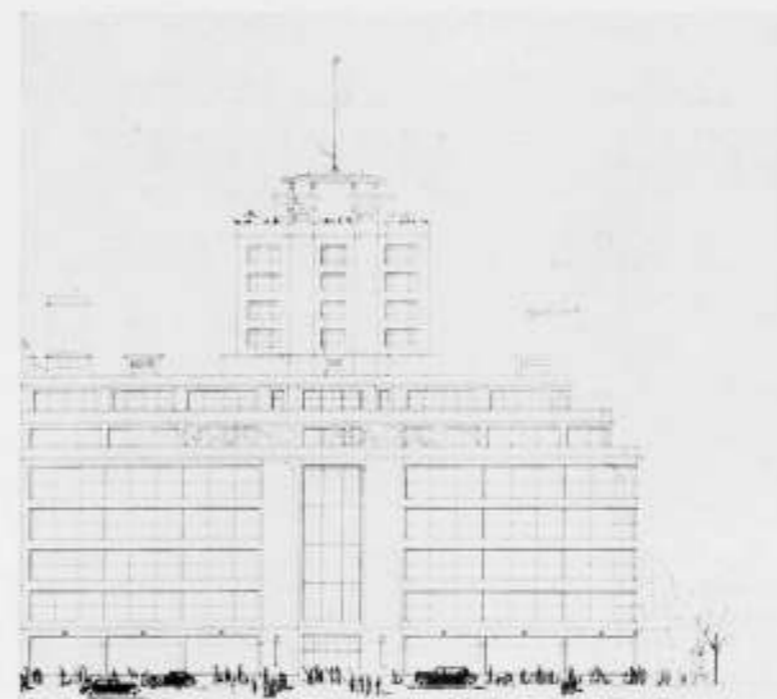
Nog kan opgemerkt worden dat een zonnestraalopvanginstallatie in tegenstelling met andere installaties als Centrale Verwarming, lift, etc. in het bedrijf geen geld kost, doch integendeel geld uitspaart aan stroom en lampen, terwijl men bovendien zooals gezegd, het voordeel heeft van een buitengewoon aangename verlichting, die men vroeger binnenshuis niet heeft gekend.

Het Fransche ontwerp, hetwelk wij hier reproduceeren, is geïnspireerd op een in Nederland in aanbouw zijnd winkelpand van een Hollandsch architect.

NEDERLANDSCH CENTRUM BUREAU INTERNATIONAL DE L'ENSEIGNEMENT TECHNIQUE.

Als Afgevaardigde van den B.N.A. is door mij op Zaterdag 17 September een vergadering bijgewoond in Den Haag, in het gebouw van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland.

Op deze vergadering is behandeld het onderwerp, of het wen-

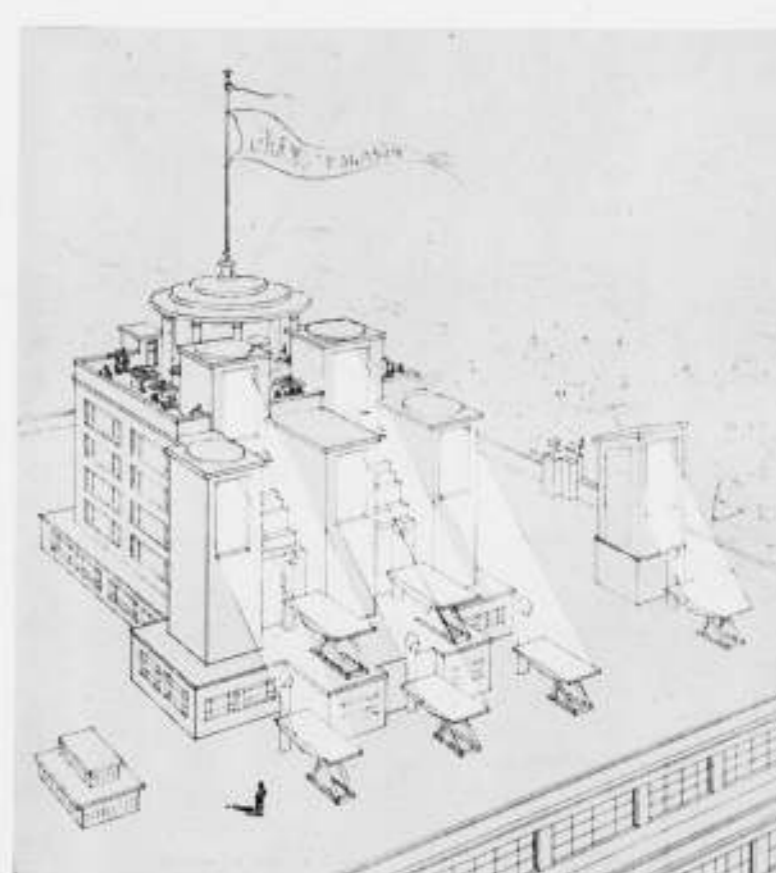
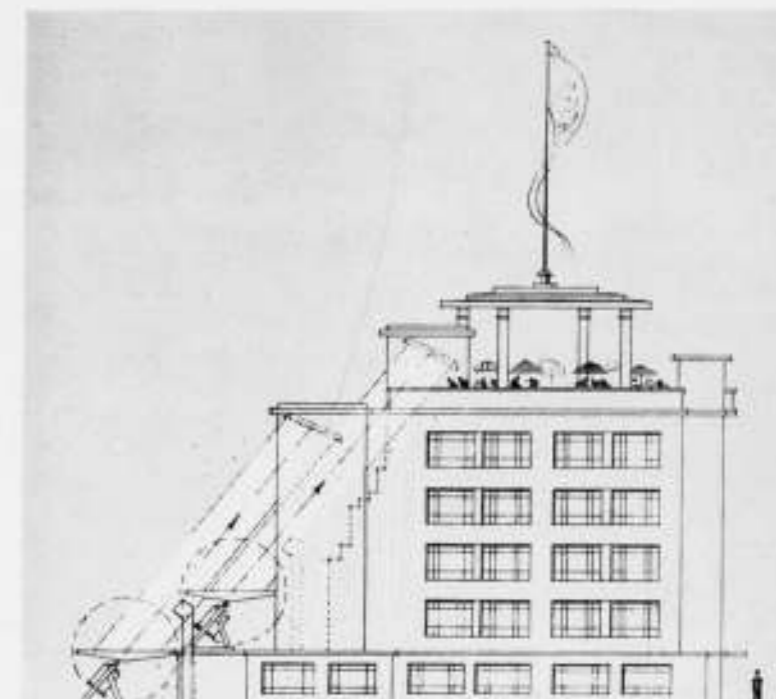
ONTWERP VOOR EEN GEBOUW MET ARTHEL-VERLICHTING TE PARIJS

schelijk is om een Nederlandsch centrum te stichten van het Bureau International de l'enseignement technique.

Tot de vergadering waren uitgenoodigd dezelfde organisaties, die hebben deelgenomen aan het in den afgelopen winter te 's-Gravenhage gehouden Nationaal Congres voor Vakopleidingsvraagstukken.

Aan de uitnoodiging was door een groot aantal organisaties — o.a. het Kon. Instituut van Ingenieurs — gevolg gegeven door het zenden van afgevaardigden, door vele andere organisaties werd schriftelijk hun ingenomenheid betuigd met de stichting van een Nederlandsch centrum, terwijl ook de Inspecteur-Generaal van het Nijverheidsonderwijs en twee inspecteurs door hun tegenwoordigheid blijk van belangstelling gaven.

Met het oog op de kosten, werd door het Bestuur van de Vereeniging voor Vakopleiding voorgesteld, dat de belang-

ARCHITECT R. LENOIR

stellende organisaties tezamen het steunpunt zouden vormen en niet elk afzonderlijk tot het bureau toetreden. Het bedrag voor de jaarlijksche contributie is door het Bureau gesteld op f 250.—; daarbij komen dan nog de reis- en verblijfskosten van de afgevaardigden naar de jaarlijks door het Bureau te houden congressen en ook nog eenige bureaustkosten voor het Nederlandsch steunpunt, waardoor de jaarlijksche kosten wel zullen stijgen tot f 600.—, zoodat als b.v. 30 organisaties toetreden, elk f 20.— per jaar zou dienen bij te dragen.

In Frankrijk worden de belangen van de Vakopleiding behandeld door de Kamers van Koophandel; dit is de oorzaak, dat via de Haagsche Kamer, het verzoek tot de organisaties is gericht om mede te werken tot een Nederlandsch steunpunt. Het Bureau te Parijs is in 1931 gesticht, 30 Staten zijn ingeschreven. Een der 10 bestuurszetels is voor Nederland aange-

wezen; de Nederlandsche Regeering heeft zich nog niet verbonden tot toetreding. Duitsland en Oostenrijk zijn officieel nog niet toegetreden, wel is aan het Congres te Luik ook door Duitsland deelgenomen. Frankrijk en België behandelden reeds vroeger de vraagstukken voor de Vakopleiding tezamen; het streven van Frankrijk naar een Europeesche hegemonie, ook op ander gebied gebleken, is wel de drijfveer voor de oprichting van dit internationale Bureau.

Het nut van het bureau is in hoofdzaak gelegen in het grootere gemak dat het oplevert om door zijn bemiddeling inlichtingen te bekomen in vakopleidingsvraagstukken; het bureau heeft een verzamelcommissie ingesteld.

Als tot oprichting van een Nederlandsch steunpunt wordt overgegaan, dan kan dit Instituut belangstellenden in de Congressen van het Internationale Bureau tijdig bijeenroepen om na te gaan of vooraf gedachtenwisseling voor Nederland gewenscht wordt.

Verder kan worden verwezen naar een voordracht over het Internationaal Instituut voor Vakopleidingsvraagstukken, gehouden door den Heer Jules Hiernaux in Sectie I, punt 5, op het Congres in Den Haag.

De aanwezigen kwamen tot de conclusie, dat het ook voor Nederland van belang is tot het bureau toe te treden uit overweging o.a., dat het voor ons land nuttig is, als aan Europa duidelijk gemaakt wordt, dat het Nijverheidsonderwijs in Nederland in vergelijking met die van de overige landen, een goed figuur slaat, wat o.a. aan plaatsing van onze technici in het buitenland ten goede kan komen.

Nederland heeft ook belang bij het Bureau o.a. voor het op gemakkelijker wijze verkrijgen van inlichtingen.

Voordat de organisaties te beslissen hebben of zij tot de definitieve aansluiting zullen overgaan, zal bekend gemaakt worden, hoe groot de jaarlijksche bijdrage zal zijn.

Indien dit bedrag niet te hoog gesteld wordt, zal het aanbeveling verdienen, dat de B.N.A. zich aansluit, want het tot stand komen van het steunpunt heeft ook het voordeel, dat het een organisatie vormt die de gelegenheid biedt om over vakopleidingsvraagstukken van gedachten te wisselen, ook zonder dat het nu direct noodig is daarvoor een congres te houden.

Na deze vergadering vond een bijeenkomst plaats van hen die voornemens waren het Congres van het Internationaal Instituut voor vakopleidingsvraagstukken, dat dit jaar in Brussel gehouden werd op 26, 27 en 28 September, te bezoeken.

Daar de B.N.A. ook een uitnodiging had ontvangen om aan het Congres deel te nemen werd van de gelegenheid tot oriëntering gebruik gemaakt.

Uit de gedachtenwisseling bleek, dat het bijwonen van dit Congres voor den B.N.A. niet van groot belang geacht kon worden; de daaraan verbonden kosten zijn nogal belangrijk, zoodat niet geadviseerd kon worden er aan deel te nemen. Te minder belang had het deelnemen aan dit Congres, nu door het ontbreken van voorafgaand overleg, men niet meer in de gelegenheid was schriftelijk een rapport van de Nederlandsche belanghebbenden in te dienen. G. VERSTEEG.

DE GEMEENE MUUR.

Een huiseigenaar te Arnhem liet een verdieping zetten op zijn woning. Daartoe moest de „gemeene” muur van zijn huis en die van zijn buurman worden opgetrokken en de goot die op dien muur rustte door een andere worden vervangen. Daarbij kwamen het aanbrennen van balken, ankers in den verhoogden muur en het plaatsen van schoorsteenen daartegen. Bovendien werd in dien muur een venster aangebracht, dat uitzag op het dak van den buurman.

De buurman daagde den eigenaar, die de verbouwing uitvoerde, voor de rechtbank. Er was hem geen toestemming gevraagd voor de verbouwing, zelfs was er hem geen kennis van gegeven. Toen hij het proces aanhangig maakte, waren er reeds eenige jaren sedert de verbouwing verlopen.

De rechtbank te Arnhem, in deze procedure vonnis wijzende, overwoog, dat iedere mede-eigenaar van een gemeenen muur, dien op zijn kosten hooger

mag doen optrekken en ook de goot er van vernieuwen. Voorts, dat wel de goede nabuurschap vordert, dat men den buurman dan vooraf waarschuwt, maar waar dat in dit geval niet was geschied, de klagende buurman er geen enkel belang bij had zich daarover enkele jaren later te gaan beklagen. Wat het raam in den verhoogden muur betreft, dat niet voldeed aan de wettelijke voorschriften en uitzicht gaf op het dak van den buurman, volgens diens beweren zelfs tot op diens zolder, overwoog de rechtbank, dat het aanbrennen daarvan onrechtmatig was. Daartegen kan de buurman opkomen, ook om te voorkomen, dat door verloop van tijd gedaagde door verjaring het recht zou verwerven om dat raam daar aldus te hebben. Het raam moet nu zoodanig worden veranderd, dat het in overeenstemming met de voorschriften der wet is, voor het overige werd gedaagde in het gelijk gesteld. (Hbd.).

AUTOMATISCH WERKENDE INSTALLATIE VOOR HET BEREIDEN VAN BETON.

De bereiding van beton buiten het bouwterrein, waarover vroeger in deze rubriek reeds een en ander werd meegedeeld, het z.g. transportbeton, heeft in de Vereenigde Staten in de laatste jaren belangrijk aan beteekenis gewonnen. Ze heeft dan ook velerlei voordeelen boven het mengen op het bouwterrein. Dit hebben ook verschillende aannemers ingezien; velen van hen hebben, naast hun werkzaamheid als bouwende aannemer ook de vervaardiging van transportbeton ter hand genomen. Ten deele zijn ze daarbij zelf afnemer van het door hen vervaardigde beton, ten deele leveren ze het aan andere werken. Het nauwe samenwerken tusschen de plaats, die het beton bereidt, en hen, die het — soms op een aanzienlijken afstand — verbruiken, heeft voor beide partijen voordeelen; elk laat den ander zijn ervaringen ten goede komen.

Een van de oudste wegebouwwondernemingen in Amerika, waarvan bevestigd wordt, dat ze den eersten asphaltweg op beton in de Vereenigde Staten vervaardigd heeft, heeft nu een fabriek voor de bereiding van transportbeton gemaakt en deze met de nieuwe installatie's ingericht. Ze geeft van het door haar geleverde beton een garantie voor een bepaalde vastheid. De fabriek bevindt zich op het opslagterrein van de onderneming in Brooklyn, direct aan het water, zoodat de bestanddeelen per schip aangevoerd kunnen worden. Het beton wordt hier nu droog gemengd, en het droge mengsel wordt in vrachtauto's met draaibare trommels naar het werk gereden. Op het laatste gedeelte van den rit wordt de trommel in draaiing gebracht en het water bijgemengd, zoodat het beton voor het gebruik gereed op het werk aankomt. De bestanddeelen worden mechanisch ontladen. Het cement, dat onverpakt aankomt, wordt door een buisleiding in een hoog gelegen bunker gepompt. De steenachtige bestanddeelen worden door grijpers gepakt en door transportemmers in een eveneens hoog gelegen bunker uitgeschud. Het mengen geschiedt volgens gewicht. De wagens voor het transporteren van het beton hebben een inhoud van 3,4 M³. Bijna de geheele productie van de fabriek wordt gebruikt voor de uitbreiding van den ondergrondschen spoorweg te Brooklyn. Het merkwaardigste van de geheele installatie is het automatisch werkende toezicht op het mengen met hulp van fotocellen. Alle onderdeelen van de installatie, de weegschalen voor het meten der hoeveelheden, het openen en sluiten der stortkleppen, enz. worden door een enkelen man bediend door middel van drukknoppen op een schakelbord. Het branden van een lampje geeft telkens aan welk deel in beweging moet worden gezet. De verschillende deelen zijn aan elkaar gekoppeld, zoodat een verkeerde opvolging in de bediening uitgesloten is. De weegschalen, waarvan de eene de toelagstoffen, de andere het cement afweegt, hebben een toestel, dat men „electrisch oog” zou kunnen noemen. Zoodra de weegschaal den stand bereikt heeft, die met het gewenschte gewicht overeenkomt, raakt de fotocel in een zoodanigen stand, dat de schaduw van den wijzer van de weegschaal erop valt; de fotocel slaat aan en daardoor wordt een relais uitgeschakeld en de toevoer van het materiaal afgesloten. De het schakelbord bedienende man behoeft daarbij alleen het proces in te leiden, de beëindiging ervan wordt hem aangekondigd en hij drukt dan op den drukknop voor de volgende beweging. De transporttoestellen voor het ontladen van de schepen kunnen 200 ton per uur verwerken; ze kunnen echter ook zoo gesteld worden, dat ze slechts 100 ton per uur aanvoeren. Wanneer alleen nog de op de transportinrichting aanwezige hoeveelheid kan worden opgenomen, klinkt een waarschuwingssignaal op het schakelbord, waarop de arbeider den aanvoer stop zet. Het cement wordt door transportschroeven in een langzamen stroom aangevoerd. De aandrijving van deze schroeven geschiedt electrisch; met Solenoidremmen kunnen de motoren oogenblikkelijk uitgeschakeld worden. De juiste hoeveelheid wordt op de beschreven wijze gewogen, waarbij de fotocel de toestrooming van het cement op den juiste tijd afsluit. Door druk op een knop schudt de arbeider dan de afgewogen cementhoeveelheid in den molen uit. Op dezelfde wijze worden de grove en de fijne bestanddeelen van het beton gemeten en uitgeschud. Twee transportbanden met electrische aandrijving vervoeren de bestanddeelen zoo gelijkmatig, dat bij het afzetten van den toevoer onnauwkeurigheden volkomen vermeden worden, al naar gelang het om de fijne of de grove bestanddeelen gaat. N.R.C. Wij meenen hieraan bescheiden te mogen toevoegen, dat de Amerikaansche techniek ons eenigszins doet duizelen. Red.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 27 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 1 OCT. 1932 No. 40

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. Ledenvergadering B.N.A. te Rotterdam.

Voorloopige aankondiging.

De eerstvolgende ledenvergadering zal worden gehouden te Rotterdam.

De agenda zal de volgende punten bevatten:

- 1o. Opening.
- 2o. Notulen.
- 3o. Mededeelingen.
- 4o. Ingekomen stukken.
- 5o. Wijziging Statuten en Huishoudelijk Reglement betreffende de §§ van de Commissie van geschillen.
- 6o. Behandeling Eindontwerp Algemeene Regelen 1932. (Dit eindontwerp zal in het begin van de volgende week aan de leden worden toegezonden.)
- 7o. Rondvraag.

Hoofdelijke Omslag 1932.

De Penningmeester deelt hierbij mede, dat in den loop der volgende week de kwitanties van den H. O. per post zullen worden afgegeven van hen, die deze nog niet hebben voldaan. (Verhoogd met f 0.50 voor porti en adm.-kosten.) Zij, die alsnog hun H. O. vooruit willen voldoen, worden verzocht per omgaaende hun remise over te maken.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES FRANS VAN MIERISSTRAAT 107, TELEFOON 27707.

Nieuwe leden.

De Heer D. Stelling, bouwkundig tekenaar, Overtoom 238, te Amsterdam, wordt als gewoon lid voorgesteld door de Heeren Arthur Staal en G. Waal.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGERBRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUUSEN, RED.,
J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 8 OCTOBER N° 41

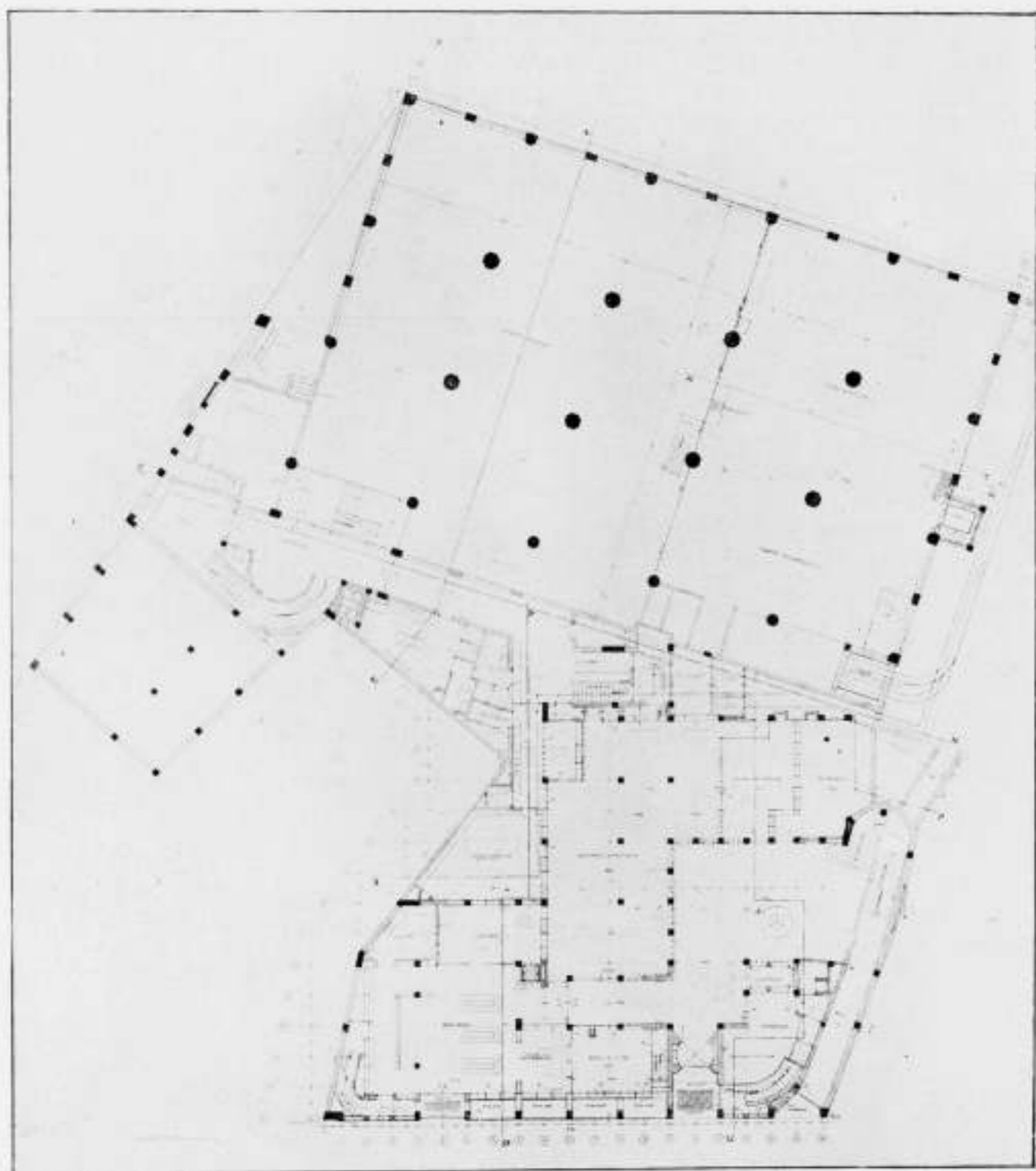
GEBOUW VAN DE ARBEIDERSPERS TE AMSTERDAM BIJ DAG EN BIJ AVOND

ARCH. IR. J. W. E. BUYS EN J. B. LÜRSEN B.N.A.

Ir. J. BUYS en J. B. LÜRSEN. „HET VOLK” TE AMSTERDAM. Een zwart-granieten onderpui, een gele bovenbouw met een zeer rustige raamverdeling. Het geheel verlevendigd met een zwarten, oplopenden peiler met lichtreclame, door een portaal boven het dak uit verbonden aan het gebouw. Het is sober, doodeenvoudig, uitstekend van kleur in de omgeving, juist dat geel. Het is vanzelfsprekend. Is deze vanzelfsprekendheid een eigenschap van de architecten? Wordt dit zomaar bereikt? Een lange weg leidt daarheen, een weg, die niet gewaardeerd wordt, die aan het werk niet zichtbaar is, een van bange twijfelingen en overwegingen, en — van zelfoverwinning. Er is in dezen gevel een prettige stemming. Men mist alle pompeuse zelfvoldaanheid in dit werk. Ik kan aan dezen gevel voorbijlopen, zonder hem op te merken, en ik kan er voorbijgaan en hem zien, en dat geeft me de gewaarwording van rust. Er is iets in van zich-ondergeschikt-maken aan een gemeenschappelijk idee. Het is in tegenstelling met andere bouwwerken van dezelfde Architecten, b.v. met de Volharding in den Haag. Het past in de buurt, waarin het staat. Nog een kleine verkleuring,

en het sluit geheel aan bij de oude huizen van dit alleroudste Amsterdam, zelfs ook met de te-kleine schaal ervan, en toont daarmede dezelfde negatieve kwaliteit van de geheele Nederlandsche Architectuur. Dit is niet de schuld van de ontwerpers: immers was daar de omgeving, die hen er toe dwong, een omgeving van eeuwen met kracht van traditie. Dit gebrek aan schaal te overwinnen, is in het interieur gelukt, in Hal en fabrieksruimten; in het overige interieur van de kantoren geeft deze te-kleine schaal een ietwat gecompliceerd gevoel; ook de geweldige technische installatie, die niet is omzeild, maar consequent opgelost, werkt daartoe mede.

Laat ons nu door den eenvoudigen, goed-gedetailleerden tour-niquet het gebouw binnentreden, en we bevinden ons in de waarlijk prachtige Hal. Het is één met den nerveuzen arbeid van een courantenbureau: de doorkijk in de hoofdas bewijst dit. Het is vol leven: trappen en lift zijn op schitterende wijze erin verwerkt, en daartegenover is de alles-overheerschende indruk, de onmetelijk-hooge, witte, betegelde vlakken, met onderaan de blauwe aanzet van de trap. De vlakken zijn smetteloos van

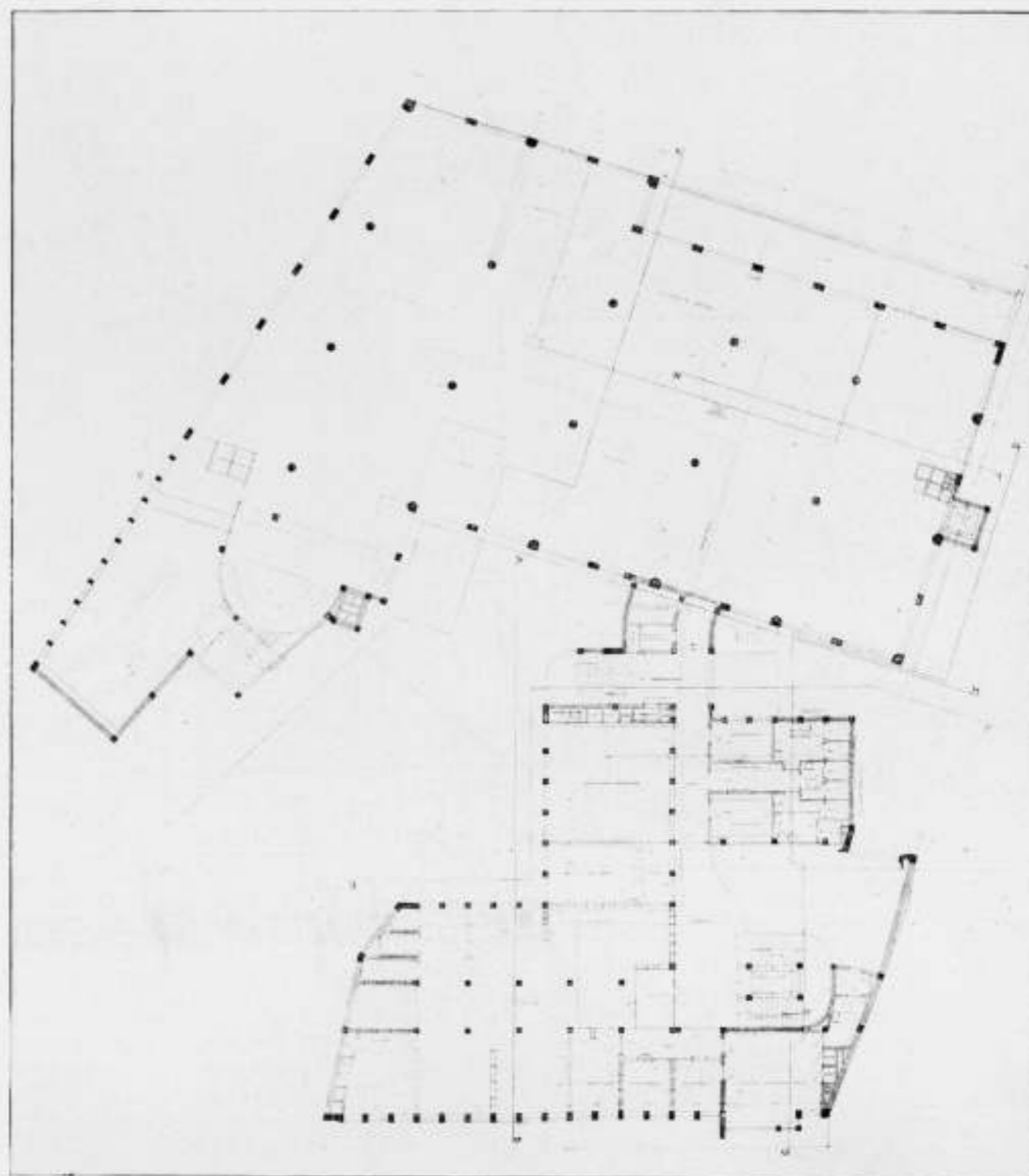
PLAN BEGANE GROND GEBOUW DE ARBEIDERSPERS TE A'DAM ARCH. IR. J. W. E. BUYS EN J. B. LÜRSSEN B.N.A.

kleur, met een weelde van reflexen; naast de trap-aanzet verbroken door een zilverkleurige noot, uitstekend in verhouding tot het geheel, versierd met reliefs, waarvan de kunstwaarde mij ontgaat, maar die niet bij machte zijn, den door de architecten verwekten indruk schade te doen. Een glasbouwsteen lichtdoorlaat vangt boven het eerste trapbord met een zilverig licht de beide vlakken op en stijgt mede op tot aan het bovenlicht dat deze zeer hoge ruimte afdekt. De indruk van deze hal is niet fotografisch weer te geven, maar alleen persoonlijk te ondervinden. De Lezers van Het Volk vereenigden zich, om hier hun geschenk aan te bieden: het is een, in zes deelen verdeelde, ronde schrijftafel van metaal en glas, waar men zich aangenaam-gestemd aan nederzet, en den indruk van de Hal ondergaat. Dit geschenk is precies wat het zijn moest, jammer, dat de beeldende kunstenaar, die hierop een bekroning schiep, daarin tekortschoot.

We moeten deze beschouwing afbreken, en bestijgen de trap, in den hoek van de Hal opgaande. Zooals de in-tredende ge-

boeid wordt door de hooge witte vlakken, zoo wordt de opgaande nu gepakt door het lijnenspel van de stijgende trappen met daarachter de lift en de kantoren. Schoon zijn de verticale verbindingen in dit gebouw. Buys en Lürsen hebben zich hierin van hunne sterkste zijde doen kennen.

Nu volgen Kantoren, Chefskamers, Archieven, de boekwinkel met zijn magazijn, en daarna de fabriek, van clichémakerij tot zware drukpers. Het is alles mooi, soliede werk, uiterst consequent uitgevoerd, juist in zijn zakelijkheid, zonder het demonstratieve der „Nieuwe Zakelijkheid“. Stalen meubelen, wanden van glas en ijzer, ingebouwde stalen bergkasten, kaartsysteemborging, enz. De leidingen zijn overal in het gezicht gehouden: deze open montage is ook uiterst zorgvuldig uitgevoerd, een bewonderenswaardige prestatie, want behalve elektrische-, centrale-verwarmings-, warm- en koudwaterleidingen, zijn er nog in verwerkt die der ventilatie, met aanvoeren en afzuigbuizen, beter-gezegd doozen, van belangrijke afmetingen; slechts de buizenpost, die bochten vereischt van zeer

PLAN VERDIEPING GEBOUW DE ARBEIDERSPERS TE A'DAM ARCH. IR. J. W. E. BUYS EN J. B. LÜRSSEN B.N.A.

grootte straal, verstoort deze technische symphonie. Een oogenblik wordt getracht onze aandacht anders te richten, in de Vergaderzaal, maar zij is te veel in de schaal der Kantoren, om ons in een stemming te brengen, die de hogere belangen van een politieke partij doet aanvoelen. Hier is getracht door betimmering, tegels, en een groot zwart-marmeren middenstuk met een sculpturale afbeelding van het gelaat van Troelstra, een diepzinniger stemming te verwekken. Ik voor mij voel mij meer vertrouwd met den arbeid in de kantoren, en de zuiverheid van de Hal, en ook met de daarop volgende fabrieksruimten. Goed is het verschil van stemming van kantoren en werkplaatsen, met de overgangen van hoofd- tot hand- en machine-arbeid.

Buys en Lürsen hebben hier met ernst, toewijding en veel talent gewerkt, en zijn erin geslaagd, in dit gebouw een zuivere uitdrukking te geven aan hetgeen hen bezield, toen zij zich aan den arbeid zetten.

Ir. D. ROOSENBURG.

TOELICHTING OP HET GEBOUW VAN DE N.V. „DE ARBEIDERSPERS“ DOOR DE ARCHITECTEN.

Bij het ontwerpen van het gebouw voor de N.V. „De Arbeiderspers“ gold het niet alleen de behuizing te verschaffen voor een Dagbladbedrijf, doch bovendien ook voor een Boekdrukkerij-Uitgeverij en een Handels- en Reclamedrukkerij.

Als het voor deze stichting meest gunstig gelegen terrein werd het perceel gekozen waar nu het gebouw verzeen is, aan de voorzijde gelegen aan het Hekelveld, aan de achterzijden aan het Kattégat en de Engelsche Steeg, in de directe nabijheid van het Centraal Station.

In verband en rekening houdend met toekomstige gemeentelijke saneeringsplannen voor dit stadsdeel, waarbij o.a. een verbredening van het Kattégat geprojecteerd is tot 25 meter uit de Lutherse kerk, hebben de achter- en zijgevels in den huidige vorm nog een eenigszins tijdelijk karakter gekregen. Bij de latere totstandkoming van deze verruiming der omliggende straten en stegen zullen in de toekomst de daaruit-

HALL VAN ONDEREN GEZIEN

volgende nieuw toe te laten bouwhoogten het gebouw in zijne omtrekken een meer gesloten karakter kunnen geven. Hierin is bij voorbaat door ontwerpers voorzien.

De eigenaardige onregelmatige vorm van het beschikbare bouwterrein bracht vele moeilijkheden met zich mee, waarvan een behoorlijke voldoende lichttoetreding tot de diverse lokaliteiten wel als de zwaarste gevoeld werd. Waar de lokalen niet van buiten direct daglicht konden ontvangen, voorziet een 25 meter hooge, door alle verdiepingen gaande centrale licht-hal, in een voldoende indirecte verlichting van binnen uit.

Het voorgebouw aan het Hekelveld bevat de voor den dienst benoodigde kantoorlokalen, het achtergebouw de fabrieksruimten.

Alle machines zijn tegen het voortplanten van trillingen geïsoleerd met het materiaal „Weco”, hetwelk in alle opzichten uitmuntend voldaan heeft. De vloeren in de gangen en in de fabrieksruimten zijn belegd met Euböolith, de kantoorlokalen met Linoleum.

De verplaatsbare stalen wanden, ramen en verdere staalconstructies zijn vervaardigd door de Firma De Vries Robbé te Gorinchem, de stalen kasten, schrijftafels enz. door de Firma N.V. Wed. J. Ahrend & Zoon.

Het gebouw is voorzien van de nieuwste technische en hygiënische installaties, waarvan alle leidingen zichtbaar gemonteerd zijn geworden en ieder in een aparte kleur geschilderd. De hierdoor ontstane eenigszins duurere montagekosten wegen echter ruimschoots op tegen de verkregen voordeelen van overzichtelijkheid van de ingewikkelde leidingenstelsels, die nu bovendien ook niet in dubbele plafonds ondergebracht behoeven te worden. Zie verder wat de ruimteindeeling betreft: Bouwkundig Weekblad, Jaargang 1930, No. 8.

HALL VANAF 4e VERDIEPING

DE CENTRALE VERWARMING, KOELING EN KUNSTMATIGE VENTILATIE IN HET NIEUWE GEBOUW DER N.V. „DE ARBEIDERSPERS” TE AMSTERDAM.

Het behaaglijkheidsgevoel van den arbeider en, als logische uiting daarvan, zijn werklust en arbeidsprestatie, zijn, naast zijn individueele fysieke en moreele gesteldheid, in hooge mate afhankelijk van de omgeving waarin hij zijn werk moet verrichten en van de atmosfeer, die in de hem tot verblijf aangewezen werkzalen heerscht.

Het is de taak van den bouwmeester deze ruimten zoodanig te scheppen en in te richten dat het werk daarin in voor den arbeider zoo gunstig mogelijke conditie kan worden verricht. Voor zoover dit betrekking heeft op het behoud eener zoo deugdelijk mogelijke atmosfeer, met inachtnaeme eener gepaste bedrijfseconomie, is het zaak dat de architect de medewerking inroept van een specialist op dit gebied. Deze dient te zijn een deskundig en ervaren doch tevens onafhankelijk en onpartijdig raadsman, die den architect, in zijn reeds zóó veelomvattende taak, van stonde af kan voorlichten en bijstaan ten aanzien der daartoe noodige hoogst belangrijke inrichtingen, en met wien hij, geheel onbevangen en los van commercieele verplichtingen, alle voorkomende vraagstukken kan behandelen ten einde de plannen der technische installaties tegelijk met de bouwplannen te doen ontstaan en als een werkelijk harmonisch geheel te verwezenlijken.

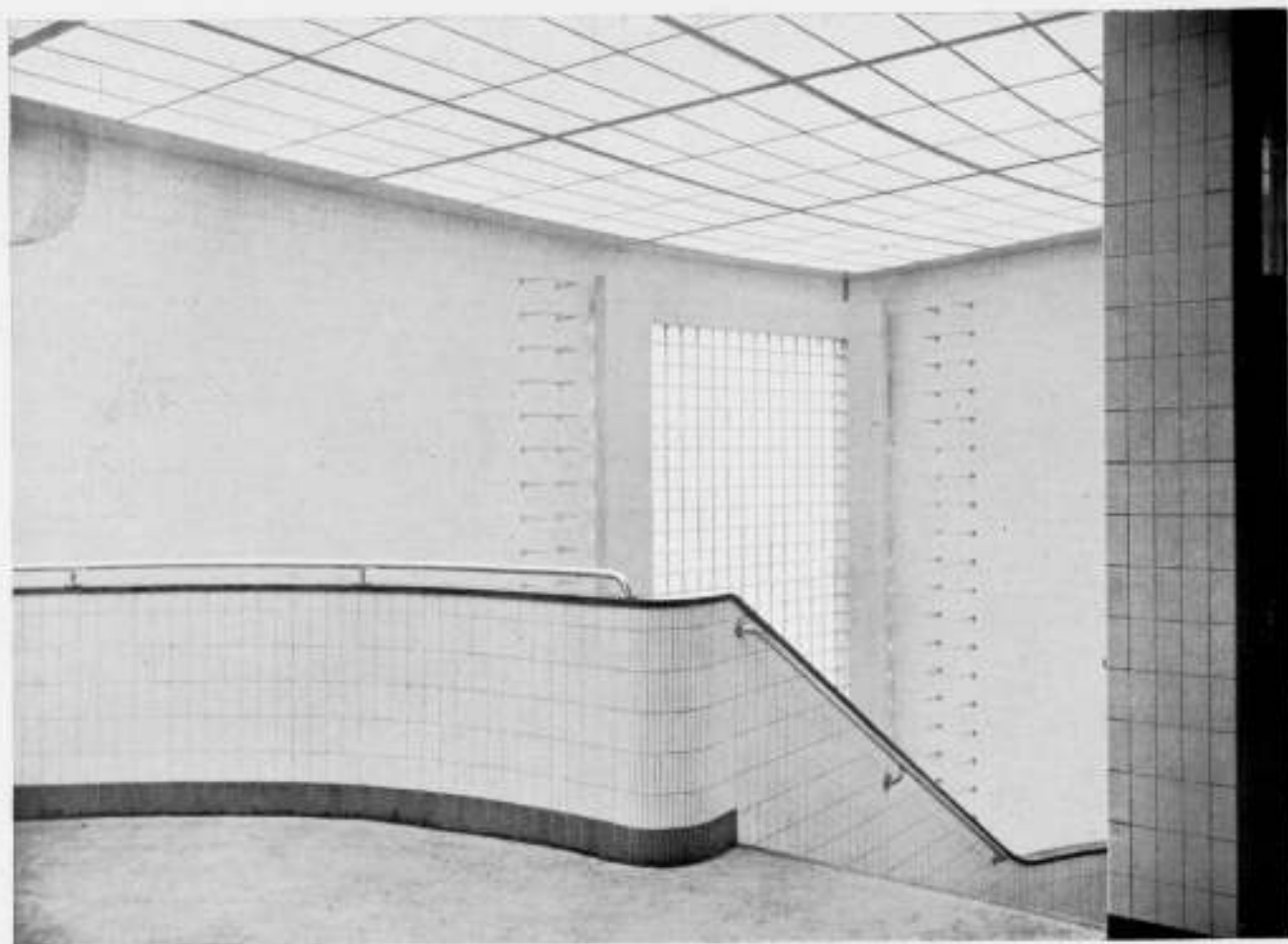
Deze beginselen hebben van stonde af de Directie der N.V. „De Arbeiderspers” en de architecten Ir. Jan W. E. Buys en Joan B. Lürsen beziel, en zoo is, naar de plannen en onder leiding van den adviseerend ingenieur Fréd. C. Smets te 's-Gravenhage, in het nieuwe krantenpaleis aan het Hekelveld, in volkomen harmonie met het bouwwerk, een merkwaardige in-

VERGADERZAAL (PLASTIEK VAN RUDOLF BELLING)

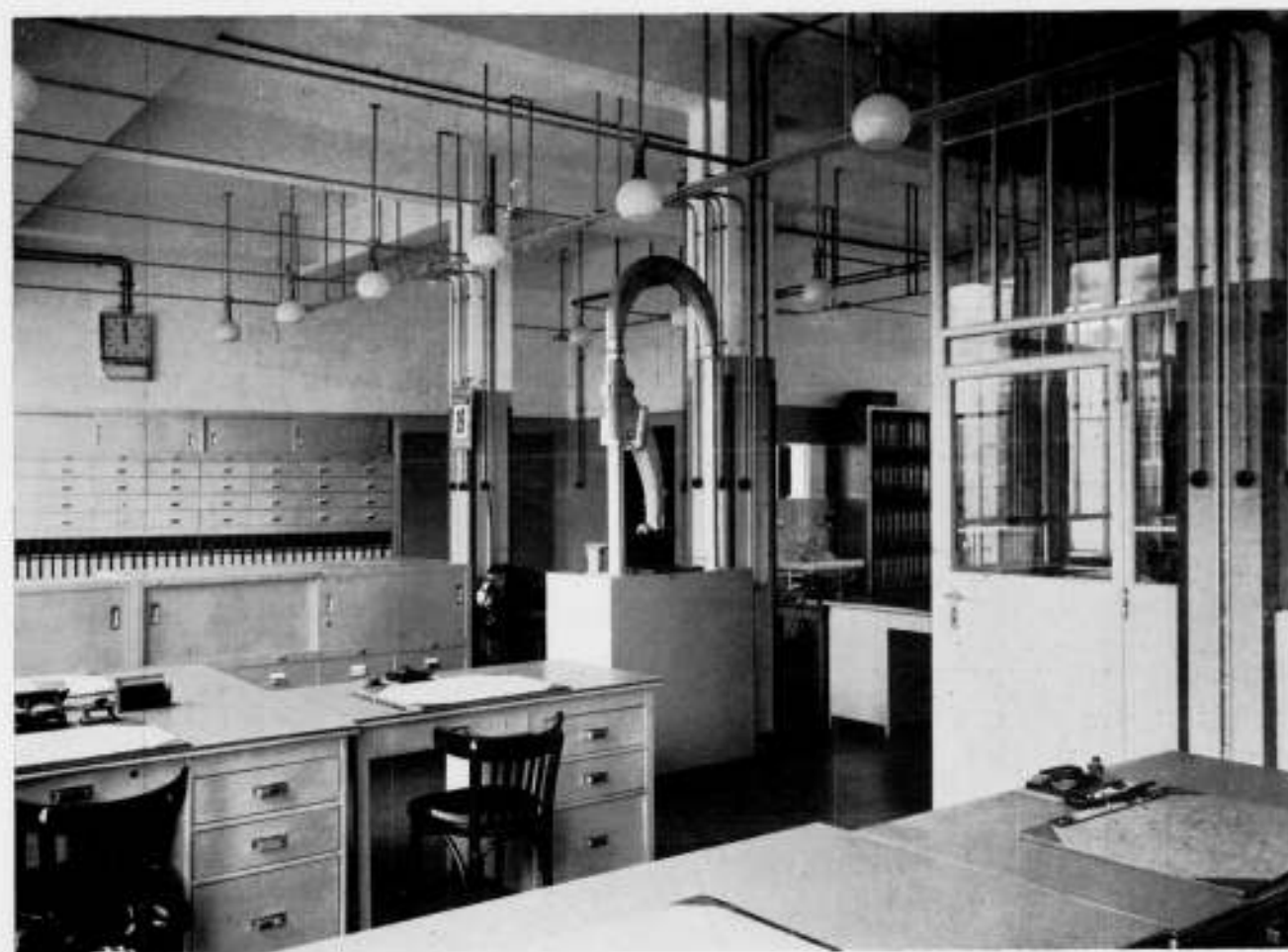
HALL BEGANE GROND

BOVENSTE GEDEELTE VAN DE HALL.

HOOFDTRAP MET PERSONENLIFT.

KANTOORLOKAAL.

KANTOORLOKAAL.

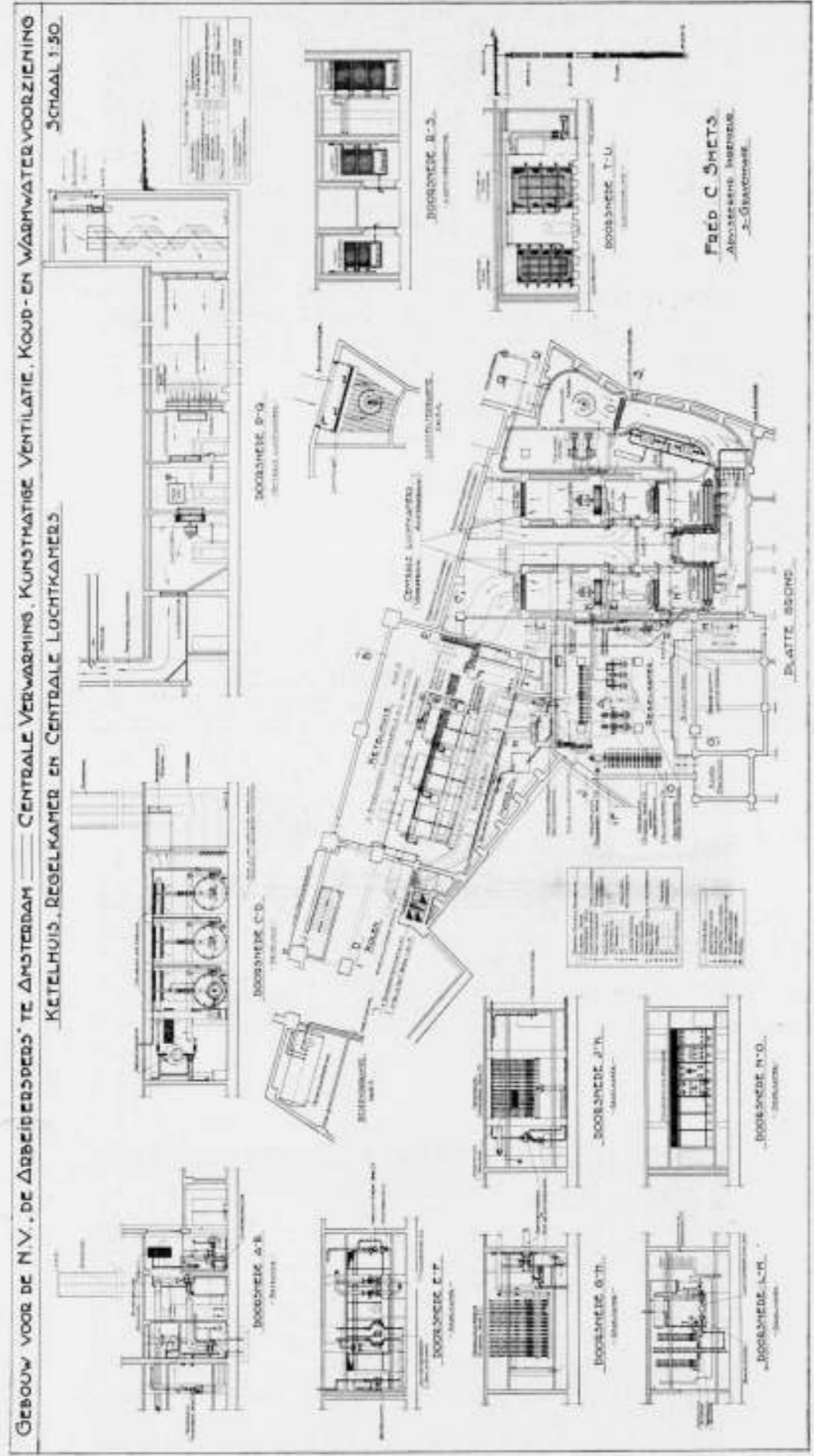

FIG. 1

richting voor centrale verwarming, koeling en kunstmatige ventilatie tot stand gebracht, waaromtrent wij hier enkele beschouwingen alsmede een beknopte beschrijving laten volgen. Voor het behoud, bij iedere voorkomende weersgesteldheid buiten, van een behaaglijke atmosfeer in een omsloten ruimte, waarin dag en nacht ettelijke honderden arbeiders, redacteuren en administratief personeel hun werk verrichten, moet de

temperatuur en de vochtigheidsgraad in de lokaliteiten tegelijk met de luchtbeweging door het vertrek in de juiste onderlinge verhouding, die weer afhankelijk is van verschillende omstandigheden o.a. van de eischen van het bedrijf, worden bepaald. Het koolzuurgehalte mag een bepaalde grens niet overschrijden, terwijl het gehalte aan stof, hetwelk de slijmvliezen prikkelt en meestal drager is van ziekteverwekkende bacteriën, zoo gering

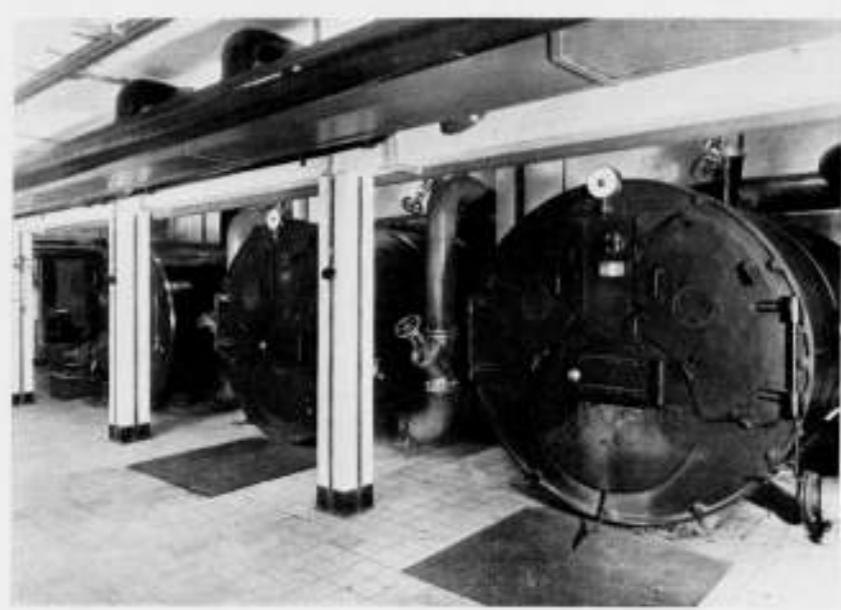

FIG. 2

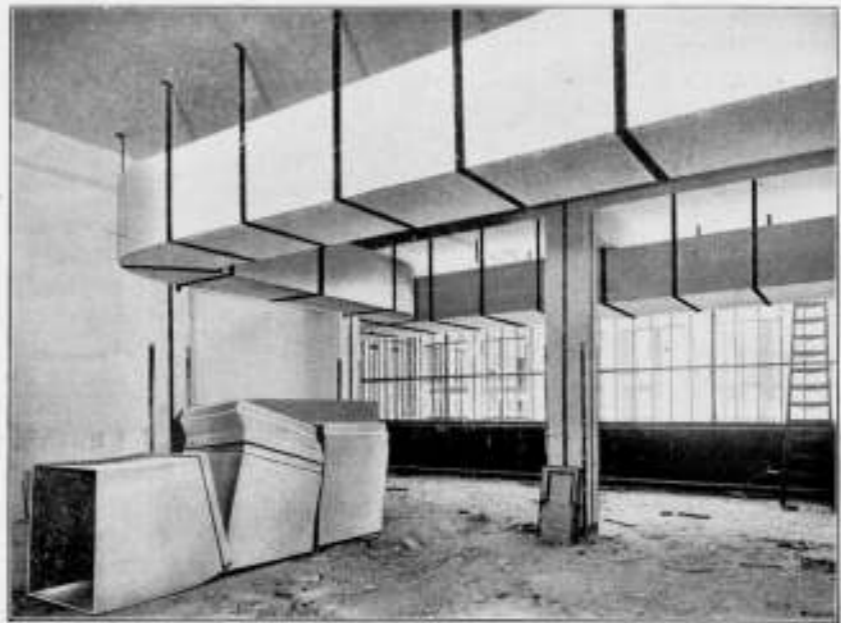

FIG. 3

FIG. 4

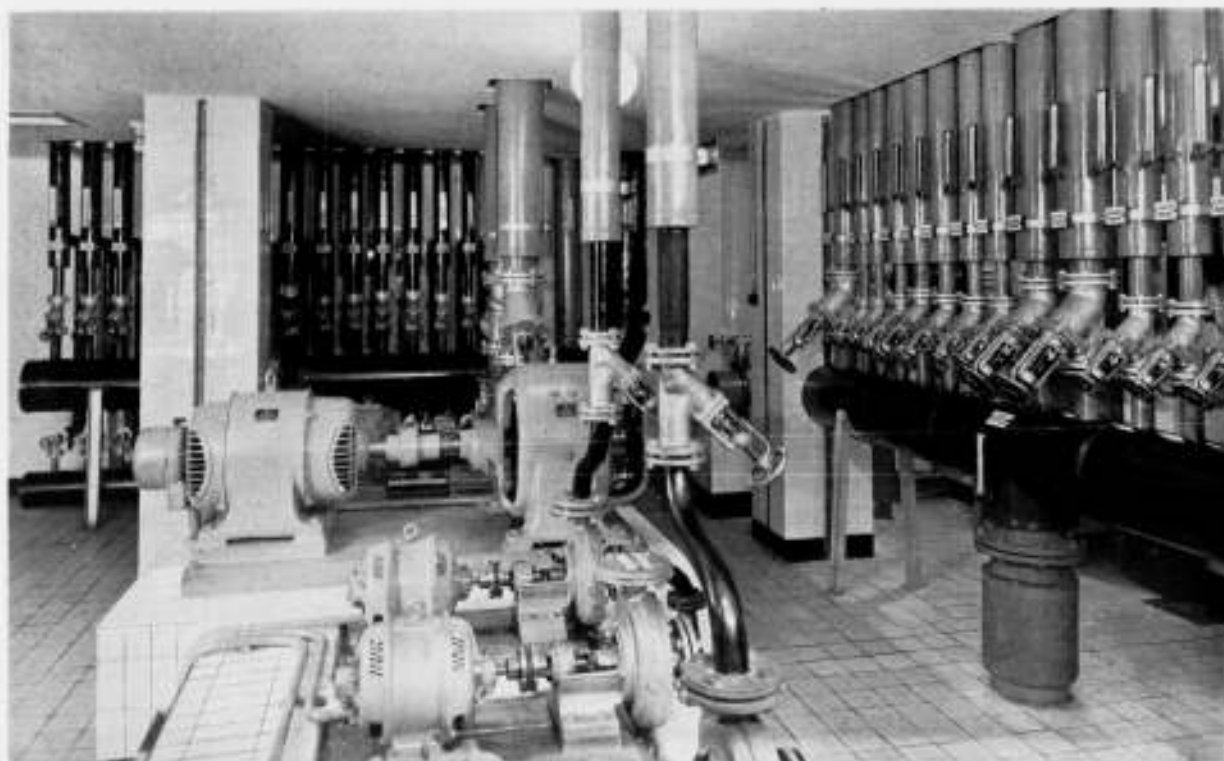

FIG. 5

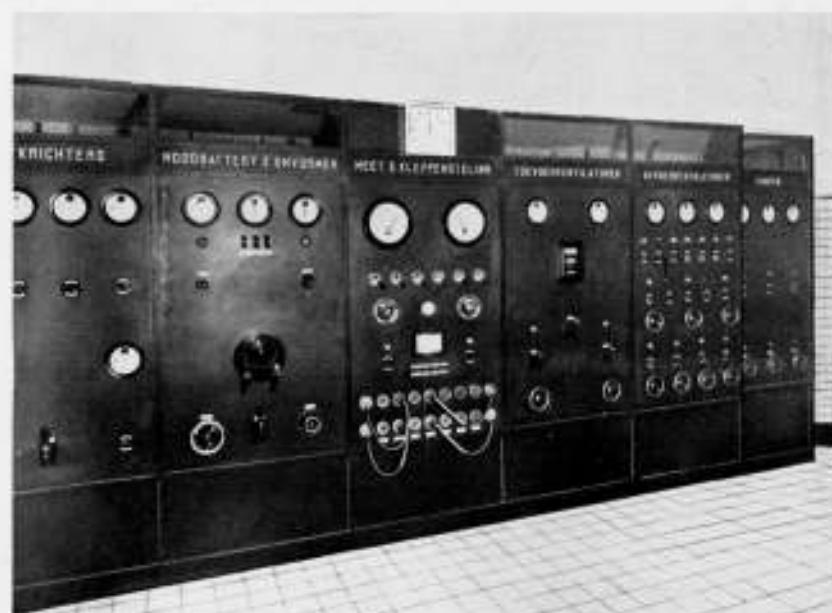

FIG. 6

als enigszins mogelijk dient te zijn. Een grondige en weldadig aandoende luchtdoorspoeling moet zonder hinderlijke tochtverschijnselen verwezenlijkt kunnen worden. Schadelijke gasen en stank dienen langs den kortsten weg verwijderd te worden.

Omvangrijke proefnemingen, die gedurende 10 achtereenvolgende jaren in Amerika zijn gehouden door een vanwege den Staat New-York daartoe speciaal ingestelde commissie, bestaande uit een hygieniker, een ventilatie-ingenieur, een physioloog, een klinisch medicus, een scheikundige en een psycholoog, met raad en daad gesteund door talrijke andere hoge geleerden, hebben o.a. aangetoond dat de arbeidsprestatie van den mensch, bij gelijkblijvende temperatuur, gemiddeld 8,9% minder is in stagnerende dan in regelmatig bewogen lucht, terwijl bij een 4° C. te hooge temperatuur deze prestatie 14,8% achteruitgaat in bewogen lucht en 23,4% in stagnerende lucht. Droge lucht bleek over het algemeen niet tot een achteruitgang der arbeidsprestatie te voeren, wel tot het springen van houten betimmeringen, meubels en parketten. Zeer na-deelig daarentegen t.a.v. de arbeidsprestatie bleek te zijn een te hoog oploopen van den vochtigheidsgraad (zwoeltegevoel), vooral wanneer deze gepaard gaat met oververwarming, twee verschijnselen, die zich in ongeventileerde werk- en vergader-

zalen, kantoren, bioscopen en dergelijke, geregeld voordoen. Het zal dus wel geen overdreven voorstelling zijn te verklaren dat in werkplaatsen en kantoren, die voorzien zijn van een werkelijk goede ventilatie-inrichting, gepaard met een goede verwarming en koeling, in een woord van een doeltreffende climatiseerinrichting, het arbeidsrendement 12 tot 15% grooter zal zijn dan in diegene waar een dergelijke inrichting ontbreekt, terwijl de totale bedrijfskosten dezer inrichting, inclusief rente en afschrijving van het daaraan uitgezette kapitaal, ver beneden het aldus bereikte economisch voordeel blijven. In het onderhavige geval bedragen n.l. de totale bedrijfskosten der genoemde inrichting niet eens 3% van het totale loon der in het gebouw te werk gestelde arbeiders. Zoals blijkt uit bijgaanden plattegrond (afb. 1), zijn de technische ruimten van waaruit de centrale verwarming, de koeling, de kunstmatige ventilatie en de warmwatervoorziening van het nieuwe gebouw der N.V. „De Arbeiderspers” worden bediend, ondergebracht in de op 5 m beneden het straatpeil gelegen kelderruimte. Zij bestaan uit het ketelhuis met kolenbergplaats en stookolietankkelder, de centrale luchtkamers, het pompstation ten behoeve der koeling en de centrale meet- en regelkamer. Ondanks den grilligen vorm van den bouwplattegrond en de

eischen der schragende betonconstructie, is het gelukt deze ruimten, in behoorlijke afmetingen en gedaante, tot één compact geheel te vereenigen, waardoor het bedrijf zoo overzichtelijk mogelijk is te houden.

In het ketelhuis (zie afbeelding 2), staan opgesteld 3 smeedijzeren vlampijpketels voor warmwaterverwarming met een totale capaciteit van 1.800.000 Cal. per uur. Deze capaciteit is tot op 1/30 gedeelte dezer maximale hoeveelheid instelbaar gemaakt zoodat aan alle schommelingen der warmtebehoefte in de juiste mate snel kan worden voldaan. Twee dezer ketels worden gestookt met goedkope industriekool, de derde met stookolie, dit laatste ten behoeve van het nacht- en Zondagbedrijf alsmede voor de verwarming in vóór- en najaar. Op die wijze is verkregen dat het stookbedrijf voor dit doorlopend te verwarmen grootte gebouw kan worden gevoerd door slechts één stoker, onder leiding van den machinist.

De centrale verwarming geschiedt door middel van warmwater met lage oppervlaktetemperatuur. De circulatie van het verwarmingswater geschiedt overdag door middel van een electrisch gedreven pomp met gering stroomverbruik, 's Zondags en gedurende den nacht door zwaartekracht.

In verband met de wisselvallige bezetting der lokalen des nachts, is de installatie etagegewijs in afzonderlijk regelbare groepen verdeeld, en wel voor het voorgebouw en het achtergebouw apart. In het voorgebouw is namelijk gehuisvest de Directie, de redactie, de administratie, de boekhouding en de uitgeverij, benevens de cantine waarin op het middaguur ettelijke honderden bewoners hun twaalfuurtje gebruiken en sterk gerookt wordt, terwijl in het achtergebouw de zetzerij, de stypeafdeeling, de fotografische afdeeling, de drukkerij en de expeditie ondergebracht zijn.

De apparaten der kunstmatige ventilatie- en koelinrichting zijn in hoofdzaak ondergebracht in twee groepen centrale luchtkamers, resp. voor het voorgebouw en het achtergebouw. De van de beschutte binnenplaats aangezogen buitenlucht wordt door middel van een gemeenschappelijk oliefilter volkomen stofvrij gemaakt en 's winters door een dito voorverwarmer op een voor de bevochtiging geschikte temperatuur verwarmd. Daarna wordt deze voorverwarmde lucht geheel met waterdamp verzadigd, waarna zij door de naverwarmers nauwkeurig op den vereischten warmte- en vochtigheidsgraad wordt gebracht. De verwarming der lucht en van het bevochtigingswater geschiedt door middel van warmwater uit dezelfde bron als die voor de centrale verwarming.

's Zomers wordt de stofvrij gemaakte buitenlucht gekoeld door middel van gesloten luchtcoolers, waar het koelwater, dat op 90 meter uit den aardbodem wordt onttrokken, doorheen wordt gepompt. Ter voorkoming van ijznerslag in de coolers, wordt dit koelwater van tevoren nog ontijzerd. Door onderkoeling der lucht tot ver beneden het dauwpunt wordt de overtollige waterdamp uit de lucht als condensaat neergeslagen. Zodoende wordt de ingevoerde koellucht aanmerkelijk gedroogd ten einde het zoo afmattende gevoel van zwoelte op heete zomerdagen in bewoonde vertrekken tegen te gaan.

De aanzuiging en verdere voortbeweging der lucht geschiedt door middel van twee electrisch gedreven luchturbines met een gezamenlijke capaciteit van 100.000 m³ lucht per uur. Het transport der op voornoemde wijze geprepareerde versche lucht naar de verschillende verdiepingen van het voor- en het achtergebouw geschiedt door middel van twee groote gemetselde inwendig fijn afgepleisterde verticale schachten waarop de verschillende horizontale verdeelkanalen aftakken. Deze zijn voorzien van een groot aantal roosters, waarmede de versche lucht fijn verdeeld door het geheele gebouw tochtvrij wordt ingevoerd. Het paste in het karakter van het gebouw, deze kanalen over hun geheele uitgestrektheid in het zicht te laten. Zij zijn vervaardigd van asbestoement (Martinit), inwen-

dig volkomen glad en uiterlijk bijzonder verzorgd. Bijgaande afbeeldingen, No. 3 en No. 4, geven een indruk van de importantie dezer onderdeelen.

De verbruikte lucht wordt door middel van een dergelijk doch meer uitgebreid en verdeeld stelsel van kanalen, waarop de noodige electrisch gedreven exhaustoren zijn aangesloten, bovendaks afgevoerd.

Bovendien kan een bepaalde hoeveelheid lucht uit de zalen terug naar de centrale luchtkamers worden aangezogen, hetgeen 's zomers noodig is ter vermenging met de sterk ondergekoelde lucht, en 's winters bij abnormaal lage buitentemperatuur ter ondersteuning der verwarming.

Een bijzondere moeilijkheid in het onderhavige geval was nog gelegen in het feit dat rekening moest worden gehouden met de onderling sterk verschillende behoefte aan verwarming en koeling, alsmede met onderling afwijkende eischen ten opzichte van den vochtigheidsgraad der atmosfeer in de verschillende afdelingen, als gevolg van de warmteuitstraling van velerlei machines, van de gevoeligheid tegen vochtige lucht der linotypes, van de noodzaak daarentegen van een tamelijk hoogen vochtigheidsgraad in de rotatiepersenzaal, enz.

Dat ten behoeve der loodsmelterij, de stypezaal, de fotografische afdeeling met hare bewerking van zuren en schadelijke dampen speciale krachtige afvoeren noodig waren, behoeft geen betoog.

Het spreekt vanzelf dat het niet mogelijk zou zijn een dergelijke inrichting naar behooren in bedwang te houden en tot haar recht te laten komen indien door invloeden van buiten, b.v. door het openen van buitendeuren of ramen, de beoogde luchtverdeling zou worden verstoord. Om die reden is er dan ook naar gestreefd de bouwconstructie van het geheele gebouw zoo hermetisch mogelijk dicht te maken en voorgeschreven dat de buitendeuren (tourniquets) en ramen onverbiddelijk dicht moeten blijven. Zeer wijselijk hebben Directie en architecten den eisch aanvaard, de ramen niet opendraaibaar te maken. Hiermede worden dan ook de onderlinge geschillen der bewoners voorkomen omtrent het al of niet openen der ramen, geschillen die doorgaans bij den aanvang van den werkdag ontstaan en pas bij het eindigen ervan ophouden om den volgenden morgen te worden hervat.

Ongetwijfeld is het, kort na de eerste ingebruikname van een nieuw gebouw, zeer moeilijk om, in een potdicht gesloten gebouw waarin circa 600 personen dagelijks hun werk verrichten, het zoowel den volbloedigen sportsman, die doorgaans koelte verlangt en liefst voortdurend in een luchtstroom zou willen vertoeven, als den naast hem zittenden koukleum, die verkiest lekker te stoven en ieder luchtbeweginkje als hinderlijke tocht aanvoelt, geheel naar den zin te maken. Opmerkelijk is echter het verschijnsel dat na eenigen tijd van aanwennen, de klachten van lieverlede verstommen waarna de bewoners vanzelf tot het besef komen dat hier inderdaad voor hun gemeenschappelijk welzijn is gezorgd. In dit opzicht zijn vooral de resultaten bij een voorkomende hittegolf van doorslaande betekenis.

De controle en de bediening eener zoo omvangrijke verwarmings-, koel- en ventilatieinrichting dient, om werkelijk doeltreffend te zijn, volkomen gecentraliseerd te worden, zoodat één enkel persoon, de machinist, het geheele bedrijf gemakkelijk kan overzien en tegelijk de noodige handgrepen doen om de atmosfeer in de vele lokaliteiten naar behoefte te beheerschen.

Hiervoor dient de centrale meet- en regelkamer (zie afbeeldingen No. 5 en 6). Van hieruit wordt de temperatuur, de vochtigheidsgraad en de over- of onderdruk der lucht in de verschillende afdelingen van het gebouw in verband met die van buiten nauwkeurig en rustig geobserveerd. Van hieruit geschiedt tevens de warmteverdeling en de regeling ervan.

alsmede de verdeeling en de regeling der luchtverwarming en luchtbevochtiging en der luchtkoeling en luchtdroging, worden de pompen der centrale verwarming, der luchtbevochtiging en der luchtkoeling bediend, alsmede de ventilatoren en exhaustoren, worden de luchtkleppen in de kanalen van op afstand in den vereischten stand gebracht en, in verband hiermede, de respectievelijk geleverde luchthoeveelheden gemeten. Ook de werking en het stroomverbruik der diverse motoren wordt hier doorlopend in het oog gehouden.

In deze kamer staan bovendien opgesteld de automatische pompen voor duin- en Vechtwater, die de vereischte drukverhooging leveren ten behoeve der koudwatervoorziening op de hoog gelegen verdiepingen, alsmede de automatische drukverhoogingspomp voor de huisbrandbluschinrichting waarmede het water in de brandleiding doorlopend op een bepaalden hoogen druk wordt gehouden.

Volledigheidshalve zij nog vermeld dat op de verwarmingsketels nog is aangesloten een inrichting voor de warmwatervoorziening van het gebouw met automatische temperatuurregeling.

De uitvoering van de technische installatie, ontworpen door den adviseerend ingenieur voornoemd, geschiedde, na onderhands gehouden aanbesteding, op zeer bevredigende wijze door de N.V. Wolter & Dros te Amersfoort met uitzondering der ketels die geleverd en opgesteld werden door de N.V. Werkspoor te Amsterdam, de oliestookinrichting die werd aangebracht door de N.V. Reinhart Winkelhorst te 's-Gravenhage, de koelwaterdriepel die werd geboord door de firma Baarsma te Bilthoven, de luchtkanalen die het werk zijn van de N.V. Martinit te Amsterdam, en ten slotte de meet- en regelinrichting, waaraan de N.V. W. Slotboom & Zoon te 's-Gravenhage hare zorgen heeft gewijd.

OMSCHRIJVING VAN DE ELECTRICHE INSTALLATIES EN TRANSPORTINRICHTINGEN IN HET NIEUWE HOOFD-GEBOUW VAN „DE ARBEIDERSPERS" AAN HET HEKELVELD TE AMSTERDAM.

De sterkstroominstallaties bestaan uit: ca. 2000 lichtpunten en stopcontacten, samen ca. 70 K.W., ca. 150 electr. motoren, samen ca. 550 P.K. en verwarmingselementen, samen ca. 50 K.W.

De draaistroom wordt geleverd door de Gemeente Electriciteitswerken. De primaire spanning van 10.000 Volt wordt in een transformatorstation getransformeerd in een spanning van 220 Volt. Het transformatorstation heeft een inhoud van ca. 150 kub. m. en is ingericht voor plaatsing van 3 transformatoren, elk van 400 K.V.A., waarbij op de noodige reserve is gerekend. De vloer van het transformatorstation ligt op de zelfde hoogte als de straat, zoodat bij uitbreiding of bij storing de transformatoren makkelijk vervangen kunnen worden.

Onder het transformatorstation is de hoofdkastenbatterij opgesteld. Deze bestaat uit een uitrijdbaren olieschakelaar van 3000 Amp. en 6 dito elk van 600 Amp. De olieschakelaars zijn voorzien van driphasige maximaal beveiliging met tijdsvertraging, en dienen voor voeding van de verschillende onderverdeelborden en kastenbatterijen voor licht, drukpersen en verdere krachtwerktuigen.

Het licht brandt normaal op den stroomtoevoer van de G. E. maar in geval van storing wordt een gedeelte automatisch omgeschakeld op een noodbatterij van 135 Ampère-uren. Deze noodverlichting dient alleen om het gebouw behoorlijk te kunnen verlaten en om op enkele plaatsen gelegenheid tot nader werken te geven.

Voor de kantoorlokalen is hoofdzakelijk directe verlichting, voor de fabrieksruimten half-indirecte en gedeeltelijk directe, voor de groote hall en in den winkel geheel indirecte verlichting toegepast. In de hall is rondom het groote raam een soort

koofverlichting aangebracht, waardoor een zeer speciaal effect wordt verkregen.

Alle leidingen zijn in 't zicht gemonteerd en zooveel mogelijk tot bundels vereenigd. Om niettegenstaande het groote aantal buizen toch een rustig aanzien te verkrijgen zijn onnoodige bochten vermeden en zijn speciale laschdozen geconstrueerd. De zwakstroominstallaties bestaan uit: een klokkeninstallatie met 43 klokken, een signaalinstallatie voor het oproepen van 4 personen, door middel van 20 lichttableaux, een telefooninstallatie met 73 toestellen, verschillende sein- en schelininstallaties, meet- en regelinrichting en een brandmelderinstallatie met 18 drukkers.

De stroomtoevoer wordt geleverd door 4 accumulatorenbatterijen, elk van 181 Ampère-uren. De lading geschiedt door middel van gelijkrichters die ook parallel geschakeld kunnen worden, waarbij de batterijen dan als bufferbatterijen dienst doen.

De klokkeninstallatie omvat behalve de normale klokken twee contrôleklokken voor registrering van de werktijden, en verder in- en uit-schakelklokken voor verwarmingsapparaten, verlichting der winkelkasten en reclameverlichting.

De telefooninstallatie is ingericht voor geheel automatisch uitgaand stadsverkeer en automatisch huisverkeer. De meeste toestellen zijn voorzien van een inrichting voor ruggespraak.

De brandmelderinstallatie is aangesloten op den hoofdmelder van de Brandweer, zoodat elke brandmelding onmiddellijk naar de Brandweer wordt doorgegeven.

De transportinrichtingen bestaan uit: 3 elektrische liften voor personen en goederen, 7 elektrische liften voor kleine lasten, 5 transportbanden, 3 takels, 2 handliften, 1 buizenpostinstallatie met 15 stations en 1 kabelpostinstallatie met 4 stations.

De personenlift in de hall is uitgevoerd voor een hefvermogen van 750 kg. bij een snelheid van 1 m./sec. en is voorzien van een nastelinrichting.

De schachtwanden der liften zijn geheel gesloten en bestaan grootendeels uit ijzerconstructies met glasafdichtingen.

Een van de liften voor kleine lasten dient voor het vervoer van pakken en is uitgevoerd als een soort paternoster lift, waarbij de pakken automatisch worden uitgeworpen. Deze lift dient hoofdzakelijk voor het vervoer van beneden naar boven, daar voor de omgekeerde richting grootendeels gebruik gemaakt wordt van een soort glijbaan.

De buizenpostinstallatie is geheel automatisch; zonder centrale met bediening. Wanneer men een patroon wil verzenden, wordt deze in den zender gedaan. Daarna drukt men op den knop van het station waar de patroon heen gezonden moet worden. Zoodra de lijn vrij is vertrekt de patroon en wordt in het ontvangstation automatisch uitgeworpen. Er zijn uitgebreide maatregelen genomen om te voorkomen dat 2 patronen in botsing komen, waardoor verstopping zou kunnen optreden.

In de buizenpostcentrale is een contrôletableau aangebracht, waarop men de loop der patronen kan volgen door oplichten van lampjes. Gemiddeld worden per week 4000 patronen verzonden.

De adviseur,

Ir. F. R. TH. KRÖNER.

PRIJSVRAAG STOCKHOLM.

De Secretaris van de Jury voor de Prijsvraag te Stockholm deelt mede dat de Jury besloten heeft de redactie van het antwoord op vraag 24 als volgt te veranderen.

„Wenn demnach bei diesem Wettbewerb eine Person, die nachweislich mit einem der Preisrichter verwandt ist oder nach dem 1. Januar 1932 mit einem derselben in Arbeitsgemeinschaft steht, einen Preis erhalten oder ihr Vorschlag zum Ankauf bestimmt werden sollte, ist das Preisrichterkollegium berechtigt, dies rückgängig zu machen und stattdessen den Preis oder den Ankauf dem nächst in Frage kommenden Vorschlag zu zuerkennen.“

Stockholm, den 24. September 1932.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 28 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 8 OCT. 1932 No. 41

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A.

Ledenvergadering B. N. A. te Rotterdam op Zaterdag 29 October 1932, des v.m. 11 uur, in de daktuinzaal van Hotel „Atlanta" aan den Coolingsingel.

AGENDA:

- 1o. Opening.
- 2o. Notulen van de vorige vergadering (in concept opgenomen in dit nummer).
- 3o. Mededeelingen.
- 4o. Ingekomen stukken.
- 5o. Wijziging Statuten en Huishoudelijk Reglement betreffende de §§ van de Commissie van geschillen.
- 6o. Behandeling Eindontwerp Algemeene Regelen 1932. (Dit eindontwerp zal in het begin van de volgende week aan de leden worden toegezonden.)
- 7o. Rondvraag.

Toelichting bij de agenda van de ledenvergadering van den B.N.A. op 29 October te Rotterdam.

Toelichting bij punt 5. In verband met de voorstellen, die de Algemeene Honorarium Commissie in het eindontwerp Algemeene Regelen A.R. 1932, betreffende de Commissie van Geschillen heeft gedaan, zullen, bij aanneming van deze voorstellen, de op deze commissie betrekking hebbende bepalingen in de Statuten en het Huishoudelijk reglement moeten worden gewijzigd. Het Bestuur heeft zich met de betreffende voorstellen van de A. H. C. vereenigd en stelt het volgende voor:

In de Statuten zal Art. 10, § 22 a. als volgt worden gewijzigd:

„De Commissie van Geschillen, bestaande uit een lid-voorzitter benevens 12 leden. De taak van de leden der commissie bestaat in het beslechten van geschillen, welke tusschen een opdrachtgever en zijn architect of tusschen hunne erfgenamen en rechtverkrigenden mochten ontstaan naar aanleiding van een aan den architect gegeven opdracht volgens de Algemeene Regelen van den B. N. A. betreffende de honoreering van den architect en de verdere rechtsverhouding tusschen opdrachtgever en architect.

De verkiezing en aftreding van de leden dezer commissie worden geregeld bij Huishoudelijk reglement. Het Reglement van de commissie wordt door het Bestuur vastgesteld.“

In het Huishoudelijk reglement zal Art. 12 § 53 als volgt worden gewijzigd:

„De Commissie van Geschillen bestaat uit een lid voorzitter-niet architect en 12 leden-architect.

De voorzitter wordt gekozen door de ledenvergadering uit een enkelvoudige voordracht, opgemaakt door het Bestuur. De architect-leden worden gekozen uit een voordracht van tweetallen, opgemaakt door het Bestuur. Ook niet-leden van den B.N.A., mits architecten in den zin van de Statuten van den B.N.A., kunnen tot lid-architect der commissie worden gekozen.

Elk jaar treden 3 architect-leden af. Aftredende leden zijn terstond herkiesbaar, zoolang zij nog geen 8 achtereenvolgende jaren zitting hebben gehad.

Leden die aftreden, behouden ten aanzien van de aanhangige geschillen, bij welke afwikkeling zij zijn betrokken, hunne bevoegdheid.

Uit de architect-leden wordt door het Bestuur een plaatsvervangend voorzitter aangewezen, die bij ontstentenis van den voorzitter diens rechten uitoefent en verplichtingen waarneemt.

De Commissie van Geschillen en elk Scheidsgericht van drie leden of één lid, worden bijgestaan door een rechtsgeleerd secretaris, die onder meer van juridische voorlichting en hulp bij het opstellen der uitspraken dient. Deze secretaris wordt benoemd door het Bestuur.

Voor de Commissie van Geschillen geldt een reglement, dat door het Bestuur wordt vastgesteld.“

Toelichting bij punt 6. Het eindontwerp A. R. 1932 is begin October aan alle leden toegezonden. Het Bestuur heeft zich met dit eindontwerp vereenigd en verwijst naar het verzoek in de toelichting van de Algemeene Honorarium Commissie om eventuele amendementen vóór 22 October a.s. bij het secretariaat van den B. N. A. in te zenden. Het eindontwerp zal artikelsgewijze in behandeling worden gebracht.

Binnen enkele dagen zal tevens aan de leden worden toegezonden een ontwerp voor de Regelen voor de honoreering van den architect en de verdere rechtsverhouding tusschen bouwondernemer en architect R.B. 1933. Dit ontwerp zal in de vergadering van 29 October nog niet in behandeling komen; het Bestuur acht het gewenscht dat de Kringen en de leden eerst nog de gelegenheid hebben hun inzichten hieromtrent schriftelijk ter kennis van de Algemeene Honorarium Commissie te brengen.

Echter kan het van belang zijn om bij de bestudeering van het eindontwerp A.R. 1932 na te gaan hoe de commissie zich voorstelt overeenkomstige artikelen bij het werk voor bouwondernemers te regelen.

Notulen van de Ledenvergadering van den B.N.A. op 8 Juli 1932 in het Dinghuis te Maastricht.

Van het Bestuur zijn aanwezig de Heeren Ir. J. de Bie Lauveling Tjeenk, Voorzitter; Prof. Ir. G. Diehl, Vice-Voorzitter; Ir. A. J. v. d. Steur, Secretaris; W. J. Sandhövel, E. Verschuyf en G. Versteeg.

De presentielijst wordt geteekend door 33 leden en 1 aspirant-lid.

In zijn openingswoord herdenkt de Voorzitter, de Heer Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, de overleden leden A. N. D. van Gendt, C. M. van Duyn en J. W. Hanrath, waarna hij constateert, dat het ledental in het afgelopen jaar een verheugende vermeerdering te zien geeft. Ook sedert de vorige vergadering zijn weer een 10-tal nieuwe leden toegetreden, te weten de heeren C. A. Abspoel te Scheveningen, Ir. J. Borderwijk te Hilversum, Ir. H. van Halewijn te Enschede, A. J. Kramer te Amsterdam, Ir. W. B. Ouendag te Amsterdam, Ir. M. C. E. Pataky te Wassenaar, H. E. v. d. Pauwert te Waalre, F. A. W. v. d. Togt te Den Haag, C. v. Vliet te Noordwijk en Joh. A. Wentink te Den Dolder. Bovendien trad de heer Ir. F. G. Dingemans te Haarlem als aspirantlid toe.

De Voorzitter wijst voorts op het feit, dat vooral in den laatste tijd enkelen buiten den Bond zich geroepen hebben gevoeld den B.N.A. aan te vallen met de bewering, dat de Bond niet neutraal zou zijn, maar zich in dienst zou hebben gesteld van de opvattingen van een bepaalde groep onder de architecten. Spreker meent, dat de ledenlijst aantoonde, hoe onjuist deze opvatting is en de actie, die de B.N.A. in de afgelopen jaren heeft gevoerd, toont in geen enkel opzicht dat slechts een kleine groep den toon zou aangeven. De samenstelling van het Bestuur en alle commissies laat zien, dat de Bond niet eenzijdig is georiënteerd. Er is geen enkele grond om den B.N.A. van de laatste jaren te vereenzelvigen met de z.g. Amsterdamsche School; het weekblad toont, dat elk serieus werk, van welke „richting” ook, daarin wordt opgenomen. De Voorzitter wil zeker niet de loftrumpet steken over al die bouwwerken, die in de laatste jaren de algemeene aandacht en belangstelling hebben getrokken, maar een ieder die eenig inzicht heeft in de ontwikkeling eener cultuur, zal begrijpen, dat in deze tijden van evolutie sterke, algemeene bouwkunstuitingen, zooals wij die uit vroegere hoofdtijdperken der architectuur kennen, niet zijn te verwachten, noch bij ons, noch bij het buitenland. Het is zeer gemakkelijk om critiek uit te oefenen: zelfs in de groote cultuurtijdperken zijn de kunstenaars zoo vaak miskend; de kunstenaars leven gelukkig in het optimisme van waaruit zij altijd teekenen zien van de richting waarin hun kunst zich zal ontwikkelen. Moge ons nageslacht ervaren, dat de teekenen die wij zien, juist zijn geweest. De Voorzitter wekt de leden op eensgezind te blijven streven naar datgene, wat de bouwkunst kan bevorderen, zooals de Bond dat sedert zijn oprichting, 90 jaren geleden, in 1842, steeds heeft gedaan en daarbij wat de vakuitoefening betreft aan zichzelf de hoogste eischen te stellen. Hij eindigde met de woorden: wij architecten timmeren nu eenmaal aan den weg, laten wij ons bewust zijn, welke een groote verantwoordelijkheid de architect steeds heeft gehad.

NOTULEN.

De notulen van de ledenvergadering van 6 Februari 1932, in concept opgenomen in de Officiële Mededeelingen van 13 Febr. j., worden goedgekeurd en zullen worden gearresteerd.

MEDEDEELINGEN.

De Voorzitter wijst in de eerste plaats op den crisistoestand, die reeds door vele architecten zwaar wordt gevoeld door het terugloopen van het aantal opdrachten. Het Bestuur heeft een brief gekregen van den Socialistischen Kunstenaarskring, om, samenwerkende met andere groepen, middelen te vinden tot het geven van opdrachten en zoodoende tot het steunen van kunstenaars. De architecten vormen echter een groot verschil met andere kunstenaarsgroepen, omdat zij werkgevers zijn. Er is verzuimd, in tijden toen er bloei was, te zorgen voor fondsen, die in tijden als nu, hulp zouden kunnen geven. Het Bestuur heeft het plan de leden op te wekken tot het geven van een vrijwillige bijdrage. Voorts zal het bedrag van f1400.— van het Crisisfonds 1914, zoo noodig worden benut om steun te verlenen.

De Voorzitter meent voorts dat ernstige gevolgen o.a. op woninggebied niet zullen kunnen uitblijven, wanneer het bouwvak steeds meer wordt stilgelegd. Het prijsniveau is tot een ongekend peil gedaald, zoo laag, dat spreker zich afvraagt of velen het later niet zullen berouwen, dat zij de gelegenheid om goedkoop te bouwen, voorbij hebben laten gaan. De Bond houdt zich daarbij echter uiteraard buiten de kwestie der loonen.

Verder deelt de Voorzitter mede dat een ontwerp tot herziening van de A. R. aan de leden is rondgezonden. De opmerkingen van de leden worden thans onderzocht door de Algemeene Honorarium-Commissie. Het Eindontwerp zal in het najaar in de ledenvergadering komen.

De Commissie is tevens bezig met het opstellen van regelen voor werken van particuliere bouwondernemers. De Voorzitter meent met vreugde te kunnen constateeren, dat verscheidene dezer groep opdrachtgevers inzien, dat de medewerking van den architect niet kan worden gemist. De architect behoort bij uitstek de adviseur van de algemeene woningproductie te zijn en bij de totstandkoming een zoo volledig mogelijke bemoeiing te hebben.

Bovendien zal de regeling voor het honorarium voor uitbreidingsplannen, 10 jaren geleden opgesteld, worden herzien. Getracht wordt dit te doen in samenwerking met de Ver. van Ned. Gemeenten en het Instituut van Volkshuisvesting en Stedebouw. De Voorzitter deelde voorts mede dat het vraagstuk der Schoonheidscommissies de volle aandacht heeft, door de studie, die de Commissie onder leiding van Ir. A. v. d. Steur ervan maakt, terwijl ook bijzondere aandacht wordt geschonken aan den toestand in N. Brabant, waar nog geen Prov. S. C. bestaat. Een en ander zal geschieden in overleg met den Kring Eindhoven.

Hierna deelt de Voorzitter mede dat er vele besprekingen hebben plaats gehad met de Besturen van de constituerende vereenigingen en de P.F.C. Het resultaat is dat er overeenstemming is over eenige richtlijnen, volgens welke de prijsvraagregelen moeten worden herzien.

Aandacht is voorts geschonken aan de opleiding van de opzichters en teekenaars. Er is een Commissie van regeeringswege voor de reorganisatie van het Middelbaar Technisch Dagonderwijs. Hierin is als lid aangewezen door den B.N.A. de heer Versteeg. Deze heeft nu de meening gevraagd van het Bestuur van den B.N.A., dat in verband daarmee een kleine enquête heeft uitgeschreven. Het resultaat daarvan is gezamenlijk besproken door het Bestuur en de Commissie van Onderwijs. De heer Versteeg werkt nu aan een eindrapport, om dit in de Regeeringscommissie uit te brengen.

Hierna roert de Voorzitter de moeilijkheden aan van de Personeelsbelasting op Teekenkamers, die te Amsterdam vrij waren, maar sinds het optreden van een nieuwen inspecteur, belast worden.

Er is advies gevraagd aan een belastingconsulent. Toen heeft het Bestuur zich gewend tot den Minister van Financiën die berichtte, dat hij geen termen vond om in dezen eenige stap te doen.

Uit een korte discussie over dit punt blijkt dat de belastingheffing vrij willekeurig plaats vindt. In Arnhem bijv. is de aanslag juist andersom als te Amsterdam.

Het Bestuur zal in deze zaak diligent blijven en trachten een uitspraak te krijgen.

Punt 4. Jaarverslag van den B.N.A. over 1931.

Het Jaarverslag geeft geen aanleiding tot opmerkingen en wordt bij acclamatie goedgekeurd.

Punt 5. Rekening en Verantwoording over 1931.

De Penningmeester, de heer E. Verschuyl, geeft enkele toelichtingen op de rekening en verantwoording, waarop verschillende punten dit jaar geheel zijn afgeschreven.

De Voorzitter leest hierna den brief voor van den heer Verburg, accountant, die de boeken in orde heeft bevonden en van de Commissie van Financiën, die voorstelt den Penningmeester onder dank voor zijn gehouden beheer, décharge te verlenen. De vergadering gaat hiermede accoord.

De rekening en verantwoording over 1931 wordt hierna zonder discussie en z. h. s. goedgekeurd.

Punt 6. Benoeming van 2 leden van de commissie van onderwijs. Bestuursvoordracht te vacature: Ir. A. J. v. d. Steur en W. J. Sandhövel; 2e vacature: C. de Geus en J. B. Lürsen.

De heer Ir. v. d. Steur wordt bij acclamatie benoemd, de heer C. de Geus wordt gekozen met 25 van de 33 uitgebrachte stemmen.

De Voorzitter brengt dank aan de afredende leden in de C. V. O., inzonderheid aan den Voorzitter daarvan, den heer G. Versteeg, voor het groote aandeel dat hij heeft gehad in de verbetering der examens in de laatste jaren.

Punt 7. De Voorzitter deelt mede dat het dit jaar 90 jaren geleden is dat de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst werd opgericht. Het Bestuur vond hierin aanleiding een prijsvraag met een interessant onderwerp uit te schrijven, liever dan het houden van een feestvergadering.

De kosten voor zulk een prijsvraag kunnen voor een deel worden bestreden uit het fonds Godefroy dat uitsluitend voor het houden van prijsvragen bestemd is.

Een Commissie, bestaande uit de heeren Ir. G. C. Bremer, Ir. A. J. v. d. Steur en J. F. Staal heeft gezocht naar een onderwerp dat boven het geijkte prijsvraagonderwerp-type uitgaat, met de gedachte, dat het resultaat van de prijsvraag als algemeen studie-object waarde moest hebben.

Het eerste plan was als onderwerp te kiezen een nederzetting in den Wieringermeerpolder. Aangezien deze polder echter al geheel verkaveld is, werd in overleg met Prof. Granpré Molière, die adviseur is bij de Zuiderzeewerken, de aandacht gericht op den N.-O. Polder.

Het bezwaar is echter dat de Directeur-Generaal van de Zuiderzeewerken de technische gegevens over dezen te maken polder nog niet mag afgeven vóór September. Bovendien is een belangrijk punt het feit dat het speciale karakter van het onderwerp de mogelijkheid van algemeene deelname zal kunnen beperken. Daarom heeft de commissie op verzoek van het Bestuur aan dit onderwerp nog 2 andere ter keuze toegevoegd, nl. een technisch en financieel verantwoord bebouwingsplan voor een groote stadswijk en een ontwerp voor een modern bioscoop-theater.

De Voorzitter voegt hieraan toe dat het Bestuur inderdaad het eerste onderwerp het aantrekkelijkste vindt. Geldelijke steun voor deze prijsvraag zal van regeeringswege thans niet gemakkelijk te verkrijgen zijn.

Aan het tweede onderwerp zit het bezwaar vast, dat inmiddels de Architectenkring de B en de Vereeniging „De Opbouw” dit vraagstuk naar voren hebben gebracht op de vergadering van het Nederlandsch Instituut voor Stedebouw en Volkshuisvesting.

Het derde onderwerp heeft een gewoon karakter; wil men echter de prijsvraag nog dit jaar houden, dan zal dit onderwerp de eenige mogelijkheid daartoe geven.

Het Bestuur is dan ook in meerderheid voor het 3e onderwerp.

De heer v. d. Veen stelt voor den leden te vragen andere onderwerpen aan de Commissie op te geven.

De heer v. d. Steur deelt mede dat de commissie gaarne de geschiktheid van opgegeven onderwerpen zal willen bestudeeren.

De Voorzitter merkt op dat het eerste onderwerp, ook al wordt thans een ander gekozen, niet van de baan is.

Het Bestuur zal kunnen trachten steun van regeeringswege te krijgen.

De heer Koldewey meent dat het idee van de 1ste prijsvraag zelfs niet moet worden opgegeven, ook als de regeering geen steun geeft. Men kan zoonodig een denkbeeldigen polder aannemen. De bebouwingsontwerpen hebben dan toch propagandistische waarde.

De Voorzitter meent dat een concreet onderwerp toch wel vele voordeelen heeft. De gegevens van den N. O. Polder te krijgen is bovendien niet het ergst.

De heer Postel vraagt waarom de prijzen zoo hoog moeten zijn.

De heer van Moorssel constateert dat het eerste onderwerp de voorrang heeft, omdat de gegevens zijn te verkrijgen en omdat de ideeële kant er van het niet noodig maakt hoge prijzen te geven.

Spreker dringt er op aan bij stemming uit te maken dat het eerste onderwerp den voorrang heeft en dat dáárop alle belangstelling moet worden geconcentreerd.

De Voorzitter verklaart dat alles afhangt van de vraag of de vergadering uitstel van de prijsvraag goed vindt. Immers vóór October is op de beschikbaarstelling van de gegevens van den N. O. Polder niet te rekenen.

Bij meerderheid van stemmen (20 stemmen voor, 9 tegen en 1 stem blanco) wordt uitgemaakt dat er geen bezwaar is te wachten tot October. Hiermede is tevens vastgelegd dat het onderwerp van den N. O. Polder den voorrang boven de andere onderwerpen heeft.

Punt 8. Behandeling van het rapport over het „Hak-, Breek- en Herstelwerk”.

De Voorzitter deelt mede dat de gemengde commissie die het rapport heeft uitgebracht, is ingesteld naar aanleiding van een besluit der afd. „Twenthe” van den Ned. Aannemersbond in 1928 genomen om niet meer in te schrijven op werken, waarbij in het bestek de verrekening van het hak- en breekwerk niet volgens een door de Afd. opgestelde wijze was geregeld. Het rapport moet worden beschouwd als een aanbeveling, en niet als bindend. Het Bestuur heeft zich niettemin met het rapport niet kunnen vereenigen; het meende dat er verschillende gevallen zijn dat er geen verrekening behoeft plaats te vinden, zooals bij kleinere werken.

Het Bestuur kreeg den indruk dat de 3 commissieleden, die voor den B.N.A. zitting hadden, de heeren Buskens,

C. B. Posthumes Meyjes en Pierre Cuypers, in 't algemeen werken maken, waar verrekening bij kan plaats vinden. Het standpunt van het Bestuur is eigenlijk het afwijkende standpunt van het lid Jansen. De heer Pierre Cuypers deelt mede, dat een minderheidsrapport geen zin had. De vertegenwoordigers van de Vereniging voor Centrale Verwarmingstechniek en de Aannemersbonden in de Commissie waren niet genegen, de risico's op de schouders van de installateurs en de aannemers te leggen, zonder nadere regeling van zoo groot mogelijke beperking. Spreker zou het persoonlijk waardeeren, wanneer de B.N.A. het rapport niet aannam. Enkele sprekers voegen hier nog als hunne meening aan toe, het eens te zijn met het praeadvies van het Bestuur. Dit praeadvies wordt bij acclamatie aangenomen.

RONDVRAAG.

Aangezien niemand het woord verlangt bij de rondvraag, sluit de Voorzitter met dank aan de aanwezigen voor hun belangstelling, de vergadering.

A. ET A. OFFICIEELE MEDEDELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES FRANS VAN MIERISSTRAAT 107, TELEFOON 27707.

Ledenvergadering van het Genootschap op Maandag 17 October a.s., des avonds 8 uur, in de kleine zaal van het Gebouw Heystee, Heerengracht 545-549, Amsterdam.

AGENDA:

1. Opening.
2. Notulen.
3. Mededeelingen.
4. Verkiezing van een lid in den Tentoonstellingsraad in de vacature B. T. Boeyinga.
5. Verkiezing van een bestuurslid wegens tusschentijds aftreden van den Heer C. J. Blaauw.
6. Verkiezing van een voorzitter uit het voltallig Bestuur.
7. Ballotage van het voorgestelde lid D. Stelling.
8. Rondvraag en sluiting.

Voor het Bestuur:
Ir. H. T. ZWIERS, 1e Secr.

Met betrekking tot punten 5 en 6 van de agenda deelt het Bestuur mede van den Heer C. J. Blaauw een schrijven te hebben ontvangen waarin deze kennis geeft van zijn voornemen om als voorzitter van het Genootschap af te treden. Ter toelichting volgt hieronder het bovenbedoelde schrijven.

Haarlem, 26 September 1932

Aan het Bestuur van het Genootschap
Architectura et Amicitia te Amsterdam.

Mijne Heeren,

In het voorjaar van 1931 werd na het aftreden van het toenmalige Bestuur van A. et A., door een aantal leden een vergadering belegd met het doel een nieuwe bestuursamenstelling te bevorderen. In deze vergadering werd mij gevraagd of ik eventueel bereid zou zijn een benoeming tot voorzitter te aanvaarden. Na aanvankelijk te hebben geweigerd, heb ik mij toen tenslotte andere zekere voorwaarden bereid verklaard een zoodanige benoeming voor korten tijd (hoogstens een jaar) te aanvaarden. Ik heb op die vergadering uitvoerig uiteengezet, dat het mijn bedoeling was de instellingen van het Genootschap te handhaven.

De tijd, waarvoor ik mijn benoeming aanvaard heb, is thans verstreken en tevens is de tijd voor de benoeming van een nieuwen voorzitter rijp geworden.

A. et A. staat thans voor een nieuwe fase; het contract Wendingen is bijna afgewikkeld en over een nieuwe uitgave zal moeten worden beraden. Mede zal de organisatie van het Genootschap bij de herziening van de Statuten opnieuw onder het oog gezien moeten worden.

Ik acht het wenschelijk, dat e. o. a. zal geschieden onder een nieuwen voorzitter, omdat ik voor vernieuwing niet genoeg animo gevoel om ze te leiden en evenmin een vernieuwing in den weg wil staan. Ik ben te veel verbonden aan een vorige fase van het Genootschap, dan dat ik tegenover vernieuwingen kan staan met de daartoe noodige onbevooroordeelde oordeeling.

Ik ben er daarom van overtuigd, dat een mutatie in de voorzittersfunctie thans voor het Genootschap van belang is en dat mijn persoonlijke ernstige bezwaren deze functie langer te blijven vervullen, thans met de belangen van het Genootschap samengaan.

Ik had deze mededeeling gaarne hedenavond in persoon tot het Bestuur gericht, doch een ongesteldheid verhindert mij dit te doen.

Ik zou U willen voorstellen de eerstvolgende ledenvergadering de verkiezing van een voorzitter aan de orde te willen stellen.

Met vr. gr.

Hoogachtend,
C. J. BLAAUW.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 15 OCTOBER N° 42

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

STUDIEPRIJSVRAAG MET STEUN VAN HET GEMEENTEBESTUUR VAN AMSTERDAM.

Zooals reeds uit mededeelingen in ledenvergaderingen van het Genootschap bekend is, heeft het bestuur zich destijds gewend tot het Gemeentebestuur van Amsterdam met het verzoek moreele en financiële medewerking te willen verlenen voor een uit te schrijven studieprijsvraag van grooteren omvang, dan de kleine korte ontwerp-studies, die door het Genootschap op geregelde tijden worden gehouden. In de toelichting op dit verzoek is meer in het bijzonder de nadruk gelegd op de huidige tijdsomstandigheden, waardoor een groot deel der jongere bouwkundigen geen gelegenheid heeft zich met ernstig en reëel praktisch werk bezig te houden en waardoor naast de financiële moeilijkheden, die daaruit voor velen voortvloeien, ook in geestelijk opzicht invloeden van gedwongen werkeloosheid zich meer en meer doen gevoelen. Het bestuur heeft niet de illusie gehad, in financieel opzicht bestaande nooden te kunnen lenigen; wel heeft het gemeend, dat een poging tot geestelijke werkverschaffing niet mocht worden nagelaten. Met een voorstel, de deelneming aan de beoogde studieprijsvraag alleen open te stellen voor deelnemers onder een zekere leeftijds-grens, heeft het bestuur zich om verschillende redenen niet kunnen vereenigen: in de eerste plaats omdat ook voor vele ouderen in deze tijden de gelegenheid zich aan een ernstig studie-objekt te wijden, welkom zal zijn, in de tweede plaats omdat, naar de meening van het bestuur juist in het deelnemen ook van „ouderen” voor de z.g. „jongeren” een belangrijke prikkel kan zijn gelegen. In de voorwaarden voor het uitschrijven is met het Gemeentebestuur thans volkomen overeenstemming bereikt: de deelneming zal vrij zijn, maar voor een geldelijke bekroning komen alleen zij in aanmerking, die in 1932 den leeftijd van dertig jaar nog niet hebben bereikt, waarmee dan is uitgesproken, dat de studieprijsvraag in het bijzonder bestemd is voor de jongere bouwkundigen.

Medegedeeld kan nog worden, dat het vaststellen van het onderwerp, het opmaken van het programma en de beoordeeling der ingekomen antwoorden zal worden opgedragen aan een Commissie van drie leden, waarvan één lid, aan te wijzen door B. en W. van Amsterdam en één lid door het bestuur van A. et A., terwijl het derde lid door deze beide leden zal worden aangewezen onder nadere goedkeuring van B. en W. en het Genootschapsbestuur.

Door B. en W. van Amsterdam is reeds als lid dezer Commissie aangewezen de heer Ir. A. R. Hulshoff, Stadsarchitect, terwijl het bestuur van A. et A. den heer P. Vorkink als tweede lid stelde. Een en ander is dus thans in een zoodanig stadium gekomen, dat binnen niet te langen tijd nadere publicatie is te verwachten.

Omtrent het onderwerp kan nog worden vermeld, dat dit betrekking moet hebben op in de toekomst in de gemeente Amsterdam eventueel te stichten gebouwen of complexen van gebouwen, terwijl het, in verband met het min of meer instrueerende karakter van de prijsvraag, in de bedoeling ligt, meer aandacht te vragen voor technische details, dan gewoonlijk bij prijsvragen het geval is.

Tenslotte zij nog vermeld, dat het Gemeentebestuur een bedrag van duizend gulden voor prijzen en premiiën beschikbaar heeft gesteld en het daardoor mogelijk gemaakt heeft, voor de beste plannen, het karakter van studie-prijsvraag in aanmerking nemende, nog een redelijke geldelijke belooning beschikbaar te stellen.

Het Genootschapsbestuur voelt zich gedrongen, hier een woord van dank uit te spreken voor den daadwerkelijken steun, dien het bij de voorbereiding van zijn plannen van het Gemeentebestuur heeft mogen ondervinden.

Voor het bestuur van A. et A.,
Ir. H. T. ZWIERS, 1e Secr.

TOELICHTING INSTITUUT VOOR PHYSISCHE THERAPIE, HEILGYMNASTIEK EN MASSAGE TE AMSTERDAM.

Bij de beoordeeling der hiernaast gereproduceerde foto-opnamen van het instituut moet in aanmerking worden genomen, dat het hier een verbouwing betreft van het bekende burgerwoonhuis-type uit den schoonen tijd van 1891, n.l. een gevelbreedte van nauwelijks 6 m met souterrain, bel-étage en verdiepingen. De halsbrekende stoep, welke eertijds toegang verschaft, is nog zichtbaar op de foto van het huis ernaast, dat tot heden toe nog altijd in den ongerepten staat zijner oorspronkelijke gedaante is gebleven.

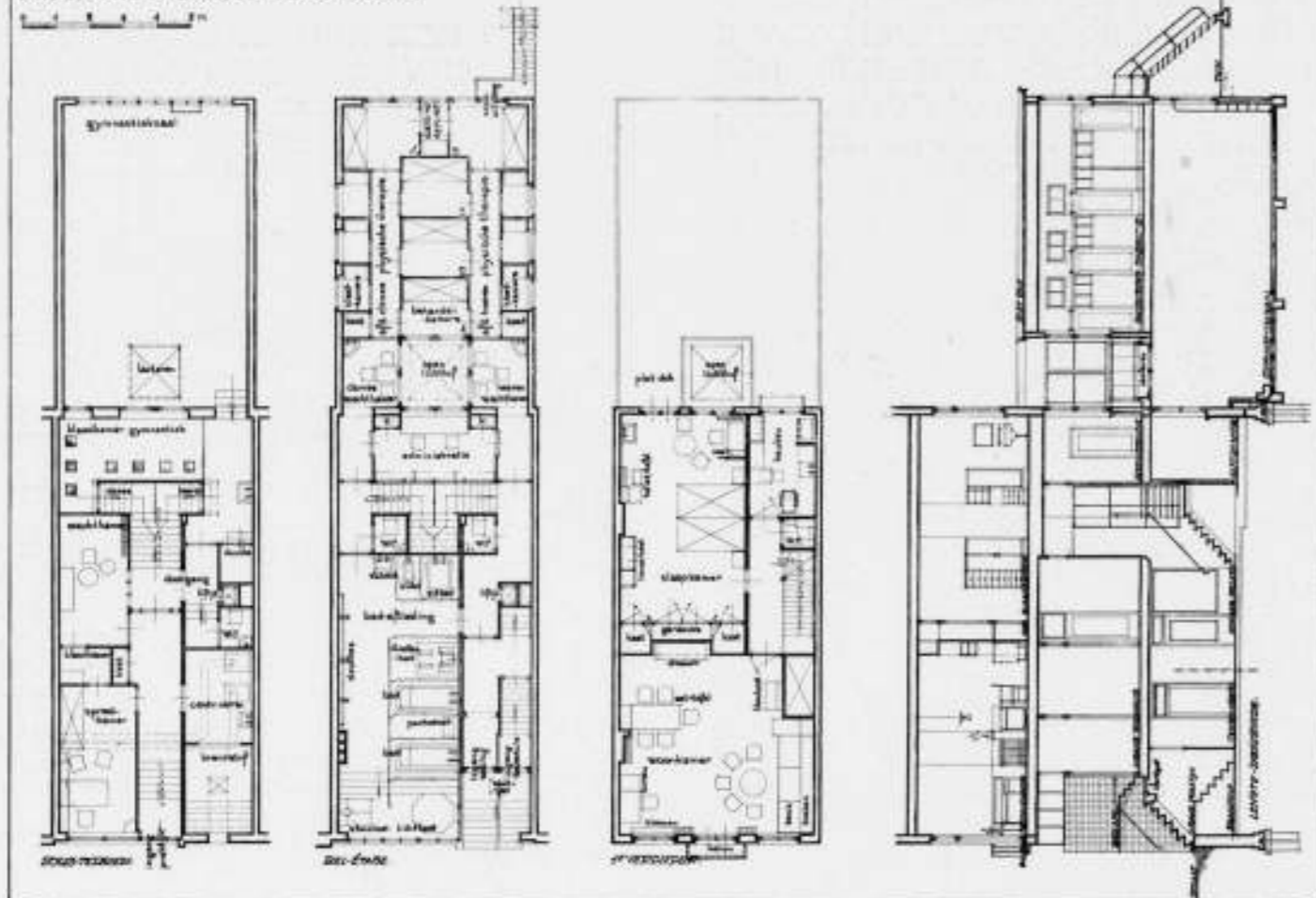
In den aanvang der besprekingen, toen de directeur van het Instituut ons zijn plannen bekend maakte en de eischen voor een dergelijke inrichting had opgesteld, moesten wij in den toon der onderhandelingen een ongelooflijk optimisme bewaren om zelf althans te blijven hopen, dat alles ten slotte inderdaad een plaats zou kunnen krijgen.

Daar was vóór alles de afdeling voor droge behandelingen „Physische Therapie”, bestaande uit vele behandel-kamertjes, gelijktijdig te gebruiken voor dames en heeren, zonder dat het mogelijk was elkander te ontmoeten. De Bad-afdeeling en de afdeling voor droge behandelingen moeten geheel gescheiden zijn en toch met elkaar in goede verbinding staan. Daarbij de noodzakelijke ruimten als goede entree, wacht- en spreekkamer, diverse kleedkamers, administratie-ruimte en een groote volledig ingerichte gymnastiekzaal. Ten slotte dan nog een goede woning met ruime woonkamer, slaapkamer en keuken.

Een blik op de bijgevoegde plattegronden doet zien, hoe het onderbrengen van al deze ruimten slechts mogelijk werd door het maken van een 10 m diepen uitbouw in den tuin, ter hoogte van twee verdiepingen. Sindsdien is de definitieve achtergevel-rooilijn belangrijk ondieper vastgesteld en zou het onderbrengen van een dergelijke inrichting in het bestaande huis niet meer mogelijk zijn.

De patiënten komen op den beganegrond binnen, loopen eenige treden af door een ruime gang en vinden daar de algemeene wachtkamer. De eerste patiënt kan na het onderzoek in de spreekkamer, de wachtkamer via het uitkleedkamertje bereiken, waardoor het mogelijk wordt de volgende patiënt reeds in de spreekkamer toe te laten. Naar de gymnastiekzaal gaat men rechtsaf, vindt eerst de ruime kleedkamer met douche en toilet en eenige treden lager de gymnastiekzaal, welke de

PHYSISCHE THERAPIE - AMSTERDAM

INSTITUUT VOOR PHYSISCHE THERAPIE TE A'DAM
H. E. v. d. PAUWERT EN A. J. KRAMER, ARCHITECTEN B.N.A.

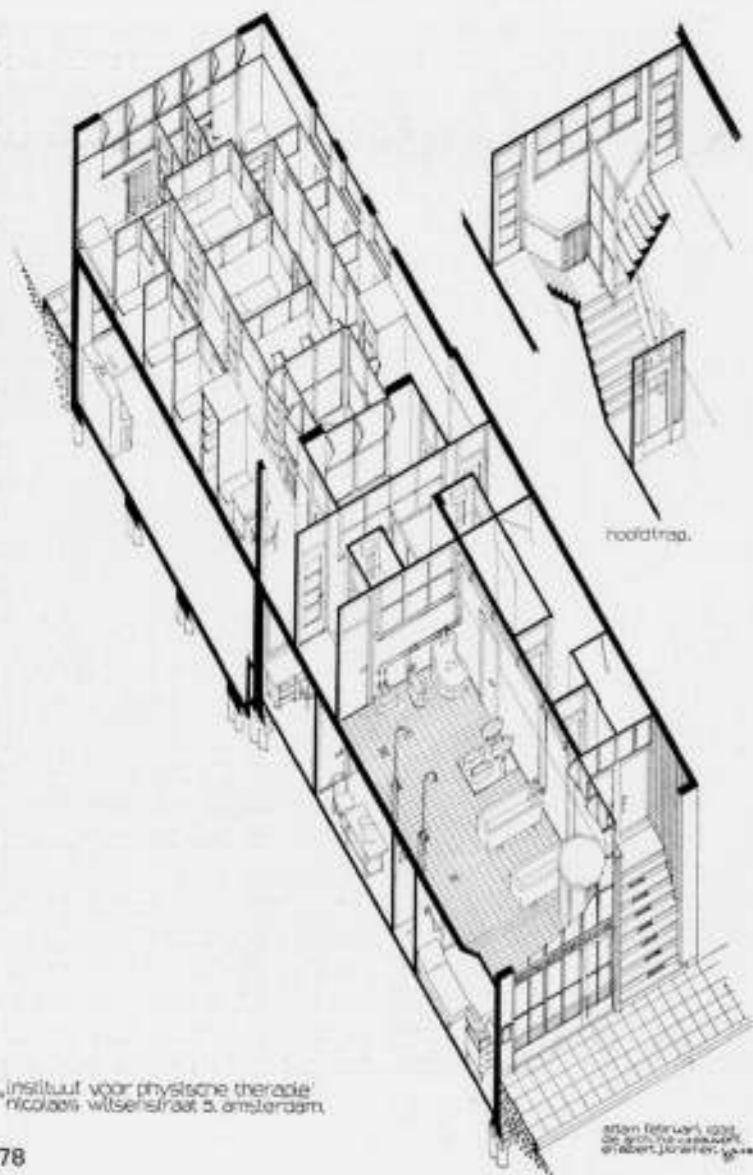
geheele beschikbare ruimte van den uitbouw beslaat en die ± 3.50 m hoog is. Verder ligt beneden nog de centrale verwarming en kolenbergplaats, met een stortgat direct boven in de buitenstoep, benevens de noodige roosters voor voldoende ventilatie.

Op de bel-étage is boven de gymnastiekzaal, dus eveneens in den uitbouw, de afdeling voor droge behandelingen ondergebracht. Een open binnenplaatsje geeft licht en lucht aan de twee kleine wachtkamers en de administratie-ruimte, welke precies in het hart van de inrichting een plaats vindt. De administratie met volledig kaart-systeem is voor deze zaak van veel belang.

De behandel-kamertjes, met toestellen voor hoogte-zon, sollux-lamp, polysonnlamp, galvanisatie, faradisatie, lichtbogen en dergelijke, zijn gebouwd op de maat van een massage-bank en kunnen door middel van een systeem met schuifdeuren gelijktijdig voor beide Afdelingen „Dames” en „Heeren” worden gebruikt. Het diathermie-toestel is zoodanig geplaatst, dat het mogelijk is door middel van luikjes drie patiënten, in de drie omliggende kamertjes, gelijktijdig te bedienen. Een nooduitgang voorziet via een bordesje met een ijzeren trap in de verbinding met den tuin.

De badafdeling ligt aan de straatzijde en moest aan den voorkant eenige treden omhoog worden gebracht om gelegenheid tot passeeren te geven voor de entree. Deze verhooging in de badafdeling kon goed worden gebruikt voor het plaatsen van de lichtkast, welke droog moet staan en dicht bij de ramen voor ventilatie. Verder staan er verschillende baden, o.a. het 4-cellenbad, koolzuurbad enz., langs den rechterwand, de douches links en tegen den achterwand een zitbad en dergelijke. Het water van de douches loopt direct weg door afvoeren in den vloer.

Plafonds en wanden zijn overal schuurwerk, terwijl de wanden

„Instituut voor fysieke therapie”
Nicolais wilsensstraat 3, Amsterdam

2000 februari 1931
de architecten
H. E. v. d. Pauwert
en A. J. Kramer

VOORGEVEL

ACHTERGEVEL

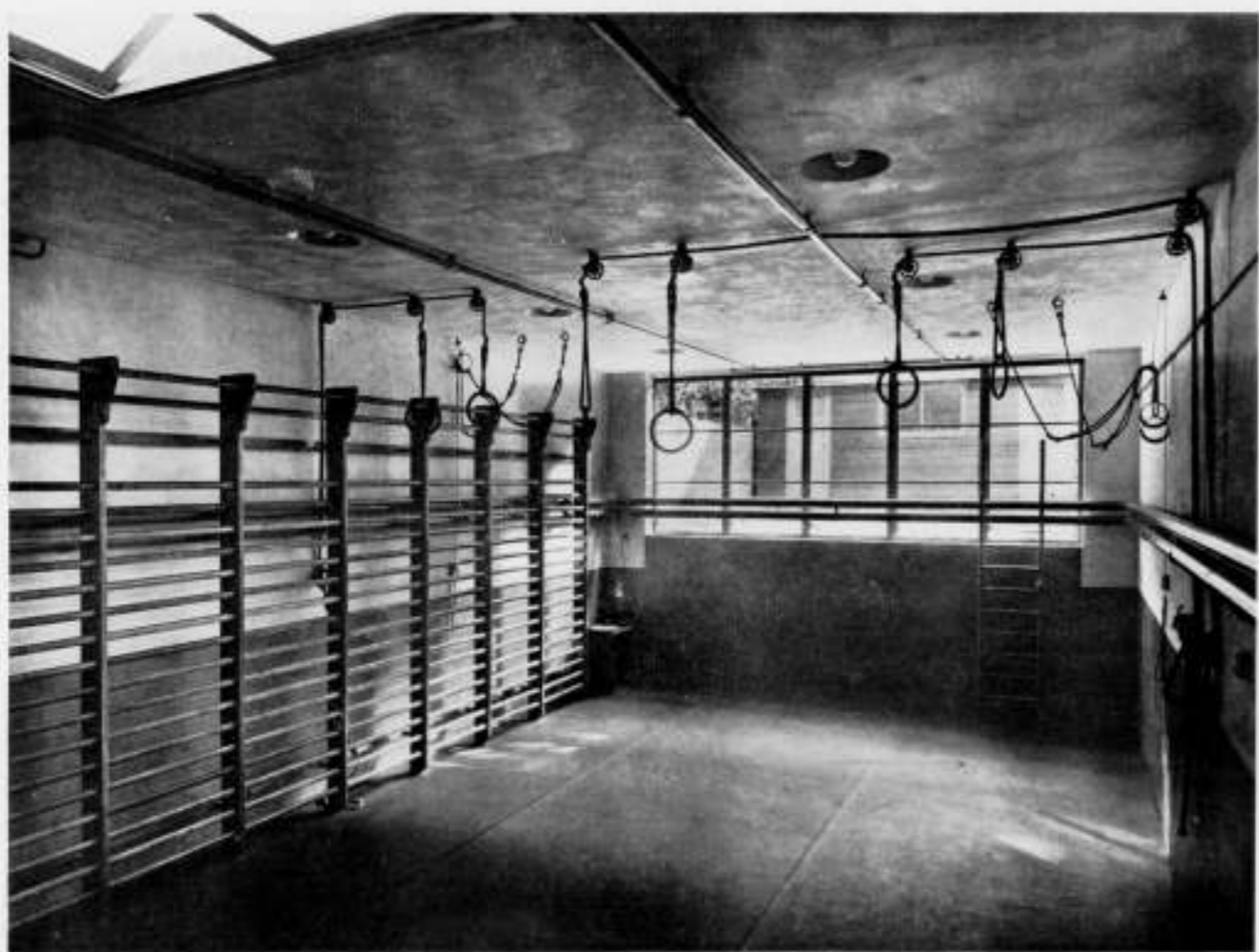
WOONKAMER
INSTITUUT VOOR PHYSISCHE THERAPIE TE AMSTERDAM.

TRAP NAAR AFD. DROGE BEHANDELINGEN
H. E. v. d. PAUWERT EN A. J. KRAMER, ARCHITECTEN B.N.A.

BADAFDEELING

GYMNASTIEKZAAL

INSTITUUT VOOR PHYSISCHE THERAPIE TE AMSTERDAM
380

H. E. v. d. PAUWERT EN A. J. KRAMER, ARCHITECTEN B.N.A.

GANG MET BEHANDELKAMERS DROGE BEHANDELINGEN
INSTITUUT VOOR PHYSISCHE THERAPIE TE AMSTERDAM

in de badafdeeling gedeeltelijk zijn behandeld met blauw fortoliet en voor gangen, trappen en gymnastiekzaal geel fortoliet is gekozen.

De Afdeeling voor droge behandelingen is geheel betimmerd met Oregon-Pine, waarin blauwgelakte deuren en meubelen zijn geplaatst.

De bijbehorende woonruimte is geheel ondergebracht op de eerste verdieping. Er is een groote woonkamer aan de straatzijde over de volle breedte, daarachter een slaapkamer met keuken. Deze laatste was vroeger een badkamer.

Ook hier geschuurde wanden en plafonds. De meubels uitgevoerd naar onze teekeningen in Oregon-pine. Stoelen blauwgelakt van Thonet. De vloerbedekking in de woonkamer bestaat uit Genemuiden matten.

De verlichting, zoowel voor de woonverdieping als voor het geheele instituut, is ontworpen door het Licht-advies-Bureau van Philips. Vooral de ingebouwde armaturen in de gymnastiekzaal geven een prettige en voor dit doel heel geschikte verlichting. Ook de reclame-verlichting buiten aan den gevel is o.i. goed geslaagd.

Het toegepaste glas, zoowel buiten als binnen, is opalitent-glas, dat vrij goed diffuseert en hinderlijke vlekken en schaduwen voorkomt. Overdag heeft het een eenigszins parelmoer-achtige kleur. Zondorschenen geeft het een vroolijke stemming.

Wij zouden deze beknopte toelichting niet mogen eindigen zonder mede te deelen, dat de directeur van het instituut een levendig aandeel heeft gehad in de totstandkoming der plannen. Het inzicht, dat een zoo moderne inrichting op het gebied der hygiëne en geneeskunde ook uiterlijk en innerlijk in het kleed van dezen tijd moet verschijnen, heeft niet ontbroken, maar werd als eerste eisch gesteld. Dat zulks geen strijdpunt

SPREKKAMER

INSTITUUT VOOR PHYSISCHE THERAPIE TE AMSTERDAM, H. E. v. d. PAUWERT EN A. J. KRAMER, ARCHITECTEN B.N.A.

was tusschen principaal en architecten en hierbij extra wordt vermeld, geeft te denken ten aanzien onzer meeste huidige bouwwerken, waarbij het eerder uitzondering dan regel schijnt te zijn. Er is in deze richting, n.l. het overtuigen van den principaal, dus nog een geheel arbeidsveld voor de architecten vrij, wanneer zij althans zelf reeds zijn aangeland op het hiervoor bedoelde standpunt.

HENRI E. VAN DEN PAUWERT, en
ALBERT J. KRAMER,

architecten B.N.A.

RATIONEELE ZIEKENHUISBOUW VAN H. DISTEL e. a. Zoals men weet, is in Juni 1929 het eerste Ziekenhuiscongres te Atlantic-City gehouden, mede met het doel om door uitwisseling van gedachten, door het toetsen van elkanders ervaringen te komen tot vervolmaking van alles wat in betrekking staat tot het Ziekenhuiswezen.

Inzake den bouw van ziekenhuizen en wat daarmee samenhangt werd gepraeadviseerd door dr. Goldwater, die de architecten opwekte om door vergelijkende studies en diepgaand onderzoek te komen tot een juist inzicht in de bouwkosten en de factoren, welke daarop een regelen invloed uitoefenen.

Tot dit doel werd eene commissie ingesteld onder voorzitterschap van den Hamburger architect Hermann Distel, die zijne onderzoekingen neerlegde in een zakelijk en zakkundig rapport, 't welk op het tweede congres, gehouden in Juni '31 te Weenen, een onderdeel van de besprekingen uitmaakte.

Dit referaat is in boekvorm uitgegeven en zal hier in het kort worden besproken, niet bedoeld als recensie, immers het referaat vond zoo goed als algemeene instemming, ook van de

medeleden van de commissie, doch bedoeld als eene verkorte weergave van den inhoud.

Distel begint met er op te wijzen, dat dank zij de hygiënische voorlichting van de bevolking, de verbetering van het moderne ziekenhuis in tegenstelling met nog heerschende wantoestanden in het woningwezen, zij langzamerhand haar afkeer voor het ziekenhuis overwon, tengevolge waarvan de ontwikkeling van het Ziekenhuiswezen gestadigen voortgang kon vinden. Enorme bedragen worden jaarlijks aan Ziekenhuisbouw besteed (dr. Goldwater noemt een bedrag van 1.000.000 dollar per dag in de Vereenigde Staten) en het is geen wonder dat men wil nagaan of deze kosten wel goed besteed worden en hoe, en de mogelijkheid van een streven naar vereenvoudiging en rationalisatie onder de oogen wil zien, een rationalisatie, welke bij den bouw van het ziekenhuis allereerst tot uiting moet komen.

Distel zegt:

De plaats, welke de ziekenhuizen in het culturele en bedrijfsleven innemen, dwingt tot vaststellen van normen, ten einde in medisch- en bedrijfstechnisch opzicht den meest juiste vorm voor den ziekenhuisbouw te vinden, en alle verspilling van beschikbare middelen te voorkomen of met andere woorden, bij vastgestelde bouwsom aan het grootst mogelijk aantal patiënten plaats te geven.

Het is de zaak van medicus en directeur om dit doel door organisatie of reorganisatie te bereiken, de architect zal technisch-wetenschappelijk moeten onderzoeken op welke wijze misslagen kunnen worden vermeden en bezuinigingen kunnen worden betracht.

Thans vindt men, het geheel overziend, een chaotischen toestand, hier een gedecentraliseerden laagbouw, met lage, een-verdiepinghooge ziekenzalen, meer verdiepinge lage of hooge korridor-ziekenhuizen, in meer of minder mooie parken bijeengebracht en tot ware ziekensteden uitgedijd, elders — vooral in de Vereenigde Staten — samenvatting van alle afdelingen in Skyscrapers met of zonder nevengebouwen.

In de verdiepinghoogten, diepten van ziekenzalen, bezettingen van de ziekenzalen, gangbreedten, heerscht bonte afwisseling, en nu mogen klimaat, zeden en gebruiken in de verschillende landen, artistieke begaafdheid van den architect, inzicht van de bouwheeren, invloed uitoefenen, de huidige toestand overschrijdt de grenzen van het geoorloofde en de tekortkomingen zijn duidelijk aan te wijzen.

De bron van deze tekortkomingen kan slechts door onderzoekingen worden opgespoord, door vergelijking van oppervlakten, inhouden en aantal bedden van in bedrijf zijnde ziekenhuizen.

De bouwkosten van een ziekenhuis worden bepaald door:

- a. Het bouwprogramma en de keuze van het bouwterrein.
- b. Wettelijke voorschriften.
- c. Omzetten van het programma in ruimte en massa.
- d. Bouwconstructie.
- e. Kwaliteit van den bouw.
- f. Bouwconjectuur.

a. **Bouwprogramma en keuze van het bouwterrein.**

In Duitschland onderscheidt men kleine ziekenhuizen van 100 bedden, en grotere; naar het systeem onderscheidt men laag- of hoogbouw, al of niet gecentraliseerd, terrasvormig aflopende Dosquet- en Zigzag-systeem.

Voor de keuze van een der systemen zijn medicus en directie verantwoordelijk; de architect kan in dezen wijzen op voor- en nadeelen en Distel meent dat de architect vanaf den aanvang in het geding moet worden betrokken, om zaakkundig advies te kunnen geven bij het opstellen van het bouwprogramma, als wel bij de keuze van het bouwterrein.

Hij overziet de kwaliteiten van het bouwterrein, de daaruitvoortvloeiende wijze van fundeeren, afwatering, rioleering, de water-, gas- en electriciteitsvoorziening, de tuinaanleg enz.

Verder zijn er de mogelijkheden van verkeer en transport, welke de bouwkosten kunnen beïnvloeden; de grootte van het terrein wordt bepaald door het aantal bedden, door het aantal bijzondere inrichtingen — men denke aan onderwijs en onderzoeklokalen van de Universiteitsziekenhuizen — poliklinieken, woningen voor medici en personeel, economie- en administratiegebouwen, ruimten voor kerkdienst enz.

De financieele politiek kan bezwaarlijk in de vergelijking der bouwkosten worden betrokken, wel echter heeft de interne organisatie grooten invloed. Distel toont met cijfers aan, dat een verplegingseenheid (station noemt hij het) van 20 bedden ongeveer 20% duurder is dan een van 40, wijl voor de eerste meer oppervlakte per bed noodig is en de bijkomende utiliteitsruimten (theekeuken, badkamer, slop, enz.) voor beide wel zoowat gelijk zijn.

De grootte der ziekenzalen speelt in het kostengeding een groote rol, de bouwkosten worden relatief kleiner naarmate men grotere ruimten bouwt.

Distel toont het verschil aan tusschen een ziekenzaal met 20 bedden en 20 éénpersoonskamers, er zijn dan 19 deuren, 18 tusschenwanden, 18 schakelaars met leidingen, 16—18 plafondlampen meer noodig. Zelfs wanneer men de verdiepinghoogte reduceert, zijn de kosten per bed 38% lager.

Het opstellen van een eenvoudig, duidelijk programma, dat rekening houdt met de beschikbare middelen, komt in de eerste plaats den patiënten ten goede.

b. **Wettelijke Voorschriften.**

In ons land zijn geen wettelijke voorschriften, in vele andere landen wel, zij loopen nogal uiteen. De vroegere Pruisische voorschriften zijn onder den invloed van de tijdsomstandigheden gewijzigd.

De voorschriften betreffende de oppervlakte per bed ad 7.5 m² (voor een kinderbed 6 m²) zijn teruggebracht tot respectievelijk 6 m² en 4 m².

Distel geeft de voorkeur aan de aan tweezijden bebouwde gang (middengang) en meent dat zij door eenvoudige doorbreking of kunstmatige ventilatie bruikbaar te maken zijn. Hij geeft daarop in de voorbeelden nog eenige variaties.

Prof. Winterstein berekent, dat de middengang tegenover de eenzijdig bebouwde gang slechts 3.9% besparing geeft. Bij de discussies waarschuwde dr. Baumgarten tegen overdrijving in de besparing, ook in deze materie. Distel eischt klare formulering van de wettelijke voorschriften, welke den bekwamen architect niet belemmeren den ziekenhuisbouw tot verdere ontwikkeling te brengen; deze formulering moet internationaal geschieden.

c. **Omzetten in ruimte en massa.**

Of wel: belichaming van het project, hetgeen zaak is van den architect, die naar zijn vermogen besparen kan op oppervlakte, ruimte, enz.

De middengang geeft het goedkoopste systeem, zij is in Amerika regel, hier miskend. Distel meent ten onrechte. Ik meen, dat de ganghygiëne zeker bij ziekenhuisbouw van veel beteekenis is, doch de programma's zijn meestal zoo gecompliceerd, dat de architect wel niet uitsluitend eenzijdig bebouwde gangen of middengangen zal projecteeren. Hij zal bij het ontwerpen de bedrijfszekerheid en de bedrijfsgemakkelijkheid vooropstellen.

Bij de middengang zegt Distel verder is een doorbreking of kunstmatige ventilatie voldoende. Oost-West bebouwing is noodzakelijk; de minimale breedte van de middengang kan op 2.30 m worden aangehouden.

Ten aanzien van de zaaldiepten zijn de inzichten ook niet gelijk; prof. Winterstein berekent, dat een 6 m diepe zaal de meest praktische oplossing geeft, architect Stevens houdt een diepte van 4.50 m voor gewenscht.

De minimale verdiepinghoogte — vrije hoogte — wordt op 3.30 m gesteld.

Hooger bouwen dan 8 verdiepingen doet men alleen wanneer het terrein beperkt en duur is.

Het ideaal van een ziekenhuis is en blijft de geconcentreerde vorm met den kortst mogelijk af te leggen weg.

De lift is de weg om dezen weg te verkorten, waardoor men dus zou kunnen komen tot het vergrooten van het aantal verdiepingen.

Onjuist is den m² vrije ruimte per bed als maatstaf voor den kostprijs te nemen.

d. **Bouwconstructies.**

Goedkoop constructies zijn voor ziekenhuisbouw meestal niet geëigend; zij zijn niet geluidwerend, noch voldoen zij in hygiënisch opzicht; of wel zij leiden tot verzwaring van de onderhoudskosten, tengevolge waarvan alle goedkoopte illusoir wordt. In aanmerking komen draagwandsysteem, beton of ijzerskelet met vullingen.

Voor laagbouw komt het eerste, voor den hoogbouw komen de beide laatste in aanmerking.

Betonbouw eischt sterker geluidsisolatie dan ijzer en is in Europa 10—30% goedkoper dan ijzerbouw.

Aangaande de dakconstructie zij aangeraden nimmer een vlak dak zonder holle isoleerende ruimte te maken.

Het hellende dak is duurder, doch bij goede uitvoering goedkoop in onderhoud.

Men houde de lawaaigevende ruimten zoover mogelijk van de ziekenzaal verwijderd.

Het aanleggen der leidingen geeft altijd veel zorgen; soms ziet men ze kris en kras door operatie- en ziekenzalen loopen; in geen enkel opzicht zijn dergelijke goedkoope oplossingen te verdedigen. Naast andere oplossingen is die van een vrije ruimte onder de gangplafonds wel de beste, men vindt gelegenheid de leidingen in langsrichting onder te brengen.

Van de constructies voor lichtkozijnen en vensters zegt Distel, dat een driedeelig schuifraam ongeveer 3 X zoo duur is als een gewoon dubbel draairaam.

De keuze van het systeem van verwarmings- en koelinstallaties wordt niet door den kostprijs beheerscht; een systeem, dat in aanleg duurder, doch in bedrijfs- en onderhoudskosten goedkoper is, verdient de voorkeur.

Ruimten, niet onmiddellijk aan de buitenlucht grenzend, moeten kunstmatig geventileerd worden; dit is kostbaar, waardoor het voordeel van groote concentratie weer verloren gaat.

De constructies behoeven niet op de eeuwigheid te worden gebouwd; de ervaring leert, dat de techniek voorwaarts schrijdt en in den loop van een menschenleeftijd veranderingen gewenscht zijn; in ieder geval bouwe men zoo, dat in een bepaald tijdperk onnoodige reparaties worden voorkomen.

e. **Kwaliteit van den Bouw.**

Ornamentele of protsige uitrusting vindt men tegenwoordig niet meer. Men bouwt thans relatief goedkoper, absoluut echter duurder.

De materialen worden in verhouding tot de beschikbare geldmiddelen en naar smaak en duurzaamheid gekozen.

Distel stelt verschillende materialen en wijzen van uitvoering tegenover elkander en stelt de goedkoopere van beide tegenover de duurere.

Het Strong Memorial Hospital te Rochester noemt hij als voorbeeld van grooten eenvoud. Aldaar zijn in een deel van de laboratoria en zalen de muren niet bestucadoord.

In verband met de prijzen der materialen kieze men die

kwaliteit, die tot vermindering van onderhouds- en bedrijfskosten bijdraagt.

f. **Bouwconjectuur.**

Op de geldende prijzen van materialen en loonen kan de architect uiterst weinig invloed uitoefenen. De loonen zijn in de steden hooger, maar daar wordt ook meer gepresteerd. In de verschillende deelen van een land loopen de loonen sterk uiteen, de prijzen der materialen minder.

Men kieze zooveel mogelijk de bouwmaterialen uit de omgeving van het bouwwerk; dit geeft besparing op de transport- en dus op de bouwkosten.

Bij het maken van vergelijkingen in verschillende tijden en verschillende landen zou men nog rekening moeten houden met de koopkracht van het geld, maar een vergelijking naar absoluten kostprijs is waardeloos; deze kan slechts uitgedrukt worden in den prijs per bed of per m² bij gelijke koopkracht.

III. **Systeem van berekening van den kostprijs.** Het totaal aan oppervlakten of inhouden van een ziekenhuis kan in m² of m³ op het aantal bedden of omgekeerd worden omgeslagen; of men deelt het totaal der bouwkosten door het aantal bedden. Al deze verkregen eenheden geven een denkbeeld van de grootte van een ziekenhuis, en geven een mogelijkheid van vergelijking, mits er eenheid is in de wijze van berekening van het aantal bedden, oppervlakten en inhouden.

1. **Berekening van het aantal bedden.**

Voor de berekening komt alleen het aantal ziekenhuisbedden in aanmerking. Hiertoe behooren ook de bedden in isoleerkamers, observatieafdeelingen e.d., niet die voor verpleegsters of beambten enz.

Men rekene alleen de bedden voor volwassenen, voor een kind beneden 14 jaar rekent men ½ bed. Dit geldt voor algemeene ziekenhuizen. In een kinderziekenhuis of zuigelingenklinik wordt voor iederen patiënt een vol bed gerekend.

2. **Voorstel van berekening der oppervlakten.**

Distel neemt het oppervlak binnen de buitenmuren en het oppervlak tot den buitenkant, met weglaten van uitspringende pijlers, lissen en sokkels.

Grondvlakten van loggia's, veranda's, terrassen, balcon en daktuinen worden niet medegerekend. Zijn ze overdekt dan worden ze voor de helft, zijn ze glasdicht dan worden ze vol medegerekend.

Doode ruimten, opgaande schoorsteen- en luchtkanalen worden niet medegerekend.

3. **Voorstel van berekening der inhouden.**

a. De inhoud wordt berekend vanaf bovenkant keldervloer met inachtnaem van alle voorsprongen, verlagings en verhoogingen.

b. Als maat wordt genomen het horizontale vlak halver hoogte begane grond. Vrijstaande trappen, koekoeken, pijlers, lissen en balcon, sokkels, enz. worden niet medegerekend.

c. Ondervlak is de bovenkant keldervloer; fundeeringen, heifundeering etc. worden niet medegerekend.

d. Is er geen kelder dan rekent men vanaf 50 cm beneden het maaiveld (in het midden van het gebouw aan de ingangzijde).

e. Als bovenvlak wordt aangenomen 3 cm boven de balkconstructie van de bovenverdieping of 25 cm boven den onderkant van het hoogste plafond.

f. Bewoonbare ruimten in de kap worden vol berekend.

g. Voor uitbouwen: groote koekoeken, overdekte veranda's en terrassen worden voor de helft, loggia's vol berekend.

4. **Berekening der bouwkosten.**

Afzonderlijk te berekenen zijn de kosten van bouwterrein,

straten, afwatering, voorziening van water-, gas- en electriciteit (toevoer). Fundeeringen, renteaafschrijving, administratie- en reiskosten, meubilair, stoffeering, medische installaties voorzoover vast aan den bouw verbonden, worden medegerekend, evenals kosten van maken en uitvoeren van het ontwerp. Volgens de inlichtingen aan de commissie verstrekt, bedroegen de bouwkosten per m² in Zweden f 40.56, in Spanje f 15.30, in de steden in Duitsland, Zwitserland en Holland van f 27.— tot f 36.—.

IV. Verdeeling van oppervlakten, inhouden en bouwkosten over de afzonderlijke deelen van een ziekenhuis.

Distel gaat uit van een verpleegeenheid, als afzonderlijk ziekenhuis op het platteland b.v., of als onderdeel van een groot ziekenhuis, 't welk bestaat uit ziekenzalen met bijkomende ingangstrappen, liften en utiliteitsruimten.

Daarbij behoorende ruimten voor operatie, behandeling, onderzoek, röntgenologie enz. worden ook naar oppervlak en inhoud berekend en percentsgewijze omgeslagen.

B.v. wanneer van den inhoud van een ziekenhuis 30% door een zusterhuis wordt ingenomen, dan kan de resterende 70% als vergelijking met een ziekenhuis zonder zusterhuis in aanmerking komen.

Op deze wijze zijn duidelijk sprekende uitkomsten verkregen.

1. De verhouding tusschen binnen- en buitenoppervlakten verhouden zich als 80 en 100.

2. Voor het oppervlak per bed, dus dat deel van het totaal oppervlak van het ziekenhuis, dat direct of indirect door den patiënt gebruikt wordt, werden cijfers gevonden varieerend van 21.9—36.5 m², gemiddeld 31 m².

Hierin zijn niet begrepen oppervlakten voor behandeling, onderzoek, laboratoria en collegezalen.

3. Voor den inhoud per bed vond de commissie cijfers varieerend van 101 tot 142 m³, gemiddeld 120 m³.

Bij het omslaan van operatieruimten in de groote ziekenhuizen te Hamburg vond men 2.5—3 m³ per bed; voor de kleinere 8—12 m³, waaruit wederom blijkt, dat de bijzondere ruimten voor de kleinere ziekenhuizen naar verhouding duurder zijn. Distel geeft van verschillende ziekenhuizen in een tabel het aantal bedden, waarnaast de bebouwde ruimte per bed, zoolwel voor het totaal als voor de ziekenafdelingen en bijkomende ruimten, als onderwijs, onderzoek, behandeling en operatieruimten, administratie, woningen en personeel en toont aan, dat zonder deze inhoudsberekeningen vergelijking van het aantal bedden niet juist is.

Distel strekt zijn statistisch onderzoek uit tot de kosten van verschillende onderdeelen van de bouwwerkzaamheden, zooals grondwerken, betonwerk, metselwerk enz. Voor het Israëlitisch Ziekenhuis te Hamburg vindt Distel een prijs van f 6800, voor het Ziekenhuis bad Reichenhall f 6850, voor de Kliniek Karl-Olga te Stuttgart f 5500 per bed; de m³ prijs van deze ziekenhuizen bedragen resp. f 39, f 29 en f 36.

In zijn slotwoord zegt Distel, dat, om besparing op de bouwkosten te krijgen, men een goedgelegen, vlak bouwterrein van bescheiden afmetingen moet kiezen, de eischen van het programma moet matigen, geen twee ruimten voor eenzelfde doel moet aanleggen, moet besparen op gangbreedten en moet aansturen op niet te kleine verpleegeenheden.

Wettelijke voorschriften moeten zijn: minimum eischen. Al te veel voorschriften zouden de bewegingsvrijheid van den architect en daardoor de ontwikkelingsmogelijkheid van den ziekenhuisbouw belemmeren.

De onderzoekingen hebben de eenheid in de benodigde ruimten aangetoond; besparing op deze zal niet groot kunnen zijn.

Goedkoop in bouw en bedrijf is de middengang; besparing kan gevonden worden in de keuze van de constructie.

Wat de conjunctuur betreft, er is maar een middel: te bouwen in den tijd van laagconjunctuur.

Men mag aannemen, dat bij weldoordacht bouwen 20% kan bespaard worden, 't geen bij een totaal aan jaarlijks te verwerken bouwkosten geraamd op f 600.000.000 een besparing beteekent van f 120.000.000.

Hiermede zou ik mijn overzicht willen eindigen. Ik moge nog vermelden, dat de onderzoekingen en bevindingen van de heeren Stevens en Elcock — resp. voor Amerika en Engeland — in het boekje, dat goed voorzien is van afbeeldingen van bestaande ziekenhuizen, voorbeelden van bouwsystemen, grafische voorstellingen en tabellen, enz., zijn opgenomen. Eveneens zijn opgenomen de discussies van de heeren Stevens te Boston, dr. Frey te Bern, Lindgren te Stockholm, dr. Heldt te Detroit, Stadtbaurat Ritter te Leipzig en van dr. Baumgarten. Dr. Frey zegt, dat het zwaartepunt van het ziekenhuiswezen niet in den bouw, doch in het bedrijf is gelegen; de eerste komt misschien maar eenmaal in de honderd jaar, het laatste herhaalt zich ieder jaar. Hij houdt voor waarschijnlijk, dat een goed ingericht ziekenhuis eerder de voorwaarden voor een maximaal rendement schept, dan een zoogenaamd goedkoop ziekenhuis.

Dr. Baumgarten neemt het op voor de kleine ziekenzalen en is evenmin een voorstander van licht- en luchtlooze middengangen. Hij wenscht, dat alle ruimten direct licht en lucht kunnen betrekken.

Dr. Baumgarten is het met dr. Frey eens, dat de grootte van de verpleegeenheden niet van het inzicht van de bouwheeren afhankelijk moet zijn; deze grootte wordt bepaald door het prestatievermogen van den dirigerenden arts en de hoofdzuster. Meer dan 30 bedden zal zij met het oog op de overzichtelijkheid niet mogen omvatten.

In zijn beantwoording zegt Distel, dat hij met deze wenschen niet kan meegaan. Hij geeft voorbeelden van een z.g. verbeterde middengang door koplicht. Hij verwerpt den gesloten bouw met lighthoven. Hij zegt, dat de vergelijkende onderzoekingen niet slechts ten doel hadden om tot vermindering van de bouwkosten te komen, doch ook om te komen tot een minimum van materiaal en ruimte, waaruit vanzelf spreekt, dat de bedrijfskosten verminderd worden.

Distel verzet er zich tegen, dat het projecteeren van ziekenhuizen als artistieke prijsvraag wordt opgevat, wijl juryleden en deelnemers niet het geringste vermoeden hebben van de belangrijke eischen van ziekenhuisbouw. De resultaten zijn zoo, dat de meeste gelukkig niet kunnen worden uitgevoerd.

Distel zal met mij willen erkennen, dat de schoonheid in het plan toch nog altijd een factor is, welke de ziekenhuisarchitect niet zal mogen verwaarlozen, wijl zij, zij 't dan op onzichtbare en niet in cijfers uit te drukken wijze, medewerkt tot het bereiken van het doel: het genezen van de zieken.

Ir. H. HOEKSTRA.

(Dit artikel is door den schrijver reeds eerder gepubliceerd in „Het Ziekenhuiswezen”).

GENOOTSCHAP A. ET A.

INZENDING VOOR DE ONTWERPSTUDIE No. 2.

De Commissie van beoordeeling bericht, dat op de ontwerpstudie No. 2 Jeugdherberg, 101 inzendingen zijn ingekomen.

OVER DE PUBLICATIE GEBOUW ARBEIDERSPERS IN ONS VORIG NUMMER.

De Architecten van dit gebouw zouden aan hun toelichting nog gaarne toegevoegd willen zien dat de aannemers van het betonwerk en van den afbouw zijn: de N.V. Hollandsche Beton Maatschappij te Amsterdam, die het volledige werk tot zeer groote tevredenheid van de Directie en van de principaten hebben tot stand gebracht.

De onderste foto van de Martinikanalen op pag. 373 is helaas ondersteboven afgedrukt, hetgeen wel fantastisch, maar niet overeenkomstig de werkelijkheid is.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 29 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 15 OCT. 1932 No. 42

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A.

Ledenvergadering B.N.A. te Rotterdam op Zaterdag 29 October 1932, des v.m. 11 uur, in de daktuinzaal van Hotel „Atlanta” aan den Coolsingel.

AGENDA:

- 1o. Opening.
- 2o. Notulen van de vorige vergadering (in concept opgenomen in dit nummer).
- 3o. Mededeelingen.
- 4o. Ingekomen stukken.
- 5o. Wijziging Statuten en Huishoudelijk Reglement betreffende de §§ van de Commissie van geschillen.
- 6o. Behandeling Eindontwerp Algemeene Regelen 1932. (Dit eindontwerp is aan de leden toegezonden.)
- 7o. Rondvraag.

De toelichting op de agenda is opgenomen in het vorige nummer.

A. ET A.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.
ADMINISTRATIE-ADRES FRANS VAN MIERISSTRAAT 107, TELEFOON 27707.

Ledenvergadering van het Genootschap op Maandag 17 October a.s., des avonds 8 uur, in de kleine zaal van het Gebouw Heystee, Heerengracht 545-549, Amsterdam.

AGENDA:

1. Opening.
2. Notulen.
3. Mededeelingen o.m. betreffende de met steun van het Gemeentebestuur van Amsterdam uit te schrijven studieprijsvraag.
4. Verkiezing van een lid in den Tentoonstellingsraad in de vacature B. T. Boeyinga.
5. Verkiezing van een bestuurslid wegens tusschentijds aftreden van den heer C. J. Blaauw.
6. Verkiezing van een voorzitter uit het voltallige Bestuur.
7. Ballotage van de voorgestelde leden D. Stelling en Jac. Laman.
8. Rondvraag en sluiting.

Ter toelichting op de punten:

Ad. 2°. De notulen van de ledenvergadering van 20 Juni 1932 zijn in concept gepubliceerd in het B.W.A. van 10 September j.l.

Ad. 3°. De onderhandelingen tusschen het Genootschap en het Gemeentebestuur van Amsterdam hebben tot volkomen overeenstemming geleid met betrekking tot de voorwaarden, waaronder het Gemeentebestuur bereid is een prijsvraag onder de auspiciën van het Genootschap te steunen. (Zie ook de mededeeling in het Redactioneel gedeelte van dit nummer.)

Ad. 5° en 6°. Het schrijven, door het bestuur ontvangen van den voorzitter, waarin deze kennis geeft van zijn voornemen tusschentijds af te treden, is gepubliceerd in het vorige nummer van het B.W.A.

Ad. 7°. Voorgesteld wordt als nieuw lid de heer Jac. Laman, bouwkundig tekenaar te Amsterdam, door de heeren B. T. Boeyinga en J. Zietsma.

Voor het Bestuur:
Ir. H. T. ZWIERS, te Secr.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGERBRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED.,
J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 22 OCTOBER N° 43

KANTOORGEBOUW KON. FABRIEK F. W. BRAAT TE DELFT

ARCH. IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK B.N.A.

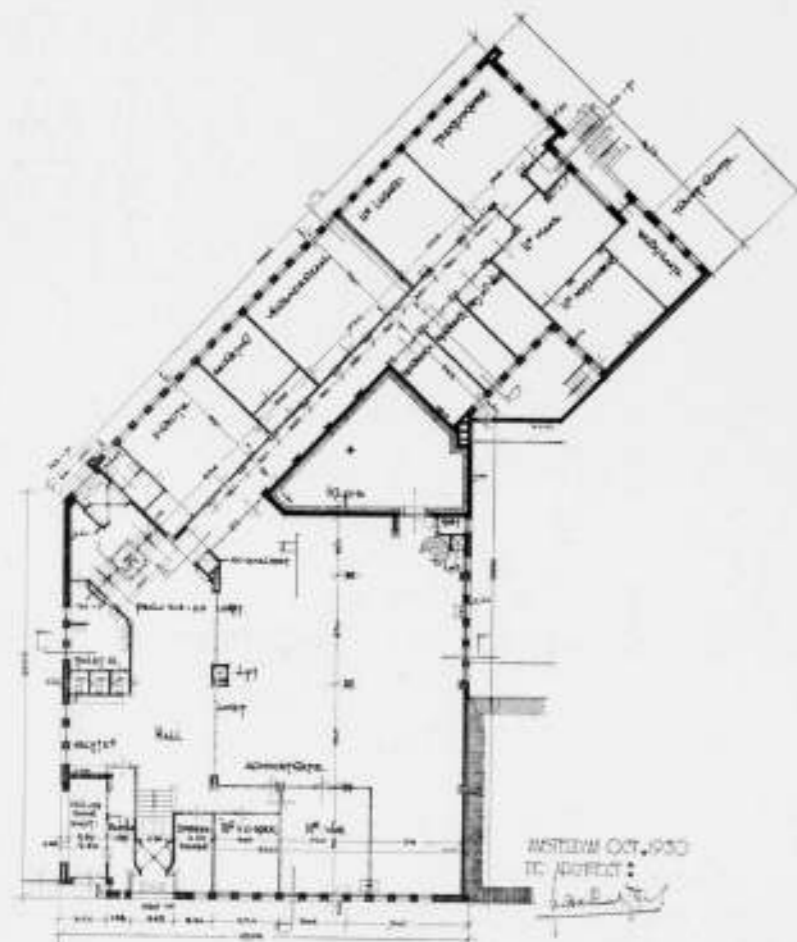
KANTOORGEBOUW VAN DE KON. FABRIEK F. W. BRAAT TE DELFT.

EEN GEBOUW, WAARAAN GEEN HOUT WERD VERWERKT.

Een modern kantoorgebouw is zeker een aantrekkelijke opgave voor een architect en in het bijzonder was dit het geval met het hierbij gereproduceerde gebouw, waar het hier gold het kantoor voor een fabriek, die zich in hoofdzaak toelegt op de fabricage van onderdeelen voor het bouwvak en waar dus de interessante opgave werd gesteld om in voortdurend overleg met de fabriek tot een zoo juist mogelijke toepassing van de fabrikaten te komen en bij de vervaardigingsmogelijkheid zoowel de technische als aesthetische eischen in het oog te houden. De ontwikkeling der techniek heeft in de laatste jaren ook voor het bouwvak een enorm aantal nieuwe materialen en producten gebracht. Verscheidene, waarvan ik slechts noem het gewapend beton, zijn reeds gemeen goed geworden, maar er zijn er nog vele, die de kinderziekten nog niet hebben doorgemaakt en voor mij is het eigenlijk nog een open vraag, hoe wij architecten ons een gegrond oordeel over al die nieuwe fabrikaten kunnen vormen. Hoevele uitmuntende kwaliteiten, die prospecti e.d. aangaven, zijn al gebleken niet aanwezig te zijn, tot schade van den opdrachtgever en tot schande van den architect!

Afwijzend te staan tegenover elk nieuw materiaal is even onjuist als enthousiast te zijn uitsluitend uit overweging, dat het nieuw is. In het toepassen op zich zelf zit geen verdienste; de verantwoordelijkheid van den architect eischt, dat hij zich terdege rekenschap van de kwaliteiten geeft en de toepassing zeer nauwgezet overweegt.

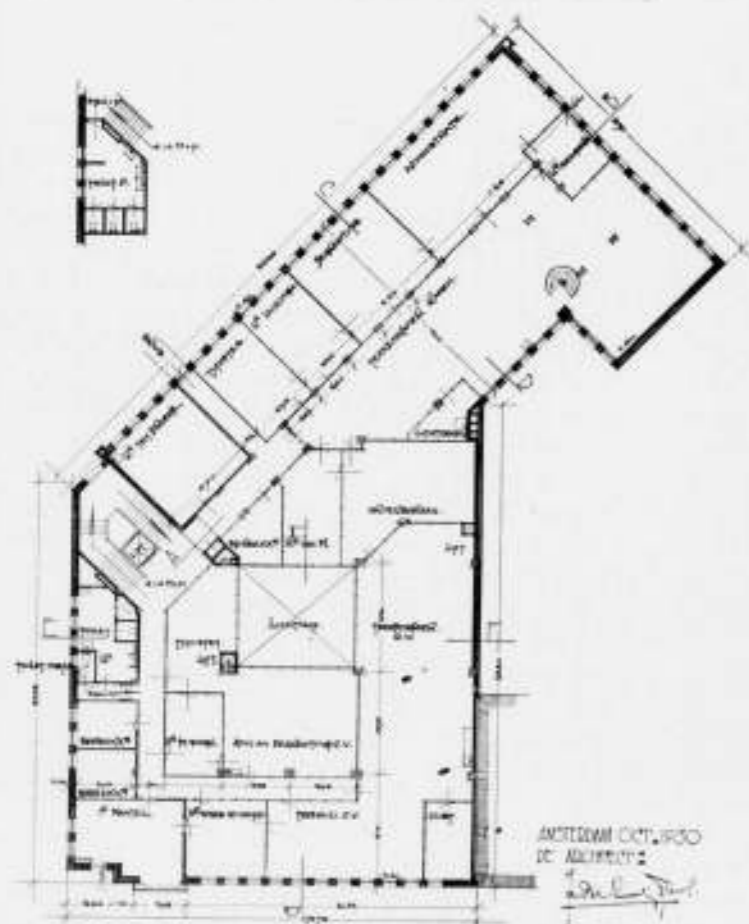
Dat in het kantoorgebouw van de Fabriek Braat het stalen raam moest worden toegepast, sprak van zelf. Over de voordeelen van dit raam boven het houten, in de eerste plaats door zijn betere sluiting, zal ik het hier niet hebben, maar wel wil ik hier opmerken dat bezwaren, die nog wel worden ondervonden, m.i. voor een groot gedeelte hun oorzaak vinden in niet juiste toepassing. De ervaring heeft de Fabriek Braat geleerd, dat in het algemeen gesproken een bij het gevelvlak terugliggende plaatsing het meest aanbevelenswaardig is. Kans op vocht in het muurwerk om de ramen, dat men wel eens ten onrechte aan een constructiefout van een stalen raam wijt, bestaat er dan, practisch gesproken, niet. Daarom heb ik in dit gebouw den ramen 22 cm negge gegeven. Toch achtte ik het goed ook een in het gevelvlak gelegen raam toe te passen, waarvoor ik den erker in den voorgevel aan de Hooikade nam. De details geven aan hoe de beide typen werden uitgevoerd en ik wijs

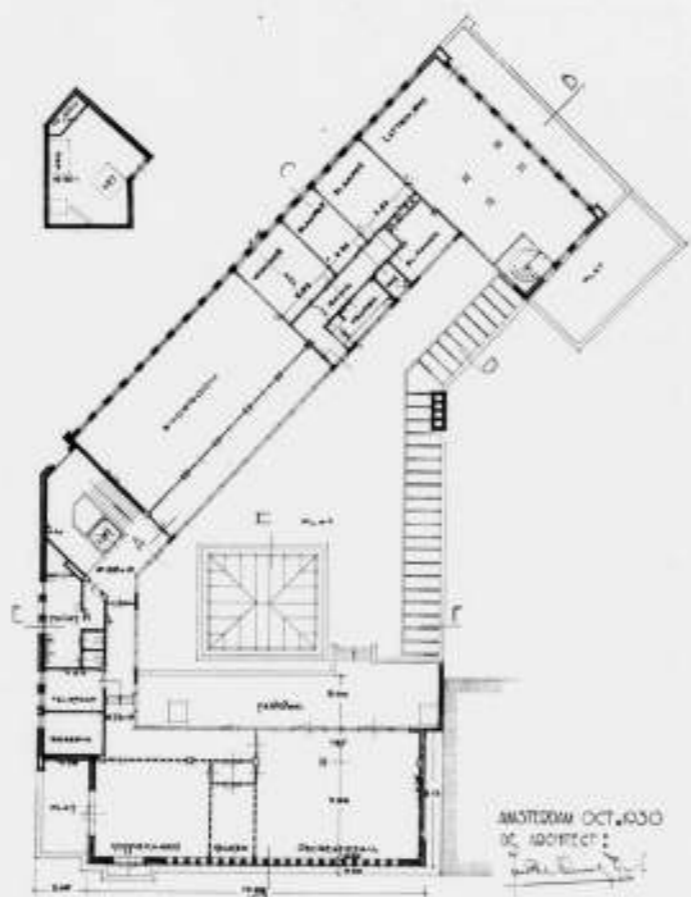
PLAN BEGANE GROND

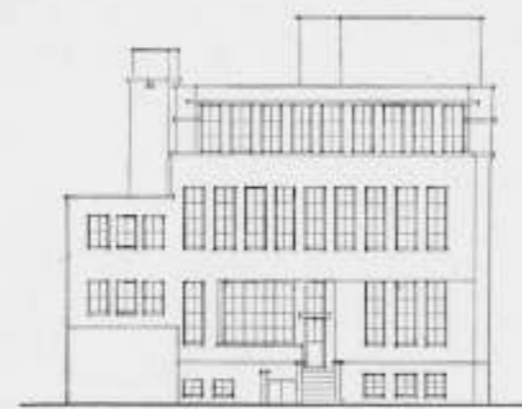
SITUATIE TEKENING

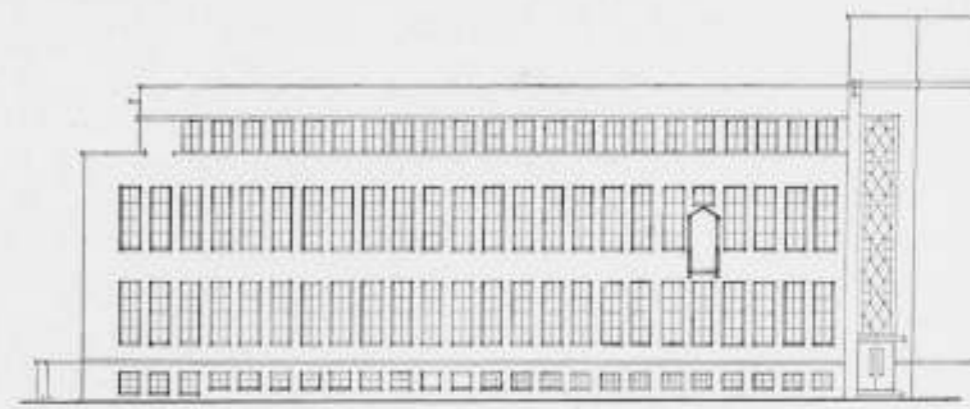
PLAN 1e VERDIEPING
KANTOORGEBOUW KON. FABRIEK F. W. BRAAT TE DELFT ARCHITECT IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK B.N.A.

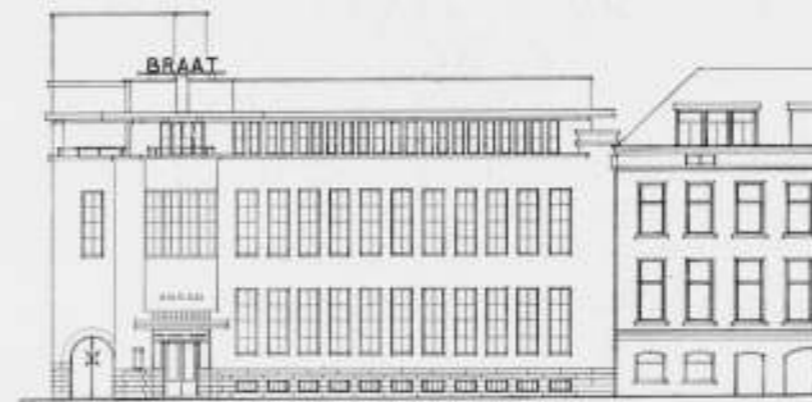
PLAN 2e VERDIEPING
KANTOORGEBOUW KON. FABRIEK F. W. BRAAT TE DELFT ARCHITECT IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK B.N.A.

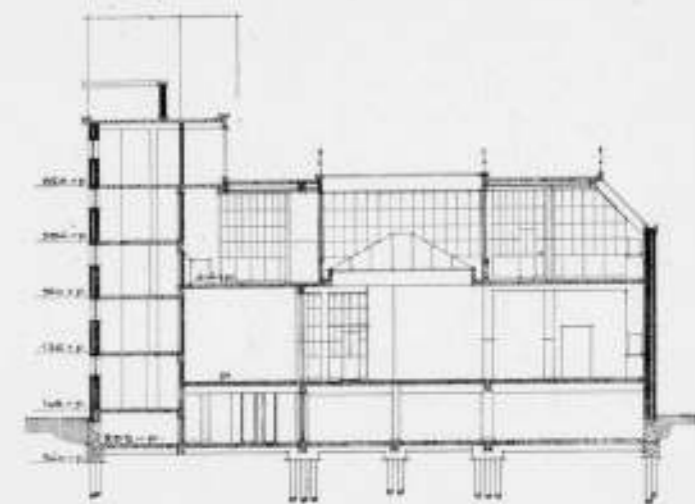
ACHTERGEVEL

LANGE ZIJGEVEL

VOORGEVEL HOOKADE

DOORSNEDE E-F

GEVELS EN DOORSNEDE KANTOORGEBOUW KON. FABRIEK F. W. BRAAT TE DELFT

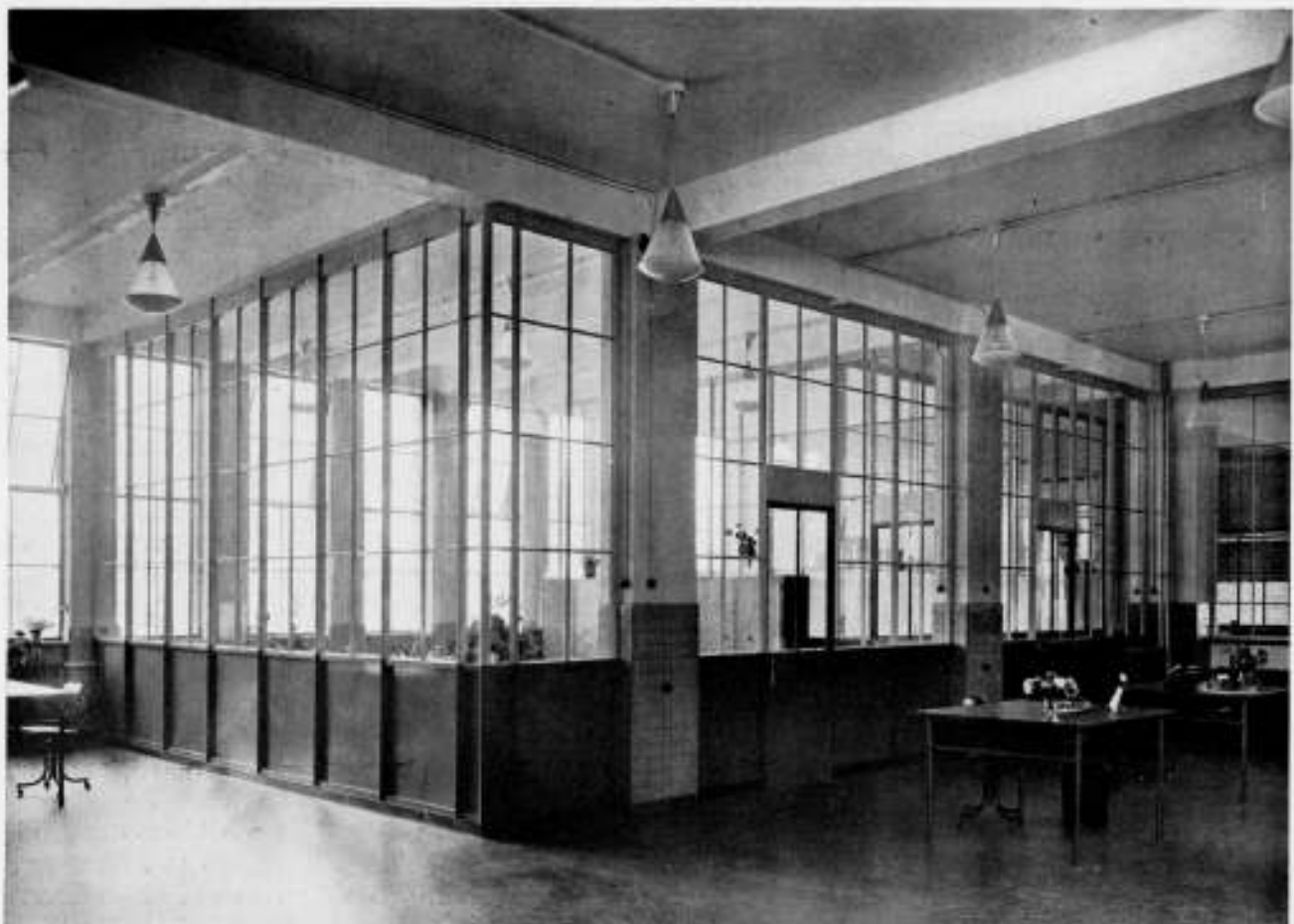
ARCH. IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK B.N.A.

hierbij op de bijzondere voorziening boven het raam in het gevelvlak, welke m.i. absoluut noodzakelijk is. Een m.i. interessante constructie is die van de schuine bovenlichten, welke moesten worden aangebracht op voorschrift van de gemeente om den aangrenzenden tuinen geen licht te ontnemen. Om geen condensatie te krijgen, was een dubbele beglazing een vereischte; buiten is de Braat-glasroede met draadglas toegepast, 20 cm daarvan af zijn stalen ramen geplaatst, waarvan de ruiten ook met stopstara zijn vastgezet. Alle deuren en kozijnen zijn eveneens van staal; de kozijnen zijn van geplooid plaat met toepassing van hardsteenen neuten, welke laatste constructie weliswaar iets kostbaarder is, maar op den duur het groote voordeel heeft, dat bij het schoonhouden der vloeren met water, geen roest kan ontstaan. De meeste deuren zijn van dubbele plaat, geheel vlak, waartusschen 3 lagen Celotex; de toiletdeuren hebben enkele plaat. Stalen binnenwanden hebben een uitgebreide toepassing gekregen. Ook deze heb ik gemeend niet vlak op den grond, maar op hardsteenen plinten te moeten plaatsen. Bovenaan is tusschen deze wanden en de plafonds en balken een ruimte gehouden van 5 cm, die met ijzeren plaat is afgesloten. Dit heeft het voordeel, dat wanneer nog eens leidingen moeten worden gelegd — en niemand is er zeker van, dat dit niet wel eens geschieden zal, — men deze niet door het glas behoeft te voeren, maar boven de pui kan houden. Zoodoende was de hoeveelheid hout, die aan het gebouw verwerkt zou worden, reeds klein; bij het uitvoeringsontwerp is er naar gestreefd het hout geheel uit het gebouw te weren en dit is na het oplossen van enkele puzzles gelukt. Aan het gebouw is geen enkel stukje hout verwerkt; de geheele trapafwerking met de open liftschacht en de liftkooi zijn uitgevoerd in metaal, ook de vaste banken in de hal zijn van staal. De tourniquets zijn van aluminium en staal, terwijl voor den hoofdingang met de luifel brons gekozen werd; de plinten werden

van geplooid plaat of tegels, voor de schilderijlijstjes is getrokken staalprofiel genomen. Ik heb daar, meen ik, mede bereikt, dat aan den eisch van minimaal onderhoud zoo goed mogelijk is voldaan. Ik verwacht, dat bij het dubbel geschapeerde ijzerwerk de onderhoudskosten van het buitenschildderwerk zeer klein zullen zijn, zooals ook de schildersrekening van dit gebouw laag is geweest. Onwillekeurig ben ik al op details gekomen en keer nu vlug tot het plan terug. De situatie laat zien hoe de eigenaardige vorm van het grondvlak is ontstaan. De voorgevel met den hoofdingang liggen aan de Hookade; de lokalen voor de verschillende afdelingen moesten zoo gunstig mogelijk ten opzichte van de fabriek worden geprojecteerd. Wegens de belendingen moest een lichtkoof worden gemaakt; deze lijkt in het plan vrij klein, maar het licht is overal in het gebouw zeer voldoende, doordat ik er op bedacht was, dat de lichtinval zoo min mogelijk wordt belemmerd. Aanvankelijk is het voornemen geweest zoo min mogelijk afgescheiden kamers te maken, dus op zijn Amerikaansch chefs en ondergeschikt personeel in één groote ruimte te laten werken. Maar wat in Amerika mogelijk is, kan daarom nog niet zoo maar in ons land en na ernstige overweging werd tot onderverdeling besloten. Door deze vele kleinere ruimten was een kleine traveebreedte noodig; ik nam die 1.32 m met ramen van 0.88 m. Baksteen blijft voor mij in ons klimaat nog altijd het beste materiaal voor gevels; ik nam een gele steen van de Belvédère te Maastricht en paste die toe met spouwmuur. Als mortel heb ik genomen 1 cement, 1/5 kalk en 4 zand, welke samenstelling geen noemenswaardigen uitslag gegeven heeft. Van belang achtte ik het daarbij om allen raamdorpels en muurafdekkingen minstens 6 cm voorsprong te geven, zooals naar ik meen ook in enkele gemeentelijke bouwverordeningen is voorgeschreven. Voorbeelden zijn er te over om aan te toonen, dat een kleinere voorsprong in ons vochtige klimaat verkeerd is.

TERRAS. 2e VERDIEPING

KANTOORLOKAAL BEGANE GROND

KANTOORGEBOUW KON. FABRIEK F. W. BRAAT TE DELFT

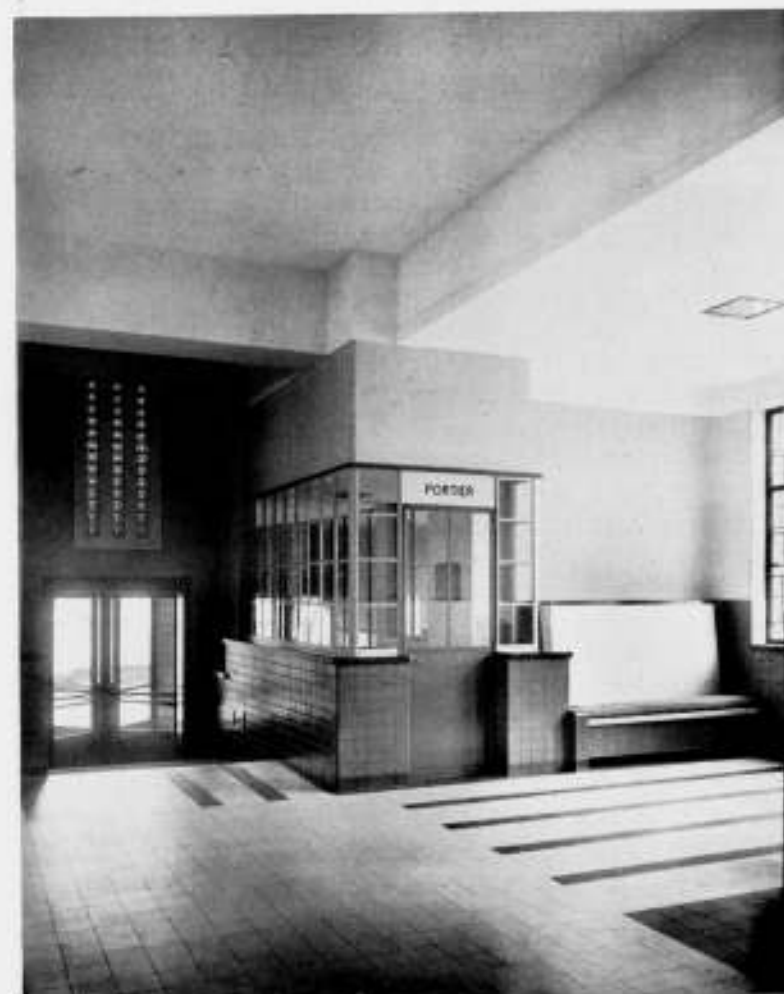
ARCHITECT IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK B.N.A.

HOOFDINGANG

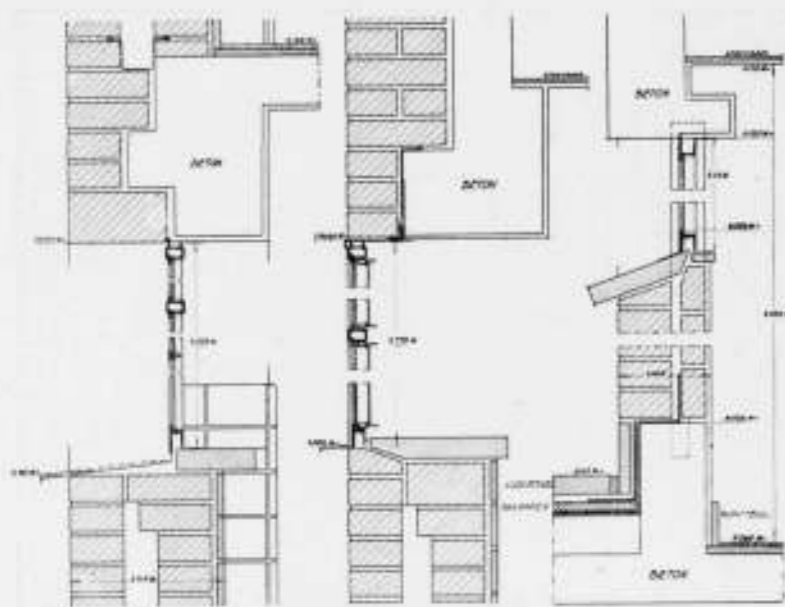
ACHTERINGANG

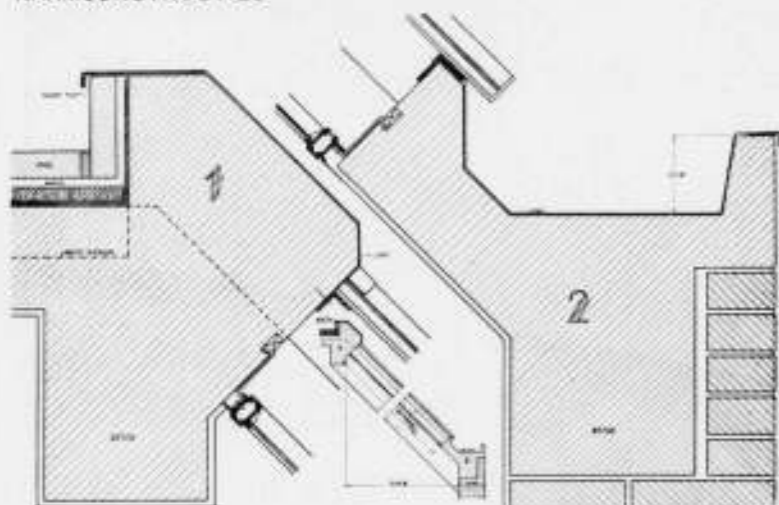
HAL
KANTOORGEBOUW KON. FABRIEK F. W. BRAAT TE DELFT

GANG 2e VERDIEPING
ARCHITECT IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK B.N.A.
389

RAAMCONSTRUCTIES

BOVENLICHT CONSTRUCTIES

TRAPHAL BEGANE GROND
KANTOORGEBOUW KON. FABRIEK F. W. BRAAT TE DELFT

De vloeren en kolommen inwendig zijn uiteraard van gewapend beton; aan de gevelzijde rust deze gewapend betonconstructie op de steensbinnenspouwmuuren, zoodat ik hier geen hinderlijke betonkolommen kreeg. In de uitvoering heeft het gelijktijdig optrekken van metselwerk en betonwerk geen moeilijkheden gegeven. Het constructiesysteem leidde er toe, dat op de 2e verdieping aan de lichte zijde een cantilever constructie moest worden toegepast, waarbij zich de ongezochte gelegenheid

voordeed lange reeksen ramen zonder muurdammen te plaatsen. Ik spreek hier uitdrukkelijk van een ongezochte gelegenheid om te laten uitkomen, dat voor mij dit constructiesysteem geen uitgangspunt moet zijn en het dan ook niet is geweest. Het was belangwekkend uit de transmissieberekeningen te zien, hoeveel meer verwarmend oppervlak voor de centrale verwarming er bij deze groote glasvlakten noodig was dan langs de andere gevels van het gebouw. Bij de hogere kosten van verwarming in den winter, ben ik ook huiverig om meer glas in de gevels aan te brengen dan noodzakelijk is, omdat voor een goede zonwering in den zomer m.i. nog geen oplossing gevonden is. Boven de ramen in den Zuidgevel is een constructie gemaakt, waarin zonneschermen kunnen worden opgerold, maar voorloopig zijn die schermen nog niet aangebracht, omdat de opdrachtgever de onderhoudskosten zeer hoog acht. Ik wist er toen niets beters op te vinden, dan de bovenhelft der ramen te bezetten met een soort matglas, dat de directe zonnestralen tegenhoudt; afdoende is dat echter niet geheel. Na de ingebruikname in Mei j.l. is gebleken, dat in dit gebouw, dat verschillende collega's waarschijnlijk te „gesloten” zullen vinden, de zon nog wel hinder veroorzaakt. Ik voor mij ben daarom blij, dat ik hier niet meer glas heb toegepast en ik meen dat allen, die er werken, ook niet meer glas zouden wenschen.

Aan de afwerking der platte daken is bijzondere zorg besteed; die platte daken zijn in principe vaak juist, maar mijn ervaring leert mij steeds meer dat goede constructies hierbij, vooral als men een onregelmatig plan heeft, zooals hier, kostbaar zijn. Bezuinigen daarop wreekt zich echter op den duur dubbel en dwars.

Voor de centrale verwarmingsinstallatie was warmwater-circulatie aangewezen; in het ketelhuis is getracht een modeluitvoering te laten zien; een der ketels wordt met olie gestookt, hetgeen vnl. in voor- en najaar geschiedt zal, de andere ketels zijn voor nootjes kolen. In het souterrain zijn verder ondergebracht de rijwielberging, de garderobes, het archief, een verbandkamer en eenige berguimten.

Wat de architectuur betreft merk ik alleen op, dat ik het met de Schoonheidscommissie eens was, dat in het Delftsche stadsbeeld opdringerig werk niet gewenscht is en dat bescheidenheid van den architect een deugd zou kunnen zijn.

In het trappenhuis is het glas in lood raam ontworpen door den Heer V. Huszar; het geeft daar een prachtig kleurspel en doet het naar mijn meening in het karakter van het gebouw zeer goed.

Het werk is uitgevoerd door de Nederlandsche Aanneming Mij. v/h Fa. Boersma; opzichter was de Heer C. Dijk. Zij zijn er in geslaagd het gebouw zoodanig af te werken, dat een woord van lof hun ten volle toekomt.

De Heer Ir. K. Bakker berekende en detailleerde het gewapend betonwerk, Ir. F. R. Th. Kröner was adviseur voor de elektriciteitswerken.

Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

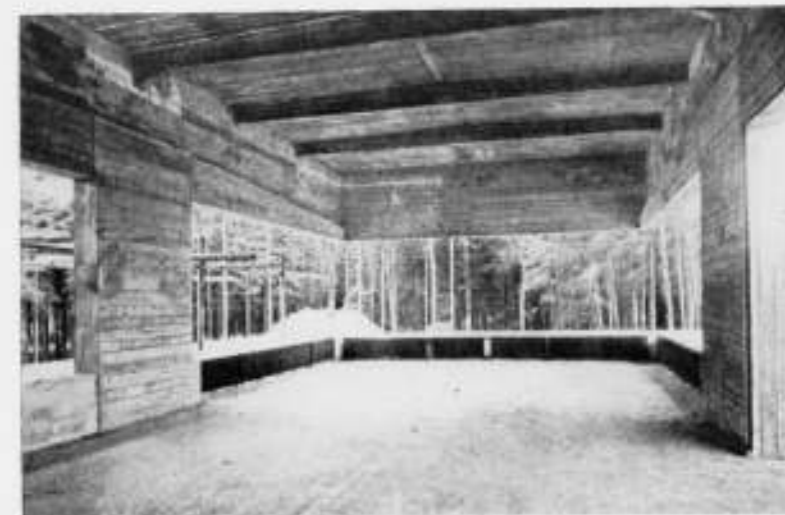
HET SONNENBAD-CAFÉ VAN HET NÜRNBERGER STADION.

In het laatste nummer van „Moderne Bauformen” Verlag Julius Hoffmann, zijn enkele afbeeldingen en een constructietekening opgenomen van het „Sonnenbad-Café” van het Nürnberg Stadion van architect O. E. Schweizer te Karlsruhe. Het merkwaardige van dit eenvoudige bouwwerkje is de groote vrijdragende gewapend beton-constructie die (links en rechts) over een lengte van 8 m vrij zweeft, waarbij nog een luifel van 3 m overstek moet worden geteld. Het uitzicht op de natuur is waarlijk „onbelemmerd”.

Goedkoop schijnt de constructie niet geweest te zijn. Maar de afwezigheid van 1 steunenden paal brengt hier honderdvoudig haar rente op...

SONNENBAD-CAFÉ BIJ HET NÜRNBERGER STADION

EXTERIEUR EN INTERIEUR TIJDENS DEN BOUWEN VOLTOOID.
ARCHITECT O. E. SCHWEIZER TE KARLSRUHE

PRIJSVRAAG, UITGESCHREVEN DOOR DE NEDERLANDSCHE REISVEREENIGING, N.R.V., VOOR EEN NIEUWEN KOP VOOR HAAR ORGAAN „REIZEN EN TREKKEN”.

Het Bestuur van de Nederlandsche Reisvereniging schrijft een prijsvraag uit voor een „kop” voor haar orgaan „Reizen en trekken” onder de navolgende voorwaarden:

1o. De kop kan, hetzij op suggestieve wijze uitdrukking geven aan het doel van de Vereeniging, d.i.: „het bevorderen van het reizen en de culturele vruchten daarvan” onder de Nederlanders, hetzij geheel vrij opgevat worden.

De ontwerper is geheel vrij in zijn vinding en zal daarbij, uit den aard der zaak, gebruik kunnen maken van voorstellingen die op het reizen, het verkeer en de verkeersmiddelen betrekking hebben en van de symbolen die daarop toepasselijk zijn te achten; wanneer hij ook initialen wenscht te gebruiken, dan komt daarvoor alleen in aanmerking de lettercombinatie: N. R. V.

In ieder geval zal de kop de navolgende gegevens moeten bevatten:
REIZEN EN TREKKEN

Officieel orgaan der Nederlandsche Reisvereniging. Centraal Bureau: Laan van Meerdervoort 53-D, 's-Gravenhage. Telefoon: 333966, Postgiro 33333.

Het formaat van het, wekelijks in ruim 50.000 exemplaren verschijnende blad, is 44 bij 30 cm en dat van den Kop is 24½ bij 9 cm.

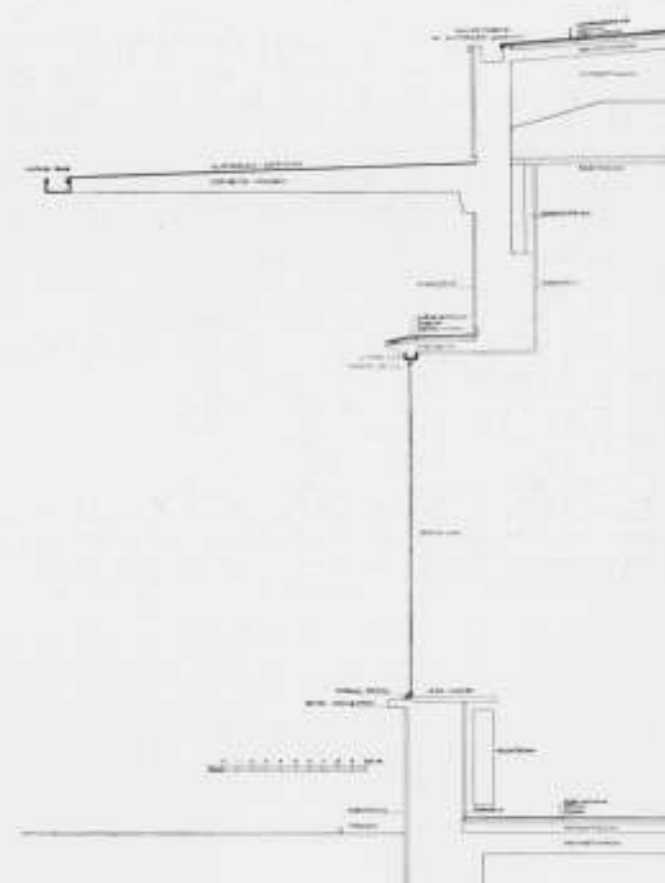
2o. Gevraagd wordt eene tekening op ware grootte, waarbij rekening kan worden gehouden met alle middelen der grafische en typografische kunst, mits in één kleur en op een wijze geschikt voor rotatiedruk.

De ontwerpen moeten worden geteekend op wit papier, groot 30 bij 15 cm en worden opgezet op een gekleurd carton van 1 à 2 mm dikte, groot 40 bij 25 cm.

3o. Uitgelooft worden:
Een eerste prijs groot f 150.—
Een tweede prijs groot f 100.—
Een derde prijs groot f 75.—

terwijl de Jury het recht zal hebben aan ten hoogste 5 ontwerpen eervolle vermeldingen toe te kennen.

4o. De ontwerpen zullen worden beoordeeld door eene Jury bestaande uit de navolgende heeren:

VERTICALE DOORSNEDE RAAMCONSTRUCTIE VAN HET SONNENBAD-CAFÉ BIJ HET NÜRNBERGER STADION. (UIT „MODERNE BAUFORMEN” VERLAG JULIUS HOFFMANN)

Prof. Huib Luns, Hoogleraar aan de Technische Hoogeschool te Delft. In L. C. Kalff, Leider der Publiciteitsafdeeling der Philipsfabrieken te Eindhoven.

A. Pieters, Directeur van het Centraal Bureau der Nederlandsche Reisvereniging te 's-Gravenhage.

Zij zal haar oordeel neerleggen in een gemotiveerd rapport binnen een week na den datum van inzending der ontwerpen, welk rapport zal worden gepubliceerd in „Reizen en Trekken” en dat bij de na te noemen tentoonstelling der ontwerpen ter kennisneming zal liggen. De zenders onderwerpen zich onvoorwaardelijk aan de uitspraak der Jury.

90. De ontwerpen worden vrachtvrij, vlak verpakt, ingewacht uiterlijk op 30 November 1932 aan het adres van den Redacteur van „Reizen en Trekken”, Laan van Meerdervoort 53d, te 's-Gravenhage.

Zij moeten worden gemerkt met een motto bestaande uit een of meer woorden of een getal, welk motto eveneens moet voorkomen op de bij het ontwerp behoorende stukken en op de emballage, op welke laatste tevens de woorden: „Prijsvraag Kop” moeten geplaatst worden.

110. Inlichtingen kunnen tot 25 October 1932 schriftelijk worden gevraagd aan het adres van den Redacteur van „Reizen en Trekken”, Laan van Meerdervoort 53d, 's-Gravenhage.

Vragen, die naar het oordeel van de Jury daarvoor in aanmerking komen, zullen worden beantwoord in „Reizen en Trekken” binnen een week na den 1sten November.

130. Voor zoover niet reeds uit de bepalingen van het programma blijkt, zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Nationale Prijsvraagregelen A.N.P. van 1927.

140. De deelneming aan deze prijsvraag staat open voor alle Nederlanders en exemplaren van het volledige programma zijn op franco aanvraag kosteloos verkrijgbaar aan het adres van den Redacteur van „Reizen en Trekken”, Laan van Meerdervoort 53d, 's-Gravenhage.

NATUURLIJKE VENTILATIE VAN VERBLIJFSRUIMTEN.

Door Prof. Hzhöfer werden onderzoeken over bovengenoemd onderwerp gepubliceerd in het tijdschrift Archiv für Hygiene und Bakteriologie, Bd. 105, Hft. 322.

De natuurlijke ventilatie werd nagegaan door het bepalen van het koolzuurgehalte van de kamerlucht, dat bij het begin van de proef op 1% gebracht werd met behulp van koolzuurtoevoeging uit een stalen flesch.

In de eerste plaats bleek de wind de natuurlijke ventilatie in hoofdzaak te bepalen, temperatuurverschillen speelden een zeer ondergeschikte rol.

Gemiddeld vond men voor twee vertrekken van 57 resp. 84 m³ inhoud met ieder een venster met dubbele ramen een natuurlijke ventilatie van 0,52 resp. 0,32 maal de lokaalinhoud per uur. Deze verschillen vinden hun verklaring in de uiteenlopende plaatselijke omstandigheden, zooals verdieping-hoogte, windstreek, ingesloten ligging. Uitdrukkelijk wordt gewezen op de zooveel gunstiger natuurlijke ventilatie bij vertrekken op de hoogere verdiepingen, speciaal bij die op de bovenste étage.

Het twee maal per uur openen en sluiten van de kamerdeur bleek de natuurlijke ventilatie met 10% te vergrooten, het open houden van een kacheldeurtje 20%, het openen van een geperforeerde schijf in het bovenraam 74%.

Het openen van een ventilatiekoker boven de kachel gaf een zeer groote ventilatie, doch uit warmte-economisch oogpunt is deze wijze van ventileren af te keuren.

Amersfoort.

F. G. UNGER.

HET LEIDSCHEN STADHUISVRAAGSTUK.

Als men het overblijfsel van den ouden gevel van het door den brand vernielde stadhuis op het oogenblik met aandacht gadeslaat, dan ontdekt men hier en daar op steenen hiërogliefen aangebracht. Deze ontdekking heeft ons aanleiding gegeven om onderzoek uit te gaan in de hoop en de verwachting iets over de beteekenis van deze hiërogliefen aan de weet te komen, hetgeen inderdaad gelukt is.

In de vergadering van den gemeenteraad van 11 Juli j.l. is onder meer aangenomen een voorstel van B. en W. waarbij zij gemachtigd werden: ten aanzien van den ouden gevel die maatregelen te treffen, die in overleg met de rijkscommissie voor de monumentenzorg en met de commissie van advies noodig zullen blijken om den ouden gevel van het raadhuis te beschermen, desnoods af te breken en tijdelijk op te bergen.

Sinds eenigen tijd is de heer Bon, opzichter van de rijkscommissie voor monumentenzorg, te Leiden gedetacheerd, waar hij in het voormalig woonhuis van Prof. Kan. dat destijds door de gemeente is aangekocht, ijverig bezig is den gevel, zooals hij thans is en hoe hij vermoedelijk worden zal, op te tekenen te brengen. Zooals wij destijds hebben gemeld, is een groot aantal brokken en stukken van den omvergetrokken gevel veilig opgeborgen en men is thans bezig te onderzoeken in hoeverre deze hetzij weer gebruikt, hetzij door nieuw materiaal vervangen kan worden. De bovenbedoelde hiërogliefen houden met deze werkzaamheden verband. De kans is groot, dat het niet noodig zal zijn de thans nog overeind staande resten van den ouden gevel af te breken.

Doch ook in ander opzicht ziet het er naar uit alsof thans met het voorbereidend werk van den stadhuisbouw voortgang gemaakt wordt.

In een onlangs gehouden vergadering van den gemeenteraad bevatten de actetasschen van de meeste leden van de commissie van fabricage het concept voor het werkprogram dat aan de architecten, die tot het maken van plannen zijn uitgenoodigd, zal voorgelegd worden. Dit concept zou behandeld worden in een in het gebouw van Gemeentewerken aan de Breesstraat te houden vergadering van de commissie van fabricage onder voorzitterschap van wethouder Splinter. Tot deze vergadering waren ook uitgenoodigd de leden van de commissie van advies voor de stadhuisplannen. Zoals uit het bovenstaande blijkt, gaat men met de oplossing van het stadhuisvraagstuk stapje voor stapje vooruit, al zal het wel nog eenige jaren duren alvorens het nieuwe gebouw zal kunnen worden ingewijd.

(N. R. Cr.).

STUDIËREIS NAAR DE SOWJET-UNIE VOOR NEDERLANDSCHE INGENIEURS, ARCHITECTEN, ECONOMEN, TECHNICI EN STUDENTEN: DELFT, ROTTERDAM EN WAGENINGEN.

Het Staatsreisbureau der Sowjet-Unie „Intourist” organiseert naar aanleiding van de sterk groeiende belangstelling in Nederland voor den Opbouw in de Sowjet-Unie, een Studiereis, die samenvalt met de viering van het 15de Jubileum der Revolutie op 7 November in Moskou.

Vertrek: Amsterdam, 31 October 1932, 's avonds.

Duur: 21 dagen.

Prijs: f 350.—

Reisroute: Amsterdam-Berlijn-Leningrad (3 d.)-Moskou (4 d.)-Charkow (2 d.)-Rostow a/Don (2 d.)-Dnjeprstrojv (1 d.)-Kiew (2 d.)-Berlijn-Amsterdam, (20 November 1932).

Leningrad: Autotocht door de stad, Smolny-Instituut, Taurische Paleis, Peter en Paulsvesting, Eremitage, Winterpaleis, Arbeidersclubs, Academie van Wetenschappen, nieuwe arbeiderswijken, nieuwbouw, fabrieken en bedrijven.

Moskou: Demonstratie op het Rode Plein, autotocht door de stad, Kreml, Tretjakow Galerij, bezoek aan sociale en cultureele instellingen, Fabriekskuchen, Electrosawod enz.

Charkow: (Oekraïne): Paleis der Staatsindustrie (wolkenkrabber in ijzerbetonconstructie), Tractorenfabriek, nieuwe stadswijken en arbeiderswijken, Cultuurpark, nieuw centrum der stad in aanbouw aan de peripherie van de oude stad.

Rostow aan den Don: Fabriek van Landbouwwerktuigen (Selmashstroj), Woon-commune, autorit naar het sowjetstaatslandbouwbedrijf Werbluë (Kameel), tevens landbouwproefstation, waar de nieuwste landbouwmachines, bemesting enz. worden toegepast.

Dnjeprstroj: De stuwdam in den Dnjepr, die onlangs in bedrijf is genomen met de daarbij gebouwde fabrieken, combinaten en de socialistische stad in aanbouw.

Kiew: Het eeuwenoude Holenklooster Lavra, thans ingericht als antireligieus museum, een collectief landbouwbedrijf, het nieuwe station, bezoek aan de Oekraïnsche Academie van Wetenschappen.

De reis wordt door de deelnemers gemeenschappelijk ondernomen. Terwijl de reisroute dus vaststaat, hebben de deelnemers in de steden zelve de gewenscht vrijheid van beweging, doch moeten dan alle daaruit ontstane kosten zelf bestrijden.

In den prijs van f 350.— zijn alle kosten van reizen en verblijf van Amsterdam tot Amsterdam inbegrepen, behalve: Poolsch transit-visum heen en weer (f 2.50).

Eten en drinken in den trein van Amsterdam-Leningrad en van Kiew-Amsterdam.

De Reis per spoor van Amsterdam tot de Russische grens en van de Russische grens tot Amsterdam is tweede klas.

De reis in de Sowjet-Unie wordt gemaakt in de derde categorie, d.w.z. in de hotels krijgen de deelnemers als regel geen kamer alleen, de voeding bestaat uit ontbijt en twee warme maaltijden. In de treinen wordt harde banken gereisd, waarbij alle reizigers een besproken ligplaats hebben en des nachts dekens, lakens, een matras, een hoofdkussen, een sloop en een handdoek worden verstrekt (het beddegoed wordt onder staatscontrole gesteriliseerd).

Aanmeldingen: vóór 25 October 1932.

INTOURIST

Vertegenwoordiging voor Nederland:

A. P. PRINS, Amsterdam.

Meerhuizenplein 34, Tel.: 24173.

WOLKENKRABBER TE BRUSSEL.

De gemeentebesturen van Brussel en St. Josse-ten-Noode hebben in principe het plan goedgekeurd tot het bouwen van een wolkenkrabber, die niet minder dan 35 verdiepingen zal hebben en die 135 m hoog zal zijn. Dit gebouw zal dus het torengebouw van Antwerpen, dat thans het hoogste woonhuis van Europa is, met elf verdiepingen en 51 meter overtreffen. Het zal worden opgetrokken op het kruispunt van de Koninklijke Straat en de Kruituinlaan.

De plannen voor dit gebouw zijn gemaakt door den Antwerpschen architect Vanhoenacker.

(H.bl.).

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 30 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 22 OCT. 1932 No. 43 DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. Ledenvergadering B.N.A. te Rotterdam op Zaterdag 29 October 1932, des v.m. 11 uur, in de daktuinzaal van Hotel „Atlanta” aan den Coolsingel.

AGENDA:

10. Opening.

20. Notulen van de vorige vergadering (in concept opgenomen in de off. med. van 8 Oct. no. 28).

30. Mededeelingen.

40. Ingekomen stukken.

50. Wijziging Statuten en Huishoudelijk Reglement betreffende de §§ van de Commissie van Geschillen.

60. Behandeling Eindontwerp Algemeene Regelen 1932. (Dit eindontwerp is aan de leden toegezonden.)

70. Rondvraag.

De toelichting op de agenda is opgenomen in de off. med. van 8 Oct. no. 28.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED.,
J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 29 OCTOBER N° 44

FRONTGEVEL DIACONESSEN ZIEKENHUIS TE ARNHEM
ARCHITECTENBUREAU POSTHUMUS MEIJES EN VAN DER LINDEN ONTWERP *h. j. v. b. LINDEN*

HET DIACONESSEN ZIEKENHUIS TE ARNHEM.

Bouwdirectie. Het Bestuur van het Ned. Hervormd Diaconessenhuis, te Arnhem.

Bouwplaats. Een terrein omsloten door de Isaac Evertslaan, de van Nispenstraat en de van Lawick van Pabststraat, te Arnhem.

Ligging op het terrein. Het gebouw is zoodanig op het terrein geprojecteerd, dat de toegangen naar hun aard konden worden gesplitst, en wel als volgt:

- a. Toegang ziekenhuis, op den hoek der van Lawick van Pabststraat en de van Nispenstraat;
- b. Toegang naar de keukenafdeeling, wasscherij en werkplaatsen en tevens toegang voor de polikliniek, aan de Isaac Evertslaan;
- c. Toegang tot kolenberging en tevens afvoer huisvuil en asch, op den hoek Isaac Evertslaan en de van Nispenstraat;
- d. Toegang zusterhuis, aan de van Nispenstraat.

Het gebouw is tegen een heuvel aangebouwd en heeft zoodoende een niveauverschil tusschen den toegang van zieken- en zusterhuis van 10.20 m, zoodat men door den hoofdingang van het ziekenhuis binnekomende, doorlopende uitkomt op de 3e verdieping van het zusterhuis.

De keukenoprit komt uit op het niveau 49.20, op een binnenplaats, waar omheen zijn gegroepeerd de centrale keuken met nevenruimten, de wasscherij en de werkplaatsen, kortom alle dienstafdeelingen van het geheele huis.

Het gebouw is met zijn front gekeerd naar den tuin, welke op het Zuiden is gelegen.

Algemeene indeeling van het gebouw. Het gebouw is verdeeld in een zusterhuis en een ziekenhuis. Deze scheiding is consequent doorgevoerd. Het zusterhuis heeft zijn front met hoofdingang aan de van Nispenstraat en het ziekenhuis heeft zijn ingang aan de van Lawick van Pabststraat.

Het Zusterhuis bevat $\pm$ 145 kamers voor de zusters.

Iedere zuster heeft een eigen kamer, terwijl voor de dienstboden zaaltjes voor vier bedden zijn ingericht.

Verder is een afdeeling voor rustende zusters aanwezig met een eigen huiskamer en keuken. Voorts een groote eetzaal en recreatiezaal voor de zusters.

Het Ziekenhuis is ingericht voor 210 patiënten welke zijn onderverdeeld in 3e klasse, tusschenklasse, 2e en 1e klasse, kinderafdeeling, met een groote afdeeling voor zuigelingen. Kraamafdeeling.

Ten dienste van het ziekenhuis zijn nog de volgende afdeelingen aanwezig:

Polikliniek, Poliklinische operatieafdeeling, Röntgenafdeeling, Afdeeling voor physische therapie (is nog niet ingericht), Groote operatieafdeeling, Hoogtezon en diathermie, Administratie, Wasscherij met centrale desinfectie.

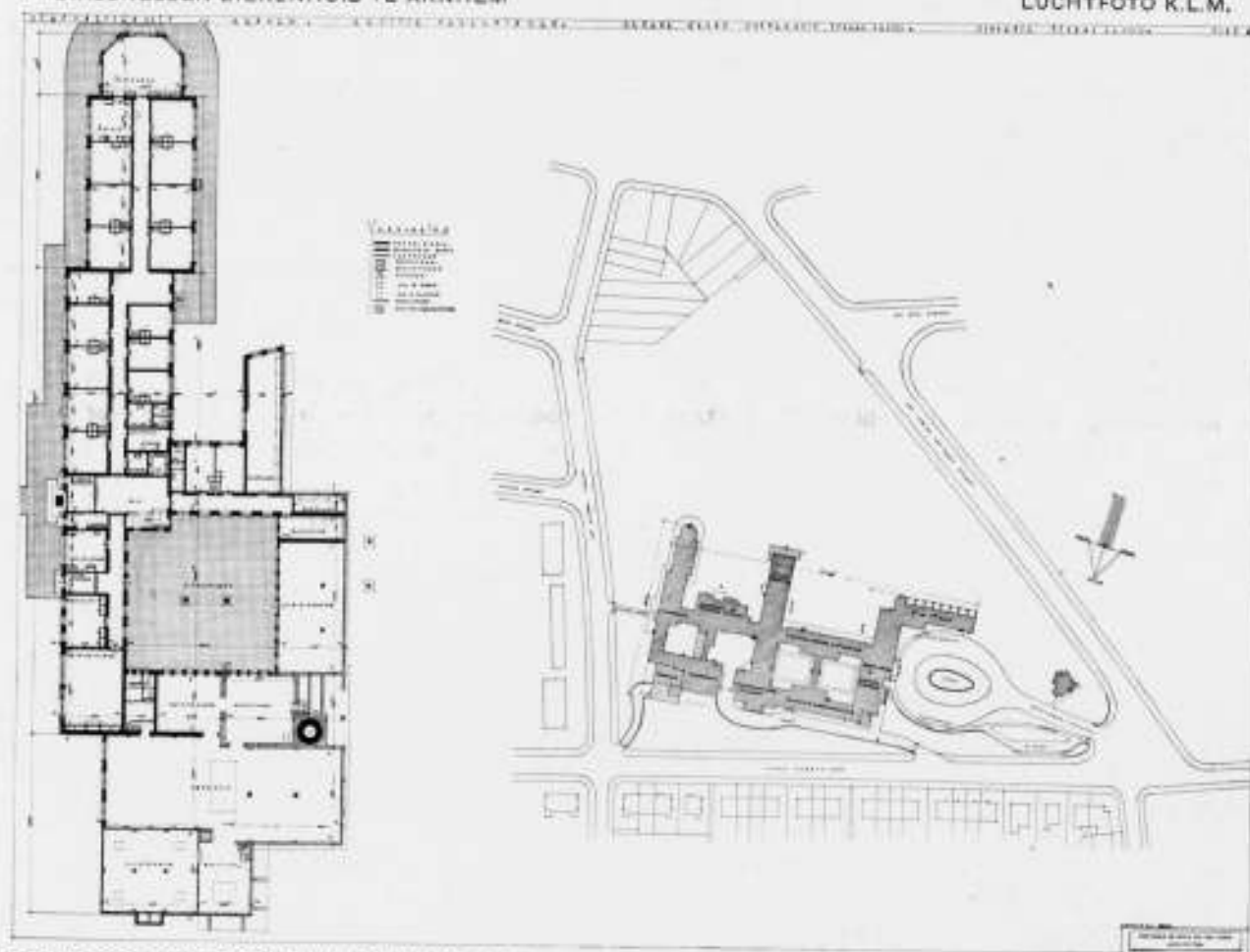
Bij het projecteeren van het geheele complex stonden eenige vaste principes op den voorgrond.

1. Scheiding tusschen zieken- en zusterhuis.
  2. De loopende patiënten van buiten moeten de behandelingsruimten kunnen bereiken zonder de eigenlijke ziekenhuisgangen te betreden. De behandelingsruimten als er zijn Röntgen Afd., Physische therapie en Hoogtezon, moeten wederom vanuit het ziekenhuis bereikbaar zijn, zonder het loopende publiek te kruisen.
  3. Elke afdeeling moet een zoo volledig mogelijke verpleegafdeeling zijn met alle daarbij behoorende nevenruimten als theekeuken, badkamer, berging, spoelkamer, behandelkamer, linnenkamer en toiletten. Dit om het geloop in huis zooveel mogelijk te verminderen.
  4. De ziekenafdeelingen alle naar het Zuiden georiënteerd met veel uitzicht op den tuin. De dienstafdeelingen en gangen zoodoende op het Noorden.
- De kapel en keuken en wasscherij zooveel mogelijk centraal in het geheele plan.

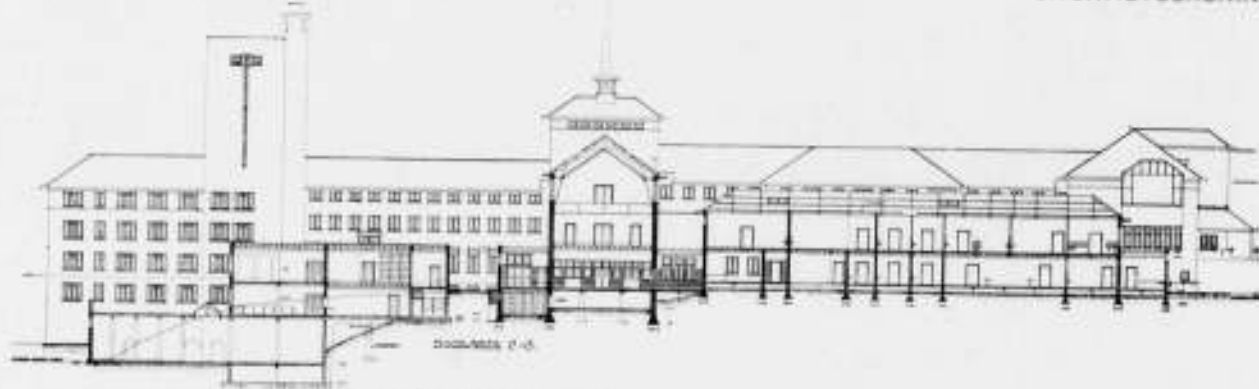
DIACONESSEN ZIEKENHUIS TE ARNHEM

LUCHTFOTO K.L.M.

BEGANE GROND ZUSTERHUIS EN KETELHUIS

SITUATIE-TEEKENING

DOORSNEDEN-TEKENING DIACONESSEN ZIEKENHUIS TE ARNHEM
ARCHITECTENBUREAU POSTHUMUS MEIJES EN VAN DER LINDEN
ONTWERP Ir. J. v. B. LINDEN

Het ketelhuis op den Noord-Oosthoek van het terrein en tevens op het laagste punt.

De circulatie in huis gaat over drie trappenhuisen, waarvan één uitsluitend ten dienste van het zusterhuis is.

De beide andere zijn voor het ziekenhuis en zijn gelegen in de centrale hal en in de hal naast den hoofdingang van het ziekenhuis. In deze fronthallen zijn de liften opgesteld. Voor het zusterhuis een gewone personenlift en voor het ziekenhuis twee bedden liften voor het vervoer van zieken.

In de centrale hal is tevens nog een personen-goederenlift voor het vervoer van de wasch en andere zaken van de verschillende afdelingen. Verder zijn in de beide hallen in het ziekenhuis spijzenliften aangebracht voor vervoer van het eten naar de afdelingen.

Als zaaltype voor de 3e klasse is gekozen een zaal voor 16 bedden, welke door lage schotten van 2 m hoogte is onderverdeeld in compartimenten van 4 bedden. De bedden zijn dan geplaatst evenwijdig met de ramen. Elke verdieping heeft twee van deze zalen. Tusschen de beide zalen is de z.g.n. sluis gelegen, waaromheen zijn gegroepeerd de linnenkamer, de spreekkamer, behandelkamer en de toiletten. Aan den kop van het complex is de theekeuken, badkamer en een ruimte voor opberging van de kleren der patiënten.

Aan het eind van iedere verdieping is aan den kop van den vleugel een terras hetwelk aan de zijanten gesloten is voor verpleging in de openlucht. Verder heeft iedere verdieping een dagverblijf voor de patiënten.

De tusschenklasse bestaat uit zaaltjes, waar door het plaatsen van schotten boxen worden verkregen, waarin een of twee bedden staan, terwijl een gang het overzicht van het personeel vergemakkelijkt. De 2e klasse bestaat uit kamers voor een bed, groot 3 x 4,5 m.

De 1e klasse is groot 4 x 4,5 m en daar heeft iedere kamer een terras aan den tuin gelegen.

De Kinderafdeling ligt op de bovenste verdieping van den 3e klasse vleugel, om zodoende zoo min mogelijk hinder van deze van nature luidruchtige afdeling te hebben. Zij bestaat uit zaaltjes, een open en gesloten boxenafdeling en een afdeling voor zieke zuigelingen.

Als hoogte van vloer tot plafond is in het ziekenhuis voor zalen en kamers 3,5 m aangehouden. In het zusterhuis is deze hoogte 2,85 m.

Gegevens betrekking hebbende op materialen, constructie en uitvoering.

De aanbesteding was publiek en het werk werd opgedragen in Februari 1930 aan de laagste inschrijfter de firma Draisma en Woudstra te Arnhem. In Maart 1930 werd met het graafwerk ter plaatse begonnen.

De oplevering geschiedde Augustus 1932.

Fundeering op staal van metselwerk. Ter plaatse van het groote niveauverschil in het terrein zijn gewapend betonmuren gemaakt. Het grootste niveauverschil is bij het ketelhuis waar deze betonmuur ± 10 m hoog is. De benodigde tegendruk is verkregen door dezen muur zijdelings te laten steunen op den watertoren en het zusterhuis. Hierdoor zijn verschillende gangvloeren in zijn geheel als balk opgevat. Hierdoor kon worden vermeden het maken van zware steunbeeren.

Buitenmuren. Spouwmuren, aan de binnenzijde een steen en buiten een halve steen. Deze zijn op de normale wijze met spouwankers aan elkaar verbonden en ter meerdere stijfheid zijn per verdieping ter hoogte van de balklagen geteerde steenen door de spouw heengestoken, niet als een doorgaande laag, maar om en om, zoodat de ventilatie der spouw gehandhaafd blijft. De buitenmuren bestaan uit geel genuanceerde klinkers, de binnenmuren uit rood.

Vloeren. De gangen en trappenhuisen en alle behandelingsafdelingen gewapend beton.

De zalen en kamers houten balklagen met losse plafondhangers. In zusterhuis alle vloeren houten balklagen, behalve de trappenhuisen, badkamers en toiletten.

De trappen en hallen zijn bedekt met granito. De gangen, waaraan ziekenafdelingen zijn gelegen hebben een plint van granito, waartusschen een looper van 5 mm dik rubber; tevens zijn de plafonds hier uitgevoerd als balkplafond met celotex ertusschen, dit om het schallen in de gangen zooveel mogelijk te voorkomen.

De overige gangen in het ziekenhuis zijn van granito. De operatie- en behandelingsruimten, zoomede toiletten, spoelkamers, theekeukens, badkamers, enz. zijn granito. De kleur is hiervan licht gehouden, behalve voor de operatieafdeling, waar deze vloeren donker van kleur zijn om de oogen zooveel mogelijk rust te geven.

De vloeren in zalen en ziekenkamers zijn als volgt uitgevoerd. Op de balklagen zijn strooken kurklinoleum van 7 mm dik gespijkerd, waarop de houten vloeren rusten. Op den houten vloer is geplakt met kit, haarvilt dik 5 mm en dit is onder de plinten 2 mm opgezet. Hierop zijn gelegd de estrich vloeren dik 2 cm, waarop geplakt het linoleum, dik 3,3 mm. In het zusterhuis is op den houten vloer en ondervloer een treetex board, dik 6 mm, gelegd, waarop het linoleum, dik 2 mm, is geplaatst.

De gangen in het ziekenhuis, waaraan de ziekenvertrekken zijn gelegen, zijn belegd met rubber, dik 5 mm.

In de centrale keuken zijn gebobbelde tegels gelegd om het buitensporig glad worden te voorkomen. De eet- en recreatiezaal hebben een rift-vloer, welke met Bruynzeellak zijn gelakt. De Röntgen Afd. is uitgevoerd met parketvloeren.

Wanden. Uit zuinigheidsoverwegingen is de toepassing van tegels achterwege moeten blijven en is hiervoor als wandbekleding fortoliet gekozen. De dienstruimten, als theekeuken, badkamers, toiletten, behandelingskamers en operatieafdeling en polikliniek hebben deze wandbekleding.

Van de 3e klasse- en tusschenklassezalen zijn de wanden en plafonds geschuurd en in een lichte kleur in olieverf geschilderd. De gangen en trappenhuisen zijn eveneens in olieverf geschilderd.

De 1e en 2e klasse zalen zijn tot op 2,10 m hoogte behangen met salubra behangsel dat met water en zeep afwasbaar is. De wandtafel nissen zijn in de 2e klasse kamers geschilderd met zuurbestendige zuso verf. In de 1e klasse zijn deze nissen bekleed met tegels. Boven het behang zijn de wanden en plafonds geschilderd.

In het zusterhuis zijn de kamers tot over de schilderijlijst eveneens met salubra behangen.

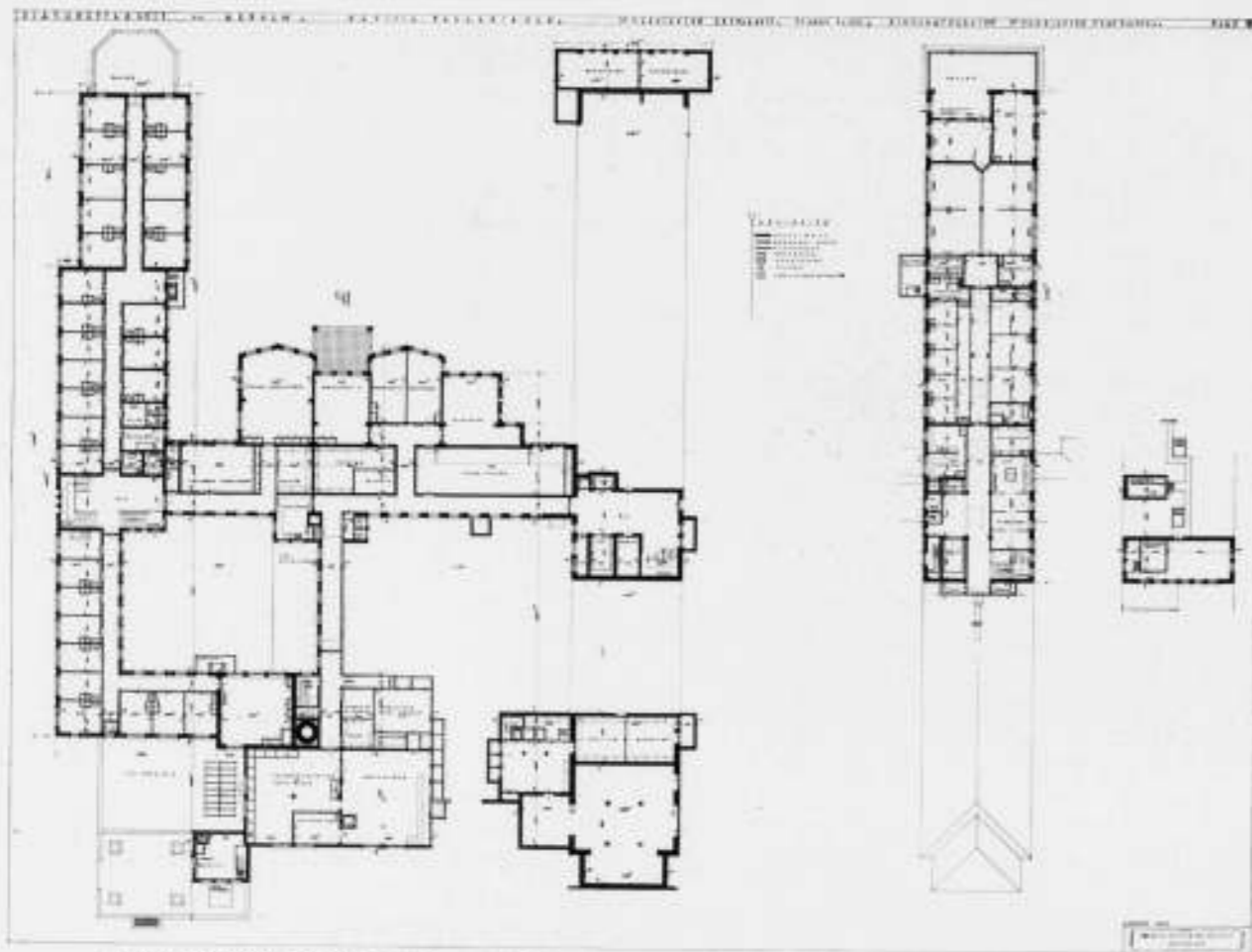
Dakbedekking. De dakhellingen zijn bedekt met donker verglaasde verbeterde Hollandsche pannen.

Enkele gedeelten zijn plat afgedekt en gedekt met mastiek, terwijl als muurafdekking muurvorsten van ijzeraarden materiaal zijn gekozen.

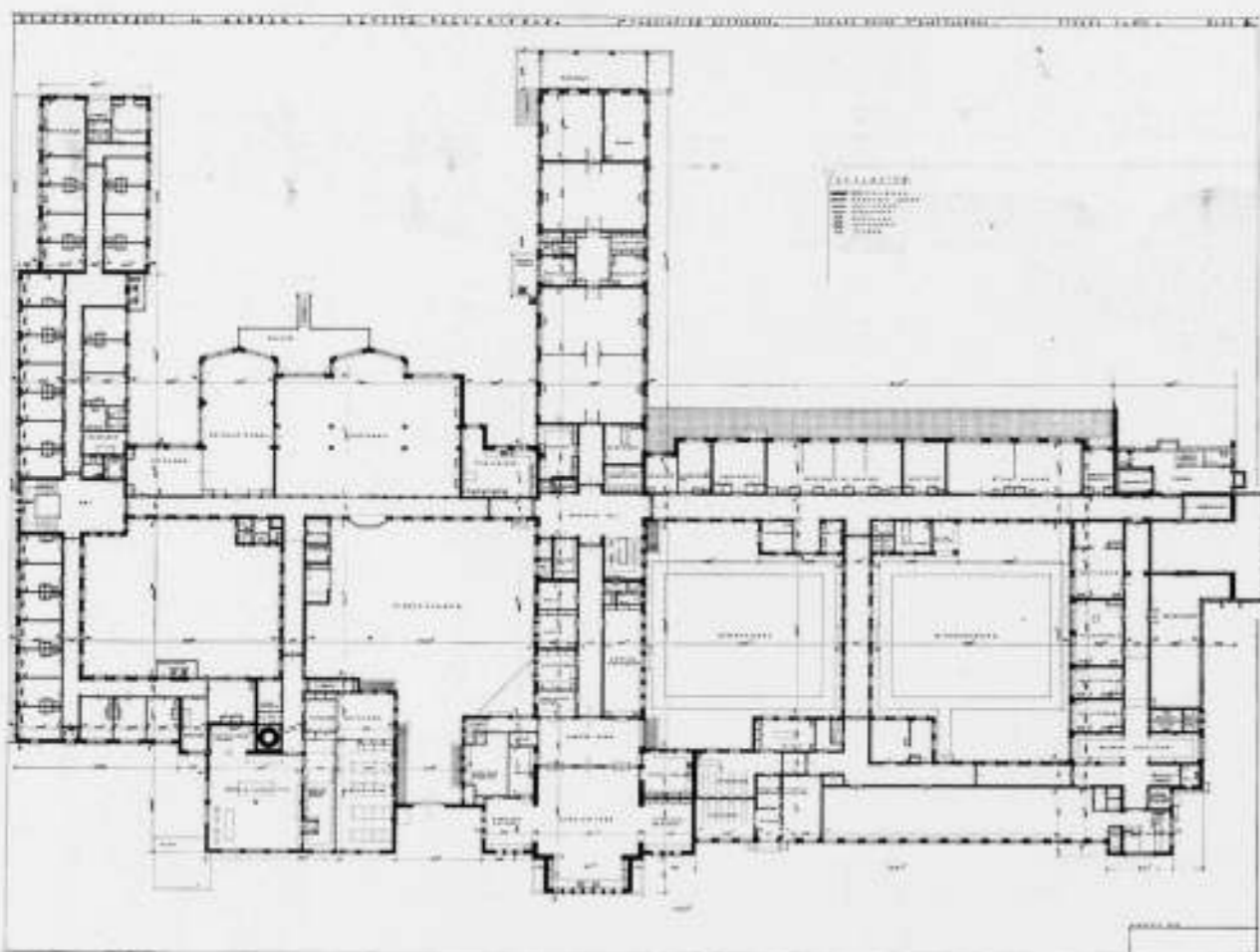
Ramen. Als regel zijn deze van hout en uitgevoerd als enkel raam. Voor de ziekenafdelingen zijn deze driedeelig. Het onderste gedeelte is naar binnen draaiend, het middendeel is vast en het bovendeel achterover vallend.

Voor die gedeelten die niet pal Zuid zijn gelegen zijn de ramen voor het ondergedeelte dubbel. De beweegbare zijn alle voorzien van Wehopee tochtstrippen. Voor de operatieafdeling zijn stalen ramen met bovenlichten toegepast en wel dubbele ramen, het buitenraam in aansluiting met de glaskap. Het binnenraam in aansluiting met het legraam. De ventilatiemogelijkheden zijn hier maar zeer bescheiden, daar deze kamers mechanisch worden geventileerd in aansluiting met een warmelucht-verwarming.

Deuren. In het ziekenhuis zijn vlakke deuren toegepast, z.g.n. celtriplex deuren. In het zusterhuis één-paneels Indian

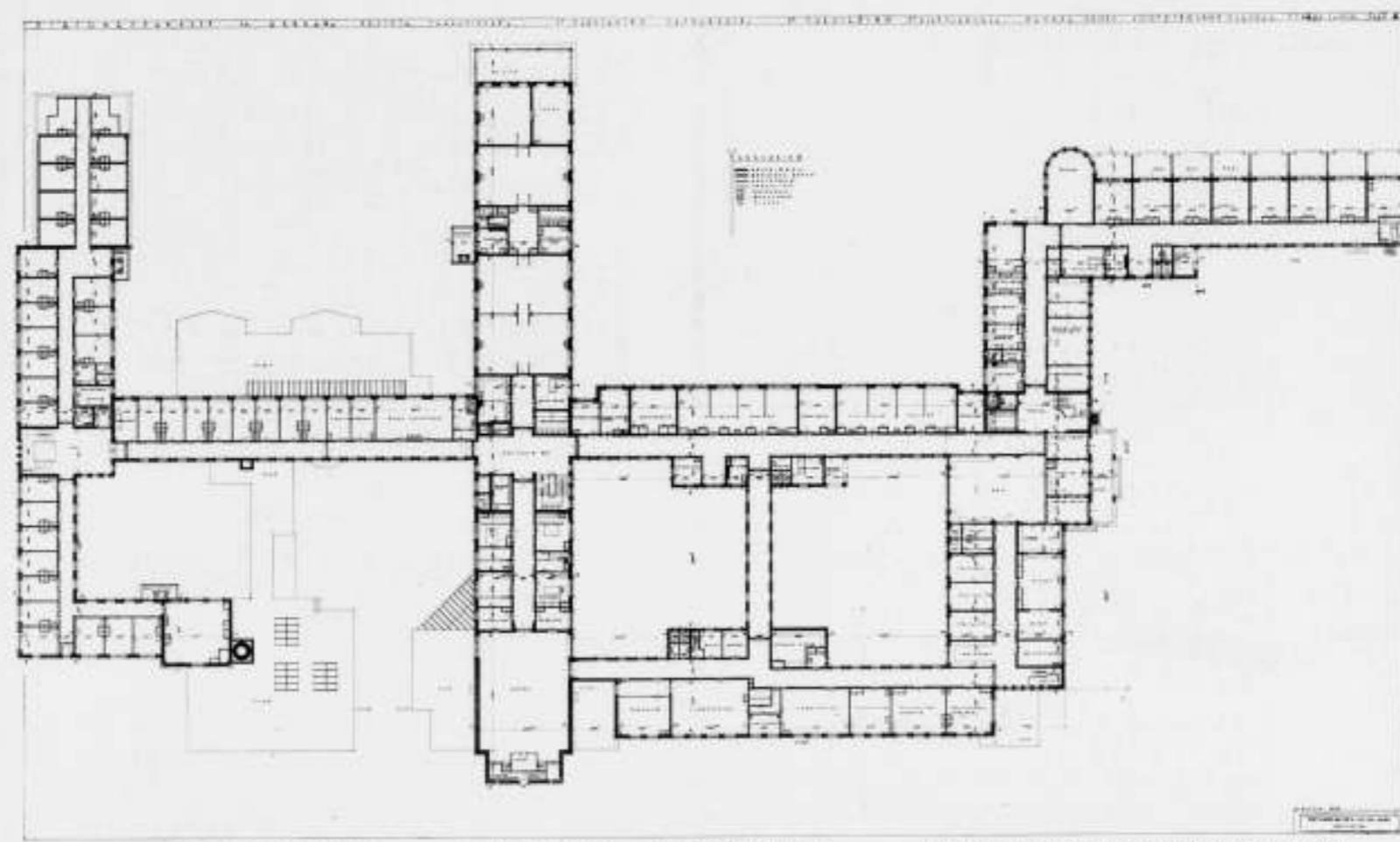
1e VERDIEPING ZUSTERHUIS KINDERAFDEELING 3e VERDIEPING 3e KLASSE VLEUGEL

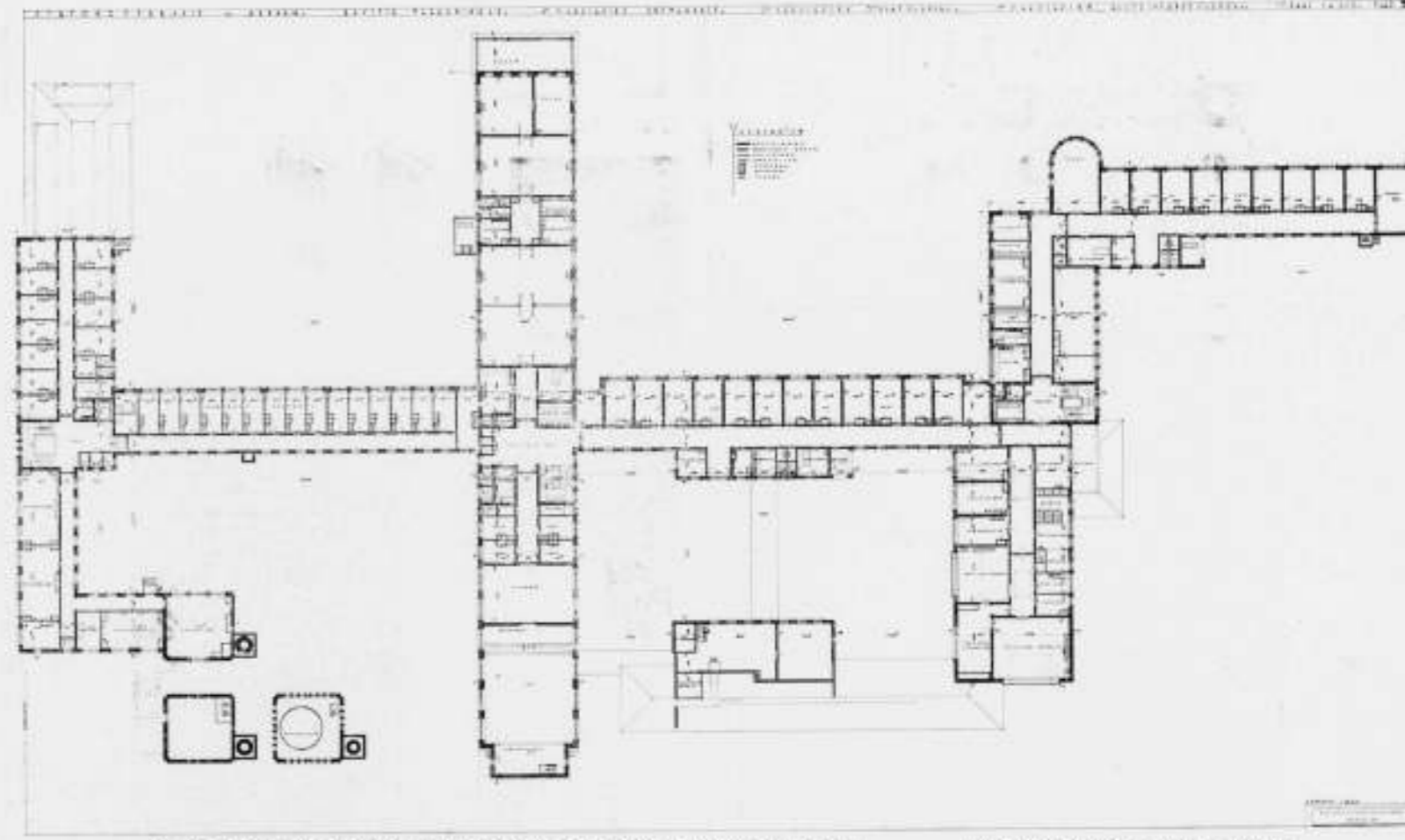
2^e VERDIEPING ZUSTERHUIS BEGANE GROND 3^e KLASSE VLEUGEL

deuren. Beide deurtypen hebben zich tot nu toe goed gehouden. Schilderwerk. De wanden en plafonds in het ziekenhuis zijn in olieverf geschilderd. Voor de vlakke deuren is gekozen Sigmaloid als aflak, welke zich goed heeft laten verwerken. De ziekenkamers zijn geschilderd in licht grijze kleur. De

zalen in een ivoor kleur en in de gangen zijn kozijnhout en ramen beige en de deuren groen. Beslag. De bovenramen worden met een schaarsluiting geopend en gesloten. De naar binnen draaiende ramen met españoletten. Alles in wit metalen uitvoering. De deurkrukken

3^e VERDIEPING ZUSTERHUIS 1^e VERDIEPING 3^e KLASSE VLEUGEL BEGANE GROND HOOFDINGANG VLEUGEL

4e VERDIEPING ZUSTERHUIS EN 2e VERDIEPING 3e KLASSE VLEUGEL 1e VERDIEPING HOOFDGEBOUW

zijn Wekog-krukken.

Wegen in het terrein. Deze zijn uitgevoerd als betonwegen. Bij den hoofdingang is de breedste 6 m. Het is de bedoeling om rond het plantsoen op het voorterrein éénrichtingverkeer te doen plaats hebben. Links en rechts zijn ruime

parkeerplaatsen voor auto's van bezoekers en doktoren. De betonwegen zijn bedoeld uitsluitend voor auto- en rijverkeer. Voor de voetgangers is een verhoogd tegelpad, dat met een aparten ingang toegang geeft tot het ziekenhuis. De vijver in het voorterrein dient als vergaarbak van het regen-

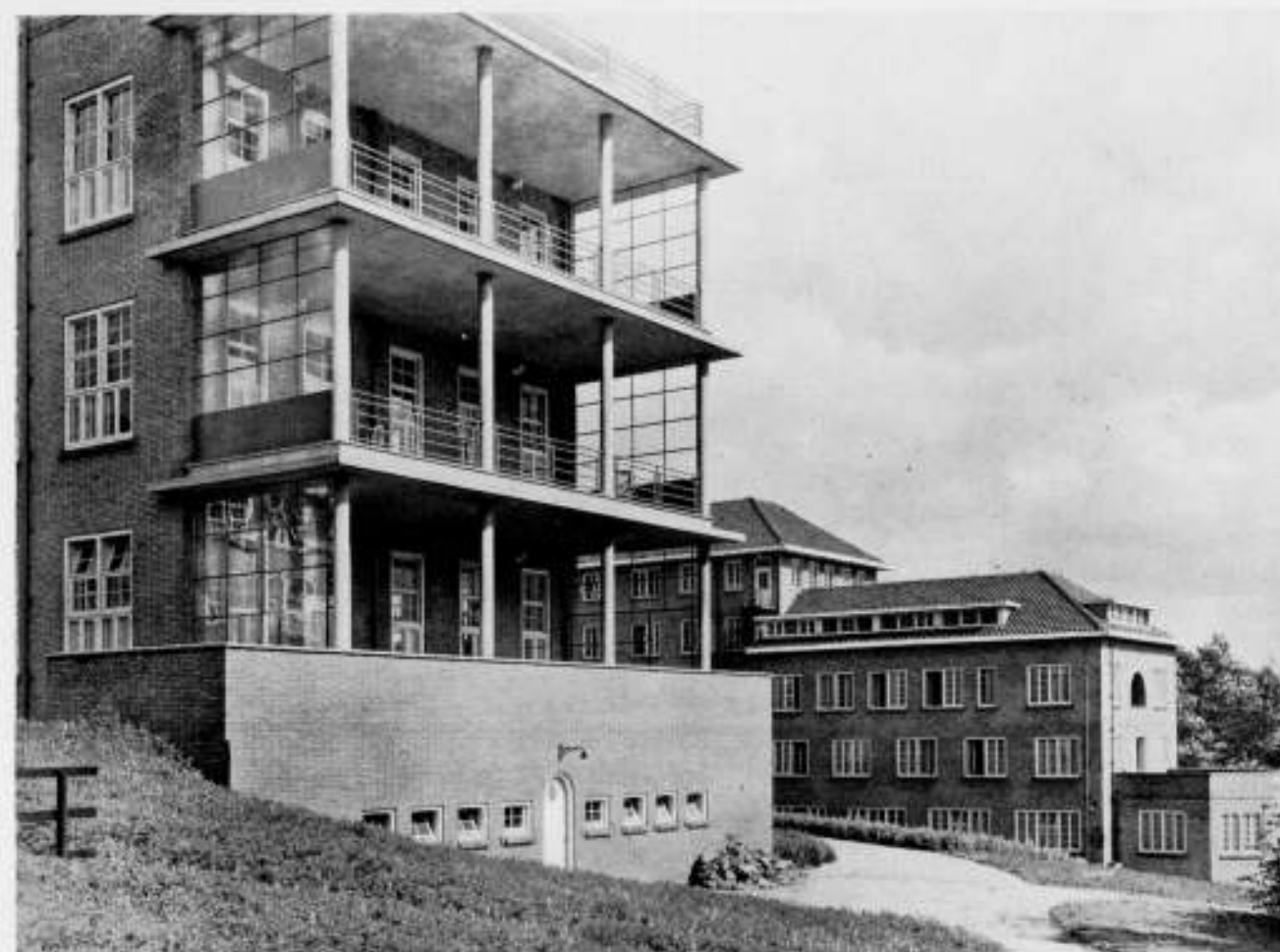

LINKS: ZUSTERHUIS

MIDDENVOOR: DIENSTGEBOUW

RECHTS: ZIEKENHUIS

TERRASSEN AAN DE ZIEKENZALEN EN ACHTERGEVEL ZUSTERHUIS

FRAGMENT VOORGEVEL ZIEKENHUIS

ARCH. BUREAU POSTHUMUS MEIJES EN VAN DER LINDEN. ONTWERP In, J. v. d. LINDEN

ZIEKENZAAL 3e KLASSE

ARCH. POSTHUMUS MEIJES & VAN DER LINDEN

ONTWERP In, J. v. d. LINDEN

UITVOERING GRONDWERK VAN ZUSTERHUIS EN KETELHUIS DIACONNEN ZIEKENHUIS TE ARNHEM

water, dat op de wegen vallende, zich hierin kan verzamelen. Het afschot is dan ook sterk hier naartoe gelegd; terwijl rioleering op deze wegen achterwege is gebleven.

Technische Installaties.

Verwarming. De verwarming is ingericht als centrale warmwaterpompverwarming. Opgesteld zijn 4 Cornwall ketels en wel 2 hoogedruk stoomketels voor 8 atm. overdruk en 2 direct gestookte warmwaterketels, tezamen 200 m² V. O. De ketels zijn ingericht voor het verstoken van halfvette nootjes IV en wel met handbediening.

De schoorsteen heeft beneden 1.20 m diameter en is 38 m hoog. Hij is ommanteld en de tusschen ommanteling en schoorsteenmetselwerk liggende ruimte dient voor de afzuiging van lucht uit de wasscherij.

Warmwatervoorziening. Het warme water wordt indirect bereid in 2 staande warmwaterbereiders. Het warme water ter verzorging van waschtafels, baden enz. wordt in een mengapparaat automatisch op de gewenschte temperatuur geregeld en wordt door pompen door het geheele net in circulatie gehouden. Verder is er nog een heetwatervoorziening, welke alleen dient ter verzorging van de wasscherij en keuken. Alle leidingen zijn zonder uitzondering van dikwandige gaslaschte koperen pijpen.

Ventilatie. Mechanisch geventileerd worden de operatieafdeling, de afdeling watertherapie, de Röntgen afdeling, de keuken en wasscherij. Een deel van deze ruimten wordt ook 's winters en 's zomers met warme lucht verwarmd, een ander deel alleen 's zomers, zoodat b.v. in de operatieafdeling alleen winterverwarmingslichamen voorhanden zijn onder de ramen en de overige muren vrijblijven voor andere doeleinden. De toevoerventilatoren zijn samengebouwd met luchtverhitters, die met stoom worden gevoed, terwijl het inschakelen en het regelen van de temperatuur geschiedt vanuit de ruimte, waarvoor de ventilatie dienst moet doen.

Koudwatervoorziening. Het koude water wordt ontnomen aan het stedelijk net, waaraan direct zijn aangesloten de tuinhidranten en het reservoir in den watertoren met een inhoud van 50 m³, dat als voorraadreservoir dient en dat een waarborg geeft voor de waterverzorging en voor gelijkmatigen druk. Op het hoogreservoir is ook aangesloten het tusschenreservoir van de warmwatervoorziening.

Vanuit dit hoogreservoir loopt het water over de grondpijpen, onder de vloeren naar de strangen. De grondleidingen zijn van geasphalteerde moffen buizen, de stijgsstrangen van lood met tinvoering en laklaag, dit in verband met de zachtheid van het water en de daarmede samenhangende geneigdheid tot corrosie.

Electrisch licht en kracht, signaal- en klokkeninstallaties. De electriche licht- en krachtinstallaties zijn via een transformator aangesloten op het gemeentenet. De geheele stroomvoorziening geschiedt vanuit de schakelruimte waar het hoofdschakelbord is opgesteld met den omvormer voor het laden der accu-batterij. Op deze accu-batterij schakelen bij storing op het gemeentenet automatisch over de operatie-

kamers, eenige lampen in de gangen en op de zalen, in de keuken en overige dienstvertrekken, zoomede op de brandtrappen.

De verlichting. In de zalen en klassekamers is de nachtverlichting aangebracht in de muren, juist boven de plinten, zoodat des nachts alleen over de vloeren een blauwgroen schijnsel valt, wat voor de nachtzuster voldoende is, om zich te oriënteren.

Om de rust in het ziekenhuis zooveel mogelijk te bevorderen zijn schellen vermeden en zijn de volgende lichtsignaalinstallaties aangebracht:

1. Zusterroepinstallatie.
2. Aanwezigheidsinstallatie voor de hoofdzuster.
3. De noodroepinstallatie.
4. De personenzoekinstallatie.
5. De voordeursignaalinstallatie.
6. De lichtsignaalinstallatie voor het oproepen van patiënten vanuit de polikliniek.
7. De lichtsignaalinstallatie voor het geven van een noodroep vanuit de liftkooien.

Verwarming. Er is naar gestreefd zoo min mogelijk gasaansluitingen in het gebouw te maken. Derhalve zijn de theekeukens electriche uitgevoerd en is in de centrale- en dienstkeuken een electriche fornuis voor het braden en bakken opgesteld. Het verwarmen van kruiken voor de afdelingen geschiedt ook electriche met electriche kruikenmoeders, welke geheel automatisch werken.

De liften. Hiervoor zijn de machines alle boven opgesteld en geïsoleerd op een vrijstaand blok, opgesteld ter voorkoming van geluidsoverbrenging.

De telefooninstallatie is geheel automatisch.

De klokkeninstallatie. In het huis zijn 80 klokken opgesteld om zodoende eenheid van tijd te verkrijgen. Deze klokken loopen electriche en zijn aangesloten op een moederklok met electriche opwinding.

Vormgeving. Door de bijzondere terreingesteldheid met zijn groote niveauverschillen, was het mogelijk hiervan profiteerende een zekere massagroeping te verkrijgen, die boeit. De opvatting kon verder uiterst sober blijven, wat mede noodzakelijk was door de geheele vrije ligging op een groot stuk open terrein.

In verband met deze ligging was een krachtig genuanceerde steen hier op zijn plaats en een krachtige afsluiting doormiddel van een pannendak van donkere kleur noodzakelijk.

Uitvoering. Het werk is uitgevoerd door de firma Draisma en Woudstra te Arnhem.

Als adviseurs traden op: R. Hofmann, raadgevend ingenieur voor warmtetechniek te Den Haag, voor alle warmtetechnische installaties; het adviesbureau C. D. Nagtglas Versteeg te Amsterdam, voor de electriche installaties; het ingenieursbureau Dwars, Heederik en Verhey te Amersfoort, voor de gewapend betonwerken.

Als hoofdopzichter trad op de heer A. Versteeg, en als opzichter de heer H. Jongman. Ir. J. VAN DER LINDEN, b.i.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 31 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 29 OCT. 1932 No. 44

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

A. ET A. Ledenvergadering van het Genootschap Architectura et Amicitia op Maandagavond 17 October 1932 in de kleine zaal van het Gebouw Heystee te Amsterdam.

De Voorzitter opent de vergadering te ca. 8.15 uur. Aanwezig zijn bij den aanvang het volledige bestuur en 30 leden, in den loop van den avond blijkt uit de presentielijst een totaal van 43 aanwezig te zijn geweest.

De notulen worden, behoudens correctie van een drukfout in het woord „bezinning“, waarvoor „besomming“ stond, goedgekeurd overeenkomstig de gepubliceerde concept-notulen in de officieele mededeelingen van het B. W. A. van 10 September j.l.

Mededeeling wordt vervolgens gedaan van de met Burgemeester en Wethouders van Amsterdam gevoerde onderhandelingen betreffende een met steun van de Gemeente uit te schrijven studie-prijsvraag. De laatste brieven van B. en W. en het Genootschapsbestuur, waarin de definitieve totstandkoming is bezegeld, worden door den Secretaris voorgelezen; ze zijn als bijlage aan deze notulen toegevoegd. De vergadering gaat accoord met de in deze brieven geformuleerde punten. Aan de orde is de verkiezing van een lid van den Tentoonstellingsraad, in de vacature B. T. Boeyinga. De heer Boeken vraagt het woord, hetwelk hem, hoewel het geen gewoonte is bepaalde voorstellen te doen vóór de stemmingen, welke volgens de Statuten geheel „vrij“ zijn, door den Voorzitter wordt verleend. De heer Boeken is het met de gestes van den Tentoonstellingsraad niet eens en beveelt aan, hier een jong en frisch iemand te benoemen; als zoodanig denkt hij aan den heer Zanstra. Van bestuurszijde wordt, nu uit de vergadering een naam is genoemd, ook die van den heer Boeken zelf genoemd. Bij de stemming blijken uitgebracht te zijn 38 stemmen, waarvan 1 in blanco, 15 op den heer Zanstra, 12 op den heer Boeken, 2 op de heeren van der Steur en Snellebrand en 1 op de heeren Blaauw, Bruin, Felkamp, Vorkink, Van der Wilk en Zwiens. Er is dus een herstemming noodig. Daarbij worden uitgebracht 40 stemmen, waarvan 23 op den heer Zanstra en 17 op den heer Boeken. Aan eerstgenoemde, die dus gekozen is, maar die niet meer aanwezig blijkt te zijn, zal mededeeling worden gedaan van deze benoeming met de vraag of hij bereid is, deze aan te nemen.

Aan de orde is dan de verkiezing van een bestuurslid in de vacature-Blaauw.

De heer Boeken vraagt opnieuw het woord. Hij treedt in een beschouwing van den brief van den voorzitter, gepubliceerd in de Officieele Mededeelingen, waarin deze zijn ontslag als bestuurslid aankondigt. Hij beschouwt het tegenwoordige bestuur als een noodbestuur. Nu de verschillende zakelijke aangelegenheden geregeld zijn, meent hij, dat het geheele bestuur zou moeten aftreden om plaats te maken voor de jongere generatie, die in het thans zittende bestuur niet de leiding ziet van het nieuwers, dat komen gaat. Het bestuur heeft zich z.i. te zeer vereenzelvigd met den persoon van den voorzitter, om daarvan met de vervulling van één vacature de door hem gewenschte algeheele wijziging van beleid te kunnen verwachten.

De heer Komter vult dit betoog aan; hij begrijpt niet, dat A. et A. met den B.N.A. samen één weekblad kan uitgeven, waarin de eene week een stukje nieuwe zakelijkheid en de andere week een stukje Venetië wordt opgenomen. Hij zou een duidelijk beïnvloeden van de publieke opinie willen zien in één consequent doorgevoerde richting.

De heer Boeken wil nog een stukje voorlezen, dat hij heeft opgesteld, terwijl de heeren Neter en Mastenbroek nog het woord vragen, maar de voorzitter maent de orde van de vergadering te moeten handhaven en te moeten blijven bij het agendapunt, de verkiezing van een bestuurslid.

Tijdens de stemming deponereert de heer Neter op de bestuurstafel een getypte motie, waarvan doorslagen gereed blijken te liggen welke worden rondgedeeld. De voorzitter is niet bereid deze motie thans aan de orde te stellen, aangezien de vergadering eerst haar normale beloop moet hebben, zijnde het afwerken van de aangekondigde agenda-punten.

De uitslag van de eerste stemming blijkt inmiddels geen meerderheid te hebben opgeleverd. Uitgebracht zijn 40 stemmen, waarvan 5 blanco en 3 van onwaarde (uitgebracht op niet-aftredende bestuursleden). Vereenigd werden 13 stemmen op den heer Boeken, 7 op den heer van der Wilk, 4 op den heer Frowein, 3 op de heeren Wijmer en Snellebrand en 1 op de heeren Krop en van der Steur.

De herstemming levert weer 40 stemmen op, waarvan 22 op den heer Boeken, 17 op den heer van der Wilk en 1 in blanco. De heer Boeken wil de benoeming in beraad houden, tot de motie, die door den heer Neter is ingediend, in behandeling is gekomen.

Door deze houding van den heer Boeken, is voorloopig de afwerking van het volgende agendapunt, de verkiezing van een voorzitter uit het bestuur, niet mogelijk, aangezien dit thans niet voltallig is.

Overgegaan wordt tot de ballotage van de voorgestelde nieuwe leden, de heeren D. Stelling en Jac. Laman, welke beide als lid worden toegelaten.

Aan de orde is dan de rondvraag.

De Voorzitter deelt mede, dat het bestuur bereid is, thans de motie van den heer Neter c.s. aan de orde te stellen, hoewel hier een kwestie in het geding wordt gebracht, die weer niet te voren aan de leden is aangekondigd. Hij leest de motie voor en bespreekt die puntsgewijs. (De motie is als bijlage bij deze concept-notulen gevoegd). De Voorzitter bestrijdt de motie; hij is overtuigd, dat het tegenwoordige bestuur alle mogelijkheden kan bieden voor en ook de bewijzen heeft gegeven van een hernieuwde activiteit in het Genootschap. Hij zou zeker niet zijn afgetreden indien het geheele bestuur met hem ging. Hij zou dit zelfs een ramp voor het Genootschap achten. Hij wijst op de in korten tijd door het tegenwoordige z.g. „noodbestuur“ bereikte resultaten: de finantieele veiligstelling en de afwikkeling zonder finantieele schade van het contract van Wendingen, op de periodieke ontwerpstudies, die zijn ingesteld en op de thans

tot uitvoering komende studie-prijsvraag met steun van de gemeente Amsterdam. Indien de thans achter deze motie staande groep onder „vernieuwing“ verstaat een uitsluitend eenzijdig optreden in den door hen alleen voorgestane zin, dan is zijn opvatting van „vernieuwing“, in zijn brief aan het bestuur wel een geheel andere. Hij wenscht een krachtige vernieuwing van den geest, die aan alle richtingen in het Genootschap recht laat wedervaren.

De heer Neter protesteert tegen den loop van deze vergadering. In Amsterdam wordt de vernieuwing van de bouwkunst stelselmatig tegengewerkt. A. et A. neemt daartegenover géén standpunt in; er gebeuren op 't gebied van bouwkunst en publicaties tal van dingen waar wij 't niet mee eens zijn. De brief van den voorzitter spreekt van een nieuwe fase in het genootschapsleven; z.i. is een werkelijk nieuwe fase echter alleen mogelijk, indien het geheele bestuur aftreedt. Hij hoopt op een uitspraak van de vergadering, want hij ziet in het Genootschap de mogelijkheid tot beïnvloeden van de publieke opinie.

De heer Boeken merkt op, dat de motie zoo ruim gesteld is, dat ze niet mag worden opgevat, als persoonlijk tegen de leden van het bestuur gericht.

De Voorzitter merkt op, dat een openlijke motie van wantrouwen van de zijde van de groep-Neter c.s. het bestuur aangenamer zou zijn geweest en ook openhartiger.

De heer Eibink wil den heeren Boeken, Neter c.s. nog eens de orde van de vergadering aanbevelen. Het heeft er alle schijn van, dat de heeren bewust eerst ter vergadering komen met voorstellen, die z.g. geen uitstel gedoogen, maar daardoor stelselmatig vermijden, dat hun voornemens te voren worden aangekondigd en dus de leden, die daarvan niet gediend zijn, de gelegenheid hebben ter vergadering te komen. Deze vorm van overrompelingspolitiek, die deze groep reeds eenige malen getracht heeft toe te passen, acht hij hoogst bedenkelijk. Hij waarschuwt deze leden, die pogen op vergaderingen een rel-stemming te verwekken, dat, mochten zij onverhoopt eens een keer succes hebben, bij de eerstvolgende gelegenheid de rollen omgekeerd zullen zijn en zij zelf daarvan de dupe zullen worden. De heeren Symons en Mastenbroek herhalen de opmerkingen van den heer Neter; de heer Elte meent, dat zich in 1917 in het Genootschap iets dergelijks als thans heeft afgespeeld, waarop de Voorzitter antwoordt, dat de zaken destijds wel heel anders stonden; de toen plaats gehad hebbende bestuurswisseling sproot voort uit ernstige oneenigheid in het bestuur zelf, dat deze oneenigheid toen vóór de ledenvergadering bracht.

De heer Verkruysen steunt het betoog van den heer Eibink.

Vóór tot stemming over de motie wordt overgegaan, merkt de Voorzitter nog op, dat z.i. het bestuur tegenover de oppositie van de groep Boeken—Neter toch wel een zeer loyale houding heeft aangenomen; hij meent, dat daarmee toch wel zeer duidelijk is aangetoond hoe het tegenwoordige bestuur inderdaad de gelegenheid wil geven aan alle leden, zich te doen gelden. De leden van het bestuur zouden zeker elk voor zich het gemakkelijker hebben, indien zij aan de verlangens van deze bepaalde groep gehoor gaven en zouden aftreden. Z.i. is echter juist nu meer dan ooit noodig het waarborgen van de onafhankelijkheid van het bestuur tegenover alle stroomingen, die zich in het Genootschap kenbaar maken; juist daarom acht hij het den plicht van het bestuur niet heente gaan, ook niet al zou op een toevallige onvoorbereide ledenvergadering een motie als deze worden aangenomen. Hij brengt echter de motie, ten teken van de wel zeer ver gaande liberaliteit van het bestuur, thans in stemming, waarbij het bestuur zich van stemming onthoudt.

Ondar deze omstandigheden wordt de motie nog met 21 tegen 12 stemmen en 1 blanco verworpen, waarna echter het bestuurslid, de heer Arthur Staal, te kennen geeft, dat hij geacht wil worden te hebben vóórgestemd.

De Voorzitter meent, dat een lid van het bestuur, zelf tegen het bestuur stemmend, daarvan de consequenties behoort te aanvaarden. De heer Arthur Staal doet daarna mededeeling van zijn bedanken als bestuurslid.

Den heer Boeken wordt thans gevraagd of hij zijn benoeming tot bestuurslid aanneemt. Hij weigert, zoodat opnieuw een vrije stemming voor de vervulling van de vacature Blaauw moet worden gehouden.

Daarbij worden dan uitgebracht 42 stemmen, waarvan 9 in blanco. De heer Van der Wilk verkrijgt 15 stemmen, de heer Frowein 9, de heer Eibink 3, de heeren Zanstra en Snellebrand elk 2 en de heeren Krop en Van der Steur elk 1 stem, zoodat een herstemming moet plaats vinden. Daarbij worden 41 stemmen uitgebracht, waarvan 4 in blanco, 21 op den heer Van der Wilk en 16 op den heer Frowein, zoodat eerstgenoemde gekozen is. Hij verklaart de benoeming aan te nemen.

Aangezien door het bedanken van den heer Arthur Staal het bestuur opnieuw onvoitallig is, kan de verkiezing van een voorzitter ook thans nog niet aan de orde gesteld worden.

Bij de voortzetting van de rondvraag biedt de heer Komter aan, na afloop een tentoonstelling van werk van de groep jongeren te gaan zien. De Voorzitter spreekt zijn bevreemding uit over deze uitnodiging; toen een jaar geleden het Genootschap aan deze jongeren gelegenheid wou geven een dergelijke groepstentoonstelling te houden, werd dit, met een beroep op den „geest“ in het Genootschap, geweigerd. Als privé persoon zal hij echter gaarne deze tentoonstelling eens zien. Echter niet nu.

De heer Boeken betreurt, dat de voorzitter nu niet mee wil.

De Voorzitter merkt op, dat men toch moeilijk van hem kan verlangen, dat hij op dit late avonduur, na een langdurige en vermoeiende vergadering nog in ernst een expositie zou gaan zien.

De heer Neter wil nog iets zeggen over de oppositie. Deze is z.i. noodig, wil A. et A. niet dood gaan. Zijn groep zal blijven en trachten de leiding te veroveren. Mocht dit t.z.l. niet lukken, dan heeft blijven in het Genootschap weinig zin.

De heer Eibink merkt naar aanleiding hiervan op, dat de heer Neter op den goeden weg is, wanneer hij zich voorstelt de leiding alleen te willen veroveren door middel van een werkelijke meerderheid in het Genootschap.

De heer Vorkink merkt als penningmeester op, dat een groot aantal der leden bij voortdurende in gebreke blijft hun contributie en zelfs hun ontregelden te betalen. Hij dringt er bij deze leden op aan, tegenover het Genootschap aan hun verplichting te voldoen.

De heer Wagenaar zou het van belang achten, als de motie-Neter bij de notulen gepubliceerd werd.

De heer Wijmer vraagt de vergadering een volgenden keer in een andere en betere localiteit te doen houden en vindt daarbij algemeene instemming.

Daarna wordt de vergadering gesloten.

Ir. H. T. ZWIERS, 1e Secretaris.

BIJLAGE 1. SCHRIJVEN VAN DE GEMEENTE AMSTERDAM.

Amsterdam, 8 October 1932.

Naar aanleiding van Uw schrijven, dd. 2 September 1932, in zake studieprijsvragen, hebben wij de eer U mede te deelen, dat wij ons nagenoeg geheel kunnen vereenigen met de voorstellen, in Uw schrijven gedaan ter zake van het treffen van een regeling, als bedoeld in ons schrijven van 27 Juli 1932, No. 161 P.W.

Op grondslag van die voorstellen is hieronder een regeling uitgewerkt, welke slechts in redactie een weinig van Uw ontwerp afwijkt.

De regeling luidt:

a. Er wordt een studieprijsvraag uitgeschreven, in het bijzonder bestemd voor bouwkundigen, die in 1932 den leeftijd van dertig jaar nog niet hebben bereikt;

b. aan de onder a. bedoelde prijsvraag kan een ieder deelnemen, met dien verstande, dat voor een geldelijke bekroning alleen zij in aanmerking komen, die de onder a. gestelde leeftijdsgrens nog niet hebben overschreden;

c. het vaststellen van het ontwerp der studieprijsvraag, het opmaken van het programma, alsmede de beoordeeling der ingekomen antwoorden, worden opgedragen aan een Commissie van drie leden, waarvan één lid, aan te wijzen door Burgemeester en Wethouders van Amsterdam, één lid door het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia, welke beide leden gezamenlijk een derde lid aanwijzen onder goedkeuring van beide genoemde Colleges;

d. het door de onder c. bedoelde Commissie te kiezen onderwerp moet betrekking hebben op in de toekomst in de gemeente Amsterdam eventueel op te richten gebouwen of complexen van gebouwen;

e. het door de gemeente Amsterdam beschikbaar gestelde bedrag aan prijzen, ad f 1.000.—, zal dienen voor één eerste prijs, groot f 300.—, één tweede prijs, groot f 200.—, één derde prijs, groot f 150.—, en zeven premiën, elk groot f 50.—;

f. in verband met het instrueerende karakter van de hier bedoelde prijsvraag moet uit de voor de beantwoording daarvan vereischte teekeningen blijken, dat meer aandacht aan technische details is besteed dan gewoonlijk bij prijsvragen het geval is;

g. de termijn van inlevering der antwoorden moet een duur hebben van ten minste vier maanden, te rekenen vanaf het tijdstip van bekendmaking van het programma der prijsvraag;

h. het programma zal worden bekend gemaakt in het Bouwkundig Weekblad Architectura. Van deze bekendmaking wordt een nader vast te stellen aantal overdrukken gemaakt, welke op aanvraag, door het Genootschap Architectura et Amicitia aan de deelnemers zullen worden toegezonden. Door een aankondiging in de dagbladen moet de aandacht van de niet-lezers van genoemd weekblad op de prijsvraag worden gevestigd.

Onder mededeeling, dat wij den heer A. R. Hulshoff, Stadsarchitect van Amsterdam, Hoofd der afdeling Gebouwen van den Dienst der Publieke Werken, hebben aangewezen als het namens de Gemeente optredende lid van de Commissie van beoordeeling, bedoeld onder letter c. van de hierboven staande regeling, verzoeken wij U ons te willen berichten of U zich met de regeling in den vorengegeven vorm kunt vereenigen, in welk geval Uw Genootschap zou kunnen overgaan tot het nemen van de verdere maatregelen voor het uitschrijven van de prijsvraag.

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam,

w.g. DE VLUGT.

J. J. ROOVERS, Secretaris.

Aan het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia,

P. C. Hooftstraat 157, Alhier (Z.).

BIJLAGE 2. ANTWOORD VAN HET BESTUUR OP SCHRIJVEN VAN BIJLAGE 1.

Haarlem, 12 October 1932.

Aan de Edelachtbare Heeren

Burgemeester en Wethouders

van Amsterdam.

Edelachtbare Heeren,

Namens het bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia bevestigen wij de ontvangst van Uw schrijven d.d. 8 October 1932 No. 596 P.W. 1932 in zake studie-prijsvraag.

Wij deelen U mede, dat ons bestuur volledig accoord gaat met de door U in dit schrijven geformuleerde regeling en zich voorstelt, ingevolge Uw slotalinea, onmiddellijk over te gaan tot het nemen van de verdere maatregelen voor het uitschrijven van de prijsvraag.

Het door ons in de Commissie van drie leden aangewezen lid, de heer P. Vorkink, zal zich te dien einde in verbinding stellen met den namens de Gemeente in de Commissie zitting hebbenden Stadsarchitect, den heer A. R. Hulshoff, waarna wij U zoo spoedig mogelijk mededeeling zullen doen van de voorstellen tot benoemen van het derde lid.

Namens het bestuur danken wij Uw College ten zeerste voor de in dezen verleende moreele en financieele steun, zonder welke het ons niet mogelijk zou zijn geweest deze bescheiden poging tot geestelijke werkverschaffing in den vorm van een studieprijsvraag te verwezenlijken.

Voor het bestuur van het Genootschap
Architectura et Amicitia,

C. J. BLAAUW, Voorzitter.

H. T. ZWIERS, 1e Secretaris.

BIJLAGE 3. MOTIE VAN DEN HEER NETER C.S.

De Vergadering geeft hierdoor als haar meening te kennen, dat het huidige Bestuur niet in staat is gebleken, om in deze tijd het nieuw architectonisch leven tot het Genootschap te brengen en evenmin er in geslaagd is om de kern die op de beginselen van het nieuw architectonisch leven bezig is in het Genootschap te ontstaan, tot zich te trekken. Zij wijst er op, in verband met de vacature C. J. Blaauw, dat de heer Blaauw destijds het voorzitterschap aanvaard heeft om het Genootschap over een moeilijke periode heen te helpen en dat de Vergadering dientengevolge het geheele Bestuur in kleur en samenstelling als een noodbestuur ziet.

Nu de heer Blaauw het voorzitterschap neerlegt, spreekt de Vergadering als haar meening uit, dat de verkiezing van één nieuw lid toch niet de door de Vergadering gewenschte algeheele wijziging van den geest van het Bestuur kan verwacht worden.

De Vergadering geeft daarom aan het Bestuur in overweging, om zijn plaatsen af te staan aan een Bestuur dat in staat is de in het Genootschap ontstane nieuwe activiteit tot ontwikkeling te brengen.

S. D. NETER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN
NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED.,
J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 5 NOVEMBER N° 45

EEN DER INGANGEN VAN DE PASAR GAMBIR TE BATAVIA

ARCHITECT J. H. ANTONISSE

DE PASAR GAMBIR TE BATAVIA.

Elk jaar wordt gedurende 12 dagen op het Koningsplein te Batavia een jaarmarkt gehouden welke den ingeburgerden naam Pasar Gambir draagt. Sedert 1921 werd elk jaar een Pasar Gambir gehouden. Telken jare anders van opzet, doch steeds gebouwd van tijdelijk materiaal. De tentoonstellingsgebouwen worden opgezet van bamboe voor stijlen, omwandingen enz., terwijl de dakvlakken worden ingedekt met atap, het gedroogde blad van de nipahpalm of van de kiraypalm. Voor aftimmering wordt een goedkope houtsoort gebezigd. De atap-nipa wordt zoodra ze in de zon komt grijs terwijl de atap-kiray donkerbruin getint is. Voor alle hoofdgebouwen wordt dan ook atap-kiray gebezigd.

De bouwtijd is 3 maanden; na afloop van de jaarmarkt wordt direct tot afbraak overgegaan, zoodat binnen een maand het Koningsplein weer vrij is van de typische bouwwijze die in haar opzet geheel en al inheemsch is.

Wat van bamboe en atap, het materiaal bij uitnemendheid voor tentoonstellingsgebouwen, dit jaar wederom kon worden uitgevoerd laten de bijgaande foto's zien.

Echter spreken de kleurschakeeringen daarop niet. De hoofdkleuren, die bij het verwerk gebruikt werden zijn wit, groen, geel, blauw, rood en oranje. Het bamboewerk laat zich zeer goed met houdbare waterverven bewerken, terwijl ook brons zeer goed op den gladden bast van de bamboe houdt.

De toren aan den hoofdingang is 30 m hoog — dit is wel de grootste hoogte die in bamboe-constructie te maken is. De lasschen en verbindingen bij bamboe worden met tali-doek — een soort touw gemaakt van de vezel van den areng palm — vastgebonden, vandaar, dat men niet onbeperkt hoog kan bouwen in bamboe.

In de benedenverdieping van den toren is het Secretariaat gevestigd, terwijl zich op de verdieping de ontvang-gelegenheid bevond.

De contouren van alle hoofdgebouwen zijn des avonds gedurende den duur van de jaarmarkt, door middel van duizenden electrische lampjes verlicht.

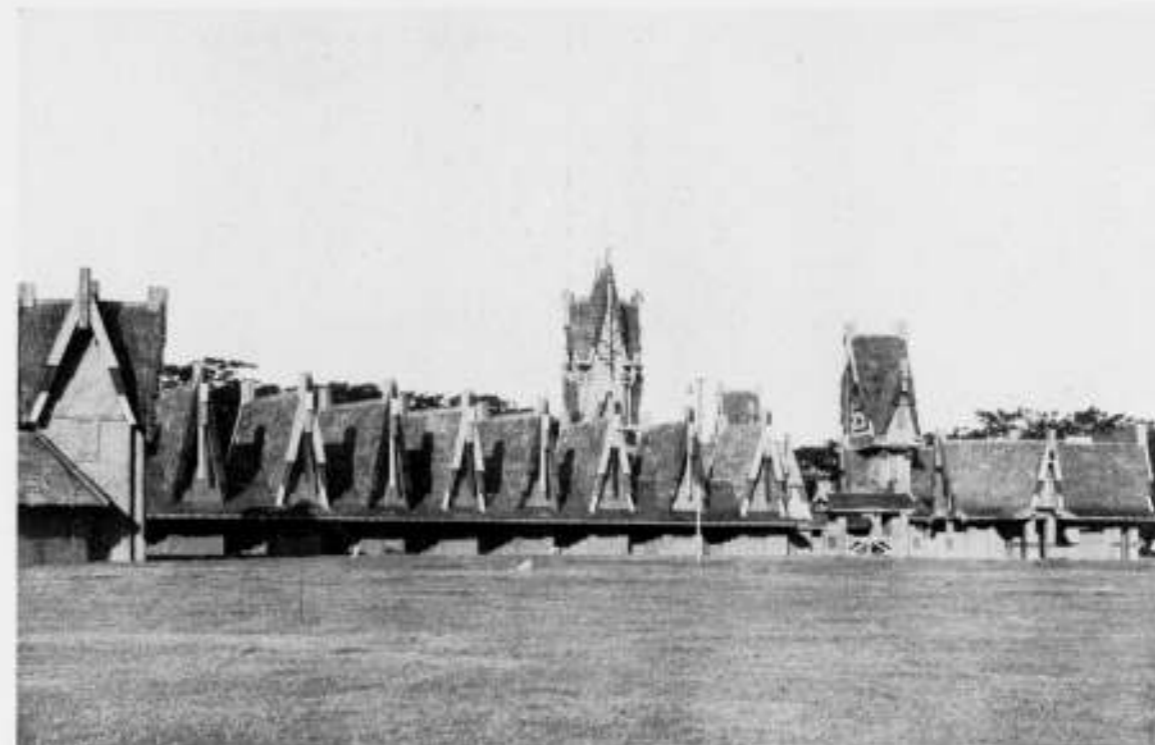
Zoals elk jaar werd het gebouwen-complex ontworpen door den Stadsarchitect van Batavia J. H. Antonisse.

HOOFDPOORT TOREN VAN 30 M. PASAR GAMBIR TE BATAVIA

KAARTJESLOKETTEN EN WACHTLOKAALTE VERKEERSPOLITIE PASAR GAMBIR
ARCHITECT J. H. ANTONISSE STADSARCHITECT VAN BATAVIA

OVERZICHT VAN EEN GEDEELTE VAN DE ZIJGEVELS VAN DE PASAR GAMBIR TE BATAVIA

1 OCTOBER BAUHAUS-DESSAU GESLOTEN.

Bauhaus-Dessau is na jarenlangen strijd door de rechtsregering der stad opgeheven. Ondanks waarschuwende stemmen van alle kanten werd, wat in 8 jaar was opgebouwd, uit politieke kortzichtigheid te niet gedaan. Het prachtige gebouw,

(waarvan ik hier nog eenige interieuroopnamen bijvoeg, daar het exterieur bekend is door de photo's van Andreas Feininger in no. 19 van dezen jaargang), blijft waarschijnlijk leeg staan. Nadat vele steden hadden aangeboden het Bauhaus onderdak te verlenen, besloot Prof. Mies van der Rohe het als privaat-school in Berlijn verder te voeren. Dit heeft het groote voordeel van allen politieken invloed vrij te zijn, het gevaar dat de leiding, nu onafhankelijk, teveel eigen inzichten laat gelden. Het Bauhaus-Berlijn wordt voorloopig ondergebracht in een fabriek Berlijn-Steglitz. In het Professoren- en Meister-college hebben eenige veranderingen plaats gehad, het leerplan is hetzelfde gebleven. Ook de duur der studie is zes semester, drie jaar, gebleven. Het semestergeld is, ook voor buitenlanders, verhoogd.

De bedoeling is door productieven arbeid zoo gauw mogelijk gelden bijeen te brengen om daardoor in staat te zijn in de omgeving van Berlijn een eigen nieuw „huis" te bouwen.

J. J. VAN DER LINDEN.

25 October Bauhaus-Berlijn geopend.

DE „BAUSCHULE" TE WEIMAR.

De Thüringsche minister van onderwijs, Wächtler, heeft prof. dr. Schultze wederom benoemd tot directeur van de Staatshoogeschool voor bouwkunst, de bekende „Bauschule" te Weimar. Prof. Schultze uit Naumburg heeft deze functie onder de regering Frick reeds eenigen tijd bekleed doch ging heen bij den val van Frick. De nationaal-socialistische regering heeft hem thans in zijn functie teruggeroepen.

In zijn inaugureele rede verklaarde prof. Schultze indertijd, dat de school onder zijn leiding meer bewust een tegengestelde richting aan de liberalistische tendenzen van den laatsten tijd zou inslaan. Hij zou ernaar streven het kunstzinnige nageslacht op het gebied der toegepaste kunsten op te voeden in een richting, die afweek van de meestal troosteloze absolute kunst van dezen tijd, doch die mogelijkheden zou scheppen van vormgeving uit de gebondenheid van bloed en bodem, waardoor 'n einde zou komen aan de, den Duitschen volksaard vreemde kunstrichtingen van de laatste tien jaren. (Maasb.).

NOTITIES BIJ EENIGE MIJNER WERKEN.

WOONHUIS Dr. M. J. J. HOUTHUIS, SLIEDRECHT.

Zeer gerekt in verband met beschikbaren (duren) bouwgrond. Bouwtijd 1931. Kostprijs incl. centr. verw., warmwater en

WOONHUIS Dr. M. J. J. HOUTHUIS TE SLIEDRECHT

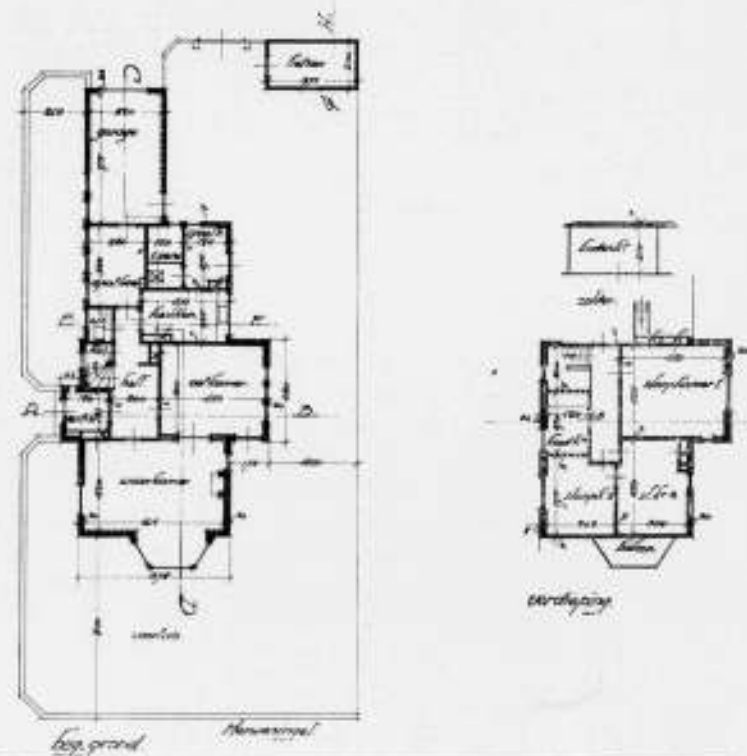
WONINGBLOK „BETER WONEN" SLIEDRECHT

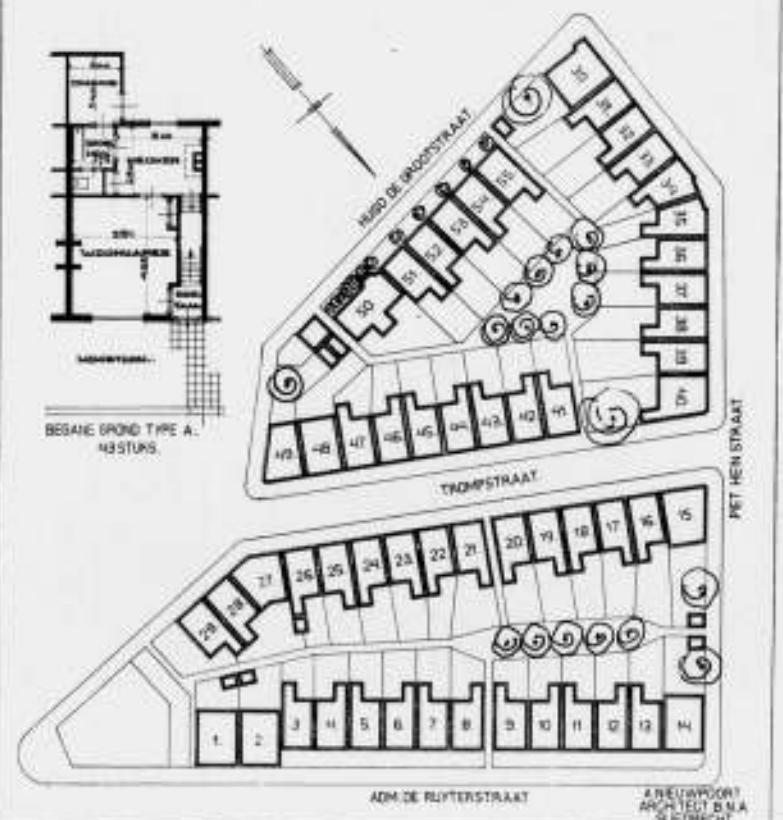
WOONHUIS Dr. M. J. J. HOUTHUIS TE SLIEDRECHT

WONINGBLOK „BETER WONEN" SLIEDRECHT

WOONHUIS Dr. M. J. J. HOUTHUIS TE SLIEDRECHT
PLATTEGRONDEN

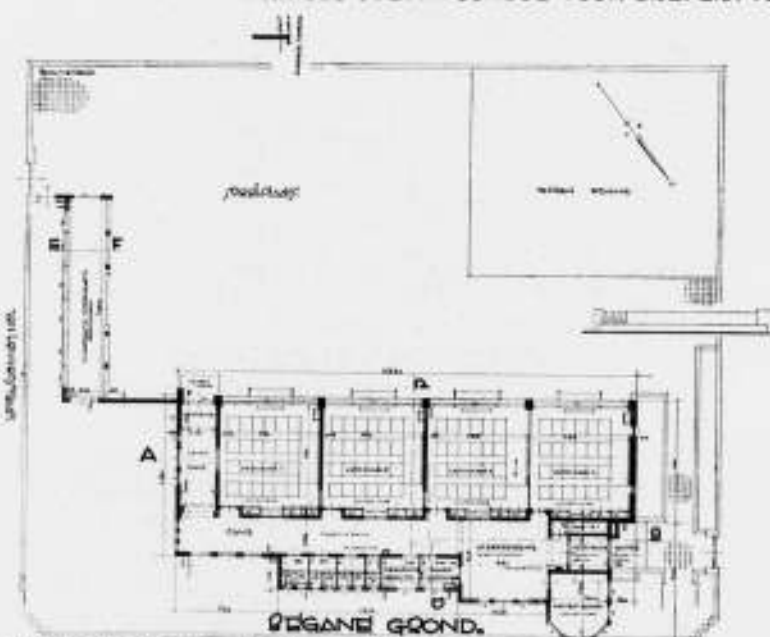

SITUATIE EN PLATTEGRONDWONINGBLOK „BETER WONEN" SLIEDRECHT
ARCHITECT A. NIEUWPOORT B.N.A.

PRINSES JULIANASCHOOL VOOR BIJZ. L.O. TE SLIEDRECHT

ARCH. A. NIEUWPOORT B.N.A.

PLATTEGROND PR. JULIANASCHOOL TE SLIEDRECHT

verdere installatiën en honorarium / 14000.— Plint van bonte klinkers, gevels van kleurig boeregrauw, beklampt met drijfsteen. Brandvrij riet, dat niet op de fietsenschuur, doch wel op de garage, die toch ook aan de straat ligt, mocht. (B. en W. toezicht!!!)

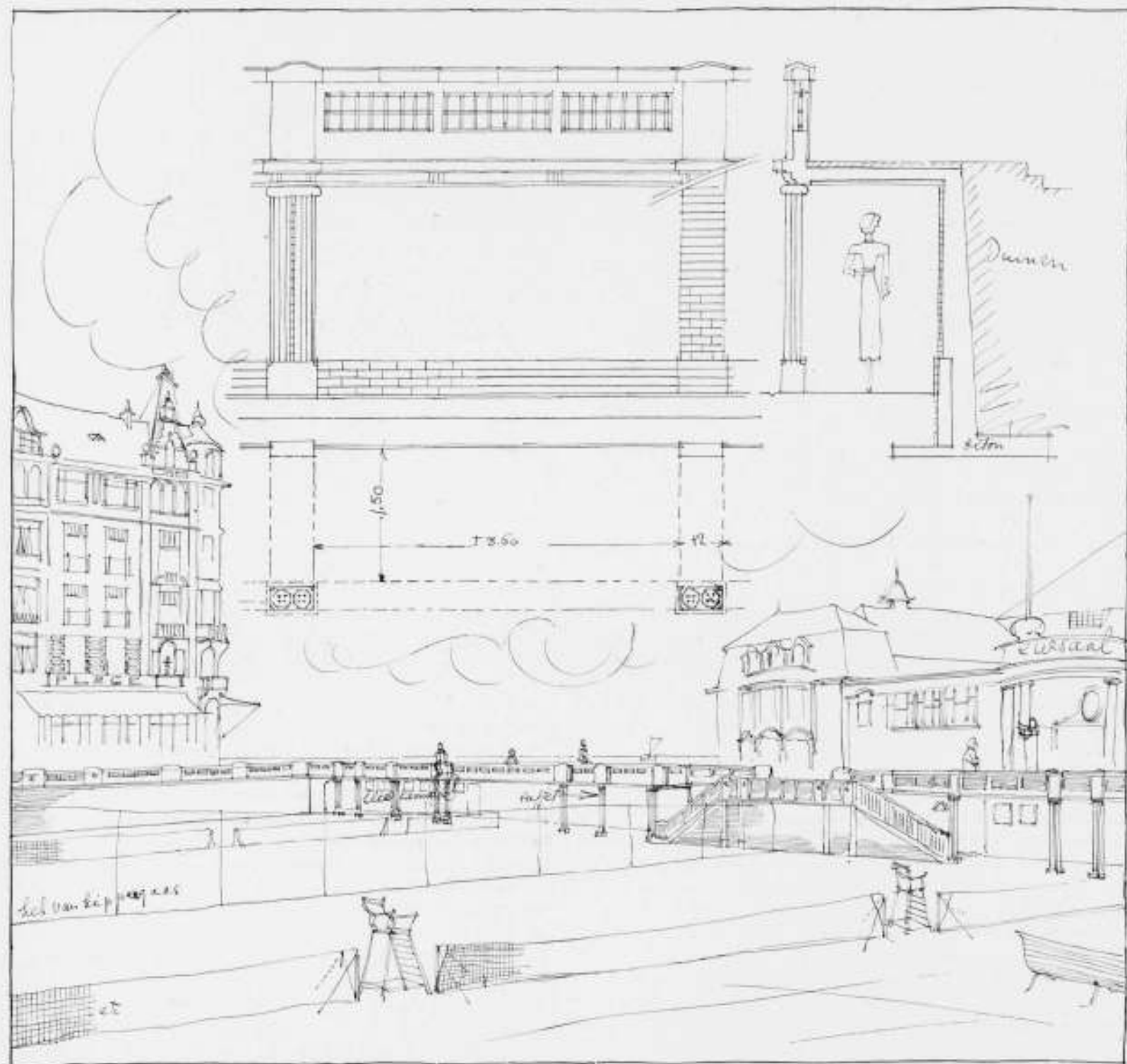
PR. JULIANASCHOOL VOOR BIJZ. L. O. TE SLIEDRECHT. Nieuwbouw 1930. Verbouw 1932. Totaalbouwkosten incl. verw. en honorarium / 66000.— meubilair / 5000.— Gron. klinkers voor plint. Geelbonte klinkers voor de gevels van de Ruiterswaard te Zuilichem. Grijs verb. holle pannen. Stalen ramen in houten kozijnen. Aanzetstukken enz. van Muschelkalksteen. Glas in lood van Toon Berg te Dordt. Woning geheel in overeenstemming met school.

BOUWERK 55 WONINGEN BETER WONEN SLIEDRECHT. Bouwtijd 1930. Geelbont hardgrauw, rode sluitpannen. Stalen ramen direct in muurwerk. Kostprijs gemidd. / 2500.— per woning alles inbegrepen, zonder grond. Huurprijs van het meest voorkomende type A zie tekening / 4.70 p. w. Exploitatierkening woningtype A.

Annuiteit grondvoorschot / 850.— in 75 jaar à 4 1/2 %	/ 41.65
„ bouw „ „ 2600.— „ 60 „ „ 4 1/2 %	„ 131.63
grondbelasting	„ 10.—
onderhoud	„ 30.—
kosten waterlevering	„ 18.—
algemeene onkosten	„ 7.50
reserve voor huurderwing	„ 5.62

is per woning per week / 4.70. Totaal . . . / 244.40

A. NIEUWPOORT. Arch. B.N.A.

DE TENNISBANEN VAN MIDDELKERKE

TENNISBANEN ALS VERSIERING VAN HET CENTRUM EENER STAD.

Onze Hollandsche Noordzeekust bestaat eigenlijk uit een soort cordilleras de los... dunes, in zooverre zij gekenmerkt wordt door zoo'n zelfde doorlopende reeks bergen (bij ons heel wat kleiner duinen) als die Noord- en Zuid-Amerika ten Westen begrenst.

Die Hollandsche duinen, naar Gorter's versregels: „de heuvels zonder wil lagen op vreemde wijs”, die duinen zijn maar hier en daar onderbroken door bebouwing: dan ziet ge van den zeekant ineens een conglomeraat van hotels en burgermansbaksteenhuizen met open veranda's en soms, als er van ouds tevens een visschersdorpje lag, ziet ge den een of anderen gekalkten omhoogstekenden toren. Maar waar ik heen wil is dit: de onbewoonde, onherbergzaam lijkende Hollandsche duinenreeks wordt slechts nu en dan onderbroken door menselijke teekens: een „badplaats”, een vacantiestadje.

Dat is aan de Belgische kust geheel en al anders. Daar heeft de overheid de tafel van „den litoral” om zoo te zeggen gedekt.

reeds voordat bekend was hoeveel gasten er zouden gaan aanzitten. Daar heeft ze van Knocke-le Zoute in het hooge Noord-Oosten tot het kermisachtig krioelende La Panne geheel in het Zuid-Westen één doorlopenden boulevard bovenop den duinrand aangelegd, tientallen kilometers met de zee mee, en zij liet over dien boulevard trasporen loopen, legde overal waar gebouwd werd achter de huizen een parallelweg aan voor groot autoverkeer (waarheen ze dan tevens de trasporen verlegde), en formeerde een smalle weg aan den zeekant zelf voor langzaam auto- en rijwielverkeer, dit ten gerieve van de voorzijde der villa's, en ze was overal doende te zorgen dat België langs zijn heele zeekust één ononderbroken vacantiestad worden zou. Dat is haar vrij aardig gelukt: De badplaatsen zijn reeds met fonkelende brochures te vergelijken, die onderling met een zilveren, hier en daar extra opgesmukten ketting verbonden zijn. Welnu, waar de eenvoudige, slechts intermittens bebouwde „ketting”-weg overgaat in de groote massale badplaats, vindt men in zoo'n badplaats, zooals reeds aangegeven is, twee hoofdverkeerswegen: ten eerste, met uitzicht op de zee, den

dubbelen (wandel- en fiets-) boulevard, en dan, achter de nu eens enkelvoudige dan weer dubbele huizenblokken de groote tram- en auto-sstraat.

In Middelkerke, de vroolijke badplaats tusschen Oost- en Westende, was het middelste huizenblok van de lange rij huizenblokken, welke tusschen de beide hoofdverkeerswegen gevat zitten, vóór 1913 door de z.g. Kursaal (het Kurhaus) ingenomen. De rooilijn van den zeeboulevard (den „Digue de mer”) liep gewoon recht toe en parallel met de strandlijn. Die stad had geen centrum.

Het was dan, in de jaren, die aan den oorlog vooraf gingen, dat de Gemeenteraad wel eens iets wou „doen” om Middelkerke wat aantrekkelijker te maken, en zoo bereikte den Brusselschen architect George Hobé de opdracht: een nieuwe Kursaal te bouwen, liefst met tennisbanen in de directe omgeving daarvan.

De wijze nu, waarop aan deze opdracht is voldaan, heeft mij, die een paar zomers in de buurt van Middelkerke doorbracht, met stijgend respect vervuld voor den eenvoud en de raakheid der gekozen middelen. Ik heb een oplossing bewonderd, die niet zoozeer om de, in engeren zin, architectonische of aesthetische kwaliteiten mij boeide dan wel wegens de stedenbouwkundige „vondst” ervan.

De heer Hobé heeft eerst de Kursaal laten omlaaghalen, maar, daarmee niet tevreden, is hij het duinzand, waarop het groote gebouw stond, gaan uitdiepen, totdat er een put was van ruim 70 meter lengte bij een kleine 50 meter breedte en eenige meters diepte. De geweldige zandmassa, die hij zoo verregen had, liet hij dienen tot het maken van een soort bastion of promontorium, dat vlak vóór de plaats, waar de Kursaal vroeger stond, halve-boogvormig naar den zeekant uitsteekt. Op dit, tegen het zeewater ingemuurde bastion bouwde hij de nieuwe Kursaal, en op de plek waar de oude gestaan had richtte hij als „avant plan” van de Kursaal (in de diepte) zes tennisbanen in met alle af- en dependenties, die de moderne tijd eischt, dat men tennisspelers aanbiedt.

Hoe meer men nu het effect mee beleeft van de stoutmoedige plaatsing van zoo'n complex ingegraven tennisbanen midden in het hartje zelf van een stad — zij het dan van een vacantiestad — hoe meer men tot de overtuiging komt, dat hier stedenbouwkundig iets bereikt is: dus iets navolgenswaardigs.

Niemand zal de verlegenheidstuinen op den Vijgendam met hun anti-hondsche prikkeldraad nu haastig willen uitdiepen, en daar (beneden A.P.) de jeugd aan het tennissen zetten. Zulke tenniskuilen moeten van tot luieren uitnoodigende balustrades omringd zijn, en over die balustrades moeten dus menschen kunnen hangen, die in een milieu, waar men den tijd heeft, den tijd hebben om... den tijd te hebben. Nu hebben tegenwoordig wel zéér vele Amsterdammers den tijd (helaas), maar Dam en Vijgendam zijn wegens hun koortsachtig zakenleven toch nooit de juiste plaats voor zoo'n tennis-amphitheater.

Men kan ze zich echter m.i. uitstekend voorstellen in het hart van onze eigen badplaatsen, en ook in andere, hooger gelegen rustige steden, Arnhem om een voorbeeld te noemen.

Hier moge een korte beschrijving volgen van de Middelkerksche, diep gelegen tennisbanen.

De diepte ervan, beneden het rondom loopende trottoiroppervlak, is van 2 m 40 tot 2 m 42; het hoogst ligt het tennisterrein op de breedtedoorsnede middenin. Dit natuurlijk voor een goeden waterafvoer naar links en rechts in de lengterichting. (De tennisbanen zelf zijn intusschen nauwkeurig waterpas aangelegd.)

Boven de trottoiroppervlakte verheft zich de breede balustrade 74 cm hoog. Zij is van zandsteen, geglaazuurde steen en bepleisterde baksteen gevormd en is even eenvoudig als vol welstand geconstrueerd. De vloeren in de diepte zijn geheel van beton, de muren gedeeltelijk van beton en baksteen.

Op de waterscheidingslijn, de kam zullen we maar zeggen van het tennisveld-complex, heeft men een sterk rasterscherm of kippengaasrek tot de hoogte van het trottoiroppervlak opgezet en aldus het veld in twee deelen gedeeld van elk drie tennisbanen.

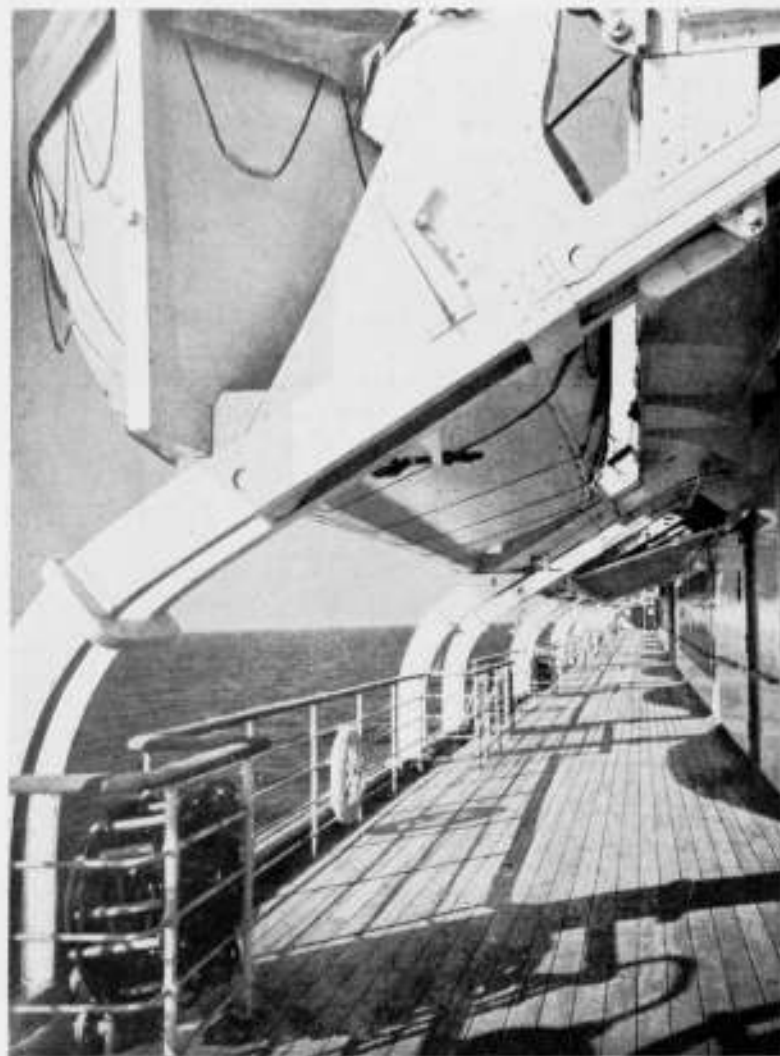
Van den boulevardweg, die Kursaal en tennisbanen scheidt, kan men langs een dubbele trap onder de galerij belanden, welke aan die lengtezijde de banen afsluit. Zulke overdekte galerijen zijn er twee, aan elke lengtezijde één. Aan de breedtezijde, waar de ballen tegenaan vliegen, had een galerij vanzelfsprekend geen zin. De eerstgenoemde, die het dichtst bij de Kursaal zich bevindt, is de voornaamste. Daar zitten de meeste spelers-in-ruste, want men vindt daar, ingebouwd onder den boulevard, eenige weinig-diepe lokaliteiten: een administratiehokje, een buffet, kleedkamers, een bewaarkamer voor rackets, enz. toiletten e.d. Daar staan tusschen de pilaren gemakkelijke zitbanken en stoelen, terwijl er dan nog net genoeg ruimte is om onder de galerij te passeeren.

De voor alle zes groepen tennisspelers beschikbare vloer is 70 m 40 bij 46 m 70 (gerekend van galerijkolommen tot galerijkolommen en van muur tot muur). Tusschen de tennisbanen in engeren zin is de ruimte niet grooter dan bijna 3 m 48, terwijl de uitloop (de ruimte achter de spelers) 5 m. 60 beslaat. In de diepte de witte figuren van tennissers aan den gang te zien, tusschen een levendig bewandelden boulevard en een drukken verkeersweg, middenin een plezierig levende stad, dat is het aardige! Wat zijn overal elders tennisbanen? Het zijn kooien, waar achter wij ons amuseeren, en nu wel niet met de bedoeling, dat vreemdelingen het spel niet mogen meeleven, maar die vreemdelingen, die er buiten loopen — en tegenover een ander veld zijn wij weer die vreemdeling — voelen al dat kippengaas als een afwering, en gaan voorbij. Daar in Middelkerke vormt het tennisspel, door die situering midden in de stad en in een diepte, die voor aller oogen open is, met een gemakkelijk beleunbare balustrade, die ik vrijwel altijd goed bezet heb gezien, één van die sieraden, welke als de broche of het halssnoer zijn voor een vrouw, die behagen wil. Wie voorbij tremt of in de auto passeert, wie slenterend zijn weg zoekt of haastig voorbijgaat, ieder wordt een oogenblik geboeid door het pittige, rhythmische rondspringen van de witte ballen: een decoratieve figuur in beweging, anders gezegd een menscheijke variatie op het mooie stedelijke middenpunt, dat „de fontein” is.

Des avonds brengt men boven dit diepe tennisveld menigmaal schijnwerpers aan. Dan hebben daar beneden volksspelen plaats, dansfiguren ziet men, gymnastiek of met muziekbegeleiding openluchttheater, en de trottoirs rondom zijn dan dik bezet met kijkers en luisteraars: dichte menschenrijen, die men op den donkeren rug ziet, staan op den grond of op haastig aangebrachte banken, — en zoo is die ééne diepte in het hart van Middelkerke ook werkelijk een gemeenschaps-bouwwerk geworden.

NEDERLANDSCH FABRIKAAT BIJ HUIZENBOUW.

Herhaalde malen blijkt aan het Bestuur der Vereeniging „Nederlandsch Fabrikaat”, dat, wat betreft verschillende materialen, toestellen, als anderszins, die bij huizenbouw worden toegepast, niet steeds voldoende rekening wordt gehouden met het feit, dat ook daarbij van Nederlandsch fabrikaat gebruik kan worden gemaakt. De Nederlandsche industrie heeft zich, ook op het gebied, als hierboven genoemd, in den loop der jaren zoodanig ontwikkeld, dat zij en voor wat betreft prijs en voor wat betreft kwaliteit zeer zeker niet ten achter behoeft te staan bij het buitenland. Een der bewuste onderdeelen, waarbij zulks het geval is, zijn closet-reservoirs. In het afgelopen jaar zijn hiervan ongeveer 30.000 stuks uit het buitenland ingevoerd, welke alle door de Nederlandsche industrie geleverd hadden kunnen worden. Het geval doet zich voor, dat buitenlandsch fabrikaat op dit gebied wordt voorzien van namen van Nederlandsche Handels-ondernemingen, waardoor de indruk kan worden gewekt, dat men te doen heeft met Nederlandsch fabrikaat, terwijl, zooals van zelf spreekt, dit toch hierbij niet het geval is en dus misleidend zou kunnen werken.

EXTERIEUR EN INTERIEUR. 2 OPNAMEN AAN BOORD VAN DE „CHAMPLAIN“. WAAROVER IN HET LAATSTE NUMMER VAN ART ET DECORATION (WAARUIT DE FOTO'S ZIJN OVERGENOMEN) WEER TE VINDEN IS

HUISHOUDELIJK BRANDSTOFVERBRUIK.

Van Duitse zijde wijst men op het sociale belang van het brandstofverbruik voor het huishouden, onder vermelding van een jaarlijksche uitgave hiervoor in Duitsland van ruim een miljard Mark.

Bij een uitgebreid onderzoek bleek het brandstofverbruik bij verschillende woningen zeer uiteen te loopen. Voor kleine huizen in rijen, waarvan in 33% van het aantal slechts de keuken verwarmd werd, verstookte men gemiddeld 2,2 à 3,3 ton steenkolen per jaar.

Bij dit onderzoek vond men een grooter brandstofverbruik bij vlakke open bouwwijzen dan bij de gesloten zgn. woonkazernes.

Tevens heeft men verschillende verwarmingssystemen onderling vergeleken, doch daarbij geen noemenswaardige verschillen gevonden. Slechts centrale étageverwarming was onzuiniger dan de overigen. Het totale rendement van de warmteontwikkeling der verbranding en van de aan het vertrek afgestane warmte, noodig om het vertrek op temperatuur te houden (i.e. om de warmteafgifte van de occupanten te remmen tot een uit behaaglijkheidsoogpunt toelaatbaar bedrag), bleek dus bij de praktisch toegepaste en onderzochte systemen, w.o. vooral de kolenkachel, nagenoeg gelijk te zijn. Ook werd geen onderscheid in brandstofverbruik gevonden tusschen onderbroken en continue verwarming.

Derhalve zijn belangrijke brandstofbesparingen door perfectioneering der verwarmingstoestellen nauwelijks te verwachten. Meer mogelijkheden schuilen in de verbetering der aanpassing en regeling der installaties en een zorgvuldig gebruik daarvan. Vooral voor kortstondig gebruikte vertrekken dienen snel opstookbare en gemakkelijk regelbare toestellen gebedigd te worden.

Ik merk hierbij op dat kijk op den stand van zaken, als hierboven weergegeven, m.i. veel te eenzijdig is en dat men o.a. hier te lande begint in te zien, dat het probleem der lokaalverwarming nog een groote evolutie moet doormaken, voor en aler men kan gaan spreken van een grotendeels bezonken techniek. Niet het minst speelt daarbij de bouwwijze een rol en dit wordt duidelijk als men begint in te zien, dat thermische behaaglijkheid en economie onafwijsbare eischen zijn, die in eerste instantie aan een goede oplossing van het verwarmingsprobleem, zoowel uit een bouwkundig als installatief oogpunt ten grondslag moeten worden gelegd.

Amersfoort.

F. G. UNGER.

FEDERATIE VAN WONINGVEREENIGINGEN.

Gisteravond is een bijeenkomst gehouden van besturen van Haagse woningverenigingen, waar de heer A. Stuyvenberg uit Rotterdam, voorzitter van het gewest Zuid-Holland van den Nationalen woningraad, het nut van een federatie van Haagse Woningverenigingen uiteenzette.

Na een geanimeerde bespreking, waaruit bleek, dat de sprekers voorstanders waren om te komen tot oprichting van een federatie van Haagse woningverenigingen, is op advies van den voorzitter van de Algemeene Coöperatieve Woningbouwvereniging, een commissie van vijf leden benoemd voor de voorbereiding voor de definitieve oprichting van bedoelde federatie.

(H.bd.)

STOCKHOLM'S STADSUITBREIDING.

De internationale prijsvraag voor Stockholm's stadsuitbreiding heeft zeer groote belangstelling gewekt. Niet minder dan 350 buitenlandse architecten uit 33 verschillende landen hebben medegebonden. Zelfs in China, Indië en Zuid-Afrika voelden sommigen zich geroepen hun diensten aan te bieden.

(H.bd.)

<p>Cellulose lakken voor hout- en metaalbewerking ed. schaeapman & co. Te ned. celluloselakfabriek zwolle - mechelen</p>	<p>Rex-deuren schaap en brandjes telef. 74 landmeer</p>
<p>Perfection lederen drijfriemen n.v. tilburgsche drijfriemenfabriek tilburg</p>	<p>Vert h. vettewinkel & zn. amsterdam</p>

ADVERTENTIES UIT „DE 8“, OF DE WEDERGEBOORTE VAN DE HOOFDLETTER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
 REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
 REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
 1932 12 NOVEMBER N° 46

STATION LUTTERADE

ARCHITECT Ir. S. VAN RAVESTEYN

STATIONSGEBOUWEN TE LUTTERADE VAN Ir. S. VAN RAVESTEYN.

De meeste van ons kennen zijn naam en wat van zijn werk, maar niet veel. Dat ligt natuurlijk aan ons, maar ook aan van Ravesteyn. Van Ravesteyn maakt geen tamtam voor zich zelf en ook zijn werk dringt zich allerminst op; integendeel. Bovendien is het niet door omvang belangrijk en staat het niet aan Coolsingel of Damrak. Men is er daardoor te veel aan voorbijgegaan en het is toch belangrijk genoeg om er bij stil te staan. Zijn jongste werk zijn de stationsgebouwen te Lutterade. Neemt men een sneltrein naar 't Zuidelijkste Zuiden, dan gaat men ook dáaraan voorbij... Ik heb dus in Sittard een boemel genomen en ben in Lutterade uitgestapt. Op de gewone brave trottoirtegels. Maar daarop staat een ongewoon station.

Laat me eerst nuchter vertellen hoe het in elkaar zit, aan de hand van de gegevens van Ir. van Ravesteyn.

't Station Lutterade is een eiland-station, toegankelijk over een der sporen en langs een lange trap vanaf den spoorweg-onderdoorgang van den weg van Geleen naar de mijn Maurits en verder.

Uitgezonderd de goederenloods staan op het eiland-perron de verschillende stationsgebouwen, gebonden door de perronoverkapping: het dienstgebouw — bestelgoederenkantoor met

ruimte voor het publiek en seinhuis — een gebouw, waarin wachtkamers 1e en 2e en 3e klasse, bergruimte, centrale verwarming en toiletten, verder een later in het plan opgenomen rangeerdersverblijf en een mijnwerkerswachtkamer.

Bij oudere stationsgebouwen zijn in een dergelijk geval — ik denk bijv. aan Hengelo — de gebouwen in eigen „architectuur“ tusschen de ijzerconstructie van de overkapping geknutseld. Van Ravesteyn echter maakte een gaaf, ondeelbaar geheel van overkapping en gebouwen. De doorsnede doet dat overtuigend zien.

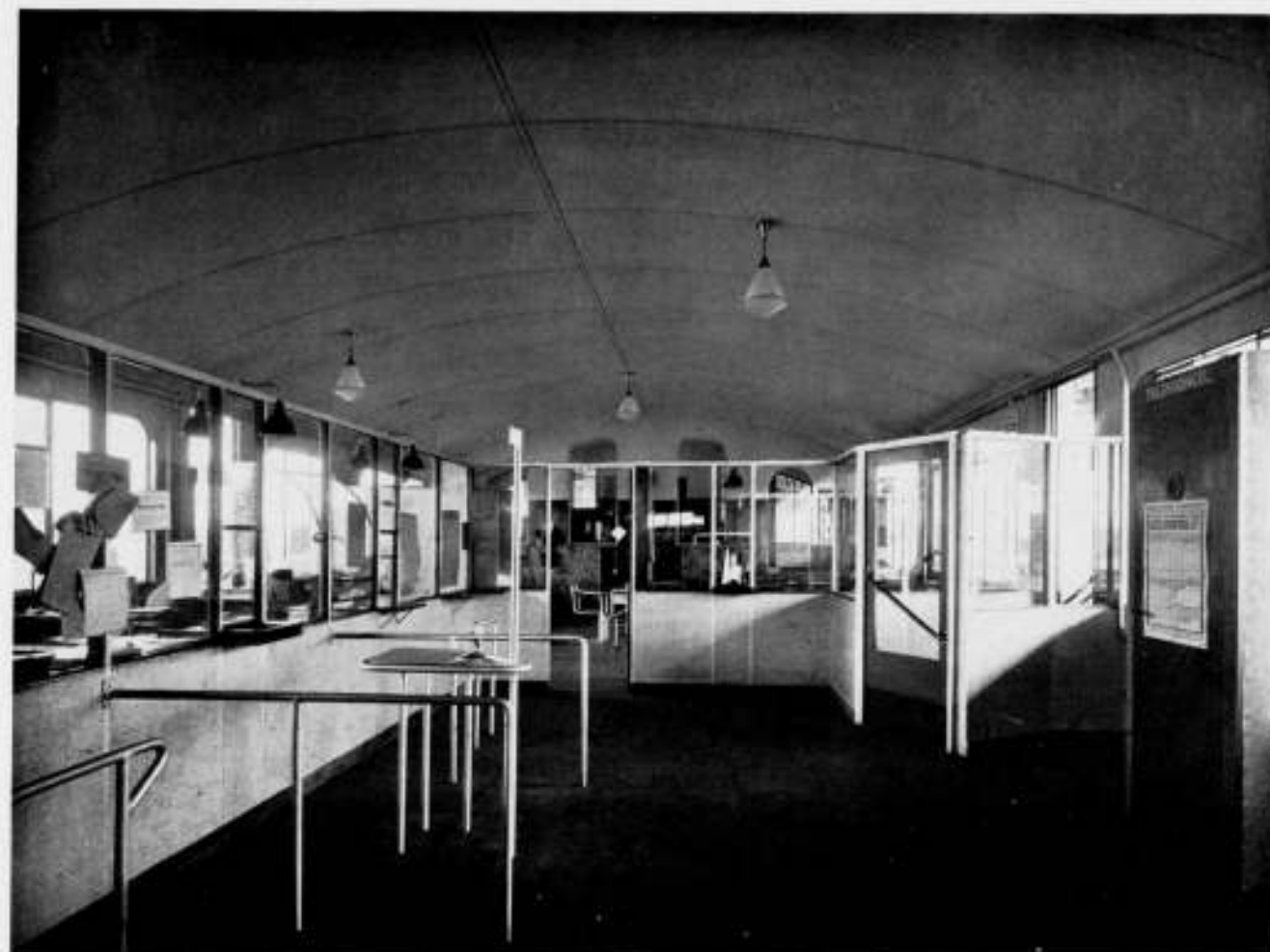
Een origineel constructiesysteem is gekozen met het oog op de verzakking die te verwachten is door de nabijheid van de mijn Maurits, en die geraamd wordt op 4—5 m in den loop der jaren. Een zekere bewegelijkheid was daarom noodig. De constructie is nu zoo, dat de wanden en vloeren gedragen worden door ijzeren liggers die stijve portalen vormen met de stijlen in de wanden van de gebouwen. Bij opvijzeling van die liggers kan dus het geheele gebouw met inhoud waar noodig omhoog gebracht worden. Dit zal meer dan eens noodig zijn om het weer in zijn fatsoen te brengen, als het is gaan lijken op een revolutiebouw met bar slechte paalfundering en om het voorzoover noodig op hoogte te houden. De fundering bestaat uit een doorlopende gewapend betonplaat, waarop gescheiden

KANTOORGEBOUW

ARCHITECT Ir. S. VAN RAVESTEYN

HAL

ARCHITECT Ir. S. VAN RAVESTEYN

KANTOOR

STATION TE LUTTERADE

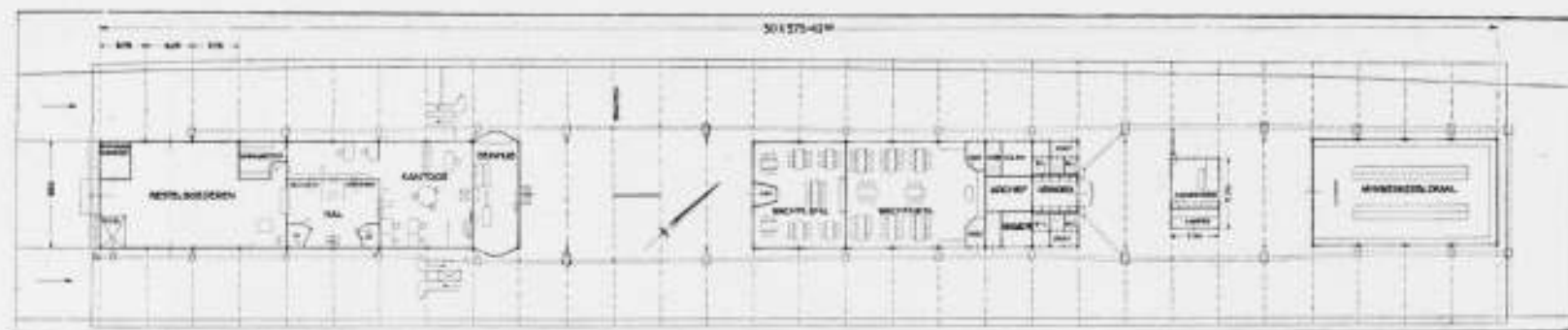
ARCHITECT Ir. S. VAN RAVESTEYN

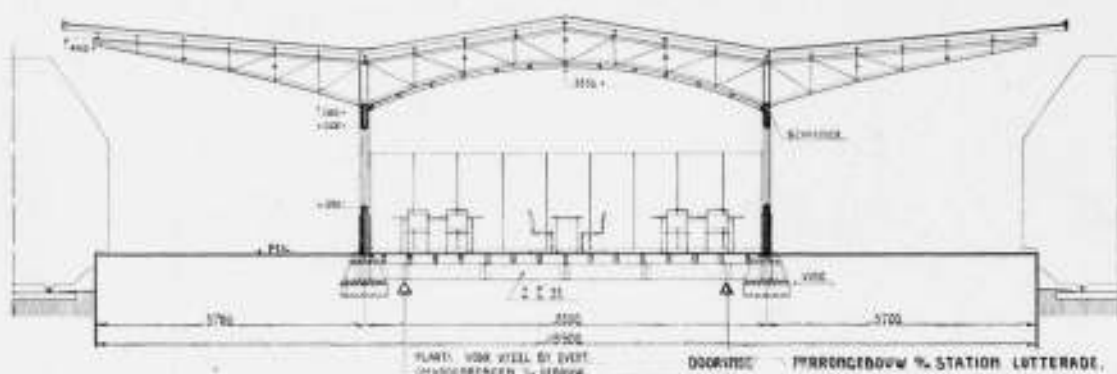
WACHTKAMER IIe KL.

STATION TE LUTTERADE

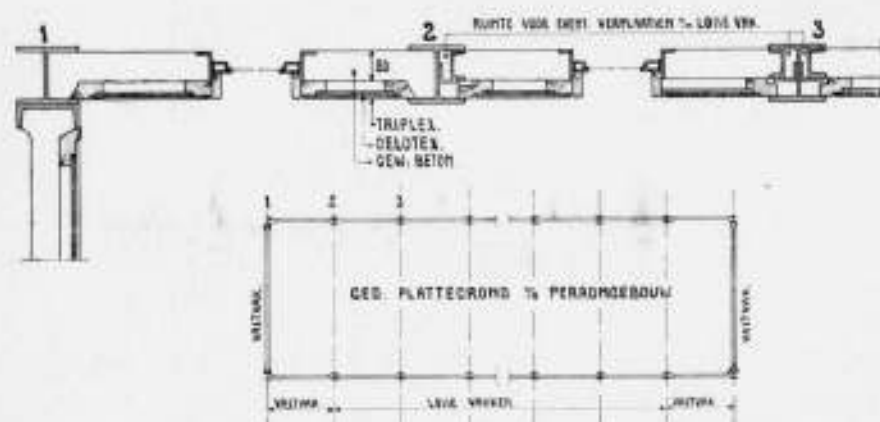
ARCHITECT Ir. S. VAN RAVESTEYN

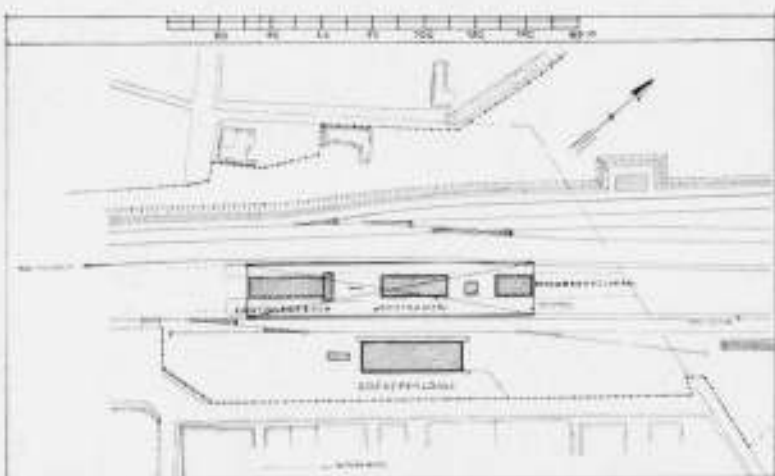
PLATTEGROND VAN DE PERRONGEBOUWEN

DWARSDOORSNEDE PERRONGEBOUW

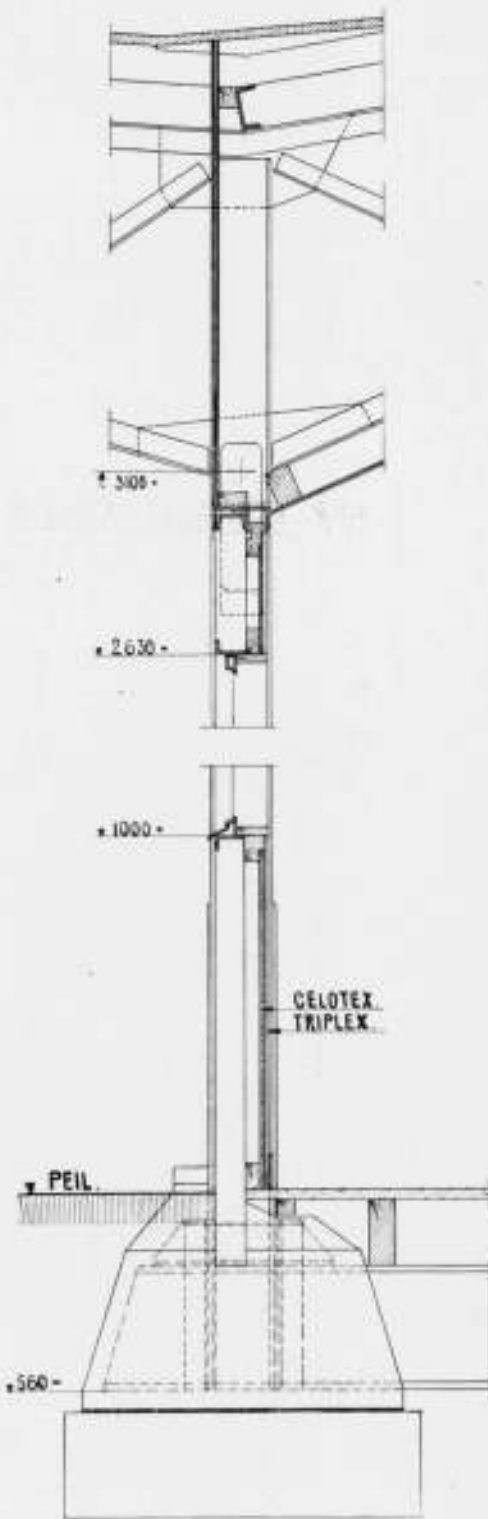

HORIZONTALE DOORSNEDE VAN DE CONSTRUCTIE DER WANDEN

SITUATIE TEEKNING

door een laagje asfaltpapier, de teerlingen der portaalstijlen zijn gemaakt. Wordt t.z.t. een portaal gelicht, dan wordt de daardoor ontstane afstand tusschen onderkant teerling en bovenkant funderingsplaat opgevuld. De fundering komt zoodoende hoe langer zoo dieper te liggen. Het grootste deel van de wanden is bevestigd in sponningen van de stijlen met ruimte

VERTICALE DOORSNEDE VAN DE CONSTRUCTIE DER WANDEN

voor beweging (scheef gaan staan). Deze wanden bestaan uit een 8 cm dikke gewapend betonplaat, in het werk gestort, aan de buitenzijde gebouchardeerd met fijne bouchardslag, aan de binnenzijde geïsoleerd met celotex, waarover een lambri van okoumé-triplex. Deze wandvakplaten omsluiten de ramen als een stijve onvervormbare lijst, zoodat bij werking in het gebouw door mijnverzakking de ruiten niet zullen breken. De ronde hoeken der raamkozijnen versterken deze betonplaten. Terwille van de stabiliteit zijn enkele wandvakken stijf gemaakt (analoog schoren), dus niet als paneelen in sponningen beweegbaar.

De plafonds zijn van celotex platen — over de naden een latje — de vloeren in de wachtkamer zijn van maple en in de kantoren van oregon pine. De stoelen in de gereproduceerde wachtkamer zijn van Gispens, de ouderwetsche tafeltjes zijn te wijten aan een ouderwetschen, zuinigen afdelingschef, die daarover zeggenschap heeft. In het kantoor zijn enkele vaste meubelen aangebracht.

Om de beschrijving te completeeren: de bouw is uitgevoerd in de laatste helft van 1931 en het begin van 1932 voor rond f 110.000, exclusief verwarming en verlichting. In dit bedrag is wel begrepen de ijzeren overkapping met de kolommen, die immers een deel van het gebouw vormt.

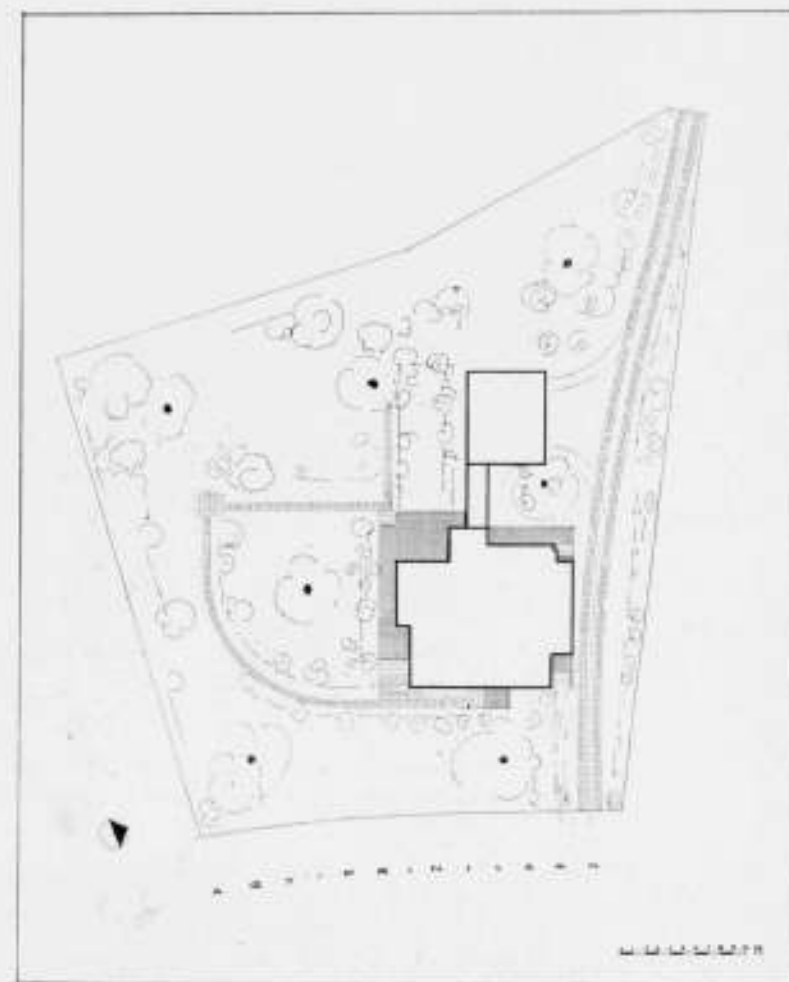
En daar staat het nu, zoo strak en kant, dat het doodjammer is, dat het straks zal gaan verzakken door de ongelijke zetting van den grond, waarin naar steenkool wordt gewroet. Vooral voor den architect moet dat geen prettig vooruitzicht zijn, maar 't zal hem voldoening kunnen geven, als het toegepaste systeem deugdelijk blijkt en zonder scheuren de zaak weer opgezuiverd kan worden. Afgescheiden van dit curieuse elastische raammet-paneel-systeem voor de gebouwen, zijn deze merkwaardig, 't is „nieuwe zakelijkheid" van goed gehalte. 't is alles zuiver, soepel en licht — geestelijk licht! — het is overtuigend. Het is vrij van bravour, van arrogantie. Het betoogt niet, het vermoeit niet. Het houdt niet vast, de treinen niet en de menschen niet. Voor een station — doorgangshuis als geen ander — is dit een bijzondere kwaliteit. De groote glasoppervlakten zijn hier meer dan gerechtvaardigd. Want de overkapping onderschept veel licht. Maar vooral: men moet te allen kant naar zijn trein kunnen uitzien, uit de wachtkamers en er doorheen en door de hal als 't kan. Een wachtkamer is eigenlijk geen kamer of moet er althans geen zijn; het is eenabri. Ook voor het personeel is natuurlijk een zoo volledig mogelijk overzicht gewenscht.

Er is aan dit station niets, maar dan ook niets over van de gebruikelijke monumentaliteit en dat werkt als een verlossing. Voor ons is een reis geen daad meer. We gaan niet meer met de heele familie een half uur tevoren in de wachtkamer ons bivak opslaan. Voor het grootste deel der reizigers is er weinig verschil meer tusschen het stappen op een trein en het stappen op een tram. Op weg naar de tram vinden we meestal geen tramhuisje; er is weinig reden om ons op weg naar onzen trein op te houden met monumentaliteit. Het lijkt me een bijzondere verdienste dat dit station zoo volledig beantwoordt aan de gewijzigde, huidige instelling op het reizen van het publiek, functioneel en architectonisch. Van Ravesteyn is civiel-ingenieur en architect. Maar die zijn in hem niet te scheiden.

Ik meen nog te moeten vermelden zijn fijne, Fransch geaarde kleurgevoel. Het grijs van de gebouchardeerde beton wordt voortreffelijk opgevangen door het aluminiumgrauw van het ijzerwerk en tegen beide staat een licht citroenig geel op het fries boven de beton-paneelen en op de bebording van de overkapping. Deze kleurstelling helpt heen over het onloochenbare conflict dat daar aanwezig is, waar het ijle vakwerk a.h.w. uit de wanden spuit.

Jammer dat er geen elektrische tractie is in 't Zuiden.

Nog dit: het is curieus dat — onopzettelijk? — deze gebouwen

SITUATIE WOONHUIS TE SCHIEDAM
ARCHITECTEN BRINKMAN EN VAN DER VLUGT

in de raamvormen en de gewelfde plafonds preludeeren op de vormen der waggons, waarin gereisd zal worden.

A propos: onze nieuwste D-wagens zijn zeer comfortabel en zeer degelijk en deugdzaam en zakelijk. Maar de netto deugd is altijd een tikje vervelend. Als van Ravesteyn — een knap interieurman — daaraan eens zijn krachten mocht geven?

W. B.

WOONHUIS TE SCHIEDAM.

Het programma van dit woonhuis vroeg afzonderlijke woonruimten, waarbij de huiskamer-eetkamer de belangrijkste plaats inneemt met het bijbehorend terras waarvan de ligging mede bepaald was. Verder is rekening gehouden met bestaand geboomte.

De constructie is hoofdzakelijk baksteenbouw op gewapend-beton onderbouw met houten palen. De buitenmuren (1 steens) zijn aan de buitenzijde afgepleisterd en bestreken met Amstellin, aan de binnenzijde geasphalteerd en daarna bekleed met Aerocreteplaten als isolatie en afgeschilderd of behangen met Bauhauspapier.

Bijzondere zorg is besteed aan lekranden, waterdorpels enz.; de afdekking der buitenmuren is van zink met ijzeren lekranden.

Voor de vloerconstructie zijn Arkelblokken gebruikt, aan de onderzijde glad afgepleisterd; als vloerbedekking voor kamers, trappen en gangen is rubber toegepast. Het dakterras is met den beloopbaren „Sibeas" vloer afgewerkt. Voorts stalen ramen en stalen deurkozijnen, waarin gladde houten deuren. In den kelder een centrale verwarmingsruimte met oliestookinrichting en warmwatervoorziening.

De zonneschermen zijn van aluminium. In iedere kamer is één der ramen voorzien van oprolbaar insectengaas.

BRINKMAN & VAN DER VLUGT.

WOONHUIS TE SCHIEDAM

ARCHITECTEN BRINKMAN EN VAN DER VLUGT

WERKKAMER

WOONHUIS TE SCHIEDAM

ZIT-SLAAPKAMER

ARCHITECTEN BRINKMAN EN VAN DER VLUGT

TERRAS

INGANG

ARCHITECTEN BRINKMAN EN VAN DER VLUGT

**OFFICIEELE MEDEDELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN
No. 32 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 12 NOV. 1932 No. 46**
DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT
STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY
WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. Ledenvergadering (Najaarsvergadering) van den B.N.A. op Zaterdag 10 December a.s. des v.m. om 10.30 uur te Amsterdam.

Op Zaterdag 10 December a.s. zal te Amsterdam in een nog nader aan te kondigen vergadergebouw de Najaarsvergadering van den B.N.A. plaats vinden.

Op de agenda zullen voorkomen:

- de verkiezing van een bestuurslid.
- de periodieke verkiezing van leden der commissies.
- de begroting voor 1933.
- als hoofdpunt de verdere behandeling van het eindrapport Algemeene Regelen. A.R. 1932.
- voorts zullen algemeene beschouwingen kunnen worden gehouden over de honorariumregeling van werk van bouwondernemers, de R.B. 1933.

Bestuursverkiezing.

Volgens het door de Ledenvergadering vastgestelde rooster treedt dit jaar af de heer G. Versteeg, die volgens de Statuten niet herkiesbaar is.

Het Bestuur verzoekt ingevolge het bepaalde in art. 4 Par. 14 van het Huish. Reglement, laatste wijziging van 23 November 1929, aan de Kringen, kandidaten voor te stellen, uiterlijk 30 November a.s.

De desbetreffende bepaling luidt als volgt:

„De verkiezing van de leden van het Bestuur geschiedt uit een voordracht, bevattende de namen van de candidaat-gestelden. Een Gewestelijke Kring, of ten minste 10 leden van den B.N.A. kunnen voor een te vervullen plaats in het Bestuur een candidaat stellen. Bij geen of onvoldoende candidaatstelling is het Bestuur bevoegd daarin te voorzien. De namen der kandidaten moeten schriftelijk ter kennis van het Bestuur worden gebracht om ze te doen opnemen in het orgaan van den B.N.A., dat verschijnt minstens één week vóór de vergadering.

De candidaatgestelden, welke binnen drie dagen na deze publicatie niet schriftelijk aan het Bestuur te kennen hebben gegeven, dat zij geen candidaat wenschen te zijn, worden geplaatst op de definitieve kandidatenlijst, welke op de vergadering ter kennis van de leden wordt gebracht.

In verband met het bepaalde in art. 7 par. 15 van de Statuten, dat 3 leden van het Bestuur in Amsterdam moeten wonen, zal de opvolger van den heer Versteeg, een lid moeten zijn dat te Amsterdam woont, of zijn bureau in Amsterdam gevestigd heeft.

Behandeling van het ontwerp R.B. 1933.

De Algemeene Honorarium-Commissie deelt mede, dat zij nog niet van alle Kringen een schrijven heeft ontvangen betreffende het ontwerp R.B. 1933. De Commissie verzoekt hun meening vóór 25 November a.s. aan haar kenbaar te maken.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED.,
J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 19 NOVEMBER N° 47

ADRES AAN DEN MINISTER VAN ECONOMISCHE ZAKEN
BETREFFENDE EEN NEDERLANDSCH PAVILJOEN OP DE
TENTOONSTELLING TE CHICAGO 1933.

Het Bestuur van den B.N.A. zond d.d. 17 Nov. onderstaand adres aan den Minister van Economische Zaken.

„Het Bestuur van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst enz. volgt met groote aandacht de berichten betreffende een Nederlandsche inzending op de Internationale Tentoonstelling, welke in 1933 te Chicago zal worden gehouden. Het heeft uit inlichtingen, die het ter zake verkreeg, den indruk dat de Nederlandsche Regeering niet voornemens is een officieel deelnemen van ons land te bevorderen, omdat de middelen daartoe ontbreken, maar het vernam dat de Regeering zeer welwillend staat tegenover de pogingen die van particuliere zijde worden gedaan om tot een Nederlandsche inzending te geraken en dat de Regeering daarbij haar bemiddeling wil verlenen om van het tentoonstellingsbestuur te Chicago de faciliteiten te verkrijgen, die voor een officieele inzending gelden. Indien wij wel zijn ingelicht heeft zich een particulier comité gevormd, in elk geval is reeds een maquette gemaakt voor een Nederlandsch paviljoen op die tentoonstelling, dat o.a. te zien was op de tentoonstelling Moeder en Kind, dezen zomer te Amsterdam gehouden en dat in Indischen stijl is gedacht.

Ons Bestuur neemt de vrijheid Uwe Excellentie er op te wijzen, dat het van groot belang voor het aanzien van ons land is te achten, dat het op waardige en juiste wijze op deze groote Internationale Tentoonstelling zal worden vertegenwoordigd. Met uitsluitend een gebouw in Indischen stijl zou dat ongetwijfeld niet het geval zijn. Bij de groote waardeering, die onze moderne architectuur in het buitenland ook op vele internationale tentoonstellingen in de laatste jaren verkregen heeft, moet o.i. als een vereischte worden beschouwd, dat het Nederlandsch paviljoen te Chicago zal getuigen van wat de Nederlandsche bouwkunst in onze dagen vermag.

Met aandrang zouden wij daarom Uwe Excellentie willen verzoeken, te bevorderen, dat bij den bouw van een Nederlandsch paviljoen te Chicago met het bovenstaande werd rekening gehouden.

Ons Bestuur is gaarne bereid Uwe Excellentie in dezen van advies te dienen.”

w.g. het Bestuur v. d. B.N.A.

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Ontwerpstudie No. 2 „Jeugdherberg”.

Mededeeling van de commissie van beoordeeling. De commissie van beoordeeling maakt hiermee bekend dat zij de 105 ingekomen ontwerpen voor een jeugdherberg heeft onderzocht en de hieronder vermelde 6 inzendingen, gerangschikt in drie groepen heeft uitgekozen.

1ste groep: Ontwerpen die ondanks eenige tekortkomingen te beschouwen zijn als de best geslaagde ontwerpen, waarin zoowel op de meest economische als op de voor de jeugd-

herberg meest geëigende en karakteristieke wijze het programma is verwezenlijkt.

1°. No. 777.1. Inzenders Arthur Staal en Piet Worm, te Amsterdam.

2°. No. 714. Inzender C. W. van der Kolff, te Amsterdam.

2de groep: Ontwerpen, waarin eveneens op economische wijze de eischen van het programma zijn vervuld, die zich kenmerkten door bijzonder geslaagde oplossingen van bepaalde punten, maar waartegen de commissie in het algemeen toch wel bezwaren had.

1°. No. 462. Inzenders J. H. Groenewegen, B. Merkelbach en Ch. Karsten, te Amsterdam.

2°. No. 733. Inzender Han Ouwerkerk, te Amsterdam.

3e groep: Ontwerpen, waarin de inzender te zeer van de economische mogelijkheden voor de jeugdherberg is afgeweken maar waarin overigens het programma op bijzondere wijze is vervuld, en die tevens in den algemeenen vorm en verschijning blijk geven van bijzondere eigenschappen. (Deze groep niet als komende nã, maar als nãast de 2e groep te beschouwen).

1°. No. 001. (motto „Alle ramen open”). Inzender S. D. Neter, te Amsterdam.

2°. No. 625. Inzender ir. J. Beckering Vinckers, te Groningen.

Alle inzendingen worden tentoongesteld op de vergadering van het genootschap A. et A. op 2 December a.s. 8.15 u. in het gebouw Heystee, Heerengracht te Amsterdam.

De commissie verzoekt aan alle deelnemers haar te berichten (adres Genootschap Architectura et Amicitia postbox Z 33 te Amsterdam) of zij aan de commissie toestemming geven tot het openen van hun naambrief ten einde op de tentoonstelling hun namen bij de ontwerpen te kunnen vermelden.

Het uitvoerige rapport met de afzonderlijke beoordeeling van elk der ontwerpen zal voor de tentoonstelling worden gereed gemaakt en in een der volgende nos. van het Bouwkundig Weekblad Architectura worden bekend gemaakt.

De Commissie van Beoordeeling.

14 November 1932.

INTERNATIONALE PRIJSVRAAG VOOR DEN AANLEG VAN TERREINEN AAN DEN LINKER-SCHELDE-OEVER TE ANTWERPEN.

De Intercommunale Maatschappij van den Linker-Schelde-oever te Antwerpen heeft een internationale prijsvraag uitgeschreven voor den aanleg der terreinen, gelegen op den linker-oever der Schelde, tusschen den stroom en de dijken genoemd „Blokkeerdijk” en „Suikerdijk” tegenover de stad Antwerpen. Bij P. P. C. en ook van verschillende andere zijden zijn tegen het programma bedenkingen gerezen. Een der ernstigste be-

zwaren is, dat de prijsvraaguitgever het auteursrecht van de ontwerpen niet eerbiedigt en zich het recht voorbehoudt alle bekroonde ontwerpen en bovendien die welke zij, buiten het oordeel der Jury om, voor een bedrag van fr. 7500.— per stuk wil aankopen, te gebruiken op een wijze zoals haar goeddunkt, zonder de ontwerpers daarbij te betrekken.

Zeer bedenkelijk is bovendien dat het volgens art. 6 van het programma, den mededingers vrij staat nog andere plannen, tekeningen en dokumenten dan de gevraagde (en in dit opzicht is het programma al reeds veeleischend, aangezien behalve de stedenbouwkundige plannen n.b. schetsen der gevels der openbare monumenten en der voornaamste gebouwen(?) worden gevraagd) naar goeddunken in te dienen.

Het is den deelnemers insgelijks toegestaan, teneinde hunne ideeën bevattelijker voor te stellen, perspectiefzichten van al of van een deel hunner ontwerpen er aan toe te voegen.

Verder ontbreekt de bepaling van het opgeven van een correspondentie-adres, terwijl de ingezonden plannen niet verzekerd worden tegen schade.

In verband met deze bezwaren worden door den B.N.A. in gemeenschap met andere vereenigingen pogingen aangewend om het programma alsnog verbeterd te krijgen.

De Jury bestaat uit de heeren: Dr. H. P. Berlage, H. Prost te Parijs, Baron Horta, Henry v. d. Velde, P. de Heem, Hoofd-Ing. van Bruggen en Wegen te Antwerpen, G. de Ridder, Voorzitter Federation des Sociétés des Architectes de Belgique en J. de Braey, Voorzitter Koninkl. Maatschappij der Antwerpsche Bouwmeesters.

De plannen moeten zijn ingezonden 31 Mei 1933.

Het programma is verkrijgbaar bij den zetel der Int. Maatschappij bovengenoemd, Arenbergstraat 26 te Antwerpen.

EEN WAARSCHUWING.

Steeds luider weerklinken de stemmen van hen, die roepen om: „saneering“.

En steeds doordringender galmt in de wereld de groote stem, verkondigend de: „rationaliseering“.

Zóó dagelijks worden deze woorden gehoord, zóó meer en meer tot leuze vervlakt, dat soms vergeten wordt er over na te denken en het alles voor ons dreigt te worden: „het vanzelfsprekende“.

In „de Ingenieur“ (no 26) schrijft ir. E. P. Haverkamp Begemann:

„Voor den technicus in het bijzonder heeft het een groote betekening zich te verdiepen in de eerste pogingen om de geheele „huishouding van een volk planmatig te regelen en uit te voeren. De technicus toch is meer dan enig ander mensch „getraind om geordend te denken. Zijn geheele opleiding „heeft als natuurlijk gevolg, dat hij afkeerig is van alles wat „naar chaos zweemt, ook in de productiewijze.“

En verder ir. J. B. van Loghem b. i. in zijn boek „bouwen.“

„de praktische verwerkelijking echter van die wereld-„organisatie is nog ver, weliswaar worden inderdaad „nieuwe maatschappijvormen in sowjet-rusland tot ontwikkeling gebracht, maar dit neemt niet weg, dat praktisch het „grootste gedeelte van den . . . aardbol . . . nog ongeorganiseerd is.“

(De spatieeringen zijn van ondergetekende).

Helaas . . . . . bijna het geheele heelal is nog ongeorganiseerd! (Al moge men het misschien een organisme noemen, het is daarom nog geen organisatie).

„. . . . . wanneer we in dezen tijd“, gaat van Loghem voort, „de rationeele functie ten troon heffen, ten koste van de „sommnabile functie van het verleden, dan nemen wij daarbij

„vanzelf aan, dat de mensch in staat is de sommnabile functie „zijner kindsheid, van zijn sprookjestijd te verlaten.“

Bij dit geloof in den vooruitgang, bij deze zelfvoldane wijze van denken, gaan de stemmen van hen, die waarschuwen verloren, als in het gebulder van een orkaan. Het mag daarom niet oninteressant zijn eens te luisteren naar zoo'n stem. Zoo schrijft b.v. . . . . Dostojewsky . . . . . alleen nog maar bij het zien van het London van zijn tijd, het „Cristall Palace“ (ijzer en glas) en de Wereldtentoonstelling:

„. . . . Solite am Ende dies das erreichte Ideal sein? denkt man „bei sich, ist hier nicht das Ende? Ist das nicht doch schon die „verwirklichte „eine Herde“ der Weissagung?

„. . . . Menschen, die still, unablässig und stumm, sich in diesem „riesenhaften Palast umherdrängen . . . .

„. . . . Sie fühlen, dasz sich hier endgültig etwas vollendet hat.“

Maar dan, een bladzijde verder, roept hij uit:

„Angesichts dieser Kolossalheit, dieses riesenhaften Stolzes „des alle beherrschenden Geistes, (van de techniek), angesichts dieser feierlichen Vollendung der Schöpfungen dieses „Geistes, verstummt nicht selten auch die hungrige Seele, „ergibt sich, unterwirft sich, sucht Rettung im Gin und in der „Ausschweifung und beginnt zu glauben, dasz alles gerade so „sein müsse.“

Hoe zeer zou hij dit alles nu hebben onderstreept bij het zien van het nieuwe Rusland of zelfs maar van onze: „rationeele woonwijk.“

Schrijft van Loghem o.a. ook over:

„. . . . schade, die door de achterlijke denkwijze van vele „kunstenaars aan het geestelijke leven wordt toegebracht . . .“: zoo moge hier volgen een citaat uit het werk van een der scherpzinnigste thans levende denkers, den schepper der „biocentrische philosophie“, Ludwig Klages, den grondlegger der Charakterologie, stichter eener werkelijke „Wesenwissenschaft“ (het woord is van hem) en wel uit diens hoofdwerk, „der Geist als Widersacher der Seele“ (pag. 446): „Angeschlossen an die gefräßigste aller Leidenschaften, an „die . . . . Regelungssucht . . . . die, wie wir sehen werden, „dasselbe ist mit der Sucht zu besitzen und zu regieren, „nähert sich kraft ihres . . . . „geistigen Fortschritts“ . . . die „Lebenszelle einem Erstarrungspunkt, wo sie, ausgeschlossen „von ihrer Teilhaberschaft am Leben des Alls, der Vernichtung anheimfällt, der keine Erneuerung folgt . . .

„Auf der jetzt schon erreichten Stufe der . . . Gleichmacherei . . . . bewahrt auch der Lebensreichste über das dreiszigste „Jahr hinaus vom All der Seele kaum einen Rest ob er schon „bis in das doppelte Alter hinauf aus der Urne des Eigenlebens „speisen und nähren mag den „ordnenden Geist“ Das „ist der Grund, weshalb die Person jener übergewaltsamen „Sprengung bedarf, die bereits die Alten „Ekstase“ taufte, „wofern sie befähigt sein soll, auch nur vorübergehend zurück-„zutauchen in den noch unverendlichten Lebensstrom.“

„Saneering“ en „rationaliseering“ een onoverbrugbare kloof scheidt deze twee. Zal men hier wellicht opmerken, dat naamgeving onbelangrijk is, dat het er niets toe doet, wat van bepaalde woorden de oerbetekenis is, maar, dat het erom gaat wat zij nu betekenen en voor ons, een kleine etymologische zijsprong zal hier doen zien, dat het masker van een vreemd woord — schijnbaar slechts afgesproken „term“ — maar al te zeer, zooals elk masker, verraden kan den waren aard van den drager.

Saneering, (van sanus = gezond) dus gezondmaking is een alleszins „gezond“ principe.

Ongeacht den eisch, die gesteld kan worden aan wien over gezond spreekt, om ook aan te kunnen geven hoever de betekenis van ziek reikt of ten minste wat onder ziek verstaan

dient te worden, is van menscheijk standpunt het verlangen naar gezondheid vanzelfsprekend. Gezond en ziek (waar ook de grenzen mogen liggen) hebben echter alleen beteekenis in de sfeer van . . . . het leven.

Zoo men al spreekt van „gezonde constructie“, dan is het woord daar overdachtelijk gebruikt. We denken ons den gezond construeerenden mensch erbij.

Een gezonde woning is een woning goed voor de gezondheid. . . van wien er in leeft.

Vergelijken we nu de volgende samenstellingen: gezond metaal, gezonde berekening, of zelfs, gezonde chemische reactie, met b.v.: „gezond timmerhout“, dan wordt hier duidelijk de juistheid van de laatste tegenover de onjuistheid der eerste drie. Immers daar ware beter: metaal van bepaalde samenstelling, juiste berekening, bepaalde chemische reactie, terwijl de onzinnigheid van „ziek metaal, zieke berekening, zieke chemische reactie“ voor ieder vaststaat.

Tenslotte is zelfs „ziek timmerhout“ ongebruikelijk en dus gezond in dit verband overdachtelijk, wat slechts kan omdat elk hout . . . . eens leefde. Hier rijst de vraag:

„Maar „gezond verstand“ dan en „gezonde redeneering?“

En wat te denken over het lievelingswoord: „gezonde geest“ (in een gezond lichaam, nietwaar?)

Vatten wij de zaak even van de andere zijde aan en wel van de op velerlei gebied als vaandels vooropgedragen woorden rationaliseering en normaliseering.

Gaat men de betekenis na van ratio, norm logos en nomen dan zal men daarin veel van hetzelfde terug vinden, n.m. het regelen, praten (redeneeren) en weten.

Zoo ratio (van reor, eig. rekenen, gelooven, oordeelen) beteekent o.a.: rekening, overweging, meening, verstand (Vernunft), manier, maat, oorzaak, grond, principe, regel, rede reden, en . . . . plicht.

Contra rationem = tegen het verstand;

Ratiocinari = gevolgtrekking maken, overleggen, berekenen;

Het Deutsche ration = bepaalde hoeveelheid, b.v. van voedsel.

Verder norm (van norma), regel, richtsnoer, voorschrift. Logos, soms woord en rede, soms boek of schrift, beteekent hoofdzakelijk: overleg, overweging, verstand (Vernunft).

Is elk woord tenslotte ook naam, het woord naam is verwant met: weten, kennen, (afgeleid van de indogermaansche stam gnō, waaruit o.a.: to know).

Tot zoover het woordenboek!

De quintessence van rationaliseering en normaliseering is dus het beredeneeren en bespreken, het begrijpen, analyseeren, berekenen en vooruit berekenen, regelen, voorschrijven, het beoordeelen, wegen en meten, het opzoeken, maar ook opstellen, van wetten (ook natuurwetten), zoeken naar oorzaken, het begrijpend bedwingen en . . . . het z.g. zoeken der waarheid. Hun gebied is dus: de logica, de causaliteit en daarmee de natuurwetenschap en dus de techniek en vooral de wiskunde, alles voor zoover ze onder hun regiem vallen.

Of ook ethiek redelijk is, daarover is bitter gevochten. En dat er ook onredelijke, onlogische, tenslotte onoorzakelijke wetenschap, wiskunde enz. bestaan is iets, waarover thans de geleerden twisten, maar, dat er ook tijden geweest zijn waarin, en dat er ook ontwikkelingsstadia in den mensch, wezens- en levensgebieden zijn, waar: . . . . „waarheid nog niet uitgevonden werd“, kan door de rede slechts erkend worden, wanneer zij zichzelf tot bescheidenheid weet te dwingen.

Hoe kon het toch gebeuren, dat dit woord rationaliseering tot leuze en afgod werd verheven?

Hoe kon het die sinistere macht verkrijgen, generaties in slavernij te brengen, die in gerationaliseerde bedrijven, in ge-

rationaliseerde en genormaliseerde woningen, in „genormaliseerde overtuigingen“ zelfs (dogmatiek) langzaam maar zeker den weg der mechanisatie en automatiek opgedreven worden? Hoe kon men tenslotte wanen alles te kunnen begrijpen, alles te kunnen toetsen met de naald van waar of onwaar, waar men het over het begrip waarheid zelve nimmer eens werd, hoe kon men alles willen op hypothetische oorzaken onderzoeken zooals in de natuurkunde (die overigens op het oogenblik in de biologie haar échèque aan het lijden is), hoe alles willen berekenen en daardoor beheerschen in de toegepaste natuurkunde, die techniek heet, alles willen weten tenslotte? Ook hoe het heelal in elkaar zit, hoe de toekomst zal zijn en last not least hoe de toekomst behoort te zijn (stedenbouwkunde?), anders gezegd waar men naar toe wil?

Ja, waarlijk hoe kon in den mensch tegenover alle andere wezens de arrogantie ontstaan alles te begrijpen, alles te regelen, alles voor te schrijven, alles te beheerschen?

Voor te schrijven hoe de aarde ingedeeld zal worden, hoe ze er uit moet zien, hoe ieder leven, voelen en . . . denken moet, tot zelfs de wilden in de „uiterste uithoeken der aarde“ bekeerd zullen zijn?

Deze vragen zoo stellen is niet, ze ook willen beantwoorden, maar uiting geven aan de wanhoop, die ontstaat onder den invloed van den onophoudelijk op den mensch gerichten doordringenden, strengen en ijskouden blik van dat wat steeds brutaler zijn ware gezicht gaat vertoonen. . . . de wil tot macht! In het westen is de wil tot macht daadkrachtig geworden. Dit is de westersche geest. Dit dan is die gezonde geest, die in een gespierd lichaam, zoonanbiddend de rede ten troon heft en met lichte oogen hoopvol staart naar een leege toekomst.

Dit is de rationeele functie ten troon heffen ten koste van de sommnabile functie van het verleden. Dit is het wakker worden van den modernen mensch. Het verlaten van zijn sprookjestijd, om ontuchtend en ontooverd te ontwaken in een koude, harde wereld van machines, geld, plicht en alles doordringend verblindend licht.

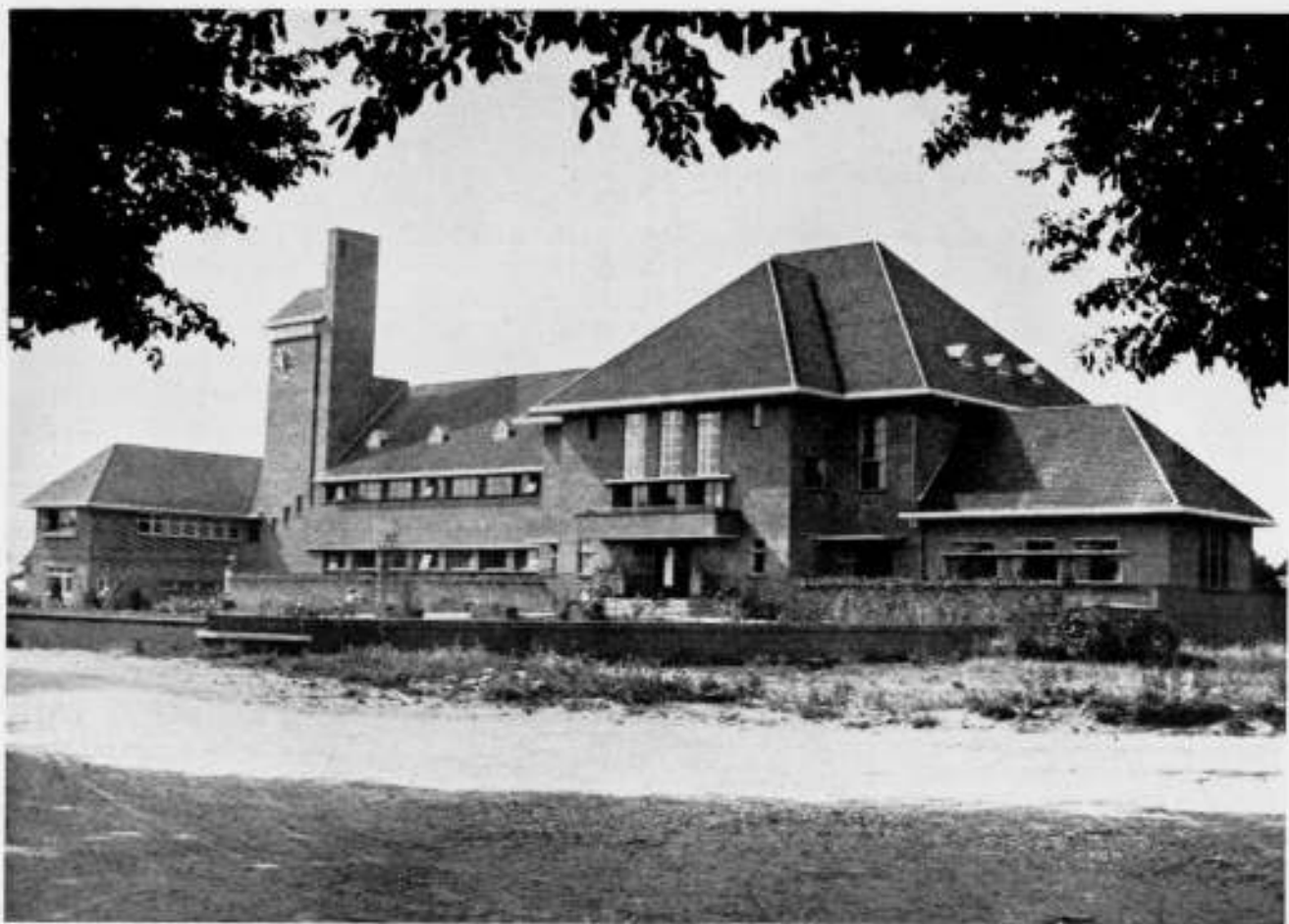
Wonend in glazen huizen, overstromd door electricisch licht, aarde-ontvlucht en -ontstegen in wolkenkrabbers en vlieg-machines, turend door „machtige“ astronomische kijkers naar oneindige verten, droomt de mensch van raketvluchten naar Mars en de Maan.

Met een wapen gemaakt uit het hout van den boom der kennis, het vuurwapen, baant zich de barbaarsche westersche geest een weg rookend van bloed door het oerwoud van het werkelijke leven.

Met het vuurwapen, dat immers ook. . . . be-recht, met z'n stof geworden rechtlijnigen vizierstraal (licht) over goed en kwaad, over misdadigers en deserteurs. Waarlijk, rationeel ware dat de mensch der 20e eeuw, onsterfelijk geworden, op zou mogen stijgen in den absoluut beheerschten (want begrepen) aether, naar oneindige hoogten.

Maar de werkelijkheid is niet rationeel, maar grillig en noodlotszwaar.

En verloren gaan de stemmen, die waarschuwen, dat hij in z'n arrogantie, indien niet bevroren in eenzame hoogten om aldus geconserveerd „eeuwig“ te leven, neer zal storten in een duistere aarde, wanneer hij ook dan nog bereid is te sterven op het veld van . . . . „eer“, wanneer men hem maar een herrijzenis belooft in een onvergankelijke geestwereld. De stemmen, die voorspellen, dat als alles geregeld zal zijn er ook inderdaad niets meer te regelen zal vallen, omdat er niets meer over zal zijn, niets levend's tenminste, dat is onberekenbaars en dat beheerschen en weten beteekent dood aan den kosmischen Eros en aan het slapende en pulseerende leven der aarde.

NIEUWE RAADHUIS TE KATWIJK

ARCHITECTENBUREAU HOOYKAAS EN LOCKHORST, ROTTERDAM

HET NIEUWE RAADHUIS TE KATWIJK.

(Dit gebouw is ontstaan als resultaat van een in 1929 uitgeschreven openbare prijsvraag, waarover in den jaargang 1929 van het B.W.A. verschillende mededeelingen zijn gedaan en waarnaar wij verwijzen. Het bekroonde prijsvraag-ontwerp is afgebeeld op pag. 265, Jaargang 1929).

Red. Bouwdirectie: Burgemeester en Wethouders van Katwijk. Architecten: Architectenbureau Hooykaas & Lockhorst te Rotterdam.

Bouwplaats: Een terrein, gelegen aan den Ouden Zeeweg en den Nieuwen Duinweg, die de verbinding vormen tusschen Katwijk a. Zee en Katwijk a. d. Rijn.

Situatie: Het gebouw is zoodanig geplaatst, dat de voor- en de Noord-West-gevel zijn gekeerd naar den Ouden Zeeweg; de beide ingangen, voor het representatieve- en het dienstgedeelte, zijn aan deze zijde gelegen.

Het geheel is vrij streng in 3 afdelingen verdeeld, n.l.:

- a. De representatieve afdeling;
- b. De dienstafdeling;
- c. De woning van den bode.

Bij het ontwerpen van deze afdelingen, zullen de architecten, naar ik mij kan voorstellen, de volgende principieele punten hebben willen vasthouden:

1. De gescheiden ligging der afdelingen.
2. Contrôle over de afdelingen A en B en het toezicht op het voorterrein moet door 1 persoon kunnen worden uitgeoefend, n.l. door den bode, in diensttijd vanuit zijn loge en daarbuiten vanuit zijn woning.
3. De ingang van de publieke-tribune der raadszaal moet buiten afdeling A zijn gelegen.
4. Alle werkkamers en zalen moeten zooveel mogelijk gelegen zijn aan de Z.O.-zijde en de hallen, gangen en toiletten op het Noorden.
5. Iedere afdeling moet zooveel mogelijk een geheel vormen, met eigen trap, toiletten en garderobe-ruimten.

6. De kelder voor de verwarmingsinstallatie moet centraal zijn gelegen.

A. De Representatieve-afdeling.

Op den beg. grond bevinden zich: de hoofdingang, hall, trouwkamer, kamer van den burgemeester, kamer der wethouders en secretaris, de bodenkamer en de toegang tot het hoofdtrappenhuis.

Op de verdieping: hall, raadszaal met publieke tribune, en theekeuken, toiletten, garderobe en leeszaal voor de raadsleden.

B. De Dienstafdeling.

Deze heeft een aparte ingang en is gemakkelijk te bereiken vanuit afd. A. en C.

In het souterrain zijn ondergebracht: een rijwielbergplaats, vanbuiten langs een helling en ook vanaf de binnenzijde te bereiken; voorts de centr. verw. ruimten, archieven, toiletten, bergplaatsen enz.

Op den beg. grond: de hall voor het publiek, waaraan de secretarie en de kantoren van den betaalmeester, elk met een eigen kluis, beide afdelingen voldoende gescheiden, doch desniettemin overzichtelijk gelegen.

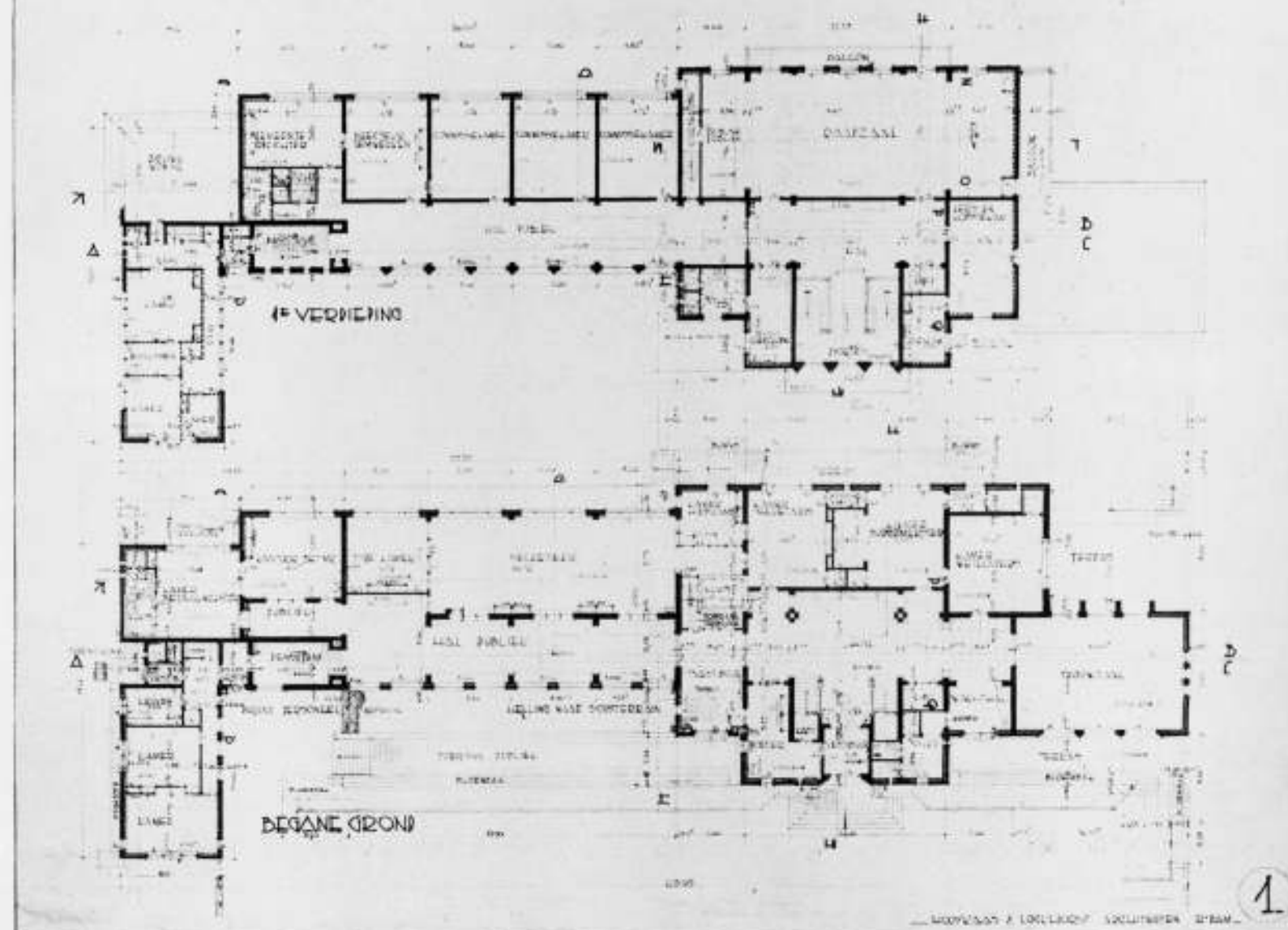
Tenslotte de trap voor de publieke-tribune der raadszaal. Op de verdieping: de hall voor het publiek, waaraan gelegen de kamers voor den directeur van Gemeentewerken, gemeente-opzichter en eenige commissie-kamers, toiletten enz. Op de kapverdieping: teekenkamers, lichtdruk-, berg- en reserveruimten.

Boven het trappenhuis dezer afdeling is de klokketoren opgetrokken.

C. De woning van den bode.

De woning heeft ook een ingang aan den Ouden Zeeweg; van-

RAADHUIS TE KATWIJK. SCHAAL 1:100.

PLATTEGRONDEN NIEUWE RAADHUIS TE KATWIJK

ARCHITECTEN HOOYKAAS EN LOCKHORST, ROTTERDAM

uit het ingangsportaal heeft men mede toegang tot de dienstafdeling.

Begane grond: woonvertrekken en keuken, met gang, van waaruit een goed overzicht op het geheele voorterrein ter contrôle mogelijk is.

Verdieping: slaapkamers.

Toegepaste constructie en materialen.

Fundering: op staal van gewapend-beton.

Vloeren en balken: van gew. beton opgelegd op muren. Daar, waar zich linoleum- of parketvloeren bevinden, werden op het beton estrich-dekvloeren aangebracht. Bij doorboringen van leidingen werd het estrich tot 10 cm uit de leiding wegelaten en werd deze ruimte later met cement-specie aangestroken. De hallen en de gangen van den beg. grond werden belegd met marmer of tegels, die der verdiepingen met linoleum.

Buitenmuren: Het plint van de gevels werd opgetrokken van dunne blauwe Limburgsche klinker en voor het verdere opgaande werk: dunne, gemaanceerde geel-bruine-gekamde steen, de voegen iets terugliggend. De gevels zijn als spouw-muren uitgevoerd.

Dak en goten: De constructie is van hout, bedekking met Romaansche pannen, de goten van hout met zink.

Ramen en deuren: Stalen ramen en deuren volgens systeem Braat. De hoofdingang deur van teakhout met bronzen stootplaat. De binnendeuren meestal met vlakke tryplex-platen en raampje, waarin glas in lood, ter vergemakkelijking van de contrôle of binnen de vertrekken licht brandt.

Afwerking der vertrekken in de verschillende afdelingen.

Afd. A.

Hall en hoofd-trappenhuis. De vloeren zijn belegd met Jura, geel en grijs gemixed, met banden en biezen van bleu-turquin, de plinten langs den muur van goldader, de wanden en balustraden bekleed met geel-bruine tegelplaten met naar-voren-springende blauwe afdektegels, de banken van teakhout. Aan den langen wand, tusschen twee banken, een statue, waarop een bruin aardewerk-beeldje van Willem Brouwer, voorstellende „de rechtvaardige wijsheid”, geschonken door den oud-burgemeester van Katwijk, Mr. Dr. J. Schokking.

Boven het trapbordes zijn 3 gedenkramen aangebracht, meest links voorstellende de „Vrouwe van Wassenaar”, Gravin de Ligne, die omstreeks 1626 als Dorpsvrouwe van Katwijk zoo veel gedaan heeft voor den bloei van het dorp; rechts de beeltenis van hare K. H. Prinses Juliana, herinnerend aan haar

HOOFDINGANG

NIEUWE RAADHUIS TE KATWIJK

RAADZAAL
ARCHITECTENBUREAU HOOYKAAS EN LOCKHORST, ROTTERDAM

HALL BEGANE GROND

HALL-VERDIEPING

SECRETARIE
NIEUWE RAADHUIS TE KATWIJK

TROUWZAAL
ARCHITECTENBUREAU HOOYKAAS EN LOCKHORST, ROTTERDAM

verblijf te Katwijk; het middelste raam voorstellend Katwijk a. Zee en Katwijk a. d. Rijn.

De trouwzaal. De vloer is belegd met eiken parket, de wanden tot deur-hoogte bekleed met donkerbruin sapelli-mahoni lambriseering met coromandel-lijsten en plinten. In de afdeklijst der lambriseering is de indirecte verlichting aangebracht. In één der wanden zijn 3 glas-in-lood-ramen aangebracht, voorstellende de 3 deugden van het huwelijk: Liefde, Trouw en Arbeidzaamheid.

De burgemeesterskamer, wethouderskamer en secretariskamer. De vloeren zijn belegd met gemarmerd linoleum, de wanden zijn bekleed met sapelli-mahoniehout of eikenhout, alles afgewerkt met coromandellijsten. In de burgemeesterskamer is een fries-beschildering aangebracht, voorstellende de ambachten van Katwijk, een geschenk van de Bouwpatroons van Katwijk.

Hall 1e verdieping. De vloer is belegd met bruin parket-linoleum met gele biezen; de wanden tot deurhoogte met teakhouten lambriseering; plafonds en wanden van gewoon stucwerk. Tegen den langen wand is een teakhouten bank aangebracht, waarboven een triptiek, voorstellende de bronnen van bestaan van Katwijk, een geschenk van de raadsleden.

De Raadsaal. De vloer is bekleed met eiken parket, waarop een handgeknoopt tapijt van de Kon. Nederl. Tapijtfabrieken. De lambriseeringen zijn van noten- en eikenhout, het plafond van eiken balken met celotex-paneelen. De wanden boven de

lambrifijn geschuurd en in licht havana-tint bewerkt met „Keimsche“-mineraalverf.

In de raam-openingen zijn glas-in-lood-ramen aangebracht, waarin uitbeeldingen van rechtvaardigheid, wijsheid, liefde enz. Aan den wand, tegenover deze ramen, 3 pastels, voorstellende de 3 generaties van het koningshuis.

Het meubilair in kamers en zalen van deze afdeling is van eikenhout, de stoelen bekleed met Velours d'Utrecht. Afd. B. en C.

De hallen gangen van den beganen grond en het trappenhuis en hall van de 1e verdieping zijn belegd met dubbelhard-gebakken gele tegels. De wanden zijn tot 1.60 m hoogte met lichte zandsteen-tegels bekleed en met blauw bandje afgedekt.

De wanden boven de lambrifijn en de plafonds van gewoon stucwerk.

De werkkamers op den beganen grond en verdieping zijn alle als volgt afgewerkt: vloeren belegd met linoleum Krommenie en afgewerkt met licht fond en donkere band en bieze; de wanden tot deurhoogte geschuurd en afgewerkt met Keimsche mineraalverf; de plafonds en muurgedeelten boven de lambrifijn van gewoon glad stucwerk.

De woonkamers der afdeling C. zijn behangen. Meubilair. De afdelingen van den secretaris en den betaalmeester zijn voorzien van stalen meubelen, volgens systeem Lips.

Installaties.

Heetwater-verwarmings-installatie met elektrische afstands-aandrijving.

Verlichting van afd. A. met meest half-indirecte ornamenten en van afd. B. met ballonornamenten.

Bouwkosten.

Bouwwerk	/ 150.000.—
Centrale-Verwarming	„ 6.000.—
Meubilering	„ 25.000.—
Betimmering	„ 11.000.—
Tuinaanleg	„ 5.000.—

Aanvang en oplevering.

Aanvang: ca. 1 Juni 1931.

Oplevering: ca. 1 Juni 1932.

In- en uitwendige vormgeving.

De vormgeving moest logisch voortvloeien uit het verschil tusschen de afdelingen A. B. en C. Zoals boven gebleken is, hebben zij elk een aparte functie, hetgeen niet alleen van binnen, maar ook naar buiten moest blijken.

Het representatieve karakter van afd. A. heeft zijn stempel gedrukt op de keuze van het materiaal, dat stemmig en deftig van toon is.

Het meer zakelijke karakter van afd. B. was aanleiding, dat hiervoor gladde materialen, meestal licht van kleur, en stalen meubels werden gekozen.

De omgeving van het raadhuis is zoodanig, dat uiteraard aan het geheel een landelijk karakter werd gegeven.

Het glas-in-lood en de beschilderingen zijn uitgevoerd in de ateliers der N.V. de Lindt te Delft, naar ontwerp van Paul Blom.

Opdracht en inwijding.

In 1929 werd een prijsvraag uitgeschreven, waarvan de Heeren Hooykaas en Lockhorst den eersten prijs verwierven, waarna zij opdracht ontvingen tot den bouw van het raadhuis.

Hare K. H. Prinses Juliana heeft op 21 Sept. j.l. het Raadhuis willen openen en de gedenkramen onthullen.

Uitvoering.

Het werk is uitgevoerd door de aannemers, de Fa. Ouwhand te Katwijk.

Als opzichter fungeerde de Heer J. Poot te Haarlem.

Rotterdam, November 1932.

CORN. ELFFERS, Architect B.N.A.

VERSLAG VAN DE LEZING GEHOUDEN DOOR DEN HEER JAC. KLEBER, VAN „DE VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE SCHELPKALKFABRIKANTEN" OVER „MORTELSAMENSTELLING EN VOORKOMING VAN MUURUITSLAG" VOOR DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN, KRING HILVERSUM, OP DINSDAG 15 NOVEMBER 1932, IN „MAISON ILCKEN" TE HILVERSUM.

Spreker begint met op te merken dat omtrent het hier te behandelen onderwerp nog geen goed gefundeerde betrouwbare officieele uitspraken bestaan. De voorschriften, gegeven door professoren, experts en rijksinstanties, blijken maar al te vaak niet in de praktijk te voldoen en afwijken van het eens ingenomen standpunt en de zalig-verklaring van een nieuwe theorie, komt maar al te vaak voor. Het bedroevend resultaat zien wij aan vele, dikwijls zeer belangrijke bouwwerken. De „Bond van Nederlandsche Schelpkalkfabrikanten" is er toe overgegaan, een systematisch onderzoek in te stellen naar de gedragingen van muurwerken bij verschillende specie-verhoudingen en wel bij bouwwerken van uit de veertiende eeuw tot op onzen tijd. Dit onderzoek heeft vele jaren geduurd en nu kan een zeer betrouwbaar overzicht gegeven worden.

Er komen in ons land twee groepen van muuruitslag voor, de groep van den tijdelijken en de groep van den blijvenden muuruitslag.

De eerste groep treedt op tijdens het vermettelen, bestaat voornamelijk uit een gipsuitslag en verdwijnt korten tijd (eenige maanden) na het gereedkomen van het metselwerk, om niet terug te keeren. Deze uitslag laat ook geen sporen of schadelijke gevolgen achter.

De groep van den blijvenden muuruitslag treedt pas op, als het bouwwerk al eenigen tijd gereed gekomen is. (Zelfs is een geval geconstateerd waarin dit eerst na 47 jaar plaats vond.) Indringend water namelijk, moet eerst tijd hebben de stoffen welke muuruitslag veroorzaken, op te lossen en te vervoeren. (Behoorlijk dakoverstek, waterkeerende lijsten, goten buiten het muurwerk!)

Van deze groep komen vier soorten in ons land voor, nl. Magnesiumsulfaat, $MgSO_4$, Natriumcarbonaat, Na_2CO_3 , Calciumcarbonaat, $CaCO_3$, en Natriumsulfaat, Na_2SO_4 .

Het Magnesiumsulfaat komt vrijwel nooit uit de mortel, doch uitsluitend uit den steen voort. De drie overige soorten komen echter voort uit de mortel.

Alle mortels, enkelvoudig of samengesteld, kunnen de soorten muuruitslag veroorzaken, echter met ééne uitzondering. Deze eenige uitzondering, welke nimmer dit euvel geeft, is een mortel van schelpkalk en zand. Vele oude bouwwerken, als bijv. de Utrechtsche domtoren en Amersfoortsche Mariatoren, leveren daarvan het bewijs, door spreker met talloze andere voorbeelden aangevuld.

De meest voorkomende en ook de gevaarlijkste muuruitslag is natriumsulfaat, welke den muurkanker veroorzaakt. Alle sterk hydraulische bindmiddelen als cement, tras, sterk hydraulische kalk, kunnen dezen muuruitslag veroorzaken, omdat zij natriumverbindingen bevatten. De natriumsulfaatuitslag is zeer gemakkelijk oplosbaar in water (vocht) zoodat deze uitslag maar in bepaalde tijden van het jaar (Maart, vooral bij schraal uitdrogend koud weer) te zien is.

De calciumcarbonaatuitslag is onoplosbaar in water, is daarom het geheele jaar door waar te nemen. Deze uitslag komt bijkans de gehouden onderzoekingen voor bij die bouwwerken, waar zeer vette mortels gebruikt zijn. De natriumcarbonaatuitslag, ook zeer gemakkelijk oplosbaar in water, is een overgangsvorm tot natriumsulfaat, komt daarom in den regel voor met deze laatste, of met calciumcarbonaat. Slechts heel zelden bleek deze uitslag alleen in hoofdzak voor te komen.

Om muuruitslag en de schadelijke gevolgen daarvan geheel en absoluut te voorkomen, zou een specie van schelpkalk en zand de aangewezen mortel zijn. Echter, al is gebleken dat monumentale bouwwerken als de reeds genoemde daarmee gebouwd kunnen worden, voor den tegenwoordigen tijd versteent deze mortel niet vlug genoeg. Toevoeging van een sterk hydraulisch bindmiddel, in deze cement, is daarom noodig en wanneer nu deze toevoeging zoodanig is, dat in de mortel de schelpkalk maar in de meerderheid blijft, (bijv. $\frac{1}{2}$ P. C. 1 schelpkalk, $3\frac{1}{2}$ zand) dan heeft men ook geen muuruitslag te vreezen. Ook de aanhechting aan den steen is bij een dergelijke mortel het beste, terwijl verder gebleken is, dat de druk- en trekvastheid van schelpkalk-cementmortels in bepaalde verhoudingen de hoogste cijfers geeft. Ook de waterdichtheid van deze samenstelling is bij bepaalde verhoudingen het meest volkomen.

Van de gelegenheid tot vragen stellen werd zeer druk gebruik gemaakt, waarbij te relieveren valt de vraag: hoe komt het, als alles hetgeen hier verteld is. zóó erg is en vrijwel nergens op heden een specieverhouding gebruikt wordt die waarborgen geeft dat muurkanker voorkomen wordt, neen erger, die bij ongunstige omstandigheden zeker muurkanker zal veroorzaken, nogmaals hoe komt het dan, dat van overheidswege zoo weinig aandacht aan dit onderwerp geschonken wordt en de Amsterdamsche Bouwverordening bijv. in haar laatste wijziging nog zelfs het gebruik van uitsluitend schelpkalkmortel volkomen negeert? Waarop door speker wordt geantwoord, dat we hier te doen hebben met de wet van geestelijke traagheid. Eenmaal in de hoofden der massa verbreide meeningen worden niet zoo snel door nieuwe vervangen. Hoofdzak echter blijft, dat nooit nog systematische onderzoekingen over een periode van lange jaren zijn gedaan. Ook is ken-theoretisch nog weinig van het wezenlijke dat nu eigenlijk bij het versteeningsproces geschiedt, bekend. Empirisch constateeren wij gedragingen, hoe eigenlijk echter de binding tot stand komt, weten wij niet. En is eenmaal een voorschrift gegeven, dan gaan er jaren over heen voordat dit in de praktijk gebracht is en de uitwerkingen er van te constateeren zijn. Voordat dan weer een nieuwe theorie opgesteld en naar buiten doorgegeven wordt, verstrikt weer een geheele tijd; ook deze vraagt een omstelling in de inzichten, hetgeen, zooals reeds gezegd, immer traag gaat. De resultaten van het onderzoek der Vereeniging van Nederlandsche Schelpkalkfabrikanten baseeren zich op een onderzoek aan een enorm aantal oude bouwwerken. Intusschen, de meeningen zijn aan het veranderen. Het is spreker bij zijn voordrachten voor verantwoordelijke instanties gebleken, dat veel belangstelling voor het onderwerp gaat bestaan, dat men den ernst er van in ziet en binnenkort wijzigingen in de bestaande officieele voorschriften zijn te verwachten.

Tenslotte werden nog enkele vrij-van-muurkanker-veroorzakende specie-verhoudingen gegeven:

Sterke specie: 1 schelpkalk, $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{2}$ P.C., 3 à 4 zand.

Basterd id. : 1 schelpkalk, $\frac{1}{4}$ P.C., 3 zand.

Pleister id. : 1 schelpkalk, $\frac{1}{8}$ P.C., 3 zand, of

1 schelpkalk, 2 à 3 zand.

Voeg specie: 1 schelpkalk, $1\frac{1}{2}$ zand.

Waterdichte specie: $\frac{1}{2}$ schelpkalk, 1 P.C., $3\frac{1}{2}$ zand.

Voor specie welke uitsluitend onder water dienst moet doen:

1 schelpkalk, $1\frac{1}{2}$ tras, $1\frac{1}{2}$ zand.

Laren N.H. 16 Nov. 1932.

C. DE G.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 26 NOVEMBER N° 48

HOOFDGEBOUW VAN DE AMSTERDAMSCHEN BANK TE AMSTERDAM

ARCH. B. J. OUËNDAG†, DR. H. P. BERLAGE EN IR. W. B. OUËNDAG B.N.A.

DE AMSTERDAMSCHEN BANK TE AMSTERDAM.

De beschrijving van den bouw van de Amsterdamsche Bank is niet volledig zonder een kort historisch overzicht.

In 1917 ontving mijn vader van de Directie van de Amsterdamsche Bank opdracht plannen te maken voor een nieuw gebouw aan de Keizersgracht, welke plannen echter spoedig werden opgegeven. De keuze viel toen op de terreinen, waarop nu het nieuwe gebouw staat. Dr. Berlage trad in 1926 als mede-architect toe.

Lange onderhandelingen met de Gemeente volgden om het „Grootte Keur", dat op de binnenterreinen gevestigd was, opgeheven te krijgen, hetwelk gelukte doordat de Directie een strook gronds langs de Utrechtschestraat afstond ter breedte van 5.25 m en erin toestemde dat er een galerij in die straat zou komen ter breedte van 3.75 m. Bijna leden die plannen nog schipbreuk op den wensch van het raadslid Solkesz, om in de galerij winkels te maken. Het bleek echter, dat zelfs wanneer men dagwinkels van hoogstens 6 m diepte projecteerde, zoowel het oppervlak van het souterrain, alsook de parterre dusdanig verkleind werd, dat deze daarin niet ondergebracht konden

worden. Dit voorstel werd echter verworpen.

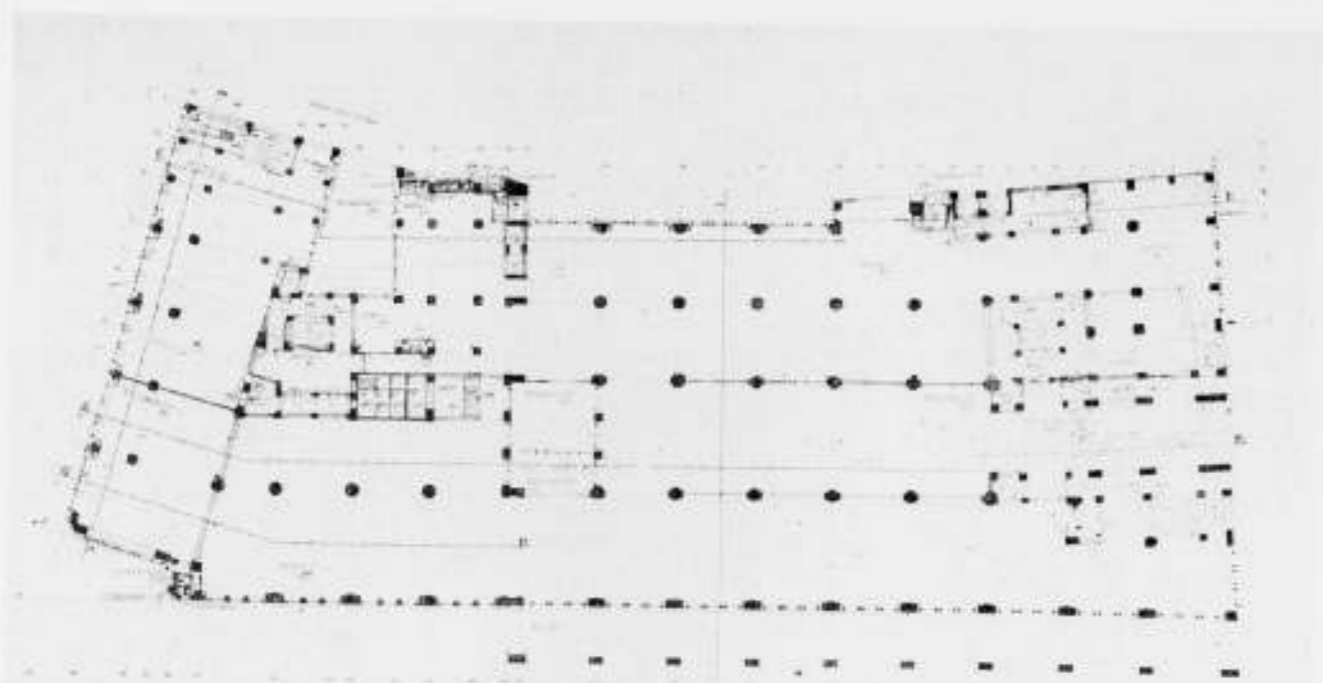
Zoodoende kon op 16 Mei 1927 het werk voor de fundeering beginnen, nadat het sloopen der oorspronkelijke bebouwing in December 1926 was beëindigd.

Alvorens verder het gebouw te behandelen, is het gewenscht, die factoren en eischen te bespreken, welke van doorslaggevenden invloed op het project zijn geweest.

Het zijn:

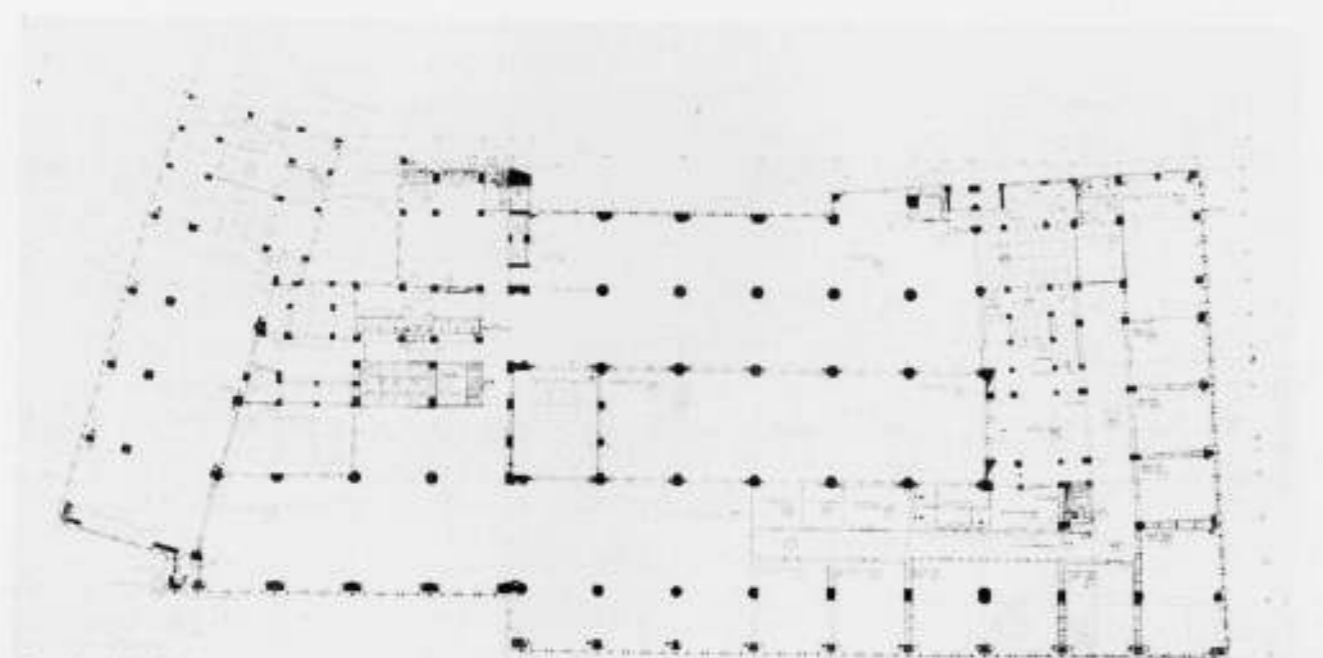
De omvang der kluisen, de garderobes met fietsenberging, de eisch van strenge scheiding tusschen publiek en kantoor, de archieven en de kunstmatige ventilatie.

Deze eischen combineerend maakte het noodzakelijk tot een souterrain te komen van twee verdiepingen, terwijl de archief-ruimten, waarvoor 10.000 m³ nuttige opslag werd verlangd, het noodig maakten ver boven de maximum bouwhoogte te gaan en deze ruimten in de twee bovenste verdiepingen onder te brengen. Bovendien gaf de nuttige belasting van 1200 kg/m² het min of meer aesthetische bezwaar van omvangrijke kolommen, welk bezwaar natuurlijk vooral in de lagere verdiepingen tot uiting komt en in de kantoorlokalen bepaald hinderlijk is.

HOOFDGEBOUW AMSTERDAMSCHER BANK TE AMSTERDAM

PLATTEGROND PARTERRE

HOOFDGEBOUW AMSTERDAMSCHER BANK TE AMSTERDAM

PLAN 1^e VERDIEPING

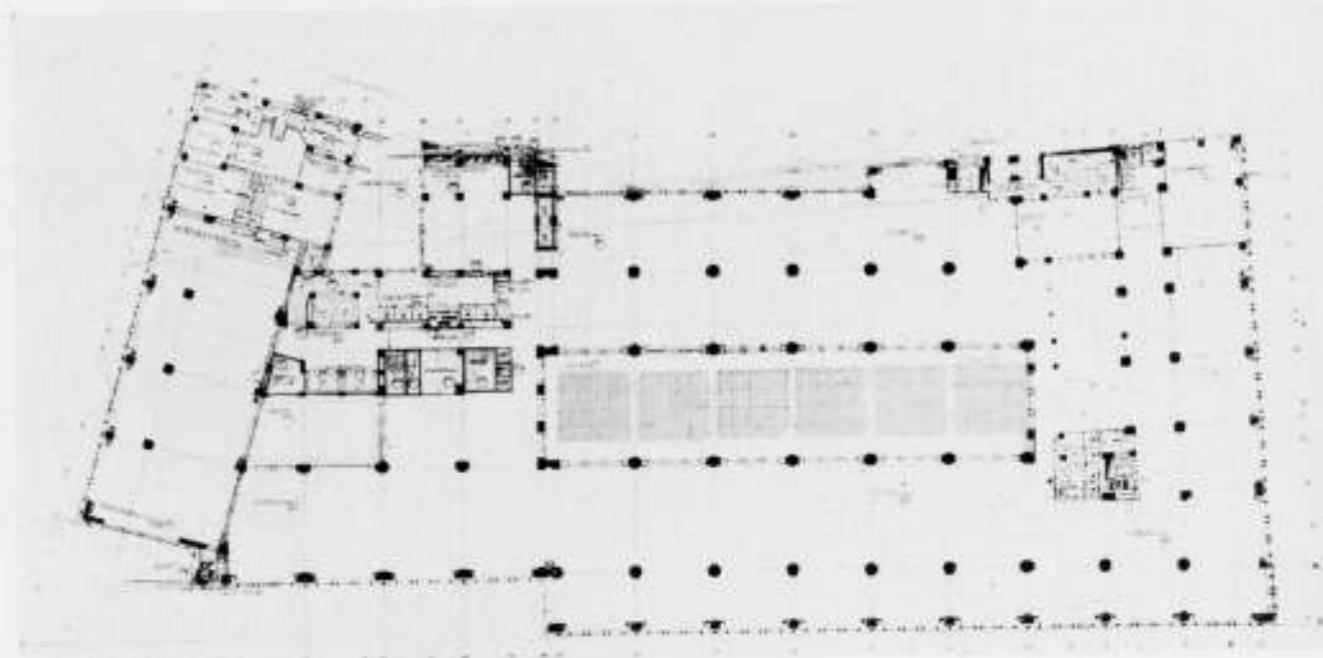
Met het oog op de kunstmatige ventilatie van het gebouw werd de dubbele vloerconstructie gekozen. Over de ventilatie zal de Heer Fred. C. Smets nader schrijven.

De ondervloer is draagvloer, de bovenzijde een platenvloer, in het werk gegoten. De ribben ter dracht van den platenvloer zouden oorspronkelijk de wanden der luchtkanalen vormen. Waar echter de afwerking der kanalen groote mate van gladheid vereischte, werd besloten martinit kanalen toe te passen. In overleg met de Heeren Ir. R. F. Th. Kröner en G. J. van Haersma Buma, die optraden als adviseurs bij de elektrische installatie, den Heer Fréd. C. Smets, adviseur der centrale verwarmings-, ventilatie- en sanitaire-installaties, werden de uitblaasopeningen gecombineerd met de lichtpunten. De anemostaat ter inlatng van de lucht werd dus tevens drager van het lichtornament.

In verband met de ventilatie, de verwarming en ter wering van het straatlawaai, werd besloten tot een dubbele beglazing. Proeven, genomen door het Ingeniörsvetenskapsakademie, Handlingnr Nos. 7 en 36: „Undersökningar rörande bygnads-konstruktioners värme isolerings förmöge” wezen uit, dat de

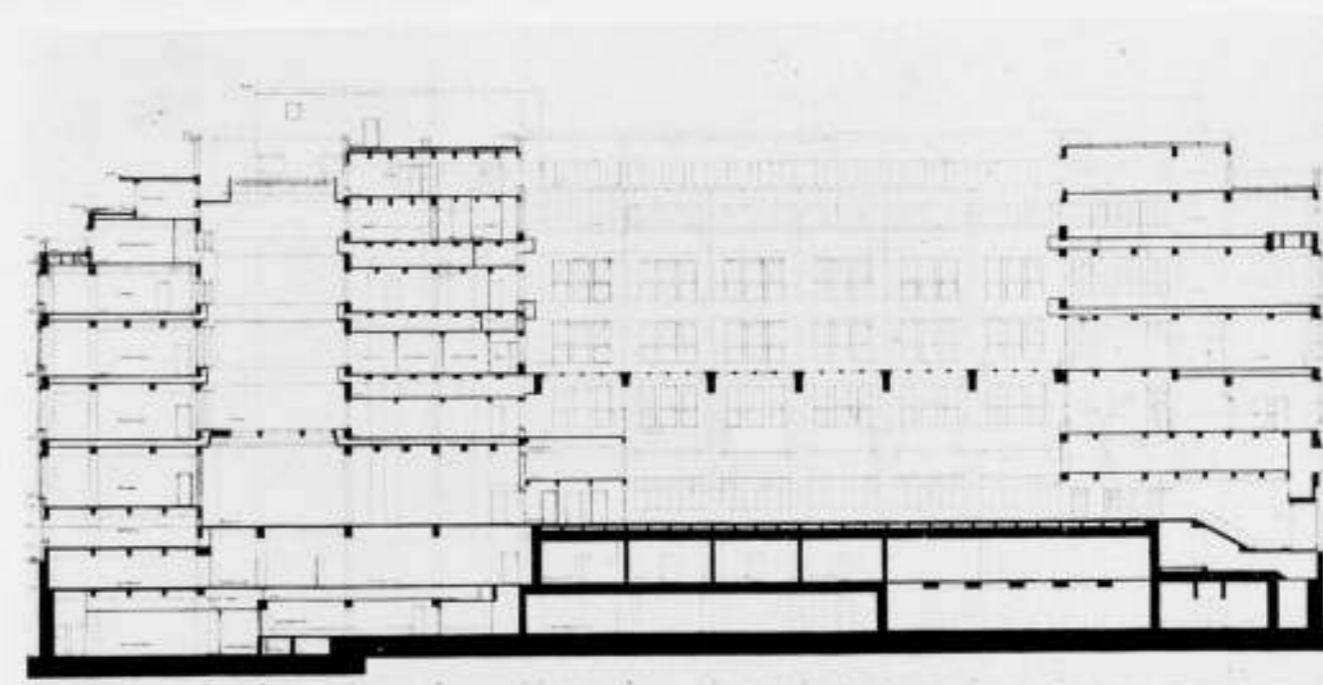
laagste convectiefactor optreedt bij een onderlingen afstand der ruiten van 10 mm, welke afstand getracht is zooveel mogelijk te benaderen. Het binnenraam dat in het buitenraam draait is van brons gemaakt, om de glaslijn gelijk te houden, terwijl de beide ruiten aan de naar elkaar toegekeerde zijden gereinigd moeten worden, daar anders zelfs bij spiegelglas spoedig verweering ontstaat. De geheele raamconstructie is taatsend, waardoor reiniging van het buitenvenster van binnenuit mogelijk is. Alle ramen kunnen slechts met een specialen sleutel geopend worden, waardoor „lekken” in de ventilatie vermeden worden.

De eisch van scheiding tusschen publiekruimten en kantoren is streng doorgevoerd. Deze scheiding maakte het wenschelijk zooveel mogelijk loketten in de groote hall te projecteeren, die daardoor de parterre bijna in tweeën verdeelt. Om het contact tusschen de beide kantoorvleugels te vergemakkelijken, is over de entree aan de Heerengracht een verbindingsgang gemaakt. De Directietrap loopt van het onderste souterrain, waar de koffer- en verhuurkluisen zijn, naar dat deel der eerste verdieping waar de Directie-vertrekken gelegen zijn, en gaat om

HOOFDGEBOUW AMSTERDAMSCHER BANK TE AMSTERDAM

PLATTEGROND 2^e VERDIEPING.

HOOFDGEBOUW AMSTERDAMSCHER BANK TE AMSTERDAM.

LENGTE DOORSNEDE.

bovengenoemden eisch niet verder. Evenzoo lift A, die in het schalmgat van de hoofdtrap is geprojecteerd; het publiek kan dus niet verder in het gebouw komen. Voor verbinding van de kantoorruimten op de parterre met de overige verdiepingen zijn de liften B en C ontworpen.

Ten einde de technische ruimten, die in het onderste souterrain en gedeeltelijk in een tusschen-souterrain gelegen zijn, van het personeel te scheiden, eindigen de diensttrappen, die zooveel mogelijk aan de uiteinden van het gebouw liggen, in het eerste souterrain. De toegang naar de technische ruimte kan slechts geschieden door de kamer van den chef-machinist. Voor de nachtwaker-contrôle zijn natuurlijk verbindingsdeuren aangebracht, die echter steeds gesloten worden gehouden. De indeeling van het gebouw is in groote trekken:

Onderste souterrain.

Ketelhuis, pompkelder, ventilatieruimten, centraal schakelbord met diesel en dynamo, accu-kelder, kolenbunker, olietanks, liftmachiniekamers, fietsenberging (max. 600 st.) met

transporteur, groote kluis, kofferkluis, verhuurkluisen, contrölegangen.

Tusschen-souterrain.
Centrale meet- en regelinrichting.

Bovenste souterrain.

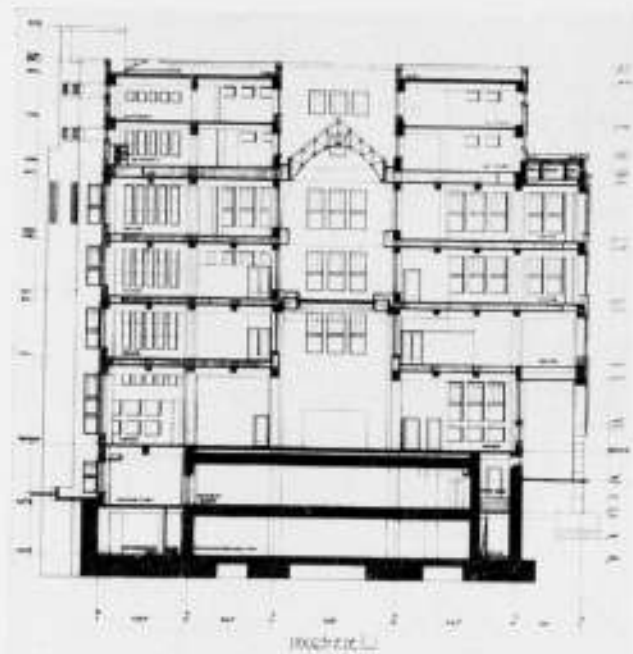
Centrale klokkenruimte met prikkartenkasten voor personeel, garderobes voor dames en heeren (max. 1100 personen), kamer chef-machinist, 4 bankkluisen met werkruimten, safe-deposit met coupon-hall en 17 knipkamers, trommelhuis, machineruimte voor schuifhekken en automatische vloermat.

Entresol Amstelstraat.

Entrée's voor loopend en fietsend personeel, garderobe geuniformeerd personeel, transformator-ruimte G.E.W., garage voor 4 bank-auto's, met binnenplaats, entree voor dienstwoningen voor congieerge en chef-machinist.

Entresol Heerengracht.

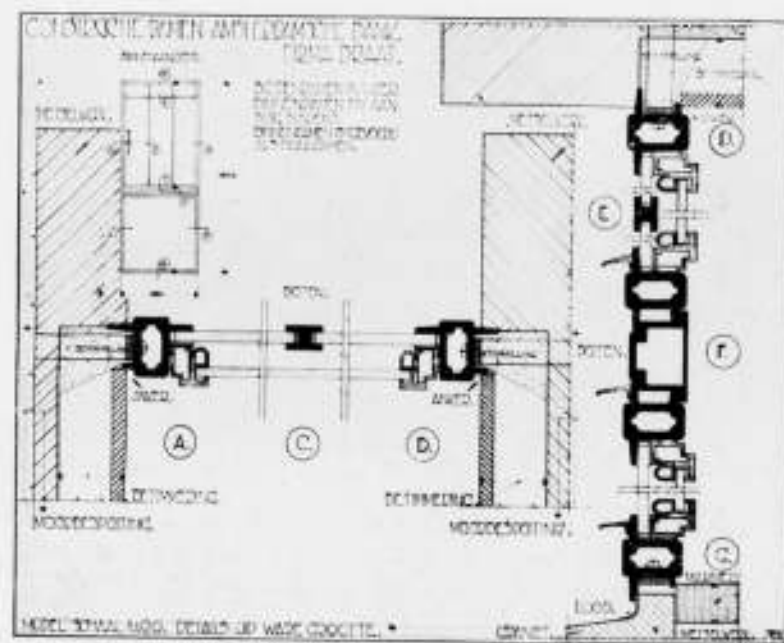
Fietsenberging publiek en bankloopers, toiletten voor personeel.

HOOFDGEBOUW AMSTERDAMSCHER BANK TE AMSTERDAM, DWARSDOORSNEDEN.

HOOFDGEBOUW AMSTERDAMSCHER BANK TE AMSTERDAM, SITUATIE.

HOOFDGEBOUW AMSTERDAMSCHER BANK TE AMSTERDAM, RAAMCONSTRUCTIE.

Parterre.

Hall publiek, vreemdelingen-hall en wissel-hall, kantoor-ruimten.

Eerste Verdieping.

Wachthall bezoekers Directie, bodekamer, groote- en kleine vergaderzaal, directiekamers, secretarieën, conferentie-kamers, spreekkamers, kantoren, dagelijksch archief.

Tweede Verdieping.

Kantoren.

Derde Verdieping.

Kantoren en reserve, keuken met cantines voor dames, heeren en procuratiehouders, zitkamer dienmeisjes, schaftlokaal binders, logeerkamer, drukkerij en magazijn.

Vierde Verdieping.

Archieven, fotokamer, centrale exhaustor ruimte, binderij, magazijn, filterkamer.

Vijfde Verdieping.

Archief, reserve archief, opslag meubelen, timmermanswerkplaats, magazijn van binderij, liftmachinekamers.

Zesde Verdieping. (Dakopbouw).

Rollenwerk liften, exhaustoren, expansiereservoirs, reservoirs voor Duin- en Vechtwater.

Toren.

Is geheel als leiding en ventilatiekoker opgevat, torenuurwerk. Voor de fundeering zijn ca. 6700 palen geheld ter lengte van 10 m en 8.75 m. Alle palen zijn gekalenderd en afgeheid op een draagvermogen van 15 ton. Bedroeg de kalender meer dan 25 cm dan werd een bijpaal geslagen.

Tusschen de palenrijen zijn de draineersleuven gegraven, waarin potten buizen in beddingen van fijn en grof grind. Deze drainage is tot buiten de opgaande muren doorgetrokken, naar een betonnen pompput, waardoor het mogelijk is bij eventuele verbouwing of uitbreiding van het gebouw den grondwaterstand te verlagen. Mede met het oog hierop is de ijzeren damwand, systeem Larssen, niet getrokken maar op 1.50 m minus de straat afgebrand.

Over de palen is een gewapend beton werkvloer aangebracht dik 15 cm, waarin de paalkoppen 5 cm steken. Een deel dezer werkvloer is als rondlopende rand ter breedte van 75 cm en ter dikte van 25 cm verzaard gewapend om de stutten van den damwand daarop over te brengen.

Op den werkvloer zijn 2 lagen jute-asfaltpapier aangebracht, welke 2 maal met warme mastiek zijn afgestreeken om het doordringen der moerasgassen tegen te gaan, welke gassen zelfs op de groote diepte van 10 m onder de straat rijkelijk aanwezig waren.

Het heele gebouw is een skelet-bouw met baksteenbekleding. De travee afstand is 6.13³ bij 8.40 m, alle vloeren dubbel. De afstanden zijn door kinderbalken verdeeld, welke kinderbalken consoles aan de bovenzijde hebben, die wegvallen in de dubbele vloerruimte.

Adviseur van de betonwerken was de Heer Ir. A. J. A. Braak te Den Haag.

Het basement bestaat uit Fransche Graniet, Rouge Corrail Immortel, de baksteen is van de Belvédère te Maastricht.

De afdekking der borstweringen is of van Beiersch Graniet of een looden afdekking met geflenste kant.

De platafdekking bestaat uit 2 lagen ruberoid No. 2, waarover heen basaltine-tegels gelegd in een koek van specie, de overblijvende ruimten en de voegen zijn met mastiek aangegoten. De bliksembeveiliging is met het betonijzer verbonden en wordt door peilbuizen in het grondwater geaard.

De hoofdentree is gelegen aan de Heerengracht. Voor deze deuren zijn schuifhekken die van onderen omhoog komen en elektrisch worden aangedreven. Zij bezitten een gepatenteerden

speciaal-uitklepbaren lekdorpel, waardoor regenslag in opening wordt vermeden.

De zijdeuren, toegang gevend tot de fietsenberging voor publiek, zijn draaideuren, de deuren der hoofdentree elektrisch gedreven schuifdeuren. Achter deze deuren bevindt zich een elektrische vloermat, die bij regen en modder uitstekend dienst doet. Bij sneeuw wordt de mat verwarmd om ze te doen smelten.

Het beeldhouwwerk boven den hoofdingang en op enkele andere plaatsen in de gevels is van L. Zijl.

De personeelgang aan Rembrandtplein is voor loopend personeel, die aan de Amstelstraat voor fietsers. Deze vinden een transporteur welke hun fietsen naar het 2e souterrain brengt.

Achter de garage in de Amstelstraat bevindt zich een binnenplaats met laadperron, waardoor geldzendingen binnenshuis kunnen worden in- of uitgeladen. Lift E is dan ook als goederenlift geconstrueerd met een nuttige belasting van 1500 kg.

Vanaf de binnenplaats leidt een gang naar de stortluiken voor kolen. De olie voor stoken en voor den Dieselmotor kan vanaf de Heerengracht hetzij per schip, hetzij per tankwagen worden ingepompt. De resp. opslag is 20.000 l. en 10.000 l.

De elektrische installaties zijn uitgevoerd naar de plannen van de Heeren G. J. van Haersma Buma en Ir. R. F. Th. Kröner, welke laatste over deze installaties afzonderlijk zal schrijven. In het algemeen is er naar gestreefd de lokaliteiten zoo doelmatig en sober mogelijk te behandelen. Voor de publiek-ruimte is hiervan afgeweken en is luxueuzer materiaal gebezigd.

De wanden van entree's en halls zijn bekleed met gepolijst Silezische Travertin, de vloeren van Solnhofer. De wanden van de hoofdtrap met Paonazzo Brêché, treden Blanc Veiné, met zwart marmeren stootborden. Hall directie Paonazzo, vloer Blanc Veiné, welk laatste materiaal ook voor de directie-gangen is gebruikt.

De counters zijn van brons en halfblank ijzer. Waar eischen gesteld werden van afweer zijn zij vrij hoog opgetrokken en van stalen prikkels voorzien. Getracht is de counter-schermen „einheitlich" met de counter te verbinden.

Het mozaik in de Hall-Publiek is van Goedewaagen en dit materiaal werd gekozen omdat het o.i. levendiger was dan glasmozaik, daar ieder stukje, apart gevormd en gebakken, min of meer bolvormig is en een levendig aspect vertoont. De glazen cijferpunten zijn geslepen uit gewone ronde glazen vloertegels. Zij zijn aan de achterzijde gevoelied en reflecteeren dus het opvallende licht.

De banken in Hall-Publiek zijn van Padouk-hout. De betimmeringen en de ameublementen der directie-kamer bestaan uit eikenhout met Tamoh, Hongaarsch Essen. Voor de beide vergaderzalen uit rechthoekig eiken in vierkante paneelen tegen elkaar in gezet, met een basement van donker gebeitst eiken.

Het Tamoh hier donker gebeitst. Het lakwerk is, als al het andere lakwerk, mat geslepen.

In de overige directie-kamers is sterk geteekend „spiegel-eiken" verwerkt.

De meubels zijn of van coramandel of palisander met gevlochten paardenhaar zittingen. De tapijten in vergaderzalen, Deventer, donker groen met iets lichter rand. De wijzerplaat in groote vergaderzaal is van gedreven zilver met geëmailleerde cijferpunten en vervaardigd door Lantman.

In de kantoorlokalen zijn de wanden en kolommen tot ca. 2 m hoog betimmerd met Redwood, de raambetimmeringen met eiken. Deze betimmering is gekozen om beschadigingen en bekladden van pleisterwerk te voorkomen.

Voor de puien ter afscheiding van de diverse afdelingen werd hout gekozen om in overeenstemming met de betimmering van wand en kolom te komen en om het hinderlijk slaan van ijzeren puien te voorkomen. IJzer ware wellicht eleganter geweest, maar het zoeven genoemde bezwaar van slaan heeft dit materiaal doen verwerpen. Waar de puien hier en daar zeer

lang werden en dus kans op onstabiliteit bestond, zijn zij verstevigd met ijzeren kolommen, waarvan de voet in de betonplaat met keilbouten is vastgezet.

De vloerbedekking bestaat uit 7 mm kurklinoleum, direct op de bimsbeton geplakt. Deze bimsbeton werd gekozen ter meerdere isolatie en tevens ter afdekking van de elektrische leidingen welke direct op de platenvloeren zijn bevestigd.

Langs de buitengevels loopen in metalen plinten de kabels van de telefoon. Travee's-gewijs zijn aftakkingen gemaakt, tot ca. 2.5 m uit de binnenplaatsgevels en in de vloeren laschdozen gemaakt, hierdoor is dus een vrij groote elasticiteit ontstaan voor het verplaatsen en uitbreiden van telefoontoestellen.

De wanden van de diensttrappenhuizen en gangen zijn bekleed met splijtsteen van de Porcelayne Fleisch, de trapleden met comblanchien, bordessen met Solnhofer.

Al het pleisterwerk is witgeschilderd en afgedoft, de wanden van de archieven gefrescoliet.

De liggende zoowel als de verticale rookkanalen zijn van Schofer-stukken gemaakt. De overgang tusschen liggend en stijgend deel is van los Schofer-materiaal gemaakt en in het werk gevormd. Dit materiaal voldoet uitstekend, de isolatiemantel vervult heel behoorlijk zijn functie. Waar bovendien de binnenafwerking glad is en de stukken 50 cm hoog, behoeft alleen de aanzetvoeg even bijgewerkt te worden, maar is geen verder afwerking noodig.

Het geheele werk is uitgevoerd in 25 bestekken. Nadat eenmaal de vloer van het eerste souterrain was gestort en onvoorziene omstandigheden van de belendingen niet meer zoo te vreezen waren kon er een werkprogramma worden opgesteld. Bij dit werkprogramma was niet gerekend op een ineenval der groote kantoorruimten en met den bouw werd er rekening mede gehouden dat alleen travee's-gewijs deze afscheidingen tot het plafond konden doorlopen, die in de lengtes van het gebouw om de ventilatie niet hooger konden worden dan 2.20 m. Deze puien konden eerst in Februari van dit jaar worden besteed, daar de directie in verband met de tijdsomstandigheden zich niet eerder wilde binden.

De archiefverdiepingen en een deel der 3e verdieping werden in Maart van dit jaar in gebruik genomen. De bezetting van de overige verdiepingen begon op 16 October van dit jaar en het gebouw werd voor het publiek op 7 November opengesteld.

Het hoe en waarom van dit gebouw moge nu voldoende beschreven zijn.

En nu denkend aan den ontwerper, B. J. Ouëndag, die veel van zijn geesteskind verwelikt zag, die vele en ernstige moeilijkheden opgeworpen zag, maar de vrucht van zijn werk niet mocht plukken. Hij, die zijn ontembare energie en werklust voelde verminderen en gesloopt werd door hevige pijnen, en toch van geen wijken wilde weten, totdat het afgematte hart den strijd niet meer kon volhouden, heeft het einde van dit werk niet gezien.

Een woord van dank aan allen die aan den bouw medewerkten. In de eerste plaats aan de adviseurs, zonder wier hulp en kennis de grondige voorbereiding van een dergelijk project niet wel mogelijk is. Vaak botsten de tegengestelde belangen en eischen tegen die der Architecten, steeds weer werd gezocht elkaar te benaderen en steeds kwam een bevredigende oplossing.

Den Heeren Arendzen & Schagen, onderscheidenlijk Chef de Bureau en Hoofdopzichter, komt naast de adviseurs een eereplaats toe, evenals hunnen medewerkers.

Dan de verschillende leveranciers en hunne werklieden, welke laatsten een warme belangstelling voor het geheele werk hadden en vaak onbaatzuchtig, vrijwillig hun schafttijd verkortten of werktijd verlengden als een onderdeel dit vergde.

Ir. W. B. OUËNDAG.

AVONDVERLICHTING IN HET GEBOUW GEZIEN VAN HET REMBRANDTSPLEIN.

HOOFDINGANG.

FRAGMENT VOORGEVEL AAN DE HEERENGRACHT.
HOOFDGEBOUW AMSTERDAMSCHER BANK TE AMSTERDAM. ARCHITECTEN B. J. OUËNDAG†, DR. H. P. BERLAGE EN IR. W. B. OUËNDAG B.N.A.

430

ARCADE UTRECHTSCHESTRAAT.
HOOFDGEBOUW AMSTERDAMSCHER BANK TE AMSTERDAM. ARCHITECTEN B. J. OUËNDAG†, DR. H. P. BERLAGE EN IR. W. B. OUËNDAG B.N.A.

431

HALL PUBLIEK IN HET HOOFDGEBOUW AMSTERDAMSCHER BANK TE AMSTERDAM.
ARCHITECTEN B. J. OUËNDAG †, DR. H. P. BERLAGE EN IR. W. B. OUËNDAG B.N.A.

OMSCHRIJVING VAN DE ELECTRISCHE INSTALLATIES EN TRANSPORTINRICHTINGEN IN HET NIEUWE HOOFDGEBOUW VAN DE AMSTERDAMSCHER BANK N.V. AAN DE HEERENGRACHT TE AMSTERDAM.

De sterkstroominstallaties voor licht en kracht hebben een aansluitwaarde van 750 K.W. Om deze op het net van de Gemeente-Electriciteitswerken aan te sluiten was een transformatorstation noodig.

De hiervoor noodige ruimte heeft een inhoud van ca. 200 m³. De vloer van de transformatorruimte ligt op dezelfde hoogte als de straat, zoodat bij uitbreiding of bij storing de transformatoren gemakkelijk vervangen kunnen worden.

Zijdelings onder het transformatorstation is de hoofdkasten-

batterij opgesteld. Deze bestaat uit acht olieschakelaars van 400 tot 2000 Ampère. Van hieruit gaan de zware hoofdtoevoerleidingen naar de hoofdverdeelpunten, te weten:

- 2 hoofdverdeelpunten voor licht.
- 1 hoofdverdeelpunt „ stopcontacten en kleine motoren.
- 2 hoofdverdeelpunten „ liften.
- 2 „ „ pompen en ventilatie.

De hoofdverdeelpunten voor licht, stopcontacten en kleine motoren bestaan uit kastenbatterijen, opgesteld achter het schakelbord in de machinekamer.

Van hieruit gaan de hoofdtoevoerleidingen door de buizen-tunnels naar de 6 stijkkokers. In de buizen-tunnels liggen de kabels in U-ijzeren goten. In de stijkkokers zijn op de verschil-

HOOFDTRAP IN HET HOOFDGEBOUW VAN DE AMSTERDAMSCHER BANK TE AMSTERDAM.
ARCHITECTEN B. J. OUËNDAG †, DR. H. P. BERLAGE EN IR. W. B. OUËNDAG B.N.A.

lende verdiepingen de verdeelkasten aangebracht, in totaal 65 stuks. Van af de laatstgenoemde verdeelkasten gaan de groepenleidingen naar de lichtpunten en stopcontacten.

De leidingen zijn in het algemeen weggewerkt. De horizontale leidingen liggen in de afwerking van de vloeren. De verticale leidingen in sleuven, welke tijdens den bouw in de betonkolommen zijn gespaard. Om den leidingsaanleg zoo eenvoudig mogelijk te maken zijn vóór het gieten van het beton de leidingen dwars door kolommen en balken reeds aangebracht, volgens zeer uitvoerige sparingsteekeningen. Bij de montage is gelukkig gebleken, dat nagenoeg alle door ons aangegeven gaten en sparingen gebruikt konden worden.

De afsluiters en stopcontacten zijn bijna uitsluitend aangebracht op de kolommen en wel zoodanig dat, waar noodig, tusschenwanden aangebracht kunnen worden, zonder dat de installatie daarvoor behoeft gewijzigd te worden.

Elk lichtpunt heeft zijn eigen afsluiter, zoodat men nooit meer licht behoeft in te schakelen, dan men noodig heeft.

Dit zou zeer hinderlijk kunnen zijn voor de inspectie van het gebouw 's nachts. Voor de nachtwakers zijn echter speciale afsluiters aangebracht, die bediend worden doormiddel van sleutels. Door deze afsluiters kan de nachtwaker de ruimte voor zoover noodig verlichten vóórdat hij deze ruimte betreedt en weer dooven nadat hij deze ruimte heeft verlaten.

Door een speciale schakeling was het mogelijk voor deze nacht-

VERGADERZAAL.

COUPONHALL.

HALL DIRECTIE.

KANTOORRUIMTE.
HOOFDGEBOUW AMSTERDAMSCHER BANK TE AMSTERDAM. ARCHITECTEN B. J. OUENDAG †, Dr. H. P. BERLAGE EN Ir. W. B. OUENDAG B.N.A.
435

verlichting de normale lichtpunten te gebruiken. Dit is veiliger dan een afzonderlijke nachtverlichting, daar er minder kans is dat de lampen verwijderd of stuk zijn. Ingeval men meent dat er onraad is, kan door bediening van één schakelaar het geheele gebouw verlicht worden.

Het licht brandt normaal op den stroomtoevoer van de G. E., maar in geval van storing wordt een gedeelte automatisch omgeschakeld op een noodbatterij van 540 Ampère-uren bij drie-urige ontlading. Tegelijkertijd wordt automatisch een oliemotor ingeschakeld, waardoor het mogelijk is licht en ook kracht te gebruiken voor zoover noodzakelijk, als o.a. voor de kantoormachines, die voor het bankbedrijf onmisbaar zijn.

Het oliemotoraggregaat bestaat uit een zescilinder dieselmotor fabrik. M.A.N. van 100 P.K. en 600 omwentelingen per minuut, direct gekoppeld met een draaistroomgenerator, fabrik. SSW van 80 K.V.A. bij 230 V. en 50 Perioden per sec. Het verbruik per uur bij vollast bedraagt ca. 20 kg brandstof, 1/2 kg smeeroil en 1 m³ koelwater.

De toevoer van brandstof, smeeroil en koelwater, het toeren-tal en de spanning van den generator worden automatisch geregeld.

Het aggregaat is verder voorzien van een elektrische start-inrichting bestaande uit 2 electromotoren, een „starterbatterij” en een oplaaddynamo. Het aggregaat kan evenals de motor van een auto aangezet worden door het drukken op een knop of automatisch als boven omschreven wanneer de spanning van de G. E. zou wegvallen.

De oliemotor is een zorgenkindje geweest, daar getracht is geluid en trillingen niet in het gebouw te doen doordringen. Na de beproeving in de fabriek werden nog verschillende constructiewijzigingen aangebracht en bovendien werd de machinekamer zorgvuldig geïsoleerd. Het resultaat heeft de verwachtingen overtroffen.

Bij het betreden der kluisen zult U de gebruikelijke snoeren en stekkers voor stroomtoevoer van licht- en zwakstroominstallaties missen. De stroomtoevoer geschiedt door het noodluik. Hiervoor zijn speciale schakelarmen geconstrueerd, waardoor het mogelijk is met één beweging alle sterk- en zwakstroominstallaties in of uit te schakelen.

Wanneer de kluisen gesloten zijn, is alle stroomtoevoer naar de kluisen onderbroken en voordat men licht kan maken moeten de nooddeuren geopend worden. Daar deze nooddeuren tevens dienst doen voor de ventilatie van de kluisen is het niet mogelijk de kluisen zonder ventilatie in bedrijf te nemen.

De verlichting in de hall geschiedt doormiddel van lampen boven de glasramen. Voor de ornamenten zijn speciale ophanginrichtingen aangebracht, waardoor de hoogte der lichtpunten verstelbaar is en waardoor de lampen gemakkelijk vervangen kunnen worden.

De verlichting van de galerij is zoodanig aangebracht, dat de glasramen 's avonds een levendig aanzien geven. Langs den gevel op het Rembrandtplein is een zeer bescheiden gevelverlichting aangebracht, waardoor de lijnen van het gebouw goed uitkomen.

De zwakstroominstallaties omvatten: elektrische klokken, bodenoproep, nachtwaker controle-inrichting, liftenalarm, grendeling der tourniquetdeuren, meet- en regelinrichting, brandmelding, telefoon en verdere signaalinrichtingen.

De hiervoor noodige zwakstroombatterijen zijn met de bij den sterkstroom genoemde noodbatterij in één ruimte opgesteld. Hierdoor is een volledige centralisatie van het accubedrijf verkregen. De lading der batterijen geschiedt doormiddel van

gelijkrichters, die geen toezicht behoeven, zoodat eventueel ook 's nachts geladen kan worden.

De klokkeninstallatie bestaat uit een moederklok, waarop ca. 100 nevenklokken, stempelklokken en de torenklok aangesloten zijn. De torenklok heeft een eigen uurwerk, dat elektrisch geregeld wordt en is voorzien van 4 wijzerplaten van ca. 2 meter diameter. De wijzers en de uurpunten zijn 's avonds elektrisch verlicht.

De nachtwaker-contrôle-inrichting bestaat uit 61 melders, die zoodanig over het gebouw verdeeld zijn, dat de nachtwakers verplicht zijn nagenoeg het geheele gebouw te inspecteeren en speciaal ook die punten die extra controle behoeven.

Wanneer een der melders wordt bediend, wordt in de bodenkamer het nummer van den melder en het tijdstip van bediening automatisch genoteerd. Wanneer een der melders niet op tijd wordt bediend, wordt in de bodencentrale een onraad-signaal gegeven. Bovendien kan de nachtwaker nog afzonderlijke onraadsignalen geven en desgewenscht zich zelf in verbinding stellen met de bodencentrale.

De liftenalarminstallatie. Wanneer men een der liften niet zou kunnen verlaten, kan dit kenbaar gemaakt worden door het drukken op een knop in de cabine. In de machinekamer gaat dan een schel met aanduiding van het No. van de lift.

Wanneer niemand in de machinekamer aanwezig zou zijn en het signaal niet tijdig afgesteld wordt, dan wordt na verloop van 1 à 2 minuten het signaal automatisch doorgegeven naar de bodenkamer en de woningen. In de bodenkamer tevens met aanduiding van het No. van de lift.

De grendelinstallatie bestaat uit ca. 100 drukkers, waardoor het mogelijk is de tourniquetdeuren te vergrendelen. Dit is principieel zeer eenvoudig maar praktisch vrij gecompliceerd, daar het niet mag voorkomen, dat de deuren door een storing vergrendeld worden, terwijl men er toch steeds zeker van moet zijn, dat de grendelinstallatie intact is. Hiervoor is het systeem gekozen van grendeling doormiddel van arbeidsstroom en controleering doormiddel van ruststroom.

De brandmelderinstallatie bestaat uit 220 automatische melders en 30 handmelders.

De automatische melders zijn aangebracht op de archieven, de garage en de brandstoffenruimten.

Wanneer daar de temperatuur zou stijgen, wordt een contact verbroken en een weerstand ingeschakeld, waardoor in de bodenkamer een signaal gegeven wordt met aanduiding van de groep, zoodat men onmiddellijk weet in welke ruimte de melding heeft plaats gehad.

De brandmelderinstallatie is aangesloten op den hoofdmelder van de Brandweer, waardoor elke brandmelding onmiddellijk naar de Brandweer wordt doorgegeven.

De hoofdmelder is voorzien van een directe telefoonverbinding met de Brandweer om eventueel mondeling nader toelichting te geven.

De telefooninstallatie is ingericht voor geheel automatisch uitgaand stadsverkeer en automatisch huisverkeer. Het binnenkomend verkeer loopt over de multipelafel. De toestellen voor stads- en huisverkeer zijn aangesloten op den automaat en op de multipelafel en zijn voorzien van een inrichting voor ruggespraak, waardoor het mogelijk is een stads-gesprek vast te houden, terwijl men over de huistelefoon spreekt.

In de arbitrageafdeeling is een speciale telefooninstallatie aangebracht, bestaande uit 11 tableaux met de noodige schakelaars en lampen. Voor demping van het geluid zijn de arbitrageanten door schermen van glas en gordijntjes gescheiden.

GLAS IN LOOD-RAAM IN DE ENTREE'S.

ONTWERP NICO SCHRIER TE HAARLEM.

INGANG REMBRANDTSPLEIN. HOOFDGEBOUW AMSTERDAMSCHER BANK TE AMSTERDAM.

CENTRALE KLOKKENRUIMTE VOOR HET PERSONEEL. ARCHITECTEN B. J. OÜENDAG & DR. H. P. BERLAGE EN IR. W. B. OÜENDAG. B.N.A.

De leiding van de telooninstallaties zijn eveneens weggevoerd. Hiervoor zijn langs den gevel kokers aangebracht¹⁾, dwars door de kolommen, waarvoor tijdens den bouw de noodige gaten zijn gespaard. Van uit deze kokers zijn in den vloer buizen gelegd met vloerdozen, waardoor het mogelijk werd ook midden in de lokalen telefoontoestellen aan te sluiten.

De transportinrichtingen omvatten: 1°. elektrische liften, 1 transportinrichting voor fietsen en 1 kabelpost. Een van de personenliften is uitgevoerd als paternosterlift met een snelheid van 25 cm per seconde. De verdere personenliften zijn uitgevoerd voor een snelheid van 1.25 meter per seconde.

In verband met den betrekkelijk korten afstand der stopplaatsen zou de capaciteit der liften nagenoeg niet grooter worden, wanneer de snelheid grooter zou zijn. Bij dergelijke liften gaat de meeste tijd verloren met in- en uitstappen. Om dit zoo vlug mogelijk te doen geschieden zijn drie der liften uitgerust met automatische deuren, die open of dicht gaan bij bediening der stuurinrichting.

De voordeelen der automatische deuren zijn:

1e. Cabine en schachtdeuren gaan tegelijk open of dicht.

¹⁾ met verbindingen.

2e. Cabine en schachtdeuren gaan volledig open, zoodat de volle doorgang gebruikt kan worden.

3e. De toegang wordt niet versperd door den liftbestuurder.

4e. De bediening is eenvoudiger.

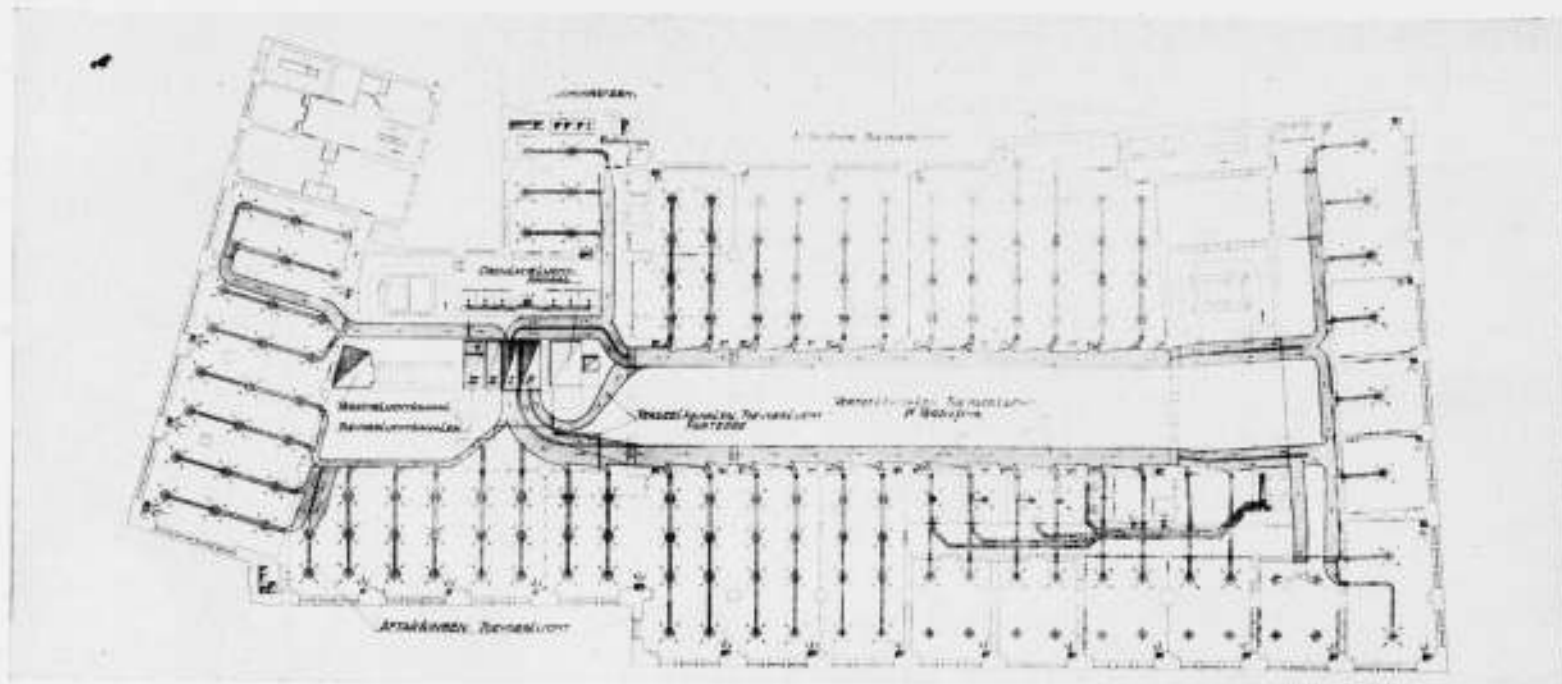
De personenliften zijn elk uitgerust met een nastelinrichting, waardoor de kooien op de juiste hoogte stoppen, en elk voorzien van twee besturingen: n.l. doormiddel van drukknoppen en doormiddel van een stuurhefboom. De stuurhefboom dient alleen wanneer een vaste bestuurder aanwezig is. De omschakeling van de eene besturing op de andere besturing geschiedt in de respectievelijke machinekamers. Met denzelfden omschakelaar wordt tevens de signaalinrichting in de cabine en bij de schachttoegangen omgeschakeld.

De Technische ruimten zijn zooveel mogelijk gecentraliseerd in het souterrain en vormen één geheel.

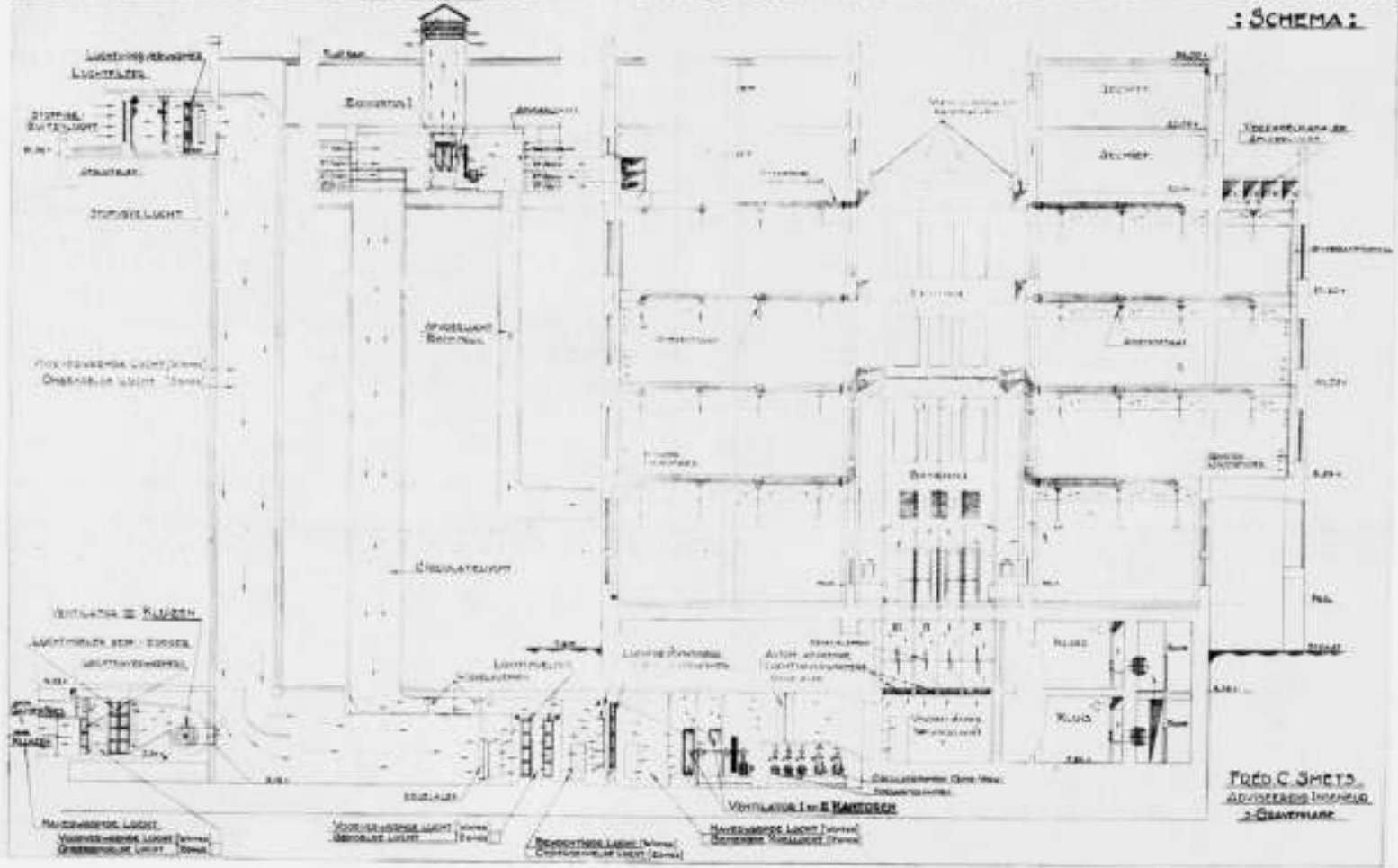
De onderlinge ligging is zoodanig, dat de bediening zoo eenvoudig mogelijk is. De toegang voert door de machinistenkamer, zoodat niemand in de technische ruimten kan komen, zonder den machinist te passeeren, want de overige toegangen moeten uitsluitend beschouwd worden als nooduitgangen.

De adviseurs,

G. J. VAN HAERSMA BUMA.
Ir. F. R. TH. KRÖNER.

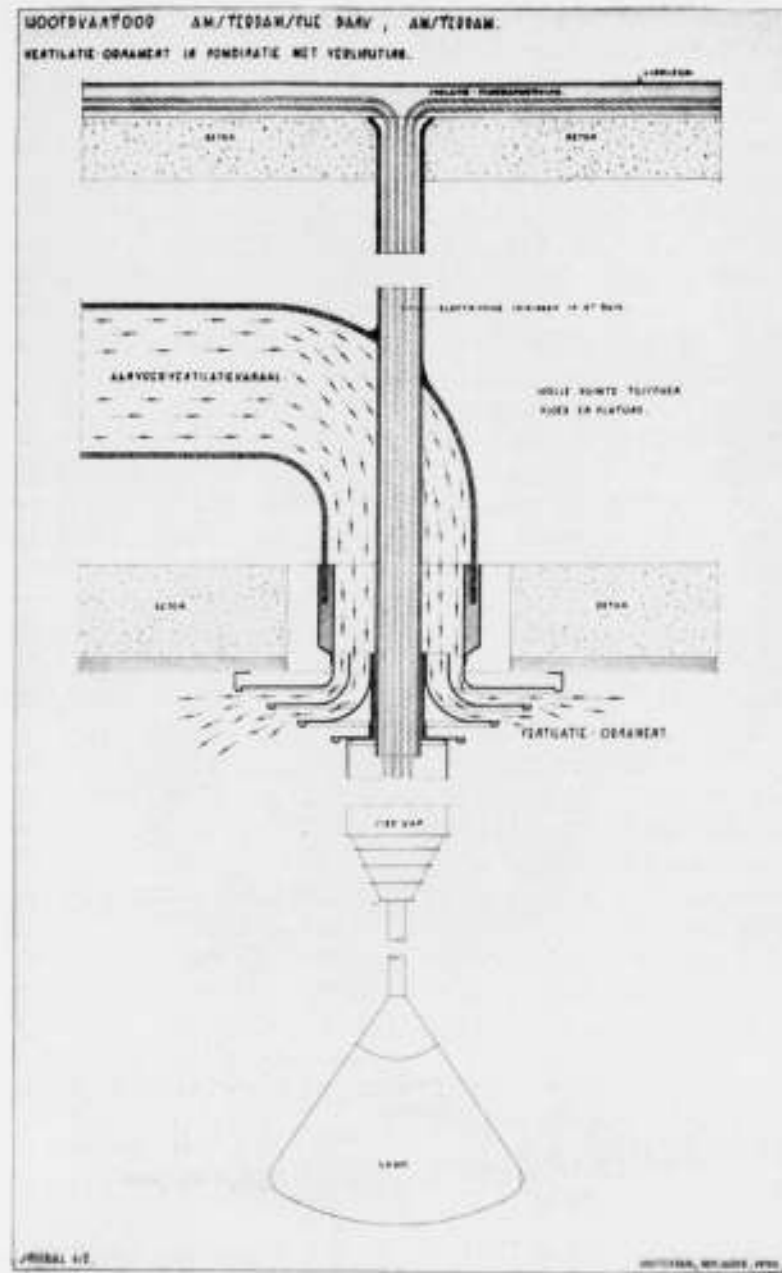
HOOFDKANTOOR AMSTERDAMSCHER BANK TE AMSTERDAM: KUNSTMATIGE VENTILATIE EN KOELING: SCHEMA

HOOFDGEBOUW AMSTERDAMSCHER BANK. KUNSTMATIGE VENTILATIE EN KOELING. 1. VERDIEPING PLAN EN DOORSNEDE-SCHEMA.

DE CLIMATISEERINSTALLATIE IN HET NIEUWE HOOFDGEBOUW DER AMSTERDAMSCHER BANK TE AMSTERDAM. Het optimum eener behaaglijke en gezonde atmosfeer waarin wij verblijven, is afhankelijk van meerdere factoren w.o. zijn te rekenen een meest goëigende temperatuur en vochtigheid, een zoo volkomen mogelijke stofvrijheid, een laag koolzuurgehalte, de afwezigheid van schadelijke gassen en ziekteverwekkende bacteriën, een matige doch onafgebroken luchtbeveging om het lichaam heen ter bevordering in de juiste mate van de voor het levensproces noodzakelijke warmteafgifte en vochtafscheiding door de huid. Al deze factoren treft men vereenigd in de zoo gezonde en opwekkende berglucht. De eigenschappen daar-

van te benaderen is het doel eener goede z.g. climatiseerinstallatie. Bij den bouw van het Hoofdgebouw der Amsterdamsche Bank werd mij geheel de vrije hand gelaten, deze principes tot werkelijkheid om te zetten. In de eerste plaats diene gememoreerd te worden dat alle ramen van dit gebouw, waarin dagelijks 1200 personen hun werk hebben te verrichten en bovendien op een grooten toeloop van publiek is te rekenen, bij alle jaargetijden onverbiddeijk en doorlopend gesloten moeten blijven, wil het met zeer veel zorg opgezette ventilatiesysteem werkelijk tot zijn volle recht komen. Alleen door bevoegde personen kunnen, doch uitslui-

DOORSNEDE ANEMOSTAAT.

tend buiten den normalen diensttijd, ten behoeve van schoonmaak of reparatie, de ramen geopend worden door middel van speciale sleutels. Deze krasse maatregel bood tevens het voordeel, het binnendringen van stoffige buitenlucht, alsmede benzinedampen van auto's te weren. Met het oog op warmte- en geluidsisolatie zijn alle buitenramen voorzien van een dubbele beglazing. Van het straatlawaai is dan ook in het gebouw vrijwel niets te bespeuren, terwijl het warmteverlies zooveel mogelijk is beperkt. Het ventilatiesysteem komt hierop neer:

De versehe buitenlucht wordt op een beschutte plaats ter hoogte van circa 25 m boven de straat ingezogen door een elftal groote met gaas bespannen en naar drie verschillende hemelrichtingen gekeerde raamopeningen, die van stalen rolluiken zijn voorzien. Deze rolluiken worden motorisch bewogen vanuit de centrale bedieningsruimte, waar langs electrischen weg de windrichting alsmede de stand der bedoelde rolluiken afleesbaar is gemaakt. Daarna wordt de ingevoerde lucht volkomen van stof gereinigd door middel van een groot metalen oliefilter, waarvan de reiniging automatisch plaats vindt, en wel buiten den normalen diensttijd, met behulp eener aandrijf-inrichting, welke door middel van klokschakelaars en automatische uitschakelaars in- en buiten werking wordt gesteld. De gereinigde lucht wordt dan 's winters voorverwarmd op de een 31 m diepe verticale schacht daalt de stofvrije en voor-

verwarmde lucht dan af tot het onderste souterrain om daar verder, naar gelang de weersgesteldheid, in twee trappen daar verder, naar gelang de weersgesteldheid, in twee trappen naverwarmd en bevochtigd te worden.

Des zomers wordt de ingevoerde lucht gekoeld en tevens gedroogd, d.w.z. wordt daaraan de overtollige waterdamp onttrokken.

De noodzaak van het bevochtigen der lucht des winters en het drogen ervan des zomers wordt verklaard door de eigenschap der lucht, bij een hooge temperatuur een grootere hoeveelheid waterdamp te kunnen opnemen dan bij een lage, terwijl het zaak is den relatieven vochtigheidsgraad in de bewoonde lokaliteiten in verband met de temperatuur zoo constant mogelijk te houden.

De hoeveelheid ingevoerde versehe lucht bedraagt rond 100.000 m³ per uur, hetgeen overeenkomt met 70 tot 80 m³ per in het gebouw vertoevende persoon. Deze hoeveelheid is voor iedere weersgesteldheid en ieder jaargetijde gelijk. Ten behoeve van het koelen der lokaliteiten op warme zomerdagen, wordt deze hoeveelheid versehe lucht echter nog vermengd met een even groote hoeveelheid z.g. circulatielucht, d.i. lucht die aan de eventileerde lokalen wordt onttrokken. Deze circulatielucht draagt dus feitelijk niet bij tot de luchtversching der lokaliteiten, doch deze kringloop is noodzakelijk, eenerzijds voor het tochtvrij invoeren der koellucht op zomersche dagen en anderzijds ter bevordering der vooral 's zomers zoo weldadige lucht-doorspoeling. Zoo noodig, kan deze circulatielucht worden gezoniseerd. Noodzakelijk is dit over het algemeen echter niet. Zoodoende is de maximale capaciteit der drie toevoerventilatoren voor den zomer bepaald op 200.000 m³ lucht per uur.

Het verwarmen der lucht geschiedt in drie trappen door middel van door lamellencaloriferen stroomend warm water, waarvan de temperatuur nauwkeurig, ten deele zelfs automatisch, naar de heerschende buitentemperatuur wordt ingesteld, het bevochtigen door middel van verwarmd en daarna met groote kracht tot nevel verstoven zuiver leidingwater.

Het koelen der lucht geschiedt met bronwater, dat door middel van vier diepwellen op circa 90 meter diepte aan den aardbodem wordt onttrokken en, met behulp van drie electrisch aangedreven centrifugaalpomp door gesloten koellichamen wordt geperst, na vooraf een reiniging te ondergaan, ter voorkoming van de verstoppingen in de leidingen en de apparaten. Voor het drogen der lucht wordt zij door onderkoelen tot ver beneden dauwpunt gebracht waarbij overvloedige neerslag in de centrale luchtkamers plaats vindt, welke neerslag wordt gespuid.

Het aanzuigen der op die wijze geprepareerde lucht en het persen ervan in de groote verdeelkamer geschiedt, voor de bankkantoren, door middel van twee electrisch aangedreven centrifugaalventilatoren, ingebouwd in een beton spiraalhuis, en met een capaciteit van elk 90.000 m³ lucht per uur.

Uit genoemde verdeelkamer takt voor iedere étage, alsmede voor de cantines, een afzonderlijk kanalenstelsel af, hetwelk voorzien is van een motorisch vanuit de centrale bedieningsruimte te bedienen regelklep.

Uitgaande van den stelregel: „koel hoofd, warme voeten“, werd beoogd de versehe lucht in de overigens 's winters goed verwarmde lokaliteiten inderdaad frisch doch volkomen tochtvrij vanuit het plafond in te voeren en daarbij tevens over een zoo groot mogelijk horizontaal vlak te verspreiden, waardoor de bovenste zône van het lokaal betrekkelijk koel wordt gehouden, terwijl door een langzame nederdaling der luchtlagen in het vertrek, een goede doorspoeling wordt bevorderd. Ook voor den zomer, bij koelen, blijkt dit de ideale methode van luchtinvoer en doorstrooming te zijn.

Daarbij werd gebruik gemaakt van de omstandigheid dat door de architecten, mede met het oog op geluidsisolatie, een dub-

bele vloerconstructie was gekozen, waarbij de ondervloer als draagvloer en de bovendvloer als plaatvloer is geconstrueerd. Aanvankelijk was bedoeld deze onder- en bovendvloeren tegelijk met de ribben ter dracht van den bovendvloer te benutten als wanden voor de luchtkanalen. Bij nader inzicht bleek het echter meer gewenscht in de aldus gevormde ruimten buis-kanalen van glad asbestcement met passende aftakkingen en uitmondningen aan te brengen.

Overleg tusschen mij, de electrotechnische adviseurs en de architecten, bracht mede dat een combinatie van het lucht-inblaasapparaat met het voor het gebouw toegepaste eenheids-type verlichtingsornament is tot stand gekomen.

Het bovenste gedeelte daarvan vormt het luchtinvoertoestel, dat zoodanig is geconstrueerd dat de ingevoerde lucht straalsgewijs en met de vereischte snelheid in alle richtingen wordt verspreid. Aan een gemeenschappelijke draagpijp, waaraan dit toestel is bevestigd en waardoor de electriche lichtleidingen passeeren, is tevens het verlichtingsornament opgehangen. Beide onderdeelen vormen een eenvoudig doch sierlijk ensemble. Door het geheele gebouw zijn circa 800 dezer gecombineerde lucht- en lichtornamenten aangebracht (anemostaten).

De afvoer der verbruikte lucht geschiedt in hoofdzaak doormiddel van verticale stijgkanalen van asbestcement, waarvan de meeste zijn aangebracht langs de gevelkolommen. In deze kanalen zijn lange verticale sleuven aangebracht, afgedekt door bronzen roosters en voorzien van regelbare kleppen met steek-sleutels. Deze kleppen kunnen door onbevoegden niet worden versteld, aangezien de regeling eens en voorgoed van bevoegde zijde plaats vindt.

Bedoelde afvoerkanalen vereenigen zich ter hoogte der vierde verdieping tot horizontale hoofdkanalen, die voor een belangrijk gedeelte uitmonden in de centrale luchtafvoerkamer, waarin een groote regelbare exhaustor is aangebracht. Naar omstandigheden wordt dit gedeelte der uit de lokalen aangezogen lucht naar buiten afgevoerd of met de versche ingevoerde lucht vermengd ter bevordering van het koeffect.

Het overige gedeelte der af te voeren lucht wordt door 17 verspreide regelbare exhaustoren, elk met hun afzonderlijke functie, aangezogen en naar buiten geperst.

Zoo is b.v. ten behoeve der cantinezalen en de keukenafdeeling een zeer krachtige ventilatie noodig.

Ten behoeve der geweldige in beide souterrains ondergebrachte kluizen (bank-, huur-, koffer- en trommelkluizen) en garde-ropes voor 1400 personen met fietsenbergsplaats voor 650 fietsen, is een afzonderlijke luchtverwarmings- resp. luchtkoel-inrichting aangebracht. Voor deze volkomen ingesloten ver beneden den grondwaterstand gelegen ruimten doet zich namelijk het eigenaardige verschijnsel voor dat, wil men des zomers de atmosfeer daarin dragelijk houden, de ingevoerde lucht verwarmd, terwijl de overige lokaliteiten van het gebouw dan veeleer gekoeld moeten worden. Het komt zelfs vaak voor b.v. op zwoele zomerdagen, dat ter voorkoming van condensatie of mistvorming de in deze onderaardsche ruimten ingevoerde lucht eerst door onderkoeling gedroogd en daarna verwarmd dient te worden.

Het luchtkanalenstelsel heeft een totale lengte van circa 7 kilometer met ongeveer 2000 luchtstroomloopen. Het behoeft geen betoog dat de mogelijkheid tot het beheerschen en leiden van zoovele „zefiertjes" vanuit één centraal punt met een minimum van bediening het onderwerp van diepgaande studie heeft gevormd.

Dit heeft dan ook noodig gemaakt dat vanuit dit eene punt alle machines, n.l. 21 ventilatoren en exhaustoren, 2 verwarmingspompen, 3 koelwaterpompen, 1 bevochtigingspomp, zonder daarbij te rekenen de 4 drukverhoogingspompen voor de koudwatervoorziening, de brandbluschpomp en de spuitpompen, benevens alle motorisch bewogen kleppen in de lucht-

wegen, kunnen bewogen en ingeregeld worden, waarbij tevens de daardoor behaalde bedrijfstoestanden kunnen nagegaan worden. De temperatuur en de vochtigheidsgraad, zoowel buiten als in de luchtkamers en hoofdlichtkanalen alsmede in de geventileerde zalen, benevens de aldaar heerschende over-resp. onderdruk tegenover buiten, kunnen ook vanuit dit centrale punt rustig worden geobserveerd, zoodat, zonder groote inspanning van de zijde van het bedienend personeel, hetwelk bestaat uit één machinist, die tevens de overige technische installaties van het gebouw heeft te verzorgen, met twee hulpen, die tevens op den mechanisch werkenden stookdienst toezicht uitoefenen, het geheele bedrijf kan worden overzien en naar omstandigheden geregeld.

De warmtebron ten behoeve der centrale warmwaterverwarming en kunstmatige ventilatie van het gebouw en van waaruit tevens het naastgelegen oude bankgebouw zal kunnen verwarmd worden, bestaat uit zes vlampijpwarmwaterketels met een totaal verwarmd oppervlak van 360 m². Vier dezer ketels worden gestookt met goedkope industriebrand, drie daarvan zijn voorzien van mechanisch regelbare stokers, die nauwkeurig naar de werkelijke warmtebehoefte kunnen ingesteld worden. De vierde ketel wordt met de hand gestookt, voor het geval dit in tijd van nood mocht noodig zijn.

Het kolentransport vanuit de kolenbergplaats naar de vuurmonden geschiedt eveneens langs mechanischen weg door gesloten kanalen, zoodat het stookbedrijf zoo eenvoudig, zindelijk en economisch is gehouden als maar eenigszins mogelijk is. Beide overige ketels worden half-automatisch met olie gestookt op tijden dat intermitterend bedrijf noodig is.

De uitvoering dezer technische installatie, die wel als de meest belangrijke en meest volledige op dit gebied hier te lande mag worden vermeld, werd, na onderhands gehouden aanbestedingen, op voorbeeldige wijze uitgevoerd door de N.V. Therma te Amsterdam, voor wat den geheelen aanleg betreft met uitzondering van speciale onderdeelen.

FRED. C. SMETS.

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Ontwerpstudie No. 2 Jeugdherberg.

Alle inzendingen voor deze ontwerpstudie worden tentoongesteld op een speciaal voor dit doel belegde bijeenkomst van het Genootschap A. et A. op Vrijdag 2 December a.s. 8.15 u. in het gebouw Heystee, Heerengracht te Amsterdam. Alle deelnemers zijn hierop hartelijk welkom. Beperkte introductie is toegestaan.

De Heer L. Meilink, architect van de Nederlandsche Jeugdherbergcentrale en het lid van de Commissie van Beoordeeling de Heer Ir. A. Boeken, zullen de ingekomen ontwerpen in het kort bespreken.

De commissie verzoekt aan alle deelnemers haar te berichten (adres Genootschap Architectura et Amicitia postbox Z 33 te Amsterdam) of zij aan de commissie toestemming geven tot het openen van hun naambrief ten einde op de tentoonstelling hun namen bij de ontwerpen te kunnen vermelden.

Het uitvoerige rapport met algemeene beschouwing en afzonderlijke beoordeeling van elk der ontwerpen zal voor de tentoonstelling worden gereed gemaakt en in een der volgende nos. van het Bouwkundig Weekblad Architectura worden bekend gemaakt.

Aan de Tentoonstelling zal de Ned. Jeugdherbergcentrale eenige foto's en teekeningen van bestaande en ontworpen Jeugdherbergen toevoegen.

De ontwerpen zullen ook nog Zaterdagmiddag 3 Dec. van 2.30—5 uur te bezichtigen zijn.

DE COMMISSIE VAN BEOORDEELING.

OFFICIEELE MEDEDELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 33 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 19 NOV. 1932 No. 47 DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. Ledenvergadering (Najaarsvergadering) van den B.N.A. op Zaterdag 10 December a.s. des v.m. 10.30 uur te Amsterdam, in Arti et Amicitia, aan het Rokin hoek Spui.

AGENDA:

1. Opening.
2. Notulen.
3. Mededeelingen.
4. Ingekomen stukken.
5. Verkiezingen van een lid van het Bestuur.
6. Benoemingen.
7. Begroting 1933.
8. Voorstel van het Bestuur om het contract met de firma Mouton en Co. betreffende de uitgave van het „Bouwkundig Weekblad Architectura" met 1 jaar te verlengen.
9. Verdere behandeling van het eindrapport Algemeene Regelen. A. R. 1932.
10. Algemeene Beschouwingen over de honorariumregeling van werk voor bouwondernemers. R. B. 1933.
11. Rondvraag.

De toelichtingen op deze agenda-punten zullen de volgende week worden opgenomen.

Bestuursverkiezing.

Volgens het door de Ledenvergadering vastgestelde rooster treedt dit jaar af de heer G. Versteeg, die volgens de Statuten niet herkiesbaar is.

Het Bestuur verzoekt ingevolge het bepaalde in art. 4 Par. 14 van het Huish. Reglement, laatste wijziging van 23 November 1929, aan de Kringen, kandidaten voor te stellen, uiterlijk 30 November a.s.

De desbetreffende bepaling luidt als volgt:

„De verkiezing van de leden van het Bestuur geschiedt uit een voordracht, bevattende de namen van de candidaat-gestelden. Een Gewestelijke Kring, of ten minste 10 leden van den B.N.A. kunnen voor een te vervullen plaats in het Bestuur een candidaat stellen. Bij geen of onvoldoende candidaatstelling is het Bestuur bevoegd daarin te voorzien. De namen der kandidaten moeten schriftelijk ter kennis van het Bestuur worden gebracht om ze te doen opnemen in het orgaan van den B.N.A., dat verschijnt minstens één week vóór de vergadering.

De candidaatgestelden, welke binnen drie dagen na deze publicatie niet schriftelijk aan het Bestuur te kennen hebben gegeven, dat zij geen candidaat wenschen te zijn, worden geplaatst op de definitieve kandidatenlijst, welke op de vergadering ter kennis van de leden wordt gebracht".

In verband met het bepaalde in art. 7 par. 15 van de Statuten, dat 3 leden van het Bestuur in Amsterdam moeten wonen, zal de opvolger van den heer Versteeg een lid moeten zijn dat te Amsterdam woont, of zijn bureau in Amsterdam gevestigd heeft.

Kring Rotterdam van den B.N.A.

De leden worden hiernede herinnerd aan de maandelijksche koffietafel op 28 November a.s., 's middags te 12 uur, in het restaurant Coomans-West, Mathenesserplein, Rotterdam.

Na de koffietafel excursie naar het nieuwe gebouw van de Coöperatieve Handelsvereniging „De Handelskamer" aan de Vierhavenstraat, Rotterdam, onder leiding van collega Mertens. Op deelname van minstens $\frac{2}{3}$ van het aantal Kringleden wordt gerekend.

De Propaganda-Commissie:
CORNELIS ELFFERS.

Behandeling van het ontwerp R.B. 1933.

De Algemeene Honorarium-Commissie deelt mede, dat zij nog niet van alle Kringen een schrijven heeft ontvangen betreffende het ontwerp R.B. 1933. De Commissie verzoekt hun meening vóór 25 November a.s. aan haar kenbaar te maken.

B.N.A. Archief Tentoonstellingsraad.
Aan de leden,
EN
A. ET A.

De tentoonstellingsraad voor bouwkunst en verwante kunsten gevoelt bij de uitvoering van de hem opgelegde taak, telkens het bezwaar geen gemakkelijk overzichtelijke gegevens te bezitten betreffende het werk der leden van de konstituerende verenigingen.

Het verzamelen van gegevens voor bepaalde gevallen afzonderlijk leidt steeds tot veel korrespondentie, tijdverlies en onkosten. Ook heeft gebrek aan overzicht noodzakelijk onvolledigheid tot gevolg. Euvels, die zich vooral doen gevoelen, wanneer besluiten moeten worden genomen omtrent het al of niet houden van een tentoonstelling en de inrichting daarvan. De tentoonstellingsraad heeft daarom besloten een archief in te richten, waarin op overzichtelijke wijze gegevens zullen worden verzameld over het werk der leden. Deze gegevens staan ook de verenigingen ter beschikking en kunnen haar leden van nut zijn.

Wil echter dit archief aan het gestelde doel beantwoorden, dan zal men er te allen tijde op moeten kunnen vertrouwen hierin ook de allerlaatste werken te vinden.

De gegevens moeten beknopt zijn, daar het archief alleen bedoeld is ter oriëntering- en niet ter beoordeling van het werk. De tentoonstellingsraad verzoekt de leden voor het hiervoren omschreven doel hun medewerking te willen verlenen door:

1e. toezending van de gegevens betreffende hun in 1931 en 1932 tot stand gekomen werken;

2e. ook in den vervolge, zoo spoedig mogelijk na gereed komen van enig werk, hiervan de gegevens voor het archief te zenden.

De gegevens zijn slechts:

2 foto's niet groter dan 13/18 cM. met vermelding van:

plaats van het werk

bestemming van het werk

tijd van tot stand komen

naam en adres van de ontwerper.

De tentoonstellingsraad:
VAN ROYEN, Voorzitter.
BOEIJINGA, Secretaris.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN
No. 34 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 26 NOV. 1932 No. 48
DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT
STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY
WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. Ledenvergadering (Najaarsvergadering) van den B.N.A. op Zaterdag 10 December a.s. des v.m. 10.30 uur te Amsterdam, in Arti et Amicitia, aan het Rokin hoek Spui.

AGENDA:

1. Opening.
2. Notulen. Zie hieronder.
3. Mededeelingen.
4. Ingekomen stukken.
5. Verkiezingen
  - a. lid van het Bestuur.
  - b. leden van de verschillende commissies van den B.N.A.
6. Benoemingen.
7. Begroting 1933.
8. Voorstel van het Bestuur om het contract met de firma Mouton en Co. betreffende de uitgave van het „Bouwkundig Weekblad Architectura" met 1 jaar te verlengen.
9. Verdere behandeling van het eindrapport Algemeene Regelen. A. R. 1932.
10. Algemeene Beschouwingen over de honorariumregeling van werk voor bouwondernemers. R. B. 1933.
11. Rondvraag.

De toelichtingen op de agenda-punten 6 en 7, zullen in het begin van de volgende week in de aparte mededeelingen aan de leden worden bekend gemaakt.

Bestuursverkiezing.

Volgens het door de Ledenvergadering vastgestelde rooster treedt dit jaar af de heer G. Versteeg, die volgens de Statuten niet herkiesbaar is.

Het Bestuur verzoekt ingevolge het bepaalde in art. 4 Par. 14 van het Huish. Reglement, laatste wijziging van 23 November 1929, aan de Kringen, kandidaten voor te stellen, uiterlijk 30 November a.s.

De desbetreffende bepaling luidt als volgt:

„De verkiezing van de leden van het Bestuur geschiedt uit een voordracht, bevattende de namen van de candidaat-gestelden. Een Gewestelijke Kring, of ten minste 10 leden van den B.N.A. kunnen voor een te vervullen plaats in het Bestuur een candidaat stellen. Bij geen of onvoldoende candidaatstelling is het Bestuur bevoegd daarin te voorzien. De namen der kandidaten moeten schriftelijk ter kennis van het Bestuur worden gebracht om ze te doen opnemen in het orgaan van den B.N.A., dat verschijnt minstens één week vóór de vergadering.

De candidaatgestelden, welke binnen drie dagen na deze publicatie niet schriftelijk aan het Bestuur te kennen hebben gegeven, dat zij geen candidaat wenschen te zijn, worden geplaatst op de definitieve kandidatenlijst, welke op de vergadering ter kennis van de leden wordt gebracht".

In verband met het bepaalde in art. 7 par. 15 van de Statuten, dat 3 leden van het Bestuur in Amsterdam moeten wonen, zal de opvolger van den heer Versteeg een lid moeten zijn dat te Amsterdam woont, of zijn bureau in Amsterdam gevestigd heeft.

Kring Rotterdam van den B.N.A.

De leden worden hiermede herinnerd aan de maandelijksche koffietafel op 28 November a.s., 's middags te 12 uur, in het restaurant Coomans-West, Mathenesserplein, Rotterdam.

Na de koffietafel excursie naar het nieuwe gebouw van de Coöperatieve Handelsvereniging „De Handelskamer" aan de Vierhavenstraat, Rotterdam, onder leiding van collega Mertens. Op deelname van minstens $\frac{2}{3}$ van het aantal Kringleden wordt gerekend.

De Propaganda-Commissie:
CORNELIS ELFFERS.

Concept Notulen van de Ledenvergadering op 29 October 1932 te Rotterdam.

Van het Bestuur zijn alle leden aanwezig: de presentielijst wordt geteekend door 47 leden. Ook is aanwezig de Heer A. Hilbingh Prins, Secretaris van de Algemeene Honorarium Commissie.

Bij de opening van de vergadering herdenkt de Voorzitter, de Heer Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, de overleden leden, de Heeren B. J. Ouëndag en W. G. Ebersson. Het noodlot heeft onze verwachtingen, die wij bij de benoeming van den Heer Ouëndag tot Eerlid, koesterden en mochten koesteren, nl. dat hij nog lang zijn krachten zou kunnen geven aan zijn altruïstisch werk ten bate van den architectenstand, den bodem ingeslagen. Binnen het jaar hebben wij aan zijn graf gestaan. Wars als de heer Ouëndag was van huldebetoon, zullen wij ook nu niet over zijn groote verdiensten uitweiden.

Gelukkig was het, dat wij hem op zijn 70sten jaar hebben kunnen eeren en hem onzen dank hebben kunnen brengen. Zijn nagedachtenis zullen wij in dankbare herinnering houden.

De Heer Ebersson heeft zich niet aan het vereenigingsleven gegeven. Hij was een bescheiden man, die zijn vak ernstig en degelijk beoefende, en hij zal onder zijn Haagsche vrienden en collega's niet vergeten worden.

Daarna heet de Voorzitter de nieuwe leden, te weten de heeren: M. J. Klijnstra, J. H. Roggeveen, Ir. J. Leupen, Ir. H. G. J. Schelling, Jan de Waard en het Asp. lid den heer Ir. H. A. van Oerle, waarvan de heeren Ir. Schelling en Klijnstra aanwezig zijn, hartelijk welkom.

Notulen.

De notulen van de vorige vergadering, in concept opgenomen in de Off. Mededeelingen no. 41, worden goedgekeurd.

Mededeelingen.

Hierna deelt de Voorzitter mede, dat er overleg gepleegd wordt tusschen de voornaamste vereenigingen op kunstgebied, betreffende het steunen van behoeftige kunstenaars in dezen crisistijd. Op initiatief van Mr. J. F. van Royen is een Commissie ingesteld, waarin vertegenwoordigers van verschillende kunstenaarsvereenigingen zitting hebben. Om een inzicht te krijgen in den omvang van den steun, die verleend zou moeten worden, zal de Commissie aan alle leden der vereenigingen een lijst met daarop betrekking hebbende vragen toezenden. Het is zeer gewenscht de gestelde vragen zoo zuiver mogelijk te beantwoorden.

Punt 4. Ingekomen Stukken. Aangezien de ingekomen stukken alle betrekking hebben op de volgende agendapunten, zullen zij bij deze worden behandeld.

Punt 5. a. Statutenwijziging, betreffende de Par. van de Commissie van Geschillen (Art. 10 Par. 22e).

De Voorzitter deelt mede, dat het Bestuur alsnog een verandering wenscht van den eersten zin van de nieuwe redactie van artikel 10 Par. 22e, nl. om in plaats van de woorden: De Commissie van Geschillen, bestaande uit een lid-Voorzitter benevens 12 leden, te lezen: „De Commissie van Geschillen, bestaande uit 13 leden”.

De Heer Buskens vraagt of het Bestuur zich alreeds een meening heeft gevormd omtrent den Voorzitter.

De Voorzitter antwoordt hierop, dat het Bestuur zich daaromtrent nog geen meening heeft gevormd.

De Statutenwijziging wordt hierna zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Wijziging Huishoudelijk Reglement Art. 12 Par. 53 (Commissie van Geschillen). In de redactie van het te wijzigen artikel 12 Par. 53 van het H. R., stelt het Bestuur voor, in afwijking van den voorgestelden tekst, den eersten zin te lezen als volgt:

De Commissie van Geschillen bestaat uit een lid-voorzitter, die geen architect is, en 12 architect-leden.

Verder dient aan de op een na de laatste alinea van dit artikel te worden toegevoegd: „Hij (dat is de secretaris) beheert de gelden en legt jaarlijks rekening en verantwoording af aan het Bestuur” en kan de passage betreffende de juridische voorlichting vervallen.

De Voorzitter licht hierna het principiële verschil met de huidige regeling toe. Tegen de huidige regeling, waarbij het geheele scheidsgerecht uit architecten is samengesteld, hebben de opdrachtgevers steeds bezwaren gevoeld en terecht. Er is daarom over gedacht om op analoge wijze, als het in de Regelen voor de Volkshuisvesting is geschied, de Commissie van Geschillen te doen samen stellen uit aangewezenen door den B.N.A., en uit aangewezenen door de opdrachtgevers. Deze zijn echter niet georganiseerd en om ons te wenden tot een groep van groote werkgevers heeft het bezwaar, dat deze bij zoo'n constructie ook gekend zullen willen zijn in de samenstelling van de Regelen zelf, en dit zou allicht leiden tot het doen van concessies van de zijde van den B.N.A., om tot overeenstemming te komen. Afgescheiden nog van de verdere moeilijkheden, om tegemoet te komen aan de bezwaren der opdrachtgevers, bleef er dus niets anders over dan den Voorzitter geen architect te doen zijn, en hem als arbiter te betrekken in alle scheidsgerechten.

De Voorzitter deelt mede, dat Mr. Rosenboom het met deze oplossing niet eens is. Deze wees o. a. op de inconsequente houding van den B.N.A., die de regeling der geschillen in de Rijks A. V. niet juist heeft gevonden, omdat een niet-deskundige, een jurist, Voorzitter van het scheidsgerecht moet zijn terwijl hij het ook inconsequent acht dat de vice-voorzitter wel architect zou zijn.

Inmiddels zegt spreker, is het zeker niet onze bedoeling als Voorzitter een jurist te kiezen, maar een technisch man. Wanneer men een niet-architect tot Voorzitter kiest, zal het heel moeilijk zijn ook een niet-architect voor het Vice-Voorzitterschap te vinden. Waar deze trouwens slechts in uitzonderlijke gevallen behoeft op te treden, is er geen bezwaar daarvoor een der architectleden te benoemen.

De Heer van der Veen is van oordeel, dat de Voorzitter niet voor onbepaalde tijd moet worden benoemd. Hij zal periodiek moeten aftreden, en dan herkiesbaar moeten zijn.

De Heer Buskens pleit voor onbepaalde zittingstijd. De functie is te gewichtig om er een bepaalde zittingstijd aan te verbinden. Bovendien zal, wanneer zich moeilijkheden mochten voordoen, het Bestuur gemakkelijker met een voor onbepaalde tijd benoemd persoon over vervanging kunnen spreken, dan met iemand wiens mogelijke vervanging op een bepaalde tijd van te voren is vastgesteld.

De Heer Meijerink vraagt zich af, of het inderdaad noodig is, dat de Voorzitter geen architect is. Hij wijst er op dat er vaak kleine kwesties behandeld worden, waarbij men een goeden kijk op het vak moet hebben.

De Heer Verheul is het eens met het Bestuur. De Voorzitter moet geen architect zijn, maar ook geen jurist, doch liefst iemand uit de groote werkgeverswereld. Maar deze Voorzitter moet dan geen lid zijn van de scheidsgerechten, want een technisch man heeft den schijn, op de hand van de architecten te zijn.

De Heer de Roos deelt mede, dat het vertrouwen van den opdrachtgever zeer zal worden versterkt door een Voorzitter

te benoemen, die geen architect is. Spreker heeft herhaaldelijk bezwaren tegen de huidige regeling voor het oplossen van geschillen vernomen.

De Heer Posthumus Meyjes acht een tijdsbepanking van den Voorzitter-niet-architect zeer gewenscht; deze persoon heeft een delicate materie te behandelen, waarvoor veel tact noodig is. Het zal moeilijkheden geven, wanneer het minder goed mocht gaan. Een periodieke aftredingsdatum is dan zeer gewenscht.

De Voorzitter antwoordt hierop, dat zulk een tijdsbepanking in strijd is met het stelsel, zooals wij het bedoelen.

Prof. Diehl voegt hieraan toe, dat men niet moet vergeten, dat het Voorzitterschap dezer Commissie een onderscheiding is voor dengeen, die het bekleedt en uit dien hoofde is daar een tijdsbepanking, die voor een gewone functie wel doelmatig kan zijn, moeilijk aan te verbinden.

De Heer Verheul handhaaft zijn opvatting, dat de Voorzitter geen lid moet zijn van de scheidsgerechten.

De Voorzitter evenwel acht dit ten eerste noodzakelijk, want de Voorzitter moet het werk en de arbiters in hun werk leeren kennen en dat gaat alleen wanneer hij lid is van de scheidsgerechten.

De Heer Coenraad Meischke vindt er een gevaarlijken kant aan als een Voorzitter door het Bestuur gedwongen zou worden heen te gaan, omdat men er den schijn mee wekt, dat de architecten vinden, dat hij hun belangen te weinig behartigt.

De Voorzitter antwoordt hierop, dat dit natuurlijk nooit een argument mag zijn om den Voorzitter van het scheidsgerecht te vervangen.

De Heer Wittop Koning dringt er ten slotte nog op aan goede verslagen van de door de Commissie van Geschillen behandelde zaken te maken en ze te publiceeren. Ze zijn voor de praktijk van den architect zeer leerzaam.

De Voorzitter deelt mede, dat aan zulke verslagen wel een bezwaar kleeft. De Raad van Arbitrage geeft jaarlijks een overzicht van de behandelde procedures. Hoewel ze door den Secretaris uitstekend geëxcerpeerd en geredigeerd zijn, komt de quintessence van de zaak vaak niet duidelijk naar voren, omdat zij alleen spreekt uit een volledige kennis van het feitenmateriaal en een woordelijke weergave van de argumentaties.

Inmiddels zal het geven van verslagen in gedachten worden gehouden.

Spreker concludeert uit het gesprokene, dat de vergadering in het algemeen met de Bestuursvoorstellen meegaat en als Voorzitter van de Geschillencommissie liever geen jurist ziet benoemd.

De wijziging van het Huishoudelijk Reglement wordt hierna zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Punt 6. Algemeene Regelen. A. R. 1932.

De Voorzitter geeft gelegenheid tot het houden van algemeene beschouwingen. Hiervan wordt geen gebruik gemaakt, zoodat de Voorzitter overgaat tot artikelsgewijze behandeling.

Art. 1 Hierbij is een opmerking gemaakt door den kring Haarlem, die voorstelt de noot te laten vervallen, omdat men de opdrachtgevers niet moet wijzen op de bouwondernemers.

De Voorzitter acht het gevaar, dat men hierin ziet, niet groot, maar stelt niettemin voor de noot weg te laten, omdat de daarin genoemde tabellen voor uitbreidingsplannen, voor werken voor bouwondernemers en voor restauratiewerken nog niet gereed zijn.

Artikel 1 wordt hierna aangenomen, zonder de noot.

Artikel 2 wordt aangenomen zonder discussie.

Bij Artikel 3 licht de Voorzitter toe, dat het oude artikel de leden verplichtte tot het overleggen van de tabel.

In de praktijk is van de bedoeling, welke bij deze verplichting voorzat, n.l. de architecten er toe te brengen, hun opdrachtgevers steeds van de A. R. op de hoogte te stellen, niet veel terecht gekomen. Wel hebben lastige principalen van het niet voldoen aan de verplichting gebruik gemaakt om gelegenheid te hebben zich aan de A. R. dus aan de honoriumtabel en de geschillencommissie, te onttrekken. Daarom moet de zelf opgelegde verplichting om de tabel over te leggen, vervallen. Toch blijft het geraden het boekje over te leggen want alleen overlegging van het boekje geeft rechtszekerheid.

De heer Wittop Koning vraagt of het voldoende is alleen te Amsterdam de regelen te deponeren bij de griffie van de Rechtbank.

Mr. Prins deelt mede, dat dit inderdaad voldoende is. Het deponeren in andere plaatsen is overbodig en kost geld. De Voorzitter behandelt hierna de schriftelijk gemaakte opmerking van den Heer Posthumus Meyjes, die door het schrappen van de verplichtingen het hek van den dam ziet. Het architectenberoep zal er ernstig door geschaad worden. De Voorzitter is echter van oordeel dat de praktijk geleerd heeft dat de verplichting niet tot het bevorderen van het overleggen van de A. R. door de architecten heeft bijgedragen. Bovendien is wel gebleken, dat de architecten vaak aan de verplichting niet kunnen voldoen, willen zij de kans van de opdracht te krijgen, niet verspelen.

De Heer van Beers meent dat, wanneer de verplichting geschrapt wordt, de architect het boekje dan heelemaal wel niet meer zal overleggen.

De Heer Sandhóvel is van gevoelen, dat de architecten zich in de tabel met hun eigen fatsoen ophangen bij de principalen, die niet fatsoenlijk zijn.

De Heer Verheul zegt het boekje zelf niet altijd te hebben overgelegd, maar steeds te hebben gezorgd voor een bewijs in zijn correspondentie, dat de principaal wist, dat de overeenkomst met zijn architect was overeengekomen op de basis van het boekje.

De Heer Hendricks (den Haag) vraagt of de brief van den Heer Wegerif zal worden behandeld.

De Voorzitter deelt hierop mede, dat de Heer Wegerif weliswaar vele opmerkingen heeft gemaakt, maar het meerendeel daarvan gaf geen aanleiding het concept te veranderen. De Heer Wegerif is in den Haag niet op de kringvergadering geweest, en is thans ook niet aanwezig.

Wanneer we alle opmerkingen, die spreker zelf niet van belang achtte, hier aan de orde stellen, missen we tenslotte de verdediging van den Heer Wegerif zelf. De brief is in de Alg. Hon. Commissie niet behandeld. Daarvoor zou een afzonderlijke vergadering noodig geweest zijn; dat was zeer kostbaar. De meeste punten, die de Heer Wegerif heeft aangevoerd, waren echter door de Commissie uitvoerig behandeld en doorgesproken, zoodat spreker haar standpunt

geheel kende en gevoelig een beslissing durfde te nemen betreffende het al of niet overnemen der opmerkingen. De Heer van Moorsel vindt dat het Bestuur moet uitmaken of de brief voorgelezen moet worden of niet. De Voorzitter stelt de ledenvergadering voor de keuze den brief voor te lezen of hem te deponeren op de bestuurs-tafel, zoodat iedereen in de pauze er kennis van kan nemen.

Voorlezing verlangen slechts B leden, zoodat de brief wordt gedeponereerd.

De Heer Meijerink is er het Bestuur dankbaar voor, dat het de verplichting van de overlegging van de tabel uit de regelen heeft geschrapt.

De Heer Posthumus Meijjes stelt voor de noot waarin het verbod van het aannemen van provisie ingevolge de Eerecode wordt vermeld, te schrappen; spreker vindt trouwens de Eerecode zelf een blamage voor den architectenstand. Van tegenovergestelde meening is de Heer Versteeg, die niet alleen het verbod betreffende het aannemen van provisie van belang acht, maar het feit, dat dit verbod in de Eerecode is opgenomen, gedooft niet, er in deze regelen in een noot melding van te maken. De regelen zelf moeten er gewag van maken, en dan niet in artikel 3, maar direct in artikel 1.

De Voorzitter wijst er op dat dit niet kan, want het boekje moet zooveel mogelijk ook gebruikt kunnen worden door niet-leden van den B.N.A. Daarom nam de Commissie haar toevlucht tot het plaatsen van de noot.

De Heer Sevenhuysen is van oordeel dat de noot er bij moet, maar deze moet zich niet alleen over het verbod tot het aannemen van korting, maar over alle bepalingen betreffende de vakmoraal van den architect uitstrekken.

De Heer Ir. v. d. Broek stelt voor aan het eind van artikel 1 op te nemen: „De leden van den B.N.A. hebben bovendien aanvaard een eerecode.” Eventueel zou de geheele Eerecode vóór in de Algemeene Regelen kunnen worden afgedrukt. Prof. Diehl is van oordeel dat men te ver gaat met huishoudelijke aangelegenheden van den B.N.A. op te nemen in de Algemeene Regelen.

Verschillende leden blijken er voor te zijn het verbod van het aannemen van provisie hetzij in een noot, hetzij in een artikel, in de Regelen op te nemen. Anderen spreken zich uit daar tegen te zijn.

Bij stemming blijkt dat 23 leden vóór opneming zijn, 16 daar tegen. Het verbod van het aannemen van korting komt dus in de Regelen.

De Heer Ir. v. d. Broek doet thans het voorstel om bij artikel 1 een noot op te nemen, luidende: „De leden van den B.N.A. hebben bovendien aanvaard een Eerecode, die o.a. het aannemen van kortingen, provisiën of commissie-loonen van aannemers of leveranciers verbiedt.”

Er gaan stemmen op om „van aannemers en leveranciers” weg te laten.

De Heer v. d. Broek gaat hiermede accoord. Andere leden keuren de noot goed maar willen haar plaatsen bij artikel 3. Met 4 tegen 35 stemmen wordt uitgemaakt, dat de noot volgens de gewijzigde redactie van Ir. v. d. Broek zal worden geplaatst bij artikel 1.

Art. 3 wordt hierna aangenomen.

Hoofdstuk 2.

Aangenomen wordt een voorstel van het Bestuur om den naam van dit hoofdstuk te wijzigen in „Werkzaamheden van den architect, Omvang van een opdracht”.

De Voorzitter wijst er op dat bij het definitieve doorwerken van het ontwerp verschillende leestekens nog zullen worden verbeterd, terwijl ook de hoofdletter M voor meter, volgens de huidige schrijfwijze, veranderd zal worden in een kleine letter m. De vergadering laat een en ander gaarne aan de competentie van het Bestuur over.

Artikel 4.

De Heer van Beers vraagt waar de algemeene details zijn gebleven.

De Voorzitter deelt mede, dat de commissie meende goed te hebben gedaan, de term „algemeene details”, waarover veel verwarring heerscht, uit de Regelen weg te laten, en alleen te spreken van teekeningen op groter schaal, waaruit een algemeen overzicht van den aard van het werk en de uitvoering daarvan verkregen kan worden.

De Heer van Beers meent dat vervallen moeten de woorden: „zoo dit voor de aanbesteding noodig is”, tenzij daaraan wordt toegevoegd: „ter beoordeeling van den architect”. Spreker heeft over dit punt juist een moeilijkheid met een opdrachtgever ondervonden.

De Voorzitter wijst er op dat het niet mogelijk is voorschriften te maken, die alle gevallen, die zich in de praktijk voordoen, kunnen ondervangen.

Geen der leden steunt den Heer van Beers in zijn voorstel tot wijziging. Alleen zullen vervallen de woorden „en de uitvoering daarvan”.

Voorgesteld wordt voorts de woorden „het opmaken en/of controleeren van de betalings- en afrekeningsbescheiden”, in sub f te wijzigen in: „het controleeren en/of opmaken van de betalings- en afrekeningsbescheiden”, zijnde een volgorde, meer conform de praktijk. Accoord.

Bij artikel 4 sub d, deelt de Voorzitter mede, dat een scherpzinnig lid voorstelt de kostenberekeningen niet samen te stellen aan de hand van de uitgetrokken hoeveelheden, maar aan de hand van uitgetrokken hoeveelheden; dus het woordje „de” te laten vervallen, omdat men anders door een veeleischend principaal gedwongen zou kunnen worden alle hoeveelheden uit te trekken. Accoord.

Artikel 5. De Voorzitter deelt mede, dat de Kring den Haag voorstelt art. 6 oud te behouden. De Heer Hendricks licht toe, dat de Kring meende dat in art. 6 oud, alles meer bij elkaar staat, en dus overzichtelijker is.

Ir. Pataky merkt op, dat in de oude regeling de architect zich veel vlugger safe kan achten over zijn opdracht dan in art. 5. Immers in art. 6 oud loopt, na het voorloopig ontwerp, de opdracht automatisch door.

De Voorzitter wijst er op, dat dit juist nadrukkelijk niet automatisch behoort te gaan, hetgeen in het nieuwe artikel thans veel beter tot zijn recht komt.

Aangezien er geen stemmen opgaan om het voorstel van den Kring den Haag te steunen, wordt art. 5 aangenomen. Hoofdstuk 3.

De Voorzitter stelt voor den naam van dit hoofdstuk te wijzigen in „Honoreering van den architect en vergoeding van zijn kosten”. Accoord.

Artikel 6. De Heer van Beers stelt voor klasse A te doen omvatten bouwwerken van zeer eenvoudigen aard. Niemand ondersteunt dit voorstel.

De Heer Meischke vraagt waarom er 3 klassen zijn en geen 4.

De Voorzitter antwoordt hierop dat er vroeger 4 klassen waren. In 1922 zijn daar drie klassen van gemaakt, dat zal wel zijn reden hebben gehad. Om de rechtskracht van de tabel te behouden is wijziging in het aantal klassen af te raden; bovendien is het mogelijk een bouwwerk te rangschikken tusschen 2 klassen in.

De Heer van Beers stelt voor de voorlaatste alinea weg te laten omdat de principaal daarin een vingerwijzing heeft om, wanneer zijn architect zijn werk volgens klasse B gehonoreerd wensch, te gaan zoeken naar een architect, die het zelfde bouwwerk in klasse A plaatst.

5 leden ondersteunen het voorstel van den Heer van Beers, dat dus is afgewezen.

In de laatste alinea zal het leelijke woordje „omtrent”, vervangen worden door het woordje „betreffende”. Hiermede is artikel 6 aangenomen.

Bij artikel 7 stelt de Voorzitter voor de aanduidingen a, b, c, d, en e voor de onderverdeling van het honorarium te vervangen door I, II, III, IV en V, omdat de onderverdeling in dit artikel afwijkt van de overeenkomstige onderverdeling van art. 4. Accoord.

De Heer Wittop Koning vindt 10 % voor het voorloopig ontwerp te laag. De Voorzitter verwijst naar de toelichting, waar ook de onderverdeling is toegelicht. Als een werk niet doorgaat is 10 % toch al veel. 10 % wordt goedgevonden en Artikel 7 aangenomen.

Artikel 8. De Voorzitter stelt voor den eersten zin iets te veranderen en als volgt te lezen: „In het honorarium en de kosten der werkteekeningen, bedoeld in art. 7, is het maken van constructietekeningen enz”. Goed.

De kring Utrecht heeft voorts de vraag gesteld waarom ingewikkelde baksteen- en houtconstructies wel onder het gewone honorarium zijn begrepen.

Van uit de vergadering wordt met het oog hierop een meer algemeene redactie voorgesteld: „Detailteekeningen en berekeningen van ingewikkelder constructies, gemaakt hetzij door den architect, hetzij door een adviseur als bedoeld in Art. 24, zijn daaronder niet begrepen en zijn dus afzonderlijk voor rekening van den opdrachtgever.” Accoord.

Artikel 9. Hierbij heeft de Heer Wagerif het voorstel gedaan om tusschen art. 8 en 9 in te voegen art. 17 e, a. Na een korte discussie wordt besloten de volgorde der artikelen te laten zooals zij is.

De Voorzitter deelt mede, dat in plaats van „bestaande” moet worden gelezen „herbouwde of herstelde bouwwerken”.

Over dit artikel vindt een lange discussie plaats, het wordt tenslotte gewijzigd als volgt: „Het honorarium en de kosten der werkteekeningen voor verbouwingen, herstellingen of uitbreidingen voor zoover die belangrijke verbouwingen ten gevolge hebben, worden verhoogd met 30 %” enz. Aldus aangenomen.

Artikel 10 wordt aangenomen.

Artikel 11. De Voorzitter wijst er op, dat het verschil tusschen art. 11 en art. 20 oud gelegen is in het minder werk, dat in art. 20 oud niet werd afgetrokken. De kring Haarlem heeft echter de opmerking gemaakt, dat alsnog moet worden opgenomen de honoreering voor arbeid aan een deel van het werk, dat om een of andere reden plotseling niet zal worden uitgevoerd.

De Voorzitter deelt mede, dat er geen bezwaar is dit punt op te nemen maar dan niet bij art. 11, maar bij art. 16.

De Heer Sevenhuysen verklaart, dat de kring Haarlem hiermede accoord gaat.

De Heer van Goor maakt de opmerking dat aan sub f moet worden toegevoegd: „voor zoover ze niet reeds in sub a genoemde aanneemsom zijn begrepen”.

Het artikel wordt aangenomen en de eindredactie wordt aan de prudentie van het Bestuur overgelaten.

Artikel 12, 13 en 14 worden zonder discussie aangenomen.

Artikel 15. De Heer Posthumus Meyjes vindt de afzonderlijke honoreering van een of meer varianten te veel verplichtend gesteld. Hij zou wenschen het woordje „desverlangd” in te voegen.

De Voorzitter zegt toe dit artikel te zullen bekijken in verband met het analoge artikel in de R.B. 1933. Accoord.

Artikel 16. Overeenkomstig den wensch van den kring Haarlem wordt aan dit artikel toegevoegd: „Indien een onderdeel van een werk niet tot uitvoering komt, terwijl de architect daarvoor reeds werkzaamheden heeft verricht, worden deze werkzaamheden met de teekenkosten, onkosten en voorschotten den opdrachtgever in rekening gebracht”.

Artikel 17. Het Bestuur stelt voor in plaats van „de onkosten gemaakt bij het uitnoodigen van inschrijvers of het op andere wijze bekend maken van de aanbesteding, de kosten van advertenties, huur voor een lokaal tot het houden der aanbesteding”, eenvoudigheidshalve te lezen, „de kosten gemaakt naar aanleiding van een aanbesteding”. Accoord.

Artikel 18 accoord.

De heer Hendricks deelt mede dat de kring den Haag de art. 19, 20 en 21 gezamenlijk naar voren wil brengen en wel achter art. 12, omdat er bedragen in worden genoemd.

De Voorzitter deelt mede, dat dit met artikel 20 en 21 zeker niet kan, omdat deze betrekking hebben op de invorderbaarheid van het honorarium die natuurlijk het laatst moet komen. Accoord.

De Heer van der Veen vindt de bedragen in dit art. genoemd te hoog. Na eenige discussie wordt het artikel ongewijzigd aangenomen.

Artikel 20. Het woord „opeischbaar” in den eersten zin zal worden veranderd in „invorderbaar”. Accoord.

Artikel 21. Het woordje „competeerende” zal worden vervangen door „toekomstende”. Accoord.

Artikel 22. De Heer Wittop Koning vraagt maatregelen te nemen dat de kringen onderling afweten van de verlaging der minima. Accoord.

Artikel 23. Accoord.

Bij art. 24 stellen verschillende leden redacties voor de eerste alinea voor, met de bedoeling in dit artikel vooral geen enkel technisch installatie-onderdeel te vergeten.

Besloten wordt de eindredactie aan het Bestuur over te laten.

Artikel 25. De kring Haarlem vindt het een blamage te vermelden dat het uitvoerings-ontwerp technisch uitvoerbaar moet zijn.

De Heer Sevenhuysen deelt mede, dat de kring Haarlem het eens is met de strekking van de passage, maar haar zachter wil redigeeren.

De Heer Ir. v. d. Broek meent dat de zin er uit moet. Dat het uitvoeringsontwerp technisch uitvoerbaar moet zijn, ligt in het karakter van een opdracht aan een architect zelf. Het voorstel van den heer v. d. Broek om den zin weg te laten wordt verworpen met 16 tegen 11 stemmen.

Het voorstel van den kring Haarlem om de redactie te verzachten, wordt met algemeene stemmen aangenomen.

Artikel 26. De Voorzitter stelt voor in den zin: „hij mag voor een dergelijke wijziging geen meerder honorarium in rekening brengen”, het woordje „meerder” te vervangen door „afzonderlijk”. Accoord.

Een uitvoerige discussie ontstaat over het maximum overschrijdingsbedrag van 20 %. De algemeene indruk is echter dat het percentage behouden moet blijven, omdat de meeste principalen vóór het tot stand komen van het ontwerp vaak met opzet een laag bedrag noemen. De 20 % blijft dus ongewijzigd, artikel 26 wordt aangenomen.

Artikel 27. Voorgesteld wordt de passage „voorschriften, wier bestaan van algemeene bekendheid bij de architecten moet worden gesocht”, te veranderen in „voorschriften, waarvan het bestaan van algemeene bekendheid bij de architecten moet worden gesocht”. Artikel 27 wordt aangenomen.

Artikel 28. De Voorzitter deelt mede dat verschillende kringen de opmerking hebben gemaakt, dat art. 28 volgens hen ook artikel 29 omvat. Op grond van het juridisch gezag van Mr. Prins zullen echter beide artikelen moeten blijven bestaan omdat er juridisch verschil in bestaat met betrekking tot den bewijslast.

Bovendien zijn de beide artikelen overgenomen uit de A. R. Volkshuisvesting, waaraan Mr. G. v. d. Bergh zijn juridische voorlichting heeft verleend. Op den 3en regel van Art. 28 zal achter opdrachtgever het woord „uitsluitend” worden geplaatst.

Artikel 28 en 29 accoord, evenals artikel 30 en 31.

Art. 32. Dit artikel luidt: De architect is niet aansprakelijk voor schade, die de opdrachtgever lijdt als gevolg van handelingen van aannemers of leveranciers in strijd met de teekeningen, het bestek en/of de verdere voorwaarden.

De Voorzitter deelt mede dat dit artikel zeer principieel is. In het voorontwerp was dit artikel niet opgenomen. Alleen het artikel uit de A. R. Volkshuisvesting (art. 15). Wie echter rechtskundige artikelen over de aansprakelijkheid van den architect leest, beseft dat de architecten alles moeten doen, om buiten den rechter te blijven. De wettelijke regeling der aansprakelijkheid van den architect staat in Art. 1645 B. W. luidende:

„Indien een gebouw, voor een bepaalden prijs aangenomen en afgemaakt, geheel of gedeeltelijk vergaat door een gebrek in de samenstelling of zelfs uit hoofde van de ongeschiktheid van den grond, zijn de bouwmeesters en aannemers daarvoor, gedurende 10 jaren, aansprakelijk”.

Merkwaardig genoeg komt in de Ned. Jurisprudentie een uitspraak, gegrond op dit artikel sporadisch voor, tot vóór 10 jaar. In de laatste 10 jaren zijn er 3 uitspraken van den Hoogen Raad gevallen. Ons hoogste rechtscollege legt art. 1645 uit, dat architect en aannemer beide verantwoordelijk zijn. De Rechtbank in Rotterdam heeft alleen den architect verantwoordelijk gesteld, wanneer tenminste de aannemer het bestek heeft gevolgd, want de aannemer heeft niets anders te doen dan het bestek uit te voeren. Het gevolg van een en ander is, dat de principaal tusschen twee stoelen zit. De bedoeling van art. 32 is nu, vast te leggen dat de aannemer verantwoordelijk is voor de uitvoering; de architect behoort dan de bestekbepaling op te nemen die de Commissie op pag. 31 van de toelichting op de A. R. heeft voorgesteld. Immers zonder deze clause ontnemt hij den principaal de mogelijkheid den aannemer aan te spreken, terwijl hij zich bovendien aan eigen verantwoordelijkheid onttrekt. Deze boven voorgestelde constructie is wel is waar in strijd met de opvatting van den H. R. over art. 1645, die architect en aannemer beide aansprakelijk stelt, maar men vergeete niet, dat het B. W. dateert van 1838, toen er (blijkbaar) geheele andere opvattingen heerschten over het werk van een architect en dat eens aannemers.

Mr. Hilbingh Prins voegt hier alsnog aan toe dat de H. R. de aansprakelijkheid van den architect ook grondt op het algemeene rechtsbeginsel dat is omschreven in art. 1401 B. W.: „Elke onrechtmatige daad, waardoor aan een ander schade wordt toegebracht, stelt dengenen door wiens schuld die schade wordt veroorzaakt, in de verplichting die schade te vergoeden”. Art. 1645 wordt dan op zijde geschoven en het beginsel der aansprakelijkheid steunt ook voor den architect op art. 1401.

De Heer Pl. v. d. Berg vraagt in hoeverre de gebreken in den grond, waarvan de aannemer vrij makkelijk kan volhouden er geen verstand van te hebben, van betekenis kunnen zijn op de verantwoording van den architect, die voor de constructie van zijn gebouw de hechtheid van den grond moet hebben onderzocht.

Mr. Prins antwoordt hierop, dat een gebrek in den grond overmacht kan zijn. Dat is voor risico van den opdrachtgever, die den grond koopt. Overmacht valt buiten de normale oplettendheid.

De Heer Posthumus Meyjes vindt het onjuist dat het verband tusschen de beperktheid van het honorarium en de te betalen schade, zooals dit in de oude A. R. is vastgesteld, nu is vervallen. De architecten verrichten toch geestelijken arbeid!

Mr. Prins antwoordt hierop dat het algemeene rechtsbeginsel ook iedereen die een intellectueel beroep uitoefent (dokter, advocaat, notaris) aansprakelijk stelt voor door hem begane z.g. kunstfouten. Er is dan ook geen enkele schrijver die art. 13 van de oude A. R. poogt te verdedigen.

Omdat verschillende aanwezigen nog detailvragen stellen, waaruit blijkt dat deze materie nog nadere toelichting vergt, wordt besloten de behandeling van het artikel aan te houden. Overwogen zal worden of de zaak in het B. W. A. nog eens kan worden uiteengezet.

Art. 32 wordt hierop aangehouden en ook de resteerende artikelen van de A. R. 1932.

Bij de rondvraag informeert de Heer Hendricks naar de uitgaaf van den Hongaarschen uitgever Szentmiklozi.

De Voorzitter deelt de geschiedenis van deze zaak uitvoerig mede. Het Bestuur overweegt de zaak in het weekblad nog nader te bespreken.

Niets meer aan de orde zijnde, dankt den Voorzitter den Kring Rotterdam en in 't bijzonder den Heer Ir. v. d. Broek, voor hun goede zorgen voor de voortreffelijke gelegenheid waar de vergadering kon worden gehouden.

Hierna sluit hij de vergadering.

Het Bestuur heeft naar aanleiding van de besprekingen in de laatste ledenvergadering over het laten vervallen van Art. 13 der vigerende Algemeene Regelen, aan den Secretaris van de Algemeene Honorarium Commissie, Mr. A. Hilbingh Prins verzocht, hierover de leden nader in te lichten. Hij schrijft:

De schrijvers zijn over Art. 13 van de Algemeene Regelen en de daarbij gegeven beperking van de schade door een fout van den architect ontstaan, tot de helft van zijn honorarium, niet erg vleiend.

Men oordeele zelf:

1) Mr. I. van Creveld „De overeenkomst tusschen Bouwheer en Architect” (1917) pag. 17 zegt:

„Niets dus billijker dan dat de vervaardiger van dat ontwerp ook aansprakelijk zij voor de schade door zijn toedoen veroorzaakt.

Overigens moet de opmerking gemaakt worden, dat juist van belanghebbenden-zelfen mag worden verwacht aanvaarding van de waarheid, dat in vastlegging van aansprakelijkheid, mits binnen redelijke grenzen gehouden, erkenning van eigen kracht en uiting van zelfbewustzijn gelegen is.”

2) Bij Mr. W. A. M. Cremers „Bouwrecht” (1931) pag. 29, leest men:

„De Algemeene Regelen van den B.N.A. beperken in art. 13 elks door den architect te vergoeden schade tot het bedrag van het hem ter zake van het onderdeel der opdracht, waarbij de fout is begaan, competeerd honorarium, met dien verstande, dat het totaal van eventueel te vergoeden schade nooit meer kan bedragen dan de helft van het den architect toekomende totaal honorarium. Deze restrictie is uit den boeze. De architect behoort ten volle aansprakelijk te zijn voor schade, die hij door onbekwaamheid aan zijn lastgever toebrengt. Zijn ambt legt hem een zware verantwoordelijkheid op. Deze mag hij niet trachten te ontduiken, maar hij moet de consequenties van zijn daden aandurven. Deze bepaling moet als onzedelijk ter zijde gesteld worden”

3) terwijl dezelfde in „Architecten en Aannemersrecht” (1926) pag. 32 schrijft:

„Ik acht deze restrictie uit den boeze. De architect behoort aansprakelijk te zijn voor de volle schade, die hij aan zijn lastgever toebrengt door zijne onwetendheid. Men moet de consequenties van zijn daden aandurven. Het zou den naam van den architectenstand ten goede komen, indien de A.R. zulks vastlegden.”

Het veel gehoorde argument, dat de financieele aansprakelijkheid zoo groot in vergelijking met het geringe honorarium is, kan m.i. deze kwestie niet beslissen. Bij kunstfouten (van medici, notarissen, advocaten etc.) is het nu eenmaal zoo. Kleine oorzaken geven dikwijls groote gevolgen. De financieele schade is daar, in verhouding tot het salaris voor de verrichte handeling, steeds onevenredig hoog. Tot nu toe is dit voor de genoemde groepen geen reden geweest om die verantwoordelijkheid te schuwen en zich aan hunne aansprakelijkheid te onttrekken, laat staan om nog de helft van het honorarium voor de foute handelingen te toucheeren. Zouden de architecten het anders moeten doen en een bepaling willen handhaven, die onzedelijk genoemd wordt?

B.N.A. EN A. ET A.

Archief Tentoonstellingsraad.

Aan de leden,

De tentoonstellingsraad voor bouwkunst en verwante kunsten gevoelt bij de uitvoering van de hem opgelegde taak, telkens het bezwaar geen gemakkelijk overzichtelijke gegevens te bezitten betreffende het werk der leden van de konstituerende verenigingen.

Het verzamelen van gegevens voor bepaalde gevallen afzonderlijk leidt steeds tot veel korrespondentie, tijdverlies en onkosten. Ook heeft gebrek aan overzicht noodzakelijk onvolledigheid tot gevolg. Euvels, die zich vooral doen gevoelen, wanneer besluiten moeten worden genomen omtrent het al of niet houden van een tentoonstelling en de inrichting daarvan. De tentoonstellingsraad heeft daarom besloten een archief in te richten, waarin op overzichtelijke wijze gegevens zullen worden verzameld over het werk der leden. Deze gegevens staan ook de verenigingen ter beschikking en kunnen haar leden van nut zijn.

Wil echter dit archief aan het gestelde doel beantwoorden, dan zal men er te allen tijde op moeten kunnen vertrouwen hierin ook de allertlaatste werken te vinden.

De gegevens moeten beknopt zijn, daar het archief alleen bedoeld is ter oriëntering- en niet ter beoordeling van het werk. De tentoonstellingsraad verzoekt de leden voor het hiervoren omschreven doel hun medewerking te willen verlenen door:

1e. toezending van de gegevens betreffende hun in 1931 en 1932 tot stand gekomen werken;

2e. ook in den vervolge, zoo spoedig mogelijk na gereed komen van enig werk, hiervan de gegevens voor het archief te zenden.

De gegevens zijn slechts:

2 foto's niet groter dan 13/18 cM. met vermelding van:

plaats van het werk

bestemming van het werk

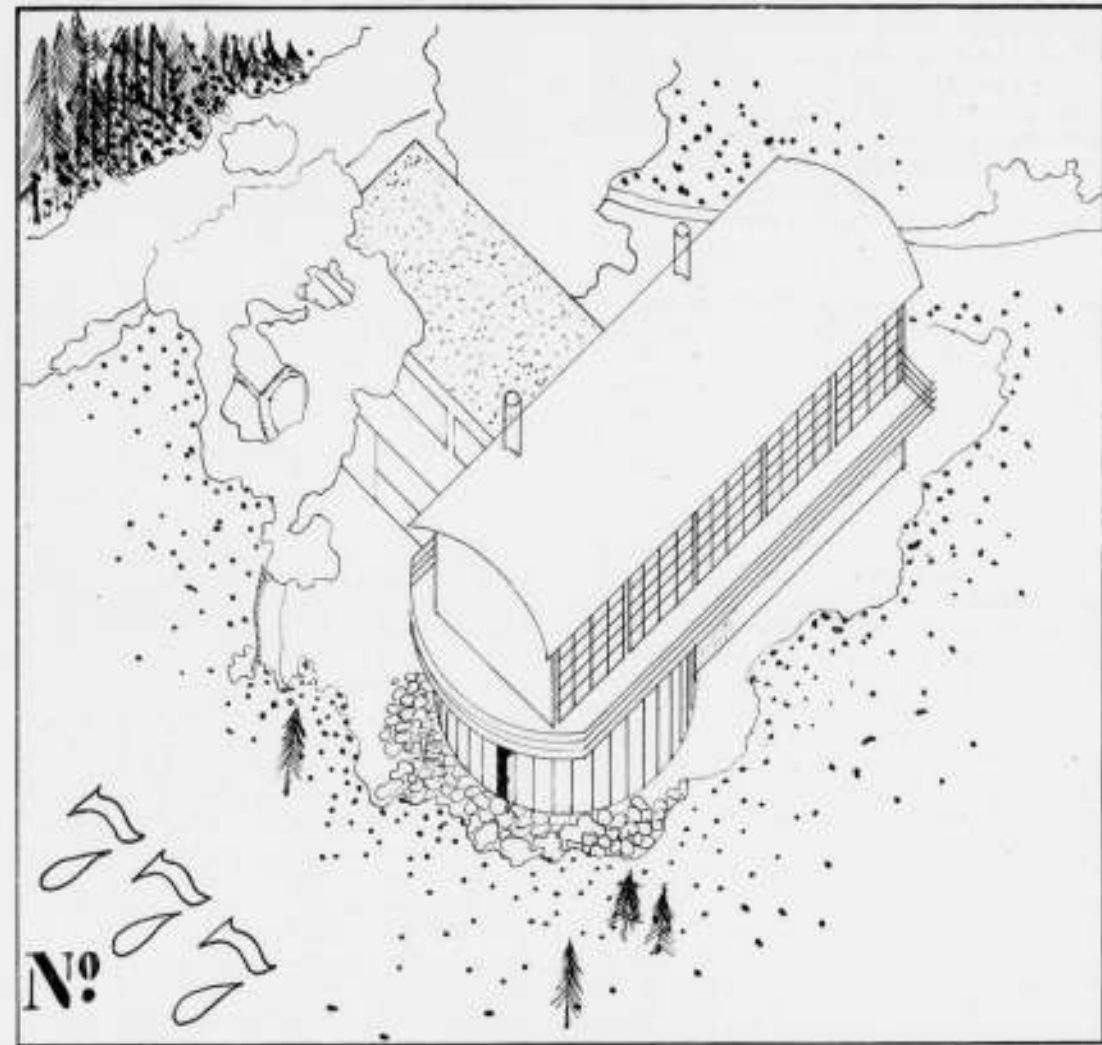
tijd van tot stand komen

naam en adres van den ontwerper

De tentoonstellingsraad:
VAN ROYEN, Voorzitter,
BOEIJINGA, Secretaris.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 3 DECEMBER N° 49

ONTWERPSTUDIE A. ET A. „JEUGDHERBERG“ INZENDING N°. 777.1
ARTHUR STAAL EN PIET WORM TE AMSTERDAM EERSTE GROEP N°. 1

RAPPORT INZAKE DE TWEDE ONTWERPSTUDIE, ONDERWERP „JEUGDHERBERG VOOR 50 GASTEN“ UITGESCHREVEN DOOR HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA“.

I. INLEIDING.

Bij het uitpakken van de in een vorig nummer reeds opgegeven 101 inzendingen bleken deze, door eenige varianten, in totaal 105 ontwerpen voor Jeugdherbergen te bevatten.

Hoewel er zich verscheidene afwijkingen van het programma voordeden (ontwerpen 1 à 200, ongevraagde projecties enz.) heeft de commissie van beoordeeling al het ingezonden materiaal onderzocht.

Inzenders worden evenwel uitdrukkelijk gewaarschuwd bij volgende ontwerpstudies zich strikt aan de bepalingen van de programma's te houden, daar zij zich anders blootstellen aan het gevaar van ter zijde gelegd te worden waardoor alle moeite en tijd aan het ontwerp besteed nutteloos zou zijn geworden.

II. DE OPGAVE „JEUGDHERBERG“.

De commissie van beoordeeling heeft niet zonder bedoeling juist de jeugdherberg tot onderwerp van deze ontwerpstudie gekozen.

Terwijl de meeste andere bouwkundige opgaven in beginsel veelal geheel vaag zijn en voor een groot gedeelte bepaald worden door persoonlijke meestal volstrekt willekeurige wenschen van den opdrachtgever en aan den architect speelruimte overlaten voor geheel persoonlijke interpretaties, waardoor de resultaten in het algemeen zeer uiteenlopend en geheel onvergelijkbaar zijn, is de opgave van een jeugdherberg door den eisch van strikte economie die haar beheerscht in hooge mate bepaald.

Deze strikt consequent in ontwerp, uitvoering, exploitatie en onderhoud doorgevoerde eisch van economie is kenmerkend voor de jeugdherberg.

Niet alleen op grond van de beperkte middelen die in het algemeen voor den bouw, die toch al voor een groot deel uit subsidies bekostigd wordt, beschikbaar zijn, maar ook en zelfs in de eerste plaats op grond van het karakter van het jeugdherbergleven zelf.

Een jeugdherberg is geen luxehotel, kan en mag dit niet wezen.

Een luxe-hotel is de typische wens van den bevoorrechtten enkeling en van hem die als zoodanig wil doorgaan; is strijdig met den geest der wandelende en fietsende jeugdige trekkers.

De jeugdherberg is voor hen die hun vreugde vinden onder den vrijen hemel, die de centra van „cultuur“ met haar hatelijke tegenstelling van overdaad en tekort ontvluchten of bewust den rug toekeren, juist voor hen die zich verheugen met de algemeen bereikbare mogelijkheden.

In de plaats van de onbepaaldheid van alle werk voor den enkeling, komt bij de jeugdherberg de bepaaldheid van alle sociale opgaven.

Op grond van deze overwegingen is dus de jeugdherberg een typische opgave om rationeel te worden opgelost, rationeel in verband met de bestemming, zoowel als in verband met de geboden mogelijkheden.

Dat in een rationele oplossing een maximale bruikbaarheid samen moet gaan met een minimum aan bouw-, exploitatie- en onderhoudskosten ligt voor de hand.

Het woord bruikbaarheid wordt hier niet gebezigd in den strikt materiëlen zin van het woord, namelijk dat een jeugdherberg slechts een inrichting zou zijn, waarin op hygiënisch bevredigende wijze een 50-tal gasten zoo economisch mogelijk zouden kunnen worden opgeborgen. Integendeel een

jeugdherberg stelt meer en andere eischen, menselijke eischen van sfeer en karakter, die echter in geen enkel opzicht strijdig mogen zijn — en ook niet behoeven te zijn — met de strikt materiele eischen van het gebruik. Bij de uitdrukking „minimum aan bouw- en andere kosten“ die meestal een armoedigen en a-socialen klank heeft, gelieve men te bedenken dat gelijk bij het bepalen van de afmetingen van een statische constructie alle overdaad aan materiaal boven de op grond van berekeningen wel overwogen vastgestelde maten niet alleen ongewenscht maar zelfs schadelijk voor de bruikbaarheid is, ook bij een jeugdherberg alle overtolligheden onwenselijk en schadelijk voor de bestemming zijn.

Daar de commissie van beoordeling in zekeren zin de opdrachtgever was en voor elken opdrachtgever slechts die voorstellen van betekenis zijn en voor nadere overweging in aanmerking komen die economisch mogelijk zijn, heeft de commissie aan deze zijde van het vraagstuk in de eerste plaats haar aandacht gewijd en het was in verband hiermee dat zij in het programma verwezen had naar de publicatie van de Jeugdherbergcentrale waarin op duidelijke wijze op dit punt gewezen werd. Zij heeft daarom ook als eerste maatstaf de opgegeven inhoud der projecten aangelegd waarbij de commissie zich wel zeer goed bewust geweest is dat de bouwkosten per m³ zeer afhankelijk zijn van den aard van het ontwerp, van het voorkomen van groote holle kapruimten, gecompliceerde samenstelling, kostbare materialen enz. en dat niet bij alle ontwerpen de inhoud op de zelfde wijze te berekenen is. Evenwel de opgegeven getallen, zoo noodig na correctie, vormden een maatstaf, zij het dan ook een voorloopige.

Vooraf had de commissie globaal berekend dat in 1400 à 1500 m³ het geheele programma behoorlijk te vervullen zou zijn zonder over te moeten gaan tot het maken van slaappleaatsen op lage vlierinkjes en dergelijke. Zij is dan ook in deze berekening in zoverre niet teleurgesteld, dat het project ingezonden onder 777.1, dat zij zoals verder zal blijken op grond van nadere beschouwing bij het eerste tweetal gerangschikt heeft en dat bleek ingezonden te zijn door Arthur Staal en Piet Worm, inderdaad slechts 1375 m³ groot is. De commissie is evenwel pijnlijk verbaasd door de ontzaglijke groote maten die de meeste inzenders bleken nodig te hebben voor hun ontwerp. Zij is ernstig teleurgesteld door het voltagen gebrek aan inzicht in de realiteit van de opgave, aan vermogen om een ontwerp beknopt in elkaar te zetten of aan zelfbeheersching, dat uit inhoudsopgaven blijkt. Bovendien moet bedacht worden, dat de hier gegeven kleinste maat van 1375 m³ in werkelijkheid nog volstrekt niet het minimum is. Van de zijde der Nederlandsche Jeugdherbergcentrale vernam de commissie dat deze bij haar bouwplannen nog ver onder deze maat gaat. Volgens haar moet een jeugdherberg voor 50 gasten voor rond 15000,— te bouwen zijn. Bij jeugdherbergen voor een groot aantal gasten worden de kosten per bed nog geringer. Men kan bij deze rekenen met een maat van 20 m³ tot zelfs 17 m³ per bed.

Intusschen geeft de kubieke maat, zooals reeds eerder aangeduid werd, slechts een zeer gebrekkige maatstaf voor de bouwkosten. Door verschil in den aard van het ontwerp en van de uitvoering moet deze maatstaf slechts onder zeker voorbehoud en met zekere speling in de beoordeling worden toegepast. Het is daarom dat de commissie zich niet heeft blind gestaan op deze eene minimummaat, die bovendien nog volstrekt geen werkelijk minimum is. Zij heeft uit de inzendingen diegene bij elkaar gezocht die niet al te veel grooter van inhoud waren. Volkomen bewust van de willekeurigheid van elke grens is zij hierbij gegaan tot 2000 m³. Beneden inhoudsmaat bleken er 13 ontwerpen ingezonden te zijn, te weten 071, 105, 108, 123.3, 124, 154, 462, 521, 555.1, 714, 733, 777.1, 778, waaronder er zoowel voorkwamen die per m³ duurder als ook die per m³ goedkoper zouden uitkomen dan het ontwerp 777.1. De kwaliteiten dezer ontwerpen liepen zeer uiteen, zoowel wat betreft de vervulling van de eischen van het programma als de wijze waarop deze vervuld zijn en de vakkennis en bekwaamheid die er uit de teekeningen spraken. Op grond van ernstige tekortkomingen in de ontwerpen moest de commissie van deze groep een vijftal laten afvallen zoodat hierin overbleven de ontwerpen 071, 108, 123.3, 462, 714, 733, 777.1, 778. Zonder zich met deze ontwerpen in alle opzichten te kunnen vereenigen, beschouwt de commissie deze acht inzendingen als die waarin de ontwerpers er naar gestreefd hebben niet al te ver van de economische mogelijkheden af te drijven.

De zeer nuchtere beoordelingswijze in eerste instantie uitgaand van de bouwkosten of de inhoudsmaat bevredigde de commissie toch niet geheel, te meer omdat zij zich bewust was van de willekeurigheid van de aangenomen begrenzing van de groep kleinere ontwerpen. Zij heeft daarom alle ontwerpen nader onderzocht en uit alle inzendingen een keuze gemaakt van die welke zij bij gebreke van prijzen of bekroningen in het bijzonder vermelden wilde.

Op grond van dit algemeen onderzoek is de commissie gekomen tot de keuze van drie tweetallen zooda die reeds in een der vorige nummers van dit tijdschrift werd vermeld te weten:

Eerste groep: Ontwerpen, die ondanks eenige tekortkomingen te beschouwen zijn als de best geslaagde ontwerpen, waarin zoowel op de 442

meest economische, als op de voor een jeugdherberg meest geëigende en karakteristieke wijze het programma is verwezenlijkt.

1° No. 777.1 Inzenders Arthur Staal en Piet Warm te Amsterdam.
2° No. 714 Inzender C. W. van der Kolff te Amsterdam.

Tweede groep: Ontwerpen, waarin eveneens op economische wijze de eischen van het programma zijn vervuld, die zich kenmerken door bijzonder geslaagde oplossingen van bepaalde punten, maar waartegen de commissie in het algemeen toch wel bezwaren had.

1° No. 462 Inzenders J. H. Groenewegen, B. Merkelbach en Ch. Karsten Jr. te Amsterdam.

2° No. 733 Inzender Han Ouwerkerk te Amsterdam.

Derde groep: Ontwerpen waarin de inzonder te zeer van de economische mogelijkheden voor de jeugdherberg is afgeweken maar waarin overigens het programma op bijzondere wijze is vervuld, en die tevens in den algemeenen vorm en verschijning blijik geven van bijzondere eigenschappen, (deze groep niet als komende na, maar als naast de 2de groep te beschouwen).

1° No. 001 (motto „Alle ramen open“) Inzender S. D. Neter te Amsterdam.
2° No. 625 Inzender Ir. J. Beckering Vincikers te Groningen.

Alvorens over te gaan tot een bespreking van deze zes ontwerpen en tot afzonderlijke beoordeling van alle overige inzendingen, wil de beoordelingscommissie voor een tweetal punten, die haar bij de bestudeering van de inzendingen getroffen hebben, de aandacht vragen.

Door de gevraagde ruimten van de slaafafdeling, jongens- en meisjeslaapzaal, bufferzaal, en de bijbehorende waschegelegenheden c.a. met hun eischen van scheiding en wat betreft de bufferzaal, hun eischen van vereenigbaarheid, moest voor den ontwerper, wiens taak het toch in de eerste plaats is de gevraagde ruimten van het programma te ordenen tot een organisch geheel, het zoeken naar een groepeeringsstelsel van deze ruimten waarbij aan die bijzondere eischen voldaan werd, het eerste werk zijn. Het heeft de commissie echter getroffen, hoe weinig stelsel zij in de oplossing van de slaafverdiepingen gevonden heeft.

Uit den aard der zaak zijn er verschillende oplossingen mogelijk, maar zeker is het, dat wilde men de bufferzaal gebruik laten maken van dezelfde waschegelegenheden als de gewone slaapzalen, deze tusschen deze beide in moest komen te liggen. De meest voor de hand liggende oplossing was dan alle slaapzalen op een verdieping te leggen. Evenwel de inzendingen 111 en 462 laten ieder op hun wijze zien dat een situering van de jongens- en meisjeszaal boven elkaar met de bufferzaal op halve hoogte daartusschen in ook goed mogelijk is. Bij alle oplossingen waarbij de bufferzaal geïsoleerd was van de andere slaapzalen, behalve bij No. 071, werd een aparte c.a. waschegelegenheid noodig. Nu zou dit in twee gevallen niet erg zijn: ten eerste in een plan dat toch twee of drie maal te groot en te duur is — wat komt het er daarbij op aan of er een waschegelegenheid te veel geprojecteerd wordt? — en ten tweede indien men zich behelpen wil met een uiterst primitieve gelegenheid, die praktisch niets kost en geen ruimte in beslag neemt. Evenwel beide gevallen hebben geen zin, want een noodeloos dure jeugdherberg is een onding en een noodeloos primitief ingerichte eveneens. En beide gaan recht tegen den draad van een juiste opvatting van het architectenwerk in.

De afbeeldingen die in de, in het programma opgegeven publicatie over jeugdherbergen voorkomen, mogen op dit punt niet als ideaal gelden en wellicht aanleiding geworden zijn dat inzenders zich niet scherp op dit punt hebben ingesteld. Dit was toch voor de commissie geen reden om niet aan die ontwerpen de voorkeur te geven waarbij de combinatie van slaapzalen en toiletten op de eenvoudigste en doeltreffendste wijze was opgelost. Dat dit slechts bij ongeveer een derde der inzendingen het geval geweest is, heeft de commissie ten zwaarste teleurgesteld.

In zake de toegangen van de jongens- en meisjeslaapzalen, die nu eenmaal gescheiden moeten zijn, zijn in de 105 inzendingen de verschillende mogelijkheden te vinden.

De radicaalste wijze van scheiden geeft uit den aard der zaak een oplossing met twee afzonderlijke trappen, die bovendien nog het voordeel heeft dat bij brandgevaar twee uitgangen ter beschikking staan. Die ontwerpen waarbij de inzender blijik gaf zijn plattegrond toch niet te kunnen ordenen en die waarbij ondanks de twee trappen de scheiding geheel illusoir is ter zijde leggend, releveert de commissie de volgende nummers als op dit punt goedgeslaagde ontwerpen, namelijk: 067, 120, 151, 444, 526, 578, 733, 931.

Ook de splitsing van de trap op het bordes gaf eenige zeer goede indeelingen, te weten: 007, 111.1, 154, 371, 777.1, 777.2.

Bij de plannen met een trap, waarbij de slaapzalen dus alle uitkomen op een groter of kleiner portaal of gang, heeft de commissie meer haar aandacht gewijd aan de mogelijkheid van controle van uit de woning der herbergouders. Als ontwerpen waarin deze controle tot haar recht kan komen noemt zij de nummers 139, 222, 717, terwijl zij van de ontwerpen waarbij alle vertrekken parterre liggen de inzendingen 174.1 en 625 als geslaagde indeelingen noemt.

Als tweede punt dat de commissie naar voren zou willen brengen, neemt zij de algemeene doorsnede van de ontworpen gebouwen.

Het heeft haar niet verwonderd dat de inzendingen een bonte verzameling van alle mogelijke en onmogelijke kapschuiten en afdekkingen vormen. Bekend met de algemeen verbreide maar nu fond op niets berustende opvatting dat groote kappen en landelijkheid bij elkaar behoren, maar tevens bekend met de evenzeer op niets berustende meening dat men door platte afdekkingen aan zijn schepping een modern en „zeitgemäß“ uitdrukking geeft, had de commissie niet anders verwacht, dan dat een groot deel der inzenders zich bij hun keuze door hun toevallige voorkeur voor een der beide opvattingen zou laten leiden.

Volgens de commissie moest evenwel de bepaling van de algemeene doorsnede van het gebouw van geheel andere overwegingen uitgaan in het algemeen, maar in het bijzonder bij deze opgave voor een jeugdherberg. Vooropgesteld dient te worden de landelijkheid bij de slaapzalen met bijbehorende ruimten die bij het overgrote deel der inzendingen geheel of gedeeltelijk boven ontworpen werden, zoo niet de hoofdzaak van het programma vormden maar dan toch een zeer belangrijk onderdeel. Het kwam er dus voor de commissie op aan na te gaan of dit belangrijke onderdeel ook inderdaad goed verzorgd was en de ruimte in het ontwerp was gegeven waaraan het in verband met zijn betekenis behoefte had. Daarbij stelde zij tevens voorop dat er geen enkele bepaalde reden te vinden was dat het plafond of in het algemeen de bovenzijde der slaapzalen horizontaal of vlak zou moeten zijn.

A priori zich niet voor of tegen een bepaald doorsnedeform uitsprekend was het de commissie er bij de beoordeling der ontwerpen om te doen na te gaan in hoeverre de gekozen doorsnede, en wat daarmee samenhangt, de ruimheid, de frischheid van atmosfeer en de lichtheid der slaafafdeling bevorderde of wellicht tegenwerkte, dit ook in verband met de meerdere of mindere kosten die van een bepaald doorsnede-form het gevolg waren.

Bij de ontwerpen met platte afdekkingen deden zich bij den vertikalen vorm der slaapzalen en de toetreding van licht en lucht in het algemeen geen moeilijkheden voor; evenwel werd de commissie meermalen er door getroffen dat de ontwerpers ten eenenmale onvoldoende hun aandacht gewijd hadden aan de warme-isolatie van het plat. Ook de beruchte steeds inwaterende en stukvriezende borstweringen boven de platten, aan beide zijden geheel vrij, kwamen nog herhaaldelijk voor. Pogingen om door willekeurige verschuivingen der ruimten, door het laten verspringen van de hoogte der platten en door torenvormige toevoegsels als dikke schoorsteenen en dergelijke te geraken tot zogenaamd interessante groepeerings en aihouetten, moesten alleen reeds op grond van hun noodeloze complicaties en verhooging der kosten afgeraden worden.

De ontwerpen met zeer flauw hellende kappes leverden in het algemeen voor de slaafafdeling geen bezwaren, maar ook geen nieuwe gezichtspunten op. De ontwerpen met steile kappen daarentegen gaven des te meer aanleiding tot opmerkingen.

Er is natuurlijk in dezen een juiste werkwijze mogelijk, namelijk dat de

ontwerper op grond van de overweging dat de ruimte onder een steile kap relatief goedkoop is en door ruime doorbreking van de dakvlakken en door behoorlijke isolatie, zeer goed bruikbaar te maken is, de doorsnede en de constructie der kapruimte geheel ontwerpt in verband met de eischen die het gebruik der slaapzalen c.a. in het algemeen stelt, en in het bijzonder de kapruimte doet aanpassen aan de opstelling der bedden en ook omgekeerd bij deze opstelling de mogelijkheden die de vorm der ruimte biedt op gezonde wijze tot haar recht laat komen. Wie weet wat voor karakteristieke en economische jeugdherberg er bij een konsekvente doorvoering van deze werkwijze voor den dag zou komen.

Bij het overgrote deel der inzendingen met een hooge kap bleek evenwel, dat er van een dergelijke werkwijze geen sprake geweest was, bij een ander deel dat de inzender een compromis had nagestreefd tusschen deze opvatting en den wensch naar een landhuisachtig bouwwerk.

Bij sommige ontwerpen staat de hooge kap geheel of nagenoeg ongebruikt boven op de in het programma gevraagde ruimten. Dit kan natuurlijk niet de meest economische oplossing zijn.

Bij andere zijn de slaapzalen of aithans een belangrijk deel ervan ondergebracht in lage zolderruimten, waar het vaak onmogelijk zal blijken op de aangegeven wijze de bedden twee hoog boven elkaar te plaatsen.

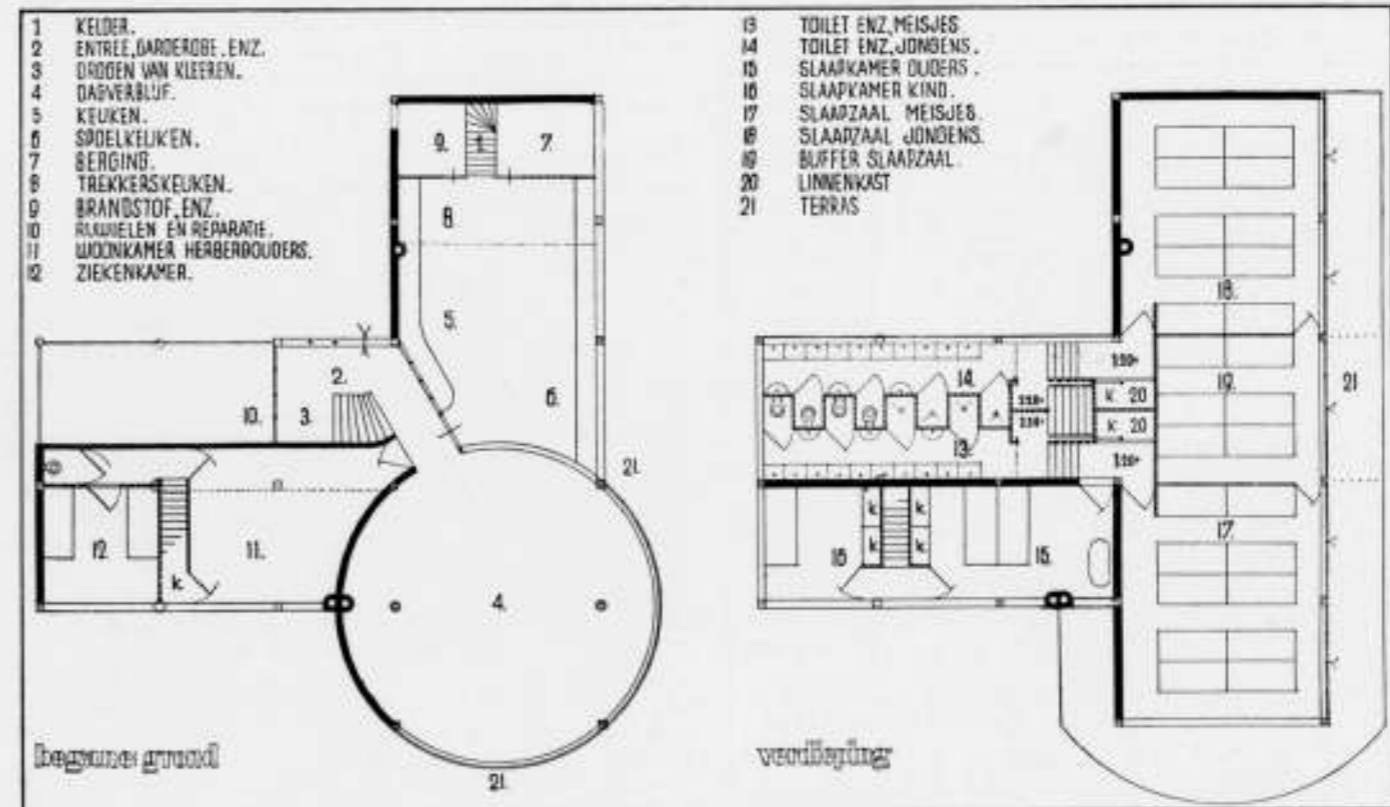
Nog anderen hebben de kap zoo laag mogelijk laten beginnen, ten einde zonder al te groote hoogte een behoorlijke verhouding te verkrijgen, waardoor de ramen van de slaapzalen klein en laag worden, en vaak de constructie van de kap slap en noodeloos ingewikkeld wordt.

In de afzonderlijke beoordeling van alle inzendingen, zijn deze opmerkingen voor elk ontwerp aangegeven. In talloze variaties zijn deze voorbeelden van het streven een bepaald programma te willen verwerkelijken in een hieraan vreemd gebouw-type of constructie-type, waarbij de ontwerper ten behoeve van een door hem vooropgesteld vormwensch den eischen van de bestemming van bruikbaarheid, hygiëne en geriefelijkheid te kort doet en soms de economie en den eenvoud der constructie in gevaar brengt.

Ten slotte een opmerking over de sfeer en het karakter der ontwerpen. De commissie deelt in dezen niet het standpunt van den schrijver van de meer genoemde publicatie over jeugdherbergen, waarin deze betoogt: „In een streek met een geprononceerd historisch type woning ga men hier van uit, zoodat men, zonder tekort te doen aan eischen van hygiëne en moderne outillage, de jeugdherberg in het landschap kan aanbrengen, in harmonie met de entourage.“

Hoe sympathiek dit beginsel van harmonie met de entourage ook bedoeld mag zijn, zij beschouwt dit beginsel als een illusie zonder wezenlijken ondergrond. Talloze voorbeelden van bouwwerken uit ouden en nieuwen tijd, die afwijken van de in een streek geldende typen en toch volkomen op hun plaats, zou zij kunnen aanhalen om dit beginsel te ontzenuwen.

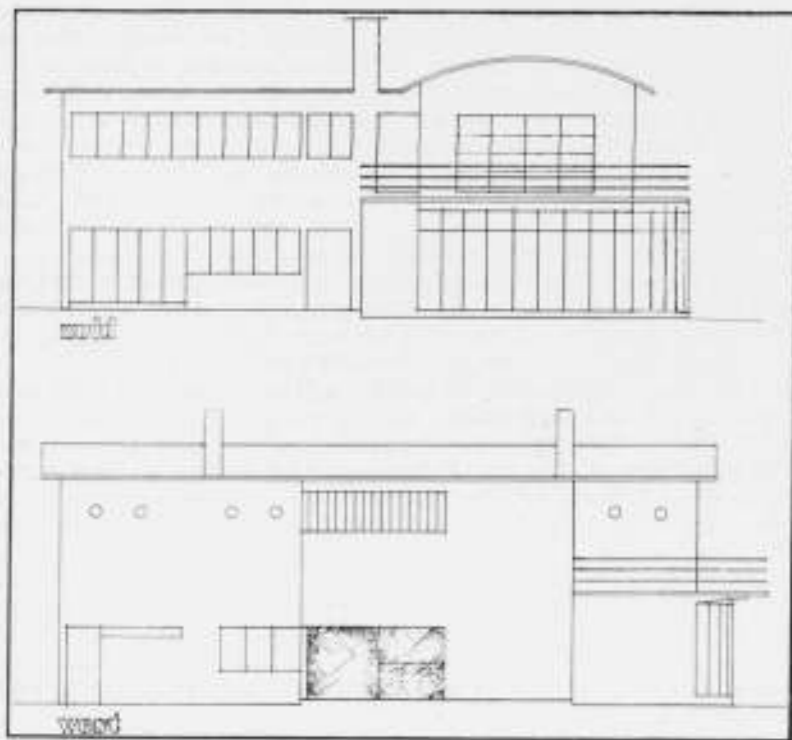
En daarbij komt nog, dat gesteld dit beginsel juist zou zijn en het wenselijk zou zijn jeugdherbergen te bouwen in den vorm van boerderijen, het verschil van de gebouw-typen, — het ene met een groote dichte kap met berguimten en het andere met zoo goed mogelijk ventileerbare en zoo

JEUGDHERBERG N°. 777.1

ARTHUR STAAL EN PIET WORM AMSTERDAM

EERSTE GROEP N°. 1

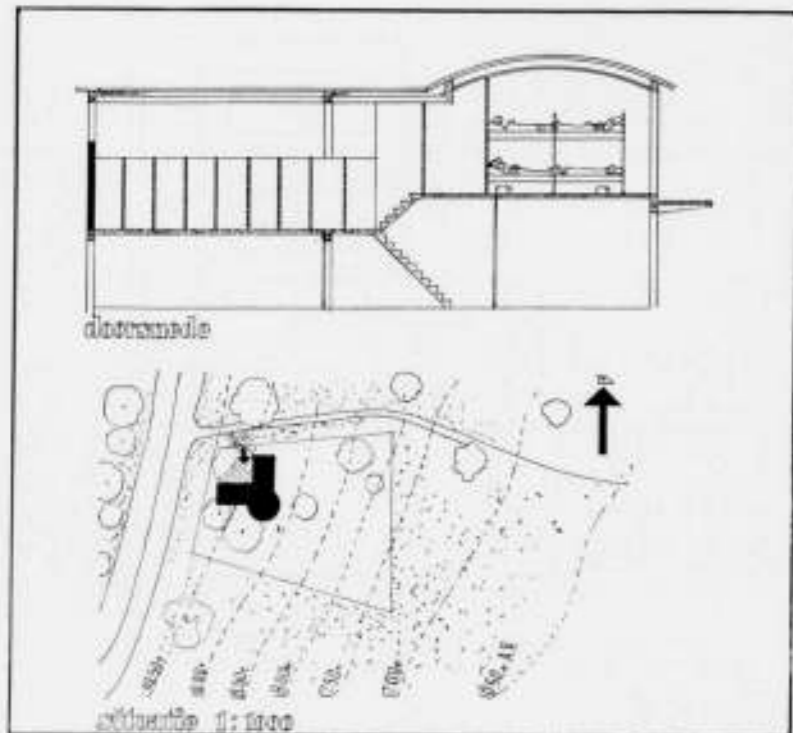
JEUGDHERBERG No. 777.1 EERSTE GROEP No. 1

gestuvij mogelijk uitzien slaapzalen — zich zal wreken in het resultaat, dat de karakterloosheid van een compromis zou krijgen gelijk reeds boven is aangetoond.

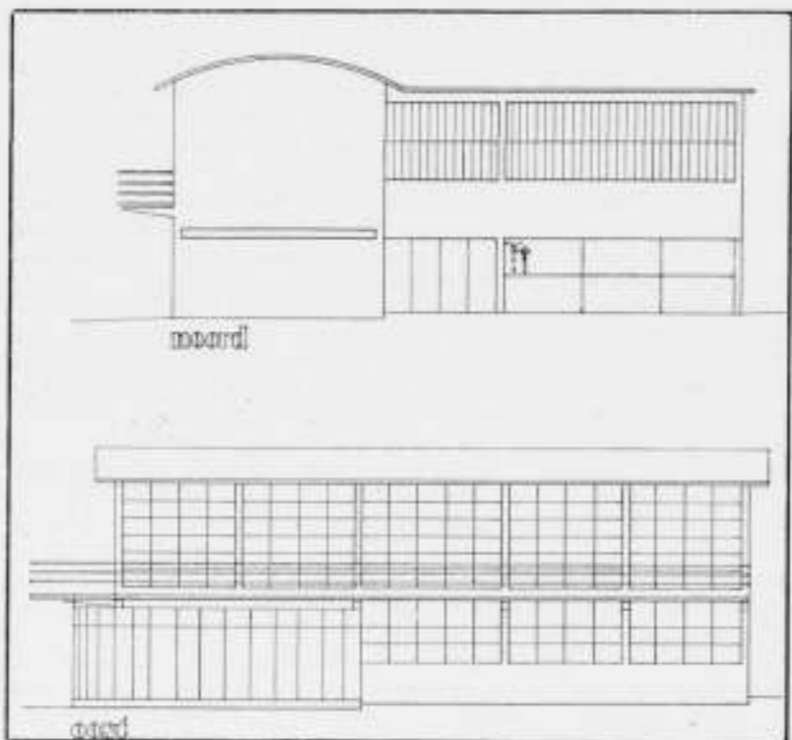
Intusschen heeft de commissie niet a priori deze opvatting als richtsnoer bij de beoordeling aangenomen. Dat zij ook werk in den geest van Saksische boerderijen en dergelijke kon waardeeren moge blijken uit het feit dat zij het ontwerp 526 bij het derde tweetal indeelde. Maar door de bestudeering van de ingekomen ontwerpen is zij zeker nog in hare opvatting in dezen gesterkt.

Uit het feit dat in dit rapport de beschouwingen over de sfeer, het karakter, den geest der ontwerpen zulk een ondergeschikte plaats innemen, moge niet afgeleid worden dat de commissie deze voor een jeugdherberg of in het algemeen voor een architectonisch ontwerp van ondergeschikt belang acht.

Zeer bijzondere gevallen, zooals de twee ontwerpen van de derde groep, uitgezonderd, acht zij dergelijke beschouwingen volstrekt zinloos, zoolang het ontwerp zoolwat betreft de vervulling van de programmaeischen als de economische mogelijkheid als constructie, niet aanvaardbaar is. Te meer daar bij verscheiden ontwerpen het streven naar een bepaalde verhouding, een bepaald type of karakter ging ten koste van de werkelijkheid der opgave.

JEUGDHERBERG No. 777.1 EERSTE GROEP No. 1
ARTHUR STAAL EN PIET WORM AMSTERDAM

JEUGDHERBERG No. 777.1 EERSTE GROEP No. 1

III. BESPREKING VAN DE ZES UITGEKOZEN ONTWERPEN.

Eerste groep: In deze groep heeft de commissie met de nummers 777.1 ingezonden door Arthur Staal & Piet Worm en 714 door C. W. van der Kolff twee ontwerpen ondergebracht waarvan zij het eerste, indien het hier niet ging om een ontwerpstudie van het genootschap A. et A. maar om een werkelijke prijsvraag voor een jeugdherberg, ondanks eenige bedenkingen, eenstemmig als verreweg het beste gaarne voor uitvoering zou willen voordragen, terwijl zij het andere na omwerking op eenige punten als tweede ook zou willen aanbevelen.

Zoals in het begin reeds is meegedeeld is de inzending 777.1 de kleinste terwijl no. 714 de daarop volgende van inhoud is en door zijn eenvoudige constructiewijze en afwerking waarschijnlijk niet duurder zal zijn. Zij grondt deze keuze evenwel niet op het nuchtere feit dat deze beide ontwerpen tot degenen gerekend kunnen worden waarin de economische uitvoerbaarheid het meest benaderd is, maar op de overtuiging dat na uit- en omwerking dezer schetsen op grond van deze de beste jeugdherbergen kunnen ontstaan. Zij is er van overtuigd dat deze beide bouwwerken, ieder op hun wijze, zoolwat hun verschijning in het landschap betreft, als in het gebruik als omgeving voor een gezelschap jeugdige trekkers, een voortreffelijken en karakteristieken indruk zullen maken.

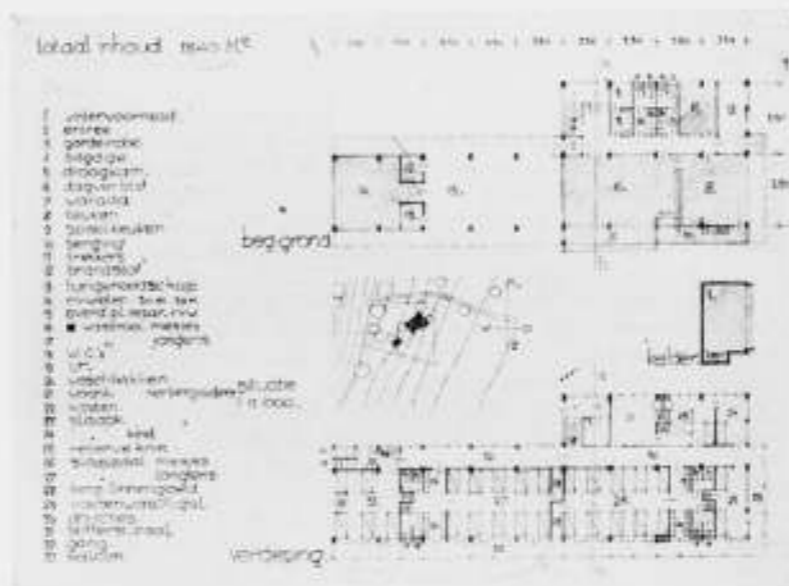
De commissie meent dat de makers dezer beide ontwerpen, hoewel deze onderling ook mogen verschillen, tegenover de gangbare typen van jeugdherbergen tot een nieuw karakteristiek type van gebouw gekomen zijn dat voor den bouw van jeugdherbergen van groot belang zal kunnen blijken.

Overgaande tot een afzonderlijke bespreking van no. 777.1 constateert zij dat het gebouw op de juiste wijze op het terrein gesitueerd is. Het gebouw vereischt geen belangrijke grondverplaatsing noch een uitvoerige en moeilijk te onderhouden tuinaanleg.

De indeeling van den plattegrond is een treffend voorbeeld van beknoptheid. Door het leggen van de wasch- en toiletgelegenheden op de hoogte van het trapbord, kon alle sanitair geconcentreerd worden. Zoolwat de scheiding van jongens en meisjes, die hier meer het karakter heeft van een voor de hand liggende verkeersregeling dan van een barsche scheiding, als de controle van de herbergouders zijn uitstekend opgelost. Ook de ligging van woonkamer is juist t.o.v. ingang, dagverblijf en keuken. Toch zijn er eenige bedenkingen naar voren te brengen. De wijze waarop hier in een ruimte van 2.50 bij 4 m ingang, garderobe enz. (zoo staat het er) drogen van kleeën en de trap zijn ondergebracht moge in vergelijking met de monumentale halruimten van de andere ontwerpen charmant zijn maar zij is daar om niet minder roekeloos en zeker ontoelaatbaar. Bij deze ruimte 2 en 3 zal zeker een groot gedeelte van de rijwielbergplaats moeten worden bijgetrokken. Ook voor de trap die zich bij het bordes in tweeën splitst zal iets meer ruimte genomen moeten worden.

Uit den aard der zaak is wat er van de constructie is aangegeven slechts als schematisch op te vatten. In het schema viel echter het ontbreken van één rij steunpunten op; blijkbaar een vergissing, een van de vele kleine onnauwkeurigheden die er in dit ontwerp te vinden waren.

Bij het ontwerp 714 treft de uitstekende wijze waarop de ontwerper het geheele terrein bij het gebouw betrokken heeft. Weliswaar deelt het gebouw het terrein in tweeën: door den open doorgang waaraan het dag-

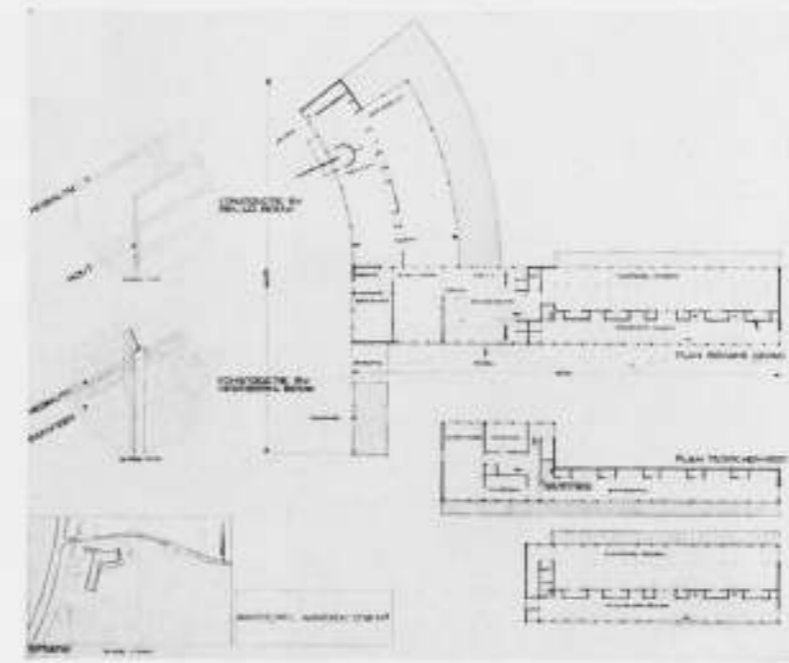
JEUGDHERBERG No. 714 C. W. VAN DER KOLFF AMSTERDAM
EERSTE GROEP No. 2

verblijf gelegen is blijft toch de eenheid bewaard. Dit open middendeel, dat een mooie overgang tusschen binnen en buiten is, kan een karakteristiek centrum worden. Ook kan zonder belangrijken tuinaanleg dit ontwerp volkomen tot zijn recht komen.

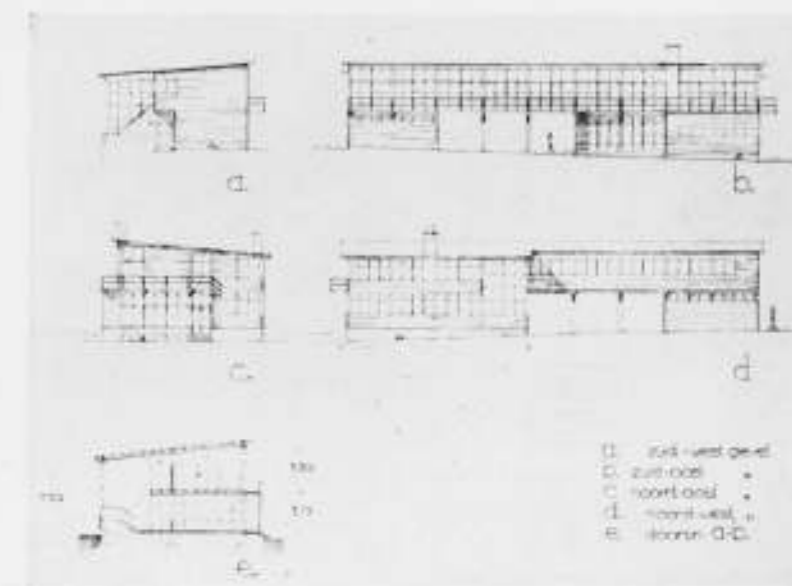
In de plan-indeeling der verdieping is de ligging van de bufferzaal ten eenenmale verkeerd. Niet alleen dat door deze ligging de scheiding van de jongens- en meisjesafdeeling te niet gedaan wordt, maar tevens vereischt zij een aparte waschgelegenheden voor de bufferzaal. Deze fout wijst er op dat de ontwerper de eischen voor de indeeling dezer verdieping toch niet geheel helder voor ogen heeft gehad. Zij is aanleiding geweest dat de commissie op het punt geweest is dit ontwerp als zijnde onbruikbaar ter zijde te leggen. De fout is echter zeer gemakkelijk te herstellen. Indien de bufferzaal tusschen de beide slaapzalen gelegd wordt is het plan geheel in orde. Op grond van de andere kwaliteiten van dit ontwerp en vooral van den geest die niet alleen uit den opzet maar uit de verschijning van het geheele gebouw spreekt heeft de commissie toch eenparig besloten dit ontwerp in de eerste groep te handhaven.

Constructief vereischt dit schetsontwerp nog op vele punten nadere uitwerking. In verband met den eenvoudigen opzet zal deze wel geen onoverkomelijke moeilijkheden opleveren. De smalle warande (7) bij het dagverblijf zal ook door een nadere omwerking aanzienlijk kunnen winnen.

Het geheele ontwerp maakt door verschillende tekortkomingen den indruk niet rustig overdacht en uitgewerkt te zijn. Het heeft niet het verrassende van het beknopte en charmante apparaat zooals no. 777.1 genoemd zou kunnen worden noch het knappe daarvan, maar het laat op treffende wijze

JEUGDHERBERG No. 462 J. H. GROENEWEGEN - B. MERKELBACH - Ch. KARSTEN Jr. AMSTERDAM

JEUGDHERBERG No. 714 C. W. VAN DER KOLFF AMSTERDAM
EERSTE GROEP No. 2

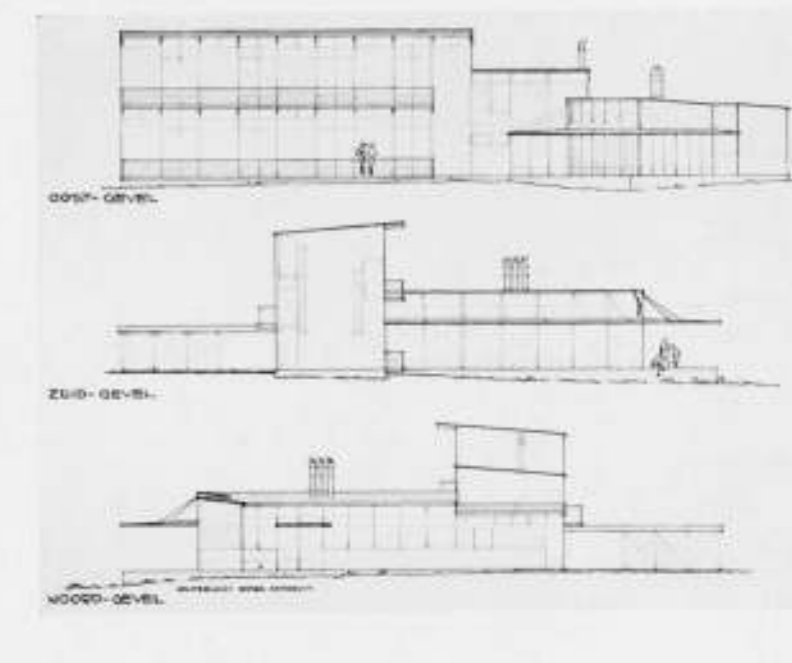
zien met welke eenvoudige middelen, — indeeling, constructieschema, materialen — een karakteristieke jeugdherberg zou zijn te bouwen.

Tweede groep: De beide ontwerpen in deze groep samengebracht namelijk no. 462 van Groenewegen, Merkelbach en Karsten en no. 733 van Han Ouwkerk hebben elk de aandacht van de beoordelingscommissie getrokken door de bijzondere oplossing van een bepaald onderdeel. De commissie had evenwel tegen deze ontwerpen in hun geheel te veel bezwaren om ze in de zelfde groep als de eerste twee onder te brengen. Bij het ontwerp no. 462 was het vooral de oplossing van de bufferzaal op halverhoogte tusschen de beide waschgelegenheden in gelegen, die de aandacht van de commissie op deze inzending vestigde, terwijl de indeeling van de verdieping van no. 733 speciaal de belangstelling der commissie wekte.

Het ontwerp 462 behoort met zijn inhoud van 1800 m² tot de kleine. Het is evenwel vrij wijdlooppig. Daartegenover staat dat het in uitvoering zeer goedkoop bedoeld is, zooals uit de bijgevoegde constructiedetails blijkt, die volgens het oordeel der commissie toch wellicht op teleurstellingen, ook wat de kosten betreft, zouden kunnen uitloopen.

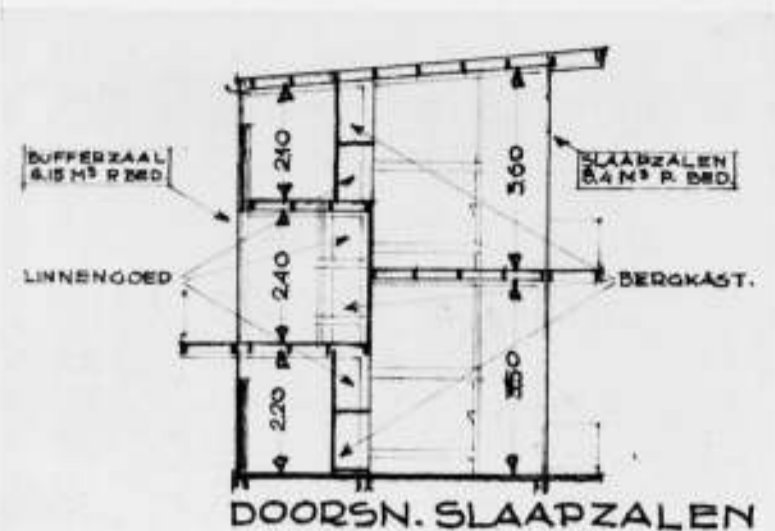
De situatie is goed gekozen. Door den gebogen vorm van den vleugel met het dagverblijf zal het uitzicht over de heide in het bijzonder tot zijn recht komen. Deze gebogen vorm is evenwel weinig in overeenstemming met het zeer eenvoudige karakter van het overige van het gebouw.

Het is jammer dat de ontwerpers hun plattegrond niet hebben opgezet op de werkelijk strikt noodzakelijke afmetingen. Het plan had hierdoor aanzienlijk beknopter kunnen worden. Dit zou dan ook meer in overeen-

TWEDE GROEP No. 1

JEUGDHERBERG DOORSNEDE No. 462.

stemming geweest zijn met de inderdaad aardige zeer beknopte oplossing van de situering van de bufferzaal. Waarom bovendien, indien de verdiepinghoogte van 2.40 m voor twee bedden boven elkaar in de bufferzaal voldoende geacht wordt, de hoogte der andere slaapzalen op 3.50 m genomen? De wasplaatsen zijn al te uitgestrekt geworden. Het verbindings-trapje van de bufferzaal met de wasgelegenheden maakt den indruk op een tweehonderdste getekend te zijn. Bij nadere bestudeering zouden de verschillende afmetingen in juistere verhouding tot elkaar genomen kunnen worden.

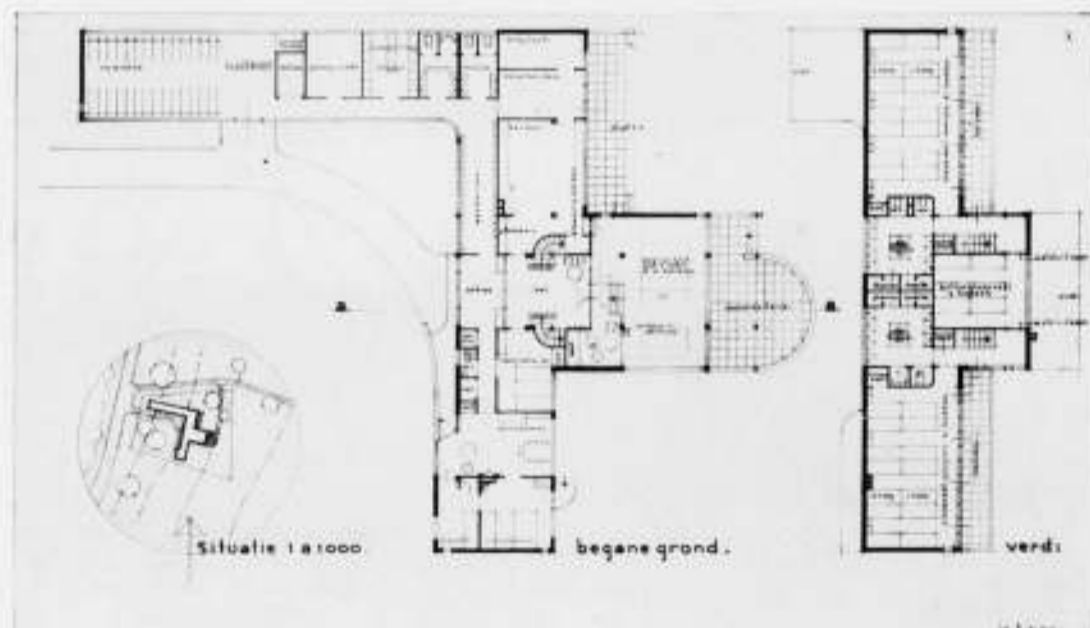
De vorm van de trekkerskeuken is gezocht, vooral in den eenvoudigen opzet van het gebouw.

Over den algemeenen verschijningsvorm van het gebouw kon de commissie het niet eens worden. Twee leden vonden het barakkenkarakter onsympathiek. Het derde achtte juist de groepeerings en opbouw op treffende wijze het gebouw te karakteriseren als een prettig vluchtig tehuis voor jeugdherberggasten.

Het ontwerp 733 is door den zeer langen vleugel met de rijwielbergplaats wat achter op het terrein komen te liggen. Gelijk reeds opgemerkt werd is de plattegrond der verdieping op volkomen juiste wijze in elkaar gezet. Ook de opgang met de twee trappen links en rechts in de hall is goed gevonden en brengt de noodzakelijke scheiding tusschen de twee afdelingen op doeltreffende wijze zonder onsympathiek te zijn tot stand. De ligging van het dagverblijf met de aansluiting aan het terras is goed evenals de geheele dienstafdeling hoewel die veel te wijdoelig is opgezet.

De constructie vertoont enige onregelmatigheden in de plaatsing der steunpunten; in de raamwanden der slaapzalen zullen tusschensteunpunten aangebracht moeten worden terwijl ook de isolatie van de plattegrond nader bestudeerd zal moeten worden.

Bij de welhaast voortreffelijke indering der verdieping valt het ontwerp in zijn geheel ernstig tegen. Het is jammer dat de ontwerper de door de verdieping geboden regelmaat ook in den beganen grond niet aanvaard

JEUGDHERBERG No. 733 HAN DUWERKERK AMSTERDAM

TWEDE GROEP No. 2

heeft. Hierdoor ontstaat een groepeerings die wat gezocht aandoet. Ook had het gebouw gewonnen indien de vleugel van de rijwielbergplaats, behalve beperkter van afmeting, ook meer in het eigenlijke karakter van de ruimten die deze herbergt, dus dienst- en bergruimten, gemaakt was. Hierdoor had het geheele ontwerp een beknopter indruk kunnen maken. Bovendien was de ontwerper dan wellicht niet in de verleiding gekomen zulke slappe „nieuwe zakelijkheid" met decoratieve vlaggestok en onverantwoordelijk lange raamreeksen toe te passen, waarmee hij thans den klaren indruk van zijn verdiepingplattegrond verzwakt heeft.

Derde groep: In deze groep, die de commissie veeleer naast dan achter de tweede groep zou willen rangschikken — en in zeker opzicht zelfs ver boven deze — heeft de commissie twee ontwerpen van oogen-schijnlijk zeer uiteenlopenden aard te samen gebracht, te weten no. 001 of wel motto „Alle ramen open" van S. D. Neter, en no. 625 van ir. J. Beckering Vincikers. De beide ontwerpers zullen wel zeer verwonderd zijn elkaar in één groep aan te treffen, te meer daar de commissie de beide inzendingen gaarne in een bespreking zou willen behandelen.

Behalve voor millionairs-stichters van jeugdherbergen zullen beide ontwerpen wel nooit in aanmerking komen voor verwezenlijking, daarvoor is de opzet veel te groot. Maar de bekwaamheid waarmee de beide ontwerpers de programma-eischen tot een zekeren door hen gewild vorm gebracht hebben is zoo overtuigend dat men vergeet dat men hier te maken heeft met twee hersenschimmen.

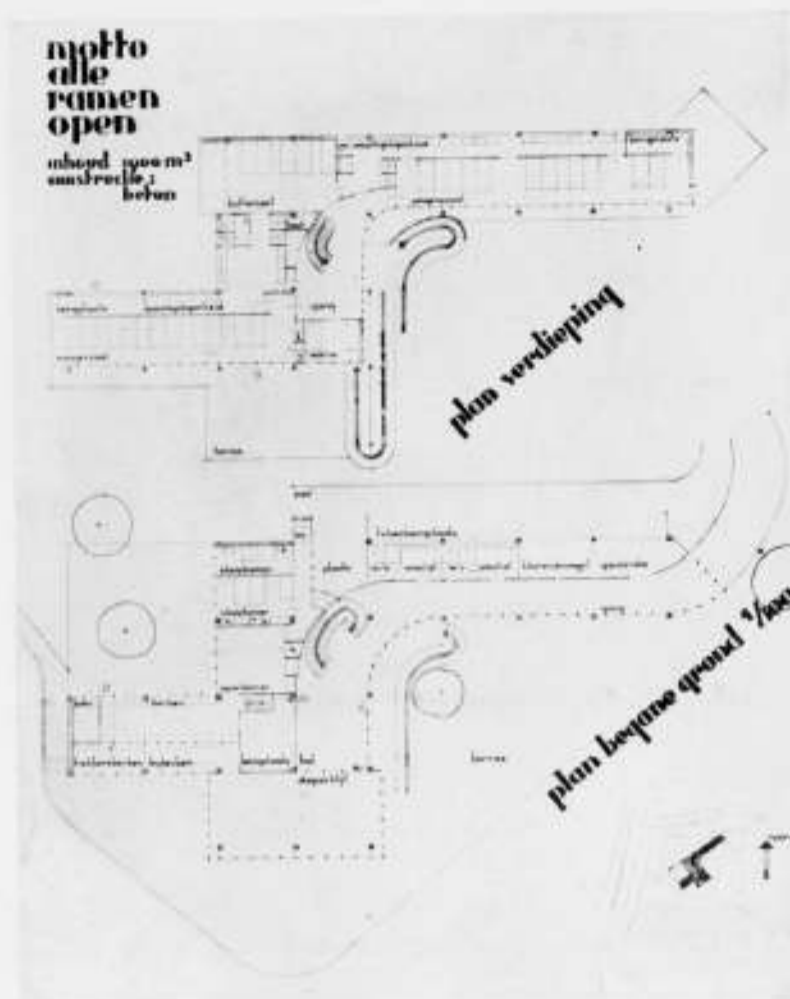
Hersenschimmen analyseert men niet in detailcritiek; daarom wil de commissie niet treden in een puntgewijze behandeling dezer ontwerpen. Beide ontwerpen zijn voortreffelijke filmdecors, het eene voor de heem-schutfilm „Jong leven tusschen oude steenen", het andere voor de jeugd-film „Alle ramen open" waarin en waarop en waarbij prachtige scènes zullen kunnen worden opgenomen zooals „bij de drinkfontein op den hof", of „langs het hellend vlak naar boven", „in den schaduw der warande" of „in de glazen galerij", „rond het knetterend haardvuur" of „in het zonnebad" enz. enz.

Dat de sympathieën van de commissie meer naar de film „Alle ramen open" uitgaan dan naar de andere behoeft zij niet te verbergen, dat was toch al bij hare benoeming bekend; maar ook dit heeft in dezen geen zin, daar zij als vanzelfsprekend aannemt, dat de maecenas, die het „Kraaiennest" laat bouwen, zeker wel zal zorgen dat zijn gasten niet door gebrek aan lucht zullen wegwijnen, terwijl bij „Alle ramen open" de innerlijke noodzaak van de beginselen, waarop dit ontwerp en zijn bouwwijze berusten, door den anreëlen opzet volkomen illusoir wordt.

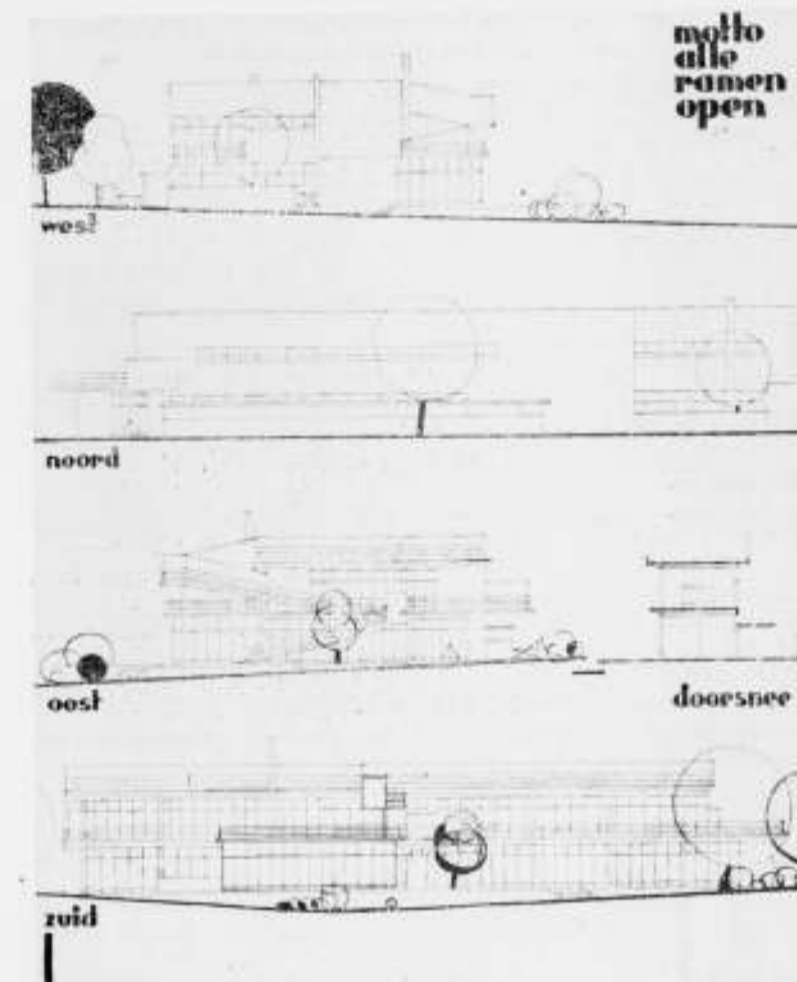
IV. AFZONDERLIJKE BEOORDEELING DER OVERIGE INZENDINGEN.

In het onderstaande worden alle inzendingen, behalve de hierboven genoemde zes, afzonderlijk beoordeeld. Bij elke inzending is de globale kubieke maat opgegeven. In het algemeen is het cijfer genoemd dat op de tekening stond vermeld; alleen in gevallen van twijfel aan de juistheid hiervan heeft de commissie van beoordeeling de cijfers gecorrigeerd. Stelselmatig geeft de commissie haar opmerkingen te kennen:

- A over de situatie;
  - B „ „ plattegronden;
  - C „ „ constructie;
  - D „ den indruk dien het ontwerp in het algemeen maakt.
- De ontwerpen waarbij onder een of meer letters geen opmerkingen ver-

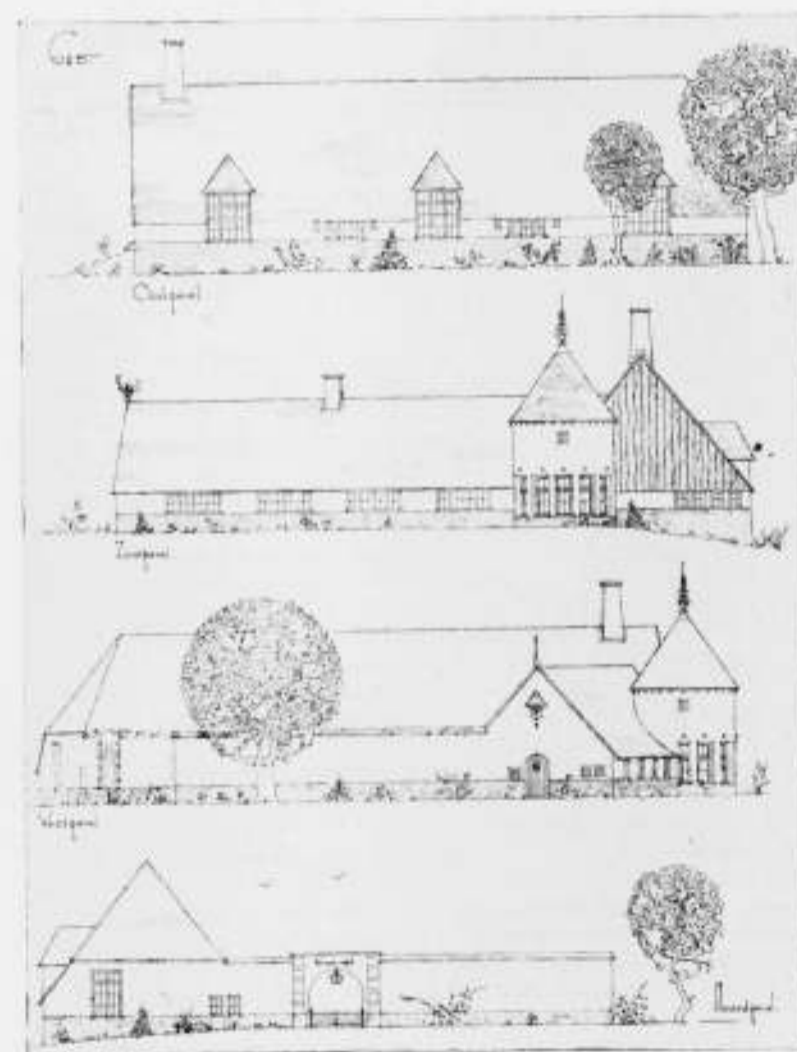

JEUGDHERBERG No. 001. S. D. NETER AMSTERDAM

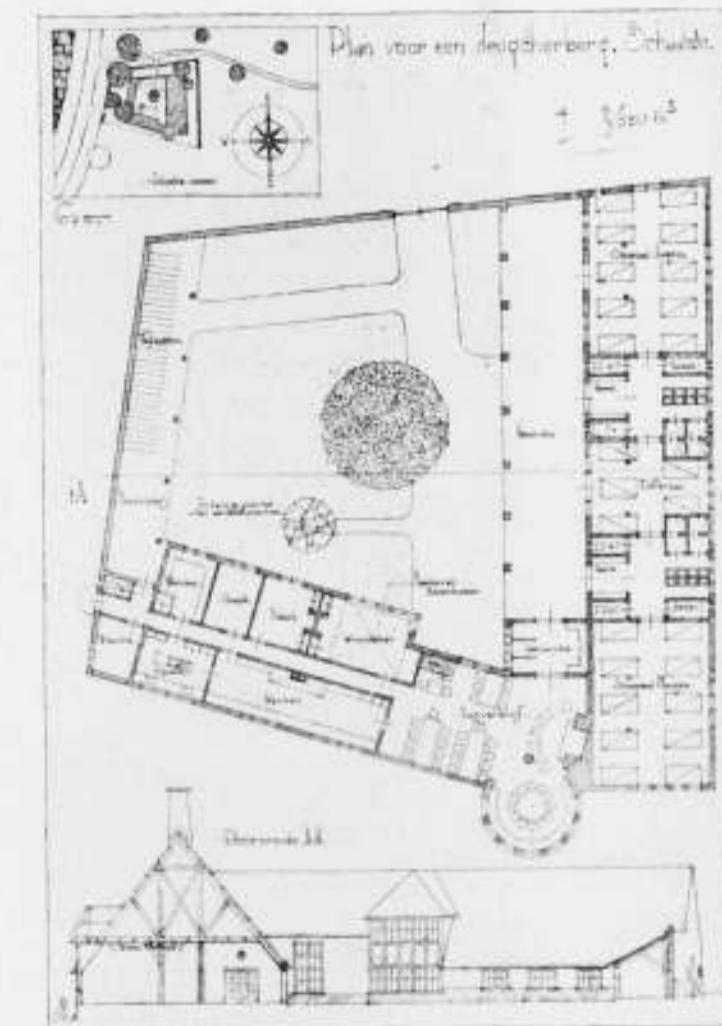
MOTTO ALLE RAMEN OPEN

DERDE GROEP No. 1

JEUGDHERBERG No. 625.

ir. J. BECKERING VINCKERS GRONINGEN

DERDE GROEP No. 2

meld staan, zijn op die punten als aanvaardbaar, aannemelijk, uitvoerbaar enz. maar zonder eenige bijzondere kwaliteit in deze te beschouwen.

000. 3215 m².
A. Ontwerper profiteert door de ligging van het gebouw aan den zuidrand en den gesloten noordgevel in het geheel niet van zijn terrein.
B. Communicatie woning en keuken slecht. Uitzicht dagverblijf belemmerd. Ligging bufferzaal naast slaapzaal J. ongewenscht, bovendien controle onvoldoende. Licht-toetreding door reusachtig kapoverstek in het algemeen bedenkelijk, in de bufferzaal ten eenenmale onvoldoende.
C. Het uiterlijk is door de zware kapvormen van een pompeusheid die voor de opgave welke zooals reeds boven werd beschreven typisch voor dezen tijd van licht lucht en ruimte is en een economische oplossing elacht, volkomen ongepast.

001. 2250 m² plus de rest.
Motto „Alle ramen open” zie onder hoofdstuk III.
002. 2300 m².
A. Goed.
B. Ligging van de woning niet op de juiste plaats in het gebouw. Indeeling van de slaapverdieping wel juist maar ontwerper heeft ten eenenmale verzuimd de overigen gemakkelijk aan te brengen scheiding tussen J. en M. aan te brengen. Trappen prutserig. Waschgelegenheden veel te klein.
C. Zoowel de kap aanzet onder de balklaag als de borstwingen boven het plat zijn constructief uit den poot.
D. De gekunstelde overhoeksche planvorm heeft den ontwerper ook in het uitwendige tot gekunstelde oplossingen gebracht.

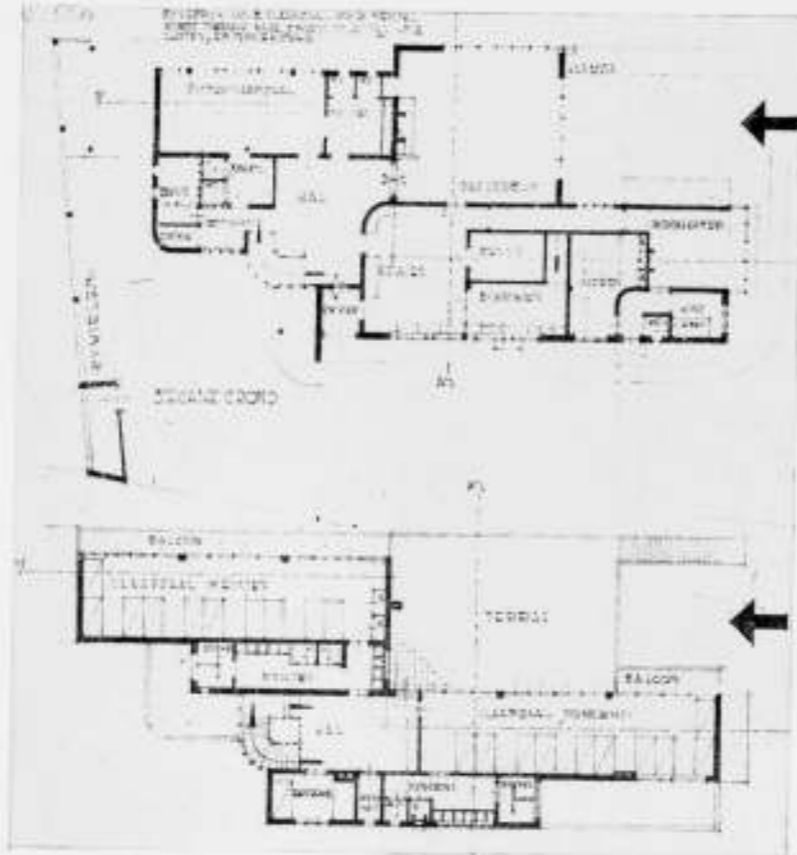
007. 2376 m².
A. Het plan zou veel winnen bij omdraaiing van links en rechts, hierbij zou het dan tevens in de richting van den verhardten weg verlegd moeten worden.
B. Indeeling van de slaapverdieping in beginsel goed, maar op de open warande treft men elkaar in den manschijn. Doorgang onder trapbordes te laag.
C. De slaapconstructie zal den ontwerper nog wel menigen slapelozen nacht bezorgen. Het motto „de ruimte onder de kapschuif valt altijd mee” kan in de waschkolken wel eens teleurstellingen geven.
D. Een landhuis dat uit zijn kracht gegroed is is geen landhuis meer maar wordt ook nog geen jeugdherberg. Waarom in een plan dat op den beganen grond zoo plechtig is opgezet, op de verdieping belangrijke deelen onder de kapschuif gestopt (bufferzaal en waschruiimte enz.)?

067. 2990 m².
A. Zeer juist.
B. Op den beganen grond liggen de ondergeschikte dienstruimten op de plaats waar het beste uitzicht en het meeste zon is. Woonkamer ligt te ver van het dagverblijf af. De rijwielbergplaats ligt te ver van den ingang af. Slaapverdieping zeer juist, alleen te groot opgezet.
C. Constructie oneconomisch, daar zware muren der verdieping opgevangen moeten worden.
D. Het uiterlijk is dor en noodeloos zwaar. De schoorsteen-toren is geheel overbodig.

070. 2858 m².
A. Terrein te veel verdeeld. Oriëntering der slaapzalen op het ZW. niet de meest gewenschte.
B. Plan is weinig eenvoudig. Boven uit gebruiksoverwegingen symmetrisch opgezet, bleek de symmetrie beneden niet vol te houden, terwijl door de vele steunpunten b.v. het dagverblijf hinderlijk verdeeld is. Hallvorm en gangen leveren een onoverzichtelijk plan met veel willekeurig gevormde ruimten (keukencomplex).
C. Steunpuntaconstructies zeer hinderlijk, voortkomend uit weinig organischen planopbouw.
D. Grote inhoud, ondanks betrekkelijk nauwde ruimten.

071. 1885 m².
A. Goed.
B. Het eerste plan waarin een goede oplossing gegeven is van een bufferslaapzaal, die niet op dezelfde verdieping als de andere ligt. Controle van uit de woning zeer bezwaarlijk. Terras voor de jongensslaapzaal niet juist. Terrastrap beneemt uitzicht uit dagverblijf.
C. Vele muren op de verdieping hangen in de lucht. Complicaties!
D. In plaats van het plan net zo lang te ordenen tot de complicaties volkomen waren opgelost, heeft de ontwerper die complicaties aangegrepen als een gelegenheid om zich te buiten te gaan aan plastische Spielerei.

100. 2900 m².
B. De ligging van de trap is verkeerd, noodeloos ver van het centrum. Verbinding woonkamer keuken niet goed. Verbinding bufferzaal en

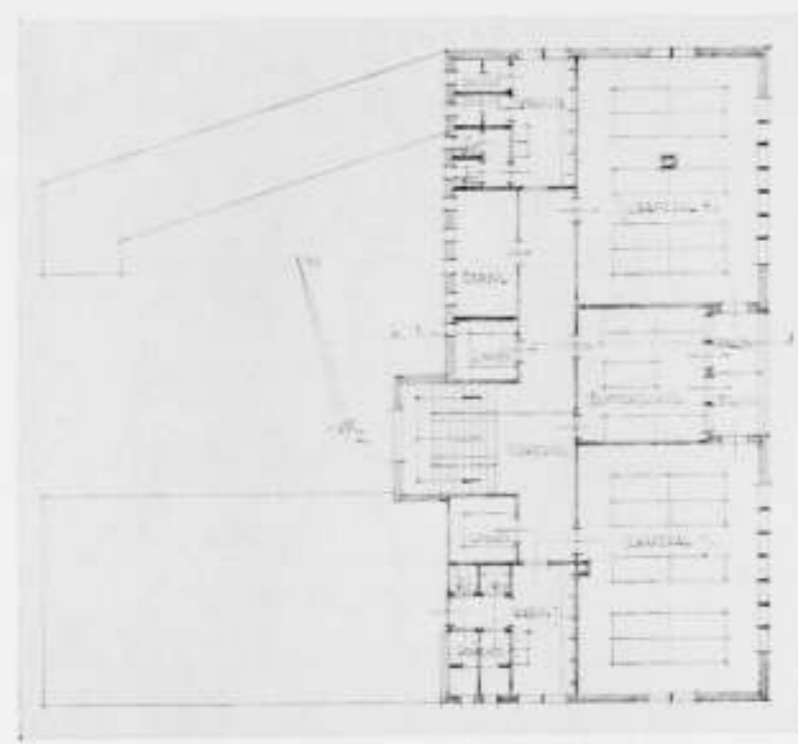
JEUGDHERBERG No. 071. PLATTEGRONDEN

waschgelegenheden over de gemeenschappelijke gang is ongewenscht. Controle bezwaarlijk.
C. Kapconstructie met den lagen aanzet is praktisch onuitvoerbaar.
D. De commissie raadt den ontwerper niet zijn kracht te zoeken in toepassing van een paar ruwe stijlen met karbeelen en een beplanking met ongekantrechte delen, maar in een juiste en beknopte plan-indeeling en een klare constructie.

101. 2975 m².
A. Situatie laat de noordheft van het terrein ongebruikt en onbruikbaar. Fietsenbergsplaats zoo gelegd dat het terrein geheel verdeeld wordt.
B. Plan zeer zwak. Boven is de groepeerings der slaapzalen en toiletten geheel onaanvaardbaar (waschgelegenheden zoover mogelijk van de slaapzalen verwijderd en met toiletten alleen via gangen bereikbaar). Doorlopende balkonverbinding ongewenscht. Dagverblijf t.o.v. enorme hall- en gangruimten nauwelijks voldoende, en in geen geval geschikt voor het gebruik in een jeugdherberg.
C. Constructie steenen balcons?
D. Zo lang bij een plan de organisatie van de plattegronden geheel onaanvaardbaar is, is elke kwalificatie van het uiterlijk zinloos.

105. 2000 m².
A. de situatie zou goed zijn indien het geheele gebouw naar den linkerbovenhoek geschoven was.
B. Plan is gebrekkig door lange smalle gangetjes. De scheiding is vrijwel goed tot stand gebracht en is in orde te maken door de bufferzaal vanuit de beide slaapzalen toegankelijk te maken en de bovengang te laten vervallen. De slaapzalen — de hoofdzaak van het gebouw — geheel onder de kapschuif te leggen is verkeerd. (Slaapplaatsen van 1,70 m lengte zijn onvoldoende). Gangetje van 1,90 m hoogte, eveneens.
B. De kap zal, daar alle binnemuren bij de zolderbalklaag zijn blijven liggen en in verband met de geringe constructiehoogte bij den aanzet nog grote moeilijkheden geven.
D. Ontwerper heeft de opgave juist gezien wat betreft de economische mogelijkheden, evenwel was de opgave zoowel wat betreft het samenstellen der plattegronden als constructief verre boven zijn macht.

108. 1800 m².
A. Goed.
B. Ligging van de woning te veel in een uithoek, waardoor controle op de slaapverdieping onmogelijk is. W.C. in woonkamer ongewenscht. Trekkerskookgelegenheden niet praktisch. Scheiding j. en m. op de verdieping onvoldoende. Door verwisseling van bufferzaal en reservevertrek zou hierin reeds verbetering zijn te brengen en zou de aparte waschgelegenheden der bufferzaal kunnen vervallen. Staen er 3 bedden boven elkaar in de bufferzaal? Ook niet prettig om 30 cm onder het plafond te liggen.

JEUGDHERBERG No. 111.1. PLATTEGROND VERDIEPING

D. Ondanks den eenvoud der vormen en het geheel ontbreken van excessen, heeft dit ontwerp toch niet den eenvoud van geest en de ongedwongenheid die aan een jeugdherberg eigen moet zijn.

111. 2280 m².
A. Situatie wat onbepaald. Ligging van het dagverblijf alleen te verdedigen indien ontwerper veronderstelt dat het uitzicht naar de wegzijde even mooi is als over de heide.
C. Controle uitstekend mogelijk. Scheiding j. en m. uitstekend; de oplossing van de verkeerspuzzel bij de bufferzaal is handig. Het uitsluitend voorkomen van meisjes-toiletten op de verdieping is, hoewel het in het gebruik minder gemakkelijk is, wel te aanvaarden, evenwel alleen als uiterste economische oplossing; daarvan is in dit ontwerp geen sprake (zie den inhoud en zie D). De slingerlijn-plaatsing der bedden is inderdaad iets luchtiger dan plaatsing der bedden twee aan twee aan een zijde. De herbergouders zullen evenwel den dag na de oplevering de ledikanten wel op de gewone wijze zetten.
D. Uit het systeem van ordening der slaapzalen komt de hoofdvorm en uiterlijk van het gebouw voort. Een bouwwerk waarvan de begane grond zeer uitgebreid is en waarbij de verdieping slechts een kwart gedeelte beslaat is zeker niet de meest economische oplossing; wat bovendien te denken van het overbouwen van de bufferzaal. Op grond hiervan wordt de losse groepeerings der gebouwdelen bedenkelijk. Ondanks den sympathieken en gezonden eenvoud der onderdelen maakt het geheel een verbrokken indruk.

- 111.1 2840 m².
A. Situatie kan zeer goed zijn indien een dichte begroeiing van het voetpad langs de noordzijde den schuinen stand van de rijwielbergplaats helpt aannemelijk te maken.
B. Het plan is goed geordend, alleen ligt de woning te veel geïsoleerd en te ver van de keuken. De rangschikking der ruimten op de verdieping is uitstekend, alleen is de loggia bedenkelijk voor de scheiding en voor het gebruik wel zeer klein. De zeer grote zolderruimte is onbereikbaar.
D. Geen schoonheidscommissie zou dit goed opgezette en bekwaam geteekende ontwerp kunnen afkeuren. De commissie van beoordeeling is evenwel geen schoonheidscommissie en heeft ernstige bezwaren tegen de hoogte geheel ongebruikte kapruimte en tegen de geheel onvoldoende verlichting van de slaapzalen (vooral van de bufferzaal) door de lage rijen sterk verdeelde vensters onder het grote kapoverstek. En wat blijft er van het karakter van het ontwerp over, indien òf aan de kap een redelijke afmeting gegeven werd, òf de thans ongebruikte kapruimte bruikbaar gemaakt werd door dakramen die in verband met de afmetingen der ruimte zeer groot zouden moeten zijn en het grote dakvlak leelijk zouden verbreken, en indien aan de slaapzalen het voor een bezetting van 20 gasten benodigde raampoppervlak voor toetreding van licht en lucht gegeven zou worden?

113. 3560 m².
A. Principiele ZO-oriëntering van de slaapzalen.
B. Zie D; bovendien is de plaatsing van de bedden vlak tegen de glas-

wanden slecht. De ligging van alle sanitair in het inwendige verelicht overal bovenlichten. Woonkamer onaangenaam van vorm. De ligging van de keuken aan het overdekte plaatsje zou aannemelijk zijn in een heel primitief en goedkoop opgezet jeugdherbergje maar is onjuist in een gebouw van de voorgestelde afmetingen. Scheiding en controle onvoldoende.

D. Het is verwonderlijk hoe de ontwerper van deze oogenschijnlijk zoo zakelijk en stelselmatig opgezette jeugdherberg zich zoo onzakelijk is te buiten gegaan aan de ruimte. De commissie neemt aan in den voor dit ontwerp benodigden inhoud van 3560 m² een comfortabel hotel voor 50 gasten te projecteeren, terwijl ontwerper 113 zijn bedden twee hoog voor de ramen moet zetten en zijn dagverblijf te klein moet nemen, om met dezen inhoud uit te komen. Men kan in een idealistische bui het standpunt verdedigen dat een jeugdherberg niet mooi en ruim genoeg kan zijn, maar ook dan moet de architect zorgen dat de jeugdherberg waar voor zijn geld krijgt. Meer dan bij een gecompliceerd opgezet ontwerp loopt bij den regelmatig opzet van dit plan de overdaad van ruimte en dus verspilling van bouwkosten in de gaten zoodat de commissie zich verbaasd afvraagt „Heeft de ontwerper, die blijkens de stelselmatigheid der plattegronden, de constructie en de opvatting van het uitwendige voor een rationeële architectuur gevoelt, zich in het geheel niet afgevraagd, wat de meest rationeële afmetingen zijn voor de slaapzalen, gangen en toiletten en voor de rangschikking van deze?

117. 3790 m².
A. Te ver naar het O geschoven.
B. Plan veel te groot. Kantoor en schrijfkamer niet gevraagd. Dagverblijf te groot. Communicatie keuken en woning niet goed. Ligging slaapzalen en bufferzaal niet goed. Scheiding en controle? Bufferzaal pal op het noorden georiënteerd. Verlichting in dagverblijf zeer onvoldoende.
C. Niet aangegeven. Indien ontwerper aan de constructie van de kap had gedacht zou hij bemerkt hebben dat de aanzet der kap meer hoogte vereischt.
D. Is dit dorre gesticht een jeugdherberg?

118. 2840 m².
A. Plattegronden verward en zeer oneconomisch. Ligging woonkamer onjuist. Toegang tot trekkerskeuken eveneens. Ventilatie toiletten begroond? Bufferzaal heeft geen communicatie met toiletten-meisjes. Ligging ziekenkamer foutief.
C. Verward, met veel ijzeren balken overeind te houden, maar de hoek van het dagverblijf stort zeker in. Schoorsteenkanalen van dagverblijf en keuken bedenkelijk.
D. Evenals het inwendige doet het uitwendige met de geheel onverantwoorde raamreeksen de vraag rijzen of de ontwerper zich bij zijn werk wel ooit afvraagt hoe het gemaakt kan worden; laat staan hoe het het beste en technisch eenvoudigst gemaakt kan worden.

120. 3500 m².
A. Vereischt evenwel onnoodig veel grondwerk.
B. Plan in het algemeen goed opgezet, ook de scheiding op de verdieping is juist doorgevoerd. Het geheel is evenwel te wijdoopig, waardoor de woning te veel geïsoleerd ligt. Door overhoeksche ingang gecompliceerd. Wat doet men in de groote holle nagenoeg onverlichte kapruimte?
C. Ingewikkelde kapvormen. De aanzet direct boven de vensters der verdieping zal moeilijkheden opleveren.

121. 2657 m².
A. Dagverblijf teveel teruggebouwd en keukenafdeeling te zeer op het gunstigste punt.
B. Plan is door alles op den beganen grond te bouwen niet economisch. Indeeling en scheiding der slaapzalen en plaatsing der bufferzaal zijn aardig gevonden. De oriëntering van de meisjeszaal NW is echter daardoor ongunstig geworden. In de gegeven planindeeling zijn de dubbele groepen toiletten ten eenenmale overbodig. De hallvorm is volstrekt zinloos en de verlichting ervan slecht. Verbinding keuken en woning onvoldoende en de inrichting der woning niet aangenaam. Het dagverblijf zit te veel in het gebouw beklemd en mist veel aan zonlicht en uitzicht.
C. Behoeft nadere toelichting.

- D. Het uitwendige versterkt den indruk, dien ook de plattegrond maakte, namelijk dat de opgave de krachten van den ontwerper verre te boven gaat. Maar terwijl in het plan de ordening der slaapzalen van overleg getuigde, wijst het uitwendige op een klakkeloos toepassen van kubische bouwvormen en lange raamreeksen.

122. 4122 m².
A. Goed ook in verband met terreinhelling; zou nog winnen door het hoogteverschil duidelijker te laten spreken.
B. Volkomen onbevredigende ligging van de bufferslaapzaal; indien deze gebruikt wordt door jongens moeten deze het geheele gebouw

door om zich te wassen, bovendien is er zoo geen sprake van scheiding van jongens en meisjes. Verlichting gang en portaal onvoldoende. D. Een uit zijn kracht gegroeid landhuis waarbij de ontwerper vergeefs getracht heeft de bezwaren van den verkeerd gekozen kapvorm te ont-komen: het resultaat hiervan is dat hij toch nog een groote ongebruikte kapruimte krijgt en door het lage en breede gootoverstek onvoldoende licht en lucht in de bovenslaapzalen.

123. 3049 m².
 A. Ontwerper heeft de helft van zijn gebouw maar buiten de grenzen van het terrein gelegd: Eerste teeken van een volslagen ontbreken van verantwoordelijkheidsbesef.
 B. De scheiding van jongens- en meisjesafdeling is volkomen illusoir, tweede teeken. De woonkamer ligt 50 meter van de keukenafdeling: derde teeken.
 C. Constructie ??? vierde teeken.
 D. Lijnen, lijnen, horizontale lijnen: vijfde teeken.

- 123.1. 2022 m².
 B. Volstrekt stelselloos, alleen de scheiding van j. en m. is vrijwel door te voeren. Overigens waarom zijn de slaapzalen zoo verschillend van maat, Opstelling der bedden onjuist. Waar gaat de schoorsteen van dagverblijf en keuken heen? Lange gangen, kolen ver van de keuken.
 C. Constructief volstrekt ondoordacht en onzinnig.
 D. Dit laatste behoeft geen nadere commentaar.

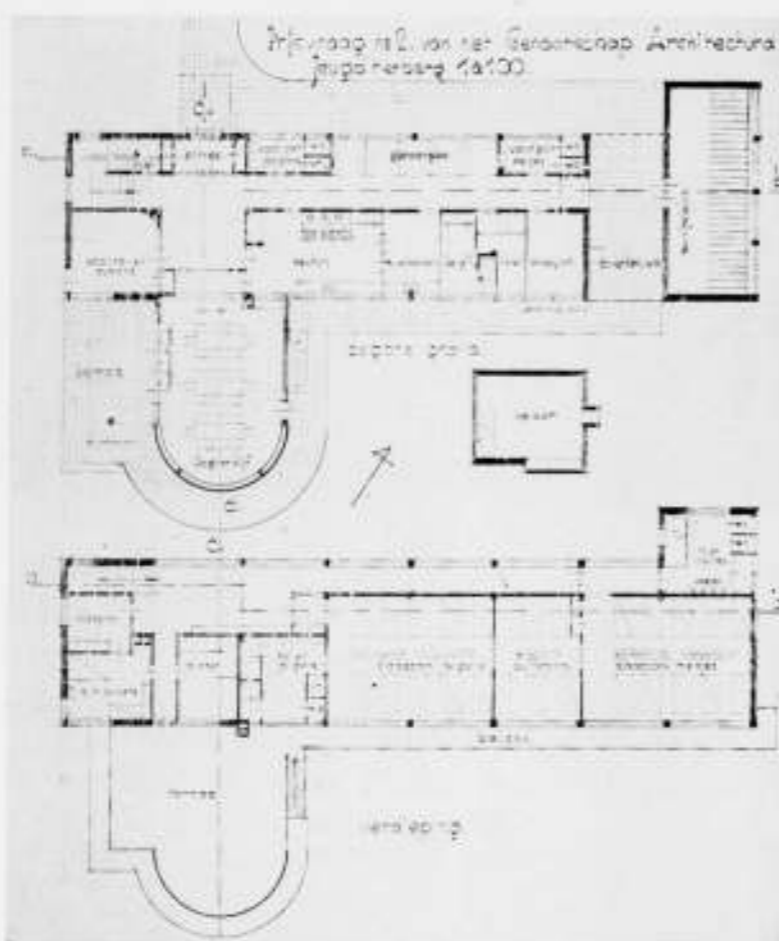
- 123.2. 2590 m².
 B. De keuken is ongunstig van vorm, verlichting en in-deeling en heeft te weinig aanrecht-ruimte. De bovenin-deeling is geheel onvoldoende overwogen (bufferlaapzaal-toilet) terwijl de bedplaatsing voor de ramen ongewenscht is. Verlichting en ventilatie der slaapzalen laten te wenschen over. De reservkamer (zieken) ligt als nachtverblijf te veel geïsoleerd terwijl de woonkamer in een zonlozen noordhoek ligt.
 C. Muren zweven, schoorsteenen zwaaien.
 D. De gevels met de vrijwel verticale rietbekleding zijn gewrongen en slechts kwasi-landelijk.

- 123.3. 1883 m².
 A. Uitstekend.
 B. Waschgelegenheid enz. voor meisjes ontbreekt op den beganen grond. Dagverblijf achter de keuken niet gelukkig. Bufferzaal vereischt door haar ligging een aparte waschgelegenheid die hier veel te klein genomen is. Toetreding licht en lucht achter in de jongensslaapzaal laat te wenschen over.
 C. Eenvoudig.
 D. Dit zorgvuldig ontworpen en geteekende ontwerp doet met zijn gesloten preutsheid eerder denken aan een retraitehuis dan aan een jeugdherberg. Wat blijft er in het algemeen van het oppervlak der smalle raampjes over bij de hier slechts schematisch aangegeven maar hardnekkig doorgevoerde roedeverdeeling?

124. 1820 m².
 A. Terrein geheel verbruikt door het betrekkelijk kleine gebouw.
 B. Woning op de verdieping minder praktisch. Wenteltrap midden in de keuken ?? is die bedoeld als oplossing van het bufferzaalprobleem? Maar dan is de oplossing noch gelukkig noch afdoend. Controle moeilijk.
 C. Constructief slecht overdacht. Systemen van pijler- en murenbouw door elkaar. Overspanning van 8 m boven de vensters bedenkelijk.
 D. Het is niet moeilijk „nieuwe zakelijkheid“ te teekenen maar wat heeft het voor zin indien het bouwwerk, wat in-deeling betreft en constructief zoo onzakelijk is dat het praktisch niet gebouwd zal en kan worden.

128. 2530 m².
 A. Goed, alleen is de noordzijde met de rijwielbergplaats enz. te veel als achterzijde behandeld. Een voetpad door een natuurreservaat is van veel meer betekenis dan de bescheiden benaming doet vermoeden.
 B. Woning te ver van herbergkeuken. Bovenverdieping in principe juist. Verlichting en ventilatie der slaapzalen echter geheel onvoldoende en onaangenaam.
 C. Overmaat van onnodige sprongen en op te vangen spouw-buiten-muren.
 D. Een „modern“ café in de provincie, (d.i. niet buiten).

130. 2350 m².
 A. De gedachte van een ommuurde plaats van rijwielstalling enz. is, hoewel een atavisme toch in de praktijk niet zoo kwaad; alleen is het hier gedane voorstel op de punt van het terrein ongelukkig. Overigens is de plaats van het gebouw goed.
 B. In de plattegronden is hiermee weinig rekening gehouden; zoo liggen de jongensslaapzaal en de keukenafdeling op de gunstigste

JEUGDHERBERG No. 139 PLATTEGRONDEN

punten, terwijl het dagverblijf zich in hoofdzaak met een beperkt uitzicht en met een verlichting van de noordzijde moet vergenoegen. Ligging van de woonkamer t.o.v. de keuken onjuist. Systeem van de garderobes direct bij de twee slaapzalen te betrekken zal in de praktijk niet voldoen, bovendien komt hierbij dat de bufferzaal boven ligt. Overmatige hallruimten.
 D. Ondanks de sympathieke pretentieloosheid, is de opbouw toch heel wat minder eenvoudig dan het plan zou doen vermoeden. Met de nederigheid t.o.v. de omringende natuur is ontwerper aan de west-zijde met een toegang tot de trekkerskeuken van 1.30 m hoogte toch wel wat al te ver gegaan.

139. 2206 m².
 A. Oriëntatie van alle slaapzalen op het ZO juilt.
 B. Ingang, rijwielberg en garderobes enz. goed georganiseerd. Evenzoo dagverblijf, woonkamer en keuken. Rangschikking der slaapzalen aannemelijk hoewel niet zeer compact; in dit langgestrekte gebouw had een oplossing met twee trappen voor de hand gelegen, waaraan in het algemeen de jeugdherbergen de voorkeur geven en die hier door een eenvoudige omwerking mogelijk is.
 C. Zie D.
 D. De bekwaamheid die uit de organisatie van het plan spreekt en de eenvoud van het uitwendige, noodt tot nadere beschouwing. Hierbij blijkt dan toch dat de constructie niet zoo klaar opgezet is als de eerste indruk zou doen verwachten. Zou dit gebrek aan vastheid, en overtuiging niet de reden zijn dat ook de uitwerking der constructie en ten slotte het uitwendige niet overtuigend is, dat de eenvoud dorheid en de kracht tot starheid wordt?

141.
 Inhoud niet opgegeven; groot!
 Onvoldoende bestudeerd en uitgewerkt. Overigens onbeheerscht wat ruimtegebruik betreft. Bouw in drie verdiepingen zoo maar voor de massawerking onverantwoordelijk.
 149. Inhoud 3300 m².
 Ontwerper heeft 3300 m² noodig om 50 kribbetjes van 80 cm breedte te plaatsen, en dat nog wel gedeeltelijk voor de ramen.
 A. Gebouw snijdt het terrein geheel in twee gedeelten.
 D. Ontwerper heeft zich geen oogenblik ernstig afgevraagd aan welke eischen van gebruik en economie het gebouw moest beantwoorden, hoe het ontwerp gebouwd zou moeten worden en hoe het er ten slotte uit zou zien. De glaswand, die eigenlijk voor het dagverblijf bestemd was maar bij toeval in de rijwielbergplaats terecht gekomen is, is tekenend voor de volstrekt gedachtenloze werkwijze.

151. 3080 m².
 A. Ontwerper profiteert niet van zijn terrein. Wat beteekent de groote betegelde plaats achter het gebouw?
 B. Plan bovenverdieping zeer goed georganiseerd, evenwel te groot. Ook de middenpartij van den beganen grond met de twee trappen en de toiletten enz. is goed bedoeld maar buiten verhouding met de bestemming. Dagverblijf ligt goed maar de uitspringende keukenafdeling is hinderlijk. Woning te veel geïsoleerd.
 C. Uitvoerbaar maar door het combineren van beton, baksteen en houten balklagen getuigt het van weinig werkelijkheidszin.
 D. Geacht.

154. 1775 m².
 A. Ontwerper houdt liever angstvallig zijn fiets in het oog dan over de volgende heide te kijken.
 B. Woning te veel geïsoleerd. Verdieping handig in elkaar gezet, maar op de donkere slaapzalen zal het stinken of tochten of misschien beide. En de jongen die bij de deur van het urinoir slaapt is ook nog niet gelukkig. Een trapje van 80 cm breedte voor 50 gasten is onvoldoende.
 C. Kapconstructie zwak.
 D. Een topje zus en een topje zoo, wat raamspleetjes en gaatjes! Toch valt de zeer beknopte opzet te loven.

155. 2660 m².
 A. Ligging en oriëntering goed.
 B. Verbinding woning en keuken slecht. In-deeling van de bovenverdieping goed, alleen is de controle van uit de woning onmogelijk. Verlichting slaapzaal onvoldoende en onsympathiek door de zeer hoog geplaatste vensters.
 D. Het ledig decoratieve effect van de rij raampjes onder het kap-overstek gaat ten koste van de bruikbaarheid (menschelijkheid) van de slaapzalen.

172. 3400 m².
 A. Gebouw ligt te veel achter op het terrein.
 B. Ligging woning wel overdacht. De ligging van de bufferzaal heeft wel enige bezwaren, maar de scheiding van j. en m. is goed door te voeren in beide gevallen van gebruik van deze zaal.
 C. Constructie niet aangegeven.
 D. Waarom zoo zwaar en ingewikkeld?

174. 3311 m².
 A. Het gebouw is goed op het terrein gesitueerd en de voorgestelde verbredening van het voetpad zal het gebouw ten goede komen. Evenwel vertoonen zich hierin en ook in den geheelen terreinaanleg de eerste symptomen van het veel te groot en gewichtig opvatten van de opgave „jeugdherberg“.
 B. In het algemeen te groot, vooral de dienstruimten, zoo bijvoorbeeld het projecteren van de hall met toiletten in het souterrain. De slaap-etage is onbruikbaar daar de bufferzaal niet met de andere slaapzalen in verbinding staat en geen eigen waschgelegenheid heeft.
 C. Zal ondanks ingewikkelde samenstelling wel geen moeilijkheden geven.
 D. Bij de zaakkundigheid die uit het geheele ontwerp spreekt, treft het gemis aan inzicht in zake de economische mogelijkheden bij een jeugdherberg des te meer. Ook in de geforceerde schilderachtige zogenoemde landelijkheid van het aspect toont zich de ontwerper geheel vreemd aan den eenvoud van het jeugdherbergleven.

- 174.1. 3085 m².
 A. Van het terrein blijft weinig over en het gedeelte dat over blijft heeft geen gemakkelijke verbinding met het dagverblijf.
 B. De groepeerings der slaapzalen is goed doch licht en lucht in deze zalen ten eenenmale onvoldoende.
 De toiletten bij de garderobes kunnen vervallen daar alles beganen grond ligt. Er is veel onnutte gang- en hallruimte en de hooge voeting aan de achterzijde is noodeloos duur (terreinverschil niet opgelost).
 D. Bij de wijdoopigheid van het plan is de eenvoud van het uiterlijk met de lage kap geheel in tegenstelling. Dit eenvoudige en bescheiden karakter zou volkomen sympathiek zijn en een belangrijke factor in de appreciatie van dit ontwerp kunnen zijn indien het niet voor een groot deel voort kwam uit de doorgevoerde plaatsing der kleine en klein verdeelde ramen onder het groote dakoverstek. Hieraan is de ontoereikendheid van de verlichting en luchttoetreding van de slaapzalen, ziekenkamer enz. te wijten. Bij een radicaler herstellen van deze tekortkoming gaat het karakter van het ontwerp voor een belangrijk deel verloren.

- 202.020. 2150 m².
 A. Door verschuiving naar den NWhoek te verbeteren.
 B. Ontwerper heeft wel de volgorde der slaapzalen en waschgelegenheden goed gekozen maar de ruimten tot een hopeloze hokkenboel in elkaar gedraaid. Waschgelegenheid enz. in het inwendige op den beganen grond verkeerd.
 C. Constructie van dagverblijf met de glasbanden waarboven terras

en slaapzaal onzinnig. Laat ontwerper eens beginnen met eenvoudige bouwkundige constructies te teekenen.
 D. Het geheel is volkomen onrijp.

203. 2400 m².
 A. Gebouw verdeelt het terrein te veel.
 B. Dagverblijf aan het einde van een lange smalle gang ongewenscht. Indien deze gang die nog geen meter breed is en de even smalle trap in een zeer beknopte jeugdherberg van 1200 m² voorkwamen ging de commissie desnoods met die maat accoord. In dit groote plan getuigt deze van gebrek aan besef van afmetingen. Ligging bufferzaal foutief (verbinding met waschgelegenheden enz.). Plaatsing van bedden twee hoog voor de ramen onpractisch, ook al krijgt het bovenste bed een aparte rij dakraampjes.
 D. „Spieker!“ met het heele repertoire van baksteen, pleisterwerk, verticale en horizontale beplanking.

222.
 A. Zeer willekeurig. Rijwielstalling ware beter aan de andere zijde van het pad te leggen.
 B. De ligging van de ruimten op de verdieping trekt de aandacht. Bij nadere beschouwing blijkt toch de groote diepteafmeting foutief (ventilatiemoelijkheden). Bij andere bedopstelling zouden ramen in de lange wanden kunnen worden aangebracht. Bovendien is een kwart in een trap waarover 50 gasten op en afmoeten niet te verdedigen. Door verplaatsing van de garderobe naar den hoek van de droogkamer die toch te groot is zou de ruimte van de hall beter tot haar recht kunnen komen. Door wijziging van de trap (zie boven) en een openere verbinding met het dagverblijf zou deze tot een groot geheel gebracht kunnen worden.
 C. Het constructiestelsel is regelmatig doorgezet.
 D. In- en uitwendige wat vormloos. Het geheel zou winnen indien het gebouw werkelijk op de minimummaat (vooral wat de diepte betreft) zou worden opgezet, en de ruimten door nadere bestudeering tot ontwikkeling zouden zijn gebracht.

232. 2350 m².
 A. De situatie zou te verbeteren zijn door het gebouw naar de noordelijke heft van het terrein te verschuiven.
 B. De ligging van de bufferzaal heeft den ontwerper in moeilijkheden gebracht. Zie trappenhuis, zelf een extra waschgelegenheid onder de kap (vrije hoogte 1.40 m aan den gevel). Heeft de overigens bekwaame ontwerper toen hij deze extra waschgelegenheid aanbracht niet gevoeld dat zijn oplossing toch niet de oplossing was?
 D. Behoudens eenige overtolligheden een goed geteekend ontwerp volgens een bekend recept.

- 232.1. 2284 m².
 B. Begane grond goed, oplossing trekkerskeuken geslaagd, toiletten te klein. Trappenhuis oogenschijnlijk listig maar de aardigheid vervalt als de bufferzaal door de meisjes gebruikt wordt. Daarom niet te aanvaarden. Lichttoetreding en ventilatie op de jongensslaapzaal ten eenenmale onvoldoende.
 D. Voor dat de smalle kleine raampjes der slaapzaal vervangen zijn door behoorlijke die voldoende licht en lucht voor 20 gasten geven kan men zelfs den eenvoud van het uitwendige niet waardeeren.

235. 2850 m².
 A. Plaatsing op het terrein met groote cour op het noorden geheel onjuist. Alle slaapzalen op het noorden! Alle toiletten c.a. op het zuiden! Ligging van de woonkamer boven met eigen keuken en te ver van de herbergkeuken onjuist. Kantoortje niet gevraagd. Plaatsing bedden onbereikbaar. Ligging bufferzaal vereischt aparte waschgelegenheid en is niet bevorderlijk voor de scheiding.
 C. Muren boven niet geheel verantwoord.
 D. De eenvoudige grondvorm is te waardeeren. De groote kubieke inhoud is evenwel niet voldoende aangewend. Decoratieve gemanieerdheid.

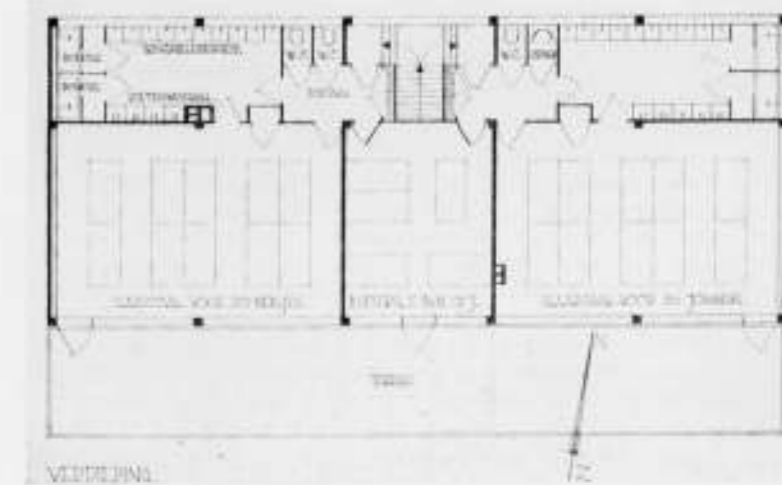
240. 3200 m².
 B. De vorm is zeer gezocht en oneconomisch. De slaapverdieping is wanordelijk ingedeeld. De verbinding van de bufferzaal met een waschgelegenheid over de gemeenschappelijke gang is foutief. Van de scheiding komt zoo niets terecht. Het is niet duidelijk waarom ontwerper een tweede verdieping heeft geprojecteerd.
 D. De pretentieuze toren is een teeken van onmacht van den ontwerper om op de basis van het gegeven programma een goede jeugdherberg te bouwen.

242. 2600 m².
 A. Woonkamer te geïsoleerd, zoowel in verband met de keuken als voor de controle. Plan te wijdoopig (hall, gangen). Boven in den voorgestelden vorm niet te aanvaarden maar gemakkelijk te wijzigen door de bufferzaal over de heele breedte te laten doorlopen waardoor de onnodige toiletten j. en het gangetje vervallen.
 D. De gedeeltelijke maar niet doorgevoerde symmetrie heeft den ontwerper ook in het uitwendige parten gespeeld.

246. 2365 m².
A. Ligging van het gebouw aanvaardbaar, maar van uitzicht en oriëntering is echter weinig partij getrokken (keukendienst, toilets boven).
B. Indeling boven in principe niet onjuist, evenwel het uitkomen van alle slaappalen op een portaal zonder eenige controle is ongewenst. Woonkamer van herbergouders slecht en onaangenaam verlicht, ligging van de slaapkamers niet juist.
C. Behoorlijk bestudeerd.
D. Algemeen aspect weinig geslaagd. De hall-lantaarn is als verlichting geheel ondoelmatig van vorm.
249. 2580 m².
B. Het plan is veel te groot opgezet en ondanks de overdaad aan gebruikte ruimte komen de drie slaappalen vlak bij elkaar uit op één portaal zonder eenige controle-mogelijkheid. Bovendien zijn de waschgelegenheden van uit de bufferzaal niet te bereiken zonder over dit portaal te gaan. De eene douche bij de bufferzaal toont aan dat ontwerper wel iets van den eisch van het programma heeft gevoeld maar zich heeft tevreden gesteld met een prutsoplossing.
C. Bedenklijk.
D. Bij dit ontwerp heeft de wensch van den maker om zijn gebouw een rieten kap te geven hem er toe verleid twee geheel ongevraagde grote reservezalen op zolder te projecteren. Het heele ontwerp toont een groot gebrek aan werkelijkheidszin en bekwaamheid.
252. 2140 m².
A. Ligging van de rijwielbergplaats hinderlijk.
B. Plan stelselloos, waartoe al die sprongen? Ligging woonkamer onjuist. Bufferzaal ligt verkeerd. Die eene w.c. hierbij is ongewenst en geeft nog geen oplossing aan de behoefte aan waschgelegenheden.
D. Wanneer in een oud stadje zich toppen en daken groepeeren tot een toevallig geheel kan dat schilderachtig wezen, maar een gebouw met opzet te verbrekken is gekunsteld en levert ook bij grootere bekwaamheid nooit de goede oplossing.
259. 3800 m².
A. Onnoodig ver naar het oosten geschoven.
B. De weinige ruimten waarvoor in het programma een maat was opgegeven zijn vrijwel op die maat geprojecteerd. Zoodra ontwerper evenwel zelfstandig op grond van het gebruik de afmetingen moest vaststellen gaat hij zich te buiten aan een waanzinnige overdaad van ruimte in plaats van zich rustig af te vragen wat voor elk der onderdeelen de meest rationeel afmeting is. Bovenverdieping onbruikbaar.
C. Constructief slecht.
D. De gehele opzet en zeker niet het minst het uiterlijk met den onzinnigen toren getuigt van een tekort aan bekwaamheid en een gebrek aan inzicht die des te meer opvallen, en voor den ontwerper des te gevaarlijker zijn, door de betrekkelijke geroutineerdheid van het tekenwerk.
263. 3350 m².
Dit zorgvuldig en bekwaam ontworpen en geteekende project voldoet op zijn manier aan de eischen van het programma. Die manier is evenwel van een grootscheepheid waar die geheel strijdig is met de werkelijkheid der opgave. Per slot van rekening geeft het ontwerp toch ook geen bruikbare ruimten meer dan er gevraagd werden, hetgeen op verspilling wijst. In dit ontwerp wordt het boven elkaar plaatsen van de bedden paskwillof. Ook het uitwendige getuigt van het zelfde tekort aan werkelijkheidszin.
268. 3010 m².
B. Opzet oneconomisch.
C. Kapconstructie zwak. Afvoer hemelwater tusschen al de kleine dakkapelletjes??
D. Terwijl bij een strikt zakelijken opzet de ruimten geheel door de sischen van het programma bepaald worden en de hand — en de geest — van den architect deze heeft te vormen en te ordenen, laat een oneconomische opzet als van dit ontwerp zooveel speelruimte aan de romantische schilderachtige en rustieke neigingen van den ontwerper dat de jeugherberg er aan ten onder gaat.
270. 2700 m².
A. Het terrein wordt door het gebouw te veel in stukken verdeeld. Beter was het gehele plan westwaarts te schuiven.
B. In de gedachte om op de aangegeven wijze van de terreinheiling te profiteren en de slaappalen zoo te leggen zit iets aardigs. Maar de vrije hoogte boven de trap is slechts 1,25 m en bovendien had bij een werkelijk goede oplossing de bufferzaal tusschen de beide andere in moeten liggen en hadden de 4 groepen toiletten tot twee teruggebracht moeten worden, en had de woning niet zoo geïsoleerd moeten liggen.
D. Blijkbaar toch niet de juiste groepering want ondanks het ontbreken van overtolligheden veel te groot. Ontwerper blijkt in het geheel niet te kunnen profiteren van de aardige elementen die in

- zijn voorstel aanwezig zijn en maakt van zijn jeugherberg een dor gezicht.
281. 2175 m².
B. Ligging van de woning maakt controle onmogelijk. Scheiding slaappalen jongens en meisjes goed maar waarom liggen die ruimten zoo onregelmatig en is alles zoo hokkerig. Combinatie trekkerskeuken en dienkeuken onjuist.
C. Het bijschrift geeft aan „betongeraamte“. Uit de tekening blijkt dat de ontwerper geen notie heeft van hoe men een skeletbouw ontwerpt, wat zelfs een skeletbouw is.
D. Bij zulk een verkeerde opvatting van de constructie is elke verdere beschouwing van het ontwerp zinloos.
287. 2785 m².
B. Verlichting keuken zeer onvoldoende. Woonkamer te veel geïsoleerd. Slaapverdieping onjuist ingedeeld, w.c. in bufferzaal geheel ontoelaatbaar. Stelselloos.
D. Het weinig begrip dat uit den planopzet spreekt komt ook in de dorre gevels tot uiting.
289. 2924 m².
A. Gebouw beter naar de wegzijde verschoven. Keuken ligt op het gunstigste punt, waardoor dagverblijf is uitzicht beleefd word.
B. De volstrekte isolatie van de woning wijst op gebrek aan inzicht wat de herbergouders in de jeugherberg betekenen. Bufferzaal heeft geen andere verbinding met de toiletten dan over de gang. Verlichting van de bovenverdieping in het algemeen gebrekkig vooral van de bufferzaal en de „zieken“kamer.
C. Opvangen muur van jongensslaapzaal onverantwoord. Kapconstructie??
D. Enorme ongebruikte kapruimte. Ontwerper heeft blijkbaar nooit een rieten dak gemaakt. En dan heeft hij daarmee en met de onnoodig zware schoorsteenen zijn stug ontwerp willen redden.
314. 2100 m².
Zelfs de opgegeven inhoud is heelemaal foutief.
333. 3003 m².
A. Ligging van de rijwielbergplaats niet gunstig, t.o.v. dagverblijf.
B. De symmetrische opzet is hier zinloos daar er in de slaapverdieping niet van geprofiteerd is hetgeen toch voor de hand lag. Indeling van deze verdieping volkomen fout.
C. Als ontwerper eens een doorsnede over zijn slaappalen geteekend had dan zou hij gezien hebben tot welk onbevredigend geheel zijn laag beginnende kappen aanleiding geven.
- 333,1. 2150 m².
A. Goed. Rijwielbergplaats is beter aan de andere zijde van het pad te projecteren.
B. Plan bovenverdieping niet goed. Scheiding en controle onmogelijk. Woning met aparte hal veel te geïsoleerd. Ontwerper heeft zich niet in de positie der herbergouders ingedacht. Stelselloos.
C. Klaarblijkelijk is dit plan bedoeld als skeletbouw. Evenwel ontbreekt de noodige regelmaat van plaatsing der kolommen zoo dat van de voorgestelde constructiewijze niets terecht komt en overal complicaties ontstaan.
D. Ook uit de gevels blijkt dat de ontwerper zich in het geheel geen rekenschap geeft hoe het gebouw geconstrueerd moet worden. Daar helpen geen schaduwrijke boomen aan.
- 333,2. 2600 m².
A. Niet goed.
B. Ligging bufferzaal ten eenenmale onjuist. Waschlokalen enz. overdrenv groot. Vensters in de slaappalen ontoereikend en onaangenaam.
C. Zwaar.
D. Natuurlijk kan een architect een goede oplossing van het programma geven door de gevraagde ruimten op elkaar te stapelen in plaats van naast elkaar te schikken en dan ondanks de meerdere verdiepingen toch een economisch plan van een karakteristieke jeugherberg verkrijgen, maar dit ontwerp heeft alle nadelen van hoogen en lagen bouw te samen en is met zijn zware massiviteit in het geheel geen jeugherberg.
- 333,3. 2053 m².
B. Plan slecht, vooral de bovenverdieping. Aparte eetzaal niet gevraagd, w.c.'s boven vergeten. Scheiding onmogelijk.
C. Slecht.
D. Het gehele ontwerp getuigt van een verregaand gebrek aan toewijding en vakkennis.
- 333,4. 3570 m².
333,5. 3000 m².
Om nu eens niet aldoor van te hoge bouwkosten te spreken; heeft ontwerper zich wel een oogenblik ingedacht welk een staf van personeel noodig zou zijn voor het schoonhouden van de door hem voorgestelde gebouwencomplexen? Dat kunnen die arme herbergouders met een beetje behulpzaamheid van de gasten toch niet af. Die gasten zouden dan den heelen dag niet wegkomen. Beide plannen economisch

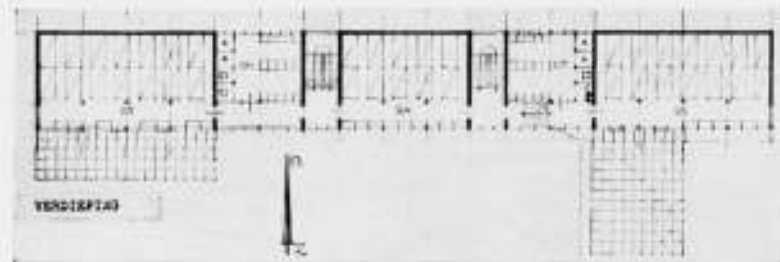
- volstrekt onverwezenlijkbaar. In beide plannen ligt de bufferzaal verkeerd.
Varianten maken is nuttig indien de ontwerper de opgave op verschillende wijze tracht te benaderen, stelselmatig de verschillende mogelijkheden aangeeft, evenwel deze ontwerper tracht de opgave niet te benaderen, daar hij den geest van de opgave volstrekt niet begrepen heeft. Hij geeft geen mogelijkheden maar economische onmogelijkheden en van stelselmatigheid is ook geen sprake daar de varianten volstrekt willekeurig genomen zijn.
352. 2100 m².
B. Woning te veel geïsoleerd van keuken en slaapafdeling. De vijf traparmen had ontwerper kunnen beperken tot drie. Door de bufferzaal tusschen de slaappalen te leggen had hij een geheele waschgelegenheden kunnen uitsparen. Toegang tot de slaappalen door de nauwe waschlokalen en langs de w.c.'s ongewenst. Ligging van de entree ongunstig. Van dagverblijf evenzoo.
C. Waarom niet een gewoon kapje op de zolderbalklaag geplaatst?
D. Het streven naar economie is te waardeeren maar het plan getuigt en in zijn opzet en in zijn aspect van onvoldoende bekwaamheid.
356. 2620 m².
A. Beter ware terugschuiven van het gebouw naar het NW. De woning is onaangenaam georiënteerd.
B. Plan zeer weinig eenvoudig. Het bovenleggen van dagverblijf en keuken is hier geenszins opgelost. Zoo is de verbinding woning-herbergkeuken slecht, de ligging van toilet-meisjes in het dagverblijf volstrekt ontoelaatbaar. Ook de indeling van het dagverblijf is niet aangenaam (plaats haard). De slaapverdieping is wat betreft de ligging van de drie hoofdslaappalen goed.
C. De enkelvoudige betonafdekkingen zijn onvoldoende.
D. Het geheel is ook uitwendig verward en verbrokken.
357. 3380 m².
A. De situatie is niet gelukkig en zonder eenig overleg aangenomen, ook niet door verschuiven van het gebouw afdoende te verbeteren.
B. Plaats van de bufferzaal niet goed opgelost. De plaatsing der bedden voor de ramen is verwerpelijk. Lange smalle gangetjes. Ligging trekkerskeuken verkeerd.
C. Zijn de 25 m lange raamreeksen betonkozijnen of is alles maar gebouwd op houten kozijnen en de enkele stukjes metselwerk?
D. Hoewel de gevels ondanks het vooropgestelde landhuiskarakter een te apprecieeren regelmaat vertoonen vervalt deze waardeering toch weer indien men bedenkt dat die regelmatige raamreeksen constructief onverantwoord zijn en onder de kap een volstrekt onvoldoende verlichting veroorzaken.
358. 2686 m².
A. Plaats rijwielstalling t.o.v. dagverblijf dom.
B. Toegang dagverblijf niet gelukkig. Indeling verdieping fout. De bufferzaal is zoo gelegen dat de trapplaat geen zin meer heeft, terwijl ze een aparte waschruimte moest krijgen die niet verlicht en eventueel is. Bufferzaal pal op het noorden. Onderling inlij van de slaappalen is ongewenst. Trappenhuis donker. Ventilatie en verlichting der slaappalen door de lage raampjes onder het overstekende riet onvoldoende.
D. Constructie der kap zal slap worden.
D. Bedoeld als landelijk maar in werkelijkheid dood.
359.
A. Hofje zinloos. De rijwielbergplaats ligt op den besten kant.
B. Ondanks den grooten inhoud zijn de ruimten toch geen van alle meer dan strikt noodig. Het dagverblijf ligt weliswaar op het zuiden maar heeft alleen aan de wegzijde behoorlijk uitzicht. De ramen aan het zuidelijke terras zeer onaangenaam. De verbinding van de jongensslaapzaal met de waschgelegenheden over de gang is ontoelaatbaar. De twee groepen toiletten j. waren hier samen te vatten. Ook de bovenverdieping is niet geslaagd. Onderling inkijken en aparte waschgelegenheden noodig bij de bufferzaal.
C. Constructief weinig eenvoudig.
D. Kapvormen gezocht en onaangenaam.
371. 2500 m².
A. Oriëntering juist maar de ligging van het gebouw op het terrein is niet overtuigend. Door omwisseling O-W zou het dagverblijf belangrijk aan uitzicht hebben gewonnen.
B. De bovenverdieping is voortreffelijk opgelost. Het geheele plan zou evenwel 20% kleiner genomen kunnen worden indien uitgegaan zou worden van een normale bedmaat van 0,80 bij 1,90 in plaats van de luxeledikanten van 1 m bij 2 m. Het benedenplan is niet van de zelfde klaarheid (onnoodige dubbele gang, kolenbergplaats).
C. Ontwerper heeft ernstig gezondigd tegen het beginsel van elken skeletbouw door de betonkolommetjes in de woning willekeurig een meter te laten verspringen. In detail ziet de constructie er technisch onverantwoord uit (enkelvoudige betonafdekking van de slaappalen,

JEUGHERBERG No. 371 PLATTEGROND VERDIEPING

- terrassen even hoog als de vloeren, afmeting van consoles aan de gewapend beton balken).
D. De ontwikkeling van het bouwen in de laatste 10 jaren heeft overtuigend genoeg bewezen dat formeele „nieuwe zakelijkheid“, waarvan dit ontwerp in zijn uitwendigen vorm getuigt, volkomen onzakelijk is. De theorie van de indeling der bovenverdieping is zeer zakelijk en daardoor charmant. De zakelijkheid van het uitwendige is slechts theorie en daardoor dor.
414. 2600 m².
De opgave was verre boven de krachten van den ontwerper. Het ontwerp is daardoor volkomen onrijp.
A. Bij het vaststellen der ligging van het gebouw is niet gedacht het terrein zooveel mogelijk bij het dagverblijf met warande te betrekken.
B. De afmetingen van de slaappalen volkomen ondoelmatig genomen. Ligging bufferzaal verkeerd. Verlichting waschlokalen.
C. Constructie getuigt van volstrekt onvoldoende vakkennis.
- 414,1. 3000 m².
Een eigenaardig voorstel met zijn groote omsloten plaats; daarvan zou bij juiste uitwerking iets van te maken zijn indien niet de extra bouwkosten van een dergelijk economisch niet te verantwoorden geval zulks niet bij voorbaat onmogelijk maakten.
B. Keukenafdeling in afwijking van het programma (trekkerskeuken). De verbindingen op den beganen grond zijn slecht. De slaapverdieping hoewel verre van beknopt is inderdaad goed. De verbindingdeur van de bufferzaal is een aardige vondst.
C. Een niet verantwoorde en ook niet te verantwoorden combinatie van staal- en gewapend beton skeletbouw.
D. Een decor, geen bouwwerk, laat staan een jeugherberg.
420. 2225 m².
A. Terras op het N en langs de terreinscheiding bedenkelijk.
B. Ingang met „entree“, gang hall noodeloos ingewikkeld en zonder dat de ruimte ervan tot haar recht komt. Woning geheel geïsoleerd boven onjuist.
C. In de 2 verdiepingen staat zowat geen muur boven elkaar.
D. De hemel beware ons voor deze N.Z. Bij het tekenen van de jalouzierampjes heeft de ontwerper even nattigheid gevoeld, dat zijn ramen niet open konden. Bij een volgende ontwerpstudie zouden in plaats van plattegronden en gevels alleen balklagen en raamconstructies gevraagd moeten worden.
428. 2500 m².
A. Ontwerper heeft niet geprofiteerd van het uitzicht over de heide.
B. Toiletten in dagverblijf ingebouwd hinderlijk. Ligging van de bufferzaal niet goed; indien deze door jongens gebruikt wordt, moeten deze om zich te gaan wassen het heele gebouw door, bovendien is het een matig genoeg op dit vlietinkje te slapen.
C. Kapconstructie fout. Borstwering aan twee kanten vrij boven het plat is moeilijk droog en heel te houden.
D. Opgave ging in alle opzichten verre boven de krachten van den ontwerper.
444. 2400 m².
A. De goede kwaliteiten van de situatie zijn door den vooropgezette planvorm in de knel geraakt.
B. De bovenplattegrond is in beginsel zeer aardig gevonden, de ziekenzaal ligt echter te veel buiten bereik terwijl de bufferzaal op het NW slecht georiënteerd is. Ook het dagverblijf is danig in de verdrukking gekomen, zoowel door de plaatsing van de entree als door den driehoekigen vorm met de kleinste punt naar het Z. gekaerd. De verbinding woonkamer-keuken is veel te omslachtig.

- C. De overspanning van het dagverblijf is niet duidelijk. De slaapzalen zonder dubbel plafond zijn ongenietbaar.
D. De gevels hebben even weinig verdienste als pretentie.
462. 1796 m², zie onder hoofdstuk III.
472. 2455 m².
A. Ligging en oriëntatie zeer goed.
B. Plan in de opvolging der ruimten wel begrepen, de uitwerking laat echter op veel punten te wensen. Ligging der closets in het midden van het gebouw zonder ventilatie; ligging van de reservezaal (kleine) die alleen voor meisjes bruikbaar is, overmatig en onnodige gangruimte.
D. Ontwerper heeft getracht door accenten, als gemetselde bloembalk-balustrades en looze schoorsteenen, het uitwendige interessant te maken. Heeft intusschen de „Gevelarchitectuur“ van de laatste tien jaren nog niet afdoend bewezen, dat dat toch op niets uitdraait?
473. 2150 m².
A. De situatie ware te verbeteren door het gebouw langs de noordelijke terreingrens te leggen.
B. Ondanks de twee trappen is de onderbrenging van de 3 slaapzalen stelselloos. Meisjeslaapzaal door inbouw van de trap verknoeid. WC in ziekenkamer ongewenscht, evenzo WC van de woning. Controle moeilijk. Een warande van 4,50 m² voor 50 gasten ???
C. Kapconstructie slap.
D. Het stelsellooze in de organisatie van het plan komt ook in het uitwendige tot uiting: enerzijds een angstvallig vastklemmen aan primitieve vormen, anderzijds een moedwillig handhaven van complicaties.
498. 2880 m².
A. Veel terrein in beslag genomen, maar gebouw overigens bekwaam gesitueerd.
B. Plan wijdloopig ondanks sommige betrekkelijk benauwde ruimten (meisjeszaal). Veel verloren gang- en halruimte. Woonkamer te ver van keuken. Combinatie van jongens toiletten was hier door het beneden liggen der slaapzaal mogelijk geweest. Boven vereischt bufferzaal een aparte waschgelegenheid, deze is niet in verhouding met de overige. Ventilatie en verlichting slaapzalen totaal onvoldoende. Meisjeszaal in de kap te klein voor bedden twee hoog als aangegeven.
B. Het hele repertoire van de quasi-landelijkheid: lage raamrijen met kleine ruitjes, rieten daken met bulrige ruggen en lage druipkanten wordt hier uitgespeeld. De commissie hoopt maar dat een eventuele jeugdherberg-opdrachtgever zich niet zal laten verleiden door deze al te nadrukkelijke landelijkheid, en licht en lucht in het gebouw zal eischen en geen slaapzalen onder de kapschuin te zal gedoogen. En dat niet alleen voor de lichamelijke gezondheid van de gasten, maar ook en vooral voor hun geestelijke.
513. 2415 m².
A. Terrein volledig in beslag genomen en door de vleugelbouwen verbreekd. Ligging dagverblijf aan den rand van het terrein ongunstig.
B. Ontwerper legt alle ruimten begane-gronds waardoor het plan zeer wijdloopig en kostbaar per m² wordt. De symmetrie kon door de bufferzaal c.a. niet worden doorgevoerd en leidde tot afzonderlijke toilettruimten en onvoldoende scheiding. Ligging keuken t.o.v. dagverblijf te ver. Controle onvoldoende.
C. De constructie is niet verantwoord vooral in verband met de lange raamreeksen en de tot 4 m grote overstekken.
D. Dit plan is wel in een sympathieken geest t.o.v. de jeugdherberg-gasten opgezet maar alles is zoo vaag op 1 à 200 geteekend en zit vol dingen die constructief niet verantwoord zijn, waarbij niet uit te maken valt of ze echt of slechts decoratief bedoeld zijn. En daarbij getuigt het sterk van een gemis aan zin voor de realiteit van de opgave.
521. 1818 m².
B. Toiletten uitkomend in dagverblijf ontoelaatbaar. Woning ligt te ver van de keuken en voor de controle ongunstig. Bufferzaal alleen voor meisjes te gebruiken ???
C. Kapconstructie en zolderbalklaag ??? Kozijnen van meer dan 3 m breedte?
D. Organisatie van het plan niet goed wegens positieve fouten. Uitwendige niet goed wegens het ontbreken van positieve kwaliteiten.
526. 2130 m².
B. Bovenverdieping is onberispelijk. Lichttoetreding slaapzalen zonder noodzaak onvoldoende genomen. Benedenverdieping door de willekeurige ligging van dagverblijf wat onbepaald. Open verbinding dagverblijf en lange gang in verband met verwarming foutief en voor de ruimte hinderlijk. Terras met warande achter den schoorsteenwand twijfelachtig. Woning te veel geïsoleerd.
D. Dit sympathieke ontwerp, een van de weinige met een principiële en consequent doorgevoerde oriëntering van de slaapzalen op het zuiden had bij nadere bestudeering aanzienlijk kunnen winnen. Door

JEUGDHERBERG No. 526 PLATTEGROND VERDIEPING

- de terreinstrook langs de lange gang als terras te behandelen en zodoende deze bij de gangruimte te betrekken, zou de gangruimte bij de verblijfruimte betrokken zijn. Ook ware de plaats van het dagverblijf in verband te brengen met het verspringen van de vierhoogte.
555. 2244 m².
A. Gebouw ware beter meer westelijk te plaatsen.
B. Ligging van de woonkamer te ver van keuken. Slaapverdieping foutief daar alle j. en m. over het eene portaal moeten om zich te wassen. Door de ligging van de bufferzaal is dit niet te verbeteren.
C. Kapaanzet foutief. Balkon en warande vlak boven elkaar zonderling.
D. Ontwerper onthoudt zich prijzenswaardig van alle buitensporigheden in het uitwendige maar blijkt, evenals dit in de samenstelling van het plan en constructie tot uiting komt, niet de vereischte bekwaamheid te bezitten.
- 555,1. 1730 m².
A. Situatie door de ligging van het dagverblijf niet gunstig. Wie legt nu een bergplaats op den mooiste hoek van het gebouw?
B. Rangschikking der slaapzalen goed, evenwel zonder controle terwijl de toegang over het portaal niet voldoende gescheiden is. Toiletten begane grond te klein.
C. Siegwart balken van 8 m lengte bestaan niet en indien ze bestonden was de aangegeven constructiewijze nog niet de juiste eenvoudigste en goedkoopste.
D. Constructief niet verantwoord, het geheele plan niet verantwoord!
578. 2900 m².
A. Terrein te veel verdeeld. Oriëntering juist.
B. Plan heeft in hoofdopzet wel verdienste, behalve dan de veel te groote afmeting. De woning ligt te veel geïsoleerd terwijl anderzijds de woonkamer geheel onvrij is.
C. Toren is niet ondervangen.
D. Die monumentale toren wijst toch wel op een algeheel onjuiste opvatting van de opgave „Jeugdherberg“.
625. 3600 m².
Zie onder hoofdstuk III.
666. 4346 m².
Inhoudsrecord.
Dit ontwerp heeft niets met een jeugdherberg te maken. De commissie kan dit overdadig groot opgezette ontwerp dan ook niet als zodanig beoordelen omdat de maatstaven die zij aanlegt, verband houden met het gebruik van het gebouw en het leven daarin, hier bij voorbaat zinloos zijn. Bij zulk een principiële verkeerde opzet zijn de grove fouten van een nagenoeg onverlichte hall en een bufferzaal die door haar ligging en door het ontbreken van een waschgelegenheid c.a. onbruikbaar is, slechts nietigheden. De commissie acht dit overigens zorgvuldig geteekende ontwerp het treffendste voorbeeld van hoe alle werk en toewijding er aan besteed, volstrekt nutteloos is indien de ontwerper zich niet tevoren rekenschap geeft van den aard van de opgave.
- 666,1. 2100 m².
A. Opzet veel te gecompliceerd en wijdloopig, daardoor blijft er van het terrein niets over.
B. Ligging dagverblijf op de verdieping in dezen vorm ongewenscht. Dakterrassen in dezen vorm onbruikbaar en zinloos. Dubbele trap naar bufferzaal niet doordacht. Ligging van de slaapkamers van herbergouders bij ingang en toiletten ongewenscht. Controle onmogelijk. Door den wijdloopigen bouw veel duurder dan de kleine inhoud zou doen vermoeden.
Ondanks den schijn van bestudeerdheid (zie de theoretische bijdrachten) volkomen onrijp.
693. 2535 m².
A. Situatie is zeer goed hoewel geen rekening gehouden is met het hoogteverschil.
B. Plan is door alles begane gronds onder één kap te bergen vrij groot van inhoud geworden. Ligging van de woonkamer t.o.v. keuken enz. en voor controle zeer juist. De slaapafdeling is door onvoldoende scheiding ten eenenmale niet te aanvaarden. Een der slaapzalen en de bufferzaal liggen pal op het noorden. Bovendien is de verlichting en

- ventilatie der slaapzalen volstrekt onvoldoende. Ook de entree zal donker zijn.
D. De eenvoud van opzet en constructie, die hier gelukkig vrij van geprostitueerde landelijkheid is, doet sympathiek aan.
713. 2300 m².
A. De situatie ziet er verzorgd uit; toch rijst de vraag of het niet beter was geweest het terreingedeelte bij het dagverblijf meer als hoofdzaak te beschouwen in plaats van den voortuin. De scheiding van voor- en achtertuin is niet juist.
B. Ingang met veel verbroke halruimten. Warande met het trape is veel te klein voor 50 gasten. Controle op bovenverdieping? Bufferzaal vereischt aparte toiletafdeling.
D. Hoewel de kapvorm bescheiden is, is het geheel door den weinig eenvoudigen planvorm met veel aanbouwtjes, sprongen e.d. niet eenvoudig geworden. Waarschijnlijk wilde de vakkundige ontwerper hierdoor de droogheid van het uiterlijk ontloopen, helaas te vergeefs.
714. 1840 m² zie onder hoofdstuk III.
717. 2315 m².
A. Accoord.
B. Bovenverdieping wel ordelijk maar het samenbrengen van de slaapzalen op een beperkt portaal zonder controle mogelijk is toch wel bezwaarlijk. Balcons ontbreken bij de slaapzalen.
C. De losse kap op den muur zal slap zijn en extra moeilijkheden geven daar de asverdeeling in voor- en achtergevel niet klopt.
D. De lage kapaanzet die hier klaarblijkelijk voor de goede verhouding is voorgesteld belemmert een goede toetreding van licht en lucht op de slaapzalen (bovenkant vensters 1.90 boven den vloer). Een jeugdherberg is nu eenmaal niet een Larensch landhuis van anno negentienhonderd zooveel. De eischen, die een jeugdherberg stelt, moeten aanvaard worden, zooniet dan komt er of een onbruikbaar bouwwerk of een karakterloos compromis.
718. 2300 m².
A. Tegen de afzonderlijke toegang van de rijwielen bestaan praktische bezwaren.
B. Gezien de ruimte van de bovenhall was hier een geheel gescheiden toegang met twee trappen tot de verdieping mogelijk geweest. Dan was de scheiding en controle mogelijk geweest. Waartoe die toren???
730. 3210 m².
A. Rijwielbergplaats onjuist gelegen.
B. Grondvorm verbreekd en stelselloos. Hall onvoldoende verlicht. Verspreiding slaapzalen onjuist oneconomisch, scheiding en controle onmogelijk. Het gemeenschappelijk balkon van meisjes- en bufferzaal is als een uitdaging.
D. Door den willekeurigen planvorm is de kap veel te gecompliceerd. Een nokhoogte van 13 m voor een gebouw met een verdieping is dwaasheid. De inhoud is dan ook veel te groot. De smalle ramen in de slaapzalen, hoewel te motiveeren in verband met de plaatsing der bedden, zullen toch niet aangenaam in deze lokalen zijn.
733. 1880 m² zie onder hoofdstuk III.
763. 1949 m².
A. Accoord.
B. Als de bufferslaapzaal door jongens gebruikt wordt moeten deze het geheele gebouw door om zich te gaan wassen. Urinoir in deze slaapzaal op zijn minst genomen onsmakelijk.
D. Door het onderbrengen van de meisjeslaapzaal en de bufferzaal onder de kap worden deze ruimten minderwaardig (benauwd en donker). Zulk een moedwillig offeren van de bruikbaarheid van 60% der gevraagde hoofdruimten aan een vooropgesteld „landelijk“ aspect is van den ontwerper een principiële fout, die helaas meer door architecten gemaakt wordt, waar tegen niet sterk genoeg geprotesteerd kan worden.
777. 2638 m².
A. Rijwielbergplaats niet goed gelegen t.o.v. ingang. In deze ligging ver van de monumentale hoofdentree in de as komt direct een gemis aan inzicht in een jeugdherbergbedrijfe aan den dag, dat ook blijkt uit den geheelen opbouw.
B. Woning te veel geïsoleerd. Trekkerskeuken kan niet tevens dienkeuken zijn. Bufferslaapzaal maakt een aparte waschgelegenheid o.a. noodig. Controle??
D. De orde van dit ontwerp houdt meer verband met de denkbeeldige assen dan met het bedrijf van een jeugdherberg, is dus niet anders dan formeel. De „Nieuwe Zakelijke“ „Vormenspraak“ dito dito.
- 777,1. 1375 m² zie onder hoofdstuk III.
- 777,2. 2500 m².
B. De bovenverdieping is verdienstelijk opgelost. De scheiding had nog verder doorgevoerd kunnen worden door ook den ondersten trap-arm dubbel te nemen. De drie bovenste treden komen overigens in het plafond van de keuken zonderling uit. Het benedenplan bevat teveel hall- en gangruimten. Het dagverblijf is door zijn indeeling niet

- prettig in het gebruik. De woning is te ver van de keuken en te veel geïsoleerd.
C. Er staat zoowat geen muur op elkaar.
D. Een zeer heterogeen ontwerp. Zelfbeperking in uitwendige vormen mag nog niet leiden tot onverschilligheid.
- 777,3. 2500 m².
A. Situatie te wijdloopig.
B. Planeischen niet voldoende begrepen. (Ligging meisjeszaal achter de algemeene garderobe, ligging van de jongenslaapzaal t.o.v. waschgelegenheid, onjuiste plaatsing van bufferzaal. Afstand woonkamer en keuken). Het terras ligt niet juist. De verlichting en ventilatie der slaapzalen is totaal onvoldoende.
C. Constructie niet voldoende verantwoord.
D. De primitiefheid van het uitwendige is meer gecultiveerd dan echt.
- 777,4. 2550 m².
B. Bovenverdieping is geheel onjuist (scheiding?) Wat voor gedachten heeft ontwerper gehad toen hij het terras voor de drie slaapzalen aanbracht?
D. Onherbergzaam.
- 777,5. 2290 m².
B. Woonkamer ligt t.o.v. keuken veel te ver. Controle boven en beneden onmogelijk. Keuken niet goed van vorm en verlichting. Bufferslaapzaal geheel onjuist gelegen. Verlichting slaapzalen totaal onvoldoende. De kapschuinen in de bufferzaal geven moeilijkheden.
C. Muur jongenslaapzaal boven de fietsenstalling onjuist. Aanzet kap zal hooger genomen moeten worden.
D. Pionier van de geslotenheid. Maar die zorgvuldig gekweekte geslotenheid leidt tot onvoldoende licht en lucht voor de gasten.
778. 1790 m².
B. De scheiding van de twee slaapzalen is onvoldoende. Waar moeten de gasten van de bufferzaal zich wassen?
C. Lage kapaanzet geeft constructieve moeilijkheden.
D. Ondanks de bovengenoemde bezwaren, een met zorg en zin voor verhouding geteekend compromis tusschen een „Larensch“ landhuis en een jeugdherberg. De typische bezwaren verbonden aan het toepassen van een bepaald gebouw-cliché voor een geheel ander gebouwentype heeft ontwerper vrijwel weten te overwinnen, maar een compromis blijft het.
797. 3100 m².
A. Toegangen tot het gebouw en de rijwielberging onjuist.
B. Groote hall vrijwel onbruikbaar. Plan verdieping volkomen onbeheerscht. De toegang tot de bufferzaal bederft de overigens goed bedoelde scheiding van jongens- en meisjeslaapzalen. Plaatsing van de bedden voor de vensters slecht.
C. Kapconstructie voor zoover aangegeven te slap om overeind te blijven. De meeste muren op de verdieping zweven.
D. Zoowel de opzet in het algemeen en de constructie, als het uitwendige laten zien dat de opgave de krachten van ontwerper verre te boven zijn gegaan.
931. 2600 m².
A. Situatie is wel bruikbaar maar uit den aard der zaak voegt zich het groote vierkante gebouwenblok slecht op het terrein. Het plaatsje achter het gebouw zal een echte rommelhoek worden.
B. Ligging woning voor controle te veel geïsoleerd. Plan in de opeenvolging en aansluiting der ruimten wel goed, alleen buiten verhouding. Bovenverdieping in opzet zeer goed. Verlichting en ventilatie der slaapzalen echter onvoldoende en onaangenaam.
C. Het terugspringen der kap geeft onnodige complicaties in de constructie. Onverantwoord zijn de verlaagde afdekkingen van douches en w.c.'s (bevriezen).
D. Bleek ontwerper in zijn plans wel in staat de vrij strenge eischen van het programma, althans voor zoover het de organisatie voor het gebruik betreft, te kunnen realiseren, in het uitwendige, waar het meer op ordens dan op organiseren aankomt blijkt de opgave boven zijn macht. Door het vooropstellen van een uitdrukkelijk symmetrisch uiterlijk op een plan dat op den beganen grond in het geheel niet symmetrisch is, heeft de ontwerper zich bovendien in moeilijkheden gestoken.
938. 2440 m².
A. Voor de situatie ware het beter het gebouw evenwijdig aan de hoogtelijnen te leggen.
B. Bij economisch gebruik van de ruimte in de slaapzalen was het mogelijk geweest alle drie slaapzalen in juist verband naast elkaar aan de oostzijde te leggen en ook de waschgelegenheden c.a. hun juiste plaats te geven. Nu is het plan van de bovenverdieping onbruikbaar. Licht en lucht in de slaapzalen schaarsch.
C. De voorgestelde breede raampennanten zijn geheel in strijd met het systeem van skeletbouw.

D. Het streven de geheele opgave in een zeer eenvoudigen grondvorm en doorsnede te verwezenlijken is sympathiek maar ontwerper mist zin voor vorm en samenstelling en mist de gave door beknoptheid en consequentie den eenvoud tot iets meer te maken dan armoede.

981. 3590 m².

A. Door de situatie profiteert ontwerper in het geheel niet van het uitzicht over de heide. Rijwielberging ligt te ver in de heide.

B. Ondanks symmetrie is het plan in het geheel niet ordelijk. Hall is donker. Ligging der bufferzaal maakt plan der bovenverdieping onbruikbaar.

C. Borstweringen boven het plat wateren veelal in.

D. Opgave boven de krachten van den ontwerper.

987. 3325 m².

A. Het terrein wordt door de ligging van het gebouw te veel verbrokkeld.

B. Het plan is wijdoopig en oneconomisch. Hall donker. De bufferzaal ligt niet juist, daardoor is de verdieping niet bruikbaar. In slaapzalen van de gegeven afmeting zet een handige herbergvader de ledikanten niet op elkaar. Woning veel te ver van de keuken, controle op verdieping onmogelijk.

C. Kapconstructie is ingewikkeld en slap.

D. Dit ontwerp is wel met toewijding gemaakt, maar het lag verre boven de macht van den ontwerper.

999. 2400 m².

B. Terwijl het plan begaan grond wel goed in elkaar gezet is, is de verdieping niet bruikbaar doordat de ligging van bufferzaal en ziekenkamer en der toiletten de scheiding van de beide traparmen volkomen te niet doet. Indeling van de jongens- en meisjeslaapzalen met de bedden twee hoog voor de ramen slecht, ventilatie en verlichting beslist onvoldoende. Ook de ligging van de slaapkamerramen t.o.v. elkaar, (inkijk op balkon).

C. Ondanks te verwachten complicaties is van de kapconstructie niets aangegeven.

D. De gezochte schiefe toeloope kapvormen zullen een even groven en banalen indruk geven als thans de teekenwijze van dezen ontwerper.

V. SLOTWOORD.

Aan het einde dezer afzonderlijke beschouwingen nog enkele algemeene opmerkingen.

Het heeft de commissie ten eerste verheugd dat deze ontwerpstudie in zoo breede kringen belangstelling heeft gehad. Het is duidelijk dat de inzendingen afkomstig zijn van twee categorieën inzenders, hoewel uit den aard der zaak de commissie, bij algeheele onbekendheid met de ontwerpers, de begrenzing dezer categorieën onbekend was. De groote meerderheid der ontwerpen leek haar afkomstig te zijn van jongere bouwkundigen, die deze gelegenheid aangrepen om volgens een vrij nauwkeurig vastgesteld programma een ontwerp te maken, dat beoordeeld zou worden. De commissie hoopt, hoewel zij overtuigd is natuurlijk lang niet elken inzender tevreden te hebben gesteld, den ontwerpers met hare beoordeeling van dienst te zijn geweest.

Een ander deel der inzendingen was klaarblijkelijk afkomstig van architecten die zich tot de opgave als zodanig aangetrokken hebben gevoeld en met hun ontwerp wilden bijdragen tot de studie van de mooie en in den grond der zaak nieuwe opgave van de jeugdherberg. Aan deze inzenders wil de commissie een woord van dank voor hun medewerking richten. Moge de redacties van de afzonderlijke beoordeelingen wat al te zuur uitgevallen zijn en wat al te zeer het licht doen vallen op de tekortkomingen, zeker is het dat op de 268 teekeningen waaruit de geheele inzending bestond, tal van oplossingen van bij den bouw en inrichting van jeugdherbergen zich voordoende moeilijkheden voorkomen, oplossingen die bij de stichting van nieuwe jeugdherbergen van groote waarde zullen blijken.

De Commissie van beoordeeling:

A. BOEKEN.

P. ZANSTRA.

Ir. H. T. ZWIERS.

21 November 1932.

Afschrift.

Amsterdam, 23 November 1932.

AAN ZIJNE EXCELLENTIE DEN MINISTER VAN FINANCIEN.

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten B.N.A., dat het vernomen heeft, dat de Rijksgebouwendienst voor een gebouw voor den Rijks-

telefoon dienst te IJmuiden een opdracht heeft verstrekt aan een particulier architect;

overwegende, dat hieruit blijkt, dat de Rijksgebouwendienst van meening is, dat gebouwen voor den overheidsdienst bestemd, ook naar ontwerpen en onder toezicht van particuliere architecten kunnen worden gebouwd;

van oordeel, dat het optreden van particuliere architecten naast den Rijksgebouwendienst ten eerste zal kunnen bijdragen om ook in de architectuur van de openbare dienstgebouwen de vele stroomingen in de hedendaagsche bouwkunst tot hun recht te doen komen;

overwegende voorts, dat voor het beoordeelen van de resultaten, welke met een dergelijke werkwijze zouden zijn te verkrijgen, het in elk geval noodig zal zijn nog eenige bouwwerken, zoo mogelijk bestemd voor verschillende diensten, te doen uitvoeren naar ontwerpen van particuliere architecten, waarbij vooral de keuze der daartoe aan te wijzen architecten zeer nauwkeurig overwogen zal dienen te worden;

neemt de vrijheid Uwe Excellentie te verzoeken haar aandacht hierbij te vestigen op de „Commissie van Voorlichting" van den B.N.A., die, desgevraagd, gaarne adviezen uitbrengt over de keuze van een architect, onder waarborgen van strikte onpartijdigheid ten aanzien van bepaalde bouwkunst-uitingen en waarvan ook de Heer Ir. G. C. Bremer, Rijksbouwmeester, meermalen lid is geweest.

Met verschuldigde gevoelens,

Het Bestuur van den B.N.A.

Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

Voorzitter.

Ir. A. J. VAN DER STEUR, Secretaris.

Afschrift.

Amsterdam, 19 November 1932.

AAN BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN 'S-GRAVENHAGE.

Edelachtbare Heeren,

Naar wij met genoegen hebben vernomen, is het rapport van de Commissie voor den opbouw van 's-Gravenhage kortelings gereed gekomen.

In verband daarmee neemt ons Bestuur beleefd de vrijheid Uw College te verzoeken het rapport ten spoedigste te doen publiceren, met het oog op de groote algemeene belangen, die daarbij zijn betrokken.

Met verschuldigde gevoelens,

Het Bestuur van den B.N.A.

Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

Voorzitter.

Ir. A. J. VAN DER STEUR, Secretaris.

VOORDRACHT VAN Ir. S. VAN RAVENSTEYN OVER DEN INVLOED VAN HET GEWAPEND BETON OP DE VORMING DER NIEUWE ARCHITECTUUR.

Op Woensdag 14 Dec. 1932, te 14½ uur, zal Ir. S. v. Ravensteyn voor de Betonvereniging een voordracht met lichtbeelden houden over: „Invloed van het gewapend beton op de vorming der nieuwe architectuur", in gebouw „Industria", Vijgendam te Amsterdam. De leden van den B.N.A. hebben toegang tot deze voordracht.

LUDWIG HOFFMANN †

Prof. dr. Ludwig Hoffman, stadsarchitect en cereburger van Berlijn is, 80 jaar oud, overleden.

Ludwig Hoffmann werd 30 Juli 1852 te Darmstadt geboren. Hij studeerde te Kassel en Berlijn. Als gemeentelijk bouwmeester van Berlijn heeft hij er van 1896 tot 1924 veel invloed uitgeoefend op het stadsbeeld. Groote bouwwerken in de historische richting zijn onder zijn leiding tot stand gekomen. Ook in Leipzig heeft hij gebouwd. Te Berlijn heeft men o.a. van hem het groote Virchow-ziekenhuis, het „Märkische Museum", het stadhuis, verschillende sanatoria. Hij leidde er na Messel's dood den nieuwen museumbouw. Hij schreef o.a. „Neubauten der Stadt Berlin".

H.J.I.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 35 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 3 DEC. 1932 No. 49

DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. Ledenvergadering (Najaarsvergadering) van den B.N.A. op Zaterdag 10 December a.s. des v.m. 10.30 uur te Amsterdam, in Arti et Amicitia, aan het Rokin hoek Spui.

AGENDA:

1. Opening.
2. Notulen. Zie vorig nummer.
3. Mededeelingen.
4. Ingekomen stukken.
5. Verkiezingen
  - a. lid van het Bestuur.
  - b. leden van de verschillende commissies van den B.N.A.
6. Benoemingen.
7. Begroting 1933.
8. Voorstel van het Bestuur om het contract met de firma Mouton en Co. betreffende de uitgave van het „Bouwkundig Weekblad Architectura" met 1 jaar te verlengen.
9. Verdere behandeling van het eindrapport Algemeene Regelen. A. R. 1932.
10. Algemeene Beschouwingen over de honorariumregeling van werk voor bouwondernemers. R. B. 1933.
11. Rondvraag.

De toelichtingen op de agenda-punten 5 b, 6 en 7, zullen in het begin van de volgende week in de aparte mededeelingen aan de leden worden bekend gemaakt.

Verkiezing van een lid in het Bestuur.

De volgende Kringen hebben kandidaten gesteld:

De Kring „Amsterdam" den Heer E. J. Kuipers.
De Kring „Haarlem" den Heer Ir. A. R. Hulshoff.
De Kring „Eindhoven" den Heer J. M. v. Hardeveld.
De Kring „Arnhem" den Heer Ir. Jan Gratama.
De Kring „Rotterdam" den Heer B. T. Boeyinga.
De Kring „Den Haag" den Heer J. M. v. Hardeveld.
De Kring „Maastricht" den Heer Pierre Cuypers.

Voor de definitieve candidaatstelling geldt de volgende bepaling: „De candidaatgestelden, welke binnen 3 dagen na deze publicatie niet schriftelijk aan het Bestuur te kennen hebben gegeven, dat zij geen candidaat wenschen te zijn, worden geplaatst op de definitieve kandidatenlijst, welke op de vergadering ter kennis van de leden wordt gebracht."

De architect en het werk voor bouwondernemers.

In verband met de behandeling van de R. B. 1933 op de a.s. Ledenvergadering van 10 December heeft het Bestuur aan eenige leden de volgende vraag voorgelegd:

„Om welke redenen en op welke wijze moet, meer dan tot nu toe, de architect betrokken worden bij de woningproductie, beschouwd uit een oogpunt van algemeen belang."

Hierop zijn de volgende antwoorden ontvangen:

Waarom de architect meer dan tot nu toe bij de woningproductie betrokken moet worden?

Wel, beziet en vooral bezoek de woningen in verreweg het grootste gedeelte der uitbreidingen van onze steden en landelijke gemeenten. Het antwoord zal zich vanzelf opdringen. Waar er uitzonderingen zijn, betreffen deze meestal vereenigingsbouw en een enkele maal het resultaat van een serieus samenwerken van bouwondernemer met architect. Verbetering in dezen toestand zal er slechts kunnen komen, als zij, die waarlijk architect zijn, hunne werkkraft aan de woningproductie mogen geven.

En op welke wijze dit bereikt kan worden?

Daarvoor zou men m. i. eerst de vraag moeten stellen: Waarom is de toestand zoo? En dan zal het antwoord moeten zijn, dat de gebruiker in het algemeen tevreden is, in allen gevalle geen ernstigen wif toont groote verbeteringen te eischen. Woonruimte en huur- of koopprijs zijn in hoofdzaak de factoren, welke de productie behaerschen; eischen betreffende constructie, indeeling, accommodatie en afwerking blijven van secundaire beteekenis.

Wil men dit veranderen, dan zal men de gebruikers zoo overtuigend moeten bewijzen, wat mogelijk en voor hen bereikbaar is, dat zij niet langer genoegen nemen met wat hun thans geboden wordt, maar meer eischen gaan stellen aan hun woning dan tot heden en zich voor de inwilliging dezer eischen offers willen getroosten.

A. R. HULSHOFF.

Vraag: „Om welke redenen en op welke wijze moet, meer dan tot nu toe, de architect betrokken worden bij de woningproductie, beschouwd uit een oogpunt van algemeen belang"?

A. de redenen:

Antwoord: 1°. omdat de woningproductie een belangrijk onderdeel behoort te zijn van het architectonisch scheppen dat op zichzelf een cultuurbelang van de eerste orde is;

2°. omdat een goede volkshuisvesting niet gewaarborgd is, indien de bouwplannen in handen zijn van de bouwers, die in hun geheele geste tenslotte zuiver op het maken van winst zijn ingesteld en in het algemeen de goede huisvesting slechts in zooverre ter wille zijn, als dit hun winstobject in waarde doet stijgen;

3°. omdat alleen indien de architect meer in de woningproductie wordt betrokken een opvoeren van het product de leidraad worden zal;

4°. omdat, gezien vanuit het standpunt van het publiek bezit „het stadsschoon” slechts een diep ingrijpen door bevoegde handen behoorlijk resultaten opleveren kan;

5°. omdat, door uitgebreider ingrijpen van den architect in de woningproductie, zijn invloedssfeer zich zal uitbreiden en de mogelijkheid tot verbetering der uitbreidingsplannen in de toekomst in den zin van betere woonmogelijkheid eerder open zal gaan;

6°. omdat de architect als intellectueel en man van studie de aangewezen leider van den bouwer geacht moet worden, immers de bouwer is zakenman en hopelijk technicus en door de aanvulling, die de architect hem geven kan, zijn voor het algemeen welzijn resultaten te verwachten.

B. „De wijze waarop”:

Antwoord: Niet door zelf geïnteresseerd te zijn in den bouw, omdat dan — behoudens bij den zeer idealistisch aangelegde — de winstoverweging te zeer de bovenhand zou kunnen krijgen.

Wel door medewerking van de architecten reeds in de voorbereiding der stratenplannen in de woonwijken, die door hen zullen moeten worden bebouwd.

Door in vaste commissie vereenigd te adviseeren na de voorloopige vaststelling van het uitbreidingsplan in de noodige wijzigingen daarvan, die dan nog gemakkelijk voor de definitieve vaststelling kunnen worden aangebracht.

Door medezeggenschap in de opstelling der publiekrechtelijke bepalingen bij den grondverkoop na te streven.

Door collectief beoordeelen en voorbereiden van den bouw — één en ander in overleg en samenwerking met de bouwers — een idee dat in den kring Rotterdam ontwikkeld is door Ir. J. H. van den Broek.

Door na te streven de „Bescherming van den architectentitel” omdat langs dien weg de zekerheid slechts bestaat, dat de collectieve werkzaamheden in handen komen van hen, die daarvoor de bevoegdheid hebben. Het algemeen belang toch vergt als overal elders dat ook hier op de leidende plaatsen slechts diegenen gesteld worden, die door hun capaciteiten daar behooren.

A. VAN DER STEUR.

In antwoord op Uw schrijven van 18 dezer diene het volgende:

Het is toch een zonderlinge toestand die het stellen van deze vraag nog niet geheel absurd heeft gemaakt.

Ik zie de gezichten al van Ingenieurs als men hen zou vragen om welke redenen en op welke wijze moet, meer dan tot nu toe, de Ingenieur betrokken worden bij de machine-, scheeps-, telefoontoestellen-, enz., productie.

Of de verbazing van een bakker als men betwijfelt of hij wel bij de broodproductie — en van een boer of hij wel bij de graanproductie „betrokken” is.

Echter, het is nu eenmaal zoo.

Het publiek heeft van de functieverdeling in ons vak nog weinig begrip en vereenzelvigd een „bouwer” en een „architect” zonder eenige notie van de verschillen in beider kennen en kunnen.

Om dat verschil te doen uitkomen en om aan te toonen dat de tegenwoordige wijze van woningproductie niet de juiste is en aanzienlijk verbeterd kan worden is het noodig den architect daarbij te betrekken.

Dat kan geschieden door propaganda voor dat denkbeeld, doch bovenal door propaganda voor de bescherming van den titel van architect.

Zoodra deze is ingevoerd zullen velen, die nu nog geen verschil kennen, van zelve begrijpen dat men evenmin de woningproductie in handen kan laten van onbevoegden als men de behandeling van zieken overlaat aan apothekers, hoe verdienstelijk werk deze ook overigens in het geheele complex van ziektebestrijdingsmaatregelen mogen leveren.

J. HERMAN DE ROOS.

A. 1. Medewerking aan de woningproductie beteekent medewerking aan de totstandkoming van een industrieel product.

2. Het industriele product ontleent zijn waarde aan zijn kwaliteiten als gebruiksvoorwerp tegen zoo gering mogelijken kostprijs. Het wordt gemaakt naar vrijwel gestandaardiseerde typen, ingesteld op de behoeften der gebruikers of op wat de ondernemer als behoeften beschouwt of scheidt. De vorm is bijzaak: meestal een omgehangen „mooi” kleedje, zelden de natuurlijke uitdrukking van het wezen van het gebruiksvoorwerp zelf.

3. Voor de gemeenschap is het van belang, dat het industriele product voortdurend vervolmaakt wordt.

Voor de woning sluit dat in zich:

a. nauwkeurige vaststelling van juiste wooneischen, uitbreiding van gebruiksmogelijkheden;

b. verbeteringen in verband daarmee van: woningplan, straatplan, stadplan;

c. ontwikkeling van de inzichten der bewoners omtrent eischen en gebruik van de woning.

Dit alles onder nauwlettende opmerkzaamheid op de economische mogelijkheden.

4. Voor deze vervolmaking van de woningnormen, het opsporen van nieuwe mogelijkheden is de kunde, de kennis en de ervaring van den hierop gespecialiseerden architect onontbeerlijk naast het intuïtieve inzicht, den zakengeest, en liefst de vakkennis van den ondernemer.

5. Principieel is alleen de medewerking van den architect in bovenstaanden zin voor het algemeen belang van waarde.

B. 6. Praktisch zijn opdrachten aan architecten niet het gevolg van de bewuste medewerking, uiteengezet onder A, doch van triviale overwegingen:

a. de overheid is hogere eischen gaan stellen aan uiterlijken vorm of liever aan de conceptie van het geheele project, waaraan door den zelf-ontwependen bouwer of zijn teekenaar niet meer voldaan kan worden;

b. de uiterlijk goed verzorgde complexen vinden bij het publiek meer waardeering en vergemakkelijken den omzet;

c. de tegenwoordige manier van werken vraagt ook voor het plan van den bouwondernemer meer bureauwerk en van beter kwaliteit dan vroeger.

7. Deze medewerking dient allereerst het belang van den ondernemer zelf. Indien hierdoor tevens de uitbreiding der steden een fleuriger aanzien heeft gekregen, dan is dat zeker als winst te beschouwen. Soms wordt aan „welstand” of „monumentaliteit” iets van de woning als gebruiksvoorwerp opgeofferd, zeker deze niet volkomen uitgenut. Dan dient de medewerking der architecten zeker niet het algemeen belang! Uit A. moge gebleken zijn, dat deze medewerking in elk geval niet het eindelijke hoofdoel kan zijn.

8. De relatie tusschen architect en bouwondernemer, soms min of meer gedwongen, in het gunstigste geval uit goed begrepen eigenbelang ontstaan, opent echter de mogelijkheid, ten slotte het algemeen belang als onder A. gezamenlijk met de ondernemers te dienen. Deze relaties tusschen architect en ondernemer dienen te worden uitgebreid, collectief en individueel gepropageerd: en in dit verkeer tusschen architect en ondernemer moet de eerste aan den laatste het vertrouwen weten te geven, dat zijn medewerking niet alleen van belang is voor het aantrekkelijk uiterlijk of voor de totstandkoming van zeker plan, maar dat de verbetering van de woning eerst het belang is van den ondernemer, omdat zijn product in waarde stijgt en uiteindelijk voor het algemeen, omdat een gebruiksvoorwerp in waarde gestegen is.

Dat inzicht moet rijpen in een voortdurende samenwerking, het laat zich niet propageeren door bepaalde maatregelen.

C. 9. Toch kan er wel iets gedaan worden:

a. individueel moet de betrokken architect in staat zijn, het in 8 bedoelde vertrouwen aan den ondernemer in te boezemen: d.w.z. hij moet de materie trachten te beheerschen, en toch bescheiden en voorzichtig blijven in voorstellen, die ten slotte wijziging in industrieele normen beteekenen.

Hij moet hierin gesteund worden door de volgende collectieve maatregelen:

b. permanente studie van gebruikseischen van woning, straat, wijk en stad door groepeerings van daarvoor belangstellende collega's, zoo mogelijk met behulp van overheidsinstellingen in den geest van de „Reichsforschungsgesellschaft” in Duitschland, vastlegging van de daarbij bereikte resultaten in publicatie's, steun aan wat in deze richting reeds door groepen van collega's is of wordt gedaan.

c. propaganda bij de overheid, bijzondere corporaties en door middel van publicaties bij de publieke opinie van de door b. bereikte resultaten.

10. Het ontstaan van relaties tusschen ondernemer en volwaardigen architect moet gestimuleerd worden, opdat het contact, onder B. omschreven, als aanvangsstadium wordt bereikt.

Daartoe moet:

d. aangedrongen worden op overheidsmaatregelen, die zwaardere eischen stellen aan uiterlijke en innerlijke kwaliteit van den woningbouw;

e. propaganda bij de publieke opinie, die deze overheidsmaatregelen moreelen steun geven.

11. Bestaat eenmaal de relatie tusschen architect en ondernemer, dan dient de eerste een volledige service te geven voor het belang van den ondernemer, gezien als de schaduw van het algemeen belang. Er zijn met name in de groote steden onderwerpen, die gelegenheid geven tot:

f. gezamenlijke werkzaamheid en overleg van overheidsdiensten, collectieve architecten en collectieve ondernemers en wel omtrent: verkaveling bouwterreinen; voorschriften voor bebouwing; technische eischen; voorschriften voor de woning.

12. Is een dergelijk groepsgewijs contact eenmaal bereikt, dan zal het den architect als deskundige niet moeilijk vallen, zijn inzichten voldoende recht te doen wedervaren, en zodoende de autoriteit van zijn werkzaamheid te vergrooten. —

13. Speciaal bij de snelle uitbreidingen der groote steden, de bebouwing van geheele wijken, zal het mogelijk zijn door: g. aansluiting der in die wijk werkzame of aangewezen architecten een gezamenlijk overleg te verkrijgen met de ondernemers omtrent het karakter van den geheelen bouw.

De eischen, aan de onderscheidene plannen in die wijk te stellen, dienen minder gericht te zijn op het uiterlijk, dan wel op de innerlijke kwaliteiten, en de eenheid van het geheele complex. De beoordeling hiervan dient dan niet meer in handen van de groep der in die wijk bouwende architecten zelf. Elk individueel plan behoort voor de beantwoording van de vraag of het past in de eenheid van het geval, onderworpen te zijn aan het collectieve oordeel van de geheele groep. Geen enkel schoonheidstoezicht zal tot grootere uiterlijke en zeker niet tot innerlijke eenheid voeren dan deze collectieve werkwijze.

14. Of de architect zich verder ook zal bezig houden met de uitvoering van den woningbouw is blijkens het voorgaande niet van principieel belang. Mogelijk wijzigt zich de productiewijze zoodanig, dat de massale woningbouw meer in handen van onpersoonlijke ondernemingen komt, en dan is voor deze werkwijze veel te zeggen. Voor den architect is dit een aantrekkelijkheid te meer.

Echter kan het bereiken van wat in het voorgaande onder A principieel, onder 13 g als praktisch doel werd gesteld, hem zeker reeds voldoening genoeg geven.

Ir. J. H. VAN DEN BROEK.

De vraag, die het Bestuur van den B.N.A. den leden heeft voorgelegd, staat m.i. slechts in betrekkelijk verband met de thans aan de orde komende bespreking over de R.B. 1933. Deze R.B. toch regelt uniform een sinds jaren in de praktijk gegroeide verhouding tusschen bouwondernemer en architect. De door het Bestuur gestelde vraag roept andere problemen op, problemen die verbonden zijn niet alleen aan de positie van den architect in de woningproductie, maar ook aan de ontwikkeling van de Volkshuisvesting.

Men behoeft niet blind te zijn voor de verbeteringen, sinds het in werking treden der Woningwet van 1901 op het gebied der Volkshuisvesting verkregen, om toch, na een dertigjarige praktijk der Wet, sceptisch te staan ten aanzien van den huidige stand der woningvoorziening.

Ondanks het ernstige en toegewijde werken van zeer velen, ambtenaren, ontwerpers van uitbreidingsplannen, woning-

bouwwerengingen, architecten, hygiënisten, e.a., is het resultaat, als geheel bezien, niet datgene wat men er redelijk van had mogen verwachten.

Beziet men objectief de nieuwe volkswijken, onder veler zorgen in de laatste decennien in onze groote steden verzezen, dan ontkomt men niet aan de conclusie: confectie, slechte confectie. Feitelijk zijn deze wijken toch slechts weinig minder troosteloos dan b.v. de beruchte „Pyp“ in Amsterdam. Duidelijke sporen van verval vertoonen de woningblokken reeds nu, enkele jaren na hun voltooiing. En niet alleen uitwendig. Betreedt men de woningen, dan treft ons bovendien de slechte verzorging van het interieur, de weinige zorg besteed aan de praktische bruikbaarheid der woning en de slechte natuurlijke verlichting.

Een naar verhouding en omstandigheden zich wel eenigszins wijzigend, maar in hoofdzaak toch gelijk beeld, bieden ons de woonwijken en woningen op het platteland.

Men kan voor dezen weinig bevredigenden toestand vele oorzaken aanwijzen. Gewezen kan worden op het feit dat bij de uitbreidingen te weinig gebruik wordt gemaakt van de nieuw gewonnen inzichten op het gebied der hygiëne en van de mogelijkheden die de snelle technische ontwikkeling ons biedt. En men kan in dit verband opkomen voor het laten varen van alle belemmeringen die het doorvoeren van een rationeelere projectie en verzorging der woningen in den weg staan. Men kan er ook op wijzen dat wel gestreefd werd naar het vergrooten en verbeteren van het woningtype, maar dat niet getracht werd het woonprincipe en daarmee het woningprincipe te doen aansluiten bij de zich wijzigende maatschappelijke toestanden. Wel wordt soms, als een poging daartoe, het scheppen van de z.g.n. tuindorpen aangemerkt, doch naar mijn meening beteekenen deze in maatschappelijken zin eerder een stap achteruit dan vooruit.

De grondoorzaak van het feit dat de huidige stand der woningvoorziening zoo weinig bevredigend is, ligt naar mijne meening toch dieper en wel in de omstandigheid dat het overgrootste deel der woningproductie nog altijd in handen van particulieren is.

Zoolang deze oeconomische grondslag niet wordt gewijzigd, zal een werkelijke rationeele woningproductie niet mogelijk zijn. Het is ook deze oeconomische grondslag, die den zeer beperkten invloed van den architect bij de woningproductie bepaalt. Alle dwingende bepalingen van bouwverordening, erfpacht- en concessie voorwaarden en „welstandseischen“, kunnen niet verhinderen dat de ondernemer er naar zal blijven streven een product voort te brengen dat de beste kansen heeft op de markt. Dat beteekent dat de productie niet gericht wordt op het voortbrengen van een zoo goed mogelijk gebruiksvoorwerp voor den levenden mensch, wat de woning toch moet zijn, doch dat de vraag der exploitatiemogelijkheid voorop staat.

Daarom kan de architect, die zich bezig houdt met het vervaardigen van plannen voor bouwondernemers, die den architect slechts noodgedwongen in hun Louwplannen betrekken, geen werkelijken invloed op de woningproductie uitoefenen. Alle schoonklinkende phrasen ten spijt, is de werkelijkheid toch zoo, dat de werkzaamheid van den architect zich beperkt tot het technisch vastleggen van het bouwplan, waarvan het principe door anderen is bepaald, en het ontwerpen van het in wezen minst belangrijke deel van het bouwwerk: de gevels, en dan meestal nog maar van „den“ gevel! Op de technische verwezelijking van het project heeft hij meestal niet den minsten invloed.

Werkte de architect voor Woningbouwverenigingen, dan is zijn positie wel eenigszins anders, maar ook bij die productie is zijn invloed maar matig. Deze vereenigingen immers zijn, in het algemeen, totaal afhankelijk van de autoriteiten en de aard hunner productie wordt door deze bepaald. En daar de eisch van self-supporting meer en meer gesteld wordt, is ook deze productie gericht naar de „markt“, die hoofdzakelijk in handen der particuliere ondernemers is.

Dit alles maakt dat de positie van den architect bij den woningbouw er een van den tweeden rang is. Hij is niet de Bouwer in den werkelijken zin van het woord, maar de uitvoerder van den wil des „bouwers“.

Slechts een werkelijk ingrijpende verandering in den oeconomischen grondslag van de woningproductie zal de positie van den architect van het tweede naar het eerste plan kunnen doen verplaatsen en daardoor zal hij in staat gesteld worden, naar het wezen zijner roeping, in werkelijkheid mede te arbeiden aan het scheppen van de woning voor de menigte.

Komende nu tot mijn conclusie, zou ik die als volgt willen formuleeren:

„In het belang van een werkelijk goede woningvoorziening is het dringend noodzakelijk dat de architecten veel meer dan tot nu toe, in de woningproductie worden betrokken, maar tevens dat zij daarbij de plaats toegewezen krijgen die zij behoeven om de groote taak, die voor hen is weggelegd, naar behooren te kunnen vervullen.

Om dit te bereiken zullen de architecten eraan mede moeten werken dat een principiële wijziging van den huidige grondslag der woningproductie wordt verkregen“.

JAC. BOT.

Het beantwoorden van de eerste vraag maakt het noodig te beginnen met te releveeren in hoeverre de architect thans bij de woningproductie is betrokken. Uiteraard ben ik van den toestand buiten Amsterdam minder goed op de hoogte, maar au fond is de aard van den eigenbouw overal hetzelfde, er is slechts gradueel verschil.

Buiten beschouwing kunnen gelaten worden de woningbouwverenigingen, daar bij dezen bouw de architect meestal ten volle is betrokken. Of hier alles botertje tot den boom is laten we hier in het midden.

Het gaat dus om verreweg den grootsten producent: den eigenbouwer.

In Amsterdam maken de architecten thans veelal de geheele plannen voor de eigenbouwers tevens in ieder geval de werkteekeningen der voorgevels. De te gebruiken materialen, afwerking enz. der voorgevels worden door den architect in overleg met de betrokken welstandscommissie bepaald.

Tot zoover gaat de bemoeiing van den architect. De indeelingen der woningen geeft de bouwer meestal zelf in hoofdzaak aan en het interieur „verzorgt“ hij vrijwel altijd geheel zelf.

Nu kan men van meening verschillen over het stratenbeeld der moderne wijken, onlogenbaar lijkt het mij dat er een zeer groote vooruitgang valt te bespeuren ten opzichte van den eigenbouw van voorheen, toen de architect er geheel buiten stond.

Er valt dus hier door de architectenbemoeiing met de woningproductie een vooruitgang en verbetering te bespeuren „beschouwd uit een oogpunt van algemeen belang“.

Nu de vraag: Om welke redenen moet de architect — meer dan tot nu toe — betrokken worden bij de woningproductie. Zooals uit het bovenstaande blijkt heeft de architect met het bouwen van de eigenlijke woning, weinig te maken. De bouwer beslist hier wat en hoe er gebouwd worden zal. Hij heeft natuurlijk hiertoe ook het recht want hij is tevens bouwheer. Nu zijn er veel bouwers die een fijnen neus hebben te produceeren wat het publiek wenscht en dit tegen een concurrerenden prijs op de markt te brengen.

Het publiek is per saldo de consument, dus tot zoover gaat de zaak tamelijk gezond. Er zijn gelukkig ook nog bouwers die voor hun werk „gevoel“ hebben en behoorlijk werk maken.

Echter wordt een groot deel der woningen minder goed en vaak slecht afgewerkt.

Hiertoe werkt de omstandigheid mede dat het publiek niet naar de kwaliteit maar naar den laagsten huurprijs vraagt, dat ook voor de verkoopwaarde betere afwerking nauwelijks meetelt en, last not least, de machtigste autoriteit — de geldgever — maar een zeer matige belangstelling voor goed werk heeft. Het resultaat is echter dat de Maatschappij met minderwaardige producten blijft zitten. Verbetering in dit opzicht zou dus een „algemeen belang“ dienen. De architect is m.i. ook hier aangewezen daartoe mede te werken.

We komen hier dus tot het tweede gedeelte van de vraag: Op welke wijze moet de architect — meer dan tot nu toe — bij de woningproductie betrokken worden.

Wat nu is de algemeene gang van zaken bij den eigenbouw?

De meeste bouwers werken met bouwcrediet, weinigen kunnen het zonder dit stellen. Met de teekeningen op schaal 1 à 100 gaat de ondernemer naar een geldgever en krijgt eene toezegging van een leening, hetzij als bouwcrediet of soms zelfs als vaste hypotheek z.g. met inhouding. De geldgever kan op de teekeningen alléén maar zien wat er zoo gemaakt zal worden, maar hoe het gemaakt wordt blijft buiten beschouwing. Hoogstens wordt er bij verteld dat er tegels in de badkamer en W.C. zullen komen en ev. marmer in de vestibule. Maar of er goed gebouwd zal worden, daarvoor rekent men alleen op het toezicht van gemeentewegs. Of er goed timmerwerk zal worden gemaakt, behoorlijk stucadoorswerk, loodgieterswerk, hang- en sluitwerk enz., hierover wordt gezweven. Of er geheele vertrekken afgescheiden worden door z.g. separatiwand, welke maar zoo op de houten balklagen staan, waardoor onherroepelijk scheuren van wanden en plafonds ontstaat, alsmede verzakking van deurkozijnen enz. daarop wordt niet gelet, om van behoorlijk schilderwerk evenmin te spreken.

Kortom er wordt nog vaak slecht gebouwd en zooals reeds gezegd met de slechte producten blijft de gemeenschap zitten. Wat is hiertegen te doen?

Natuurlijk kan bij bouwwerken voor bouwondernemers de architect niet de macht uitoefenen als bij Directiewerk. De macht om goed werk te eischen ligt bij den geldgever.

Van deze zijde zou moeten worden gevraagd te eischen dat de te maken werken behoorlijk zullen worden uitgevoerd en afgewerkt. Hiertoe zou bij de plannen een behoorlijke omschrijving (bestek) kunnen worden gevraagd en de plannen bij de credietaanvraag tevens door een adviseerend architect moeten worden beoordeeld en tijdens den bouw gecontroleerd (Een moeilijkheid ligt hier natuurlijk in de verhouding tot den architect-ontwerper).

Hiertoe zou overleg met de Vereeniging van Directeuren van hypotheekbanken gezocht moeten worden, tevens adhesie worden gevraagd van gemeentebesturen enz. Dat gemeentebesturen bij de uitgifte in erfpacht voorwaarden hieromtrent zouden moeten stellen lijkt mij verwerpelijk daar dit de toch reeds stroeve gemeentelijke bemoeiingen uitermate zou vergrooten hetgeen niet in het algemeen belang kan worden geacht.

Waar de geldgevers — de hypotheekbanken — per saldo op hun beurt het geld wederom krijgen van het groote publiek, van particuliere of van rijksinstellingen die pandbrieven nemen, zou op deze wijze een groot stuk volkscapitaal solieder zijn belegd, hetgeen mede een algemeen belang kan worden geacht.

Het is bekend dat velen den geheelen eigenbouw uit den boeze achten en alle pogingen tot verbetering „hopeloos dokteren“ vinden. Ik ben het hiermede slechts zeer ten deele eens. Er zal ook hier altijd wel iets te wenschen over blijven maar het is mij toch steeds opgevallen hoe een groot deel der bouwers, juist door hun eigenbelang bij hun vaak riscante bedrijf, een scherpzinnigheid en handigheid hebben gekregen om snel en met groot overleg den bouw op te zetten en uit te voeren, waarvoor men bewondering moet hebben, en dat tot resultaat heeft dat in de woningbehoefte snel en goedkoop wordt voorzien, hetgeen m.i. bij overheidsbouw niet te bereiken zou zijn. Tevens is het juist in deze tijden bewezen dat b.v. voor de toch reeds overbelaste en onevenwichtige gemeentefinanciën deze — steeds riscante — ondernemingen zeer ongewenscht zijn.

Trouwens de bouwers zijn er nu eenmaal nog en de architecten kunnen ook hier slechts hun dienende taak vervullen, hetgeen ook met het bovenstaande de bedoeling is geweest van ondergeteekende,

TH. J. LAMMERS.

Voor de beantwoording van uw schrijven dd. 17 dezer meen ik in hoofdzaak te mogen verwijzen naar de uiteenzetting van mijn opvattingen inzake de verhouding van den architect bij de woningproductie die ik verleden jaar als lid der Honorariumcommissie U gegeven heb, in den vorm van een voorloopig schema en die hieronder volgt.

Intusschen vormt deze uiteenzetting geen rechtstreeksch antwoord op Uw vraag. Mijns inziens is zoo zonder meer een rechtstreeksch antwoord niet goed mogelijk, aangezien er „beschouwd uit een oogpunt van algemeen belang“ geen redenen te vinden zijn, de architecten die thans gemeenlijk bij den woningbouw betrokken zijn — eenige uitzonderingen niet te na gesproken — „meer dan tot nu toe“ daarbij te betrekken. Dit is alléén privaat- en groepsbelang.

Dit mag evenwel zoo niet blijven; vandaar dat ik U mijn uiteenzetting over de noodige voorafgaande — e. urgente — algemeene actie nogmaals onder uw aandacht breng. Dat ik de moeilijkheden hiervan niet onderschat, vooral in verband met het zeer verschillende plan waarop de leden van den B.N.A. hun idealen in dezen gesteld hebben, daarvan knnt U overtuigd zijn.

Voorloopig schema voor een actie van den B.N.A. inzake het woningbedrijf van Ir. A. Boeken:

Vooropgesteld dient te worden, dat elke verbetering van de werkzaamheid van den architect bij het woningbouwbedrijf moet uitgaan van het streven naar verbetering van den architect individueel en tot uiting moet komen in het persoonlijk initiatief van den architect in deze richting.

Slechts indien dit streven en initiatief onder een aantal leden van den B.N.A. aanwezig zijn, heeft het zin voor den B.N.A. deze te ondersteunen en te bevorderen en zal, gezien de belangrijkheid, sociaal en architectonisch, van het woningbouwbedrijf, de verbetering van dit bedrijf tot de schoonste werkzaamheden van den bond kunnen gaan behooren. Indien dit streven niet in den B.N.A. aanwezig is, zal de bond, die toch ook Mij. tot bevordering der bouwkunst heet, moeten aanzien, dat de vooruitgang van den woningbouw zich blijft voltrekken buiten het toedoen van de architecten, dat de werkzaamheid van de architecten meer en meer wordt aan banden gelegd door aesthetisch toezicht houdende lichamen en dat terecht hunne positie hoe langer hoe ondergeschikter wordt.

Er is bij den commerciëlen en industriëlen woningbouw voor, of in samenwerking met de ondernemers een werkring voor den architect mogelijk, die volkomen op hetzelfde plan ligt als bij den vereenigings- en overheidsbouw. Er behoeft geen sprake van te zijn dat de „architecten met directiewerk“ geringschattend neerkijken op dien werkring. Maar deze werkring moet eerst door de architecten veroverd worden, niet door het aandringen op beschermende overheidsbepalingen maar door het winnen van vertrouwen, berustend op vakkennis, initiatief en juiste inzichten, bij publiek, banken, overheid en ondernemers.

Bij elk streven van den B.N.A. tot verbetering van de werkzaamheid van den architect bij den industriëlen en commerciëlen woningbouw zal het den bond duidelijk voor oogen moeten staan, dat de verhoudingen bij dezen bouw geheel andere zijn dan die waaronder de architect bij directiewerk werkt. In de eerste plaats, dat het daarbij niet gaat om de leiding van de uitvoering, maar om de leiding van het ontwerp, of met andere woorden het winnen van het vertrouwen in de voorstellen van den architect en het scheppen van de gelegenheid tot verwerkelijking van deze voorstellen.

Tevens moet het vooraf duidelijk zijn, dat elke actie tot verbetering van de verhoudingen bij het woningbouwbedrijf onvermijdelijk insluit een principiële stellingname tegenover hen die onder den naam van architecten als teekenaar hunne medewerking verleen en aan eigenbouwers die stedenbouwkundig, noch woontechnisch, noch constructief aan redelijke eischen voldoet.

Ten slotte moet hier er nadrukkelijk op gewezen worden, dat het bovenstaande en het in het navolgend schema omschreven niet een kwestie is van ververwijderde idealen, die zoo in de eerste halve eeuw toch niet te benaderen zijn, maar dat het hier gaat om door onmiddellijk ingrijpen in reeds veel te lang op zijn beloop gelaten wantoestanden het architectenwerk voor algeheelen ondergang te behoeden, opdat binnenkort de architecten en met hen de B.N.A. in de samenleving weer een waardige plaats zullen mogen innemen.

Voorloopig schema van actie inzake het woningbouwbedrijf:

a. onder architecten: Principiële houding tegenover architecten die bij den woningbouw niet anders dan de functie van ondergeschikt teekenaar vervullen en als zoodanig medewerken aan plannen die niet aan redelijke eischen voldoen.

Principiële houding in het B.W.A.

Idem tegenover publicaties van andere architectenvereeningen.

Algemeene voorlichting onder architecten inzake hedendaagsch wonen en bouwen.

Openlijk toelaten en bevorderen van elk gezond initiatief van leden B. N. A. inzake woningbouw (behoudens nader te bepalen grenzen en toezicht) ook al zou zulk initiatief afwijken van de omschrijving van het werk van den architect volgens de Algemeene Regelen.

B. onder het publiek:

Voorlichting op het gebied van woninginrichting en bewoning.

Bestrijding van zinlooze tradities, die belemmerend zijn voor een juiste woningindeeling en inrichting.

Verovering van de publieke opinie die de architecten inzake woningbouw ondanks hun artistieke successen der laatste 10 jaren ten eenenmale verspeeld hebben.

C. onder hypotheekbanken e. d.:

Bevorderen, dat de architecten het vertrouwen bij de banken winnen. Het inzicht van den architect over de gebruikswaarde van de woning zal maatgevend moeten worden bij de beoordeeling door de bank van de woning als onderpand.

d. onder opdrachtgevers: (grootte bouwondernemingen evenals bij gemeenten en bouwverenigingen) bevorderen dat de architecten het vertrouwen winnen of herwinnen (als bij c)

e. bij de overheid:

Bevorderen dat gezond initiatief van architecten verwerkelijkt kan worden en niet belemmerd wordt door verordeningen en regelingen die ingesteld zijn op het eigenbouwersbedrijf. Evenwel geen strijd voor detailverbetering in het bestaande stelsel voor bouwverordeningen en schoonheidscommissies.

Bevorderen dat bij stadsuitbreidingen bebouwingsplannen gemaakt worden door architecten in plaats van het tegenwoordige systeem van ondoordachte verkavelingen, onvoldoende bepalingen inzake de bebouwingsmogelijkheid en louter aesthetische gevelschema's.

Ir. A. BOEKEN.

B.N.A. Archief Tentoonstellingsraad.

Aan de leden,

De tentoonstellingsraad voor bouwkunst en verwante kunsten gevoelt bij de uitvoering van de hem opgelegde taak, telkens het bezwaar geen gemakkelijk overzichtelijke gegevens te bezitten betreffende het werk der leden van de konstituerende verenigingen.

Het verzamelen van gegevens voor bepaalde gevallen afzonderlijk leidt steeds tot veel correspondentie, tijdverlies en onkosten. Ook heeft gebrek aan overzicht noodzakelijk onvolledigheid tot gevolg. Euvels, die zich vooral doen gevoelen, wanneer besluiten moeten worden genomen omtrent het al of niet houden van een tentoonstelling en de inrichting daarvan. De tentoonstellingsraad heeft daarom besloten een archief in te richten, waarin op overzichtelijke wijze gegevens zullen worden verzameld over het werk der leden. Deze gegevens staan ook de verenigingen ter beschikking en kunnen haar leden van nut zijn.

Wil echter dit archief aan het gestelde doel beantwoorden, dan zal men er te allen tijde op moeten kunnen vertrouwen hierin ook de allerlaatste werken te vinden.

De gegevens moeten beknopt zijn, daar het archief alleen bedoeld is ter oriëntering- en niet ter beoordeling van het werk. De tentoonstellingsraad verzoekt de leden voor het hiervoren omschreven doel hun medewerking te willen verlenen door:

1e. toezending van de gegevens betreffende hun in 1931 en 1932 tot stand gekomen werken;

2e. ook in den vervolge, zoo spoedig mogelijk na gereed komen van enig werk, hiervan de gegevens voor het archief te zenden.

De gegevens zijn slechts:

2 foto's niet groter dan 13/18 cM. met vermelding van:

plaats van het werk

bestemming van het werk

tijd van tot stand komen

naam en adres van den ontwerper.

Het adres van het foto-archief is: A. Eibink 1e Helmersstraat 115, Amsterdam

De tentoonstellingsraad:
VAN ROYEN, Voorzitter.
BOEIJINGA, Secretaris.

A. E.T.A. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES FRANS VAN MIERISSTRAAT 107, TELEFOON 27707.

Ledenvergadering van het Genootschap Architectura et Amicitia op Vrijdag 16 December 1932 des avonds te 8 uur in de groote zaal van het Gebouw Heystee, Heerengracht 545—549.

AGENDA:

1. Opening.

2. Notulen.

3. Mededeelingen.

4. Verkiezing van een lid in den Tentoonstellingsraad wegens bedanken van den Heer P. Zanstra, die in de vorige ledenvergadering gekozen werd.

5. Verkiezing van een bestuurslid wegens bedanken van den Heer Arthur Staal.

6. Verkiezing van een Voorzitter uit het voltallig Bestuur.

7. Verkiezing van een lid in de Commissie tot herziening van de Statuten in de plaats van den Heer Arthur Staal, die in deze Commissie als bestuursvertegenwoordiger gekozen was.

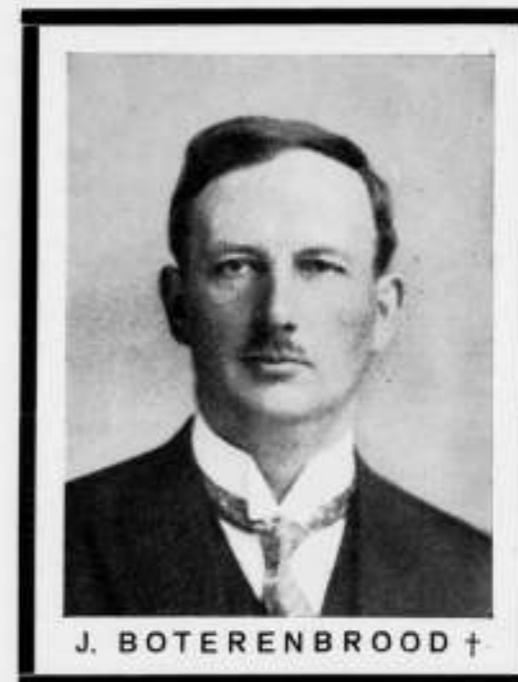
8. Bespreking voorstellen betreffende vervanging van de uitgave Wendingen.

9. Rondvraag en sluiting.

Voor het Bestuur
Ir. H. T. ZWIERS 1e Secr.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZ., J. P. MIERAS, SECR.-RED., H. C. VERKRUYSEN, RED., J. BOTERENBROOD, E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 10 DECEMBER N° 50

J. BOTERENBROOD †

Door onverwacht overlijden is met één slag een eind gemaakt aan een nog jong leven, waarvan de geestelijke werkzaamheid zich nog niet geheel had kunnen ontplooiën en waarvan voor de toekomst nog veel mocht worden verwacht. Ieder, die met dezen man in aanraking kwam, viel het op, dat zijn gesloten natuur latente krachten verborg, die zich nog geen uitweg hadden kunnen banen. Men voelde dat hij als 't ware opgekropt zat met energie die nog weinig vrij kwam, maar als zij vrij kwam, getuigde van zeer bijzondere werkzaamheid.

Boterenbrood kwam altijd voor den dag met doorwerkte, doordachte, langdurig en diep overwogen dingen. Hij versmaadde bij zijn werk de zoo vaak gevolgde methode van het sondeeren, het overwegen van mogelijkheden op grond van de oppervlakkige meeningen van anderen. Hij polste niet graag, een bijzondere eigenschap in de huidige wereld, die als 't ware werkt met proefballonnetjes. Boterenbrood vormde zelf zijn meening op het hechte fundament van zijn groote kennis. Deze was niet universeel en daardoor kon hij met zijn kennis nooit schitteren, maar voor zijn vak, de bouwkunst en den stedenbouw, was zij veelomvattend en gedegen, wat in engen kring, bij het behandelen van speciale vraagstukken, meermalen bleek.

En dan ontdekte men hoe deze man diep doordrongen was in onderwerpen, waarvan een oppervlakkige kennis door de meesten al voldoende geacht werd. Boterenbrood kon met zijn studies en onderzoekingen moeilijk tot een eind, tot een praktisch eind, komen. Al was het maar voor een bepaald moment. Zoo heeft de Redactie nooit zijn studies over de „bezonning” kunnen publiceren, omdat hij onder hetgeen hij gevonden had — en dat was heel veel en merkwaardig — niet een streep kon zetten.

Boterenbrood bouwde alles uit zich zelf op. Alles van hem was persoonlijk, was eigen werk. Hij streed met wapenen uit zijn

eigen arsenaal. Want hij was een strijder, deze stille man, een strijder om mooie idealen. Hij kon strijden met den fellen hartstocht, waarachter de gloed der overtuiging brandt. Hij was daarin volkomen idealist. Wie heeft ooit ter bestrijding van een stadsverbeteringsplan (en het gold hier nog slechts de richting waarin de oplossing zou worden gezocht) zelf een volledig uitgeteekend plan — het ging om een plan voor Groot Amsterdam! — ter tafel gebracht. Zoo streed Boterenbrood.

Weinigen zullen er zijn die voor de uitoefening van hun beroep zich zóó geestelijk hebben ontwikkeld, met opoffering van eigen materieel bezit, als deze architect. Vóór zich te vestigen, maakte Boterenbrood een paar kostbare jaren van zware en moeizame studie door. Hij wenschte zich niet te vestigen als architect zonder het moreele besef zich er toe bekwaam te achten. En hij stelde aan zich zelf hooge eischen. Boterenbrood's werk is algemeen bekend. Het wordt ook algemeener gewaardeerd, dan werken waarvan men waardeering eerder zou verwachten, werk van breeder allure, grootscher houding, bijv. Maar het werk van Boterenbrood is zeer fijn, niet in de eerste plaats fijn van detail, maar fijn van architectoniek. Daarbij was Boterenbrood een architect wiens knapheid zijn werk verrijkte, levendiger maakte. Zijn hoofdwerk „Huize Lydia” aan het Roelof Hartplein, te Amsterdam, zal ongetwijfeld Boterenbrood's naam in eere houden. Het is niet alleen een stuk poëzie in een stadsdeel, dat daarvan geen overvloed heeft, maar het is op zichzelf een gebouw van krachtige eigen overtuiging en persoonlijk cachet.

Iedereen die Boterenbrood in zijn werk kende, was overtuigd dat hij nog veel beloofde, dat zijn werk nog zou groeien. Dat onze hoop hierop is vervlogen, stemt smartelijk.

J. P. M.

RAPPORT INZAKE DEN OPBOUW VAN 'S-GRAVENHAGE.

In de rij der stedennummers van het B. W. A. nam dat over 's-Gravenhage een belangrijke plaats in. Ook van verschillende andere zijden, en hoofdzakelijk wel naar aanleiding van die publicatie in het B. W. A. d.d. 8 Febr. 1930, werden beschouwingen over de uitbreiding van 's-Gravenhage gepubliceerd. Afgezien van verschil in opvatting over opportuniteit en vorm der kritiek en over de oorzaken van de geconstateerde tekortkomingen, bleek men het er over eens, dat het nieuwe Den Haag in het algemeen geen voorbeeld is van goeden stedenbouw.

De B.N.A. vond nadien in diverse bijeenkomsten met den Wethouder voor Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting gelegenheid zijn standpunt uiteen te zetten.

Een en ander was voor B. en W. van 's-Gravenhage aanleiding tot het instellen eener commissie, die inzake de ontwikkeling en den opbouw van 's-Gravenhage aan dit College een rapport uitbracht. Dit rapport, verkrijgbaar ten stadhuize, verzameling 1932, No. 668, tegen betaling van f 0.60, boden B. en W. op 6 Dec. 1932 den Raad aan.

De B.N.A., erkentelijk voor het feit, dat B. en W. de commissie hebben willen instellen, erkentelijk ook voor de wijze, waarop dit rapport ter openbare kennis is gebracht, publiceert hierbij in extenso het rapport dezer commissie.

RAPPORT VAN DE COMMISSIE IN ZAKE DE ONTWIKKELING EN DEN OPBOUW VAN 'S-GRAVENHAGE, ingesteld bij besluit van Burgemeester en Wethouders van 28 Augustus 1931, No. 21179.

Inhoud:

1. Inleiding.
2. Bouwverordening en uitbreidingsplan.
3. Herziening van reeds vastgestelde uitbreidingsplannen.
4. Streekplan.
5. Ontwerper van het uitbreidingsplan.
6. Permanente commissie voor de Stadsontwikkeling.
7. Welstandsbeplanning.
8. Schoonheidscommissie.
9. Afzonderlijke Commissies.
10. Aanwijzen van architecten.

1. Inleiding.

In Augustus 1931 werd door Uw College besloten een Commissie in te stellen, welke tot taak zou hebben Uw College rapport uit te brengen over de wijze, waarop een zoo goed mogelijke ontwikkeling en opbouw van de stad kon worden verkregen. Ingevolge den wensch van Uw College trad als Voorzitter op de Wethouder voor de Stadsontwikkeling en de Volkshuisvesting, terwijl de Commissie verder bestond uit Dr. H. P. Berlage, den Voorzitter der Schoonheidscommissie Mr. J. F. van Royen, de door den B.N.A. in dit lichaam benoemde leden J. Crouwel en G. Westerhout, tevens de directeurs van Bouw- en Woningtoezicht, van Gemeenteplantsoenen, van Gemeentewerken en van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting. Als Secretaris van de Commissie trad op Mr. M. van der Feen, Chef afd. Stadsuitbreiding en Bouwtoezicht der Gemeentesecretarie. In aansluiting aan het schrijven van Uw College waarin tot instelling der Commissie werd besloten en waarin een leidraad voor de door haar uit te brengen adviezen was aangegeven, is de Commissie uitgegaan van de door U gestelde hoofdvraag:

„Welke maatregelen dienen te worden genomen om te bevorderen, dat de opbouw der nussche stadsgedeeltes uit aesthetisch oogpunt aan hooge eischen beantwoordt?“

Ter beantwoording van die vraag was door Uw College verzocht in het bijzonder de volgende punten onder de oogen te zien:

- I. Is herziening van het welstandsartikel noodig?
- II. Is herziening van de samenstelling en/of werkwijze van de Schoonheidscommissie noodig?
- III. Is het wenschelijk om te komen tot de instelling van afzonderlijke Commissien (bijvoorbeeld gemengde Commissien van architecten en ambtenaren) elk voor de verzorging van een bepaalde stadswijk?
- IV. Is het wenschelijk, dat door het Gemeentebestuur opdracht wordt gegeven aan architecten voor de verzorging van punten of straten, die bijzondere beteekenis voor het stadsbeeld hebben?

Bij de bespreking van de opdracht in algemeenen zin werd door verschillende leden opgemerkt, dat de opbouw en het stratenplan onafscheidenlijk bij elkaar behoren en de opbouw in groote lijnen door de bepalingen der Bouw- en Woningverordening beheerscht wordt. De Commissie heeft op

grond van deze overwegingen besloten ook de plannen van uitbreiding en genemede verordening in hare beschouwingen te betrekken.

Voorts is de Commissie van oordeel, dat wegens de wisselwerking tusschen de belangen van 's-Gravenhage en de aanliggende gemeenten ook aandacht geschonken moet worden aan het ontwerpen van een streekplan, waaraan de uitbreidingsplannen der betrokken gemeenten ondergeschikt moeten zijn. Te beginnen met 12 Januari 1932 zijn in totaal 11 vergaderingen gehouden; in de vergadering van 18 October 1932 werd de eindredactie vastgesteld. Indien hiertoe aanleiding bestond is in het rapport een meerderheid en minderheid vermeld, doch overigens is getracht een formuleering te vinden, waardoor het gevoelen van de Commissie in haar geheel wordt weergegeven, hetgeen echter niet medebrengeft, dat iedere zinnede het gevoelen van ieder individueel lid weergeeft.

2. Bouwverordening en uitbreidingsplan.

De Commissie heeft onderzocht op welke wijze, met toepassing van de Woningwet, zooals deze laatstelijk gewijzigd is bij de Wet van 9 Juli 1931 (St.bl. 266) en van het Woningbesluit van 11 Januari 1932 (St.bl. 7), de ontwikkeling en de opbouw der stad in goede banen geleid kunnen worden. Artikel 1 der wet heeft betrekking op de voorschriften betreffende de eischen, waaraan bij het bouwen van woningen en andere gebouwen voldaan moet worden.

Blijkens uitlatingen van den Minister bij de behandeling van de wijziging der wet kan de welstandsbeplanning, welke in de bouwverordeningen voorkomt geacht worden te behoren tot de voorschriften, bedoeld in artikel 1 der wet.

Artikel 2 behandelt de voor- en achtergevelrooijlijnen, de plaatsing van gebouwen ten opzichte van elkaar en de hoogte van bebouwing. Deze gegevens beheerschen den vorm van het bouwblok in horizontalen en verticalen zin en de plaatsing van de huizenblokken in de bouwblokken. De artikelen 36 en 39 hebben betrekking op het plan van uitbreiding, waarin de bestemming van den grond wordt vastgelegd en de bouwvlakken met de wegen, straten, grachten, pleinen, plantsoenen, parken en hetgeen overigens voor openbaar nut noodig is, tot een harmonisch geheel vereenigd worden.

De voorschriften, bedoeld in de artikelen 1—2 der wet moeten een algemeen, een normatief karakter dragen. Zij vormen de bouwverordening. Artikel 36 laat toe, dat de bestemming van den grond in onderdeelen beperkt wordt tot die gedeeltes der gemeente, waarop in de eerstvolgende jaren de bebouwing zich zal uitbreiden, en dat overigens de bestemming in hoofdzaak wordt aangegeven.

Artikel 39 opent de gelegenheid om de bestemming van den grond in onderdeelen nader in bebouwingsvoorschriften, verbonden aan een plan van uitbreiding, te omschrijven.

De Commissie meent, dat de bebouwingsvoorschriften, hoewel zulks niet bepaaldelijk uit de wet blijkt, ook gebruikt mogen worden om voor een gedeelte der gemeente, hetwelk een eigen karakter draagt, nadere normen vast te stellen, dus een aanvulling van de bouwverordening te geven. Zij vindt voor deze meening steun in verschillende mededeelingen van den Minister met betrekking tot de bedoeling van de bebouwingsvoorschriften. De Commissie, met uitzondering van den Directeur van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting, is voorts de meening toegedaan, dat de toelichtende beschrijving, bedoeld in artikel 15, lid 1, van het Woningbesluit, gebruikt moet worden om de economische zijde van een plan van uitbreiding te belichten en dat in verband daarmee dit stuk beschouwingen behoort te bevatten inzake de dichtheid van bebouwing, de soort van woningen, het aantal woningen boven elkaar.

De Directeur van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting is van meening, dat hierop een te positieve wijze op een economische toelichting van het uitbreidingsplan in de werking van de wet is overgedragen. Zeer zeker behoort ook naar zijne meening de economische zijde bij de totstandkoming van een uitbreidingsplan onder het oog te worden gezien; echter vloeit daaruit nog niet voort, dat het onder alle omstandigheden noodzakelijk is de beschouwingen hieromtrent in de toelichting op te nemen.

Bovendien acht hij de bedoelde passage in dit rapport, dat de aesthetische zijde van het stedenbouwkundig vraagstuk betreft, misplaatst.

De Commissie heeft de artikelen 1—2 der Woningwet, voor zoover zij van belang zijn voor de vormgeving van den opbouw der stad, in hare beschouwingen betrokken.

Zij acht het noodig, dat artikel 28 der Bouw- en Woonverordening voor 's-Gravenhage op zoodanige wijze wordt herzien, dat daarin voorkomen normen voor de bepaling van achtergevelrooijlijnen en dat daarbij verband gelegd wordt tusschen het gebruik en de bestemming van den grond.

Hierna zal blijken, dat zij de achtergevelrooijlijnen een belangrijk middel acht om een goeden opbouw der stad te verzekeren en dat in ruime mate bijzondere voorschriften voor de vaststelling van rooijlijnen noodig zijn.

De in artikel 31 § 2 onder 2e, van genoemde verordening aangegeven verhouding van 1 op 1 tusschen de hoogte der bebouwing en de breedte van de straat acht de Commissie niet in overeenstemming met de tegenwoordige eischen ten aanzien van de toetreding van zon en licht. Zij is voorts van oordeel, dat deze verhouding ook in aesthetischen zin een slecht effect geeft. In navolging van de buitenlandse voorschriften wordt als norm

eene verhouding 2 op 3 voor nieuw te bouwen stadsgedeeltes doelmatig geacht.

In hoeverre nog verdere wijziging noodig is, kan worden nagegaan bij de herziening van de verordening, welke in verband met de overgangsbepalingen van vorengenoemde wet van 9 Juli 1931 vóór 19 Augustus 1933 moet hebben plaats gehad.

De Commissie heeft bijzonder aandacht geschonken aan de toepassing van de artikelen 11—15 van het Woningbesluit, in verband met de artikelen 36 en 39 der Woningwet.

Wegens beperkte afmetingen van het gebied der gemeente en het belang van eene goede aansluiting van de uitbreiding van 's-Gravenhage bij die der nevenliggende gemeenten wordt het noodig geacht, dat voor alle niet bebouwde terreinen de bestemming in hoofdzaak wordt vastgesteld. Volgens deze opvatting dient dus voor alle niet bebouwde terreinen een plan van uitbreiding ontworpen te worden.

De behoeften, waaraan voldaan moet worden ten aanzien van wonen, werken en ontspanning zijn voldoende bekend om in groote trekken de terreinen te verdeelen in die voor woondoelzinden, voor handel en nijverheid, voor gemengd gebruik, voor openbaar nut, als parken, plantsoenen, sportterreinen en voor agrarische doeleinden.

Aan de tegenstelling tusschen woonbelangen en bedrijfsbelangen dient al dadelijk bij de vaststelling van een plan van uitbreiding bijzondere aandacht te worden geschonken, ook al wordt de bestemming van den grond nog niet in onderdeelen geregeld. De willekeurige vestiging van bedrijven tusschen woningen, berokkent aan vele ingezetenen materiele schade en is oorzaak, dat de geheele bebouwde kom voortdurend in een staat van wijziging en verbouwing verkeert, hetgeen allerminst bevorderlijk is voor een goed stadsbeeld.

Om te voorkomen, dat winkels gevestigd worden op plaatsen, welke daarvoor niet geschikt zijn, acht de Commissie zooveel mogelijk aanwijzing van uitgesproken winkelcentra en winkelstraten noodig.

Indien tijdig in hoofdzaak de bestemming van den grond bepaald wordt, kan later, zonder ernstige teleurstelling bij eigenaren te wekken, de bestemming in onderdeelen geregeld worden.

De meerderheid der Commissie is van oordeel, dat het aanbeveling verdient ter bevordering van eene normale prijszetting zoo spoedig en zoo volledig mogelijk zekerheid omtrent de bestemming van den grond te geven. Een minderheid, bestaande uit den Voorzitter en den Directeur van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting, is van oordeel, dat deze uitspraak en hare algemeenheid onjuist is. Het is een veel voorkomend verschijnsel, dat tengevoel van het bekend worden van een uitbreidingsplan, de speculatie juist toeneemt en de grondprijzen worden opgedreven. Naarmate het gedetailleerd plan vroeger wordt gepubliceerd zal dan ook dikwijls de prijsopdrrijving groter omvang aannemen.

Bewoners van buitenwijken vragen de mogelijkheid om hunne behoeften in de wijk zelf te kunnen bevredigen, opdat hiervoor regelmatige verplaatsing naar het zakencentrum der stad minder veelvuldig wordt. De Commissie is van oordeel, dat hiertoe rekening moet worden gehouden bij het ontwerpen van uitbreidingsplannen, door aan de buitenwijken een eigen centrum te geven.

Indien de centrale punten, welke aldus kunnen ontstaan, op doelmatige wijze door wegen verbonden worden, en de buitenwijken naar een eigen, goed overzichtelijk stratenplan worden opgebouwd, kan een goede onderverdeling der stad en een harmonisch geheel ontstaan.

De Commissie heeft zich bezig gehouden met de vraag, hoever gegaan moet worden met de uitwerking in onderdeelen van het plan van uitbreiding.

Zij acht dit een zaak van beleid, hetwelk eene aanwijzing vindt in de jaarlijksche toeneming der bevolking en de waargenomen expansie van handel en nijverheid.

Zij is de meening toegedaan, dat alle gronden, grenzende aan de bebouwde kommen van 's-Gravenhage en Loosduinen, voortdurend voor bebouwing ontsloten moeten zijn, tenzij om redenen van algemeen belang de stadsuitbreiding in een bepaalde richting tijdelijk dient te worden opgehouden. Ten aanzien van de praktische uitvoering — met name ten opzichte van de vraag, of de uitwerking van het plan in onderdeelen in eens of in twee tempo's moet geschieden — bestaat bij de Commissie geen eenstemmigheid. De meerderheid heeft bezwaar tegen uitwerking van het plan in twee tempo's, zooals tot nu toe veelal geschiedt. Hoe eerder volledige zekerheid omtrent de bestemming van den grond bestaat, des te minder kans is er op ongewenschte oprijving van grondprijzen. Hooge grondprijzen zijn een beletsel, lage grondprijzen daarentegen een gunstige omstandigheid voor het tot stand komen van eene goede bebouwing.

Zoodra een plan van uitbreiding is vastgesteld, ontstaat door, overeenkomstig de betreffelijke verordening, de straten aan te leggen en aan de Gemeente over te dragen, het recht om te bouwen en behoeft de nadere uitwerking door de eigenaren niet afgewacht te worden, tenzij met toepassing van artikel 36 lid 4 der Woningwet, ter openbare kennis gebracht is een besluit van den Gemeenteraad, waarbij bepaald wordt, dat herziening van het plan in voorbereiding is.

Zoodanige herziening vordert, blijkens de termijnen, gesteld in artikel 37 der Woningwet, veel tijd, kan verkregen rechten schaden en een ongewenscht

oponhoud in de regelmatige voortschrijding der bebouwing veroorzaken. Zij mag daarom slechts toegepast worden, indien klemmende redenen aanwezig zijn en zich omstandigheden voordoen, welke bij de vaststelling van een plan van uitbreiding niet te voorzien waren.

De uitwerking van een plan in onderdeelen behoort daarom dadelijk goed en weldoordacht plaats te hebben.

Voor zooveel ten aanzien van de bestemming van den grond bij het ontwerpen van het plan onzekerheid bestaat, kan, met toepassing van artikel 36 lid 3 der Woningwet, aan Burgemeester en Wethouders bij de vaststelling de bevoegdheid tot afwijking binnen bepaalde grenzen toegekend worden. Hierdoor is dus eene soepele uitvoering van het uitbreidingsplan en de bebouwingsvoorschriften mogelijk.

Uit den aard der zaak mag vorenbedoelde bevoegdheid niet zoo ver gaan, dat het karakter van het plan kan worden aangetast en dat verkregen rechten kunnen geschaad worden.

De Woningwet kent dus niet eene uitwerking van een plan in twee tempo's. Zij kent de vaststelling, eene herziening en eene afwijking binnen bepaalde grenzen.

Het uitwerken in twee tempo's is een systeem van werken uit den tijd, toen een uitbreidingsplan op globale wijze in onderdeelen werd vastgesteld en de nadere uitwerking in contracten plaats had.

Een minderheid, bestaande uit den Voorzitter en den Directeur van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting, kan de door de meerderheid geopperde stelling als zou de Woningwet geen uitvoering van een uitbreidingsplan in twee tempo's kennen — bedoeld is hier toelaten — niet onderschrijven. De onderhavige conclusie vindt naar haar meening trouwens geen grond in de door de meerderheid gegeven voorgaande beschouwingen. Naar de opvatting der minderheid verzet de Woningwet zich niet tegen de totstandkoming van een plan in tempo's en zal het zeker wettelijk geoorloofd zijn, indien men een plan met bebouwingsverordening heeft, dat niet in details afdaalt, later voor een onderdeel een uitvoeriger bebouwingsverordening vast te stellen langs den weg van herziening van het uitbreidingsplan.

Een dergelijke werkwijze is uit een praktisch oogpunt ten zeerste aan te bevelen. Het is immers moeilijk jaren vooruit een ver-gedetailleerd plan te maken, waardoor vele wijzigingen noodzakelijk worden. Daarna moet men zich bij de detaillering in finesses beperken tot het deel, dat in de eerstvolgende jaren in exploitatie komt.

De minderheid vreest, dat, daar het onmogelijk is voor een groote oppervlakte geruimen tijd te voren een uiteindelijk plan vast te stellen, bij verwerkingelijk van den wensch der meerderheid ieder jaar een stukje bij-getrokken zal worden, hetgeen ten opzichte van het geheele plan ten zeerste ongewenscht is en bovendien de speculatie in de hand zal werken. Of wel men bereikt het tegenovergestelde van hetgeen de meerderheid wenscht: indien n.l. het Gemeentebestuur huiverig is zich jaren van te voren te binden, zal men een plan krijgen, dat weinig of absoluut niet gedetailleerd is.

Eenstemmig is de Commissie van meening, dat het in elk geval noodig zal zijn bij het uitwerken van het uitbreidingsplan in onderdeelen de onderscheiding in industrie- en in woon- en gemengde wijken, welke aanvankelijk globaal was, nauwkeurig te omlijnen, omdat de afmetingen en de aard der straten nauw verband met de bestemming van den grond behooren te houden. Dan kan voorkomen worden, dat winkels, garages, werk- en bergplaatsen ontstaan aan straten met voortuinen, welke dan om der wille van bedrijfsbelangen bij gedeeltes moeten vervallen, hetgeen gepaard gaat met schending van het karakter en het aanzien van de straat.

De lichte constructie van onze woonhuizen is oorzaak, dat een bedrijf met eenige werktuigen van gering vermogen, b.v. een schoenmakerij met een electrisch gedreven poets- en naaimachine, een kleine drukkerij, een wasch-inrichting, reeds hinderlijk is voor de bewoners van de naastliggende woningen.

Aan de hand van de Hinderwet kunnen wel voorwaarden gesteld worden ten aanzien van de opstelling van werktuigen, doch hiertoe kan in den regel de hinder slechts eenigermate beperkt worden en algeheele verbouwing kan niet verlangd worden.

Voorts vallen vele bedrijven niet onder de werking van genoemde wet. Het is daarom noodig in de woon- en gemengde wijken de bedrijven in bepaalde bouwblokken te concentreren. Deze behooren zoo eenigszins mogelijk, gunstig te liggen ten opzichte van de aan te wijzen winkelstraten, omdat winkels en bedrijven dikwijls nauw verwant zijn.

Uit den aard der zaak is eene ruime marge bij de aanwijzing van terreinen voor winkels en andere bedrijven noodig, opdat het bedrijfsleven niet op schadelijke wijze aan banden gelegd wordt.

Voorts dient in de bebouwingsvoorschriften omschreven te worden, welke bedrijven in de woonwijken en in de gemengde wijken toegelaten worden. Met vorenbedoelde scherpe scheiding van terreinen naar de bestemming bereikt men tevens, dat de bouwblokken bestemd om te wonen, na de voltooiing jarenlang gespaard worden voor eene verbouwing, welke het karakter schaadt. Eene heterogene samenstelling van een bouwblok is trouwens reeds in vele gevallen bij den bouw een ernstig beletsel voor een goede architectonische verzorging.

De Commissie acht het noodig, dat tegelijk met het ontwerpen van een

stratenplan de opbouw geregeld wordt. Een plan van uitbreiding behoort drie dimensies te hebben. De hoogterooiling moet plaats hebben door het vaststellen van het aantal verdiepingen. Er moet verband gelegd worden tusschen den aard der gebouwen en de soort en hoogte der woningen enerzijds en de breedte van de straat en de diepte van het bouwblok anderzijds.

In de regeling van het bedoelde verband behoort te worden voorzien bij de vaststelling van het uitbreidingsplan, dus algemeen en vooraf, en niet incidenteel na die vaststelling bij het behandelen van de aanvragen om bouwvergunning.

De Commissie ziet in de voor- en achtergevelrooilingen niet alleen een middel om in verband met de eischen der hygiëne de dichtheid van bebouwing op juiste wijze te regelen, en een spaarzaam gebruik van den grond te bevorderen, doch ook een onmisbaar middel om zekerheid te verkrijgen, dat de huizenblokken zoodanig ten opzichte van elkaar in de bouwblokken en ten opzichte van straten en pleinen geplaatst worden, dat een aesthetisch goed verzorgd stadsbeeld kan ontstaan.

Goede hoekoplossingen kunnen zonder vaststelling van die lijnen niet verwacht worden. Bijzonder aandacht dient geschonken te worden aan de voorgevelrooilingen op hoeken van straten en pleinen, waar afschuining wegens verkeersbelangen noodig is. Bij de bepaling van de voorgevelrooilingen in nauw verband met de achtergevelrooilingen moet den ontwerper van het plan de opbouw steeds voor oogen staan. Dit betekent niet, dat vanwege den ontwerper van het uitbreidingsplan een gewelplan moet gemaakt worden, doch betekent, dat de mogelijkheid gepend behoort te worden voor het maken van een goed bouwplan, zoodra de behoeften van den bouwheer bekend zijn.

In de afschuining van voorgevelrooilingen op de hoeken van bouwblokken, nu eens in den vorm van een boog, dan weer in den vorm van een inspringenden hoek, zonder dat nadere regeling door achtergevelrooilingen plaats heeft, ziet de Commissie een der oorzaken van slechte hoekbebouwingen.

De Directeur van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting acht de bovengenoemde middelen voor het verkrijgen van een goede bebouwing niet afdoende. Hij is met de meerderheid eens, dat vaststelling van voorgevelrooilingen zonder meer geen waarborg voor het tot stand komen van goede hoekoplossingen oplevert; nadere regeling door achtergevelrooilingen zal evenwel praktisch vaak moeilijk zijn. In dergelijke gevallen zullen voorgeschreven schetsontwerpen niet gemist kunnen worden. Bij de beantwoording van vraag 4 wordt hierop nog nader teruggekomen.

De Commissie acht het vormen van blinde gevels aan het einde van huizenblokken, zooda als veelal geschiedt, een bouwkunstige fout. Deze fout kan, door toepassing van de welstandsbepaling, voorkomen worden, indien in de bouwverordening bepaald wordt, dat zijgevels, niet grenzende aan de openbare straat, op minstens 2 M. van de zijerfcheiding gebouwd moeten worden. De desbetreffende bepalingen van het Burgerlijk Wetboek zijn dan geen bezwaar meer tegen een goede verzorging van een zijgevel, zoodat wat betreft den welstand als het aanbrengen van onmisbare constructiedelen als goten en overstekken.

Een minderheid, bestaande uit den Voorzitter en den Directeur van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting, heeft tegen het hier gestelde bezwaar om de volgende redenen.

De verplichting tot het maken van ramen in een zijgevel veroorzaakt, dat ramen komen op geringen afstand van den achtergevel van de panden, die aan de hoofdstraat gebouwd worden, hetgeen groote onvrijheid voor de bewoners meebrengt.

Een ander gevolg van dezen maatregel is, dat kostbare bouwgrond, ten breedte van 2 M. en even diep als de bouwterreinen, zoo goed als onbenut blijft.

En tenslotte zullen strooken niemandsland ontstaan, welke allicht vervuilen en een onaesthetisch aanblik opleveren.

Ook voor open bebouwing acht de Commissie het vaststellen van voor- en achtergevelrooilingen, zij het met een behoorlijke speling, noodig.

In de open bebouwing dient de afstand tot de zijerfcheiding verband te houden met de bouwhoogte en de gevelbreedte der te bouwen huizen of huizenblokken. De betrekkelijke bepalingen kunnen in de bebouwingsvoorschriften opgenomen worden.

Voorts dient het willekeurig strooien van garages en andere bijgebouwen in de open bebouwing voorkomen te worden. Dit kan geschieden door in de bebouwingsvoorschriften te verlangen, dat in de teekeningen, behorende bij de aanvragen om bouwvergunning, de plaatsing van bijgebouwen wordt aangegeven, ook al worden zij niet dadelijk tot stand gebracht.

Op de beoordeelung van een bouwplan, niet alleen in verband met de bestaande omgeving, doch ook in verband met de overige nog te wachten bebouwing, wordt later teruggekomen.

De Commissie heeft ook behandeld de wijze van afdekken van woningen en andere gebouwen.

Het platte dak met mastiekdekking geeft gelegenheid om de inwendige ruimte van een woning of een ander gebouw ten volle te gebruiken. Het wordt daarom gaarne toegepast om de bouwkosten laag te houden. Of de kosten van onderhoud en vernieuwing dit voordeel tegenover eene bedekking van pannen of leien op een hellend dak op den langen duur niet

opheffen, staat niet vast. Het platte dak wordt ook toegepast om bouwkundige redenen. Het is onmisbaar bij eene diepe bebouwing, indien men een hooge dure kap of zagtogen wil vermijden.

Afgescheiden van het aesthetisch verantwoorde geval, waarin het platte dak bepaald is door de architectonische opvatting van den ontwerper, wordt het helaas ook veel toegepast als een gevolg van onbekwaamheid van dengene, die de noodige technische kennis mist om een kap te construeeren, of geen kans ziet de kap in architectonischen zin eene bekroning van den onderbouw te doen zijn.

De Commissie is van oordeel, dat zoodat de platte als de hellende afdekking in beginsel toelaatbaar zijn. Waar de wijze van afdekken een grooten, soms overheerschenden invloed op het stadsbeeld heeft, dient bij de vaststelling van de wijze van bebouwing aan de afdekking bijzondere aandacht geschonken te worden, om te voorkomen, dat de beide wijzen van afdekken willekeurig door en naast elkaar worden toegepast. Eene regeling behoort in de bebouwingsvoorschriften, dus bij de vaststelling van het uitbreidingsplan, getroffen te worden.

De regeling kan niet in alle opzichten doeltreffend zijn; afwijking moet daarom mogelijk zijn door het verliezen van vrijstelling.

De wijze van afdekken mag niet vastgesteld worden op het oogenblik, dat de welstandsbepaling wordt toegepast, al was het alleen maar op grond van de overweging, dat bij het koopen van den grond belanghebbende zoodat mogelijk alle eischen moet kennen, welke van belangrijken invloed op de bouwrekening kunnen zijn.

Indien op d ehiervoor beschreven wijze bij de bestemming van den grond in onderdeelen tevens de opbouw geregeld wordt, zal voor allen, die bij den opbouw der stad betrokken zijn of belang hebben, een goede basis aanwezig zijn, waarop vruchtbare arbeid verricht kan worden.

Het zal dan mogelijk zijn om, zoodat de gestelde opdracht aangeeft, den opbouw van de stad aan hooge aesthetische eischen te doen beantwoorden,mits beschikt wordt over eene doelmatige welstandsbepaling, en niet geschroomd wordt deze bepaling ook toe te passen.

De thans geldende welstandsbepaling laat alleen toe een bouwplan op zich zelf en in verband met de bestaande omgeving te beoordeelen. De bepaling laat niet toe vooruit te zien en een plan te beoordeelen in verband met de bebouwing, welke op evenliggende of tegenoverliggende terreinen in verband met de bij het uitbreidingsplan getroffen regeling verwacht mag worden. Eene aanvulling in dit opzicht van de welstandsbepaling kan niet achterwege blijven.

Opdat belanghebbenden tijdig zullen weten, in hoeverre bij de beoordeeling van den welstand rekening zal worden gehouden met de in de omgeving te verwachten bebouwing, is het noodig in het plan van uitbreiding de terreinen aan te wijzen, welke bebouwing als architectonische eenheid behandeld moet worden. Voor deze aanwijzing leent zich het beste de kaart, waarop de voor- en achtergevelrooilingen vastgelegd worden.

Een architectonische eenheid kan o.m. zijn een huizenblok, twee aan een straat tegenover elkaar liggende huizenblokken, een heel bouwblok, de bebouwing aan een plein.

De Commissie heeft bij hare studie de overtuiging gekregen, dat Woningwet en Woningbesluit, zoodat deze na de jongste wijziging luiden, in ruime mate de bevoegdheid openen om de ontwikkeling en den opbouw der stad overeenkomstig de eischen des tijds te regelen. Zij heeft geleidelijk een stelsel van maatregelen en van werken ontwikkeld, dat principieel onafhankelijk is van de verhouding, waarin de gemeente tot den eigendom der in het uitbreidingsplan betrokken gronden staat. Het scheidt de gelegenheid tot het voldoen aan alle eischen van stadsontwikkeling, onverschillig of de gronden zich bevinden in eigendom van particulieren of van publiekrechtelijke organen, en onafhankelijk van de vraag of de gemeente al dan niet een grondbedrijf voert.

Dit neemt niet weg, dat, indien de Gemeente zulk een bedrijf heeft, dit den grond bij verkoop of uitgifte in erfpacht zoodanig behoort te verkavelen, dat een goede opbouw der stad wordt bevorderd. Dit kan o.a. geschieden door den grond behorende tot een bij een plan van uitbreiding vastgesteld architectonische eenheid, zoo min mogelijk te splitsen.

En evenzeer zal in dit verband, wellicht nog meer dan vroeger, de omstandigheid, dat de Gemeente grond in eigendom heeft, bevorderlijk kunnen zijn voor het desbetreffende deel van het uitbreidingsplan. Immers indien deze gronden in handen waren van particuliere eigenaren, dan zouden de bezwaren van dezen in de procedure, welke voor de vaststelling van een uitbreidingsplan is voorgeschreven, zich in nadeeligen zin kunnen doen gelden. Voorts acht de Commissie het wenschelijk, dat in verband met de mogelijkheid, dat zich strijdige belangen tusschen den stedsbouwkundigen dienst en andere organen der Gemeente voordoen, daaraan bij de regeling van eerstbedoelden dienst de noodige aandacht wordt geschonken.

3. Herziening van reeds vastgestelde uitbreidingsplannen.

Aan de hand van Woningwet en Woningbesluit is in dit rapport een nieuw stelsel van werken ontwikkeld ten aanzien van de ontwikkeling der Gemeente en den opbouw van nieuwe stadsdeelen.

Er zijn echter verschillende gedeelten der Gemeente, waarvoor wel reeds een uitbreidingsplan bestaat, doch welke nog niet hun bestemming hebben bereikt. Voor zooveel deze plannen nog niet uitgevoerd zijn, zal, tensinde een in stedsbouwkundig opzicht organisch geheel te verkrijgen, het bedoelde stelsel, voor zoover als mogelijk is, op deze dienen te worden toegepast. Voor zooveel het plannen betreft, waarvoor de straten reeds in uitvoering zijn of in zoodanig gevorderd stadium van voorbereiding, dat wijziging zeer bezwaarlijk is, zal eveneens zooveel mogelijk, met name ten opzichte van de bebouwing, bedoeld stelsel dienen te worden gevolgd; in deze laatste plannen zal wijziging zich uiteraard niet kunnen uitstrekken tot het horizontale plan.

De arbeid van een en ander zal verricht moeten worden door den hierna bedoelden stedsbouwkundige.

4. Streekplan.

De gemeente 's-Gravenhage heeft in haar snellen groei der laatste jaren de nadeelen ondervonden van het gemis aan een streekplan, waarbij de bestemming van den grond in de aan elkaar grenzende gemeenten in onderling verband geregeld en de aansluiting van de uitbreidingsplannen verzekerd wordt.

De uitbreiding van de drie gemeenten 's-Gravenhage, Voorburg en Rijswijk heeft, behoudens eenig overleg, plaats gehad volgens het afzonderlijk belang van elke gemeente.

Na eventuele grenswijziging zal 's-Gravenhage opnieuw in vorenbedoelde verkeerde verhouding komen tot de gemeenten, waaraan het dan grenzen zal. Door de wijziging van 1931 van de Woningwet bestaat thans de gelegenheid een streekplan op wettelijke basis te ontwerpen.

Een streekplan maakt het o.m. mogelijk de noodige ruimte tusschen de gemeenten onderling in den vorm van groene zones, te reserveren, aan de recreati voor de geheele streek de noodige aandacht te schenken, ongewenschte lintbebouwing langs hoofdverkeerswegen in onderling overleg te voorkomen en met de te verwachten behoefte aan nieuwe verbindingswegen tijdig rekening te houden.

De Commissie is van oordeel, dat voor het dicht bevolkte gedeelte van Zuid-Holland, hetwelk 's-Gravenhage als centrum heeft, een streekplan, als bedoeld in de artt. 45—50 der Woningwet, dringend noodig is.

Zoodat een streekplan niet is vastgesteld (en voor zoover noodig ook daarna) zal men op samenwerking tusschen de verschillende gemeenten bij de vaststelling van haar uitbreidingsplannen zijn aangewezen. De Commissie van advies voor de uitbreidingsplannen in Zuid-Holland, welke eenige jaren geleden door Gedeputeerde Staten der provincie werd ingesteld, kan door overreding die samenwerking bevorderen.

5. Ontwerper van het uitbreidingsplan.

Als door de Commissie aanbevolen middelen om de ontwikkeling en den opbouw der stad in goede banen te leiden, zullen falen, indien een bekwaam stedsbouwkundige ontbreekt.

Uit de gegeven beschouwingen is gebleken, dat een goed verzorgd stadsbeeld alleen verwacht kan worden, indien de maker van het uitbreidingsplan de gawe heeft om dit stadsbeeld in drie dimensies architectonisch te ontwerpen.

Hij moet de kansen openen voor een goede vormgeving van hetgeen noodig is om de gebieken of te verwachten behoeften te bevredigen. Hij moet daarbij de behoeften ten aanzien van verkeer, wonen, werken en ontspanning, in verband met de economische verhoudingen, de geografische ligging en de bodemgesteldheid, naar hunne waarde weten te ordenen.

Hij moet dus naast vele andere kwaliteiten, noodig om de belangen der gemeente te onderkennen en te vertolken, de gawe van den architect hebben. De Commissie acht de aldus omschreven taak onvoldoende verzorgd in handen van een adviseur, omdat het geven van adviezen in eene dergelijke aangelegenheid geheel iets anders is, dan het ontwerpen zelf.

De ontwerper van het uitbreidingsplan, tevens verzorger van alle stedsbouwkundige problemen, welke zich in de bestaande stad voordoen, behoort een zelfstandige, volledig verantwoordelijke functie te bekleeden en moet bij zijn arbeid de beschikking hebben over alle gegevens, welke voor een goed begrip van de hiervoren reeds geschetste behoeften noodig zijn.

Ofschoon het niet op den weg der Commissie ligt, zich bezig te houden met de administratieve regeling van de werkzaamheden van den stedsbouwkundige, is in hare beraadslagingen toch meermalen ter sprake gekomen, dat het aanbeveling zal verdienen dezen te verbinden aan den Dienst van Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting. Men zou zich ook andere mogelijkheden, welke men elders in de groote steden aantreft, voor velen dus aantrekkelijker dan de genoemde formatie, kunnen denken: de stedsbouwkundige, hoofd van den stedsbouwkundigen dienst; de stedsbouwkundige dienst verbonden met dien van Gemeentewerken, als zijnde in technisch opzicht niet alleen ten nauwste bij de uitvoering van het uitbreidingsplan betrokken, maar zelfs op belangrijke punten beslissend voor het ontwerp daarvan, zoodat op het punt van spoor-, land- en waterwegen, bruggenbouw, terreinvoorzieningen en dergelijke. In de gegeven omstandigheden evenwel, nu de Gemeente reeds in het bezit is van zulk een goed geoutilleerde dienst als dien van Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting, moet eerstgenoemde oplossing als de meest voor de hand liggende worden

beschouwd. In de besprekingen kwam echter ook tot uiting, dat dit niet ervan mag ontslaan deze regeling een oogenblik te beschouwen met betrekking tot de waarborgen voor een in alle opzichten, dus ook in aesthetisch opzicht, bevredigend uitbreidingsplan. Aan dezen eisch zal moeten worden voldaan en waarborgen zullen daárvóór aanwezig moeten zijn, dat de overheidsorganen, die uiteindelijk het uitbreidingsplan zullen hebben vast te stellen en goed te keuren: Gemeenteraad en Gedeputeerde Staten, de zekerheid hebben een plan ter beoordeeling te krijgen, waarin de stedsbouwkundige eischen, die de Gemeente moet stellen, ongerept hun vervulling vinden, en waaraan ten grondslag liggen geen andere overwegingen, dan die in het plan zelf en in de daaraan te stellen eischen haar wettiging vinden. Die zekerheid kan worden verkregen bij elk der vorenbedoelde regelingen; elk van deze heeft zijn voor- en zijn nadeelen, zoodat ter beoordeeling van het meest nuttige effect voor de gemeenschap met een gunstige constellatie der zakelijke factoren, ook de kunde en de goede wil der betrokken personen niet kunnen worden gemist.

6. Permanente Commissie voor de Stadsontwikkeling. Een der belangrijkste desiderata voor dit effect is, dat de ontwerper van het uitbreidingsplan de voorlichting verkrijgt van, en ook in gaastade aandraking is met de organen, welke samen met den dienst, waaraan hij is verbonden, bij den opbouw der stad zijn betrokken.

Het is evenzeer wenschelijk, dat tusschen al deze organen, die de behoeften der ingezetenen kennen, het plan of de in het plan neergelegde gedachten tot uitvoering brengen, en aan de opbouw leiding geven, de noodige samenwerking is verzekerd.

Deze organen zijn de Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting, het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, de diensten der Gemeentewerken en der Gemeentelandbouw, de Schoonheidscommissie en de Politie.

Het resultaat van het overleg van den ontwerper en van de samenwerking der organen dient bezegeld te worden in een permanente Commissie, waar de verschillende belangen onder leiding van den Wethouder voor de Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting in hun onderling verband kunnen worden afgewogen, indien daarover ondanks het gepleegd overleg nog verschil van meening mocht bestaan. Uiteraard zal daarbij elk der vertegenwoordigende organen slechts adviseeren, voorzover zijn terrein bij het onderwerp is betrokken.

6. Gestelde vragen.

Tiatsn overgaande tot de concrete beantwoording van de vier in de opdracht gestelde vragen, wordt het volgende vermeld.

7. Welstandsbepaling.

Vraag 1. Is herziening van het welstandsartikel noodig?

Aan het einde van deel 3 van dit rapport is in algemeenen zin medegedeeld, hoe de welstandsbepaling in verband met het aanwijzen van architectonische eenheden moet ingekleed zijn.

De Commissie is van oordeel, dat de welstandsbepaling als volgt moet luiden:

§ 1. Het bouwen moet op zoodanige wijze geschieden, dat naar het oordeel van Burgemeester en Wethouders aan door hen te stellen eischen van welstand voldaan wordt.

Bij de beoordeeling van een aanvraag om bouwvergunning zal het plan van het bouwwerk niet alleen op zich zelf, doch ook in verband met de belendingen en de omgeving worden beoordeeld.

De beoordeeling van het ontwerp van het uiterlijk aanzien van een gebouw zal bovendien geschieden in verband met de bestemming en de indeeling.

§ 2. De nader door Burgemeester en Wethouders te stellen eischen kunnen o.m. betrekking hebben op den aard en de kleur der toe te passen materialen, de aan te brengen kleuren en voorts op de hoogte van de goot-, daklijst, de dakhelling, de nokhoogte en de plaatsing en hoogte van deuren en vensteropeningen, voor zooveel eene goede aansluiting bij belendingen het noodig maakt hierop te letten.

§ 3. Indien in een plan van uitbreiding terreinen zijn aangewezen, welke bebouwing uit een oogpunt van welstand als een geheel moet beschouwd worden, wordt bij de beoordeeling van eene aanvraag voor de bebouwing van en gedeelte rekening gehouden met de te verwachten overige bebouwing der bedoelde terreinen.

Als toelichting op deze bepaling wordt nog het volgende vermeld.

§ 1 lid 1 laat toe, dat Burgemeester en Wethouders tot voorlichting van het publiek in een besluit de door hen te stellen eischen nader omschrijven.

§ 1 lid 2 strookt met de bestaande welstandsbepaling.

§ 1 lid 3 stelt verplichtend, hetgeen tot nu toe volgens instructie der Schoonheidscommissie mogelijk is.

§ 2 dient om, hetgeen in de practijk reeds gebruik is, in de verordening vast te stellen.

§ 3 geeft de mogelijkheid om een bouwplan in het verband van de architectonische eenheid te kunnen beoordeelen.

De Commissie zou, hoewel dit onderwerp niet direct op haar weg ligt, tevens aandacht willen vragen voor die voorzieningen, welke niet of niet volledig op grond van de welstandsbepaling kunnen worden beheerscht. Het uiterlijk van een stadsbeeld toch kan door ergerlijke verwaarloozing

van gebouwen, hinderlijke kleuren van verfwerk, leelijke markiezen, e.d. volkomen worden bedorven.

Op grond hiervan geeft de Commissie in overweging om een regeling in dezen onder de ogen te zien.

De Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht en de Voorzitter der Schoonheidscommissie stellen er prijs op met een enkel woord er op te wijzen, dat de in de tiende alinea van deze bladzijde opgesomde misstanden slechts een klein deel vormen van hetgeen, waarop in de daaraan voorafgaande alinea in algemeenen zin de aandacht wordt gevestigd. Belangrijker dan het daartoe behoorende, achten zij voorzieningen, die het karakter van de meest belangwekkende oude stads gedeeltes zouden veranderen, en waartegen beschermende voorschriften nog niet bestaan. De regeling, die de Commissie in de negende alinea van deze bladzijde in overweging geeft onder de ogen te zien, zou dan ook naar zij meenen een wijder veld moeten bestrijken dan door de meerderheid wordt aangegeven. Zij meenen echter daarbij tevens de aandacht er op te moeten vestigen, dat zulk een regeling, zelfs reeds voor de opgesomde minder belangrijke misstanden, zal blijken groote bezwaren mede te brengen, niet alleen voor de burgerij, maar ook voor de Gemeente, indien deze de handhaving van eenige bepaling bij gebreke aan meegaandheid bij de betrokkenen toch zal willen doorvoeren. Evengoemde Directeur wijst er voorts op, dat verwaarloozing van gebouwen in belangrijke mate belet kan worden door toepassing van de bepalingen in Hoofdstuk VI van de Bouw- en Woonverordening, en, wanneer het woningen betreft, in nog ruimer mate door toepassing van § 3 en § 4 der Woningwet. Aldus kan verbetering in materielen zin verkregen worden, waarmede in den regel ook een behoorlijk uiterlijk aanzien giënd is.

8. Schoonheidscommissie.

Vraag 2. Is herziening van de samenstelling en/of werkwijze van de Schoonheidscommissie noodig?

De Commissie heeft de overtuiging, dat in de regeling van de samenstelling en de werkwijze der Schoonheidscommissie voorloopig geen wijziging dient te komen, indien de hiervoren ontwikkelde denkbeelden tot uitvoering komen, t.w. indien de Schoonheidscommissie kan werken met een goed welstandsartikel en een goed uitbreidingsplan met volledige bouwvoorschriften. Nauw contact tuschen de Schoonheidscommissie en de verschillende gemeentelijke diensten zal daarbij noodzakelijk zijn. Volledigheidshalve zij hieraan toegevoegd, dat het noodig zal zijn de instructie der Commissie te herzien met het oog op de nieuwe werkwijze, welke in dit rapport voor het totstandkomen van een uitbreidingsplan wordt voorgestaan. Aanvullingen en wijzigingen in die instructie zullen daarbij gewenscht of noodig kunnen blijken. De behandeling hiervan valt buiten het bestek der opdracht en kan later plaats hebben, indien op het rapport een beslissing is genomen.

Overigens moge worden verwezen naar het volgende deel.

9. Afzonderlijke Commissies.

Vraag 3. Is het wenschelijk om te komen tot de instelling van afzonderlijke Commissien (bijv. gemengde Commissien van Architecten en Ambtenaren) elk voor de verzorging van een bepaalde stadswijk?

De meerderheid der Commissie: de Voorzitter der Schoonheidscommissie en de beide leden der Commissie de heeren Crouwel en Westerhout, de Directeur van Bouw- en Woningtoezicht en de Directeur van Gemeentewerken, beantwoordt deze vraag ontkennend. Zij is van meening, dat, wanneer de boven ontwikkelde denkbeelden ten aanzien van uitbreidingsplan, bouw- en woonverordening en welstandsbeeping worden gevolgd, aan zulke commissies geen behoefte meer zal bestaan. Het is bekend, dat dergelijke commissies elders zulk werk hebben verricht. Maar was dan tevens opgedragen de beoordeeling van de bouwplannen met betrekking tot de welstandsbeeping. Maar zij werkten vóór de inwerking-treding van de herziene Woningwet en zonder dat een der hiervoren bedoelde denkbeelden, verband houdende met deze herziening in toepassing was gebracht. Zij waren belast met de partiële uitwerking van het uitbreidingsplan van twee tot drie dimensies. Uit de eerder geleverde beschouwingen is gebleken, dat zulke de taak van den ontwerper van het plan behoort te zijn en dat het stratenplan en de opbouw tegelijk in hun onderling verband moeten worden vastgesteld. Zulk een uitbreidingsplan — en tal van voorbeelden van stadsubtreidingen zijn daar om dat te staven — is voor de eerstkomende jaren tot in bijzonderheden uitgewerkt. Voor ander constructief werk dan dat der bouwende architecten is daarnaast geen plaats meer, wil men dezen en met hen hun opdrachtgevers niet ten onrechte en meer dan noodig is bekennen in hun vrijheid om uit te maken, hoe het gebouw architectonisch aan zijn bestemming zal beantwoorden. De ervaring bevestigt de behoefte aan deze vrijheid. Onder de Amsterdamse architecten leeft en uit zich verzet tegen den verlammen-den invloed, dien zulke zoogenaamd constructief werkende commissies uitoefenen. Op dit punt biedt de werkzaamheid eener ruim samengestelde schoonheidscommissie voor de burgerij de waarborg voor eene behandelings- en een beoordeeling, die in architectonisch opzicht vrij zijn van persoonlijke en eenzijdig doorgevoerde opvattingen. Zij biedt ook dit voordeel, dat zij is gecentraliseerd en daardoor bevorderlijk voor het contact met het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht. Nu het nieuwe welstandsartikel bepaalt, dat bij de beoordeeling van het uiterlijk aanzien van een gebouw

rekening moet worden gehouden met indeeling en bestemming, is het nog meer dan tot dusver, wenschelijk, dat deze beoordeeling samen gaat met die ten aanzien van de overige bepalingen der bouwverordening, zooals door dat contact kan worden verzekerd. Ten slotte hoede men zich voor verkeerde conclusies uit hetgeen men elders aan goede architectuur aantreft. Deze heeft diepere oorzaken, dan die eener commissoriale werkwijze. Zij kan zich uitens desondanks, maar zij kan niet elders, bijv. in onze stad, door commissies worden opgewekt, wanneer haar wezenlijke voorwaarden daar niet aanwezig zijn. Dat ten onzent hieraan veel ontbreekt, zal hierna nog worden aangevoerd.

Zij meent ook dat het kostenvraagstuk in dezen niet over het hoofd mag worden gezien. Commissies met permanent fungeerende en daarom permanent gehonoreerde architecten zullen de personeelskosten aanmerkelijk verhoogen.

De conclusie der meerderheid is dan ook, dat voor Commissies als hier bedoeld geen plaats is.

Naar de meening van een minderheid der Commissie — de Voorzitter en de Directeur van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting — bestaat er alle aanleiding voor het inschakelen van welstandscommissies, regelmatig als onderdeel van een logisch opgebouwd stelsel voor den opbouw der stad.

De te Amsterdam met welstandscommissies, als door haar bedoeld, opgedane ervaring is blijkens de verkregen inlichtingen en bezichtigde resultaten zóó gunstig, dat zij toepassing daarvan voor 's-Gravenhage met warmte durft aanbevelen en indien Burgemeester en Wethouders onverhoopt tegen toepassing voor alle stads gedeeltes overwegende bezwaren mochten hebben, zou zij in elk geval een proefnemng voor een stadsdeel in overweging willen geven.

Ten onrechte wordt door de meerderheid aangenomen, dat tengevolge van het inwerking treden der gewijzigde Woningwet een behandelingswijze als hier bedoeld overbodig geworden zou zijn. Ook wanneer voor een bepaald terrein een in den zin van de vorenstaande paragrafen uitgewerkt uitbreidingsplan bestaat, kan dat plan naar de meening dezer minderheid, nooit zóó in details uitgewerkt zijn, dat leiding door een welstandscommissie daardoor overbodig geworden zijn; immers die gedetailleerde uitwerking van het bebouwingsplan is eerst mogelijk op het oogenblik, dat de eischen van dengene voor wiens rekening de bebouwing plaats heeft, bekend zijn. Uitbreidingsplan en bebouwingsverordening kunnen ordenen en misstanden voorkomen; het positief, het constructief werk dient door een welstandscommissie, waarin naast architecten en ambtenaren ook vertegenwoordigers van de bouwrijverheid zijn opgenomen, te geschieden.

Ter vermindering van misverstand moge deze minderheid hierbij nog aantekenen, dat zij in elk geval een dubbele behandeling, welke voor het publiek groote bezwaren zou opleveren, zou willen voorkomen. Derhalve zou, indien voor een bepaald stads gedeelte een welstandscommissie is ingesteld, advies van de Schoonheidscommissie over de aldaar uit te voeren bouwwerken achterwege moeten blijven.

Wat ten slotte betreft het door de meerderheid naar voren gebrachte bezwaar inzake de kosten, merkt deze minderheid op, dat deze niet hoog zullen zijn, terwijl deze factor in elk geval geen rol speelt in verhouding tot de groote belangen — een goede opbouw der stad —, die hier op het spel staan.

Een andere minderheid der Commissie, bestaande uit Dr. Berlage en den Directeur van Plantsoenen, is van oordeel, dat het, wanneer de organisatie zal zijn geregeld, zooals in dit rapport is voorgesteld, in het algemeen niet noodig zal zijn afzonderlijke commissies te benoemen voor verzorging van een bepaald stads gedeelte.

Toch zou het wenschelijk zijn een dergelijke commissie niet geheel uit te sluiten, al was het alleen maar om een mogelijkheid, welke thans niet te voorzien is, open te laten. Een zoodanige Commissie zou in elk geval niet permanent moeten zijn en alleen in uitzonderingsgevallen moeten worden benoemd.

De meerderheid meent, dat ook aan een zoodanige commissie geen behoefte bestaat.

10. Aanwijzen van architecten.

Vraag 4. Is het wenschelijk dat door het Gemeentebestuur opdracht wordt gegeven aan architecten voor de verzorging van punten of straten die bijzondere beteekenis voor het stadsbeeld hebben?

De meerderheid der Commissie beantwoordt deze vraag ontkennend. Zij acht het instituut van den aangewezen architect niet in overeenstemming met de wet in strijd met een goede verhouding tuschen architect en opdrachtgever, bezwaarlijk in de uitvoering, tenslotte overbodig bij opvolging van de in dit rapport gegeven denkbeelden. Een enkel woord over elk dezer punten.

Art. 6 sub 2 der Woningwet geeft limitatief aan op welke gronden een bouwvergunning geweigerd kan en moet worden. Onder C. is vermeld, dat de vergunning alleen kan en moet worden geweigerd, indien het plan afwijkt van een goedgekeurd plan van uitbreiding of omdat niet voldaan wordt aan de voorschriften van de artikelen 1 en 2 der wet. Zowel de voorschriften betreffende een uitbreidingsplan omschreven in art. 39 der wet, als die in de artt. 1 en 2 der wet opgesomd, hebben enkel betrekking op het bouwplan, niet op den ontwerper. De gemeente-wetgever zal, gebruik makende

van zijn bevoegdheid bij de wet of bij het woningbesluit gegeven om voorschriften uit te vaardigen, aan deze beperking zich moeten houden. Verzet van de belanghebbende bouwers tegen een eisch zich van een bepaalden ontwerper te bedienen, zal er toe kunnen leiden, dat het betreffende voorschrift als niet verbindend ter zijde moet worden gesteld.

Privaatrechtelijke regeling, wanneer deze publiekrechtelijk niet is toegestaan, verdient zeker geen aanbeveling en dat te minder, omdat zij alleen gemeentegrond zou kunnen betreffen en dus ongelijk zou werken, en bovendien het gemeentebestuur zou brengen tot een beoordeeling van personen met de daaraan verbonden kwade kansen en tot verantwoordelijkheid voor het door den architect geleverde werk.

Dat voorts het instituut moeijlichkeiten oplevert ten opzichte van de verhouding, waarin de architect komt te staan tot de hem aanwijzende en hem eischen stellende overheid eenerzijds en tot zijn eigenlijken bouwheer anderzijds is duidelijk. De vertrouwensman van den laatsten, zooals dat zijn moet, kan hij in den vollen zin des woords niet meer worden genoemd; de architect raakt bekend tuschen heterogens belangen en opdrachten, wier wisselwerking achadelijk is voor den persoon en zijn werk. Wat de bezwaren aan de uitvoering verbonden betreft, worde enkel gewezen op de moeijelijkheid eener juiste en onpartijdige regeling voor de keuze en op het gevaar voor conflicten met den bouwheer, wiens voorkeur niet zelden anders zal zijn gericht dan die der gemeente.

Tenslotte wordt het instituut overbodig geacht, omdat, zoodra de welstandsbeeping de bevoegdheid geeft bepaalde eischen te stellen ook in verband met de belendingen en de omgeving, enbekend wordt, dat deze bepaling zonder schroom wordt toegepast, het zeker te verwachten is, dat bouwers voor punten, welke in het uitbreidingsplan o.a. zijn aangewezen als van bijzondere beteekenis voor het stadsbeeld, te voren eigener beweging zich er van zullen vergewissen op welke wijze met enige zekerheid aan de gestelde eischen zou kunnen worden voldaan. Zij zullen dan ongetwijfeld ook trachten om — in vrijheid en niet gedwongen — omtrent de keuze van een architect tot overeenstemming te komen.

Ook ten aanzien van dit punt is een minderheid, bestaande uit den Voorzitter en de Directeuren van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting en van Plantsoenen, een afwijkende meening toegedaan. Terwijl de meerderheid het geven van opdrachten aan architecten voor de verzorging van bepaalde, belangrijke punten der stad verwerpt is de minderheid van meening dat in het verstreken van zoodanige opdrachten door het Gemeentebestuur een van de meest voor de hand liggende en ook een van de zekerste middelen is gelegen om te komen tot een goede verzorging, vooral van de voornaamste punten in den nieuwen stadsaanleg (pleinen, hoofdstraten, enz.). Alleen wanneer de hierboven bedoelde verzorging door welstandscommissies over de geheele linie werd doorgevoerd, zou h.i. voor opdrachten aan afzonderlijke architecten wellicht minder behoefte bestaan, hoewel een combinatie van beide systemen zich zeer goed laat denken.

De door de meerderheid aangevoerde bedenkingen worden door de minderheid geenszins gedeeld.

Zelfs indien men mocht aannemen, dat het geven van opdrachten aan architecten voor de verzorging van bepaalde, belangrijke punten der stad wettelijk niet geoorloofd is langs privaatrechtelijke weg, zoo kan toch bezwaarlijk worden volgehouden, dat publiekrechtelijke regeling van deze materie in strijd met de wet zou zijn. De meerderheid legt in haar betoog ten onrechte te veel nadruk op den persoon van den ontwerper, in plaats van op het beoogde resultaat, n.l. de door dezen te vervaardigen ontwerpen. En dit laatste toch is praktisch de bedoeling van de onder IV gestelde vraag. Dit in het oog houdende laten de bepalingen van het Woningbesluit, welke — men zie in dit verband o.a. de redactie van den aanhef van artikel 12 —, niet limitatief, doch enuntiatief zijn op te vatten, de door de minderheid voorgestane regeling wel degelijk toe.

Zeer goed denkbaar is het hierbij, dat de noodig geachte ontwerpen in den vorm van bouwschema's e.d. reeds bij de totstandkoming van het uitbreidingsplan door den ontwerper van dat plan worden vervaardigd.

De gevreesde moeijlichkeiten ten opzichte van de positie van den architect kunnen naar de meening der minderheid worden voorkomen door een goed geformuleerde en helder omlinnde opdracht. Uiteraard zullen opdrachten als hierbedoeld alleen kunnen worden gegeven aan architecten, die behalve de noodige bekwaamheid ook beschikken over voldoende tact om opdrachten, waarbij zij rekening hebben te houden met verschillende belangen, tot een goed einde te brengen.

Over het peil der 's-Gravenhaagsche architectuur, als zijnde van groot belang bij de beschouwing van dit behandelde punt, wil de Commissie hier nog eenige opmerkingen maken. Het gemiddelde werk der architecten in onze Gemeente, in het bijzonder van die betrokken bij den woningbouw, behoeft zoowel in aesthetisch als in technisch opzicht verbetering. De ontwerpen, welke geregeld aan de bevoegde organen ter beoordeeling worden voorgelegd, laten hierover geen twijfel.

De omstandigheid, dat de woningbouw voor een groot deel in handen van ondernemers met beperkte geldmiddelen is, heeft tengevolge, dat de opdrachten voor het maken van ontwerpen dikwijls gegeven worden aan architecten, wier beperkte bekwaamheid in overeenstemming met het geringe honorarium is.

De Commissie is van oordeel, dat het mogelijk is in dit opzicht verbetering te brengen, niet alleen door strenge toepassing van het welstandsartikel, doch ook door de samenwerking tuschen de organisaties van de ondernemers en de architecten te bevorderen, en door de kleine ondernemers te bewegen, zich aaneen te sluiten, zoodat in combinatie groote woningcomplexen volgens ontwerpen van bevoegde architecten tot stand kunnen komen.

In dien zin zouden de Schoonheidscommissie en het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht in opdracht van Burgemeester en Wethouders werkzaam kunnen zijn.

Ten slotte spreekt de Commissie haar dank uit aan het College van Burgemeester en Wethouders voor de haar gegeven gelegenheid om zich uit te spreken over een vraagstuk, dat de laatste jaren terecht aller belangstelling heeft.

M. VRIJENHOEK, Voorzitter.	G. A. MEIJER.
H. P. BERLAGE.	S. G. A. DOORENBOS.
VAN ROYEN.	W. v. d. VEGT.
J. CROUWEL Jr.	P. BAKKER SCHUT.
G. WESTERHOUT.	M. v. d. FEEN, Secretaris.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Moderne Bouwkunst in Nederland. Onder Redactie van Dr. H. P. Berlage, W. M. Dudok, Ir. Jan Gratama, Ir. A. R. Hulshoff, H. v. d. Kloot Meyburg, J. F. Staal en J. Luthmann, Secretaris, W. L. en J. Brusse N.V. Rotterdam 1932. No. 1, Inleiding, No. 3, De volkswoning, laagbouw.

Deze boekjes, de eerste twee van een groote serie, hebben lang op zich laten wachten. Het is al wat jaren geleden dat het plan is gerijpt, naast de toen veel verschijnende boeken over moderne bouwkunst, waarbij wat de afbeeldingen betrof, de persoonlijke keuze niet al te scherp kaf van koren bleek te kunnen onderscheiden, een verzameling van meer objectieve en daardoor meer documenteele waarde samen te stellen. En als we nu het resultaat van den arbeid der commissie bekijken, valt ons dit op 't eerste gezicht wel wat tegen, misschien wel, omdat we gewoon zijn bouwkunstboeken te zien in het formaat à la Hugo Licht. Maar als we vertrouwd zijn met het kader, zooals dit gedacht is, handige, goed verzorgde boekjes, en goedkoop bovendien (f 2.50 per deeltje), dan geven de 2 uitgekomen deeltjes een geslaagd indruk. Het zal een verzameling worden van 22 deeltjes met afbeeldingen en plattegronden (waarom geen doorsneden?) die o.m. zullen bevatten: de volkswoning in den hoogbouw, de middenstandswoning, het landhuis, en het groote stadshuis, gebouwen voor onderwijs, gebouwen voor ontspanning, kerken, alle uitsluitend uit de periode 1900-1930. Het boekje over den laagbouw dat nu is verschenen bevat 53 afbeeldingen met situatietekeningen en de plattegronden der woningtypen.

Omtrent de keuze verklaart de commissie in de Inleiding van No. 1:

„Er is gestreefd naar de grootst mogelijke objectiviteit bij de keuze der af te beelden gebouwen.

Met oprechtheid is getracht een persoonlijke meening betreffende een bepaalde architectonische opvatting of een bepaalden architect terzijde te stellen en het verschil in waardeering aan de objectiviteit van de keuze ten goede te doen komen; er werd slechts één criterium gesteld, namelijk: dat de bouwwerken, in deze uitgave opgenomen, in hun soort goed, d.w.z. karaktervol moeten zijn: dus kunstwerken, omdat de ontwerper het door hem begeerde karakteristieke voldoende heeft beheerscht en in zijn soort harmonisch tot vorm heeft gebracht.

Het is begrijpelijk, dat niet alle karaktervolle bouwwerken in deze uitgave konden worden opgenomen. De samenstellers zijn zich ervan bewust, dat zij verschillende waardevolle uitingen, die daarin behoorden te worden opgenomen, hebben voorbijgegaan, doordat deze hun niet of niet voldoende bekend

waren. Het ligt in de bedoeling door geleidelijke aanvullingen het overzicht steeds op de hoogte van den tijd te houden: misschien kan er dan gelegenheid zijn, de overgeslagen waardevolle gebouwen uit de voorafgaande periode alsnog op te nemen."

Deze keuze nu is daarom zoo belangrijk, omdat zij het gezamenlijke oordeel weergeeft van een 7-tal van onze vooraanstaande architecten. Van de bouwwerken in deze serie kan worden gezegd, dat zij, naar het rijpe en waarschijnlijk uiterst overwogen oordeel van de meest daartoe bevoegden, de meest geslaagden zijn. Het zijn de bouwwerken die de schifting op de zeeft met de fijnste mazen hebben doorstaan.

Merkwaardig is nu dat daarbij broederlijk de namen staan, niet alleen werken van Baanders, de Bazel, Boterenbrood, Granpré Molière, Verhagen en Kok, maar ook van Dick Greiner, en J. J. P. Oud. Ook de aanwezigheid van dezen laatste, wiens werk om 't hardst vereerd werd en verguisd, treft zeer sterk. De redactie heeft in dit werk, buiten zijn bekende en gemakkelijk aanwijsbare gebreken, de verdiensten ervan voor de Nederlandsche bouwkunst aldus erkend. De afbeeldingen in dit boekje zijn in 't algemeen heel goed en ook de teekeningetjes zijn goed verzorgd.

Het eerste boekje geeft een inleiding: „Het doel van deze publicatie is mede, te trachten het publiek nader tot de hedendaagsche bouwkunst te brengen. Dit nu kan o.i. bereikt worden door, naast het geven van goede afbeeldingen, ook de historische, psychologische ontwikkeling van de moderne kunst uiteen te zetten. Immers, alleen door eenig inzicht kan het aanvankelijk vreemd schijnende van een kunstwerk voor de beschouwer verdwijnen, zoodat hij tot rustig beschouwen komt", schrijft de Redactie. Wij betwijfelen of de twee daartoe in dit 1e deeltje opgenomen beschouwingen daadwerkelijk zullen bijdragen. Want zij behandelen het zelfde onderwerp, vaak dezelfde bouwwerken op eigen wijze en dat zal op het publiek wel eenigszins verwarrend werken.

De Heer Luthmann geeft een „Overzicht van de ontwikkeling der Bouwkunst in Nederland". Dit is een mooi doorwerkt, goed geordend, rijpelijk overdacht stuk, waarin de schrijver m.i. zeer goede karakteristieken van het werk van onze meest bekende architecten geeft. Hij gaat ervan uit dat de bouwkunst na de rococo, probleem wordt en beschrijft in zijn schetsing van de 19e eeuw, den invloed van de machine. „Of de machine een allesbeheerschende macht zal worden, dan wel of ze door de komende geslachten slechts als hulpmiddel zal worden aanvaard, ondergeschikt aan een cultuurideaal, dat diepere verlangens inhoudt dan een mechanische beschouwing, dit is het kernvraagstuk, waar ook in de bouwkunswereld eigenlijk de geheele strijd om draait." En „Er is geen menselijke uiting, welke treffender deze worsteling weerspiegelt dan de bouwkunst, omdat ze wortelt zoowel in materiele als in ideële behoeften. Ze is zoowel een technisch probleem als een vormprobleem". Schrijver onderscheidt dan aan het technisch probleem een dubbel kant: het functioneel technische (betrekking hebbend op de levensverrichtingen die in het gebouw zullen plaats grijpen) en het constructief technische (constructie en materiaal). Het vormprobleem houdt de vraag in welke ideële strekking het bouwwerk heeft. Hij licht dit beknopt toe aan de bouwkunst uit het verleden, soms wat te beknopt, als hij de middeleeuwsche Cathedralen na den ondergang van het Romeinsche rijk laat ontstaan, zonder te vertellen dat daar 5 eeuwen tusschen liggen. (Het boek is voor het publiek).

De beschouwing is overigens wat de bespreking van het werk van Berlage, de Bazel, de Klerk en Dudok betreft, zeer lezenswaard.

In scherpe tegenstelling met Luthmann's klaar overzicht is de beschouwing van Ir. Gratama, over de nieuwe zakelijkheid, die

niet anders inhoudt dan een langademige en dilettantisch filosofische herbehandeling van het reeds door den Heer Luthmann behandelde onderwerp, waarna de nieuwe-zakelijkheid-bouwkunst wordt gekraakt, om daarna een bespiegeling te geven over op de traditie steunende bouwkunst, als reactie tegen de eenzijdige en dood-loopende moderne stroomingen (welke toekomstige reactie intusschen in het boek niets ter zake doet, want slechts de periode 1900—1930 is aan de orde). Men kent de beschouwingswijze van den Heer Gratama uit zijn lezingen: als een schommeling rond een evenwichtstoestand van het gevoels-Natuurelement als de eeuwigheidswaarde in de kunst en het denk- of wil-element als de tijdelijkheid, elementen die samen de kunst geven. Zijn poging om het geheele ontwikkelingsproces der bouwkunst (en in 't bijzonder dat der moderne bouwkunst) in dit gedachtenstelsel te grijpen, slaagt allesbehalve. Het is een troebel betoog, quasi-diepzinnig en gewrongen. De helderheid van Gratama's ouden schrijfrant is niet meer. Leelijke kunststermen („onpositieve gevoelswaarden", „geloovigheid", „traditionalist") ontsieren het stuk bovendien. Alles wijst er op dat Gratama voor zich zelf met zijn wijze van bouwkunstbeschouwen nog niet klaar is. Daarom is het zeer te betreuren dat hij reeds voor anderen meende klaar te zijn.

We willen een paar voorbeelden geven: „De Klerk toont zich in zijn bekende woningblokken een begaafd expressionist. Het is alsof de Klerk bij het uitwerken der opdracht, diep aangehaakt wordt in zijn rijke en zoo persoonlijke scheppingskracht" (pag. 54). „Het futurisme, een reactie tegen het doorgevoerd persoonlijk van het expressionisme, zag de levenskern in een buitenmenselijke eeuwige natuurkracht: de beweging, de activiteit, het dynamische" (pag. 57). „De begaafde de Klerk heeft ook in deze richting het beste voortgebracht" (pag. 59). Wanneer men nu weet dat de expressionistische de Klerk gedemonstreerd wordt aan het gele blok aan het Spaarndammerplantsoen met golvende lijnen in metselwerk en plint en de futuristische de Klerk aan het roode blok aan idem, dan is het duidelijk, dat bij den leek een onderscheidingsvermogen wordt verondersteld, dat bij de ingewijden al moeilijk te vinden is.

En verder: „Echt cubistische bouwwerken zijn tegelijk serene en levenloos". Maar er is ook een soort romantisch cubisme, bestaande uit tegenstellingen van cubistische vormen. „Begaafd in deze richting is Dudok. Zijn fraaie school aan de Boschdrieff en zijn Raadhuis te Hilversum zijn hiervan goede voorbeelden. Men kan daarin duidelijk zien wat de grootsche en plechtige werking van cubistische massa's zijn. . . . Muzikaal wordt hier het klavier van het cubisme bespeeld" (pag. 67). Maar dan zit Dudok toch maar op een klavier zonder snaren te spelen, want het cubisme zelf is levenloos. Moet nu, vragen wij ons af, de leek uit dergelijke puzzels wijs worden?

En bovendien, is het juist, in zulk een boek een beschouwing over de Nieuwe Zakelijkheid op te nemen, van 33 pagina's, waarbij de ter zake kundige reeds op de eerste pagina al het voorgevoel krijgt, dat het met de nieuwe zakelijkheid slecht af zal loopen? Wat dan ook bewaarheid wordt, behalve voor de fabriek van v. Nelle, die daartoe tot waarachtige nieuwe zakelijkheid (hoogere zakelijkheid) wordt verheven, boven de onedele platvloersche-zakelijkheid uit. Objectief, in harmonie met de „met de grootst mogelijke objectiviteit gekozen afbeeldingen der gebouwen", kan zulk een critiek toch niet meer worden genoemd.

Dit deel is verlucht met goede foto's, die den tekst illustreerend begeleiden.

De boekjes zijn keurig uitgevoerd. Het vignet op den omslag is een abstractie, waarvan de vermoedelijke beteekenis al menig gezelschap heeft bezig gehouden en vermaakt.

ATELIER VAN DE ARCHITECTEN KOMTER EN MASTENBROEK

Na het schrijven van deze recensie ontvingen wij No. 11 van de serie: „Gebouwen voor Technische Doeleinden", (de nummers verschijnen niet in volgorde). Het is een veelsoortige verzameling, die de veelzijdigheid onzer bouwkunst weergeeft. Een streng zakelijk laboratorium en kantoorgebouw van J. H. Groenewegen, naast het speelsche watertorentje van J. P. L. Hendriks te zien op één opengeslagen pagina, is het méér dan een ondeugend grapje, dat ons de alphabetische rangschikking der platen verkoopt?

In deze serie komt reeds kennelijk de moeilijkheid, die de Redactiecommissie zich heeft opgelegd, tot uiting, om de publicatie te beperken (zooals zij dit nadrukkelijk deed) tot bouwwerken uit de periode van 1900—1930. Zij beloofde „historie" te geven, en af te zien van de nieuwste noviteiten, die een boekje als dit natuurlijk aantrekkelijk maken. Thans zien wij al werken opgenomen van 1931 en 1932. Dat is contrabande.

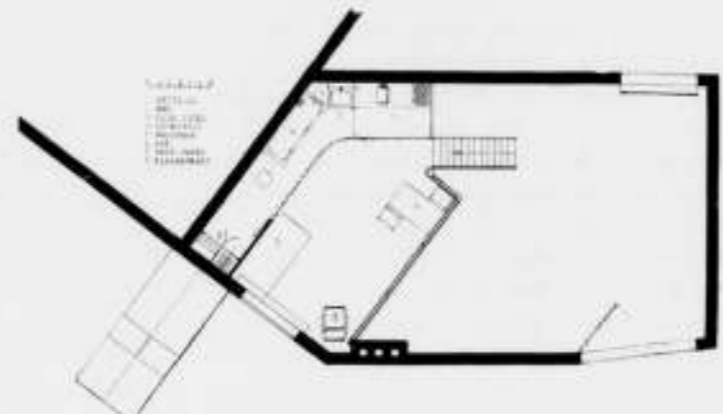
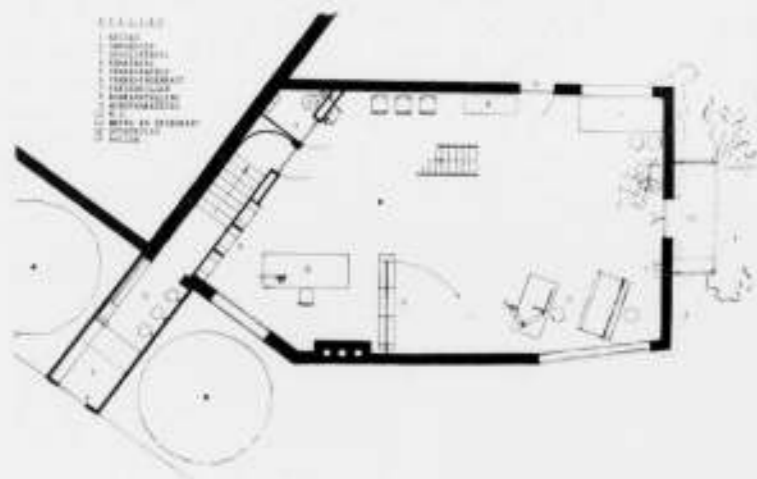
Er zijn 2 werken van vóór 1920 en 2 werken van vóór 1925 in dit boekje. Een eenigszins zonderling „beeld" van de utilitaire bouwkunst in de periode van 1900—1930.

Hoe zal dat gaan, als we aan 't laatste nummertje van de aangekondigde serie zijn? J. P. M.

Op zoek naar wat men een „ruimte" noemt, in een buurt die atmosfeer heeft, een atmosfeer van eenvoud en kracht. Zoo vonden we het Prinseneiland, een rhythmische rij pakhuisen, plaatijzeren loodsen er voor, en een ophaalbrug, alles zuiver „gebouwd" en kinderlijk blij van kleur. Er stond daar een atelier leeg, en de „ruimte" was gevonden. Alleen moest ze nog tot werking worden gebracht. Een soort prietel van gepotdekselde deelen werd gesloopt, het achtergangetje van een donkere spelonk tot iets van redelijke proporties gemaakt, door den wand tusschen gang en atelier te halveeren en den galerijvloer er over te leggen. In den dubbelwand houten wand werden drie patrijspoorten geplaatst ter verlichting van de gang, er onder werd ruimte gevonden voor ordners en monsterkastjes. Achter de schrijftafel is een nieuw licht-raam aangebracht.

Op de galerij is een minimum jonggezellenwoning ingericht. Door kleur werd getracht richting en verhouding van de deelen nader te bepalen en te accentueeren.

Plafond:	donker bruin
plafond onder galerij:	karmijn
balk:	licht grijs
zuiltje:	aluminium
houten wand onder galerij:	zandkleur

ATELIER VAN DE ARCHITECTEN KOMTER EN MASTENBROEK

- zijwanden: licht crème
  - achterwand: hemelsblauw
  - deurtje: Engelsch groen
  - rookkanalen: bleek groen
  - trapboomen: wit
  - treden: zwart linoleum
  - leuning: karmijn
  - vloer atelier: donker gebeitst, in de was
  - vloer galerij: matten
  - tafelbladen: grijs rubber
- KOMTER & MASTENBROEK.

MORTELSAMENSTELLING EN MUURUITSLAG.

In het Bouwkundig Weekblad van 19-11-'32, No. 47, komt een verslag voor van een lezing, die de Heer Jac. Kleber voor den B.N.A., kring Hilversum, op 15-11-'32 aldaar heeft gehouden. Ik meen goed te doen, enkele mededeelingen, die hiermede verband houden, te publiceeren, teneinde te voorkomen, dat te veel waarde gehecht wordt aan de aan den voet van genoemd verslag opgesomde mortelsamenstellingen.

Op een door mij bijgewoonde lezing op 1-6-'31 werd door den Heer Kleber een basterd mortel voor opgaand werk aanbevolen van de samenstelling: 1 schelpkalk, $\frac{1}{2}$ portlandcement, 4 zand. Deze specie werd in December 1931 toegepast bij het kantoorgebouw van de z.g. Revisieloods aan den Spaarndammerdijk te Amsterdam.

Maart 1932 trad hier en daar uitslag op, die bij scheikundig onderzoek bleek te bestaan uit natriumsulfaat, volgens den Heer Kleber de ergste uitslag! Sindsdien is deze uitslag verdwenen. Het optreden hiervan spreekt echter de theorie der schelpkalkvoorstanders duidelijk tegen.

In het boekje: Onderzoekingen muuruitslag en mortels, voor de Vereeniging van Nederlandsche Schelpkalkfabrikanten door den Heer Jac. Kleber geschreven (15 Sept. 1931) wordt kort na bovengenoemde lezing van 1-6-'31 de samenstelling voor basterd mortel alweer eenigszins gewijzigd weergegeven: 1 schelpkalk, $\frac{1}{2}$ portlandcement, 4 zand.

Ook hiermede zijn proeven genomen. Het is mij echter gebleken bij een werk dat thans in uitvoering is, dat een spouwmuur van twee halve steenen in het slechte regenachtige jaargetijde hiermede zoo moeilijk was op te metselen, dat de aannemer moest overgaan tot het aanbrengen van schotten om den wind te keeren. Een schoorsteen met deze specie gemetseld bleek niet recht te houden. . . .

Thans zie ik, dat de samenstelling wéér is veranderd, en nu 1 schelpkalk, $\frac{1}{2}$ portlandcement, 3 zand voor basterd mortel wordt aangeprezen, en dat ook bij andere mortels weer wijzigingen worden voorgesteld.

Mijn indruk is: ook de onderzoekers van deze richting bevinden zich nog midden in de proefnemingen, en wijzigen nog herhaaldelijk hunne opinie. Laat men dan liever nog even wachten met resultaten in het licht te geven of door zulke lezingen den schijn te wekken of men het vraagstuk al heeft opgelost.

Ir. H. G. J. SCHELLING,
Architect B.N.A.

STUDIE BETREFFENDE DEN TOEKOMSTIGEN BEVOLKINGSAANWAS VAN AMSTERDAM.

Voor en na publiceert de Dienst der Publieke Werken rapporten, die verband houden met de stedenbouwkundige ontwikkeling van Amsterdam.

Tot nu toe verschenen: een verslag betreffende den hinder, dien water- en landverkeer van elkaar ondervinden, een rapport betreffende de verbinding der Y-oeveren, een rapport betreffende het bouwen op al dan niet opgehoogden grond, en een rap-

port van de commissie voor het boschplan „Amsterdam“. Als vijfde in de rij verscheen thans een studie over de vermoedelijke bevolkingstoename van de stad.

Verscheidene methodes zijn daarvoor in den loop van den tijd reeds ter hand genomen, in het onderhavige rapport is de voorkeur gegeven aan de methode van Dr. Hiebolts. Volgens dezen schrijver is het slechts mogelijk, het toekomstige verloop der bevolking te schatten in verband met een factor „leeftijdsofbouw“. Het toekomstige aantal geboorten kan worden geraamd door het doortrekken van de lijn van het geboortecijfer, beter is het uit te gaan van wat genoemd wordt het vruchtbaarheidscijfer (d.i. het aantal geboorten per 1000 vrouwen van 15—49 jaar).

Hiernaast werd in het rapport in rekening gebracht een factor vestiging en vertrek, en een voor sterftekansen in de toekomst. De slotsom is, dat er volgens deze gegevens aanwijzingen bestaan, dat er omstreeks 1970 een bevolking niet grooter dan 900.000 zielen zal zijn. Alleen met geheel nieuwe factoren, voor welke intreden thans nog geen aanwijzingen bestaan, zou een inwoneraantal groot 1.150.000 à 1.200.000 mogelijk zijn.

Met een betere outillage van de stad en relatieve verbetering van haar positie zal het inwoneraantal grooter kunnen zijn dan 900.000. Het nut van dergelijke cijfers, gaat het rapport voort, is, dat er een tamelijk vastliggende grens bestaat voor de uitbreiding.

Met een plan moet er echter voor gezorgd worden, dat dit de gelegenheid niet afsnijdt deze grens te overschrijden. Niet alleen om de groote lijnen van een plan te bepalen zijn deze gegevens van nut, ook een schatting voor in de toekomst noodige zwembaden, schouwburgen en andere openbare gebouwen is er mede mogelijk.

Ook de Gemeentebedrijven zullen er voor hun toekomstige ontwikkeling inzicht door kunnen krijgen. Talrijke staten met graphieken en aantekeningen lichten het rapport toe. J. B.

INGEZONDEN.

DE STROOMINGEN IN ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Indien men de verslagen van de laatste vergadering van ons Genootschap Architectura et Amicitia leest, komt men als leden die deze vergaderingen niet hebben bijgewoond, tot de veronderstelling, dat „Amicitia“ geen kans heeft gekregen bij de vele nog al heftige discussies ook nog iets in het midden te brengen.

Nu stemmen wij gaarne toe, dat een kort verslag eener vergadering niet volledig kan weergeven al de woorden welke zijn gesproken. Ook dat het niet geheel kan vertolken de stemming waarin de debatten zijn gevoerd, doch wij mogen, zonder veel tegenspraak te verwachten, zeggen, dat de meeningen in de laatste vergaderingen van ons Genootschap nog al eens scherp tegenover elkander hebben gestaan.

Nu hebben wij daartegen geen groote bezwaren, zelf zijn wij ook nog al eens in de oppositie en wij erkennen gaarne, dat „du choc des opinions la vérité jaillit“.

Echter, uit de verslagen blijkt ons, dat het er veel op lijkt, dat soms pogingen worden gedaan, om zoowel het bestuur als de leden te overrompelen op een wijze, welke naar onze opvattingen niet geheel worden gedekt door de verplichtingen, welke ieder lid van het Genootschap bij zijn toetreden vrijwillig op zich heeft genomen. Mocht het blijken, dat onze opvattingen daaromtrent niet juist zijn, dan bieden wij bij voorbaat onze verontschuldgingen aan.

Het valt echter niet te ontkennen, dat op 't oogenblik in ons genootschapsleven stroomingen zijn, welke worden aangeduid als te zijn doortrokken van een geheel anderen geest als tot dusver in het genootschap naar voren kwam.

In hoeverre deze geest moet worden geacht de wereld te kunnen bezielen en de toekomst in zich te hebben, staat niet aan

ons te beoordeelen en we moeten dit, en zeer gelukkig, overlaten aan den tijd, welke een juister oordeel zal vellen als wij tezamen vermogen.

Wij zijn echter van meening dat alle richtingen in het Genootschap recht moet wedervaren, doch moeten tevens ernstig waarschuwen voor de opvatting, dat in ons Genootschap slechts één bepaalde richting aangeeft waaruit deze „vernieuwing van den geest” moet bestaan.

Deze opvatting is voor ons genootschapsleven een gevaar, hetwelk echter, mede door den vorm van ons genootschap, zeker gemakkelijk kon geboren worden.

Het blijkt toch zeer wel mogelijk, dat een bepaalde groep of een bestuur in het Genootschap een richting aangeeft, ondanks dat de meerderheid der leden daar niet van is gediend.

Te veel soms, wordt alleen datgene wat door de leden in Amsterdam en onmiddellijke omgeving wordt verlangd en gedacht, in ons genootschapsleven tot uitdrukking gebracht.

De strijd (indien het niet zoo is dan lijkt het er toch veel op) welke nu in het Genootschap wordt gevoerd, bepaalt zich uitsluitend tot de beoefenaars der Bouwkunst of aanverwante Kunsten der hoofdstad en omgeving. De meeningen en opvattingen van toch ook heel wat leden, welke wonen in den Haag, Rotterdam, Utrecht, om maar enkele groote steden te noemen, komen niet voldoende tot uitdrukking. Nu hebben wij, buitenleden, groote bewondering voor al wat onze kunstbroeders uit Amsterdam doen, doch wij zijn nu ook weer zóó, dat wij er ook nog meeningen op na durven houden, alhoewel wij ons geen illusies maken, dat deze in de oogen van hen, die ons provincialen noemen, genade zullen vinden.

Maar onze meening willen wij hier in het kort toch kenbaar maken.

Wij koesteren deze opvatting, dat het zeer gewenscht is, dat ten opzichte van de toekomstige leiding van ons Genootschap contact wordt gezocht met de leden en buitenleden, die uit den aard der zaak zelden of nooit de vergaderingen in Amsterdam kunnen bijwonen.

Wij herinneren ons nog den tijd, dat in den Haag een vrij groote groep van Architectura et Amicitia-leden (zijn ze nog lid de enthousiasten zooals Wils, Poot, Hulsbroek, Kooyman, Engberts, Blom, Prent, Wouters, Terborgh e.a.?) vrij regelmatig bij elkander kwamen en we hebben vele prettige herinneringen daaraan behouden, niet alleen aan de gemeenschappelijke schetstochten, doch ook aan de daverende ideeën welke op de vergaderingen werden geboren, en ook aan het degelijke werk, dat in 't belang van ons Genootschap, door de „werkers” werd gedaan.

Het is ons niet bekend of een dergelijke groep nog bestaat, doch wellicht zijn er middelen om in verschillende plaatsen van ons land de leden zoo nu en dan bij elkander te roepen om na te gaan, welke opvattingen er alzoo voor de verdere ontwikkeling van ons Genootschap bestaan, waarmede dan met de eventueel te nemen beslissingen in Amsterdam rekening ware te houden.

Misschien is iets dergelijks reeds te lang verzuimd, doch allicht kan het werken in die richting toch nog zijn nut hebben.

Gaarne geven wij het bovenstaande ter overweging aan ons bestuur, zoo ook aan de leden van het Genootschap, in de hoop, dat de uitwerking van deze gedachten, welke op verschillende wijze mogelijk is, tevens bij zal kunnen dragen dat ons Genootschap ook in de komende tijden de Bouwkunst en de aanverwante Kunsten weet te bevorderen, zooals toch het doel van ons Genootschap is.

H. B. v. BROEKHUIZEN.

OPROEPING CANDIDATEN VOOR HET VOORBEREIDEND EN HET DEFINITIEF EXAMEN VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER B.N.A. 1933.

De Commissie van Onderwijs van den B.N.A., belast met de leiding der bovengenoemde examens, brengt hierbij ter kennis van belanghebbenden, dat de aangifte voor deelname aan deze examens in 1933, is opengesteld tot uiterlijk 31 December 1932.

Het eerste gedeelte van het Voorbereidend Examen zal worden afgenomen op 13 April 1933, in de plaatsen Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Eindhoven, Arnhem en Zwolle.

Het tweede gedeelte van het Voorbereidend Examen en het Definitief Examen zullen worden afgenomen te Amsterdam en vangen aan op 26 April 1933. De aangifte moet geschieden op een daarvoor bestemd formulier, met het programma en de voorwaarden kosteloos verkrijgbaar aan het Secretariaat der Examens te Amsterdam, Weteringschans 102.

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Ontwerpstudie No. 2 „Jeugdherberg”.

De teekeningen van de ontwerpstudie No. 2 „Jeugdherberg” kunnen worden afgehaald van het bureau van Ir. A. Boeken, Keizersgracht 614, Amsterdam C. op Maandag 12 December van 12.30—2 uur en van 5—6 uur en Dinsdag 13 December van 5—6 uur.

Ontwerpen welke die dagen niet afgehaald zijn, worden, voor zoover althans er postzegels bij het correspondentie-adres zijn ingesloten, direct nadien teruggezonden.

DE COMMISSIE VAN BEOORDEELING.

TENTOONSTELLING VEREENIGING VOORTGEZET EN HOGER BOUWKUNSTONDERRICHT.

De vereeniging houdt van het werk der deelnemers aan den cursus in de hoogste afdeling 1931/1932 een tentoonstelling, die zal worden gehouden in de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten, Stadhouderskade 86 te Amsterdam, van Maandag 12 tot en met Zaterdag 17 December op werkdagen van 10 tot 4 uur, des Zaterdags van 10 tot 12 uur.

**OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN
No. 36 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 10 DEC. 1932 No. 50
DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT
STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY
WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.**

**A. ETA. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN.
ADMINISTRATIE-ADRES FRANS VAN MIERISSTRAAT 107, TELEFOON 27707.**

Ledenvergadering van het Genootschap Architectura et Amicitia op Vrijdag 16 December 1932 des avonds te 8 uur in de groote zaal van het Gebouw Heystee, Heerengracht 545—549.

AGENDA:

1. Opening.
2. Notulen.
3. Mededeelingen.
4. Verkiezing van een lid in den Tentoonstellingsraad wegens bedanken van den Heer P. Zanstra, die in de vorige ledenvergadering gekozen werd.
5. Verkiezing van een Commissie van voorbereiding en beoordeeling van de volgende ontwerp-studie (No. 3).
6. Verkiezing van een bestuurslid wegens bedanken van den Heer Arthur Staal.
7. Verkiezing van een Voorzitter uit het voltallig Bestuur.
8. Verkiezing van een lid in de Commissie tot herziening van de Statuten in de plaats van den Heer Arthur Staal, die in deze Commissie als bestuursvertegenwoordiger gekozen was.
9. Ballotage van den Heer Ir. B. B. Ouëndag b.i.
10. Bespreking voorstellen betreffende vervanging van de uitgave Wendingen.
11. Rondvraag en sluiting.

Toelichting op punt 10 van de agenda.

OVERWEGINGEN BETREFFENDE „WENDINGEN”.

- 1°. Het maandblad Wendingen voorziet in zijn tegenwoordigen vorm niet meer in een algemeen gevoelde behoefte.
- 2°. Voor een bijzondere uitgave van ander karakter kan ook thans nog wel degelijk plaats zijn.
- 3°. Deze uitgave zou niet periodiek moeten zijn, d.w.z. niet gedwongen op bepaalde tijdstippen „gevuld” moeten worden om te kunnen verschijnen.
- 4°. Naar uitgave van een nieuw plaat-werk zonder meer moet in dezen tijd die overvoerd is met platen-uitgaven niet in de eerste plaats worden gestreefd.
- 5°. Het kan van belang zijn ernstige bouwkundige- en stedenbouwkundige studies te publiceeren, waarin de gewone uitgever geen voldoende winstobject ziet en die daarom anders niet gedrukt kunnen worden.
- 6°. Het kan van belang zijn resultaten van prijsvragen e.d. op een willekeurig tijdstip in een „Sonderausgabe” vaste leggen.
- 7°. Hetzelfde kan het geval zijn met algemeene of bijzondere bouwkundige of voor den architect van belang zijnde beschouwingen, voordrachten, preadviezen e.d. over bepaalde onderwerpen enz.

Voorstel (richtlijnen) voor de vervanging van de „Wendingen”-uitgave.

Wendingen wordt in den bestaanden vorm niet voortgezet.

In de plaats daarvan worden door het Genootschap op daarvoor in aanmerking komende tijdstippen „Sonderausgaben” uitgegeven, die geheel verschillend van omvang en karakter kunnen zijn. Brochurevorm, boekvorm, plaatwerkvorm e.d. zijn alle mogelijk. Als onderwerpen zijn te noemen o.a. de hiervoor onder 5°, 6° en 7° genoemde onderwerpen.

Er is géén vaste redactie en géén vaste uitgever.

De onderwerpen worden voor elk geval op een nader uit te werken wijze vastgesteld. Indien daartoe aanleiding bestaat wordt een afzonderlijke en alleen voor het betreffende onderwerp optredende commissie-van-redactie benoemd.

Voor bekostiging van de uitgaven wordt op de begrotingen jaarlijks een bedrag uitgetrokken, dat telkenjare opnieuw in verband met de financiën van het Genootschap wordt vastgesteld. Uit deze bedragen wordt een fonds gevormd, waaruit de kosten van de uitgaven bestreden worden.

De vergadering draagt het bestuur op deze voorstellen nader uit te werken en daarmee reeds bij de volgende begrooting rekening te houden.

Nieuw lid.

Tot nieuw lid wordt voorgesteld de Heer Ir. B. B. Ouëndag b.i. door de Heeren P. Vorkink en J. Zietsma.

Voor het Bestuur
Ir. H. T. ZWIERS 1e Secr.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZITTER, J. P. MIERAS, SECRETARIS-RED., H. C. VERKRUUSEN, RED., E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 17 DECEMBER N° 51

KANTOORGEBOUW ORANJE-NASSAUMIJNEN TE HEERLEN

ARCHITECT in. D. ROOSENBURG, B.N.A.

KANTOORGEBOUW ORANJE-NASSAUMIJNEN TE HEERLEN.

In 1929 werd mij de opdracht verstrekt, schetsontwerpen te vervaardigen voor een Kantoorgebouw voor de N.V. Mij tot Exploitatie v. Limburgsche Steenkolenmijnen genaamd Oranje-Nassaumijnen te Heerlen.

Als voornaamste programmapunten bij het maken dezer plannen golden:

Een plan, waarin zoo groot mogelijke veranderlijkheid mogelijk is. Afdelingen der Administratie kunnen zich uitbreiden, andere kunnen van minder belang worden, zelfs geheel verdwijnen. Er moet dus een ruimte zijn, die, naar behoefte, in grootere en kleinere vertrekken is in te deelen, en deze verdeling moet zonder groote moeite veranderd kunnen worden.

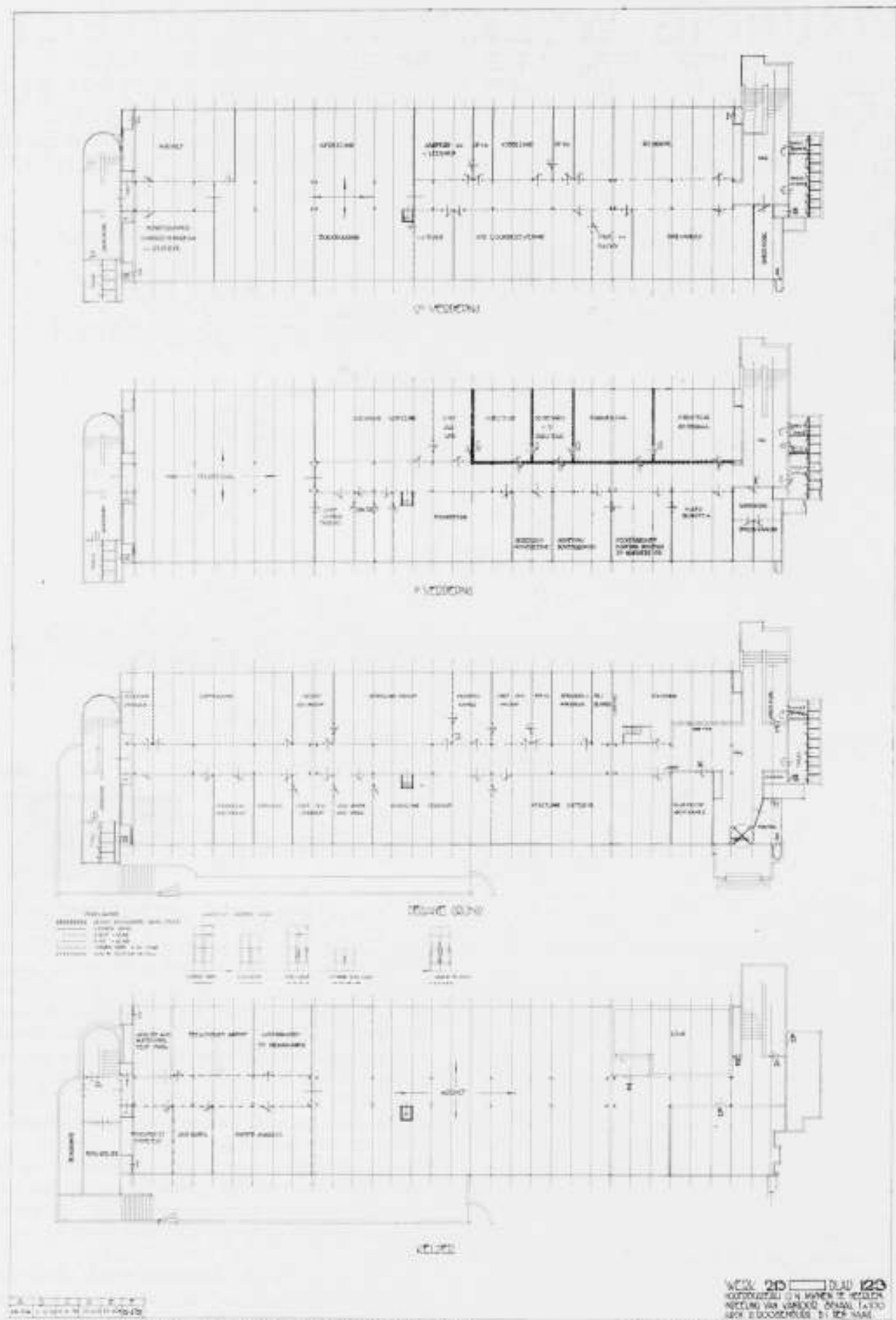
De constructie van het gebouw moet dusdanig zijn, dat het niet, of zoo min mogelijk van mijnverzakkingen de nadeelige gevolgen ondervindt. D.w.z.: hier op dit punt moet een kantoorgebouw-komen; op een vasten ondergrond kan niet worden gerekend, deze is bewegelijk. Palen heien en derg. is hier uitgesloten. Hoe verkrijg ik een gebouw dat hiertegen bestand is? Ik wil trachten U uiteen te zetten, hoe ik tot de gekozen constructie ben gekomen. Het viel mij lang niet gemakkelijk, mij in te stellen op het omgekeerde van alle bouwervaring. Gelukkig heb ik steun gehad van hen, die het mijngebied kenden, maar waar men daar om zich heen alles ziet scheuren en

kraken, krijgt men het besef, dat tot nu toe veel pogingen om dit te verhoeden, vergeefs waren. Wat nog mogelijk is voor kleine eenheden: verstijven, gewapend betonramen, ankeren, dat is voor een gebouw van eenigszins belangrijke afmeting uitgesloten. De grofste berekeningen toonen direct aan, dat er dan stijfheden worden gevraagd, die niet te bereiken zijn. Niet alleen vertikaal is er onzekerheid: ook horizontale bewegingen kunnen optreden.

Alle kosten, gemaakt om aan deze onzekerheden tegemoet te treden, moeten in evenredigheid blijven tot den normalen bouw. De vergelijking nu van de bewegingen, die dit gebouw moet meemaken, kan men het treffendst voorstellen als die van een rups. Een lang lichaam, samengesteld uit ten-opzichte-van-elkaar-beweegbare mootjes op een groot aantal kleine korte pootjes.

De les van de rups is gevolgd. Buigzaam materiaal, uit kleine mootjes bestaand, in den bovenbouw: minimaal eigen gewicht; een fundeering van ieder mootje op eigen steunpunten, die geheel vrij van elkaar kunnen bewegen, eventueel een beweging in horizontale en verticale richting van onderdeelen onderling mogelijk maken.

In de algemeene situatie van de mijngebouwen van O.N. I kon door dezen bouw een belangrijke verbetering worden gebracht. De bestaande Kantoorgebouwen waren t.o.z. van de industriegebouwen op vrij willekeurige wijze geplaatst om aansluiting te

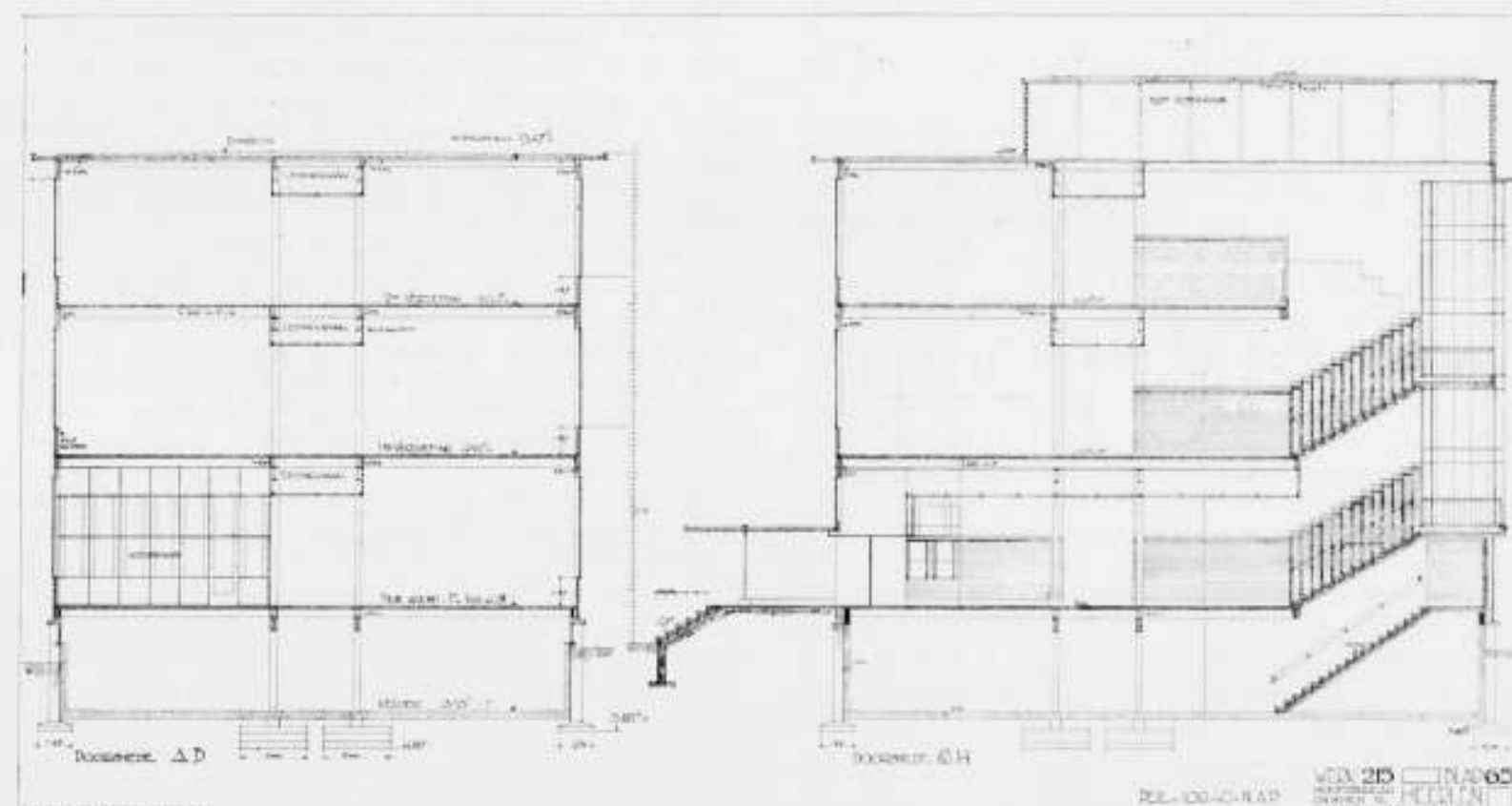
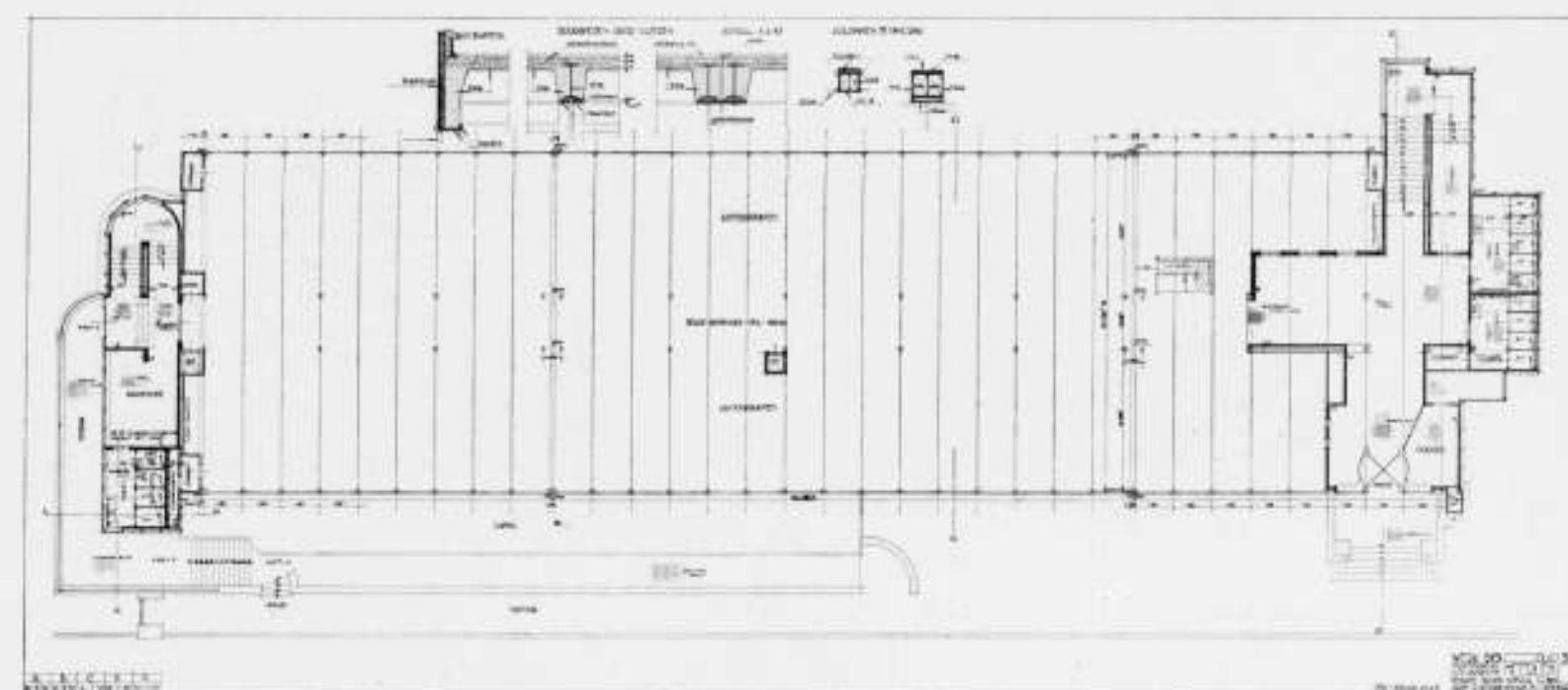

KANTOORGEBOUW ORANJE-NASSAUMIJNEN TE HEERLEN
ARCH. Ir. D. ROOSENBURG, B.N.A. SCHEMA'S DER PLATTEGRONDEN

geven aan den vroeger-bestaanden overweg. De nieuwe tunnel gaf de gelegenheid, om van het nieuwe kantoor een afsluiting te maken van het totale complex door een plaatsing, loodrecht op de richting der mijngebouwen, met de doorgangen daartusschen, waardoor voor het geheele complex een beter

aansluitende ingang werd geschapen. Ruimte voor betere oplossingen en nieuwbouw aan het industrie-complex kwam daardoor vrij.

Het gebouw is ingedeeld in een lang middengedeelte, dat de ruimte voor de kantoren bevat. Aan het eene uiteinde daarvan,

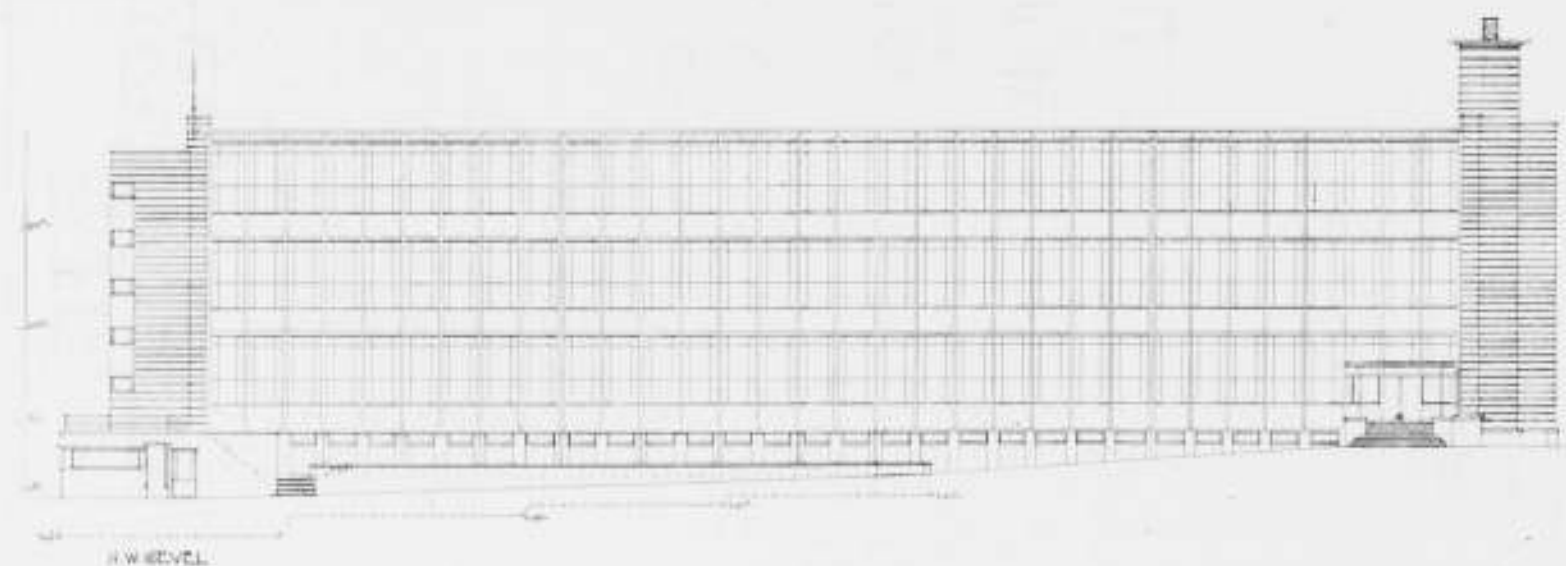
KANTOORGEBOUW ORANJE-NASSAUMIJNEN TE HEERLEN PLAN BEGANE GROND EN DWARSDOORSNEDEN ARCH. Ir. D. ROOSENBURG, B.N.A.

het dichtst bij den ingang van de mijn, is de entree voor het kantoorpersoneel; fietsenbergsplaats, entree, diensttrap, garderobes en toiletten. De laatste zijn in tusschenverdiepingen ondergebracht. Deze ingang wordt voor en na de kantooruren gesloten. Aan het andere uiteinde bevindt zich de hoofdingang met direct-aansluitende hal en trappenhuis met toiletten.

De ruimten voor de kantoren zijn geheel opgezet in veelvouden van 90 cm. De traveeën zijn b.v. 180 cm, de afstanden tusschen de kolommen van gevel en binnengang 630 cm, enz.; daardoor is het net der verdeellijnen van te voren vastgelegd. Men kan nu in deze ruimten op vierkanten van 90×90 cm verdeelen zoals men wil. Om deze verdeling tot stand te brengen, zijn normaal-eenheden geconstrueerd. Zij worden tusschen een stijl- en regelwerk in gemonteerd. De stijlen ervan zijn 4×4 cm, en zoodanig geconstrueerd, dat van elken

stijl uit, zoowel in twee als in vier richtingen, eenheden kunnen worden gesteld. Om het gebruik van aanvulstukken te vermijden, is deze verdeling geheel binnen de kolommen van de gangen gehouden. (Fig. 1).

Deze figuur geeft ook de verdeellijnen van een travee weer. Vertikaal zijn deze normaal-eenheden verdeeld in: een horizontalen regel op deurhoogte, welke een is met het stijlwerk en een horizontalen regel ter hoogte van het plafond van de leidingenschacht in de gangen. In deze verdeling kan men nu de eenheidsschotten plaatsen. Dit kunnen zijn van vloer tot 2.10 m hoog; vaste wanden, deuren of loketwanden, al naarmate de vereichte van het lokaal; vanaf 90 cm hoog glas of gesloten. De bovengedeelten worden gevuld met vakken van glas of gesloten. Al deze verdeelingschotten zijn in de kantoren hetzij gevuld met plaatglas of met stalen plaat, ter weerszijden be-

KANTOORGEBOUW ORANJE-NASSAUMIJNEN TE HEERLEN N.W. GEVEL ARCHITECT Ir. D. ROOSENBURG, B.N.A.

kleed met celotex, het laatste een eisch van acoustiek. Van inbouwen van stalen meubelen is afgezien, aangezien dit de meerdere beweegbaarheid der wanden te niet doet. Van deze wijze van indeelen van het gebouw heeft het administratiebedrijf van O. N. reeds profijt gehad, toen bij de inrichting een andere indeeling beter voor het bedrijf bleek.

Op de 1ste verdieping zijn direct aansluitend aan de traphal, de Directiekamers ondergebracht. Zij zijn geheel in de normale indeeling opgenomen; de wanden zijn echter van geluiddempend materiaal, hier holle Italiaansche terracotta en gasbeton. Deze ruimten zijn betimmerd, en naar mijn ontwerpen gemeubeld.

De constructie is in het algemeen als volgt: De bovenbouw een ijzeren geraamte met platen bekleed, aan de binnenzijde bekleed met isolatiemateriaal, kurk, en holle terracotta, soms ook muurwerk. De ijzeren stijlen zijn gefundeerd op betonpijlers. Onafhankelijk van deze pijlers is daartusschen een betonkelder, als een zelfstandige kuip gevormd. De vloeren zijn van beton, rustend op ijzeren balken, en bestaan uit een onderlaag van bimsbeton, waarover een gewapendbeton-vloer; hierop een estrichlaag, waarop linoleum op rubber. (Fig. II). Het geheele gebouw is door een tweetal dilatatievoegen in drie deelen verdeeld: deze zijn aan de buitenzijde door rekbare deelen verbonden. (Fig. III). In deze voegen is reeds werking geconstateerd, zelfs zoo, dat de daarover op de vloeren geplakte linoleumstukken gescheurd zijn, met scheuren van 3 à 4 mm.

Teneinde kleine vervormingen door verzakking te kunnen volgen, is de beplating der langswanden, en de bevestiging der ramen aan de ijzerconstructie, met een klemconstructie gemaakt, en niet met bouten. (Fig. IV). Deze maakt het mogelijk, dat kleine verschuivingen door deze groote onderdeelen van den buitenwand zonder vernieling kunnen gebeuren. Voor de beplating der gesloten wanden aan de kopgevels is een constructie met een overlapping genomen, welke met lichte schroefboutjes aan elkaar zijn verbonden. Alle naden van deze constructies zijn uiterst zorgvuldig gedicht. (Fig. V).

De bij ernstige verzakking mogelijke afscheuring der ijzerconstructie kan zeer nadeelige gevolgen hebben; om deze zooveel mogelijk te ondervangen zijn alle balken, behalve geklonken, ook van een oplegging voorzien. Door toepassing van ovale gaten, waar dat noodig was, is ook een zekere beweegbaarheid tot stand gebracht. (Fig. VI).

Teneinde stofnesten in de holten der B-profielkolommen te voorkomen, zijn deze bekleed met teakhout.

De vaste binnenwanden en -bekledingen van den buitenwand

zijn in Italiaansche holle terracottasteenen uitgevoerd, terwijl tusschen den ijzeren buitenwand en deze terracottasteen een laag kurk is aangebracht. (Fig. II). In de trappenhuisen, garderobes en toiletten zijn schoongemetselde wanden en tegels aangebracht. De vloeren zijn in trappenhuisen, garderobes en toiletten van hardgebakken tegels, in de overige ruimten op beg. grond en gang 1ste verd. rubber in de kleuren van steenkool en Limburgsche klei, om deze zooveel mogelijk voor het verkeer berekend te doen zijn. De overige vloeren zijn belegd met linoleum in groen en grijs.

De voorbereidingen voor dezen bouw waren zoo getroffen, dat de aanbesteding van het ijzer, waarbij de algemeene details vastgesteld waren, 2 maanden voor de aanbesteding der fundering plaats had. De detaillering van het ijzer heeft zeer veel tijd vereischt, een nauwe samenwerking met den ijzerconstructeur was daarvoor noodig, en het geheele leidingsstelsel moest eveneens worden voorbereid, omdat de montage daarvan aan de ijzerconstructie zeer groot gemak geeft. De elektrische installatie daaraan te monteeren was bezwaarlijker. De aanbesteding van den afbouw van het gebouw had weer 1½ maand later plaats.

In verband met de veranderlijkheid der indeeling, moest de verwarming dusdanig geprojecteerd worden, dat elke travee een verwarmingslichaam krijgt. Er is naar gestreefd, zoo min mogelijk bochten in deze leidingen te krijgen; daarvoor is een verticale distributie gekozen, vanuit een verdeelleiding in den kelder. Overal zijn in de leidingen expansiestukken aangebracht, zoodat zij de beweging van het gebouw mede kunnen volgen. Voor het aanbrengen zijn alle gaten in de fabriek in de ijzerconstructie geboord, een maatregel, die een zeer vlotte montage tot gevolg heeft gehad. (Fig. II).

De roestwering is natuurlijk een probleem geweest. De oplossing is voor de buitenwanden gevonden, door alle gedeelten die daaraan voorkomen, eerst geheel met den zandstraal te bewerken; hierdoor wordt de walshuid met alle roest weggenomen, daarna wordt het absoluut schoone ijzer direct met loodmenie bestreken, met een goed dekkende laag. Hoewel bij de montage het weder absoluut tegenwerkte (er viel veel regen), bleek bij het afschilderen, dat alleen daar, waar mechanische beschadiging had plaats gehad en de meniehuide was vernietigd, roest optrad, en dan nog in geringe mate. De eerste meniehuide is eerst bijgewerkt, voordat de volgende verflagen zijn aangebracht. De afschilderleur is een licht blauwgroen. Tusschen alle op elkander passende ijzeren onderdeelen zijn strooken in de loodmenie gedrenkt linnen aangebracht.

Een ventilatie-inrichting zorgt voor luchtversching in het

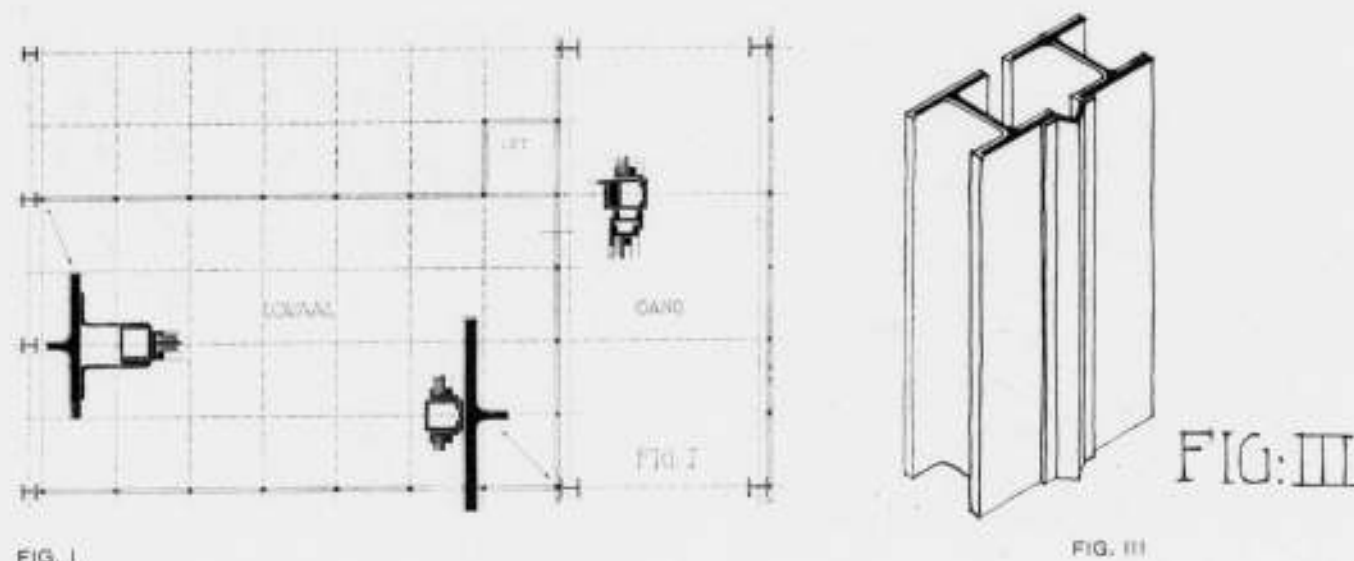

FIG. I

FIG. III

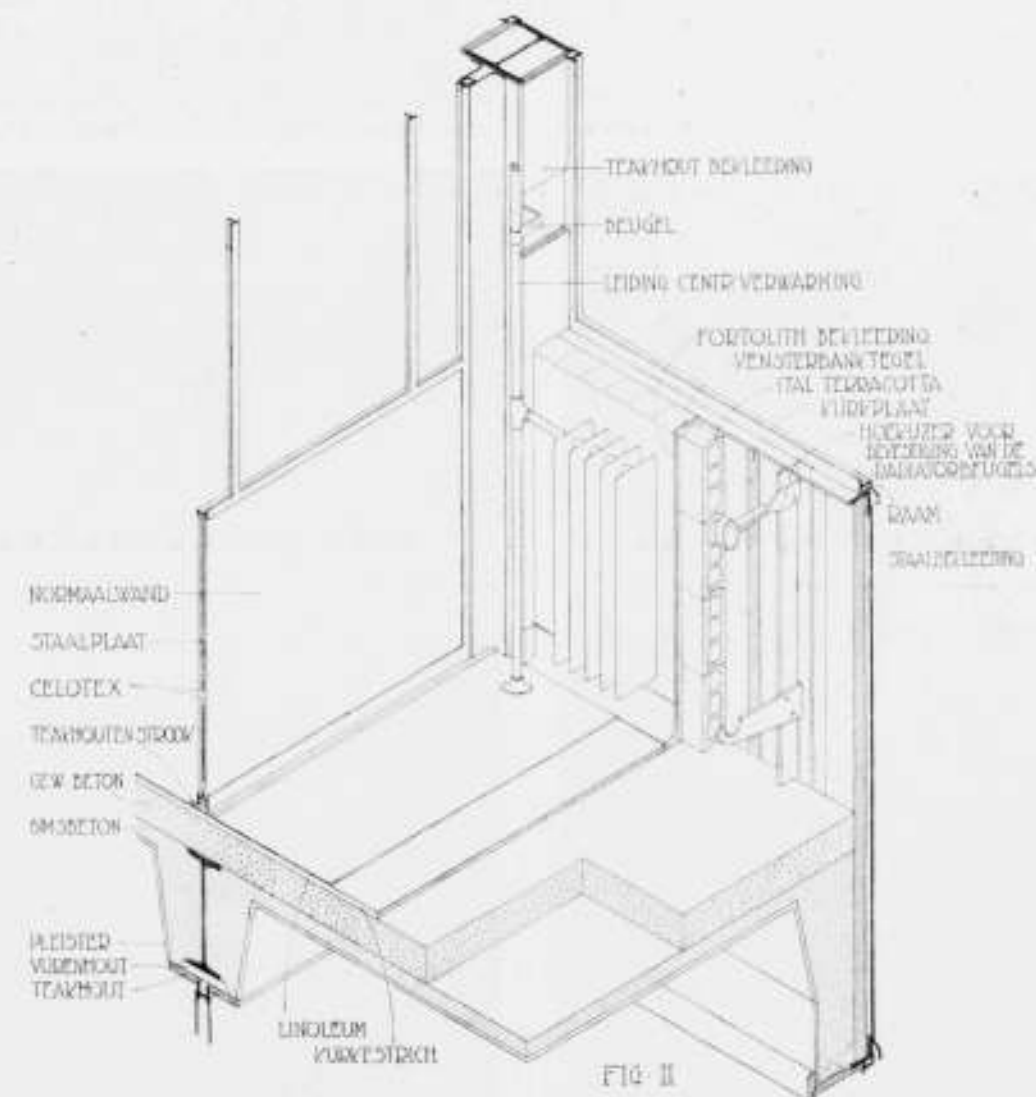

FIG. II

gebouw: daartoe is boven op het hoofdtrappenhuis een ruimte, van waar uit de lucht in het gebouw geblazen wordt door de leidingschachten boven de middengangen. De gangen zelf worden gebruikt als afzuigkanalen; door roosters in de scheidingswanden komt de verbruikte lucht in deze gangen, die daarna door het diensttrappenhuis wordt uitgezogen. Aannemer van de ijzerconstructie, ramen, deuren en scheidingswanden was de N.V. de Vries Robbé te Gorcum. Deze Firma heeft met groote nauwgezetheid dit werk gemaakt en op lofwaardige wijze aan deze nieuwe bouwwijze de noodige aandacht geschonken.

Aannemer van kelder en afbouw was de Heer Foeckert te Heerlen.

Adviseur voor verwarming en ventilatie was de Heer Deerns te 's Gravenhage, terwijl de eerste is aangenomen door de Firma Schepers te Heerlen, de tweede door Carl Wiesner te Gorlitz.

Voor de elektrische installatie werd een plan gemaakt door den Electrotechnischen Dienst van de mijn, in overleg met den Architect. Deze installatie is aangenomen door de Firma Mijnsen en Co. te Amsterdam.

Ir. D. ROOSENBURG, Arch. B.N.A.

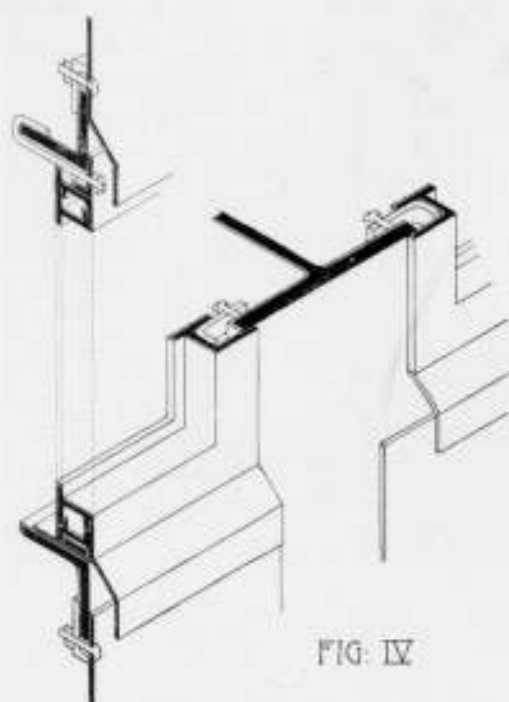

FIG. IV

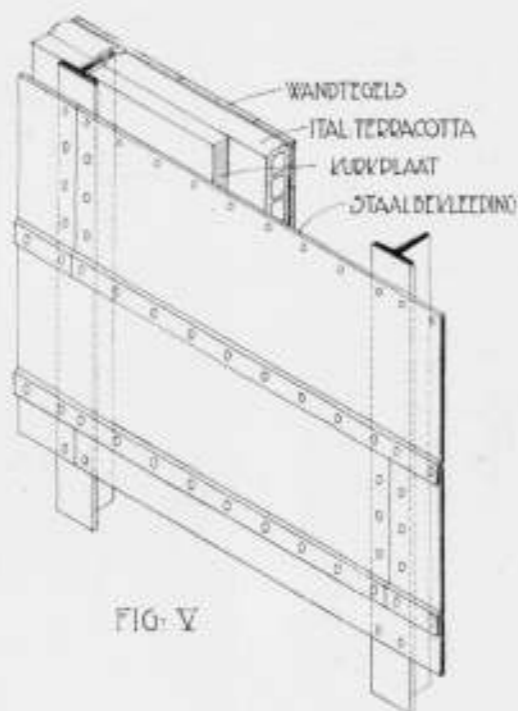

FIG. V

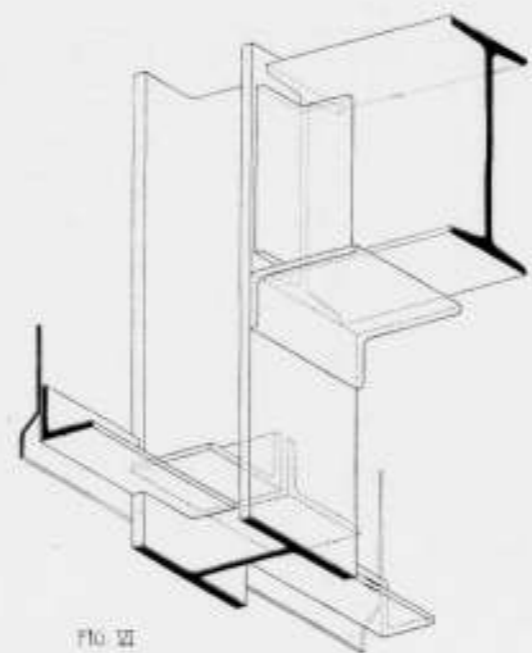

FIG. VI

TRAPPENHUIS
KANTOORGEBOUW ORANJE-NASSAUMIJNEN TE HEERLEN

PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEPLAAT, uitgeschreven door de Ned. Ver. van Natuursteenhandelaren en den Bond van Steenhouwerspatroonsverenigingen in Nederland. De plaat, voor binnengebruik bestemd, moet dienen tot het bevorderen van het gebruik van natuursteen voor allerlei doeleinden en in 't bijzonder bij bouwwerken, in den meest uitgebreiden zin van het woord genomen. Zij zal dus op pakkende

CONSTRUCTIE IN EEN NORMAALWAND
ARCHITECT Ir. D. ROOSENBURG B.N.A.

wijze de geschiktheid van het materiaal daartoe moeten aangeven, zonder propaganda voor eenige speciale natuursteen in te houden. De ontwerper is geheel vrij in de wijze waarop hij dat wil doen en in de keuze der symbolen, die dit begrip in algemeenen zin kunnen suggereeren, de aandacht op het materiaal en het gebruik daarvan vestigen, en zijn waarde als bouw materiaal belichten. Het opnemen van een korte, kern-

DIRECTIEKAMER
KANTOORGEBOUW ORANJE-NASSAUMIJNEN TE HEERLEN

achtige spreuk, in gemakkelijk leesbare letters, die tot het verstaan van de bedoeling van de plaat kan medewerken, is geoorloofd.

De afmetingen van de plaat moeten zijn 40 X 50 cm en zij moet in ten hoogste 3 kleuren, die van het papier en zwart niet meegerekend, op ware grootte worden geteekend. Tevens moet de plaat op verkleinde schaal kunnen worden gereproduceerd, op briefkaarten van 10 X 15 cm, zonder dat de duidelijkheid der voorstelling en de leesbaarheid van het eventueel aangebrachte inschrift teloor gaan. Om te kunnen beoordeelen of het ontwerp aan den laatstgenoemden eisch voldoet, moet het ontwerp ook op verkleinde schaal geteekend worden ingezonden of moeten scherpe fotografische verkleiningen aan de inzending worden toegevoegd.

De reproductietechniek is vrij, doch moet door den ontwerper vermeld worden.

Er worden uitgelooft: Een eerste prijs groot f 250.—, een tweede prijs groot f 175.—. Indien de reproductietechniek de eigenhandige medewerking van den ontwerper vereischt, zal hem daarvoor een honorarium van f 100.— en indien alleen zijn advies en toezicht bij de reproductie noodig zijn, een honorarium van f 50.— worden toegekend.

- De Jury voor deze prijsvraag bestaat uit de Heeren:
W. KROMHOUT, Architect te Rotterdam, Voorzitter.
Ir. JOB DENIJS b.i., Architect en Sierkunstenaar, te 's-Gravenhage.
JOHs. LANGEJAN, Voorzitter van de Nederlandsche Vereniging van Natuursteenhandelaren.
F. W. HARMSEN, Voorzitter v. d. Bond van Steenhouwerspatroonsverenigingen in Nederland.
W. F. GOUWE, Directeur van het Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst te 's-Gravenhage, Secretaris.

Zij zal haar oordeel in een gemotiveerd rapport neerleggen binnen een maand na den datum waarop de ontwerpen worden ingewacht. De uitslag der bekroningen zal in tenminste drie dagbladen worden gepubliceerd. De inzenders onderwerpen zich onvoorwaardelijk aan de uitspraak van de Jury. Indien de Jury geen volledige bekroningen kan toekennen, heeft zij het recht om ten minste de helft van het totaal bedrag der prijzen te verdeelen over ten hoogste 2 ontwerpen, die zij daartoe waardig keurt. De prijzen of premieën worden binnen een maand na de uitspraak van de Jury aan de betrokkenen uitbetaald. Indien tot uitvoering van de Reclameplaat wordt

NORMAALWAND
ARCHITECT Ir. D. ROOSENBURG, B.N.A.

overgegaan, zal hiervoor het ontwerp van den eersten prijswinnaar genomen worden.

De ontwerpen blijven het geestelijk eigendom van de ontwerpers. De bekoonde of gepremieerde ontwerpen blijven echter na aanvaarding en uitbetaling der prijzen of premieën, het eigendom van de prijsvraaguitgeschrijvers, die het uitsluitend recht hebben op het gebruik daarvan voor het doel, waarvoor de prijsvraag is uitgeschreven, doch bij uitvoering zal de ontwerper het recht hebben om zijn naam op niet storende wijze op de reproductie aan te brengen. De prijsvraaguitgeschrijvers hebben het recht, tot twee weken na de uitspraak van de Jury, respectievelijk de te houden tentoonstelling, de ontwerpen die de Jury daarvoor geschikt acht ter reproductie af te staan aan eenig vakblad of kunsttijdschrift, zonder daarvoor aan de ontwerpers eenige vergoeding verschuldigd te zijn.

Indien de Jury niet van een ander gevoelen is, zullen de ontwerpen worden tentoongesteld, waarbij het Jury-rapport ter inzage zal liggen en waartoe den inzenders, over hun correspondentieadres, een kosteloos toegangsbewijs zal worden gezonden.

De ontwerpen worden ingewacht uiterlijk op 14 Januari 1933 vóór 12 uur 's middags aan het adres van het Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst, Zwarteweg 64, 's-Gravenhage. Zij mogen niet opgerold of in lijsten gevat worden ingezonden, doch moeten op carton met ten hoogste 2 mm dikte worden opgezegt en worden gemerkt met een, uit letters of stikken samengesteld motto, welk motto op alle bijbehorende stukken en op de emballage moet worden herhaald; op de emballage moeten tevens de woorden „Prijsvraag Reclameplaat Natuursteen” voorkomen. Bij het ontwerp moeten worden gevoegd in gesloten couverts 1e. een naambrief bevattende den naam, de kwaliteit en de woonplaats van den ontwerper, benevens de verklaring dat het ontwerp zijn geestelijk eigendom is; 2e. een correspondentieadres dat niet dat van den ontwerper mag zijn; de couverts moeten buitenop respectievelijk de woorden: „Naambrief of Correspondentieadres” dragen. Een ontwerper die meer dan één ontwerp wenscht in te zenden, moet voor elk ontwerp een ander motto kiezen en elk ontwerp als een afzonderlijke inzending zooals hiervoor is omschreven, behandelen en emballeeren.

Alle ontwerpen zullen van den dag der inzending tot aan de terugzending, tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van f 100.— per zending.

Het programma is kosteloos verkrijgbaar bij het Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst, Zwarteweg 64, te 's-Gravenhage.

DE B.N.A. EN DE SCHOONHEIDSCOMMISSIES.

In de ledenvergadering van den Bond van Nederlandsche Architecten op 10 December j.l. werd met algemeene stemmen de volgende motie aangenomen:

De vergadering, gehoord de discussies over de samenstelling van schoonheidscommissies,

overwegende dat, ter bereiking van hetgeen met deze commissies wordt beoogd, het noodzakelijk is dat zij niet alleen het vertrouwen hebben van het Gemeentebestuur maar ook dat van de architecten,

overwegende voorts, dat ter bevordering van de ontwikkeling der bouwkunst alsook ter voorkoming dat de architecten bij hun ontwerpen zich gaan instellen op de inzichten van een steeds gelijk samengestelde commissie, het een vereischte is, dat in een schoonheidscommissie niet voortdurend dezelfde particuliere architecten en eventueel andere niet-ambtelijke leden zitting hebben,

spreekt als hare meening uit:

1e. dat de benoeming van particuliere architecten in schoonheidscommissies door de Gemeentebesturen zonder overleg met den B.N.A., niet bevorderlijk is aan het doel,

2e. dat in de reglementen van schoonheidscommissies de bepaling behoort te worden opgenomen, dat althans de niet-ambtelijke leden niet langer dan ongeveer 4 achtereenvolgende jaren zitting kunnen hebben.

OPROEPING CANDIDATEN VOOR HET VOORBEREIDEND EN HET DEFINITIEF EXAMEN VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER B.N.A. 1933.

De Commissie van Onderwijs van den B.N.A., belast met de leiding der bovengenoemde examens, brengt hierbij ter kennis van belanghebbenden, dat de aangifte voor deelname aan deze examens in 1933, is opengesteld tot uiterlijk 31 December 1932.

Het eerste gedeelte van het Voorbereidend Examen zal worden afgenomen op 13 April 1933, in de plaatsen Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Eindhoven, Arnhem en Zwolle.

Het tweede gedeelte van het Voorbereidend Examen en het Definitief Examen zullen worden afgenomen te Amsterdam en vangen aan op 26 April 1933. De aangifte moet geschieden op een daarvoor bestemd formulier, met het programma en de voorwaarden kosteloos verkrijgbaar aan het Secretariaat der Examens te Amsterdam, Weteringschans 102.

PLAFONDVERWARMING IN ZIEKENHUIZEN.

Ziekenhuizen, sanatoria voor longlijders, koloniehuisen enz. stellen aan architect en ingenieur hooge eischen op het gebied van verwarming, verlichting en ventilatie. Op verwarmingsgebied overheerscht tegenwoordig het centrale warmwatersysteem om zijn vele voordeelen. De hygienische eisch van minimale luchtverontreiniging door stof is daarbij nog niet volkomen verwezenlijkt. Onder en achter de radiatoren, die in den regel slecht verlicht onder de ramen staan, verzamelt zich stof, dat uitdroogt en op-dwarrelt door de convectie-luchtstromingen en schroeit tegen de vlakken als de radiator heet wordt.

Een Duitsche arts, Dr. Lehmann, verwacht van plafondverwarming een verdere stap in de richting van de ideale verwarming. Hij kreeg gelegenheid in een particuliere woning vertrekken met plafond- en radiatorverwarming op een kouden dag te vergelijken, en geeft daarvan een uitvoerig verslag in het tijdschrift *Gesundheits Ingenieur* 1932 op biz. 415. Dit verslag maakt wel in enkele gedeeltes den indruk van gebrek aan objectiviteit, doch is in zijn geheel wel een aansporing om het probleem der lokalverwarming eens ernstig van den voorgestelden kant te bezien. De installatie bestaat uit pijpalangen, welke in het plafond van het te verwarmen vertrek zijn ingebouwd, en waarbij het plafond naar beneden

is afgepleisterd. De warmte van de pijpalangen in de plafonds wordt naar boven toe door isolatie sterk getemperd en komt overigens het bovengelegen vertrek ten goede. De pijpalangen zijn aangesloten op een normaal watercirculatiestelsel van een centrale verwarmingsinrichting.

In de eerste plaats viel hem de groote gelijkmatigheid van de warmte op. Niet alleen was in het geheele vertrek de temperatuur behaaglijk, doch de occupanten ondervonden evenmin eenzijdige of plaatselijke afkoeling of verwarming. In de aangrenzende, door radiatoren verwarmde vertrekken bleek, het alleen in de nabijheid van de radiatoren voldoende warm te zijn. Wat dit betreft had de schrijver dus met een minder goed geproportioneerd object van vergelijking te doen.

Evenwel verhaalt hij nog van een ervaring op denzelfden dag, n.l. tijdens het bijwonen van een vergadering in een vertrek, alwaar hij op een afstand van 1½ m van een warmwater radiator gezeten was. Hierbij viel hem de eenzijdige verwarming van het lichaam op, terwijl de andere zijde te koel bleef.

De gelijkmatigheid bij plafondverwarming wordt verkregen door het groote, weinig intensief stralende oppervlak (hoogstens 50° C), waardoor alle wanden en meubelen en de vloer verwarmd worden, terwijl de lucht daardoor slechts in tweede instantie als warmtedrager dienst doet, slechts traag circuleert en dus geen of althans weinig stof rondvoert. Een overmatige verwarming van het hoofd, welke men zou verwachten, schijnt niet op te treden. Een verklaring van de beweerde brandstofeconomie moet voor het grootste deel gezocht worden in de afwezigheid van verliefsposten. Er treedt geen sterke verwarming van de borstwering op, zoals bij radiatorverwarming, terwijl evenmin de overmatige warme lucht, die zich gewoonlijk bij die verwarming boven in het vertrek bevindt, door ventilatie wordt afgevoerd. Overmatige afvoer van warmte door schoorsteenen vindt niet plaats, zoals bij gas- en kolenkachels mogelijk is. Men kan voorts, zoals tegenwoordig al meer gedaan wordt bij centrale verwarming, een billijke brandstof gebruiken.

Om al deze redenen koestert genoemde arts groote verwachtingen van plafondverwarming in ziekenhuizen en derg., niet alleen voor de ziekenkamers en -zalen zelf, doch ook voor gangen. Vooral voor de operatiezalen zal z.l. de groote gelijkmatigheid een belangrijk hygienisch voordeel zijn.

Amersfoort.

F. G. UNGER.

SUCCES October 1932

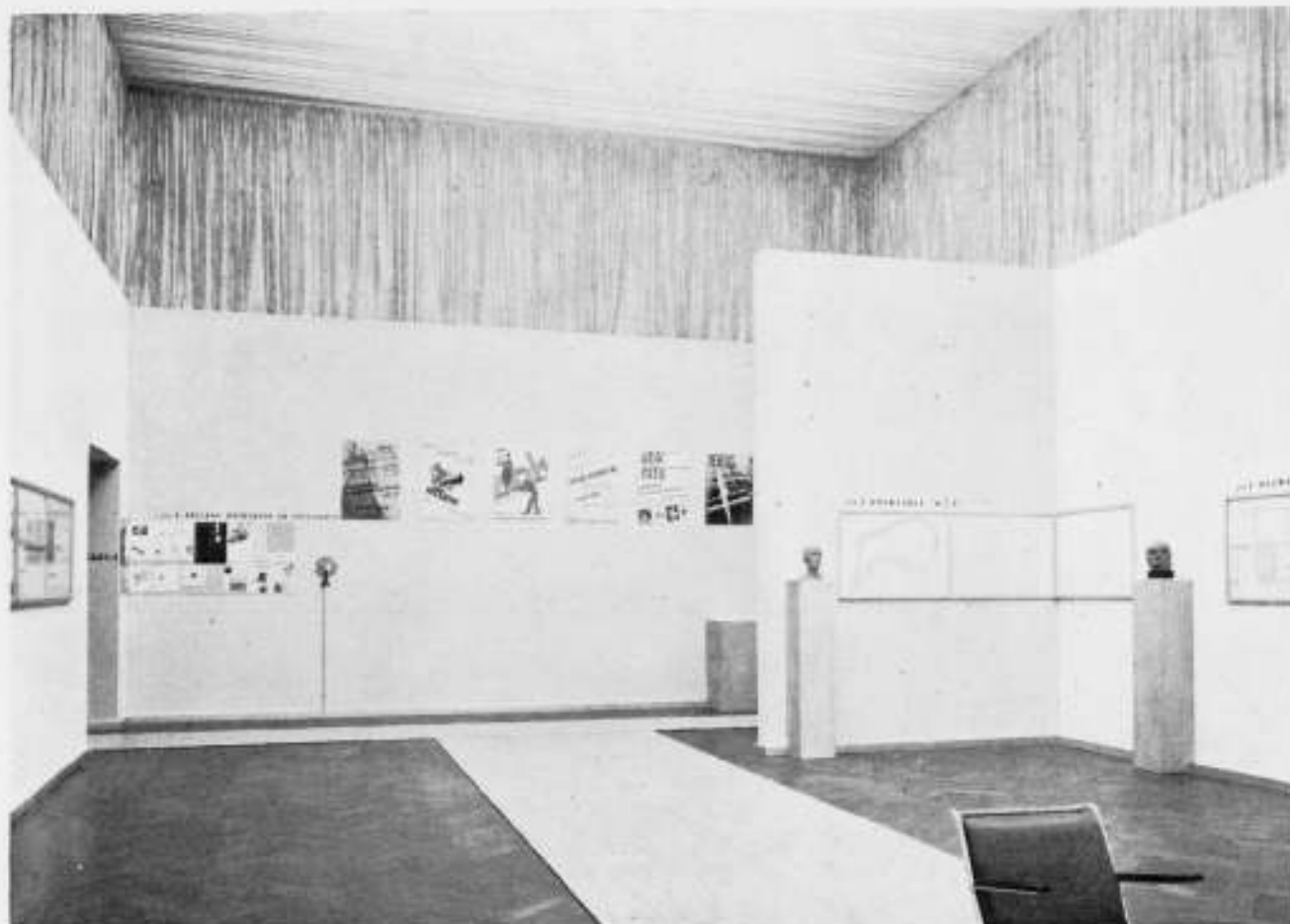
Er wordt wel veel over de zaak gesproken, maar het is niet bekend.

Wij ontvangen veel brieven van lezers, die hun hart eens willen uitstorten. Sommige van deze berichten hebben een algemeen belang. Wij beantwoorden ze daarom hieronder in het openbaar.

- Architect J. te H. vraagt ons een wenk om advies te geven. Ja, dan moet het groote woord er uit. — Zorgen voor uw publiciteit, zooals uw best geslaagde collega's voordarend voor hun publiciteit in verschillende vormen zorgen. Schrijft u een korte brochure, zoek daar een duizend adressen voor uit en tracht een tweede duizend bij elkaar te krijgen door de brochure in een bescheiden advertentie aan te bieden.
- G. te L. heeft eindelijk diploma Handelschool, maar nog geen baan. Hoe moet ik mijn tijd bezetten, vraagt hij.
- Kies iets, waar u zich voor interesseert: techniek, administratie, correspondentie wat in zaken te pas komt en bekwaam verder op dat terrein. Als het techniek is, dan naar de stadsbibliotheek: ben dan naar de stad u dan o

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZITTER, J. P. MIERAS, SECRETARIS-RED., H. C. VERKRUUSEN, RED., E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
1932 24 DECEMBER N° 52

AFB. 1

TENTOONSTELLING TER GELEGENHEID VAN HET 250-JARIG BESTAAN VAN DE ACADEMIE VAN BEELDDE KUNSTEN EN M.T.S. VOOR BOUWKUNDE TE 'S-GRAVENHAGE.

Den 29sten September werd te 's-Gravenhage het feit herdacht, dat aldaar voor tweehonderd en vijftig jaar de Academie van Beeldende Kunsten werd opgericht.

De herdenkingsfeestelijkheden, waaraan men oorspronkelijk een uitgebreiden vorm had willen geven, werden, in verband met den finantiël zoo moeilijken tijd, teruggebracht tot een tentoonstelling in de zalen van Pulchri Studio, welke daartoe door het schildersgenootschap aan de jubilerende vereeniging ter beschikking waren gesteld.

Gezien de plaats, welke de Academie in het Haagsche onderwijsleven inneemt, gezien mede de belangstelling die wij bij de lezers van het B. W. A. meenen te mogen veronderstellen voor het instituut en hetgeen daar op 't oogenblik wordt onderwezen, maken wij dankbaar gebruik van de ons door de Redactie verleende gastvrijheid, door het geven van een aantal foto's betreffende de tentoonstelling met bijbehorende toelichtingen, een korte historische beschouwing omtrent ontstaan en ontwikkeling der academie en een uiteenzetting van de tegenwoordige indeeling van het onderwijs.

Te 's-Gravenhage bestond, van wanneer af is niet met zekerheid bekend, het St. Lucasgilde. Omtrent het midden der 17de eeuw teekenden zich in dat gilde twee stroomingen af. Het was

de tijd, dat beter gesitueerden Italië bezochten, dat de van humanistische en klassieke geest doortrokken penseelvoerders zich niet meer één gevoelden met hen, die meer ambachtslieden waren. Zoo kwam dan in 1656 een afscheiding tot stand: de grofschilders, glazenmakers, boekbinders, stoelmakers, borduurwerkers en prentenkleurders „werden den kunsthemel uitgebonsd" en de Confrerie „Pictura" werd opgericht. Het is uit deze Confrerie, dat de Academie is voortgekomen. Tot het teekenen naar antiek en het „naakt menschebeeld" toch voelden de confrères zich aangetrokken; daartoe werd de dochterinstelling „de Academie" opgericht op den 29sten September 1682. Voormannen bij de oprichting waren: Willem Doudijns, Theodorus van der Schuer, Daniel Meytens, Robbert Duval en Augustinus Terwesten.

Zetelde „Pictura" in de „Boterwaag", de Academie verkreeg vier vertrekken boven het „Korenhuis". Hier werd des avonds naar model geteekend onder toezicht van die Pictura-leden, welke voor dat jaar door de Confrerie als „regent" waren aangewezen.

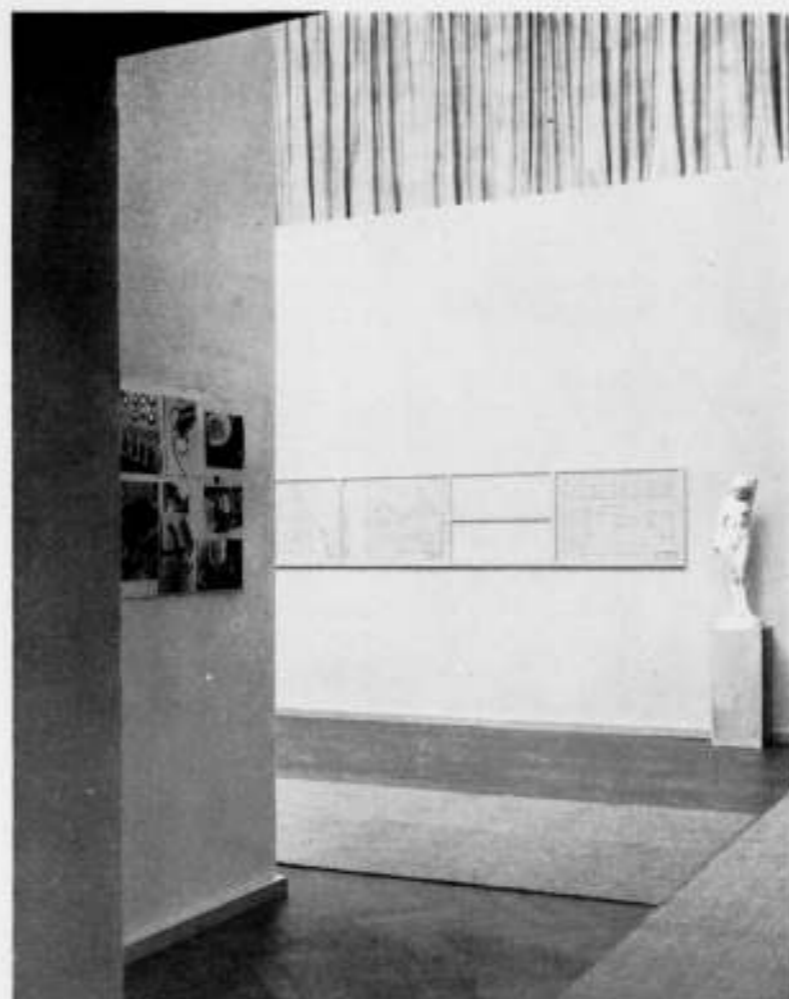
Getuige de voortreffelijke zelfportretten van verschillende leden, getuige ook de collectie prachtige teekeningen van Augustinus Terwesten, welke in het archief der Academie bewaard worden, waren er zeker talenten in Pictura aanwezig. Edoch, de groote tijd voor de schilderkunst was voorbij. Zoo kwijnde dan ook de Academie, tot dat aan het einde der achttiende eeuw een nieuwe weg werd ingeslagen: ook niet-leden mogen dan

AFB. 2

AFB. 3
TENTOONSTELLING ACADEMIE BEELDDE KUNSTEN EN M.T.S. VOOR BOUWKUNDE TE 'S-GRAVENHAGE

AFB. 4

TENTOONSTELLING ACADEMIE BEELDDE KUNSTEN

AFB. 5

EN M.T.S. VOOR BOUWKUNDE TE 'S-GRAVENHAGE

komen werken; de naam verandert in „Vrije Haagsche Teeken-academie“. Naast het modelteekenen kan men zich komen oefenen in het maken van ontwerpen voor „fabriek, nijverheid en manufacturen“. Men brengt het tot 45 teekenaars.

Doch dan komt de Fransche tijd: de Bataafsche Republiek, het Koninkrijk onder Lodewijk Napoleon en de inlijving.

Dan zijn er jaren dat er in 't geheel niet wordt geteekend, de Academie dreigt ten onder te gaan.

Met Koning Willem I echter, die in 1814 als beschermheer optrad, herleefde de Academie. Vanaf dat moment heeft het Instituut vele veranderingen ondergaan, die wij hier in het kort willen releveeren.

In 1821 kreeg de Academie het karakter, dat zij sindsdien behouden heeft, n.l. dat van „school“, van onderwijsinrichting met bezoldigde docenten. Aldus maakte zij zich vrij van het gildewezen, waaruit zij oorspronkelijk was voortgekomen.

De school voor burgerlijke bouwkunde, één jaar vroeger opgericht, werd in 1821 bij de Academie getrokken, de naam wordt nu „Stadsacademie“. Onder dezen vorm nam de belangstelling zoozeer toe, dat de zalen in Korenhuis en Boterwaag (en later ook die in het Sint Nicolaasgasthuis) de leerlingen niet meer konden bergen.

Daarom besloot het Stadsbestuur tot het bouwen van een nieuwe Academie; in 1839 kwam het gebouw van den stadsbouwmeester Z. Reyers gereed: het is de „tempel“ aan de Prinsessegracht, waarin na de openstelling de „Academie voor bouw-, beeld- en toonkunst“, een onderkomen vond.

Omtrent 1850 werd de Vereeniging onafhankelijk gemaakt van het Gemeentebestuur en verkreeg (den 12den September 1859) rechtspersoonlijkheid. Omtrent 1870 verdween de „Toonkunst“ uit het gebouw, de Kunstnijverheid daarentegen deed haar intrede.

In 1872 kwam de eerste vrouwelijke leerlinge op de Academie,

zij mocht er les ontvangen met de jongens in één klasse „mits vanwege de ouders der meisjes daartoe een schriftelijke vergunning was overgelegd“.

Naast het dagonderwijs breidde het avondonderwijs zich uit. Nieuwe afdelingen worden aan het onderwijs toegevoegd, andere verdwenen. Wij willen die mutaties niet alle op den voet volgen, doch de twee voornaamste noemen: 1°. het lager technisch nijverheidsonderwijs wordt naar elders verplaatst, zoodat de Academie uitsluitend: Middelbaar onderwijs omvat; 2°. aan de Academie wordt een middelbare technische school voor bouwkunde toegevoegd (1914).

In zijn feestrede recapituleerde de Voorzitter de verschillende administratieve figuren aldus:

In 1682 was de Academie een dochterinstelling der Confrerie Pictura, alwaar de confrères gelegenheid hadden tot zelfstudie.

In 1780 wordt de Academie een „vrij“ Instituut, toegankelijk voor ieder die zich door zelfstudie wil ontwikkelen.

In 1821 wordt de Academie een vereeniging met een school, met eigen bestuur en subsidie van de stad.

In 1839 wordt zij een stedelijke instelling met een Raad van Bestuur door B. en W. benoemd, doch

In 1859 wordt zij weer een zelfstandig lichaam, met een bestuur door de leden der vereeniging zelve benoemd, zij het met gedelegeerden van de gemeente.

Vanaf het begin dezer eeuw heeft men de Academie te rekenen onder de gesubsidieerde Midd. Nijverh. Scholen, welke hun bestaansmogelijkheid naast de inkomsten door leden en leerlingen danken aan subsidies van Rijk en Gemeente.

Drie prachtige verzamelingen staan het onderwijs aan de Academie ten dienste: de bibliotheek, de verzameling van kunstnijverheid en de collectie van reproducties van architectuurfragmenten, beeldhouwkunst en kunstnijverheid, welke

laatste verzameling inderdaad een unicum uit paedagogisch oogpunt mag heeten.

Van het begin met enkele tientallen van teekenaren groeide de Academie aldus in de afgelopen 2½ eeuw tot een onderwijsinstelling met omtrent 700 leerlingen (ongeveer 325 overdag en ongeveer 375 's avonds).

Voor het goed begrip van doel en indeeling van het onderwijs laten wij hier daaromtrent een overzicht volgen:

Het onderwijs heeft men zich gesplitst te denken in twee groepen: in de eerste groep tracht de Vereeniging jonge krachten op te leiden tot een hoogte, waarop zij met succes in de praktijk beeldend en technisch werk kunnen verrichten, terwijl in de tweede groep de Vereeniging tracht jonge krachten op te leiden tot geschikte docenten in de beeldende vakken bij het algemeen vormend en het nijverheidsonderwijs.

De eerste groep omvat de afdelingen I, II, III en V, de tweede groep afdeling IV.

De afd. I, II, III en IV bestaan zowel bij het dag- als bij het avondonderwijs, afd. V alleen bij het avondonderwijs.

Afd. I omvat: teekenen, schilderen en beeldhouwen, hierbij zijn de grafische vakken inbegrepen en tevens een Woensdag- en Zaterdagmiddagcursus „Voorbereidend teekenen” voor leerlingen van middelbare scholen. Des avonds omvat deze afdeling: hand- en decoratief teekenen en bootseeren.

Afd. II omvat: het reclame-ontwerpen en fotografeeren en des avonds bovendien meubelconstructie.

Afd. III is de M. T. S. voor bouwkunde (dag- en avondonderwijs).

Afd. IV omvat in het dagonderwijs: de opleiding voor de middelbare akte handteekenen en de nijverheidsakten voor: costuumteekenen, decoratief teekenen en bootseeren, en des avonds: de opleiding voor de lagere akte handteekenen.

Afd. V geeft aan de gediplomeerden van M.T.S. en meubelconstructie gelegenheid zich verder te bekwalen, resp. in de architectuurklasse of die der constructieberekening, en in de klasse voor binnenhuiskunst.

Bij de indeeling van de drie zalen, welke Pulchri Studio ter beschikking van de Academie had gesteld, lag het in de bedoeling naast een retrospectieve zaal, waarin regentenportretten, archivaliën, oude teekeningen, gravures enz. werden tentoongesteld, twee zalen te wijden aan het werk van bovengenoemde afdelingen, waarbij op den voorgrond werd gesteld een maximum van overzichtelijkheid, wat natuurlijk met zich medebracht dat slechts een zeer beperkte hoeveelheid werk kon worden tentoongesteld.

Om verschillende redenen moest de grootste der drie zalen onveranderd blijven, deze was daardoor aangewezen als retrospectieve zaal. Aangezien echter de twee kleine zalen een te beperkte ruimte boden om alle afdelingen goed te kunnen vertegenwoordigen, moesten ook de schilderijen, figuurstudies en de vier groepen houtsneden, litho's, etsen en illustraties in deze zaal worden ondergebracht.

In de twee kleinere zalen en in het daartusschen liggende kabinet had de Academie de vrijheid naar eigen inzicht bespanningen aan te brengen en indeelingen te maken. Aan den docent van de afdeling „binnenhuiskunst”, den heer C. Alons, werd deze verandering toevertrouwd, welke behoudens het schilders- en behangerswerk geheel door leerlingen van de M. T. S. onder leiding van twee docenten tot stand kwam.

In beide zalen werden met crème stof bespannen wanden voor de bestaande betimmering geplaatst, waarboven een fries van in plooiën vallend matzilver doek; hoektafels, pedestals, lijsten en plinten waren eveneens dofzilver. Het bovenlicht werd afgedekt door een tullen velum. Als onderbreking van den vloer werden banen van cocosmat aangebracht. De verschillende afdelingen en onderafdelingen waren gescheiden door beeld-

houwwerk van leerlingen op pedestals. De teekeningen van iedere afdeling werden telkens tot een reeks samengevoegd. Daarboven werd in fel roode letters de naam der afdeling aangegeven waartoe zij behoorden.

Alleen het werk van de afdeling „reclame-ontwerpen” vroeg een andere wijze van ophangen: de reclameplaten werden direct op het doek bevestigd; de foto's en teekeningen op platen triplex, welke met aluminium verf waren bespoten. Beide zalen waren bovendien aangekleed met stalen meubelen, resp. van de docenten C. Alons en P. Schuitema.

Liever dan onder de afbeeldingen geven wij hierbij in den tekst enkele aanwijzingen bij de foto's.

Afb. 1: rechts: werk van afdeling III „bouwkunde”; op den achterwand werk van afdeling II „reclame-ontwerpen”.

Afb. 2: rechts: teekeningen van afd. IV, onderafd. opleiding costuum teekenen; links: afd. I decoratief teekenen, dag- en avondonderwijs.

Afb. 3: afd. IV, onderafd. costuumteekenen, op den achtergrond: figuurstudies van afd. I.

Afb. 4: links op den voorgrond foto's van afd. II „reclame”, op den achterwand: afd. III „bouwkunde”.

Afb. 5: rechts afd. II „bouwkunde”, op den achterwand afd. V „architectuur” en binnenhuiskunst”.

Het tentoongestelde is vrijwel uitsluitend gekozen uit het werk van het afgelopen studiejaar.

Tenslotte moge er nog op gewezen worden, dat de afdelingen beeldhouwen (dagonderwijs), reclame-ontwerpen, binnenhuiskunst en constructieberekening eerst in de jaren 1930 en 1931 aan het leerplan werden toegevoegd.

Dr. Ir. J. H. PLANTENGA.

WEDSTRIJDEN „PRIX DE ROME” MONUMENTALE SCHILDERKUNST EN MONUMENTALE BEELDHOOUWKUNST.

In den zomer van dit jaar had de wedstrijd om den z.g. „Prix de Rome” voor het eerst plaats volgens het nieuwe Reglement op de R. A. v. B. K., waarover in het B. W. A. 1931, no. 43, bl. 384, eenige bijzonderheden werden medegedeeld.

Het moesten dus twee wedstrijden zijn, n.l. een in de Monumentale en Versierende Schilderkunst en een in de Monumentale en Versierende Beeldhouwkunst.

Voor de eerste hadden zich 2 mededingers aangemeld. De Jury, bestaande uit de H.H. Prof. R. N. Roland Holst, Voorzitter, Dr. H. P. Berlage, Dom Jacques van der Mey, W. A. Konijnenburg en Georg Rueter, Secretaris, wees den gouden eerepenning toe aan den Heer D. K. Broos, den zilveren aan den Heer J. Bouhuys.

Voor den tweeden wedstrijd waren 4 mededingers, terwijl de Jury bestond uit de H.H. Prof. R. N. Roland Holst, Voorzitter, Dr. H. P. Berlage, Dr. J. Mendes da Costa, L. Zijl en Prof. Bronner, Secretaris.

De gouden eerepenning werd toegewezen aan Mej. P. H. Klaassen, de zilveren aan den Heer G. J. v. d. Veen, beiden leerlingen van Prof. Bronner.

De opgave voor den eindkamp in den wedstrijd in de Monumentale en Versierende Schilderkunst was als volgt: Van het interieur van een rouwkapel was gegeven de wand met den ingang. Gevraagd werd het gedeelte van den wand boven den ingang te versieren met een wandmozaïk, waarop de volgende voorstellingen moesten voorkomen: de figuur der Barmhartigheid, de figuur der Rechtvaardigheid en het opengeslagen Boek des Levens, dat in de compositie een hoofd functie moest bekleden. Behalve ontwerp en werkteekeningen, werd gevraagd een half-figuur in mozaïk uit te voeren.

Over dezen wedstrijd bracht de Jury het volgende rapport uit. „Naar de mening van de Jury hebben de beide deelnemers aan dezen wedstrijd werk geleverd met groote kwaliteiten.

Van monumentale kunst mag zeker verwacht worden, dat zij

geestelijken inhoud zal bezitten. De vervaardiger der werkstukken no. I bleek zich dit goed bewust, hetgeen behalve uit zijn werk ook uit zijn schriftelijke toelichting valt op te maken. Zijn ontwerp tekening bezit geestelijke brillantie en is rijk aan verrassende vindingen; de conceptie is zeker interessant en gedurfd, maar onevenwichtig. De scheeve plaatsing van het wat naturalistisch geteekende, en in verband met de architectuur te groote „Boek des Levens” tegenover de streng verticale en abstract opgevatte figuren, acht de Jury niet gelukkig. De ontwerper heeft zich te veel laten gaan en hij heeft zich, naar de Jury meent, te weinig rekenschap gegeven van de gestelde architectonische verhoudingen en van de bestemming van het gebouw. De schaal van de figuren en van „Het Boek des Levens” acht de Jury, in verband tot de ruimte, te groot gekozen.

Het fragment in mozaïk uitgevoerd, is beneden het ontwerp gebleven. De Jury erkent, dat het fragment in mozaïk om de kleur te loven is, en dat ook de achtergrond van de figuur zéér te waardeeren eigenschappen bezit; doch de Jury vindt den zwarten kop van de Rechtvaardigheid arm en ingeklemd. Resumeerende acht de Jury de werken gemerkt no. I rijk aan beloften, maar zij is van meening dat de vervaardiger niet over de zelfbeperking beschikt, die tot den, juist voor monumentale kunst, zoozeer gewenschten eenvoud voert.

De vervaardiger der werkstukken gemerkt no. II is er in geslaagd, een zuiver en harmonisch verband te brengen tusschen het architectonisch gegeven en het versierde deel van het muurvlak.

De plaatsing der motieven is juist en tevens overzichtelijk. Het ontwerp, hoewel niet diepzinnig, is eenvoudiger en milder dan het ontwerp gemerkt no. I. De beide figuren, gedacht als figuren van liefde, gezeten op den wereldbol en gezamenlijk houdend „Het Boek des Levens”, vormen een rustige bekroning van de deur. De beide ornamentale friezen, ter zijde van het figuratieve deel, stemmen van kleur en ornament niet goed met het figuratieve deel samen.

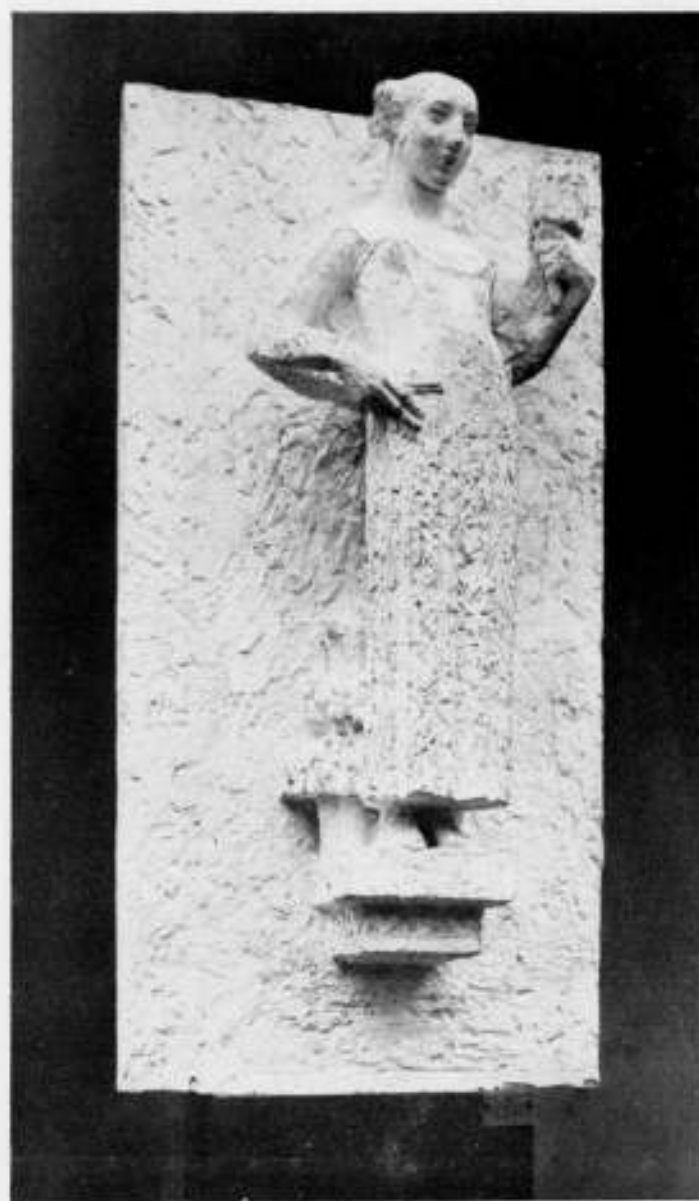
PRIX DE ROME MONUMENTALE EN VERSIERENDE SCHILDERKUNST 1932 GOUDEN MEDAILLE D. K. BROOS

Het fragment, uitgevoerd in mozaïk, staat ver boven de ontwerp tekening. De figuur heeft aan diepte en uitdrukking veel gewonnen, de achtergrond is ook bewoener en rijker. De eenvoud en zuiverheid van de geheele conceptie en de uitmuntende eigenschappen van het fragment in mozaïk uitgevoerd, hebben er toe geleid, dat de Jury met algemeene stemmen besloot, den maker van de werkstukken gemerkt no. II voor te dragen voor den gouden eerepenning. De Jury besloot, eveneens met algemeene stemmen, om, uit groote waardeering voor de ontwerpen gemerkt no. I, den maker dezer ontwerpen voor de zilveren medaille voor te dragen.

In verband met de passage in dit rapport over de toelichting van de werkstukken No. I, (ontwerper de Heer Bouhuys) nemen wij deze toelichting hierbij alsnog op. Zij luidde:

„Het te versieren muurvlak is door ondergeteekende in zijn geheel aanvaard.

Reden. Daar het ondergeteekende toescheen, dat het onder deze omstandigheden onmogelijk was een gedeelte (van

het opgegeven muurvlak) te versieren met mozaïk. Mozaïk verlangt een afgesloten muurvlak.

Daar hier sprake is van een reeds afgesloten muurvlak leek het ondergeteekende geen goede architectonische oplossing nogmaals een lijstwerk aan te brengen binnen de bestaande omlijsting.

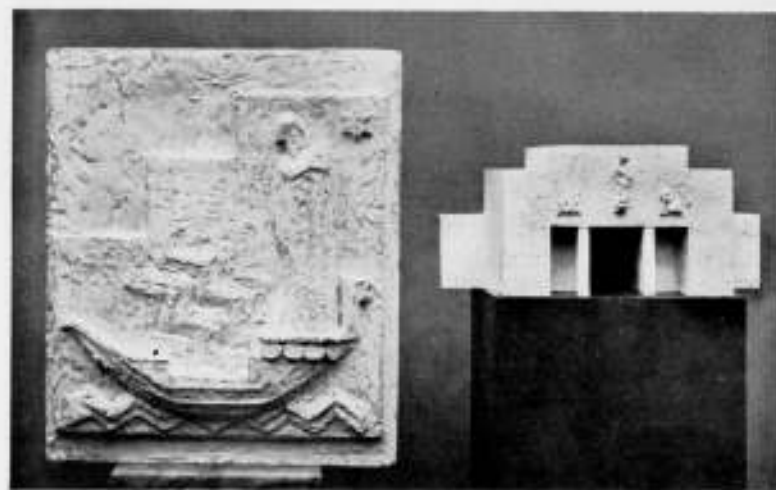
Zoo er keuze geweest zou zijn in het aanbrengen eener omlijsting, dan zou de eerste oplossing geweest zijn: het zwaartepunt boven de deur. Nu was dit volgens inzicht van ondergeteekende niet meer mogelijk, daar er in het laatste geval op een zoodanig lang gerekt vlak niet ernstige spanning was ontstaan. De belichting van weerszijden scheen ondergeteekende niet gunstig.

Compositie. Zoals alle dingen gebaseerd op „begin en einde” zoo is ook hier de ondergrond der compositie, in letterlijke beteekenis uitgegaan van de teekens Alpha en Omega, vereenvoudigd tot A. en W. Beide teekens zijn in wit terug te vinden op de 1/4 schets.

Uitbeelding. De Gerechtigheid is afgebeeld met opgeheven zwaard, gereed te rechten, trachtend te scheiden het ongeordende van het geordende.

De Barmhartigheid tracht met de rechterhand haar tegen te houden en met de linker de scherpte van het zwaard weg te nemen.”

De opgave van den wedstrijd in de Monumentale en Versierende Beeldhouwkunst was als volgt: Gevraagd werd het muurvlak boven een, aan een door arcaden omringden binnenhof gelegen, ingang van een doodenkapel, te versieren met een figurale

WEDSTRIJD PRIX DE ROME MONUMENTALE EN VERSIERENDE BEELDHOEWKUNST 1932 GOUDEN MEDAILLE MEJ. P. H. KLAASSEN

voorstelling, aan te brengen in het midden boven den ingang, en voorstellende een der schikgodinnen, de Moire, een vrouwenfiguur met spinrokken, hanteerend den levensdraad, benevens twee kleinere motieven, naar keuze van den ontwerper aan te brengen op het muurvlak, welke motieven moeten voorstellen, Vergaan en Herleven. Behalve de schetsen, werd het uitvoeren van een belangrijk detail in steen geëischt.

Over dezen wedstrijd luidt het Jury-oordeel als volgt.

De Jury constateerde bij haar eerste beschouwing, dat de vier mededingers met volle kracht en toewijding deze zware opgave

WEDSTRIJD PRIX DE ROME MONUMENTALE EN VERSIERENDE BEELDHOEWKUNST 1932 ZILVEREN MEDAILLE G. J. v. D. VEEN

verwerkt hadden en dat de beoordeeling der resultaten daarvan een hoogst moeilijke taak beteekende.

Bij nadere bezichting meende de Jury als eerste schifting te kunnen uitsluiten het ontwerp no. IV. Gewaardeerd werd in dit ontwerp de plaatsing der drie motieven tegen het muurvlak, benevens de uitvoering op grooter schaal van een der kleinere motieven. Het beeld en het in steen gehakte detail daarvan gaven echter aanstonds den indruk, niet in voldoende mate te beantwoorden aan de eischen van uitbeelding en vormgeving, die voor een bekroning gesteld mogen worden.

Op dezelfde gronden werd eveneens uitgesloten het ontwerp

no. I. Hoezeer door een deel der Jury in dit ontwerp werd geprezen de compositie en plaatsing van een der uitgevoerde kleinere motieven, de uitvoering van het beeld en het in steen gehakte detail daarvan konden aan de grootste meerderheid der Jury geen zekerheid geven van voldoende macht over uitbeelding en vorm.

Bij ontwerp no. III werd door een deel der Jury geprezen de massale verbinding van het beeld als sluitsteen met den muur, al werd de zittende houding der figuur niet onverdeeld aanvaard. Waardeering vond eveneens de uitvoering in steen van het detail en de gedachte der kleinere motieven naast den kop. De meerderheid der Jury meende echter de monumentale inzichten in dit ontwerp niet geheel zuiver beleden, welke meening zij bevestigd achtte door het opmerkelijke verschil in karakter van het groote beeld met het op grooter schaal uitgevoerde kleinere motief.

Het ontwerp no. II achtte de geheele Jury het belangrijkste der vier als kunstwerk en te getuigen van het meeste talent. Gaf het los-staan der figuur van den muur aanleiding tot een gedachtenwisseling over de vraag of gemis aan architectonisch begrip hierin gezien moest worden, de grootere meerderheid der Jury bewonderde in dit ontwerp het ongewilde, de aantrekkelijke natuurlijkheid, waarmede deze buitengewone zware opgave hier werd opgelost.

Bijzondere lof werd in dit ontwerp nog toegekend aan den in steen uitgevoerde romp als detail van de groote figuur.

Resumeerende werd na uitvoerige bespreking besloten, met 4 stemmen tegen 1, ontwerp no. II voor te dragen voor de gouden medaille;

terwijl na verdere gedachtenwisseling werd besloten, eveneens

met 4 stemmen tegen 1, ontwerp no. III voor te dragen voor de zilveren medaille. Tenslotte zal de Jury de Regeering adviseeren, gezien art. 78, derde alinea van het Reglement, aan de mededingers een bedrag van f 200.— uit te keeren.

Bij Kon. besl. is aan Mej. P. H. Klaassen en aan den Heer D. K. Broos een jaargeld toegekend, teneinde hen in staat te stellen zich naar het buitenland te begeven om hun kunst te volmaken.

ALGEMEENE REGELEN A.R. 1932.

Van 28 December a.s. af zijn aan het Bureau van den B.N.A. verkrijgbaar de Algemeene Regelen betreffende de Honorering van den Architect en de verdere rechtsverhouding tusschen opdrachtgever en architect A.R. 1932, die met 1 Januari 1933 van kracht worden. De prijs bedraagt f 0.50 voor de leden van den B.N.A. en f 1.— voor niet-leden, fr. p. p. Het losse vel is niet afzonderlijk verkrijgbaar maar wordt bij ieder exemplaar van de A.R. 1932 ingevoegd.

PRIJSVRAAG DIPLOMA.

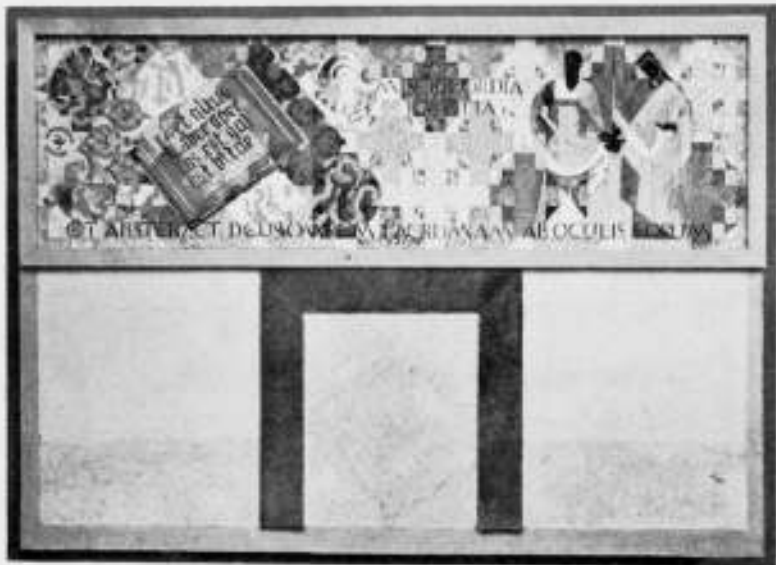
FONDS VAN HULPBETOON AAN DE MANSCHAPPEN VAN DE VRIJWILLIGE BRANDWEER TE ROTTERDAM.

Het Bestuur van het Fonds van Hulpbetoon aan de manschappen van de Vrijwillige Brandweer te Rotterdam, schrijft een Prijsvraag uit voor een Diploma ter uitreiking aan geaffecteerden, bij vijf-en-twintigjarige trouwen brandweerdienst. Het diploma moet dienen ter herinnering aan het feit der trouwe vijf-en-twintigjarige plichtsbetrachting van hem wien het diploma wordt uitgereikt en moet geschikt zijn om te worden ingelijst en als wandversiering te dienen.

De plaat moet op ware grootte worden geteekend in ten hoogste 3 kleuren, die van het papier en zwart uitgezonderd en moet op carton van 2 à 3 m.M., groot 65 x 50 c.M. worden opgezet. De reproductietechniek is vrij, doch moet door den ontwerper worden aangegeven. Er worden uitgelooft: Een eerste prijs groot f 200.—, een tweede prijs groot f 100.—.

Indien de reproductietechniek de eigenhandige medewerking van den ontwerper vereischt, zal hem daarvoor een honorarium van f 100.— en indien zijn advies en toezicht bij de reproductie noodig zijn, een honorarium van f 50.— worden toegekend.

De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een Jury bestaande uit de Heeren: A. E. P. M. Driebeek, Oud President-Hoofman der Vrijw. Brandw., R'dam; W. F. Gouwe, Dir. Inst. v. Sier- en Nijverheidskunst, Den Haag; Jac. Jongert, Hoofdleraar Acad. v. Beeld. Kunsten en Techn. Wetensch. R'dam, die elk voor hun bemoeiingen het vastgestelde honorarium zullen genieten. De ontwerpen worden vrachtvrij, vlak verpakt, ingewacht uiterlijk

WEDSTRIJD PRIX DE ROME. MONUMENTALE EN VERSIERENDE SCHILDERKUNST 1932. ZILVEREN MEDAILLE. ONTWERP J. BOUHUYS

1 April 1933, adres: Fonds van Hulpbetoon, Maaskade 84b, Rotterdam. Inlichtingen kunnen tot 1 Januari 1933 schriftelijk worden gevraagd aan het adres van de Jury: W. F. Gouwe, Directeur van het Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst, Zwarteweg 64, Den Haag. Vragen, die naar het oordeel der Jury daarvoor in aanmerking komen, zullen door de Jury worden beantwoord in het Bouwkundig Weekblad, binnen een week na ontvangst.

De deelneming aan deze prijsvraag staat open voor alle Nederlanders en exemplaren van dit programma zijn op franco aanvraag, kosteloos verkrijgbaar aan het adres: C. F. Bernoski, Maaskade 84b.

PRIJSVRAGEN BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

De Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap heeft ook dezen winter wederom een serie studieprijsvragen uitgeschreven, waarvan wij in het volgend nummer melding zullen maken.

C. H. PETERS. †

Op 85-j. leeftijd is overleden de bekende oud-Rijkbouwmeester C. H. Peters, o.m. bekend door verschillende Postkantoren en het Min. v. Justitie te 's Gravenhage. Als historicus heeft de Heer Peters veel gepubliceerd.

OFFICIEELE MEDEDELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 37 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 24 DEC. 1932 No. 52 DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. Inzending van declaraties.

Het Bestuur verzoekt den leden van den B.N.A. hunne declaraties van kosten over 1932 te willen inzenden vóór 28 December a.s. aan het Bureau van den B.N.A., Weteringschans 102, in verband met het afsluiten der rekeningen. In het bijzonder wordt voor het bovenstaande de aandacht gevraagd van de leden van den Raad van Orde, de Commissie van Voorlichting, de Commissies van het Werkprogramma van den B.N.A. enz.

A.ETA. OFFICIEELE MEDEDELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES FRANS VAN MIERISSTRAAT 107, TELEFOON 27707.

Excursie naar het gebouw van de Amsterdamsche Bank.

Zaterdagmiddag 7 Januari a.s. zal er voor leden van het Genootschap en hunne dames gelegenheid bestaan het nieuwe gebouw van de Amsterdamsche Bank aan de Heerengracht bij de Utrechtschestraat, onder leiding van den Heer Ir. W. B. Ouëndag, te bezichtigen. Verzamelen om 2.15 uur in de galerij Utrechtschestraat.

Voor het Bestuur:
Ir. H. T. ZWIERS, 1e Secretaris.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
 REDACTIE: WIEGER BRUIN, VOORZITTER, J. P. MIERAS, SECRETARIS-RED., H. C. VERKRUUSEN, RED., E. H. FROWEIN, A. P. SMITS, G. VERSTEEG, G. WESTERHOUT.
 REDACTIE-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TELEFOON N°. 36736
 1932 31 DECEMBER N° 53

R.K. KWEESCHOOL MET INTERNAAT TE ZEIST

ARCHITECT W. A. MAAS

R.K. KWEESCHOOL MET INTERNAAT TE ZEIST.

Bouwdirectie: W. A. Maas, Architect, te Utrecht.
 Bouwplaats: „De Schorteldoek”, Kroostweg, te Zeist.
 Hoofdaannemers: N.V. Gebrs. van Heeswijk, te Best.
 Principaal: St. Gregorius Stichting, te Utrecht.
 Adviseur Gew. Betonwerken: Ingenieursbur. Dwars, Heederik en Verhey, te Amersfoort.
 Adviseur Verwarming-Verlichting-Wasscherij-Keuken: H. J. M. A. Engeler, Adv. Ir. te Amsterdam.
 Altaarbouw en Edelsmeedwerk Kapel: Jan en Leo Brom, te Utrecht.
 Kapelbeschildering: Charles Eyck, te Bosch en Duin.
 Beeldhouwer: A. Termoten.

HOOFDINDEELING.

Het gebouw bevat een kweekschool voor opleiding van onderwijzers met U.L.O.school als voorbereiding, een afdeling voor vakonderwijs; het geheel als internaat, ten dienste waarvan recreatie-, eetzaal en slaapzaal zijn opgenomen zoowel voor de leerlingen als voor de onderwijzers en leeraren, welke laatste een slaapcel hebben, studiezaal en eigen recreatie- en eetzaal.

De ziekenafdeling ligt op het Zuiden en komt uit op een dak-tuin, gelegen boven den lagen verbindingsbouw waarin de vakafdeling en de toiletten met schoenpoetstokalen zijn gelegen.

Aan den hoofdingang is het gastenkwartier (spreekkamers, portiersloge, keukentje, toiletten en lift) gescheiden gehouden van den verderen bouw.

Keukens, wasscherij, kelders en schakelkamer zijn aan het Westelijk einde gegroepeerd. De kapel ligt bij het kruispunt van twee hoofdgangen.
 Overigens behoort bij het geheel een berging op de speelplaats, boerderij, broeikassen, pomp- en transformatorhuisje, een eigen kerkhof, drie voetbalvelden, wandeltuinen, twee boomgaarden, moestuinen en speelvelden. Zie situatie.

Bebouwd oppervlak: Hoofdgebouw 4400 m²,
 Bijgebouwen 680 m².

Onbebouwd oppervlak: Gras- en bouwland 13700 m².
 Bouwkosten:

Hoofdgebouw met Kapel (grond-, beton-, metsel-, timmer- en loodgieterswerken en ijzerconstructie)	f 600.000,—
Ijzeren deuren en ramen	60.000,—
Schilderwerken	20.000,—
Beglazing	8.000,—
Centrale verwarming	55.000,—
Electrische verlichting	20.000,—
Liften (personen- en goederenlift)	7.000,—
Bijgebouwen	20.000,—
Linoleumvloerbedekking met estrich ondervloer	14.000,—
Naadloze vloeren met ondervloer	4.000,—
Totaal ±	f 808.000,—

Totale inhoud 50.800 m³, per m³ gebouw f 15.90.
 Begin grondwerken: Mei 1931.
 Oplevering gebouwen: Juli 1932.

BEGANE GROND.

- Tusschenbouw:**
 01 Toilet.
 02 Portaal.
 03 Schoenpoets.
 04 Portaal.
 05 Toilet.
 06 Portaal.
 07 Schoenpoets.
 08 Portaal.
 09 Toilet.
 010 Gang.
 011 Bibliotheek.
 012 Bakkerij.
 013 Ververij.
 014 Timmerwerkplaats.
 015 Kleermakerij.
 016 Schoenmakerij.
 017 Zetterij.
 018 Drukkerij.

- Voorbouw:**
 1 Tooneel.
 2 Kleedkamer en Portaal.
 3 Berging en Toilet.
 4 Vestibule.
 5 Gymnastiekzaal.
 6 Prefect.
 7 Bibliotheek.
 8 Berging.
 10 Muziekkamer en Toilet.
 9 Berging.
 11 Recreatiezaal.
 12 Refter.
 13 Recreatiezaal.
 14 Muziekkamer en Toilet.
 15 Ontvangzaal.
 16 Donkere Kamer.
 17 Ontvangkamer.
 18 Ontvangzaal.
 19 Portier.
 20 Spreekkamer.
 21 Vestibule.
 22 Ontvangzaal.
 23 Keuken.
 24 Gang en Toilet.
 25 Telefooncel.
 26 Spreekkamer.

- 1e VERDIEPING.**
Voorbouw:
 101 Laboratorium.
 102 Leskamer.
 103 Gang.
 104 Natuurkunde-lokaal.
 105 " "
 106 Gang en Trappenhuis.
 108 Berging en Toilet.
 109 Slöjdzal.
 110 Voorbereiding.
 111 " "
 112 " "
 113 Natuurk. en Teekenlokaal.
 114 Voorbereiding.
 115 Donkere kamer.
 117 Logeerkamer.
 118 " "
 119 Slaapkamer Rector.
 120 Badkamer.
 121 Zitkamer Rector.
 122 Salon Rector.
 123 Gang en Trappen.

- Rechtervleugel:**
 132 Superior.
 133 Badkamer en Toilet.
 134 Berging.
 135 Zieke jongens.
 136 Onderzoek-kamer.

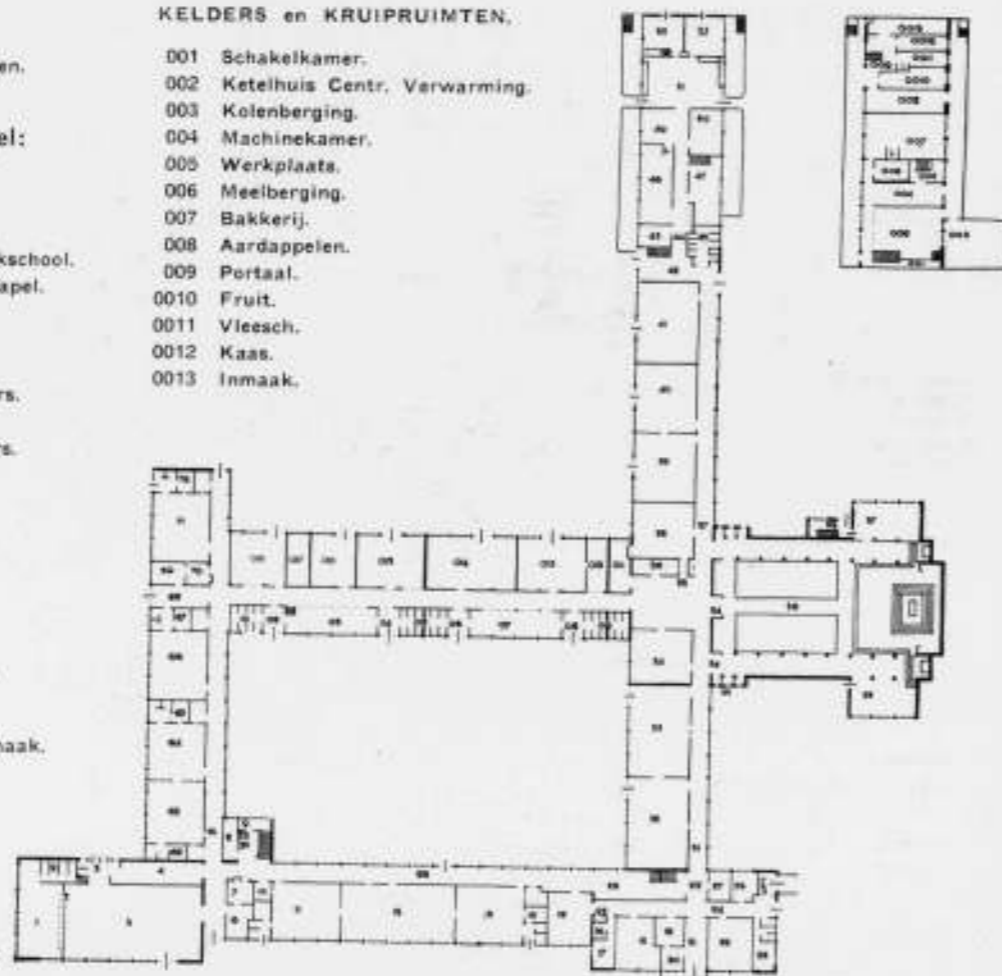
- 27 Boekhouder.
 28 Tochtportaal.
 29 Gang en Trappen.
 30 Trappenhuis.
Rechtervleugel:
 31 Gang.
 32 Refter.
 33 " "
 34 Directeur Kweekschool.
 35 Portaal b. d. Kapel.
 36 Garderobe.
 37 Gang.
 38 Directeur.
 39 Recreatie Fraters.
 40 Refter.
 41 Recreatie Fraters.
 42 Trappenhuis.
 43 Procurator.
 44 Gang.
 45 Toilet.
 46 Wasscherij.
 47 Broodkamer.
 49 Dienkeuken.
 50 Afwaschkeuken.
 51 Kookkeuken.
 52 Proviand.
 53 Groentenschoonmaak.
 54 Portaal.
 55 Biechtstoelen.
 56 Schip.
 57 Sacristie.
 58 Zijkapel.
 59 Trappenhuis.

- Linkervleugel:**
 61 Gang.
 62 Muziekkamer en Toilet.
 63 Recreatiezaal I.
 64 " II.
 65 Muziekkamer en Toilet.
 66 Recreatiezaal III.
 67 Muziekkamer en Toilet.
 68 Vestibule.
 69 Prefect.
 70 Bibliotheek.
 71 Recreatiezaal IV.
 72 Muziekkamer en Toilet.

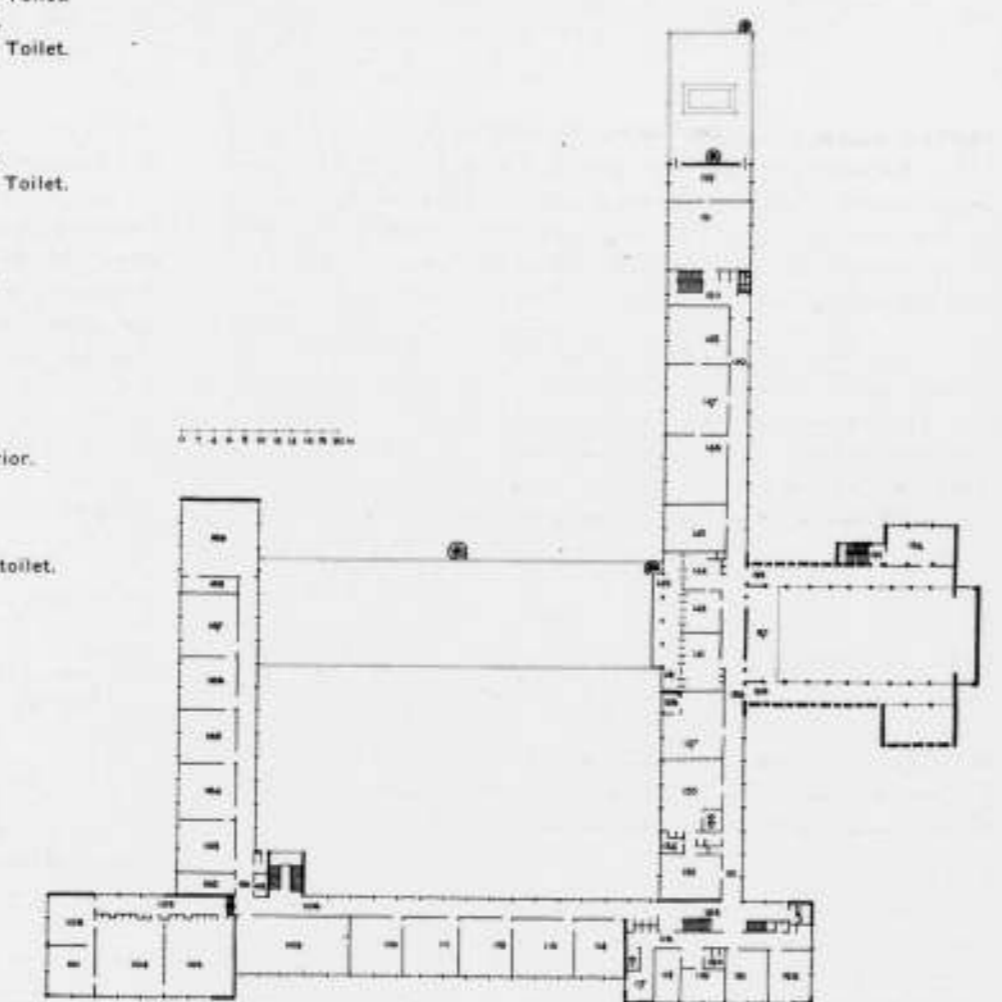
- 137 Zieke jongens.
 138 Kamer oppasser.
 139 Gang.
 140 Herstel jongens.
 141 Loggia.
 142 " "
 143 Herstel Fraters.
 144 Zieke Fraters.
 145 Bibliotheek Superior.
 146 Studieaal.
 147 " "
 148 " "
 150 Trappenhuis en toilet.
 151 Mangelkamer.
 152 Droogkamer.
 153 Trappenhuis.
 154 Kapittelzaal.
 155 Gang galerij.
 156 Gang galerij.
 157 Kapelkoor.
Linkervleugel:
 162 Leermiddelen.
 163 Kweek IV.
 164 " III.
 165 " II.
 166 " I.
 167 Leskamer.
 168 Berging.
 169 Schrijf- en teekenzaal.

KELDERS en KRUIPRUIMTEN.

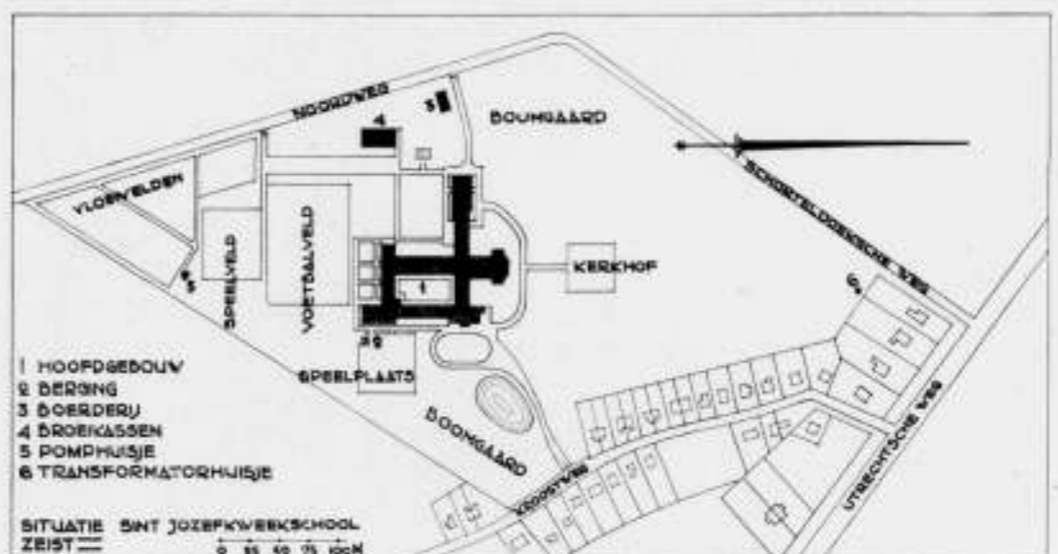
- 001 Schakelkamer.
 002 Ketelhuis Centr. Verwarming.
 003 Kolenberging.
 004 Machinekamer.
 005 Werkplaats.
 006 Meelberging.
 007 Bakkerij.
 008 Aardappelen.
 009 Portaal.
 0010 Fruit.
 0011 Vleesch.
 0012 Kaas.
 0013 Inmaak.

PLAN BEGANE GROND

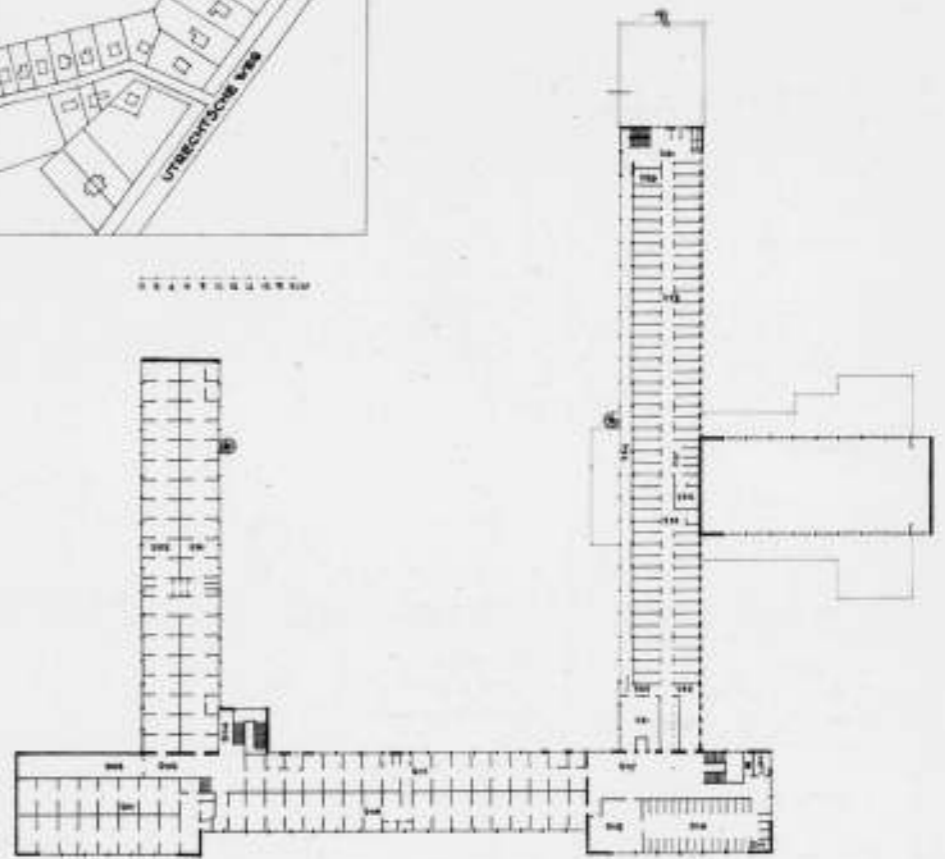
PLAN 1e VERDIEPING
 R.K. KWEESCHOOL MET INTERNAAT TE ZEIST ARCH. W. A. MAAS

SITUATIE SINT JOSEPHKWEESCHOOL ZEIST

2e VERDIEPING.

- Voorbouw:**
 201 Slaapzaal.
 202 Gang en Trappenhuis.
 203 Kofferberging.
 204 Berging.
 205 Slaapzaal.
 206 " "
 207 Gang.
 208 Linnenkamer.
 209 Douches en Toilet.
 210 Berging.
 231 Kofferberging.
 232 " "
- Rechtervleugel:**
 233 Gang.
 234 Balkon.
 235 Gang en Toilet.
 236 Berging.
 237 Douches.
 238 Gang.
 239 Berging.
 240 Trappenhuis-Toilet.
- Linkervleugel:**
 261 Slaapzaal.
 262 " "

MATERIALEN EN CONSTRUCTIE-DETAILS.

Bronbemaling. Ten behoeve van den aanleg van kelder en gewapend betonfundaties moest door den hoogen waterstand een bemaling worden toegepast. De waterstand is 1.50 m — P; onderkant keldervloer 4.70 m — P, terwijl verdere funderingsaanleg 3.00 m — P is.

Fundering. Met uitzondering van de gewapend beton kelders is de fundering samengesteld uit gewapend betonporringen op voetplaten.

Over de porringen, gewapend beton balken met beganengrondvloer ook van gewapend beton. Ter voorkoming van inkalven der buitenaanlanding om het gebouw is de randkoppelbalk verlaagd om als grondkerende wand te functioneeren (fig. 1).

Betonwerken. De begane grond en de eerste verdieping zijn als gewapend beton skeletbouw uitgevoerd (vloeren, kolommen, balken en kruipvloeren onder de gangen) waarvan de kolommen op regelmatigen onderlingen afstand van 3.00 m zijn geplaatst.

Aan gewapend beton is totaal ruim 4000 m³ verwerkt. De geheele bouw is in 12 vakken ter lengte van elk = 25 m, door krimpvoegen gescheiden, verdeeld (fig. 2).

IJzerconstructie. De tweede verdieping is een ijzerconstructie-skelet, waar noodig ommetseld of gebetonneerd. De betonskeletbouw van beganen grond en eerste verdieping is niet voor de tweede verdieping gekozen, daar betonbouw op die hoogte duurder was dan ijzerbouw en voorts 't gewicht op de voetplaten der fundering aanmerkelijk zou verzwaren. Ook hier is dezelfde verdeling in 12 vakken aangehouden als

R.K. KWEESCHOOL MET INTERNAAT TE ZEIST
 ARCHITECT W. A. MAAS
 SITUATIE EN PLAN 2e VERDIEPING

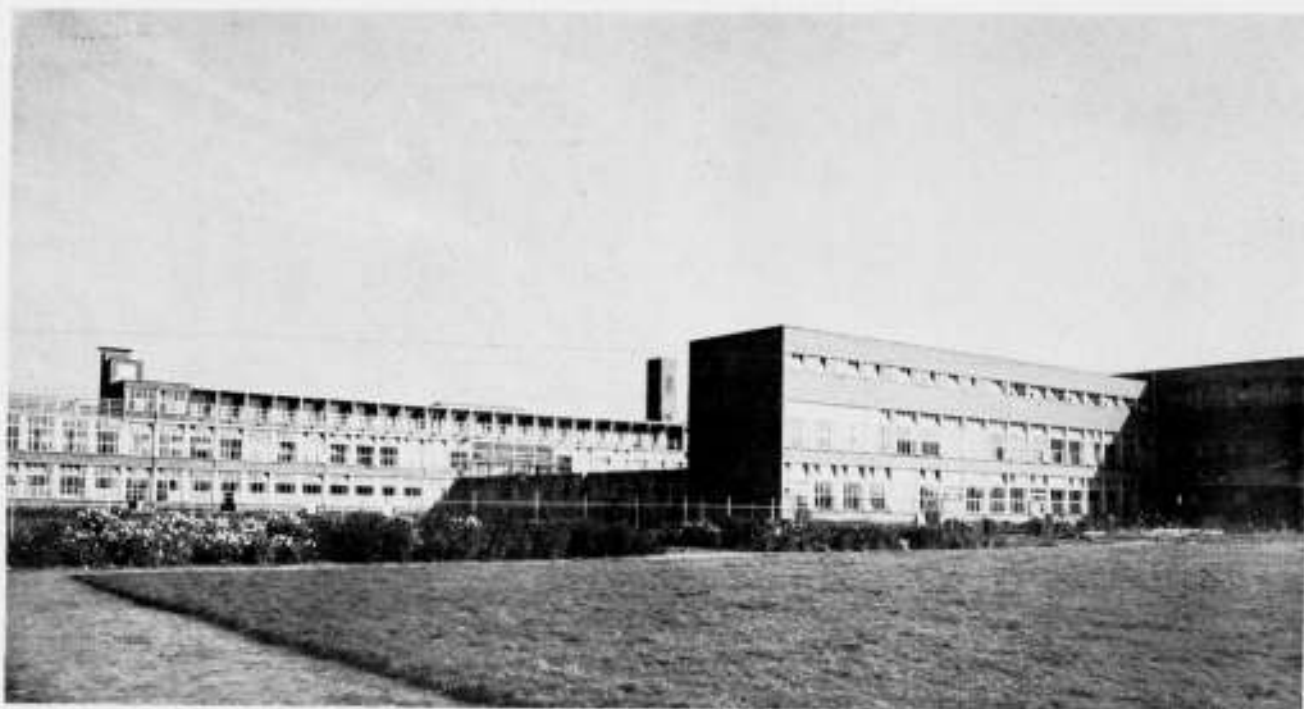
beneden. De houten balken der platte daken rusten op de bovenliggers der ijzerconstructie.

Metselwerk. De buitenmuren zijn met spouw bewerkt. Binnenspouw hardgraauw, buitenspouw geelgrijze gevelklinker platvol gevoegd. De gevelmetselwerken rusten op betonbalken of betonoverstekken aan de koppelbalken; bij de ijzerconstructie op aangeklonken hoekijzers (fig. 3).

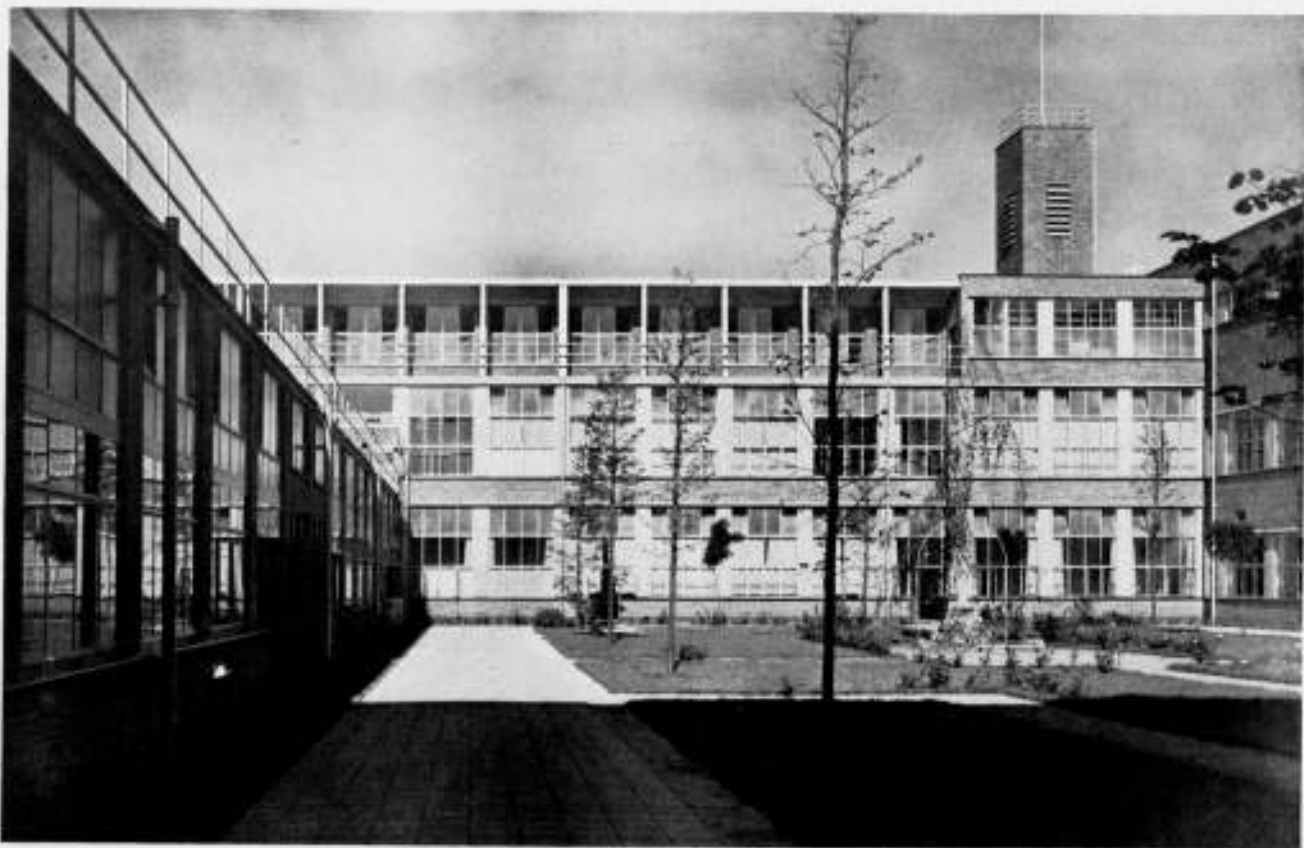
Buitenbetonwerken. Voorzoover betonwerken in het gezicht komen, o.a. alle gevelkolommen, zijn de hoeken gefrijnd en de rest met den punthamer behakt.

Binnenmuren. Deze zijn, daar de fasten uitsluitend door gewapend beton of ijzerconstructie worden opgenomen, hoofdzakelijk van drijfsteen met bewapening van ijzer voor groote wanden. De gangwanden en de wanden in de Kapel zijn ter hoogte van 1.50 m uit den vloer van gevoegde gele verblendsteen.

Vloeren. De vloeren van gangen, keukens, toiletten, slaapzalen, bakkerij, slaapcellen, gangen in de Kapel zijn belegd met dubbel hardgebakken tegels met hol plint, terwijl de vloeren van: enkele werkplaatsen, gymnastiekzaal, slöjdzal, galerijen in de Kapel en de vloer onder de kapelbanken bedekt zijn met een naadloozen vloer op een estrichlaag. Alle overige vloerbedekkingen zijn 3.3 mm dik linoleum in diverse kleuren, met harscopalkit geplakt op een estrich onder-vloer (half vuren en half eiken zaagsel).

ZUID-WEST-KANT

ZUIDGEVEL BINNENTUIN

R.K. KWEESCHOOL MET INTERNAAT TE ZEIST

ARCHITECT W. A. MAAS

Plafonds. Alle plafonds zijn op de gewone wijze bepleisterd, behalve dat in de kapel, waar een houten plafond in vakverdeling is gemaakt ter vermindering van het oppervlak met een hoog geluidswaarschijningscoëfficiënt (pleisterwerk).

Platten. De platten boven: de galerijen in de kapel, werkplaatsen met bergruimte boven de naastliggende toiletten en schoenpoetslokalen, keukenafdeling, mangel- en droogkamer, zijn van gewapend beton op een onderlaag van 3 cm bimsbeton ter voorkoming van het condenseeren van vocht op de plafonds in de vertrekken: tegelijkertijd wordt te groote warmte-doorlating belet.

De platten boven de lokalen op de tweede verdieping zijn van

vuren houten deelen op houten balken, rustende op de profiel-liggers van de ijzerconstructie.

Dakbedekking. Alle platten zijn bedekt met twee lagen $\frac{3}{4}$ Ruberoid met grind behalve het wandeldak bij de ziekenafdeling waarop twee lagen Ruberoid no. 1 liggen waarover een ingewalste laag grutgrind.

Daklichten. In het betondak boven de drukkerij is, met opstanden en zijvlakken eveneens van beton, een daklicht aangebracht van draadglas op ijzeren patentroeden helling 35° . Op de hoogste platten in de houten platbalklagen zijn de daklichten van een raamwerk van hoek- en T-ijzer belegd met glastegels in dezelfde helling als de aangrenzende platten.

LANGS DEN ZUIDGEVEL NAAR HET OOSTEN

ZIEKENAFDEELING VANAF HET WANDELDAK ZUIDZIJDE R.K. KWEESCHOOL MET INTERNAAT TE ZEIST

Muurafdekking. De buitenmuren zoo weinig mogelijk boven de platten uitgetrokken en een steen dik, afgedekt met zwartverglaasde overstekende afdekstenen voorzien van waterhollen.

Stalen ramen. De stalen ramen, voor het grootste gedeelte beweegbaar, zijn tegelijk met den opbouw meegenomen en zijn dus, daar waar ze aansluiten aan betonwerk, ingebetonneerd (fig. 4). Windwerk is alleen daar toegepast waar serie-sluiting noodig was. De ruiten zijn in de ramen geplaatst met behulp van ruitveeren en vastgezet met stopstara.

TRAPPENHUIS BIJ DE FRATERS-AFDEELING

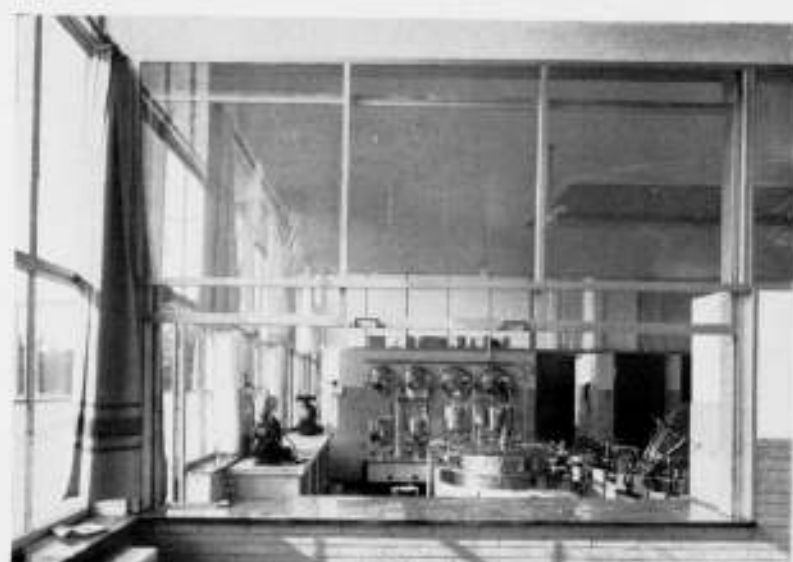

ZIEKENZALEN VAN DE ZUIDZIJDE GEZIEN ARCHITECT W. A. MAAS

Voor raamdorpels zijn gebruikt zwartverglaasde, overstekende profielstenen. Behalve de hoofdingangdeur, welke van teakhout is, zijn alle buitendeuren van staal, aansluitende aan de ramen, de paneelen dubbel beplaat.

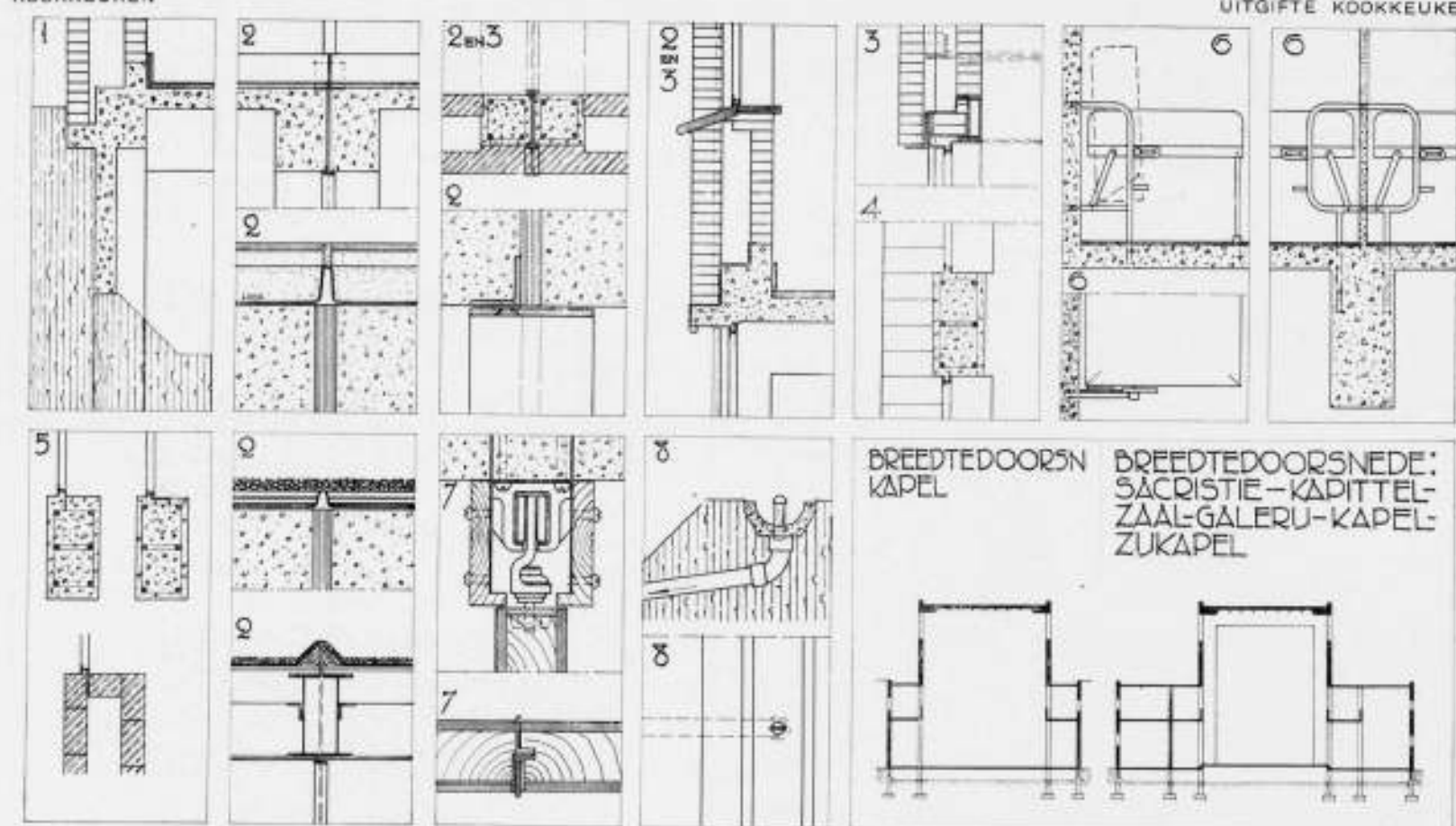
Binnendeurkozijnen met deuren. Deze kozijnen zijn van een courant ijzer profiel zonder verdere betimmering, terwijl de vlakke deuren, Reens-patenthouten deuren zijn, oregon-pine triplex, blank gelakt. Kozijn aluminiumverf.

Binnenbetimmeringen. De kasten in de vertrekken zijn zooveel mogelijk als losse kasten gemaakt, zoodat bij

KOOKKEUKEN

UITGIFTE KOOKKEUKEN

DIVERSE CONSTRUCTIEDETAILS
R.K. KWEEKSCHOOL MET INTERNAAT TE ZEIST

ARCHITECT W. A. MAAS

wijziging van bestemming van het lokaal de kasten verplaatst kunnen worden. De aard van elk vertrek bepaalt de soort van de kast.

Bergingen. Om het lange wandelen naar een centrale berging te voorkomen (b.v. zolder), is deze niet gemaakt, maar zijn door het gehele gebouw op verschillende punten bergingen gemaakt, waarvan een deel bestemd is voor kofferbergingen, gelegen bij elk der slaapafdeelingen. De stellingen daarin zijn van gelaschte gasbuizen, ook de legplaatsen, dus zonder planken, hetgeen een gemakkelijk overzicht geeft en weinig schoonhouden eischt.

Slaapzalen. De slaapzalen der leerlingen zijn door houten schotten ingedeeld in chambrets 1,60 x 2,50 m. De middenscheiding in de lengterichting der zalen is een gewapend betonwand hoog 2,10 m. De steunen voor de metalen opklapbedden zijn direct in dezen wand aangebracht, terwijl de steunen voor

de bedden aan de muurzijden in het metselwerk zijn gemetseld (fig. 6).

Natuursteen. Alle vensterbanken zijn van zwart gepolijst hardsteen; de traptreden van platen Beiersch graniet dik 4 cm, de presbyteriumvloer in de kapel van natuurvlakke marmer-tegels, het overige marmerwerk in de kapel is van gepolijst travertien.

Hang- en sluitwerk. De harmonica-wanden (fig. 7) in de ziekenafdeling en in sommige andere vertrekken, totaal 6 stuks, hangen aan „Pollux“-rollen in bijbehorende rails. De wanden zelf zijn aan weerszijden met Celotex bedekt om een goede geluidsisolatie te verkrijgen. Alle deurkrukken enz. zijn van witmetaal. Sloten zijn van Hollandsch fabrikaat.

Schilderwerk. Alle ijzerwerken zijn behandeld met Factorloodmenie, behalve wat ingebetonneerd werd, daarna tweemaal afverven met aluminiumverf. Alle in het gezicht komende

triplex is blank gelakt. Overige houtwerken zijn als gewoon verwerk behandeld. Waar muren geschilderd zijn is daarvoor Keimsche mineraalverf gebruikt, ook voor de kapelbeschildering van Charles Eyck.

Kelder. Aangezien verschillende werkruimten in den kelder zijn ondergebracht, is de buitenwand van den kelder aan weerszijden van den daarboven liggenden bouw 2,50 m uitgebouwd, waardoor een gang, ter diepte van den keldervloer, langs de kelderruimten loopt. Daardoor is het mogelijk de kelder van buiten te bereiken en zijn de kelderlokalen ruim verlicht en geventileerd.

Waterleiding. De koudwaterleiding is van vertind koperen B.C.C.-buis met Instantor-fittingen, met uitzondering van de hoofdleiding welke van geasphalteerd ijzer is.

Rioleering. Binnen het gebouw is de rioleering samengesteld uit ijzeren geasphalteerde leiding, buiten het gebouw van grèsbuizen.

De faecaliën en het huiswater worden afgevoerd naar een vergaarput waarboven een pomphuisje is gebouwd. De pompen distribueeren den inhoud door betonbuizen op kleine dijkes gelegen over de moestuinen, waardoor deze al naar behoefte bevoeid kunnen worden (fig. 8).

De rioleeringen op de verdiepingen liggen grootendeels in de kruipruimten boven de gangen. Het regenwater wordt afgevoerd naar een nabij gelegen sloot.

Sanitair. De spoelers van closets en urinoirs, de kranen enz. van baden en handwasbakken zijn van koper vernikkeld Benkiser-materiaal.

Electrische licht- en krachtleiding. Vanuit het transformatorhuisje wordt het gebouw voorzien van kracht en licht. De schakelkamer bevindt zich in den kelder. Krachtleiding is gebruikt voor de pompinstallatie der centrale verwarming, oliestookinrichting, machines in de drukkerij, vuilwaterpomp, wasscherij en pompinstallatie boven de verzamelput voor bevoeiing.

Centrale verwarming. Vanuit de ketels in den kelder loopen de leidingen in groepen verdeeld door de kruipruimten. Een ketel van de batterij is ingericht voor oliestoken, voor enkele koude voorjaars- of najaarsdagen, om snel warmte te kunnen in- en uitschakelen.

BOUWERVARING.

Betonwerken. De onderlinge afstand van de krimpvoegen op 25—30 m voldoet in de praktijk goed. De kelder ter lengte van een vak van 33 m vertoonde tijdens den bouw haarscheurtjes, waardoor het vermoeden gewettigd is dat hier een krimpnaad meer had kunnen worden aangebracht, of, dat de bewapening zwaarder had kunnen zijn. Mogelijkerwijze oefent de centrale verwarming invloed uit op de vormverandering van de gewapend beton.

Krimpvoegen. Deze zijn afgesloten met normaal profiel-ijzer (hoeken en strippen), op de platten gedekt met lood en voorzien van opstaande kanten (fig. 2).

Buitenmuren. Het als spouwmuren behandelde buitenmetselwerk steunt op overstekken aan de betonlangsbalken, welke aan de Zuid- en Westzijde bekleed zijn met lood, aan de Noord- en Oostzijde bestreken met asphalt (fig. 3).

De westelijke buitenmuur in de kapel waarop de kruiswegstaties moesten worden geschilderd, is vooreerst als spouw-

muur behandeld en voorts aan de binnenzijde gemastiekt met muurmastiek waaroverheen de wandbepleistering is aangebracht. Deze pleisterlaag is op tal van plaatsen gescheurd, in tegenstelling met die waar geen mastiek is toegepast. Het mastieken van muren onder de pleisterlaag verdient dus geen navolging.

Buitenbetonwerk. Het aan de buitengevels in het gezicht komende betonwerk is gestekt, hetgeen een weinig onderhoud kostende behandeling is, in overeenstemming met den aard van het materiaal. Er dient echter een groote zorg besteed te worden aan een vlakke bekisting en het goed vol en zat storten van de beton op niet te groote valhoogte.

Binnenmuren. De binnenmuren, hoofdzakelijk van drijfsteen, zijn op verschillende plaatsen na afpleistering gekrompen, zoodat kripscheuren zijn ontstaan, ondanks het feit dat de wanden van grootere lengte dan 5 m gewapend waren. Waarschijnlijk is dit te wijten aan de z.g. tweede krimp, die drijfsteen ondergaat bij bepleistering. Aanbeveling zou het verdienen wanneer deze muren vóór het afpleisteren goed natgespoten zouden worden en pas na volledige droging te bepleisteren.

Bij de deurkozijnen zijn de gele verblendsteenen in de gangen verglaasd om het vuilworden te voorkomen. Het zou goed zijn ook verglaasde steenen toe te passen aan de omgangen bij trappenhuizen.

Plafonds. De afpleistering op den bims-ondervloer onder de gewapend betonvloeren welke aan de buitenlucht komen, heeft zich uitstekend gehouden en voldoet zoowel aan de eischen van warmte-isolatie als aan die van hechting van de pleisterlaag. Deze laatste is zelfs beter dan die op de gewone beton, zonder bims-onderlaag.

Mij lijkt dit een zeer goedkoop middel om een betonvloer geluidwerend te maken en de speciehechting afdoende te verzekeren.

Het keukenplafond is geheel trechtvormig naar boven, in het midden voorzien van 6 luchtkappen; om deze groep loopt een verwarmingsbuis om afkoeling van de lucht bij de luchtkappen, en daardoor trekbelemmering, te voorkomen. Alle damp en lucht wordt zeer snel afgevoerd.

Stalen ramen. Voor het stellen van de stalen ramen in de bekisting wordt groote zorg van den aannemer en den raamfabrikant geëischt, om te voorkomen dat de ramen na ontlasting van de beton nog klemmen.

De holte in het raamprofiel wordt geheel volgestort met beton, hetgeen met later stellen van de ramen praktisch niet geschiedt, waarbij dus de raamkit de vochtwerende taak alleen draagt.

Ofschoon in het algemeen met volgestorte randprofielen en dicht met raamkit, vocht behoorlijk geweerd is, zou het beter zijn wanneer één der beenen van de randprofielen ongeveer 8 cm breder was dan de andere, en die breedte in metselwerk of beton werd ingewerkt (fig. 5).

Het glas houdt zich goed in stopstara en deze hecht zeer goed in de sponningen.

Binnendeurkozijnen. De ijzeren binnendeurkozijnen moeten ter voorkoming van doorbuigen tijdens het inmetelen verstijfd worden met tengels.

Ontluchting. Elk der slaapzalen wordt voortdurend ontvlucht door twee Wolfertsche luchtkappen, die aan de hier te stellen eischen ruimschoots voldoen.

HET ALTAAR IN DE KAPEL VAN DE R.K. KWEEKSCHOOL TE ZEIST EN EEN DETAIL VAN HET ALTAARKRUIS

Schilderwerk. Factor-loodmenie houdt zich oervast op ijzerwerken. De gebruikte aluminiumverf is kleurhoudend.

Sanitair. Benkiser spoelers eischen een daarmede overeenstemmenden closetpot met open randspoeling, welke den plotseling geleverden hoogen druk niet merkbaar vermindert. De drukknoop-spoelers van de urinoirs zijn los te draaien, een bezwaar voor een onderwijsinrichting. Thans zijn verbeterde niet losdraaibare tevens regelbare urinoir-spoelers door Benkiser in den handel gebracht.

Vormgeving. De uiterlijke vorm, binnen en buiten, van de ruimten en ruimtgroeperingen is een reëel uitvloeisel van den aard en de bestemming dier ruimten.

De grondvorm van de kapelruimte is zeer eenvoudig, aansluitende bij de oudste kerkvormen. De dwarsdoorsneden fig. 9 en fig. 10 vertoonen duidelijk den rechthoekigen vorm van het middenschip, de zijgangen en de daarboven gelegen galerijen, welke laatste ten dienste zijn van bezoekers wanneer bij bepaalde plechtigheden de banken in het middenschip door de bewoners bezet zijn.

Rechts van het presbyterium ligt een zijkapel, bereikbaar van buiten en links ligt de sacristie, waarboven het kapittelzaaltje. De atmosfeer van het gebouw is licht gehouden en wel zoodanig dat zich zoo weinig mogelijk tegenstelling van licht en donker voordoet. De lichtgamma ligt hoog en is klein.

De jeugd die in 't gebouw leeft, verkeert zooveel mogelijk in een licht, dat correspondeert met datgene waarin wij jonge menschen zoo gaarne afgebeeld zien. Een levensblij atmosphere waarin de levensmoed groeien kan, behoort mede tot het beste wat wij de jeugd kunnen geven.

JAN EN LEO BROM

Geen duisternis tegenover helle belichting, maar als in de vrije natuur, een fijn spel van licht en minder licht op een simpele vorm van goede verhouding.

W. A. MAAS.

P.S. Ik meen nog te moeten vermelden, dat bovenstaande uitvoerige beschrijving werd opgemaakt naar het voorbeeld van Ir. H. G. J. Schelling (B.W.A. 1932, no. 31), waarvan ik ook reeds gebruik maakte in een voorafgaande minder volledige publicatie.

W. M.

HET ALTAAR IN DE KAPEL VAN DE R.K. KWEEKSCHOOL TE ZEIST.

De vormgeving van dit altaar is geïnspireerd op een van de alleroudste altaartypen: het blokaltaar. Eén massief blok goudkleurig Travertin marmer vereenigt in zich de mensa en de tombe. De eenvoud van den hoofdvorm wordt slechts verlevendigd door een aan de voorzijde ingebetseld kruis en het inschrift: NON EST HIC ALIUD NISI DOMUS DEI ET PORTA COELI (Hier is niet anders dan het huis Gods en de poort des hemels. Gen. 28, 17).

Op den altaarsteen bevinden zich alleen het tabernakel en de rubricaal voorgeschreven utensilia: het altaarkruis en zes kandelaars.

Ofschoon ook de hoofdvorm dezer voorwerpen eenvoudig bleef, werd door een rijkere bewerking met toepassing van edele materialen als ivoor, lapis-lazuli, email, coromandelhout en onyx gestreefd naar een contrastwerking met de soberheid van den altaarsteen.

Het kruisbeeld is in ivoor gesneden, terwijl aan de vier uiteinden van het verguld koperen kruis kleine metaalplaatjes zijn aangebracht, voorstellend de vier apocalyptische symbolen der Evangelisten.

INTERIEUR VAN DE KAPEL MET ALTAARWANDSCHILDING VAN CHARLES EYCK R.K. KWEEKSCHOOL MET INTERNAAT TE ZEIST

CHARLES EYCK'S WANDSCHILDING TE ZEIST.

Bij de publicatie van de kweekschool met kapel van Maas en de schilderijen daarin van Eyck hebben wij het gebouw voorop gesteld, omdat die volgorde logisch is. Het werk van den architect was er het eerst en we zien het het eerst; door het werk van den architect gaan we op naar het werk van den schilder.

In de kapel is Maas op zijn best; het overige gebouw is minder vast en gaaf geconcipeerd en is minder geacheveerd. Maar de kapel heeft dan ook bijzondere kwaliteiten. Het is moeilijk er iets van te zeggen zonder aanstonds de schilderij erin te betrekken, die er een zoo integreerend deel van uitmaakt. Eyck's medewerking stond tevoren vast en de conceptie van deze merkwaardige kapel met haar vlakken altaarwand van ruim 12 X 15 m moet dan ook wel berusten op het aanwezig weten van een schilder, die zoo'n vlak aankan.

Op haast onverbetelijke wijze hebben architect en schilder hier samengewerkt, hun eigen werk afgestemd op dat van den ander. Een voortreffelijke vondst is het geweest om de schilderij op te zetten vrij van de grenzen van den wand en haar een raam te geven op eenigen afstand ervoor. De zijdelingsche verlichting achter die lijst voldoet uitnemend; ook de verlichting van de kapel door friezen van matglas boven de zijgalerijen. De avondverlichting is minder geslaagd.

Eyck heeft zijn enorme taak aangekund.

De verheerlijking van Christus, door de hemelingen en de aarde was zijn onderwerp en zijn schilderij is een verheerlijking van Christus geworden. Een krachtige Christusfiguur treedt uit voor de symbolen der Drievuldigheid. Heiligen zijn eromheen geschaard; links o.a. Jozef met de lelies en Maria, Petrus met den sleutel en David met de harp; rechts Paulus met het zwaard, Johannes de Dooper, Mozes en Theresia met de rozen. Onder den Christus zweeft de markante engel der Openbaring met het boek met zeven zegels. Rechts daarvan zijn Pius XI en aartsbisschoppen van Utrecht. Verder ziet men rechts vertegenwoordigers der nijverheid en geestelijken, die zich vooral op sociaal gebied onderscheidde: Leo XIII, den Paus van de Rerum Novarum Encycliek, Dr. Schaepman, Dr. Ariëns en Mgr. Poels. Links zijn vertegenwoordigers van wetenschappen en kunsten gegroepeerd, een staatsman, Paus Pius X, omgeven door kinderen, missionarissen en bekeerlingen, en religieuzen. Engelen vliegen uit den hemel neer.

't Gegeven is oud en in hoofdopzet ook de compositie, maar de conceptie is nieuw en vrij en vooral het kleurenschema is modern. We zien hier niet de zware bruine en gouden kleuren van de barok, maar lichte en meest koele kleuren: zilvergrijs (de engelen) en grauw, blauwen, blauw-grijzen en -groenen en gedempte gelen; heel weinig rood. Het zijn bijna pastelkleuren,

WANDSCHILDING VAN CHARLES EYCK, IN DE KAPEL VAN DE R.K. KWEEKSCHOOL TE ZEIST

FRAGMENTEN VAN DE KRUISWEGSCHILDING VAN CHARLES EYCK IN DE KAPEL DER R.K. KWEEKSCHOOL TE ZEIST

maar ze missen de weekheid daarvan; ze hebben de kwaliteit en de matte schoonheid van frescokleuren. Door het behoud van het roomwit van den wand in de schildering en door het vaak geteekende, meest vlakke modelé der figuren blijft de schildering twee-dimensionaal en wordt de wand niet a.h.w. opgelost. De lichte, blonde toon echter, de grandioze compositie en de toonverhoudingen geven toch iets onstoffelijks, zwevends. Het behoud van het wit van den wand en de blonde kleuren geven ook de aansluiting bij kleur en architectuur der kapel. Grijs zijn de tegelvloeren van de paden, gelig zijn de tegels van het presbyterium, geel-grijs is het blanke eikenhout der banken en rijk goudgeel is het blokaltaar. Dit komt vrij en krachtig uit tegen den wand; de schildering absorbeert de aandacht niet. De koppen van de vele figuren zijn meest straf geteekend als de Byzantijnsche, maar toch individueel behandeld en vaak sterk expressief; de portretten zijn portretten (zie de magistrale koppen van Dr. Ariëns en Mgr. Poels).

Eyck is wel zeldzaam geïnspireerd geweest toen hij dit groote werk aanpakte en hij heeft die inspiratie weten te houden, altijd door; er is geen leegte plek. In weinig meer dan twee maanden is dit werk geboren...

Ook de beste reproductie kan er maar gebrekkig een beeld van geven. Wij geven ook reeds eenige reproducties van fragmenten van den Kruisweg, die zich zal uitstrekken over de wanden onder de galerijen. Deze schildering is voor de helft voltooid; het zou onjuist zijn er thans meer over te schrijven. W. B.

BEKROONDE PRIJSVRAAG.

Op de door de afdeling der Bouwkunde van de Technische Hoogeschool, d.d. 16 April 1932, op grond van art. 2 sub B, van het Statuut van het Fonds Gijsberti Hodenpijl, uitgeschreven prijsvraag: „In hoeverre heeft het gewapend-beton bijgedragen tot de ontwikkeling van de aesthetiek der bouwkunst en in welken zin zijn hieromtrent nog verwachtingen gerechtvaardigd?“ is door genoemde afdeling het antwoord onder motto „Saevis tranquillitas in undis“ bekroond.

Bij opening van den naambrief bleek de inzender te zijn Ir. H. T. Zwiërs, architect B.N.A. te Haarlem.

Het ligt in het voornemen de uitreiking van den gouden eerepenning te doen plaats hebben in de openbare Senaatszitting van den 9den Januari a.s.

ADRES VAN HET BESTUUR VAN DEN B.N.A. AAN B. EN W. VAN UTRECHT.

Amsterdam, 23 December 1932.

Aan Burgemeester en Wethouders van

UTRECHT.

Edelachtbare Heeren,

In verband met het eerlang in gebruik stellen van de 3e Algemeene Begraafplaats te Utrecht, neemt het Bestuur van den B.N.A. de vrijheid het volgende onder Uwe aandacht te brengen.

In het algemeen werkt op de begraafplaatsen in ons land de wijze, waarop de graven aesthetisch zijn verzorgd, niet mede om de beteekenis van het kerkhof tot haar recht te doen komen, om de stemming van rust en wijding te bevorderen. Bovendien zijn meermalen ook de graven technisch zóó onvolledig verzorgd, dat zij, ondanks het onderhoud, spoedig het aanzien van verval krijgen, hetgeen steeds een pijnlijken indruk maakt, omdat aan een kerkhof zonder twijfel de gedachte aan verzorging behoort verbonden te zijn.

Gemeenlijk tot stand gekomen door steenhouwers, die zich op dit gebied zoogenaamd hebben gespecialiseerd en die zich in een voortdurende sleur laten leiden door den smaak van het

publiek, zijn de meeste grafsteenen volkomen karakterloos. De zerken missen vaak goede verhoudingen en daardoor gaat de harmonie verloren, die tot eenheid en rust had kunnen leiden. De opschriften der zerken zijn meestentijds onoordeelkundig aangehaald; de afwerking van het graf naast de zerk en de omrastering van de geheele grafruimte zijn doorgaans toonbeelden van wansmaak.

In verband hiermede verzoeken wij Uw College een verbetering van het huidig gevolgde stelsel, waarbij de afdekking van het graf zonder eenige deskundige voorlichting en leiding aan den smaak van het publiek wordt overgelaten, te willen bevorderen. Het is ons bekend, dat sinds 1919 in de Gemeente Maastricht een verordening bestaat op de Algemeene Begraafplaats en het begraven, waarbij technische en aesthetische eischen aan grafteekens worden gesteld.

Wij zenden U den tekst der betreffende artikelen dier verordening hierbij als bijlage toe, en wij verzoeken U het daaraan te leiden, dat in den geest van deze verordening ook de verordening op de 3e Algemeene Begraafplaats in Uwe Gemeente wordt vastgesteld.

Met de meeste hoogachting,

Het Bestuur van den B.N.A.,

Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK,

Voorzitter.

Ir. A. J. VAN DER STEUR, Secretaris.

„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP“.

Zoals ieder jaar en reeds bijna 50 jaar lang, schrijft de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap“ ook nu weder eenige studieprijsvragen uit. Op zich zelf is dit dus niets bijzonders, afgezien dan van het respectabele aantal jaren, doch in verband met de huidige tijdsomstandigheden heeft het bestuur gemeend er nu toch iets buitengewoons van te moeten maken. De zeer groote werkloosheid onder hen, waarvoor deze prijsvragen bedoeld zijn, kortom in het algemeen onder de jongere bouwkundigen, heeft het bestuur doen besluiten tot uitbreiding van het aantal onderwerpen, verlenging van den beschikbaren tijd en tot verhooging en vermeerdering van het aantal prijzen. Dit laatste zou niet mogelijk geweest zijn, indien niet een groot aantal particulieren een bijdrage voor dit doel hadden gegeven. Het bestuur mag niet nalaten hier den naam te noemen van het jurylid den heer W. P. Meijer, architect, aan wiens initiatief en enthousiasme het te danken is geweest, dat een groot bedrag is binnengekomen.

De onderwerpen voor deze studieprijsvragen zijn nu:

- 1e een ontwerp voor een stationsgebouw voor een luchthaven nabij een groote stad,
- 2e een kantorenpand,
- 3e een hulppost aan een grooten verkeersweg.

De jury hiervoor bestaat uit de heeren: L. F. Bouman, havenmeester en chef K.L.M., te Rotterdam; Ir. J. H. van den Broek, b.l., architect B.N.A., te Rotterdam; Ir. H. Sangster, raadgevend ingenieur en architect, te 's-Gravenhage; Alb. Otten, architect B.N.A., te Rotterdam; Ir. W. G. Wittavaen, stadsarchitect, te Rotterdam.

Verder zijn er nog twee onderwerpen op het gebied van de binnenarchitectuur, n.l.:

- 1e een ontwerp voor de betimmering en inrichting van een privékantoor voor een architect,
- 2e de betimmering van een étagewoning.

De heeren Jaap Gidding, sierkunstenaar, te Hillegersberg, A. H. van Koot, binnenarchitect, te Rotterdam, W. P. Meijer, architect B.N.A., te Rotterdam, vormen hiervoor de jury, terwijl de heer W. C. Pouderoyen, architect, als secretaris aan de jury's is toegevoegd.

Exemplaren van het programma zijn tegen betaling van 1 gulden (bijdrage in de kosten van tentoonstelling en terugzending), verkrijgbaar bij den secretaris van „Bouwkunst en Vriendschap“, Proveniersstraat 58 te Rotterdam, Postrekening no. 205073, ten name van W. C. Pouderoyen.

Het bestuur hoopt op deze wijze, zij het dan gerekend naar den omvang van de werkloosheid, op bescheiden schaal, iets bij te dragen tot leniging bovenal van den geestelijken nood, die zooveel te meer wordt gevoeld in de hierbedoelde categorie van hoofdarbeiders, waarvoor bovendien van overheidswege zoo weinig wordt gedaan.

Namen het bestuur:

Ir. W. C. VAN GOOR, voorzitter,
W. C. POUDEROYEN, secretaris.

OFFICIEELE MEDEDEELINGEN AAN DE VEREENIGINGEN No. 38 BEHOORENDE BIJ HET NUMMER VAN 31 DEC. 1932 No. 53 DE REDACTIE VERGADERT IEDEREN DINSDAG OM 10.30 UUR DES VOORMIDDAGS. MEN WORDT VERZOCHT STUKKEN EN BRIEVEN AAN DE REDACTIE VOOR DIT UUR TE BEZORGEN WETERINGSCHANS 102. COPY WELKE LATER WORDT ONTVANGEN, MOET TOT DE VOLGENDE REDACTIEVERGADERING BLIJVEN LIGGEN.

B.N.A. Ledenvergadering van den B.N.A. op Zaterdag 28 Januari 1933.
De eerstvolgende Ledenvergadering van den B.N.A. zal worden gehouden op Zaterdag 28 Januari 1933 te 's-Gravenhage.
Als hoofdpunt komt op de agenda de bespreking van de R.B. 1933.
Nadere mededeelingen zullen volgen in de eerstvolgende nummers.

Algemeene Regelen A.R. 1932.

Van 28 December a.s. af zijn aan het Bureau van den B.N.A. verkrijgbaar de Algemeene Regelen betreffende de Honoreering van den Architect en de verdere rechtsverhouding tusschen opdrachtgever en architect A.R. 1932, die met 1 Januari 1933 van kracht worden. De prijs bedraagt f 0.50 voor de leden van den B.N.A. en f 1.— voor niet-leden, fr. p. p. Het losse vel is niet afzonderlijk verkrijgbaar maar wordt bij ieder exemplaar van de A.R. 1932 ingevoegd.

A.ETA. OFFICIEELE MEDEDEELINGEN. ADMINISTRATIE-ADRES FRANS VAN MIERISSTRAAT 107, TELEFOON 27707.

Excursie naar het gebouw van de Amsterdamsche Bank.

Zaterdagmiddag 7 Januari a.s. zal er voor leden van het Genootschap en hunne dames gelegenheid bestaan het nieuwe gebouw van de Amsterdamsche Bank aan de Heeregracht bij de Utrechtschestraat, onder leiding van den Heer Ir. W. B. Ouëndag, te bezichtigen. Verzamelen om 2.15 uur in de galerij Utrechtschestraat.

Voor het Bestuur:

Ir. H. T. ZWIERS, 1e Secretaris.

Nieuw lid.

Tot gewoon lid van het genootschap wordt voorgesteld de heer Ir. G. L. van Straaten b.l. te Arnhem door de heeren Ir. H. T. Zwiërs en J. Zietsma.